Тувинская республ. библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 77 (12767) | 1985 чылдың апрель 2, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

ЧЕЛЯБИНСК. Ол областың ажыл-агыйлары бо чылдың тараазын мурнундаазындан шалыпкын болгаш эңзи санныг механизаторлар-биле ажаап алырын шиитпирлээн. Колхозтарның болгаш совхозтарның хөй кезии Челябинсктиң көдээ ажыл-агыйын механизастаар болгаш электрижилер институдунуң эртемденнериниң сүмелээнин ёзугаар үнүш ажыл-агыйынга шуушттурулга-эвилечеглиг эртаже ншкан кирип турар. Оон ыңгаалдыг чүүлү болза, янзы-бүрү ажылдарны кылыр элээн каш машиналарны хову ажылдарының эң-не харыысалгалыг үезинде немелде күштерни ажыглавайн, аңгы-аңгы техникага эвилечегтиг олуруп, ажылдап турган. Ийи эвилечег-биле ажылдаар чорукту организастап шыдаар билек механизаторларга даандырып, бижыглаары боол турар. Ажылды организастаарының ол мурнакчы арганы областа бирле дугаарында «Донгузловский» болгаш «Уйский» совхозтарга ажыглаан Чогум-на ол ажыл-агыйлар Уралдың, Сибирьның болгаш Ырак Чөөн чүктүң делгерэрлеоннге чаа арганы ажыглаарын шиптередирийн аайлыг баштарлары боол турар.

КАЗАНЬ. Татарияның үлетпур бүдүрүлгелериниң кылып үндүрүп эгелээни «Фрегат» дээр суг чаъсталдырар машиналарның эң-не баштайгызын «Нармонский» совхозта эптеп тургускан. Оон беддирлериниң болгаш кезектериниң чамдызын КамАЗ-тың коллективи болгаш өске-даа бүдүрүлге черлери кылып турар. Агрегаттарны республиканың мелиораторларының тускай баазазында эптеп кылып турар. Бо чылын шефтилер черин мелиорастаарынга боттарының үлүгүн улаттырары-биле көдээ ажыл-агыйлерге 50 «Фрегаттарны» болгаш ол хире насостарны кылып үндүрерин шиитпирлээн. Ол бүгү техника суггарылгалыг шөлдерни ам-даа 8 муң гектарга калбартыр арганы бээр.

(СЭТА).

МЕЛИОРАЦИЯ — ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

«Мелиорацияның узун хуусаалыг программазының, чурттуң аъш-чем фондузун доктаамал өстүрер сорулга-биле мелиорастаан черлерниң ажыглалының ажыктыын бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның октябрь (1984 чыл) Пленумунуң доктаалын база Аъш-чем программазын херек кырынга боттандырар дээш республиканың агроүлетпүр каттыжыышкынының бүгү ажылдакчылары күжениишкиниг ажылдап турар. Тываның байдалынга черни суггарып ажыглаары — тараа, ногаа, мал чеми культураларының дүжүдүн көвүдедириниң магадылалдыг аргазы.

Мелиорация бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйының аныяк адыры болзажок, оон материал-техниктиг баазазы көскүзү-биле хөгжээн. СЭКП Төп Комитединиң май (1966 ч.) Пленумундан бээр үеде мелиорацияны сайзырадырынга 129,6 миллион рубль, оон иштинде суг ажыл-агый организацияларының материалдыг баазазын тургузарынга 13,6 миллион рубльдиң капитал салыышкыннарын киирген. Совхозтарда 18,2 муң гектар шөлдү суггарар чаа системаларны ажыглалда киирип, 28,7 гектарның чааткан. Ам республикада суггаттыг тарылга шөлүнүң нийти хемчээли 54 муң гектар чедип, мелиорация ажылдарын барык шупту районнарда чорудуп турар.

Суггаттыг черлер амгы үеде картофельдиң 71, ногааларның 93, мал чемнериниң 26 хуузун берип турар. Көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн суггаттыг черлерге чедиишкинниг өстүрүп болурун «Алдан-Маадыр», «Барлык», «Күш-ажылдың хостуу», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының база өске-даа черлерниң мурнакчы бригадаларының, звеноларының дуржулгазы бадыткап турар.

Мелиорастаан черлерни ажыглап турарында четпестер ам-даа хөй. Ылангыя Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем районнарның ажыл-агыйларында суггаттыг черлерниң дүжүткүрү мырыңай ыңай болуп, харын-даа суггат чок черлерниинден безин дээредевейн турар. Оон кол-ла чылдагааны болза, совхозтарда чер ажылының зона системазын болгаш көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрериниң депшилгелиг технологиязын оожум шиңгээдип, суггаттыг тарылга шөлдериниң структуразын шын эвес тургузуп, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни база техниканы багай ажыглап, үнүштерни суггарарының чурумун үреп, суггатчыларның ажыл төлевирин четпес организастап турарында болуп турар.

Совхозтарның, суг ажыл-агый организацияларының сула ажылының түңнелинде, республиканың совхозтарынга чылдың-на 1100-тен 1300 гектар чедир суггаттыг черлер шуут ажыглаттынмайн турар, ажыглалда кирген 6—9 муң гектар черлер бүрүнү-биле суг албайн азы чартык-чамдызы суггартынып турар. Ылангыя Тес-Хем, Кызыл, Каа-Хем, Таңды, Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйларында улуг хемчээлдиг черлер чедир суггарттынмайн турар. Чамдык совхозтарда көдээ ажыл-агыйның кол культураларын часкы өзүм үезинде безин суггарбайн баар таварылгалар хаая эвес.

Адаттынган болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйларында минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни ажыглап, гидротехниктерни, машинистерни, суггатчыларны белеткеп турарында улуг четпестер бар. Ол ышкаш тараа, ногаа, мал чеми культураларның хөй дүжүдүн өстүрүп турар ажыл-агыйларның, бригадаларның, звеноларның мурнакчы дуржулгазын өөренир, нептередир болгаш херек кырынга ажыглаар талазы-биле ажыл ам-даа кошкак.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының чазы бодунуң эргезинде кирип, кыска дүжүттүң үндезинин амдыгаараштан салып эгелээринче мелиораторларны, агроүлетпүр каттыжыышкынының бүгү ажылдакчыларын далаштыра берген. Часкы сезонче эки белеткелдиг, организастыг кирер дээш саадал чок кылып чорудар ажылдар ам-даа хөй. Суггат техниказын, системаларны, буга-сумуннарны септеп белеткээрин дүрген доозар. Наряд чокка ажылдаар бригадаларны, звеноларны республиканың бүгү совхозтарынга четчелеп тургускаш, тускайлаан черлерни, көдээ ажыл-агый болгаш суггат техниказын оларга бижыглаар, эки шынарлыг үрезиннер, тускай хеп, дериг-херекселдер-биле оларны хандырар херек.

Ажыл-херектиң чедиишкинниг боттанып көдээниң коммунистериниң бот-идепкейлиинден, ажылды чогаадыкчы ёзу-биле кылып билиринден улуу-биле хамааржыр. СЭКП райкомнары, парткомнар, партия эге организациялары суггаттыг черлерниң үнүш-дүжүткүрүн экижидер сорулга-биле ажыл-агыйлар удуртукчуларының, специалистериниң, механизаторларының, суггатчыларының харыысалгазын бедидип, социалистиг чарышты дээштиг организастап, мурнакчы дуржулганы нептередип, Аъш-чем программазын боттандырарынче угланган бүгү хемчеглерни, оон иштинде мелиорастаан черлерниң ажыглалын шыңгыы контрольга алыр ужурлуг. Бо ажылче чер-чер Советтериниң, профэвилел, комсомол, хөй-нийти организацияларының күжүн хаара тудары, ылангыя социалистиг чарышты дээштиг организастаарынга, мурнакчы дуржулганы чер болганга нептередиринге оларның идепкейин көдүрери чугула.

ТАРЫЛГАГА БЕЛЕН СЕН БЕ, ТАРААЖЫ?

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында тарылга шөлдеринге бедик дүжүттү өстүрүп алыр талазы-биле Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери бедиткен хүлээлгелерни ап алган. Ону күүседири-биле механизаторлар бо кыштың янзы-бүрү марканың 40 ажыг тракторларын болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын организастыг септеп доозуп, белениниң шугумунда тургускан. Ында Мөңгүш Сундуевич Удүй-оолдуң удуртканы Дагыр-Шемиииң хову бригадазы бүгү техниканы кончаар септеп белеткээнин база катап хынамчалыг көргеш, шөлдерже ажылдап үнери-биле механизаторларны, чолаачыларны ажылга хуваарган.

Бо хүннерде олар шөлдерже өдек сөөртүлгезинче киргеннер. Ол ажылда трактористерден Владимир Мөңгүш, Куулар Маадыр-оол болгаш өске-даа механизаторлар, чолаачылар идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТАРДА: Дагыр-Шеминиң хову-трактор бригадазының часкы хову ажылдарынга шалыпчы үнүүн киирип, чарыштың мурнунда болуп турар механизаторлары Владимир Мөңгүш, Сергей Шагжы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Удуртукчуга сөс

ҮЕ МАНАВАС

СЭКП ТК-ның эвилечег чок Пленумунга бо М. С. Горбачевтуң [illegible] беш чылдың чедиишкиниг доозары дээрге, чаа беш чылды чедиишкиниг мелээр дээни ол-дур дээрзин чугулалап айыткан. Ол айтыышкынны Улуг-Хем районнуң партия, совет, ажыл-агый органнары, күш-ажылчы коллективтер хүн бүрү ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдурган ажылдап турар.

Районнуң ажыл-ишчилери эрткен чылын чурттуң Аъш-чем программазының боттанып кылыышкынынга төлептиг үлүүн киирип, мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрер талазы-биле көскү чедиишкиннерлиг болган. Күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планнары күүсеттинген. Эмнелгелер, школалар, уруглар албан черлеринге картофель болгаш ногаа айыызаан четчири-биле белеткээн.

Районнуң чер ажылдыглары тараа культураларының багай эвес дүжүдүн ажаап алган. Кыска дүжүт ажаалдазының үезинде агаар-бойдустуң байдалы нарын, берге турза-даа, тараажылар өстүрүп алган дүжүдүн чидириг чок ажаар дээш карак кызыл ажылдаан. «Найырал» совхозтан Д. Кендеп, «ҮТКА 25 чылы» А. Араптан, «Улуг-Хая» совхозтан О. Намчак-оол, «Ак-Туругдан» С. Сандан болгаш өскелер-даа бедик [illegible] нуку одурууңга чорупkeш эки көргүзүглерни чедип алган. Дүжүт ажаалдазының үезинде партия, совет органнарының организакчы удуртукчу ролю улуг болган.

Районнуң чер ажылдыглары бо чылын боттарының мурнунга бедиткен сорулгаларны салган. Тарааның нийти бүдүрүлгезин 17.160 тонна чедирери, 4290 тонна картофельди, 1990 тонна ногаа айыызаан өстүрери көрдүнген. Оон-биле чергелештир 28630 тонна сигенни кезерин, 840 тонна витаминниг сиген далганын белеткээрин, 12700 тонна сенаж болгаш 59.500 тонна силос салырын планнаан.

Ол бүгү сорулгаларны чедиишкинниг күүседири часкы хову ажылдарындан улуг хамаарылгалыг дээрзин билдинер. А ол ажылдарны өй-шаанда, бедик шынарлыг чорудары, болгунуң ээлчээнде, машина-техниканың септелгезинден кол хамааржыр. Сөөлгү медээ ёзугаар алырга, часкы хову ажылдарынга ажыглаттынар техниканың септелгезин эрткен чылдыңга бодаарга оожум чорупкан турар. Тракторларның он ажыг хуузу, чүък машиналарының ужен хире хуузу септеттинмээн.

[illegible] хову ажылдарынга «К-700», «Т-150» дээн ышкаш күчүлүг тракторларның үлүг-хуузу аажок улуг болуп турбужe, оларның септелгези кошкак. Районда 28 «К-700»-түң чүгле он дөртү, 42 «Т-150»-ниң чүгле чээрби сези ажыглалда. Арткан техниканы дарый ажыглалга киирер дээш ажыл-агыйларның инженер-техниктиг ажылдакчылары, бир дугаарында, райсельхозтехниканың удуртукчулары боттуг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Партия райкомунуң VII пленуму районга мелиорация ажылдарының калбак программазын хүлээп алган. Ол ёзугаар бо чылын 4739 гектар тарылга шөлүн суггарары көрдүнген. 1990 чылга чедир суггаттыг тарылга шөлдериниң хемчээли 6100 гектар чедер. Ынчангаш суггаттыг гектар бүрүзүнүң беримчезин бедидер дээш боттуг хемчеглерни бо хүннерден эгелээш чорудар апаар.

Черниң дүжүткүр чоруун бедидеринге минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерниң үлүг-хуузу улуг. Районнуң «Сельхозхимия» каттыжыышкыны чүгле бо чылын безин хову-шөлдерге 47 муң тонна органиктиг чемишчидилгени чедирер ужурлуг болзадаа, мынчага чедир оон таңгыс-даа тоннazын сөөртпээн. Совхозтарда чемишчидилгелерниң кадагалалы кошкак. «ҮТКА 25 чылы», «Найырал», «Ак-Туруг» совхозтарда байдал дүвүреңчиг. Минералдыг чемишчидилгелер складтары сандаргай, кайда кандыг чемишчидилге чыдары билдинмес, холуп каапкан.

Үрезиннерни хоралаар ажылдар чоруттунуп турза-даа, картофельдиң болгаш хөй чылдыг үнүштерниң үрезиннерин тарыыр мурнунда хоралаарын практикалавайн келген. Картофель болгаш ногаа шөлдеринге профилактиктиг хемчеглер алдынмайн турар. Бок үнүштер-биле демисел кошкак чоруттунуп, чүгле оон уржуундан дыка хөй шөлдерден алыр ужурлуг дүжүттүң 40 хире хуузун чедир албайн турары чажыт эвес.

Дүжүттүң үндезини — үрезин. Ол хирезинде районнуң ажыл-агыйларынга белеткеттинген 3425 тонна үрезинниң чүгле чартык кезии чажар шынарынга чедиртинген боор турары канчап-даа таарышпас. Чүгле ийи ажыл-агый — «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар эки шынарлыг үрезинни баш бурунгаар белеткеп алган. «Ак-Туруг», «ҮТКА 25 чылы» болгаш Жданов аттыг совхозтарда урдунган үрезин ол. Ынчап турбуже өске ажыл-агыйлардан, Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязындан үрезин солуп алырын «Ак-Туруг» совхозтан өске совхозтар барык чорутпайн турар.

Чер ажылдыгларның мурнунга база бир чугула сорулга — нийтиниң малынга быжыг чем-суурну тургузары. «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг совхозтарның сигенчилери чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Оларның мурнакчы дуржулгазын өске ажыл-агыйларның мал чемнин белеткекчилери шиңгээдип алыр ужурлуг. Ылангыя Жданов аттыг совхозта Д. Бегзиниң, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта Л. Көк-оолдуң мал чемин белеткээр комплекстиг бригадаларының бо талазы-биле дуржулгазы бедик.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бистиң мурнувуста шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. Оларны чедиишкиниг шиитпирлээри часкы хову ажылдарын өй-шаанда бедик шынарлыг чорударындан — мааржыр. Ынчангаш аңаа белеткелдерин хүн бүрү таптыктыг ужурлуг бис. Шак үе бисти манавас.

В. ХАНГАЕВ,
Улуг-Хем РАҮК чөвүлелиниң даргазы.

Апрель 20 — Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Ленинчи коммунистиг субботниктиң эртирериниң республика штабының ээлчеглиг хуралы болуп эрткен.

Штаб Кырбанкының республика конторазының эргелекчизи В. Бадулиннниң субботник хүнүнде ажылдап алдынган акша-түңну бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларының беш чыл фондузунче шилчидип турарының дугайында информациязын дыңнаан.

Кызылдың бүдүрүлгелеринде субботникке белеткелдер эки чоруп турар. Ол дугайында хоорайның субботник штабының начальниги В. И. Осипов дыңнаткан. Апрель 20-де субботникче хоорайның бүдүрүлге черлеринден 42 муң кижи үнер, олардан 12500 хире кижи боттарының туруштарынга ажылдаар.

Барыын-Хемчик районнуң күш-ажылчы коллективтеринде субботникке белеткелдер ажылы канчаар чорун турарының дугайын субботник штабының начальниги М. Кара-Сал хуралга дыңнаткан.

Республиканың субботник штабының начальниги, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. С. Кажын-оол хуралга киржип, чүве чугаалаан.

БИСТИҢ КОРР.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

Районнар аразының Самагалдайда «Сельхозтехника» каттыжыышкынының ажылчыннары коммунистиг субботник хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнгеннер. Ук бүдүрүлгениң инженер-техниктиг ажылдакчылары, ында партия эге организациязы (секретары А. С. Тумат, бүдүрүлгениң удуртукчузу М. Э. Ооржак, кол инженер В. В. Эренчин) баштаткан субботник штабын тургускан.

Субботникке нийтизи-биле 86 кижи киржир. Олар 1680 рубльдиң ажылын кылыр. Оон 500 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер. Септелге мастерскаязынга 36 ажылчын 714 рубльдиң ажылын кылыр. Ол хүн бир автошимчедикчини, дизель шимчедикчизин, бир тракторну, бир автомашинаны база 80 рубльдиң янзы-бүрү ажылдарын кылырын олар хүлээнген.

Ол-ла черниң автопарк коллективиниң эргелекчизи, аныяк коммунист О. К. Күнгаага удурткан 36 чолаачы субботникке ажылдаар. Олар 70 тонна янзы-бүрү чүъкту сөөртүп, 600 рубльдиң орулгазын киирип, беш чылдың фондузунче 200 рубльди шилчидерин хүлээнген.

М. ТИРЧИН.
Тес-Хем район.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР БОТТАНДЫРАР

Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарын боттандырар талазы-биле Каа-Хем райкүүскомунуң ажылының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң ээлчеглиг хуралынга чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, улус депутаттарының Каа-Хем район Совединиң күүскому, улус өөредилгезиниң органнары, педагогика коллективтери нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарын боттандырар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып турар деп, райкүүском даргазы Ч. А. Удумбараның илеткелин дыңнааш, Президиум кежигүннери демдеглээн.

Реформаның кол-кол негелделерин бүгү албан черлериниң, бүдүрүлге коллективтериниң өөренген болгаш тайылбыр ажылын кылып чорупкан. Ону улус депутаттарының район, көдээ Советтериниң сессияларынга, башкыларның чөвүлел хуралдарынга чугаалашкан. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир, школа реформазының кол угланыышкыннарын өөренир болгаш амыдырала боттандырар, өөредилгеже 6 хардан эгелеп киирериниче шилчилгениң планын тургузар, школа назыны четпээн уруглар албан черлерин хөгжүдер, чырыдыышкын, өөредилге мастерскаяларын, өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларынга хову турлагларын тудар, школачыларны күш-ажылга өөредириниң болгаш кижизидилгезиниң баазазын бижыглаар талазы-биле планнарны улус өөредилге килдизи, школаларның педагогика коллективтери ажылдап кылган. Районнуң бүгү школаларынга Ала-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга уткуштур политика кижизидилгелиг болгаш шериг-патриоттуг кижизидилге ажылы калбарган. Өөредилге-кижизидилге ажылын школа реформазының негелделеринге дүүштүр сайзырадыр талазы-биле хемчеглерни педагогика коллективтери ап турар.

Районда ортумак школалар 9, эге чылдыг — 2, эге — 3. Бир дугаар школа бар. Оларда 269 башкы болгаш кижизидикчи ажылдап турар. Дээрэ эртемниг башкыларның саны 1984 чылдаазындан хөй. Дыка хөй башкылар өөредилгениң болгаш кижизидилгениң аргаларын болгаш методтарын сайзырадыр дээш ууу планнарны тургускан.

Школаларда дуржулгалыг башкылар эвээш эвес деп хуралга демдеглээн. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары, «Улус өөредилгезиниң тергиини» деп херек демдээниң эдилекчилери ажылдап, өөреникчилерге ханы билиглерни берип турар. Дуржулгалыг башкыларның кижизидилгежиге өөредилгениң болгаш кижизидилгениң ажыктыг аргаларын ажыглап турар. Аңаа чижек кылдыр хуралдың киржикчилери Сарыг-Септе төөгү башкызы И. А. Достайның удуртулгазы-биле тургустунган музейни демдеглээннер. Ол революсчу, дайынның болгаш күш-ажылчы алдарның музейинде районнуп эрткен үезиниң төөгүзүн, амгы амыдыралын болгаш келир үезин көргүскен. Ону шериг-патриоттуг, интернационалчы, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынарлыг кижизидилгениң музейи деп адап турар.

Школалар биле совхозтарның аразында ажыл-агыйжы калы ажылдажылганы база хуралга демдеглээн. Сарыг-Септиң № 2 школазы биле «Ленинчи орук» совхозтуң аразында харылзаа үлегерлиг. Совхоз өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазынга төптүг тудуп берген, автомашинаны болгаш тракторну тускайлаан. Школаның өөреникчилери мал ажылында, ховуда ажылдап, ногааны тарып турар, а оларга совхозтуң специалистери улуг дузаны көргүзүп келген.

Школачыларның күш-ажыл кижизидилгезиниң болгаш өөредилгезиниң материалдыг баазазын бижыглаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Школа бүрүзүнге база болур бүдүрүлгениң райкүүскомнуң шиитпирин ёзугаар бижыглаан. Өөреникчилерниң нийтилелге ажыктыг күш-ажылын организастаар дээш бүдүрүлгелериниң, совхозтарның аргалары долу ажыглаар талазы-биле улус өөредилге килдизи, школалар бүгү хемчеглерни ап турар.

Ындыг-даа болза, райкүүском-даа, районнуң улус өөредилге килдизи-даа нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырар дээш ам-даа чедир ажылдавайн турар дээрзин хуралга шүүмчүлээн. Реформаны боттандырар дээш ажылдап кылдынган хемчеглерни райкүүском кошкак контрольдап, чаа чүүлдерни кылыр талазы-биле четпес хемчег ап турарын райкүүском даргазының илеткели бадыткап турар. Ында тодаргай чүве барык чок. Көдээ Советтерниң кайы-даа күүскому реформа-биле холбаштыр баа-за бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының хуралынга чугаалашпаан. Район Совединиң күүскомунуң чамдык килдистери, көдээ Советтер, ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелериниң удуртукчулары школа реформазын боттандырар дээш ам-даа идепкейлиг хөлелбейн турар, оон уламындан школаның кижизидилге ажылының төвү болур организакчы ролю оожум өзүп турар.

Башкылар дугайында сагыш салыышкын ам-даа кошкак деп хуралга айыткан. Оон уламындан башкы кадрлар дөйү-биле ажылдап үнүп чорup турар. Сөөлгү үш чыл дургузунда янзы-бүрү чылдагааннардан 110 башкы ажылдан үнген. Оон чылдагааннарын башкылар чедишпес, педагогика мергежилинче аныяктарны хаара тудар талазы-биле ажыл кошкак.

Чамдык школаларның удуртукчулары болгаш башкылары реформаны ажыл-херектиң кол чепсээ деп ам-даа үнелеп көрбейн турар. Күш-ажылга кижизидилгениң материалдыг баазазын бижыглаар айтырыгларны чер-чер Советтериниң күүскомнары, районнуң улус өөредилге килдизи, ажыл-агыйлар удуртукчулары оожум шиитпирлеп келген.

Школачыларның бүдүрүкчүлүг күш-ажылын организастаар, специалистерни тускайлаар, эргежок чугула дериг-херекселдер, техника, чиг эт, материалдар-биле хандырар талазы-биле айтырыг эчизинге чедир шиитпирлеттинмейн турар. Районнуң культура-чырыдыышкын, спорт-кадыкшылга албан черлери школачыларның чурттап турар черинин зайы-биле ажылы кошкак, элээдилерни спортчу секцияларже, техниктиг бөлгүмнерже хаара тутпайн турар.

Бо четпестерни чайладырын, школа реформазының негелделеринге дүүштүр ажылдаарын, Чырыдыышкын министерствозундан, райкүүскомдан ук хуралдан негээн болгаш ол талазы-биле тускай доктаалды хүлээп алган.

Херээженнер чөвүлелдеринде

ИДЕПКЕЙЛИИН, ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР

Партия болгаш чазак херээженнерни ниитилел бүдүрүлгезинге калбаа-биле хаара тудуушкун, оларның күш-ажылының, амыдыралының, кыштаглыгазының байдалын экижидер, ниитилелге болгаш өг-бүлеге оон ролюн бедидер дугайында улуг сагыш салыышкынны үндүрүп келген. Аңаа харылы кылдыр херээжен чонну күш-ажылга хаара тудуп, хөй-ниитиниң ажылынга киириштирер, оларның ортузунга кижизидилге ажылын сайзырангайжыдар талазы-биле чамдык чүүлдер бистиң районда кылдынган. Бо ажылга кол күш херээженнер чөвүлелдери.

Районнуң совхозтарында, албан организация черлеринде херээженнерниң 23 чөвүлели, 187 агиткавартира тургустунган. Олар партия, совет организацияның удуртулгазы-биле чон ортузунга организакчы болгаш политкижизидилгелиг ажылды сөөлгү чылдарда элээн идепкейжиткен. Районда бүгү агитквартираларда политкижээлер эртип, урутлар кижизидилгезиниң, чаа совет чаңчылдарның пропагандалаар талазы-биле беседаларны чорудуп турар. Ол ышкаш бажың ажылдарының талазы-биле бөлгүмнер ажылдап турар. Районда чурттакчы чонуң амыдыралының культуразын бедидеринче херээженнер чөвүлелдери бир кол кичээнгейни салып келген. Районнуң алды совхозунга хойжу херээженнерниң слёттарын эрттирген.

Бисте херээженнер киришпейн турар ажыл-агыйның ындыг адыры барык чок. Кадык камгалалында, социал хандырылгазында, улус өөредилгезинде, культура болгаш садыг черлеринде ажылдап турарларның 60 хуузу херээженнер. Оларның иштинде мурнакчылар хөй.

Чижээ, 1984 чылдың түңнелдери-биле «Мергежилиниң тергиинneri» деп чемпион лентазарын медицина сестразы Бичелдей Ажы, повар Мария Доминова, хлеб быжырыкчызы Тамара Маады, шеверлекчи Полина Хомушку, почтачы Марина Уйнук, башкы Надежда Ворожейкина, линотипист Наталья Бегзи, баш таарыкчызы Александра Монгуш оларга тывыскан. Саанчылардан «Улуг-Хая» совхозта Александра Монгуш, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта Ольга Санаажык, Жданов аттыг совхозта Светлана Монгуш олар бир инекке онаажтыр 1780—2014 кг сүттү саап алганнар. Хойжулар Жданов аттыг совхозта Ойнаарак Ондар, Тамара Байыр, «ҮТКА 25 чылы» совхозта А. Шанмак, «Найырал» совхозта Сереңмаа Даваа, Ийнне Түлүш олар төрүүр чүс хойдан 80—101 чедир хурагаларны онча-менди камгалап алган.

Ниитизи-биле бистиң районда мал ажылында 360 малчын херээженнер, 236 саанчылар ажылдап, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин эрткен чылын күүсеткен.

Херээженнер чөвүлелдери чайгы үеде мал чеминиң белеткелинге, кыштаглаашкынга боттуг дузаны чедирип, хөй талалыг ажылды кылып келгеннер. Чүгле бо кыштаглаашкынның берге үезинде безин дөртен кажааның көржекин олар коптарып, үжен сес бажыңны чүгайлап, 463 сакманчыны малчыннарга дузаламжы-биле чорутчан.

Сөөлгү чылдарда чер-черде херээженнер чөвүлелдериниң чон ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылында бир кол черни лекция, беседалар ээлээн. Оларның темазы янзы-бүрү. Бо ажылга көдээ интеллигенцияның киржилгези улуг. Башкылар Л. Г. Соболева, Л. О. Дамбый, Ч. М. Доктугу, З. А. Шабалова, Л. Х. Осумба, эмчилер В. И. Мареева, З. В. Шевцова, А. В. Толстикова олар болгаш өске-лер-даа херээженнер чөвүлелдериниң идепкейлиг активчилери.

Херээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарышка эрткен чылын бирги черни Чодураа, ийгизин—Хол-Чук, үшкүзүн — Булун-Терек суурларда херээженнер чөвүлелдери ээлээн. Оларны СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң идүлел бижиктери, вымпелдер-биле шаңнаан. Ол ышкаш Ак-Тал, Арыг-Бажы, Хайыракан, Арыг-Үзүү, Ак-Туруг суурларда херээженнер чөвүлелдериниң ажылы элээн идепкейжээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюнга тураскааткан бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделеринге амгы үеде агитбажыңнар киржип турар. Эң эки темалыг кежээни эрттирери болгаш өске-даа негелделер кирген социалистиг чарышты организастап турар бис.

1984 чылдың түңнелдери-биле республиканың херээженнер чөвүлелдериниң ортузунда социалистиг чарышка бистиң районнуң херээженнер чөвүлели бирги черни алган. Ол биске хөйнү хүлээдирип турар. СЭКП-ниң XXVII съездизин, Тиилелгениң 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап, херээженнер чөвүлелдери боттарының организас-массалыг, идей-кижизидилгелиг ажылын чон ортузунче угландырып турар.

К. ТӨГҮС-ООЛ.
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВ

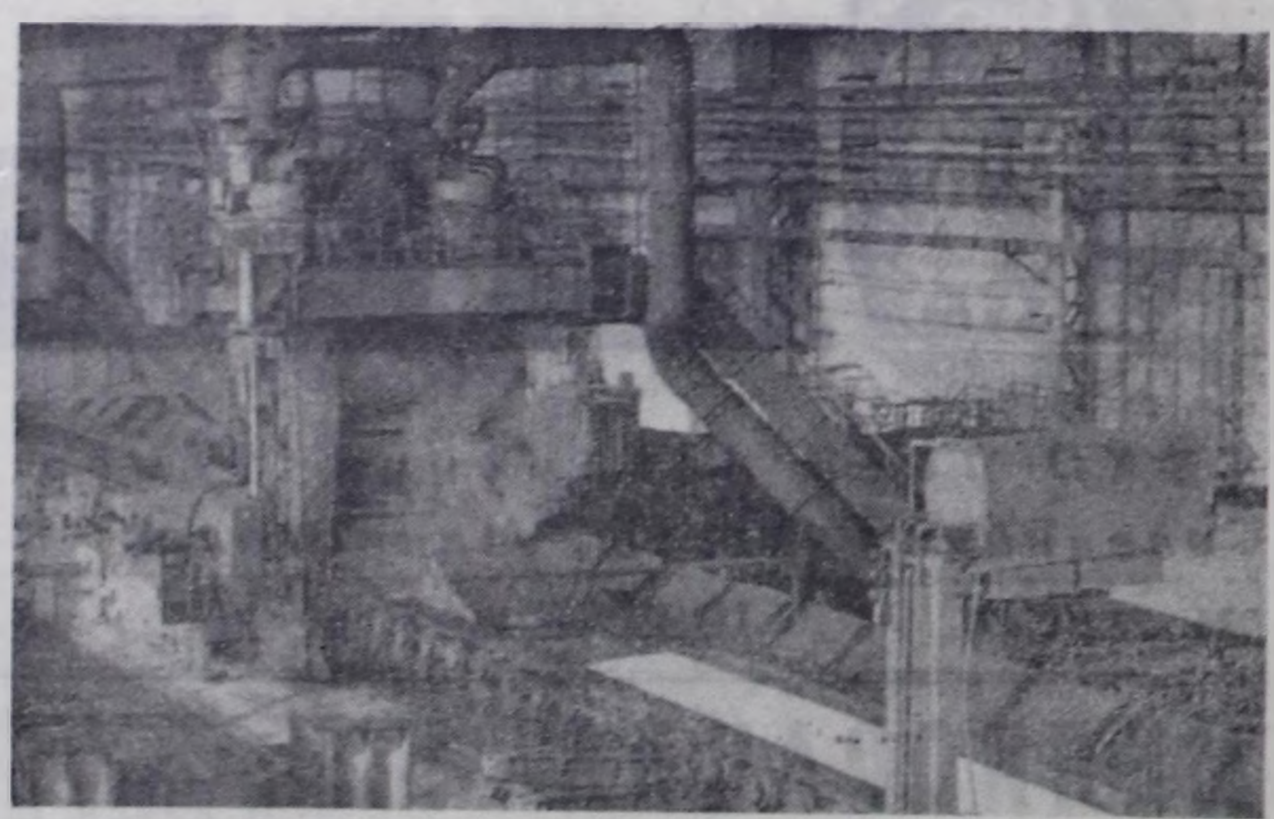

ЛИПЕЦК. Новолипецкиниң Ленин орденниг болгаш Октябрь Революциязы орденниг Ю. В. Андропов аттыг металлургия комбинады — 1984 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчизи. Ол коллективти СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчимир Кызыл тугу-биле шаңнаан болгаш ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң Бүгү-эвилел хүндүлел самбыразынга киирген.

Бүдүрүлгениң коллективи эрткен чылдың программазын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеткен болгаш пландан ажыр 37,7 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган. Липецкиниң металлургтары чаа техниканы болгаш технологияны шиңгээдип алыр талазы-биле чугула хемчеглерни доктаамал чорудуп, продукцияның чаа-чаа хевирлерин бүдүрүп, шынарын бедидип турар. Бо чылдың эгезинден бээр комбинат экономиктиг шенелдениң байдалдарында ажылдап турар. Экономиктиг шенелдениң кол сорулгазы — кара металлургияның продукциязынга улус ажыл-агыйының херегледерин бүрүн хандырары, планнаашкынны экижидери, ажыл-агыйның бот-туснайлаң чорууну, күш-ажылчы коллективтерниң эчис түңнелдерге сонуургалдыын болгаш бүдүрүлгениң ажык тыныңың өзүлдези дээш харыылыг салгазын бедидери.

ЧУРУКТА: «2000» деп улуг стан.
В. КОЖЕВНИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КИЧЭЭНГЕЙ КОШКАК

Каа-Хем районда мал кыштаглаашкынының кандыг эртип турарының дугайында беседаны районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги В. Г. Никитин-биле бистиң корреспондентивис кылган.

— СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур белеткелдиң, улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнуң болгаш он бирги беш чылдың доозукчу чылын чедиишкиннг доозар дээш районнуң мал ажылдыглары бүгү арга-курлавырларын, күжүн мөөңнээш ажылдап турарлар. Бо хүннерде олар кичээнгейни кыштаглаашкынны хынамчалыг доозарынче угландырган.

Кыштаглаашкын—хой ажылында эң харысалгалыг үе. Ону канчаар эрттиреринден чүгле малдың баш саны болгаш оон продуктулуг чоруу хамааржыр эвес, харын чаа төрүттүнген хурагаларны менди камгалап алыры база улуг хамааржыр. Кыштаглаашкынны чедиишкиннг эртирери—хойдан продукция алырының болгаш ону күрүнеге садарының планнарын күүседириниң идегелдиг магадылалы. Ону чедип алыры ажыл-агыйларның удуртукчуларындан болгаш тускай эртемниглеринден, мал ажылдыглардан улуг харысалгалыг болурун негээр. Ол дугайын «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң малчыны М. Күдер-оол ниитиниң өнчү-хөреңгизин ээ ёзу-биле көөр, харысалганы бедидер дугайында ажык чугаа кодурген чүүлүнге онзалап айыткан. Ынчангаш ону деткиири чугула.

Бо чылдың кыжы шириин болуп, көдээниң ажыл-ишчилеринге элээн эвес шүүделдерни болдурган. Ынчалза-даа районнуң малчыннары малдың баш санын камгалап арттырар болгаш чаш мал төлүн менди камгалап алыр дээш кызымак ажылдаан. Мурнакчы хойжулар С. Д. Сандый-оол («Бүрен» совхоз) болгаш Т. М. Күжүгет («Улуг Октябрь» совхоз) оларның коданнарында хурагалар онча-менди доруктуп турар. Районда мал чеминиң курлавырлары ниитизи-биле четчир. Апрель 20-ден ыңай одар-бельчирлер база ажыттына бээр ужурлуг.

«Бүрүңгаар» совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери болгаш малчыннары кыштаглаашкынга удур белеткелдерни хынамчалыг чорудканындан болгаш кышкы үеде ээ-харысалгалыг ажылдаанындан ажыл-агый чаш мал төлүн камгалап алыр талазы-биле өске ажыл-агыйлардан дээре болуп, төрүүр чүс хойга онаажтыр 84 хураганы камгалап ап турар. Ажыл-агыйда 2700 баш төрүүр хой бар, ам оларның барык шуптузу оолдаан. Ол ышкаш «Улуг Октябрь», «Бүрен» совхозтарның чаш мал төлүн камгалап ап турары багай эвес. «Улуг Октябрь» совхоз төрүүр чүс хойдан 77 хураганы ап турар.

Кыштаглаашкынны эртирип турарывыста четпестерни чок деп болбас. Эрткен чайын

Ээ ёзу-биле көөр

агаар-бойдустуң элээн таарымча чок болганы-биле чамдык ажыл-агыйлар мал чемнерин белеткеп алырының талазы-биле бергедээшкиннерге таварышкан. Ол чорук мал чемнерин улам хумагалыг, шын чарыгдаарын хүлээндирип турза-даа, ажыл-агыйларда ону рацион, өй-чижек барымдаалавайн берип, малга чаза бастырып, төтчеглеп турар чүүлдер бар. Чижээлээрге, районда эң хөй мал чеми белеткеп алган совхозтарның бирээзи—«Улуг Октябрь» совхозтуң удуртукчуларында болгаш мал ажылдыгларында канчаар-даа чарыгдаза мал чемнери бисте четчир дээр хөөн бар. Мал чемнерин болбаазырадып берип, камныг чарыгдаарынче кичээнгей өске-даа ажыл-агыйларда кошкак. Мал чемин камнавайн, ону ээ ёзу-биле көрбейн турарывыс моон илдеш.

Хой оолдаашкыны ам адакталып турар. Бистиң районда чаш мал төлүн камгалап ап турарын эки деп чугаалап шыдавас мен. Сөөлгү күннерниң түңнелин ёзугаар алырга, 17000 хураган камгалап алдынган, элээн хөй хураган өлүп хораан. Чамдык малчыннарның хурагаларны ажаап, азыраарының чурумун сагывайн турарындан чаш мал төлү дыка хорап турар. Олар чаа төрүттүнген чаш хурагаларны хүнде дөрт катап чемгерериниң орнунга чүгле ийи катап чемгерип турган болгаш чаш хурагаларны баштайгы үеде иези-биле кады тургузарын херекке албайн келгеннер. «Улуг Октябрь» совхозтуң малчыны Б.-Б. Монгуш, «Енисей» совхозтуң малчыннары турган Д. Таав-оол болгаш Ч. Данчай-оол олар ээ-харысалга чогу-биле чаш мал төлүн четче камгалап алырын чедип албааннар. Сөөлгү ийи малчынның талазындан чамдыкта харын-даа кодан хоюн ээн каггаш, арагалап чоруй баар таварылгалар турган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдып турган ол болгаш өске-даа ындыг малчыннарны мал ажылындан үндүрерин чедир хемчегни алган. Ук ажыл-агыйларга хой ажылынга кадрлар хаара тударынче болгаш оларны быжыглаарынче угланган хемчеглерже кичээнгейни улгаттыраары негеттинип турар. Совхозтарның удуртукчулары, мида партия, комсомол организацияларының малчыннарның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула.

Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында район күрүнеге эът садарының планын күүсетпээн: 100 тонна эътти чедир сатпаан. Ындыг болганда районнуң бүгү мал ажылдыглары доозукчу чылда эң бүдүрүкчүлүг ажылдап, чыл планын долдур болгаш ажыр күүсетпишаан, ол өерни база эгидер хүлээлгелиг. Ол хүлээлгени херек кырында боттандырар дээш хой ажылында бар четпестерниң болгаш чедир кылдынмаан чүүлдерниң хемчеглерин дарый ап, бүгү арга-курлавырларны чеп ажыглап тургаш күжениишкиннг ажылдаар ужурлуг бис.

МУРНАКЧЫ МАЛЧЫН

Олег Куулар — Арыг-Үзүүнде «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң малчыны. Малчынная келген үезинде ол чылдың-на 100 баш хойга онаажтыр 100 хураганы онча-менди доруктуруп, мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип келген.

Олег Куулларның коданында ам төрүүр 422 хой бар. Оларның 300 хирезин бо хүннерге чедир оолдапкан. Малдың чаш төлү хүр кыш ажып турар. Малчынның коданында мал чеминиң четчир саныг курлавырлары бар.

О. Куулартың коданында сакманчылар Раиса Ооржак, Кертиш Тас-оол, Антонина Куулар хурагаларның ажаалдазын эки чорудуп, малчынга боттуг дузаны чедирип, комсомолчу отчугаш-биле ажылдап турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

СААНЧЫ ӨГ-БҮЛЕ

Эртенги тумааа фермаиың девискээринден ам-даа мыраавада. Нина оонуң ээзи Хемер-оол-биле кады кымны-даа мурнай фермага чедип келир. Эртенги саалда эгелээр мурнунда инектерни чемгерип, инек бүрүзүнүң турар черинге саваларны салгылап, чай-шелээн чок ажылдаан турарлар. Оларның назыны аныяк, оларның-биле элээн хандыр чугаалажы бээрге, арын-шырайындан хүлүмзүрүг мравас, чугаакыр, эрес-кашпагайы илден. Ол дээрге «Көк-Тей» совхозтуң саанчылары аныяк өг-бүле Нина Серендяковна биле Хемер-оол Монгушович Чадамбалар-дыр.

Инектерни саап чаңчыктырган шак-үезинде сатбас болза хоржок, судү тыртыла бээр, четче сагдырбайн баар деп чүвени Нина эки билир. Шактың согуунугажы 6-га турда, Нина бир-ле дугаарында «Кукла» деп шолалыг инээ кый дээрге, оозу ээзиниң чанынга келген, эргеленгеп байдалдыг туруптар. Ол оон эмиглерин чылыг суг-биле чуггаш, арыг аржыыл-биле чода каапкаш, саалда аппарадынга кожуптар. Каш минута эрткенде сүт кочал дола бээр. Шак ынчаар ажылдап тура, Нина Серендикова кожазында ажылдап турар өөнүң ээзинге кандыг-ла бир чай аразында саалда ажылының талазы-биле арга-сүмезин каткан турар. Нина бирги класстың саанчызы болгаш ажылынга мергежээнни Хемер-оолдан бедип-ле шын. Оон саттан судун учёттак үргүлчү-ле бирги сорттуг хүлээп алыр.

— Мээң ава болгаш угбам база саанчылап чораанаар. Угбам бо фермага саанчылап турган. Күш-ажылдың Кызыл Тук орден болгаш медальдар-биле шаңнаткан, район Советиниң депутадынга база сонгудуп чораан. Мен оларның изин эдерген мен.

Амгы үеде ажылды машина-техниканың күжү-биле кылып ап-ла магалыг үе-дир. Мурнунда чылдарда 20 инекти хол-биле 2 шак ... саап турдум, а ам хөй-ле дизе 40—45 минута болур-дур. Хол-биле саарга, сүт база элээн болур, инектериң эмии безенчелип каар болгай—деп, Нина чугаалады.

Нина фермага ажылдап келген чылдарында черле чемелеп көрбээн. Ол 1964 чылда бир саар инектен 2400 кг сүт саап алыр хүлээлгезин 2918 кг кылдыр күүсеткен.

— Бистиң фермавыста эр саанчылар элээн хөвүдеп турар. Ам беш четкен. Оларның чамдыктары ат-сураглыг саанчылар болу берген. Чижээ, Борис Сат болгаш Василий Серен-оол республиканың мурнакчы саанчыларының одуруунда кирген. В. Серен-оол эрткен чылын бир саар инекке онаажтыр 2400 кг сүт саап алыр социалистиг хүлээлгезин 2843 кг кылдыр күүсетти. Ол дээрге эки көргүзүг. Мен 2500 кг сүт саап алдым, бо чылын оон-даа ковүдедир мен. Бо талазы-биле арга-курлавырларым-даа бар— деп, Хемер-оол Монгушович чугаалаар болду.

Нина биле Хемер-оол Чадамбалар чаа тутуунган бажың-балгатта чурттап, ажы-төлүн өстүрүп, кижизидип олурарлар. Бажыңында өңнүг телевизор, хеп чуур машина, соодукчу дээш, амыдыралдың оон-даа өске чугула херегледери бар.

— Ай санында Нина 220, а мен 180—190 рубльдиң ажыл төлевирин ап турар бис. Ынчангаш инек саар арга-дуржулгазын шиңгээдип ап турар мен. Черле ынчаш, херээжен улус малга эптиг, оларга чоок болур-дур. Кижи малга ынак олар дээш ханы сагыш човап ажылдаар болза, хөй сүттү бээр дээрзин үш чыл ажылдаан дуржулгамдан билип алдым. 1985 чылда бир саар инекке онаажтыр ийи муң чеди чүс килограмм сүттү саарын хүлээнген мен—деп, Хемер-оол Чадамба чугаазын уламчылаады.

Аныяк коммунист Нина Серендиковна чеди чыл дургузунда чаңгыс-ла ол фермага саанчылап, план, хүлээлгелерин доктамал ажыр күүседип, эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Ону фермаңың коллективи Каа-Хем суур Совединиң депутадынга сонгуп алганы ол дугайын база катап бадыткаан. Нина Серендиковна фермада профэвилел комитединиң болгаш херээженнер чөвүлелиниң кежигүну. Коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш чорудуп турар демиселге ол идепкейлиг киржип, хуралдарга бо талазы-биле санал-оналдарын берип, партия болгуунуң ажылынга дузаны чедирип турар.

Бодунуң ажыл-ижиниң дугайын Нина Серендиковна мынчаар чугаалаар:

— Менде 20 инек быжыглаттынган. Бо хүннерде оларның он чедизин саап турар мен. Оларның бирээзи хүнде ортумаа-биле 8—9 литр сүттү берип турар. А «Кукла» болгаш «Лилия» деп шолалыг инектерим хүнде ортумаа-биле 16—17 кг сүттү бээр. Мен оларга өске инектерден хөй чемнерни берип турар мен. Инектериминиң судуунуң үскүрү 4—4,5 хуу чедип турар. Эрткен чылын бистиң фермаңың күрүнеге дужааган судуунуң 96 хуузу бирги сорттуг болган. Ынчангаш чыл түңнели-биле хөй орулганы алыр аргалыг болган бис.

Күш-ажылга ак сеткилдиг, төлептиг ажыл-амыдыралдыг өг-бүле Чадамбалар шилип алган мергежилинге ёзулуг-ла бердинген улус. Шак ындыг мурнакчылар турда, фермаңың саггаш судуу-даа саваларып турбайн канчаар деп болза кижиге чайгаар төрүттүнер.

К. ХЕРТЕК.

ШАЛЫПЧЫ НЕДЕЛЯДА

Малга чем сөөртүп чедирериниң шалыпчы неделязын Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң ажыл-ишчилериниң ортузунга чарлааш, совхозтуң ажылчыннарын, хөй-ниитиниң харысалгалыг ажылче мобилизастаан.

Шалыпчы неделяның дургузунда совхозта 17 хой коданнарынга, сүт-бараан фермазынга ниитизи-биле 319,5 тонна сигенни, 298,5 тонна сенажты, 40 тонна саваны чүдүрүп чедирген.

Аңаа шупту 260 кижи киришкен. Хөй-ниити организацияларының аразынга калбарган социалистиг чарышка эң идепкейлиг чорууп совхозтуң сантехниктери болгаш оон-даа өске коллективтер көргүзүп, 52 тонна сигенни, 60 тонна сенажты сөөртсеш, бирги черни ап, тиилекчилер болган. Ийиги черни автопарктың болгаш септелге мастерскаязының коллективтери алган.

Ол ышкаш Чинге-Дагның механизастаттынган отряды, А. Тавыланның удуртканы тудуг бригадазы база шалыпчы ажылдааннар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮҮСЕТТИНЕР

«Тере-Хөл» совхозтуң Каргы хойжу бригадазының малчыннары кыштаглаашкынны чедиишкиннг эрттирип турар. Бригадада шупту 13 кодан бар. оларның сези—төрүүр кодан. Бо чылын бригада 100 баш хойга онаажтыр 75 хураган алыр пландыг. Ынчалза-даа бригада 100-тен 85-ти алыр хүлээлгени алган. А чамдык малчыннар боттарының социалистиг хүлээлгезинде 100-тен 90-ны алырын хүлээнген болгаш сөглээн сөзүнге ээ болуру-биле кызымаккай ажылдап турар. Амгы үеде ниитизи-биле Каргы хойжу бригадазының малчыннарында чаа төрүттүнген хурагалар менди доругуп турар.

Эрткен чылын ук бригада 100 башка онаажтыр 84 хураганы камгалап алган. Бир хойдан 1 кг 200 грамм дүк алыр турган. 1 кг 500 граммны кыргын алган. Ынчангаш пландан ажыр 50 кг дүктү дужааган. А күрүнеге эът дужаарының планын бригада 101 хуу күүсеткен. Бо чылын оон дээре көргүзүглерни чедип алыр дээш бригаданың малчыннары шудургу ажылдап турар.

Бригадада мурнуку одуругда чоруп, чылдан чылче эки көргүзүглерни чедип ап келген малчыннар хөй. Бо хүннерде безин 100 башка онаажтыр 90 ажыг хурагалы камгалап алганнар бар. Чижээлээрге, Шынаа кодээ Совединиң депутады Сергей Сарыглар 100-тен 96-ны, комсомолчу Нина Бады 100-тен 95-ти, Самбыла Сагаачы 100-тен 93-тү алганнар. Эрткен чылгы хурагаларны кадарып турар дуржулгалыг малчын, пенсионер Чимис Севилбааның коданында байдал бүгү талазы-биле эки. Оон аңгыда ук хойжу бригаданың сакманчыларының ажылы база мактаалдыг. Сакманчы Севил Кенден 134 хураганы, комсомолчу Алик Бөлзэк 100 хураганы доруктурганнар. Ниитизи-биле он алды сакманчылар шупту ак сеткилдиг ажылдап, ажылынга ээ-харысалгалыг чоруу-биле мактадып келгеннер.

Малчыннарның коданында мал-маганның күш-деңгели шыырак болгаш малдың чаш төлүнүң онча-менди доругуп турарынга бригадада мал эмчизи Иван Сумуяның киирип келген үлүү эвээш эвес. Ол малчын коданнарны доктаамал эргип, арга-сүмезин кадып, мал-маган хоравазын дээш бодунуң бүгү билиин, дуржулгазын ажыглап келген. Ынчангаш малчыннар аңаа бүзүрээр, ону хүндүлээрлер.

Малчыннарның эъш-чем, идик-хеп бараанныры-биле хандырылгазында комудал чок. Бригада тевүнде садыгга бараанныры эккеп турар. Чангыс-даа бергедел турар чүүл — бензин, керосин чок. Малчыннарның 60 ажыг хуузу мотоциклдиг, моторлуг хирээлиг. А бензин чокта олар ажыглаттынмас болгай. Ынчангаш бо талазы-биле оларга дуза көргүзери негеттинип турар. Хойларга бээр дус чедишпестээн. Оон аңгыда чыл келгеш тудум бригадада мал-маганның саны өөп турар. Ынчангаш кажаа-хоралга сыныштастаан. Бо чылын кажаалар немей тудар талазы-биле айтырыгны чугаалажып турар.

Каргы хойжу бригадазының бригадири Санин Лопсанович Магбын соруктуг ажылдап турар. Малчыннарның санал-оналын кичээнгейге ап, малчыннар-биле бир демниг ажылдап турар.

Каргы хойжу бригадазының коллективи бодунуң мурнунда салган хүлээлгелерин күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

С. БАЛЧЫР.

ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕР ТОРГАТКАН

Ак-Туруг мал ажыл-агыйының лесниктери боттарының участоктарын үргүлчү кезип, арга-арыг камгалалының талазы-биле тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Чурттакчы чонуң мал кезер кылдыр чөпшээрел каап чери Кожайдан чөпшээрел, билет чокка мал кезип турган «Ак-Туруг» совхозта тракторист Кара-оол Кенденни, дарган Намчал-оол Хирбээни, чолаачы Николай Бадыны лесниктер илередип, оларга хемчегни онаатан. Арга-арыг камгалакчыларынга суурда хөй-ниити организацияларны кескy дузаны чедирип турар.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Идеология ажылының дуржулгазындан

ПОЛИТИКТИГ, ЭКОНОМИКТИГ ӨӨРЕДИЛГЕГЕ ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГА

СЭКП Өвүр райкому, совхозтарның партия комитеттери, партия эге организациялары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, марксчи-ленинчи база экономиктиг өөредилгени организастаарын, удуртуурун экижидер талазы-биле боттуг ажылдарны кылып чорудуп турар.

1985 чылдың март 16-да болган СЭКП райкомунуң VII пленумунга «СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгени районнуң партия организациязының удуртуп, организастап турарының дугайында» айтырыгны чугаалажып көрүп, районда политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң байдалын хыналы-биле анализтеп, бар четпестерни илередип, ону чайладырының тодаргай сорулгаларын салган.

Коммунистиг күш-ажылдың 27, тодаргай экономиканың 7 школаларының дыңнакчылары «Күш-ажылды организастаарының коллективтиг хевирлери», «Бот-оруга-чарылгалыг бригада», «Эртем-техниктиг депшилге болгаш бүдүрүлгениң ажыктыы» деп курстарны өөренип турар.

Политиктиг, экономиктиг өөредилгеге удуртулганы, контрольду «Кызыл тук», «Торгалыг» совхозтарның парткомнары, районнуң херег-лекчилер ниитилелинде, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде, район эмнелгезинде «Ак-Чыраа» совхозта партия эге организациялары экижиткен.

«Кызыл тук» совхозтуң Хорумнуг-Ой, «Торгалыг» совхозтуң Чоза, Кара-Тал, Ирбитей малчын бригадаларында, «Ак-Чыраа» совхозтуң Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазында, чолаачылар болгаш механизаторлар ортузунда, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде, «Кызыл тук» совхозтуң Чараш-Дыт сүт-бараан фермазында экономиктиг өөредилгени ук коллективтерниң бүдүрүлге болгаш культура амыдыралын экижидериниң негелделери-биле биндилиг холбап турарындан мында бүдүрүлгениң экономика талазы-биле көргүзүглери экижип турар.

1984 чылда районнуң «Торгалыг», «Кызыл тук» совхозтарының мал продуктуларын бүдүрер, күрүнеге садар, мал ажылын сайзырангайжыдар талазы-биле эки түңнелдерни чедип алырынга политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң шынарлыг, дээштиг чоруун мурнунда чылдардан экижиткени салдарны чедирген болгаш район СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң «Торгалыг» совхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның база СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

Партия өөредилгезиниң школаларындан районнуң херег-лекчилер ниитилелинде «Марксчи-ленинчи философияның үндезиннери» (пропагандизи Кара-Монгуш О. М.). Чаа-Суурда «Политэкономияның үндезиннери» (пропагандизи Домаа В. Д.), «Кызыл тук» совхозтуң партия комитединиң чанында аныяк коммунистерниң школазы (пропагандизи Монгуш Б. Д.), экономиктиг өөредилгениң школаларындан «Торгалыг» совхозта тускай эртемниглер ортузунда «Эртем-техниктиг депшилге болгаш бүдүрүлгениң ажыктыы» (пропагандизи Арагачы Д. К.), коммунал ажыл-агый эргелелинде «Күш-ажылчы коллектив: удуртулга, сагылга-чурум, кижизидилге» (пропагандизи Доңгак Д. Д.) кичээлдер доктаамал, чогуур деңнелге эртип турар болгаш ында ажылдап турар пропагандистер өөредилге чорударының идепкейлиг хевирлерин, аргаларын хөгжүдүп, рефераттарны, илеткелдерни чугаалажып көрүп турар.

Бо өөредилге чылында ажылдап турар 79 кол пропагандистерниң 68-и СЭКП кежигүннери, 59-у дээди болгаш доостаан дээди эртемниг, а партия өөредилгезиниң школаларында ажылдап турар пропагандистерниң шуптузу дээди эртемниг болгаш оларның 98 хуузу СЭКП кежигүну.

СЭКП райкомунуң шугуму-биле чылдың-на пропагандистерниң район чергелиг семинар-өөредилгелерин 3—4 удаа организастап эрттирген болгаш бо өөредилге чылының эрткен айларында 3 катап эрттирген.

Пропагандистерниң отчёттарын партия, профэвилел, комсомол хуралдарынга доктаамал дыңнап турары оларның ажылынга харысалгазын бедидеринге улуг идигни берип турар болгаш эрткен өөредилге чылында 49, бо өөредилге чылында 26 пропагандистиң отчёттарын дыңнаан.

Экономиктиг өөредилгениң түңнелдери-биле ажылчыннарның мергежилин бедидер ажыл «Кызыл тук» совхозта эки тургустунган болгаш 1983—84 өөредилге чылында 14 кижиге I, II класстың малчыннары деп атты тывыскан.

Партия, комсомол, экономиктиг өөредилгелерниң шынарын, дээштиин бедидер, оларның амыдырал-биле холбаазын быжыглаар талазы-биле чамдык ажылдарны партия организациялары кылып чорудуп турза-даа, ону организастап, удуртуп турарында четпестер барын СЭКП райкомунуң пленумунга айыткан. Чамдык кичээлдер негелдеге ам-даа дүүшпейн, эреңгей эртип, дыңнакчыларның сонуургалын чедип албайн турар. «Коммунизмче оруқ» совхозта партия, комсомол, экономиктиг өөредилгелер бо чылын организас чок байдалга эгелээн, эртип турар кичээлдерге белеткел кошкак, шынары, дээштии куду. Оруқ септелге-тудуг участогунда, «Коммунизмче оруқ» совхозтуң чолаачылар болгаш механизаторлар ортузунда экономиктиг өөредилгениң кичээлдери чамдыкта бүдүрүлге хуралдарынче шилчий бээр фактылар тургулаан.

«Торгалыг», «Коммунизмче оруқ» совхозтарда партия комитеттери комсомол өөредилгезинче кичээнгейни, удуртулганы кошкаткандан, мында комсомол өөредилгезиниң чамдык школаларында кичээлдер үзүктелиишкиниг эртип турар.

Экономиктиг өөредилгениң түңнелдери-биле ажылчыннарның мергежилин бедидер, эки ажылдыг пропагандистерниң дуржулгазын нептередир ажылдар четпес шиитпирлеттинип турар болгаш малчыннарның экономиктиг өөредилгезин бригадалар хуралдары-биле чергелештир эрттирип турары канчап-даа таарышпас.

Ажыл-агыйларның, бүдүрүлге, албан черлериниң, организацияларның удуртукчулары, профэвилел комитеттери өөредилгениң техниктиг херекселдерин, көргүзүг материалдарын садып алыр, өөредилге кабинеттерин дерип тургузар ажылдарны кошкак шиитпирлеп келген. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкому малчыннар болгаш совхозтар ажылчыннарының ортузунда тургустунган коммунистиг күш-ажыл, тодаргай экономиканың школаларының ажылын, ВЛКСМ райкому комсомол өөредилгезин кошкак удуртуп, контрольдап келген.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму партия организацияларынга, пропагандистерге коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның марксчи-ленинчи өөредилгезин сайзырангайжыдарының талазы-биле бедик негелделерни салган. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени районда организастап, удуртуп турарында бар четпестерни дарый чайладыры, өөредилге чылын организастыг доозары, өөредилгениң шынарлыг, дээштиг чоруун бедидери, бүгү идеологтуг, идей-кижизидилгелиг ажылды амгы үениң негелделеринге дүүштүр тургузары партия, профэвилел, комсомол организацияларының, идеология активиниң кол сорулгазы болуп турар.

Э. МОНГУШ.
СЭКП Өвүр райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

ЭГЕ БЕЛЕТКЕЛДИҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

«1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга алдар болдурган «Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының негелделеринге дүүштүр школачыларның шериг-патриоттуг кижизидилгезин сайзырангайжылары» деп эртем-практиктиг конференцияны Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу, республиканың башкылар билиин бедидер институду, РСФСР-ниң педагогика ниитилелиниң Тыва салбыры Кызылга организастап эрттирген.

«ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлелинге албан эрттирерингe белеткелдиң, Совет Армияга ынак чорукка кижизидерин, социалистиг Ада-чурттуң хамаатызы мен деп чоргааралды, ону камгалаарынга кезээде белен болур чорукту өөреникчилерниң шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң үндезини кылдыр тургузар. Нийти билиг болгаш профессионал школаларга шеригниң эге белеткелиниң ажыктыының деңнелин база бедидер». Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарындан ушта бижээн бо сөстер-биле илеткелчи бодунуң чугаазын эгелээн.

Чүгле шеригниң эге белеткелиниң кичээлдери-биле кызыгаарлаттынмайн, бүгү-ле эртемнерни шериг-патриоттуг кижизидилге сорулгазынга чедимчелиг ажыглаар болза, Төрээн чурт камгалалынга өөреникчилерни шын, бүдүү талалыг белеткеп турарывыс ол болур.

Сөөлгү чылдарда шеригниң эге белеткели республиканың школаларының хөй нуруузунда чылдан чылче сайзырангайжып, а үстүкү класстарының бо эртем талазы-биле билииниң шынары бедип турар. Конференция чогум-на бо айтырыгже кол кичээнгейни угландырган.

Шериг-патриоттуг кижизидилге-биле чергелештир шеригниң эге белеткели (ШЭБ) өөреникчилерниң сагыш-чурумун быжыглаарынга, өөредилгезин экижидеринге, организастыг болурунга, а ол ышкаш Совет Чепсектиг Күштерниң хүрээлелинге шериг албаны эрттирерингe белеткелге харыысалгазы бедидер.

ШЭБ-ке эки түңнелдерни Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп № 1 школазының (директору А. Г. Орлова, шериг удуртукчузу В. И. Дорофеев), Кызыл хоорайның № 11 школазының (А. П. Тешукова, В. К. Левашов), Чөөн-Хемчик районнуң Чыраа-Бажы школазының (Д. Х. Демчик, М. Д. Айр-Сана), Чадаананың № 1 школазының (М. В. Борбай-оол, Ч. Б. Сат), Бии-Хемниң Өөк школазының (К. О. Мартый-оол, Х. О. Сат) өөреникчилери чедип ап турар.

ШЭБ-тиң болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгениң кол хевири — кичээлдер армияга албан эрттирерингe школачыны белеткээр талазы-биле хөй школаларда негелдеге дүүштүр эртпейн турар. Шуурмак ортумак школада (удуртукчузу А. Б. Чаш-Үрүт), Хөндергей школазында (Д. С. Сат) кичээлдерниң эртип турарының методиктиг деңнели чавыс. Шеми ортумак школазының шериг удуртукчузу С. М. Самбуу күш-ажылдың сагыш-чурумун үрээш, ажылындан уштуртканын илеткелчи, Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министрниң оралакчызы А. Т. Кошкарова демдеглээн. Шериг удуртукчу — ол, чүнүң-даа мурнунда, башкы база кижизидикчи-дир. Ол коммунистиг бедик мөзү-шынары-биле, албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турары-биле үлегерлиг болур. Республиканың школаларында ажылдап турар шериг удуртукчуларының 35 хуузу курлавырда офицерлер, дээди болгаш ортумак тускай эртемниг специалистер.

Кызыл районнуң Көк-Тей ортумак школазының шериг удуртукчузу Н. Я. Савостьянов, Таңдының Бай-Хаак школазының А. П. Абросимов, Эрзинниң Нарын школазының — Н. Б. Чооду, Бии-Хемниң Туран № 2 школазының — А. К. Анцылогов болгаш оон-даа өскелерниң бедик организакчы, медерелдиг ажыл-херээ өөреникчилерниң болгаш башкылар коллективтерниң үнелээшкинин алган.

ССРЭ-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң айтыышкыннары, сүмелери, «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын боттандырар талазы-биле «РСФСР-ниң чырыдыышкын албан черлериниң болгаш органнарының ажылының дугайында» РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң дужаалы, а ол ышкаш Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң ажылдап кылганы Тиилелгениң 40 чылынга белеткел ажылдарының планы республиканың школаларында шериг-патриоттуг ажылдың үндезини болуп турар. Школаларда Тиилелге хүнүнге база Совет Армияның болгаш Шериг-Далай флодунуң хүнүнге чаңчыл болган утренниктер, октябрятчы, пионерже чыыштар, шугум чыскаалдары, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле, Совет Армиядан халашкан дайынчылар-биле ужуражылгалар эрттирери чаңчыл болган. Ленинчи номчулгалар, лекция, беседа, класс шактары, конкурстар өөреникчилерниң эргезинде.

ККПИ-ниң педагогика болгаш психология кафедразының эргелекчизи Л. П. Салчак илеткелинге амгы үеде шериг-патриоттуг кижизидилге системазын сайзырадырынга эртем-педагогиктиг үндезиннерин дугайын чугаалааш, дайын чылдарында бичии уругларның амыдыралындан солун чижектерни айыткан.

Санал берген эштер, республиканың шериг комиссариадының политкилдис начальниги А. А. Дерябин, ДОСААФ обкомунуң даргазы Н. М. Коротаев олар Совет Армияга ынак, социалистиг Төрээн чурттуң хамаатызы болганынга чоргааралга, Ада-чуртун камгалаарынга кезээде белен болурунга өөреникчилерни кижизидеринге, ДОСААФ өге организацияларының камгалал-массалыг ажылдарга ролюнуң дугайын чугаалааннар.

Чадаананың № 1 школазының директору М. В. Борбай-оол, Кызыл-Мажалыктың № 1 школазының башкызы Т. С. Кыргыс, уруглар туристиг-экспедиция станциязының директору И. Н. Султанова, Бии-Хем райкүскомунуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи К. М. Ооржак, Кызыл хоорайның улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи З. Ф. Борисова болгаш оон-даа өскелер школачыларның идей-политиктиг, мөзү-шынар болгаш шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң системазының чаңгыс ай болуруунуң, шериг удуртукчузунуң болгаш күш-культура башкызының демниг ажылының, школа музейлериниң, дайынчы, күш-ажылчы алдар комнаталарының совет патриотизмге, пролетаржы интернационализмге кижизидилгеге ажылының тову болдурарының дугайын онзалап демдеглээннер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитеди, республиканың шериг комиссариады бөлүк башкыларга хүндүлел бижиктерин тывыскылаан.

СЭКП-ниң XXVII съездинге база Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур шериг-патриоттуг кижизидилге болгаш ШЭБ ажылдарын школаларга илеп-кейжидерниң сорулгаларын айыткан доктаалды конференция хүлээп алган.

В. САТ.

Айтырыңар, харыылап берээли

ОН ҮШКҮ ШАЛЫҢ ДУГАЙЫНДА

«Бистиң «Чыраа-Бажы» совхоз он үш дугаар шалың бээр дөөш, кезек чиде берди. Чогум ол чүү дээрзин биске тайылбырлап берип көрүңер.

Совхозтуң ажылчыннары».

Бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының ажылчыннарынга база албан-хаакчыларынга чыл дургузунда ажылдааны дээш он үш дугаар шалыңны төлеп турар. Ону бүдүрүлгениң азы организацияның киирип алганы арыг оруулгазындан шилчиткени материалдыг шаңнал фондузундан үндүрер.

Ук төлевирни «Чыл дургузунда ажылдың түңнелин ёзугаар шаңнал бээр чурумнуң дугайында дүрүмге» үндезилеп чорудар, ону администрация биле профэвилел комитеди бадылаар.

Шериг албанынче келдирткен, пенсияже үнген, божаан соонда шөлээлээн, дээди болгаш ортумак өөредилге черинге кирген, бүдүрүлгеден дашкаар мергежил бедидерниң курстарынче чоруткан, соңгулдалыг ажылдарга — партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарынга ажылдай берген, үстүкү албан черлериниң шиитпири-биле өске бүдүрүлге азы организацияже шилчээн таварылгада, ук кижи бүдүн чыл чедир ажылдаваан-даа болза, он үшкү шалыңны алыр эргелиг. Ол-ла черлерден хуусаазы дооступ чедир чедип келгенде база ук ажылдакчыларга төлээр.

Ол таварылгада чылда бүрүнү-биле ажылдаваан болза, оон алыр шалыңның түңү ол бүдүрүлгеге ажылдаан үезинде ап турган акшазының түңүн барымдаалаар. Ажылдаан ниити стажын санап тура, ук кижиниң анаа ажылдаан үезин болгаш чөптүг чылдагаан-биле өске черге турган үезин (үстүнде адааныыс черлерге) база катай санаар. 13-кү шалыңның хемчээлин тодарадырда ап турган шалың акшазының ниити түңүн болгаш ук бүдүрүлгеге үзүктел чок ажылдаан стажын барымдаалаар.

Күш-ажылга эң бедик көргүзүглерни чедип алган ажылдакчының ол акшазын 25 хуу чедир өстүрүп болур.

Күш-ажылдың сагыш-чурумун хажыткан, харыысалга чок чорук болдурган база өске-даа хажыдыышкыннар кылган ажылчынның, албан-хаакчының 13-кү шалыңын кызырып-даа, шуут бербейн-даа барып болур. Ол талазы-биле шиитпирни бүдүрүлгениң, организацияның удуртукчузу болгаш профэвилел комитеди үндүрер.

«Тыва кобальт» комбинатка 1979 чылдан бээр ажылдап келдим. Эрткен чылдың декабрь 26-да ажылдан билдиринчиш бижээш, үндүм. 13-кү шалыңымны чылды тондур ажылдаваан сен дээш бербейн тур. Ол шын бе?

Хову-Аксы суур Ш. ООРЖАК.

Бир эвес ажылдакчы кижи күш-ажылдың сагыш-чурумун хажытпаан, бодунуң харыысалгалыг чорууң көргүзүп келген болгаш бүдүн чыл ажылдаан болза, мынчан төлээрин үстүнде чугаалаан бис. Хамааты Ш. Ооржакка комбинаттың төлевээни шын, ниити дүрүмге календарьлыг чыл. Дa ажылдаарга, төлээрин айыткан. Ш. Ооржак дөрт хүн ажылдааш, январь 1-ден ыңай үнген болза, ол 13-кү шалыңны алыр турган.

Н. ГЛЕБОВА,
Тыва профобсовуулеждиң ажылдакчызы.

УЛУСТАРНЫҢ ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕЗИ

Кижи төрелгетенниң кырынга дирген келген ядролут халаптың кедергей айыылдыг кыжаныышкынны чайлаттынган турар дээрзинге идеген болур арганы космос болгаш ядролут чепсектер дугайында Женевада эгелээн совет-америк чугаалажыышкыннар берип турар деп, Тайбыңның Бүгү-делегей чөвүлелиниң президиумунуң Москвага болган сессиязынга демдеглээн. Делегейниң тайбынга ынак улустарының ол идегелин болгаш чөптүг негелдезин хандырарынга чүгле чаңгыс чүүл херек — кайы-даа талаларның бир демей чаагай сеткилдии, чугаалажыышкыннарга көөр чүүлдерниң болгаш сорулгаларының дугайында дугуржулганы шыңгыы сагыыры негеттинип турар.

Бо угланыышкынны Совет Эвилели аммдыралга чайгылыш чокка чорудуп турар. А чугаалажыышкынның өске киржикчизи кандыг болуп турарыл? Женевада совет-америк чугаалажыышкыннар кидин тулуп чорбуп турда, америк делегацияның удуртукчузу М. Кампельман сандайдан тура халааш, Вашингтонче шимеш дээн. Чүге? Чугаалажыышкыннарны үре-түңнелдиг болдурарынга чогумчалыг чаа айтыышкыннарны президент Рейганның администрациязындан алыр дээш чанып эвес ирги бе? Чок, ол ындыг болбаан. Ядролут баштайгы согуушкун кылырының стратегтиг МХ деп чаа ракеталарын эндере бүдүрерингe хөй акша-хөреңгилерни чарыгдаарын бадылап бээр кылдыр АКШ-тың конгресс кежигүннерин албадаарынга Кампельманны киириштирер дээш Рейган ону Женевадан Вашингтонче дүрген ыйтырткан болган.

Кампельманны АКШ-че кыйгыртып аппарган үеде Американың Каттышкан Штаттарының камгалал министри Уайнбергер Барыын Европаның чурттарынче улчуп чорупкан. Оон ол улчуушкуну база-ла анаа эвес. Пентагонунуң хартаачызының кол сорулгазы — АКШ-тың «сылдыс дайыннарының» агрессив пландарын күүседеринге НАТО талазы-биле америк эвилелчилерин киириштирери. Бир чүүлүнде, АКШ-тың Барыын Европада эвилелчилеринче каржы айыышкынны кылып турганы, космосту милитаризастаарынга оларны киириштирер, ыйнде, ядролут боо-чепсектерин кызыгаарлаарын болгаш кызырарын моондактаар сорулганы Пентагон бодунуң мурнунга салып алган. АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң ындыг хөделиишкиннери Женевада совет-америк чугаалажыышкынның түңнелдиг болурунга идиглиг болбайн турары черле илдең-дир.

Вашингтонда дайынзырак бөлүктерниң ындыг хөделиишкиннери, совет-америк чугаалажыышкынны үзер дээш оларның оралдажыышкыннары делегейниң тайбынга ынак кижилерниң сеткил дүвүреэшкинин болгаш хайы килеңнээшкинин болдурбайн барып шыдавас. Ядролут болгаш космос чепсектерниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарга боттуг түңнелдерни чедип алыр дугайында улустарның чөптүг негелдезинге чөрүшпес оралдажыышкыннар кылдынып турар үеде тайбыңга ынак күштер кажангызында-даа артык серемчилелдиг болуруң, ядролут дайынның кыжаныышкынынга удур демиселди улам-на күштелдирери, тайбың талалакчыларының күжениишкиннерин сырый каттыштырары амгы байдал негеп турар.

Делегейниң ниити дайынныг гитлерж фашизмни чылча шапкан улуг Тиилелгениң 40 чылын делгиирлиг бүгү кижи төрелгетен бо чылын калбаа-биле байырлап демдеглээн. Ол улуг Тиилелгениң эң чугула кол кичээндирилглериниң бирээзи — чаа дайын эгелевейн турда, анаа удур, тайбың дээш демиселди улам шиитпирлиг чорудары болур. Ынчангаш Женевада совет-америк чугаалажыышкыннарга тодаргай болгаш чогумчалыг түңнелдерни чедип алырын делегейниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилери негеп турар. Улустарның чөптүг негелдезин америк тала барымдаалап көөр ужурлуг.

(СЭТА).

«Маңгысталчактарны амдажытпас»

деп чүүлге хамаарыштыр

АНЫЯАН СУРГАП ӨӨРЕДИР

Чадаана хоорайның кудумчузунга чырык хүндүс болган таварылга ам-даа уттундурбас ийин: аъш-чем магазининден кырган угбай үнгеш, сумказын тудуп алгаш бажыңынче углай кылаштап бар чыдырда, он беш—он алды харлыг оол оон сумказын ушта тырткаш, ыяш херимнер аразы-биле халааш, баразын чиде берди. Хамык улус чүгле кускуналжып чыдып калды. Кырган кадай кээргенчиг кончуг кончуттунуп арткан.

Чоокка чоованчыг, ыракка ыыччыг-ла таварылга болду. Оон чылдагааны чүдел? Бажыңында чиир чеми чок бе? Туттурбайн барганында, ол аныяк кижи улам бажы эттенип, уламчылап чораа, бир-ле хүн аза долуп, туттурар, херээн харыылаар үе келир-ле болгай.

Маңгысталчак амыдыралдыг кижилер дугайында «Шын» солуннуң арнынга көдүрттүнген айтырыг чогуур өйүнде тургустунганын демдеглевес аргажок. Ынчалза-даа мээң эскерип турарым — чамдык ийтер боттарының чүүлдеринге болган таварылгазын чүгле чыскаай адап, маңгысталчак кижилерни шүгүмчүлеп каан боор. Ол-ла.

Тыва улустуң үлегер чугаазы бар болгай: «Кижини бактаарга, черже кирбес». Кайы-даа районда, кайы-даа суурда маңгысталчак кижилер—бистиң совет ниитилеливисте чурттап чоруур, бир-ле хүлээлгелиг, бир-ле ажыл-агыйлыг, өг-бүлелиг, эштиг-өөрлүг кижилер-ле болгай.

Ындыг кижилер солун-сеткүүлдү номчуп, радио, телевизорну дыңнап, көрүп чоруур. Ынчалза-даа оларның дугайында чугаа чорып турар дээрзин олар хереккe-даа албастар. А кажан олар боттарынга дорт хамааржыптыр хемчег ап эгелээрге ынчан бир бодаар. Амгы үениң аныяктарының амыдыралының овур-хевири өгбелеринге бодаарга дыкала экижээн. Ынчалза-даа оларның бодап, күзеп чоруур чүүлдери: мода сүрүп кеттиңери, магнитофонну болуру, даштыкы кинолдарда дег ажылыш-даа чок, чүгле аян-тээлеп кылаштаары. Ындыгларының ханы утказын ном номчаны ховар таварылга болур.

Ындыг чорук анаа үнүп келбээн-не болгай. Оларның адазыларның негелде чок, өг-бүле кижизидилгезиниң кошкак болганындан эгелээни ол. Улустуң улуу чагыглыг дижир чүве. Тывага улуг кижилерни хүндүлээр, дыңнаар чорук шаандан бээр чоннуң ниити негелдези, эки чаңчылы турган. Сөөлгү чылдарда чамдык улуг кижилер аныяктарны чагып, сургаар туржук, боттарының чези-холазын көргүзе бээр таварылгалар база бар.

Аныяк кижиниң амыдыралынга чүдек, бужар талалары кезе шаптынмайн доктаамал үргүлчүлеп турар болза, ол шуут системажый бээр. Ол дугайында уран-чечен номнарда бижип, шиилерде, кинолдарда көргүзүп турар. Ындыг турбуже, автобуска-даа, кудумчугаа-даа чурум үреп чоруур аныктарга сагындырыг бээрге, олар удур херээн дегзэри база чажыт эвес. Канчап ону чидирерил?

Бо талазы-биле Дагестан АССР-де эки чижек бар. Хөй ниитиниң көрүм-чурумун үрээн аныяктарны 60—70 харлыг аксакалдар хуралынга сайгарып көөрү, аңаа байысаадыры оларга эң-ле берге. Кырганнарның кайы-бирээзи аныяк кижиниң ада-ызыгуурун шупту тузуун чугаалааш, кым кандыг чорааныын төөгүп бээр.

«Аътты баглап өөредир, аныяан сургап өөредир» деп чүве ол-ла болгай. Мээң бодаарымга, бистиң суурларывыста, хоорайларывыста дыка хөй хоочун кижилеривис бо талазы-биле солун ажылдары кылып болур хире.

Оон ыңай, ССРЭ-ниң Прокуратура институдунуң шинчилелдери-биле алырга, хоойлу-дүрүм дугайында тускай билиглерни чурттакчыларының 7,6 хуузу чамдык эштеринден, 12 хуузу кинофильмнерден, 18,6 хуузу боттарының эскериглериндеп, 3,6 хуузу өг-бүлеге чугаадан билип ап турар. Хоойлу-дүрүм дугайында билиглер Тываның барык талакы районнарында сула тургустунган. Сарыг-Сеп, Туран суурларда харын эш хуузунуң ажык судтары доктаамал болгаш дээштиг болуп турарын солуннардан номчуп турар бис.

Ниитилиишкиннериг суктары Культура бажыңнарынга. Хөй аныяк өскен мурнунга, эки белеткелдиг эрттиреры кончуг чугула деп бодаар мен. Ылангыя Чадаана, Ак-Турут, Шагаан-Арыг, Кызыл-Мажалык, Элегес, Шамбалыг, Кур-Чер, Самагалдай суурларга бо талазы-биле ажылды күштедирери чугула. Чүгле ийи-чаңгыс катап эвес, удаа-дараа кылыры негеттинип турар. Кызыл-Мажалыкка элээн каш чыл мурнунда бир ындыг кежээ дээштиг эрткен. Районнуң Культура бажыңы, херээженнер чөвүлели, суур Соведи, милиция бир демниг каттыжып алгаш, ол суурга болган оон кижилеринге тураскааттынган кежээни эрттирген. Ынчан суурнуң улуг назылыг бир чурттакчызы Кызыл-Мажалыктың доочу төөгүзүн чугаалааш, суурга тоянчы, маңгысталчак кижилерни тургусназын кыйгырарга бүдүн зал ниити деткип турган чүве.

Чер-черде агитбригадалар, бот-тывынгыр уран чүүлдүн киржикчилери маңгысталчак кижилерни одаан, дузаан кожамыктарны, шоодуглуг шиижигештерни ээзеш ажыглап турар. Шак ындыг темага агитбригада кежигүннери тыва, совет чогаалчыларның чогаалдарындан, «Шын» болгаш өске-даа солуннарда материалдарны чыып, дынзыды номчуп турганы тускай программаны кылып болур.

Оон ыңай, ол солуннардан үзе кескен материалдарны клуб, библиотека иштинге азып, чонга көргүзүп чүге болбазыл? Оон ангыда оор, хулиган болгаш өске-даа каржы херек үүлгеткеннерни адап, оларга кандыг хемчег хүлээткенин чарлап каан хуудустарны вокзалдарга, столоваяга, садыгларга нептередири дээштиг деп саналдыг мен. Оон башка кая-даа көөрге, туттурбайн барган кем-херек үүлгедикчилери көвүдээн чуруктар боор-дур.

Арагачылар дугайында бижип-ле, бижип-ле турар бис, а чогуур түңнел база чок. Арагачыларны шүгүмчүлевишаан, анаа элээр чоруур амыдыралды пропагандалаары чугула деп бодал бар.

Туркмен ССР-ге чораан магадаан бис ийин: кудумчуга эзирик кижи черле көзүлбес, а араганың кандызы-даа бар. Эзирик кижи дег бужар чүве оларда чок.

Шынап-ла, бо бүгү багай чаңчылдардан уштунар херек. Дээштиг кижизидилге ажылын доктаамал чорудуп тургаш, эки түңнелди чедип ап болур бис.

С. УРАН-САЙ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

Социалистиг дем каттыжылгазының күрүнелери социал-экономиктиг хөгжүлдениң интеграция чорудулгаларын ханыладырының болгаш амыдыралдың бүгү талаларынга чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың оруу-биле чаа базымны кылган. Ол дугайын Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң органнарының үндүрген түңнелдери херечилеп турар. Беш чылдың дөрткү чылында акы-дуңма чурт бүрүзүнде социал-экономиктиг программаларның күүселдезиниң беш бурунгаар алдыыгаан түңнелдерин үндүрген.

ЭДЧ-ниң күрүнелериниң кады ажылдажылгазы болгаш дем каттыштырылгазы амгы үениң эң-не шалыпкын хөгжүлделиг күжү болганын ол түңнелдер бадыткаан. Национал оруулгазын — улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң эң-не мөөннеттигниң ол көргүзүүнүң немей өзүлдезиниң темпилери Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң чурттарында ындыг өзүлдениң темпилеринден ырак бедик болган. Акы-дуңма чурттарның национал статистика органнарының медээлерин ёзугаар алырга, эрткен чылын Болгарияның национал оруулгазы мурнуку чылдаазы-биле деңнээрге, 4,6 хуу, Венгрияның — 3 хуу, Германия Демократтыг Республиканың — 5,5 хуу, Кубаның (ниитилелдиң ниити продуктузу) — 7,4 хуу, Моолдуң — 4,4 хуу, Польшаның — 5 хуу, Румынияның — 7,7 хуу, Совет Эвилелиниң (херегелге болгаш чыылдага ажыглаттынган национал оруулга) — 2,6 хуу, Чехословакияның — 3,2 хуу өскен. Империалистиг агрессияның уржуктарын Вьетнамның ажылчы чоннары чедиишкинниг ажып эртип турар: олар акы-дуңма социалистиг чурттарның деткимчези-биле эрткен чылын хөй үлетпүр бүдүрүлгелерин ажыглалга киирген, чамдык бүдүрүлгелерни чаарткан, электроэнергетиканы хөгжүдер, машина тудуунуң продукциязының чугула кылыгларын бүдүрер талазы-биле пландыг даалгаларны күүсеткен.

ЭДЧ-ниң чурттарында үлетпүр бүдүрүлгелер бүзүрелдиг хөгжүп турар. Чижээ, 1984 чылда Болгарияның үлетпүр продукциязының хемчээли мурнуку чылдаазындан 4,5 хуу өскен. Болгария Улус Республиказа, Чехословакияда, Германия Демократтыг Республиказа, Совет Эвилелинде болгаш ЭДЧ-ниң өске-даа чурттарында эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедирин хандырар адырлар бедик темпилерлиг сайзырап турар. Улус ажыл-агыйның структуразы сайзыраңгайжып, депшилгелиг технологияны калбаа-биле шиңгээдип ап келген. Чижээ, Болгарияның машина тудуунуң продукциязы эрткен чылын 9,8 хуу көвүдээн, а химия кылыгларын бүдүрери — 6 хуу өскен.

Венгрияда үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээли үш хуу улгаткан, ынчаарга бойдус газының тывыжы, электри дериг-херекселдерин бүдүрери алды, пластмасса кылыглары — сеги хуу көвүдээн. Германия Демократтыг Республиканың үлетпүр хөгжүлдезинге байдал база ындыг болуп турар. Ында үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити өзүлдези 4,2 хуу болган турда, үлетпүр роботтарының парыгының немей өзүлдези 33 хуу четкен. Моолдуң үлетпүрү 1983 чылдаазынга деңнээрге, эрткен чылын шапкын хөгжээн: 8,3 хуу өзүлделиг болган. Румынияның индустриязының ниити өзүлдези чеди хуу болган, а саналга техниказын бүдүрери — 13,2 хуу көвүдээн.

Совет индустрияның хөгжүлдезинде боттуг чедиишкиннер бар: үлетпүр продукциязы 4,2 хуу көвүдээн, а машина тудуунуң болгаш металл болбаазырадылгазының кылыглары — чеди хуу, электроэнергетиканың — алды, химия болгаш нефть химиязының продукциязы — беш хуу улгаткан. Чехословакияның индустриязының ниити өзүлдези 3,9 хуу турда, электротехника дүрген темпилерлиг хөгжээн болгаш 12,2 хуу өзүлделиг болган.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелерниң индустриалдыг күчүзүнүң өзүлдезинде чугула угланыышкын өскериишкин чокка хевээр арткан бүдүрүлгениң немей өзүлдезин колдуунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн бедидиин күселе-биле чедип алган. ЭДЧ-ниң кежигүннери болуп турар Европа чурттарында бүдүрүлгениң немей өзүлдезиниң 90 хуузу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүнүң өзүлдезиниң күселе-биле чедип алдынган. Күш-ажыл, материалдыг болгаш энергетиктиг курлавырларны камнаагалыг, чаа ажыглаар талазы-биле акы-дуңма чурттарда калбарган массалыг күжениишкиннер чогуур түңнелдерин берип турар.

Эрткен чылын агаар-бойдузунуң байдалдары акы-дуңма чурттарының элээн девискээринге таарымча чок турган-даа болза, тараажылдарның, механизаторларның, малчыннарның чүткүлдүг күш-ажылының ачызында эки түңнелдер чедип алдынган. Чижээ, Болгарияның кодээ ажыл-ишчилери кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязын 6,8 хуу көвүдедирин эрткен чылын хандырган. Чурттакчы чонунуң кижи бүрүзүнге оңаштыр бир тоннадан ажыр тарааны бүдүрген. Венгрияның чер ажылдыглары 1984 чылда ийи миллион тонна тарааны мурнуку чылдаазындан хөй кылдыр сиалап алган, чуртта эътти садып алыры база көвүдээн.

Германия Демократтыг Республиканың тараажылары бир гектардан ортумаа-биле 45 центнер тараа культураларын ажаап албышаан, эътти садып алырының пландарын ажыр күүседириниң талазы-биле малчыннарга идигин берген. Румынияга тарааны бүдүрери чонунуң кижи бүрүзүнге оңаштыр 1.045 килограмм болган, мал ажылының продукциязы бүдүрерин көвүдеткен.

(СЭТА).

БАРЫЫН ГЕРМАНИЯ. Дайынга удур чоннуң чыскаалының бо чуруун Германияның Федеративтиг Республиказының Хайльбронн хоорайынга тырттырган. Вальдхайдының шериг баазазынга америк ракетага частыышкын болган түңнелинде хөй кижилер өлген турган. Чыскаалдың киржикчилери ол баазага четкеннер. Чуртта америк ракеталарының айыылдыын чыскаалдың киржикчилери сойгалап илереткен.

В. ГЛУХОВТУН фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛИГЕ УЖУРАЖЫЛГА

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның премьер-министри Раджив Ганди Индияның Коммунистиг партиязының делегациязын хүлээп алган. ИКК-ниң Национал чөвүлелиниң Чиңгине секретары Ч. Раджешвара Рао болгаш ИКП-ниң парламент бөлүүнүң удуртукчузу Индраджит Гупта олар делегацияны баштап келген. Пенджабта байдалды политиктиг арга-биле шиитпирлээриниң оруктарының дугайында айтырыгны беседаның үезинде чугаалажып көрген.

Реакциялыг күштерниң бүрүузу-биле ол штатта тургустунган байдалдың нарыымын Р. Ганди айытпышаан, ук байдалды чогумчалыг болдурарының эргежок чугулазын демдеглээн. Пенджабта байдалды экижидер сорулга-биле чазактың ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайында премьер-министр ужуражыышкынның үезинде Коммунистиг партияның төлээлекчилеринге информастап дыңнаткан.

Пенджаб штатта байдалды экижидер талазы-биле чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин бүрүн деткип турарының дугайында Коммунистиг партияның төлээлекчилери медеглээн. Ук хемчеглер ол штатта байдалды чогумчалыг болдурарынга, бот-боттарын билчир база идегежир чорукту анаа тургузарынга идигтиг болуп турарын ИКП-ниң делегациязы демдеглээн.

АКШ-ТЫҢ ДАЙЫН БЕЛЕТКЕЛИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Рейганның администрациязының кедергей айыыышкыны-биле АКШ-тың конгрези Пентагонуң хөй акша-хөреңги негээнинге дужуп берипкен. Ядролуг баштайгы согуушкун кылырының эиптер аразынга ужугар баллистиктиг МХ деп 21 ракеталарын немей бүдүреринге амгы саң-хөө чылында 1,5 миллиард долларны чарыгдаарын АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазы 217 бадылаашкыннар-биле күштүг болдуруп доктааткан. Аңаа удур 210 конгресс кежигүннери бадылаан. Ам бүдүрүп турар ындыг 21 ракетаның кырынга немей база 21-ни бүдүреринге бир миллиард 500 миллион долларны чарыгдаарын төлээлекчилер палатазы АКШ-тың Пентагонунга чөпшээреп берипкен.

Шериг күчүзүнүң талазы-биле Совет Эвилелинден артык күштүг болурун чедип алырын оралдашкан америк администрацияның айыылдыг пландарын боттандырарынче, америк ядролуг чепсектерин улам-на эндере бүдүрерийче база бир чаа базымны АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң кылганы ол-дур. Баштайгы ядролуг согуушкун кылырының стратегтиг МХ ракеталарын эндере бүдүрерин Рейганның администрациязы планнап, дараазында, 1986 саң-хөө чылында 48 ындыг ракеталарны бүдүреринге 4 миллиард долларны үндүрүп бээрин негеп турар.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак самолёттар сөөлгү хүннерде 106 дайынчы ужудуушкуннарны кылып, иран шериглерге улуг согуушкуннарны таварыштырганын Ирактың кол шериг командылалының эълчеглиг медээзинде айыткан. Тигр хемниң чөөн талакы районунга Иранның элээн каш катерлерин узуткаан. Ирак самолёттар Иранның найысылалы Тегеранче болгаш өске-даа хоорайларже база халдаашкыннар кылган.

НИКОСИЯ. (СЭТА) Артиллерияны ажыглавышаан, фронтунуң аңгы-аңгы участоктарынга удур-ледир аткылажыышкыннар иран болгаш ирак шериглериниң аразынга сөөлгү хүннерде болганын ИРНА (Иран) агентство дыңнаткан. Эң-не кадыг-дошкун аткылажыышкыннар Мехран, Наусуд болгаш Сердешт районнарга болган.

Ирак самолёттар Иранның Илам хоорайын бомбалааны дыңнадыгда айыткан.

АЙЫЫЛДЫГ ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Никарагуага удур контрреволюстуг дээрбечилерни Каттышкан Штаттар деткип, Төп Америкада байдалды улам-на чидиглендирбишаан, Төп болгаш Мурнуу Американың зоназынга улуг хемчээлдиг дайын чорудулгазынга белеткенип турар. Айыылдыг ол өнчүк-чөңгээни «шериг өөредилгезин» дээр чылдан-биле чорударын АКШ-тың администрациязы планнап турар. Ол «өөредилгелерни» Никарагуаның кожазы — Гондурастың девискээринге чорудары планнаттынган. Америк хөй шериглерни бо чылдың апрельдиң ийиги чартыында Гондурастың девискээринге, Никарагуаның мырыңай чанынга дужүрерин, ол шериглерниң санын 12 муң чедирерин планнаан. Сөөлгү медээлерни ёзугаар алырга, америк танкылар ам безин Гондурастың девискээринде чеде берген.

Никарагуаның чанынга чорудар «шериг өөредилгелеринге» АКШ-тың шериг-далай күштериниң хөй санныг корабльдерин, ракеталар салып үндүрер крейсерин, а ол ышкаш шериг самолёттарын, вертолёттарын ажыглаар деп турар. Америк парлалганың демдеглеп турарын ёзугаар алырга, кедергей хөй шериг күштерин Никарагуаны долгандыр мөөңнээни — ол чуртка удур айыышкын, харын-даа дорт халдаашкынның кыжаныышкыны болуп турар.

МАНАГУА. (СЭТА). АКШ-тың айыылдыг өнчүк-чөңгээзинге шыңгыы удурланыышкынны Никарагуаның чазак медеглээн. Америк администрацияның ол өнчүк-чөңгээзи хамыктың мурнунда Никарагуага удур угланган, Төп Американың ол бичии чурттунче каржы айыышкын, коргудуушкун болуп турарын республиканың даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде айыткан. Америк дайын кыжаныышкыны Никарагуаның кырында база катап диргелип келген.

Айыылдыг өнчүк-чөңгээдең, каржы айыышкын кылырындан ойталаарын АКШ-тың администрациязындан Никарагуаның чазак шыңгыы негээн. АКШ-тың болгаш Никарагуаның аразында харылзааларны чогумчалыг болдурарынга тайбың чугаалажыышкыннар эргежок чугула дээрзин Никарагуаның даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде демдеглээн.

ФЕСТИВАЛЬГА БЕЛЕТКЕНИП ТУРАР

«Жалейка» деп ыры-хөгжүмнүг бөлүктүң репертуарында делегейниң болгаш ССРЭ-ниң улустарының ырлары кирип турар. Артистер дыка хөй инструментилерге ойнап турарлар. Он чыл бурунгаар тургустунган бо бөлүк аныяктарның болгаш студентилерниң Гаванага болган XI Бүгү-делегей фестивалының лауреады болган. Амгы үеде бөлүк Москвага болур фестивальга белеткенип турар.

ЧУРУКТА: «Жалейка» бөлүктүң артистери.

Р. ЮПИСОВТУҢ фотозу.

АВАНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Хову-Аксы суурнуң хоочун чурттакчыларының бирээзи Арага Дашкыл-ооловна Чыртак-кыс — төлептиг кижилерниң бирээзи. Ол — Маадыр-ие. Улуг оглу Кызыл-оол комсомолчу путёвка-биле «Шагонартяжстрой» тресте тудугжудап ажылдап турар. Оон бичелери Александр, Николай болгаш Сергей олар акызын дөзеп, Хову-Аксында чурттаалга бажыңнарының тудуунда ажылдап турарлар. Беш дугаар оглу Владимир — Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң мурнакчы ажылчыннарының бирээзи. Вячеслав — Совет Арминың хуреэлелинде хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Уруу Вера — садыгжы, а арткаыннары Хову-Аксында школаның 4—8 класстарында өөренип турарлар. Ажы-төлү база-ла ада-иези ышкаш төлептиглер.

Он уругларны төрээш кижизиткен Маадыр-ие пенсионер А. Д. Чыртак-кыс амдаа эки ажылдап, үлегерлиг хой-пиитичилерниң одуруунда турбушаан.

В. БАДЫЖЫК.

Таңды району.

ЧАМДЫК АЖЫЛДАР КЫЛДЫНЗА-ДАА...

Күш-культураны болгаш спортту чоннуң амыдыралының хүн бүрү чарылбас кезээ болдурар дээш Коммунистиг партия, Совет чазак сагыш салып турар. Ол дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай көдүрер дугайында» доктаалының негелделеринге дүүштүр кылдынган чамдык ажылдар-даа көргүзүп турар.

Бистиң Барыын-Хемчик районнуң партия, совет органнары, профэвилел база комсомол, спорт организацияларының ортузунга күш-культураны, спортту пропагандалаар, оон массалыын чедип алыр сорулга-биле чамдык тодаргай ажылдарны кылып чорудуп турар. Ол талазы-биле үстүнде доктаалга дүүштүр СЭКП райкомунуң бюрозунга, партия-ажыл-агый активиниң хуралынга, улус депутаттарының район, хоорай база суур Советтериниң сессияларынга ол айтырыгны чугаалажып көрген, кылып чорудар ажылдарның планын тургускан.

Он бирги беш чылда районда спорттуң материал-техниктиг баазазы кескуп-биле экижээн. Чижээлээрге, Ак-Довуракта эштир бассейнниг спорт комплекизи, ол-ла хоорайда № 3 база Кызыл-Мажалыкта № 2 ортумак школаларда делгем спорт залдары немешкен, «Дон-Терезин» совхозтуң төвүнде база-ла чаа спорт залы ажыглалга кирген. А Шекпээр ортумак школазының баазазында база Кызыл-Мажалыкта туттунуп турар Культура ордузунда спорт залдарын күш-культуржулар, спортчулар удавас алептер.

Спорт талазы-биле тускай эртемниг 25 спорттуң ангы-ангы хевирлеринге спорт мастерлери, бирги разрядчылар, спорттуң активчилери чоннуң чурттап турар черинин дайы-биле спорт-массалыг ажылдарны чорудуп турар.

Бот-идепкей, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар күш-культуржу коллективтерге «Бардык» совхозтуң Аксы-Бардык салбырының, Шекпээр ортумак школазының, райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң, № 741 КМК-ның коллективтери болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелер, албан организациялар, ажыл-агыйлар хамааржыр.

Ол черлерде дериттинген спорт шөлдери бар, секциялар, маргылдаалар болгаш спортчу массалыг оюннар доктаамал чорун турар апарган.

Бистиң районда хол бөмбүү, мячилиг хоккей, шыдыраа, хостуг хүреш, туризм болгаш спорттуң национал хевирлери сөөлгү чылдарда нептерен турары өөрүнчүг. Коя чүүл — спорттуң бо хевирлеринге маргылдаалар районда массалыы-биле эртип турарында. Оон-биле чергелештир районнуң шыырак спортчулары республика черглиг маргылдааларга багай эвес тренерлерниг киржип, шаңналдыг черни удаараа эвлеп келген.

Күш-культура, спорт ажылында эки чүүлдер бар-даа болза, четпестер база эвээш эвезин демдеглээр апаар. Кылып чорудар ужурлуг спорт-массалыг ажылдарның планын тургузуп алган-даа болза, оон күүселдезинде контроль, шынар чок азы шуут кылдынмайн баар таварылгалар бисте бар болуп артышаан.

Райкүүскомунуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи Ч. Б. Ондарның, № 741 КМК-ның начальниги Д. К. Хомушкунуң, районнуң херектекчилер ниитилелиниң даргазы М. Х. Аракчааның база «Спартак» спорт ниитилелиниң Ак-Довурак хоорай чөвүлелиниң ылап чорудкан ажылдарын СЭКП райкомунуң хуралынга чоокта чаа анализтеп, чугаалашкан. Аңаа киришкен, санал берген кижилер районда чамдык күш-культура, спорт баазаларының долузу-биле ажыглаттынмайн турарын шыңгыы шүгүмчүлээн, харысаалгалыг эштерден негелдени тургускан. Чижээлээрге, Ак-Довуракта эштир бассейнниг спорт комплекизи чамдык үелерде ээзирен калган турар таварылгалар ховар эвес. Кыжын сезонга үткүштүр ону чылыглап, эде кылбааныындан аңаа кичээлдер, секциялар, маргылдаалар эртирер арга чок болу бээр. Эштир бассейнге хүнде-ле 180 кижини эштирип өөредип, белеткендирип болур, ынчалза-даа мында чүгле 60 хире күш-культуржу барып турар. Оон өске секцияларда спортчуларның хаара тудары база дециелге четпейн турар.

Комплекстиң баазазында хөйнүй шөлчүгежик бо чылын багай белеткээниинден аңаа хоккей маргылдаалары шынар чок эртсен. Ынчангаш 15 кижи ажылдап турар ол спорт комплекизи (директору Н. Хованский) база аңаа контрольду тургузар ужурлуг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың дирекциязы, профэвилел болгаш комсомол комитеттери сула ажылдап турар дээрзиниң тодаргай фактызы ол.

Районнуң чамдык ажыл-агыйларында мындыг чижектер база эвээш эвес.

Моон түңнеп көөрге, ВЛКСМ райкому (бирги секретары В. Кужугет), районнуң спорт комитеди (даргазы А. Ооржак), ДОСААФ райкому (даргазы А. Ооржак) база кошкак ажылдап турар.

Районнуң партия организациязы спорт ажылынга партийжи удуртулганы күштелдирип, күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чорууун, чоннуң хүн бүрү амыдыралының оон-биле холбаарын чедип алыр дээш негелдени күштелдирип, эки ажылдаар ужурлуг бис.

Н. АМЫРДА,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партком секретарының оралакчызы.

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

Шыдыраага Барыын-Хемчик районнуң бирги чери дээш ажык маргылдаа Кызыл-Мажалыкка эрткен. Аңаа ажыл-агыйларның, организацияларның аныяк, хоочун-даа шыдыраачылары киришкен. Түңнелинде хоочун спортчу А. Кунгаалай хөй саны чедип алгаш, тиилээн.

С. СЕРИН-ООЛ.

* * *

Шыдыраага Чөөнүң амыдырал хандырылга болгаш Чурттаалга коммунал ажыл-агый министерстволарының командаларының аразынга чаңчыл болган маргылдаа «Тыва септелге-тудуг» трестиң хуралдаар залынга эрткен.

Аңаа он хоолдерге салыглар болгулаан. Спортчу демиселдиң түңнелинде Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң шыдыраачылары артык күштүүн көргүзүп, 6:4 санга тиилээн.

Тиилээн командага шилчиир кубокту болгаш спортчуларга эртемниг белектерни тывыскан.

Маргылдааны организастааны эки, аңаа «аарыктылар» база хөй болган.

Бистиң корр.

* * *

Каа-Хемде «Кызыл Тук» совхозтуң бирги чери дээш деңэн дайы-биле тыва хүреш маргылдаазын организастаан. Оон-биле чергелештир хостуг хүреш маргылдаазынга школачылар база киришкен.

Эрткен маргылдааны чон сонуургаан. Аңаа тиилекчилерни хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан.

Идепкейлиг спортчулар Н. Оюн, О. Дарыма ол маргылдааны организастаан.

Г. САНДЫЙ-ООЛ.

АГААРЛАП, ДЫШТАНГАННАР

Частың башкы айы адакталы бергенн-даа болза, хар ээрэлек, кайнаар-даа көөрге, карак чылчырыктаар ак хар.

Хүндүскүнүң 11 шак чоокшулап турда Хандагайты суурнуң № 11 микрорайонунуң ортузунда шөлчүгешке хаактар тутган, шанактар сөөрткен улуг-биле кижилер чүүп кээп, чыглып эгелээн.

Спортчу маргылдааларны эрттирериниң планын суурнуң микрорайон чөвүлели районнуң спорт комитеди-биле кады баш бурунгаар ажылдап кылып, белеткээн. Микрорайон чурттакчылары хаактарын кедип, шанактарын сөөрткеш Кара-Хоолай шаттарынче углапкан.

Хаакка ГТО нормативтерин херээжен улус 2 километрге, эр улус 3 километрге дужааган. Оон соонда эр улустуң аразынга кадыр тейден хаактыг бадарынга маргылдаа эгелээн. Маргылдааның ол хевиринге кашпагайы-биле улуска кайгаткан харылзаа бердирипниң ажылдакчызы Александр Дөртей бирги, районнуң сан килдизиниң чолаачызы Даш-Маадыр Сат ийиги черни ээлээннер.

Маргылдааның база бир солун хевири херээжен улустуң кадыр тейден шанактыг бадары болган. Маңаа райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң техниктиг ажылчыны Таран Монгуш, ийиги черни район эмнелгезиниң медсестразы Сесикмаа Ооржак олар ээлээннер. Оон соонда канат тырттарынга болгаш хар кырынга бут бөмбүүнүң маргылдаалары командалар аразынга чидиг демиселге солун эрткен.

Спортчу маргылдаалар сөөлүнде сеткил хандыр хыштанып, агаарлап алган чурттакчылар суурже чанып кааннар.

Э. МОНГУШ.

Хандагайты суур.

ЧОГААЛЧЫ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Чоокта чаа Эрзин ортумак школазының өөреникчилери, башкылары чогаалчы Анатолий Фёдорович Емельянов-биле ужурашкан. Шүлүкчүнүң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле башкы А. О. Соян таныштырган. А. Ф. Емельянов — 1955 чылда Тывага кээп ажылдааныындан бээр бо үеге чедир элээн каш шүлүктер чыындыларын, тоожулар болгаш очерктерин, шүлүглелдерни, хөй-хөй шүлүктерин тускай номнар кылдыр парладып үндүрген.

А. Ф. Емельяновтуң чогаалдарының темалары янзы-бүрү тайбың. Төрээн чурт, совет кижилерниң күш-ажылы, ынакшыл, аныяктар, оон-даа өске. А. Емельянов — чүгле чогаалчы эвес, ол республиканың хоочун болгаш дуржулгалыг лекторларының бирээзи. Атеизм болгаш делегей байдалының дугайында солун лекцияларны республиканың янзы-бүрү семинарларынга база районнарга хөй удаа номчуп келген.

А. Емельяновтуң шүлүктериниң баштайгы чыындызы «Хүн болгаш Эртине» деп ат-биле 1963 чылда парлаттынган. Ол тыва чогаалчыларының элээн каш шүлүк чогаалдарын орус дылче очулдурган. Ол дээрге тыва улустуң ажыл-амыдыралын, аажы-чаңын ханызы-биле таныжып билип алырынга чогаалчы кижиге дыка дузалыг болуп турар.

Чоокта Эрзин суурга чогаалчының «Боттуг амыдыралдан чайлавас» деп номунга солун номчулга конференциязы база болуп эрткен. Ада-чурттуң дайынынга киржип чорааның, бодунуң чогаал ажылын канчаар бижип эгелээнин, чамдык чогаалдар болгаш шүлүктерниң сайгарылгазын кылып, сөөлгү бижээн шүлүктерин номчуп берген.

Өөреникчилерниң мурнундан 10-гу класстың өөреникчизи Уржук Саяна чүве чугаалааш, чогаалчыга өөрүп четтиргенин илереткен.

А. ДАМДЫН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

2. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55—Мультфильм. 9.05—«Снегурочка». Н. Римский-Корсаковтуң операзы. 12.30—12.35 — Телемедээлер.

* * *

14.15—Телемедээлер. 14.35—Документалдыг телефильмнер. 15.15—«Алдын шайба» клувунуң шаңналы дээш. 16.05—Х.-К. Андерсен — «Тооллар болгаш төөгүлер». 16.40—Концерт. 17.10 — Совет Эвилелиниң Маадыры вице-адмирал Г. И. Щедрин-биле школачыларның ужуражылгазы. 17.55 —«С места происшествия скрылся». Док. телефильм. 18.05 — «Дамырактар». 18.30— Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 18.55 — Эртем болгаш амыдырал. 19.25 — Мультфильмнер. 19.55 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия Победы». Хөй сериялыг док. фильмниң 5-ки фильми—«Кавказский щит». 21.00—«Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. А. Яшинниң шүлүктери. 21.55 — «Театр мемуарлары». 22.50 — Концерт. 22.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35—9.35 — Төөгү. 5-ки класс. 9.05; 13.30 — Француз дыл. 10.05—ПТУ сургуулдарынга. 10.35 — Г. Р. Державин. Амыдыралы болгаш чогаалдары. 11.25 — Шыдыраа школазы. 11.55 — Төөгү. 9-ку класс. ССРЭ-ниң тургустунганы. 12.25 — Бойдус. 4-кү класс. Хөрзүн болгаш ону камгалаары. 12.45 — Совет чогаалчыларның тоолдары. 14.00 — Музыка. Э. Григ — «Пер Гюнт». 14.30 — М. Зощенко. 15.20—15.25 — Телемедээлер.

* * *

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Шыяаным». Тыва тоол — «Дутай даянгыыш». 18.35 — Уругларга фильм. 18.45 — «Азия төвү». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Экспресс в Стамбул». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 22.40—23.15 — «Соңгу чүктүң байырлалы». Хаак спортунга маргылдаалар.

3 СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Стратегия Победы». Хөй сериялыг док. фильмниң 5-ки фильми — «Кавказский щит». 10.00—«Аян-чорукчулар клуву». 11.00—«Экспресс в Стамбул». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 12.05 — 12.10 — Телемедээлер.

* * *

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.55 — Сээн ленинчи библиотекаң. 15.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.00 — Концерт. 16.25 — Буратинонуң делгелгези. 16.55—Ференц Бегани (ВУР). 17.30 — Чаа мультфильм. 17.40 —«Соңгу чүктүң байырлалы». Хаак спортунга маргылдаа. 18.10 — «Совет Чепсектиг Күштер» деп бөлүк дамчыдылгадан кургаг чер шериглериниң дугайында док. фильм. 18.30—Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.35 — Делегей болгаш аныяктар. 20.10 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Венгр Улус Республиканың ССРЭ-де культура хүннери. 23.00 — Неделяның спорту. 23.30—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — География. 9.05; 13.05 — Немец дыл. 9.35 — П. И. Чайковский. «Щелкунчик». Балет-тоол. 10.05—ПТУ сургуулдарынга. Физика. 10.35; 11.40 — А. Н. Толстой. «Орус характер». 6-гы класс. 11.05 — Школачыларга хлеб дугайында. 12.10 — Зоология. 7-ги класс. 12.35 — Төөгү. 7-ги класс. 13.35 — Р. Гамзатов. Лирика. 14.05 — Төөгүнүң арыннары. 14.40 — Орус литератураның патриотизминиң үндезиннериниң дугайы. 15.40—15.45 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.45 — «Орус дылды өөренир тур бис». 19.00 — Делегейде болуушкуннар допчулалы. 19.10 —«Азия төвү». 19.40—Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — «Дем каттыштырылгазы». 20.50 — Алжир дугайында док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Экспресс в Стамбул». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.30 — 23.25 — Театрның делегей хүнү.

4. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чалыыларның чогаадылгалары. 9.30—«Дириг амытаннар амыдыралы». 10.30 — Мультфильмнер. 11.00 — «Экспресс в Стамбул». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.55—12.00—Телемедээлер.

* * *

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». 15.20—«Шыдыраа школазы». 15.55 — «...Он алдыга чедир болгаш оон-даа улуг назы». 16.40 — «Калевала» музыкада». 17.20 — Док. фильм. 17.30 — Бүгүдеге стадион. 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. 18.20— Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Баштайгы ужар чүүл конструкторларының болгаш ужудукчуларының бирээзи С. В. Гризодубовтуң дугайында док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 20.10—Венгрияның телевидениезиниң программазы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Улуг Тиилелгениң 40 чылынга». «Док. экран». 22.35 —Музыкалыг дамчыдылга. 23.30—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — А. А. Фадеев — «Аныяк гвардия». 7-ги класс. 9.05; 13.25 — Испан дыл. 10.05 — Школачыларга хлеб дугайында. 10.35 — М. А. Шолохов. Амыдыралы болгаш чогаал ажылы. 11.35—«Өг-бүле болгаш школа». 12.05—И.-В. Гёте. «Фауст». 13.00 — Сээн ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Чарышты канчаар организастаарыл». 13.55—«Отпуск, который не состоялся». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.10 — 15.15 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — Кызылда ээлээн уруглар-биле ажылдың дугайында теледамчыдылга. 19.00 — Телефильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — «Кижи болгаш хоойлу». 20.50 —Эртем-тайылбырлыг фильм — «Гипотеза». 21.00 —«Үе». 21.35 — «Экспресс в Стамбул». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 22.35—23.25 — «Чогаалчы болгаш амыдырал».

5. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Буратинонуң делгелгези. 9.25 — Концерт. 9.55 — Совет Эвилелиниң Маадыры вице-адмирал Г. И. Щедрин-биле школачыларның ужуражылгазы. 10.40 — Фильм-концерт. 11.05 — «Экспресс в Стамбул». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 12.05—12.10—Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кижи болгаш бойдус». 15.15 — Орус чугаа. 15.45 — «Пионерия». 16.00— «Эфиопияны дургаар». Киноочерк. 16.20 — Улустуң эвлгалары. 16.30— Москва чоогунуң кодээзиниң бөгүнгүзү болгаш даартагызы. 17.00 — В. А. Моцарт. Хылдыг хөгжүм квартеди. 17.35 — «Тоолдуң аалчылары». 18.30— Док. фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.30 — Концерт. 20.00 —Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия Победы». Хөй сериялыг док. фильмниң 6-гы фильми — «Стальной плацдарм». 21.00— «Үе». 21.35 — Музыка дугайында чугааны уламчылаалы. 23.15— 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35— География. 8-ки класс. 9.05; 13.10 —Англи дыл. 10.05 —ПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. 11.05— Чогаалчылар В. И. Ленинниң дугайында. 12.10 — Музыка. 7-ги класс. 12.40 — Кукрыниксының турулга чогаалдары. 13.40— Башкыга —музыка кичээли. 14.40 — А. П. Чехов — «Чайка». 15.25— 15.30 —Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Док. фильм. 20.20 — Концерт. 21.00—«Үе». 21.35— «Экспресс в Стамбул». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 23.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Москва).

6. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Стратегия Победы». Хөй сериялыг док. фильмниң 6-гы фильми — «Стальной плацдарм». 9.50 — Бүгү-эвилелдиң телеконкурузу — «Эш ыры». 10.25 — Хөй эки барааннар дээш. 10.55 — «Экспресс в Стамбул». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.50 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 12.15 — Үнүштер дугайы. 13.05 —Чүңү номчуурул. 13.50 — «Өг-бүле болгаш школа». 14.20 —«Радуга». Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. (Вьетнам). 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 —«В. И. Ленинниң амыдыралының дугайында эриннар». Хөй сериялыг «Чаңгыс катап шилээн орук» деп фильм. 1-ги фильм— «Болуунуң он чеди харлыында». 16.00 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.30 — Мультфильм. 16.55 — «Билдинигир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.55 —Ю. А. Жуковтуң беседазы. 18.25 — «Без семьи». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялар. 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Гоголева орус болгаш совет авторларының шүлүктерин, прозаларын номчуур. 22.10 — Концерт. 22.55—23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес калык бөлүктээзынарза. 8.30 — Карель телевидение программазы. 9.10— Док. телефильмнер. 9.50 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.50 — «Эртенги почта». 11.20 — «Черде, хөөрде болгаш далайда». 11.50— «На таёжных ветрах». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 14.20— Л. Бетховен — «Оркестрлиг скрипкага романс». 14.20 — Театр болгаш үе. 15.30 —Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Концерт. 16.45 — «Кинопанорама». 18.15 — «Чурукчулар дугайында чечен чугаалар». 18.55 — Делегей болуушкуннарының дугайында допчузу-биле. 19.10 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Любочка». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.45—23.25 —Архитектор Ф. Шехтель.

7. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Геологтуң хүнүнге уткуштур дамчыдылгалар. 9.40 — «Спортлотонуң» 19-ку тиражы. 9.50— «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». 12.35 —«Кодээниң шагы». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — Чаа фильм-концерт. 15.10—«Мультфильм». 15.30 — Бөгүн—Геологтуң хүнү. ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловский дамчыдылгага киржир. 16.00 — Геологтарга концерт. 17.00 — «Коллективтиң инициативазы». 18.00— «Делегей панорамазы». 18.45 — «Привет с фронта». Уран-чечен телефильм. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Джаз панорамазы. 22.10 — «Чурулга уран чүүлү». 22.55 — 23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чурук самында-ла — хүн. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Фильм-концерт. 9.40 — Кадыкшылдың Бүгү-делегей хүнүнге. Док. фильмнер. 10.10 — Концерт. 11.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.10 — «Тоолдуң аалчылары». 13.05 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Киноэпопея — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 14-кү фильм — «Белоруссияны хостааны». 15-ки фильм—«Карпатыдан Балканы болгаш Венаже». 14.45— «9-ку студия». 15.45 — «Цирк аренаазында». 16.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.55 — Мультфильм. 17.05 — Телешин — «Бистиң ачаларывыс, эжин». 18.25 — «Ленинчи шаңналдың лауреаттары — шылгарангай совет композиторлары». А. И. Хачатурян. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 —«Радуга». Улусчу чогаадылгаларның дугайында телепрограммаларның VI Делегей фестивалы (Вьетнам). 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кино көргүкчүзүнүң эдеринчизи». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кубаньдан келген аалчы». Уран-чечен фильм. 22.45 — Таныш аялгалар. 23.30 —01.00—Футболга ССРЭ чемпионады— «Нефтчи» — «Спартак». Оюннуң 2-ги кезээ. Бакудан дамчыдылга. «Динамо» (Тбилиси) —СКА. Тбилисиден дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республикага бүргээн, аязыр, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттыг хүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 9—14 градус, чамдык черлерге 2—7 градус соок. Хүндүс 3—8 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур.

Кызылга чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттыг хүргени секундада 5—10 метр. Дүне 3—5 градус соок, хүндүс 5—7 градус чылыыр.

Автооруктарга чагбас, кестүрү эки. Тайгактаар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шакти» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.00, 13.20, 18.40, К-клуб— «Сказка за сказкой» 10.40, 15.00, «Семейные тайны» 16.50, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тени исчезают в полдень» 15.00, 19.30, «У призраков в плену» 17.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Банзай» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Арабские приключения» 10.00, 15.00 «Три брата» 17.00, 19.30 шактарда.

ЧАЗАЛГА

Январь 9-та үнген № 7 (12097) «Шында» «Орай миниминикн» деп материалдың фактылары автор И. Иргиттиң бүрүүзү-биле шын эвес болганын номчукчуларга дыңнатпышаан, ындыг хевирлиг материалдарны моон соңгаар парлаарда факт-барымдааларын кичээнгейлиг шылгап көөрүнүң хемчеглерин редакция алыр.

ЧАРЛАЛДАР

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң улусчу чогаадылга болгаш культура-чырыдышкын ажылдарының эртем-методиктиг төвү Бүгү-российаның театр ниитилелиниң Тыва салбыры-биле кады апрель 6-да хөгжүм-шии театрынга Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга турасаатхан уран-чечен номчулга талазы-биле республика көрүлдезин эрттирер.

Көрүлде эртенгиниң 10 шакта эгелээр.

Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тыва филиалынга бо чылын өөренип кирген бот-өөредилгелиг студентилерниң кичээнгейинге: өөредилге сессиязы 1985 чылдың апрель 1-ден 4-ке чедир Кызыл хоорайның Калинин кудумчузунуң № 1 «В» кол корпуска эртенгиниң-не 9.00 шактан эгелеп болур.

Кызылдың аъш-чем садызы түрмектей садар барааннар садыгларынга ажылдаары биле садыгжыларны чалап турар.

Ол школаны аъш-чемниң янзы-бүрү түрмек барааннарының өөреникчи-садыгжыларын чыып турар. Курсха өөренир хугаазы — бир ай.

Айтырыг тургузар чер: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң 29 дугаар бажыңында, № 7 кабинет, телефон № 2-54-36.

КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ БАРААННАРЫНЫҢ САДЫЫ.

«Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары кылыр эргелелинге ажылдаары-биле кол бухгалтерниң оралакчызын, машинакчы-секретарьны, бедик мергежилдиг бызанчыларны, бетончуларны, даштыларны, ол-ла профессияларның өөреникчилерин (бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөредир болгаш айда-ла 75 рубль стипендиялыг) чалап турар.

Треске ог-бүлениң ээлери ийилээ ажылдап турда, ээзин кежигүннерлиг ог-бүлелерни чаагайжыды кылдынган общежитие-биле хандырар. Бот кижилер ажылга кирген соонда дораан-на оларны общежитие-биле хандырар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Загородная кудумчузу, бажың № 21 телефоннар №№ 2-36-48 болгаш 2-24-60. Чедер автобустуң № 5, доктаар чер «Столовая».

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-47 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3081.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00491.

Тувинс. республ. ... библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 78 (12768) | 1985 чылдың апрель 3, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Д. ЛАЗАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Апрель 1-де СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазар-биле ужуражыышкыны болган. Ол Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязын Москвада баштап келген.

Чуректиң ханызындан, эш-хуузунуң ёзузу-биле эрткен беседа үезинде совет-венгр харылзааларының байдалын бедии-биле үнелээн, Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның улустарының бүгү талалыг харылзааларын, ак-дуңма найыралын улам быжыглаарынче СЭКП-ниң болгаш ВСАП-тың чайгылыш чок чүткүлүн демдеглээн. Ооң-биле кады Москвада ажыттынган «Венгрия социализмниң оруу-биле» деп делгелгениң чугулазын, фашизмден хосталганының соонда эрткен 40 чыл иштинде венгр улустуң чедиишкиннерин, бистиң чурттарывыстың улам быжыгып турар кады ажылдажылгазын ында көргүзүп турарын демдеглээн.

ССРЭ биле ВУР-нуң аразынга 2000 чылга чедир экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдерниң үр хуусаалыг программазынга ат салганынга сеткил ханыышкынын илереткен. Ол ийи чурттуң кады ажылдажылгазын быжыглаарынга болгаш ЭДЧ кежигүнү чурттарның бедик деңнелге экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлерин күүседиринге чаа чугула базым болур.

М. С. Горбачев Венгрияның коммунистеринге, ажылчы чоннарынга ВСАП-тың XIII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге улуг чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

(СЭТА).

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП область комитединиң бюрозунуң ээлчеглиг хуралынга «Республиканың мал ажыл-агыйынга коллективтиг кереэни болгаш бот-орулга-чарылганы калбаа-биле нептередир талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылды экижидер дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген. Мал ажылынга ажылдың ээнс түңнелдерин барымдаалап төлээр бригада кереэзи ажыл-агыйның экономиктиг иштики харылзааларының эң-не сайзыраңгай хевири болбушаан, бүдүрүлгениң интенсификазынга, материал-техниктиг курлавырларның ажыглалының ажыктыын бедидеринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга болгаш продукция бүдүрерин көвүдедиринге идиг ол берип турар дээрзин бюронуң хүлээп алган доктаалында демдеглээн.

Ынчалзажок күш-ажылды организастаарының болгаш оон төлевириниң ол хевири республикада оожум нептереп турар. Партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының талазындан чогуур организакчы ажыл чорутпайн турарындан бот-орулга-чарылгалыг харылзааларның негелделеринге ол ырак-та четпейн турар. Кереэлиг коллективтерге чүгле продукция бүдүрериниң болгаш ажыл төлевириниң фондузунуң талазы-биле онаалданы бергеш, а чарыгдалдар нормативтерин, материалдыг чүүлдерниң лимиттерин тургуспайн турар. Чамдык совхозтарда коллективтиг кереэлерин органзастаарын ужур эдертин чорудуп турарындан шыгны частырыглар болуп, ону нептередирин саадап турар.

1985—1987 чылдарда республиканың мал ажылынга коллективтиг кереэни болгаш бот-орулга-чарылганы калбаа-биле нептередир дугайында партийжи - организастыг, ажыл-агыйжы, агитас-пропаганда ажылдарының планын СЭКП обкомунуң бюрозу бадылаан.

Мал ажылынга коллективтиг кереэни болгаш бот-орулга-чарылганы калбаа-биле нептередир талазы-биле организакчы, ажыл-агыйжы болгаш политиктиг ажылды күштелдирерин СЭКП обкомунуң килдистеринге, партия райкомнарынга, райкүүскомнарга, агропромуг комплексиниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, районнарның агроөлетпүр каттыжыышкыннарынга, парткомнарга, партия эге организацияларынга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, совхозтарның удуртукчуларынга болгаш специалистерге обкомнуң бюрозу даасkan. Бо чугула сорулгаларны практика кырынга боттандырар дээш ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш специалистерниң харысалгазын бедидер, коллективтиг кереэни органзастаарын ёзу барымдаалап көөр чорук-биле шиитпирлиг демисежир кадрларның экономиктиг билеткелиин болгаш оларны аттестастаарын экижидер. Бо ажылды күш-ажылчы коллективтерге органзастаарынга партийжи салдарны күштелдирериниче онза кичээнгейни мөөннээр. Күш-ажылды органзастаарының болгаш идиг бериишкининиң эң дешпилгелиг методтарын ажыглаарынга иштики курлавырларны дилеп тыварынга үндезилээш, мал ажылының продуктуларын бүдүрери болгаш күрүнеге садарын көвүдедирин, орулганы бедидерин, алырның бүгү экономиктиг көргүзүглерин экижидерин чедип алыр.

«Республикада ажылдавайн турар кижилерни ажылга кирер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозу чугаалажып көргеш, чогуур доктаалды хүлээп алган.

Кескү агитацияның идейлиг уран каасталгазын, көрүштүүн болгаш дээштиин бедидер, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын, амыдыралдың совет хевирин пропагандалаарынга оон ролюн бедидер, СЭКП-ниң XXVII съездизин, Ала-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюн төлептиг уткуурунче 1985 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың пландарын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаар сорулга-биле «Кижи күш-ажылы-биле алдарлыг» деп кескү агитацияның көрүлдезин СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдерге тураскаадып эрттирер дугайында доктаалды бюро хүлээп алган.

Көрүлдени ийи ээлчеглиг эрттирер. Бирги ээлчегин бо чылдың апрель—июньда органзастаар. Ол үениң иштинде бүдүрүлгелерге, совхозтарга, организацияларга болгаш албан черлеринге, школаларга болгаш өөредилге черлеринге, кудумчуларга болгаш кол кудумчуларга чуртталга микрорайоннарынга, ажылчын болгаш өөреникчи аныяктарның общежитиелеринге, агитпункттарга, агитшелдерге, ажылчы чоннарның организастыг дыштаныышкын черлеринге, клубтарга, дыштаныышкынның болгаш культураның парктарынга, музейлерге, библиотекаларга агитация уран каасталгазының көрүлдезин чорудар.

Ийиги ээлчегин бо чылдың июнь—сентябрьда Кызыл хоорайга болгаш районнар төптеринге эрттирер. Ийиги ээлчегниң түңнелинде Кызылга кескү агитацияның эң эки хевирлериниң республика делгелгезин органзастаар.

СЭКП обкомунуң бюрозунга өске-даа чамдык айтырыгларны чугаалашкан болгаш ол талазы-биле чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Ала-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылының чоокшулап келгени-биле холбаштыр СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели элээн каш доктаалдарны хүлээп алган, оларның-биле дайынның киржикчилеринге болгаш өлген шериг албанныгларның өг-бүлелеринге дараазында немелде чиигелделерни болгаш онза эргелерни доктааткан.

I. Дайылдажып турган армияның кезектеринге албан эрттирген (ажылдаан) шериг албанныгларның болгаш бодунуң күзели-биле ажылдааннарның болгаш партизаннарның составындан Ала-чурттуң Улуг дайынының бүгү киржикчилеринге эмчилерниң рецептилериң ёзугаар садып алыр эмнерниң өртектеринге 50 хуу чиигелдени бээр, оларның иштинден ниити зарыгның, күш-ажылчы бертиниишкинниң болгаш өске-даа чылдагааннарның уржуундан инвалид кылдыр санатканнарга моон мурнунда дайын инвалидтеринге доктааткан ышкаш, эмнерни халас алыр база бажың хемезизи болгаш коммунал ачы-дуза дээш төлевир талазы-биле 50 хуу чиигелде алыр эргени тывсыр.

Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери ол ышкаш дараазында мындыг эргелиг болур:

дайын киржикчилери 1983 чылдың январь 1-ге чедир азы оон соонда-даа ажылдап турганы хамаан чокка ажылдааның эргежок чугула үзүктел чок болгаш ниити стажы барда, чаңгыс бүдүрүлгеге, албан черинге, организацияга үзүктел чок ажыл стажы дээш кырып-назылааныын пенсиязынга 20 хуу немелдени;

харылзааның ачы-дузазының бүгү хевирлерин ээлчег чок ажыглаар квартира телефоннарын ээлчег чок тургузуп бээр, а Ала-чурт дайынының инвалидтери — база-ла ындыг телефоннарны халас салдырар;

сад ажыл-агыйының эштежилгелериниң кежигүннери сад бажыңнарын садып алырынга азы тударынга болгаш сад участоктарын чаагайжыдарынга немелде хуузу чок акша чээлизин алыр;

II. Офицер составының, прапорщиктерниң, мичманнарның болгаш хуусаалан ажыр албан эрттирген шериг албанныгларның составындан Ала-чурттуң дайынының I-ги бөлүктүң инвалидтеринге оларны ажааганы дээш пенсияга бир айда 50 рубль хемчээлдиг немелдени доктаадыр, хуусаалыг албан эрттирериниң шериг албанныгларның иштинден ындыг инвалидтерге пенсия айда-ла 30 рубльге немежир. Шериг албанныгларның иштинден дайынның II бөлүктүң инвалидтеринге (оон иштинде кырып-назылааны дээш пенсияга) пенсия айда-ла 20 рубльге көвүдээр. Ооң-биле чергелештир пенсияга немелде болгаш пенсияларны өстүрери айыттынган таварылгаларда пенсияларга доктааттынган үстүү хемчээлинден ажыр санаттынган турун база болур.

Ол ышкаш шериг албанныгларның чамдык категорияларынга — офицер составының, прапорщиктерниң, мичманнарның, хуусаадан ажыр албан эрттирип турар шериг албанныгларның болгаш ССРЭ-ниң ИХМ-ниң начальник составының иштинден дайын киржикчилери кижилерге хөй чылдарда ажылдааны дээш пенсияларның хемчээлдери база улгадыр.

Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтериниң, өлген шериг албанныгларның өг-бүлелерин болгаш доктааттынган чурум ёзугаар оларга деңнээн, чуртталга байдалын экижидерин негеттинип турар кижилерни чоокку ийи чыл иштинде чурттаар бажың-биле хандырарының хемчеглерин алырын эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, министерстволарга болгаш ведомстволарга, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күскомнарынга даасkan.

III. ССРЭ-ни камгалап турар үеде азы шериг албанының өске-даа хүлээлгелерин күүседириниң үезинде өлген шериг албанныгларның төп одалгазы чок бажыңнарда чурттап турар өг-бүлелеринге оттулар чүүлдүң өртээн 50 хуу чиигедир.

ССРЭ-ни камгалап турар үеде азы шериг албанының өске-даа хүлээлгелерин күүседириниң үезинде балыглангазының, кемдеп, бертингениниң уржуундан, азы фронтуга чораан-биле холбаштыр аараазының уржуундан өлген шериг албанныгларның өг-бүлелеринге азыракчының чок болганы-биле холбашкан пенсияларның адаккы хемчээли улгадыр. Үстүнде айыттынган шериг албанныгларның оон составынга кирип турганы өрегелер кадээ ажыл-агый үндүрүүден долуу-биле хостаттынар.

Ада-чурт дайынының өлген инвалидтериниң кадайларынга дайын инвалидтеринге доктааткан күштүг боор турар хоойлужудулгада көрдүнгениң ёзугаар чурттап орар бажыңы болгаш коммунал ачы-дузалары дээш төлевир талазы-биле чиигелделер хевээр артар.

Ада-чурттуң дайынының I бөлүктүң инвалидтерин ажаап турар кижилерге инвалидты херек кырында ажааган үезин олар инвалидтиң өг-бүлезиниң кежигүнү азы кежигүнү эвес бе дээрзи хамаан чокка, оларның ниити күш-ажыл стажынга кирр санаар.

Ада-чурт дайынының инвалидтериниң болгаш шериг албанныгларның чамдык категорияларының медицина хандырылгазын улам экижидер талазы-биле хемчеглер көрдүнген.

IV. Совет Эвилелиниң Маадырларының болгаш Алдар орденинниң үш чергелери-биле шаңнаткан кижилерниң социалистиг Төрээн чурттуу камгалаарынга улуг ачы-хавыязын демдеглээри-биле оларга дараазында немелде чиигелделерни тывсыр:

эвилел ужур-дузалыг персоналдыг пенсияны айда 150 рубльден эвээш эвес хемчээлге доктаадыр;

ажылдап турар пенсионерлерге пенсияларны оларның ап турар ажыл төлевири хамаарынга чокка долу хемчээл-биле бээр;

20 дөрбелчин метр чедир хемчээлдиг немелде чуртталга шөлүн алыр, а ол ышкаш коммунал ачы-дузазы дээш (суг хандырылгазы, газ, электри болгаш чылыг энергиязы) доктааткан төлевирден, а төп одалга чок бажыңнарда чурттап турарларга — оттулар чүүлдүң өртээнден 50 хуу хемчээлдиг чиигелде алыр эрге;

олар үндүрүглерниң бүгү хевирлеринден хосталыр.

Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң, өлген шериг албанныгларның өг-бүлелериниң, Совет Эвилелиниң Маадырларының болгаш Алдар орденинниң үш чергелери-биле шаңнаткан кижилерниң дугайында доктаамал сагыш салырын, хоойлужудулга-биле доктааттынган чиигелделерни болгаш артык эргелерни тып сырын шыңгыы контрольдаарын, оларның материал-амыдырал байдалдарын улам экижидерниң хемчеглерин алырын эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күскомнарынга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели даасkan.

СОЦИАЛИЗМНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

ВУР-нуң юбилейлиг национал делгелгези Москвада байырлалдыг ажыттынган

Венгрияның ажылчы чоннары ВСАП-тың XIII съездизиниң шиитпирлерин бир үн-биле чүүлдүгзүнмүшаан, социал-экономиктиг болгаш культура тургузуушкунунуң улуг сорулгаларын салган. Алдарлыг юбилей — чуртту фашизмден хостаанының 40 чылынга белеткел күш-ажылчы чарышты калбартып, хөгжүдерниң күчүлүг көдүрлүүшкүнүн болдурган. «Венгрия социализмниң оруу-биле» деп ВУР-нуң юбилейлиг национал делгелгези ол төөгүлүг хүнге уткуштур апрель 1-де Москвада, ССРЭ-ниң УАЧД-зында ажыттынган.

Социалистиг дем каттыштырылгазының быжыг чаңгылыы ёзугаар бистиң партияларывыстың болгаш улустарывыстың амыдыралында төөгүлүг хүннерни демдеглээри — оларның бурунгаар бүзүрелдиг шимчээриниң үндезини боор турар. Венгрияның улузунуң экономиказының, культуразының, эртемниң бүгү адырларынга улуг чедиишкиннериниң дугайын юбилейлиг делгелге көргүзүп турар.

ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазарга баштаткан ВУР-нуң партия-чазак делегациязы делгелгениң байырлыг ажыдыышкынынга киржири-биле келген.

ССРЭ-ниң болгаш ВУР-нуң күрүне туктары чурттуң кол делгелгезиниң эң улуг павильонунуң кырынга кыйгап үнген. Аңаа муң-муң москвазылар, хөй-ниитиниң төлээлекчилери, найысылалдың аалчылары келген.

Эштер Г. А. Алиевти, Д. Лазарны, В. И. Долгихти, В. В. Кузнецовту, К. В. Русаковту, Н. И. Рыжковту, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архиповту, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ның секретары Ф. Хавашиниң чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев болгаш ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазар делгелгени ажыдарда чүве чугаалаан.

Совет Эвилелиниң бүгү талалыг, утка-шынарының талазы-биле байлак харылзааларында социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуң үезинде чыгдынган дуржулга-биле солчуруну бистиң улустарывыстың тайбың ажылдажыышкынының түңнелдери-биле, оларның хүн бүрүде амыдыралының янзы-бүрү талалары-биле бот-боттарынга таныштырарының чаагай, үре-түңнелдиг чаңчылы шагда-ла тургустунган деп, Г. А. Алиев чугаалаан. Ол болза социалистиг дем каттыжылга күрүнелериниң кады ажылдажылгазын доктаамал ханыладырының чугула факторларының бирээзи-дир.

Бистерниң байырлыг ажыдыышкынга чедип келгенивис ВУР-нуң национал делгелгези чогум-на ындыг эжис сорулгаларга бараан боор турар.

Венгрияның улузу каш-ла хонгаш боттарының национал улуг байырлалын — чуртту фашизмден хостаанының 40 чылын демдеглээр. Ол байырлалды венгр ак-дуңмалар-биле кады Совет Эвилелиниң, социализмниң өске-даа чурттарының ажылчы чоннары, ВУР-нуң бүгү делегейде өөнүктери калбаа-биле байырлаар.

Чоокта чаа Будапештиге ВСАП-тың XIII съездизи ажылын доосkan. Венгр коммунистерниң дээди чыыжы партия биле улустуң чаңгыс эвин тодаргай көргүскен. Социалистиг Венгрияның Совет Эвилели-биле, ак-дуңма өске-даа чурттар-биле моон-даа соңгаар найыралын база бүгү талалыг кады ажылдажылгазын быжыглаарынга шиитпирлиин, социалистиг дем каттыштырылгазының чаңгыс эвин болгаш күчү-шыдалын моон-даа соңгаар быжыглаарынга, Чер кырынга тайбыңны камгалаарынга белеткенин бадыткаан.

Найыралды болгаш чаңгыс эпти быжыглаарының шугумун чорудары, социалистиг улуг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң кады хөделиишкиннерин калбартыры бистиң партияның улустар аразынга ажыл-чорудулгазының онза кол черин ээлеп турар деп, Г. А. Алиев демдеглээн. Ол бистиң партияның ТК-зының Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң СЭКП ТК-ның март Пленумунга чугаазында база катап бадыткаттынган. Ол даштыкы политиканың ындыг утланышкынын СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң бирги сорулгазы кылдыр санаар.

Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизи ажылын доосканының соонда каш-ла хонук эрткен деп, Д. Лазар чугаалаан. Бистер ам чаа чугула болуушкунну, бистиң чурттуң эң улуг национал байырлалын — Апрельдиң 4-ту тиилелгени-биле демдеглээринге белеткенип турар бис. Ынчан, 40 чыл мурнунда, Совет Эвилелиниң маадырлыг шериин чартык чыл ажыг үениң иштинде аар-берге тулчуушкуннарның соонда бистиң чурттуу гитлерчи фашизмниң болгаш оон венгр чалчааларының дарлалындан хостааш, фашистиг эжелекчилерни венгр черден үндүр сывырган. Хосталга чаа, шыяныг ниитилелди тургузуп эгелээриниң аргазын берген. Дайынның кол үүргезин чүъктеп эрткен совет улустуң маадырлыг оолдарының дугайын, бистиң хосталгавыс дээш боттарының амы-тынын берген венгр болгаш өске-даа антифашистерниң болгаш удурланыышкын демиселчилериниң дугайын кажан кезээде утпайн чоруур бис.

Социалистиг чурттар-биле ак-дуңма харылзааларының аразында бистиң Совет Эвилели-биле харылзааларывыс онза черни ээлеп турар деп, Д. Лазар чугаалаан. Совет болгаш венгр улустарның Улуг Октябрьның хүннеринде үндезилеттинген ак-дуңма ёзунуң найыралы чүгле хосталга соонда долу хемчээлдии-биле илереттинген.

Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс Совет Эвилелиниң тайбынга ынак, тодаргай политиказын долузу-биле деткип турар деп, Д. Лазар демдеглээн.

Тайбың дээш демисежип турар социалистиг чурттарның болгаш улус массаларының үндүргей күштериниң түңнелинде шыңныг угаан-бодал кезизинде барып тиилээр болгаш аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразынга кайы-даа талага ажыктыг, дең эргелиг кады ажылдажылганың оруунче делегейниң катап эгидиринге бүзүреп бис.

Г. А. Алиевтиң болгаш Д. Лазарның чугааларын чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Д. Лазар делгелгени ажыттынган деп чарлаан. ВУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң күрүне гимннери чаңгыланган.

Ооң соонда делгелгени көрген.

• • •

Д. Лазарга баштаткан венгр делегация чуртунче кежээ чорупкан.

Д. Лазарны, өске-даа венгр эштерни аэродромга Г. А. Алиев, Н. И. Рыжков, И. В. Архипов, өске-даа албан кижилери барып үдээн.

(СЭТА).

Апрель 20 — Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

СОРУКТУГ АЖЫЛДААРЛАР

«Кызылцэс» тудуг эргелелинде коммунистиг субботниктиң штабы кылыр ажылдың планын тургузуп, тодараткан. В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга тураскааткан «Кызыл субботада» 145 кижи ажылдап үнер.

Тудугжу бригадалардан 124 кижи боттарының объектилеринге ол хүн ажылдаар болгаш кижи бүрүзү улуг-нормазын ажыр күүседирин шиитпирлээн. Албан-хаакчылар чаагайжылгага, контора аштып болгаш делгемээрин аштаан, арыглаарынга органзастыг киржир.

Эргелелдиң тудугжулары субботник хүнүнде ниитизи-биле 6200 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрер. Механизация эргелелиниң баазазының, Кызылдың подстанция тудуунга, ийи-ийи аал ниити чурттаар чуртталга бажыңнарының, 18 квартиралыг бажыңның тудугларынга, күш фабриказының чаа корпузунга тудугжулар ажылдааш, 3325 рубльге 25 кубометр демир-бетон кылыгларын, 900 рубль түңге 15 кубометр монолит демир-бетон конструкцияларын, 980 рубльге 12 кубометр туйбуну эптей салырын тудугжулар шиитпирлээн.

Беш чыл фондузунче 550 рубльди шилчидерин коллектив шиитпирлээн.

Н. ООРЖАК.

⊙

ХӨЙНУ БҮДҮРЕР

«Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери коммунистиг субботникке бир демниг киржири-биле эки белеткенген. Ол хүн 1100 кижи ажылче үнер. 225 кижи боттарының ажылдаар черлеринге үлүүн кадар. Субботник хүнүнде кыргылда пунктузун чаартып кылыр, 300-300 хой кирер ийи кажааны септээр. Тайгада белеткээн тудуг ыяжын оруунче сөөртүр. Кадарчыларның чайлаглаарда кажыг эртер ийи көвүрүүн эде септээр. 50 гектар шөлдүң ажыын аштаар, 2500 метр бүгааны аштаар. Ооң айтында 20 гектар сиген шөлүн суггаар. 27 автомашина, ол ажы МТЗ-50 маркалыг трактор ол хүн ажылдап үнер. Ажыл-агыйның ажылчыннары субботникте ажылдаан акшазының 800-үн Тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн.

А. ЧАНЧЫЫР.

Бай-Тайга район.

КВАРТАЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

Кызыл районда «Кок-Тей» совхозтуң мал ажылдыглары боттарының күш-ажылчы чедиишкиннеринге шынчы болуп эртпышаан, он бирги беш чылдың доозукчу чылын бедик көдүрлүүшкүннүг эгелээн. Совхоз бирги кварталда күрүнеге эът сүт садарының пландарын чедиишкинниг боттандырган. Кок-Хавак сүт-бараан фермазының (бригадири И. П. Сагоян) саанчылары күрүнеге сүт планын 111 хуу кылдыр күүседип, 178 тонна эки шынарлыг сүттү дужааган. Ажыл-агыйның үш айларның эът планын күүседиринге эът комплексиниң коллективи (начальниги М. А. Загайченко) улуг үлүүн киирген.

Кок-тейжилер 1985 чылдың социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң социалистиг чарыжында идепкейлиг киржип турар.

С. ЗАЙЦЕВ.

№ 81 тудуг эргелелиниң ийи бригадазы квартал планын эрте доозупкан. Ажыглалга кирер объектилерде бымыглаттынган бо коллективтер социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. 110 аал чурттаар бажыңда бымыглаттынган Н. П. Купцовтуң, СЭКП обкомунуң парлалга чериниң корпузунда А. Ч. Ооржактың бригадалары тудуг-монтаж ажылдарының планын чедиишкинниг боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүнүң планын оларның кайызы-даа 111 хуу чедирген. Шынар баллы 3,7 чедип турар.

Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуңда сүт-бараан фермазы беш чылдың доозукчу чылының эрткен үш айларының планныг даалгаларын чедиишкинниг күүсеткен. Ында саанчылар, кадарчылар бир демниг ажылдап, чылды бедик көргүзүглер-биле доозарының социалистиг чарыжын улам калбартып турар. Саанчылар Моңгуш Дугул, Тамара Оюн болгаш оон-даа өскелер, бир саар инекке онааштыр эң хөй сүттү саап турарлар.

Ол ферманың ажыл-ишчилери малды чемгерер, ажаарын улам экижиткеш, саар инек бүрүзүнүң сүткүр болурун чедип алырынче сагыш салып турар. Фермада силос, сиген, комбикорм болгаш оон өске-даа чемнер бүрүн-биле бар.

ЧУРУКТА: ферманың мурнакчы саанчыларындан хоочун саанчы Моңгуш Дугул саалда үезинде. Аныяк саанчы Тамара Оюн саар инектерин чемгерип тур.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Марксисчи-ленинчи өөредилге болгаш пропагандистер-биле ажыл

КОМПЛЕКСТИГ ДЕМ ХЕРЕК

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсеткештаан, Эрзин районнуң партия организациязы идеология ажылының шынарын болгаш дээштиин бедидер дээш оон салдарын ажылчы чонунуң чогаадыкчы шергизин сайзырадырынче, политиктиг медерелин бедидеринче угландырып турар. Коммунистерниң болгаш ажылчы чонуң марксисчи-ленинчи мировоззрениезин хевирлээриниң талазы-биле ажыл партия организацияларының кичээнгейиниң төвүнде. Өөредилгениң бүгү хевирлеринде районда 1545 кижи хаара туттунган. Оларның 94,5 хуузу коммунистер. СЭКП райкому, совхозтарның парткомнары, партбюролар, партия эге организациялары марксисчи-ленинчи өөредилгениң уткашынарын, оон практиктиг угланыышкынын бедидери чугула сорулга кылдыр алган. Партия өөредилгезиниң системазында коммунистер «Делегейниң чаартып турар өөредиг», «Мөзү-шынар дугайында ленинчи өөредиг», «Делегей аренаазында идеологтуг демиселдиң айтырыглары» деп курстарны өөренип турар. Аныяк коммунистер болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттар — аныяк коммунистерниң үш школазында. Башкыларның политиктиг деңнелин бедидериниң дээштиг хевири — эртемниг коммунизм школазы. Улус өөредилгезиниң ийи түс ажыг ажылдакчылары алды ындыг школада «Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазы — сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарының тудуш кезээ» деп курсту өөренип турар. Тодаргай экономиканың 35 школаларында, көдээ ажыл-агыйының, тудугжуларының, садыг, харылзаа, амыдырал хандырылга ажылдакчыларының коммунистиг күш-ажыл школаларында күш-ажылды организастаарының чаа арга-хевирин өөренип турар.

«Мөрен» совхозтуң № 2 хойжу бригадазында коммунистиг күш-ажыл школазының пропагандизи Н. Д. Нүрзет лекция номчуурубиле черлештир дыңнакчылар-биле беседалажыышкыннар кылып, бригаданың ажыл-ижин анализтээринге практиктиг кичээлдер эрттирип турар. Чамдык кичээлдерге дыңнакчыларның — хойжуларның социалистиг хүлээлгезин канчаар күүседип турарын сайгарып чугаалажып турар. «Бригада — коллективтиг кижизидикчи» деп темадан «Күш-ажылдың бригадазы керээзиниң эгелекчи, бүгү-ле чүвеге камныг кызымак ээлерин кижизидеринге эки салдары» деп айтырыгны өөренип турган. Дыңнакчыларга «Эш хуунуң дузазы, медерелдиг күш-ажылчы сагылга-чурум болгаш харылзаа» деп айтырыгларга онаалганы тус-тус бергилээн.

Ленин аттыг совхозтуң улуг экономизи, тодаргай экономика өөренир школаның пропагандизи Р. Д. Кунужап кичээлдерни бедик деңнелге эрттирип, дыңнакчыларның ажылдап турар адырларының аайы-биле ханы сайгарылгалыг онаалганы берип турар. Ол сан, фактыларны коммунистиг күш-ажыл школаларынга кичээл эрттирерде база билдилиг ажыглап турар.

Ажыл-агый бүрүзүнде негелдеге дүүштүр дериттинген кабинеттер бар. СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи база политчырыдыышкын кабинеди сөөлгү чылдарда пропагандист кадрлар шилиринче, оларның билиин бедидеринче кичээнгейни күштелдирип келген. Партия өөредилгезиниң системазында ажылдап турар пропагандистер шупту коммунистер, оларның барык 90 хуузу дээди болгаш доостаан дээди эртемниг. Ол пропагандистерниң 40 хуузу СЭКП обкомунуң чанында марксизм-ленинизм университединге белеткелдиг эрткен. Аныяк пропагандистерге аттестацияны эрттирип турар.

СЭКП райкомунуң политиктиг чырыдыышкын кабинединге план ёзугаар пропагандистер семинарын ай санында эрттирип турар. Оларга ниитилел-политиктиг темага хамаарыштыр лекциялар-биле кады политөөредилгениң методиказының, практиктиг кичээл эрттирериниң хевирлериниң талазы-биле лекциялар база номчуттунуп турар. Райкүүскомнуң чанында политэкономика өөренир школаларның (улуг пропагандист Д. Т. Дамба-Хуурак), райпода (пропагандизи Н. Ч. Нүрзет), септелге-тудуг участогунда (пропагандистери Ч. А. Сат, Б. Б. Кунгаа) школаларның баазазынга ажык кичээлдерге пропагандистер олуруушкаш, методиктиг арга-дуржулга-биле солчуп турар. Пропагандист кижи кичээлге техниктиг херекселдерни канчаар ажыглаарыл, хууда чогаадыкчы планны тургузары дээш чижектиг айтырыгларны пропагандистер консультациялардан билип алыр.

Оон-биле кады марксисчи-ленинчи өөредилгени районда удуртуп турарында четпестер бар. Өөредилге чылы эгелээш ай ашкан турда, экономиктиг өөредилгениң район чөвүлелиинге «Нарын», «Чаа орук» совхозтарының директорларының информацияларын дыңнаан. «Чаа орукта» тодаргай экономика школазынга (пропагандизи В. Кунгаа) кичээл үстүп турган. Бо талазы-биле партком (секретары Б. К. Бумбажай) кандыг-даа хемчег албаан.

Эрзинниң РАҮК (даргазы Н. Бегзи) суурнуң ажыл-ишчилерин экономиктиг өөредилгеже хаара тудуп, ону организастажырынга киришпейн келген. Экономиктиг өөредилгениң методиктиг чөвүлели орта ажылдавайн, кайда каш школа барын, кичээлдерниң эртип азы эртпейн турарын орта билбес.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкому, чер-черде ажылчын комитеттер коммунистиг күш-ажыл школаларының ажылын четпес удуртуп турар.

Районда политшколаларның чамдызы кичээлдерни СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр чорудары чедип албайн турар.

СЭКП райкому, совхозтарның парткомнары, партбюролар, бүгү-ле партия организациялары марксисчи-ленинчи өөредилгениң түңнелдиин болгаш шынарлыын чедип алыр дээш улам күженишкинниг ажылдаар ужурлуг.

Х. НОРБУ.
А. ООРЖАК.
СЭКП обкомунуң ПЧБ-ның консультантылары.

ДУРЖУЛГАЛЫГ ПРОПАГАНДИСТ

Башкы Оолак Самбыноович Дүлүшке партия төөгүзүн өөренир бөлгүмнү удуртур кылдыр дагзып кааргa, аныяк башкы хүлээлгезин кылдыр бодап, ону күзелдиг-биле хүлээп алган. Ол чээрби тос чыл бурунгаар, 1956 чылда болган. Ам оон пропагандист дуржулгазы улуг, кичээл эрттирер методиктиг арга-мергежили бедик. Партия өөредилгезиниң системазын эле организастаан соонда, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин, партия төөгүзү, философия, эртемниг коммунизм өөренир школаларга (Чыраа-Бажы ортумак школазы) оон ажыг чыл пропагандистээн.

1973 чылдан эгелеп башкылар ортузунга теоретиктиг семинар удуртуп келген. Амгы үеде Хөндергей ортумак школазында ажылдап турар.

— Бо хире хөй чыл ажылдаан дуржулгаңардан чүнү чугаалап болур силер, Оолак Самбыноович — деп, оон сонуургап айтырдым.

— Теоретиктиг семинарга коллуунда чон ортузунга агитас-массалыг ажылдар чорударынга чугула билиг-биле башкыларны чепсеглээр сорулганы салып келдим. Кижилерниң политиктиг билииниң деңнели бедээн тудум, оларның күш-ажылчы идепкейи улам өзер. Кичээл бүрүзүнүң дыңнакчыга чедингир, сонуурганчыг болуру пропагандистиң аңаа баш удур белеткелинден, янзы-бүрү арга-методтарны тывынгыр ажыглап билиринден кол хамаарлыр. Ол дугайын пропагандистеп ажылдап келген дуржулгамдан билдим.

Кичээл темазын тайылбырлап кирериниң мурнунда совхозта, районда, республикада болуп турар болуушкуннарның дугайын доңнузу-биле чугаалаар. Ону дыңнакчылар эзлечештир кылып турар. Ындыг дыңнадыгаар кылырда, ажыл-агый удуртукчуларындан сан, фактыларны, сөөлгү медээлерни алыр, радио, телевидениеден сөөлгү медээлерни дыңнаар. Делегей амыдыралы-биле таныжырда, солуннар, «За рубежом», «Международная жизнь», «Новое время» деп журналдарга даянып, олардан ушта бижиглелер кылыр.

Семинар кичээлдерге дыңнакчыларның боттарының харыылап турар болгаш хөй-нииттиг ажылында оон кылып турар ажылының темага хамаарылгазын боттарындан дыңнап турар болза, дээштиг болур дээрзин О. С. Дүлүш чугаалады.

Пропагандистиң чээрби ийи дыңнакчызы шупту суурда агиткварталаарда агитаторлап, пропагандистеп турар.

Теоретиктиг семинар пропагандистерниң болгаш улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының ортузунга Төп Комитеттиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылган тускай программазын ёзугаар «Эртемниг коммунизм» деп курсту беш чыл хуусаалыг өөренип апарган. Бо өөредилге чылында оон «Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазы — сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарының тудуш кезээ» деп улуг эгезин өөренип турар. Бир теманы теория кырынга сайгаргаш, араазында практиктиг кичээлди эрттирер. Практиктиг кичээлге көрзе чогуур он шаа айтырыгны бижээш, неделя бурунгаар азып турар. Ол айтырыглар талазы-биле дыңнакчылар белеткенип алгаш, кичээлге эки тура-биле харыылаар. «Ол кижи ындыг, бо кижи мындыг деп чугаалаары берге. Дыңнакчылар хөгере башкылар болганда, кошкак белеткелдиг көөр кижи турбас. Боттары агитвартиралар агитаторлары, пропагандистер болганда, олар кичээлге белеткелдиг келирлер» — деп, Оолак Самбыноович чугаалап олурду.

Коммунист О. С. Дүлүш бодунуң теоретиктиг билиин болгаш пропагандист мергежилин доктаамал бедидип чорур. Оон хууда библиотеказы чыл санында улам байып, янзы-бүрү литература-биле доллуунуп турар.

Оолак Самбыноович Дүлүш — үстүкү класстарда математика башкызы, Хөндергей ортумак школада өөредикчиге эргелекчизи. 1979 чылда марксизм-ленинизмниң кежээки университедин чедиишкинниг доосkan. Пропагандистерниң республика, район чергелиг семинарларында дуржулгалыг пропагандист чыдг калбас. Чүге дизе аңаа болуунуң ийиги мергежилиниң талазы-биле эш-өөрү пропагандистер келир. Оларның-биле арга-дуржулга солчур болгай.

— «Чүс катап дыңнааарының оруунга чаңгыс катап көрүп алганы дээре» деп улустуң мерген сөзү бар. Кичээлдерге көргүзүг материалын доктаамал ажыглаары — теманы дыңнакчыларга ханы шиңгээттирериниң оруу-ол — деп, хоочун пропагандист чугаалап турар.

Эки кылган ажыл эзизинде барып мактаттырар. Дуржулгалыг пропагандист Оолак Самбыноовичтуң Дүлүштүң шаңнал-мактады арбын. Оон чуруун районнуң Хүндүлел самбыразында аскан.

В. САТ.
«Шынның» корр.

ЧУРУКТА: пропагандист О. С. Дүлүш араазында кичээлге белеткенип олур.

Авторнуң фотозу.

КАТТЫШКАН СЕМИНАР

«Алдан-Маадыр» совхозтуң экономиктиг өөредилге кабинединге Сүт-Хөл районнуң партия, комсомол база ажылчы чонунуң экономиктиг өөредилге системазының пропагандистериниң, партия эге организацияларының секретарьларының болгаш оларның оралакчыларының семинары болуп эрткен.

Семинарны партия райкомунуң секретары Д. Б. Черлик-оол ажыткаш, пропагандистерниң, партия организацияларының секретарьларының мурнунда салдынып турар сорулгаларга, бо чылдың январь, февраль айларында планныг онаалдалар күүселдезиниң болгаш он бирги беш чылдың сөөлгү чылының социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле ажыл-ишчилерниң, күш-ажылчы коллективтерниң мурнунда салдынып турар сорулгаларга доктаап, чугаалаан.

Партия райкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, комсомол райкомунуң база районнуң улусчу контроль комитединиң ажылдакчылары тус-тузунда темалыг лекцияларны номчугулаан.

Түңнелинде семинарның киржикчилери арга-дуржулга солчуп, экономиктиг өөредилге кабинединиң дериидениниң медээзин база документацияны канчаар доллуруп турарын сонуургаан.

Бора-Тайга салбырының Чечектиг хойжу бригадазының бригадири, пропагандист Мочак-оол Доскаарович Хертек малчыннар ортузунда зоотехниктиг болгаш экономиктиг өөредилгени канчаар эрттирип, теорияны амыдырал-биле канчаар холбап турарын чугаалаан. Мурнунда бригаданың көргүзүглери чавыс, чамдык ийи, чаңгыс малчыннарның талазындан күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумунуң негелделерин хажыдаар таварылгалар тургулаан. Малчыннар ортузунга идейкижизидилге, масса-политиктиг ажылдарны дээштиг чорутканының түңнелинде байдал көскүзү-биле экижээн. Малчыннарның агитас-массалыг, хөй-нийти ажылдарынга киржилгези идепкейжээн. Эрткен чылдың социалистиг чарыжының түңнели-биле районга хойжу бригадалар ортузунга бирги черни ап, шаңнал-макталга четкеннер.

Араазында Ийме ортумак школаның директору, башкыларның теоретиктиг семинарының пропагандизи Алдын-оол Содунамович Ондар, Алдан-Маадыр ортумак школазының башкызы, комсомол өөредилгезиниң пропагандизи Дадар-оол Амчыгырович Моңгуш олар боттарының пропагандисчи дуржулгазындан чүве чугаалааннар.

Семинарның киржикчилеринге ылаңгыя «Алдан-Маадыр» совхозтуң партком секретары Юрий Моңгушович Бызыттааның совхозта марксисчи-ленинчи өөредилгени канчаар организастап, кичээлдерни канчаар эрттирип турарының дугайын чугаалааны солун болган.

Д. ХОВАЛЫГ.
Сүт-Хөл район.

• •

МОСКВА. ССРЭ-ниң ЭА Л. Ф. Верещагин аттыг бедик базымышкынның физика институду алмаз мышкаш кадыг поликристаллды бүдүрүп үндүрген. Оларны каттыштырарынга эң ховар херексел — институттуң эртемденнериниң чагыын ёзугаар Новокраматорскиниң машина заводунга кылып үндүрген бежен муң тонна аар деңзилиг прессти ажыглаар. Ховар дээн ол прессти тургузуп белеткээринге бүдүн цехти тудкан.

Ол поликристаллдарны бүдүрүгеде бедик базымышкынның аппараттарының үүрмек кезектери, улус ажыл-агыйының металл болбаазырадыр кылыр болгаш оон-даа өске адырларынга кезер херекселдер кылдыр ажыглап турар.

ЧУРУКТА: ховар тургузуг — бежен тонна күштүг пресс.

А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

• •

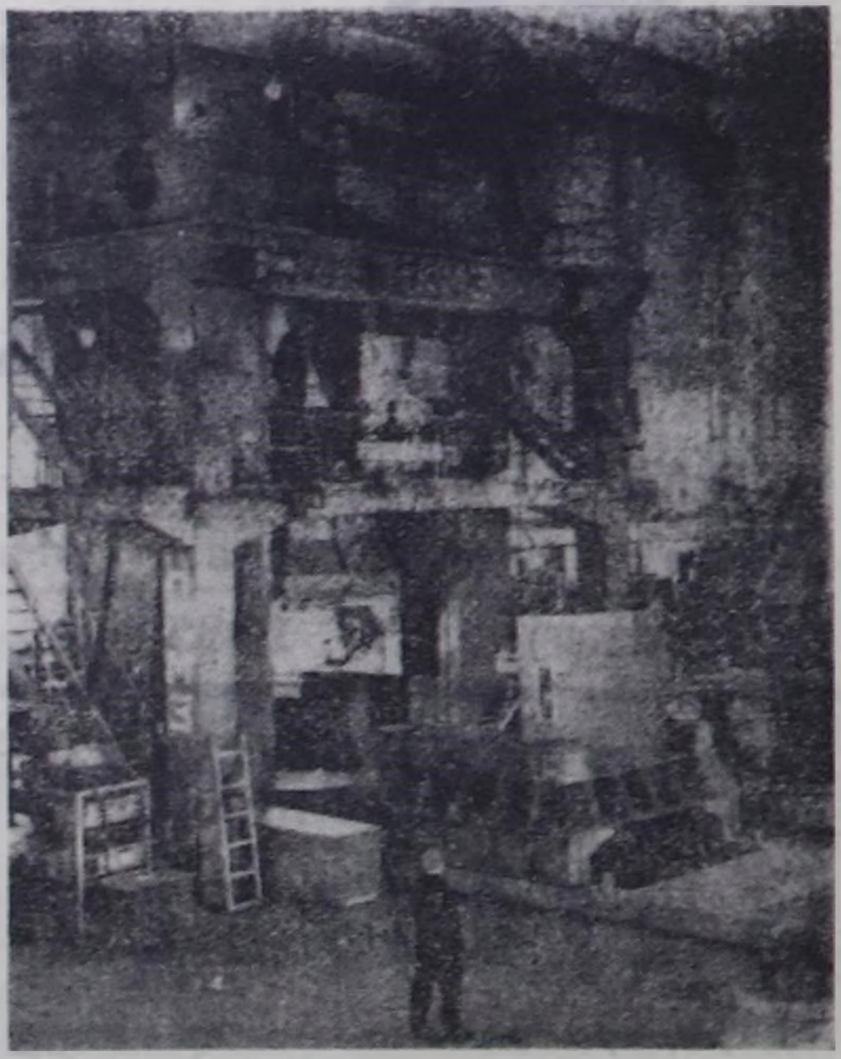

ТҮЛҮК БЕЛЕТКЕЛ.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында часкы тарылгага белеткел түлүк. 70 тонна арбай, 80 тонна кызыл-тас үрезинин чогуур деңнелге дүүштүр арыглааш, ам хоранап эгелээн. Хову турлаанда механизаторлар чурттаар бажыңның, столоваяның септелгезин дооскан.

Ногаа бригадазында ажыл база хайныышкынныг. Теплицаның кырын чылыглап, иштин аайлаан. Капуста, помидор, өске-даа ногаалар рассадаларын олуртур чаддарны белеткеп, чеди тонна өдекти сөөртүп чедирген. Ногаалар тарыыр шөлдерни, арык-бугаларны аштап-арыглап турар.

О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

ЧАА БАЖЫҢНАР

«Тыва көдээ тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-зының Бай-Тайга районда ажылдап турар Андрей Кара-Салга удурткан бот-орулга-чарылгалыг 14 кижи составтыг бригадазы «Бай-Тал» совхозтуң төвүнде ийи аал чурттаар бажыңнарны тудуп турар. Тудугжулар тудкан бажыңнарының чаңынга сарайлар, инек кажаалары база тудуп, долгандыр хериимел бээр. Чаа бажыңнар суурну бир янзы аян киирип турар көрүштүг. Тудугжу бригада «Бай-Тал» совхозка ийи аал чурттаар ийи бажыңны, «Мурнакчы» совхозка ийи аал чурттаар бир бажыңны тудуп, ажыглалга киирген. Чаа бажыңнарже көжүп кирген чурттакчылар тракторист Б. Күндүс-оол, эмчи Т. Адыг, чазанычы И. Кызыл-оол, сарлык фермазының эргелекчизи Ш. Малчын-оол болгаш өскелер-даа эки шынарлыг оран-сава дээш тудугжуларга өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

Бригаданың кежигүннери чагай ажыл-үүлезин үргүлчүлевишаан. «Бай-Тал» совхозтуң төвүнде ийи аал чурттаар ийи бажыңның таваан салгаш, ханаларын кылып эгелээннер. Владимир Хертек, Борис Чүлдүм-оол, Дилгижек Мөңгүл-оол, Александр Сандып оларның ажылы эки болуп, бригаданың мурнакчылары дирти бергеннер.

Х. КАРА-ООЛ.

Коммунист дугайында чугаа

Идегелди бадыткап

Каш чыл бурунгаар Чадааның хлеб заводунуң ажылы саңдарап, планныг онаалдаларын доктаамал күүсетпейн, аңаа удуртукчу кадрлар, ылаңгыя директору удаа-дараа солчуп турган. Продукцияның шынары чогуур негелдезинге дүүшпес болуп, Чадаана хоорайның, районнуң чурттакчылыг суурларын хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары-биле четпес хандырып турарының дугайында шугумчулелдиг чагаалар республика солуннарынга чаңгыс эвес удаа парлаттынып тургулаан.

СЭКП райкому болгаш райкүүском хлеб заводунуң ажылын сегидип болур деп идегээш, ону удуртуруп хоочун коммунист, билдилиг организатор Ооржак Санчыевич Диспейге 1984 чылдың февраль эгезинде дааскан. Ажылдың берге участоктарынга, мурнуу олурутга турары — коммунистиң хүлээлгези болур. Ынчангаш О. Диспей бодунуң ажылын хүлээткеш, хлеб заводун башкарып эгелээн.

Беш чыл бурунгаар директорлап турган даргазын хлеб заводунуң коллективинге райкомнуң төлээзи эдертип эккелгеш, катап директорлаардыр деп дыңнадырга, оон-биле кады ажылдап шаг болган ажылчыннар томуйлаашкынны чуулдугзунуп, черле ажырбас, ам ажылывыс сегиир боор деп уткуп алганнар.

Ооржак Санчыевич чеде бээрге, заводтуң одалга системазының сүт хоолайлары доңуп сүт чара тепкен болган. Хлеб быжырар ээлчеглерниң ажылчыннары одалга системазының ажыглалга кирерин манаап, чылыглаңдыр кеттинги алган турарын көргеш, чаа директор-даа ол дораан ийи билээн сывыраныпкаш, ажыл-ишче шымнып киришкен. Байлак дуржулгазын ажыглап, бүгү-ле болдунар хемчеглерни алганының, шиитпирлиг хеделгениниң ачызында одалга системазы удавайн септеттине берген. Оон араазында ажылды шын организастаарынче улуг сагыш салып, коллективти билдилиг удуртуп эгелээн. Ажылчыннарны ажылдаар черлеринге шын хуваап тургузар, мастерлерниң харыысалгазын бедидер болгаш өске-даа хөй хемчеглерни ап, хлеб заводунда партия эге организациязынга даянып алгаш, чаа директор коллективти бедик бүдүрүкчүлүг болгаш шынарлыг ажылче мобилизастап шыдаан. Ында профэвилел, комсомол комитеттериниң, херээженнер чөвүлелиниң ажылы сегип, кижилерге көскүлең үре-түңнелдиг апарган.

Хожудап турган бүдүрүлгениң ажылын О. Диспей эдип эгелей бергениниң чамдык түңнелдери үр-даа болбайн көстү берген. Хлеб заводу 1984 чылдың бирги, ийиги, үшкү кварталдарында Чадаана хоорайның бүдүрүлге черлериниң ортузунга калбарган Совет Тываның 40 чылынга тураскаатаан социалистиг чарыжынга киришкеш, тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун, шаңналын чаалап алган. 1984 чылдың түңнели-биле завод продукция бүдүреринин болгаш сайгарарының планнарын 104,2 хуу күүседип, районнуң бүдүрүлге черлериниң арызында чарыжының тиилекчизи деп санаткан. Чыл четпес үе иштинде коллективтиң ажылының мынчаар эккижээнинге, директору О. Диспейниң организакчы, башкарыкчы ажылының улуг-хуузу эвээш эвес.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылын коллектив база багай эвес эгелээн. Январь, февраль айларның продукция сайгарарының планы 102,6 хуу, а бараанның продукция бүдүрери 102,5 хуу кылдыр күүсеттингилээн.

Ооржак Санчыевич Диспей мергежилдиг удуртукчу болурундан аңгыда хөй-нийти ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол көдээ болгаш район Советтериниң депутадынга элээн каш чыыштарга доктаамал соңгуттуруп чораан, а бо чылдың февраль 24-те Чадаана хоорай Советиниң депутады кылдыр база катап соңгуттурган. Бо дээрге коммунист О. Диспейге көргүскен улуг бүзүрел-дир, ону ол төлептиг-биле шынзыдып шыдаар дээрзинге чигзиниг чок.

Чадааның хлеб заводунуң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп, социалистиг хүлээлгелерин, чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш бүгү күжүн салыр дээрзинге чигзиниг турбас. Чедип алганынга доктаавас, улам бурунгаарлаары — оларның сорулгазы.

О. АРАКЧАА.
Чөөн-Хемчик район.

Ээ ёзу-биле көөр

ОРУЛГАЛЫГ БОЛУР ДИЗЕ

Экономика камналгалыг болур ужурлуг. Амгы үениң негелдези ындыг. Ону чедип алырда бүгү өнчү-хөреңгини, ажыл-ишти болгаш хуулгагенин ээ ёзу-биле көөр херек. Бо талазы-биле ажык чугааны «Шын» солунга Хадагайтыдан М. Моңгуш «Кызыл тук» совхозта техника эдилелинге хамаарыштыр эгелээн. Ону деткээн чагаалар редакцияга хөй кээп турар. Оларның бирээзин — Өвүр райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол экономизи М. Данзынның материалын номчукчуларга сонуургаттывыс.

Он бирги беш чылдың дөрт чылдары төнген, бо үеде районнуң ажыл-агыйларының кол-кол түңнелдери чүнү көргүзүп турарыл база сөөлгү чылда сорулгалар кандыгыл? Районда дөрт совхозтуң үжү хой ажылдыг болгаш «Ак-Чыраа» совхоз мал чемин бүдүрер угланыышкынныг.

Эрткен 4 чылдарның түңнели-биле алгаш көөрге, мал продуктуларын бүдүрери ону беш чылдың сөөлгү — 1980 чылдың деңнелинден сүт бүдүрери 12 хуу өскен азы 1984 чылда 1980 чылдыындан 23 тонна хөйнү, эътти 387 ... хөйнү болгаш дүкү 10 тонна хөйнү бүдүрген. Ол-ла продукцияларны күрүнеге садары база-ла чылдан чылче улам өзүлделиг болуп келген. Ажыл-агыйлар 1980 чылда күрүнеге 219 тонна сүттү, 616 тонна эътти болгаш 67 тонна дүктү садкан турган болза, 1984 чылда 252 тонна сүттү, 1185 тонна эътти болгаш 82 тонна дүктү күрүнеге садып, дөрт чылдарның планныг даалгаларын ажыр күүсеткилээн.

НИИТИНИҢ малының баш саны өстүрерин алгаш көөрге, байдал мындыг. 1980 чылдың төнчүзүнде ажыл-агыйларга 5174 баш мыйыстыг бода мал турган болза, ол 1985 чылдың январь 1-де 5525 баш четкен азы 6,7 хуу өскен. Шээр мал 74036 баш турганындан 80023 баш чедир азы 8 хуу, чылгы мал 12,6 хуу азы 1436 баш турганындан 1621 баш чедир өскен.

Совхоз ажылчыннарының акша-шалыны дөрт чылдарда база өзүлделиг болган. Эрткен беш чылдың сөөлгү чылында шалың фондузу херек кырында 1 млн. 929 муң рубль турган болза, эрткен чылын 2 млн. 289 муң рубль болуп, 18,6 хуу өскен. Ол-ла үеде бир ажылчынның айда алыр ортумак шалыны 120 рубль 08 копеек турганындан 137 рубль 10 копеек чедир өскен.

Саң-хөө талазы-биле совхозтарның байдалы 1980 чылдың түңнели-биле 730 муң рубль карылгалыг турган болза, 1983 чылдан эгелеп күрүнеге садар продукциязының өртээниң өскени-биле база ол өртектерге немей төлеп берип турар немелделерниң ачызында, 1983 чылда 583 муң рубль, 1984 чылда 85 муң рубль арыг орулгалыг ажылдаан. Нийтиниң малынга эрткен беш чылдың бир чылында-ла ортумаа-биле 7800 тонна бөдүүн мал чемин белеткеп ап турган болза, бо беш чылдың эрткен дөрт чылдарының бирээзинде-ле ортумаа-биле 8250 тоннаны белеткеп ап турар апарган.

Эрткен дөрт чылдарда ажыл-агыйлар чүък сөөртүр он-он машиналарны, күштүг тракторларны болгаш дыка хөй көдээ ажыл-агый машиналарын садып алгылаан. Оон уламындан совхозтарның кол хөреңгилери 1980 чылдың төнчүзүнде 10 млн. 817 муң рубль түңге деп турган болза, 1985 чылдың январь 1-де 15 млн. 176 рубль азы 40 хуу чедир өскен. Продукция саварының көргүзүү бо беш чылдың эгезинде 2 млн. рубльден шоолуг-ла ашпайн турган болза, ол сан 1984 чылда 4 млн. четкен.

АЙЫТТЫНГАН чедиишкиннер турза-даа, ажыл-агыйларның планныг даалгаларын күүседиринде, продукцияны бүдүреринде болгаш саң-хөөнүң көргүзүглеринде чедир кылдынмаан ажылдар дыка хөй. Ам оларны айтып, ол четпестерни моон соңгаар чайладырының оруктарын илереп тывар сорулгаларны көрээл. Дөрт чылдарның түңнелдери-биле эът, сүт болгаш дүк бүдүрүлгезин 1980 чылдың деңнелинден ажыг турза-даа, планныг даалгалар ырак та чедир күүсеттинмейн арткылаан. Дөрт чылдың сүт бүдүрериниң планынга 52 тоннаны, эътке 6 тоннаны болгаш дүкке 4 тоннаны чедир бербээн. Оон кол чылдагааннары — ажылды организастап турарының четпезинде, малдың продуктулуг чоруун бедидеринче кичээнгей салбайн турарывыста. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ажылды ээ ёзу-биле көрбээнивисте.

Бир инектен саап турар сүт эрткен беш чылдың төнчүзүнде 715 кг турган болза, 1984 чылда деңгүп-ле 482 кг болган. Бир хойдан кыргып ап турар дүгүвүс 1,3 кг турганындан 1,1 кг чедир кудулаан. 1984 чылда «Ак-Чыраа» совхозка 162 инек төрээн, оон чүгле 52-зин саап чайлаан. Артканнары саанчылар чедишпес деп чылдагаан-биле бүдүн чылда сагдынмаан.

«Торгалыг» болгаш «Коммунизмче орук» совхозтарының хой кыргып турарының шынары кудуу. Кодан бүрүзүнден 20-25 баш хойларны дүгү хөөрезээндир, сөөлүнде кыргып алыр-дыр дээш салып чорудуптар, соонда ол хойларның дүгү чере баар ийикпе каларчыларның «ажыглалынче» кире бээр таварылгалар хөй. Малдың продуктулуун бедидер сорулга-биле ооң үксаажылгазын экижидер ажыл районнуң ажыл-агыйларында шуут суларaан. Сүткүр үксаалыг аныяк инектерни республиканың өске ажыл-агыйларындан садып алыр кылдыр ажыл-агыйларның бүдүрүлге-саң-хөө планнарынга киирип турза-даа, ажыл-агыйларның удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери ону тооп көрбейн, амыдыралга боттандырбайн турар. Саап турар инектерниң ажаалдазын, азыралын эки организаставайн турар. Зоотехниктиг чурум ёзугаар инек чылдың 300 хире хонуунда саалдага турар, сүттү бээр ужурлуг турда, бистиң ажыл-агыйларывыста байдал сыр өске: күс дүжүп, бичии соой бээрге, инектерин сагбастай бээр.

1984 чылда ажыл-агыйлар, «Торгалыг» совхоздан өскези, мал бажын өстүрериниң планын бүгү чүзүн аайы-биле күүсетпээн. Эң ылаңгыя «Коммунизмче орук» совхоз мыйыстыг бода малдың баш санын 1981 чылдың эгезинде турганындан 46 хуу, оон иштинде төрүүр инектерин 41 хуу, шээр малды 7 хуу эвээжеткен. Янзы-бүрү чылдагааннардан малдың хораар чоргу чылдан чылче кызырылбайн турар. Мал кадарарынга ак сеткилдиг эвес, ажылынга харыысалга чок кижилерни хүлээп ап турарындан малды оорга алзыр, чидирер болгаш самчыгдаар чоруктар хөй. 1981 чылдың эгезинде өре-самчыгдалдың түңү районга 246 муң рубль турганындан 1985 чылдың январь 1-де 355 муң рубль четкен ийикпе азы 44 хуу өскен. Өлүп хораак малдарның өртек-түңнези 1980 чылда 269 муң рубль турда, 1984 чылда 618 муң рубль чедип, ажыл-агыйларга улуг кожалады чедирген.

СОВХОЗТАРНЫҢ бүдүрүп турар продукциязының бот-үнези планда көрдүнгениниден улуг болуп турар. Бир центнер сүттү бүдүрериниң бот-үнези планнаттынганындан 1 рубль 89 копеек, кукурузаның 20 рубль, чайгаар үнген сигенниң 1 рубль 45 копеек ажып, картофельдиң бот-үнези планда айыттынганындан 3 катап аартап турар. Продукцияның бот-үнезин чиигедир сорулга-биле малдың продуктулуг чоруун бедидип, чер ажылының дүжүдүн көвүдедир талазы-биле ажылдарны чедир чорудары чугула.

Ажыл-агыйларда кол хөреңгилериниң түңү улгадып-даа турза, оон бир рубльге хамаарыштыр беримчези 1980 чылда 0-33 копеек турганындан эрткен чылын 0-17 копеек чедир кызырылган.

Күрүнеге дужаап турар продукцияывыстың шынары кудуу болганындан ажыл-агыйлар улуг каражага таваржып турар. 1984 чылда ортумактан кудуу күштүг малдарны күрүнеге дужааганындан бистиң совхозтарывыс 165 муң рубльди чидирген.

Ажыл-агыйларда машина-техниканы ажыглап турары кончуг багай. Автомашиналарның чүък сөөртүрүүнүң чыл планы районда 80 хуу, машиналарның чүъктүг чоруурунуң планы 67 хуу күүсеттинген болгаш бир тонна-километр ажылдың бот-үнези планда көрдүнгениниден элээн улгаткан. Бо талазы-биле эң-не кудуу көргүзүг — «Коммунизмче орук» болгаш «Кызыл тук» совхозтарда. Эң ылаңгыя «Коммунизмче орук» совхозта бир машинаның бир угда чүктээр чүъгү ортумаа-биле чүгле 700 кг болган, а районда ол сан ортумаа-биле 3,2 тонна, «Ак-Чыраада» бир тонна-километр ажылдың бот-үнези ол улуг болуп, 0-15 копеек чедир өскен.

ОРУЛГАЛЫГ болур дизе, айыттынган бүгү четпестерни чайладып, ниитиниң хөреңгизин ээ ёзу-биле көөрү, он бирги беш чылдың сөөлгү чылын чедиишкинниг доозары районнуң бүгү ажыл-агыйларының ажыл-ишчилеринден негеттинип турар. Бир-ле дугаарында көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери боттарының хамаарышкан ажылдарынга чогаадыкчы ёзу-биле, эртемниң эң-не дээштиглелиг аргаларын ажыглап турган ажылдаары, мурнакчы арга-дуржулгаларны нептередири чугула.

М. ДАНЗЫН.
Өвүр райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң кол экономизи.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Максим Шарахович **Маш-паадай** — СЭКП обкомунуң партийжи парлалга чериниң директору.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Евгения Николаевна **Байгажакова** — Чадаананың районунун харылзаа белдиринин контролер-инспектору.

Александра Ивановна **Бережных** — Курбаныныӊ республика конторазыныӊ Чадаана салбырыныӊ эргелекчизи.

Людмила Георгиевна **Загарская** — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаанада участогунуң административ-амыдырал комбинадынының мастери.

Базыр Байырмаaевич **Куулар** — Чадаананың райүлетпүр комбинадынының тракторизи.

Магаштай Делгержикович **Куулар** — «Тыва» совхозтуң малчыны.

Бора Балчировна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Попукай Амажаевич **Ондар** — Чадаананың № 1 ортумак школазының автомобильге өөредиринин талазы-биле инструктору.

Чидиг-оол Карышович **Ондар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Мукзук Ондар-оолович **Ооржак** — районнуң курстрахование инспекциязының агентизи.

Зинаида Ивановна **Смирнова** — районнуң курстрахование инспекциязының агентизи.

Надежда Васильевна **Степанова** — Чадаананың № 1 ортумак школазының башкызы.

Сенди Ламаевна **Тюлюш** — «Хөндергей» совхозтуң ажылчыны.

Долума Конзаевна **Хомушку** — Чадааның № 1 ортумак школазының башкызы.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Саая Насыкович **Араллии** — Тыва АССР-ниң аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелинин районда охотоведи.

Долуу Аракчаевна **Иргит** — Мугур-Аксы суурда «Чечек» уруглар садының ажылчыны.

Мария Өскеновна **Иргит** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Дуйгун Мамбыштайовна **Салчак** — Мугур-Аксы ортумак школазынын интернадының ажылчыны.

Иргит Конгурович **Успун-Доржу** — Чадааның ыяш ажыл-агыйының Мөген-Бүренде участогунуң лесниги.

Серен Сюрюнович **Хертек** — райпо ажылчыны.

Салчак Очурович **Хунан-Кара** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчынынын дузалакчызы.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Монгуш Ламаевич **Арат-оол** — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

Александра Ховалыговна **Баиндалай** — чоннуң амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелелиниң диспетчери.

Таракпан Күрзекеевна **Достай** — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

Александра Мый-ооловна **Монгуш** — чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранкчызы.

Көк Салбаевна **Монгуш** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунуң кол бухгалтери.

Санникова Саяновна **Сандан** — Хандагай суурнуң № (ясли-садының эргелекчизи.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Мария Филипповна **Беленкова** — Аржаан ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.

Мария Сафроновна **Виговская** — чоннуң амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелелиниң дааранкчызы.

Мария Георгиевна **Деханова** — Аржаан ортумак школазының башкызы.

Иван Александрович **Додыченко** — чоннуң амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелелиниң чолаачызы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Зоя Монгушовна **Аралбай** — Чаа-Хөл суурда пенсионер.

Анатолий Д.-мьянович **Богайчук** — Шагаан-Арыгның районнуң харылзаа белдиринин начальниги.

Нина Федотовна **Гусакова** — Чаа-Хөл суурда № 10 аптеканың савалакчызы.

Намдак Маспык-оолович **Далан** — Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйының лесниги.

Александра Монгушовна **Допай** — Чаа Чаа-Хөл суурда пенсионер.

Шулуу Донгакович **Доспан** — Жданов аттыг совхозтуң бухгалтери.

Надежда Егоровна **Кызычакова** — Чаа-Хөлдүң туберкулезка удур санаторизының ажылчыны.

Раиса Александровна **Любчич** — райпо столовазының директору.

Нина Федоровна **Мишина** — Чаа Чаа-Хөл ортумак школазының ажылчыны.

Сургуул Ондаровна **Ондар** — Чаа Чаа-Хөлдүң туберкулезка удур санаторизының ажылчыны.

Георгий Митрофанович **Рапопов** — Чаа Чаа-Хөлдүң туберкулезка удур санаторизының чолаачызы.

Найын Донгаковна **Сереммаа** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың март 28.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Венгрияны хостаанындан бээр 40 чылынга

ХОСТАЛГАНЫҢ ӨӨРҮШКҮЛҮГ ЧАЗЫ

Бо чылгы апрель чурттуң амыдыралынга онзагай — социалистиг Венгрия бодунуң хосталганының 40 чылын байырлап турар. Венгр черге маадырлыг орукту эртпишаан, фашистиг кинчи-бектен ону бүрүн хостаан совет дайынчыларга тураскаалдар баарында чүс-чүс чечектер овааландыр салдынган чыдар.

Дөртен чыл венгр ниитилелдиң амыдыралынга ханы чаартылгаларны арттырган. Ол болза патриотчу дидим эгелээшкиннерниң, акы-дунма социалистиг чурттар-биле, хамыктың мурнунда Совет Эвилели-биле, найыралды база кады ажылдажылганы хандылап келгениниң үези болган. Биеэде империалистиг күрүнелерниң аграрлыг кожуундаа, эленги-түреңги чурт турганындан Венгрия сайзырангай индустриялыг болгаш амгы үениң кодээ ажыл-агыйлыг социалистиг күрүне болу берген. Дайын мурнундагы деңнелге бодаарга, ооң үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли барык он катап, национал орулгазы — беш катап өскен.

Бодунуң хосталганының юбилейин венгр улус дайынчы авангарды — Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязын долгандыр сырый каттыжып-кыныың байдалында уткаан. Хосталга юбилейиниң болгаш партияның XIII съездизиниң алдары дээш алгаш хүлээлгелериң чедиишкинниг күүсеткениниң дугайында күш-ажылчы рапорттар байырлал бүдүүзүнде Чепельдин металлургтарындан болгаш машина кылыкчыларындан, Татабаньның шахтёрларындан, венгр найысылалдың корабльчилериндер кирген. Ол хүлээлгелерниң бирги пунктуларының санынга — чүгле бедик шынарлыг кылыгларны кылып үндүрер, акы-дунма Совет чуртче экспортка баар чүүлдерни хуусаа бетинде күүседир деп чүүлдер кирген турган.

Совет-венгр кады ажылдажылганың чыл демдеглелиниге эрткен чылдарда алдарлыг эвээш эвес арыннар киир бижиттинген. ССРЭ-ниң шуут киржилгези-биле ол республикага 140 чыгам улуг болгаш биче үлетпүр бүдүрүлгелерин туткан азы тудуп турар. Совет-венгр найыралдың бүдүрүлгелери социалистиг Венгрияның үе-чергежилери болу берген. Дунайның металлургия комбинады, Дунайның Сазхаломбатта нефть сайзырады ажылдаар комбинады болгаш өске-даа хөй-хөй бүдүрүлгелер боттарының аттарын чоргаар эдилеп турар. ССРЭ-ниң техниктиг деткимчези-биле Пакшта чуртта эң баштай туттунган атомнут электростанция үре-түңнелдиг экономиктиг харылзааларның демдээ болу берген.

Совет болгаш венгр үлетпүр бүдүрүлгелериниң дорт харылзажылгалары чедиишкинниг калбарып турар. Амгы үеде оларның аразында кооперастаашкын болгаш специализастаашкын дугайында барык 50 дугуржулга бар. Оларны боттандырары — Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның Москвага дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралынга хүлээп алдынган шиитпирлерни күүседиринге төлептиг салымыкын болур.

Секешфехерварда радио-телевизия аппаратуразының «Видеотон» дээр заводунуң чиңгине директору Иштван Папптың кабинединиң соңгаларындан бо бүдүрүлгениң чаа объектилери илдең көстүп турар. Эрги тудуглар-биле кожа алюминийден болгаш бетондан бүткен чаа цехтер өзүп үнген. Оларда күш-ажылдың кайгамчык эки байдалдарын тургускан, бедик бүдүрүкчүлүг техниканы ажыглап турар.

— Ылаңгыя электрониут кылыглар бүдүрери чергелиг, амгы үениң ындыг адырының дугайында чугаа туруп келирге, амыдырал бистериниң мурнувуска улам чаа-чаа айтырыгларны тургузуп турар апарган деп, чиңгине директор чугаалап орар. Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын күүседиринге идепкейлиг киришпишаан, совет бүдүрүлгелер-биле сырый кады ажылдажылгага харын ол айтырыгларны күүседип шыдаар бис дээрзинге бөгүн бүзүрээш бис.

Амгы үеде бо бүдүрүлгениң даштыкыже үндүр садып турар кылыгларының барык деңнеги кезии Совет Эвилелиниң улуг хүүзунга онаажыр, «Видеотон» маркалыг саналга техниказы ССРЭ-де калбаа-биле ажыглаттынып турар. Оларның аразында — нефть болгаш газ үлетпүрүнге, энергетикага, демир-орук транспортунга ажыглаар электрон-саналга машиналары бар. Секешфехерварда заводтуң кылып үндүргени амгы үениң хөй-хөй кылыгларын ниитиниң чурттуң эртемденнериниң, специалистерниң үргүлчү ханылап орар кады ажылдажылгазының түңнелинде тургускан. Энергетика четкизин башкарыгга, океанология болгаш геофизика шинчилелдерни чорударынга ажыглаар саналга техниказын сайзырангайжыдары-биле холбаалыг сорулгаларны шиитпирлээр дээш ам Венгрия Улус Республиказы болгаш ССРЭ-ниң эртемденнери кады демниг ажылдап турар.

Алдарлыг байырлалдың бүдүүзүнде Секешфехервар бүдүрүлгезиниң конвейериндеи электронсаналганың чаа бөлүк машиналары үнген, оларны Совет Эвилелинче чорудар деп турар. Амгы үениң ол машиналарын тургузуп турар болгаш күш-ажылчы чаа хүннериниң түс бүрүзү — чаа амыдыралдың тургузуушкунунга, боттарының хосталгазының 40-ги чазын уткаан социалистиг Венгрияның улам ындыг кедергүшкүнүнүң херээнге база бир салымыкын болур кижилерниң — инженерлерниң, ажылчыннарның, техниктерниң дугайын ынчангаш чайгаар-ла сактып келир-дир мен.

Александр КУЗЬМИН,
СЭТА-ның корр.
Будапешт.

ЧУРУКТА: 1945 чылдың май. Делегейниң ийиги дайыны доозулган. Венгрияның Коммунистиг партиязының бажыңының баарынга ынчан болган чыскаал үези.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

СОВЕТ ЧАГЫГ ЁЗУГААР

БЕРЛИН. ГДР-ниң машина тудукчулары полиамид удазыннары алырынга ажыглаар бедик бүдүрүкчүлүг ийи дериишкинни совет чагыкчыга дамчыдып берген. Ону Москва алаанда Клин хоорайда химиктиг волокно заводунга тургузар.

Карл-Маркс — штадта кол керзалиг «Текстимапроект» каттыжыышкын совет чагыкчылар-биле хөй чылдарда сырый холбаалыг кады ажылдап келген. Кады ажылдап кылыышкыннарның болгаш сүмележиишкиннериниң түңнелинде сөөлгү он чылдарда безин ооң коллективи синтетиктиг волокно бүдүрер талазы-биле ажылдап турар чеди совет бүдүрүлгеге чугула чагыгларны күүседип бээринге киришкен.

Чаа кылыгларны чогаадып кылырда болгаш бүдүрүп үндүреринде-даа, бүдүрүлге чорудулгаларын модернизастаарда-даа техниканың амгы үеде чединишкиннерин ажыглаарынче «Текстимапроектиң» специалистери кол кичээнгейин салып турар. Гитлержи фашизмни Совет Эвилелиниң Тииләэзиниң болгаш немец улусту хостаанының 40 чыл болур оюн байырлаарының чылында республиканың машина тудугжулары Кемеровонуң болгаш Могилевтиң химия бүдүрүлгелеринге кылымал волокнолар бүдүрер болгаш болбаазырадыр амгы үениң дериишкиннерни болгаш шуушутурулга шугумнарын графикти ээзи мурнай чорудуп бээрин хүлээнген.

ИДЕГЕЛДИГ САЛГАЛ

БРАТИСЛАВА. Словакияның эртем-техниктиг болгаш чогаадыкчы интеллигенциязының одуруунга бо чылын 12 муң хире аныяк тускай эртемниглер немежир. Олар Братиславада болгаш Нитреде, Кошицеде болгаш Зволеиеде, Тырнаведе болгаш Жилинде 13 университеттерде база дээди өөредилге черлеринде өөредилгени доозуп турарлар. Үлетпүрнүң, кодээ ажыл-агыйның, культура фронтузунуң янзы-бүрү адырларынга ажыл оларны манап турар.

Словакияның дээди школазының чединишкиннери улус өөредилгезин хөгжүдер дугайында республиканың Коммунистиг партиязының болгаш чазааның доктаамал сагыш салыышкынының чадаргай херечизи болуп турар. Улусчу эрге-чагыргаының дөрт он чылдарында студентилер саны 8 ажыг катап өскенин чугаалаарга-ла ол четчир. Амгы үеде Словакияның дээди өөредилге черлеринде 70 муң ажыг оолдар болгаш кыстар өөренип турар. Оларның өөренииринге болгаш дыштанырынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургускан. 11 дээди өөредилге черлерин чаарткан болгаш катап туткан. Студентилерниң 40 хоорайжыгаштары аныяктарга бараан болуп, общежитие хөреглеп турар барык бүгү аныяк кижилерни олар хандырып, спортка, бот-тывынгыр уран чүүлге киржир арганы бериp турар.

Бедик мергежилдиг национал кадрларны белеткээринге ССРЭ-биле кады ажылдажылга чугула рольду ойнап турар. Амгы үеде Словакияның улус өөредилгезинде Москваның, Ленинградтың, Киевтиң, өске-даа совет хоорайларының дээди өөредилге черлерин дооскан хөй кадрлар ажылдап турар.

(СЭТА).

ДҮРГЕН ТЕМПИЛИГ

ГАВАНА. Кубада агаар транслорту дүрген темпилиг хөгжүп турар. Кубаның күрүнениң «Кубана де авиасьон» авиакампаниязының ачы-дузазын ажыглаан турар пассажирлер саны чыл бүрүде өзүп, сөөртүп турар чүъктүң тоннаазы өзүп турар.

Республиканың транспорт министриниң оралакчызы Мануэль Сеспедестиң аңаа болуп эрткен парлалга конференциязынга медеглели-биле алырга, революция соонда баштайгы чылдарда хосталга ортулуунуң хамааты агаар флоду улуг эвес чүгле он сес самолёттуг турган. Амгы үеде «Кубана де авиасьон» эмблемалыг амгы үениң 38 лайнерлери иштики рейстерин доктаамал боттандырып турар деп, ол чугаалаан. Кубаның хамааты ужар чүүл самолёттарын Мадридтиң, Парижтиң, Берлинниң, Прагаңың, Америк диптиң хөй күрүнелериниң найысылалдарынын аэропорттардан көрүп болур. Бо чылдың июньдеи эгелеп Гавана—Брюссель аразынга делегейниң чаа агаар оруу ажыттынар.

945,2 млн.

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелиниң дамчытканы-биле алырга, Пекинниң чурттакчылары 1984 чылдың төнчүзүнде 945,2 млн. кижи чедир санаттынып турар.

Ол саннар Пекинниң улусчу чазааның план комиссиязының илеткелинде айыттынган болгаш хоорайның улус төлээлекчилериниң хуралының залчеглиг сессиязынга ону дыңнаткан. Бо чылдың төнчүзүнге чедир Пекинниң чурттакчылары 945,2 млн. кижи чедир көвүдээр апаарын илеткелде демдеглээн.

ДАҢГЫРАК ХҮЛЭЭП АЛГАН

АФИНЫ. Бүгү-грек социалистиг шимчээшкин (ПАСОК) дээр чагырыкчы партиядан кандидат болгаш чоокта чаа Грецияның президентизинге соңгуткан Сардзетакис күрүнениң чаа баштыңы болуп, даңгыракты хүлээп алган.

(СЭТА).

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ. Дагжыларның Национал профэвилелиниң онза конференциязының ажыл соксадыышкынын доозар дугайында шиитпири англи чазак-биле кадыгдошкун сегиржип алыышкынга аштырган чорук болбайн турарын ДНП-ниң даргазы Артур Скаргилл медеглээн. Шахтёрлар боттарының эргелери дээш демиселин үргүлчүлээринге быжыг шиитпирлиг боон турар.

Янзы-бүрү чылдагааннар-биле ажылдан үндүрген ажыл соксадыышкынының идепкейлиг 700 киржикчилерин катап ажылга киирериндеи консервативтиг чазактың ойталааны шахтёрларның килеңнээшкинниг удурланыышкынын болдурган.

Британ ортулуктарда дагжылар-биле эпсеткил каттыштырарының кампаниязы суларавайн турар. Консерваторларның улуска удур экономиктиг болгаш социал политиказынга удурланыышкын илередириниң чыскаалдары чурттуң аңгы-аңгы хоорайларында боон турар.

ЧУРУКТА: Кортонвудта шахтаны хагганынга удурланыышкын чыскаалынга дагжыларның кадайлары база киришкен.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ХООЧУНУ

Кызылдың пиво заводунда хөй чыл ажылдаан, бедик мергежилдиг ажылчыннар эвээш эвес. Кара-кыс Маадыевна Ондар бо бүдүрүлгеде чээрби чыл ажыр ажылдап турар. Ажылынга кызымак ажылчын улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутадынга үш удаа соңгуткан. Ол депутат хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

Кара-кыс Маадыевна — үлегерлиг ажыл-ишчи болгаш үш уругларның иези. Өг-бүлеге кижизидилгеже ол доктаамал сагыш салып келген. Ооң уругларының өөредилгези болгаш кижизидилгези эки.

Бүдүрүлгениң хоочуну өскелерге үлегер болуп, ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип чаңчыккан. Чыл планын хуусаа бетинде доозарын ол хүлээнген.

Х. ОНДАР.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

ДРУЖИННИКТЕРНИҢ ДУЗАЗЫ УЛУГ

Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар херекке эки тура улусчу дружиналарның киириштирип турар үлүү биче эвес. Ынчангаш мен мааңа Эрзин районда улусчу дружиналарның ажылының дугайын чугаалап көрейн. Районда эки улусчу дружиналар эки ажылдыг. Олар ында бактаап киргеп быжыглаан хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалап турар. Оларның ажылының түңнелин неделя санында райкүүскомга болгаш дружина штавынга сайгарып көрүп турар болгаш дружина командирлериниң, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацииларның удуртукчуларының аңаа хамаарыштыр дыннадыгларын ап турар. Дружиналарның ажыл-чорудулгазын экижидеринге ол хемчеглерниң дээштиин бедик болуп турар. Райкүүскомиуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары биле улусчу дружиналарның аразында харылзаа быжыг. Коллективтерде дружиналарның ажыл-чорудулгазынга дузалажыры-биле бистер бир ажылдакчыны оларда быжыглаан. Оларга практиктиг дуза чедирип турар бис. Дружинниктер хайгааралдарже график ёзугаар үнүп турар. Ооң-биле кады иштики херектер килдизиниң ажылдакчыларының дружинниктер-биле кады чорудуп турар рейдилериниң дээштии элээн бедээн. Ол рейдилерниң үезинде административтиг хайгааралда турар, кем-херек үүлгедип болгу дег кижилерни, базы четпестер херээниң талазы-биле инспекцияның учёдунда турарларны хайгаарап, оларның чурттап турар байдалын өөренип көрүп турар бис. Демнигде — күштүг дээр болгай. Улусчу дружиналарның ажылы ниитизи-биле багай эвес. Эрткен чылдың үш айлары-биле деңнээр болза, бо чылдың ол-ла үезинде кем-херек үүлгедииниң саны ниити районда кызырылган.

Улусчу дружиналарның слёт-семинарларын район төвүнге эрттирип турар бис. Дружинниктер аңаа ажылының арга-дуржулгазын солчуп турарлар.

Эки тура улусчу дружиналарның аразында эки ажылдыг дружиналар бар. Бүдүрүлгениң, албан чериниң, организацияның удуртукчулары, ында партия, профэвилел организациялары улусчу дружиналарның ажыл-чорудулгазын бүдүрүлгениң өске айтырыглары-биле кады деңге шиитпирлеп, олче чогуур кичээнгей угландырып турар болза, оларның ажылы эки дээрзин амыдыралдан билир бис. Ооң чижээн «Нарын», Ленин аттыг совхозтарның дружинниктериниң ажылындан көрүп болур. Оларның ажылын А. К. Маажый, К. К. Дудуп билдилиг организастап турар. Эрзин суурда ясли-садтың, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 5 КМК-зының, партия райкомунуң, ыяш ажыл-агый чериниң дружиналарының ажылы эки. Ооң-биле кады хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар дружинниктер бар. Оларга А. К. Маажый, М. Ч. Саая, С. Н. Дажинмай, Д. Д. Долук, Т. Б. Самбуу болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Районда эки тура улусчу дружиналарның ажылынга кылдынган чүүлдер-биле кады четпестер база бар. Чамдык дружиналарның ажылы чогуур деңнелде эвес. Хайгааралдарже үнер графикти тургузуп каан турза-даа, ону үзе бээр чоруктар бар. Ону септелгетудуг участогунга, район эмнелгезинге болгаш чамдык өске-даа коллективтерге хамаарыштыр чугаалап болур.

Хөй-ниитиниң быжыг корум-чурумун тургузар херекке демниг, дээштиг ажыл херек дээрзин билдингир. Ынчангаш ол талазы-биле көөр, шиитпирлээр айтырыглар бисте бар.

В. БАЯНОВ,
райкүүскомнуң ИХК-зиниң участок улуг инспектору.

НАЦИОНАЛ КОНФЕРЕНЦИЯ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның үлетпүр төптериниң бирээзи — Сейшала хоорайга Португалияның Компартиязының национал конференциязы боол эрткен. Ол чурттуң таваржып турары саң-хөө болгаш социал-экономиктиг аар кризизинден канчап уштунуп үнүп болур оруктарны тывары-ның айтырыгларын аңаа чугаалашкан. Конференцияның бир муң хире делегаттары чазактың улуска удур политиказын шыңгыы буруу шаап, шүгүмчүлээн. Ол политика Португалияның айтырыгларын улам чидиглендирип, ооң америк империализмден болга, барыын-европа монополиялардан хамаарылгалыг чоруун күштелдирген.

Португалияның Компартиязының чиңгине секретары Алваро Куньял конференцияның хаашкынынга чүве чугаалааш, чурттуң үндезин эрге-ажыктарын камгалаан политиканы чорударының чугулазын демдеглээн. Ол парламент соңгулдаларын хуусаадан эрте кылырын болгаш чаа, ёзулуг демократтыг чазакты тургузарын негээн.

ДАРГАНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВЕНА. (СЭТА). Даштыкыдан шүүргедекчи самолёттар садып алыр дугайында эрге-чагыргаларның шиитпирин австри коммунистер буруу шаап турарын Австрияның Компартиязының даргазы Ф. Мури медеглээн. АКП-ниң Штирийде организациязының удуртулга чериниң хуралынга чүве чугаалааш, ындыг шиитпир Австрия Республиканың национал эрге-ажыктарынга дүүшпейн турарын ол демдеглээн.

Шүүргедекчилерни садып алыр чорук ажылдаар чаа-чаа черлерни тургузар дээр бадыткаашкынн:ң шуут-ла үндезин чогун Ф. Мури айыткан. Оларны садып алыр деп турар миллиард-миллиард шиллинг-акшаны шыңгыы социал айтырыгларны шиитпирлээринге, ылаңгыя ажыл чок чоруктан демиселге, үлетпүрнүң күрүне секторун улам хөгжүдеринге ажыглаарының эргежок чугулазын ол демдеглээн.

«Маңгысталчактарны амдажытпас» деп чүүлге хамаарыштыр

САГЫНДЫРЫП ТУРБУЖЕ...

Үжен дар чаа-ла четкелек, аныяк эр кижи суд даргазының салган айтырыынга шала көргүрээш үн-биле идиктериниң бажынче көрүп алган харыылап олурган. Кымыл ол? Ооң адыи Юрий Хертек дээр. Суд сандайынга ол чүге олурганыл? Ортумак школа дооскандан бээр ол ниитилелге ажыктыг орта ажыл кылып көрбээн, ынчангаш ооң амыдыралчы эрткен оруунда оон үечергелеринге деңнештир чугаалаар болза, өөделиг чүве чок деп болур. Ол ийи удаа шиииттирген. Сөөлгү шииттирерде иезинип кады төрээн херээжен дуңмазының бажыңындан эът оорлап алгаш, ону садыпкаш, оон алган акша-көпеек-биле арага садып ижип турганы-биле буруудаан. Арага садып ижер сорулга-биле оорлангаш, шииттирип чораапы ол.

Шиитделдеи ол 1983 чылдын июльда хостал ып үнгеш, оон түннел үндүрбээн, ниитилелге ажыктыг ажыл кылырын-даа бодаваан. Бай-Тайга райкүүскомнуң иштики херектер килдизинге ону ийи удаа келдиртип, ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбайн, маңгысталчак амыдыралды моон соңгаар уламчылаар болза, кеземче харысалгазынга онаажыр апаарын аңаа тайылбырлап, сагындырып келген. Ону ол тоомчага албаан, база түңнел чок. Ооң улуг туралыын, тоомча чок чоруун хөй-ниити кичээнгей чок арттырбаан. Тээли кодээ Совединиң организастааны чурттакчы чоннуң ниити хуралынга ону киирип, аңаа база тургускан болгаш маңгысталчак ёзу-биле чурттаарын соксадырын чоң аңаа сүмелээн.

Аныяк, кадык-шыырак кижи ажыл кылбайн, адазының инвалид дээш ап турар пенсиязы-биле, иезиниң ажылдап кааны акшазы-биле чемненип, оларга хеп саттыртып кедип келген деп чүвениң кончуун, чаржынчыын көрүнер даан! Арага садып ижер акша херек апаарга, оорлангаш, мурнунда ийи удаа шииттирип чорааныын чылдагааны база ажыл кылбайн чоруп турганы-биле болган.

База чижек. Эрес-оол Намнаны Бай-Талдың чурттакчылары таныыр, билир. Чонунга ол ажылгыр, эки талазы-биле билдингир деп бодаар болза, шын эвес апаар. Ол база-ла үр үениң иштинде ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн турганы дээш РСФСР КД-ниң 209 чүүлү-биле бурудаттырып, суд сандайынга олурган. Ажыл кылбайн турары дээш милиция чери ону ийи удаа сагындырган, ажылчы чоннуң хуралдарынга база чаңгыс эвес удаа чугаалашкан. Ол хуралдарның протоколдарындан үшта бижилгелерни кеземче херээнде кошкан.

Судка херечи болуп чүве чугаалаан, судтадып турар кижиниң өөнүң херээжен ээзи К. Хертек, Эрес-оол-биле кады өг-бүле туткаш, кодээге кодан хой хүлээп алганнар. Эрес-оол хүлээнген ажылынга харысалга чогум дораан-на көргүзүп эгелээн. Малын каапкаш, суур киргеш арагалааш, олчаан чиде бээр боорга, хоюн ол хүлээдипкен. Суурга көжүп келгенде ол чыл чедир ажыл чок олурган, сураа Тээлиде деп дыңналыр. Совхозта ажыл бар, аңаа ажылдаарын Эрес-оол боду күзевес кижи-дир дээрзин судка дыңнаткан.

Ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксыраар үстүнде ийи кижи дег ийи-чаңгыс кижилер бистиң аравыста бар. Ол — кончут-ла чараш эвес чаңчыл, харын хоралыг. Ындыг кижилерни хөй удаа сагындырары албан эвес. Сагындырыг соонда ол кижи хоорайда көрдүнген хуусаа иштинде ажылга кирип албайн, маңгысталчак арга-биле чурттаарын уламчылаар болза, кеземче харысалгазынга киирер апаар.

А. ОЧУР,
юрист.
Бай-Тайга район.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

АГАПОВ АЛЫШКЫЛАР

Алышкылар Михаил Иванович биле Григорий Иванович Агаповтар Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери. Биске, чаңгыс чер чурттугларынга болгаш кожаларынга олар эң хүндүткелдиг кижилер.

Мүн тос чүс ужен чылдан эгелеп ол алышкыларның улуу Михаил Агапов. Бии-Хем кожууннуң Ээрбекке «Социализмниң оруу» колхозка, Кара-Белдир алдын уургайынга ажылдап чораан. 1935—1937 чылдарда «Социализмниң оруу» колхозту даргалап, оон соонда Бии-Хемниң Хадынга совет хамаатылар комитедин удуртуп ажылдаан. 1940 чылда Кызылга кээп, совет хамаатылар комитединиң культура-массалыг ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи болуп ажылдап кирген.

Дайынче эъттаныр мурнунда ол Кара-Хаакка ажылдап турган. 1942 чылдың февраль эгезинде кара-хаакчылар М. И. Агапов баштаан дайынчыларны фронтуже удээн. Август айга чедир дайынчы белеткел куруун эрткеш, сентябрьда Сталинград фронтузунга барып кирген. Ол кадыг-дошкун тулчуушкуннарга Михаил Агапов аар балыглаткаш, госпитальга элээн үр чыткан. «Дайын-биле үр-даа согушпайн, чаңнуыл окка алзыңкаш, оон ажыын ажып, госпитальга чыдарга, хорадаңныг, кылыктанчыым канчаар. Бут кырынга туруптар аарганы, энтиг-даа ажыглап, кашкаа катап дезерин оралдашкан. Ынчалза-даа эмчилерим мени хорут турган». «Немец-фашистер-биле сокчур кижиниң кадыкшылы быжыг болур херек. Ынчан өжээн, кылык ылап негеттинер. Организмни ам-даа кошкак-тыр...» дээрлер болган.

Сегиң үнгеш 1943 чылдың эгезинде Курск мугулдуруунга тулчуушкунунга киржип, Орёл, Кромы, Новозыбков, Бобруйск хоорайларын болгаш Белоруссияның найысылалы Минскини хосташкан.

Дайын-чаага дадыгып-быжыкканы, дайынчы амыдыралдың берге шылгалдазынга кажарзап болгаш Берлин чедир тулчуушкуннарга киржип, дайынның тиилдезин көрген. 1945 чылдың күзүнүнде төрээн Тывазынга чедип келген.

Дайын соонда Таңды, Каа-Хем районнарының көдээ ажыл-агый килдистериниң эргелекчизинге, оон улаштыр СЭКП Каа-Хем райкомунуң инструкторунга ажылдаан. 1959 чылдан 1966 чылга чедир ол үеде Сарыг-Септе Октябрь 14 чыл оон аттыг колхозтуң кол агрономунга ажылдап чораан, эргии балмы казанмаш, ийги бөлүктүң инвалиди болуп пенсияже үнген.

Михаил Ивановичиниң назыларын дүгей-даа берген болза, шериг бүдүш-сынын ам-даа читпээн, талазак, кижилер-биле чугаалажыры топтуг, шынгыы. Орус, тыва дылга чугаалап турза, кайызынга-даа хала чок. Кызыл Сылдыс, Алдар орденнерин, дайынчы болгаш күш-ажылчы медальдарын кадаан хевин кеткеш базымтарга, бичии чаштар хамаан чок улуг кижилер чайгаар-ла оңу долганы бээр.

Дуңмазы Григорий Иванович база Тывага төрүттүнген. Төрээн чери—Таңдының Кочетово суур. Дайын мурнунда ол «Революцияның чалбыыжы» колхозка трактористеп, чолаачылап ажылдап турган.

1942 чылдың февральда ону шеригже келдире берген. Абаканга белеткел эрткеш, бичии сержант дужаал алгаш, Сталинградтың барыын фронтузунуң 309-ку адыгжы дивизиязының 959 полугунуң салбыр командири боор тулчуушкунче кирген. Воронежти хостаарының тулчуушкунунга аар балыглаткаш, госпитальга чыдып эмнетсе-даа, 2-ги бөлүктүң инвалиди болганындан шериг комиссариадының дужаалын ёзугаар халажып, 1943 чылдың эгезинде Тывазынга чанып келген. «Революцияның чалбыыжы» аттыг колхозту 1951 чылга чедир удуртуп келген. Григорий Ивановичиниң кылдааны ажылы чок. Ындыг кижини тывалар «көрбээн чүвези, кылбаан чүвези чок» кижи дижир. Ол бөлтунун күзели-биле он чыл иштинде хой кадарып, ферма эргелекчилеп-даа ажылдап чораан. Оон дайынчы-даа, күш-ажылчы-даа шылгарал хөөн үнелеткен шаңналы акыйныы-биле дөмей.

Фронтучу алышкылар бо хүннерде Сарыг-Септе чурттап, өөреникчилерниң болгаш аныяктарның шериг-патриотчу кижизидилгезинге улуг-хуузун киирип чоруур.

В. УЯНУКАП
Каа-Хем район.

КОМИССАР БАЙСКЛАҢ

Маадырлыг тыва эки турачылар эскадронунуң командириниң политика талазы-биле оралакчызы чораан гвардейжи майор Монгуш Байскланның тывыс, дыңналдаан кижи. Тывада ховар. Ол шериг албанынга келир мурнунда 1933—1938 чылдарда Москвага КУТВ (Чөөн чүктүң ажылчы чонунуң Коммунистиг университеди) дооскаш, Тываның Профессионалдар эвилелиниң Төп Чөвүлелиниң кылдыс эргелекчизинге, ТАР Үстүкү Шүүгүнүң кежигүнүнге ажылдап чораан.

1941 чылда Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелей бергенде, ону Араттың Революстуг Шериинниң (АРШ) албанынга келдирткеш, шериг кезектеринге политудуртукчуга томуйлаан. Политиктиг билиг талазы-биле чечектелген командир дайынчылар ортузунга партийжи-политиктиг ажылды органнзастаарынга бедик мергежилдиин көргүскен.

Комиссар—солдаттарның сагыш-сеткили болгаш салымчаяны деп атка бодунуң төлептиин Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга ол бадыткаан. Ол офицерлерниң болгаш дайынчыларның хей-аъдын дайныктырар чылыг, чымчак, эптиг-эвилең болгаш чечен-мерген чугаа-домактыг кижи. Езулуг-ла дайынчы комиссар-пропагандистиң бүгү-ле эки шынарын Монгуш Байсклаң бодунда сиңирип алган, төрүмелинден салымныг. Бөдүүн бүдүштүг кижи дээрзин оон дайынчы болгаш партийжи ажыл-чорудулгазы бадыткаан.

Монгуш Байсклан сөзүн ээлеп шыдаар шынчырлыг, кижилерге сагыш човангыр болгаш ээргээчел ажы-чаңныг. Байдал кайы хире-даа берге турда, ол офицерлерниң болгаш дайынчыларның чүректерин сорук киир, чаныш чок хей-аъдын чалбыыштаңдыр сергедиптер тускай дугуррну тыптар кижи. Ынчангаш офицерлер болгаш дайынчылар ону хүндүлээр болгаш аңаа ынактар.

Дайынчы байдалга дадыккан политтажылдакчының кижилер-биле тус-тузунда ажы-биле чугаалажып билир буянныг болгаш чөптүг сөзүнүң чидиг дээштинииге дайынчыларның, командирлерниң тура-соруу, күш-шыдалы болгаш эрес-дидими улам кыптыкаш, сагыш-сеткилдери достуумейн боочепсээн холдарынга улам-на быжыг тудуп, дайзынны кээр хаану чок кылыы киткеп, кадыг-берге, өлүмнүг сегиржип алышкынмаржe диинмирели «уразлааш», соккулажып кирип, дайзынны маадырлыг-биле чылча шаап, тиилеп турган эки турачылар ам-даа сеткилинде ханып чугаалажып чоруурлар.

Взвод командири гвардейжи старшина Тимофей Пичеп-оол дайзынның бир танкызын үш кудук машинатын чаңгыс удаа уттурган. Куулар Дарыва чүгле Ровно дээш тулчуушкунга 7 фашистерни кыра аткан. Ховалыг Бичен биле Монгуш Амаа база бир тулчуушкунга дайзыны-биле сегиржип алырынче албадаткаш, оларны тудуп алыр дээш халып келген 7 фашистерни коргуш чок узуткааннар. Санитар салбырының командири Ооржак (Надежда) Севил тулчуушкун шөлдеринге дыка хөй дайынчы эштериниң амы-тынын камгалап алыр талазы-биле эрес-шудургузун көргүскен болгаш балыглаткан взвод командириниң хүлээлгезин солааш, дайынчыларны «Мээң соом-биле!» деп эрес-дидим командазы-биле тулчуушкунче бапитап киргеш, Ровно хоорайның бир кварталын немец эжелекчилерден хостажып, оназ эрес-дидимин көргүскен.

Комиссар Байсклан дүн-хүн чокка камгалалда, азы шаап халдап турар шериг кезектериниң үргүлчү кезиц, дайынчылар, сержантылар-биле кажыкара чокка чугаалажып, оларның мораль-политиктиг тынызын, эскадронуң мурнунда кандыг дайынчы байдал тургустуна бергенин, эълчеглиг сегиржип алышкыны канчаар органнзастаза экил дээрзин билип ап, амыр-дыш билбес партийжи-политиктиг ажылды ол байдалдарга чагыртып мергежилдии-биле боттандырып турган.

Монгуш Байсклан дайынчыларны чүгле чугаа-домаа-биле сорук киирип билир эвес, а харын дайзын-биле чаңаг сегиржип алышкыннарга ол бодунуң хууда үлегер-чижээн бажым саныда көргүзүп, шаап халдаашкыннарга кезээниң мурнунга озуруп, шүүргеткен хартыга дег, кымны-даа мурнай берген, эрес-дидим кылыктып, фашистиг черликтерин автоматы-биле кыра ядып, селемези-биле дадаалынмай кыргый кезип чораан. Комиссарның эрес-кашпагай, коргар чүве чок маадырлыынга чалгынналган дайынчылар оон-биле чарышып, сүртенчиг «уразы»-биле соккулажып киргеш, дайзынны ойтур шаап, сыныр сывырып, тиилеп үнүп чаңчыкканнар.

Монгуш Байскланның дайынчылары Оон (Алексей) Ак-оол дайзын-биле өлүм чок дидим соккулажып, эрес-маадырлыын удаа-дараа кайгаткан. Ол ийи катап өлүрткен деп санаткан. Кыргыс Чамзырын Совет Украинаны болгаш эки дуңма Польшаны, Чехословакияны хосташкаш, аладарлыг дайынчы орукту эртип, каш катап балыглазнажок, дайынны Берлинге барып доосан. Эки турачы Оон алышкылар — Ойдупаа, Айыжы, Седип-оол болгаш Хүүлеммей пулемёттары-биле немец-фашистерни хөме боолап, шаап халдаан, хем моондаа кешкен эштерин бүзүрелдиг камгалап, дайынчыларны баш көдүрер чай чок кылыр, сынмыр бүлгүртүп, базым санынга кыра шаап, эрес-маадырлыын чаңгыс удаа эвес көргүскеннер.

Аъдын өлүрткеш чадаглаан гвардейжи лейтенант Ефентеевти дириг «дыл» кылдыр тудуп алырын оралдашкан фашистерни Галина Даваадор, сурагдыг партизан ачазы Кыргыс Тонмит ышкаш, эрес-дидими-биле сынын боолап турган, командирниң амы-тынын камгалап алган. Вера Байлак дөрт фашистерни кыргый адып узуткаан. Ровно дээш тулчуушкун үезинде тыва эки турачыларның шаап халдаашкынын моондактап турган немец пулемётту граната-биле чуура шаштап дээш, гвардейжи Донгак Бегзи-Хуурак бүрүнгаарлап бар чыткаш, холунче болгаш будунче балыглаттынмкаш, хаңы тиктүп чорааш-ла, «Ооцда-ла дайзынга чоокшулай бериңме!» — деп бодал-биле четтикпейн сөөлгү күжү-биле бүрүнгаар чүткүүртшаан четкеш, үш гранатаны улаштыр-улаштыр октагылаптарга, кежээлеп турган немец пулемётту өлүмүн тыпкан.

Өлүм чок он бир пулемётчиктерниң командири, тыва улустуң сурагжаан национал маадыры гвардейжи улуг лейтенант Сат Бүрзеккей бодунуң взводун тулчуушкунче башкарбышаан, Советтиг Төрээн чурт дээш дайын шөлүнге амы-тынын берген пулемётчиктерин боду солуп, «Раз так» дээш, пулемёдунуң чаңнык дег оду-биле немец-фашистерни кыргый тудуп, балыглааза-даа ол боолаарын үргүлчүлеп, дайзынның гранатазы-биле хөме шаап узуткап турганы кажан-даа уттундурбас. Тыва улус бодунуң национал маадыры эрес-дидим Сат Бүрзеккейге болгаш оон өлүм чок пулемётчиктеринге кезээде чоргааржанып, чүректеринде хумагалыг шыгжап чоруурлар.

Тыва эки турачы оолдарының көргүскен маадыр чоруктарын шуптузун санап бажыирп берге. Совет Төрээн чурт дээш дайзын-биле өлүмнүг сегиржип алышкыннарга тыва эки турачылар шуптузу карак кызыл, өлүм билбес маадырлыы-биле фашистерни таварышкан-на черинге чылча шаап, улуг хазы маадырлыг Совет Армияның кезектери-биле чаңгыс эп-сеткилдиг тулчуп, Тываның ажылчы чонунуң берген дайынчы даалгазын төлептиг-биле күүсеткеш, алдар-биле бүргеткеннер.

Төрээн чуртунуң мурнунга алдар-хавызы дээн Монгуш Байсклан дайынчы Кызыл Туг орден-биле, Ада-чурттуң дайыны орденниң бирги чергези-биле, ТАР-ның Республика орденни-биле болгаш хөй дайынчы медальдар-биле шаңнаткан. Фронтудан ээп келгеш районнарга шериг комиссарынга ажылдап, партия болгаш хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Ийи катап балыглаттырган. Партияның, күш-ажылдың болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хоочуну.

А. БОРБАК-ООЛ,
халажылгада полковник.

БАРЛЫКЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

СПОРТ

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитеди ажылчы чоннуң кадыын быжыглаар, күш-культураның болгаш спорттуң массалыын чедип алыр дээш сөөлгү үеде чамдык тодаргай хемчеглерни ап, спортчу маргылдааларны эрттирип турар. Республика кубогу дээш маргылдаалар эрттирери бо чылдан эгелээн. Оон бир чижээ — хоккейге маргылдаа март айда доозулган болгай. Аңаа районнарның хой безиниң командалары идепкейлиг киришкен.

Республика кубогу дээш болуп турар маргылдааның онзагай талазы бар. Оон бирги чадазы азы … чылында маргылдаалар зона айы-биле тус-тус черлерге эртер. А аңаа тиилекчи болган командалар Кызылга түңнел оюннарга киржип турар. Ол маргылдааларның өске бир солун талазы чүл дээрге, команда бүрүзү чаңгыс суурдан болур азы күш-культуржу бир коллективтен тургустунган.

Волейболга республика кубогу дээш финал оюннар Кызылда «Херел» спорт залынга үш хүн үргүлчүлээш доозулган. Аңаа база-ла зона маргылдааларынга тус-тузунда бирги черни ээлээн командалар киришкен. Кубок дээш түңнел маргылдааларга эр, херээжен улустуң 6—6 командазы долгандырыг системазы-биле ойнаан.

Баштайгы 2—3 долгандырыг оюннарның соонда-ла шаңналга кирип болур болгаш белеткели кошкак командалар илерей эгелээн.

Эр улус аразындан Таңдының Дуржулга станциязының командазы бодунуң зоназынга тиилекчи болза-даа, республика маргылдаазынга ниити белеткели кошкак болуп, чамдык ужуражылгаларга удаа-дараа уттургаш, Сүт-Хөлдүң волейболистери-биле ойнаар турган, аңаа шуут келбейн барган. А Эрзинниң район эмнелгезиниң «Медик» командазы беш ужуражылганың шуптузунга уттурган, чаңгыс-даа сан ап байн барган. Мөңгүн-Тайганың тваалери — райкүскомнуң сан килдизиниң херээжен волейболистери бо удаада кошкак составтыг келгеш, шаңналдыг черже кирбээннер.

Маргылдааның түңнелинде эр улус аразынга Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозтуң командазы бүзүрелдиг ойнап тургаш бирги черни ээлээн. Воскресеньеде түңнел оюннарның бирээзинге барлыкчылар-биле Бай-Тайгада «Мурнакчы» совхозтуң аныяк волейболистери солун, чараш оюнну көрүкчүлерге бараалгаткан. Бо маргылдааларга ол ийи команданың белеткели шыырак деп болур. Ылангыя «Мурнакчының» волейболистериниң халдаашкын үезинде оюну тергиин чараш болуп, көрүкчүлерниң үнелелин алган. Түңнелинде барлыкчылар — слесарь Иван Сарыглар, гидротехник Олег Хомушку, чолаачы Дмитрий Деспижек болгаш оон-даа өскелер чүткүлдүг, туруштуг ойнааш, удурланыкчыларын 3:2 санга уткан. Ынчангаш барлыкчылар эр улус аразынга республика кубогун чаалап алган.

Кызылдың Күрүнениң педагогика институдунуң спортчулары ийиги черни ээлээн. Үшкү черде—«Мурнакчының» волейболистери.

Херээженнер аразынга педагогика институдунуң командазы кубокка төлептиг болган.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: оюн үезинде.
Авторнуң фотозу.

Эрес-дидим, маадырлыг, алдарлыг чорук дугайында

ПОЛЬША ШАҢНАЛДАР АЛГАН ӨГ-БҮЛЕ

Польшаны хостаар дээш тулчуушкуннарның киржикчилери чораан Кишшколарга Польша Улус Республиканың күрүне шаңналдарын чоокта чаа тывыскан. Бо өг-бүле Харьковта чурттап, ажылдап турар. Дайын чылдарында олар Ийиги польша армияның дайынчылары-биле кады гитлержи эжелекчилерге удур демисежип турган болгаш тулчуушкуннарга эрес-дидим чоруун чаңгыс эвес удаа көргүскеннер.

Анна Романовна бо хүннерде орус шии театрының администраторунга ажылдап турар, а Виктор Игнатьевич—«Кызыл Октябрь» машина тудуушкунун заводунга септечилер бригадири. Оларның кайызын-даа кады ажылдап турар эш-өөрү хүндүлээр, үнелээр. Кишшколар кайызы-даа совет-польша найырал ниитилелиниң идепкейлиг киржикчилери.

Кишшколарның маадырлыг чоруун польша улус бедии-биле үнелээн.

Виктор Игнатьевич хавынаның кырзи болгаш Виртути Милитари орденнерге төлептиг болган, а Анна Романовнага «Грюнвальд» демдээн, польша медальдарны тывыскан.

М. ХАБИНСКИЙ,
СЭТА-ның корр.
Харьков.

Өртке удур албанның кижилери

МЕРГЕЖИЛИНИҢ МАСТЕРИ

Улуг-Хемниң он талазы эриинде өртке удур ниитилелге дугаары он алды ясли-садтан котельнаа орта ажылдавайн турар дугайында медээ кирген. «Дарый дуза чедирбээже хоржок, чаштар турар чер-дир. Кымның ...?» Чамдык кижилер район үнген, чамдыктары шөлзэде. Чоок кижи Хертек бар-дыр. Сагыш човангыр ажыл кижи болгай, шөлзэде-даа болза, чепшээрежир ол» дээн чугаа аңаа болган.

Серээ Бүрүлбаевичиниң бажыны Каа-Хем суурда. Каш минута мурнунда телефонга болгаш чугааны дарга аңаа чугаалааш, илегээш силерге келдим дигеш.

«Артык чугаа кайа турарв» дивишаан, Серээ Бүрүлбаевич кылып турган ажылын аразаалкаш, эргежок чүтүдә херекселдерин бүү хаа бо сумкалаан машинаже уткалкан. Шак четпейн, ясли-садикке чедип келгеннер.

«Кижилериңис чок деп турдуңар, оол мые аразында кайым печник тып алдыңар» дээн сестер-биле ясли-садиктиң ажыл-агый эргелекчизи оларны уткуп алган.

— Буяңныг кижилер чорууур боор чүве дийин. Бистиң өртке удур ниитилелдиңис херек апарганда, эмчиниң дүргени дузазын чедирер черде, өртке удур командадан дузак чок болдур ийин. — деп, дарга баштактаны кады. Ол-даа шын.

Котельнаяның иштин ыш, бус долган болган. Уругулар оразлерде топтарын ужулбаан. Дарый хемчег албажке хоржок.

Серээ Бүрүлбаевич ол-бо шинчилей көргулээн, «Ыш, газ дамчыыр чер иштиниң хоолайы дуглалган-дыр, котёлда кесту үндүрер-дир» дигеш. Хулээр херекселдер-биле хулуу... Хоолайның иштин туйба база дуй туткен болган. Амыр чүве кайда боор, арын-баштыол пыс-биле ораттыныр алгаш хоолайның иштин каш-даа катап ариглаан. Оон соонда, булган черин туйбу-биле дуглааш, малганнаап, септээш котёлду одаарын чүгле ынчан чепшээрээн.

Серээ Бүрүлбаевич чамаркрунче дадашпаан. Ясли-садиктиң оралдеринде коридорда батареялар изиш келирин малаан. Ынчаг-даа болза, бир өрээлдиң батареязынче чылыг четпейн, изивейн туруп берген. Чүнү кылырларыл Серээ Бүрүлбаевич билир. Дуаттыр-биле ээриптерге, агаар шыгдаан үнген соонда, соок суг төктүп келирге, дедээ дүй ээриинеп. Батарея сааданайн, чылый берген. Ясли-садиктиң иштии дүъш чедип чорда чылып келген. С. Б. Хертекке ясли-садиктиң коллективи өөрүп четтиргенин илереткен.

«Четтирдиңис...» Кижилерниң сеткилдиң ханымыан чугаалаан бо сөзүн ол бо-ла дыңнаар. Өртке удур ниитилелге С. Б. Хертек чээрби ажыг чыл дечииң болуп ажылдаан. Ол үениң иштинде болуттуң мергежилинге Серээ Бүрүлбаевич хөй кижиниң өөреткен. С. Б. Хертек ажылын кончуг эки билир, ёзулуг мастер кижи. Ынчангаш кандыг-даа даалганы кончуг эки күүседип каар. Мастерниң назы-хары дегүй берген-даа болза, ажылынга дыка кызымак, оон дузазы херек апарганда, олура албас. Ол — социалистиг чарыштың чаңгыс эвес удаа тиилекчизи. Оон хөрээн «Өртке эрес-дидим чоруктуг дээш» деп медаль кастап чоруур.

М. ШУР-ООЛ.

Айтырыңар, харылап бэрээли

ЧИИГЕЛДЕЛЕР ДУГАЙЫНДА

«Хөй уругларлыг өг-бүлелер ясли-садик хөлезиниң чиигелделиг төлээр деп дыңнаан бис. Ону бисте сагывайн кайы хамаан чок тыртып турар.

С. МОНГУШ,
З. КУУЛАР,
М. САРЫГЛАР.
Чөөн-Хемчикте «Чыраа Бажы» совхоз».

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1984 чылда үндүрген доктаалын ёзугаар школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге уругларын түргүскан дээш төлевирге чамдык чиигелделерни кирген. Кижи санынга онаашпыр ниити оругга 60 рубльден ашпас болза, оларны төлевээн ында хоорунген. А дөрттен хөй уруглуг өг-бүлелерге ол төлевирни 50 чуу чиигеткен.

Ынчангаш садик хөлезиниң тыртар бетинде совхозтуң администрациязы бо талазы-биле хыны өөренип көөр болза эки.

• • •

Эрзинде Бай-Даг суурда чурттап турар, ийис уруглуг бис. Бисте бажың-балгат база школа назы четпээн уруглар албан черинге оруун бээрде чиигелде көрдүнген бе?

Бөлүк чурттакчылар».

РСФСР-ниң Чурттаар кодексизиниң № 26 чүүлүнде айыткан болза, 1982 чылдың январь 1-ниң соонда ийис уруглар төрүттүнген өг-бүлеге бажыңны чиигелде ёзугаар бээри көрдүнген. Ол ышкаш ясли-садикти база бирги ээлеге, ийис уругларның оочурун барымдаалав бээр.

М. ОЮН,
Тыва профоблчөвүлелиниң чурттаа-амыдырал хандырылга килдизиниң эргелекчизи.

ТВ

АПРЕЛЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Стратегия Победы». Хөй сериялыг док. фильмниң 5-ки фильми — «Кавказский щит». 10.00— «Аян-чорукчулар клуву». 11.00 —«Экспресс в Стамбул». Урян-чечек телефильминиң 1-ги сериязы. 12.05 — 12.10 — Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.55 — Сээң демниң библиотекаң. 15.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.00 — Концерт. 16.25 — Буратинонуң делгелгези. 16.55—Ференц Беган (ВУР). 17.30 — Чаа мультфильм. 17.40 —«Соңгу чүктүң байырлалы» Хаак спортунга маргылдаа. 18.10 — «Совет Чепсектиг Күштер» деп бөлүк дамчыдылгадан Кургаг чер чериглериниң дугайында док. фильм. 18.20— Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.35 — Делегей болгаш аныяктар. 20.10 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Венгр Улус Республиканың ССРЭ-де культура хүннери. 23.00 — Неделяның спорту. 23.30—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 — География. 9.05; 13.05 — Немец дыл. 9.35 — П. И. Чайковский. «Щелкунчик». Балет-тоол. 10.05— ПТУ сургуулдарынга. Физика. 10.35; 11.40 — А. Н. Толстой. «Орус характер». 6-гы класс. 11.05 — Школачыларга хлеб дугайында. 12.10 — Зоология. 7-ги класс. 12.35 — Төөгү. 7-ги класс. 13.35 — Р. Гамзатов. Лирика. 14.05 — Төөгүнүң арыннары. 14.40 — Орус литератураның патриотизминиң уялдежирерлиин дугайы. 15.40— 15.45 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.45 — «Орус дылды өөренип тур бис». 19.00 — Делегейде болуушкуннар допчулаазы. 19.10 —«Аян тевү». 19.40—Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уругаар, чаштар!». 20.20 — «Дем каттыштырылгазы». 20.50 — Алжир дугайында док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Экспресс в Стамбул». Урян-чечек телефильминиң 2-ги сериязы. 22.30 — 23.25 — Театрның делегей хүнү.

АГААР

Бөгүн республиканың булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр, күштелгенде хат 15—20 метр чедер.

Дүне 4—9 градус, чамдык черлерге 11—16 градус соор. Хүндүс 0—5 градус соок, чамдык черлерге 0—5 чылыг болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, быскаңнаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 5—10 метр, үе-үеде 15—20 метр чедир күштелир. Дүне 5—7 градус, хүндүс 0—2 градус соор.

Солуннуң дараазында номери апрель 5-те үнер.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шакти» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Принц за семью морями» 9.30, 14.50. «И еще одна ночь Шехерезады» 11.20, 13.00, 18.30. «Семейные тайны» 16.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Банзай» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Самозванец с гитарой» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ученик лекаря» 9.30, «Шакти» 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шехерезады» 9.30, 11.10, 13.00, 14.50. «Любовь и голуби» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Банзай» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Семейные тайны» 17.40, 19.20. «Маршал Жуков» 14.00, 16.00 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ның Культура министерствозу Бүгү-российаның театр ниитилелиниң Тыва салбыры-биле кады апрель 6-да хөгжүм-шии театрынга Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга тураскааткан уран-чечен хомчулга талазы-биле республика көрүлдезин эрттирер.

Көрүлде эртенгиниң 10 шакта эгелээр.

Республиканың Чырыдылга министерствозу, Ийиник санаторий-кадыкшылга школазының коллективи СЭКП кежигүнү, улус депутаттарының Ий кожуун Совединиң депутады, Тыва АССР-ның школазының алдарлыг башкызы

Ховалыг Ховай-оолович ОЧУРНУН

мөчээнин дыңнатпышаан, оон төрелдеринге, чоок кижилеринге хамы кажыыдалды илергейлеп тур.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3 Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-4?, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2082.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00494

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 79 (12769) | 1985 чылдың апрель 5, пятница | 1925 чылдан үнделиеттингеи. | Өртээ 3 копеек.

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

СЭКП Тыва обкомунуң чаа болуп эрткен VI пленумунга «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды сайзыраңгайжыдар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бүгү совет улус-биле бир демей республиканың коммунистери, ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның эрткен чок март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кол ажылдакчызы эш М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгааның изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткааның, партияның чиңгине угланыышкынын, иштики болгаш даштыкы политиказын деткип турарын пленумга демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев партияның иштики болгаш даштыкы политиказының эң чугула сорулгаларын партия ТК-ның эрткен чок Пленумунга чугаазынга айыткан, партияның кичээнгейин совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларын улам ыңай сайзыраңгайжыдарынче, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол айтырыгларын шиитпирлээринче, совет кижилерниң коммунистиг кижизидилгезин күштелдиреринче, оон амыдыралының, күш-ажылының, угаан-бодал мөзү-шынарының материалдыг байдалдарын шынар талазы-биле экижидеринче угландырган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр удуртукчу кадрларны шилип алырын, таарыштыр тургузарын, кижизидерин экижидер, оларның дааңган ажыл-херээ дээш харыысалгазын бедидер талазы-биле тодаргай угланыышкынныг ажылды СЭКП хооркому, райкомнары, парткомнар, партия организациялары чорудуп, оларның политиктиг болгаш ажыл-ишчи мөзү-шынарлары ханызы-биле өөренип, негелделер ёзу-биле көрүп, профессионал база идей-теоретиктиг деңнелин бедидер дээш сагыш салып турар. Республиканың партия, күрүне органнары, хөй-нити организациялары, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң шиитпирлиг участоктары политика талазы-биле быжыккан, эки белеткелдиг болгаш ажыл-херекти билир кадрлар-биле кондуушпа четчелеттинген. Бо бүгү болза республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга удуртулганың деңнелин бедидер, чон ортузунга организакчы база политиктиг ажылды экижидер, социал-экономиктиг хөгжүлдениң сорулгаларын боттандырарынче ажылчы чоннарны эвилелдээр арганы берип турар.

Кадрлар-биле ажылдың деңнели партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының бедик негелделеринге дүүшпейн турарын пленумга айыткан. СЭКП Кызыл хооркому, партия райкомнары удуртур ажылче ажылдакчыларны депшидип тура, оларның политиктиг, ажыл-агыйжы, мораль талазы-биле шынарларын ханы өөренип көрбейн турар. Кадрлар айтырыын шиитпирлээрде, партия эге организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң, хөй-ниитиниң саналы-оналдарын өөренип көрбес таварылгалар бар. Партия, совет, ажыл-агыйжы удуртур ажылдарже херээженнерни, аныяк перспективтиг ажылдакчыларны, мурнакчы ажылчыннарны ам-даа эвээш депшидип турар. СЭКП Тес-Хем, Эрзин, Сүт-Хөл, Өвүр болгаш өске-даа райкомнар кадрлар шилилгезин эрги ёзу-биле чорудуп турар.

Партия комитеттери удуртукчу кадрларның идейлиг капталмышкынын бедидеринче, бедик коммунистиг бүзүрелге, четпестерге эптеш чок чорукка оларны кижизидеринче кошкак кичээнгей салып келген. Партияның Тес-Хем, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем райкомнары партия, ажыл-агый, идеология активиниң өөредилгезин четпес организастаан. СЭКП хооркому, райкомнары партия, совет, ажыл-агый кадрларын шилип алырда, оларның мөзү-шынарынче кичээнгей салбайн турар, оон уламындан Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Бии-Хем районнарның, чамдык министерстволарның, ведомстволарның ажылдакчылары чурум үрээш соонгу үеде партия талазы-биле хемчег алыскан. Удуртукчу кадрларны шилип ап турарында четпестерден оларның ажылдан үнери хөй болуп турар. Партияның XIX область конференциязының соонда, СЭКП обкомунуң номенклатуразынга кирип турар 56 ажылдакчы солушкан.

Амгы үеде партияның кадр политиказын боттандырарда, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының негелделерин СЭКП хооркому, райкомнар, партия эге организациялары удуртулга болдурар ужурлуг. Кадрлар-биле ажылдың ленинчи принциптерин эң шыңгыы сагыыр, партия, күрүне, ажыл-агый ажыл-херээниң бүгү участоктарын политика талазы-биле быжыккан, ажыл-херекти ханызы-биле билир, бедик билиг-мергежилдиг, инициативалыг, чогаадыкчы, организакчы кадрларлыг болурун чедип алыр. Ынчангаш партия организацияларының бүгү ажыл-чорудулгазын партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринче коммунистерни, ажылчы чоннарны мобилизастаар, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш, СЭКП-ниң XXVII съездизин, Улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбартырынче угландырар.

Кадрларны шилиири, ажылга таарыштыр тургузары, кижизидери дээш партия комитеттериниң ролюн болгаш харыысалгазын улам бедидер. Кадр айтырыын шиитпирлээрде, партия эге организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң, партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының саналоналдарын бармыдаалаар. Хоочун болгаш аныяк кадрларны дүүштүрериниң принциптерин сагыырын, удуртур ажылче мурнакчы ажылчыннарны, херээженнерни, аныяктарны ажыдып-биле депшидерин партия комитеттери чедип алыр. Буруулуг болган, ат-алдарын оскунган ажылдакчыларны удуртур бир ажылдан удуртур өске ажылче солуй олуртурун моон соңгаар болдурбас. Кадр курлавырлары-биле ажылды план ёзугаар чорудар, партия комитеди бүрүзүнге идепкейлиг хөй-ниитичи, ажыл-херекти организастап, кижилер-биле ажылдап билир талаларын көргүскен, инициативалыг ажылдакчылардан актив курлавырларының составын тургузар.

Кадрларның кижизидилгезинче онза кичээнгейни салыр. оларның марксистиг-ленинчи билиин болгаш политиктиг культуразын бедидер, удуртукчу кадрларның идей-теоретиктиг белеткелин сайзыраңгайжыдар. Бүгү черлерниң удуртукчуларының партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, онаалдаларны күүседир дээш харыысалгазын бедидер, ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылга идепкейлиг киржирин чедип алыр ажылды партия комитеттери чорудар.

Амгы үеде партия комитеттери СЭКП Тыва обкомунуң VI пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кадрлар-биле ажылдың ханы анализин кылыр, моон соңгаар бо талазы-биле ап чорудар хемчеглерни ажылдап кылыр апаар.

Кызыл хоорайда Ленин аттыг кудумчуда чээрби дугаарлыг аъш-чем магазини. Оон сүт садар килдизинде комсомолчу-аныяктар бригадазы ажылдап турар. Бо чылдың үш айларында бараан саарылгазының планын олар ажыр күүсеткеш, чарышка мурнакчы болган. Ол бригаданың ажылчыны СЭКП кежигүнү Любовь Бат удуртуп турар. Бо садыгжы-магазинде улусчу контроль бөлүүнүн даргазы. Ол бөлүк садыгга хыналдаларны каш удаа организастаан.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 20 магазининиң мурнакчы садыгжылары (солагай таладан) Любовь Бат биле Оксана Охотникова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Апрель 20—ленинчи коммунистиг субботник хүнү

АЖЫЛДЫ ХУВААГАН

Ленинчи коммунистиг субботник эрттирериниң Барыын-Хемчик район штавының хуралы болуп эрткен. Субботник штавының начальниги М. Б. Кара-Сал даргалап эрттирген бо хуралга штабтың кежигүннерин бадылаан, кылыр ажылдарны хувааган.

Штаб «Дөң-Терезин» совхозтуң ажыл-ишчилериниң субботникке белеткелиниң дугайында совхозтуң директору Д. Н-С. Саазының медээзин дыңнаан. Ол хүн 340 кижи ажылче үнер, 25 гектар черге часкы чер андарылгазын чорудар, 500 гектар черге хемнишчилдыгны чажар, 380 литр сүттү саап алыр, 200 мыштыы олуттур. Оон ыңай 1 чурттаглга бажыңын септээр. СБФ-ның черге кээргук тудуунга 20 кижи ажылдаар болгаш Ак деп черде магазин тудуун чорудар. Тудуг ажылдарынга херек дилиг материалдарын дужаар эгелей берген. Совхозтуң ажыл-ишчилери ажылдап алган акшазындан 570 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Кызыл-Мажалык суур Совединиң күүском даргазы К-С. М. Бойбу, Ак-Довурактың субботник штавының даргазы, ның оралакчызы В. З. Харченко олар база субботникке белеткелиниң дугайында илеткээннер.

Кызыл-Мажалыктан апрель 20-де 1350 кижи субботникче организастыг үнер, олардан 477 кижи боттарының туруштарынга ажылдаар, 300 кижи ышш белеткелинге киржир. 150 кижи Совет Эвилелиниң Маадыры Х. Н. Чүргүй-оол аттыг парк аштаалгазынга ажылдаар. Ол хүн суурнуң ажыл-ишчилери 4500 рубльдин ажылдарын кылыр болгаш 1100 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер. Ак-Довурактың 15 кижи составтыг субботник штабы субботникке белеткелди эгелеп, кылыр ажылдарны планнаан болгаш лозунг-плакаттарны азып, дерээн. Хоорайның бүдүрүлгеге, албан, организация черлериниң ажылдакчылары 15500 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер, оон иштинде «Тыва асбест-дүүрг» комбинаттың коллективи 10500 рубльди шилчидер.

А. БЕГЗИН-ООЛ, субботник штавының кежигүнү.

АКЫ-ДУҢМА ВЕНГРИЯНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ССРЭ биле ВУР-нуң найыралы болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазы ийи чурттуң улустарының үндезин эргежыктарынга дүүштүр, социалистиг дем каттыжыышкынының чаңгыс эвинин болгаш сырый каттыжыышкынының херечизи, Венгрияның фашизмден хостаанындан бээр 40 чылынга холбаштыр Москваның ажылчы чоннарының апрель 3-те болган байырлыг хуралынга ол дугайын демдеглээн.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин, СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, партия, совет болгаш хөй-нити организацияларының төлээлекчилери. База-ла мында — Венгр-совет найырал ниитилелиниң делегациязы.

Илеткелчи — Совет-венгр найырал ниитилелиниң Төп эргелелиниң даргазы, ССРЭ-ниң Күрүнезиниң даргазы Ф. Т. Ермаш совет кижилер акы-дуңма венгр улус-биле кады Венгрияны хостаанының байырлалын, ВУР-нуң эң улуг байырлалы, оон хостуг чорууун, национал хамаарылгас чорууунуң болгаш тургузукчу чорууунуң демзээ кылдыр калбаа-биле демдеглеп турарын чугаалаан.

ВУР-нуң ССРЭ-де элчини Ш. Райна венгр улустуң тургузукчу ажыл-чорудулгага чедиишкиннериниң эң чугула үндезини ВСАП биле СЭКП-ниң болгаш ВУР биле ССРЭ-ниң акы-дуңма ёзузун найыралы болгаш хөй талалыг үрелиишкинниг кады ажылдажылгазы боор турарын демдеглээн. Улусту Венгрияның ажылчы чоннары оларның Төрээн чурттун хостаарынын эрге-ажыы дээш фашизмге удур демиселге амы-тынын берген совет дайынчыларының дугайын кажан кезээде утпайн чоруур.

(СЭТА).

ВЕНГР КУЛЬТУРАНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ССРЭ-ниң болгаш ВУР-нуң улустарының аразынга найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы быжыглаарының бүдүмчүг чаагай херээнге Венгр культураның хүннери идиглиг болур. Венгрияны фашизмден хостааның 40 чылынга холбаштыр уран чүүлдүң болгаш акы-дуңмалышкы чоруктуң ол байырлалы эвилелдешкен республикаларның шуптузунга эртер.

Апрель 2-де, Москвага, ССР Эвилелиниң күрүнениң академиктиг Улуг Театрынга Венгр культура хүннериниң байырлыг ажыдыышкыны болган. Аңаа пайысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, культураның болгаш эртемниң ажылдакчылары, бүдүрүлгелер ажылчыннары чыылган.

Кежээге эштер Г. В. Романов, П. Н. Демичев, М. В. Зимянин олурушканнар. Аңаа ВУР-нуң культура болгаш өөредилге министри Б. Кепецине баштаткан венгр делегация, ВУР-нуң ССРЭ-де элчини Ш. Райна олар база олурганнар.

ССРЭ-ниң культура министриниң оралакчызы Г. А. Иванов улусчу Венгрияның төлээлекчилеринге байыр чедирген. Ийи чурттуң ажылчы чоннары улуг Тиилелгениң уттундурбас хүннеринден эгелээш, үзүк оруктуу — найыралды быжыглаарының, политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг сырый кады ажылдажылганы тургузарының оруун эрткенин ол демдеглээн. Ол кады ажылдажылга улустарның үндезин эрге-ажыктарын камгалаарынга болгаш социализмниң делегей-ге туружун быжыглаарынга, депшилгениң болгаш тайбыңның херээнге бараан боор турар.

Оратор культура хүннеринин киржикчилеринге чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Совет кижилерге чылыы-биле, хүндүткелдиг уткуп-хүлээп алганы дээш өөрүп четтиришкинин илереткеш, Б. Кепеци амгы байырлалдың киржикчилеринге социалистиг культураның чедиишкиннерин 40 чыл мурнунда оон маадырлыг шериг венгр черни хостааш, революстуг чаартылгаларны кылыр арганы берген Совет Эвилелинге өөгүзери улуг аадар боор турарын демдеглээн.

Будапешттиң опера театрының балет бөлүүнге байырлалды ажыдар хүндүлүг эргени тывыскан. Алдарлыг класс-сиктерниң болгаш амгы үениң авторларының музыкаларынга көргүзүглерин эккелгеннер. Оларның иштинде — суралыг хореограф Л. Шереевич тургусканы Ф. Хидаштың «Кезр» деп баледи база бар. Оох көрүкчүлер сонуургап көргеннер.

Ол-ла хүн ССРЭ-ниң В. И. Ленин аттыг күрүне библиотеказынга «Венгрияны фашизмден хостааның 40 чылынга» деп ном делгелгези база ажыттынган. Мында ийи чуртка парлап үндүрген ниитилел-политиктиг болгаш уран чогаал литературазының аалы чүс ажыг номнарын делгээн.

(СЭТА).

КАМНАП АЛГАН МАТЕРИАЛ-БИЛЕ

В. И. Лениниң төрүттүнгенден бээр 115 чылынга тураскаадып коммунистиг субботникти бо чылдың апрель 20-де эрттирер дугайында москвачыларның инициативазын Тес-Хем районнуң мурнакчы коллективтери бүрүңү-биле деткип турар. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде кылып чорудар ажыл-херектериниң планнары тургустунган, белеткел ажылдары чер-чер бүрүзүнде калбара берген.

Ол патриотчу шимчээшкинниң бир чижээ болур. Районнар аразында «Сельхозтехника» каттыжыышкынының ажыл-ишчилери 1680 рубльдиң продукциязын бүдүрер. Ол хүн социалистиг чарыштарның идепкейлиг киржикчизи слесарь Иван Дарыймаа бир трактор моторунуң септелгезин доозар. База ол мышкаш Баа-Хоо Бичe-оол машина-техника септелгезинге улам идепкейлиг киржип, автомашинаның моторунуң септелгезин доозар.

Коллектив ол хүн ажылдаан акшазының бир кезиин беш чыл фондузунче шилчидер.

Апрель 20-де 1070 дугаарлыг КМК-ның тудугжулары 7 муң акшаның тудуг-монтаж ажылдарын кылыр. «Тес-Хем» совхозта Ч. Сыраттың бригадазы ийи аал чурттаар бажың тудуунга камнап алган материалдары-биле ажылдаар. Чолаачылар Сергей Айыжы, Валерий Аракчаа, Николай Кавайлыг камнап алган кывар-чаар материалдарын-биле тудуг материалдарын сөөртүр.

Коммунистиг субботник хүнүнге ниитизи-биле 4460 кижи Тес-Хем районнуң бүдүрүлгелеринге, ажыл-агыйларынга киржир. Олар 9 муң акшаның бараанныг продукциязын бүдүрер.

К. ООРЖАК, СЭКП райкомунуң инструктору.

«Шынның», «Тувинская правданың» болгаш милицияның каттышкан рейдизи

САГЫЛГА-ЧУРУМНУ ШЫҢГЫЫРАДЫР, АЖЫЛ ШАГЫН ЧӨП АЖЫГЛААР

Ажыл хүнүнде эртенгиниң чеди-сес шактан эгелеп хоорайның бүдүрүлгелеринче, албан черлеринче болгаш организацияларынче кызылчылар шуужуп эгелээр. өөреникчилер, сургуулдар болгаш студентилер өөредилге черлеринче, школаларже далажыптар. Тос шак ажып турда, шимээн оожургаар, коллективтерге ажыл хайныгып үнер. Бистиң хоорайывыстың хүн бүрүдеги, бистиң карактарывыска чаңчыга берген амыдыралы ындыг.

Ындыг-даа болза, ажыл хүнүнде, ажыл шагында хөй-нити черлеринге, ылангыя магазиннерге, көскүлеңи аажок, эртен-даа, кежээ-даа кудумчу кезип чоруур кижилер бар. Чүү деп кижилерил, оларның кылган-туткан ажылы кандыгыл? Бо айтырыгны рейд бригадазының кежигүннери сонуургаан. Оон-биле кады ажыл шагын чөп ажыглаар талазы-биле хемчеглерниң канчаар боттанып турарын база хынаан.

«Саян» универмаг расписаниеёзугаар эртенгиниң 10 шакта ажыттынар. Ону манаан садып алыкчылар олче далажып кирип каан.

— Кайда ажылдап турар силер?—деп, шевергин кеттинген ийи херээжен кижиден айтырдывыс.

— Республиканың кеш зарыгларынга удур диспансеринде — деп, олар харыылаштылар. — Шынзыдылга бижиивис бо. Ажылывыс он бир шакта эгелээр, ээлчээвис ындыг, магазинге орук аайы-биле кире дүштүвүс.

Рейд бригадазының кежигүнү майор К. Бурделов телефон-автомат дамчыштыр демги эмнелгеже долгады, биске таварышкан хамаатыларның ажылдаар шагының четпээнин оон эргелекчизи бадыткаан. Буруувус билингеш, байырлаштывыс. Олар сеткилиниң хомудаазының чугаалааш, ындыг рейд кылып турарывысты деткээннер.

Бистиң хынаанывыс хамаатыларның хөй кезии шөлээде, азы ажылдаар ээлчээн эрттирип каапкан кижилер болган. Чамдыктарынга дыштаныр хүн-даа таварышкан, кежээдаа ажылдаар ажылчыннар бар.

Оларның аразындан кеттинген безин шевергин эвес, хапыгыр арыныг херээжен кижи бистиң кичээнгейивисти хаара тутту. Ол, оор кижи дег, ол-бо көрдүнмүшаан, кассадан алган чегин садыгжыже сунаканы. Чүнү садып алырын сонуургап тур бис. Үш флакон «Сирень» деп одеколон алды. Ону дүрген-не чажырарын оралдашты.

— Адыңар кымыл? — деп, ону доктааткаш, боттарывысты таныштыргаш, айтырдывыс.

— Наталья Шелепова деп кижи мен. Ажылдавайн тур мен.

— Пенсионер силер бе?

— Харым аан — дээш, ол буттарын олуй-солуй базып, кезек мыт чок турган.— Харым чеде берген, а ажылдавайн турган болгаш пенсия-даа кылдырып четтикпедим.

Ынча хөй одеколонну канчаар дээнин сонуургадывыс. Наталья Шелепова чажырбады. Бир-ле садикте ажылдап турар Мельникова деп эжибиле ижер дээш садып алганын чугаалады. «Пенсия кылдырып четтикпейн» турган чылдагааны үргүлчү арагалаашкын деп чүве билдинген.

Ол аразында база-ла хирлиг хептиг, чогум боду аныяк эр магазинден үнгеш ээзэн чоруп орда, доктааттывыс. Демга-ле айтырывыс. Ол хоорайның чыыр-бажыңнар болгаш хеп чуур черлер комбинадының слесары Иван Сайченко болган. Ол магазинге безин кирбээнин бүзүредир деп оралдашкан. Магазинден үнүп келгенин көргенивисти аңаа чугаалады вис. Ол ам «дүжүп берип», аңаа чүгле кире дүшкенин, бараанны чүгүрту көргенин шыныытты. Карманында бар-ла чүүлдерин үнгүрүп илээрвиске, ол ийи флакон «Сиреньни» ужулгаш, хөөнүг-хөөн чок суйду...

Ол-ла магазинге хыналда кылып турагш, чүгле улус кайгап, бараннар безин сонуургавайн чоруур аныяк кысты эскерип кагдывыс. Ону профилактика өрээлинге чалап эккелгеш, кайыын келгенин сонуургадывыс. Элегес-Аксында авазы-биле кады чурттап турар, 16 харлыг Зуфар Блажевич болду.

— Чүнү кылып турар сен?

— Чүнү-даа кылбайн турар мен.

— Ажылдазыңза.

— Хар-назыным четпээн, ажылдаарынче албадаар эргенер чок—деп, ол дораан харыылады. Ол шын харын. Он алды-ла харлыг кижини ажылда деп албадаары болдунмас, хоойлуда ол көрдүнмээн. Ону Блажевич тергиин эки билир. А ол хире назылыг кижи өөренир хүлээлгелиг дээрзин билир бе? Азы школаны ындыг эрте дооскаа ол бе? Оон үе-чергелери ам 9—10 класстарда эвеспе?

Зуфар чүгле үш класс дооскан болган. Оон ыңай өөренмээн. Ол дугайында чугаалаарывыска. Зуфарның арны кызара берген. Эргезин билир, а бүгү ниити ортумак өөредилге дугайында дүрүмнү сагыыр хүлээлгезин уттупканы илдеп. Ол Элегес-Аксы — Кызыл аразынга «аян чорук кылып» турар. Бо талазы-биле тускай сагындырыг кылыры-биле участок инспекторлары демдеглеп кылып алганнар.

Хоорайның Титов кудумчузунда № 2 арага садар аъш-чем бараанчарының магазининге чорааш, рейд кежигүннери эргэ таныжы Галина Горинага дужа бергеннер. Ол база-ла «ажылы» — дашка арага сугап каап мында чеде берген. 1952 чылда төрүттүнген ол аныяк херээжен — үш уругнуң иези. Оларның кижизидилгези дээш муут сагыш салбас кижи-дир. Оруунга таарышканы-да, бо ду ышкаш дашкага суңдулуг кижилерни эдерип чоруп каар. Мурнуку үеде милицияның дужаалал пунктузунга хөй удаа ону келдиртип, беседалажып турган Галина Горина оон бичии-даа түңнел үндүрбээн, маңгыстайчак амыдыралын уламчылапкан.

Ажыл шагын чөп ажыглаар дугайында айтырыг кайда-даа шыңгыы тургустунганын билир бис. Ылангыя СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунун соонда бо айтырыгже күш-ажылчы коллектив бүрүзү улуг кичээнгейни салган. 1983 чылдың июньда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алганы «Күш-ажылчы коллективтер дугайында болгаш бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер дугайында» Хоойлуда бо дугайын онзалап айыткан. Бо талазы-биле тодаргай ажылдар бистиң республикада, Кызыл хоорайда чорун турар. Бүдүрүлгелерниң, организацияларның чедиишкинниг ажыл-ижи ону бадыткаар.

Ынчалза-даа чамдык черлерде бо ажыл сула тургустунганы рейд үезинде илереттинген. Ажыл шагын хуу херегледериңге чарыгдаар, ону үнелеп билбес чоруктарның фактыларынга таварышкан бис. Оон каш чижек. Таңды болгаш Улуг-Хем районнарның ажылагыйларындан Кызылдың Сельхозтехника каттыжыышкынынга трактор септеп келген механизаторлар К. Оюн, К. Кыргыс, М. Кечил-оол часкы хову ажылдарының чоокшулап келгенин барымдаалап, улам шалыпчы, далаш ажылдаар туржук. № 2 аъш-чем магазининге келгеннер. Оларның чүге келгенин рейд кежигүннери айтырарга, «таакпы садып ап чор бис» дишкеннер. «Тыва тудуг» трестиң чурттал-га ажыглал конторазының слезары Олег Ертов Гагарин кудумчузунда 12 бажыңда ажылын каггаш, кады ажылдап турар өөрүнүң «айбызын» ёзугаар «бир шил чүве садып алыр» дээш ол магазинге чедип келген.

Машина-балгат эдилелиниң дугайында айтырыг кайда-даа шыңгыы тургустунган. Кывар-чаар материалдар камналгазының дугайында чугаа күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде чорүп турар. Албан чериниң машиназын мунгаш, бодунуң хуу ажылын кылыры—күш-ажылдың сагылга-чурумунуң шыңгыы хажыдыышкыны деп санап турары-даа чөп. Ындыг турбуже, хуу чорук кылып, магазиннерге кээрлер база эвээш эвес. Чижектер. Кызылдың Титов кудумчузунда № 2 аъш-чем магазининге А. Аржалай башкарган № 99—85 самосвал чедип келген. Республиканың Садыг министерствозунуң АТБ-зиниң ол машиназын ажылдаары-биле столоваялар болгаш ресторанаар трезинге быжыглаан, а ук трестиң ажылдакчызы Н. М. Морозова бодунуң хуу херээн бүдүрүп алырыбиле ол күчүлүг машинаны хөлгеленип алгаш аңаа келген.

«Сельхозхимия» каттыжыышкынның УАЗ-452 маркалыг машиназы № 15 магазинге 15 хааржак арага шилдери сөөртүп келген. Чолаачы В. А. Молиниң дужаар дээш чыып алган савазы болган. Республиканың туризм болгаш экскурсия чөвүлелиниң чолаачызы Л. Дорофеев ол хүн ажылдаар ужурлуг турган-даа болза, эртежик-ле ээзиринг безин хевээр магазинге чедип келген. База-ла арага садып ижери ол. Машина башкарбайн-даа келген болза, ындыг байдалдыг кижиниң канчап ажылдаары билдинмес.

Хоорайның чааган-жыгга комбинадының трактористери В. И. Полозов биле М. А. Дивиин олар 90—65, 45—07 дугаарлыг тракторларны башкарып алгаш, мебель магазининге келгеннер. Ажылдан аайы-биле кандыг херек кылып келгенин рейд кежигүннери сонуургаан. Олар хуузу садып алганы демир-оруннарын тракторларга чүдүрүп алыры-биле келген болган.

Балыкчылар болгаш анчылар ниитилелиниң баштаар чериниң УАЗ-469 маркалыг, 16—16 дугаардыг машиназынга № 34 аъш-чем магазининиң чанынга турда таварыштывыс. Ук ниитилелдиң баштаар чериниң даргазы О. И. Волченко база хуу херээн кылып алыры-биле халдып келген. «Тувкоммунэнерго»-нуң септелге мастерскаязының, Кадык камгалал министерствозунуң болгаш «Тыва кадээ тудуг» трестиң автобазаларының чолаачылары Н. Коновалов, А. Адар-оол, В. Кызыл-оол олар ук организацияларның машиналарын мунгаш, база-ла № 34 магазинден «таакпы садып алыр» дээш келгеннер.

Хажыдыышкын кылганнарның дансызын моон-даа уламчылап болур. А кол-ла чүве— дансыда эвес болгай. Кол-ла чүве — күрүнениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыг тударында, ону сагырында. Кижи бүрүзү ону ханызы-биле медереп билип, ажыл шагының минута бүрүзүн, грамм кывар-чаар чүүл бүрүзүн, өске-даа чүүлдерни хумагалыг, ээ ёзу-биле чарыгдаар, шынчы хамаарылгалыг болур болза, негелде ёзугаар ажылдап турарывыс болур. Маңаа улуг күш, артык чарыгдал үнмес, маңаа чүгле арын-нүүр, хейнуң хереңгизин дээш харысалга херек.

Үстүнде шүгүмчүлеткен организацияларның, бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, ол ышкаш ажыл шагын чөп ажыглавас, хуу херек бүдүреринге сундулуг ажылдакчыларлыг черлерниң коллективтери моон шыңгыы түңнел үндүрер ужурлуг. Ол дээрге үениң негелдези-дир, партияның болгаш чазактың айтыышкыны-дыр, ону кижи бүрүзү күүседир ужурлуг.

Майор К. БУРДЕЛОВ, улуг лейтенант В. ВИНИЧЕНКО, хоорукусомнуң ИХК-зиниң участок инспекторлары;

А. БОГЛАНОВСКИЙ, Д. ЧЫДЫМ, «Тувинская правданың» болгаш «Шынның» корреспондентилери.

Малчыннар ортузунга социалистиг чарыштың идеологтуг хандырылгазы

МАЛЧЫН КОДАННАРГА ЧЕДИП

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму улус ажыл-агыйының болгаш социал экономиканың чугула айтырыгларын боттандырарда, ону масса чонунуң ортузунга идеологтуг ажылды чогуур деңнелге чорудуп, кижизидилге ажылын комплекстиг шиитпирлеп турганы чедип ап болурун дорт айыткан. СЭКП Өвүр райкому, оон бүгү идеология активи он бирги беш чылдың доозукчу чылының планнар онаалдаларын күүседиринче районнуң совхозтарының малчыннарын мобилизастаар дээш тодаргай ажылды кылып чорудуп турар. Малдан алыр продукцияны бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, оон ынаар экижидер, малдың баш санын улгаттырар дээш социалистиг чарышты малчыннар ортузунга организастаан, оон түңнелин доктаамал үндүрүп турар. Районда малчыннар ортузунга масса-политиктиг, идей-кижизидилгелиг ажылдың планын квартал дап тургускаш, совхозтар директорлары, парткомнар, хөй-нийти организацияларының-биле кады боттандырып турары чаңчыл апарган.

Эрткен чылдың түңнели-биле район күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планын күүсеткен. Бо хүннерде районнуң мал ажылдыкчылары «СЭКП-ның XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуулулар!» деп кыйгырыгның адаа-биле мал кыштаглаашкынының чедиишкиннерин шиитпирлеп, малдың чаш төлүн онча-менди доруктуруп, мал бажын өстүрериниң бүгү арга-хемчеглерин ап чорудуп турар. Районда 105854 шээр мал 252 коданда, 5347 бода мал 36 коданда, 1607 баш чылгы мал 5 коданда кыштап турар. Кыштаглаашкын — малчыннарга шыңгыы шылгалда. Олар ол шылгалданы шудургу ажып эртип турарлар. Эрткен айларның түңнели-биле Улаатай бригадазы 100 хойдан 82 хураган алгаш тиилекчи болган. Бо хүннерге чедир районнуң 17 малчыны 1985 чылда алган социалистиг хүлээлгезин күүседипкен. Оларның аразында Улустарның найыралы орденниң эдилекчизи Балды-Суур Донгак, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Күнзеңмаа Монгуш, мурнакчы малчыннар Сесер-оол Базыр-оол, Дүлүшей Адар-оол, Балыкай Куулар, Монгуш Кочетов болгаш өскелерден мал ажылынга эки көргүзүглерни чедип ап турарлар.

Эрткен чылдың түңнели-биле 17 кижи бодунуң профессиязынга чемпион болганнар. Оларның аразында чемпион сарлык кадарчызы Найырал Тумат, чемпион өшкү кадарчызы Балчыма Далар, чемпион саанчы Хүлер-оол Монгуш, чемпион хойжу Балды-Суур Донгак олар хамаарышкан ажылынга ээ-харысалгалыг чоруун көргүзүп, мал ажылының эки шынарлыг, хөй продукциязын алганнар. Бо күш-ажылчы чедиишкиннер — малчыннар ортузунга чорудуп турар масса-политиктиг ажылдарының үре-түңнелдиг болуп турарының херечизи. Айның 22-24 хүннеринде көжер кино малчын бригадаларга, фермаларга график ёзугаар барып турар. Малчыннарның номчаар номнарын библиотекарьлар солуп берип турар.

Бо өөредилге чылында районда экономиктиг болгаш зооветеринарлыг өөредилгениң 15 школазында 267 малчыннар хаара туттунган. Ында малчыннар бот-орулга-чарылга кезээ-биле ажылдаарының аргазын, камналга, хумагалал айтырыгларын, экономиканың хууда санын болгаш өске-даа темаларны өөренип турарлар. Экономиктиг өөредилге эң ылаңгыя «Кызыл тук» совхозтуң Чараш-Дыт СБФ-ында, Хорумнуг-Ой хойжу бригадада, «Торгалыг» совхозтуң Чоза, Ирбитей, Кара-Тал хойжу бригадаларда, «Ак-Чыраа» совхозтуң Сарыг-Хая сүт-бараан фермазында, Хоолу хойжу бригадазында доктаамал, шынарлыг эртип турар. Малчыннарже лекторлар, мал, шаже эмчилери, агы-дуза, культура, хандырылга албатының кижилери киржикчилиг комплекстиг үнүүшкүннер доктаамал график ёзугаар болуп, чон ортузунга ажыл чорударының бо хевирин калбаа-биле ажыглап турар.

Малчыннарның чурттап турар черинден айы-биле масса-политиктиг ажылдың янзы-бүрү хевирлери ажыглаттынып турар. Чижээ, политхүннер чон ортузунга ажыл чорударының база бир эптиг, эки хевири апарган. Удуртукчулар, специалистер, пропагандистер ол хүннерде малчыннар ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп, оларның салган айтырыгларынга тодаргай харыызы берип, малчыннарның негелде, хомудалдарын өөренип көрүп, аңаа хамаарыштыр чогуур хемчеглерни ап турар.

Фермаларда, бригадалар төптеринде кызыл-булуңнар дериттинген. Ында көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлерин ажыглап, социалистиг чарыштың хөйге көскү болуруун чедип ап, хүннүң маадырларын, мурнакчыларны мактап, кошкак ажылдап турар чазааларын шүгүмчүлеп турар. Эң ылаңгыя «Кызыл тук» совхозтуң Чараш-Дыт, «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай, «Ак-Чыраа» совхозтуң Сарыг-Хая бригадаларында кызыл-булуңнар доктаамал ажылдап келген. Кызыл-булуңнарга малчыннарның хуралдары болуп, аңаа социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп, корум-чурум дугайын, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумунуң дугайын чугаалажып турар.

Ооң-биле чергелештир чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй. Малдың баш санының чидирип, чаш төлүнүң өлүп хораар чоруу база чамдык малчыннарның ажылынга ээ-харысалга чогу масса-политиктиг, идей-кижизидилгелиг ажылдарының ам-даа четпес чорун турарында. Ол ышкаш малчыннар ортузунга специалистерниң ажылы куду деңнелде. Саанчылар, малчыннар ортузунда класстыг кижилер эвээш, социалистиг чарышты организастап турарында четпестер бар, бот-орулга-чарылга-биле ажылдаарының аргазын кошкак шиңгээдип ап турар.

Малчыннар ортузунга идей-кижизидилгелиг, масса-политиктиг ажылдарның хевирлерин, аргаларын байлакшыдып, шынарын экижидип тургаш, малдан алыр продукцияны көвүдедир, шынарын бедидер дээш салган сорулгаларны чедиишкинниг күүседири-биле улам күженишкинниг ажылдаары негеттинип турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

УКРАИН ССР. Мироновскиениң Ленин орденниг В. Н. Ремесло аттыг кызыл-тас селекциязының болгаш үрезин ажылының ЭШИ-зиниң хайнактап үндүргени тараа болгаш мал чемнери культураларын эрткен чылын чурттуң аңгы-аңгы девискээрлеринге барык алды миллион гектарны ээлээн турган. Күзүн чаштырар «Мироновская-40» болгаш «Мироновская-61» дээр кызыл-тас эң бедик дүжүттү берген. Сөөлгү сортту ГДР-ниң селекционерлери-биле кады ажылдаарының программазын ёзугаар тургусkan. Ол кышты эки шыдажып эртери, сыйлып чыдыптазы-биле онзаланчак болгаш дүжүткүр чорукту стандартын 12 хуу ажып турар.

Эртемденнер аңгы үеде чурттуң аңгы-аңгы черлеринге—Соңгу Казахстанга болгаш Барыын Сибирьге тааржыр күзүн болгаш чазын чажып тарыыр күштүг кызыл-тасты хайнактап тургузар дээш ажылдап турар. Келир үеде—гектардан-на 50—60 центнер дүжүттү бээр күзүн чажып тарыыр арбайның бедик продуктулуг сорттарын тургузар сорулгалыг.

ЧУРУКТА: улуг лаборант Иван Шолохов болгаш эртем ажылдакчызы Петр Коверник (оң талазында) оларның үнүштер физиологиязының болгаш ылымал агаарның лабораториязында турлар.

А. БОРМОТОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның төп харылзаа бёлдириниң мурнакчы ажыл-ишчилери Анна Балашова биле Наталья Калзан он бирги беш чылдың доозукчу чылында шалыпчы ажылдаарының агелекчилери болуп турарлар.

А. Балашова — телефон дериглелериниң үрелиишкиннерин тодарадыр, аде кылыр техник-механик. Бүдүрүлгеге хөй чыл болуп, чаарби ажыг аныяктарны телефон харылзаазынга ажылдаар мергежилге өөреткен дуржулгалыг ажылчын. Наталья Калзан—оон өөреникчизи. Чоннуң харылзаазын садалга чокка хандырарынче олар кичээнгей салып турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Сүт-Аксы суурда столованың коллективиниң ажылын сүт-холчулер эки деп мактаар. Мында ийи ээлчег солчуп ажылдап турар. Олар чүгле районнуң, Сүт-Аксы суурнуң чонунга бараан болурундан аңгыда район төвүнге ажыл-агый дайы-биле келген аалчыларны хүлээп ап турар.

Столовайга баргаш, оон чемненген кижилер мында ажыл-ажыы кончуг эки билир, чемзиг холдуг кижилер ажылдап турарын эскерип каар.

АЪЖЫ-ЧЕМИ АМДАННЫГ

Шынап-ла, бо столованың поварлары эки шынарлыг чемни белеткеп билирлер. Ол сестерни Т. А. Ховалыг, К. Н. Донгак оларның удурткан ийи ээлчегиниң кайызынга-даа тамаарыштыр чугаалап болур. Аъш-чемниң ассортиментизи элбек болзун дээш поварлар кандыг чемни канчаар белеткээрил дээрзин бо-ла сүмелешкен, арга-сүме солушкан турар. Демнежип, сүмележип ажылдаарга, кандыг-даа ажыл бүдүнгүр болуру чугаажок. Столованың аъш-чемин чүгле чизиг чем-биле кызыгаарланмас, кулинар кылыгларын база белеткеп турар. Бо аъш-чем кылыгларын улуг поварларның удуртулгазы-биле поварлар И. Ондар, С. Ондар, З. Лопсан, Д. Сарыглар олар быжырып турарлар.

Коллектив эрткен чылда алган планныг онаалдазын эки боттандырып, 114,6 хуу күүсеткен. Он бирги беш чылдың доозукчу чылының социалистиг хүлээлгелерин ап тура, коллектив ажылының ол темпизин бо чылын база кошкатпазын хүлээнген. Ынчангаш шалыпчы ажылдап эгелээннер. Бо чылдың эрткен ийи айының планныг онаалдазы эки күүсеттинген. Столованың коллективи улуг эвес, ындыг-даа болза районнуң коллективтериниң аразында социалистиг чарышка бо-ла мурнаар.

Бүдүрүлгечи эки көргүзүглерни коллектив күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумунуң ачызында чедип алган. Ооң-биле кады мында ажылдап турар поварларның мергежилиниң бедиги эки шынарлыг аъш-чемин белеткээриңге идиглиг болуп турар.

К. САТ.
Сүт-Хөл район.

Ээ ёзу-биле көөр

ООН-ДАА ХӨЙНҮ АП БОЛУР

Бистиң Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз 2545 гектар тарылга шөлдүг. Шуй болгаш Базырык деп черлерде 1054 гектар шөлге инженерлиг системаны кылгандан бээр 13 чыл чедип турар. Оларны чаа кылган үелерде тарааның, кукурузаның, картофельдиң багай эвес дүжүдүн ап турдувус. Сөөлгү үеде бо шөлдерден чөгенчиг дүжүт алыр апарган бис. Моон кол чылдагааны технологияны сагывайн, шөлдерни органиктиг болгаш минералдыг чемишчилер-биле четче чемгербейн турарывыста деп бодаар мен.

Сөөлгү үеде агаар-бойдус кандаазынының болуп келгени-биле, хөй дүжүт ап турган шөлдеривис кагдынган, чүгле суггаттыг шөлдерге тараа тарыыры-биле кызыгаарлаттынып турар бис.

Бугаларда септээр болгаш эде кылыр черлер эндерик. Бо талазы-биле дорт харыылаар ужурлуг организация — районда суггарылга системаларының эргелели (даргазы С. Хертек) ажылынга ээ-харысалгазы чок болуп артышаан. Эрткен чылын сүт үерлээш Базырыктың суггарылга системазының бажында каалгаларны тура шаап базырыпкан. Ону кылдыртыры-биле эргелелге чеже-даа четкен бис, ынчалза-даа меге аазааш кылып турда, кыш дүшкен. Совхоз ону кылып ап болурунуң аргазы бар-даа болза, аңаа ажыглаптар материалдар, каалгалар, техника чок.

Базырык адаанда сайырын шөлдерге арга чарыктардан кара көрдүнүг акыз тоо база органиктиг чемишчилерни ажыглаар болза, оон база дүжүт ап болурунуң аргазы бар болгу дег.

Совхоз чылдың-на ээвээш эвес чемишчилерни ап турар, ынчалза-даа шөлдерже чаштынмайн, складка чыда-ла, хаштаныр казым каар. Эрткен чылын совхозта улусчу контролёрлар болгу складка 50 тонна чемишчилерни, 2 тонна тараа хоранын үрелгенин илереткен. А бухгалтерия отчёдунда складта чүгле 6 тонна арткан, бүгү чемишчилерни шөлдерде аппарып тоггеп кылгаш үндүр бижипкен. Шөлдерге ону ылап-ла ажыглаан болза, хире-шаа-биле дүжүттү бээр турган ийик. Совхоз ол хөй чемишчилерни садып алганы болгаш сөөртени-биле катай санаарга, 15 муң хире акшаны ажык чокка чарыгдаан болуп турар. Нийтиниң херексилин камнавас, ээ-ёзу-биле көрбес чорукту болдурбас херек.

Үстүнде четпестерни эдип, бир демниг ажылдаар болзувусса, чериң кежиин ам-даа хөйнү ап болурунуң аргазы бисте бар.

А. КАНЧЫЫР.

ЧАГАА, АҢАА ХАРЫЫ

Күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидер, ниитиниң корум-чурумун быжыглаар дугайында чагаалар редакцияга доктаамал кээп турар. Солуннуң штаттан дашкаар авторлары ылаңгыя бо айтырыгларга кожуун Совет күүскомунуң, оон хөй санныг активиниң киржилгезин илереткен деринин чугулазын демдеглеп турар.

Ол чижектиг бир чагаа Барыын-Хемчик районда Аксы-Барлыктан келген. Оон утказы ындыг. Бистиң суурнуң улуг эвес, мында күш-ажылга ынак, чазык-чаагай аажы-чаңныг кижилер хөй. Олар—бистиң чоргаарларывыс. Ынчалза-даа амыдыралдың совет хевиринге дүүшпес мегу-шыпарлыг, арагага сундулуг, кем-херек үүлгедип болгу дег чамдык аныяк кижилерниң бары хомуданчыг. Эрткен чылдың ноябрь чедиде бир кижиниң бижик-биле балыглаан, ол кемниг херектиң үүлгедикчизи чиде берген. Багай чүүл болза, ынчан дружина ажылы чогуур деңнелге тургустунмаан, дежурнийлаашкын чүгле аас кырында болган.

Бичии суурга чүү чыыр боор ийик, эртенинде хамык чүве билдине берген. Ынчалза-даа ол фактының кожуун Совет күүскому кандыг-даа хемзээлгей чокка эрттирипкен. Кем-херек үүлгедикчизин тудуп-даа албаан, ол чижектиг үүлгедиишкиннер-биле эптежир, харын-даа чажырар безин таварылгалар бар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн бүдүрүлгеге ажылдаарындан оспаксырап, ада-иезинге, төрелдеринге ажырадып, ниитиниң корум-чурумун үрээ турар чорукtarга удур дээштиг хемчеглер албайн турарындан таарымчалыг эвес байдал бичии суурга безин тургустуна бээр-дир. Бир эвес бо талазы-биле доктаамал болгаш үргүлчүледиг ажылды кожуун Совет күүскому чорудуп турган болза, ноябрь чедиде кем-херек үүлгеткен О. Д. Сарыглар декабрьда база катап багай үүлгедиишкин кылбас, баштайгы ёрээ дээш-ле харылзаар ужурлуг турган.

Хоойлу-дүрүмнүң ужур-утказын, оон харысалгазын чонунге чедир медерел билбезинден корум-чурум үреишкиннери, кем-херек үүлгедиишкиннери чиик кылдыр бодаар чорукtar бар. Оон бир чижек болза, кем-херек үүлгедикчилерниң, оон иштинде Х. Оолактың үүлгедиишкинин чажырып, Эрес-оол Кужугет меге өчүк берип турган.

Ол чагааны хынаар, хемчег алыр талазы-биле бижикти «Шын» солуннуң редакциязы СЭКП райкомунче чорудкан. СЭКП райкомунда, келген харыыда бижип турары болза: «Аксы-Барлыктан келген чагааның хыналдазын СЭКП райкому чорудкан. Хуралда уезинде суурнуң чамдык чурттакчылары болгаш активи-биле чугаалашкан.

Фактыларның бир кезии бадыткаттынган. Корум-чурум үреишкиннерни болгаш кем-херек үүлгедиишкиннерни болдурбазы-биле профилактика ажылын кожуун Советтиң күүскому чогуур деңнелге чорутпайн турган.

Профилактика ажылын шыңгырадыр талазы-биле хемчеглерни кожуун Совет сөөлгү үеде ап эгелээн. Түңнелинде эки турачы улусчу дружинаның, комсомол организациязының болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының ажылы элээн идепкейжип турар. Профилактика хүннери база эртип турар. Суурнуң чурттакчыларының хуралы эрткен. Оон айтырыы: «Корум-чурум үреишкиннери болгаш кем-херек үүлгедиишкиннери-биле демиселди күштелдирериниң дугайында».

Кожуун Совет күүскомунуң бо айтырыглар талазы-биле ажылының контролюн СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң килдистери холга алган.

ИВИ ДУГАЙЫНДА

Ивиниң ажаалдазының-даа, чемгерилгезиниң-даа, черле амыдыралының өске малдардан ылгалдыын билбес кижи ховар. Ивиге, ыштык черлерниң малдарынга ышкаш, кажаа туттас, кыжын чиир сиген-шиббиш белеткевес. Оон ыңай өдек аштаар, коржен хоорар деп айтырыг база турбас. Ындыг-ла дээш иви өстүрер ажылды чиик кээрү черле шын эвес.

Иви — кужурзурак мал, кужурлуг черден ол ырвас. Өске малдар кужурзуралны хана бээрге, ырап чорупкаар болгай, а бо ынчанмас: оъттап-оъттап-ла, кээп чыдар турар. Кыжын-даа, чайын-даа ындыг. Оон ыңай ол чаатка ынак. Ону тожулар шулуң дижир. Чогум шулуң ыштык черлерниң шивин, пөш, дыт чергелиг ыяштарында өзүп турар чааттардан ылгалдыг. Ынчангаш ол чааттарны иви бараk-ла чивейн турар. Ивиниң Тоора-Хем туржук Алаш хавдан безин талыгыр ыракка турар ужуру ол. Өдүген тайганың ивижилери совхоз аныг район төвүнге чаңгыс-даа хондур кээрзе, ыяап-ла шулуун дааламнап алгаш болур: ивиниң чиир чеми моон тывылбас. Ук мал шулуундан аңгыда чамдык үнүштерниң дазылдарын казып чиир, мөөгүге, лыыбага болгаш янзы-бүрү чечектерге аажок чиик. Оът, чем дадаар болганда иви чаңгыс черге шоолут доктаавас, маңнажып чорупкаар: кадарчы кижиге бир берге чүве ол.

Ивилер күзүн эдержир, иштик черниң кара доңдак үезинде. Төрүүр үези — частың адак айы. Ынчан чылыг дүжүп, ыңыш ногаарарып, бойдустуң аян-шинчизи кире бээр. Чаш анайларны хорааш-ла хөөледеп, чааж ыктырып, кодагга ижиктирери албан. Баштайгы ийи-бир хонуунда, кандыг-бир чылдагаан-биле анайны тутпайн баар болза, оон соонда ону чаажыктырары барык болдунмас. Кедизинде барып, кодагга доктаавас, черлик-сиир, оон ведерезе черлик ивилер-биле чорупкаар малдар ол болур.

Анайларны сакманчылар бежен хонук дургузунда доруктур ажаар, ол үениң дургузунда ону хөнелеп салбас. Төрээн соон дарый иелерин саап чаңчыктырар, кыштадыр эминиге кижи холу дээртизин болгаш оон баштайгы үезинде дошкуну аажок болур. Чаңгыс ивиниң сүдү бир саарга чартык литр хире болур-даа болза, хөй ивиниң сүдү шай суттээринге, ижеринге болгаш быштактаарынга четчир. Иви сүдү дыка үскүр, хоюг, чаагай амданныг.

Иви малдың бир онзагай чүвези — хар кылында чудазы. Чүге дээрге хар кылынга шоолут маңнашпас, а хар чугаа маңнажыр дээш арыптар.

Соңгу чуктуун бодаарга, Тожунуң ивизи дыка боткур. Ынчалза-даа ук черниң байдалы ыргай арга-ыяштыг, кадыр тайга-таскактыг болганындан ону шанактавайн турар. А мунарынга ол дыка таарымчалыг: бедик эвес болганындан чавыс будуктар адаа-биле эрте бээр, орук база мунзавас. Чүктээр чүгүнүн хемчээли бир улуг кижиге дег. Ынчангаш бир чарыын коштааш, бирээзин мунуп алыры эптиг. Ооң соонда:

Эдер чарым мунувсумза,
Эликтен-ле эккээр-ле мен.
Мыңды, чарым мунувсумза,
Мыйгактан-ла эккээр-ле мен

— деп турар ыры хоран-на сагышка кирип кээр.

Бодум чогум ивижи эвес-даа болзумза, ону мунуп, оон өске-даа ажык-дүжүүн хөй чылдарда көрүп келген болгаш ук малдың эвээжеп турар аргаланынга сагыжым аарып чор. Ам Тожуда оларның саны он муң безин четпес, а мен маңаа баштай кээп турар үемде, оон ийи катап хөй иви турган чүве. Мындыг ховар болгаш чараш малды өстүрери чугула. Ол мал эвес болза, кашта-даа күрүне кире бээр девискээрлиг бо тайганы кым чурттаар деп! Ынчангаш ол малывыска, черниске чоргаарланыр ужурлуг бис:

Өдүген тайга чурттуг-ла мен,
Өвээн сиген чыттыг-ла мен.
Чалым-хая чурттуг-ла мен,
Шаанак сиген чыттыг-ла мен.

А. МААДЫ.

ТЭЭЛИНИ АЯН КИИРЗЕ?

Бай-Тайга районнуң төвү Тээли суур бойдустуң чараш черлериниң бирээзинде тургустунган. Ында долгандыр аргаарыг, ырда кирген кылаң суглуг Хемчик хем, делгем ховулар, кадыр-берт тайгалар-даа. Суурнуң бодунда чараш тудуглар, школа, эмнелге, культура албан черлери, парк-даа бар.

Ындыг-даа болза сөөлгү үеде суурнуң арыг-шевери дыка баксыраан. Карл-Маркс, Найырал, Малчын, Шык кудумчулары хирлиг, боктуг, чурттакчылар олурган эрги бажыңнарын аштап арыглавайн кеже бергенинден ында мал-маган девелзээр, чаглактавыр черлер апарып алган турар. Чамдык кудумчуларда ыяш олурткаш, долгандыр херимнеп-даа, штакетниктерни сый соп, үрегдеп каапкан. Суурга өске черден келген кижилер аттары чок кудумчулар аразынга азып турар.

Аэропортта болгаш автостанцияда пассажирлер олурар аргажок, соок, хирлиг. Аңаа келген ээриг кижилер мыттааш үндүрер, хамаатыларга дыш бербейн турары ховар эвес.

Кудумчуларда машиналар чадаг кижилерни базып каар чыгым дүргег чорун турар, а кудумчуга транспорт шимчээшкининиң демдектери кайда-даа чок.

Ынчангаш бо байдалды эдери-биле Тээли кожуун Советиниң күүскому, ында хөй-нийти организациялары чүнү кылып турар ирги? С. СЕРИН-ООЛ.

«БАГЫН ЧУГААЛААРГА, БАЧЫДЫ АРЛЫР»

«Эргим редакция! Мен силерниң солуңнарже бир дугаар бижип турарым ол. Мээң бо болган чоруур бодалым мени дыка-ла үр үениң иштинде дүвүредип келген, ам черле силерже бижизимзе бир түңнелдиг болур чадаа. Мен бодум Эрзин районнуң септелге-тудуг участогунда тудугжулап ажылдап турар мен. Ажылдаандан бээр ам 8—9 чыл болу берди. Бо үениң дургузунда бистиң СТУ-нуң даргалары, мастерлери, бухгалтерлери-даа чеже-даа катап солушкан. А аңаа тудугжу ажылчыннарының үнер-кирер чоруун бижээн-даа черле чок.

Мен ам бодум элээн ажылдап каапкан стажтыг кижи-дир мен, мээң шалыңым-даа, келгеш 1 ай ажылдаан, 1 неделя ажылдаан оолдарның шалыңы-даа дең боор. 13 дугаар шаанал шалыңын ап турар бис. Оон бүгү-ле тыртар чүүлдү шунтузун тыртар апаар. Оон санап кээрге чүгле 80 хире акша сүт болур. Шалыныы, ынап-ла 1 неделя азы 3—4 хонук озалдап бээр, шөлээ акшазын 1 ай сүт болгаш санап бээр. Ынчангаш мээң бо бүгү айтырыгларымны солун дамчыштыр өске-даа эш-өөрүм номчуур кылдыр, шуну чүве. Ии тода илередип тыпкаш харылап бээр боор деп идеген туп мен.

Чагааның ээзи Оюн Солун-оол, Эрзин, Иргит Шагдыржап кудумчузу, 31—2».

Шак ындыг чагаа бистиң редакцияга келген. Авторнуң чагаазының сөс-домаан ол хевээр мында киирдивис. Бо чүүлдү-даа улустуң үлегер чугаазы-биле адааны таварылга эвес. Ажыл-агыйда ам-даа бар боор турар четпестерни сойгалап илереткен, даандырган ажыл-херек дээш ээ-харысалга чок чоруктуң бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдып, күш-ажылды багай организастап, камналга чурумун сагывас, хумагалал дээш боттуг хемчеглерни албайн турарының, планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге шаптык кадып турар четпестерниң дугайында база сагыш-сеткилди дүвүредип чоруур чоруктуң айтырыгларынга хамаарышкан чагаалар редакцияга хөйү-биле кээп турар.

Редакциядан хуза дилеп чагаа бижээн авторнуң бодун-даа ужуражып, ук чагаада кирген чүүлдерниң ужурун тып, «Тыва септелге тудуг» трестиниң чагыргазында турар септелге-тудуг участогунуң ажылчын-биле таныжаан дээш ук трестиң күш-ажыл болгаш шалың кылдагының улуг инженери Ирина Викторовна Бушманова-биле Эрзинге чораан бис. Ынчангаш үстүнде чагаада кирген шүгүмчүлелдиг сайгарарын оралдажып көрээл.

Бирээде, Иргит Шагдыржап аттыг кудумчу Эрзин суурда чаа тургустунган. Бо кудумчуда чаа туттунган ийи аал ышта чурттаар чаңгыс аай төлевилелдиң бажыңнары бар. Туттунган бажыңның саны 16-га четкен. 32 дугаарлыг бажың бо кудумчуда амдыызында туттунмаан дээрзин айтып каары артык эвес боор. Ындыг дугаарлыг болгаш оон-даа өру дугаарлыг бажыңнар туттунуп, бажыңнарже өрүшкү-маңнайлыг чурттакчылар көжүп кирер хүн турары чугаажок.

Бир чагааның изи-биле

Ынчалза-даа Иргит Шагдыржап кудумчузунда 32 дугаарлыг бажыңда чурттап, тудуг-септелге участогунда 8—9 чыл ажылдап турар Оюн Солун-оол деп кижи бүгү Эрзин районда чок болганын баш бурунгаар номчукчуларга тайылтырып каалы. Шүгүмчүлелдиг чагааның автору, шынап-ла, «багын сеглээш бачыдын арылдырар» деп бодаан кижи болза, септелге-тудуг участогунуң ажылында четпестерни шын-на сеткили-биле бижип, өске кижиниң адын тудуп, чок кудумчуну бар кылдыр биживес турган. Ажылда четпестер чок деп болбас. Ынчалза-даа ону эдип алырын күзей, ээ-харысалга чок чорукту ажыл-ишчи ёзу-биле илередир дээр болза, адын чажырган херээ чок. Мону бижээн кижи болуунун төлеп чок чоруун көргүзүп, өске кижиниң адын тудуп, редакцияны мегелээн.

Ийиде, септелге-тудуг участогунуң даргалары, мастерлери, бухгалтерлери чеже-даа катап солушкан деп бижээни бадыткаттынмаан. Септелге-тудуг участогунуң начальниги Сайзаар Казевич Хайын 1973 чылдан 1980 чылга чедир мастерлеп ажылдап келген. Ол үениң иштинде ол бүдүрүлгени организастап билирин көргүскен. Ынчангаш ону 1981 чылда участоктуң начальниинге депшиткен. Мастер С. Енаак-даа, улуг бухгалтер Р. Шаптан-даа элээн каш чыл ажылдап берген. 13 дугаар шаанал акшаны санап турарында хажыдышкыннар чок болган.

Септелге-тудуг участогунуң ажыл-ишчилери планныг онаалдаларын күүседип, хожудап турарларга санатпайн-даа турар болза, чамдык четпестер бар боор турар. Тудугжуларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй. Эрткен чылын кадрларның ажылдан үнер чоруу 45,7 хуу болган. Участокта ажылдап турар тудугжуларның чаңгызы-даа разряд чок боор турарындан, кылган ажылдың нарядын хаап турар үеде, шалың акшазын дешпей бижип турары шын эвес. Шынап-ла, үш чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг тудугжулар-биле чап-чаа ажылдап келген аныяк тудугжуларны деңнээри канчап-даа таарышпас. Бо талазы-биле септелге-тудуг участогу-даа, «Тыва септелге тудуг» трези-даа боттуг хемчеглерни албайн келген. Хыналда кылып чеде бергениниң соонда, «кодезин эгелээр бис» деп аазаан. Январьда участоктуң агар санынга акша чок турганындан шалың акшазын тавдадып бергени шын болган.

Редакцияга келген хөй санныг чагааларның аразындан бир шүгүмчүлелдиг чагааны истеп чедериинске мындыг болду. Эргим номчукчулар. Шүгүмчүлелдиг чагааларны бижиирде, факт-барымдааларны ылап шын бижиири «дуржукка кертип» ап... ажылдың янзы-бүрү участоктарында бар боор турар четпестерни шүгүмчүлелчи ёзу-биле сойгалап, оон тыптып кээп турарының чылдагаанынга тода айтыры эргежок чугула. Өске кижи адын тудуп, шын эвес шүгүмчүлелдиг чагаалар бижээш ону хынаары-биле ажыл-агыйлыг кижилерни хөй черге чардыктырып, улус шүүлдези хет багай чүве турбас. Ындыг чорукту шыңгыызы-биле бүрүү шавар ужурлуг бис.

М. ОЮН.

Амыдыралга идепкейлиг туруш

СОРУЛГАЗЫН ЧЕДИП АЛЫР

Бо чылдың январь 17-де үнген № 41 «Шынга» Б. Шактарның амыдыралга идепкейлиг туруш дугайында көдүрген чугула айтырыынга хамаарыштыр бодуумнуң бодалымны номчукчулар-биле үлежир бодадым. Шынап-ла, кижи чүү дээш чурттап чоруурул? Кижи чаңгыс катап чурттаар болганда, ону чүү чүвеге тураскаадырыл, канчаар чурттап эртерил? Амыдыралга сээң туружуң кандыг болур ужурлугул?

Кижи бо айтырыгларны бодунга салып, ол амыдыралчы, нарын, мөңге айтырыгларга харыыны бүгү назынының дургузунда бедик тудар ужурлуг деп бодаар мен.

Бис солун болгаш нарын үеде чурттап турар бис. Совет кижиниң угаан-бодалы байлак, ол хүн бүрү болуп турар бүгү болуушкуннарны сонуургап, хайгаарап көрүп, күш-ажылчы, хөй-ниитичи инициативалыг ажылдап турар. Бистиң совет ниитилелдиң кижилериниң амыдыралга идепкейлиг туружу ооң хүн бүрү ажыл-херектеринден көстүп турар. Ооң ажыл-херекке хамаарылгазындан, быжыг тура-сорууктуг, ээ-харыысалгалыг чоруундан бодунуң чуртунуң, төрээн хоорай, суурунуң даарта хүнү, бурунгаар хогжүлдези хамааржыр деп чүвени ол эки билир.

Бистиң районнуң ажыл-агыйларының янзы-бүрү адырларында он-он, чүс-чүс аныяктар боттарының хүлээнген участоктарында эки ажылдап, амыдыралга туружун тып, бедик көргүзүглерин чедип ап турар. Чижээ, бистиң «Коммунизмче орук» совхозтуң аныяк чолаачызы Александр Аралдүү школа соолунде автошкола дооскаш, төрээн совхозунга чолаачылап ажылдай берген. Ол ам совхозтуң мурнакчы чолаачызы, бодунуң мергежилин бедидип, өскелерге үлегерин көргүзүп, эш-өөрүнге дузалажып ажылдап чоруур. Ол ырак-узак-даа рейстерже аттанып, совхозтуң дирекциязының берген даалгазын үргүлчү ак сеткилдиг күүседип, бодунуң хүлээнип алганы техниказын камныг эдилеп чоруур.

Өске бир чижектен база чугаалап көрейн. Совхозтуң аныяк малчыннары Олег биле Светлана Монгуштар мал ажылынга бердинген, кызымаккай чоруун көргүзүп, эки түңнелдерни чедип ап турар. Светлана биле Олег хөй-нийти ажылдарының идепкейлиг киржикчилери, олар боттарының кады-кожа эш-өөрүнге бо-ла дузалашкан турарлар. Светлананың хүлээнген ажылынга кызымак, амыдыралга идепкейлиг чоруун көргүзүп ажылдап чоруурун барымдаалааш, эштери ону район Совединиң депутадынга соңгуп алган. Ол чонунуң бүзүрелин бадыткап турар.

Кижиниң ажылга хамаарылгазы ол кижиниң дугайында хоййу чугаалап турар болгай. Бодунуң ниитилелинге ажыктыг ажылды кылыры кижиниң хүлээлгези болурундан аңгыда чонунуң мурнунга патриотчу херээ болур ужурлуг. Кандыг-бир кижиниң дугайында, ооң амыдыралга хамаарылгазының, амыдыралчы туружунуң дугайында чугаалаарда, чүнүң-даа мурнунда ооң бодунуң ажылынга хамаарылгазының дугайында чугаалап, ол кижиге үнелелди берип турар бис. Күш-ажыл кижини быжыг тура-сорууктуг, бергелерни ажып эртип шыдаар, бедик харыысалгалыг болур чорукка кижизидер. Ол кижини төлептиг хамааты кылдыр каңнаар. «Күш-ажыл кижини каастаар» деп мерген состерниң утказы-даа ында.

Суурувуста ажылынга ээ-харыысалгалыг, ажылынга карак кызыл, хөй-ниитичи, идепкейлиг аныяктар хөй. Олар төрээн совхозунуң, төрээн суурунуң эки кижилери, төлептиг хамаатылары-дыр. Оларның оода чамдызын адап көрейн. Чижээ, аныяк тудугжу коммунист Олег Монгуш. Ол өскелерге үлегерлиг болуп, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип ажылдап турар. Олег уругларының кижизидилгезинче, өөредилгезинче база үргүлчү кичээнгейни салып, оларны деткип, дузалажып турар. Башкының чымыштыг мергежилин шилип алган аныяк башкылар Алевтина Монгуш, Вера Доңгак, Людмила Сат олар чүгле боттарының башкы ажылындан аңгыда, суурнуң бүгү культурлуг амыдыралынга киржип, чон ортузунга лекция, беседаны кылып, амыдыралга идепкейлиг чоруун көргүзүп турарлар. База ол ышкаш оңгу классчылар Марита Шойдак, Каадыр-оол Куулар, Эрес Оржак дижик. Бо өөреникчилер школаның пионер, комсомол болгаш өске-даа хөй-нийти ажылының эгелекчилери, башкыларының ажылынга дузалажып, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидеринге боттарының үлүүн киирип турарлар.

Бижикчи Б. Шактар амыдыралга идепкейлиг туруш дугайында бодунуң ажык чугаазында идепкейлиг туруш дээрге—хамааты кижиниң Конституцияда шүдүнген эргелеринге болгаш хүлээлгелеринге дүүштүр бодунуң бот-идепкейин көргүзүп, Төрээн чуртунуң, бодунуң чонунуң мурнунга бедик бүдүрүкчүлүг, ак сеткилдиг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары-дыр деп коңчуг шын бижип турар-дыр. Ооң биле кады ол чүгле эки ажылдаар эвес, долгандыр турар бүгү четпестер-биле эптеш чок болуру, бистиң амыдыралывыста чамдык четпес чүүлдерниң чаны-биле тоомча чок эртпейн, мээңээ хамаан эвес деп бодал-биле чурттавайн, бодунга харыысалганы ап, четпестерге удур хүн бүрү демиседжип чурттаары-дыр деп бодаар мен. Кижи мурнунда салган сорулгазын ыяап-ла күүседир дээш демиседжир херек.

Мээң үстүнде чижекте көргүскен кижилерим амыдыралга боттарының туружун тып алган, эки чүвени диләп, боттарының мурнунда салган сорулгазын чедип ап, мурнуку олурурга ажылдап, эш-өөрүнүң мурнунга харыысалгазын бодап чоруур кижилер-дир.

Кижиде эң-не үнелиг чүве—чурттаалга. Кижи чурттаалганы чаңгыс катап чурттап эртер. Ындыг болганда сорулга чок халас чурттап эрттирген үези дээш ыядынчыг эвес кылдыр чурттаар херек. Ол дугайын улуг орус чогаалчы Н. Островский чугаалаан болгай.

С. МОНГУШ,
Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи, башкы.
Өвүр район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Братиславаны (Чехословакия) хостаанындан бээр 40 чыл болганынга

ЭРТЕ-БУРУНГУ ХООРАЙНЫҢ ЧАЛЫЫ ЧЫЛДАРЫ

Братиславаның демир-бетон кылыглар заводунуң механиги Ладислав аажок девидеп-сүрээдээн турган. Братислава чоогунга өскен бодуун ажылчын бо аныяк кижи олче углай чырыткыланган юпитерлерниң, телекамераларның болгаш чурук тырттырар аппараттарның чырыктарынга чайчыпаан. Журналистерниң хөй санныг айтырыгларынга база харыылаар болгай. Ооң кадайы-биле болгаш уруглары-биле кожуп кирип турары чаа бажыңының дүлгүүрүн, партия болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчулары көрүп турда, аңаа тывыскан.

Словак найысылалга чаа бажың алыры дээрге, ындыг-ла чаа чүүл эвес апарганын айтыр апаар. Чүгле бо чылын безин 5 муң чыгым өг-бүле чаа бажыңнарны алыр. Ынчалза-даа бо удаада дыка байырланчыг болган. Дунайның оң талакы эриинде туттунуп турар Петржалки деп чаа районнуң чүс муң дугаар чурттакчызы Л. Чонга болган чүве-дир. Сөөлгү он ийи чылда ынаар 30 муң өг-бүле кожуп кирген. А 1987 чылда аңаа ниитизи-биле 170 муң кижи кирип бижидер. Ол дээрге, 1945 чылдың апрель 4-те, кажан Кызыл Армияның кезектери хоорайны хостап турда, бүгү Братиславаның чурттакчыларының санынга ден-дир.

Чүс муң дугаар чурттакчы-даа, Петржалки-даа аныяк. Муң харлыг Братислава-даа бодунуң ийиги чалыы назынында чурттап турар.

Хоорайның шаг-шаандагы быжыглал суургазы — Михалска Браманы дамчыштыр эрги хоорайже кирер болза, бистиң бодалывыс чүс-чүс чылдарже эгли бээр. Кызыы кудумчулар. Бажың бүрүзүн тураскаалдыг, чараш кылдыр каастаан. Таарымчалыг кылдыр туттунган кафелер, магазиннер. Делегейниң чүк бүрүзүнден келген туристер. Аңаа келген кижи бүрүзү ортаакы чүс чылдың «Роландының фонтанынга» саадап турар каас-чараш шимелделиг черге ыяап-ла келир. Хостакчы, маадырлыг кызыл-шериглерге өөрүп-четтиргениниң демдээ кылдыр ол шелдү апрель 4-түң ады-биле адааның дугайында тураскаалдыг самбыраны ында тургускан.

1945 чылдың ол часкы хүнү Братиславаның чүс-чүс чыл төөгүзүнге балалбас ис болуп арткан. Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң командылааны № 2 Украина фронтузунуң дайынчылары аңаа тиилелгени эккелген. Хоорайны хостап алыр дээш аңаа болгулаан кадыг-дошкун тулчуушкуннарның дугайын, совет шериглерниң эрес-маадырлыг чоруунуң дугайын ам Кызыл Армия аттыг кудумчу, Малиновский проспектизи, Хостакчылар кудумчузу кезээде сагындырып турар. А хоорайны хостаары дээш тулчуушкуннарга мөчээн муң-муң солдаттарга болгаш офицерлерге алдар кылдыр тудуп үндүрген аажок улуг монумент база уттундурбас тураскаал болуп турар. Бо хүннерде аңаа часкы чечектерни доктаамал салып турар.

Ол каас-чараш монументиниң турары Славин тейинден Братиславаже көөрге аажок чараш. Братислава хоорай каас-чараш хевирлиг, чуртталга бажыңнарының хөй-хөй каттары бедээн, үлетпүр бүдүрүлгелери, заводтарның хоолайлары ырактан-на көстүп турар. Словак Социалистиг Республиканың найысылалы, Чехословакияның индустрия болгаш культура талазы-биле улуг төптериниң бирээзи Братислава хоорай бөгүн ындыг болуп турар. Дөртен чылдарның дургузунда бо хоорайның хевири таныттынмас кылдыр өскерилген. Ооң чурттакчы чонунуң саны ийи ажыг катап өскен. Совет Эвилелинде билдингир «Словнафт» нефтехимия комбинады болгаш Георгий Димитров аттыг химия комбинады кол үндезин болуп турар хоорай үлетпүрү ЧССР-ниң бүгү үлетпүр бүдүрүкчүнүнүң 15 хуузун бүдүрүп үндүрүп турар. Дунайда братислава портунга чүък сөөртер суднолар хүндүн дивейн кээп турар.

Ажыл-ишчилериниң хоорайны коңчуг эки ажылдап билир. Чехословакияның чедиги беш чыл планының түңнелдери ол дугайын херечилеп турар. Күрүне пландары бүрүнү-биле күүсеттинип турар. Совет дайынчыларының Чехословакияны хостааның болгаш фашизмни тиилээниниң 40 чылынга төлептиг ужуражыры-биле интернационалчы, патриотчу шимчээшкин заводтарда болгаш фабрикаларда калбарган. Оларны коммунистер болгаш социалистиг күш-ажылдың бригадалары баштап турар. Оларның ниити күрүнениң кассазынче киирген улуг чүс-чүс миллион крон-биле санаттынар.

Кажан кежээ дүжүп, кудумчуларга болгаш шөлдерге чырык кыва бээрге, хоорайның театрлары болгаш концерт залдары, чурулга галереялары, кудумчулар болгаш шөлдер көрүкчүлер болгаш дыштаныкчылар-биле долдунар.

Улусчу эрге-чагырганың чылдарында Словакияның катап тургустунганының символу апарган Братислава бодунуң келир үезинче бүзүрелдиг чорук орар. Аңаа оруктуу совет дайынчы-хостакчылар 40 чыл мурнунда ажыткан.

Александр ЯКОВЛЕВ,
СЭТА-ның корр.
Братислава.

ЧУРУКТА: «Збройовка» машина тудуушкун заводунуң бүдүрүп үндүрүп турары аргылга станоктарының даштыкы чагыкчыларының аразында көскү черни Совет Эвилели ээлеп турар. Ол бүдүрүлгениң үндүрүп турары продукциязының 60 ажыг хуузун Совет Эвилели садып ап турар.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

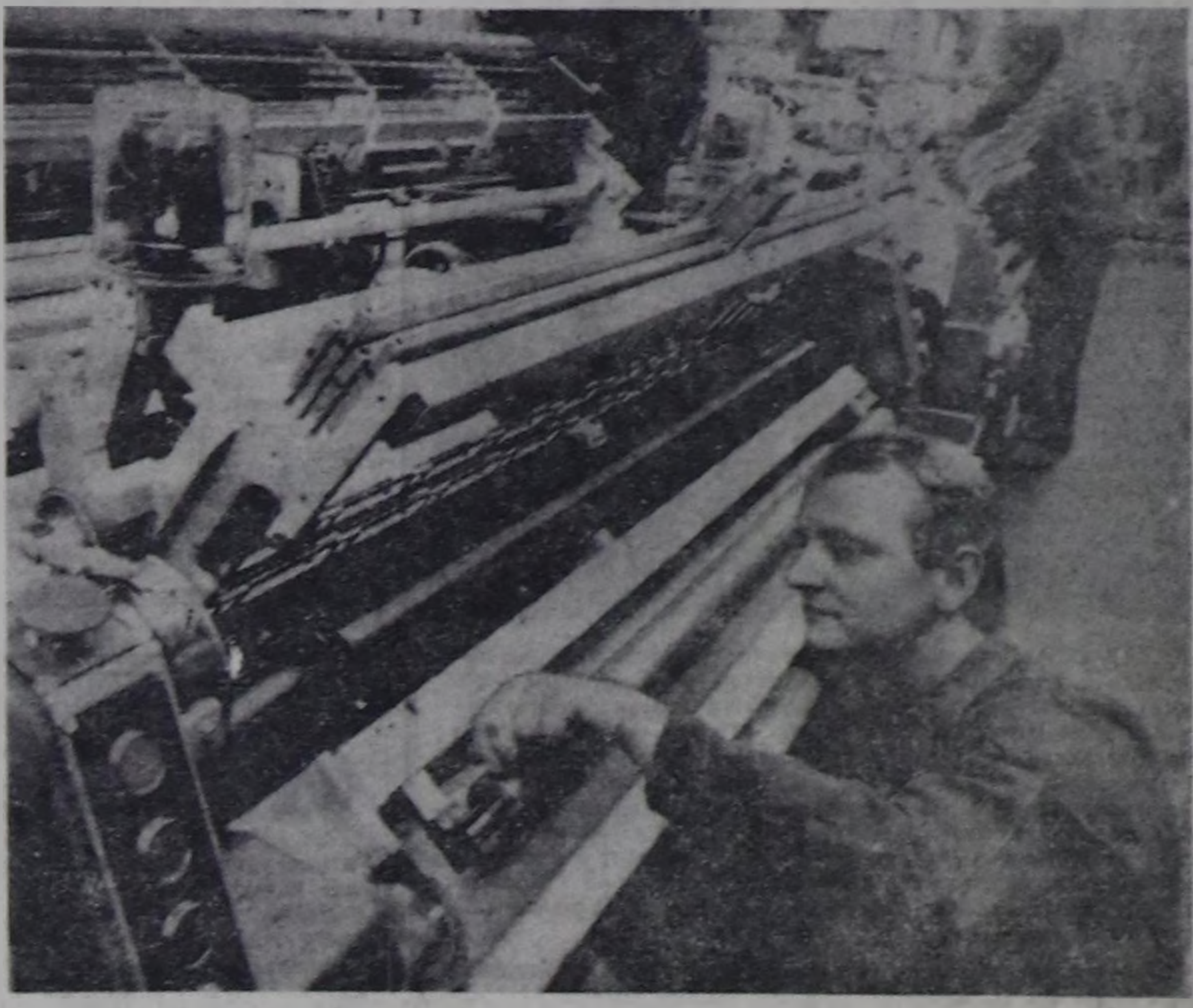

ССРЭ-НИҢ ЭЛЧИНИ УЖУРАШКАН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Аңаа ССРЭ-ниң элчини А. Ф. Добрынинниң АКШ-тың күрсекретары Шульц-биле ужуражылгазы болган.

Ужуражылганың соонда ССРЭ-ниң элчини мынча деп чугаалаан: Бистер күрүне секретары-биле совет-америк харылзааларының бүгү комплекизин Женева чугаалажылгаларындан эгелээш, өске адырларда харылзааларга чедир чугаалажып көрген бис. Оларны чугаалажырының үезинде ГДР-ге америк шериг албанныг кижи-биле таварылганы база көрген. Германияда бөлүк совет шериглерниң кол командылакчызы болгаш Европада америк шеригниң кол командылакчызы база оларның төлээлекчилери ол айтырыгны хаары-биле, а ол ышкаш харылзааның шериг төлээлериниң ажылдакчыларынга хамаарышкан таварылгаларны баш удур болдурбас сорулга-биле болдунар хемчеглерни кооруг-биле боттарының аразынга харылзааны тургузарын дугурушкан.

Күрүне секретарының оралакчызы Палмерниң медеглээни болза, күрүне секретары Шульц ол дугуржуушкунга сеткил ханышкыныг болганын дыңнадырын аңаа дааскан.

Баазаны узуткаан

МАНАГУА. (СЭТА). Төп разведка эргелелиниң хөлезиленикчилериниң Нуэва-Сеговия департаментиниң даглыг-даштыг черинде тургускан шериг баазазын никарагуа шериглер чылча шапкан. Сомосажыларның ол ижээни кызыгаар чанында тараачыннар суурларынче болгаш оруктарже халдаашкын кылып үнер чери боол турган.

КАЖАНГЫЗЫНДАН-ДАА ХӨЙ ЧАРЫГДАЛ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизи Рейганның администрациязының үезинде ышкаш ынчаар кажан-даа бажын ажыр байып көрбээн. «Вашингтон пост» солуннуң саннарын ёзугаар алырга, амгы үеде Пентагон хүннүң-не шериг сорулгаларынга 28 миллион долларны чарыгдап турар. Рейганның администрациязының эрге-чагырганы холга тудары 8 чылдың иштинде боо-чепсекти эндере бүдүрер чорук үндүрүг-дадывыр төлекчилериниң кармаанындан алдынган 2,3 триллион долларны сыырыптар. Ооң түңнелинде «амгы үеде шериг индустриязы тулган дээн, рекордчу кончаалары ап турар болгаш хөй капиталдыг корпорациялар шериг орулгалары хамааты бүдүрүлгениңден ийи-үш катап ажыктыг-дыр деп чүвеге бүзүреп турар» деп, ол солун бижээн.

Амгы үеде улуг-улуг 20 муң болгаш оон шала биччи 150 муң компаниялар болгаш фирмалар Пентагонга ажылдап берип, федералдыг эрге-чагыргаларның «эң таарымчалыг ёзу-чурумун» ажыглап турар. Пентагоннуң керээлиглериниң чүгле хензиг кезии сөөлгү чылдарда федералдыг олча-ажык үндүрүүн төлээн. Пентагон биле эң улуг керээлиг «Дженерал Дайнэмикс» компания 1972 чылдан бээр олча-ажык үндүрүү кылдыр чаңгыс цент-даа төлевейн келген.

«ЧЕР КАМГАЛАЛЫНЫҢ ХҮНҮНДЕ»

ДАМАСК. (СЭТА). Тель-Авивтиң эжелелинде турар девискээрлерниң араб чурттакчылары «Чер камгалалының хүнүн» массалыг чыскаалдар-биле уткуп демдеглээн. Ону сионистерниң 9 чыл мурнунда араб тараачыннарга удур арааттанзыг үүлгедиишкининге холбаштыр чылдың-на эрттирип турар. Бейт-Лахм, Рамалах, Наблус, Дженин болгаш өске-даа хоорайларның кудумчуларынче он-он муң палестиннер хөлзеп үнгеш, эжелеттирген черлерин хостаарын, сионистиг эрге-чагыргаларның талазындан террорну болгаш күш ажыглаарын соксадырын негеп турганнар.

ЧЫСКААЛЧЫЛАРГА УДУР

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Удурланыышкынның үш кескү ажылдакчыларын араатанзыг ёзу-биле өлүргенинге удурланыышкынны илередири-биле Чили найысылалга болгулаан чыскаалдарның киржикчилерни Пиночеттиң фашистиг ёзу-чуруму кадыг-дошкуну-биле базылаан. Ол чыскаалдарның бирээзи Сантьягонуң төвүнде католик хүрээ чанынга болган. Чүс-чүс кижилер хары угда: «Өлүрүкчүлер, өлүрүкчүлер!»—деп алгыржып турган. Полицияның тускай кезектери чыскаалчыларга удур күчүлүг суг боолаарын ажыглаан, оларны доктактар-биле хап-соп турганнар. Удурланыышкын шимчээшкинниң аразында балыглаганнар бар, дыка хөй кижини тудуп хоругдаан.

Фашистиг агентилер башкылар профэвилелиниң бажыңынче халдаашкын кылгаш, элээн каш кижини тудуп алгаш барган. Ол профэвилелдиң удуртукчуларының бирээзи — Мануэль Герреро өлүрткен патриоттарның бирээзи болган, оларның таныттынмас кылдыр үрегдээн мага-боттарын Сантьягонуң хыдындан тып алган.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ 40 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

БУДАПЕШТ. СЭТА-ның корр. С. Жиринскийниң дамчытканы болза: Гитлержи фашизмни чылча шаварының шиитпирлиг ролю совет улуска, ооң маадырлыг шериинге онаашкан. Венгр чериниң хосталырын болгаш хамаарышпас чоруун канчаар-даа аажок хөй каража-когаралдарга таваржып тургаш, чедип алган маадырларны венгр улус кажан-кезээде утпас. Ол бүгүнүң дугайын венгр аныяктарның Ада-чурттуң Улуг дайынының совет хоочуннары-биле ВУР-нуң найысылалынга болган ужуражылгазының үезинде чугаалап турган.

Ужуражылганы Венгрияны фашизмден хостааныңдан бээр 40 чыл болганынга тураскааткан. Бөмбүрзектиң бурунгаар дешпилелиг күштери бүгү делегейге быжыг тайбың дээш, кижи төрелгетенниң чырыткыланчак келир үези дээш могаг чокка демиседжир ужурлуун ужуражылганың киржикчилери демдеглээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының совет хоочуннары фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чылынга болгаш Венгрияны хостааныңның 40 чылынга алдар кылдыр тураскаал туктарны венгр комсомолдуң мурнакчы организацияларының төлээлекчилеринге тывыскан. Ужуражылгага ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВКАЭ ТК-зының бирги секретары Ч. Хамори киришкен.

ПАРИЖ. СЭТА-ның корр. Ю. Королевтуң дамчытканы болза: Совет улус, ооң Чепсектиг Күштери гитлержи Германияны чылча шаварының херээнге кол болгаш шиитпирлиг рольдуг болганының дугайын база катап сагындырар арганы фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чылын байырлап демдеглээр чорук бээр. Гитлержилерниң эжелелиниң үезинде Францияның Мурнуу-Чөөн районнарынга хөделип чорупп турган «Карманьоль-Либерте» дээр интернационалчы партизан отрядының хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Леон Ландини СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харылаааш, ол дугайын чугаалаан. Фашизмге удур демиселге 20 миллион кижизин чидирген чогум-на Совет Эвилели гитлержи кулданышкындан Европаның чурттарын хостаарынга эң чугула үлүүн киирген деп, ол демдеглээн.

Совет Эвилели бөгүн-даа тайбыңның күчүлүг баганазы боор, империализмниң агрессчи, милитаристиг чүүлдериниң кынчыктырбайн тудуп турарын Л. Ландини чугаалаан. Тайбың, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш чайгылыш чокка демиседжип турар ССРЭ-ниң ачы-хавыязында делегейге ядролуг месилдежиишкинниң хелбээзин-биле өскүдүп үндүрүптүп болур чаа дайынны болдурбас арга бар боол турар-дыр.

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС!

НЬЮ-ЙОРК. Тайбың, делегейге айыыл чок турар байдалды быжыглаар, дайын кыжаныышындан кижи төрелгетенни адырып алыр дээш демиселге Совет Эвилелиниң аажок улуг рольдуун Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң Москвага болган сессиязы болгаш ооң киржикчилерни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга хүлээп алганы тодаргай көргүскен деп, АКШ-тың Тайбың чөвүлелиниң даргаларының бирээзи, Москва шуулганының ажылынга идепкейлиг киришкен **Марк Соломон** медеглээн.

Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас талазы-биле Совет Эвилелиниң күжениишкиннериниң онза ужур-дузалыын шуулганның киржикчилери онзалап демдеглээн деп, СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылап тура, М. Соломон айыткан. Вашингтоннуң чедип алыр дээш чүткүл салып турары «космос камгалалы» дижир чүвени тургузары хамыктың мурнунда баштайгы согуушкун таварыштырарының боо-чепсээниң системаларын камгалаар сорулгалыг дээрзиниң дугайында чаңгыс эп-сеткилдиг бодал сессияга илергейлеттинген деп, ол чугаалаан. Боо-чепсектерниң шынар талазы-биле чаа хевирлерин Черге болгаш космоска пептередип тургузары делегей байдалын шаигыы нарыыдадып, боо-чепсектерге контрольдуң талазынга күжениишкиннерни түңнел чок болдуруп, ядролуг месилдежиишкининиң тыптып келириниң байдалын айыылдыг ёзу-биле улгаттырар.

Боо-чепсектерни эндерилдээрерин космос делгеминче шилчидерин болдурбазының дугайында айтырыг талазы-биле Совет Эвилели боттуг болгаш принципиалдыг туруушту ээлеп турарын америк хөй-ниитичи көскү ажылдакчы демдеглээн. Ядролуг болгаш космос чепсектерниң талазы-биле Женевада чугаалажыышкыннарның хүн чурумунга ол чугула айтырыгны чогум-на харын совет дипломатияның күжениишкиннериниң ачызында киирген.

Фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чылының бүдүүзүнде болуп эрткени-биле Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң сессиязы онза кайгамчыктыг болуп турар. Ол Тиилелге — хамыктың мурнунда силерниң чурттуңарның төөгүлүг ачы-авыралы-дыр, эң улуг каража-когаралдарга таварышкан совет кижилерниң маадырлыг болгаш эрес-дидим чоруунуң түңнели-дир. Гитлеризмниң кинчи-бегинден Европаны хостаары-биле доозулган делегейниң ийиги дайынының үезинде совет улус туржуп үнген болгаш шиитпирлиг эргилдени болдурган деп, М. Соломон чугаалаан.

БОНН. Космос делгемин милитаризастаарын болдурбас деп кижи төрелгетенге онза чугула кыйгырыг Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң Москвага — гитлержи фашизмни чылча шаварынга аажок улуг салыышкынны киирген болгаш ам тайбың дээш, чепсеглениишкинниң дүжүрери дээш чайгылыш чок туржуп турар Совет күрүнениң найысылалынга болган сессиязындан үнген ол факт ханы ужур-уткалыг деп, нацизм үезинде истедип-сүрдүрер чорукка таваржып чораан кижилер каттыжыышкынының —фашистерге удур эвилелдиң чиңгине секретары **К. Эрлебах** медеглээн. Барыын-герман антифашистер чурттуң бүгү демократтыг хөй-ниитизи-биле кады Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыын деткиир болгаш космос делгемин милитаризастаар талазы-биле Вашингтоннуң планынга удур кажангызындан-даа артык улам идепкейлиг демиседжир деп долу шиитпирлиглер.

ДЕЛИ. Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң (ТБЧ) Президиумунуң Москвага болган сессиязының түңнелдерин индий хөй-ниитиниң калбак кезектери изиг чүүлдүгзүнүг-биле уткаан деп, Тайбыңның болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының Бүгү-индий организациязының чиңгине секретары **Перин Ромеш Чандра**, СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылап тура, медеглээн.

Американың Каттышкан Штаттары баштаан империалистиг бөлүктериниң агрессчи үүлгедиишкиннериниң түңнелинде, бистиң оранывыстың кыйында диргелип келген ядролуг халаптың кыжанныынга удур чаагай тура-сорууктуг бүгү кижилерниң демиселин күштелдирериниң тодаргай программазы ТБЧ-ниң Президиумунуң хүлээп алган Декларациязында киирген.

Гитлержи фашизмни болгаш япон милитаризмни ашкан Улуг Тиилелгениң бүдүүзүнде болганы-биле ТБЧ-ниң Президиумунуң сессиязы кайгамчыктыг болуп турар. Ол Тиилелгени чедип алырынга Совет Эвилели шиитпирлиг салыышкынын киирген. Делегейниң улустары төөгүнүң кичээндиргилерин, халаптарын утпаан болгаш чаа дайын кыпсыкчыларынга, неофашистерниң болгаш реваншистерниң чимзэниишкиннеринге, агрессияның болгаш интервенцияларының империалистиг политиказынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээр бодалдыглар деп, П. Р. Чандра демдеглээн.

(СЭТА).

КОНФЕРЕНЦИЯГА ЧУГААЛАШКАН

Сугга озал-ондактан камгалаар талазы-биле ниитилелдиң Тыва республика чөвүлелиниң отчёт-соңгулдалыг конференциязы болуп эрткен. Аңаа ниитилелдиң республика чөвүлелиниң 1983—1984 чылдарда кылып чорутткан ажылының дугайында отчёт илеткелди чөвүлелдиң даргазы А-О. Ч. Монгуш кылган.

Отчёттуг үениң иштинде албан организацияларга, бүдүрүлгелерге, школаларга, өөредилге черлеринге, ол ышкаш чамдык районнар төптеринге, совхозтарга, суурларга болгаш хоорайларга тайылбыр ажылын чорудуп, лекцияларны, беседаларны кылгылаан. Ниитилелдиң тускай бөлүңнары тайылбырларын, сүмелерин киирип, ону үргүлчү чаартып турган. Ындыг темаларга 6 радио-дамчыдылганы кылган. Республика солуннарынга материалдарны парлап үндүргүлээн. Чон ортузунга 100 ажыг лекцияларны болгаш илеткелдерни номчаан. Беседаларны база чорудуп турган.

Чазын, чайын болгаш күзүн сугга озал-ондактан камгалаар талазы-биле хөй-ниитиниң постуларын тургузуп, аңаа дежурныйлаашкыннарны организастап турган. Республиканың кинотеатрларынга ындыг темаларга кинолорну көргүзүп келген. Ол ниитилелдиң школазынга 600 ажыг школачыны сугга озал-ондак болдурбазының чурумнарынга өөреткен. Ук школага чүс ажыг хеме башкарыкчызы, сугга айыыл чок чоруктуң 170 дружина кежигүнүн өөреткен. Отчёттуг үениң иштинде дыка хөй хемелерниң болгаш сугга эжиндирер оон-даа өске херекселдерниң техниктиг көрүлдезин эрттирген. Хемелер болгаш сугга эжиндирер өске-даа херекселдерни башкарар 100 ажыг кижилерниң тускай билиин хынап, аттестаттаан. Сугга айыыл чок чоруктуң штаттан дашкаар инспекторлары база ажылдап турар. «Тываэнергонуң» болгаш хааалза эргелелиниң автобазазының штаттан дашкаар инспекторлары идепкейлиг ажылдап келген. Чыл иштинде ийи катап, чазын-күзүн, сугга озал-ондак болдурбазының айын эрттирип турган. Аңаа Кызыл хоорайның болгаш районнарның 32 школазы киришкен.

Сугга озал-ондактан камгалаар ниитилелдиң республика чөвүлелиниң ажылдакчылары чайгы үеде пионер лагеринге үргүлчү барып, уругларга тайылбырны, беседаны чорудуп-лаан болгаш аңаа бөлүңнарны кылып турган.

Конференцияга санал бергеннер Кызылдың сугга озал-ондактан камгалаар станциязының начальниги М. Н. Емельянцев, республиканың туристер чөвүлелиниң сугга озал-ондактан камгалаар албаның начальниги Н. Ю. Грузеева, сугга озал-ондактан камгалаар ниитилел чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Н. М. Ворошилова, балык камгалал инспекциязының ажылдакчызы А. П. Бездворных олар болгаш илеткелчи боттарының чугаазынга ниитилелдиң ажылында четпестерни илереткеннер. Чижээ, отчёттуг үениң иштинде ниитилелдиң эге организацияларында өзүлде чок. Оларның ажылын экижидер талазы-биле ниитилел, ооң чөвүлели четпес ажылдап турган. Ол ажылышкындың кодээ черлерде багай тургустунган. Сугга озал-ондак болдурбас талазы-биле агитас-массалыг ажылдаар болгаш профилактика ажылдары чер-черлерде четпес организастаттынган. Ооң түңнелинде, эрткен отчёттуг үениң дургузунда 98 кижи сугга озал-ондакка таваржып, өлген боор турар. Ындыг таварылгалар, саны Каа-Хем, Улуг-Хем, Кызыл болгаш Тожу районнарда хөй. Ажыл-агыйлардан Кызыл районнуң «Х Улуг хурал», Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» совхозтарда сугга аварияның саны өскен. Бо районнарда болгаш ажыл-агыйларда ындыг таварылгалар сугга дүшкен кижилерни камгалап алыр хемелерде херекселдер чогундан, хемечилерде тускай белеткел, хеме башкарар шынзылга чогунда, чамдык хемечилерниң эзирик чорааныңдан болгулаан. 1984 чылдың июль 22-де Кызыл районнуң Баян-Кол суур чоогунга Улуг-Хемни хемелеп кежип чыткан бөлүк 9 кижи хемелеп шударылган. Ооң чылдагааны сугга озал-ондак болдурбазының чурумун каржызы-биле сагываанындан болган. Сугга күже бээриниң өске чылдагааны хемнерге, хөлдерге сугга эштир тускай черлерни организаставаанындан боол турар. Экзиниң кижилер азы эштип билбес ийикпе, багай эштир кижилер сугга эштириниң чурумун хажытканындан болуп турар. Чамдык кижилер чазын, күзүн айы хамаан чок, чуга азы эрип чыткан дош кырлаашындан ийикпе, азы ындыг үелерде транспорт-биле хемни кежерин оралдашканындан дошче ойлуп кирер, озал-ондакка таваржыры болуп турар. Санал бергеннерниң болгаш илеткелчиниң айытканы — сугга озал-ондактан камгалаар ниитилелдиң чөвүлелиниң мурнунда даргазы турган М. Ф. Бобылев боду чурум үреп, коллективке багай салдар чедирип, ниитилелдиң ажылын саңдараткан турганын шүгүмчүлээн. Ол ышкаш эжиндирикчиниң-техниктиг инспекцияның даргазы турган Н. Турчуновиң болгаш хоорайның ниитилел даргазы турган М. Саган-оол ажылга негелде, кынаалда чок, ажылды сулараткан турганын шүгүмчүлээн.

Конференцияга организастыг айтырыгларны чугаалашкан. Сугга озал-ондактан камгалаар ниитилелдиң республика чөвүлелиниң болгаш ревизия комиссиязының чаа составын бадылап, ооң президиумунуң даргазынга А-О. Ч. Монгушту соңгаан.

Конференцияга доктаалды хүлээп алган болгаш ында ук ниитилелдиң ажылын моон соңгаар үндезинин-биле экижидерниң база ажылдың сорулгаларын айыткан.

С. КУУЛАР.

УДУРЛАНЫЫШКЫН МАРЫЖЫ

МАДРИД. (СЭТА). Испанияның НАТО-га киржиринге удурланыышкынны илередириниң марыжы Арагон автономнуг областан эгелээн. Ооң киржикчизи 40 муң хире кижи ук областың 170 чурттакчылыг черлерин таваараан оруу-биле эртер. Оларга дайынга удур чыскаалдары, тайбыңның болгаш дайынның, Испанияны соңгу-атлантика бөлүглениишкининге киржириниң айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчуушкуннарын кылыр.

Марш Арагоннуң Уэска можузунга июнь тоста доостур.

АМЫДЫРАЛДЫ-ЫРГА

КАЗАХ ССР. Гармонь болгаш домбра үделгези-биле ол бичиизинде-ле ырлап эгелээн. Казах, татар, орус ырларын ол күүседир талантылыг. Оренбург хоорайга болган бичии уругларның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге он ийи харлыг Роза Багланова бирги чергениң шаңналын алган турган. 1941 чылдың августан 1945 чылдың майга чедир фронтуларга соксаал чокка барып, совет дайынчыларга ол ырлап берип келген. Совет Эвилелиниң Маршалы И. С. Конев «Дайынчы ачы-хавыяалары дээш» медальды аңаа 1943 чылдың апрельде Киев чанынга, ийиги медальды—Совет Эвилелиниң Маршалы К. К. Рокоссовский 1945 чылдың февральда Варшава чанынга тывыскан.

ССРЭ-ниң улустуң артизи коммунист Роза Багланова Ленин орден-биле, Күш-ажылдың Кызыл туг болгаш Улустарның найыралы орденнер-биле база шаңнаткан.

В. ГЛУЩЕНКОНУҢ фотозу., СЭТА-ның фотохрониказы.

УТТУНДУРБАС ХҮННЕР

1945 чылдың май 9. Москваның-биле аалдар, а Тываның-биле тантыг-ла он шак турган. Ыраккы Саглы сумузундан Саая Очурга баштаткан аревэчилерниң бир бөлүүн Өвүрнүң комсомол райкомунуң оргбюрозунга арепэден комсомол кежигүнүнге чаңгыстап хүлээп ап турган бис.

Ол үеде сумуларга хамаанчок, район төвү Хандагайтыга приёмник, телефон турбаан. Чүгле мотору хол-биле долгап турган ажылдаар, радист Тас-оол эргелекчилээн радио станциязы бар турган. Кара тавак репродукторунга күжүн улгаттырган, радио удазынны Тас-оол даштын узун чагыга кожуптаан. Кончуг улуг күштүг даш-шимээн Хандагайты суурга чаңгылаш берген.

Ол болза Кремльдиң шагы узун чок кыңгырады хаккылаан, Совет Эвилелиниң гимнизин ырлаан. Юрий Левитанның сүртенчиг үнү Москвадан шак санында-ла: — «Гитлерлиг Германияның фашизми, гитлержилер Совет Эвилелиниң чепсектиг күштеринге тиилеттиргеш, долузу-биле дужуп берген, актыга ат салган»— деп, катап-катап дыңналып турган.

Комсомол райкомунуң оргбюрозун түр када чапсарлаткаш, радио белдиринче маныажып кагдывыс. Хандагайтының чурттакчылары радио белдиринде чыглы берген. «Тиилелге!», «Тиилелге!»— деп күштүг үннер, күчүлүг ураалар Москвадан тода дыңналып турган. Амгы бо үе ышкаш ак-кара экранныг телевизор турган болза, ону көөрге та кандыг кайгамчык турду ийнаан. Москваның байырлалы каткы-хөг, ыр-шоор, танцы-пляска диңмирел, ол өөрүшкү-маңнай Хандагайтыга база уламчы берген. Холдарывыс, бот-боттарывыс тутчуп, кужакташып, бөрттеривисти өрү октап, ураалап турган бис.

ВКП(б)-ның Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока радио дамчыштыр чугаалап келди:

— Москваны дыңнадыңар бе? Гитлержилер чугаа чокка дужуп бериптер, актыга ат салган-дыр. Районнуң бүгү арат-чонунга, кижи бүрүзүнге чедир дыңнадып, чер-черге митинг хуралдарын кылып, Тиилелге дээш байырлап-ыыдымнап көрүнерем— деп. Улуг Тиилелге дээш ыыг байырын бистерге эш Тока чедирбишаан, сеткил ханган өөрүшкү-биле чугаалай-дыр.

Партия райкомунуң секретары Сайын, райкүскомдарга Доржукай болгаш оргбюронуң кежигүннери партия райкомунга чыылгаш, аът-хөлге шавыңгыр партия комсомол активтери Өвүр одуругу валбылуг, арбан-сумуларже ол-ла дораан аъткарыптывыс.

Эртенинде дээр сагыш ыргап хиндиинде хир чок, чылгүн каан көрүнчүк-ле кылан аяс. Хүн ээлээн бедий берген, херел чырыы шонуп турда, Хандагайтының ол-бо талазындан аъттыг, чадаг, улуг, анык арат чон чыглып кээп турган. Өвүржүлерниң кезээ шаглан тура Тээли, Чоза, Бора-Шай аксы, Солчур дагларын одуругу найыралдыг кады чурттаар чораанны дөрбеттер (моолдар) безин Улуг Тиилелгениң байырлал-биле Хандагайтыга четкилээ келген.

Фронтуга, Кызыл Шеригге малының хөй кезиин белек дузаламчыга берген Тываның сураглыг малчыннарының бирээзи Солчур сумузунуң хамаатызы алдан харлыг, орден-хавыялыг маачыг арат Монгуш Чекпек Хандагайтыга болган митингиге хап келгеш:

— Лениниң коммунистиг партиязының башталгазы-биле бистиң маадырлыг Кызыл Шеривис герман фашизмин вазээнинге чедир чылча шапкан. Артканнары шыдашпайн холун көдүргеш, дужуп берген-дир. Ийи будум черге мырыңай дегбейн амырап тур мен. Аяс дээрниң адаанга дайын казаны түрбес болзун!— деп, ыыг күзелин ол кыйгырып турган.

Митинг соолунде чыылгаан чон Хандагайтының мурнуу талазында самолёт хонар шөлче углай чорупкан. Баглааш санай аъттар бажы кизирт, чыылган чон шөлде дөрбектей олургулапкан. Фашизмни чылча шапкан совет улустуң, оон Чепсектиг Күштериниң делегей ужур-дузалыг тиилелгезин, ол тиилелгеге ленинчи комсомолдуң болгаш совет аныяктарының маадырлыг киржилгезиниң дугайын мен аңаа кыскаазы-биле чугаалааш, Тиилелге хүнүнге тураскааткан аныяктарның спорт маргылдаазын чарлай каапкым.

Чээрби хире чарыштырган аъттарның аразындан Бора-Шай чурттуг Чүлдүм-оолдуң Мөлдер-Доруу эрткен. Ужен ийи хүрешкен мөгелерниң иштинден боттарының далээн ёзугаар хүрешке киришкен ийи дөрбет (моол) мөгелериниң бирээзи дертке чедир тулушкан. Арткан ийи мөге бирээзи Тываның сураглыг мөгези чораан Шалыыр-Доржу, шимрак мөге Монгуш Сааза-биле ийлээ эрткен, деп аунун тура-турза, Шалыыр-Доржу шүүлүп үнген.

Аът, мөге салым болган соонда, хол бөмбүгүнүң маргылдаазы болган. Аңаа Хандагайты школазының башкызы комсомолчу Лямалдай, Саглы школазының башкызы комсомолчу Херел Ооржак, партия райкомунуң ажылдакчылары Оолакай Куулар, Чажың-оол Кыргыс тергиилеп турганнар.

Тыва Арат Республика Совет Эвилелиниң составынга каттыжып кирген, чыл безин четпээн үе болгай. Ол кежээ Хандагайтының аныяктары, Саян артындан баштайгы келген башкылар, тускай эртемниглер, эмчилер Вера Авдеева, Полина Лесняская, фронтуга эрес-дидим чаалажып чораан чоокта чаа төрээн чурттунга ээп чанып келген комсомолчулар Борис Конгар, Монгуш Даваа кызыгаарҗылар болгаш кады комсомол райкомунуң ажылдакчылары школаның улуг залынга концерт үндүрүп, даң атканче чедир таныжып хөглеп тура хоорганывыс уттундурбас.

Маадырлыг совет улустуң фашизмге удур ыдыктыг дайыны Совет Чепсектиг Күштериниң долу тиилелгези-биле доозулганын Дээди Кол Командылакчының дужаалын радио шак санында Москвадан дамчыдып, совет улуска, делегейниң булуң бүрүзүнге, Хандагайтыга шаңнаш, бир дески чорзаар дыңналып турган.

Маадырлыг совет улустуң бо тиилелгези — бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң кижи ниитилелиниң төөгүзүнде кайгамчык өвүр улуг каагайы, бистиң коммунистиг идеяларывыстың өлүм чок күш-чүлүүн болгаш совет кижилерниң тайбың дээш демиселин делегейни кайгаткан.

Совет кижилер дайын деп чүл дээрзин эки билир. Олар болзуңуң Ленинчи коммунистиг партиязының бажыг тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоргу дээш демиселин чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар.

М. ОНДАР-ООЛ,
(Тываага баштайгы комсомолчуларның бирээзи).

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

Эрткен неделяда бүгү-эвилел база делегей маргылдааларының календарында спорттуң чайгы болгаш кышкы бүгү хевирлери кирген турган. Шыпап-ла, коньке, хоккейге база мячилиг хоккейге, хаакка, трамплинден шураарыга маргылдаалар база оон-биле чергелештир, гандболга, баскетболга, гимнастикага болгаш чиик атлетикага, хүрешке, стол теннизинге, шыдыраага болгаш оон-даа өске хевирлерге оюннар чорун турган.

Хоккей. Чурттуң чемпионадында киржип турар командалардан «Спартак»—«Торпедо» 2:0, 7:2; СКА—«Динамо» (Рига) — 4:1, 1:0 санннарлыг.

Март 31-де ойнаан командаларның түңнели мындыг: «Автомобилист»— «Сибирь»—12:2, «Трактор» — «Динамо» (Харьков) — 9:2. Урицкий аттыг СК — «Крылья Советов»—0:3, «Салават Юлаев»— «Ижсталь» 1:5.

Апрель 2—3-те Финляндияның национал командазы-биле эш хуунуң ийи ужуражылгазын ССРЭ-ниң шилилдек командазы эрттирер. Аңаа киржири-биле 25 спортчуну тренерлер В. Тихонов, В. Юрзинов олар чалааннар. Оларга вратарьлар Мышкин (Москваның «Динамозу») болгаш Мыльников («Трактор»), камгалакчылар Фетисов, Касатонов, Стариков, Стельнов болгаш Гусаров (шуптузу ЦСКА-дан), Первухин, Билялетдинов, Вожаков (шуптузу Москва «Динамозундан»), халдакчылар Макаров, Ларионов, Крутов, Васильев, Быков, Хомутов, Дроздецкий болгаш И. Гимаев (шуптузу ЦСКА-дан). Светлов, Яшин болгаш Зубрильчев (шуптузу Москва «Динамозундан») Ковин я Варнаков («Торпедодан»), Тюменев («Спартак»), Балдерис («Динамо», Рига).

Хаак. Соңгу чүктүң чаңчыл болган байырлалының программазын ёзугаар 54 километр дистанцияның марафонунга Ленинградтан 24 харлыг Андрей Сергеев 2 шак 40 минута 56 секунда түңнелдии көргүзүп, ийи чыл улаштыр бирги черни ээлээн.

Ийиги черде ГДР-ден Хольгер Баурот—2. 42.56, үшкүзүнде Кокчетавтан Сергей Тишков, оон үези 2. 42.59 болган.

Хостуг хүреш. ССРЭ-ниң шилилдек командазы делегей кубогун дөрт удаа улаштыр чаалап алган. Толидо хоорайга (Огайо штат) болган шиитпирлиг турнирге бистиң мөгелеривис АКШ-тың командазын 7:3 санга бүзүрелдиг-биле уткан. Аңаа 10 саны алгаш, совет спортчулар бирги черже үнген.

Шыны-биле чугаалаар болза, мындыг болур-даа боор деп болдаш турдувус, чүге дээрге совет мастерлериниң мергежилдиин сургакшаан болгай деп. Американың шилилдек командазының тренери Эл Бевилаква, түңнел оюнуң соолунде, журналистерге чугаалаан.

ССРЭ-ниң шилилдек командазы оон мурнунда оюннарга Канаданың командазын 10:0 санга, Египеттиң, Кубаның болгаш Японияның атлеттерин база ойнап алгылаан.

Түңнелинде ийиги черде АКШ-тың командазы, 8 санныг, үшкүзүнде — Японияны —6 санныг. Оон даразында Кубаның командазы — 4 санныг, Канаданы—2 болгаш Египеттиң — О санныг болгулаан.

Футбол. ССРЭ-ниң аныяк оолдар (16 хар чедир) командазы Прагага дахпыр ойнаан УЕФА турниринге Чехословакияның командазын бо удаада 1:0 санга уткаш, финалче үне берген.

Ол маргылдаалар түңнел чалазы Венгрияга майда болур, аңаа Европа чурттарындан эң шыырак 16 команда киржир.

Футболга ССРЭ-ниң чемпионадының бешки оюну өскерилгени болдурбаан. Москваның «Спартак» биле Тбилисиниң «Динамозу» ээлчеглиг оюнун 0:0 санга хайымнашкаш, дараазындагы командаларны 2 санга мурнап, турнирни баштап турар. Арткан 9 оюннарның 5-жи база 0:0 санныг төнген.

Гандбол. Кубок эдилекчилери Европа чурттарының турнириниң чартык финал оюнунга ЦСКА-ның командазы Швецияның «Луги» клуву-биле Москвага 19:19 санга хайымнааш, ийи ужуражылганың түңнели-биле (баштайгызы база хайым 23:23) финалче кирген.

КИНОЖЕ ЧАЛАЛГА

Кино көрүкчүлериниң дилээн ёзугаар апрельде хоорайның кинотеатрларынга база катап «Маршал Жуков» деп фильм үнер. «Каа-Хем» кинотеатрынга апрель 4—5-те, «Восток»ка апрель 6—7-де ук фильмни көрүп болур силер. А «Найырал» кинотеатрынга апрель 23-те «Военно-полевой роман» деп урал-чечен фильм үнер.

Оон ангыда «Мосфильм» киностудиязының үндүргени «Любовь и голуби» (кол рольдарда Л. Гурченко, А. Михайлов), «Спортлото-82» (кол рольда Б. Пуговкин) деп кинокомедиялар база катап болур.

Шимчээшкин—кадыкшылга ажыктыг

«КҮЗЕЛДИИ-БИЛЕ КЕЛИР БИС»

Ритмиг гимнастиканың ээлчеглиг кичээли кежээ болур деп дыңнааш, соңуурган, ажыл хүнүнүң соонда, Эрзин ортумак школазынга чеде бердивис. Школаның ийи дугаар каъды. Секцияның киржикчилери — үе-черге аныяк кыстар кичээл эртер класстың иштин белеткээн, ядик-хевин солуй кеттинген турлар. Раиса Николаевна Чыдыгыр чыгдып келгеннерни четчелей аарак, эргий көргеш, кичээл эгелээр бетинде, аңаа белеткелин, хостуг, сула шимчээшкин кылып алырын оларга сүмеледи...

«Белен силер бе? Кичээлинистиң баштайгы кезээн эгелээтинер» дээн команда-биле ритмиг гимнастика кылырынга эптиг кылдыр кеттинген уруглар олуртулай чыскаалыптылар. Ритмиг гимнастика кылырынга тускай көрдүнген ритмиг музыка бижиттинген грампластиника ойнап эгелээри билек, кичээл эгелээн. Раиса Николаевна мергежил, шимчээшкин бүрүзүн көргүзүпшаан, кижи бүрүзүнүң канчаар кылып турарын хайгаараар. «Бирээ, ийи, оң, солагай талаже, бурунгаар, бирээ, ийи, шимчээшкин хостуг, дыңзыг, күштүг, музыканы дыңнаңар»... дээн команда уругларны улам сорук кирип турары илдең. Спорт-хореографтыг композицияларда тургустунган нарын эвес таңцы шимчээшкиннерни ритмиг музыкага үдеттирбишаан, уруглар көңгүг тода, чиик, сергек күүседип турлар. Кичээлдиң ийиги кезээнде көрдүнген мергежилгелер колдуунда-ла олуруп азы чыдып алгаш кылыр кылдыр көрдүнген. Ынчангаш кижи бүрүзү шалага чыдып алыр улуг хемчээлдиг чадыгларлыг.

Кичээл тантыг-ла чартык шак уламчылаан. Дыштанып алган соонда, кичээлдиң киржикчилери-биле таныжып, чугаалаштывыс.

Райкүүскомунуң техсекретары Антонина Бурулдай-биле ритмиг гимнастикага хамаарыштыр чугаалажы бээривиске, ол мынча диди:

— Шимчээшкинниң кадыкшылга ажыктыын билбес кижи кайда боор. Ынчангаш ритмиг гимнастиканың кичээлдеринге күзелдиим-биле кээп турар мен. Гимнастиканы үстейн, доктаамал кылырга, кижи сергек, чиик болур-дур. Уругларым ийи. Херээжен кижиниң бажынга ажылын билбес эвес силер, төнер эвес, ындыг-даа болза бээр келир үени тып аптар-дыр мен.

Бистиң чугаавыска Роза, Алимза Чыдыгыр угбашкылар киржи берген. (оларның бирээзи ажылдап турар, өскези тоску класстың өөреникчизи) ритмиг гимнастиканы урал гимнастиканың бир хевири деп үнелеедилер. Роза — райкүүскомнуң социал хандырылга килдизинде бухгалтер. Ооң ажылы шимчээшкин чок, олурар. Ынчангаш ылаңгыя ындыг ажылдыг кижилерге бо гимнастиканың ажыктыын чугаалады. Секцияның өске киржикчилериниден үстүнде эштериниң ол чугаазын бадыткаан сөстерни база дыңнадывыс. Сагыш сеткил талазы-биле сергек, чараш дурт-сынныг, тура-сорукту болуруп күзевес херээжен кижи кайда боор дээн чугааларны немээр болдулар.

Ритмиг гимнастиканың Эрзин суурга кажан база канчаар эгелээнин секцияның удуртукчузу районнуң Культура бажыңында урал дүүа талазы-биле методист Р. И. Чыдыгырдан соңуургадым. Аңаа ол дараазында харыыны берди:

— Ритмиг гимнастиканы суурга хөгжүдер сорулга-биле маңаа сүмелешкеш, мооя ийи кижи — педиатр Р. К. Өлзей-биле кады Кызылга семинарга кээп өөренгеш, ритмиг гимнастика талазы-биле инструктор-тренерниң шылгалдазын туттувус.

— Ону канчаар нептередип эгеледиңер, Раиса Николаевна?

— Эрзин суурда херээженнерниң «Аныяк өг-бүлелер» клуву ажылдап эгелээнинден бээр ийи чыл чедип турар чүве. Культура бажыңынга ол клубтуң организастааны бир кежээзе ритмиг гимнастиканың ужур-утказын тайылбырлавышаан, дөрт кижи көргүзүг мергежилгелерин чыылганнарга көргүстүвүс. Ажылывыс оон-на эгелээн, секцияга бижиттирип алыксаар кижилер илереттинип эгелээн. Секцияның киржикчилериниң назы-хар аайы-биле ийи бөлүкке хуваагаи. Мээн удуртуп турарым бо бөлүкте 18-тен 30 хар чедир назылыг кижилер бар, ооң өру назылыг улустуң бөлүүн Р. К. Өлзей удуртуп турар. Мээн бөлүүмде янзы-бүрү мергежилдиг уруглар — садыгжылар, товароведтер, дааранкычылар чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хөй шимчээшкин кылбас, ажылы колдуунда-ла олурар кижилер бар. Ооң-биле кады секцияның киржикчилери шупту эмчи шинчилгезин эрткен, оларның кадыкшыл байдалының дугайында эмчи шынзылгалары бисте. Гимнастиканың кадыкшылга ажыктыын уруглар эскерип эгелээннер. А мен бодум оларның амдыктарының кылажында безин өскерилгелерин эскерип турар мен.

Ритмиг гимнастика Эрзин суурда баштайгы базымын алган. Ам харын районнуң хөй суурларында аныяктар оларның суурунга ритмиг гимнастиканы чорудар айтырыгны тургузуп турарлар. Инструктор-тренерлер ол дугайын база бодап турарлар.

В. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: секцияның киржикчилери ритмиг гимнастика үезинде.

Т. КУНГАНЫҢ фотозу.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге курсантыларны хүлээп алырын Тыва АССР-ниң ИХМ чарлап турар.

Иштики херектер министерствозунуң органнарынга ажылдаар дээди болгаш ортумак юридиктиг эртемниг специалистерни ол школалар белеткээр.

Өөренириниң хуусаазы: дээди школаларга дөрт чыл, ортумак школаларга — ийи чыл.

Совет Армияның хүрээленинге шериг албаны эрттирген болгаш ортумак эртемниг, ИХМ органнарынга ажылдаарынга кадыкшыл байдалы таарыжыр 30 хар чедир эр кижилерни Омскиниң, Горькийниң, Хабаровскиниң, Рязаньның дээди школаларынга, Ленинградтың политиктиг дээди училищезинге, а ол ышкаш Новосибирскиниң, Красноярскиниң, Орёлдуң, Воронежтиң, Калининградтың, Брянскиниң, Барнаулдуң, Краснодарның Иркутскиниң өртке удур албанның техниктиг училищелеринге хүлээп алыр.

Школаларга кирерин күзээннер дараазында эртемнерге кирериниң конкурстуг шылгалдаларын дужаар: орус дыл болгаш литература (бижимел-биле болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзү, даштыкы дыл (чүгле дээди школаларга кирерлерге хамааржыр), а ортумак өөредилге черлеринге кирерин күзээннер орус дыл талазы-биле сочинение бижиир болгаш ССРЭ төөгүзүнүң талазы-биле —шылгалда дужаар.

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң өөредилге черлеринге кирерин күзээннер 1985 чылдың май 1-ге чедир хуусаада эмчи комиссиязын эртери-биле Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинге чедип келир болгаш кадыкшылының дугайында № 286 мэйык ёзугаар шынзылганы, ортумак эртемниң дугайында аттестаттың бодун, шериг билеттин, ажылдап азы өөренип турар черинден бүдүрүлге, партийжи-комсомол характеристиказын, 3Х4 хемчээлдиг 6 фото-чуруктарын (бөрт чокка тырттырган), СЭКП райкомунуң азы ВЛКСМ райкомунуң сүмелеп чоруткан бижиин экээр.

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинден өөренир кылдыр бижик алган кижилерге Кызыл хоорайдан өөредилге черинге чедир халас билет бээр.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң өөредилге черлеринге кирериниң шылгалдаларын дужааган болгаш конкурсту эрткен кижилерни өөредилгезиниң үезинде чем-биле, чурттаар чер болгаш хеп-биле хандырар, ай санында 40 рубль стипендияны тывыр.

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар килдизиниң адрези: Кызыл хоорай, кабинеттерниң дугаары 204, 206, телефоннары 2-10-71, 92-2-68.

Совхозтар ажылчыннарны манап турар

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң дыңнадып турары болза:

Бии-Хем районунуң «Ээрбек», «Кызыл таралчын», «Өөк», Каа-Хемниң — «Бурунгаар», «Енисей», «Улуг Октябрь», «Кызыл туг», Кызылдың — «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», Таңдының — «Коммунизмниң херели», С. Тока аттыг совхозтары боттарынга ажылдаар хойжуларны, мал кадарчыларын, саанчыларны, чылгычыларны болгаш механизаторларны барымын талакы районнардан келирин манап турар.

Күш-ажыл талазы-биле чер-чер органнары үстүнде адаттынган совхозтарга ажылдаарын күзээн кижилерни организастап чорудуп турар.

Көшкен ажылчыннарның өг-бүлелерин ажылдаар черлеринге совхозтарның транспорту-биле болгаш күш-ажыл органнарының күсели-биле чедирип турар.

Көшкеннерниң өг-бүлелери Күш-ажыл талазы-биле күркомитеттен хары угда тыпсыр акша дузаламчызын алыр, кожуп келгеш, чурттаарының баштайгы ийи чылында квартира хөлезизиннээн, оттулар чүүа, электри энергиязы дээш төлевирлен болгаш өске-даа коммунал ачы-дуза чедирилгезиннден күштүг боор турар норма-чижектерин ёзугаар хостуг болур.

Айтырыг тургузар азы кожер документилер кылдыртыры-биле баар адрестер: 667000 Кызыл хоорай, Ленин шөлү, Советтер бажыңы, № 114 кабинет, Күш-ажылдың күркомитеди; 667110, Чадаана хоорай, райкүүском, күш-ажыл талазы-биле килдис; Шагаан-Арыг хоорай, райкүүском, күш-ажыл талазы-биле килдис.

ТВ

АПРЕЛЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Буратинонуң делгелгези. 9.25 — Концерт. 9.55 — Совет Эвилелиниң Маадыры вице-адмирал Г. И. Щедрин-биле школачыларның ужуражылгазы. 10.40 — Фильм-концерт. 11.05 — «Экспресс в Стамбул». Урал-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 12.05—12.10—Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кижи болгаш бойдус». 15.15 — Орус чугаа. 15.45 — «Пионерия». 16.00— «Эфиопияның дургаар». Киноочерк. 16.20 — Улустуң аялгалары. 16.30— Москва чоогунуң кодээзиниң бөгүнгүзү болгаш даартагызы. 17.00 — В. А. Моцарт. Хылдыг хөгжүм квартеди. 17.35 — «Тоолдуң аалчылары». 18.30 — Док. фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.30 — Концерт. 20.00 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия Победы». Хөй сериилиг док. фильмниң 6-гы фильми — «Стальной плацдарм». 21.00— «Үе». 21.35 — Музыка дугайында чугааны уламчылаалы. 23.15— 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35— География. 8-ки класс. 9.05; 13.10 —Англи дыл. 10.05 —ПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. 11.05— Чогаалчылар В. И. Ленин дугайында. 12.10 — Музыка. 7-ги класс. 12.40 — Кукрыниксыларның чурулга чогаалдары. 13.40— Башкыга —музыка кичээли. 14.40 — А. П. Чехов — «Чайка». 15.25— 15.30 —Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия тоду». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг узунар, чаштар!». 20.15 — Док. фильм. 20.20 — Концерт. 21.00—«Үе». 21.35— «Экспресс в Стамбул». Урал-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 23.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Торпедо» (Москва) — «Динамо» (Москва).

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык районнарга ол хар чаар. Дүне 1—6 градус, чамдык районнарга 10—15 градус соор. Хүндүс 2—7 градус чылыг.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Хүндүс 2—7 градус чылыыр. Дүне 2—4 градус соор, хүндүс 4—6 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ученик лекаря» 9.30, «Шакти» 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шехерезады» 9.30, 11.10, 13.00, 14.50, «Лидер» 18.30, «Любовь и голуби» 16.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Банзай» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Семейные тайны» 15.50, 17.20, «Маршал Жуков» 19.10, «Мария, Мирабела» 11.00, 14.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Самозванец с гитарой» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-4?; солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3083.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00495

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 80 (12770) | 1985 чылдың апрель 6, суббота | 1925 чылдан үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Делегейниң ажылчы чоннарының байырлалы— Май 1-те СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга бадылаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелди калбартыры-биле, бистиң экономикавыстың ажыктыын бедидери, эртем болгаш техниканың чедиишкиннерин шиңгээдири-биле, сагылга-чурумну быжыглаары-биле, социализмге чоруксек болуушкуннарны ниитилелдиң амыдыралындан арыглаары-биле холбашкан чамдык айтырыгларны хуралга чугаалажып көрген.

Политбюро төп болгаш чер-чер органнарынга ажылчы чоннарның кирген хөй санныг саналдарын барымдаалавышаан, арагалаар чорук-биле болгаш алкоголизм-биле демиселдиң дугайында айтырыгны бүгү талалыг чугаалажып көрген.

Ол кедергей бак чүүлдү ажып эртериниң политиктиг улуг ужур-дузалыг чугула социал сорулга кылдыр СЭКП ТК санавышаан, арагалаар чорук-биле болгаш алкоголизм-биле демиселди күштелдирериниң, оларны бистиң ниитилелививистиң амыдыралындан чайладырының, социал-политика, экономика, администрация, медицина талазы-биле болгаш өске-даа улуг хемчеглерниң комплекизин чүүлдүг деп көрген. Алкоголизм-биле демиселдиң хемчеглериниң амыдыралга чайгылыш чок чорударының, ол сорулгаларга дууштур күрүне болгаш ажыл-агый органнарының, партия болгаш хөй ниити организацияларының күжениишкиннерин каттыштырарының болгаш доктаамал холбаштырарының, алкоголизмге удур пропаганданы калбартырының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Арагалаар чорук-биле демиселче угланган хоойлужудулганы сайзырангайжылдар талазы-биле саналдарны, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, министерстволарының, ведомстволарының, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарының ол сорулгага дууштур чорудар хемчеглериниң системазын чүүлдүг деп көрген.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизиниң ажылынга СЭКП-ниң делегациязының киришкениниң дугайында эш Г. В. Романовтуң дыңнадыын Политбюро дыңнаан. Делегацияның ажыл-чорудулгазын болгаш венгр удуртукчулар-биле оон беседаларының түңнелдериниң чүүлдүг деп санаан. Венгрияга социализмниң туруштарын улам ыңай быжыглаарынче угланган съездиниң шиитпирлери СЭКП-ниң болгаш ВСАП-тың, Совет Эвилелиниң болгаш Венгрия Улус Республиканың аразынга акы-дуңма найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чорууну дээш социалистиг дем каттыжылга чурттарының ниити демиселинге оларның сырый каттыжыышкынының быжыглаарынга идиглиг болур дээрзинге бүзүрелди илергейлээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чалааныы ёзугаар Совет Эвилелинге кээп чораан ГФР-ниң бундесрадының президенти, Баден-Вюртемберг чериниң премьер-министри Л. Шпэт биле эштер В. И. Воротниковтуң болгаш В. В. Щербицкийниң беседаларының түңнелдерин чугаалажып көрген. ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга Москва Керээзинге үндезилээш, кайы-даа талаларның эрге-ажыктарын чогуур-биле барымдаалап көрүүшкүн боттарынга ажыктыг харылзааларны хөгжүдеринге ээзош эвес аргаларының ийи чурттарда бары демдеглээн.

Партияның экономиктиг болгаш социал политиказын боттандырарының, акы-дуңма социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганы быжыглаарының, бүгү-ниити тайбыңны болгаш делегейниң улустарының айыыл чок чорууш хандырарының чамдык өске-даа айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көрген.

РОССИЯНЫҢ ТАРААЖЫЛАРЫНДА

ДОНДА РОСТОВ. Ростов областың мурнуу талакы районнарының механизаторлары шөлдерде шык базырыышкынын эгелей берген. Барык бир ай озалдаан частың агаары ында ам-даа эки чылываан. Дүне соок, эртен туманнап турар. Агаар-бойдустуң ындыг байдалдарында Донуң тараажылары часкы хову ажылдарын дүрген чорудуп турар. Техниканы болгаш часкы хову ажылдарының комплекизин ажыглаары экижээн, күш-ажылды организастаарының кирээлиг хевирлеринче механизаторлар звеноларының шилчиири калбарткан. Бо бүгү хемчеглерниң күсели-биле часкы хову ажылдарын кызаа хуусаада шынарлыг чорудар сорулга салдынган.

ВОРОНЕЖ. Россошан районда «Россия» колхозтуң тараажылары бүгү часкы хову ажылдарын боттарының күжү-биле чорударын шиитпирлээн. Бригада керээзин ында калбартканы шеф дузазындан ойталаар арганы берген.

КАЛИНИНГРАД. Микроэлементилер-биле үрезиннерни сайзырадырының тускай установкаларын областың колхозтарының болгаш совхозтарының хөй нуруузу садып алган. Үрезиннерни ынчаар сайзырадырының аргазы-биле бо чылын дүжүттү бедидерин областың тараажылары чедип алыр деп турар. Оларның дуржулгазын шиңгээдип алыры-биле хөй областарның болгаш автономнуг республикаларның агрохимиктери, специалистери Калининград областың колхозтарынга болгаш совхозтарынга барып чораан.

БАРНАУЛ. Интенсивтиг технология ёзугаар бо чылын Алтайга миллион ажыг гектар шөлге кызыл-тасты чазын чаштырып тарыыр. Кодээниң чаартыкчылары часкы тарылганы чорударынга тускай херекселдер берип алган. Ындыг херекселдиң дузазы-биле хөрзүнге минералдыг чемиштиглерни сиңирип кирер.

ВЛАДИВОСТОК. Приморьениң ажыл-агыйларынга кодээ ажыл-агый техниказының ийи ээлчеглиг ажылдарын хандырарынга шефчи механизаторлар дузалаан. Трактористерниң курстарын дооскан сөөлүнде хоорайлардан болгаш ажылчын суурлардан бедик мергежилдиг муң ажыг специалистер келген. Кодээге ажылдаар специалистерни белеткээр профтехучилищелерниң беш чүс ажыг доозукчулары Приморьениң колхозтарында болгаш совхозтарында барган.

(СЭТА).

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕГЕ ТУРАСКААТКАН

«1941—1945 чылдарда совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынны ССРЭ-ниң Күрүне архивиниң фондузунуң документилеринде болгаш документилер номнарында» деп, Бүгүэвилел делгелгези Москвада, Совет Армияның Төп күрүне архивинде чоокта чаа ажыттынган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет улустуң болгаш оон шериниң дендээр чуве чок маадырлыг чорукларының дугайын мурнунда билдинмес турган муң-муң документилер көргүзүп турар.

Архив материалдары бистиң чуртувусту фашистерниң кара сагыштыг-биле канчаар узуткаар деп бодап турганын бүзүрелдиг-биле сойгалап илередип турар. Ында Гитлерниң ССРЭ-же халдаар дугайында «Барбаросса» планының талазы-биле айтышкынны, эжелеттирген девискээрлерниң чурттакчыларын узуткаар талазы-биле гитлерчи шериг суттарынга инструкция дээш, фашизмниң сойгалаан өске-даа дыка хөй документилер бар.

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — Коммунистиг партияның удуртукчу ажыл-чорудулгазының дугайын делгелгениң материалдары чайынанчаа-биле, тодаргай тоожуп турар. Үлетпүрүң дайын байдалынче шилчилер дугайында, фронтуну эргежок чугула бүгү чүүлдер-биле хандырар дээш тылдың ажылчын организастаар дугайында, муң-муң үлетпүр бүдүрүлгелериниң чурттуң чоокта талакы районнарынче көжүрер дугайында партияның болгаш чазактың айтышкыннарын, шиитпирлерин болгаш доктаалдарын ында көргүзүп турар.

Фото-чуруктарда Ада-чурттуң Улуг дайынының эң чугула болуушкуннарын — Москва болгаш Сталинград дээш тулчуушкуннарны, Курск ээтпээнге дайылдажыышкынны, шаап халдакчы эң улуг операцияларны, Европаның кулданыышкынга турган чурттарын хостааны көргүзүп турар.

Делгелге «ССРЭ — тайбыңның тудукчузу» деп бөлүк-биле доостур. Совет Эвилелиниң эгелекчи тодаргай саналдарын киирген. Ол саналдар ракета-ядролуг дайынны болдурбазынче, боолгу-чепсектиң кызырарынче, Чер кырынга тайбыңны камгалап, хандырарынче болгаш космосту тайбың сорулгаларга ажыглаарынче угланган.

(СЭТА).

Апрель 20 · Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ХӨЙ КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭР

Каа-Хем районунуң ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботник хүнүн эрттирер дээн москвачыларның эгелээшкинин ажыл-биле деткээн. Районнуң совхозтарында, организацияларында болгаш албан черлеринде субботник эрттирериниң штабтарын тургускан.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзү кылыр ажылдарының планын тургузуп, ажылдаар кижилерниң санын болгаш беш чылдың фондузунче шилчидер акша-түңнерни тодаргайлаан. Кызыл субботниктың хүнүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, аңаа хүннериниңге бодаарга, бедик болурун чедип алыры-биле субботник киржикчилериниң күш-ажылдың чепсек-херекселдери-биле, транспорт-биле четче хандырарының хемчеглерин боттандырып эгелээн.

Район төвү Сарыг-Сеп суурга ол хүн хөй күштү ажыглалга кирер тудугларга — заалылар бажыңының, түүйбу заводунуң, 280 орунунг уруглар садының тудуунга мөөңнээри көрдүнген. Ол ышкаш чунар бажыңнар болгаш хеп чуур бажыңнар комбинадының котельназын улгаттырар ажылдарын кылыр. Ол тудугларны кылырынга херектиг тудуг материалдарын дош батпаанда сөөртүп ап четтиктер дээш ажылдар район төвүнде калбарган.

Саанчылар, кадарчылар, хову ажылдакчылары субботник хүнүнде боттарының туруштарынга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарлар. Суурлар чаагайжыдылгазының ажылдарынга школачылар база идепкейлиг киржир.

Каа-Хемчилер ол хүн ниитизи-биле эрткен чылгы кызыл субботник хүнүнде кылганындан хөй ажылды кылырлар.

Бистиң корр.

ТОДАРГАЙ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРЛИГ

Кызылдың даараныкча фабриказының ажылчыннары апрель 20-ниң хүнүн күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүг хүнү кылдыр эрттирерин шиитпирлээн. Аңаа бүгү-ле цехтерге болгаш ээлчеглерге ленинчи коммунистиг субботник дугайында ажыл-херектиг чугаалары чоруткан.

Бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери боттарында бар аргаларны саваш көргеш, бир ээлчегде он муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрерин шиитпирлээн. Оон-биле ээзэн хөй метр пөстү камнап алгаш, оон чайгы платьелерин даарар.

Ол сорулганы күүседир дээш фабриканың даараныкчы бүрүзү тодаргай хүлээлгелерни ап, ленинчи субботник хүнүн тергиин эки ажыл-биле уткуурунга белеткенип турар.

Субботникче 300 хире кижи ажылдап үнер.

Д. АРБАК.

Надежда Базыр-ооловна Ондар — «Тыва даг-дүгү тудугу» эргелелиниң мастери. Ооң ады Ак-Довурак хоорайның мурнакчы тудугжуларының аразында.

Хоорай чылдан чылче чаартынып, чаагайжыттынып орар. Ажыглалга кирген чурталга бажыңнары болгаш өске-даа объектилер ону улам аян-шинчи кирип турар. Ол объектилерни тударынга Н. Б. Ондар эң идепкейлиг киржип келген. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуун болгаш өске-даа бүдүрүлге объектилериниң, чурттаалга бажыңнарының тудугларын ажыглалга кирериниң ооң үлүг-хуузу база улуг.

Төлептиг, ак сеткилдиг ажыл чонунга мактадыг болгай. Мурнакчы тудугжута чаңгыс чер чурттуглары бедик бүзүрелди көргүзүп, бо чылдың февраль 24-те Тыва АССР-ниң Дээди Совединге болган соңгулдалар үезинде ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан.

ЧУРУКТА: Ак-Довуракта алдаржаан тудугжу мастер, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазының оралакчызы Надежда Базыр-ооловна ОНДАР.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

800-ТҮ ШИЛЧИДЕР

Тес-Хем районунуң 212 ажылдакчылары «кызыл субботаже» долу күш-биле үнгеш, чаңгыс кижи дег, демниг ажылдаарлар. Оларның иштинден 48 кижи боттарының туруштарынга ажылдаар. 14 шыырак ээ кижи чайгы үеде эът шыгжаар складтың подвалын каскаш, оңче дош дажыглап ажылдаар. Ол соодукчу подвалче барык 20 куб. метр дошту дажыглаары көрдүнген.

Ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчылары болгаш хлеб заводунуң ажылчыннары боттарының күжү-биле 560 рубль түңнүг ажылды кылып чорударын планнаан. Садыг ажылдакчылары 46 муң рубльге барзан саарылгазын ол хүн кылып чорударлар. Бухгалтерия болгаш садыг кылдызының ажылдакчылары 49 муң дөрбелчин метр черниң богун аштап арыглаар, 60 дөрбелчин метр штакетниктерин септеп кылыр, районуң бүгү складтарын болгаш албан черниң бажыңын чугайлаар, иштин арыглаар, аштаар, аайлаар.

Ол бүгү ажылдарны организастап чорудары субботник штабының начальнигы Л. Иргитке дааскан. Райпо ажылдакчылары ол хүн ажылдаан акшазындан 800 рубльдан беш чыл фондузунче шилчидер.

Д. [illegible]ДЕЙ.

КҮҮСЕДИПКЕН

Кызыл-Мажалыктың Сельхозтехника салбырының ажылдакчылары бо чылдың бирги кварталында 92 муң рубль түңнүг септелге ажылдарын чорудар турган, ону 97 муң рубль чедирген.

Септекчилерден дизельдиг тракторлар септээр бригада болгаш механиктер участогу онза шылгараан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ОРУКЧУЛАРДА

Ак-Довурактың орук-септелге тудуг эргелелиниң Кызыл-Мажалыкта № 1 участогунуң ажыл-ишчилери район иштиниң оруктарын эки байдалдыг тургузар дээш хөй чүүлдү кылып турар. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын база партияның ээлчеглиг XXVII съездизин төлептиг ажыл-иши-биле уткуур дээш участоктуң коллективи доозукчу чылда бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Орукчуларның күш-ажылын организастап, планныг онаалдаларның болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин дээш чарышты калбартканының ачызында бирги кварталдың даалгалары чедиишкинниг күүсеттинген. Эрткен үш айларда «Кара-Хөл» совхоз-биле аргыжар орукка сай төп, дескилээш «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-барааны фермазының аразында оруктуң тудуунга база-ла шалыпчы ажылдааннар. Бо хүннерде ол оруктарның кырын шыварынга белеткел ажылдары чорup турар. Оруктарның кырынга сай төгери үргүлчүлеп турар.

Орук септелгезинде ажылдап турар Ак-Довурактың автобүдүрүлгезиниң чолаачылары Төмүр-оол Сарыглар, Сергей Кондрашов, трактористер Доржу Кувискаал, Деге Мөңгүш, грейдер башкарыкчызы Овал Ховалыг кызымак ажылдап турарын демдеглээр чогуур. Он бирги беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш чарыштың мурнуку одуруунда хоочун орук ажылчыннары Ч. Соян болгаш С. Стыр оларның чорup турары өөрүнчүг. Олар эңдик ажылчыннарның дагдыныкчызы хүлээлгезин база-ла ак сеткилдиг күүседип турар.

Участоктуң ажыл-ишчилери коллективтиң хөй-ниити амыдыралынга база-ла идепкейлиг киржип турар. Олар айның 20-ниң хүнүнде-ле ниитиниң хорум-чурумун тударыбиле эки тура улусчу дружиназының дежурныйлаашкынынче доктаамал үнүп, идепкейлиг чорууш көргүзүп келген. Ынчангаш участоктуң улусчу дружиназының ажылы мактадыг.

Планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде боттандырар, Тиилелгениң 40 чылын төлептиг ажыл-иши-биле уткуур дээш чарышты орукчулар улам калбарткан.

С. СЕРИН-ООЛ.

БУДАПЕШТИДЕ БАЙЫРЛАЛ

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның тускай корр.). Социалистиг Венгрияның ажылчы чоннары чуртту фашизмден Совет Армияның хостааныындан бээр 40 чылын байырлап, демдеглеп турар.

Апрель дөртте Будапештиниң байырлал ёзу кирип шимеп кааш төп шөлүнге ол национал байырлалга холбаштырган шериг парады болгаш ажыктарның чыскаалы болган. Ында — ВСАП-тың Чиигине секретары Я. Кадар, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының болгаш ВУР-нуң чазааның өске-даа удуртукчулары, ССРЭ-ниң партия-чазак делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, социалистиг өске-даа чурттарның делегацияларының баштыңнары турганнар.

БУР-нуң камгалал министри генерал-полковник И. Олах парад киржикчилеринге чуве чугаалааш, венгр улусчу армия Варшава Керээзиниң Организациязының быжыг кезээ болбушаан, социализмниң чаалап алыышкыннарының камгалалында быжыы-биле туржуп, ССРЭ-ниң, социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының чепсектиг күштери-биле акы-дуңма ёзунуң харылзаазын үргүлчү быжыглап турарын демдеглээн. Тургустунганындан бээр үжен чылын бистиң чурттарывыстың демдеглээр деп турары Варшава Керээзи тайбыңның болгаш Европага айыыл чок чоруктуң идегелдиг камгалакчызы боор турарын ол демдеглээн.

Шериг академиязының болгаш шеригниң дээди школаларының дыңнакчылары, венгр улусчу армияның бүгү хевирлериниң төлээлекчилери индирлер баары-биле деп-дески чыскаал-биле эрткен. Парадка амгы үениң болбаазырангай шериг техниказы киришкен. Оларның-биле ВУР-нуң чепсектиг күштери чепсеглеңген.

Оон соонда ажыктарның массалыг чыскаалы шөлге болган. Колонналарның кырынга — күрүне туктары. Венгрияны фашизмден хостааныының 40 чыл юбилейинге алдаржыткан күш-ажылчы чедиишкиннер дугайында транспарантылар кискип тургулаан. Аныяк-чалыы оолдар болгаш кыстар Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының чиигине шутуму, ВСАП-тың XIII съездизинге хүлээп алган оон Программазын деткип турарын херек кырында көргүскеннер.

А. КУЗЬМИН, И. МАСЛЕННИКОВ.

Рейд

САННЫГ ХОНУКТАР АРТКАНДА

Он бирги беш чылда чер ажылының продуктуларының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин боттандырарынга доозукчу чылдың часкы хову ажылдары шиитпирлиг черни ээлээр. Ол ажылдарның эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан. Мындыг үеде ол бачым, харысалгалыг болгаш соңгаарлаттынмас ишке белеткелдиң байдалы кандыгыл? Ону тодарадыр сорулга-биле Тыва радионуң болгаш «Шын» солунунуң каттышкан рейд бригадазы Таңды районнуң чамдык совхозтарынга чораан.

Рейд бригадазының хыналда кылган хүннеринде район девискээриниң хары чүм чыткан. Ынчалдажок хову-трактор бригадаларының турлагаларында болгаш септелге мастерскаяларының чанында кезек-кезек хөлбектер, дээвирлерден баткан дамдылар болгаш орукта шалбаалар хөрзүннүң кышкы шуглактан чоокку үеде чоштунарының чайлаш чок апаргаанын херечилеп турган. Ындыг турбуже дыка хөй шөлдерниң саваңы аштаттынмаан, ылаңгыя ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң шөлдеринде саваң кузуун комбайннар дүжүрбейн. Ол саваңны малгаштыр шөлден чайладырын берге, ооң уламындан шык базырары болгаш өске-даа ажылдарны ол шөлдерге чорудары болдунмас апарган. Совхозтуң дирекциязы болгаш тускай эртемниглери тарылга шөлүнде саваңны прессте шелдү аштаар талазы-биле хемчегин чеди-сес ай дургузунда ап шыдавас.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң Оңгар-Хову бригадазында алды кижи септелгеде, дөрт кижи үрезин хоранаашкынында ажылдап турар. Бригадир Александр Оюннуң чугаазы-биле алырга, бригаданың өске кежигүннери мал чемиин сөөртүгезинде болгаш өске ажылдарда олчаан. Поварлар безин чок, ажылчыннар эртен келирде хүнезиниң боттары бажыңнарындан ап алыр. Ажылчыннарның чурттаар өрээлдери белен эвес: печкалары септеттинмээн, чугайлаттынмаан, орун-дөжээ салдынмаан, шала, соңга будуттунмаан. Турлаг таңныылдыг турган хирезинде электро шугумнуң үрел кааган, ам провода үзүк, патроннар чок. Хөмүр-даш база дужуртунмаан. Көргүзүг материалдарындан чүү-даа чок. Бажыңнар чанында, черле турлагның девискээринде янзы-бүрү бок эгелеш.

Часкы тарылганы чогуур үезинде, дүргең болгаш шынарлыг чорударынга тракторларның-даа, кожуг машиналарының-даа ыңанаштыг болгаш бүзүрелдиг болуру албан. Ындыг турбуже 50 СЗС-2.1 сеялканың 11-и, 35 БИГ-3 илиирниң 15-и, янзы-бүрү марканың 13 культиватору белен эвес. Бедик бүдүрүкчүлүг К-700-терниң ийизи, Т-150-нерниң үжү септелгеде. Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынында турбушаан. Совхозтуң удуртукчуларының болгаш тараажыларының чугазындан алырга болгаш чыскаар [illegible] техниканы, хөөрге, бо совхозта байдал мындыг. Ынчалдажок ногум үрелиишкиннер болгаш [illegible] техниканы [illegible] ажылдаашкын, шенеп турар үеде билдинер дээрзин утпаар чогуур. Септелгеде [illegible] артык кезектерниң тывылбазы болгаш ажылдаарынга таарымчалыг байдалдың тургустунмазы ховуже үнүптериниге чедир бүгү техниканы белен кылдыр септеп аптарынга идегелди оскундуруп турар.

Рейд бригадазының кежигүннери «Коммунизмниң херели» совхозтуң үрезин-биле бүр. андыртынганын эки деп демдеглээн. Хоранап эгелээзин база организастыг. Ынчалза даа лабораторияга хыналда эрткен сес чүс ажыг тонна үрезинниң чүгле үш чүс тоннаның бирги болгаш ийиги класстың болганы сеңинниг байдалды тургузуп турар. [illegible]

Тока аттыг совхозта часкы хову ажылдарынга белеткел код нургуулайында база-ла мындыг. Ында ылаңгыя 26 «Кировецтиң» 7-зинин, 42 «Беларустуң» 16-зының белен эвези, 35 сеялканың, 6 культиваторнуң, 4 илиирниң септеттинмээни ажылды бачымнадыр турар. Артык кезектер тывылбас болгаш ховуже үнер хуусаа кызырылгаан үеде техниканы септеп четтигери бергеледип келген.

Механизаторлар база чедишпес, чүгле бедик бүдүрүкчүлүг «кировецтерниң» ийи ээлчег ажылдаарынга бээни ол ажыг тракторист херек. Часкы тарылганың салым-чолун шиитпирлээр кадрларның чедишпезиниң [illegible] көрген. Чамдык автомашиналарны тургускан, оларның чолаачылары хову-трактор бригадаларынче чорударын совхозтуң дирекциязы болгаш тускай эртемниглери планнап турар. Бо айтырыгны оон-биле үзе шиитпирлеттинер бе ынчаш? Чок болза канчаар, кадрлар белеткелинче күүстен-не сагыш салыр тургаш билдинг. Ынчалза-даа код инженер Александр Янов, код агроном Анатолий Помигнов олар кышты өттүр канныг-даа хемчег албаан.

Тока аттыг совхоз хову турлагларынчын септелгезин база чаа эгелеп турар. Часкы тарылгага киржир техниканың эдиктирилгезин болгаш шенелдезин кылбаан, сеялкаларның үрезин болгаш чемиштиглерге чажар хемээзин таарыштырып албаан. Чажар шынарыңга чечпес үрезинни солуваан.

Таңды — хоралаң чер. Ынчалзажок районнуң чамдык ажыл-агыйларының байдалын көөрге, часкы тарылгага белеткел ында сула. Районда тракторларның үжен ажыг хуузу септеттинмээн. Сеялкалар септелгези 64 хуу күүсеттинген. Культиваторларының барык-ла дең кезии база белен эвес. Минералдыг чемиштиглер чажар машиналарының байдалы база ындыг. А органиктиг чемиштиглерге тыгер машиналарының чүгле үжен хуузуң дөңгүр белеткээн. Тераа хоранаар машиналарның дең кезии ажылдавас, ооң уламындан хоранаашкын хожудап турар. Бо болгаш өске-даа чижектер часкы тарылганы организастыг болгаш бедик деңнелге эрттирер талазы-биле шыңгыы хемчеглерни алырын чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарындан негеп келген дээрзин рейд бригадазы тодараткан.

Рейд бригадазының кежигүннери:

В. САТ — «Коммунизмниң херели» совхозтуң механизатору. Х. МААДЫР-ООЛ — Тока аттыг совхозтуң хову-трактор бригадазының бригадири. Т. СИНИРИН — Тыва радионуң корреспондентизи. К. ЧООДУ — «Шынның» тускай корр.

Статистика эргелелиниң медээзи

ХУРАГАННАР

Март айның медээзи-биле алырга, республикада 279728 хураган төрүттүнген. Эрткен чылдың ол үезинде 272053 хураган турган. Бирги колонкада — эрткен чылын чүс башка онаштыр төрүттүнген хураганнар, ийигизинде — бо чылдагы.

Республика	59	62
«Тээли»	62	79
«Бай-Тал»	57	73
«Кара-Хол»	59	63
«Мурнакчы»	50	71
ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг	51	42
«Мөген-Бүрен»	58	49
«Бирлик»	64	83
«Шекпээр»	50	53
«Хемчик»	53	75
«Даң-Терези»	59	56
«Торгалыг»	53	68
«Кызыл туг»	62	68
«Коммунизмче орук»	63	72
«Ак-Чыраа»	1	78
«Сүт-Хол»	68	78
«Алдан-Маадыр»	64	63
«Октябрь 30 чылы»	68	72
Карл Маркс аттыг	62	56
«Чыраа-Бажы»	76	57
«Тыва»	—	—
СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	75	71
«Большевик»	68	55
«Искра»	60	64
«Хемнергей»	69	60
«Найырал»	55	62
«ХТКА 25 чылы»	59	61
«Улуг-Хав»	49	46
«Күш-ажылдың хостуу»	56	59
Жданов аттыг	67	69
«Ак-Туруг»	51	64
Това аттыг	61	48
«Россия»	42	63
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	68	72
«Революцияның чалбыышы»	74	62
«Коммунизмниң херели»	61	68
Дуржуктаа станциязы	77	77
«Өөн»	57	56
«Саян»	65	65
«Ээрбек»	63	58
«Кызыл тараачын»	52	68
«Хадың»	66	60
«Тоора-Хем»	80	66
«Май 1»	84	55
«Совет Тыва»	66	53
«Буруңгаар»	68	76
«Кызыл туг»	66	61
«Бүрен»	51	66
«Ленинчи орук»	63	57
«Улуг Октябрь»	81	76
«Енисей»	68	77
СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	—	—
«Тес-Хем»	55	66
«О. Шынаа»	68	68
«Кызыгаар»	54	52
«Чодураа»	56	80
Ленин аттыг	55	62
«Мөрен»	44	57
«Нарын»	54	62
«Чаа орук»	51	64
«Кок-Тей»	—	—
«Сугбак»	—	—
«Кара-Хаак»	57	49
«Тиилелге»	62	56
«Шамбалыг»	52	60
«Х Улуг хурал»	49	47
«Тере-Хол»	70	82

Эрткен чылдың дециелинден эң дээре көргүзүгнү «Чодураа» совхоз, эң эвээжин «Май 1» совхоз көргүскен. «Ак-Чыраа» совхозтуң хураганының ковудээни ооң «О. Шынаа» совхозтан бир хойжу бригаданы алганындан болган.

Кыш малчын кижиге сыгылыг шылгалда дээрзин Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң малчыны Суңгарап Түлүш кончуг эки билир. Эрткен чайын хойжу Хендергениң чүм оъттуг одарларынга малын эки семиртип, 20 тонна сиген белеткеп алган.

Амгы үеде малчынның кыштаанда мал чемнери четчири-биле бар. Төрээн хойларының күш-дешгели эки. Ооң коданында 384 хойнуң чаш төлү бүрүнү-биле камгалап алдынган, менди доругуп турар.

ЧУРУКТА: малчын С. Ш. Түлүш.

Т. ТҮЛҮШТҮҢ сөзү болгаш фотозу.

ХОЙЖУЛАРГА НОМНАР

1. «Тыва АССР-ниң мал ажылының зона системалары». Новосибирск, 1984.

Номда мал ажылын хөгжүдеринге, ооң технологиязын сайзырангайжыдарынга, күш-ажылды организастаарынга эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин ажыглаар талазы-биле хемчеглерниң комплекстиг программазын чырыткан. Ол хемчеглерде гол черни коллективтиг кердэзин шиңгээдири ээлеп турар.

2. «Хой ажылын интенсификастаары». М. Россельхозиздат, 1983.

Ында хой ажылын интенсификастаарының чугула угланыышкыннары көрдүнген: мал чемнериниң баазазын организастаары, селекция-уксаажыдылга ажылы, бүдүрүлгени тускайжыдары болгаш моон-наары.

3. «Хой дүгүнүң саргаралы». М.: «Колос», 1984.

Номда хой дүгүнүң чүге саргара бээриниң чылдагааннарын болгаш ону болдурбазының аргаларын тайылбырлаан.

1. ЧЫМБА Х. Т. «Дүк класстанчыларынга сүмелер». Кызыл, Тываның ном үндүрер чери, 1982.

Дүк класстакчыларынга, республиканың совхозтарының зоовет тускай эртемниглеринге сүмелерни ында берген.

Үстүнде ады кирген номнарны республиканың ном магазиннеринден садып ап болур болгаш библиотекалардан бижидип ап болур.

Батыр Расхалинов — Волгоград областың база бир мурнакчы хойжузу. Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында ооң удурткан бригадазы чыл санында төрүүр чүс хойдан-на 130-дан эвээш эвес хураганны, бир хойдан 5,5—5,6 кг дүктү ап келген.

ЧУРУКТА: малчын өг-бүле — Батыр Расхалинов болгаш ооң өөнүң ээзи Надя уруглары-биле.

(«ОВЦЕВОДСТВО» журналдан).

УКСААЖЫДЫЛГАНЫ УЛАМ ЭКИЖИДЕР

Өшкү ажылы — чугула болгаш орулгалыг адыр. Колхозтар, совхозтар өшкү дүгүнүң, чээгүнүң, кежиниң, сүдүнүң болгаш эъдиниң саарылгазындан эвээш эвес орулганы ап, боттарының экономиказын быжыглап турар.

Чурттуң өшкү дүгүнге негелделериниң кол хандырыкчылары Таджик, Казах, Кыргыс, Узбек, Туркмен эвилелдешкен республикаларының болгаш Россия Федерациязының ажыл-агыйлары боор турар. Узбекистанда совет дүккүр уксааның өшкүлери колдуунда Наманган областың ажыл-агыйларында мөөңнеттинген. Тус-тузунда 45—50 муң чедир баш дүккүр өшкүлерни «Галаба», «Киргизстан», «Высокогорный» совхозтарда чаңгыс аай дүктүг ангор өшкүлерин азырап өстүреринче улуг кичээнгейни угландырган.

Казахстанның дүккүр өшкүлери мага-бодунуң улуу, дүгүнүң чаңгыс аай, бир дескизи-биле ылгалдыг. Оларның баш саны чылдан чылче өзүп турар. Уксаалыг өшкү коданнарының колдуунда Семипалатинск областың К. Аухадиев аттыг колхозтуң уксаажыдылга заводунда болгаш Будённый аттыг совхозта мөөңнээн. Сөөлгү чылдарда ол ажыл-агыйларда өшкү дүгүнүң кыргылдазы бир башка онаштыр 1,3-1,5 кг, а уксаалыг коданнарда 2,2 кг чедир өскен.

Таджик ССР-де, ылангыя Ленинабад областың ажыл-агыйларында, өшкү ажылынче улуг кичээнгей салдынып, багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Ында уксаалыг өшкү дүгү бир баштан 1,8-2,2 кг, а шыырак дээн серге, хуналарның дүгү 4,5-4,8 кг чедип турар.

Кыргыс ССР-де дүккүр өшкүлерниң баш саны сөөлгү он чыл дургузунда ийи катап өскен. Беш чылда өшкү дүгүнүң бүдүрүлгези үш катап улгаткан, ооң орулгазы 38 хуу чедир бедээн.

Тыва АССР-ниң ажыл-агыйларында дүккүр өшкүлер эвээш эвес. Кыска үе иштинде оларның баш саны элээн өскен болгаш дүк кыргылдазы бир башка онаштыр 0,8 кг чедип турар.

Өшкү ажылында чедиишкиннерни чугаалавышаан, четпестерни база демдеглээр апаар. Бир дугаарында, дүккүр өшкүлерниң продуктулуг чоруу амдаа куду боор артпышаан. Чамдык черлерде дүктүң шынары эңдаа негелделер-биле дүүштейн баар таварылгалар бар. Ленинабад областың ажыл-агыйларының бүдүрүп турар дүгүнүң 70 хире хуузу, Ош обласка кыргыттынган дүктүң 80 хире хуузу бирги класстың болуп турда, Узбек, Туркмен эвилелдешкен республикаларның болгаш Тыва АССР-ниң ажыл-агыйларының белеткээн дүгүнүң хөй кезии куду шынарлыг.

Совет дүккүр уксааның өшкүлериниң дүгүнүң шынарын экижидери-биле 1980 чылда Австралиядан ангор уксаалыг өшкүлерниң хуналарын садып эккеп, ындыг угланыышкынныг өшкүлер азырап өстүрүп турар зоналарның ажыл-агыйларынга барып салган.

Амгы үениң негелделеринге дүүштүр дүккүр өшкүлерниң баш санын элээн өстүрери тевилеттинген. Ону боттандырары-биле өшкү коданнарынга чаш төл алырын дарый экижидери чугула. Ынчалза-даа чурттуң ажыл-агыйларында анайларның өлүп-хораар чоруу хөй боор артпышаан. Анайларны иелеринден чарган соон дарый коданнарга үзүп, эки оъттуг одарларга чедирип, сүг-зүвүг немелде чемгерилгени организастаарының эргежок чугулазын ажыл-агыйларның тускай эртемниглери билип турза-даа, оларны боттандырарынче чогуур кичээнгей салбайн турар.

Өшкү малдың баш санын өстүреринге, ооң продуктулуг чоруун, орулгалыын бедидеринге бир кол чүүл — өшкү азырап өстүрер тускайлаттынган ажыл-агыйлары, фермаларны тургузары болур. Ынчан ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, тускай эртемниглеринге кадрлар белеткээринге, бүдүрүлгениң чаа ажыктыг аргаларын боттандырарынга таарымчалыг байдалдар тургустунар дээрзин шиитпирлеллер болгаш дуржулга көргүскен.

Сөөлгү чылдарда өшкү ажылының дүк, чөөк болгаш өскелээ продукциязынга чаа үлегерлер болгаш негелделер ажылдап кылдынган. Үлетпүр болгаш белеткел стандарттарын чоокшулаштырары, чаңгыс аай болдурары эки шынарлыг продукция бүдүреринге улуг идиг болуру чугаажок.

Уксаажыдылга ажылын моон соңгаар экижидериниң ужур-дузазы улуг. Ооң кол сорулгазы — совет дүккүр уксааның өшкүлериниң болгаш ооң хайнактарының дүгүн улам, сырый болдуруп, дүктүң үстелчээн экижидери. Ол үр хуусаалыг болгаш улуг күжениишкин негээр ажыл дээрзи билдингир. Чаа уксааны, хевирин тургускан соонда база бир чугула үе — коданнарны экижидер, туруштуг болдурар дээш ажыл эгелээр. Амгы үеде уксаажыдылга ажылын экижидеринде эвээш эвес чедиишкиннер бар. Хайнактарны ажыглап, өшкүлерниң чаа хевирлерин тургузарынга болгаш арыг уксаалар-биле ажылдаарынга ажыктыг аргалар ажылдап кылдынган.

Өшкүлерниң ийнстээр чоруунуң ужур-дузазы база улуг. Малдың ийнстээри оон сүткүрү-биле тудуш харылзаалыг дээрзин билзе чогуур. Сүткүр малдың ийнстээри хөй болурун дуржулгадан көрүп болур. Ынчангаш өшкүлерниң ийнстээр чоруун өөренип көрүп, үзүп, тускайлаары оларның сүткүр чоруун бедидеринге база идиг болур.

Дүккүр өшкүлерниң бир күзенчиг эвес талазы бар — олар чылыг үе келгенде, түлеп эгелээр, ынчангаш өй-шаанда кыргывас болза, эвээш эвес дүк чидер. Ындыг болганда селекционерлерниң дүккүр өшкүлер-биле ажыл үезинде бир чугула сорулгазы — өшкүлерниң түлевес, аргалыг болза орай түлээр хевирлерин тургузары болур.

Адырны оон-даа ыңай хөгжүдери-биле өшкүлерниң уксаажыдылга ажылын экижидеринге хөй-нити организацияларының киржилгезин идепкейжидери, ажыл-агыйлар, районнар, областар, республикалар аразынга чарышты калбартыры чугула.

А. ОРЕХОВ,
кодээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады.
«ОВЦЕВОДСТВО» журналдан.

ДЕПУТАТ ХОЙЖУЛАР

ЧУРУКТАРДА: Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Чола МОНГУШ — республикада суралгыг малчыннарның бирээзи. Дээди Советтиң депутадынга ол ам дөрт удаа соңгудуп турар. Чоокта чаа эрткен соңгулдаларга соңгуткан депутаттарның эң улуг назылыы ол болган.

Анаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры хүндүлүг атты 1969 чылда тывыскан. Ол сөөлгү чылдарда хураганнар кадарып турар. 1984 чылда дужааган хураганнарындан 6 тонна немелде деңзини алган. Оон улаштыр база беш чүс ажыг хураганны кадара берген. Ол хураганнарның немелде деңзизин 25 тонна чедирер соруглалыг ажылдап турар.

Чола Монгуш Чыраа-Бажының Улуг-Ховуда аныяктарның хойжу бригадазын тургусчуп, ооң ажылын он чыл башкарып келген.

Виктория ХОМУШКУ — Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлыкта хойжу. Ол хойдан-на хураган дээш малчыннарның чаржыкының идепкейлиг киржикчизи. Бо чылын чүске онаштыр 100 баш хураганны алырын хүлээнген. Виктория чоокта болган соңгулдаага Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуткан.

Барыын-Хемчиктиң Аксы-Барлыкта мурнакчы хойжу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Серенмаа СОДУНАМ эрткен чылын чүс баш хойдан-на 105 хураганны мең-ди өстүрген. Бо чылын база ол хире бедик көргүзүгнү чедип алыр дээш сорукту малчыннап турар.

Галина КУУЛАР — Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң мурнакчы хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады. Он чыл чедир хойжулаан малчын 60 чылын чүске онаштыр 95 хураганны алырын хүлээнген.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

Ээ ёзу-биле көөр

ЧҮГЕ ДЕҢ-ДЕСКИ ЭВЕЗИЛ?

Эрзин — республиканың хой ажыл-агый угланыышкынныг районнарының бирээзи. Ынчалза-даа совхозтарның хойжу бригадаларының төрүүр чүс баш хойга онаштыр чаш мал төлү камгалап ап турары чыл бүрүде деңдески эвес.

Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында районнуң мал ажылдыглары күрүне мурнунга планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин кончаар күүседип турганынче хая көрнүп, буруңгаар базымны улам быжыглаарынга чүү шаптыктап турарын сайгарып көөрге мындыг. Ол чылдарда ажыл-агыйларда «Чаа орук» совхоз элээн деңдески ажылдаан. Теве, чылгыдан өске, мал бажының чүзүн аайы-биле өзүлдезин немелделиг күүседип алган.

Ол үениң иштинде районнуң малчыннары С. Дамдын, А. Намчал (Ленин аттыг совхоз), А. Севилбаа, М. Соян («Чаа орук») О. Намдал, Ч. Ынаалай («Мөрен») төрүүр чүс баш хойга онаштыр 95—115 хураганны ап турда, чамдык малчыннар чүгле 47—57 хураганны ап келген. Херек кырында мурнакчы малчыннарның ажыл-амыдыралында өскелерниинден онзаланыр чүве чок, барык дөмей. Ук чедиишкин оларның ажылды ээ ёзу-биле көрүп келгениниден болган.

Хойжу бригадаларының күш-ажылчы чедиишкиннери база-ла чаңгыс аай эвес. Хойжу бригадалардан «Чаа орук» совхозтуң № 1 болгаш № 4 (бригадирлери А. С. Соян, Б. Ч. Севилбаа), «Нарын» совхозтан № 4 (бригадири Б. С. Нүрзет), «Мөрен» совхозтан № 3 (бригадири А. К. Өлзей) бригадалар чыл санында чүс баш хойдан ниити-биле 85—91 хураганны ап келген турда, шак-ла ындыг байдалда турар районнуң өске бригадалары доктаамал куду көргүзүглерлиг болуп турар.

Бо бүгүнүң чылдагааны чүдел? Мен бодап көөрүмге, кол-ла чылдагааны — сөөлгү чылдарда районга уксаа ажылын шын эвес чорудуп келгенивисте. Республикада чиңге-нарын, чартык-нарын дүктүг уксаалыг хойларны өстүрер угланыышкын турбуже, бистиң районда кандыг-даа уксаалыг хойлар бар. Харын-даа мал ажылының тускай эртемниглери безин чамдык коданнарга баргаш, хойнуң уксаазын илередиринге бергедей бээр. Ол ышкаш районнуң совхозтарында боозадылга ажылы эреңгей чорууттунуп, ооң үези туржук, технологиязы безин сагыттынмайн турар. Боозадылга ажылын шынар чок чорудуп турарындан хойнуң кызыраары, ара салыры, хураганнарның өлүг төрүттүнери хөй хорамчаны чедирип турар. Ынчангаш хой бажының өзеринге бо эң-не улуг моондак болуп турар. Хураганнарны чогуур үезинде үспес, эр-кызыын ангылавас, оларны үзерде өй-шаанда эвес, чамдыкта хенче хураганнарны үзүп турар таварылгалар бар. Бо бүгүнү ээ ёзу-биле көөр болза, көргүзүглер бедиир ужурлуг.

Бисте чамдык малчыннар хөй хураган алыры-биле хоюн чылда ийи катап төрүдүп турар. Чылда ийи дугаар оолдаан хойдан ырбыска хураган төрүттүнер, кымга-даа билдингир. Ол орай хенчелерни кыш ажырары берге, а арай деп кыш ажа-даа берзе, оон бодундан-даа, ооң салгалындан-даа эки продукция кажан-даа алдынмас. Чылда хойдан ийи оолдаашкынны ап турар малчыннар чурттуң мурнакчы дуржулгалыг хой ажылдыг ажыл-агыйларында бар. Ынчалза-даа ону кажан, кая, кым чорударын баш удур ыяк ажылдап кылыр болза. Оон ырбыска эвес, а эки салгалдыг, уксаалыг хураганнарны алырының магадылалы бар. Ийиги оолдаашкынга хой бүрүзүн-не киирип болбас.

Чоокта чаа болуп эрткен СЭКП Тыва область комитединиң VI пленумунга он бирги беш чылдың доозукчу чылының планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседир дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырын, хожудап турар участоктарның ажылын көдүрерин чугулалап айыткан. Ынчангаш партия райкому болгаш районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны хой ажылынга четпестерни эдери-биле мал ажылының кадрлары-биле ажылды күштелдирип, ээ-харыысалгалыг, кежээ кижилерни шилип ап, оларның ортузунга кижизидикчи ажылды экижитсе чогуур деп бодаар мен.

К. КУУЛАР.

ЧЕМПИОННУҢ КОДАНЫНДА

Эрткен чылын кодээ ажыл-агыйның адырлар аайы-биле чемпион болганнарның аразында Оклан-оол Адый-оолович Кужугет база бар. Ол төрүүр чүс баш хойга онаштыр 142 хураганны доруктурган, чаш төл алырының талазы-биле социалистиг чарышка республикага бирги черни алган. Хоочун малчын моон мурнунда-даа мал бажы өстүреринге косиү үлүүн киирип келген.

Оклан-оол Адый-оолович — Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының хойжузу. Ол амгы үеде кыштаглаашкынны база чедиишкинниг эрттир турар. Ооң кадарган хоюнда хорамча чок, бо хүннерге чедир төрээн 308 хоюндан 360 хураган азы чүс башка онаштыр 117 хураган алдынган. Амдызында хураган алырының талазы-биле районда бирги черни ол ээлеп турар.

Мурнакчы малчын хөй-нити ажылынга база идепкейлиг. Чаңгыс чер чурттуглары ону Барыын-Хемчик район Совединиң депутадынга соңгуп алганнар. Ынчангаш ооң харыысалгазы улам улгаткан. Ол ам доозукчу чылдың болгаш ниити беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирин шиитпирлээн ажылдап турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

Хойжуларга сүме

ЧЕМ ХУУЛДУРБАСТААНДА

Чаш хураганнарның чем хуулдурарын үрээр аарыг — диспепсия — бистиң республикада кончут нептерецгей. Бо аарыг — малдың кандыг-бир органының аарыы эвес, а органның ажылдаарын үрээр аарыг. Ук аарыгның кол кестүр демдээ — диспепсия (чем хуулдурбас дээн уткалыг) тыптыр, сыыладыр өттектээр. Ылангыя кышкы болгаш эрте часкы үелерде хөй таваржыр.

Төрүүр хойлар боос чорда четпес болгаш шынары чавыс чемнер-биле чемгергенинден бо аарыг тыптыр. Чаа төрүттүнген хураганнар дажок кошкак болгаш ырбыска болур. Иези тоттурбас, мезинип сүдү шуут чок-даа болур. Ынчан А витамин четпестээр, ооң уламындан шөйүнду иштиг өскерлир — коду-шөйүнду чем хуулдура албас апаар. Езулуг диспепсия ол.

Диспепсияның аар дептен үезинде арыг-шевер эвес чемгерилге болгаш ажаалда хураганны улам баксырадыр. Аарыгның ийиги чадазынга хоранналыышкын эгелээр. Хураган ыйнып турар апаар, сыыладыр, туттунмастай бээр, тыртар, курлур. Аарыгның ургулчулээри каш шактардан ийи-үш хонук чеде бээр.

Өй-шаанда эмнеп, хемчег алырга, аарыг хураганнар өлбес. Аарыгны узамдыктырар болза, ижиниң колибацилез болгаш дизентерия аарыгларының тыптырынга чедирер, а ол кончуг айыылдыг.

Эмнээри. Дораан ангылаар. Баштай чартык азы бүдүн хүн дургузунда чемгербес. Нарын-лап аараанда бүдүн хонукта-даа аштадыр. Ол үениң дургузунда үш-дөрт шак болгаш-ла 200—250 мл физиологтуг эзилдириг азы чылыг сүт ижиртир (ээлистирээр). Ол хуусаанын соонда хураганның чем чиир хоңну кирип, байдалы чүгээр апарза, иезиниң эмиин арыглааш, эмзирип болур. Ооң соонда үш-дөрт шак эрткенде эмзирер. Аарыг намдай берген болза, иезинче ыдыптар. Ынчалза-даа чамдык микробтар күш кирип, ындында сулараан хураганны улам баксырадыр бербес кылдыр антибиотиктерни болгаш сульфаниламидтерни ажыглаар. Олардан стрептомицин, синтомицин, биомицин эң дээштиг.

Бергедей берген хураганнарга физиологтуг (0,9 хуу дустуг, хайындырган чылыг суг) эзилдиригни хүнде ийи-үш катап 50—100 мл-ни кеш алдынче сыкыртыр азы глюкозаны хавче сыкыртыр. Чүрээ баксырап кээр болза, ол хуулуг кофеин эзилдиринин 0,3—0,5 мл-ни кеш алдынче сыккыртыр. Бо бүгү-биле черге-лештир ветеринар-санитарлыг болгаш профилактиктиг хемчеглерни алыр.

КИДИСТИ СОЛААН

Кидисти хөй вектер дургузунда өг кылырының кол материалы кылдыр ажыглап келген. Кижиин ол чылыгны эки камгалап арттырар болгаш чайын өг иштиниң серинин турарынга таарымчалыг.

Уштобинскиниң өг кылыр фабриказы эрткен чылын малчыннарга 16 муң ажыг өглерни бүдүрүп үндүрген. Өглерни ынчалдыр хөйү-биле бүдүрүп эгелээни-биле кидиске хереглел хенертен өскен. Ынчангаш эртон тускай эртемниглер ону солуур кылымал кидисти тывары ажылдарын эгелээн. Олар эм малчыннын чурттаар черин сооктан, изигден камгалаар чаа материалды чогааткан нар. Оон ангыда оон-биле шыпкан өглер улам шевергин көстүр болган. Чаа материал-биле шыпкан өглерни бир-ле дугаарында Казахстанның бүгү областары алырлар.

ХӨЙ МЫЙЫСТЫГ ХУРАГАН

Смолян округтуң Вербия суурунуң чурттакчызы, эң хоочун хойжу Карамфил чоокта чаа бодунуң тозан алдыгы төрүттүнген хүнүн байырлап эрткен. Ындыг-даа болза оларның фермазында элээн каш айлар буруңгаар төрүттүнген, ам эки өзүп, доругуп турар хураган ышкаш хөй мыйыстыг хураганны ол кажан-даа көрбээн.

Ол хураган алды адыр мыйыстыг. Ындыңында-ла боор, ооң хөглүү, херекке туралыы дажок. Бир мыйызында-ла үш адыр өзүп орар. Хөлүн эрттир хөй мыйыстыг болганы ооң өй-тап өзеринге шаптыктаваан турар. Ам ооң деңзизи 60 кг ажыг, дүгү база-ла кончуг эки.

КОЖА-ХЕЛБЭЭ НАЙЫРАЛ ЁЗУЗУ-БИЛЕ

Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында совет-финлянд керээниң 37 чыл болганынга.

Финлянд найысылалдың төвүнде турар парламент бажыңы ырактан көскү. Ол бодунуң хемчээли, архитектура хевири болгаш гранит баганаларының делгем-күчүлүү-биле кайгамчык. Ында чурттуң дээди эрге-чагырга органының 200 депутаттары иштики-даа, даштыкы-даа политикага хамаарышкан документилерни чугаалажып көрүп, бадылап турар.

Парламент залында СЭТА-ның корреспондентилеринге тускай олут бар. Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында аңаа 1948 чылда чардынган совет-финлянд керээниң хуусаазын дараазында 20 чылче уладыр дугайында айтырыгны 1983 чылда чугаалажып турда, олуржур ужурга таварышкан мен. Айтырыг чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп шиитпирлеттинген. Ынчангаш Совет Эвилели-биле Финляндияның улустарының аразында харылзаазынга төөгүлүг ужур-дузалыын көргүскен ол документ үш катап хуусаа бетинде узаттынган, ону бо удаазында 2003 чылга чедир узатканы ол.

Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг ийи чурттуң аразында тайбың кожа-хелбээ турарының принциптеринге үндезилеттингени харылзаа дугайында ол чугула документини чыл бүрүде ийи чурттарда калбаа-биле демдеглеп турар. Ынчалзажок бо чылын ол онзагай болур. Делегейниң улустары гитлерже фашизмни баскан улуг Тиилелгениң 40 чыл оюн, аңаа Совет Эвилелиниң киирген шиитпирлиг улуг-хуузун айытпышаан демдеглеп эртирерлер. «Финляндия — Совет Эвилели» ниитилел база апрель эгезинден май ортаа үезинге чедир «Тайбың айын» эртирерин шиитпирлээн. Ону Тиилелге хүнүнге турасхааткан улуг байырлыг хурал-биле доозар.

Гитлерже фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чыл ою — чер кырынга тайбың күзээр бүгү кижилерге кайгамчыктыг хүн болур деп, «Финляндия—Совет Эвилели» ниитилелдиң чиңгине секретары Эркки Кивимяки чугаалаан. Герман фашизмниң кыпсып үндүргени делегейниң ийиги дайынының түңнелинде делегейниң улустары салап четпес каража-когаралга таварышкан. Ооң иштинде финн улус база улуг когаралдыг болган. Совет улустуң Тиилелгези оларны фашистиг хулдалыышкындан хостаан. Улуг Тиилелгениң ужур-дузазын демдеглевишаан, бистер, делегейниң чаа дайынының өрттүнүң тыптып келир айыылын чок кылырының эргежок чугулазын, улустар аразында айтырыгларны шиитпирлээриниң чепсээ дайын эвес, а тайбың чугаалажылгалар, дугуржулгалар болдурарын саналдап турар бис.

Тиилелгениң 40 чылын Финляндияның өске-даа хөй-нииити организациялары-биле кады бодунуң хүрээлеңинде бир миллиоң ажыг кижилиг Финляндия профэвилелдериниң төп организациязы (ФПТО) база калбаа-биле демдеглээр. ФПТО-нуң делегей айтырыгларының талазы-биле секретары Маркку Яаскеляйнен мээң-биле беседазынга: — Совет Эвилели-биле Финляндияның профэвилел организациялары шыдаан тура найыралдыг болгаш кады ажылдажылгалыг турган. Бистер ийи чурттуң профэвилелдериниң төлээлериниң киржилгези-биле ССРЭ-ге болгаш Финляндияга алдарлыг юбилейге турасхааткан ниити хемчеглерни чорударын кады шиитпирлээн бис— деп, чугаалаан.

Апрельдиң ортаа үезинде Лахти хоорайга ФПТО тайбың хүннерин организастаар, аңаа кол айтырыг болза тайбыңны быжыглаар дээш, Европа диптиң соңгу кезиинге ядролуг чепсектен хостуг зонаны тургузар дээш, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисежип турар улустар-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар демиселдиң идепкейжидери болур. А май эгезинде бистер Финляндияга Совет Эвилелинден келир профэвилел делегациязын манап турар бис—деп, ол медеглээн.

Бо чылдың бир онзагай чүүлү болза, августа Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызынга ат салган хүнден бээр 10 чыл ою болур. Ниити Европа чөвүлел хуралының киржикчилери күрүнелерниң төлээлекчилериниң Мадридке болган ужуражылгазынга хүлээп алган шиитпирни ёзугаар аңаа белеткелди. Финляндияда өске чурттар-биле бир дөмей чорудуп турар. Мында политиктиг хайгааракчыларның санап турары болза Түңнел актыга ат салганының 10 чыл оюнуң байырлалы чөвүлел хуралдың эгелээни шимчээшкинни уламчылаарының база ол ышкаш ук документиниң принциптерин болгаш негелделерин амыдыралга боттандырарының эргежок чугулазын демдеглээр ужурлуг.

Ниити Европа чөвүлел хуралының Түңнел актызынга айыттынган принциптер совет-финляндия найыралдыг кожа-хелбээ харылзааларда боттанып турарын демдеглээри база чугула. Чижээ, Совет Эвилели 1974 чылдан бээр садыг талазы-биле Финляндияның эң улуг харылзаалыг апарган, а Финляндия бодунуң ээлчээнде 1980 чылдан эгелээш, Совет Эвилелиниң сайзырацгай капиталистиг чурттар-биле садыг харылзаазында ийиги черни ээлеп турар. Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң девискээрлеринде улуг объектилерни тударынга кады ажылдажылга улам-на улуг ужур-дузалыг апар чыдар. Амгы үеде совет тускай эртемниглерниң киржилгези-биле найыралдың чаа тудуу — Коувола хоорайдан Тампере болгаш Хельсинки чедир участокта совет газ дамчыдар тудуг эгелээн. 1986 чылдың төнчүзүнде ук тудуг дооступ, Финляндияже совет бойдус газын дамчыдары ийн катап өзер.

Ийи чурттарның аразында найыралдыг харылзааларны калбартырынга совет-финляндия холушкак акционерлиг ниитилелдер улуг салыышкынны киирип турар. Чижээ, «Делегей ному» дээр Бүгү-эвилелдиң даштыкы садыг каттыжыышкыны ында көскү рольдуг. Ол Финляндия ном үндүрүкчүлериниң ассоциациязы-биле, эң улуг дээн ном үндүрер черлери, ном садыглары-биле сырый харылзаалыг. Финляндияга совет номнарны тарадырынга ол улуг идигни берип турар. «Тайбыңның айы» чорупа турда, «Делегей ному» дээр Бүгү-эвилел каттыжыышкыны Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга турасхааткан хөй-хөй ном делгелгелерин организастаар.

Хөй янзы совет-финляндия харылзаалар болза ийи чурттуң аразында чардынган 1948 чылдагы керээниң быжыг үндезининге тургустунган найыралдыг харылзааларының тодаргай илерели-дир. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев биле Финляндия республиканың президентизи Мауно Койвистонуң бо чылдың март ортаа үезинде Москвага ужуражылгазы ийи чурттуң найыралдыг харылзааларын база катап бадыткаан. Ужуражыышкынга совет-финляндия харылзаалар 1948 чылдың Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээниң тодараткан угланыышкыны-биле тайбыңның болгаш улустар аразынга айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктары дээш моон соңгаар-даа турушту хөгжүүр дээрзинге бүзүрел илергейлеттинген.

Николай ГОРБУНОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.
Хельсинки.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

♦ **СОФИЯ.** Софияның машина кылыр комбинадында кылыгларның чаа хевирин немешкен. «Найырал» электрокарларның баштайгы бөлүү бүдүрүлгелерниң конвейерлерин дамчып эрткен. Мооң мурнундагыларынга бодаарга оларның күчүзү улам улуг. Бо машиналар бирден үш тонна чедир чүъкти 5,6 метр бедик көдүргүрер. Оларны демир-орук транспортунга, судноларга, склад ажыл-агыйларынга ажыглаары көрдүнген.

Конструкторларның чогаадышкынының эң-не чаа чединишкини ол модель болуп турарын Болгарияның телеграф агентствозу дыңнаткан. Мурнундагы хевирлерге бодаарга ук машиналарның бүдүрүкчүдүү 30 хуу бедээн. Янзы-бүрү шимчээшкиннерни боттандыларда микропроцессорлуг тургузугнуң дузазы-биле чорудар. Бо чорук электри энергиязының чарыгдалын элээн эвээжедир арганы берген. Чолаачының кабиназы база эң-не таарымчалыг, эптиг кылдыр чогаадып кылдынган.

Софияның машина кылыр комбинады — чер кырынга ажылдаар транспорт техниказын бүдүрер талазы-биле чуртта кол бүдүрүлгелерниң бирээзи. Ооң продукциязының тозан ажыг хуузун даштыкыже, бирги ээлчегде Совет Эвилелинче чорудуп турар. ССРЭ-ниң хөй санныг чагыглары бүдүрүлгени улам ынай калбартырынга, технологтуг чорудулгаларны сайзыраңгайжыдарынга идиг берип турар. Амгы үеде комбинаттың коллективи автоматизациязының, электрониканың болгаш робот техниказының автоматчыдылгазынга үндезилээш күш-ажылдың интенсификастаарының сорулгаларын шиитпирлээри-биле ажылдап турар. Бо дээрге БКП-ның эртемни практика-биле холбаар, чүгле шынар демдектиг кылыгларны бүдүрер деп машина тудукчуларының кыйгырыынга тодаргай харыы болур.

ПХЕНЬЯН. Корея Улус-Демократтыг Республикада эң улуг каттыжыышкын болур Анджунуң шахтёрлары бо чылдың бирги кварталының оналдазын хуусаа бетинде күүсеткен. Бо чылдың баштайгы ийи айында пландан ажыр казканы 58 муң тонна хөмүрдашка немей ам-даа муң тонна оттулар-чүүлдү олар бээрлер.

Анджунуң ажыл-ишчилери Корееже япон милитаристерден хостаанының 40 чыл оюн болгаш Кореяның Күш-ажыл партиязының 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чуртта калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турарлар дээрзин каттыжыышкының кол инженери Цой Ен Сан СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага чугаалаан. Коллективтиң чединиишкиннериниң чугула фактору болза ажылды механизастаарының деңнелиниң доктаамал өзүп, массалыг техниктиг чорудулга шимчээшкиниң идепкейжээнинде. Амгы үеде каттыжыышкынның бүдүрүлгелери калбарып, чаартынып турар. Ам бар турар алды шахтага немей чыл төнчүзүнге чедир ам-даа үштү дужаарын тудугжулар планнап турар.

Анджуда хөмүр-даш казарын көвүдедиринге Совет Эвилели улуг деткимче көргүзүп турарын Цой Ен Сан демдеглээн. Тус черниң хөмүр-даш казар черлеринде совет техниканы хөй чылдар иштинде ажыглап келген, ССРЭ-ге кылган амгы үениң бедик бүдүрүкчүлүг дериишкиннерни ынаар чорудуп турар. Донбаста, Карагандада, Москвада хөмүр-даш бассейннериниң мурнакчы дуржулгазын каттыжыышкынның шахтёрлары шиңгээдип алганнар.

ХОШИМИН. ВСР-ның мурнуу чүгүнүң хөй чурттакчылары Май Бириниң чыскаалын, а ол ышкаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл болур оюн таварыштыр байырлалды боттарының телевизорларының экраннарынга бо чылын баштайла көөрлер. Хошиминде тудуп турар спутник харылзаазының «Лотос-2» деп чер адааның станциязы бо талазы-биле дузалаар, ону чоокку үеде ажыглаалга киирер.

Ийи чурттарның амыдыралында төөгүлүг болуушкуннар — америк ёзуну эдерген чалча ёзу-чурумдан Мурнуу Вьетнамны хостааныны 10 чылын болгаш Ада-чурттуң улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартырышаан, совет болгаш вьетнам тудугжуларының интернационалчы коллективи ССРЭ биле ВСР-ниң кады ажылдажылгазының кады тудуп турар объективин хуусаа бетинде доозарын хүлээнген.

Чурттуң мурнуу чүгүнге чаа «Лотос-2» станциязы ажыглаалга киирерге төп совет телевидениениң дамчыдылгазын хүлээп ап болур. Ады-дуржулгалыг улустуң амыдыралы-биле улам хандыр таныжар. Хошимин болгаш бүгү Мурнуу Вьетнамның делегейниң хөй чурттары-биле харылзаазын хандырар арганы бээр. Ам, шеделге ажылдарының мурнуу чарыында шак ындыг станциялары ГДР-ге, ЧССР-ге болгаш АДР-ге, а ол ышкаш Ханой чоогунга «Лотос-1» деп чер адааның станциязын тударынга киришкен дуржулгалыг совет специалистер дериишкиннериң ажылын таарыштыр кылырынга дузалап турар.

(СЭТА).

ДӨРТЕН ЧЫЛ БОЛГАНДА УЖУРАЖЫЫШКЫН

НЬЮ-ЙОРК, СЭТА-ның корреспондентизи И. Барсуковтуң дамчыдып турары болза:

Фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чылын байырлап демдеглээри-биле делегейниң ийиги дайынының бөлүк америк хоочуннарының Европага ам баар деп турары Каттышкан Штаттарның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразынга бот-боттарын билчир чорукту быжыглаар херекке бараан болур. 1945 чылдың чазынында Эльбага совет болгаш америк шериглерниң төөгүлүг ужуражыышкынының киржикчилери, тус черниң дайынга удур организацияларының төлээлекчилери Даллас (Техас штат) хоорайга болган парлаалга конференциязынга ол дугайында айыткан. Эльбага ужуражыышкынның киржикчилери—совет хоочуннар-биле ГДР-ниң Торгау хоорайның чоогунга база катап ужуражыры-биле бо айда аъттаныптар бодап турарын парлаалга конференциязынга хоочуннар бадыткаан. Ооң соонда АКШ-тың төлээлери совет маадыр хоорайларга аалдап чедерин планнап турар.

1945 чылдың май 2-де Торгаунуң бичии-ле соңгу талазынга совет солдаттар-биле ужурашкан мен, деп АКШ-тың шериниң лейтенантызы чораан Кен Джемри СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга чугаалаан. Мээң бодумга-даа, мээң эштеримге-даа ол уттундурбас хүн болган. Бистиң шериглеривистиң каттыжып келгенинге, дайын төнери чоокшулап орарынга американнар-даа, орустар-даа онза өөрүп турган. Бистиң аравыста дөмей чүүлдер хөй-дүр дээрзин көргүскен найыралчы беседалар ол хүннерде бистиң аравыска болгулаан.

Парлаалга конференциязы чоруп турар үеде Каттышкан Штаттарның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразынга хууда харылзааларны тургузарының, ылаңгыя делегейниң дүшкүүрлүг байдалының амгы үезинде оларның аразынга бот-боттарынга бүзүрежир чорукту быжыглаарының эргежок чугулазын база катап айтыр болдаан бис, деп америк хоочун демдеглээн. Эльбага чаа ужуражылгавысты-даа, ССРЭ-же аян-чоруувусту-даа аңаа бараалгадып турар бис деп, Джемри демдеглээн.

БО ЧУРУКТА—НЕПАЛ

Чоокта чедир-ле Непалдың дугайын «Даглар аразында чурт» деп чугаалажыр турган. Шынап-ла, ол хаан черниин географтыг онзагай байдалы ооң бир янзы амыдырал-чурталгазын хевээр арттырарынга, даштыкы салдардан чүс-чүс чылдарның национал аажы-чаңнарны болгаш чаңчылдарны камгалаарынга дузалыг бооп келген. Ынчалза-даа 140 муң дөрбелчин километр черде чаптылган ол чурттуң өске черлерден хооруунуң дугайын чугаалаар болза, шын эвес болур ийик. Непал делегей ареназынче бүзүрелдиг-биле билдинип үнген болгаш каяа-даа каттышпаан күрүнелерниң шимчээшкининиң киржикчизи бооп, аңаа эвээш эвес чугула рольдуг бооп турар. Он алды млн. ажы. непалдар чурттуң мурнунда тургустунган социал-экономиктиг нарын айтырыгларны шиитпирлээр дээш кызымаккай ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: Непалдың найысылалы — Катманду хоорай делегейниң турисчи төптериниң бирээзи кылдыр санаттынып турар: чигир хыыргылыжын ону болбаазырадыр черже аппар чоруур кижилер; уруглуг непал херээжен кижи.

В. СОБОЛЕВТИН фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УШКАН ЧАГЫЛАР

Чадаана хоорайның Колхозная кудумчузунга электри удазыны шөйген чагыларның бирээзи кээп дүшкен. Боду-даа эвес, автомобиль башкарган ээриин чолаачының буруузу-биле эрткен чылдың декабрьда кээп дүшкен.

Ол талазы-биле хемчеглиг электри станциязының ажылдакчылары дораан ап, халап берген демир-дузактарны кестирип, чаа оңгарны казып, чаа чагыларны эккеп каан. Байдал дораан экижир-дир деп чурттакчылар өөрүп турган.

Ооң бээр үш ай ажыг үе эрткен. Ол чагы-даа, оңгар-даа чытпышаан. Хамык-ла буруу—чагы көдүрер кран тывылбастаанында. Ынчап турда ооң чанынга база бир чагы кээп дүшкен. Ооң демир-дузаан безин кеспээн, халаары халайып, чердеэзи черде хевээр чытпышаан. Ооң уламындан эрткен, дүшкен кижилерге шаптыктап, айыылды болдуруп турар.

Ол чылдагаандан чамдык бажыңнарже киирген электри шугумнары үзүлгеи. Чырык чок чеже манаар, чамдык чурттакчылар өске кудумчулардан электри шугумнарын ай-баш чок шөйүп алгаш, бажыңнарынче киирип алгылаан, а радио дыңнавас хевээр.

Ол ушкан чагылар кажан «туруп» кээр ирги? Кажан радио дыңнаар бис? Кайы хамаан чок шугум шөйген чорук база шын эвес, озал-ондак үнүп болур. Бо дугайында харысалгалыг эштерниң харыызын дыңнаары күзенчиг.

А. ДОНГАК.

«ЧАЙЫКТААН» БАЖЫҢ

Фельетон орнунга

Часкы хүннүң шонууңга бойдус оттуп, крышаларда холдуя берген доштардан дамды токулдап бадып эгелээр. Чазын кижиниң сагыш-сеткили база көдүрлүр, агаарны киир тынарга артында шыксыг ышкаш апаар. Часкы шаг магалыг-ла. Ынчалза-даа ооң кээрин чамдык кызылчылар шоолуг-ла манаксавас. Чүге ындыг чоор деп кайгаар-даа кижилер турар чадавас. Чүге дизе, хар эрээни-биле деңге оларның бажыңнарының дээвирлери «ыглап» эгелээр. Оон-моон дүшкен дамдыларны доскан хууңнарны ол-бо черлерге чыскаай салгылаптарлар. Ында-мында өйлеп-өйлеп бадып турар сугнуң дааажын дыңнап орарга, сан-даа санап турганзыг, ындын кирип барла чыдар дивес силер бе.

«Чайыктаан» бажың дөртку микрорайоннуң чаа бедик бажыңнары-биле кожалаштыр турар. Оларның мырыңай чанында бажың-дыр ийин, чүгле кудумчу кежилдир. Заречная кудумчузунда ийи каът үш бажыңны каш чыл бурунгаар «Тыва септелге-тудуг» трестиң хоорайда септелге-тудуг участогунуң бригадалары чаагайжыды эде кылган. Чурттакчылар даштыыртан суг дажывас, изиг-соок суглуг бажыңныг болур бис деп амырап турганнар. Үш бажыңның ортузундаазын шуут белен болган дээш тудугжулардан № 3 бажыңнар эргелелиниң ажылдакчылары хүлээп алган. Он ийи өг-бүле бажыңнарынче көжүп кирген хүнден эгелеп чедир кылдынмаан ажылдар илереп эгелээн. Раковиналарның сыптары чок, чырык үргүлчү «карак базып» өжүп-хып каап турар, эжик-соңга ай четпейн чыда хаашпас апарган. Чурттакчыларга ийилеп-чаңгыстап турган арай боорда херекселдерин четчелеп берген. Ваннаның суг агар краннарының шүүрлерин та кым үшта ээрип апарган чүве. Ээриилдер, шүүрлер, сифоннар садыгда база чок боор. Хереглекчи боду-ла оон-моон чыгдынар ужурга таваржыр. Септекчилер чамдык чүүлдерни эргизи-биле солуй эптеп кааны бир-ийи чыл эрткенде безин тодарап турган.

Чыл четпээнде ол манзаларбиле шып каан шала арзайып шаарарган туруп кан. Шывыгны бажыңнар эргелелиниң ажылдакчылары кудумчуга эккеп төккеш, боттарыңар кылып алыңар деп айтышкан берип каан. Боттарының чурттап орар оран-савазын капчаар, олар шалаларын кылып, дозулап алганнар.

Бо бүгү-даа эрткен үениң хомудалдары-дыр. Ол дугайы уттундура-даа бээр турган. Ынчалза-даа бажың девиирин шыппаанындан чазын хар эрип турда, чайгы кудуушкуу үезинде дамдылап эгелээр. Малгаш чеже шыдаар, кээп дужеринге белен чыгы апарган. Ханалар тигленгилей берген. Чаъс суундан өткеш калдарарган хананы чеже-даа чугайлаарга, ол-ла хевээр артар. Ийи-үш чыл улаштыр «чайыкка» алыскан чурттакчылар бо чазын бажыңнар эргелелинге кээш-даа катап хар аштап бээрин дилеп четкен. Боттарыңар каңчап аштап албас силер, дээвир кээп дужерин манап олурарыңар ол бе дээш оларны дүште чок болган. Бир хондур, ийи хондур, чеди хондур дамдылап кээрге, харын-даа кижилер орта өөренип каар. Ол чокта чалгааранчыг ышкаш апаар. Чай дүжерге, оон-даа хөглүг бооpу чугаажок. Дыңмирээшкиниң чаъс келгиже, бажыңның кырын шыварын дүжевейн-даа турар.

Хоорлүүскомнуң чуртталга-коммунал эргелели, чуртталга-бүдүрүлге трези бажыңны септеп кылган хоорайның септелге-тудуг участогу «чайыктаан» бажыңны «бөөшкүннээрининиң» аргазын бодап көрбес болза, дээвир мет дээш кээп дужерин мыя бо келген. Азы ол бажыңны ам база катап септээрин көрдүнүп турар болганы ол чоор бе?

М. БИЛИРБЕЙ.

УЛУСЧУ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

1945 чылдың апрель 5-те Кошиценин чазак программазын чарлаанындан бээр 40 чыл болганынга

Национал-хосталгалыг демиселдиң доозулганының болгаш Совет Армияның фашизмден чуртту хостааның 40 чылын калбаа-биле демдеглээринге чехословак улус белеткенип турар.

Чер кырынга тайбың нүүрүнде совет улус болгаш ооң шерии эң улуг каража-когаралдарга таварышкан. Чүгле Чехословакияны хостаарда безин 140 муң совет дайынчы өлүрткен, чартык миллион кижи балыглаттырган. Совет Эвилели болгаш ооң маадырлыг шерии бистиң улустарывысты узуткаттырыышкындан хостаан болгаш боттарының келир үези кандыг болуруң хостуг шиитпирлээр арганы чехтерге болгаш словактарга берген.

Фашистиг агрессиядан баштай каражадааннарның бирээзи — Чехословакияның улустары гитлерже кулданыг-биле эптешпээнин болгаш национал хосталганы база бодунуң күрүне ёзузун катап тургузар дээш үргүлчү демисежип турганын сагындырыксай-дыр мен. Бистиң дайынчыларывыс делегейниң ийиги дайынының бүгү фронтуларынга тулчуп чоруп турган. Людвик Свободаның ССРЭ-ге чечелеп тургусканы Чехословак шериг корпузу эң хөй санныг кижилиг каттыжыышкын болган. Совет Армия-биле кады ол Мурнуу Украинада Бузулуктан Прага чедир алдарлыг орукту эрткен. Чехословак ужудукчулар Англия дээш тулчуушкунга киришкен, бистиң солдаттарывыс Соңгу Африкага, Барыын Европага тулчуп чоруп турган. 1944 чылда Словак Национал тура халыышкынның болгаш 1945 чылда чех улустуң Май тура халыышкыны алдар-биле бүргеттинген. Тулчуушкуннар шөлдеринге нацисчи кара-бажыңнарга болгаш концлагерьлерге бистиң 360 муң ада-чуртчуларывыс өлген.

Чехословак улустуң демиселин баштаан Коммунистиг партия дайынның эжеледигиниң Удурланыышкынның аар-берге шылгалдазын тудуп эрткен. Кедилиг, чөптүг болгаш аскежиктиг амыдырал дээш 25 муң коммунист амы-тынын берген. Партияның он-он муң кежигүннери кара-бажыңнарже, концлагерьлерже киир октаттырган, истедип-сүрүүшкүнге таварышкан.

Совет Армияның өндүр улуг маадырлыг чоруу, Удурланыышкын шимчээшкининге коммунистерниң чайгылыш чок, эрес-дидим чоруу Коммунистиг партияның ат-алдарының өзеринге идиг берген, ажылчын ангының, улус массаларының аажок улуг идепкейин, революсчу энергиязынын көдүрлүүшкүнүн хайныктырган. Ооң-биле кады дайынның түңнел үе-чадазында антифашистиг удурланыышкын дайын соондагы амыдыралды чөптүг ёзу-биле таарыштыр тургузар дээш демисел-биле улам тода каттыжа берген.

Хосталганың соонда Мюнхен мурнундагы политиктиг системаже ээп кирииишкини болдуруп болбас, чаа республика чаа экономиктиг, социал болгаш политиктиг тургузуглуг, чөптүг ниитилел тургузуглуг. мюнхенчи халаптың болгаш эжелелдиң ээп келириниң аргазын кажан-даа болдурбас шак ындыг даштыкы политиктиг үндезиннинг болур ужурлуг деп бүзүрел чоннуң ортузунга бышкан турган.

Республиканың хосталгазы дээш демисел чүгле холга чепсектиг демисел-биле эвес, харын чуртка болгаш даштыкыга политиктиг хайнышкынныг ажыл-чорудулганың аргазы-биле база чоруп турган. Ол үениң эң улуг политиктиг документилериниң бирээзи Кошиценин чазак программазы болу берген.

1945 чылдың чазы чоруп турган... Совет Армия болгаш 1-ги Чехословак шериг корпузунуң шериглери республиканың чурттакчылыг черлерин улаштыр-улаштыр хостап турган. Хоорайларга, суурларга эргелел башкарыышкын чоннуң боттарының соңгуп алганы национал комитеттерниң холунче шилчип турган. Ажылчы чоннарның инициативазын ёзугаар көдээ черлерге черни ядыы тараачыннарның аразынга хуваап берип эгелээн. Чурттуң патриотчу күштерииниң тура-соруун илергейлевишаан, Чехословакияның Коммунистиг партиязы чоннуң аажок хөй нуруузунуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга таарышкан болгаш ниитилелдиң бүгү кезектеринде хөй санныг талалакчыларны бодунче хандыкшытты дег программаны көдүрген.

Коммунистерниң ат-алдарының, салдарының өзүлдези Лондонга турган чехословак эмигрант чазактың президентизи Эдвард Бенешти ЧКП-ниң удуртулгазы-биле чугаалажыышкыннар кылырынче албадапкан. Ол чугаалажыышкыннар 1945 чылдың марттың ортан үезинде болган. Совет Армияның хостааны чехословак девискээрге ажылчы чоннар демократтыг чаартылгаларны боттандыра берген турган шак ындыг үеде ол чугаалажыышкыннар болган.

ЧКП-ның болгаш лондон эмиграцияның төлээлекчилериниң аразынга Москвага чугаалажыышкыннарның түңнелинде чехтерниң болгаш словактарның Национал фронтузун тургузар, чаа чазакты тургузар болгаш ооң программазын ажылдаап кылыр дугайында дугуржулгалар чедип алдынган. Тодаргай чугаалажып көрүүшкүннерниң соонда хүлээп алдынган чазак программазының төлевилелин ЧКП-ниң өмүнээзиндеи Клемент Готвальд саналдаан.

Чехтерниң болгаш словактарның Национал фронтузунуң баштайгы чехословак чазаан словак Кошице хоорайга 1945 чылдың апрель 4-те тургускан. Социалистиг партияның чоон үзелдиг болуунуң удуртукчузу, Чехословак Республиканың Совет Эвилелинге элчини чораан Зденек Фирлингер ону баштай берген. Чазак баштыңының оралакчызынга ЧКП-ниң удуртукчузу Клемент Готвальдыны томуйлаан. Чазактың составынга коммунистер Чехословакияның төөгүзүнде бир дугаарында кирген. 1945 чылдың апрель 5-те ол чазак Кошицеге бодунуң программазын чарлаан. Чехословакияның төөгүзүнге ол Кошиценин чазак программазы деп ат-биле кирген.

Аңаа дүүштүр бирги ээлчеглиг сорулга чүл дээрге, гитлерже эжелекчилерге удур демиселди Совет Эвилели-биле кады долу тиилелгеге чедир чорудары болгаш хосталган черге чаа амыдырал тургузуушкунунче кирери болуп турган.

Чаа күрүнеге эрге-чагырга чоннуң холунче шилчип турган. Хосталгалыг демисел үезинде тывылган национал комитеттер ооң чер-черде органнары болу берген. Чазак программазынга калбак социал эргелерни болгаш хосталганы күштүг болдуруп чорудары көрдүнген. Демократтыг национал политиканы боттандырарын чарлаан. Чехословак Республика акы-дуңма ийи улустуң — чехтерниң болгаш словактарның күрүнези кылдыр чаарты тургуттунген.

Чер реформазын, гитлержи эжелекчилериниң өмээржинчилерин кезедирин, фашистиг болгаш фашиссирек партияларын хоруурун, гитлерженилерниң болгаш оларга саттынганнарының бүдүрүлгелерин база чер ээлелдерин хураарын, банкыларга күрүне контролюн тургузарын болгаш делшилгелиг өске-даа хемчеглерни ынчан көрген.

Кошиценин чазак программазы Чехословакияның даштыкы политиктиг чаа угланыышкынын тодаргайлаан. Чехоловакияның болгаш ССРЭ-ниң аразынга Найырал, дузалажылга болгаш дайын соонда кады ажылдажылга дугайында 1943 чылдың декабрьда-ла чардынган керээге ол программа даянган. «Чехословак Республика даштыкы болгаш шериг политиказының талазы-биле алырга, ССРЭ-ге чугаажок даянган улусчу күрүне болур ужурлуг» деп, Словакияның Коммунистиг партиязының 1945 чылдың февраль-мартта Кошицеге болган конференциязынга Густав Гусак онзалап демдеглээн.

Кошиценин чазак программазы шагда-ла күүсеттинген, ынчалза-даа мында салдынган кол принциптер чугула ужур-дузалыын бөгүн-даа чидирбээн.

Эрткен 40 чыл Совет Эвилели-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының угланыышкынының шынның бадыткаан. ССРЭ-биле бүгү талалыг харылзааларны калбартырын бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң чечектелиишкининиң үндезини кылдыр көрүп турар бис.

Профессор Томаш ТРАВНИЧЕК,
ЧССР-ниң Национал фронтузунуң ТК-зының даргазының оралакчызы.

ЭР КИЖИНИҢ УРАН ХОЛУ

Эр кижиниң уран холу
Эптей тудар чанакчы күш —
Чурттаарының идегели
Чула отту кыпсып тудар.
Мерген угаан, чүрек-биле
Беш салаа чүнү кылбас —
Уран тоолдар диргискештиң
Улус өөртүр, чуртту
каастаар.
Эр кижиниң күштүг холу
Эртем болгаш күш-ажылды—
Каттыштырып башкаргаштың
Кандыг чажыт ажытпазыл?
Кыпкан сылдыс ыраан чедер,
Кыраан назын
чалыыткадыр —
Сагышта чок чүвелерин
Чаяап тывар үези кээр.
Эр кижиниң изиг холун
Чүү-даа чүве солуй албас —
Ээлеп чоруур чуртталгада
Чүрек тудуш күштер ында.
Бодал дамчаан судалдыг хол
Боостааже-ле көдүртүнмес;
Харын чүгле дайын удур
Камгалалдыг чаңныын тудар.

ЭР КИЖИНИҢ ХОЛДА ЧЕПСЭЭ

Эр кижиниң быжыг холда
Эвилели ажыл чепсээ —
Чурттаганың назынында
Судалданып кужу болур.
Ханы черден эртине тып,
Хая даштан орду туткаш —
Угулзалап, чазап, шуткуп
Угаан чүрээн арттырып каар.
Эр кижиниң салбас чепсээ
Эрте шагның маска,
кадыыр —
Ажы-төлдүң азыралы,
Аңы-дуңма эви ында.
Белдир хемнер чая аксып,
Бедик даглар кожүргүлеп —
Чечек, тараа челээштелдир
Черниң кырын шимеп турар.
Эр кижиниң адыжында
Эртем кужу, угаан оду —
Келир хүнче, талыгырже
Херел тыртып, кыйгы улаар.
Сарыыл,чоктар чепсек арнып
Шалыштырып кыжанза-даа—
Чудурукту көдүрбейн
Чугаа-биле көржүр апаар.

Алексей АРАПЧОР.

САЛЫМ-ЧАЯАННЫГ ООЛ

Харьковтуң № 132 школазының 4 «б» клазында сес харлыг Леша Филатов бирги класска мырыңай өөренмээн. Ийиги класска өөрениp тура, ол эштериниден ушчок мурнай бээрге, ооң инженер ада-иезинге ушку класстың номнары-биле оолду өөредирин башкылар сүмелээн. Май айда ол шупту хыналда ажылдарын «бешке» бижээн, ынчан ону дөрткү классче шилчидипкен.

Ол төрүмелинден салым-чаяанныг оол болган. Ийи харлыында алфавитти өөренип апкан, үштүүнде бижип, номчуп эгелээн. Удатпаада Леша баштайгы бижээн чечен чугаазын ада-иезинге көргүскен.

Леша литератураға, англи дылды өөрениринге, математикага берге бодалгалар бодаарынга чедиишкиннерлиг болуп турар. Графикага, чурук тырттырарынга база сонуургалдыг.

СИБИРЬ БОЛГАШ СИБИРЖИЛЕР

Англияның үндезин чурттакчызы, Лондон университединиң доозукчузу аныяк урут Дженнифер Саттон 1974 чылда бистиң чуртувуска кертээ ёзугаар даштыкы дыл башкылап келгеш, ол хевээр кадыг-дошкун климаттыг Сибирь крайда чурттап арткан. Ону Совет Эвилелинге чурттап артып каар кылдыр чүү албадааныл? Англияның «хостут» парлалгазы оон ёзулуг чылдагаанын бодунуң номчукчуларындан чажырып турар болгаш бо хүннерге чедир ооң англи солуннарже чоруткан чаңгысдаа чүүлүн үндүрбээн. «Таймс» деп англи солуннуң Москвада корреспондентизи Ричард Оуэнниң Д. Саттонга салган айтырыгларынга харызын моон адаанда парладывыс.

1. Россияны база аңаа даштыкы дыл башкылаарын кажандан эгелеп сонуургап эгелээн силер? Иркутскиге артып каар кылдыр силерни чүү чүве албадааныл?

2. Иркутскиге чурттап артары чөпшээредип алырының мурнунда сес чыл аңаа чурттаан болгай силер. Аңаа хевээр чурттаарының кандыг үндезин чылдагааннары бар болганыл?

3. Силерниң британ паспортуңар бодуңарда арткан бе, бир эвес арткан болза, Британияга үргүлчү барып каап турар күзелиңер бар бе?

4. Иркутскиниң чурттакчыларының амыдыралында аъш-чемниң кызыызы, соок, төп черлерден хоорук турары дээш таарымча чок чүүлдер хөй болгай. Ону кол чүүлдер деп санаар силер бе? Ол четпестерни кандыг факторлар чая базып турарыл?

5. Төрелдериңер, эш-өөрлериңер-биле харылзааңар арткан бе, чоок кижилериңерни каапкаш келгенинерге хомудавас силер бе?

Мээң Россияга, ооң культуразынга, төөгүзүнге сонуургалым 16 харлыымда-ла, Л. Н. Толстойнуң «Дайын болгаш тайбың» деп номун номчааным соонда төрүттүнүп эгелээн. Ол мээң угаан-бодалымга, аныяк сеткилге баштайгы чаштанчыны тарадып, сеткил-чүрээмни дүвүреткен. Университет доосканым соонда, Нигерияга ийи чыл англи дыл башкылааш, оон ээп келгеш, өөренип турган университедимге орус төнү болгаш литератураны бот-өөредилге-биле өөренир аргалыг болган мен. Ол үеде Британ чөвүлел-биле кертээ чарып алгаш, Совет Эвилелинге барып англи дыл башкылап болур деп чүвени билип алган мен.

1974 чыл. Иркутскиге кээп даштыкы дылдарның педагогика институдунга англи дыл башкылай бердим. Баштайгы үш чылда Британ чөвүлел-биле кертээ ёзугаар ажылдап турган мен. Ооң соолунде англи тала үш чылдап үр ажылдаарын деткивейн турар деп медээ алдым. Ынчап баарга Совет министерство чериндеи хууда кертээ чарып алырының чөпшээрелин дилээн мен. Мээң ол дилээм ёзугаар бир чыл ажылдаарын чөпшээрээн. Ооң соонда ол хуусааны үш чыл узадып берген. Ол хуусаам төнерге, 1982 чылда Иркутскиге шуут чурттап артар кылдыр дилег кылдым. Мээң ол дилээм база чөптүг шиитпирлеттингев, институт чурттаар квартира база берген.

Ийе, мээң британ паспортум бар. Англияда авамга үе-ле бар болза, үргүлчү баарын күзээр мен. Бистиң өг-бүлевис кончуг найыралдыг, ажылгыр, авамны аажок хүндүлээр мен. Ол маңаа кээп чораан. Аңаа Иркутск, ооң чурттакчылары кончуг таарышкан.

Иркутскиге чүге чурттап артар деп шиитпирлеп алган мен? Дорту-биле чугаалаарга, мен маңаа келгеш, бүгү бар күжүмнү берип, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар, даарта хүнге бүзүрелдиг, хостуг чурттаар арганы тып алдым. Амгы үеде институтта педагог эштерим-биле англи дыл өөренир ном чогаадып тур бис. Ажыл кончуг солун...

Сибирь — онзагай оран-дыр. «Россияның келир үези Сибирьден өзүп ,чер» — деп М. Ломоносов шагда-ла чугаалаан болду. Үлетпүрнүң эртем, техниканың депшилгези— шупту чүве кижиниң чаагай чоруун, даарта хүнде ваттыг жиктиг чурттаарын чедип алырынче угланган деп чүвени доразы эскерип болур (чүгле өжегерээн карартырын болбавас болза). Ол бүгү чүүл кижиде бар чажыт курлавырларны ажыдарынче, кижиниң бүгү талазы-биле база харылзаалыг сайзыраарынче угланган. Социализмниң чөптүг, кижиге ынак мөзү-шынары моон илдең. Сибирьниң экономиктиг хөгжүлдезиниң темпизи кижини шуут кайгадыр. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң объектилери кончуг дүрген өзүп турар-дыр. Чүгле чаңгыс БАМ-ны — тайга, дагларны, хемнер, хөлдерни, тулаа, шыналарны өттүр чоруткан демир-орук магистралын безин көрүңер даан...

Иркутск чурттаарынга таарымчалыг, амыдыралдың агымы маажым, ой-тап ритмниг чоруп турар хоорай-дыр. Театрлар, музейлер, Литература бажыңы, Актёрлар бажыңы, органныг зал, ном саңнары...— чалгаараар чай чок, сагыш-сеткил, угаан-бодал байыдып алырының бүгү аргалары бар. Долгандыр арга-эзим, тайга, хемнер, Байкал хөл. Кижи магадап хаймас, чоруп-ла чорук-саазы келир черлер хөй. Сибирьниң соогу мени бичии-даа сезиндирбээн. Иркутскиде кыжын кижини сергедип келир кургаг соок бар. Чылыг сапожкилар, кышкы тон, бөрт — оон соонда сен туранда сен. Лыжа кеткеш чоруптарынга сеткил чайгаар ырлап келир. Чүс-даа чыл чурттап болур магалыг оран-дыр.

Мында чурттап артканымның база бир кол чылдагааны — кижилер. Кижиниң кижи бүдүжүн хүндүлээр, ижин-кара чокка найыралдажып болур, ажык сеткилдиг, дузааргак эки кижилерлиг хоорай-дыр. Өске кижиниң (чүгле мээң эвес) бодал, сеткилин хүндүлеп билир, кижилерде эки чүвени эскерер, четпес талаларын өршээп билир, боттарының чуртунга сеткилиниң ханызындан ынак кижилер-дир. Мында кижилер. Бары чүк чурттарында ышкаш, акшага чүдүвес, совет кижилерниң кол сонуургалы — Төрээн чуртунуң келир үези, боттарының чаагай амыдыралы дээш хүн бүрү ак сеткилдиг ажылдаары, сагыш-сеткил, угаан-бодал негелдезин хандырары — театрларже, музейлерже, ном садыгларынче, делгелгелерже ээлчег манаары — совет кижилерниң чугула «барааннары» ол. Чоннуң материалдыг негелделериниң дугайында кудуне сагыш салып турар.

Экииргек, ээлдек, дузааргак чорук, бот-боттарының дугайында сагыш салыры совет кижилерниң кол иштики шынары, амыдыралдың совет хевирниң ниити угланыышкыны ындыг. А сибирьжилерге ол шынар эң дээди хевириниң болуп турар. Сени эң бөдүүн ёзу-биле бажыңынче чалаар, стол кыры аккы-бүрү аъш-чем дораан дола бээр, бир шак хире болгаш-ла сен оларның чоок өңнүү апаар сен, ындыг кижилерден чарлып чорууру берге.

«...Сеткилинде от чок болза, Чеже-даа ГЭС чылдып бербес»

— деп Евгений Евтушенконуң одуругларын сактып келир сен.

Дженнифер САТТОН.
Иркутск.

(Бо чүүлдү англи парлалга үндүрбейн барган).

«Ёзулуг кижи дугайында тоожу»

ССР Эвилелиниң Улуг театрынга Б. Полевойнуң «Ёзулуг кижи дугайында тоожу» деп чогаалынга С. Прокофьев чаа операны тургускан. Музыка удуртукчузу болгаш дирижёру РСФСР-ниң улустуң артизи А. Лазарев. Чурук каасталгазы— РСФСР-ниң улустуң чурукчузу Н. Золотаревтуу. Тургускан режиссёру—РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Ансимов.

ЧУРУКТА: операның төнчү сиеназы.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

ССРЭ-ГЕ АЛБАН БААР МЕН

«Таймс» солунга үнмейн баарга, Д. Саттон ол чүүлдү Совет-британ найырал ниитилелдиң журналынче чоруткан. Ол материал журналга парлаттынган соонда, дыка хөй бижикчилер аңаа хамаарыштыр боттарының саналоналдарын бижип чорутканнар. Оларның чамдызы бо.

«Силерниң Иркутск хоорайда англи дыл башкылап турарыңарны номчааш, мен база ССРЭ-ге барып ажылдаарын күзеп чорууп апардым. Мында миллион-миллион ажыл чок кижилер ышкаш, мээң база ажылым чок. Дыка үр ажыл дилеп келдим. Кандыг-даа түңнел чок. Ам мырыңай мунгараар апардым. Бо чурттал-га эвес, хилинчек-тир. Мээң ажыл тып алырымның кандыг-даа идегели оскунуурган... Болуңарның совет эштериңерге мээң байырымны чедирер Силер.

Д. КЛАРК, Лондон».

* * *

«Ийи дугаар соок дайынның чалгыы Сибирьниң соогундан-даа артык соок-тур. Мен бо чагааны бижип олургаш, Р. Рейганның база бир даваанкылын дыңнап олур мен. Ында Совет Эвилелинге удур дыка хөй хоп-меге сиңниккен, «өөн чүктен халдаашкын» деп хоозун сестерлер-биле кижилерни коргудуп турары илдей-дир. Британияның американ шериг базазынче шилчий бергенин билир силер. Ол кара сагыштыг үүлгедиг-дир.

Бо хүннерде тайбын дээш демиселдиң айтырыы кижи бүрүзүн дүвүредип турар. А президент Рейганның чавырлыышкынны чедип алырынче бичии-даа сагыш салбайн турары билдингир болуп турар. Бир эвес Барыын чүк шимчээн чугаалажыышкыннарны күзээр болза, Совет Эвилели тайбың дээш кажан-даа холун күзелдии-биле сунары билдингир, совет кижилерниң дайын күзевезин кижилер билир апарган.

Джек ДВЬЕН, Лондон».

* * *

«Мен бичиимден эгелээш-ле ССРЭ дугайында, ооң культуразының дугайында ыштымде аажок сонуургаар чораан мен. Ол чурту барып көөрүн кончуг күзээр мен. ССРЭ дугайында номнарны кончуг номчуксаар мен, олар бисте ховар барзан. Мен Москваның радиодамчыдылгазын дыңнап, Совет-британ ниитилелдиң материалдарын номчуп турар мен.

Школа доосказ, ССРЭ-же албан барып көөр мен.

Силерниң **У. БОУЭЛ**, Корнуэл графствозу».

сонуургактарга

УЗУН НАЗЫЛЫГЛАР

Амгы үеде Европада улуг назылыг кижилерниң хуу талазы-биле саны делегейде бирги черде турар. Ук дипте алдан хар ашканнарның саны 156 миллион кижи. 1950 чылга деңнээрге, ол хире назылыг кижилер ийи катап өскен. Европада 75 хар ашкан кижилерниң саны 42 миллион. 2000 чылда узун назылыг кижилер 32 хуу көвүдээр.

Дипте узун назылыгларның көвүдеп турары-биле черглештир эр, херээжен кижилерниң өзүлдезинде база өскерилгелер бар. Бир эвес 1950 чылда эр кижилер 42 хуу турган болза, 198' чылда 39,5 хуу болган.

ЧУРТТАКЧЫ ЧОННУҢ САНЫ

1976 чылдың март айга чедир планетаның чурттакчы чонунуң саны 4 миллиард кижи турган, а 2000 чылда 6 миллиард чедер. Чижеглеп санаан турары-биле алырга, 1989 чылда делегейниң бүгү кижилериниң саны беш миллиард ажа бээр.

Хүн бүрүде Черниң чурттакчы чонунуң саны ортумаа-биле 195 муң кижиге көвүдеп турар. Планетада сан талазы-биле эң хөй чурттакчылыг чер Азия дип боон артпышаан. 1974 чылда ооң чурттакчы чонунуң саны 2 миллиард 200 миллион турган. Ол дээрге Черниң бүгү чурттакчы чонунуң чартыындан хөй-дүр.

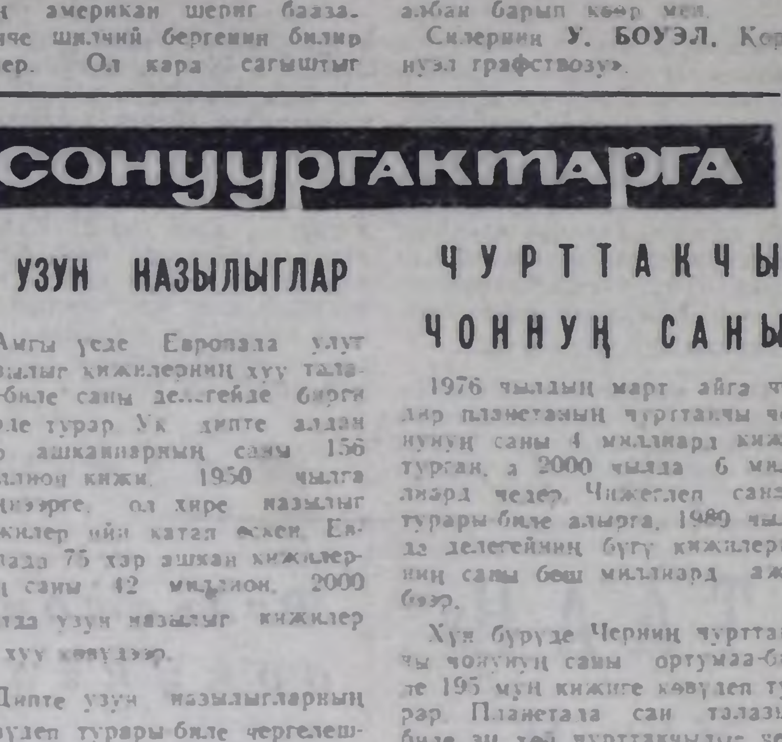

Бо бичии чаан оол; Швейцарияда Цюрих хоорайның зоопаркынга чоокта чаа төрүттүнген. Чылга часкы хүннерниң келгени-биле Комали (ону ынча деп адаан) адазы—Макси, иези — Сейли-Химали оларның хайгааралы-биле агаарлап чоруп турар апарган. Комали көрүкчүлерниң эң-не ынак аңнарының бирээзи болуп, чаа сезонда илиг сонуургалды болдурар дээрзинге зоопарктың ажылдакчылары бүзүрээн турар. Чүге дизе ол аажок чазык, чоргай болгаш угаанныры-биле онзаланып турар.

(СЭТА).

Чечен чугаа

УДУП КАЛГАН ХУРАГАН

Хойларны дайгырып чораш, мээстен бадырып чорбужемге, имир дужуп, кедээр арганың сыгыргалары үн алзып эгелей берди. Тайга чер-ге дээс кежээ тааланчыг-ла! Өгге кирип келирим билек, авам:

— Каас-Хоювустуң чаш хураганы уттундуруп үне берип-тир, оглум. Хөңеп албаан-дыр бис, ядараам, удуп калчык ирги бе? —деп сестиш айтырадыр.

Аякта шайым тургузуп каан, шымдай-ла үне халааш, Каас-Хоюмну көөрүмге, оглун дилеп, эдип тур.

Угбамны эдертип алгаш хөй кежээкизиг кадарган черимни барып дилеедивис, чүү-даа сураг. Караңгызы дендеп-ле ор. Сыын-Чайбас кырында элик-даа огурар. «Дадайым ай, хөөкүй хураганымны үгү-даа чиптейн...».

Сыннар кырын дургаар, ханг-демир кырындаа күтүр чажыпкан чүве дег, сылдыстар чивенейнчи-ле бердилер. Сактырымга, караңгының түлүк өйү эртип, чүгээртеп келди-даа ышкаш. Удаан хураган оттур эвес, сүстүме сигеп арааныа ону каяа тывар бис дишкеш, чаныл келдивис.

Черле удуп калган хураганымга сагыышкыраш, ол дүне орта удуп чадаан мен. «Оглум кайыл, оглум кайыл?» дигензиг, Каас-Хой эдип-ле турар.

Оттум кээрирге, угбаларым: «Сыын-Чайбастың койгун чыдар черин арттырбадывыс, хураган черде чогулу. Алдын аалдын хою бертен аңаа чораан дидир, ынаар катчып чоруткан боор, барып аралап көрем»—дээш, мени чорутту-лар.

Чеде-ле бердим. Эртенги серинде аш-оъдун үндүр оъттап алган хойлар зыттар дедээнинде бо бөкпележип алган чыдырлар. Кажаа кыдыында ийи үрүг бир сарыг хойну тутчуп алган, оозунга кара баштыг ак хураган эмзирген турлар. Хоюнун дявылаары-даа хелчок.

— Бо эртен силерниң хоюңар каяа оъттады?—деп айтырдым.

— Та, өргээ ыйнаан—деп, оларның улуу хеөнчоок харыылай-дыр.

— Өргээ деп каяа боор, Сыын-Чайбас четти бе?

— Сыын-Чайбас, Элик-Чайбазын чүү билир, чиктиин бо оолдуп, чүн чиндирипкеш, шужүңейнип чор сен?—деп, демгизи хүлүмзүрүй аарак кыжырадыр.

— Дүүн хөй кежээзинде аңаа мээн хураганым удуп калган. Кара баштыг ак чүве, Сола-дыр, эккелиңер — деп, ээрежи-ле бердим.

— Бодун харын удуп калгаш, дилгижекке хураганын алзыпкаш, улаарап түрбаан сен бе, дүнмай, орталап!—деп удур кыжырыыр уруглар болду.

— Кара баштыг ак хураган чаңгыс сенде деп бодаар сен бе? Бистиң ийизивис эжи-дир, хайдак хойда алзып ор бис.

— Кижиниң актыг малын хөрлеп алыр деп бе? Амыр-дыр! Авамга барып чугаалаар мен. Ие-зи эккеп салыптарга танып каар, көөр силер!—деп кыжанып зарак ынай болдум.

Авамга баргаш: «Хураганывыс ында тур, бербедилер. Өске хойда алзып орлар» — дидим.

Авам хоюн чедип алгаш, ол аалдыва салып батты.

Төлүн танывас амытан кайда боор. Каас-Хойнуп хураганы эдип маннап келгеш эме бээрге, уруглар ыыттаар чүве тыппаан.

Ол аалдың ээзи кадай:

— Силерниң оглуңарны мээн уругларым хомудадыпкан-дыр. Суурга өөренип турган келген, малын-даа орта танывас уруглар-дыр ыйнн, угбай, ажынмаңар — дээш соок-ка-ра сөннээн.

Авам хоюн чедип алган ырлап келди.

Удуп калган хураганның ужун:

— Куду аалдың кыстары-биле сайзанактап чораш, хураганың тудуп берипкеш, улус улуткан кончуунун аа —деп, угбаларымга база кыжыртып алдым.

...Оон бээр элээн-не хөй чылдар эрткен. Адырам, он класстыг доостум, ооң соонда безин ында дөрт ..., ийи ... шериг — ниитизи-биле алды чыл.

Шериг чораш келгеш, чолаачылай бердим. Чаңчыккан зайым-биле «ЗИЛ» хүлээп алдым. Бир-ле хүн Чодураалыг-Сайырга малчыннарга дус чедиргеш, элээн орай чанып ор мен. Шуурган дендээн, шуут халап. Мурнуу фараны дуй шаап турар. Сайырның кырыбиле оргалап чоруп орган кижи мен. Бир көөрүмге, орук үзүнде кижи-ле далбаңайнып тур. Тургузуптум.

— Халап болган, эш. Хамык хой кырылды, дузалап көр — деп, хой кежи топнут, тырын кара эр чанымга кээп олуруп-ту.

— Айтып ор, че, кайда чүвел?

— Солагай талап-биле ээвит, бичии үстүвүсте олуруглап кирер бис, кадыр чер эвеспе.

Чеде-ле бердивис. Ээтпек хая баарында кодан хой тырлы берген, машина караандан хоор-даа харык чок. Шуурганның күштүү аңаа даш долу саарып турган-биле демей.

— Баштай тас хойларны үндүр октаар-ла, дүрген аалга чедирбес болза, үелеп алур, кылдыр мал-ла, бо, эш—дээш, хойларын үндүр кааа-ла бер-ди.

Тас хойлар сугда ыяш-ла, баскылажып каа дег, сирилээн-кавылаап, шужүлээн-мажылээн чүве...

Шала ылап турган, үндүр каап-ла тур бис. Кузов дола берди. Чоруптувус.

Эш-биле элээн хөөрештивис. Келек чурттуг мөге Тоюң-оол болду.

Аалга келген. Аалчы олур. Барып-барып мээн багай угбам Барыңмаа. Чуя дээрге, кожа аалга каш чүвезин кыштаткан. Час кадынында олары ооң хоюн аарты... Ам бо Тоюң-оол сугга тургузуп каар дээш дугуржуп келген.

Машина кырында хойларны. аысты дужуруп тур бис. Ортаа кезин өөдип калган, чүгле тынныг.

Тоюн кижи аалчының сазынде водказын алгаш, ээткен хойларны дүрбээш тупту. Ажыг араганы оларның аксынче омаашташ удардаа. Эр чүвең ынчап турган. он ажыг хойну муң-не тургузуп алды. Үжен хире хойнун чүгле ийнзи өлген.

Ол эриниң малга салымының магададым. Үедээн хойларны мажып-дүрбүп, аксындыва эм кудуп маңнаар дээш уйгу-даа удуваады. Дүне шуурган намдай бээрге, маңнап чорушкаш, хоюн эккеп кажаалап алган болду.

Даң бажында суг-сөөртүр келди. Ооң чолаачызы кожа аалдарның мал-маганы эрткен шуурганда дыка когараан деп орду:

— Өлген хойлар өдек долу, бо-ла дартая берген чыдар, чаш хураганнары оларны долгандыр эдип маңнашкан, сагышка безин аччы сүргей...

— Аа, өршээ, бис харын чайлыг болганывыс ол-дур — деп, өгнүң херээжен ээзи Бевеймаа чугаалай-дыр.

Үш хураган чаштап калган, ол дээш өгнүң бичии уруу ыглаан тур.

— Ыглава, мээн хураганнарым алыр сен, кызым— деп, Барыңмаа угбам бичии уругну өөрүткен.

— Оюн чок, шын-дыр, угбам. совхоз малы кадарган дуңмаларынга дузалавайн канчаар — деп, мен база кызыыдан ону дыңнадым.

— Ат чүве-дир але, каш хой тургузуп каарга, дораан-на чирип эгелээривис ол бе— деп, малчыннар ч... берди.

— Ажырбас, уруум, мал эле бээр чоор.

— Че, харын, орнуп соонда эгидип бээр бис—деп, шаңде турган Тоюң безин кирижи берди.—«ЗИЛ» эм Кызыл кирери ол-дур, мындаагы чоруң кылып алган болзуңза аа, Бевей.

— Оой, эчеи, Алёша, ындыг болза, мени шынап-ла олуртуп көрем—дээш, оозу эмырай-ла берди.

— Че, харын, чаңгыс класс-чызын албаан дээш, чемеледириниң орнунга ап-ла алыйн —деп каандым.— Ындыг болза, дүргелээни дээре.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.
(Уланчылыг).

ТВ

АПРЕЛЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Стратегия Победы». Хөй сериалыг документалдыг фильмниң 6-гы фильми — «Стальной плацдарм». 9.50 — Бүгү-эвилелдиң телеконкурузу — «Эй, ырым». 10.25 — Хөй эки бараанар дээш. 10.55 — «Экспресс в Стамбул». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.50—Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 12.15 — Үнүштер дугайы. 13.05 —Чуну номчуурул. 13.50 — «Өг-бүле болгаш школа». 14.20 —«Радуга». Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. (Вьетнам). 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 —«В. И. Лениниң амыдыралының дугайында арминнар». Хөй сериалыг «Чангыс катап шилээн орук» деп фильм. 1-ги фильм— «Болдуңуң он чеди харлыында». 16.00 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.30 — Мультфильм. 16.55 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.55 —Ю. А. Жуковтуң беседазы. 18.25 — «Без семьи». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялар. 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Гоголева орус болгаш совет авторларының шүлүктерин, прозаларын номчуур. 22.10 — Концерт. 22.55—23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болукказыңарза. 8.30 — Карель телевидение программазы. 9.10— Док. телефильмнер. 9.50 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.50 — «Эртенги почта». 11.20 — «Черде, дээрде болгаш далайда». 11.50— «На таёжных ветрах». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 14.20— Л. Бетховен — «Оркестрлиг скрипкага романс». 14.30 — Театр болгаш үе. 15.30 —Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Концерт 16.45 — «Кинопанорама». 18.15 — «Чурукчулар дугайында чечен чугаалар». 18.55 — Делегей болуушкуннарының дугайында дончузу-биле. 19.10 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Любочка». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.45—23.25 —Архитектор Ф. Шехтель.

Агаар

Бөгүн республиканың бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге дүве хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр, дүне хат 15—20 метр чедир күштелир.

Дүне 0—5 градус, чамдык черлерге 7—9 градус соор. Хүндүс 5—10 градус, чамдык районнарга 1—3 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр, дүне ол хар быскаанннап чаар. Хүндүс чагбас. Соңгу-барыын чүктен хат 9—14 метр. Дүне 0—2 градус, хүндүс 5—7 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Шахты» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.20, 11.00, 12.40, 14.20 **«Любовь и голуби»** 16.00, 20.40, **«Знахарь»** 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Маршал Жуков» 14.30 **«Семейные тайны»** 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спортлото-82» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛ

«Туваобувьбыт» бүдүрүлгезе каттыжыышкыны районнарның бүдүрүлге эргелелдеринге ажылдаары-биле дараазында профессияларга бүдүрүлге-практиктиг арга-биле өөренир кижилерни чалап турар:

1. Идик септээр мастер.
2. Идик даараар мастер.

Мастерге өөренип турар кижилерге стипендия бээр.

Өөреникчилерни чурттаар чер-биле хандырбас.

Өөреникчилер кирерде чугула херек документилер:

— паспорт, хүн-ажыл дептери, районнуң бүдүрүлге эргелелдиниң чорутказ бажыы.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаша 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3084.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС 00498.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 81 (12771) | 1985 чылдың апрель 7, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

Мал ажылында бригада кerэээзи

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР ДИЗЕ

Эрткен чылын республиканың көдээ ажыл-агыйынга 413 коллектив күш-ажылды эргелеп башкарарының дээшилгелиг аргазы-биле—бригада кerэээзи-биле ажылдап турган. Оон 260-ны хой ажылынга турган. Мал ажылының өске адырларында бригада кerэээзи оожум шиңгээттинип турар. Дуржулга станциязының сүт-бараан фермаларында ук ажылдың баштайгы базымнарын бо материалда чугаалап турар.

Тываның Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының ийи сүт-бараан фермазы эрткен чылын күрүнеге сүт дужаарының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Оларның бирээзи — Хадын-Аксы сүт-бараан фермазы — эрткен чылын күш-ажылды эргелеп башкарарының чаа аргазывын — бригада кerэээзинче шилчээн.

Чаа чүвени эгелээри баштай берге, билдинмес айтырыглар хей болур. Ынчангаш ферманың удуртукчулары дуза дилеп, Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый экономиказының эртем-шинчилел институдунуң Сибирь салбырының Тывада комплекстиг килдизиниң удуртукчузу, экономика эртемнериниң кандидады Ю. Г. Полуляхха кээп, чогуур аргасүмени алган. Мал ажылынга коллективтиг кerэээниң негелделерин ажылдап кылган.

Хамыктың мурнунда ферманың 1979—1983 чылдарда ажылының түңнелдерин ханы өөренип көрүп, инектерниң продуктуузу чоруукун ортумак чижек-демдээлин тодаратпаан. Оон түңнелинде ажыр бүдүрген продукция дээш немелде төлевирни саанчыларга, кадарчыларга 25 хуу эвес, а 32,1 хуу чедир, моон мурнунда чүгле доктаамал шалың ап турган дузалакчы ажылчыннарга 7,1 хуу чедир бээрин болуруп санаашкыннаар көргүскен. Оон ангыда бүдүрген сүт, немелде деңзи болгаш малдың чаш төлүн мендн алганы дээш коллективтиг төлевирни база тодараткан. Күш-ажылчы чединишкиннер дээш ай бүрүзүнүң шаңналының хемчээлин база чугаалашкан:

— пландан ажыр бүдүрген продукция дээш, ону саткан өртээниң 20 хуузун;

— сүттүң шынары дээш: а) бирги сорттуң сүдүн дужаагаанда бир тоннага хамаарыштыр 15 руб. 90 көп чедир; б) бирги сорттуң сооткан (+10°С чедир) сүдү дээш бир тоннага хамаарыштыр 7 рубль чедир.

Продукция бүдүрериңге үнген дорт чарыгдалдарны кызырганы дээш камнап алдынган акша хөреңгиниң 40 хуу хөрезин чыл төнчүзүнде төлээр.

Шупту санаашкыннар кылдынган соонда, ферма кежигүннериниң ниити хуралынга чаа күш-ажыл төлевиринин ужур-утказын тайылбырлааш, администрация биле ферма коллективиниң аразынга күш-ажылчы кerэээзи чарып, бригада чөвүлелин соңгаап, күш-ажылга киржилгениң негелделерин ажылдап кылган болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Шак ынчаар эрткен чылдың апрельден эгелеп ферма чаа арга-биле ажылдап эгелээн. Ынчалза-даа ферма сүт саарының чыл планын күүседип шыдавааан, 94-ле хуу чедирген. Бригада кerэээзинче шилчииир мурнунда доктааттынган планныг онаалдаларда бир инекке онаштыр саап алыр сүттүң планын 1983 чылда 1947 килограмм турганынга 97 килограмм көвей кылдыр немээни маңаа салдарлыг болган.

Бо чылдың планныг онаалдаларын доктаадып тура, ферманың арга-шинээн, моон мурнундагы көргүзүглерин өөренип көрген. Ынчангаш чыл эгезинден-не коллективтиг кerэээниң ажыктыы, оон хей-аът кириикчи күжү көстүп келген. Сүт саарының планныг онаалдалары январь айда ниитизи-биле 106 хуу күүсеттинген. А эрткен чылдың көргүзүглериңге деңнээрге, бир инектен саап алган сүттүң хемчээли 19 килограмм бедээн. Ферманың он саанчызының чедизи планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Ылангыя Бичен Оюн, Лидия Егорова, Ална Куңгаалай олар планнарын түс-тулунда 110-дан 128 хуу чедир күүседип, ажылга үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Бедик көргүзүглер-биле чергелештир ажыл төлевири база өскен. Чамдык саанчылар күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин ёзугаар айда 275 рубль, кадарчылар—260 рубль, бызаа ажаакчылары — 300 рубль чедир ажылдап ап турар. Күш-ажылды эргелеп башкарарының чаа аргазы Хадын-Аксы фермазында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң кол күжү болган деп болур. Ынчангаш ферманың коллективи моон соңгаар күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг болур дээрзинге идегеп болур.

С. БАРЫШНИКОВА,
Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының экономика салбырының улуг эртем ажылдакчызы.

Часкы хову ажылдарынга белеткелди Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң тараажыла ры организастыг чоруткан. Септекчилер ортузунга социалистиг чарышты калбартып, түңнелдерин доктаамал үндүрүп келген. Оон түңнелинде ажыл-агыйның шөлдеринге ажылдаар ниизы-бүрү маркалыг 48 трактор шупту септеттинген. Кожуг машиналарын белеткээри база доозулган.

Септелгеге ажылдап турган механизаторлардан Сергей Хуурак, Байыр Чудуш, Канзан Каадыр-оол, Владимир Дармажап хүлээнип алган техниказын эки шынарлыг кылып дооскаңнар. Бригадаалардан Шаңчы салбырының кожуг машиналарының септээшиниң шынарын база эки деп санаан.

Сеялкаларны, андазыннарны болгаш оон-даа өске техниканы шынарлыг септээриңге Вячеслав Сегбе, Александр Ойдупай дээн ышкаш трактористер кызымак ажылдаан. Бо хүннерде бүгү техниканы хову турлагларынче чорудуп эгелээн. Чериниң шыгын базырарын апрель 12-ден тараажылар эгелээр деп шиитпирлээн.

ЧУРУКТАРДА: механизатор Бурбужээн Бавуунуң «Т-150» маркалыг тракторунуң моторун септеп доозуп турары; аныяк тракторист Александр Моңгуш септеп алган тракторунуң чанында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БИР ДЕМ-БИЛЕ

«Тыва септелге-тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар болгаш конструкциялар бүдүрер заводу бо чылдың бирги кварталында алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннig күүсеткен.

Мында ыяш диликчилери, чазаныкчылар, станочниктер бир дем-биле кужениишкиннig ажылдап турар. Ылангыя Ю. Н. Монаховка удурткан соңга болгаш эжик блоктары кылыр чазаныкчылар бригадазы марттың бүдүрүлге планын 105 хуу боттандырган. А. П. Чернахтың баштап турары станочниктер бригадазы бирги кварталда 92 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрген.

Чазаныкчыларның болгаш станочниктерниң туруушкун чок чедиишкинниг ажылдаарынга В. Н. Соловьевтуң бригадирлээн ыяш диликчилери дузаны чедирип келген.

Коллектив кежигүннери Тиилелгениң 40 чылынга алдар болдурган шалыпчы күш-ажылчы ээлнегге киришкеш, планныг онаалдага немей 3 муң рубльдиң бараанныг продукциязын, азы 20 кубометр дилиг материалдарын, 20 дөрбелчин метр эжик болгаш соңга блоктарын бүдүрерин болгаш беш муң рубльдиң белен продукциязын пландан ажыр сайгарарын шиитпирлээн.

Бистиң корр.

Апрель 20-
Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

АЖЫЛДАР ТОДАРАТТЫНГАН

Күш-ажылчы байырлал хүнү апрель 20-де Тыва АССР-ниң Одаар чүүл үлетпүр министерствозунуң коллективтери кара, чүну кылырын планнаан. Субботник штавы тургустунган, кылыр ажылдар бүрүн тодараттынган.

Министерствонуң ыяш белеткээр ажыл-агыйларының 465 ажылдакчылары ол хүн 795 кубометр ыяшты тайгадан үндүр сөөртүр болгаш 145 кубометр дилиг материалдарын белеткээр, азы 19,4 муң рубль түңнүг бараанныг продукцияны бүдүрер. Беш чылдың фондузунче 2,5 муң рубльди шилчидер деп шиитпирни ыяш белеткекчилери хүлээп алган.

Чурттакчы чоңга хөмүр-даш сайгарылгазынга 130 кижи ажылдаар болгаш ажылдап алган акшазындан 204 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Е. ПОРУЧНИК.

* * *

Субботник хүнүнде кылыр ажылдарын Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының коллективи тодараткан. Цехтер, бригадалар ол хүн 9 муң рубльдиң ажылдарын кылыр. Беш чыл фондузунче муң ажыг рубльди шилчидери көрдүнген. Ыяш белеткекчилери ол хүн 212 кубометр сыраларны дужаарын белеткээр. Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунуң коллективи субботник хүнүнде 5 муң ажыг рубльдиң ажылдарын кылырын хүлээнген. Оон дөрт чүзүн беш чыл фондузунче олар шилчидер.

БИСТИҢ КОРР.

ДӨРТ ЧҮС КИЖИ КИРЖИР

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң директору Э. С. Идам-Сүрүң баштадыр субботник штавын тургускан. Күш-ажылдың байырлалынче шупту 400 ажыг кижи үнер болгаш беш чыл фондузунче 500 рубльди шилчидер. Оларның иштинден 203 кижи камнап алганы материалдары-биле болгаш чиг эди-биле ажылдаар.

Ажыл-агыйга ол хүн 100 гектар черниң шыгы базыртынар, болгаш 150 гектар аңдарган черниң хорзуну дескилеттинер. Эргибарлыкчылар инек, хой кажааларының септелгезин, ыяш белеткелин, оран-суур чаагайжыдылгазын база чорудар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

БАШТАЙГЫ КВАРТАЛДЫҢ БАЙДАЛЫ

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы кварталында күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының талазы-биле медээни республиканың Статистика эргелели берген. (Бирги колонкада эът, ийигизинде—сүт садар планнарның күүселдезиниң хуулары).

Республика	106,8	98,1
Бай-Тайга	126,4	107,6
Мөңгүн-Тайга	—	—
Барыын-Хемчик	115,7	101,8
Овүр	125,0	113,6
Сүт-Хөл	110,4	108,4
Чөөн-Хемчик	90,4	105,7
Улуг-Хем	62,2	100,8
Таңды	119,0	87,4
Бии-Хем	86,8	93,2
Тожу	102,4	109,3
Каа-Хем	166,5	106,6
Тес-Хем	77,0	105,9
Эрзин	104,6	117,4
Кызыл	105,6	101,8
«Тээли»	88,2	101,6
«Бай-Тал»	114,7	140,0
«Кара-Хөл»	107,4	114,3
«Мурнакчы»	195,3	280,0
ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг	—	—
«Мөген-Бүрен»	—	—
«Барлык»	108,4	100,1
«Шекпээр»	120,5	109,1
«Дөң-Терезин»	103,6	101,5
«Хемчик»	141,4	104,0
«Торгалыг»	150,4	111,0
«Кызыл туг»	109,1	110,7
«Коммунизмче орук»	110,0	117,2
«Ак-Чыраа»	120,0	114,3
«Сүт-Хөл»	111,0	103,8
«Алдан-Маадыр»	110,3	109,2
«Октябрь 30 чылы»	111,3	103,3
Карл Маркс аттыг	108,7	110,5
«Чыраа-Бажы»	65,4	102,4
«Тыва»	—	—
СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	113,7	115,2
«Большевик»	101,7	101,2
«Искра»	107,8	102,7
«Хөндергей»	160,0	152,0
«Найырал»	42,3	101,3
«ҮТКА 25 чылы»	57,6	108,0
«Улуг-Хая»	103,0	87,5
«Күш-ажылдың хостуу»	104,6	104,4
Жданов аттыг	103,2	113,1
«Ак-Туруг»	100,0	105,0
Тока аттыг	101,8	101,6
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	91,5	74,3
«Россия»	105,5	78,9
«Революцияның чалбыыжы»	160,1	82,1
Дуржулга станциязы	133,5	96,5
«Коммунизмниң херели»	100,0	94,3
«Өөк»	42,6	100,9
«Саян»	86,1	89,1
«Ээрбек»	4,0	—
«Кызыл тараачын»	134,2	87,5
«Хадын»	92,3	93,1
«Тоора-Хем»	101,6	100,4
«Май 1»	103,5	100,0
«Совет Тыва»	126,8	117,1
«Бурунгаар»	134,3	107,0
«Кызыл туг»	154,3	65,3
«Бүрен»	220,0	104,2
«Ленинчи орук»	118,5	100,0
«Улуг Октябрь»	200,0	115,1
«Енисей»	131,7	91,5
СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	220,0	120,6
«Тес-Хем»	118,5	114,0
«О. Шыныраа»	69,2	114,0
«Кызыгаар»	45,0	104,0
«Чодураа»	63,1	102,0
Ленин аттыг	102,4	100,0
«Мөрен»	103,1	131,6
«Нарын»	102,2	122,7
«Чаа орук»	110,2	113,8
«Көк-Тей»	109,4	115,1
«Сукпак»	64,7	—
«Кара-Хаак»	100,0	101,2
«Тиилелге»	169,9	86,3
«Шамбалыг»	104,8	109,7
«Х Улуг хурал»	76,6	102,9
«Тере-Хөл»	80,9	156,0
Күш фабриказы	105,6	—

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

Дүүн Кызылга тудугжуларның республика хуралы болуп эрткен. Орта тудуг трестериниң эргелелдериниң, өске-даа министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң, төлевилел организацияларының, курбанкының болгаш тудуг банкызының, курлаанын харысалгалыг ажылдакчылары, партия хоорккомунуң болгаш райкомнарының ийиги секретарьлары, хоорккуускомнуң, райкуускомнарының оралакчы даргалары киришкен.

«1985 чылда бүдүрүлге күчүлерин, чуртталга тудуун болгаш коммунал база культура-амыдырал объектилерин ажыглалга кирер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр бирги кварталда кылдынган ажылдар түңнели болгаш ийиги кварталда тудуг организацияларының сорулгалары» деп илеткелди СЭКП обкомунуң тудуг килдизиниң эргелекчизи И. А. Остапец кылган.

Хуралдың ажылынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар киржип, чүве чугаалаан. Ол тудуг индустриязының тамдык бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглавайн турарын айтып, төлевилел ажылдарын экижидерин, тудуг технологиязын чаарты көөрүн, тудуг ажылын билдилиг организастаарын, кадрларның харысалгазын бедидерин чугаалап айыткан. СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. П. Болбат болгаш өске-даа тудуг ажылында хожудаашкындан уштуурарының аргаларын айтып, ажыглалга кирер объектилерже, бүгү күштү мөөңнээрин чугула дээрзин демдеглээннер. Хуралга ийиги кварталдың тудуг программазын тодарадып чугаалашкан.

Камналга болгаш хумагалал чуруму. Бо талазы-биле партияның болгаш чазактың салып турар сорулгазын күүседириңге автотранспорттуң шын ажыглалы база хамааржыр. Дүүн Кызылга ажылдаан рейд бригадазы Улуг-Хемниң оң болгаш солагай талакы эриктеринде дачаларга чедип, аңаа кээп турар автомобильдерни көрген.

«Шынның», милицияның каттышкан рейдизи

ШУУШКАН МАШИНАЛАР,

азы күрүне автотранспортун канчаар ажыглап турарыл

Оң талакы эрикте дачалар. Дыштаныр хүн болганда ынаар шуушкан машиналар үзүк-соксаал чок. Оларның хөй кезии хууда ажыглалдың автомобиль транспорту. Күрүне машиналары база таварышкылаар. Доктааткаш, чолаачының документилерин, путёвказын хынап көрүвүс. «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының болгаш механизация эргелелиниң машиналарында путёвканы чуруур негелде ёзугаар долдурган, хуу ажыл кылыр дээн кижиниң адын, оон төлээн акшазының чүнүн айыткан квитанцияны бергеш, машинаны каш шакка чедир ажыглаарын айыткан.

«Тыва сүт тудуг» трестиң автобаазазының № 53-92 ТВЗ самосвалын чолаачы Л. В. Бычков башкарып чор. Кабинада мастер Гордеев база олурган. Машинада өдек чүдүрген. Путёвкада «Хоорайга чоруур» деп демдеглел бар, дача дугайында биживээн, автомашинаны мастер Гордеевтиң эргезинге бергени шын, а хуузу ажыглааны дээш төлээн квитанция чок. Гордеев бажыңында каазканың бадыткаарын оралдашкан. Ону эккээрин негээривиске, бир шак хире болганда эккелди. Бо база сагылга-чурум чок чорук деп демдеглээр апаар. Кандыг-даа документтиг бодунга ап чоруур херек. «Уттуучал» чоруктуң уржуундан хөй хемчээлдиг чүък сөөртүр машинаны хоорайда бажыңдан дачага чедир артыкка халдыр ужурга таварышканы ол.

Ол-ла дачалар чоогунга Чазаановтуң Сельхозтехника каттыжышкынының 32-78 дугаарлыг машиназының көскүлеңи ааржок болган. Ол оон үнгеш, хоорайже бир киргеш, каш-ла минута эрткенде катап көстүп келген. Кырында хөй-ле куруг шил чүдүрүп каан. Доктааткаш, айтырдывыс. Ук машина-биле Туранче бар чоруур. Орук аайы-биле райпоонуң чонган хүлээп алган шил савазын Респотребсоюзтуң баазазынга дужаар кылдыр эккелген. Суббота болганындан ук бааза ажылдаваас. Чолаачы Куулар дача чоогунда чурттап тура, ада-иезиниң залынче бар чоруру ол. Баазаның ажыттынарын манавайн, ол-ла куруг шилдерин сөөртпүшаан, Туранга четкеш, оон понедельникте дедир ээр.

Республиканың Мелиорация болгаш сүт ажыл-агый министерствозунуң мелиорация объектилерин тудар талазы-биле дирекциязынга хамааржыр «Иж-27-15» маркалыг машиназын доктааттывыс. Чолаачы кол инженер О. Байкаловтуң адынга бижээн путёвканы көргүстү, а оон шынзылгазында Б. Сенниковтуң ады бар. Байкалов боду кайдал?

— Дачада өдек дужүрүп тур. 72-34 дугаарлыг ГАЗ-С машина-биле ону чедирип бердим— деп, ол машинаны башкарып чораан Б. Сенников чугаалады. Чаңгыс кижиниң дачазынга күрүнениң ийи машиназы ажылдааны ол.

Республиканың одаар чүүл сайгарар конторазының кол инженери П. А. Георгиадиның башкарганы 80-71 дугаарлыг, «Иж-27-15» маркалыг машинаның путёвказында дача чедерин демдеглел каан. Ол бодунуң эт-севин сөөртүп алган чоруп орган. А ону төлээн дугайында квитанция чок.

— Ажырбас, понедельникте төлеп бээр мен — диди.

Улуг-Хем районнуң совхозтарының бирээзинден өдек садып алган Кузнецов 47—64 дугаарлыг машинага оозун эккелген. Дача баар чөпшээрелин айтырарывыска, «Орук аайы-биле куруг машинага чүдүрүптүм, ооң херээ чүл?» дей, ол тайылбырлап, мында кандыг-даа хажыдышкын чогун бадыткаарын оралдашкан. Маңаа боданыр ужурлуг чүүлдер-ле хөй. Кымның бурууу-биле ол машина чүък чок чорупорганыл? Хоорайга келгеш, гаражче дорт баарының орнунга дачаларже ээп эргени аңаа кым бергенил?

Кузовун долдур хөмүр-даш чүдүрген КамАЗ машинаны башкарган чолаачы Ю. П. Фролов бо талакы эрикте дачаларже кирген орукка халдып келди. Оон орук бижиининде айыттынганы — Абакан келер. Машина — «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазынга хамааржыр. «Абакан өске угда болгай, бээр чүге чедип келдиңер» деп айтырдывыс. «Мында экымның дачазында бичии херээм бар» деп тайылбырлады.

Ырак орук баар бо автотранспорт бо бичии үеде безин аай-дедир 30 километр черни бодунуң хуу чоруунга халдып эрттирген ол. Маңаа кайы хире кывар-чаар материалдар чарыгдаттынарыл?!

«Сукпак» совхозтан өдек сөөртүп алыр дээн чолаачы А. И. Туров автосептелге заводунуң машиназын чөпшээрел чок мунган. Оон бадыткалы — путёвказы безин долдуртунмаан. Күрүне машиназын хуузунда ажыглаары биле чамдык бүдүрүлгелерниң, организацияларның көргүзүп турар «чиңгелделериниң» бирээзи—чүгле таңма баскан куруг путёвка. Бодунуң баар черин чолаачы боду долдуруп алыр. Ындыг путёвкаларның танзылдаттынып турары база билдинмес. № 73—98 ТВЗ деп машинаны башкарган Туманка сагындырыпты бердивис. «Красноярскмежстрой» тудуг эгелелиниң Тывада автоколоннанзының начальниги В. Сайгутдинов чолаачы И. Д. Мамонтовка хуу ажыл кылыр айтышкын бергени илерээн. Ол бодунуң дачазындан бок үндүр сөөртүп кааптарыбиле «ИЖ-27—15» маркалыг № 68—41 ТВЗ машинаны чорутпан. Бо дээрге эргелей жаалын соора ажыглап турар чоруктуң фактызы болур. Чүгле чаңгыс катап чораан безин бүдүрүлгениң ол машиназы 20 километрни эртер.

Республиканың Садыг министерствозунуң харысалгалыг ажылдакчыларының кичээнгейинге рейд бригадазының кежигүннеринде санал бар. Ук министерствонуң автобаазазы бүдүрүлгелерге машиналарны дугуржулга ёзугаар чорудуп бериp турар болгай. Ону түс-түс каттыжышкыннарда канчаар ажыглап турарын министерствонуң талазындан шынгыы контрольдаар үе келген. Моон мурнунда рейд үезинде база ук автобаазаның машиназын столовайлар болгаш ресторапнар трезиин ажылдакчылары хууда херээнге ажыглап турарын бижээн бис. Бо удаада база 06—36 ТВЗ дугаарлыг, «ИЖ-27—15» машинаны ук трестиң № 6 каттыжышкынының директору Д. А. Краюшкин хуу чоруунга ажыглап, дачага эккелгенде рейд бригадазы туткан.

«Тыва автотранс» каттыжышкынының автошколазының инструкторy Н. Р. Ишенко машина башкарарынга курсантыларны өөредир хүлээлгелиг. Ону кылып чорударда КАИ ажылдакчылары-биле дугурушкан кудумчулар, оруктар аайы-биле чоруур ужурлуг. Дүүн инструктор Ишенко ону хажыдып, машинаның рулюнга курсантыны олурткаш, дачаларга эккелген турда, рейд бригадазының кежигүннери туткан. Машина башкарарынга чаа өөренип чоруур кижилерни күрүне транспортун хууда ажыглаарынга өөредирге канчап-даа таарышпас.

Дүүн чүгле ийи-ле шак үргүлчүнде көрген хыналдалардан илерээн четпестер, хажыдышкыннар бо. Күрүне техниказын мынчаар хууда херээнге ажыглаар фактылар кижи бүрүзүн дүвүредир ужурлуг. Маңаа бирги ээлчегде, коллективтер удуртукчуларындан, ында хөй-ниити организацияларындан негелделиг күштелдирер. Удуртукчу кижи боду баштааш, мындыг хажыдышкын кылыр чорукту үндезини-биле чайладыр херек. Ындыг фактылардан улуг-даа, бичии-даа коллективче сагылга-чурум саңдараар, арагалаашкын болгаш ниитилелге удур үүлгедиишкиннер тыптыр дээрзин уттпас ужурлуг бис.

Рейд бригадазының кежигүннери:

Д. ДАЖИМБА, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ килдизиниң начальниги;

Л. ПОЧЕКУТОВ, В. ЮРЧЕНКО, куравтоинспекцияның ажылдакчылары;

Н. ООРЖАК, Д. ЧЫДЫМ, «Шынның» корреспондентилери.

Апрель 7 — Геологтуң хүнү

ЧЕРНИҢ БАЙЛААН ЧОНГА БАРААЛГАДЫР ДЭЭШ

Апрель 7 — Геолог хүнү. Профессионал байырлалын Тываның геологтары чаа ажыдыышкыннар-биле, күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар. Олар республиканың минерал-чиг эт баазазын калбартырынга эвээш эвес үлүүн киириштирип келген. Шинчилекчилер өңнүг болгаш ховар металлдарның, демирниң, дагдуузунуң, хөмүр-даштың, дустуң болгаш тудуг материалдарының чыгжамырларын тыпкан. Хүндүлелдиң Демдээ орденниг Тываның геология-шинчилел экспедициязының коллективи даг породазы болбаазырадып турар бүдүрүлгелерниң чиг эт баазазын калбартырынче, чаа тывыштарны дилеп тыварынче угланган хемчеглерни доктаамал ап чорудуп турар.

Чылдың кайы-даа үезинде ажыктыг казымалдар шинчилекчилери изиглиг шаг дивейн, соокту оок дивейн, кадырласкак черлерге чоруп, күжениишкинниг ажылдап турарлар. Дөрт чылдарның экспедиция ажылдарының планы чедиишкинниг күүсеттинип турар. Бо үе дургузунда он ажыг чаа ажыктыг казымалдар немешкен. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында ажыктыг казымалдар талазы-биле күрүне комиссиязы Шивилигниң радон суун эки ажарлыг деп көрген болгаш орта курорт тударын чорудуп турар. Тудуг материалдарының тос тывыштарын девискээр комиссиялары бадылаан. Чижээ, Чаа Шагаан-Арыг районунда силикаттыг туйбу биле силикаттыг бетонуң, «Тыва кобальт» комбинатта ак дой-довурактың тывыштары бар болган. Чадаана чоогунда Чаңгыс-Хаяның хөмүр-даш тывыжының шинчилел ажылдары адакталган. Оон курлавырлары херегледээн үш катап ажыы турар болгаш амгы разрезтиң планнаттынган күүсүзүн улгаттырарынга ол деткимче болур. Баян-Колдун алюминий, чес-молибден болгаш ховар металлдар тывыштарының курлавырлары бадыткаттынган.

Улуг-Хемниң хөмүр-даш тывыжын чоокку үеде тодарадып турар. Мында ховар марканың коксталчак хөмүр-дажының курлавырлары бары илерээн. Оон суук кывар-чаар чүүлдү безин үндүрүп ап болуру тодараттынган. Ынчангаш кейир үеде бо бассейн эвилел ужур-дузалыг объектилерниң бирээзи апаар.

Казымал байлактар дилеп тывар ажылдарда бир демдеглезе чогуур чүве Өвүр районнуң девискээринде күтүр-цинк участогу болур. Өңнүг болгаш ховар өске-даа металлдарның тывыжының талазы-биле чамдык курлавырлар тывылган.

1984 чылда экспедиция 61037 погон метр черни каскан, 720 погон метр черниң чер адаазының даг породаларын аштап арыглаан, ажылдап кылган, 82375 муң кубометр оңгарларны болгаш траншеяларны каскан. Онгу беш чылга бодаарга, он бирги беш чылдың дөрт чылдарында ажылдарның хемчээли 57,7 хуу өскен. Чаа техниканы ажыглааның түңнелинде, бо үе дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 38 хуу өскен.

Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр бистиң коллективтиң мурнакчы ажылчыннарын база шаңнаан. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле экспедицияның хоочун ажылдакчызы И. И. Корж шаңнаткан. Алгыыш бөлүктүң кол геологу К. М. Кильчичаков болгаш автосептелге участогунуң слесары Г. И. Лапшин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнатканнар. Дөрт кижиге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижик-биле демдеглеткеннер. Чээрби ажыт геологтар ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Геология министерстволарының шаңналдарынга төлептиг болганнар. Ийи кижи — «Казымал байлактар шинчилээр ажылдың тергиини» деп хөрек демдээниң эдилекчилери.

Ажылынга кызымак мурнакчы ажылчыннарны борта демдеглээри артык эвес. Н. С. Бахарев, П. А. Никитчин, В. Ф. Токунов, В. А. Габеев, Н. Т. Леляк, В. М. Егоренков, Н. Г. Банников болгаш өскелер-даа шинчилел ажылдарынга төлептиг үлүүн киирип, аныяктарны өөредир хереке идепкейлиин көргүзүп келгеннер.

Бөгүнгү бистиң ажылывыстың кол көргүзүү кыска хуусаада чаа-чаа ажыктыг казымалдарны шиңгээдип ап, ону үлетпүр ажыглалынче шинчилери-биле хемчээттинер. Бо ажылды шапкынчыдарынга бригада кережизин шептереткен ажыктыг болуп турар. Бо арга-биле ажылдап турган, Хову-Аксының бөлүү дөрт чыл планының хуусаа бетинде, август айда күүседипкен. Төп-Тыва, Улуг-Таңзек бөлүктери база бригада кережизинче шилчээн.

Геология ажылдарын шинчилеп тырттыраарын улам ыңай экижидери бистен негеттинип турар. Ажылды организастаар, техниканы долузу-биле ажыглаар, материалдарның камналгазын чедип алыр дээш өске-даа сорулгалар бистиң мурнувуста туруп турар. Иштики курлавырларны чөп ажыглаары — геология-шинчилел ажылдарын экижидериниң үндезини.

1985 чылдың планы күжениишкинниг. Улуг-Хемниң хөмүр-даш бассейнинге хөй хемчээлдиг ажылдар кылдынар. Коксталчак хөмүр-даштың курлавырларын тодарадыры-биле шинчилел ажылдарын чорудар бис. «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарның чиг эт баазазын быжыглаары-биле даг-дүгүвүн олгаш кобальтының тывыштарын шинчилээрин үргүлчүлээр бис. Өңнүг болгаш ховар металлдарны бүдүрүлгеге шиңгээдириинче шилчидер дээш Улуг-Таңзек, Баян-Кол, Ак-Суг, Кызыл-Таштыг бөлүктери хөй ажылдарны кылып чорудар. Чес, молибден, алдын, цинк болгаш өске-даа казымалдарны, тудуг материалдарын шинчилеп тыварын үргүлчүлээр бис. Ол ышкаш чер адаазының сугларын кедээ ажыл-агыйга болгаш эм кылдыр ажыглаарын өөренип көрүп турар бис.

Тываның геологтары Тиилелгениң 40 чыл оюн, партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш, черниң байлаан чонга бараалгадыр дээш бедиткен хүлээлгени алгаш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

В. АВРУЦКИЙ,
«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Тываның геология-шинчилел экспедициязының начальниги.

МАГАДАН. «Севвостгеология» каттыжыышкынның тывыкчыларының ажылынга электроника деткимче болуп турар. Ажыктыг казымалдар тывыжын шапкынчыдарынга геология информациязының анализиниң болгаш ажылдап кылыышкынының депшилгелиг аргаларын ажыглааны идиг болган.

Чер адааның байлактарын баш бурунгаар тодарадып тыварының системазының бирги чадазын каттыжыышкында ажылдап кылган. ССРЭ-ниң Соңгу-Барыын талазының геологтуг тургузуунуң дугайында информацияны ЭСМ-ниң угаанынче киирген соонда, электроника шинчилекчилерге тодаргай оруктарны айтып бээр.

Руда тывыштарының геология шеределдериниң анализин кыска хуусаада чорударын боттандырар гамма-активациялыг комплексте ээтелге ажылдары адакталып турар.

ЧУРУКТА: минерал-технологтуг лабораторияның термометриктиг анализин кылыр дериг-херекселдиң лаборантызы И. Кундина ажыл үезинде. Магаданның политехникумун ол тергиин эки доосаан болгаш амгы үеде Хабаровскиниң политехниктиг институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар.

В. ДАНИЛЬЧЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникады.

СЕЗОНДАН СЕЗОНЧЕ

Тываның «Хүндүлелдиң демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының мурнакчы коллективтериниң бирээзи болур Улуг-Хем бөлүү республиканың тудуг индустриязының чиг эт баазазын шинчилээр талазы-биле улуг ажылды доктаамал чорудуп келген.

— Каас-чараш бойдуустуг, кижи четпээн черлерде чажыртынган үнелиг металлдар болгаш өске-даа ховар казымал байлактар шинчилеп чорууру эш-өөрүвүс-биле дөмейлээрге, бистиң бөлүктүң ажылы ындыг-ла солун эвес, а ажылын, шинчилеп турарывыс казымал байлактар ындыг-ла үнелиг эвес. Бөлүүн ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа ажылывыс харысалгалыг, мергежилдиг, тура-соруктуг негээр, а оон түңнелдери республиканың үлетпүрүнүң, ылангыя тудуг индустриязының хөгжүлдезинге дорт хамааржылгалыг, улуг ужур-дузалыг — деп, бөлүктүң кол геологу Вячеслав Николаевич Сидоров чугаалады.

Улуг-Хем бөлүүнүң геологтарының ажылының түңнелдери бистиң шупту-вуска билдингир, каракка көстүп турар. Кол тудуг материалдары болур туйбу, бетон, керамзит, цемент, чугай чок болза тудуг болгаш тудуг-индустрия үлетпүрү туруп алыр. Чаа чурттарга бажыңнары, бүдүрүлгелер туттунмайн баар деп чүве илдең-ле. Улуг-Хем бөлүүнүң ажылының бир онзагай талазы — хөй чурттакчылыг, улуг бүдүрүлге - административтиг төптер чоогунга шинчилел ажылдары чорудуп, элезин, дой, чугай-дажы—гранит чыдар черлерни оон тывары. Ылангыя Кызылда «Тудуг кезектери» комбинат, туйбу заводу, Чадааның туйбу заводу дээш чижектиг бүдүрүлгелерни хандырар чиг эт ырак эвесте болурга, сөөртүрүүге эвээш үе болгаш кывар-чаар чүүл чарыгдаттынар, продукцияның бот-үнези чиигээр болгай.

Бөлүктүң ажылы ийи кол үе-чадалыг. Апрельден октябрь-ноябрьга чедир үргүлчүлээр хову ажылдарының үезинде казымал байлактарның мөөңнелип чыдар черлерин илередип тывар, черни хандыр, өрүмнеп турган, шенелде кылыр баштай тыпкан кеврлерни алыр. Хову ажылдары — геологтар-, бөлүктүн ажылчыннарынга амыр эвес шылгалда. Изиг чайын, дээрде хүн өрттендир чиге турда, чаглак чок хову ортузунга чер өрүмнээрин бодап көөрге-ле четчир.

Ийет. Геологтуң ажылы хөй кичээнгей, күш, тура-соруктуг негээр болгаш берге. Ынчалза-даа үр үеде үргүлчүлеп келген ажылдың түңнели үнүп, казымал байлак чыдар черни тодараттынганда, черниң чажыт шыгжамырын «кирер ажактв» тып алганда, геолог дег өөрүшкү-мааңнайлыг кижи кайда боор!?

Улуг-Хем бөлүүнүң геологтары эрткен чылын 3 казымал байлак чыдар чаа черлерни ажыдып, аңаа шинчилел ажылдарын чорудкан. Солагай талазы эриктин болгаш Мерген элезин, дой чыдар черлери Сарыг-Септин туйбу заводунуң комплекстиг чиг эт баазазы болур ужурлуг. Сүт-Хөлдүң чоогунда ажыттынган дойлуг черин тывары берге болган, ынчалза-даа дуржулгалыг геолог А. Языкованың удурткан отряды салдынган сорулганы күүседип шыдаан. Сарыг-Септиң туйбу заводу ам дээрезинде туттунмаан. Ол ышкаш Сүт-Хөлде, Эрзинде, Өвүрнүң Хандагайтызында, Торгалыгда туйбу бүдүрер черлер амдызында чок. Ынчалза-даа кызыг районнарның хөгжүлдезинге чугула херек бо бичежек бүдүрүлгелерни тудуп болурунуң аргалары бар. Эң кол негелде — чиг эт баазазының бар, чогуп геологтар шинчилеп, илереткен болгаш ажырбас деп түңнелди кылган.

Эрткен чылын бөлүк 14 черлерге шинчилел ажылдарын чорут… Кызыл хоорайдан ырак эвесте элезин-сай холуксаалыг черин шинчилеп, мында чыдар казымал байлактың курлавырын тодараткан. Ол чер «Тудуг кезектери» комбинат болгаш «Тыва кедээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестериниң демир-бетон кылыглар заводтарының 25 чыл иштинде долу бүдүрүлге күчүзү-биле ажылдаарын хандырып шыдаар.

Бөлүктүң кол геологу В. Сидоров Тывага 1969 чылдан эгелеп ажылдаан. Ол бодунуң ажылының арны-биле геология-шинчилел экспедициязының мергежилдиг специализи, шинчилел ажылдарының методиказын шын чорударынга шынарлыг болуруп чедип алырынга оон киирип чогуур үлүг-куузу улуг. Улуг геолог В. Дегтярь эрткен чылын Ильинка, Шивилиг, Эрзин ол мычаар чугай-дажын дилеп, шинчилеп турган отрядты удуртуп чораан. Валентина Ивановна Харьков университедин дооскаш, 1980 чылдан эгелеп, экспедицияга ажылдаан, эл…а мергежил берген ажылдакчы. Чараш деп гранит чыдар черге шинчилел ажылын оон удурткан отряды дооскан болгаш каасталга-шимедде кылдыр ажыглаар ол тудуг материалын бүдүрүп эгелээр болза ажырбас курлавырлар бар деп түңнелди кылган. Геологтар аразында херээженнер база эвээш эвес. Улуг-Хем бөлүүнге ийи чыл бурунгаар ажылдап келген аныяк техник-геолог кыс Марина Визгунованы дуржулгалыг эш-өөрү мактап чугаалаар болду. Ол бодунуң хереэн эки билир, чогаадыкчы чүткүлдүг болгаш хүндүткелдиг чаалап алган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, геодезист Б. Зотин экспедицияга 30 чыл дургузунда ажылдаан, черниң топографтыг болгаш геологтуг карталарын тургузар талазы-биле мергежээн специалист. Бөлүкте геологтардан ангыда, хөй дузалакчы ажылчыннар бар. Оларның эки ажылындан хову ажылдарының чедиишкиннии дорт хамааржыр. Өрүмнеекчи мастер Г. Гатаулин болгаш оон дузалакчызы Г. Кучаа, өрүмнекчи Ю. Кудрявцев оларның ажылын бөлүктүң начальниги А. Алеев мактады.

Хову ажылдары доостурга, база ноончут харысалгалыг, чымыштыг үе-чада — камерал болгаш лаборатория ажылдары эгелээр. Геологтуг болгаш топографтыг карталарны тургузар, отчёттарны бижиир, казымал байлактарның курлавырларын санаар таблицаларны белеткээр, шенелде кылыры-биле алган казымал байлактарның баштай тыпкан хевирлерин лабораторияга анализтеп, химиктиг составын, тускай шынарын илередир. Бо дыка нарын, хөй үе негээр ажыл. Чижеглээрге, дойну ап көрээл. Оон аңгы-аңгы черлерден тыпкан хевирлери аңгы-аңгы составтыг, карак-биле көөрге безин оңу янзы-бүрү, дөмейлешпес болур. Чаа ажыткан мооң дой чыдымнарындан хевирлерни чүгле маңаа эвес, Москва чоогунда тудуг материалдарының эртем-шинчилел институдунга база шинчилей көрүп, бүдүрүлгеге кандыг технология ёзугаар ажыглаарын тодарадып, ол талазы-биле рекомендация бээр. Бистиң республиканың туйбу кылып турар бүдүрүлгелери ол сүме-чагыгны эдерип, туйбу өртедиирниң технологиязын сагаан болза продукцияның шынары экижиир ийик.

Амгы үеде Улуг-Хем бөлүүнүң геологтары хову ажылдарынга белеткелди тоңдуруп турар. Чаа сезонда олар 20 черге шинчилел ажылдарын чорудар. Найыралдыг коллектив казымал байлактарны илередип, тывар талазы-биле салган сорулгаларны күүседип, республиканың үлетпүрүнүң сайзыралынга төлептиг үлүүн киириштирер.

Н. КУУЛАР.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

◆ Он бирги беш чылдың үш чылдарының дургузунда геология-шинчилел ажылдарының хемчээли 20 катап, өрүмнеп кылыр ажылдарның 15 хуу өскен. Ажылдарның хемчээли эрткен чылын мурнуку чылга бодаарга 7,5 хуу өскен. Үш чыл дургузунда бүдүрүлгеге шиңгээдир кылдыр 385 казымал байлактарны белеткээн.

◆ «Метеор» болгаш «Космос» спутниктерден, «Союз» корабльден, «Салют» орбита станциязындан тырттырган чуруктарны шинчилел ажылдарынга калбаа-биле ажыглап турар. Ол ышкаш «Пассат» деп херекселдиң дузазы-биле далайларга шинчилел ажылдарын чорудуп турар.

◆ Донбаста, Кузбаста, Канск-Ачинск болгаш Мурнуу-Якутияның бассейннеринде, өске-даа черлерде ниитизи-биле хөмүр-даштың 11,4 миллиард тонна ажыг курлавырларын тодараткан. Кара металлургияның чиг эт баазазы быжыккан. Минералдыг чемиштиглер шинчилели калбарган. Узбекистанда болгаш Эстонияда фосфориттерниң, Якутияда болгаш Украинада апатиттерниң, Иркутск областа калий дустарының тывыштарының талазы-биле хөй ажылдар кылдынып турар.

СЭКП обкомунда

МАҢГЫСТАЛЧАКТАРГА УДУР ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕР

СЭКП обкомунуң бюрозу ээлчеглиг хуралынга «Республикада ажылдавайн турар кижилерни күш-ажылче хаара тудар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Маңгысталчак, тоңанчы амыдыралдыгларның профилактиказынче СЭКП Кызыл хоркому, партия райкомнары, парткомнар, хоорайкүүскомнар, эрге-чурум камгалаар органнар болгаш хөй-нитти организациялары ам-даа кошкак кичээнгей салып, ниитиге ажыктыг күш-ажылдан оспаксыраар кижилерни илередир, бүрүткээр болгаш сагындырар талазы-биле ажылды сулададып турар дээрзин хүлээп алган доктаалда айыткан. Маңгысталчак чорукту чайладыр дээш демисел чорудар кижилерниң күжениишкиннерин олар четче мөөңневейн, …ылдавайн турар кижилерни илередир болгаш күш-ажылга хаара тудар талазы-биле хемчеглерни доктаамал чорутпайн келген.

Ажыл кылырындан оспаксыраар кижилерни илередир, бүрүткээр болгаш күш-ажылче хаара тудар талазы-биле бо чылдың январьда кылдынган ажылдың түңнелинде 1200 кижиниң, кайда-даа өөренмейн, ажылдавайн турар 210 элээдилерин илереткен. Кызыл хоорайда, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнарда ажыл кылбас кижилерниң саны кызырылбайн турар.

Профилактика үезинде болгулаан эш хуу судтарынга, профилактика чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң комиссияларынга ийи муң ажыг арагачыларның болгаш прогульщиктериниң херээн сайгарган. Оларның аразындан 725 кижини ажылга киирген, 239 хамаатыны сагындырган.

Кызыл хоорайның комиссиязы ниитиге ажыктыг күш-ажылдан дезип турар 203 кижини илередип тыпкан, оларның 155-ин ажылга киирген, 88-инге сагындырыг берген, 15 кижиге хамаарыштыр РСФСР-ниң КД-ниң 209 чүүлү-биле херек оттурган. Рейд үезинде Кызылга ажылдавайн-даа, өөренмейн-даа турган 44 элээдини тыпкан. Амгы үеде оларны ажылга киирген, өөредилгеже эгиткен.

Эрге-чурум камгалаар органнар маңгысталчак амыдыралдыг кижилерни хайгаараар талазы-биле ам-даа кошкак ажылдап турар деп ук доктаалда айыткан. Ажыл кылбастарның кем-херек болгаш ниитилелге удур өске-даа үүлгедиглерни чогуур үезинде илеретпейн турар. Оон түңнелинде 1981—1984 чылдарда республикага болган алды кем-херек үүлгедиишкиннериниң бирээзин-ле ажыл кылбас кижилер үүлгеткен болуп турар. Ындыг кижилер Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда хөй үүлгедиишкин кылып турар. Ол дээрге милицияның чамдык участок инспекторлары, чер-чер Советтериниң ажылдакчылары тус чериниң байдалын чедир билбезинде, эрге-хоойлу пропагандазын чорутпазында, маңгысталчактарны, тоңанчыларны, ажылдавайн-даа, өөренмейн-даа турар элээдилерни даңзылавайн турарында.

Ажыл кылбастарның аразында 18—30 хар үезинде аныяктар дыка хөй, оларның хөй кезии долу болгаш долу эвес ортумак эртемниг. Дээди эртемниг специалистер база бар. Чижээ, Эрзинде зоотехник Д. Соян, Кызыл хоорайда инженер В. Якушев олар хамааржыр.

Маңгысталчактарның «шөлээн» амыдыралы долгандыр турар кижилерге база салдарлыг болуп, чамдык кижилер оларның тевиинге алзып, азырадыкчы, күш-ажылды топ көрбес хевиниг апаар. Сарыг-Септе А. Черниченко, Туранда Т. Тюлюш, Шагаан-Арыгда Ю. Курамин, Тээлиде Э. Намчак дээш ышкаш ниитиге ажыктыг күш-ажыл кылырындан оспаксыраар кижилерни ак сеткилдиг ишчилерниң шүгүмчүлеп турары-даа чок.

Маңгысталчактарның 20 хуузу херээженнер болуп турар, оларның дыка хөйү амыдыралга төлеп чок чорукту көргүзүп, ажы-төлүнүң кижизидилгезинче кичээнгей салбайн арагалап, тоңап чоруурлар. Ындыг түрбүже, дыка хөй чер-чер Советтери, херээженнер чөвүлелдери оларны кижизидер, чамдыктарының ие эргезин казыыр, алкоголизмден аарааннарга эмнелге-профилактика дузазын көргүзер талазы-биле дээштиг хемчеглер албайн турар.

Эдип чазаар күш-ажыл колониязындан хосталып келген кижилерни контрольдаар, оларны өй-шаанда ажылга киирер, амыдыралын хайгаараар талазы-биле чамдык участок инспекторларының, чер-чер Советтериниң ажылдакчыларының ажылы кошкак. Ындыг контроль чок чорукту ажыглап алгаш, оларның чамдызы үр үе дургузунда ажылга кирбес, арагалап, чиик амыдырал сүрүп чоруп бээр. Чижээ, мурнунда дар хулиган херээ дээш шииттирип чораан болгаш хуусаадан эрте хосталган, Улуг-Хемде Чодураа чурттуг А. Саны дээрзи 1983 чылдың декабрьдан бээр кайда-даа ажылдавайн, арагалап, тонап келген. Бии-Хемниң Өөк суурда Н. Барамский хосталгазын казыттырып шииттиргеш чанып келген соонда база дыка үр үе дургузунда кайда-даа ажылдавайн келген, ол дээш РСФСР-ниң КД-ниң 209 чүүлү-биле харысалгага онаажып турар.

Чамдык районнарда ажылдавайн турар кижилерни ажылга киирерин узамдыктырып турар. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды райкүүскомнары маңгысталчактарны, ажылдавайн турар элээдилерни быжыглаар бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны ам-даа тодаратпаан. Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары оларны ажылга хүлээп алгаш кижизидериндеп түвексингеш, чылдагааннар дилээр чоруктар база бар.

Маңгысталчактар болгаш ниитилелге удур өске-даа үүлгедиглер-биле демиселге хөй-ниитиниң, улусчу дружиналарның, корум-чурум камгалалының хөй-нитти пункттарының, комсомолчу оперативтиг отрядтарның, эш хуу судтарының салдарын болгаш хоойлу-дүрүмнүң аргаларын кошкак ажыглап турар.

Ниитиге ажыктыг күш-ажылды ак сеткилдиг болгаш медерелдиг көөр ёзуга кижи бүрүзүн кижизидер талазы-биле ажылды дыка хөй бүдүрүлгелерниң, совхозтарның, организацияларның, албан черлериниң, партия, профэвилел, комсомол организациялары кошкак чорудуп, маңгысталчактарга хамаарыштыр дээштиг хемчеглерни албайн турар. Чамдык күш-ажылчы коллективтер арагачыларга, прогульщиктерге, сагылга-чурум чок кижилерге өршээл көргүзүп турар фактылар бар.

Аныяк кижилерниң тоңанчы, маңгысталчак амыдыралынга удур демиселди ВЛКСМ Кызыл хоркому, комсомол райкомнары болгаш эге организациялар кошкадып, маңгысталчак амыдыралдың тыптып кээп турар чылдагааннарын илеретпейн турар. Ажыл кылбас оолдарның болгаш кыстарның даңзызын тургуспайн, оларның-биле тус-тус кижизидилге ажылын чорутпайн келген. Ортумак болгаш сес чыл школаларының доозукчуларынче кичээнгей кошкак. Чамдык элээдилер школа доосканы соонда өөредилге черинче кирбес ийикпе, ону ара кааптар, оон ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, хөй үе дургузунда ада-иезиниң азыралынга орар фактылар бар. Ындыг четпестер Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Тес-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда бар.

Тускайжыттынган профтехучилищелерден, эдип-чазаар күш-ажыл колонияларындан келген элээдилерни ажылга киирер талазы-биле айтырыгларны комсомол комитеттери кичээнгейге албайн турар. 1984 чылда кем-херек үүлгеткен элээдилерниң дөрт кижиниң бирээзи-ле кайда-даа өөренмейн, ажылдавайн турар болган.

Назы четпестер херектериниң талазы-биле комиссияларның ажылы база кошкак. Ажылдавай-даа, өөренмейн-даа турар 180 элээдиниң чүгле 24-ү азы 13 хире хуузу ук комиссияларның учёдунда тургустунган.

Ындыг элээдилер дээш оларның ада-иелери-даа, чер-чер Советтери-даа, совхозтар дирекциялары-даа сагыш салбайн турар. Чамдык малчыннарның ажылдарында дузалакчы кадарчы болуп турар-даа болза, совхозтарның кадр килдистеринде демдеглеттинмээн кижилер бар.

Бо чылдың февраль 1-деги байдал-биле алырга, республикада 1,5 хардан өрү назылыг уругларлыг 600 ажыг херээженнер ажыл чок олуруп турар. Ол иелерниң мурнунда ажылдап турганы совхозтар дирекциялары, бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң администрациялары оларга чаштарын хайгаарарынга таарымчалыг ажылдарны тып бербейн, күш-ажылчы ол курлавырларны четче ажыглавайн турар.

Бо айтырыгларны комплекстиг шиитпирлээриниң чугула ужур-дузазын өөренип көрбүшаан, маңгысталчактарга удур демиселге партия, совет, эрге-чурум камгалаар органнарның, күш-ажылчы коллективтерниң болгаш хөй-нитти организацияларының күжениишкиннерин моон соңгаар мөөңнээри-биле СЭКП обкому хүлээп алганы доктаалга маңгысталчак болгаш тоңанчы амыдыралдыгларны тургуспас талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырарын СЭКП Кызыл хоркомунга, партия райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң база «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профоблчөвүлелинге, ВЛКСМ обкомунга дааскан. Ол төлеп чок чорукту шуут боллурбазы-биле партия, профэвилел, комсомол организацияларының, кедээ, суур Советтериниң, эрге-чурум камгалаар органнарның, бүгү хөй-ниитиниң, күш-ажылчы коллективтериниң күжениишкинин олче мөөңнээр. Маңгысталчактарны болгаш тоңанчыларны илередир талазы-биле рейдилерни, хыналдаларны доктаамал кылыр, кем-херек үүлгедир чоруктарны боллурбазының, корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаарының кол бырааы ол болур кылдыр оларны күш-ажылга хаара тудар.

Ажыл кылбастарны киирер бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны чоокку үеде тодарадыр, оларны өөредир, амыдыралынга эргежок чүүлдерни тыпчып бээр, арага аарыындан аарааннарга эмчи дузазын көргүзер, оларны бүдүрүлгеге быжыглаары-биле кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Эдип-чазаар күш-ажыл колониязындан келгеннерже доктаамал кичээнгей салыр, оларны күш-ажылга киирер болгаш амыдырал-чурттакгазынын байдалын өөренип көөр.

Маңгысталчак амыдыралче чаа кирип бар чораан кижилерни илередир талазы-биле доктаамал хайгааралды республиканың эрге-чурум камгалаар органнары чорудар, ниитиге ажыктыг күш-ажылдан үш айдан хөй үеде олар оспаксыраар болза, оларны сагындырар талазы-биле хоойлунуң негелделерин сагыыр.

Ортумак болгаш сес чыл школаларының өөредилге черлеринче кирбээн, ажылдавайн турар доозукчуларын бүдүрүлгеге ажыглаар, ажылдавайн-даа, өөренмейн-даа турар элээдилерни күш-ажылче хаара тудар талазы-биле контрольду хоорайкүүскомнар, ВЛКСМ обкому, Чырыдыышкын министерствозу, профтехөөредилге эргелели, Күш-ажыл талазы-биле күрком күштелдирер ужурлуг. «Тыва тудуг», «Тыва кедээ тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва септелге тудуг» трестерге, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынга оларже ажылдаары-биле чоруткан кижилерниң өөредилгезин организастаарын дааскан.

Чаш уруглуг херээженнерни ажылга киирер талазы-биле тодаргай хемчеглерни Кедээ ажыл-агый, Чоннуң амыдырал хандырылга, Чурт үлетпүрү, Ыяш ажыл-агый министерстволары алыр, бажыңга кылыр ажылдарны оларга тып бээр, совхозтарга дузалал ажыл-агыйын организастаар ужурлуг.

Ажылдавайн турар кижилерни илередир болгаш ажылга киирер талазы-биле ажылга партия, совет, ажыл-агый органнары база хөй-нитти организацияларының тодаргай кеделиишкиннерин ажылдавайн турар кижилерни илередир болгаш ажылга киирер комиссия боттандырар. Кварталда саныңда чурттакчылыг черлерге, ажылчы чоннар коллективтеринге, чоннуң чурттап турар черинин айы-биле рейдилерни кылып, маңгысталчактарны илередир деп ук доктаалда демдеглээн.

КАНДЫГ-ДАА АЖЫЛГА КЫЗЫМАК

Үжен бир чыл бурунгаар СЭКП Төп Комитеди чурттуң бүгү аныяк оолдар, кыстарын кур болгаш курткан черлерни шиңгээдип алырынга киржип, машина-трактор башкарарының курстарынга өөренирынче кыйгырган.

Ол үеде Момук Даанмай Улуг-Хем бөвнүң Арысван чеди чыл школазын доозуп алган турган. Партияның кыйгырыы анаа оолдуң алыс күзели-биле чүүлдеш болган болгаш тракторист болур деп шиитпирин улам чүтлендирген.

СЭКП-ниң XIX съездизин аттыг колхозтуң даргазы, үжен мунчуларының бирээзи В. С. Тойлут-оолга билип, … аппарын берген. Колхоз даргазы М. Даанмайның күзелин деткип, трактористер курзунче албан өөредип чорударын аазаан болгаш. Баштайгы үеде Шагаан-Арыг МТС-ниң колхозта ажылдаан турар трактористерниң кайы-бирээзинге кожукчу болуп ажылдаарын сүмелээн. Ол сүме черле шын болуп, аныяк оолдуң шилип алган мергежилинге чаңчыгып алырынга улуг ужур-дузалыг болган.

Керосин-биле ажылдаар «АТЗ. НАТИ» деп маркалыг тракторнуң башкарыкчызы Очур Доңгактың кожукчузу болуп, Момук Даанмай бодунуң күш-ажылчы намдарын 1955 чылда эгелээн.

Кожукчунуң ажылы часкы, чайгы, күскү сезон үезинде амыр эвес, хөй күштү, тура-соруктуг кижиден негээр. Аныяк кожукчу бергелерге торулбайн, механизатор болуксаан күзелинче улам чүткүлдүг базып орган. Бир чыл эрткенде М. Даанмай кожукчу эштери К. Чоңдан, Х. Монгуш олар-биле кады Ак-Довурак хоорайда трактористер курзунга өөренири-биле аътталыпкан.

Олар үжелээ курсту чедиишкинниг доосаш, «УТКА 25 чылы» совхозка кээп ажылдай бергеннер. М. Даанмай хоочун механизаторлар Шериг-оол Сат, Сүрүн Түлүш, Шыгжал Кыргыс, Очур Доңгак оларның байлак дуржулгазын шиңгээдип ап, мергежилин чыл келген тудум бедидип ап чораан. Ол Хүүлер-Хем, Кожай, Элезин, Иштии-Хемниң ховуларынга кур болгаш куруккан черлерниң бедимчези — чаагай тараны өстүрүп, ажаарынга эвээш эвес үлүүн киириштирген. Кедээ ажыл-агыйга чедиишкиннери дээш Момук Түлүшевич Даанмай «Кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алганы дээш» деп медаль-биле, хөй санныг хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

Хоочун механизатор ог-бүле амыдыралының аайы-биле тудуг ажылынче шилчээн болгаш ам Кызыл районда «Суктак» совхозтуң төвүнде тудугжу бригаданың бригадири.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ОНУ ЭШТЕРИ ЕЛЕНА ДЭЭР

Узун эвес дурт-сыныг, адаккыр болгаш чугаакыр ырбыскын херээжен кижиниң квартиразының казанчазынга көрүп кагдым. Рим хоорай чурттакчызы, сураглыг чажыт ажылдакчы болгаш партизан чораан коммунист Карла Каппони ол болду. Римге немец-фашистиг эжелел үезинде оон чажыт ады Елена турган, эш-өөрү ол атты коннчут эки билир турганнар. Карла Каппони—Италия Республиканың дээди шаңналы «Дайынчы эрес-дидим чорук дээш алдын медальды» бир дугаар алган херээжен кижи.

Үжен ажыг дайынчы операцияны ол чоруткан, оон иштинде найысылал Римге, Рассел кудумчуга, 1944 чылдың март 23-те шериг колоннazын чылча шаварып органызастаан, ол чылча шавыышкын немец командылалдың угаан-кудун оскундурган.

Ол дайынчы операцияларга Карла амы-тынындан чарлыпдаа болур турган, ынчалзажок фашизмниң көөр хөөн чок чорук, төрээн чуртунуң хосталыр үезин дүргедедир дээш чүткүл коргуш чок чорукче болгаш бүзүрелче ону хайныктырган. Дидимден ок чайлаар дижир болгай. Карла чаңгыс-даа катап балыглаттаан, туттурбаан-даа. Ынчалзажок партизан амыдыралдың аар-берге чымыжы оон кадынынга дээпкен — ол аар аараан.

Дайын соолуунде компартиядан парламент кежигүнү кылдыр ону соңгаан, аныяк коммунистер ортузунга улуг ажылды чоруткан. Итали аныяктарның нийи муң кижи составтыг делегациязын 1957 чылда Москвага Аныяктарның болгаш студентилерниң бүгү-делегей фестивалынга Карла баштап чораан.

Хөңү дурт-сынныг болгаш чиик адак, улгады берген ол херээжен кижини ам көргеш, дөртен чыл мурнунда бодунуң баштайгы хол боозун фашист шагдааның холунуң боозунга демей кылдыр кылып алгаш хоорайның автобустарының бирээзинге олурган, бодунуң кылып алганы өлүмнүг бомбаларын сумкалааш дүште чок кылаштап чораан, автомат одубиле эштерин дайзынның одундан тайзы камгалаан, а ноябрь 6-дан 7-же дүнезинде «Октябрь революциязы делгерезин!» деп лозунну «мөнге хоорайның» хаяаларынга бижээн дээрзинге бүзүрээри берге.

Елена партизан чораан бодунуң амыдыралындан эвээш эвес таварылгаларны сактып чугаалап болур. Ынчалзажок Удурланыышкынга киржип турган чылдарында чүү-ле-не уттундурбазы-биле сагышта артып калганыл дээн айтырыымга ол мынча диди:

— Фашизмни көөр хөөн чок кижилерниң нийти дайзынга удур демиселге каттыжар дээн изиг чүткүлү ынчан мени кайгаткан, ону черле утпас мен ийин. Удурланыышкын шимчээшкини бүгү-улусчу характерлиг турган. Анаа янзы-бүрү үзел-бодалдыг кижилер киришкен: коммунистер, христиан демократтар, атеистер, чүдүлгелиг католиктер болгаш өскелер-даа. Оларның шынтызын хостуг болгаш демократтыг Италияны көөр дээн кара чаңгыс күзел каттыштырып турган.

— Силерниң-биле алырга, кижи төрелгетенге дирзелген айыылдың чогум үндезини чүдел?

— Дайын соонда эрткен 40 чылдар амыр-тайбын турбааны билдингир. Айыылдыг эвээш эвес үелер делегейге тургулаан. Эрткен дайынның кол үүлезин чүктеп эрткен Совет Эвилелиниң талазындан чаагай күзел-сорук, туруштуг болгаш шыдамыккай чорук илергейлеттинмээн болза, кижи төрелгетени коргунчуг айыыл-халапка таваржып болур турган ийик. Корейге, Вьетнамга дайынны, ССРЭ-ни долгандыр шериг баазаларының уяларының тургустунганын сактырга-ла четчир-дир.

Боо-чепсектиң соксаал чок эдере бүдүрүүшкүнү болгаш ядролуг чепсектиң делегейде нептерээшкинин техника талазы-биле частырыгның түңнелинден-даа үнүп кээп болур халаптың айыылдыы дыка бедидип турар.

Бөгү-ле ажыл-чорудулгазы кижиниң чаагай чоруунче угланган социалистиг ниитилел дайынның үнер дөзү болбас дээрзин бистерге, коммунистерге билдингир. Совет Эвилели тайбың дээш, чепсеглениишкинниң дужурери дээш туржуп келген болгаш туржуп-даа турар. Делегейниң ниити дайынның мурнунда-даа херек ындыг турган болгаш бөгүнде-даа ындыг.

— Силерниң-биле алырга, бөгүн кижи төрелгетенниң дүвүредип турар эң чугула айтырыгларны канчаар шиитпирлеп болурул?

— Мээниң-биле алырга, амгы үеде эң чугула айтырыг болза, аш-түреңги болгаш хожудангай чорук-биле демисел деп бодаар мен. Ону канчаар шиитпирлээрил? Арга бар деп б о д а а р мен. Делегейниң эң сайзыраңгай чурттары чепсеглениишкинге чарыгдалдарны кызыргаш, хожудангай чурттарга дузаламчы кылдыр акша-хөреңгини ангылаар ужурлуг. Ындыг болзажок, АКШ дээн ышкаш, ындыг байлак чуртта миллион-миллион кижилер аш-түреңги байдалда чурттап турар болгай. Шериг бюджединиң чартык кезиин социал херегледерге ажыглаза, эки эвес деп бе?

— Силерниң эрге-чагыргаларга болза, делегей байдалды экижидер талазы-биле тодаргай кандыг хемчеглерни алган туруп болур силер?

— Хамыктың мурнунда, канчап-даа турган болза, боо-чепсекти эдере бүдүрерин кызыгаарлаары төп чугула деп санаар ийик мен. Массалыг узуткаашкынның чепсээн бүдүрерин ужур-дүрүм чок чорук деп санавышаан, ону шуут хоруур херек. Тайбың дээш, чепсеглениишкинниң дужурерин дээш ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң демисешкен туразы эң чугула. Кижи төрелгетенниң бурунгаар хөгжүлдезин узуткаар сорулгалыг чаа делегей дайынын кижилер болдурбас дээрзинге бүзүрээр мен. Делегейниң улустары дөртен чыл мурнунда фашистиг күлданыышкындан хосталган турган, ам олар термоядролут халапка таварышпас ужурлуг.

Геннадий ПТАШИНСКИЙ,
ПМА-ның корр.
Рим.

АДЫРНЫ ЧААРТЫРЫНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

ССРЭ-ниң Энергетика министерствозунуң чылыдылга-биле ажылдаар электри станцияларының 1986—1990 чылдарда техниктиг чаартылгаларының программазын СЭКП-ниң Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген. ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрификация министриниң бирги оралакчызы А. Н. Макухин СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээ-биле ол программаның чамдык угланыышкыннарының дугайын чугаалаан.

— Чуртта бүдүрүп турар бүгү электроэнергияның 80 хуузун хаара туткан совет чылыг энергетиказының нити байдалын Рефтиниң, Костроманың, Запорожьениң болгаш чылыдылга-биле ажылдаар амгы үеде делегейде эң улуг өске-даа станциялар тодарадып турар. Оларга кол-ла дериглелер болза, 500 база 800 муң киловатт блоктар болуп турар, улуг-улуг хоорайларның чылыдылга төптеринде 250 муң киловатт күчүлүг аажок бедик ажыктыг агрегаттар ажылдап турар—деп, ол чугаалаан.

Ынчалза-даа дериг-херекселдери эргижирээн, ажыглаарынга кой-ле одаар чүүл база хөй санныг ажылчыннар негеттинер ГРЭС-тер болгаш ГЭС-тер эвээш эвес. Ынчалзажок ук электростанцияларның дыка хөйү ам-даа эки ажылдап болур дээрзин шинчилекчилер көргүскен. Ам бисте чылдыңга он миллион киловатт чаа күчүлерни ажыглалга киирип турар-даа болза, электри база чылыг энергиязынга доктаамал өзүп турар негелдени хандырарынга олар ам-даа чедишпес болганда, оларның ажык-дузазы улуг-дур.

Ынчангаш ам ССРЭ-ниң Энергетика программазын ёзугаар чоокку беш чылдың дургузунда шак ындыг дериглелерни ажыглаарының хуусаазын узадырынче угланган ажылдарны кылыры көрдүнген. Аңаа орук болза, үезин эрттир ажылдап ваапкан бус турбиналарының, котелдарының, бус хоолайларының, насостарның база электри-техниктиг дериглелерниң кол-кол бедидирлерин болгаш кезектерин солууру болур.

Техниканың ажылдаар хуусаазын узадыры экономика талазы-биле ажык чок ындыг энергетика бүдүрүлгелеринге оларны бузуп, адырып каавтар. Ынчаарга Свердловскиниң, Интинскиниң, Днепроджержинскиниң ТЭЦ-терин, Чульманың, Клайпеданың ГРЭС-терин база чылыг-биле ажылдаар өске-даа электростанцияларны одаалга болгаш бус котелдары кылдыр эде кылыр. Ол ажылдарны херегленчилерге чылыг бээрин вээжетпейн турган кылырын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга айыткан.

Дериг-херекселдериниң чамдык элементилерин экижидериниң күзели-биле чамдык агрегаттарның мык болгаш камгалалыг болуруп бедидер дээш оларны эде кылып чаартыр апаар. «Үш муң чүсү» он-он энергоблоктарга контрольдуң база эргелелдиң системазын чаартыр, оон уламындан агрегаттарның ажыглалы бедиир.

Адактың соолунде, программаның чугула бир угланыышкыны болза, эргижирээннерин адырып солуп турар үеде чаа дериглелерни салыры эргежок чугула электростанцияларның дараазындагы чаартылгазынга техника-экономиктиг үндезинни база саналашкыннарны кылыры болур. Шак ындыг ажылдыы Щекиниң, Куйбышевтиң Череповск ТЭЦ-терге, Штерновск база Славянск, Ангренск ГРЭС-терге болгаш өске-даа чамдык станцияларга кылырын планнаан.

Чылыг-биле ажылдаар электростанцияларның техниктиг чаартылгазын боттандырып эгелээрин айтыры чугула. Чижээлээрге, чаа агрегаттарны ажыглаалга киирген соонда Кашира биле Шатура ГРЭС-териниң баштайгы эгелерин хагган, Ткварчельск ГРЭС-те эргижирээн дериг-херекселдерни солааш, ийи чаа турбинаны база дөрт котелду ында эттеп тургускан, оон аңгыда Москваның № 9 база № 12 ТЭЦ-теринде турбиналарны улам чаа, ажыктыг турбиналар-биле солаан.

Чылыг энергетиказын чаартырын дүргедедири-биле чамдык министерстволарга дериглелерниң эргежок чугула бедидирерин болгаш артык кезектерин белеткээр база чорудуп бээр талазы-биле даалгаларны доктааткан, ТЭС-терниң агрегаттарын ажыглаарының хуусаазын узадып база бүзүредирин бедидер, а ол ышкаш амгы ажылдап турар дериглелерни чаартып эде кылыр талазы-биле ажылдарны акшаландырарының чурумун тодарадкан.

— Бо программаны боттандырары социал база экономиктиг аажок улуг ужур-дузалыг болур—деп, А. Н. Макухин түңнелинде айыткан.— Ол чорук улус ажыл-агыйының, хоорайларның болгаш ажылчын суурларның чурттакчыларының энергия-биле хандырылгазының бүзүрелдиг чоруун, одаалганы улам-на камналгалыг чарыгдаар, энергетиктерниң ажыл база амыдырал байдалын экижидер арганы бээр.

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАРДАН

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕР БОЛГАШ ПЛАННАР ЧАҢГЫС ААЙДА

Акы-дунма венгр улустуң амыдыралынга сөөлгү хүннерде төөгүлүг, политика талазы-биле эң чугула болуушкуннар демдеглеттинген. Март айның төнчүзүнде Будапештиге Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съезди болган, а апрельдиң баштайгы хүннеринде ол чурт фашизмден хосталганының 40 чылын байырлыг ёзу-биле демдеглээн.

Ол болуушкуннар чүгле үе-шаг-биле сырый холбаалыг эвес. Олар Венгр Улус Республиканың бүгү социал-экономиктиг хөгжүлделиг социалистиг күрүне кылдыр хууладуруп шыдаан венгр улустуң төөгүлүг чедиишкиннериниң үндезинин чогум чүдел дээр болза, аңаа харыы тодаргайы-биле коступ турар.

Ооң үндезинин Кызыл Шеригниң ол чуртту хостаанында болгаш ниитилел депшилгезинче, социализмче орукту ажытканында дээрзин Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизинге демдеглээн. Ол дээрге коммунистер партиязының канчаар-даа аажок улуг ажылының түңнели-дир. Ооң удуртулгазының адаа-биле чораш, венгр улус улусчу эрге-чагырганы чаалап алган, социалистиг тургузугнуң тургузукчу кужу бүрүн долузу-биле илереттинген боор турар. Ол дээрге Совет Эвилели-биле, өске-даа социалистиг чурттар-биле бузулбас найыралдың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың түңнели-дир. Ол найырал болгаш кады ажылдажылга социал-экономиктиг көдүрлүүшкүннүң күчүлүг дүргедекчизи, чурттуң тускай догуннааашкынының болгаш хамаарылгаас чоруунуң идегелиниң магадылалы, оон делегейге ат-алдарының улгадырының чугула факторду боор турар.

УЛУСТАРНЫҢ ИДЕГЕЛИНГЕ УДУР

Барыын Европаның чурттарының чазактары болгаш улустары сөөлгү үеде Вашингтонуң эрге-чагыргазының талазындан хоп-меге пропагандиның чалгыынга алзып турар апарган. Ол бодунуң хемчээлиниң талазы-биле кажан-даа туруп көрбээн пропагандиның эчис сорулгазы — космос делгемни милитаризастаарының америк программазын АКШ-тың эвилелчилериниң деткиирин чедип алыры болгаш оларны ындыг программаның херек кырында боттандырарынга хаара тудары боор турар. Президент Рейган болгаш администрацияның өске-даа удуртукчулары оларны кандыг-ла бир хевир-биле кыйгырып турар апарганнар. Оларны Вашингтонуң Европага кээп турар төлээлекчилери болгаш Ак бажыңның күчүлүг пропаганда аппарадыдаа төөредип, бодунуң талазынче киир тырттарын оралдажып турар.

Пентагон чоокта чаа «Совет шериг' кыжаныышкыны» дээр хоозун-меге номнуң дөрткү үндүрүлгезин парлап тараткан. Ооң дугайын консервативтиг англи «Дейли телеграф» солуну безин мынчаар бижээн: «Пентагонуң стратегтериниң ол парлап үндүрген номунуң тодаргай-ла сорулгазы 1986 чылдың шериг бюджедин 313 млрд. долларга бадылаарынче конгрессти албадаары болгаш НАТО талазы-биле бодунуң барыын-европа эвилелчилерин космоска ракетага удур стратегтиг камгалалды тургузар талазы-биле АКШ-тың президентизиниң инициативазын долузу-биле деткиириниң эргежок чугулазынга бүзүредирин чедип алыры боор турар».

АКШ космосту милитаризастаарынга белеткелче өске чурттарны хаара тудуп, Барыын чүктүң эртем-техниктиг күштерин болгаш эң дээре эртемденнерин космос делгемнинге боо-чепсекти эдере тургузарынче мөөңнээрин күзеп турар. НАТО чурттарының, а ол ышкаш Японияның, Австралияның, Израильдиң эртемденнеринге америк ээледикчилер хөй түңнүг акшаны аазап турар. Америк администрациязы хөй холезиниң аазавышаан, ол милитаристиг программага ол чурттарның шериг-үлетпүр комплекстерин хаара тударынче база чүткүп турар.

ГФР-ниң, Великобританияның болгаш Францияның чазактарының төлээлекчилери Рейганның администрациязының космос талазы-биле пландарын боттандырып чоруткан таварылгада боо-чепсекти эдере бүдүрер чоруктуң уламна күштелиринге айыылзыныышкынның чаңгыс эвес удаа илередип келгеннер. Оон-биле кады оларның чамдыктары АКШ-тың талазындан ыйыдыышкынга туржуп берип, «стратегтиг камгалал инициативазы» дээр хоралыг программаның «шинчилел» ажылдарынга киржип болурунга чөпшээрелин база берип турарлар.

Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарының Женевада боор турарындаа тооп көрбейн, Вашингтонуң ол программаны боттандырар дээш оралдажып турар чоруу кичээңгейни хаара тудуп турар. Ындыг хөделиишкиннер бөмбүрзектиң улустарының ол ужуражыышкынга идегелин оскундуруп турар. Бо айтырыг талазы-биле бистиң чуртувустуң туружу кандыг дээр болза, ол билдингир болгаш тодаргай-даа боор турар. Совет удуртукчулар Женевада чугаалажыышкыннарның чедиишкинниг болурунга бодунда-на хамаарышыр бүгү чүүлдерни кылырынга белеңин чаңгыс эвес удаа быжыы-биле медеглеп келгеннер.

А. КОНДРАШОВ,
В. ЧУКСЕЕВ.
(СЭТА).

Сальвадор патриоттар Дуартениң шериг ёзу-чурумунуң эрге-чагыргазының шериглеринге күчүлүг согуушкуннарны таварыштырарын үргүлчүлеп турар. Сөөлгү беш чыл иштинде тура халышканнарның күштери сальвадор шеригниң 20 муң солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген. Партизаннар амгы үеде чурттуң үштүң бир кезээн боттарының холунда тудуп алган, контрольдап турар.

ЧУРУКТА: Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң дайынчылары марш үезинде.

Комин—СЭТА-ның фотозу.

Киленңээшкинниг удурланыышкыннар

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Чилиде алды патриоттарны араатаныг ёзу-биле өлүрген үүлгедиишкин ол чуртка киленнээшкинни болдурган. Сантьягога болгаш өске-даа хоорайларга сөөлгү хүннерде Пиночеттиң шериг-фашистиг эрге-чагыргазының ол чаа араатаныг үүлгедиишкининге улус массаларның удурланыышкынын илереткен массалыг хөделиишкиннери болгулаан. Чыскаалдарның киржикчилери террорну болгаш истеп сүрүүшкүннерни соксадырын, өлүрүкчүлерни ээ-ле шыгызы-биле кеземчелээрин негеп турар. Диктатураның араатаныг үүлгедиишкининге таварышкаш, өлгеннерни көөржүдериниң кажыдалдыг ёзулалын хамыг ёзу-чурумга удурланыышкынының массалыг көргүзүү болган. Башкылар профэвилелиниң кыйгырыын ёзугаар чурттуң бүгү школаларында кичээлдер херек кырында чорбайн турар.

Удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилеринге удур шериглерни болгаш карабинерлерни октаан. Олар дошпактарны, водомёттарны ажыглаан болгаш дыка хөй кижилерни тудуп хоругдаан. Найысылалга 84 чыскаалчыларны тудуп, кара-бажыңнаан.

Ынчалза-даа чили улусту эрге-чагыргаларның кара турзында араатаныг үүлгедиишкиннери коргудуп шыдавас. Ажылчы чоннарның национал удуртукчу чөвүлели террорлуг үүлгедиишкиннерге удурланыышкынның национал хүнүн апрельдиң 11-де эрттирер деп шиитпирни хүлээн алган. Чөвүлелдиң саналын коммунистерни, социалистерни болгаш өске-даа чоон күштерни каттыштырган улусчу-демократтыг шимчээшкин деткээн.

• • •

МЕХИКО. (СЭТА). Демократтыг күштерниң алды төлээлекчилерин араатаныг ёзу-биле өлүргенинге Мексиканың бурунгаар депшилгелиг хөй-ниитизи киленнээшкинниг удурланыышкынын илередип турар. Диктатураның боп удур айтыышкынын ёзугаар кылган оз араатаныг, өлүрүкчү үүлгедиишкин кем-буруулуг ёзу-чурумуң фашистиг үндезинниң, оон кижиниң эрге-шөлээзин эң кыржызы-биле үрээ турарының база бир херечиин боор турарын Мексиканың чоон үзелдиг политиктиг партияларының, профэвилелдериниң болгаш аныяктар организацияларының кады кылган медеглелинде чугаалап турар.

Ол документиде чили улуска удур террорну болгаш истеп сүрүүшкүнүү соксадырын негээн болгаш ол чурттуң патриоттарының эрес-дидим демиселинге Мексиканың демократтыг хөй-ниитизиниң ииш биле эп-сеткил каттыштырып турарын илереткен.

БАЗА БИР ҮҮЛГЕДИГ

ЛУАНДА. (СЭТА). УНИТА дээр чалча бөлүктүң дээрбечилери чаа кем-буруулуг үүлгедигни кылган. Ангола информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, чепсектиг дээрбечилер Бие можуда Куньинга дээр чурттакчылыг черже халдааш, аңаа 20 ажыг кижини, оларның-биле кады херээженнерни, бичии уругларны өлүрген.

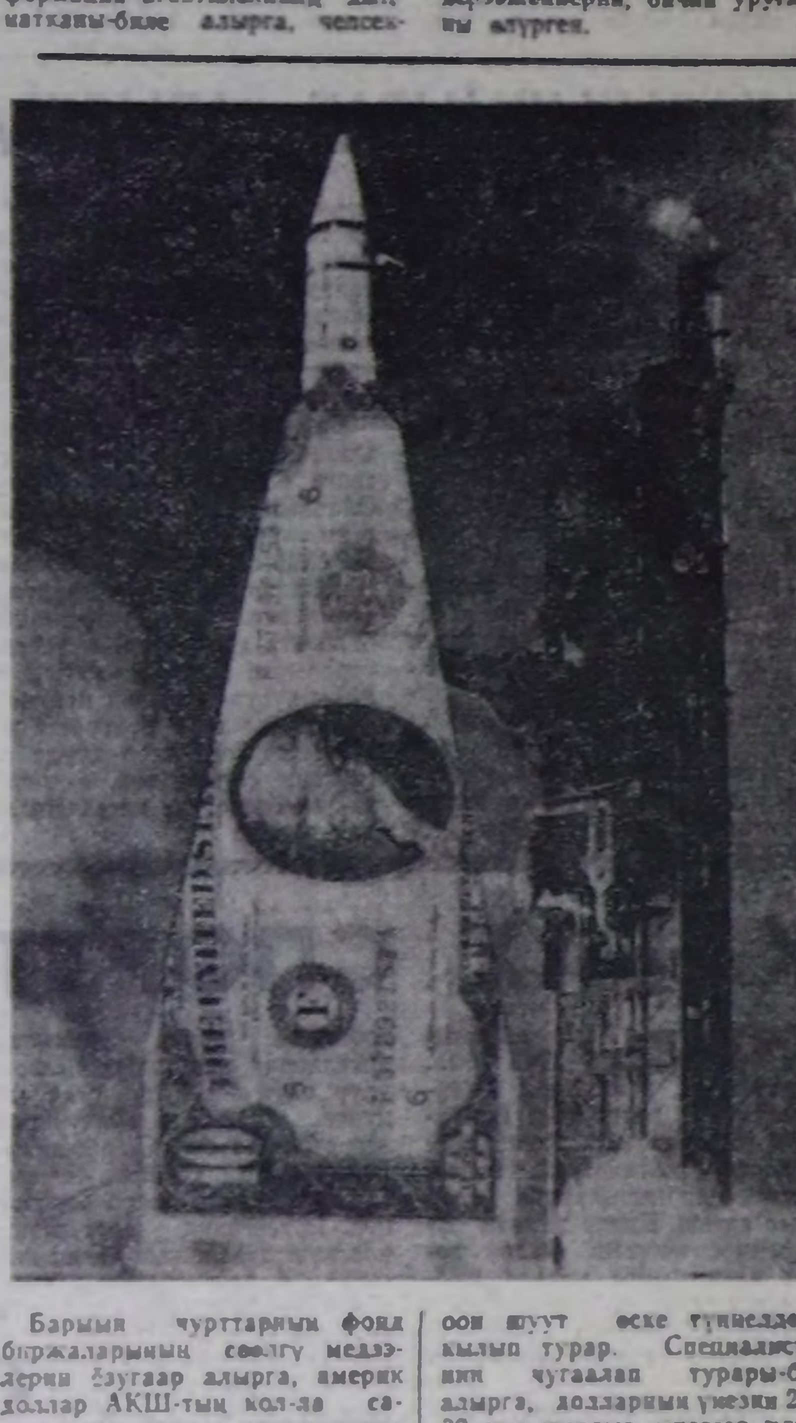

Барыын чурттарның фонд биржаларының сөөлгү медээлерин ёзугаар алырга, америк доллар АКШ-тың кол-ла садыглажып турар чурттарының акшаларынга хоралыг салдарын чедирерин үргүлчүлеп турар. Парижте, Лондонда, Нью-Йоркта, Бонңда биржаларда бир доллар дээш 10 ажыг француз франкты, 3,5 хире барыын-германия марканы, барык бир фунд стерлингти берип турар. Ол дээрге Барыын чүктүң валюта-акша рыноктарының төөгүзүнде эң тулган дээн аар өртек боор турар.

Вашингтонуң администрациязының тайылбырлап турары-биле алырга, долларның ындыг бедик үнези — америк экономиканың кужу ол боор турар. Ынчалза-даа Барыын чүк чурттарында акша үнезиниң кудулаашкынының үндезиннерин тайылбырлааш, санхээ хайгааракчылары болгаш барыын-европа солуннар-даа оон шуут өске түңнелдерни кылып турар. Специалистерниң чугаалап турары-биле алырга, долларның үнези 25—30 хуу кылдыр өжегээр улгаттырган чорук — Каттышкан Штаттарның экономиказының шынгы айтырыгларының түңнели боор турар. Чурттуң экономиказы канчаар-даа аажок хөй шериг чарыгдалдарынга алзып, оон уламындан дендии хөй бюджет дефициди болгаш күрүне өрези-биле долдунган туруп турар.

ЧУРУКТА: швейцар карикатуристер долларның амгы үеде улуг өртек-үнезин мынчаар көргүзүп турарлар. АКШ-тың администрациязының «сылдыстар дайыннарынга» белеткенири-биле кылып турар канчаар-даа аажок хөй шериг чарыгдалдарын олар үстүнде чүүлдерниң үндезини кылдыр санап турарлар.

Кейстон — СЭТА-ның фотомонтажы.

Хамааты камгалалы

МОНУ УТПАЗА ЧОГУУР

Массалыг узуткаашкынның чепсээнден хуузунда камгалаарының аргалары хөй янзы. Оларның иштинден эң бөдүүн үш хевирин көрүп көрээлиңер. Ындыг херекселдерге тускай дааран каан пөс бөрт, хөвен-марля шарыышкын, кештиң камгалаарынга хүн бүрүде кедер хеп аймаа хамааржыр. Ам оларны тус-тусту херегләэрин көрээли.

Радиоактивтиг бүдүмелдерниң хораннаашкынынга таварышканда дерип кылбаар камгалал черлеринге болгаш оортаа үнүп чоруп турар үеде пөс бөртү ажыглап кедер. Хөвен-марля шарыышкынны арын, аас, думчукту дуглап камгалаарынга ажыглаар. Оон аңгыда кештиң радиоактивтиг доозунундан, хораннаар база аарыг тараадыр бүдүмелдерден камгалаарынга хүн бүрүде кедер хеп аймаа кылдыр ажыглап болур.

Бо үстүнде адааныыс камгалал херекселдерин белеткеп кылып алырының дугайында чүнү билип алза чогуурул? Пөс бөртү даараныльга фабрикаларынга бижып, даарап турар. Албан черлери, организациялар болгаш кижилер хуузунда чагыдып, даарадып ап болур. Улус боттары материалдар тыпкаш, чагыг ёзугаар даарадып ап база болур. Ынчаарга хөвен-марля шарыышкынны өг-бүле кежигүннери белеткеп кылып алыр. Ону кылыры берге эвес, аажок бөдүүн: бир метр бежен сантиметр хире марля кескиндизин стол кырынга салгаш, оон ортузунга 20—30 сантиметр хемчээлге хөвенни 1—2 сантиметр чедир кылыннадыр дескилей салгаш, марляның ийи талазынга хөвенни ораай салыр. Марляның хөвен чок артып калган уштарын шарып кылдыр 25—30 сантиметр хире ийи чарыр кезиптер. Хөвен-марля шарыын белен болганы ол.

Кештиң камгалаарынга резина плаштарны, комбинезоннарны, хол хаптарын, уктарны ажыглап кедип болур. Аңаа хеп аймаан хораннаар бүдүмелдерден камгаланып кедерде тускай эзилдиригге шыгыдыптар. Тодаргайлаарга, бир кижи кедер, бүрүн хепти шыгыдарынга 250—300 грамм хеп чуур саваң хоюун 2—3 литр изиг (60—70°) суга эзилдиргеш, аңаа чартык литр хире машина үзүн холааш, чылыдыпкаш, холуй булгаптарга саваң-үе эмулсия дээр эзилдириг болу бээр. Ынчангаш ол эзилдиригни демир доскаарга куткаш, хепти аңаа шыгыткаш, сы тудуп каапкаш, кургадыптар. Оон соонда кештиң камгалал хеделеринге ажыглап болур. Ынчаар шугудуп, кургаткан хеп аймаа чугдунгурдаа, өңү, шыпары безин өскерилбес.

Улус ажыл-агыйының объектилеринге хамааты камгалалының өөредилгезиниң үезинде ажылчын, албан-хаакчылар хөвен-марля шарыышкынны белеткеп кылырын шенеп турарлар. Ол ышкаш чамдык өг-бүле ээлери, ээзди оолдар, уруглар, школачылар база кылып билирлер. Ынчалза-даа ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, өг-бүле ээлериниң, ээзди оолдар, уругларның, школачыларның хөй кезиин хуузунда камгаланырының эң бөдүүн херекселдериниң бирээзи бо хөвен-марля шарыышкынны белеткеп кылырын ам-даа билбес болуп турар. Кижи бүрүзү хөвен-марля шарыышкынны белеткеп кылырын өөренип алган турар болгаш чурттап турар бажыңынга ол херекселди ынап-ла белеткеп кылгаш белен байдалга шыгжаан турар ужурлуг. Ону кижи бүрүзү уттуп болбас.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

РСФСР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар Тываның хөгжүм-шии театрының баянизи Михаил Зыряновбиле марттың сөөлгү бир хүннеринде «Х Улуг хурал» совхозтуң ажыл-ишчилериниң болгаш Баян-Кол ортумак школазының өөреникчилериниң мурнунга солун программалыг концертти көргүскеннер.

Программада Тываның улустуң ырылары, орус, тыва композиторларның чогаалдарын киргилээн. Олардан «Чүрээм чалыы», «А шу-декей-оо», «Тракторист» деп улустуң ырылары, «Солдаттың баштактазы», «Чечектел-ле, Сибирь», «Бүүрүл баштыг аныяк» деп ырларны көрүкчүлер сонуургаан, адыш часкап хүлээп алганнар.

«Акира Куросава тырттырып тур», «Ийи үе—чаңгыс салым-чол» деп кыска кинофильмнерни программага киирип алганы көрүкчүлерниң сонуургалын улам хайныктырган. К. Н. Арсеньевтиң сураглыг «Дерсу Узала» деп романынга алдаржаан япон кинорежиссёрнуң удургулгазы-биле ук кинофильмни канчаар тырттырып турганын оон көрүкчүлер сонуургап көрген. Ийиги кинофильм тыва театрның төөгүзү.

Концерттен кирген акша-хөреңгиниң дегерезин олар тайбың фондузунче шилчиткеннер.

С. СИЗЕНЕВ.
Кызыл район.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. Израиль эжелекчилер Мурнуу Ливандан «шериглерни үндүрериниң ийиги үе-чадазы» дээр чүүлдү эгелээш, тайбың чурттакчыларга удур ханныг үүлгедиишкиннерни үргүлчүлеп турар. Апрельдиң дөрттүң эртенинде израиль танкылар болгаш куяктыг транспортёрлар Авали хемниң соңгу талазында районнарже база катап халдааш, ханылап кирген. Эжелекчилер Каусария Ас-Сияд болгаш Гасания дээр суурларже киргеш, тараачыннарны хүрээ иштинге чыып алгаш, оларны бастып, баймсаая турганнар. Бажыңнарда ужен-чиңнашкиннерни кылып турар.

(СЭТА).

ХАННЫГ ҮҮЛГЕДИГ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль Ливанның мурнуу чүгүнге чаа ханныг үүлгедиишкинни кылган. Эжелекчилер апрель дөрттүң хүнүнде танкылар болгаш куяктыг транспортерлар-биле 60 чылдың февраль төнчүзүнде үнүп чоруткан районнарынче база катап ханылап кирген. Интервентилер ливан доктаамал шериглериниң чепсектиг удурланыышкынын боон турза-даа, Каусария Ас-Сияд болгаш Гасания дээр кедээ суурларже чаза таварып киргеш, тайбың чурттакчыларже от ажыткаңнар. Сес кижи өлген, хөй санныг кижи балыгланкан.

«Бодунуң шериглерин ол черден үндүрериниң ийиги үе-чадазының эгелээшкиниң» дугайында Тель-Авивтиң чарлаазының соонда ындыг араатаныг үүлгедиишкинни ол кылган. Израиль Ливандан «үнүп чорууруунуң» дугайын калбаа-биле чарлап турарда болза, оон шерии патриоттарның согуушкуннарынга шыдашпайн интервентилерниң үнүп чорууру ужурга таварышкан районнарының чурттакчыларынга удур үүлгедиишкиннерни үргүлчүлеп турар.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

АФИНЫ. Грецияда дайынга удур массалыг шимчээшкин күштелген. «Америк — НАТО-нуң пландарын чок кылыр!», «Акша хөреңгини НАТО-га эвес, чырыдыышкынга болгаш кадык камгалалынга чарыгдаар!» дээн кыйгырыгларның адаа-биле Лариса болгаш Салоники хоорайларга хөй муң кижилиг чыскаалдар болгулаан.

ГАВАНА. Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң дайынчылары сөөлгү неделяда Дуартениң реакцилыг чазааның 220 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген.

ТОКИО. «Спортчулар ядролуг кыжаныышкынга удур» деп кыйгырыг-биле аңаа дайынга удур массалыг митинг боор эрткен. Чурттуң спортчу хөй-ниитизи ядролуг чепсекти бүрүнү-биле хоруурун дээш күжүн харам чокка демисежириниң дугайын медеглээннер.

(СЭТА).

Бөгүн—Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнү

САЛГАКЧЫЛАРЖЕ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

«Кадык-шыырак анныяктар — бистиң эң эки салгакчыларывыс» деп кыйгырыглыг Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнүн шилип алганы таварылга эвес. Делегейде анныяктарның кадыын камгалаарынче онза кичээнгей салдынып турар. «Делегейниң кадык камгалал хүнү—85» бистиң чуртувуста массалыг деткимчени алган. Анныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү-делегейниң фестивалы Москва хоорайга эртер болганы Бүгү-делегейниң анныяктар чылының темазынга дүгжүп турар.

Ынаңгыя анныяк назын үези дыка харысалгалыг. Таптыг-ла бо назынында элээдилер улуг кижи апарып, амыдыралче оруун шилип ап, келир үедеги чурттаалгазынга белеткенип эгелээр. Уруг чажындан-на кадык болурунуң чаңчылынга өөренир. Моон уламындан кадыкшылдың үндезинин тургустунуп, дараазының салгакчыларынга кадыкшылдың магадылаам куфлавырлаттынар.

Бистиң уругларывыс кадык-шыырак, бүгү талазы-биле сайзыраңгай өзер кылдыр бүгү-ле чүвени оларга бараалгаткан. Ынаңгыя бистиң республикада пионерлерниң дөрт бажыңы, он бир уруглар библиотеказы, беш спорт школазы. Кызыл хоорайда үш клуб —«Искатель», «Бригантина», «Пограничник», уругларның «Пионер» кинотеатры ажылдап турар. Чүгле эрткен чылын безин чайгы сезонда пионер лагерьлеринге 14 муң уруг кадыкшылын быжыктырып дыштанган.

Школа реформазы — партия, чазактың уруглар дугайында сагыш салывышкыны. Школалар удавас чаа программа болгаш өөредилге номнарын ап, ортумак школа 11 чыл кылдыр эде тургустунар. 1986 чылда алды харлыгларны өөредилгеже кирер.

Алды харлыгларны өөредир таарымчалыг байдалдар уруглар албан черлеринде тургустунуп орар. Кичээлдерни дүъшке чедир эрттирип тер. Кичээл чүгле 35 минута шинчиде болур. Хүн чурумун барымдаалап дөрт катап чемненир, хүндүс ийи шак удуур. Уруглар албан черлери бүгү-ле херекселдер-биле хандыртынган. Оларга мебель ай маан санитар-гигиеналыг негелдеге дүүшкек кылып каан. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ниити билиг школаларынга алды харлыгларны өөредириниң чадаланчак планының чорударын доктааткан.

Бистиң чуртта уруглар онза хайгааралда. Эң-не кол кичээнгей — оларның кадыын камгалап, диспансеризастаары. Тывада 100 муң хире уругну 109 педиатр-эмчи хайгааралында алган. 44 хире педиатр участогун тургускан.

Эмнелге албан черлеринден аңгыда республикада арыг-шевер тударының хемчеглеринче база сагыш салдынган. Техникумнар, дээди болгаш ортумак өөредилге черлери, уруглар болгаш школа албан черлери доктаамал санитарлыг хайгааралда. Хыналдадан алгаш көөрге, республикада чамдык школаларда мебельдер чогуур негелдеге дүүшпес, чырык, чылыгны ажыглап турары хүн чурумунга таарышпас, ниит аъш-чем-биле хандырылганы чедир организаставаан. Бо бүгү өөреникчилерниң кадыынга багай салдарлыг хээрзи билдингир.

Кедээ профтехучилищелерде санитар-гигиена шала четпес. Чижээлээрге, Шагаан-Арыг, Чадаана хоорайларда, Ак-Довурак, Балгазын суурларда профтехучилищелерде өөредилге мастерскаязы чок. Класстарда чырык багай, күш-культура эрттирер чери таарымча чок. Сургуулдарның аъш-чемин четпес организастаан. Ол-ла өөредилге черлериниң ниити чурттаалга черлери четпес хандыртынган. Моон уламындан оолдар, уругларның бүдүрүлгеге ажылдаар хөөнү кудулаар, өөредилгези кошкаар болгаш кичээл үзер чоруктар эвээш эвес.

Республиканың уруглар поликлиникаларында болгаш консультацияларында уругларга кадыкшыл пропагандазының методиктиг кабинеттери ажылдап турар. Оон кол сорулгазы — уругну кадык-шыырак кылдыр кижизидери, өөредири. Уруглар албан черлеринче кирериниге белеткелдер, хүн чурумун болгаш күш-дамыр кижизидилгезин шыңгы сагыыры доктаамал болу берген. «Ада-иелер школазынга» 3200 ниии болгаш 164 адалы өөретпен. Ынчалзажок Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Таңды, Эрзин районнарның уруглар албан черлериниң харысалгалыг ажылдакчылары санитар-гигиеналыг кижизидилгеге четпес чорудун келген.

Уруглар болгаш элээдилер кижизидилгези — бистиң күрүневийстиң социал-политиктиг сорулгаларының бирээзи. Ол сорулганы ада-ие болгаш башкылар-биле чергелештир, эмчилер база шиитпирлээр ужурлуг. Оңу боттандырарда Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнүнүң кыйгырыгынга дүүштүр ажылдаары чугула.

Г. ПРОКУДИНА,
республиканың санитар чырыдывышкын бажыңының кол эмчизи.

• •

Республика поликлиниказының № 32 кабинединде дуржулгалыг эмчи Галина Николаевна Иргит биле сестра Биче Мынан-ооловна Манчын олар ажылдап орар. Оларның ажылынга чай чок. Чамдыкта участок эмчилериниң орнун-даа солуп, ажылдай бээр. Оон кадында кайы-даа эмнелгелерге чыттырып эмнедир кижилер оларның сүмезин албайн барбас. Кижилерниң кадыы дээш билиин, күжүн харам чокка бараалгадып чоруур бүгүнүг од эмчилер коллективиниң хүндүткелин чедип алган.

ЧУРУКТАРДА: эмнелгеде участок албаның эргелекчизи Г. Н. Иргит биле улуг сестра Б. М. Манчын олар ажылдап үезинде.

С. СУНДУЙНУҢ фотозу.

• •

Э Р Т Е Н Н И Ң - Н Е

Шилгедек мага-боттуг херээжен кижинин Хандагайтының Октябрьская кудумчузун куду эртенниң-не далаштыг кылаштап бар чорууруп бо-ла эскерер бис. Ол дээрге район эмнелгезиниң ниити аарыгаар селбырының улуг эмчизи, эргелекчизи Оксана Шырапова Монгуш-тур.

Ооң кабинединден чон үзүлбес. Аарыг кижилерни эмнээриниден аңгыда, ажыктыг арга-сүмезин бо-ла каткан орар. Хүлээп алывышкынга келген кижилерни аргалыг-ла болза, дөгерезин хүлээп алырын кызыдар.

Оксана Шыраповнаның ажылы аарыг улус хүлээп алыры-биле кызыгаарланмас. Ол чыдып эмнедип турарларның байдалын үргүлчү хайгаараар. Эмнедип турарлар:—«Кадывыс сегип тур, эмчи»—деп өөрүшкүлүг харыылаарлар. Оларның мыдыг сергек сеткил-хөөнүн дыңнааш, эмчи дыка өөрүүр.

Эмчи кол ажылындан аңгыда хой-ниити ажылдарынга идепкейлиг. Ол — коллективте профэвилел комитединиң кежигүнү. Өске-даа даандырган ажылдарны ак сеткилдиг кылып келген. Ынчангаш эмчизин чон хүндүлээр, «четтирдивис» дижип, өөрүшкүзүн илередип чоруур.

В. ТАВААЖАП.
Өвүр район.

МЭЭҢ-БИЛЕ КАДЫ

Бодум бүүректеримге дегдиниишкинден аарып келдим. Эрткен чылдың апрельде Кызыл эмнелгезинге кестирип эмнеттим. Ол аар кезиишкин болган. Ынчалза-даа совет эмнелгениң, ооң алдын холдуг эмчилериниң ачызында, нарын болгаш аар кезиишкинни шыдажып эрттим. Ам кадыым экижээн. Шагаан-Арыгның профтехучилищезинде секретарь-машинистеп ажылдап турар мен.

Ада-ием — «Ак-Туруг» совхозтуң хоочун малчыннары. Олар мээң кадыымның экижип апарганынга өөрүп, бүгүнүг эмчилерге өөрээн сеткилин мээң-биле кады илередип чоруур.

И. КЕНЕН.
Улуг-Хем район.

КАДЫК-ШЫЫРАК АНЫЯКТАР—БИСТИҢ ЭҢ ЭКИ САЛГАКЧЫЛАРЫВЫС

Уруглар — бистиң өөрүшкүвүс, келир үевис. Бисте уруглар дээш, оларның кадыы дээш сагыш салывышкын бирги черге бооп, кичээнгейинде. Ол дээрге билдингир: кадык уругдан кадык анныяктар өзер. Элээди назын үези онза харысалгалыг; ол үезинде элээдилерге кадыкшыл чаңчылдары хевирлеттинер, олар ынчап боттарының оруун шилип ап, келир үедеги амыдыралынга белеткенип эгелээр.

Бистиң бөмбүрзекте анныяктар дугайында сагыш салывышкын—апрель 7-де эртип турар Бүгү-делегейниң кадыкшыл хүнүнге тураскааттынган. «Кадык-шыырак анныяктар — бистиң эң эки салгакчыларывыс» деп кыйгырыгны Бүгү-делегейниң кадык камгалал организациязы тодараткан. Ол лозунгну шилээни таварылга эвес. Бүгү талазы-биле сайзыраңгай, күш-дамыр талазы-биле кадык кижизиттинген оолдар, кыстар — 2000 чылга чедир дараазындагы үениң салгакчыларының кадык болурунга магадылал-дыр.

Бичии уругларның болгаш элээдилерниң кижизидилгезинге ог-бүле улуг рольдуг. Оларның аразында хамаарылгазы, кандыг байдалдыг турары оларга дыка салдарлыг. Школаларның хүн чурумун (чемненир, удуур, дыштаныр, бажыңга ажылдаар) күүсеткен турарынче ада-иелер сагыш салыры чугула дээрзин медицина ажылдакчылары бүзүретсе чогуур. Өөреникчилер хууда гигиенаны сагыза эки, а ынчалза-даа ол чогуур негелдеге амдаа четпес.

Алды харлыг уруглар 1 класска өөренириниге белен бе? Шинчилелден алгаш көөрге, физиологтуг онзагайы-биле уругларның чамдызы өөрениринге белен эвес болур. Ынчангаш уруглар школа кирер бетинде, эмчиге ынап-ла шинчилер. Бир эвес уруг ясли-садка турбаан болза, өөрениринин бетинде тускай белеткелди эртери албан. Школа кирер бетинде өөреникчилер кулаан, карактарын, холдарын шинчидер апаар.

Хар-назынының аайы-биле школачыларга диспансеризацияны чылдың эрттирер. Бо бүгү оларның кадыынга чугула бе? Ийе, бистиң чуртувуста уруглар онза хайгааралда турар. Диспансеризация — кадык камгалалының бир арга-методу болгай. Диспансеризация кандыг-бир аарыгны баш бурунгаар тодарадырынга дузалаар. Ада-иелер, улуг улустар арыг-шеверни шыңгы сагыыр хүлээлгелиг. бичии уругларның болгаш элээдилерниң бүгү талалыг сайзыраңгай өзеринге ол хемчеглер идигни бээр.

Спорт болгаш кадыкшыл аразында тудуш харылзаалыг. Күш-ажыл биле спорт келир үениң салгакчыларының кадыынга чугула. Бо бүгү уругларның физиологтуг организминге таарымчалыг болган турар ужурлуг. Чүнүң-даа мурнунда хүннү сула шимчээшкин-биле эгелээр херек. Ынчалзажок ол бүгүнү дөгеревис кылбайн турар бис. Маңаа ада-иениң үлегерн дыка дээштиг. Уруг бүрүзү күш-культура болгаш спорт-биле эңнүктешпейн турар. Ынчалзажок бистиң чуртувуста медицина эртеми күш-культура биле спортту массалыг болурунче сагыш салып келген.

Уруглар болгаш элээдилерниң гигиеназы— комплекстиг эртем, чүге дээрге келир үениң салгакчыларының амыдыралын ол бүгү талазы-биле хаара тудуп турар. Бичии уругларның организми улуг улуска бодаарга, быжыкпаан болур. Долгандыр турар чээзы-бүрү байдалдың эки-даа, багай-даа салдарынга ол дораан алзыр.

Бистер, совет эмчилер, анныяктарның кадыы дээш бүгү күжүвүстү салыр бис.

Р. СЕЛИВАНОВА.
(Санитар чырыдывышкынның топ эртем-шинчилел институду).

КАЗАХ СПОРТТУҢ ХООЧУНУ

Ада-чурттуң Улуг дайынының үшкү чылы—1943 чыл. Корпустуң командири хайгыылчылар ротазының командири Мусавек Джайшибаевти бодунга келдирткеш, эштип билир дайынчылардан взвод чыып алгаш, Днепр хемниң ол чарынче кешкеш, мында немец плацдармы эжелеп алырын даалдырган.

Дүне дайзынның эриинче эки турачы 24 дайынчы эштип кежери-биле чорупкан, дайынчы бүрүзү автомат, граната-лар-биле чепсегленген, ийи пулемётту тускай салга чүдүрген. Фашистер өскербезин дээш олар 500 метр хире аразы ырак чораш өске эриинче эштип үнүп келгеннер. Фашистерге хөй кылдыр билдиивзин дээш эрикти дургаар ырак-ырак кылдыр туруп алгаш, хары угда отту ажыдарын шиитпирлээннер.

Баштайгы боолаашкыннар сооңда-ла немец танкылар, артиллерия каш дайынчыларга удур олун ажыдып, тулчуушкунче кирипкен. Тулчуушкун деп эвес-даа болза, эрес-дидим дайынчылар тооваан, эжелеп алган туруун дүжүп бербээннер. Эртенгиниң дөрт шакта кол күш дузалажып чедип келгенде 24 дайынчының чүгле ийизи — Мусавек Джайшыбаев биле Сергей Шадрин диргиг арткан болган. Ол тулчуушкунга Мусавек Саменович ийи фашист танкыны чазылдыргаш, дайзынның дыка хөй дайынчыларын чок кылган.

Днепрни эштип кешкени М. С. Джайшибаевтиң киришкен хөй санныг операцияларының чүгле чаңгызы-дыр. Коргуш чок дидим хайгыылчы тулчуушкуннарга көргүскени маадыр чоруу дээш үш Кызыл Сылдыс ордени, Ада-чурттуң дайынының бирги чергезиниң ордени база он алды медаль-биле шаңнаткан. Бүгү дайынның дургузунда ол хайгыылчылар ротазын командылап, спортка хандыкшылдыг болганындан кандыг-даа берге байдалдан шыдажып үнер турган.

Ооң спортчу оруу белен эвес болган. Ядыы тараачын оглу Мусавек Джайшибаев ийи харлыында өскүс арткаш, он дөрт харга чедир уруглар бажыңынга өскен. Оон Караганданың сукно фабриказынга пөс-тааvы кылып, Арал далайда демир-орук станциязынга харылзаачы болуп ажылдап, комсомолчу болу берген, чуртунга басмачыларны узуткаарынга киришкен.

30 чылдарның эгезинде Мусавек Ленинградка чеде берген. Мынаа ол спортка ёзулуг хандыкшып, Лесгафт аттыг күш-культура институдунуң студентизи апарган. Шыырак, шыдамык, дидим шыпарлары аңаа дузалаан. Мусавек хүрештиң, гимнастиканы, бутта эштирин, сүгже хадывырын күзелдиг-биле шиңгээдип ап эгелээн. 1935 чылда Мусавек Саменович Казахстанның башкы институдунуң улуг башкызы апарган. Республикага чаңгыс спорт шөлү, зал чок ол үеде чонну сонуургадып, күш-культура спортунуң ужурутказын тайылбырлап, көргүзүп, суртаал ажылын чорудары негеттинип турган. Ынчангаш Мусавек гимнастиканы циркке көргүзүп, күш-культура пропагандазынга янзы-бүрү хуралдарны, конференцияларны билдилиг ажыглап турган.

1940 чылдың сентябрьда Мусавек Саменович шериг албаның эрттирип чорупкан. 1941 чылдың төнчүзүнден эгелээш, Мусавек Саменович дайынга киржип—Смоленск, Сталинград чоогунга, Курск ээтеринге, Белгород чаңыкга болган тулчуушкуннарга киржип, Румыния, Болгария, Югославия, Венгрия, Австрия, Чехословакияны хостажып, ол ышкаш Япония-биле дайынга база киришкен.

Дайын сооңда Мусавек Саменович балыглары экиринге билек спортмассалыг ажылга идепкейлиг киржип эгелээн. Ол дыка үр үеде республиканың «Буревестник» эки тура спорт ниитилелин даргалаан. Казах ССР-ниң Спорт комитединге ажылдап турган. Бүгү чуртта билдингир «Медео» деп онза спортту комплексини тударынга киришкен.

Амгы үеде Мусавек Саменович Джайшибаев персоналдыг пенсионер-даа болза, Дайын хоочуннарының комитединиң Алма-Ата секциязының кежигүнү болуп, анныяк ажылчыннарга, студентилерге, школачыларга чүве чугаалап берип, күш-культура болгаш спортту пропагандалавышаан.

Ю. ГАВРИЛОВ
(ПМА).

ТВ

АПРЕЛЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Геологтуң хүнүнге уткуштур дамчыдылгалар. 9.40 — «Спортлотонуң» 19-ку тиражы. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». 12.35 — «Кожээниң шагы». 13.35 — «Музыка киноскузу». 14.05 — Чаа фильм-концерт. 15.10 — «Мультфильм». 15.30 — Бөгүн—Геологтуң хүнү. ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловский дамчыдылгага киржир. 16.00 — Геологтарга концерт. 17.00 — «Коллективтиң инициативазы». 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Привет с фронта». Урал-чечен телефильм. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Джаз панорамазы. 22.10 — «Чурулга уран чүүлү». 22.55 — 23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чурук самныда-ла — хү... 8.30 — Ритмиктиг гимнастика. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Фильм-концерт. 9.40 — Кадыкшылдың Бүгү-делегей хүнүнге. Док. фильмнер. 10.10 — Концерт. 11.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.10 — «Тооллуң аалчылары». 13.05 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Киноэпопея — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 14-кү фильм — «Белоруссияның хостааны». 15-ки фильм—«Карпатыдан Балканы болгаш Венгрже». 14.45 — «9-ку студия». 15.45 — «Цирк аренезында». 16.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.35 — Мультфильм. 17.05 — Телешии — «Бистиң ачаларывыс. эки». 18.25 — «Ленинчи шаңналдың лауреаттары — шыгаралгай совет композиторлар». А. И. Хачатурян. 19.00 — Делегей болгаш анныяктар. 19.35 — «Радуга». Улусчу чогаадыкчыларның дугайында телепрограммаларның VI Делегей фестивалы. (Вьетнам). 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кино көрүкчүзүнүн эдеринчизи». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кубаньдан келген аалчы». Урал-чечен фильм. 22.45 — Таныш аялгалар. 23.30 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Нефтчи» — «Спартак». Оюнуң 2-ги кезээ. Бакудан дамчыдылга. «Динамо» (Тбилиси) — СКА. Тбилисиден дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында доочулал. 9.25 — Мультфильмнер. 10.00 — «Тоолдуң аалчылары». 10.50 — Концерт. 11.20—11.25 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 Док. фильмнер. 15.15 — Авам школазы. 15.45 — Чаа фильм-концерт. 16.20 — «Горнистер, харылыңнар!». 16.50 — «Найырал альбому». Венгрия. 18.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Диргелген айыыл». Японияның политиказының милитаристиг талалары. 19.25 — Фильм-шии «Мамуре». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мамуре». Фильм-шиизиниң уламчызы. 22.30 — Футбол дугайында доочулал. 23.00 — Концерт. 23.30 — 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35, 9.35 — Н. В. Гоголь. «Олут сүзеннер». 8-ки класс. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — Ниити биология. Куштар болгаш черлик аңнар. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 11.40 — Музыка. 5-ки класс. 12.10 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. 12.30 — Төөгү арыннары. Томас Мюнцер. 13.10 — Башкыга-музыка кичээли. 2-ги класс. 14.10 — Физика. 14.40. А. И. Герцен. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайы. 15.25 — Үнүштер дугайында билиг. 16.10—16.15 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Спортту дамчыдылга. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Аяни тову». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 20.30 — Гандбол. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Каждый третий». Урал-чечен фильм. 22.50—23.25 — Чурукчулар дугайында чугаалар. Д. Жилинский.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага кожуп турар булуттарлыг, чамдык черлерге быскан ол хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың секундада дүргени 5-10 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 5-11 градус чылыыр.

Кызылга кожуп турар булуттарлыг, каан агаар болур. Агаарның температуразы хүндүс 6-8 градус чылыыр.

ТЕАТР

РЕСПУБЛИКАНЫН ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА АПРЕЛЬ 5-ТЕ, 7-ДЕ Ж.-Б. МОЛЬЕРНИҢ «Скапенниң оштуг үүлгедиглери» (үш кожээлиг комедия) болур.
Эгелээри 19.30 шакта.

КИНО

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ученик лекаря» 9.30, «Шакти» 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.20, 11.00, 12.40, 14.20, «Любовь и голуби» 16.00, 20.40, «Знахарь» 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Морин из афишной тумбы» 10.00, «Маршал Жуков» 11.30, «Семейные тайны» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спортлото-82» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00, «Мария, Мирабелла» 12.00, 13.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультсборник 14.00, «Банзай» 15.10, 17.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Челюскинцы» 9.30, 12.20, 15.10, 17.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бум» 9.20, 12.30, «Лидер» 10.50, 14.00, 15.40, «Шакти» 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Самозванец с гитарой» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Семейные тайны» 18.00, 20.00 шактарда.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге курсантыларны хүлээп алырын Тыва АССР-ниң ИХМ чарлап турар.

Иштики херектер министерствозунуң органнарынга ажылдаар дээди болгаш ортумак юридиктиг эртемниг специалистерни ол школалар белеткээр.

Өөренириниң хуусаазы: дээди школаларга дөрт чыл, ортумак школаларга — ийи чыл.

Совет Арминиң хүрээлениинге шериг албаның эрттирген болгаш ортумак эртемниг, ИХМ органнарынга ажылдаарынга кадыкшыл байдалы таарышкан 30 хар чедир эр кижилерни Омсктуң, Горькийниң, Хабаровскийниң, Рязаньның дээди школаларынга, Ленинградтың политиктиг дээди училищезинге, а ол ышкаш Новосибирскийниң, Красноярскийниң, Орёлдуң, Воронежтиң, Калининградтың, Брянскийниң, Барнаулдуң, Краснодарның, Иркутскийниң ортке удур албаның техниктиг училищелеринге хүлээп алыр.

Школаларга кирерин күзээннер дараазында эртемнерге киирериниң конкурстуг шылгалдаларын дужаар: орус дыл болгаш литература (бижимел-биле болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзү, дашкы дыл (чүгле дээди школаларга кирерлерге хамааржыр), а ортумак өөредилге черлеринге кирерин күзээннер орус дыл талазы-биле сочинение бижиир болгаш ССРЭ төөгүзүнүн талазы-биле —шылгалда дужаар.

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң өөредилге черлеринге кирерин күзээннер 1986 чылдың май 1-ге чедир хуусаада эмчи комиссиязын эртери-биле Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинге чедип келир болгаш кадыкшылының дугайында № 286 малык ёзугаар шиизылганы, ортумак эртемниң дугайында аттестаттын болуп, шериг билетин, ажылдап азы өөренип турар черинден бүдүрүлге, партийжи-комсомол характеристиказын, 3×4 хемчээлдиг 6 фото-чуруктарын (борт чокка тырттырган), СЭКП райкомунуң азы ВЛКСМ райкомунуң сүмелеп чорудкан бижиин белеткээр.

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинден өөренир кылдыр бижик алган кижилерге Кызыл хоорайдан өөредилге черинге чедир халас билетти бээр.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң өөредилге черлеринге кирериниң шылгалдаларын дужааган болгаш конкурсту эрткен кижилерни өөредилгезиниң үезинде чем-биле, чурттаар чер болгаш хеп-биле хандырар, ай санында 40 рубль стипендияны тывзыр.

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар килдизиниң адрези: Кызыл хоорай, кабинеттериниң дугаары 204, 206, телефоннары 2-10-71, 92-2-68.

МАШИНАЛАРНЫ—ЧЭЭЛИГЕ

Кызылдың үлетпүр бараанарының садыы үлетпүр бараанарының чамдык хевирлериниң сайгарарын калбартыры-биле дараазында бараанарны чээлиге садып алыры хереглекчилерге сүмелеп турар:

орун-дежек комплектилери болгаш иштики хептер аймаа; улуг кижилерге кылымал алгыдан кылган тон болгаш чолдак тоннар; шепкен аржыылдар. Павлово-Посадскийниң бүдүрүлгезиниң камвол, арыг дүк аржыылдары: кап. хурттарадан аңгыда чурт иштинге болгаш даштыкыга-даа кылган дүк пөс-таавылар; даштыкы торгу, трикотаж пөстер болгаш ацетат база триацетат дааразындан кылган платье пөстери.

Үстүнде айыттынган бараанарны оларның өртектери хамаан чокка чээлиге садып ап болур.

ОВЖ машинага кылган бир метри-ле 10 рубль ажыг өртектиг гардин кылыр пөс; 120 рубль ажыг өртектиг ыяш чазаар, демир болбаазырадыр универсал станоктар; 60 рубль өртектиг хол-биле өрүмнээр машиналар; 150 рубль ажыг өртектиг электри чырыткылыг арматура; автомобиль соодукчулары; «Москвич» болгаш «Жигули» ВАЗ-2121 (Нива) маркалыг чиик автомобильдер; ортумак марканың мотоциклдери, «Ява» мотоцикл; 80 рубль ажыг өртектиг дураннар: «Юность», «Спутник», «Концертный», «Вега-110»-дан аңгыда электрофоннар; «Вега-119», «Арктур-006»-дан аңгыда электропроигрыватель, «Электроника-302», «ИЖ-303», «Астра», «Орбита», «Юпитер», «Ростов», «Илеть», «Весна»-дан аңгыда магнитофоннар.

Чиик автомобильдерни, бараанарны чээлиге садарының чурумунуң дугайында инструкцияның негелделерин боримдаалавышаан, өртээн тележериниң хуусаазын 24 ай чедир узадып турган, садып болур.

Бараанарны чээлиге садары садып алыкчыларга немелде ачы-дуза чедирипшкин болур.

Бараанарны Кызылдың үлетпүр бараанарының дараазында магазиннеринде чээли чуруму-биле садып турар: «Саян» универмаг, № 7 «Аяксава», № 10 «Мебель», № 11 «Спорт бараанары», № 12 «Электри бараанары», № 13, № 14 «Аалга», № 16, № 17 «Артык херектер», № 19, № 22 магазиннер.

Бараанарны чээлиге садып алыры садып алыкчыларга эптиг болгаш ажыктыг-даа болур!

Үстүнде айыткан магазиннер 10-дан 20 шакка чедир ажылдаар. Дыштаныр хүннери — воскресенье.

Туризм болгаш экскурсия талазы-биле Тыва область чөвүлели Азас хөл эриинде «Азас» туристи баазага ажылдаар кижилерни: директорну, улуг инструкторну, инструкторну, бухгалтерни, массовик-культорганизаторну, аккомпаниаторну, эмчини, шеф-поварны, поварны, кухняга аарсаар ажылчыннарны, тон азар кижини, хемчини, матрос-дузалакчыны, аштакчыны чалап турар.

Баага июнь 5-те ажылдап эгелээр.

Айтырыг тодарадыр адрези: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң бир дугаар бажыңында. Телефон № 2-35-92.

ШЫН Редакцияның адрези:

667000, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3085.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС 00501.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 82 (12772) | 1985 чылдың апрель 9, вторник | 1925 чылдан үнделеттинген. | Өртээ 3 копеек.

Апрель 20 — ленинчи коммунистиг субботник хүнү

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан «кызыл суббота» хүнүнде «Хемчик» аңнаар-тывыыл ажыл-агыйының ажыл-иштиилери бүдүрүкчүлүг ажылдаар деп дугурушкан. Коммунистиг субботтуң хүнүнде 38 кижи бүдүрүлгениң тус-тус участоктарынга ажылдааш, 3150 рубльдиң ажылын кылыр. Күш-ажыл байырлалының хүнүнде кылыр ажылын кижи бүрүзү эки билир.

Н. Куулар баштаан бригада Хемчергейниң Кажаалыг деп черге барып ажылдаар. Олар 50 кубометр тудуг ыяжын кезип белеткээш, машина орууңче үндүр сөөртүр. Ол хүн олар 1350 рубльдиң ажылын бүдүрер. Э. Ондарга удурткан бригаданың кежигүннери «Большевик» совхоз-биле кереэ чарып алган. Олар кереэ ёзугаар Шеминиң Чаңгыс-Хадынга 500 баш хой кирер кажаа тудуунга ажылдаар. «Кызыл суббота» хүнүнде олар ук кажааның кургун тудуп доозар болгаш 1500 рубльдиң ажылын кылыр.

Коллективтиң өске ажылдакчылары чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага киржип, 40 дес ыяшты олуртур. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде ажылдап алган акшазындан 250 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидери кордүнген.

А. ДОНГАК.

• • •

Бистиң Сүт-Хөл районунуң херелгекчилер иниталелиниң ажылдакчылары күш-ажыл байырлалынче чаңгыс кижи дег демниг үнерлер. Бо хүннерде субботникке белеткел ажылдары чорун турар. Чеди кижи составтыг субботник штабы (даргазы М. Моңгуш) тургустунган, ажыл тодараттынган.

Ол хүн субботникке 183 кижи ажылдап үнер, оларның 30 эжыг кижи боттарының турушталарынга ажылдаар. Субботниктиң киржикчилери суур чаагайжыдылгазынга хөй дес ыяшты олуртур. 250 тонна дире шлакты үндүр сөөртүп тегер, суурнуң херимнерин септеп, штакетниктерин чаартыр. Садыг ажылдакчылары ол хүн 350 рубльдиң бараан саарылгазын кылыр.

О. БОРАШ.

„Правда" солуннуң редактору-биле М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ БЕСЕДАЗЫ

Айтырыг: Бистиң солунувус делегей херектеринге хамаарышкан хөй чагааларны совет кижилерден-даа, даштыкыдан-даа ап турар. Силер, Михаил Сергеевич, делегей байдалын канчаар тайылбырлап болур силер?

Харыы: Кижилерниң делегей херектеринге сонуургалының улгатканының ужуру билдингир. Бүгү-ле диптерде калбак улус массалары амгы үениң делегейниң салым-хуузунга идепкейлиг салдар чедирерин күзеп турарлар.

Ол таварылга эвес. Делегей нарын айтырыглар-биле — политиктиг-даа, экономиктиг-даа, социал байдалдыг-даа айтырыглар-биле долдунган. Бот-боттарынга удурланышкак ийи системалар — социализм болгаш капитализм боттут чүүл болуп туруп турар. Делегей аренавында боттары тускай тенгүдүг, чанчылдарлыг, боттары тус эрге-ажыктарлыг ол-он чаа күрүнелер идепкейлиг бактаап туруп турар. Ол база-ла боттуг чүүл-дүр.

Амгы делегейде улустар аразының харылзааларын тударда, ону барымдаалавайн барып болбас, өске күрүнелерниң эрге-ажыктарын тоовайн, харын оларның боттарының хөгжүүр оруун боттары шилип алыр эргелерин кызыдап болбас ужурлуг. Чогум-на ол дээрге, делгем-биле бодап алырга, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказы ол-дур, оон үезинде система бүрүзү оларның кайызы эки дээрзин чепсек күжү-биле эвес, а үлегер-чижектиң күжү-биле бадыткаар.

База-ла ындыг чугула боор турар өске бир түңнел — боо-чепсекти эндере бүдүрериниң соксадырының эргежок чугулазы боор турар. Делегей байдалының хөгжүлдезин ындыг айтырыг тыптып турар кызыгаарда келген: моон ынай кайнаар баарыл, күрүнелер политиказын тодарадып турар ажылдакчыларның доктаап боданыр база делегейни ядролуг айыыл-халапче кирип идиптип болур шиитпирлерни хүлээп алырын болдурбас үези келбээн бе.

Делегейде дүшкүүрлүг чорукту кошкадыр, боо-чепсекти эндере бүдүрериниң оруктарын дуглаарынга дузалаар ужурлуг чугааны кылырын, боттуг шиитпирлерни дилеп тывары улустар аразының кады ажылдажылгазы шыгзы-биле негеп турар.

Аңаа бүгү-ле — улуг-даа, бичии-даа күрүнелер киржир ужурлуг. Ядролуг чепсектиг күрүнелерге, хамыктың мурнунда Совет Эвилелинге болгаш Американың Каттышкан Штаттарынга онза рольдун онаажып турары билдингир.

Бистиң чуртувус тайбыны быжыглаар дээш идепкейлиг болгаш чогумчалыг даштыкы политиканы чорудуп келген болгаш чорудар-даа апаар. Ону Совет күрүнениң даштыкы политиктиг принциптерин айыткан СЭКП ТК-ның чоокта чаа болган Пленумунга бадыткаан.

Айтырыг: Совет-американ харылзааларның байдалы-биле делегейде хөй-хөй чүүлдерни холбаштыр көрүп турар. Силерниң бодап турарыңар-биле алырга, оларны эки талазынче өскерлиишкин аргалары көстүп келген ирги бе?

Харыы: ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзаалар — делегей политиказының дыка чугула фактору боор турар. Ынчалза-даа бистер делегейни чүгле ындыг харылзааларның байдалынга холбаштыр көрбейн турар бис. Бистер өске чурттарның делегей херектеринге киирер үлүүн кандыгын билир бис, делегейде ниити байдалды көөрде, ону барымдаалап турар бис.

Совет-американ харылзааларда амгы үеде эки талаже өскерлиишкин бар бе? Ол айтырыгга аваа-ла, бедүүн харыы чок боор турар. Кандыг-бир чүүлдер идегээринге үндезин берип турар, ынчалза-даа дүвүрээшкинниң болдурув турар ындыг чүүлдер мурнундагызы ышкаш эвээш эвес болгаш харын-даа хөй боор турар.

Женевада ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле чаа совет-американ чугаалажышкыннар эгелээн. Ол дээрге эки факт-тыр. Бистер АКШ-биле кады чугаалажышкыннарга көөр чүүлдү болгаш оон алыс сорулгаларын тодараткан бис, кысказы-биле чугаалаар болза, оларны ынчаар тодараткан бис: космоска боо-чепсекти эндере тургузарын эгелевес, ону Чер кырынга ынчаар тургузарын соксадыр, бодунуң эчис сорулгазы оларны бүрүнү-биле узуткаары болуруп көрбүшаан, ядролуг чепсектерни дыка хөйү-биле кызырарынче эгелеп кирер.

Ам ындыг дугуржуушкунну херек кырында боттандырып чорудар херек. Ол — чугула чугаалажышкыннар. Ол дугайын хамыктың мурнунда чүге чугаалады дээрге, совет-американ харылзааларның хөгжүлдези болгаш делегейге ниити хөгжүлде оон ынай кайнаар углаары амгы үеде шиитпирлеттинип турар. Ындыг аргалар боор турар: боо-чепсекти бүгү угланышкыннар-биле эндере бүдүрер бе, дайын кыжаныын улам чээр бе азы бүгү-ниитиниң айыыл чок чоруун быжыглаар бе, бүгүдеге улам быжыг тайбының хандырар бе.

Совет-американ харылзааларның өске-даа талаларында кандыг-бир бүрүнгээр шимчээшкин бар, ынчалза-даа олар ындыг-ла улуг эвес боор турар. Ниитизи-биле харылзаалар дүшкүүрлүг боор артыптаан.

Вашингтонда күш ажыглаарынга идегеп турар болгаш ону чажырбайн-даа турарлар. Идегээр дооста, делегейниң арткан черлерин Американга чагыртыр ужурлуг ындыг артык күшке ынанып турарлар. Ында дипломатия болгаш чугаалажышкыннар шуут-ла ракеталарның болгаш бомбардировщиктерниң чагыргазында турар. Стратегтиг боо-чепсектиң чаа чаа программаларын АКШ-тың өмүнээзинден Женевада чугаалажышкыннарны кылып турар кижилер база конгресси дамчыштыр күш-биле эртирип турары факт-ла болгай.

АКШ-тың администрациязының чарлааны «сылдыстар дайыннарының» планнарының дугайын бүгүде эвээш эвести дыңнаан. Ол сестерни эртем фантастиказындан алган ышкаш, ынчалза-даа оларның биле бистиң чериңиске херек кырында боттуг, кыжаныышкынныг айыылды чажырарын оралдажып турарлар. Космосту милитаризастаарын агартыры-биле кылып турар чүүлдерин харын фантастиктиг деп адаар ийик мен. Камгалал дугайын чугаалап турган-ла — халдаашкынга белеткенип турар, космос камгалалын чарлап турган-ла, космос чепсээн белеткеп турар, ядролуг чепсекти узуткаарын аазап турган-ла — ону херек кырында көвүдедип, улам болбаазырангайжыдып турар. Делегейге оожургалды тургузар деп чугаалап тура-ла, херекти шериг талазы-биле деңчорукту үрээринге чедирип турар.

Кижилер «сылдыстар дайыннарының» планнарының айыылдыын эндевейн билип турар болганда, ол планнарның авторлары чугаа кандыг-даа хора чок эртем шинчилелдериниң дугайында чорук турар, ол харын технологтуг ажык-дузаны бээр кылдыр бүзүрээринче албадаарын күзеп турар. Ындыг меге арганы ажыглааш, олар боттарының эвилелчилери база ол айыылдыг эгелээшкинниң киржикчилери кылдыр алырын күзеп турар.

Ол хамаан чок космос чепсээн чогаадып турганы, ядролуг чепсекти узуткаарынга чедип болур деп бээин бадыткап турарлар. Ол меге аргазыр. Ядролуг чепсектиң тывылганы боо-чепсектиң анаа хевирлерин узуткавайн, харын-даа ядролуг болгаш анаа-даа боо-чепсекти соксаал чокка эндере бүдүрерин болдурганы ышкаш, космос чепсээн тургузар чорук база-ла демей ындыг түңнелге чедирер — боо-чепсекти эндере бүдүрери улам-на келерээр, чаа-чаа хевирлерже неттерээр апаар.

Мен хамыктың мурнунда совет-американ харылзааларны нарыыдадып, чамдыкта оларны шиңгыы дүшкүүрлүг чорукту кызыгаарынга чедире бээр ындыг чүүлдерни онзалап айыттым. Оон-биле кады АКШ-та чамдык кижилер удур туржуушкунну чайгаар болуушкун кылдыр санавышаан, ындыг байдалды анаа, чогумчалыг чүүл кылдыр көрүп турар хевирлиг ышкаш.

Бис ынчаар санавайн турар бис. Удур туржуушкун — бистиң харылзааларывыстың боду тывылганы четпези эвес-тир. Ол дээрге хамыктың мурнунда ниити дүрүмден хажыдылгаадыр. Оон хевээр артары кандыг-даа чайлаш чок чүве эвес-тир. Бистер совет-американ харылзааларны экижидерин чүгле эргежок чугула эвес, харын база болдунар херек деп санап турар бис. Бо талазы-биле бот-боттарының кайызының-даа күзели херек дээрзи чугаажок.

Айтырыг: Силерниң АКШ-тың президентизи-биле ужуражырыңарның аргазының дугайында айтырыг улуг сонуургалды болдуруп турар. Бо талазы-биле перспективалар кандыг ирги?

Харыы: Ындыг ужуражышкынның дугайында айтырыг бистиң президент Рейган-биле чагаалар солчулгазында тургустунган чүве. Ужуражышкынның болурун чүүлдүзүнүп көрүп турарын ийи талада илереткенин чугаалап болур мен. Ону эрттириинң хуусаалары болгаш болур чери дараазының дугуржуушкунунга чугаалажыр чүүл болур.

Элээн калбак хемчээл-биле алырга, ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларны экижидерниң оруктарын кады дилеп тывары ынчаар, оларны улам дески болгаш чогумчалыг болдурарының дугайында чугаа чагааларга болган. Совет-американ харылзааларга политиктиг бедик деңнел-биле шыңгыы идигни бээри негеттинип турарынга бүзүрээр мен. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың политиказының угланыышкыннары өжээннежилгеже болгаш удур демисежиишкинче эвес, а бот-боттарын билчири чедип алырынче, тайбың хөгжүлдеже угланганы бүгүдеге — бистиң улустарывыска, өске-даа чурттарга кожу кылдыр херекти ынчаар чорудары АКШ-тың чазаанга сүмелеп турар бис.

Айтырыг: Силерниң чугаалаан чүүлдериңерден ап көөрге, калбак фронт-биле хөделири херек боор турар-дыр, Михаил Сергеевич. Ынчаарга үнелээни эргелдени кылырынга кол бира кылдыр чүнү көрүп турар силер?

Харыы: Ийи таланың интенсивтиг кужениишкиннери херек. Херек кырында калбак фронтулуг кужениишкин чугула боор турар. Делегейле меселдежиишкиниң болуушкуннары шиитпирлээринге ындыг бээрниниң эргежогунун талазы-биле ийи таланың бот-боттарын билчир чорук бистерниң болгаш делегей харылзааларынга чаагай салдарын чедирер ийик. ССРЭ биле АКШ-тың аразынга ийи таланың харылзааларын хөгжүдеринге эвээш эвес болгаш ийи талага ажыктыг чүүлдерни кылыы болур.

Ниитизи-биле алырга, силерниң кол бира деп адаан чүүлүңер айыыл чок чорукка хамааржыр. Бо талазы-биле чогум-на чүүден тодаргай эгелеп болурул?

Бир-тээ боо-чепсекти кызырар дугайында дугуржуп алыр дээш стол артынга олуруп кан болганда, бети дээрге-ле боо-чепсекти улам немей көвүдетпес херек. Оон ужурундан бистер ССРЭ болгаш АКШ чугаалажыышкыннарының бүгү үезинде, эртем-шинчилел ажылдары-биле кады, согуушкуннуң космос чепсектерин чогаадырынга, шенээринге болгаш сайгара тургузарынга доруушкунну кылырын, боттарының стратегтиг шаап халдаашкын чепсектерин чаңгыс деңнелге тургузарын саналдап турар бис. Оон-биле чергелештир ортумак ыраккылдың американ ракеталарын Европага сайгара тургузарын болгаш аңаа хамаарыштыр бистиң харыы хемчеглеривисти немей чорударын соксаткан турар ужурлуг.

Американ удуртукчулар боо-чепсекти шиитпирлиг-биле кызырары дээш туржуп турарын медеглеп турар. Бир эвес ындыг чүве болза, баштай-ла боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксатканы, ол дораан-на ону кызырарынче эгелеп кирери чеп болур.

Бистер — ак сеткилдиг чугаалажылга дээш туржуп турар бис. Боттарывыстың чаагай сеткилдиг тура-соруувусту база катап көргүзерин сак бебе бис. Бөгүүден эгелээш, Совет Эвилели боду ортумак ыраккылдыг ракеталарын сайгара тургузарынга хоруушкунну кылырын, бодунуң Европада өске харыы хемчеглерин боттандырып чорударын соксадырын онзалап демдеглеп тур мен. Хоруушкунуң хуусаазы — бо чылдың ноябрьга чедир. АКШ бистиң үлегеривисти эдерер бе: бодунуң ортумак ыраккылдыг ракеталарын Европага сайгара тургузарын соксадыр бе азы чок бе дээрзинден оон соонда бистиң кандыг шиитпир хүлээп алырывыс хамааржыр апаар.

Түңнелди кылыры-биле мынчаар чугаалаайн. Совет-американ харылзааларны экижидериниң, делегейниң ниити байдалын чогумчалыг болдурарының аргалары бар. Ол аргаларны ажыглавайн барып болбас. Оларны тодаргай политикага, практиктиг шиитпирлерге боттандырып чорудар херек.

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

СЭКП хоорлкомунуң, райкомнарының, «Тыва дагылдыг тудуг» эргелелиниң база «Тыва кобальт» комбинаттың партийкомнарының политчырыдыышкын кабинеттериниң эргелекчилериниң семинар хуралы Политиктиг чырыдыышкын бажыңында эгелээн.

«СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң шынарын бедидериниң талазы-биле партия организацияларының идей-кижизидилге ажылдарының чугула айтырыглары», «Политиктиг агитацияның ... политиктиг чырыдыышкын кабинеттериниң ажылының дугайында» деп илеткелдерни Политчырыдыышкын бажыңының эргелекчизи Л. С. Зорина болгаш оралакчызы С. М. Кузакин кылганнар. Ол ышкаш семинарның бирги хүнүнде олар экономиктиг өөредилгениң системазынга түңнел кичээлге белеткелдиң болгаш ону эрттирериниң методиказының, коммунистиг күш-ажыл школаларынга өөредилге чылын чедиишкинниг доозарының дугайында консультантылар Н. Ф. Моңгуш, Х. К. Норбу оларның делгерептей чугаазын база дыңнаан.

СЭКП обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу Г. В. Колмаков, библиотека эргелекчизи М. С. Симакова олар база илеткелдер кылган.

Бистиң корр.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП ТК-ның негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды партия райкомнарының пленумнарында чугаалажып турар.

СЭКП Таңды райкомунуң ээлчеглиг пленуму болуп эрткен. «Партияның XXVI съезиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының база партия Тыва обкомунуң VI пленумунуң негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды сайзырангайжыдар талазы-биле райкомнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында» айтырыгны пленумга чугаалашкан. Пленумга илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов кылган.

Илеткелди болгаш пленумга санал бергеннер кадрларны шилип алырын, ажылга таарыштыр тургузарын болгаш кижизидерин сайзырангайжыдар талазы-биле партия эге организацияларының кылып турар ажылдарынга ханы анализти берип, бо чугула херекте четпестерни шүгүмчүлеп, кадрлар-биле ажылды экижидер, оларның даандырган ажылынга харыысалгазын бедидер дээш чүнү кылырын тодаргай чугаалажыннар.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

• • •

СЭКП Кызыл, Бай-Тайга, Моңгун-Тайга райкомнарының пленумнары болуп эрткен, аңаа СЭКП Тес Комитединиң негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды сайзырангайжыдар талазы-биле бо районнарның партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгларны чугаалашкан.

Часкы ажылдарга белеткел

БОТ-ХАРЫЫСАЛГАДАН ХАМААРЖЫР

Бистиң Самагалдайда районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынның коллективи он бирги беш чылдың доозукчу чылында часкы ховуу ажылдарынга кирер техниканың септелгезин шалыпкын доозар дээш кужениишкинниг ажылдап, бирги кварталдың түңнелдери-биле кол көргүзүглерни күүсеткен. Чижээлээрге, септелге мастерскаязының слесарьлары, мотористер болгаш оон-даа өске ажылчыннар бирги кварталда 88 муң рубльдүңге кедээ ажыл-агый техниказының агар болгаш капитал септелгезин кылып чорутукан, оларның хөй-ниити чаа часкы тарылгага киржир техника. Мастерскаяның техниктиг ажаалда станциязы ол-ла ажылдарга планныг онаалдазын 112 хуу күүсеткен.

Районнуң ажыл-агыйларынга бирги кварталда «ДТ-75» болгаш «Беларусь» маркалыг 12 тракторнуң орнунга 13-тү, «Газ-52», «Газ-53» маркалыг 13 автомашинаның, бир комбайнның капитал септелгезин бистиң коллектив кылып чорутукан. Автомобильдерниң болгаш тракторларның 41 шимчедикчилерин септээш, ажыл-агыйларже чорутукан. Тараа чаштырар техниканы болгаш чамдык кожуг машиналарын ажыл-агыйлар боттары база кылып доозуп турар.

Районнуң дөрт совхозтары — «Чодураа», «Тес-Хем», «Кызыгаар» болгаш «О. Шынаа» бо чылдың бирги кварталда кылдыртыр ужурлуг кедээ ажыл-агый техниказын долузу-биле дужаавааныңдан «Сельхозтехника» салбырының септелге мастерскаязы долу күш-биле ам-даа ажылдавайн турар. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары моон мурнунда-ла керээни чарып алган болза-даа, ону сагыырынче сагыш салбайн турар.

Кызылда районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынынга септелге кылдырары-биле «Т-150» ийи тракторну «Тес-Хем» совхоз апрель 1-те чедир дужаар турган, ону орайтаткан, а часкы рылга үези келген дээрзин совхозтуң удуртукчулары билир болгай.

Районнуң үш совхозунда («О. Шынааны» санаваска) тараа ажаар комбайннарның чамдык кезектерин, агрегаттарны болгаш шимчедикчилерни септээри-биле бистиң «Сельхозтехника» каттыжыышкынында киирген, оларның чартык кезиин «Сельхозтехниканың» районнар аразының Кызылда каттыжыышкынында септеткен. Ам оларның чамдыызы бүрүн септеттинген.

Бо чылдың часкы ховуу ажылдарынга киржир бүгү техниканы долузу-биле септеп, ажаалдазын кылырынга чедир артык кезектер, үзел-чаар материалдар, курлавырлар бисте бар. Ындыг-даа болза, ажыл-агыйларда турар кожугар, өске-даа техниканы күскү-кышкы, чайгы үелерде багай кадагалаазыныңдан, шынар чок эдилээшкинден ону септээринге, эде кылырынга артык үе чарыгдаттынып, эвээш эвес акша-хөреңги, артык кезектер үнүп турар. Бо чорук ылаңгыя «Кызыгаар», «Чодураа» совхозтарда ам-даа дээрелевээн. Маңаа чагыкчы-даа, техниканы септеп кылып берип турар күүседикчи-даа бот-боттарының аразында негелделиг болуру чугула. Чүге дизе, ажыл-агыйларның кол инженерлери, инженер-техниктиг ажылдакчылары «Сельхозтехниканың» мастерскаязынга техниканы дужаарда тускай чурум, негелде ёзугаар чорудар, а ону кылдынган соонда хүлээп алыры база-ла ындыг турбуже, бот-тарының хүлээлгезин күүседиринге ак сеткилдиг эвес хамааржырлар бар. Ылаңгыя «Тес-Хем» совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының харыысалгазын кошкадып турар.

Техниканың септелгези, артык кезектерни садып алганы, янзы-бүрү чүъктерни сөөртүп бергени дээш районнуң дөрт совхозу бистиң «Сельхозтехника»-биле санажырын сөөлгү үеде шуут уткан. Бо бүгүнүң түңнелинде «Сельхозтехника» черниң ылаңгыя бо хүннерде чамдык артык кезектер, бензин, хөмүр-даш, тудуг материалдары, техника садып алырынга таарымча чок байдалдар тургустунган.

Ынчангаш ажылда бо четпестерни дарый эдип, ажылдакчыларның, ажылчыннарның бот-харыысалгазын күштелдирип, он бирги беш чылдың доозукчу чылының часкы ховуу ажылдарын чогуур хуусаазында шынарлыг чорудары — бистиң хүлээлгевис.

М. ОЮН.

«Сельхозтехниканың» Самагалдайда районнар аразында каттыжыышкынының эргелекчизи.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының часкы ховуу ажылдарынга ажыглаар техника белеткели Самагалдайда районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынында бо хүннерде кидин тулук чоруп турар. Ук бүдүрүлгениң коллективи ажыл-агыйларның машина-тракторларын, кожуг машиналарын база оон-даа өске кедээ ажыл-агый техниказын септеп, эде кылып, бирги кварталдың планныг онаалдазын күүседипкен.

Бедик мергежилдиң слесары, коммунист Григорий Биче-оол, оон өөреникчизи Алексей Түлүш, бүдүрүлгениң хоочуну, амыктарының дагдыныкчызы Биче-оол Балчырович Баа-Хоо, дизельдиг шиимчедикчилер моторизи Чеден Балдар-оолович Даңгыт болгаш оон-даа өскелер техника белеткелиниң шалыпкын чорудуп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы токарь Л. Оюн, аныяк слесарь А. Түлүш, мотористер (оң талада) Юрий Шаравии биле комсомолчу А. Моңгуш олар ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Сүт-Хөлден медээлер

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында Комбур-оол Моңгуштуң удурткан беш кижи составтыг звено часка белеткел ажылдарын шалыпкын чорудуп турар. Звено кежигүннери Көк-Чырааның буга довурунде 160 кубометр дошту топ, моондактарны кылганнар а 140 кубометр дошту черинге киир хазып тургаш, суг баазар кылдыр белеткээннер. Ынчангаш ол буганың суу 232 гектар тараа культураларын, силген шөлдерин суггарар.

Звенода тракторист Санчай-оол Ондар, ажылчын Александр Ондар болгаш оон-даа өскелер эки ажылдап турар.

Суггатка белеткел ам-даа уламчылавышаан.

• •

Хензиг-оол Чаңгаевич Моңгуш «Сүт-Хөл» совхозтуң хоочун чолаачыларының бирээзи. Ол бо хүннерде Кызыл-Тайганың Чес-Булуңнуң болгаш Өлеңниң хойжу кодааннарында сүт сөөртүр хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар, малчыннарның күзенчиг аалчызы. Ол чүгле сүт сөөртүрү-биле кызыгаарлаттынмайн, ырак черде малчыннарга чаа чүүлдерни кысказы-биле таныштырып, солун, сеткүүлдерни-даа чедирип турар.

Кыштаглаашкынга, мал оолдаашкынынга хоочун чолаачы Х. Ч. Моңгуштуң киирген үлүү бар дээрзин малчыннар билир.

О. БОРАШ.

КАДРЛАР: ПАРТКОМНУҢ ДАЯНЫР КҮЖҮ

«Барлык» совхоз бодунуң тургустунганындан бээр 40 чыл оюн эрткен чылын демдеглээн. Бо үениң дургузунда ажыл-агыйының адырлары чаңгыс аай угланыышкыныг болуп, мында удуртукчу болгаш ажылчын кадрларның кол өзээ тургустунган.

Партияның кадр политиказын боттандырбышаан, олар ажыл-херекке харысалгазы бедидер талазы-биле ажылга мында партикомнуң удуртулгазында бичие эвес арга-дуржулга мөөңнеттинген. Кадрларны шилип алыр, таарыштыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле ажылче кол кичээнгейни салып турар. Үстүкү болгаш адакы звенонуң специалистерин ажылга хүлээп алырда дирекция партком-биле ышкап-ла дугуржур. Партком кежигүннери ажылга чаа хүлээп ап турар кижиниң ажыл-агыйжы шынарларын, арга-дуржулгазын, перспективазын өөренип көрүп, оон ажылын бодунуң доктаамал контролюнга алырын практиктап келген. Ынчангаш партком совхозта мал болгаш чер ажылының тускай эртемниглерин эки билир, херек таварылгада ажылдың кайы участогунга, кымны ажылдадып болурун сайгарып көрүп турар.

Амгы үеде совхозта кол база ортумак звенонуң тускай эртемниглериниң шынар составы багай эвес. Тодаргайлаарга, кол специалистерниң чартыы, ортумак звенонуң тускай эртемниглериниң аддан ажыг хуузу коммунистер. Оларның чартыктан хөй кезии дөртен хардан куду назылыг болгаш чаңгыс-ла бо совхозка безин үш чыл чедир «кылдаан арга-дуржулгалыг кижилер.

Үндезин чурттакчыларның иштинден кедээ ажыл-агыйның специалистерин бедеткээринче кичээнгей күштелген. Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги, кол зоотехник Э. Куулар, кол инженер В. Бойду, Культура бажыңының директору Н. Ооржак, Барлык ортумак школазының директору К. Хевек с… чериниң үндезин чурттакчылары. Олар шупту дээди эртемниг. Ол ышкаш Аксы-Барлык салбырының хойжу бригадазының бригадири И. Кужугет, кедээ Совет күүскомунуң секретары Т. Хертек, төп салбырның инженер-электриги Ю. Монгуш багай эвес ажылдап турар. Мурнунда кедээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга организакчы шынарларын көргүскен Д. Сержи —Хөндөлен кедээ Советтиң күүскомунуң даргазынга, К. Саая — Аксы-Барлык салбырының эргелекчизинге, А. Мөөктээр — төп салбырның машина-трактор мастерскаязының эргелекчизинге депшээн.

Кадрларның идей-теоретиктиг билеткелиниң деңнели бе-ле бодунуң ажыл-херээнге ооң хамаарылгазы чарылбас холбаалыг. Оларның политика талазы-биле бышкан чоруу бедик болган тудум-на ооң хууда харысалгазы улам улгадыр. Сөөлгү дөрт чылда совхоз бодунуң күсели-биле 22 кижи… чурттуң янзы-бүрү дээди өөредилге черлеринче чоруткан. Оларның 17-зи өөредилгезин дооскаш, совхозка кээп ажылдай берген. Сөөлгү ийи чылда тускай эртемниг 12 кижи билиг бедидериниң курстарынга өөренгеш келген. Малды тарып боозадыр кижилер Бижиктиг-Хая сүт-баараан фермазынга, чер ажылының тускай эртемниглери Кедээ ажыл-агыйының дуржулга станциязынга, мал ажылының тускай эртемниглери Сүт-Хөл районга дуржулга солчуушкунунга семинарларга киришкен. Оон аңгыда совхозтуң тускай эртемниглери экономиктиг өөредилгениң программазынга дүүштүр ажыл-агыйның бодунда тускай эртемниглерге доктаамал өөредилгени организастап, малчыннарга, механизаторларга организастаан өөредилгелерге боттары пропагандистеп турар. Тускай эртемниглерниң доктаамал болгаш түр өөредилгезин организастаарынга, экономиктиг өөредилгени удуртурунга оларның киржилгезин контрольдаарынга партикомнуң удуртулгазының стиль болгаш методу сайзыраңгайжып турар.

Ылаңгыя тускай эртемниглерниң ажылын удуртушаан оларның отчёттарын партком, …нуң хуралдарынга дыңнап турар. Оларның ажылга бот-харысалгазын бедидеринге, эгелекчи чоруун көдүреринге ол идигни берген. Күрүнеге эът, сүт, дүк дужаарының дөрт чыл планын совхозтуң күүседиинге ол база идиг берген чугаажок.

Партком бодунуң кадрлары-биле ажылында чедер, четпес талаларын амгы үениң негелделеринге дүүштүр анализтеп көрүп турар. Ажылда бар четпес чүүл болза, ону тодаргай система чок чорудуп келгени. Удуртукчу кадрларның номенклатуразының даңзызы бар-даа болза, ону тургусканы эренгей, курлавырда кадрлар-биле чорудар ажыл планы тургустунмаан. Сөөлгү дөрт чылда ажыл-агыйның күселибиле чурттуң янзы-бүрү өөредилге черлерин дооскаш келгеннерниң иштинде бо хүннерде ажыл-херекке бодунуң инициативалыг, билдилиин көскүзү-биле көргүзе берген тускай эртемниг кайы бир аныяк кижини адаары берге. Совхозта кадрларның солчур чоруу хөй. Дөрт чыл иштинде беш кол специалист, ортумак звенонуң он сес тускай эртемниглери, ийи салбыр эргелекчизи солушкан. Корум-чурум үрээни, ажылды угбааны, ону сандараткан дээш үш кижини ажылындан халаан, беш кижини өске ажылче шилчиткен.

Мал ажылының тускай эртемниглериниң негелде, харысалгазының кошкаанындан дөрт чыл иштинде бода мал он алды муң ажыг, хавлан ийи чүс чеден ажыг башка кызырылган. Эрткен чылын совхоз чогуур деңзизинге чедир семиртпээн малды дужааганындан 70 муң рубль каражалыг болган. Сорт чок сүт дужааганындан ажыл-агый 2,2 муң рубль оруулганы чидирген. Продукцияның бот-үнези улуг болуп артпышаан. Килограмм дүктүң өртээ планда көрдүнгенинден хөй, бир центнер тарааның өртээ пландан 15 рубль ажып турар. Бо дээрге чедир кылдынмаан ажылдың түңнели.

Кадрларны шилээр, таарыштыр тургузар болгаш кижизидери партикомнуң хөй талалыг ажылының бир чугула кезээ. Ынчангаш СЭКП обкомунуң чоокта чаа эрткен алдыгы пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кадрлар айтырыын кичээнгейниң төвүнге тудуп, совхоз бүдүрүлгезиниң чугула участоктарынга мергежилдиг тускай эртемниглер, дуржулгалыг, инициативалыг кадрлар турарын чедип алыры партикомнуң чугула херээ болур.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
«Шынның» корр.

ХАМЫК УЖУР—ХАНДЫРЫЛГАДА

Тудугжу бригада тудуг ажылында бир чугула звено болур. Ооң кежигүннериниң мергежилинден, демниинден болгаш харысалгалыындан объектиниң салым-чолу хамаарылгалыг. Бригаданың ужур-дузазының дугайында «Правда» солунга парлаттыны. Ган тудуг бригадирлериниң чуулунде кончуг шын бижээн-дир. Бо звено кандыг-даа ажылдарны шиитпирлептер аргалыг.

Парлалга бажыңының тудуу бедип үнүп келгенин кызылчылар эскерген боор. Ында № 81 тудуг эргелелиниң А. Ч. Ооржакка удурткан бригадазы ажылдап турар. Ийи чыл чедип чоруур бо бригаданың ажыл-ижин чугаалаксадым. Бодум ында мастер болуп ажылдап турар мен. Он чыл ажыр тудугжулап келгеш ажылдың уг-шиин, мергежилдиг чажыттарын билир хоочуннарның бригаданың ажыл-херээнге улуг улуг дээрзин көрүп, билип келдим. Турум коллектив барда, ажыл бүдүнгүр болур. Ону тургузуп алыры белен эвес. Хоочун тудугжуларның арга-мергежилинге даянып тургаш, бис бригадир-биле кады кыска хуусаада быжыккан коллективти тургузуптар аргалыг болган бис.

Бригадир Анатолий Чозарович тудугда чээрби үш чыл ажылдап турар. Коммунист удуртукчунуң вегелелин, ажылга харысалгалыын аныяктарга үлегер болуп турар. Он тос кижиниң үш-дөрт хирези дөртку разрядтыг дашчылары, арткаинары өөредилге комбинадын чаа дооскан аныяктар. Чаа келген оолдарның ажылга ижиктирер, мергежилге өөредир херекке дуржулгалыг ажылчыннар Б. Кудериин, А. Дегениң, А. Хемер-оолдуң киирип турар үлүү улуг. Оларның ачызында бригада бир чыл дургузунда эртелелде дээрелерниң бирээзи апарган. Т. Т. Оюнга удурткан мурнакчы бригаданы бо чылын чарышче кыйгырган бис.

Ийи чыл бурунгаар бажыңның тавазы салган бис. Телевилекчилер бажың тудар черниң бейдалын баш удур шинчилеп көрбээниниң хараазында, элээн шаптараазынныг чүүлдерге таварышкан бис. Көрдүнген хавызынга четпес боорга, ону чедир казыптарыскада, суг үнүп келген. Кышкы үеде дош кырынга салган бажың тавазы, чазын дожу эрирге чавызай берген. Ынчангаш ооң ханалары чээрби сантиметр киирик апарган. Ону катап эде кылдывыс. Бир эвес телевилекчилер стакан хевирлиг бажың тавааи кылган болза, тудугнуң өртээ-даа чиик, ажыл-даа дүрген болур турган.

Телевилелден хажыдыышкыннар черле турар-дыр. Ону харын туттунмаанда чагыкчы-биле дугуржуп турар бис. Гараж тудуунга өскерилгелерниң баш удур тодараткан бис.

Ажылдың шуудаарынга хандырылгада тээктелиишкиннер шаптык болуп турар. Эрткен чылын чазын, чайын дөрт ай хиреде туүйбу чок болган. Күзүн дыка үр үеде өскээр база чорудупкан. Ынчангаш чартык чыл хире ажыл кылдынмаан. Бо чылын январьда база туүйбу эвээш турду. Бажыңның ханазы дооступ турар. Ам чүгле чээрби кубометр хана салыр туүйбу хереглеттинип турар. Гаражтың тавааи база салып эгелээн бис.

Туүйбу, бетон бар болза-ла, дашчылар ханаиы саат чокка салып үндүре бээр. Бистиинде хоочун кран башкарыкчызы Евгения Андреевна Данилюк ажылдап турар. Ол —чаңгыс шак-даа туруушкун болдурбас, харысалгалыг, кызымак ажылчын. Ажыл шагын чеп ажыглаарынга, хүн нормазын күүседиринге ооң салдары аажок улуг. Кран шимчевеске ажыл туруптар таварылгалар турар болгай. А бистиинде бо талазы-биле ажыл эки чоруп турар. Ооң түңнелинде бир чыл дургузунда бажыңны доозуптар аргалыг болганывыс ол.

Амгы үеде бажыңны сантехниктерге белеткээр ужурлуг бис. Компрессор бербээни-биле үттер кылдынмаан хевээр. Бир эвес ону үезинде эккелген болза, бо хүннерде-даа дузалал тудуг организациялары ажылдай берген туган ийик.

Бригадада озалдаар, прогулдаар чорук эвээжээн. Эрткен чылга бодаарга, бир кижиге хамаарыштыр ажылдап кылыышкынны 2 муң рубльге ажыр кылыр хүлээлге алдынган. Тудугнуң шынарының баллын 3,6 чедир өстүрери көрдүнүп турар. 1984 чылда ажылчыннарның 40 хуузун аккорд-шацналдыг телевиржешилчиткен турган. Бо чылын ону чеден хуу чедир өстүрери плацнаттынган.

Камналганы чедип алырын база хүлээнген бис. Келген туүйбуларның бузуктарын тудугга ажыглаар хуузун барымдаалап цемент-биле холааш хана аразынга салып турар бис. Чылда 25 муң туүйбуну, 1 тонна цементини камнап алырын бригада хүлээнген.

Бригада хуралынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң «Тудуг ажылын организастаарын, шалыпны болгаш ажылы дээш шаңнапмактаар аргаларны сайзыраңгайжыдарының системазының дугайында» доктаалы-биле таныжып көрдүвүс. Объектиниң хуусаазында, эки шынарлыг дужааганы дээш шаңнал тыпсыры чөптүг-дүр. Ол ышкаш хандырыкчының, чагыкчының, телевилекчиниң болгаш транспорт организацияларының ажылдакчыларын база ажылга киржилгезин барымдаалап шаңнаар дээнин чүүлдүгзүнүп турар бис. Чүге дизе хандырылга графиги үзүлүүлээнинден тудуг үезинде ажыглалга кирбейн баар таварылгалар эвээш эвес болгай. Идиг бернишкинниң чаа аргазы ажылчыннарны сорук киирер, оларның хей-аъдын көдүрер болгаш өске талазында харысалганы база онаар. Тудуг ажылын шапкынчыдарынга ол улуг идиг болуру чугаажок.

Бо тудугну декабрь айда ажыглалга киирери көрдүнген. Дузалал организацияларының бир демниг ажылын чедип ап, хандырыкчы-биле харылзааны быжыглаар болза, оон бетинде-даа бажыңны дужаар арга бисте бар. Ам хамык ужур хандырылгада. Ажылды деңхуваап, ону шын организастаарындан хамык ажыл хамааржыр. Кым хүнде кайы хирени кылырын планнап, хүн нормазын канчаар күүседирин контрольдап турарын чедип алыр сорулгалыг бис.

Ф. ДАМБИЕВ,
№ 81 тудуг эргелелинде мастер.

Найысылалда тос каът бажының тудуунда «Кызыл тудуг» эргелелдиң бригадаларын быжыглаан. Бажыңның хаазын доостур чыгаан. Дузалал тудуг организацияларын ажылдаа кирипкен. Чеден ийи аал чурттаар бо бажыңны август айда ажыглаарга кирер.

Сантехниктиг, шевергел ажылдары, чазгайжылыгга дээш ам-даа хөй ажыл бар. «Тудуг кезектери» комбинаттың материалдар-биле чедир хандырбайн тургаш-биле, эске-даа чылдагааннар-биле объектинин тудуу чеди чыл узамдыгып келген. Ажыглаарга кирер тудугже амгы үеде бүгү күштү мөөңнээн.

Ам мында С. С. Сенекиптиң бригадазы ажылдап турар. Он тос кижиден тургустунган бо бригадазы соолгу тудугжулар бригадазы үеде туруушкун чок ажылдап, күн нормазын ажыр күүседип турар апарган. Ында тудугга он тос чыл ажылдап турар хоочун ажылчын Т. Ангырбан эскелерге үлегерин көргүзүп, шалыпчы ээу-биле ажылдап турар. Ол бодунуң мергежилинге дыка хөй аныяктарны өөреткен.

Удавас кызылчылар хоорайда бир дугаар тос каът А. 3 бажыңче көжүп кирерлер. Орта каъттар аразынга лифт база турар. Найысылалдың төп кудумчуларын бо чаа, бедик бажың улам каастаар.

ЧУРУКТАРДА: белук тудугжулар; хоочун тудугжу Т. Ангырбан.

М. СУНДУЯНУҢ сөзү, фотозу.

Коммунист дугайында чугаа

ПАРТБӨЛҮК УДУРТУКЧУЗУ

Ол Нарын суурнуң үндезин чурттакчыларының бирээзи. Тэрээн совхозунуң мал ажылынга үжен чыл ажыг үеде ажылдап келген. Хөй чылдар иштинде ниитиниң малын ончу-менди кадарып, хайгаарап талазы-биле ажылда арга-дуржулгазы байлак, ак сеткилиг ажылдап чоруур.

Бо хире үеде ооң совхозунга өстүрүп берген малының санын санаар болза, хөй-ле чурагайлар санаттынар ийик. Чүгле бо чылын безин төрүүр 480 хойну хүр-чаагай кыш ажырып, эзэн дугтуг хойдан 400 хураганы менди алган. Ол база чымыштыг, харыысалгалыг ажылдың түңнели.

— Чайлагга көже бергеш чымыштыг иштен чүгээр чайлыг апаар дижип чаңдык малчыннар ынчаар бодаар. Ол чыдыг эвес. Чайын харын-ла харыысалгалыг, хайнымыкыныг иштиң үези. Малчын кижиниң кылыр ажылы улам хөй боор чүве болгай,—деп, Сергей Натсакович Мижит чугаалап орар.

Ынчап-ла ол чеп. Ылангыя хөй кыргылдаазынга чыл бүрүде ол идепкейлиг киржип, ону ой-шаанда, шыңарлыг чорудары организастажып келген. Нарын суурнуң алаанда сыргалда пунктузу тургустунган. Ону аңаа тургузар дугайында саналды бригада хуралынга база дирекция черинге хоочун малчын тургузуп, шинчирлерттериин чедип алган. Чайын ниитиниң малынга сиген белеткээринге болу идепкейлиг киришпишаан, ону организастажып-даа турган.

Хойжу бригадаларда партия болгаш комсомол белуктери бар. Партия белүүн Сергей Натсакович болу удуртуп. Бригаданың малчыннарының дайынчы ээзе болбушаан үе белук план өзүгаар ажылдап келген. Белуктүн коммунистери шупту партийжи даалгаларлыг. Оларның отчёттарын партия хуралдарында дыңнап, будурулгениң чугула айтырыгларын коммунистер чугаалажып көрүп турар. Ылангыя мал кыштаглаашкынының байдалын үргүлчү контрольдаан. Бо кыжын хар улуг, агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок-даа болза, бригадада кыштаглаашкын хүр-чаагай эртип турар.

Хойжу бригадаларда малчыннар ортузунга идей-кижизидилгелиг, организастыг ажылды коммунистер А. Дупсуң, А. Нурзат олар харыылап турар. СЭКП ТК-ның золчег март (1985 ч.) Пленумунун болгаш партия Тыва обкомунуң чоокта чаа эрткен аллыгы пленумунуң материалдарын малчыннарга таныштырып, он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш социалистиг чарышты организастап турар. Хойжулар ортузунда дагдынышкын шимчээшкиниң салбартып, аныяктарны хөй ажылынче хаара тудар талазы-биле ажыл база партбелуктүң кичээнгейинде.

Бо бүгү ажылдарга Октябрь революциязы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнериниң эдилекчизи, хоочун коммунист Сергей Мижиттиң киирип турар үлүү бар.

Б. САН-ХӨӨ,
«Нарын» совхозта партком секретарының оралакчызы.
Эрзин район.

«Шынга» харыы

ЧАЙЫН КЫЛЫР

«Кызыл районда Баян-Кол суурнуң Сенчен-оол кудумчузунуң дугайында бижип ор бис. Кадээ Советтиң күүскому-даа, «Х Улуг хурал» совхозтуң дирекциязы-даа кичээнгейге албас боорга, дуза дилээр ужурга таваржыптывыс.

Кыш-соок-биле кады ол кудумчунуң чурттакчылары күш четпес бир ажылдыг апарган бис. Хем суунуң чайындызын боор, оон башка бажыңнарын суг алгаш баар. Ол ажылды бистен эске кым-даа, кайы-даа организация кылбайн турар..».

Редакцияга келген бо чагааның харыызын улус депутаттарының Кызыл райкүүскомунуң даргазы М. Б. Бессмертных берген. Харында бижип турары болза, «Баян-Кол кеминиң унун хорттаалдырар база ханыладыр талазы-биле ажылдарны 1985 чылдың чайынында чорудар. Ону кылырын районнуң кадээ ажыл-агый эргелелинге, «Х Улуг хурал» совхозтуң дирекциязынга райкүүском хүлээдирген.

Хемнин унун хорттаалдырар болгаш ханыладыр ажылдарның күүселдезиниң контролюн райкүүском даргазының оралакчызы Э. Х. Ооржакка, Баян-Кол кадээ Советиниң күүскомунуң даргазы Т. А. Самдаковага даскан».

Ынчыг-даа болза дараазында чүүлдери мааңаа демдеглээри чугула. Райкүүском даргазы М. Б. Бессмертных «Шынга» харыны, бир ай чеди хонук эрте бергенде, саадашп берген. База ол ышкаш бажыңнарны суг оруундан чайладыры-биле кандыг хемчеглер ап чорударын бижикте киирбейн барган.

«КАЖАН ЭКИЖИИРИЛ?»

«Радио мыттавас, телефон харылавас» деп чагааны редакцияның почтазынче чорутқан. Ында бижип турары болза: «Бистиң Кызыл районнуң харылзаа белдири чоннуң телефон, радио харылзаазын экижидеримче сагыш салбайн турарын айтыр боладым. Бо айтырыг чылдан чылче шинтпирлеттинмейн келген. Негелдени Кур-Чер кадээ Советиге-даа, районнуң харылзаа белдиринге-даа каш-даа тургускан. Ынчалза-даа түңнел чок артып турар.

Районче телефон долгаттынмас, чамдыкта суур-биле чугаалажыр аргазы чок. Чижээ, январьда чугаалажыр чагыгны беш катап алдым, ооң кайызы-биле-даа чугаалажып чадаштым. Айыткан шагынга чедир, ооң соонда бир шак, ийи... шак манаар. Оон чагыткан кижилер келбээн» — деп, мегелеп каар. Телеграммалар бир, ийи, үш-даа хонук оздалдап келгилээр. Үнелиг шак.-үе үргүлчү чидип турар.

...Радио үну үргүлчү сымыраныр, шуут сураг баар. Ийи-чангыс дыңналдыр чугаалай бээр, оон дораан чидер. Телефон кажан харылзаарыл, радио кажан мыттаарыл, чогуур үезинде телеграммаларны кажан дамчыдарыл?».

Ол чагаага хамаарыштыр таргазында харыны Харылзаазының будурулге-техниктиг эргелелиниң кол инженери Д. Б. Чоксум берген. «Хыналдалан илерээни болза, суурнуң Степная кудумчузунуң бажыңнарының чамдыызының радиозу дыңналдавайн турган. Чүге дээрге бедик чүъктүг автотранспорт ооң шугумун үзе тыртыпкан болган. Ол үрелиишкиннерин бегуннле эде кылган.

Суурда харылзаа монтёру чок болуп турар. Районнуң харылзаа белдиринин база «Тинделге» совхозтуң дирекциязы монтёрну тургузар талазы-биле ажылдап турар».

РЕДАКЦИЯДАН:

Харын бижик ооң-биле кызыгаарлаттынган. Чагаада харылзаа талазы-биле эске-даа айтырыглар бар болгай. Ылангыя телефон-биле чагыг кылырының шынарын экижидери, телеграммаларны чогуур хуусаазында чедирери. Бо талазы-биле шүгүмчүлел бадыткаттынган бе? Шак-үени камнап алыры, харылзааны чагыкчыларга ажыктыг кылдыр тургузары, кижилерге сагыш човангыр болуру кайы-даа албан черинин, организацияның чугула хүлээлгези. Харылзааның будүрулге-техниктиг эргелелиниң удуртукчуларынга ол база дорт хамаарылгалыг.

ДҮЖҮТТҮҢ САЛЫМЫ—БОДУВУСТУҢ ХОЛУВУСТА

«Шын» солунунуң март 30-де үнген 75-ки номеринге Тыва АССР-ниң Кадээ ажыл-агый министриниң оралакчызы Г. И. Ларионовтуң «Дүжүттүң салымы — тараажының холунда» деп чүүлүн парлаан. Автор аңаа тараа бүдүрүлгезин бедидер талазы-биле бодунуң боданыгларын илереткен. Ам ооң картофельдиң, ногаа культураларын, кукурузаны өстүрериниң болгаш суггаттыг черлерниң ажыглалының дугайында чүүлүн парлап тур бис.

КАРТОФЕЛЬ

Чоннуң херегдээлинге боттарывыстың бүдүрүп турарывыс картофельдиң четпес боор турарындан ону республика даштындан кииp сөөртүп турары биллдингир. Ынчангаш картофельди чоннуң херегдээлинге чедер кылдыр бүдүрери — чоокку үениң кол сорулгазы ол.

Ону чедип алыр дээр болза чүнү кылырыл? Бир-ле дугаарында, шупту ажыл-агыйлар боттарын хуузунда картофельдаң райончуткан сорттарының үрезиннери-биле чедир хандыртынган турар ужурлуг. Картофельди тарып олуртурунун мурнунда яровизастаары болгаш хоран химикаттар-биле болбаазырадыры база чугула. Май 20—25-ке чедир үрезин черге тарып олуртунган турар болза эки, а шөлдү үрезин олуртурунуң мурнунда болгаш өзүмнер чаа-ла үнүп орда ийи катап илииртээри чугула. Агрономнарның ол негелдени барык күүсетпейн турары канчап-даа таарышпас.

Тарылга мурнунуң суггарылгазын ыяап-ла чоруткаш, картофель сывы чечектелип эгелей бергенде база бир суггарар болза эки. Ол негелделер долузу-биле күүсеттингенде, бир гектар черден 180—200 центнер картофель дүжүдүн черле ажаап ап болур. Картофель олуртуушкунун немелде чемишчидилге-биле кады чорудары чугула. Ынчангаш картофель тарып олуртур машиналар чемишчидилге чажар аппараттар-биле дериттинген турар ужурлуг. Картофель өзүлдезиниң үезинде хөрзүнү чымчадыр, бок үнүштерни узут каар, дестер довураа белер болгаш немелде минералдыг чемишчидилге чорудар сорулга-биле олуругдар аразыкын болбаазырадылгазын ыяап-ла чорудар апаар. Оон аңгыда картофельдиң чайын ындаргаш черге аазы хөй чылдыг сиген орнунга эзлечештирип олуртур болза эки дээрзин дуржулга көргускен. Ону чорудуп болурунуң бүгү аргалары совхоз бүрүзүнде бар. Картофель шөлдерин коллективтиг керээ-биле ажылдап турар бригадаларга, звеноларга доктаамал быжыглаары — чаагай дүжүт ажаап болурунуң база бир магадылалы ол.

НОГАА

Мааңаа эң чугула чүүл — эрте быжар ногаалар бүдүрүлгези. Ынчангаш рассадазы эргежик белеткеп алыры-биле үрезинин баш бурунгаар теплицаларга тарып аары чугула. Ындыг болганда амгы үеде рассада өстүрер парниктерниң теплицаларның белеткелин доозуп, үрезин олуртуушкунуну эгелээн турар ужурлуг. Ногаа культураларын тарып олуртуруп бурунгу-биле механизастап болур техника ажыл-агыйларда бар, оларның ажыглалы чүгле ногаажыларның боттарындан хамааржыр.

Ногаа культураларының черге тарып олуртулгазын морковь, согуна, редистен эгелээр дугайында негелдени ажыл-агыйларның күүсетпейн турары канчап-даа четпес. Май айның баштайгы беш хонуунда-ла оларны тарып олуртуру доозулган турар ужурлуг. Шупту тарыыр ужурлуг үрезиннерни күрүнениң үрезин инспекциязынга хынаар. Бок үнүштер болгаш ногаа культураларының эске-даа хоралакчылары-биле чедиишкинниг демиселди чорудуп болур хоран химикаттар «Сельхозхимия» складтарында бар. Ажыл-агыйлар оларны баш бурунгаар сөөртүп ап, үнүштерни тарыырының мурнунда болгаш оларның өзүлдезиниң үезинде биллдилии ажыглаар ужурлуг.

База бир чугаалап каар чүве бар. Шупту ногаа шөлдеринге күткүүшкүннүг (провокационный) суггарылганы чоруткаш, бок үнүштер үнүп эгелээрге оларны узуткааш, ам ногаа олуртулгазын чорудары күзенчиг. Ынчангаш бо хүннерден эгелеп ногаа шөлдеринче суг чедириишкиниң айтырыын кичээнгейге ап, кол суг дестерин болгаш буталарын хынап, аштап ап, ажыглалга белеткеп аары чугула.

Чер ажылдыгларга сүмелер

КУКУРУЗА

Сөөлгү чылдарда республиканың хову-шөлдеринде ооң дүжүдү кудулаан. Оон кол чылдагааны — кукуруза бүдүрүлгезиниң технологиязын хажытканында. Тарып олуртурунун болгаш өзүлде үезинде ыяап-ла чорудар ужурлуг илиир-тээшкиннерин ажыл-агыйларның чорутпайн турарын хыналдалар илереткен. Кукурузаны тарааны сеялкалары-биле чажып олуртуп турарындан ооң өзүлдезиниң үезинде олуругдар аразынын болбаазырадылгазын болгаш немелде чемишчидилгени чорудар аргажок боор турар. Кукурузаны бок үнүштер базып турарындан ооң дүжүдү чоруу кудулаан. Ынчангаш кукурузаны тарааны сеялкалары-биле чажып олуртурун чер бүрүзүнге болдурбазынче ажыл-агыйлар удуртукчулары кичээнгей салыр ужурлуг. Кукуруза өстүрериниң агротехниказын сагыыганы дээш бүгү харыысалганы ажыл-агыйларның агрономнарынга онаар апаар.

СУГГАТТЫГ ШӨЛДЕР

Бистиң республиканың байдалдарынга суггаттыг черлер — магадылалдыг дүжүттү эстүрүп ап болурунуң бир курлавыры ол. Ынчангаш чер ажылының бо адырынче улуг кичээнгейни салыры — үениң негелдези. Суггаттыг черлериин ажыглалын экижидери-биле РАҮК кежигүннериниң аразынга керээлер чарар талазы-биле ажылды дүргедедири чугула. Аңаа ажыл-агыйлар-биле кады республиканың Суг ажыл-агый министерствозу, Сельхозтехкурком болгаш Сельхозхимия шупту кады киржир ужурлуг. Бот-боттарының ажылында четпестерже айтыжып, сес каржып, маргыжарының орнунга, олар шупту дүжүттүң салымы дээш сагыш салыр ужурлуг. Суггарылга машиналарының септелгезин, оларның ажылын — Сельхозтехкурком, минералдыг чемишчидилгелериниң ойшаанда база шын ажыглалын — Сельхозхимия болгаш суггарылга системаларының белениин, сугну хову-шөлдерге чедирерин Суг ажыл-агый министерствозу харыылаар апаар.

Суггаттыг черлериң технологиязы өске черлерге бодаарга аңгы, ооң күүселдезин доктаамал кичээнгейге албайн турарывыс — суггаттыг черлериң дүжүдүнүң чавыс боор турарының бир кол чылдагааны ол.

Республиканың чер ажылдыгларының мурнунда он бирги беш чылдың чедиишкиниг доозарының талазы-биле шиитпирлиг сорулгалар туруп турар. Оон күүселдези часкы шөлдү болбаазырадырының технологтуг чурумун хажык чок сагыырындан, часкы хову ажылдарын организастыг, эки шынарлыг эрттиреринден улуг хамаарылгалыг дээрзин уттпас ужурлуг бис. Дүжүттүң салымчолу — бодувустуң холувуста.

Г. ЛАРИОНОВ,
Тыва АССР-ниң Кадээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

ТУДУГ АЖЫЛЫНДА ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

Тудукчу, чагыкчы, төлевилекчи болгаш хандырыкчы организацияларның удуртукчуларының киржилгези-биле республика хуралы болуп эрткен. Орта бирги кварталдың түңнелин болгаш ийиги кварталдың тудуг программазын чугаалашкан. Тудуг ажылын планнаарын, удуртурун экижидер, төлевилел-смета ажылдарын сайзырангайжыдар, шаңнал-мактаар аргаларны чаарты көөр талазы-биле сөөлгү үеде чугула документилер хүлээп алдынган. Доозукчу чылда республиканың тудугжуларының мурнунда улуг сорулгалар туруп турар.

Илеткелчи — СЭКП обкомунуң тудуг килдизиниң эргелекчизи И. А. Остапец бирги кварталдың түңнелдеринге доктааган. Чамдык районнарда, эрткен чылга деңнээрге, тудуг ажылы элээн шапкыннаан. Кержээлиг тудуг организациялары квартал планын 100,6 хуу күүсеткен. Мурнуку чылдың деңнелиинге бодаарга, олар 12,7 хуу өзүлдени алган. Планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин бүгү трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны күүседипкен. Тудуг индустриязының чамдык бүдүрүлгелери эрткен чылдың 60 үезинге бодаарга, продукция бүдүрериин көвүдеткен.

Ындыг турбуже, тудуг ажылының удуртурунда, хандырылгада, төлевилел ажылында четпестер ам-даа бар. Оон түңнелинде чамдык объектилер хожудаашкынныг дужааттынып турар. Партия, совет органнарның болгаш ажыл-агыйларының удуртукчулары тудуг ажылынче кошкак кичээнгей салып турарын хуралга шүгүмчүлээн. Объектилерни тудугжу кадрлар-биле четчелээр, оларның мергежилин бедидер, амыдырал байдалын экижидер талазы-биле хемчеглер алыры чугула дээрзин аңаа айыткан. Удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның харысалгазын бедидериниң дугайында орта шыңгыы чугаа болган.

Тудуг ажылынче эки сиңникпейн турарындан капитал салыышкыннар чедир шиитпирлеттинмейн, тудугларны ажыглалга киирер хуусаазы узап турар. Чижээ, бирги кварталда 5,7 миллион рубльдиң ажылдары чедир кылдынмаан. Кол фондуларны ажыглалга кирери чыл планынга хамаарыштыр чүгле 7 хуу болган. Дөрт чылдарда 200 миллион рубль чедир шиңгээттинмээн. Капитал салыышкын шиңгээдип алыры 75,8 хуу күүсеттинген азы 6,6 миллион рубль чедир шиңгээттинмээн. 5,4 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынмаан. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттар, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, ИХМ-ниң капитал тудуг килдизи, Сельхозтехкүрком, Дүржулга станциязы болгаш өске-даа организациялар капитал салыышкынны долузу-биле шиңгээдип албайн турарлар.

Чамдык тудуг эргелелдери үш айларда хожудаашкынныг ажылдаан. Кызыл ТЭС тудуг эргелели, Сельэлектростройнуң тудуг-монтаж участогу, «Тыва автооруук» эргелелдиң тудуг эргелели, «Тыва тудуг» трестиң чер ажылдарының тудуг эргелели, «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 62, № 585, «Тыва суг тудуг» трестиң № 4, № 5 КМК-лары, «Тыва септелге тудуг» трестиң Самагалдайда болгаш Чадаанада септелге-тудуг участоктары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели планын күүседип шыдаваан. Чамдык организациялар эрткен чылдыңындан дора ажылдаан.

Чурттаалга тудуун шапкынчыдарынга «Тудуг кезектери» комбинаттың панель бажын тудуунуң цеги улуг рольду ойнаар. Ол кыреде тудугжулар 1778 муң рубльдиң чүгле 300 муңун шиңгээдип алган. Ниитизи-биле трест бирги кварталда ажыглалга киирер ужурлуг алды объектилерниң чаңгызын-даа дужаавааан. Чурттаалга бажыңнарының тудуу инженер четкилерин киирбээниинден саадап турар. Ол ышкаш туйбу болгаш өске-даа тудуг материалдары-биле четче хандырбаанындан ажылдар саадап турарын аңаа база демдеглээн. Кээп турар материалдарның, ылангыя чугайның шынары багай болуп турар. Оон ужурунда тудуг ажылынга брак болуп турар. Механизмнер-биле долу хандырары, ажылды организастаарын экижидери, бичии механизацияны ажыглаары чугула болуп турарын санал берген эштер чугаалаан.

«Кызыл тудуг» эргелелдиң начальниги П. И. Чербаков чамдык экижилгелер турзадаа, ажыглаттынмайн турар курлавырлар хөй дээрзин айыткан. Ажылды баш удур плааннап, бүгү күштү таарыштыр тургуспаанындан чамдыкта туруушкуннар болуп турар. Акшаландырыышкынны үезинде ажытпас, дузалал тудуг организацияларының ажылын таарыштыр тургуспас чоруктарның уржуундан хөй шаптараазыннар үнүп турар.

Бо чылын чурттаалга тудуунуң болгаш социал-культура объектилериниң ийи чылдың планнаашкынынче киирер. Төлевилел-смета документилери чокта тудугну эгелээрин болдурбас болза эки. Хынаан 58 тудуг организацияларының чамдызында төлевилелдер чок болган. Оон иштинде Сельэлектростройнуң тудуг-монтаж участогунда сес, № 62 КМК-да он төлевилел чок болган. Төлевилелдер эгелээш тудугну ажыглалга киириишкинге чедир планнаашкын ажылын экижидери, хандырылганы төпчүдери чугула сорулгаларның бирээзи болур ужурлуг.

Районнарда туйбу кылыр цехтериниң продукциязының бот-үнези ааттап турар. Бир туйбунуң бот-үнези 9 көпеектен 80 көпеек чедир ылгалдыг болуп турар. Сүт-Хөлде цех дериг-херекселдер-биле четчелеттинмээниинден саадап турар. Көдээ тудугларның төлевилелиниң эде санаашкынын озалдадып чоруп турарын көдээ ажыл-агый министрииниң оралакчызы В. Б. Бендерский хуралга шүгүмчүлээн. Ол ышкаш көдээге электри шугуму кылып турган бригадаларны өскээр чорударын болдурбазы чугула дээрзин ол демдеглээн.

Тудугну чогуур үезинде ажыглалга киирбээниниң чылдагаанындан банкыларга хөө төлээр ужурга таарыжып турар. Апрель 1-ге чедир чүгле Кызыл хоорайда турар тудуг организацияларының өрези 38,5 миллион рубль болган. Ниитизи-биле хуусаазын узаткан тудугларының хөөзү 4,8 миллион рубль чедип турар.

Тудуг программазын чедиишкинниг боттандырарынга материал-техниктиг хандырылга чугула рольду ойнаар ужурлуг. Тудуг материалдары-биле үзүктелиишкинниг хандырып турар. Ниитизи-биле объектилер 1413 муң туйбуну бо чылын чедип албаан. Эрткен чылдың деңнелиинге чедир туйбу заводтары 1 миллион туйбуну чедир бербээн. «Тудуг кезектери» комбинат, «Тыва көдээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерниң демир-бетон кылыглар заводтары продукция бүдүрериниң хемчээлин эвээжеткен. Ылаңгыя көдээ тудугларны, Саян-Шушенск суг хөөлбээниң тудугларын материалдар-биле чедир хандырбайн турарын хуралга сес алган эштер демдеглээн. Чижээ, Улуг-Хем районда КМК-лар бирги кварталда 740 муң туйбуну, 2 муң кубометр бетонну чедир албаан.

Тудуг ажылын организастаарын экижидери чугула дээрзин хуралга чугаалашкан. Бригада кержээзин кептередиринче кичээнгейни угландырары чугула болуп турар. Амгы үеде 302 бригадаларның чүгле 110-у бо аргаже шилчээн. Шаңнал-мактаарының аргаларын тоочу көргүзүглер-биле холбаары, социалистиг чарыштың дээштиин чедип алыры чугула.

СЭКП обкомунуң VI пленумунга дүүштүр кадрлар-биле ажылды экижидерин чедип алыры чугула. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның, килдистерниң идепкейин көдүрериниче, аныяк специалистерин негелделиг чорукка кижизидеринче, кадрларның мергежилин бедидер, оларның амыдырал байдалын экижидеринче партия эге организациялары, профэвилел комитеттери кичээнгей салыр ужурлуг. Тудуг шөлдеринде ээнг чемни организаставаан, нииги чурттаалга бажыңнарында байдал чогумчалыг эвес болуп турар.

Тудугжу отрядтарны чоптуг ажыглавас, оларның-биле кылган дугуржулга керээлерин сагывайн баар чоруктар таваржып турар. Бо чылын профтехучилищелерниң сургуулдарындан тургустунган отрядты, школаларның үстүкү класстарының өөреникчилерин тудугга ажылдаары-биле чорудар.

Хуралга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар киржип, чүве чугаалаан. Эки шынарлыг төлевилел-смета документилери-биле хандырарын чедип алыры чугула дээрзин ол демдеглээн. Бо ажылга инженер бодал, специалистерниң чогаадыкчы чоруу чедишпейн турар. Курхандырылганың болгаш садыг баазазының складтарының төлевилелин хандыр өөренип көрбээниинден саадалгалар болуп турар. Тываның байдалында чиик эптээр конструкциялар-биле тудугну кылып болур турда, бо складтарны бетон-биле кылырын төлевилээни шын эвес. Дилээшкин чок ажылдың уржуундан өске-даа артык чарыгдалдар үнүп турар.

Республиканың тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге күчүзү тудугларны долузу-биле хандырар аргалыг. Ындыг турбуже, заводтар хожудаашкынныг ажылдап турар. Кызылдың туйбу заводунуң бүдүрүлге күчүзү чылда 76 миллион туйбу, а херек кырында чүгле 24 миллионну бүдүрүп турар. Эптээр демир-бетон кылыгларны чылда 131 муң дөрбелчин метрин кылыр арга бар турда, заводтар 50 муң дөрбелчин метр хирени кылып турар. «Тудуг кезектери» комбинат 70 муң кубометрниң чүгле 19 муңун бүдүрүп, планын 24 хуу күүсеткен. Ол ышкаш дилиг материалдарының чүгле чартызын бүдүртүнүп турарын хуралга четпес деп демдеглээн.

Тудуг технологиязын сагыыры, ажылды механизастаары, бар техниканы чөп ажыглаары, аныяк специалистерни ажылга быжыглаары чугула дээрзин аңаа демдеглээн.

Хурал ийиги кварталдың тудуг программазын тодарадкан.

А. ХОВАЛЫГ.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ХООЧУННАРЖЕ САГЫШ САЛБЫШААН...

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылының байырлалы хүн келген тудум чоокшулап орар. Аңаа уткуштур организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому кылып чорудуп турар. Бо хүннерде Ада-чурттуң Улуг дайынының хоорайда чурттап турар хоочуннары күш-ажылчы коллективтерге барып, боттарының дайынчы оруктарының, төөгүлүг Тиилелгениң хүнүн чоокшуладыр дээш канчаар демиселжип турганын чугаалап турарлар. Оларның ол лекциялары болгаш беседалары чурттакчыларның, ылаңгыя аныяктарның сонуургалын болдуруп, интернационалчы найыралды быжыглаарынга, идепкейин көдүрерингe дузалап турар.

Хоорайның барык бүгү-ле күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде «Олар Төрээн чуртту дээш дайылдажып чораан» деп стендини кылган. Совет Арминың хүрээлениинче аныяктарның үдээшкинин, бичиилерниң пионерге хүлээп алыышкын, комсомол билеттериниң тыпсылышкыны — дайын хоочуннарының киржилгези-биле болуп турары дыка дээштиг дээрзин демдеглээр апаар. Ол ышкаш амгы үеде хоорайның бүдүрүлгелери, организациялары болгаш албан черлери төөгүлүг ол хүнге тураскаатк... уран чүүл көрүлдезин эрттирип турар. Амгы үеде школаларның база өөредилге черлериниң уран чүүл коллективтериниң көрүлдези эгелээн.

Пропаганда ажылының кол сорулгазы болза, фашистиг Германияны ажып тиилээниниң ужур-дузазын, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарының эргежок чугулазын тайылбырлаары болур. Хоорайның ажылчы чоннары улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алгылаан. Бо чылдың бирги кварталының түңнели-биле хоорайның дыка хөй бүдүрүлгелери, организациялары боттарының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткеннер. Автотранспорт ажылдакчылары, хандырылга бүдүрүлгелериниң коллективтери салган сорулгазын чедиишкинниг күүседип турар.

Бо хүннерде хоорайда Ада-чурттуң Улуг дайынының 1500 ажыг киржикчизи, үш чүс ажыг инвалид, мөчээн дайынчыларның ийи чүс ажыг өг-бүлелери бар. Оларның амыдырал-чурттаалгазынче сагыш салыышкын күштелген, бажыңбалгат-биле хандырылга экижээн. Бо ажылга СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа үндүрген доктаалын ёзугаар дайын киржикчилеринге болгаш мөчээн шериг албанныгларның өг-бүлелеринге немелде чиңгелделерин барымдаалап эгелээн. Ол ышкаш РСФСР-ниң чурттаалга кодексизин ёзугаар Ада-чурт дайынының дыка хөй киржикчизин чиңгелделиг өөлчегже шилчиткен. Бо чылын хөй инвалидтер болгаш дайын киржикчилери чаагайжыды туттунган чурттаалга бажыңнарын алырлар.

Хоочуннарның бажыңынга телефон харылзаазын киирер дээш хоорай Совединиң күүскому тодаргай ажылдарны кылып турар. Ол дээрге улуг намыыг, кадыг-бергени көрүп эрткен кижилерге дыка чугула эт болур. Эмчи-даа чалаарынга, ол-бо черлер-биле-даа дугуржуп чугаалажырынга оларга эргежок чугула. Ынчалза-даа дыка хөй хоочуннарның телефону ам-даа чок. Чаа номерлер ажыттынарга азы эргилери хосталырга-ла бирги ээлчегде оларга киирер аргалар ажыглаттынып турар. Тиилелге хүнүнге чедир безин Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң болгаш оларның өг-бүлелериниң дыка хөй бажыңнарынга телефон киирттинер.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң болгаш инвалидтериниң садыг хандырылгазын экижидери-биле кылдынып турар ажыл хөй. Оларның чурттап турар черинин аайы-биле түс-түс магазиннерде быжыглаан. Оларга талоннар ёзугаар айда ийи катап бараан болуп турар. Оон аңгыда Май 1, Май 9 болгаш ноябрь 7 байырлалдарында оларга эргежок чугула продуктуларны база садып турар. Аар аараан кижилерни учётка алган аъш-чем барааннарын садыы оларга аъш-чемниң бажыңнарынга чедирип турар.

Дайын хоочуннарынга үлетпүрнүң ховар барааннарын база садып турар. Эрткен чылын 32 автомобильди ээлчег чокка саткан, 21 комплект мебельди, хеп чуур болгаш даараныр машиналарны болгаш өске-даа барааннарны 275 муң рубльге саткан. Ол ажыл бо чылын улам күштелген.

Хоочуннарның кадыкшылы дээш сагыш салыышкын улуг. Ада-чурттуң Улуг дайынының бүгү киржикчилерин хоорай поликлиниказында доктаамал шинчип турар. Оларны бүрүткээр болгаш эмнээр кижилерни тускайлаан, чыттырып эмнээр черлерни белеткээн. Хоорайның аптекалары оларга херек эмнерни тып берип турар. Эрткен чылын дыштаныры-биле санаторийлерже болгаш курорттарже баар 74 путёвканы оларга берген, 3 муң ажыг рубльдиң материалдыг дузазын көргүскен.

Ындыг-даа болза, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге сагыш салыр талазы-биле ажыл ам-даа ээнзинге четпейн турарын айтыр апаар. Чурттаалга байдалын экижидери-биле ээлчегде турарлар ам-даа бар, чамдык квартираларда телефоннар салдынмаан. Дайын хоочуннарынга тускайлаан магазин ажыдар дээн сорулга ам-даа чоптуг-даа, чоптуг эвес-даа чылдагааннардан бүтпейн турар. Ол ышкаш Тиилелге аллеязы ам-даа белен эвес.

Улуг Тиилелгениң байырлалынга чедир эвээш үе арткан. Ынчалза-даа бо четпестерни чайладырынга, чамдык ажылдарны чорударынга ол үе четпир.

Ш. ДАВАА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУКТУҢ ДЕМДЭЭ

ХАНОЙ. Вьетнамның соңгу Тханьхоа дээр можузунда Ма хемниң кежилдир «Хам ронг» дээр көвүрүгнүң Вьетнамда «Тиилелге тураскаалы» деп адап турар. Хосталгага ынак вьетнам улусту дискек кырынга сөгүртүп алырын оралдашкан америк агрессорларга удур оон камгалакчыларының кылганы деңнээр чүве чок эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруунуң тураскаалдыг демдээ боор арткан.

Таптыг-ла чээрби чыл мурнунда — 1965 чылдың апрель 3 болгаш 4 хүннеринде — америк ужар-хемелер чүгле 180 метр узун дургтуг көвүрүгже кеступ көрбээн күштүг согуушкунну кылган. Ол көвүрүг амгы үеде чурттуң Мурнуу болгаш Соңгу чүктерин каттыштырып турар номери бир стратегтиг орук боор турган. Ол тудугже америк ужар-хемелер муң-муң аар бомбаларны октаан болгаш кап-ла самолёт кижилерже шүүргедекчилер болгаш бомбардировщиктер катап-катап халдап кээп турганнар. Ынчалза-даа көвүрүг кижилерге бараан боорун үргүлчүлеп турган. Кежээки шактарда, караңгы дүжүп келирге, мурнуу-вьетнам патриоттарга чедер чүъктерлиг машиналар база катап шуужуп-ла эгелээр турган.

Пентагон «Хам ронгтуң» кырынче чаа-чаа эскадрильяларны ужудуп чорудуп-ла турган. Ындыг шактарда чүгле ол бичии көвүрүгнү эвес, харын база боттарының бүгү чуртун, боттарының улузунуң келир үезин камгалаан дайынчыларның быжыг турушту, маадырлыг чоруунга шериг кужу күш четпейн турган. Ол уттундурбас ийи хүннүң иштинде америк шериг 47 дайынчы самолеттарын чидирген болгаш олар Ма хемниң эриктеринче чалбышты от боол алгаш кадалып кирип тургулаан.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

БРАТИСЛАВА. Часкы ховуу ажылдарын эң кыска хуусаада доозары — Словакияның көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының салган кыйгырыы ындыг боол турар. Бо хүннерде шөлдерже амгы үениң күчүлүг техниказын үндүргеш, чазын тарыыр тарааларны чаштырар, дүзүн чашкан шөлдерни арыглап, болбаазырадыр аргалы каан-аяс хүннер берген.

Амгы үеде моторларның даашчимээни чүгле кооперативтер шөлдеринде дыңмиревейн турар. Чедиги беш чылдың доостур чылының бир дессии, бедик дүжүдү алыр дээш демиселче көдээ ажыл-агыйның ужар чүүлүнүң «Словайр» дээр тускай каттыжышкыныңың ужудукчулары база эгелеп кирген. Олар республиканың тараажыларының идегелдиг дузалакчылары апарганнар. Олар хүнүң-не агаардан 17 муң гектар черни арыглап, тарылга шөлдеринге немелде чемишчидилгелерни төп турар.

Болуун улуг ажыктыы көдээ ажыл-агый ужар чүүлү херек кырында бадыткап көргүскен. Каттыжышкыныңың отрядтары республиканың аңгы-аңгы районнарынга агротехниктиг норма-чижектерни шын сагывышаан, көдээ ажыл-агый ажылдарының бүгү комплекизин күүседип, үнүш ажыл-агыйының ажыктыын улгаттырарынга улуг үлүүн киириштирип турар. Бо чылын ужудукчулар кооперативтерниң болгаш курамыл-агыйларының ажыл-ишчилери-биле кады харысалгалыг сорулганы шиитпирлеп — Словакияга тараазының ниити чыылдазын 3,85 миллион тонна чедирер дээш демисежир. Олар бүдүн чыл иштинде агаардан янзы-бүрү культураларның тарааның 6 миллион ажыг гектар черин болбаазырадын кылыр ужурлуг.

НАЙЫРАЛДЫҢ ОРУУ

УЛАН-БАТОР. Чылыг дүжүп кээри билек-ле Хубсугулдуң кырын дургаар чоруткан дош орук-биле шимчээшкин соксаан. Транссибирь демир-оруунуң барып үскени Култук дээр суур-биле Моолдуң ол эң улуг суг хөөлбээниң мурнуу эриинде турар Хаттал дээр өртээл баазаны холбаштырган ол орук ийи ай иштинде үзүк-соксаал чокка бараан боол келген.

Улус ажыл-агыйының эң чугула дээн, Совет Эвилелинден чорутган барааннарын сөөртүрүнге киришкен дуржулгалыг моол транспортчулар агаар-бойдустуң нарын байдалдарында муң-муң тонна нефть продуктуларын, тудуг материалдарын, калбак херекселдиң барааннарын сөөртүп чедирген. Боттарының ээлчээнде олар кышкы дош орук-биле ССРЭ-же янзы-бүрү көдээ ажыл-агый продукциязын, өске-даа экспорт барааннарын чедирип турганнар. 140 километр узун чоруткан бүгү орукка үзүк-соксаал чок чорукту техниктиг дузаның кожуун чорур пунктуларының механиктери, а ол ышкаш шимчээшкинниң айыыл чок чоруун харылзаа база доштуң кылынгазын кынаар тускай кижилер хандырып турганнар.

Чурттуң чугула транспорт шугуму болу берген Хубсугулдуң найырал оруу бүдүн чыл иштинде ажылдап келир. Часның чылыг хүннери доштуг эргизиптерге-ле, аңаа хол флотилиязы туктарын кедүрер болгаш ол хелдеп күчүлүг сөөртүкчүлерниң болгаш баржаларның даажы дыңналып кээп, шуушкаш чоруп туруп бээр.

«АРГА-ЫЯШ НЕДЕЛЯЗЫ»

СОФИЯ. Болгарияга час дүжерге-ле боол турар «Арга-ыяш неделязы» шагда-ла бүгү чуртка чаңчыл болу берген. Бо хүннерде ажылчыннар, албан-хаакчылар, студентилер болгаш школачылар —600 муң ажыг кижи чаш ыяштар олуртурунга болгаш долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаарының өске-даа ажылдарынга, черниң хөрзүнүнүң хат-чаъстан үрелиринге удур демиселге, Болгария Улус Республиканың ыяш ажыл-агыйының курлавырларын улгаттырарынга киржир. Чылдың-на ыяш олуртулгазы 40-60 муң гектар черге кылып турар. Чүгле улусчу эрге-чагыргазының чылдарында ыяш олуртаан черниң ниити шөлү 1,8 миллион ажыг га, тодаргайлаарга, чурттуң бүгү ыяш фондузунуң чартык кезиин чаарткан боол турар.

Болгарияның Эртемнер академиязының арга-ыяш институдунуң ажылдакчылары бо ажылга улуг рольду боол турарлар. Оларның дузазы-биле Софияда болгаш Перникеве металлургия комбинаттарының, Девня болгаш Димитровград хоорайларда химия комбинаттарында «ногаан шуурлерни» кылып тургускулаан. Тускай 700 ыяш өстүрер черлерден чылдың-на черге тарып, олуртуру-биле 400 миллион ажыг янзы-бүрү чалаң, чаш ыяштарны ап турар.

Болгария Улус Республиканың амгы үеде чурттакчы чонунуң кижи бүрүзүнге онаарга, чаа ыяш тараан шөлдерниң хемчээлиниң талазы-биле делегейде бирги черде турарларга хамааржыр, ынчаарга чурттуң «ногаан фондузу» сөөлгү чылдарда 50 миллион ажыг кубометрге немешкен боол турар.

(СЭТА).

Тиэко Ватанабэ япон Нагасаки хоорайда тураскаал «Тайбың парыгынга» барык хүннүң чыгыы келир чаңчылдыг. Ону аңаа 1945 чылдың августуң 9-та болган коргунчуг хүннүң дугайында бодалдары эккеп турар. Ол хүн хоорайның кырынче америк атомнуг бомбаны октаан болгаш ол 80 муң тайбың чурттакчыларның амы-тынынга четкен. Ол, ындыг араатаныг бомбалаашкынны көрген херечи кижи чүгле аас-кежиктиг душ боол, дириг арткан. Ынчалза-даа ол хүн оон хөй-хөй чылдарда хилинчектиг аарыгаржыышкынының эгези болган — частымышкын үезинде таварышкан балыгланыышкынының түңнелинде моон-биле ол ам барык 40 чыл иштинде инвалидтиң тергезинден дүшпейн келген. Ватанабэ-сан паркка келген кижилер-биле ужуражыр, оларның-биле кады араатаныг бомбалаашкындан өлгеннерниң тураскаалын сагып турар. Ол күзээн-не кижиге бодунуң болгаш бүгү-ле «хибакусяларның» амыдыралының дугайын чугаалап бээр. Хиросиманың болгаш Нагасакиниң айыылдыг халавынга таварышкаш, чырык херелинге болгаш радиацияга алзып, бо хүннерге чедир-ле аарып өлүр үргүлчүлеп турар кижилерни Японияда ынчаар адаар. «Хибакусяларга» дузаламчы дугайында Японияның чазаазының амгы үеге чедир-ле хоойлу үндүрериинден ойталап турарын Ватанабэ-сан муңгараплап чугаалаар.

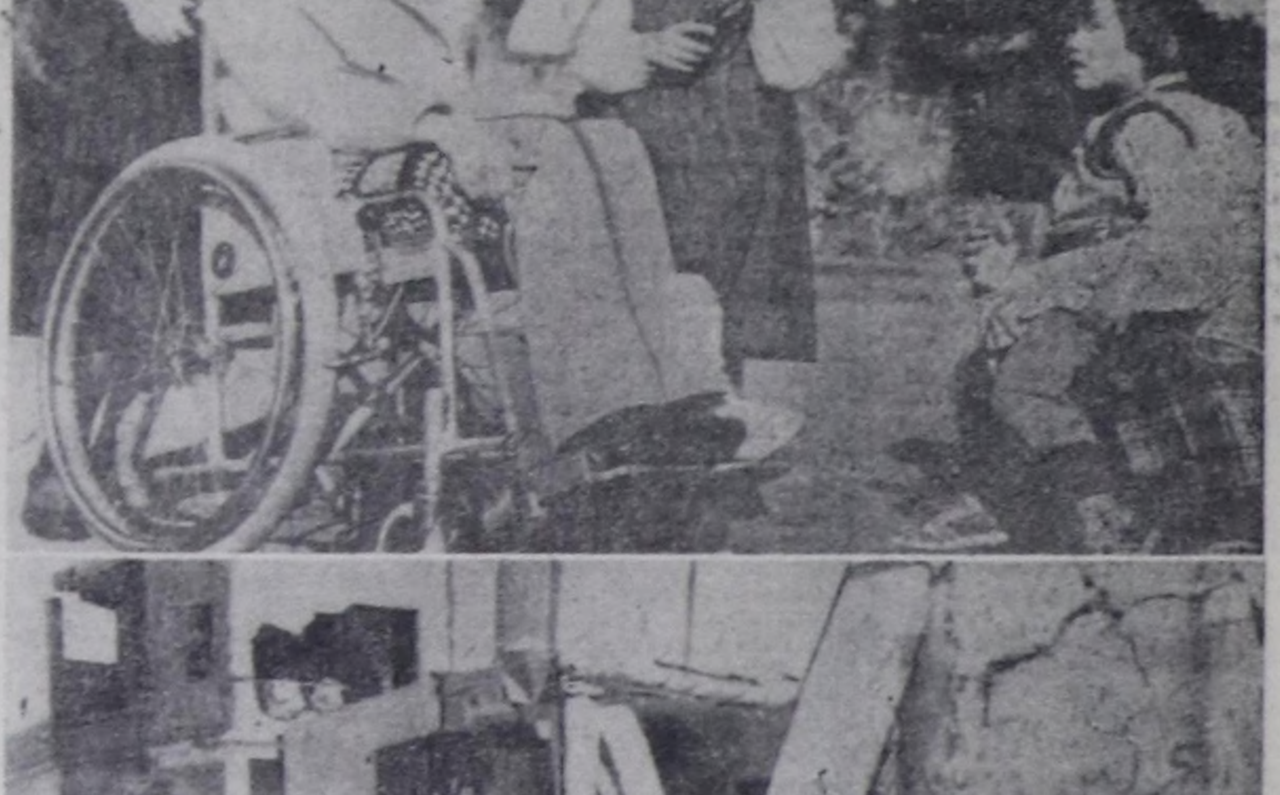

ЧУРУКТА: Тиэко Ватанабэниң тураскаал «Тайбың парыгында» уруглар-биле кады чоруур.

СЭТА-ның фотохроникaзы.

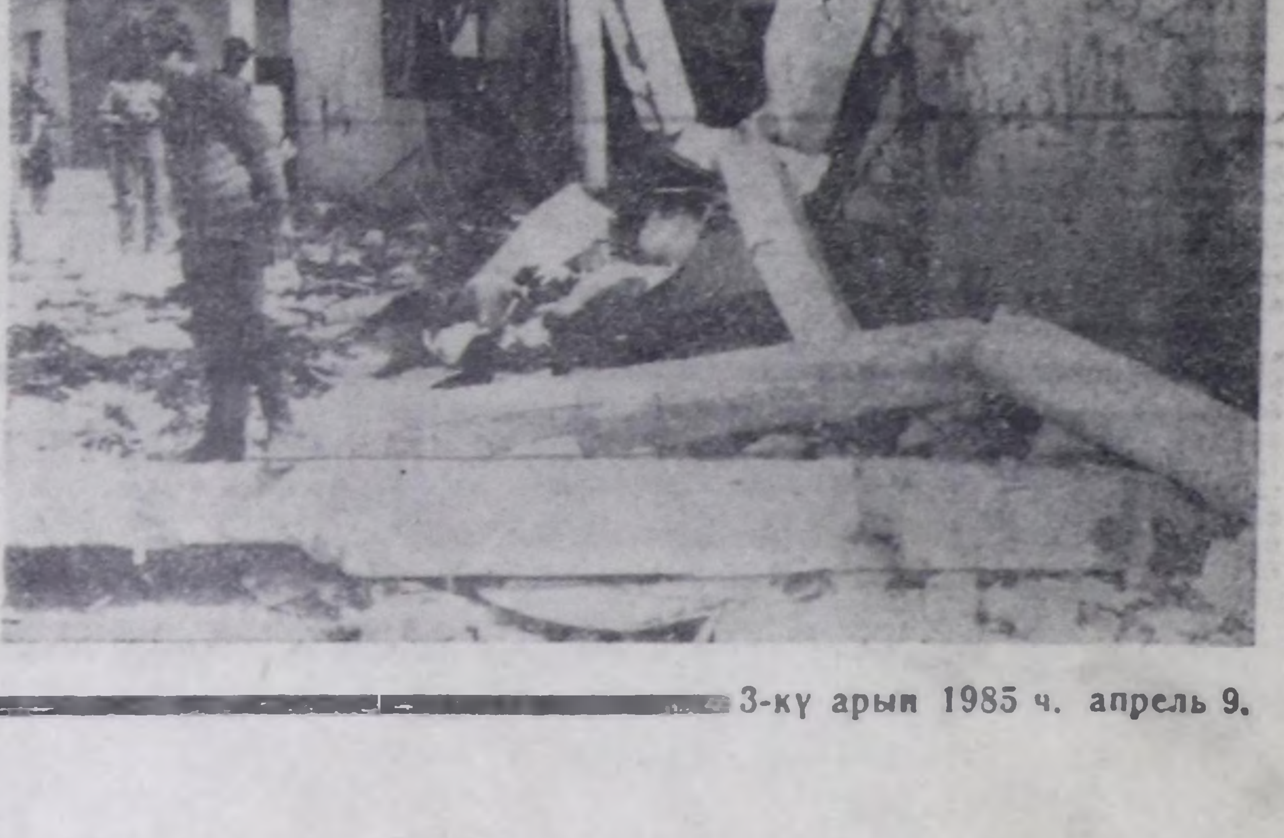

Израиль агрессорларның эжелеп алганы Мурнуу Ливанда кара туразында террор болгаш күш ажыглаар үүлгедиишкиннериниң байдалы тургустунган. Тирниң, Набатияның, Бекаа оргулаажының барын кезээнге израильлер калбак хемчээлдиг шаажылакчы үүлгедиишкиннерни кылган. Израиль солдаттарының шаажылакчы үүлгедиишкиннериниң түңнелинде ук черлерниң элээн хөй кижилери өлүрткен, он-он кижини тудуп хоругдаан, чүс-чүс диваннарны кара туразында бастып, байысаап турганнар.

ЧУРУКТА: эжелекчилерниң шаажылакчы үүлгедиишкиннериниң соонда Зрария дээр суур мынчаар көстүп турган. Израиль араатаннар аңаа делегейниң ийиги дайынының чылдарында чүгле гитлерчилерниң араатаныг чоруктары-биле дөмейлежип турар хаиныг үүлгедиишкинни кылган. Сионистерниң араатаныг өлүрүкчү чоруунуң түңнелинде он-он кижилер араатаныг ёзу-биле агжылаашкыннардан өлген чүс-чүс кижини туткаш, тениг демир артында киир октаан.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

АК БАЖЫҢНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ «ТАЙБЫҢ ПЛАНЫ»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Никарагуага удур Төп разведка эргелелиниң чажыт дайынын улам калбартыры-биле хөй-хөй миллион акша тускайлаарын АКШ-тың конгрезинден чедип алыр дээш Ак бажың янзы-бүрү аргаларны ажыглап турар. Президент Р. Рейганның парлалга конференциязынга чугаалаан чүүлдерин хайгааракчылар ынчаар тайылбырлап турар. Ол аңаа чугаазынга Төп Американың «тайбың планы» дээр хоозун чулчуруушкуннуг чүүлүн хөйге калбаа-биле чарлаан.

Рейган бүгү-ниитиниң хүлээп көргени улустар аразының харылзааларының норма-чижектерин бичии-даа тооп көрбейн, база хамаарылга чок Никарагуаның иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлап, ол чурттуң чазаа Гондураста америк баазалардан Никарагуаже террорж халдаашкыннарны кылып турар дээрбечилерниң контрреволюстуг кезектеринге удур демиселин соксадырын, оларның-биле «чугаалажыышкыннарны эгелээрин» болгаш 60 хонук хуусаа иштинде «делегей хайгааралының адаа-биле шынныг соңгулдаларны» Никарагуага эрттирерин кара туразында негеп турган. Эрткен чылдың ноябрь айда Никарагуага хөй-хөй он чылдарның соонда бир-ле дугаарында ёзулуг демократтыг соңгулдаларның болганын болгаш ол чурттуң улузунуң национал хосталгазының Сандиножу фронтузунуң политиктиг угланыышкынын быжыы-биле деткээнин бичии-даа херекке албайн турган. Бир эвес АКШ-тың негелдези хандыртынмайн баар болза, ынчан Ак бажың Никарагуага удур «чажыт дайынны» улам күштелдирер, ылангыя конгресстиң 14 миллион долларны «контрастарны» хандырары-биле тускайлап үндүрери-биле кыжаныш турган.

Ак бажыңның баштыңының ол чаа дайынзырак чугаазы АКШ-тың конгрезинге чидиг шүгүмчүлелди болдурган. Администрация «мээн-мээн барааннар садыгжызының арга-мегезин» ажыглавышаан, бодунуң политиказын конгресске боттандырарын албадаары-биле никарагуа контрреволюстуг идегеттерге ам-даа хөй акша херексин бээрин чөпшээрээрин оон негеп турар-дыр деп төлээлекчилер палатазының спикер-даргазы Т. О''Нил медеглээн. Ол Рейганның саналдарын «бужар-чүдек арга-мегедир» деп чугаалаан. «Президент Никарагуада кандыг-даа буруузу чок кижилерни өлүрүп, чурттакчылыг черлерни узуткап, хуюктап турар кижилерге дузаламчы дугайын чугаалап турар-дыр—деп, О'' Нил уламчылаан.—Мээн бодап турарым-биле алырга, америк шериглерни ол чуртка аппарып тургуспаан шаанда, ол оожургавас болгаш сеткили-даа ханмас хирелиг боол турар»—деп, чугаалааш, ол, Ак бажыңның политиказын «алдагдалдыг» политика кылдыр санап турарын демдеглээн. «АКШ-тың херек кырында, албан ужурунда тайбың байдалда турары болгаш дипломаттыг харылзааларны тудуп турары чазаапта удур дайын чорудулгаларын акшаландырып, хандырарын чедип алыры-биле» администрация конгресстен ону негеп турары ол-дур деп, төлээлекчилер палатазында демократтыг хөй кезиини баштыңының оралакчызы Т. Фоли демдеглээн. Никарагуага хамаарыштыр администрацияның күш ажыглаар чоруунуң Ак бажыңның күзээн түңнелдерин бербес болгаш америк улустуң удурланыышкынныг килеңнээжин болдурарын ол онзалап айыткан.

Каттышкан Штаттарның бо удаада Төп Американы чаа дайынче хаара туттунган болурун америк улус күзевейн турарын төлээлекчилер палатазының кежигүнү Стивен Соларз демдеглээн. Президентиниң киирген саналы — «Төп Американы месилдежиишкинниң мөгежидериниң формулазы болуруң» ол демдеглээш ол девискээрде байдалды эде тургузары-биле Каттышкан Штаттар шериг күжүнге эвес, а дипломаттыг аргаларга даянып ужурлуун чугаалаан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Төп Американы байдалды таарыштыр шиитпирлээрниң талазы-биле президент Рейганның «тайбың саналдарында» тайбың дугайында чугаалап турар чаа чүүл шуут чок боол турар. Ол саналдар чүнүң-даа мурнунда дайынны чарлааны-биле дөмей боол, пропагандистиг арга-мегеден өске чүү-даа эвес боол турарын Никарагуаның даштыкы херектер министри Мигель д'' Эското чугаалаан.

Ол Эй-би-си телекомпанияга берген интервьюзунга колдууңда мынча деп чугаалаан: хүнүң-не бистиң кижилеривисти өлүрүп, бистиң суурларывысты узуткап турар дээрбечилерни деткииринге америк улусту болгаш АКШ-тың конгрезин бузуредирин чедип албайн турарынга президент дыка дүвүреп турар.

Суур, культура, амыдырал

МОСКВА. Найырал, фестиваль деп сөстер орустап-даа, болгарлап-даа бир дөмей адаттынар. «Салют, фестиваль!» дээр телепрограмманы бижидерниң үезинде Москва биле Софияның аразынга ийи талалыг телехарылзааның киржикчилеринге олар кыйгырыг сөстери болу берген. Ол программаны Төп телевидениениң аныяктар редакциязы-биле кады аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей Совет белеткел комитеди организастаан. Бо удаада «Салют, фестиваль!» дээр программаның өптиг-эдилдек өөлери Москвада «Найырал» дээр Болгар фестиваль клувунуң кежигүннери болган.

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры А. А. Леонов оон киришкени аныяктарның болгаш студентилерниң Софияга болган Бүгү-делегей фестивалының дугайында сактып чугаалап олурар: Болгар «Найырал» фестиваль клувунда «Алеи мак» (БУР) ансамбльдың оюн көргүзүп турары.

А. ЧУМИЧЕВ БИЛЕ А. ШОГИННИҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАЙГА-СЫН ЫНДЫ СУУРДА...

Кижи бүрүзүнден эки ажылды, аланныг оналдаларның күүселдезин, хулээнгениңге ээ болурун чедип алырын негээри албан. Ынчалза-даа ажылчыннарның культурлуг дыштанылгазын хандырары база чугула айтырыгларның бирээзи. Чоннуң ажыктыг, культурлуг дыштанылгазы — эки ажылдың үндезини. Бо талазы-биле тайга-сын ынды Кунгуртуг суурда байдал кандыгыл, көрээли.

1. КУЛЬТУРЛУГ ДЫШТАНЫЛГА

Суурда чурттап, ажылдап турар ажыл-ишчилер-биле танышкып, чугаалажып көргеш, олар сонуургак болгаш аажок идепкейлиг чоң-дур дээрзин эскердим. Ылангыя суурда кедээ Культура бажыңынга кандыг-бир лекция, беседа азы ужуражылга болур дээн болза, ол кежээ аңаа улус сыңышпас кылдыр чыглып келир. Аныяктарның дыштанылга кежээлери кедээ Культура бажыңынга доктаамал болуп турар. Ындыг дыштанылга кежээлеринде аныяктар чүгле танцылаарындан ангыда, сонуургааны ааның музыкаларын дыңнап, ыры-шулук конкурстарын организастап турар. Оон ангыда байырлалдарга тураскааткан кежээлерни суурнуң чурттакчылары солун кылдыр эрттирип чаңчыккан. Аңаа совхозтуң специалистери, башкылар шупту идепкейлиг-биле киржип турар. Чаа чылдың, март сестиң байырлалдарынга тураскаадып эрттирген кежээлерни чоң өөрүшкү-биле сактып чугаалаар. Суурнуң чурттакчылары кедээ Культура бажыңынга кижизидилге, сагылга-чурумга болгаш делегей байдалынга хамаарышкан лекция, беседаларны дыңнап турар. А «Тере-Хөлдүң чалгыглары» агиткультбригаданың бот-тывынгыр артистери суурнуң чурттакчыларынга болгаш малчыннарга солун программалыг концерттерни удаа-дараа көргүзүп, аян тудуп турарлар. Агиткультбригаданың хоочун артизи Михаил Дүгерович Дудуп 26 чыл иштинде уран чүүл удуртукчузу боол ажылдап келген. Бодунуң талантызын ол чаңгыс чер чурттугларынга ам-даа бараалгатпышаан. М. Д. Дудуп — аныяктарның дагдыныкчызы. Суурнуң культурлуг амыдыралын хөгжүдеринге оон киирип келген үлүү улуг.

Чоннуң угаан-бодал, билииниң өзүлдезинге, чурттакчыларның культура деңнелиниң бедиринге библиотека кол рольду ойнаар ужурлуг. Ынчангаш библиотекарь Д. С. Очур ылангыя школачылар болгаш аныяк өскен-биле харылзажып, чамдык ажылдарны организастап чорудуп келген. «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен», «Күш-ажыл кижиниң алдаржыдар» деп темалыг кежээлерниң эрткени багай эвес. «Совет демократияның тиилелгези» деп база Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан «Оларның адын утпа, олардан өөрен» деп номчулга конференциязын организастаан. Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазынга С. Сурун-оолдуң «Кижиниң памдары» деп номуга номчулга конференциязының эрткени солун болган болгаш ферманың ажыл-ишчилери аңаа идепкейлиг киришкен. Ам удавас Иван Кузнецовтуң «Саяндан Ровно чедир» деп номунга номчулга конференциязын эрттирер деп турар.

2. КИЖИЗИДИКЧИ УЛУГ КҮШ

Суурнуң чурттакчы чонунуң ортузунга кижизидилге ажылын чорудуп турар бир улуг күш — херээженнер чөвүлели (даргазы Б. Б. Даваынай). Херээженнер чөвүлели ай санында «Ие-нин үнү» хана солунун үндүрүп келген. Аңаа школа-биле харылзаа, хөй-ниити ажылынга киржилге дугайында чырыдып турар. «Шарбиншы» деп шүгүмчүлелдиг хана солунга доктаамал ажылы чок, арагалаар кижилерни шүгүмчүлеп келген. Оларны херээженнер чөвүлелиниң хуралынга тургузуп, хемчээ ап турар. Ажылга кирип, арагалаарын соксадыр дугайында сөзүн бергеннерни кичээнгейден салбайн, контрольдап турарлар.

Суурда 16 агиткварткра бар. Оларның ажыл-чорудулгазын база херээженнер чөвүлели удуртуп турар. 1984 чылда агиткварттирлар аразында социалистиг чарыш чарлаттынган турган. Оон негелделерн шыгыы. Тиилекчиниң илередирде агиткварттира кежигүннериниң сагылга-чурумун, хөй-ниити ажылынга киржилгезин болгаш өске-даа хөй-хөй чүүлдерни барымдаалаар. Эрткен чылгы чарыштың түңнелин үндүрүп тура, бо бүгүнү өөренип көргеш, херээженнер чөвүлели бирги черни кайы-даа агиткварттирага тывыспаан. 2-ги черни «Чойган», «Тараа», 3-кү черни — «Аржаан», «Аялга» агиткварттиралары алган. Херээженнер чөвүлели «Шагаа» байырлалын организастап эрттирген. Аңаа агиткварттиралар аразында аъш-чемниң болгаш холбиле кылган уран кылыгларының делгелгезин кылган. Национал тыва чемнерни амданныг солун кылганы дээш бирги черни № 11 агиткварттира алган. Уран кылыгларны дээш Кыргыс Чамзырын аттыг агиткварттира мактаткан. Оон ангыда «Ситцевый балды» эрттиргеннер. Аңаа музыка школазының болгаш Кунгуртуг ортумак школазының башкылары идепкейлиг киржип, чеңгадынчы чорууп көргүскеннер. Ам кылып чорудар ажылдарның планында — агиткварттиралар концерти, шиидеи улугулер.

3. КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР ЧҮҮЛДЕР

Ниити-биле суурнуң чурттакчылары хостуг үезин болурчогуурру-биле ажыктыг кылдыр эрттирип турар. Ынчалза-даа чедир кылдынмайн турар чүүлдерни мааңа айтыры артык эвес.

Совхозта партия эге организациязы, кедээ Совет, херээженнер чөвүлели болгаш культура албан черлери аразында сырый харылзаалыг ажылдап келген болза, тере-хөлчүлерниң культура амыдыралы, дыштанылгазы оон-даа солун болгаш хостуг үезин улам ажыктыг эрттирип болур турган. Кедээ Культура бажыңының ажылын эжижидери-биле херээженнер чөвүлели болгаш совхозта хөй-ниити организацияларыажылга деткимчезин көргүзүп, оон ажылын сонуурган, контрольга ап, организастап эрттирген чүүлдеринге үнелелде берип, чогуур үезинде анализтээри чугула. А библиотека чылда каш номчулга конференцияларын-биле кызыгаарлаттынмайн, оларның санын көвүдедип, шынарын бедиреди, культурлуг аажы-чаң дугайында лекция, беседа, диспуттарны организастаар ужурлуг. Кедээ Культура бажыңының болгаш библиотеканың дериглел-шимелдезин Тиилелгениң 40 чылынче углап, утка-шынарлыг стендилерни, булуңнарны кылза чогуур. Херээженнер чөвүлели кудумчуларның чаагайжыдылгазынче болгаш оларның арыг, силиг турарынче кичээнгейин күштелдирзе эки. Суурнуң кудумчуларының бөктүүн, сайгарлыг арыг-шевери чогуур деңнелге чедир сагыттынмайн турарын аңаа барган кижи эскербес арга чок. Чамдык бажыңнарның херимнерин септедип, аан-шиичи киирерн негеттинип турар.

Оон ангыда ол хире өзүп, сайзыраан орар суурнуң амыдыралында бир улуг четпес чүүл — кудумчуларда чырык чедишпейн турары. Кунгуртуг суурда соолгу ийи чылдан бээр чырык орта кыңпастаан дээрзин чон хомудал-биле чугаалап турар. Кежээ караңгылап орда, 20—30 минута иштинде хыпкаш, дораан өжүп каар. Ындыг чорук ылангыя башкыларның ажылынга шаптыктап турар. Шупту кудумчуларны чырыдарынга дизжок күш четпейн турар. Оон-биле чылдагааннап, чогуур хемчег албайн турары канчап-даа таарышпас. Ынчангаш кыска үениң дургузунда хемчег алырын совхоз директорунуң өөренип көөр ужурлуг.

С. БАЛЧЫР,
«Шынның» корр.

КӨРҮЛДЕ ЭРТКЕН

«Тере-Хөл» совхозтуң төөү Кунгуртуг суурга март 23—24 хүннеринде улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан уран чүүл көрүлдезн болуп эрткен. Көрүлдеге ниитизи-биле чеди коллективтерден 170 ажыг кижи киришкен. Көрүлдениң түңнелинде бирги черни Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының ийигизин — эмнелгениң, үшкүзүн — школаның коллективтери алган.

Бирги черни ээлээн Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының коллективиниң ниити белеткели черле эки болган. Оон удуртукчузу фермада олакчы Хаазыт Иргиттиң концерт программазын утка-шынар талазы-биле кичээнгейлиг таарыштыр тургусканын жюри кежигүннери демдеглээн. Фермада саанчылар Марина Шагдыр, Селикмаа Мижит оларның күүсеткен ырлары, Хаазыт Иргиттиң бодунуң чогаатканы «Чылдыышкын» деп шоодуглуг басняны номчааны көрүкчүлер сонуурган.

Кунгуртуг участок эмнелгезиниң коллективи база көрүлдеге организастыг киришкен. Светлана Самбыла болгаш Дмитрий Кунэ оларның күүсеткени «Байысаалга» деп шоодуглуг көргүзүү солун болган. Школа коллективиниң тургусканы «Делегейге тайбың» деп литература-музыкалыг композициязын, сыгыртчылар Мунзук Спирин, Сурунмаа Ли оларның күүселдезин көрүкчүлер сонуурган.

Көрүлде ниитизи-биле эки эрткен-даа болза, чамдык четпестер база бар болган. Чаңгыс-даа коллективтиң концерт программазында бызаанчы, игил, хомус, лимби дээш шыдамыш тыва хөгжүм херекселдеринге күүселделер чок болган. Тыва хөгжүм херекселдерни сайзырадыр талазыбиле ажыл чыдып каап турарын өөренип көргеш, республиканың методкабинеди, районнуң культура килдизи база тус черде культура ажылдакчылары чогуур хемчегин ап көрүп боор деп идегел бар.

Б. ЭРЕКСЕН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

9. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Горнистер, харылланар!». 9.25 — Ж. Сарман. «Мамуре». Фильм-шии. 11.50—11.55 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Бистиң үе-чергелеривис» Документалдыг фильмнер. 15.20 — «Чаштарга аянчыгаштар дугайында». 15.50—«Будапешт. Москва шелу». Кинноочерк. 16.05 — Чоннуң аялгалары. 16.25 — Черде, дээрде, далайда. 16.55 — Док. телефильм. 17.20 — Совет Эвилелиниң Маадыры М. П. Девятаев-биле школачыларның ужуражылгазы. 17.55 — Скрипкажы Ш. Лакаташ (ВУР) ойнаар. 18.20 —«Бүгү чүве кижиден хамааржыр». Док. телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Эртем болгаш амыдырал. 19.30 —«Бо черге канчап ынакшывас боор». Фильм-концерт. 20.00 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Хөй сериялыг док. фильм: «Тиилелгениң стратегиязы». 7-ги фильм. «Днепр дээш тулчуушкун». 21.00 —«Үе». 21.35 — Чоргаалчы болгаш үе. Юрий Бондарев Зеленоград хоорайның номчукчулары-биле ужуражылга. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 5 класс. Спартактың тура халыышкыны. 9.05; 13.10—Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Скульптура. 10.35; 11.40 — Музыка. 7 класс. М. П. Мусоргский. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — «Бойдус» деп дамчыдылганың почтазы. 12.40 — Совет чурулга уран чүүлү. Б. И. Проровов. 13.40 — Төөгүнүң арыннары. «Утпас ужурлуг ужуражылга». Эвилел чуругниң 1943 чылда Тегеранга конференциязының дугайында. 14.40 — «Ужуражылгазыныр болгаш бодалдар. Кижи болгаш октаргай». Телефильм. 15.30 — «Кинокорукчунуң демдеглелдери». 16.15 — Дамырактар. 16.40—16.45 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Ол хүннү чоокшулады дээш кыскан бис». Кызыл хоорайның уран чүүл коллективтериниң концерти. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төөгү». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35—«Прикажи себе». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 22.35 — Л.В. Бетховен. № 7 соната. 23.00—00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтер» —«Динамо» (Киев).

10. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги сула шимчээшкин. 8.55—«Тиилелгениң стратегиязы». Хөй сериялыг док. фильм. 7-ги фильм. «Днепр дээш демисел». 9.55 —«Шупту — найыралдыг өг-бүле бис». 10.15 — «Кино аяң-чоруктар клуву». 11.15 — «Чемпионнуң школазы». Документалдыг телефильм. 11.45 —11.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35—Док. фильмнер. 15.25 —Совет ырлар концерти. 15.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.15 — А. Головин. Хылдыг хөгжүм квартеди. 16.35 —«Төөгүнүң арыннары». Алдар орденниң эдилекчилериниң дугайында. 17.20 —«Хөгжүмде «калевала». 2-ги дамчыдылга. 17.50 — Док. фильм. 18.20 — «Үениң көрүкчүзү». Мультфильм. 18.30 — «Ол чедиишкиниг Казаков-туу». Док. телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Хөгжүм аялгалар. 19.15 — Делегей болгаш аныяктар. 20.00 — «Так начались легенда». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Бо оруктарны утпас ужурлуг бис». Поэзия. С. Михалков. 21.55 —«Балет дугайында». ССРЭ-ниң улустуң артистери Т. Тлякина болгаш В. Ковтун. 23.00 — Неделя дургузунда спорт. 23.30—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — «Хөвең чүге ак болурул?». Телефильм. 8.35; 9.35 — Ниитилел эртеми. 10 класс. «Бүгү-ле революцияларның эң нарыны». 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Ниити биология. 2-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. ССРЭ-ниң тургустунганы. 11.05 — Аваларның школазы. 12.10 — В. П. Катаев.—«Полктуң оглу». 4 класс. 13.10 — Физика. 13.40 — «Кантемиржилер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.55 — Хоойлу билир сен бе? Совет болчукчуларның ажылының дугайында. 14.40 — РСФСР-ниң улустуң артизи Л. Сметанников С. Рахманиновтуң романстарын күүседир. 15.20 — Ада-чуртун Улуг дайынның чылдарында драматургия. Л. Леонов — «Халдаашкын». 15.55—16.00 —Медээлер. 18.30 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — «Бичии хөгжүмчүлер ойнап турлар». Республиканың музыка школаларының өөреникчилериниң концерти. 19.00 — Киножурнал. 19.10 —«Азия төөгү». Дамчыдылга. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Социалистиг экономиканы эргелеп башкарары». Дамчыдылга. 20.45 — Чоннуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Прикажи себе». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.35—23.45 — «ССРЭ-ниң улустуң артизи Р. Плятт А. П. Чеховтуң рассказтарын номчуп тур». Фильм-концерт.

11. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Совет Эвилелиниң Маадыры М. П. Девятаев-биле школачыларның ужуражылгазы. 9.30 —«Так начиналась легенда». Уран-чечен фильм. 10.30 — «Билдингир-даа бол, бүзүрениг эвес». 11.30 — «Лицедеи». Фильм-концерт. 12.00—12.05 —Медээлер. 14.15 —Медээлер. 14.35 —«Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.25 — Элээдилерниң чогаалдары. 15.55 — Шыдыраа школазы. Менгежиң кичээли. 16.30 — Арфалар квартеди ойнаар. 16.45—«Оналдыг харлаан өрү...». 17.20 —С. Рахманинов. Симфониктиг фантазия. 17.50 — «Ээп келгени». Мультфильм. 18.00 — Миллионнарның лениничи университеди. 18.30 — Чурук бүрүзүнде хүн. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 —И. Сук. Хылдыг хөгжүмге серенада. 19.30 — Футбол. Кубок эдилекчилериниң кубогу. Чартык финал. «Рапид» (Вена, Австрия) — «Динамо» (Москва). Австриядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Космонавтылар Черге төрүттүңгеннер». Телефильм. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.05—23.45— Соңгу орус улустуң академиктиг хорунуң концерти.

ИИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — «Объективте дириг амытаннар. Бөрү». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус. 4 асс. Хөргүр болгаш оон камгалалы. 8.45 — «Иссык-Кульдуң туруңмалдары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05—Испан дыл. 9.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Л. Н. Толстой. «Дайын болгаш тайбың». 10.35 —11.40 — Зоология. 7 класс. Араатан аңнар. 11.00 —«Чээрениер ховуда турумчун турлар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 —«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.05 — Ада-чурттуң Улуг дайынның чылдарында литература. 10 класс. 13.05 —Джонатан Свифт. Амыдыралының болгаш чогаалдарының арыннарындан. 14.05 —«Тайное голосование». Бижимелдерлиг уран-чечен фильм. 15.30—15.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.40 — «Реформаның оруунда». Кызыл хоорайның адаиелеринге педагогика билиглерниң пропагандазы. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия төөгү». Дамчыдылга. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Оду силер шылаар силер». 21.00 —«Үе». 21.35 — Венгр Улус Республиканың артистериниң концерти. 23.10—23.35 — Мотоболга ССРЭ кубогу. «Автомобилист» (Элиста) — «Ковровец» (Ковров). Элистадан дамчыдылга.

12. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Чаштарга аянчыгаштар дугайында». 9.25 —«Прикажи себе». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серииялары. 10.30 — Элээдилерниң чогаалдары. 12.00 — 12.05 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Док. телефильм. 15.25—Концерт залында школачылар. 16.20—Орус чугаа. 16.50 —Таллинниң хөгжүмнүг чуруннары. Р. Раннап ойнаар. 17.15 — Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекизи. 17.45 — Ырак болгаш чоок ыры. 18.15 — Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң дугайында док. фильм. 18.30 — Белгородтуң витамин комбинадының Культура ордузунуң орус улустуң хоруунуң күүселдези. 19.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ТТ-ниң болгаш БР-ниң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң күүселдези. 17.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Хөй сериялыг док. телефильм. «Тиилелгениң стратегиязы». 8-ги фильм. 21.00—«Үе». 21.35 — Космонавтика хүнүнге тураскааткан концерт. 23.05 — «Кайгамчык мөге». Док. телефильм. 23.35—23.45— Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — «Кезээде-ле катап эгелээр». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4 класс. «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». 9.05; 13.10 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Хөгжүм дээрге, уран чүүлдүң бир хевири. 1-ги дамчыдылга. 1.40; 11.40 — Төөгү. 7 класс. Емельян Пугачевтуң баштаалгазы-биле тараачын дайыны. 11.10 — А. Прокофьевтиң поэзиязы. 12.10 — Физика. 9 класс. Электромагнетизмниң хоойлузу болгаш ону ажыглаары. 12.40 — Ниити биология. 10 класс. Экологтуг синтемалар. 13.40 — «Бил, кызып өөрен». Школачыларга эртем дамчыдылгазы. 14.10 — А. П. Чехов — «Ваня акый». 14.55 — «Уран чурулга — чаартылгаларының демдеглели». ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Е. Е. Моисеенконуң чогаадыкчы ижиниң дугайында. 15.20—15.25 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.45 — «Студент амыдырал». Тываның кедээ ажыл-агый техникумундан дамчыдылга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төөгү». Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 20.45 — Даугавпилс хоорайның урер хөгжүм оркестри ойнаар. 21.00—«Үе». 21.35— Уран-чечен телефильм. «Девять кругов падения». 1-ги, 2-ги серииялары. 23.45 — 00.05 — «Юрий Рактаның Кулак могу». Док. фильм.

13. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Тиилелгениң стратегиязы». Хөй сериялыг док. уран-чечен фильм. 8-ки фильм. «Амыдыралдың оруктары». 9.05 — АБВГД-ээр. 9.35 — Док. фильм. 9.55 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Тайбыңны —чаалап алган бис — тайбыңны камгалап аар бис» 11.20 — «Эш ыры». Бүгү-эвилелдиң телеконкурзу. 12.15 — Эрес-диди чорук. 12.45 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.15 — «Калугада доора кудумчу бар». 14.15 — Чоннуң уран чогаадылгазының «Челээш» телепрограммазының VI делегей фестивалы (Гана). 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — «В. И. Ленин. Амыдыралының оруундан». «Бир катап шилип алган оруу». Хөй сериялыг телефильм. 2-ги фильм — «Ужуражылгашкын». 15.55 — Политиктиг тайылбырлакчы А. З. Иваненконуң беседазы. 16.25—Поэзия. Э. Асадов. 17.15 — «Саянно черниң кырында хана». Док. телефильм. 18.10—«Дириг аммытаннар дугайында». 19.10—Силерге, хоочуннар. 20.00 — «Здравствуй, это я». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Здравствуй, это я». 2-ги сериязы. 22.50— Медээлер. 23.00—00.10 — Алла Пугачева ырлаар.

ИИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — Кадык болурун кузээнизе. 8.30 — Болгар радионуң болгаш телевидениениң уруглар хоруунуң концерти. 9.15 — «Бистиң садывыс». 9.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.15 — Шулукчулер — Маяковский дугайында. 11.30 —Молдав телевидениениң программазы. 13.00 — Шуптувустуң стадиону. 13.30 — Үжен чылдарның ырлары. 13.50 — «Аян-чорукчулар клуву». 14.50 — Соңгу Осетияның уран чүүл мастерлериниң концерти. 15.50 — «Сүт полоозу». Док. телефильм. 16.00 — «Дебют». Балет артизи Марина Богданова. 16.30 — «Дочки-матери». Уран-чечен фильм. 18.05 — «Сээң чуруң база катап дыңнап тур мен». Музыкалыг дамчыдылга. 18.40 — Мультфильмнер. 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Делегей байдалының допчулалы. 20.30 — «Музыкалыг мозаика». 21.00 — «Үе». 21.35 —ТТ-ниң болгаш БР-ниң симфониктиг болгаш эстрада оркестриниң концерти. 22.55—23.40 — «Сфера» деп чүл?» Телеочерк.

14. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Сула шимчээшкинче чыскаалынар! 8.55 — Харьков гарнизонунуң урер хөгжүм оркестри ойнаар. 9.20 — Спортлотонуң 15-ки тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 11.00 —«Кадыкшыл». 11.45—«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.15 — Совет черге ужуражылгашкыннар. 12.30— «Кедээден дамчыдылга». 13.30 —«Музыкалыг киоск». 14.00— Бөгүн — чурттуң агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хүнү. Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң Кол командылакчызы — ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ужар чүүлдүң Кол маршалы А. И. Колдуновтуң чугаазы. 14.15 — Совет Армияның Төп академиктиг театрынга концерт. 15.00— Мультфильмнер. 15.15 — «Орус айтырыг». К. Симоновтуң шиизин өзугаар телешии. 18.00 — «Делегей панорамазы» 18.45 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Клавдия Шульженконуң концерти. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — Сан-Ремога фестиваль. 22.40—22.50 — Медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Сула шимчээшкинче чыскаалынар. 8.20—Мультфильм. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмиг гимнастика. 9.30 — Новосибирск телевидениениң болгаш радиозунуң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 10.05 — «Буурул Урал». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.20 — А. Эшпай. 4-кү симфония. 11.00 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңниг эвес». 12.00 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 16-гы фильм. «Польшаны хостааны». 17-ги фильм. «Эвилелчилер». 13.40— М. Ю. Лермонтов — «Демон». Фильм-концерт. 14.25—Мультфильмнер. 14.50 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.20 — Чоннуң уран чогаадылгазының «Челээш» телепрограммазының VI делегей фестивалы. «Бистиң музыкавыс». (Гана). 15.45 —«Шүтүзүвү биликсээр мен». Киножурнал. 15.55 — «Катты бажы каткан эвес». Останкино концерт студиязынга шоодуг кежээзи. 17.20 — Сурагжыг совет композиторлар— Ленинчи шаңналдың лауреаттары. А. И. Хачатурян. 18.25— «Рано утром». Уран-чечен фильм. 20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15—Делегей болгаш аныяктар. 20.50— «Айдан ол эгелээн». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00— «Үе». 21.35 — «Советская женщина» журналдың шаңналы дээш уран гимнастикага делегей маргылдаазы. 22.15—00.05 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» — (Тбилиси) — «Арарат». Чапсарда — Кадык болурун күзээнизе».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Гойя, или тяжкий путь познания» 20.20. «Челюскинцы» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вук» 9.20, 12.30. «Лидер» 10.50, 14.00, 15.40. «Шакти» 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Самозванец с гитарой» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мы из джаза» 16.40, 20.00. «Маршал Жуков» 18.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «И ещё одна ночь Шехерезады» 14.20. «Любовь и голуби» 16.00, 18.10, 20.20 шактарда.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге ол хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус соок, чамдык черлерге 0 градус болур. Хүндүс 10—15, чамдык черлерге 1—6 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 2—4 градус соок, хүндүс 11—13 градус чылыыр.

ШЫН — Редакцияның адрези: 667000 Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3055.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитеdiниң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00059.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 83 (12773) | 1985 чылдың апрель 10, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

Бо хүннерде бистиң республиканың партия райкомнарының пленумнарында СЭКП ТК-ның негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды экижидер дугайында айтырыгларны чугаалажып турар.

САРЫГ-СЕП. СЭКП Каа-Хем райкомунуң ээлчеглиг пленуму дүүн болуп эрткен. «Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ээлчег чок март (1985 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр кадр политиказын сайзыраңгайжыдар талазы-биле райкомнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. СЭКП райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин пленумга илеткелди кылган.

Пленумга илеткелчи болгаш санал бергеннер райкомнуң үлетпүр бүдүрүлгелеринде чагбан организацияларында, школаларында партия организацияларын кадрлар-биле ажылды экижидер дээш ап чорудуп турар хемчеглерин анализтеп көрүп, ында чедиишкиннерни демдеглеп, кадрлар-биле ажылда четпестерни илередип, кол кичээнгейни кадрларны шилип алырын, ажылга таарыштыр тургузарын болгаш сайзыраңгайжыдарынче угландырган.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

• • •

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пленуму дүүн болуп эрткен. Орта СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылдың сайзыраңгайжыдар талазы-биле райкомнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

1985 чылдың апрель 8-те СЭКП Төп Комитединге эштер М. С. Горбачев, Г. В. Романов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков оларның үлетпүр каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге бригадаларының удуртукчулары-биле, специалистер болгаш эртемденнер-биле ужуражылганы болган. Ужуражылгага бо чылдың болгаш бүгү беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседириниң сонгаарлаттынмас айтырыгларын, ооң ышкаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң мурнуу чарында бистиң ниитилелдиң мурнунда турар эң чугула экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээриниң оруктарын база аргаларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ужуражылгаже ажылдарда, чурттуң харысаалгалыг үеде чурттап турарын демдеглээн. Ол дээрге, улуг ажыл-херектерниң болгаш чугула шиитпирлээшкиннерниң, чедип алган чүүлдерин ханызы-биле анализтээриниң болгаш боттуг ёзу-биле үнелеп көөрүнүң, бурунгаар шимчээшкинге шаптыктап турар берге айтырыгларны болгаш четпестерни илередириниң үези-дир. Ол үе күженнишкинниг ажыл-ишчи чорук-биле, дидим болдурлар-биле долдунмушаан, улус ажыл-агыйжы эң-не бедик түңнелдерни алыры-биле кижилерниң эгелекчи инициативаларын болгаш чогаадыкчы тывынгыр чорукталарны кылырынга делгем орукту ажыдар ужурлуг.

Партияның XXVII съездизинге белеткелдиң чорup турары амгы үеде ажылга организастыг болур чорукту күштелдирери, бүгү чогаадыкчы күштерни болгаш курлавырларны экономиктиг хөгжүлдениң темпизин шапкынчыдарынче мөөңнээри негеттинип турар. Бо чыл дыка хөй девискээрлерде аңаа эвес эгелээн: аңаа ангы-аңгы — чөптүг-даа, чөптүг эвес-даа чылдагааннар салдар чедирген. Кадыг-дошкун соок кышты барымдаалап көрбейн барып болбас болбайн аан, ындаза-даа бирги кварталдың түңнелдеринге организас чок чорук, чамдыкта оожургаашкын, чамдык черлерге — харысалга чок чорук эвээш эвес кемчээлдиг багай салдарны чедирген. Амгы үеде кол чүүл — хожудаашкынны ажып эртери, планда айыттынган чүүлдерни шуптузун күүседирда. Ону чедип алырда, ажыл-херек дээш кадрларның харысалгазын, организастыг чорукту шиитпирлиг-биле бедидер, сагылга-чурумну быжыглаар херек. Мурнакчы үлетпүр бүдүрүлгелериниң, колхозтарның, совхозтарның, бригадаларның техника-экономиктиг бедик көргүзүглерни чедип алыр талазы-биле дуржулгазын ажыглаары чугула.

Ужуражылгага хөй-хөй эң чугула айтырыгларның талазы-биле ажык шынгыы чугаа болган. Он ийиги беш чыл экономиктиг хөгжүлдениң хөй-хөй талаларынга эргилделиг үе болурун аңаа демдеглээн. Ынчангаш коорайда болгаш кедээ-даа коллектив бүрүзү амдыгаштан эгелеп боттарының беш чыл планнарын чогаадып тургузарда, оларга бар курлавырларны үндезилеп айтыры, айыттынган сорулгаларны боттандырып чорударынга бүгү чүүлдерни көөрү эргежок чугула боор турар.

Продукцияның шынарын бедидериниң айтырыынче ужуражылганың киржикчилери улуг кичээнгейни салган. Дыка хөй бүдүрүлгелер мораль талазы-биле эргижирээн машиналарны болгаш дериг-херекселдерни, чонуң херегледиинге негеттинмейн турар бараанарны кылып үндүрүп турар. Ындалзажок ол чорук эрги ёзу-биле ажылдап турарларга салдар чедирбейн турар. Бистиң үлетпүрүвүстүң болгаш кедээ ажыл-агыйывыстың бүгү продукциязының шынарын шиитпирлиг-биле экижилеринче угланган дээштиг темпеглерни алырының чугулазын, ооң улус ажыл-агыйжы болгаш политиктиг улуг ужур-дузазын аңаа онзалап демдеглээн.

Ажыл-агый механизмин болгаш эргелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерни күш-ажылчы коллективтерниң иделкейлиг болгаш инициативазын бүгү хемнег-биле хөгжүдеринче угландырарының чугулазын ужуражылганың киржикчилери чугаалап турганнар. Кол-кол угланыышкыннарның талазы-биле тепнүткен планнашкынның быжыглавышаан, ёзулуг ажыл-агыйжы санаашкыннарны моон-даа соңгаар быжыы-биле ажыглаар, бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның эргелериң калбартыр, оларның харысалгазын, экономика талазы-биле гускайлаң чорууң бедидип быжыглаар, ол ышкаш бедик сөөлгү түңнелдерни чедип алырынга ниити коллективтиң-даа, ол ышкаш ажылдакчы бүрүзүнүң-даа сонуургалын бедидер херек.

Кедээ ажыл-агыйның болгаш ооң-биле холбаалыг адырларының материал-техниктиг баазаларын улам быжыглаары, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырларының ажыктыын болгаш бот-боттарының аразынга харысалгазын бедидери шыңгыы кичээнгейни негеп турар.

Күш-ажылчы коллективтиң кол бүдүрүлге бригадаларының ролю болгаш ужур-дузазы амгы байдалдарда улам бедип турар. Ынчангаш бригадалар эки ажылдазын дээш, оларның кайызы-даа бот-орулга-чарылгазы долу сеткилдии-биле ажылгазын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү сонгаал чокка бедиин дээш таарымчалыг байдалдарны чер болганга тургузар херек.

Эртем-техниктиг депшилгени канчаар дүргедедириниң, интенсификастаашкын оруунче шилчиишкинниң канчаар дүрген боттандырарының дугайында шыңгыы чугаа ужуражылгага болган. Ол сорулга-биле чаа заводтарны тудуп тургузарынга эвээш акша-хөреңгини чарыгдаары, капитал салыышкынның кол кезиин ажылдап турар бүдүрүлгелерниң техниктиг эде дериниишкининге болгаш чаартыышкынынга тускайлаары, амгы үениң бедик бүдүрүкчүлүг дериглелерин кылып үндүрери көвүдедири эргежок чугула болур турарын аңаа чүве чугаалааннар демдеглеп турган. Станоктарны, электрониканы, электри техниказын, приборларны кылып үндүрерин мурнады хөгжүдери негеттинип турар.

Коллектив бүрүзү, бүгү ажыл-ишчилер шуптузу боттарының арга-мергежилдерин ниитилеп бүдүрүлгезинге, ооң ажыктыын бедидеринге долузу-биле ажыглаарынче чүткүүр кылдыр амгы байдалдарда ажыл-агыйның чорударының системазы ынчаар тургустунган турар ужурлуг. Партия организацияларының массалар ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды улам иделкейлиг чорудуп, социалистиг чарышты калбартып көдүрген тудуум-на, бүдүрүлге болгаш социал айтырыглары, курунениң коллективтиң болгаш кижиниң эрге-ажыктары, сонуургалдары улам-на сырый холбашкан тудуум, ол сорулгалар улам-на чедиишкинниг шиитпирлеттинер апаар.

Ужуражылгага чүве чугаалааннар: эштер Л. В. Радюкевич — Магнитогорскиниң В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадының директору; В. П. Кабаидзе — Ивановонуң станок тудуушкунуңуң бүдүрүлге каттыжыышкынының чиңгине директору; В. В. Бибик — «Харьковтуң трактор заводу» бүдүрүлге каттыжыышкынының чиңгине директору; Б. И. Колесников — Норильскиниң даг-металлургия комбинадының директору; А. А. Покуса — «Днепропетровскиниң комбайн заводу» бүдүрүлге каттыжыышкынының чиңгине директору; М. П. Будаева — Москваның «Космос» даараныгла фабриказының директору; А. А. Шумский — Ставрополь крайның «Казьминский» колхозунуң даргазы; А. И. Дубко — Гродно областың «Прогресс» колхозунуң даргазы; В. С. Чичеров — «Ленинградтың металл заводу» бүдүрүлге каттыжыышкынының слесарь-эптекчилер бригадири болгаш өске-даа эштер.

Апрель 20 — ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ХӨЙ КИЖИ КИРЖИР

В. И. Лениниң төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 115 чыл оюнга турасказтаан коммунистиг субботникти апрель 20-де эртирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилериниң эгелекчи саналын бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери изиг-биле деткээн. Ынчангаш кижи бүрүзү ол хүн кажангызындан-даа артык бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнген.

«Бай-Тал» совхозтуң дирекциязы, парткому болгаш кедээ Совет күүскому күш-ажылдың байырлалының хүнүнде кылыр ажылдарны бээш бурунгаар тодараткан болгаш ажылчыннарының хуваалдазын кылган. Ол хүн херечлеттинер машина-техниканың болгаш чепсек-херекселдиң сан-түңүн тургузуп, оларның четчелээшкинин база кылган. Бо хүннерде субботникке белеткел ажылдары тулук.

Ажыл-агыйга совхоз директору С. М. Ооржакты баштадыр тоо кежигүннүг субботник штабын тургускан. Ооң кежигүннери планны тургускаш, боттарының даалгаларын күүседип кирипкен. Штабтың санап турарын ёзугаар алырга, күш-ажылдың байырлалынга бети дээрге беш чүс кижи киржир. Олар ыяш белеткели, кудумчулар чаагайжыдылгазы, кажаалар септелгези дээш, ыыпчаа кылыр ажыл хөй. Пенсионерлер суурда херимнер септээринге киржир. Дөрт кижи ыяш диилдирер черге ажылдаар. База бир бөлүү Хемчик кежиг кеэрүтүнү чаартыр. Беш тех тар тарылга шөлүнүң дажын аштаарынга хөй кижи киржир...

Ленинчи субботник хүнүнде «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннары 1505 рубль түңнүг ажылды бүдүрер болгаш 860 рубльдан беш чылдың фондузунче шилчидер. Чонуң хей-аъды улуг.

Х. КАРА-ООЛ.

СУУРУВУС АЯН КИРЕР

Владимир Ильич Лениниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл оюнга турасказтаан коммунистиг субботниктерни эртирериниң планын «Тиилелге» совхозтуң дирекциязы, парткому, ажылчын комитеди кылган, ажылдың фронтузун тодараткан, суббота штабы тургустунган.

Субботниктерниң бистиң чурттувуска эртип келген төөгүзүн, ооң ужур-дузазын агитаторлар, политинформаторлар чон ортузунда тайылбырлап, тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Субботник хүнүнде суурнуң улуг, биче чурттакчы чону ажылче үнер. Ол хүн баш удур кордунун турары-биле тарылга шөлдеринге 300 га черниң шыгын базырар, 80 тонна аъектя тарылга шөлдеринче үндүрүп тегер, 50 тонна саванны прессеп моондактаар. Суур чаагайжыдылгазынга херегээр 2500 дөс ыяштың оңгарын казар. Суур чаагайжыдылгазынга хөй кижи ажылдаар. Ол хүн суурувус чаа аян-шинчи кирип, улам чараш апаар.

Э. ТЕЖИТ.

ЭКИ АЖЫЛДААР

Кызылдың түүйбу заводунуң коллективи апрель 20-де коммунистиг субботникке организастыг үнер. Шупту 220 кижи субботникке киржир. Ол хүн ажылдап алганы 600 рубльди коллектив беш чыл фондузунче шилчидер.

Заводтуң ажылчыннары боттарының ажылчын туруштарынга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээннер. Хоорткечилер 30 муң кезек чиг түүйбуну кылып белеткээр, дараазында цехтиң ажылчыннары ону кургадыр камераларже кирр салыр. Өрттеңир суугулардан белен продукцияны — 30 муң кезек түүйбуну ужулгаш, херегжээкчилерже чудуреринге белеткээр.

Албан-хаакчылар ол хүн контора ниитии болгаш девискээрни аштап арыглаарынга ажылдаарлар.

ТУРУШТАРЫНГА

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде ажылдап алган акшазындан 5 муң рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер. Ленинчи субботникке шупту муң чээрби ажыг кижи киржир. 380 кижи ол хүн боттарының ажылчын туруштарынга ажылдаар. 330 тонна даг-дүгүн бүдүрүп, 50 муң рубльдиң нормативтиг арыг продукциязын бүдүрерлер. Субботник хүнүнде бүдүрүлгеге чамдык ажылчыннар чаагайжыдылга ажылынга ажылдаарлар.

Рудник коллективинден субботникке 300 кижи киржир. Оларның 155-и ажылчын туруштарынга ажылдаар. Арткан ажылчыннар даг массазын чүдүрер, оңгарлар казар, чазылдырар ажылдар кылыр болгаш бульдозерлер септелгезин чорударлар. Рудник коллективи «Золотой ключик» уруглар садының шеф организациязы. Ынчангаш субботник хүнүнде олар уруглар садынга база ажылдаарлар. Ында дериг-херекселдерниң, херим, хаалгаларының септелгезин кылыр болгаш уругларның спортчу шөлчүгежин кылырлар. Ындангаш ниитизи-биле беш чыл фондузунче 1600 рубльди шилчидерлер.

Бистиң корр.

Ферма эргелекчизинге сөс

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Совет Тываның бүгү ажылчы чоннары-биле бир демей, бистиң ферманың ажыл-ишчилери 1985 чылдың болгаш ниитизи-биле он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир, СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин, Улуг Тиилелгениң 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш шаңнычы ажылдап турарлар.

Ферманың саанчылары, инек кадарчылары партияның ээлчеглиг XXVII съездизинге төлептиг ужуражыры-биле боттарының бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көрген, күрүнеге сүт садарының беш чыл планын алды ай эрте, бир чылдың бирги чартында, күүседир бедиткен хүлээлгени чыл эгезинде алган. Сөглээн сөстү амыдыралга боттандырары-биле инектерниң ажаалдазын, чемгерилгезин экижидеринче онза кичээнгейни салган. Мал чемнери фермада четчири-биле бар, ону рацион ёзугаар берип турар бис.

Амгы үеде 240 саар инек бар, ооң бирээзинден-не хүнде ортумаа-биле 9 килограмм 300 грамм сүттү саап ап, күрүнеге хүнде-ле 1900 кг сүттү садып турар бис. Бо болза бистиң байдалывыска багай эвес көргүзүг, ынчангаш районнуң совхозтарының фермаларының аразында бир инектен сүт саап алыр талазы-биле амдыызында бирги черде порун орар бис. Шак мындыг түңнелди күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап турганы чедип алдывыс. Кандыг-даа ажылга, планныг сүт-бараан фермазынга шыңгыы сагылга-чурум, даалдырган ажыл-херек дээш бедик харысалга херек. Ону ферманың ажыл-ишчилери комчут эки билирлер. Бөдүүн чижектен ап көрээли. Хүнде бир инектен чүс грамм сүт чедир сагбас болза, ферма ниитизи-биле 24 кг сүттү чидирер-дир, а айда, чылда дыка хөй сүттү чидирип болур. Коллективтиң ажыл-ишчилери беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш үе-шагын-даа барымдаалавайн, хүн бажындан орай дүнеге чедир ажылдап турарлар. Ооң түңнелинде беш чылдың эрткен дөрт чылында планныг онаалдаларын ажыр күүседип келген. Бо чылдың бирги кварталында 120 тонна сүттү күрүнеге садар турган, 126 тонна чедирген. Бистиң ферма он бирги беш чылда 2305 тонна сүттү садар планныг, ооң ам 150 тоннаазы арткан, ону 1985 чылдың бирги чартында садар бис, харында ажыр дужаарының аргалары бар.

Планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседир дээш күш-ажылчы маргылдаа саанчыларның ортузунда беш чылдың эгезинден бээр чорup турар. СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизинге, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш чарыш улам калбарган үеде олар сүт саалдазын көвүдедириниң бүгү-ле аргаларын ажыглап, шалыпчы ишке киржип, багай эвес түңнелдерни чедип алган.

Бирги кварталда саанчылар ортузунга чарышка бирги черни «Хүндүлелдиң Демдээ» ордениниң эдилекчизи коммунист Анай-Хаак Иргит ээлээн. Саар инекке онаашкыр 555 килограмм сүттү ол саап алган. Хоочун саанчы чүгле бодун эки көргүзүглерлиг болуп турар эвес, харын хөй чылдарда мөөңнеп алган байлак дуржулгазын аныяктарга күзелдии-биле дамчыдып берип келген. Комсомолчулар Айланмаа Куулар, Елизавета Ооржак күш-ажылчы маргылдаага ийиги, үшкү черлерни ээлээн.

Фермада партия эге организациязы (секретары Монгуш Алдын-кыс) коммунистерниң бүдүрүлгениң чугула участоктарында быжыглаан. Оларның авангардыы ролюн, харысалгазын бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Бисте он үш коммунист бар, оларның шуптузу планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, өскелерге чурумнуг, ажыл-ишчи, амыдыралга төлептиг үлегер-чижээн көргүзүп келгеннер.

Ферманың коллективи он бирги беш чылда күрүнеге сүт садар планныг онаалдазын хуусаа бетинде, бо чылдың бирги чартында күүседир дээш сөглээн сөзүн күүседиринге долу бүзүрелдиглер.

Л. ДАМБУУ,
Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының эргелекчизи.

ЧУРУКТАРДА: саанчылар Ховалыг. Сарыглар Чойган биле Судуя

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА БЕЛЕТКЕЛ ДООСТУП ТУРАР

Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң септелге мастерскаязын «ДТ-75» маркалыг улуг тракторлар ээлепкен тур. Техника бүрүзүнүң чанында ийи ажылчын бар. Оларның бирээзи слесарь, өскези механизатор.

— Дүрген болгаш бедик шынарлыг септээриниң социалистиг чарыжын калбартып турар бис — деп, хову-трактор бригадазының бригадири Даниял Доржукай чугаалай-дыр.

Ол чарыштың мурнуу одуруунда он ажыг септекчи бар. Совхозтуң хоочун тарзажызы Оруспай Байыр бир трактор моторун аныяк оол-биле кады септээн тур. Социалистиг чарышка бирги черни ээлээн Оруспай Байыр тракторларның моторун септээриниң бедик мергежилдиг мастери. Машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи база ону мактап, үнеледи.

Бо кыжын он ажыг тракторларны эки шынарлыг кылдыр септежип, ажылдаалга кирипшкен мергежилдиг слесарь, тракторист Байкара Чараш-оолду база мактап турар. Ооң чанында аныяк ажылчын Сергей Дербинниң септээн техниказы «эки» демдекти ап келген. Ол база септекчилерниң чарыжының иделкейлиг киржикчизи. Бо удаада Дербин биле Чараш-оолдуң эмгележип септээн «ДТ-75-и» ам хедели берди. Байкара Чараш-оол ону башкарып алгаш, МТМ-ниң залындан үнүп чорупту. Ол трактор шуут белен болганы ол.

«Өөк» совхозтуң тараажылары кожуг машиналарының септелгезин база бо хүннерге чедир доозупкан. Ам сеялкаларны, плугларны, культиваторларны тракторларга кожупкаш, хову турлагларынче чорудуп эгелээн. Тракторларның септелгези база доостур четкен. Септелгеге эртенден кежээ орайга чедир шалыпкы үлүүн кирип келгеннерни адаарлар. Олег Байкарага, Михаил Бошкажыкка, Андрей Байкарага болгаш ооң өске-даа шалыпчыларга ажыл-агыйның удуртукчулары өөрүп четтиргенин илередир. Шынарлыг септелгениң, белеткелдиң түңнелинде тараажылар тарыыр шөлдерниң шыгын базырарынче удавас кириптерлер.

ЧУРУКТАРДА: Ч. Кызыл-оол, Г. Семенов, септекчи тракторист Б. Чараш-оол; аныяк механизатор С. Дербин.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БИР ДЕМНИГ ҮНЕРЛЕР

Бистиң Сүт-Хөл районнуң херечлекчилер ниитилелиниң ажылдакчылары күш-ажыл байырлалынче чаңгыс кижи дег демниг үнерлер. Бо хүннерде субботникке белеткел ажылдары чорup турар. Чеди кижи составтыг субботник штабы (даргазы М. Монгуш) тургустунган, ажыл тодараттынган.

Ол хүн субботникче 183 кижи ажылдап үнер, олардан 30 ажыг кижи боттарының туруштарынга ажылдаар. Субботниктиң киржикчилери суур чаагайжыдылгазынга хөй дөс ыяшты олуртур, 250 тонна хире шлакты үндүр сөөртүп төгер, суурнуң херимнерин септеп, штакетниктерин чаартыр. Садыг ажылдакчылары ол хүн 350 рубльдиң бараан саарылгазын чорудар, ооң 200 рубльзин беш чыл фондузунче шилчидер.

О. БОРАШ.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң
САМАГАЛДАЙДА № 1070 КМК:

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛУР

Бо чылдың бирги кварталында бистиң № 1070 КМК-ның коллективи 394 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг турган. Херек кырында 428 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып, планывысты 108,7 хуу күүсеттивис. Бо дээрге КМК-ның тудугжу бригадаларының, бүгү коллективтиң бир демниг, соруктуг ажылының түңнели-дир. Маңаа тудуг ажылын организастаарын экижидер, сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле боттанып келген хемчеглер, социалистиг чарышты дээштиг организастап, идей-кижизидилгелиг ажылды планныг даалгаларны күүседиринче угландыр чорудуп келгени салдарлыг болганын демдеглевес аргажок. Бистиң коллектививис Советтерге соңгуулдаларның хүнүнге — февраль 24-ке уткуштур ийи айның тудуг планын күүседир, ийи аал ишти чурттаар ийи бажыңны ажыглалгага киирер деп хүлээлге алган турган. Ол күүсеттинген. Коллективти мобилизастап, сорук киирип турар бо чижектиг бедиткен хүлээлгелер планныг даалгаларны хуусаа бетинде күүседиринге улуг идиглиг болуп турар. Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылынга уткуй алган хүлээлгелерин күүседир дээш тус-тус бригадалар амгы үеде күжениишкиннииг ажылдап турар.

Бистиң КМК-ның коллективи эрткен чылын эки ажылдап, республиканың тудуг организацияларының аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи болган болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. База ол ышкаш РСФСР-ниң Кодээ тудуг министерствозунуң база тудуг болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилел ТК-зының шилчиир Кызыл тугу-биле ийиги болгаш дөрткү кварталдарының түңнелдери-биле шаңнаткан. Бистиң КМК районнуң бүдүрүлге, тудуг организацияларының аразынга база мурнакчыларының одуруунда чоруп келген. Бо бүгү чедиишкиннер бисти улам шудургу, улам бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче сорук киирип, мычаар ажылдаарын хүлээндирип-даа турар.

Бистиң тудугжу бригадаларывыс районнуң совхозтар төптеринде, чурттакчылыг черлеринде чуртталга бажыңнарын, социал-культура болгаш кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлге тудугларын тудуп, Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүүн киирип турар. Бо чылын ийи аал ишти чурттаар 17 бажыңны тудар ужурлуг бис. Бирги кварталда дөрт бажыңның тудуун бүрүн доозуп, ажыглалгага киирдивис. «О. Шынаа» совхозта клубту, «Чодураа» совхозта машина-трактор мастерскаязын тудуп турар бис. Хөй кажаалыг, чурттаар бажыңныг, чунар-бажыңныг малчын турлагны дөрттү ажыглалгага киирери көрдүнген. Оон аңгыда «Тес-Хем» совхозта бода мал фермазының тудуунга база ажылдаары көрдүнген.

Чуртталга бажыңнарын шуптузун брус-биле кылып турар бис. Брус болгаш өске-даа дилиг материалдарын «Тыва кодээ тудуг» трестиң Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузундан четчири-биле хандырып турар бис. Ынчангаш тудуг материалдары-биле хандырылгага улуг бергедээшкиннерге таварышпайн келдивис. А ол дээрге бригадаларның доктаамал, турууштуг чок ажылдаарынга чугула магадылалдыр. Бригадалар брус-биле бажың тударының арга-мергежилин эки өөренип, шиңгээдип алган, ол талазы-биле саадал чок ажылдап билир, дуржулгалыг тудугжулар хөй. Совхозтарда чуртталга бажыңнарын тудуп турар бригадаларывыс турумчаан составтыг, быжыккан коллективтер.

Совхоз бүрүзүнде ажылдап турар 8-10 кежигүннүг бригадалар колдуунда ол чер чурттуг кижилерден тургустунган болгаш болунуң күш-ажылы-биле төрээн совхозунуң сайзыралынга үлүүн киирип турар бис деп мелереп билир, сонуургалдыгаар. Оон-биле кады ажылды тудугжуларның материалдыг сонуургалынга база дүгжүп турар кылдыр организастааны күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге салдарлыг. Планныг даалгаларны доктаамал күүседип, туруушкун чок ажылдап турар болганда, акша-шалың саадалдыр, чедир төлевес деп чүве бисте чок. Бригадалар колдуунда ботору-чарылгалыг бригада керээзиниң дешпилгелиг аргазынче шилчээн, шалың хуваалдазын бригадаларның боттарының шиитпирин өзүгаар кылып турар. Ынчангаш ыяш материалдар-биле кылыр тудугларны саадал чок, эки шынарлыг тудуп турар бис.

Бетон, блок азы туүйбудан тудуглар кылыр талазы-биле бисте дуржулга-даа, мергежилдээ эвээш, харын чок деп-даа болур. Оон харааzы-биле «О. Шынаа» 300 олуттуг клуб, «Чодураа» машина-трактор мастерскаязының тудуглары шала чылыш чок байдалдыг болуп турары ол боор. Кайы-бир талыгырдан келген тудугжулар хөлезилээр, оларның-биле керээ чарып, чамдыкта акша-төлевирин ажыр салып бээр таварылгалар бар болгай. А үениң негелдезин бодаар көөр чүве болза, бис боттарывыстың тудугжуларывысты блоктан болгаш туүйбудан тудуглар тударынга өөредир, мергежидер ужурлуг бис. Ыяш материалдарны төнчү чок хейиңү ажыглаар деп чүве болдунмазы билдинген. Ынчалза-жок блоктан азы туүйбудан тудуглар кылырынче шилчириниң мурнунда улуг шаптараазыннар туруп турар. Бир-ле дугаарында, районда блок азы туүйбу бүдүрериниң баазазы шуут чок. «О. Шынаа» тудуп турар клубтуң блок кезектерин шуптузун бистиң трестиң Кызылда демир-бетон кылыглар заводундан, а чамдыызын, 9 метр ажыг хемчээлдиин, Саян шыдындан сөөртүп эккеп турар-дыр. Эрткен чылын цемент чедир сөөртүвээнинден ана тудуг-монтаж ажылдары планнаттынганынга чедир кылдынмаан. Ол клуб тудуунда болгаш машина-трактор мастерскаязында ажылдар ам-даа өгелевээн. Цемент, шлаңгын клуб тудуунга ниэз-бүрү маркаңын блоктары, өске-даа тудуг материалдары чедиртинмээнинден, ажылчын күш чогуудан олар туруп берген. Бо тудуглар талазы-биле трестиң удуртулгазының, бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелиниң дузазы, сагыш салышкыны өргежок чугула негеттинип турар деп бодаар бис.

Чыл өгезинде алган хүлээлгелеривисте бо чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын хуусаа бетинде — декабрь 25-те күүседир деп аазаан бис. Ол ышкаш социалистиг хүлээлгелеривисте тудугнуң шынарын экижидериниң, камналгалыг ажылдаарының көргүзүглери бар. Эрткен бирги кварталдың түңнелдеринден алгаш көөрге, социалистиг хүлээлгелер бүрүнү-биле күүсеттинип болурунуң аргалары бар. Ол дугайын Чолаачы Сыраттың, Руслан Төвүттүң, Рудольф Даниловтуң мурнакчы бригадаларының, даалган ажылынга бердинген өске-даа хөй ажыл-ишчилерниң шудургу, ак сеткилдиг күш-ажылы бадыткап, магадылап болуп турар.

КМК-ның коллективи беш чылдың сөөлгү чылын чедиишкиннииг доозуп, келир беш чылда бүзүрелдиг ажылдаарынга аргаларны тургузар, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг бедиктерлиг уткуур дээрзинге бүзүрелдиг. Чаржып турарывыс тудугжуларга база мындыг болуруң күзээр-дир бис.

О. ШИВИТ-ООЛ.
«Тыва кодээ тудуг» трестиң Самагалдайда № 1070 КМК-зының начальниги.

ЧАРЫШТЫГ КОЖАЛАРДА

1985 чыл, апрель № 4

БИРГИ КВАРТАЛДА

№ 1070 КМК

№ 1070 КМК бирги кварталдың тудуг-монтаж ажылдарының планын 108,7 хуу күүсеткен.

Бирги кварталда КМК-ның тудугжулары ийи квартиралыг дөрт бажыңны «эки» демдектиг дужааган.

Барааныг тудуг продукциязының планы 146 хуу күүсеттинген.

Квартал дургузунда камналганың санында 405 литр бензин, 247 литр солярка, 3 тонна цемент, 7 кубометр дилиг материалдары, 12 дөрбелчин метр шил, 25 чижегазын ама шифер киир бижиттинген.

Бирги кварталда Ч. Сыраттың, Р. Төвүттүң, Р. Даниловтуң бригадалары мурнакчы ажылдап, тудуг-монтаж ажылдарының планын 124—115 хуу күүсеткилээн болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын үскок ажырган, ажылдың шынарын экижиткен, тудуг материалдарын камнаар талазы-биле эки түңнелдиг болган.

№ 5 КМК

Доозукчу чылдың бирги кварталында кожуун чоруур № 5 механизастаттынган колоннаның тудугжулары 220 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, 220 муң рубльге күүсеткен. Боттарының кужу-биле 213 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып, бо талазы-биле планныг онаалдазын 103 хуу боттандырган.

Эрткен үш айларда нийти шөлү 282 дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын тудуп, ажыглалга киирген. Бо үениң дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бир кижиге онааштыр 2474 рубль болган.

Камналга болгаш хумагалал айтырыын киичээнгейниң төвүнде тургускан. Коллективтиң ажыл-ишчилери бирги кварталда 30 муң киловатт-шак электри энергиязын, 10 тонна хөмүр-дашты, 8,6 гигокалорий чылыг энергиязын, 5 кубометр дилиг материалын камнап алган.

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның
ЭРЗИНДЕ № 5 КМК:

АРГАЛАР БАР

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның Эрзинде № 5 кожуун чоруур механизастаттынган колоннаzының ажыл-ишчилериниң мурнунда хөй хемчээлдиг ажылдарны кылыр белен эвес сорулгалар салдынган. Ынчангаш ону чедиишкинниг боттандырары-биле чылдың баштайгы хүннеринден эгелеп ажылдың темпизин шапкынчыдып, бригадалар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастап, бүдүрүп турар ажылывыстың шынарынче кичээнгейни угланттырып, күш-ажылдың сагылга-чурумун доктаамал сайгарып, планныг онаалдаларын күүселдезин үргүлчү түңнеп келгенивистен бирги кварталдың планныг онаалдаларын күүседиптер аргалыг болдувус.

Эрткен үш айларда 220 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, 222 муң рубльге, боттарывыстың кужу-биле 213 муң рубльдиң тудуг ажылын кылып бо талазы-биле онаалдавысты 103 хуу боттандырган бис. Совхозтарга 152 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылдывыс. Эрткен айларда чурттaлга шөлү дужаар планывыс чок-даа турган болза, 282 дөрбелчин метр чурттaлга шөлүн ажыглалгага киирдивис. Бир кижиге онааштыр 2474 рубльдиң ажылы кылдынган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер план 102 хуу күүсеттинген-ле.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылында нийти шөлү 658 дөрбелчин метр чурттaлга бажыңнарын Ленин аттыг, «Мөрен», «Чаа орук» совхозтарга болгаш боттарывыстың ажылдакчыларывыс чурттаар бажыңны, мал аарыглары-биле демисел чорудар станцияны болгаш ийи каът Курбанк бажыңын Эрзин суурга тударын планда көрдүнген. Ниитизи-биле 942 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр сорулга бистиң тудугжуларывыстың мурнунда туруп турар. Моон алгаш көөрге, кылыр ажылдарывыс-ла хөй боор турар. «Нарын» совхозка 400 олуттуг клубту база-ла бо чылын ажыглалгa киирер. Ам мында белеткел ажылдары эгелээн болгаш тудугжу бригадалар четчелеттинген.

Коллективтиң ажыл-ишчилери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир база материалдыг курлавырларның камналгазының талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, социалистиг чарышты дээштиг организастап турарының түңнелинде планныг онаалдаларывыс ай санында күүсеттинип турар болу берген.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш хемчеглерни ап, бичии-ле корум-чурум үрээкен кижини коллективтиң мурнунга тургузуп, сайгарып келгенивистиң түңнели эки болган. Бо бүгү хемчеглерниң түңнелинде эрткен үш айларда чылдагаан чок ажыл шагы үзер, прогулдаар кижилер чок болган. Ынчангаш даандырган ажыл-херек дээш коллективтиң кежигүн бүрүзүнүң харыысалгазы бедээн, планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседиринге ол улуг идиглиг боор турары чугаажок.

Камналга болгаш хумагалал айтырыгларынче доктаамал кичээнгейни салып турар бис. Тудуг материалдарын болгаш электри энергиязын, одаар чүүлдү камнап алыр талазы-биле ажылды күштелдирген бис. Эрткен үш айларда 5 кубометр дилиг материалдарын, 30 муң киловатт-шак электри энергиязын болгаш 10 тонна одаар чүүлдү камнап алдывыс. Чылдың ийи хүнүнде камнап алган материалдарывыс-биле ажылдаар дээш камналга чурумун күштелдирген бис. Камналга дээш коллективтиң кежигүн бүрүзү харыысалгалыг. Тудуг ажылын чорудуп турар үеде үрей кылыр чоруктарны болдурбас, хөй артынчылар үндүрбес дээш тудугжу бүрүзү ажылдап турар.

Бистиң беш тудугжу бригадаларывыс, тайгада тудуг ыяжы белеткеп турар звеновус, ыяш диллирер болгаш чазаныр цехтеривис аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Сергей Ондарның, Кызыл-оол Оюннуң, Түмен Дамдынның тудугжу бригадаларының тудугжулары чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, планныг онаалдаларын ай санында доктаамал ажыр күүседип турар. Бо бригадаларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база бедик. Планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринге бригада чөвүлелдериниң киирип турар үлүг-хуузу улуг.

Чедиишкиннер-биле чергелештир ажылывыста четпестер чок деп болбас. Бедик бүдүрүкчүлүг, эки ажылдап болурунуң аргалары бисте бар. Ыяш диллирер цех дилиг материалдары бүдүрер нийти планын күүседип турар-даа болза, 18×18 база 16×10 сантиметр брустар диллирер планын күүседип шыдавайн турар. Баян-Кол, Ары-Булак деп черлерде бистиң ыяш кезип ап турар черлеривистиң ыяжы чиңге. Ынчангаш ол ыяштардан чүтле 15—20 хуу брустарны диллирип алыр аргалыг боор турар. Берип каан фонд ёзугаар дилиг материалдарын Улуг-Хем ыяш ажыл-агый үлетпүрүнден алыр ужурлуг бис. Ынчалза-даа мында брустар бүдүрүп үндүрбейн турар. Тес-Хемниң ыяш ажыл-агый чери бистен 60 километр черде туруп турар. Ында бүгү сорттарның дилиг материалдарын бүдүрүп турар-даа болза, оон дилиг материалдарын алыр аргавыс чок боор турар. Чүге дээрге «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкыны бо чер-биле керээ чарып албаан.

Дилиг материалдары болгаш брус-биле четче хандырып турар чүве болза, планныг онаалдаларывысты доктаамал күүседип болурунуң аргалары бистиң тудугжуларывыста бар.

Б. САЙДЫ,
№ 5 КМК-ның начальниги.

МУРНАКЧЫЛАР ОДУРУУНДА

«Тес-Хем» совхозтуң төвү Берт-Даг суурнуң чаа тудуглар ээлээн бир кыдынында чуксуг, мыйсыг чылып чидирбээн, дистинчиин баткан бажыңнар чанынга чедип келиривиске, мында тудугжуларның маска, балдызының даажы мында ажыл хайнып турар деп чүвени херечилеп берди. № 1070 КМК-ның мурнакчы бригадаларының бирээзи мында ажылдап турар. Ындында бажыңда чурттакчылар олуруп кан, чаа тургускан бедик ак чагылардан электри шугумунуң ужазыннары шөйлүр киирген, хоолайларындан ыш дуңгүүштелип үнген. Даараазында бажыңны тудугжулар иштинде ажылдарын кылыр кылдыр шуут доозуп белеткээн, шилдеттинмээн соңгаларын маңзалар-биле түр дуй шаап, шоочаларын өттеп, соолгу ажылдарын кылып турлар.

Бригадир Чолаачы Сандановичи Сырат ийи аал чурттаар бажыңның бир талазындаазының шоочазын салып турар кижи ол болду. Чазык арын-шырайлыг, ортумак дурт-сынныг ол кижиниң туткан херекселдери оон холу-биле тудуш дег эптиг шимчеп турду. Бистиң-биле мендилешкеш, шоочазын ажылын, өрээлдерин көөрүнче чалады. Иштин чугайлап, довулап, печка салып, соңгаларын шилдээрн арткан бажыңның бүдүвүр. Аниныг кылганы-даа аажок: кургаг штукатуркада, ...лада тиг тог-биле домей-ле. Бригадирның кады ажылдап турган өөрлери хоочун тудугжу Саша Иванович Сумучу, комсомолчу аныяк оолдар Олег Айыжы, Таваа-Херел Чооду олар база ажылындан бичии чада чарлыгы, бригадир биле КМК начальниги О. А. Шивит-оолдуң чугаазын сонуургай бердилер.

Бригадир тудуг богун чайзалы бөлдүрер бульдозер чорударын дилеп, херим кылыр болгаш өске-даа ажылдарны кижээ доозарын чугаалады. Өтүр-оол Андреевич оларга ооңну үеде канчаар дуза көргүзерин толдаратпышаан. Чаа кажаа тудуунга материалдар чедип аазэ эгелээрн дыңнаттым. Бажыңның өске талазында Владимир Чооду биле Александр Кунгаа олар ескээр чардыкпайн, дааскан ажылын кылып турган болду.

Бригаданың мында ажылдап турар бо звенозу ол доозуп турар бажыңның чанында база бир ындыг бажыңның дөрт курну салып алган, өске звенозу совхозтуң Ү. Шынаа салбырында чурттaлга бажыңның тудуунда. Ында Натпий-оол Чооду, Маадыр Аракчаа, Орус-оол Деляней болгаш өскелер-даа эрес-кежээ ажылдап турарын чугааладылар.

Хоочун-даа, аныяк-даа тудугжуларлыг 6. бригада КМК-да мурнакчыларның одуруунда, харын-даа чарыштың баштакчылары боор келген. С. Сумучу эрткен чылын пенсияже үнсе-даа, амгы олуруп шыдавайн, бригадазында катап кээп ажылдай берген. Бригадир Ч. Сырат 1978 чылдан бээр бригаданы удуртуп, хөй эвес кижилиг коллективти каттыштырып, хаара тудуп, ажылче мобилизастап турар хоочун тудугжу. Таваа-Херел Чооду шериглен эрткен чылын келгеш, бригадада ам ижигип, эки ажылдап турар. Комсомолчу Олег Айыжы мында үш чыл ажыг ажылдап, эрес-шудургу ажылы-биле хүндүткелди чаалап алган. Чоокта чаа ол Прибалтикаже халас путёвка-биле дыштанып чоруткан. Бирги кварталдың тудуг-монтаж ажылдарының планын бригада 124 хуу чедирип, КМК-ның бригадалар аразынга социалистиг чарышкынга бирги черже үнген.

«Чодураа» совхозта быжыглаттынган Руслан Төвүттүң болгаш амгы үеде Шуурмакта ажылдап турар Рудольф Даниловтуң бригадалары кварталдың планын 115-115 хуу күүсеткилээш, ийиги, үшкү черлерин ээлээн. Кайы-даа бригаданың тудуп, ажыглалга киирип турар бажыңнарының шынары эки болуп келген.

КМК-ның бо болгаш өске-даа бригадалары планныг даалгаларын хуусаадан эрте, эки шынарлыг күүседир дээш шалыпчы ажылдап турар. Чолаачылар, механизаторлар, өске-даа ажыл-ишчилер тудугжуларның ажылынга саадал чок болуру-биле эргежок чугула тудуг материалдарын чогуур ай-шаанда чедирип, өске-даа ажылдарны үезинде кылып турар. Деминг иштиң түңнелдери көрүнчүг: коллектив бирги кварталдың планын чээп ажыр күүседип, эрткен чылдаазындан күжениишкиннииг, бедик көргүзүглерлиг ажылдап турар.

М. СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: КМК-ның мурнакчы бригадазының бригадири Чолаачы Сырат; Руслан Төвүттүң (солагай талада) бригадазының кежигүннери ажыл хуваалдазының үезинде.

Авторнуң фотолары.

ШЫНАР ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

— Шынар дээш бригаданың кежигүн бүрүзү харыысалгалыг болганда чедир кылбаан, шынары багай ажыл турбас ийин, оолдар. Борис биле Владимир хана сыксып турар палдаларны шала кылынмадыр салып турун көрүңер! Кылынмадыр салбазынарга бо бажыңга чурттаары-биле кожуп келген улуска кыштың чыккылама соогунда соок болур-ла болгай. «Тудугжуларның-даа кончуу. Эки чылыглаа безин кагбаан. Ужур эдерти бээр чоруктары база тургулаарлар-ла болгай» деп хомудай бээр болбазыкпе. Эрзинниң «Мөрен» совхозтуң төвүнде чурттaлга бажыңнары тудуп турар тудугжу бригадага баргаш, мындыг чугааны дыңнаан бис.

Ол дээрге «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының Эрзинде № 5 кожуун чоруур механизастаттынган колоннаzында дээре ажылдыг бригадаларның бирээзи — Сергей Дамдынович Ондарга удурткан тудугжу бригаданың ажыл-ишчилериниң аразынга болган чугаа. Аныяк тудугжулар Борис Анзай биле Владимир Базырга бригадирниң чагыг сөзү ындыг болган.

Бригаданың тудугжулары Мөрен суурда чурттaлга бажыңнарының тудуунда бо хүннерде ажылдап турар. Он бирги беш чылдың доозукчу чылында ийи аал ишти чурттаар 3 чурттaлга бажыңын эки шынарлыг тудуп, ажыглалга киирер, ниитизи-биле 165 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр сорулга оларның мурнунда туруп турар. Тудугжуларның күш-ажылын шын организастап, социалистиг чарыштың дээштиг болуруун чедип ап, чарыштың түңнелдерин доктаамал үндүрүп, шалыпчыларны шаңнап-мактап турарының түңнелинде эрткен үш айларның планныг онаалдалары чедиишкинниг күүсеттинген.

Бригадада 7 кижи бар. Тудугжу бүрүзү бызаанчылап, печка салып, соңга шилдеп база чазанықчылап билир мергежилдиг. Ынчангаш оларның кижи бүрүзү кайы бирээзин солуптар аргалыг боор турар. Күш-ажылды организастаарының дешпилгелиг аргазы бодур бригада керээзинче бо чылдың январь эгезиндеи эгелеп кирген. Бригаданың кежигүн бүрүзү хүн бүру кылган ажылын ажыл шагы төнгени соонда билип алырын чурумчуткан. Ынчан даарта кылыр ажылдарны база-ла тодарадып алыр болгаш кымның чүнү кылыры билдине бээр. Шалың акшазын үлежип турар үеде кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы киирген үлүүн барымдаалап төлээр арганы ажыглап эгелээнде чамдык кижилер удурланып-даа тургулаан. Чоорту бригада керээзиниң кайы хире ажыктыын бригаданың кежигүннери биле берген.

— Ажылды эки организастап, кылыр ажылдың фондузун курлап ап, бистиң тудугжуларывыстың холушкак мергежилдиг болуп турарының ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база бедээн. Бригадавыста ажылдап турар тудугжуларның хөй кезии аныяктар. Аразында быжыг найыралдыг, чаңгыс бөлүк оолдары дег ажылдаап, бот-боттарынга дузалажып, деткижип турары —бистиң эки ажылдаарывыска бир кол быра болуп турар — деп, бригадир Сергей Дамдынович Ондар чугаалай-дыр.

Бо чылдың январь-февраль айларда ийи аал ишти чурттаар бир чурттaлга бажыңын хуусаа бетинде туткаш, ажыглалга киирген. Бирги кварталда 42 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг онаалдалар чедиишкиннииг күүсеттинген. Ам ол бажыңда совхозта ажылдап келген аныяк специалистер чурттай берген.

Тудугжу бригаданың кежигүннери бо хүннерде ийи аал ишти чурттаар бажыңның хаязын тудуп үндүре берген. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга алдар болдуруп ук бажыңны апрель 20-де холдан үндүр тудуп, ажыглалга киирер сорулганы мурнунда салган шалыпкын ажылдап турарлар. Тудугжулар камналга айтырыынче база-ла улуг кичээнгейни салып, мында болгаш кадаг камнап алыр талазы-биле боттуг хемчеглерни ап турар. Материалдарны хумагалыг чарыгдаар, тудуг материалдарының артынчыларын эвээжедир, чиириглиг чоруктү болдурбас дээш тудугжу бүрүзү харыысалгазын бедиткен. Эрткен айларда 5 кубометр маңзаны, бир хааржак казагны камнап алган.

Камнап алган материалдары-биле чылдың ийи хүнүнде ажылдаар дээш мурнакчы бригаданың тудугжулары ам беэин 450 рубльдиң тудуг материалдарын камнап алган. Олар камнап алган материалдары-биле бир бажыңның верандазын кылыр деп шиитпирлээн.

Аныяк тудугжулар Борис Анзай, Владимир Базыр, Алексей Баанай боттарының кымзымак күш-ажылы-биле кады ажылдап турар эш-өөрүнүң, коллективиниң хүндүткелин чаалап алган. Олар планныг онаалдаларын хүннүң-не доктаамал ажыр күүседип, ажылды шынарлыг кылып турар. Олар хөй-нити ажылынга база-ла идепкейлиг киржип турар. Бригада чөвүлелиниң ажылын Борис Анзай билдилиг удуртуп турар. Александр Ыңаалай, Херел Кызыл-оол, бригадир Сергей Ондар балды тутса бызаанчылаар, туүйбу туткаш печка салыптар, соңганы шилдептер мергежилдиг.

М. ОЮН.

ЧУРУКТА: С. Ондарның бригадазының тудугжулары ажыл үезинде.
Т. КУНГАНЫН фотозу.

Арынны «Шынның» корреспондентилери М. Саая, М. Оюн белеткеп кылган.

ХӨЙ УРУГЛАРНЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Вера Конгаровна Херел — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Сержиевна Хомушку — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечекмаа Адыговна Сарыглар — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Сарыгларовна Сат — мал ажыл-агыйының ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Светлана Тойбухаевна Бюрбю — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Достанмаа Чымбаевна Куулар — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чинчимаа Адавастаевна Кара-Моңгуш — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Любовь Матвеевна Искакова — чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Лариса Адар-ооловна Куминчей — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Дадаевна Ховалыг — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Лидия Хомушкуевна Мөңге — Мугур-Аксы ортумак школазының техажылчыны.

Татьяна Хертековна Опан — чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Антонина Ымы-Доржуевна Саая — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Иргит Намыевна Чечекмаа — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечекмаа Хертековна Адыгбай — чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң кассири.

Сержинмаа Чыдымовна Бойгал — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Оваалан Бадыевна Өскен — Мөген-Бүрен ортумак школазының техажылчыны.

Шой Тасовна Тас — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мария Дүвектээровна Иргит — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Мандаммаа Доштуг-ооловна Ооржак — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Кок-Уруг Сеңгиевна Хертек — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Дамдын-ооловна Иргит — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Кадыг Дулушовна Успун — Мөген-Бүрен суурда кодээ клубтуң директору.

Дарья Хунан-Караевна Чүлдүм — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Мария Түлүшовна Седен-Дамбаа — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Галина Алдын-ооловна Хуурак — Чаа-Суур суурда Культура бажыңының техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анфиса Тюлюшовна Адын — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Вера Тюлюшовна Биче-оол — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Бургутовна Доңгак — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Феня Туматовна Моңгуш — чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң кассири.

Александра Мурзукаевна Саая — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Доржуевна Таваажап — белеткел конторазының кассири.

(Уланчылыг).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ЧЫСКААЛДЫҢ ТУК ТУДУКЧУЛАРЫ

Дайынга кады демисел ийи чоннуң салым-чолун быжым-биле доңнаштырган. Гитлержи фашизмниң чылча шапканынга тураскааткан Тиилелге чыскаалы Москвага 1945 чылдың июнь 24-те эрткен. Аңаа поляк шериглериниң кирипкени база уттундурбас. Ол болуушкунуң арай мурнуу чарыында, эжелекчилерден Польшаны хостаанының даартагы хүнүнде Варшавага болган чыскаалга Кызыл Шеригниң дайынчылары херии базым-биле эрткен.

Болуушкунуң чаңгыс чер-чурттугларын — Москвага эрткен чыскаалдың киржикчилерин дилеп тывары поляк шериг чогаалчы болгаш журналист подполковник Раймунд Кулиньский он чыл үндүрген. Оо, илередип тыпканы болза, Варшаваны хосталга чыскаалының үш тук тудукчуларының бирээзи совет дайынчы болган.

— Оларны тывары берге болган бе? — деп, Р. Кулиньскийден айтырдым.

— Ниитизи-биле алырга, берге эвес болган — деп, бодалдымышаан харыылады. — Дөртен чыл эрткен. Салым-чол аайы-биле тос башка кылдыр дайынчылар бүгү Польшаже тараан. Дөртен беш чыл бистен ыраан тудум, Улуг Тиилелге-биле холбашкан чүүлдерниң хензиг-даа талаларын арттырбайн билип алыксаазы келир... Тоогулуг бир чурукту бодум хууда каш-даа көрдүм: найысылалдың Уезд аллеялары-биле Я. Домбровский аттыг дивизияның шериглери байырлыг чыскаалда киржип чоруур. Тротуарда — боттарының караанын чажындан эгенмейн турар варшавачылар, оларның артында — өрттенген болгаш үрелген бажыңнар: гитлержилерниң оон үндүр ойладыпканындан бээр чүгле бир хонук эрткен. Чаңгыс сөс-биле алырга, тук тудукчулары кымнарыл деп чүве мени амыратпайн турган.

Р. Кулиньский баштайгы удаада архив материалдарын көрген. Оон билип алганы долу эвес болган. Үе элек турган, келир үе, музейлер дугайын сагышка кым алыр боор, хамык чүвени дуглай берген, үр маңаан тиилелгеге кижи бүрүзү өөрүп турган.

Чыскаалдың киржикчилериниң, ылаңгыя тук тудукчуларының дугайын ол дилеп, биччилеп чыып эгелээн. Чартык чыл болганда билип алганы болза, дивизияның тугун хоруужкий Вальдемар Беркус тудуп чораан. Ол кайгамчык салым-чолдуг кижи. Т. Костюшко аттыг 1-ги дивизияның дайынчызы турган, Рязань чоогунда Сельцыга шериг дангыракты хүлээп алган. Ленино ааланга (Могилев область) дайынчы баштайгы тулчуушкунга кирген. Аар балыглаткан. Будун кезер дээрге, шуут ынавайн барган. Госпитальдан колдуктаныштарлыг дезип үнген. Фронтуже дилээрге — Сельцыже катап чорудупкан. Балыы эттинмейн турар үеде Я. Домбровский аттыг 2-ги дивизияга хармызаачыларны белеткеп турган. Ол дивизияның шериглери-биле кады Варшаваны хосташкан.

— Силерниң-биле кады тук тудуп чорааннар кымнар ирги? — деп, Р. Кулиньский Вальдемар Беркустан айтырган.

— Сержант Павел Малишевский-дир. База бирээзи — оон орус өңнүү Константин Токарев.

Курлавырда майор П. Малишевскийниң салым-чолу база аңаа эвес. 1940 чылдың февраль бирден эгелеп Кызыл Шеригге албан эрттирип турган, 1943 чылдың ийиги чартыында Сельцыга келген, радиостанция хүлээп алган. Кызыл Шеригниң инструкторү сержант Константин Токарев-биле таныжып алган. «Бот-боттарывыска чоок апарган бис, бир санитар кыска ийилээ ынакшаан турдувус» — деп, Малишевский сактып орар. — Ядвига өңнүүмнү, Константинниң шинн алган. Дайын төнген, олар өг-бүле болуп, Совет Эвилелинче чорупкан. Дайынчы эжимни тып алыры-биле чагаа-даа бижип турдум, чадап кагдым. Көрүксенчиим чүү дээр боор!»

А. ШАПОВАЛОВ,
СЭТА-ның корр.

ДАШТЫКЫ БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, ДЫҢНАДЫГЛАР

ДОРТ ХАРЫЛЗААЛЫГ

УЛАН-БАТОР. Моолдуң төп болгаш соңгу аймактарының хөй-хөй ажыл-агыйлары сайзырады ажылдаар үлетпүр бүдүрүлгелери-биле дорт харылзаалыг. Практиканың көргүскени ёзугаар алырга, холбаалыг бүдүрүлгелерниң ындыг харылзаазы кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин өстүреринге, оон шынарын бедидеринге, ол ышкаш улуг хоорайларны болгаш үлетпүр төптерин чер база мал ажылының продуктулары-биле хандырарын экижидеринге боттуг эки салдарлыг.

Сүт болгаш саржаг бүдүрериң кевүделир дээш моол кодээниң ажыл-ишчилери 60 беш чылдың төнчүзүнге чедир харысалгалыг сорулганы шиитпирлээр. Айыттынган сорулгаларны чедип алырда 200 ажыг саржаг заводтары, саржаг сайзырады ажылдаар болгаш сүт хүлээп алыр каш-даа чүс салбырлар дузалаар. Оларны кодээ ажыл-агый каттыжыышкыннарының, күр ажыл-агыйларның болгаш механизастаан сүт фермаларының чанында тургускан.

ССРЭ ДУЗАЛААН

ДЕЛИ. Индий-совет харылзаалар хөгжүлдезиниң тооргузу — найырал болгаш кады ажылдажылга харылзааларының тоогузу-дур деп, Лондонуң «Файнэншл таймс» солуңунуң айтырыгларынга харыылап тура, Индияның премьер-министри Раджив Ганди медеглээн. Индияны Совет Эвилели-биле кончуг быжыг найырал холбаштырган деп индий чазактың баштыңы онзалап демдеглээн. Индустриалдыг баазазын тургузуп алырда Индияга ССРЭ дузалаан болгаш эң берге үелерде ону деткип келген. Ону бедии-биле үнелээр бис деп, Раджив Ганди демдеглээн.

ПРОТОКОЛГА АТ САЛГАН

ПЕКИН. ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозунуң база Кыдат Улус Республиканың чырыдыышкын министерствозунуң аразында 1985—1986 өөредилге чылында кады ажылдажылга дугайында протоколга ат салыышкыны Пекинге болган. 1—2 чыл хуусаада 200 кижи санныг студентилерни болгаш стажёрларны солчуруп ол протоколда көрген.

ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозунуң ажылдакчыларының делегациязын КУР-нуң чырыдыышкын министри Хэ Дунчан хүлээп алган. ССРЭ-ниң КУР-да элчини И. С. Щербаков беседага киришкен. Өөредилге талазынга ийи чурттуң кады ажылдажылгазын улам ыңай калбартырын талалар деткээн.

КОМПАРТИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ЛИМА. Чуртка апрель 14-те болур бүгү-нииттиң соңгулдаларга чоок үзелдиг күштерниң чаңгыс эви дээш, эвилелдежилге дээш боттарының бадылаашкыннарын бээринче Перунуң чонун ол чурттуң Коммунистиг партиязы кыйгырган.

Перунуң Компартиязының чаңгыс эви дээш, эвилелдежилгеден президент албан-дужаалга кандидат чоок үзелдиг күштерниң политиктиг комитединиң даргазы, Перунуң найысылалының тергиидекчизи Альфонсо Баррантес Линган болуп турары билдингир болгай.

Чоок үзелдиг күштер эрге-чагырга кирген таварылгада, олар чурттуң таваржы бергени социал-экономиктиг кризисти ажып эртериниң, чоннуң амыдыралын экижидериниң дүрген болгаш дээштиг хемчеглерин алыр апаар деп документиде чугаалаан.

Ажылчы чоннарның эргелери болгаш амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаар дээш чедиишкинниг демиселдиң өргежок чугула негелдези кылдыр боттарының хүрээлешкиннериниң чаңгыс эви быжыглаарынче эвилелдежилгеге бактааган депшилгелиг болгаш демократтыг күштерни ПКК база кыйгырган.

Чуртта улам-на салдарлыг болгаш ат-алдарлыг болуп келчыдар чоок үзелдиг күштерниң чаңгыс эвиниң соңгулда мурнунуң кампаниязынга шаптыктаар дээр реакция күштериниң оралдажыышкыннарының кандыг-даа түңнел бериишидавазын документиде айыткан.

ДАЙЫН БЕЛЕТКЕЛИНГЕ 312 МИЛЛИАРД 300 МИЛЛИОННУ

ВАШИНГТОН. Конгресстиң чепсектиг күштер херектериниң талазы-биле сенат комитеди келир саң-хөө чылында шериг сорулгаларынга аажок хөй хемчээлдиг акша-мөңгүнү — 312 миллиард 300 миллион долларны чарыгдаар кылдыр Пентагонга тускайлап берген, а энергетика министерствозунуң ядролуг программазын боттандырып чорударынга 7,7 миллиард түңнүг долларны тускайлаан.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин Чер кырынга уламчылаарынга болгаш дүргедедиринге-даа, ындыг эндере бүдүрүүшкүнүн космос делгемиңче шилчидеринге-даа администрацияның бүгү негелде-херегледери комитеттиң шиитпири-биле херек кырында хандыртынган. «Стратегтиг камгалал инициативазы» дижир чүвени боттандырар талазы-биле ажылга 3,4 миллиард чыгам долларны берген. Ракетага удур камгалалдың космоска баазалаттынар элементилерлиг кайгамчык улуг системаны тургузарын ол «инициативада» көрген.

БОО-ЧЕПСЕК ЧОК КОСМОС ДЭЭШ

НЬЮ-ЙОРК. Космос делгеминге боо-чепсектерни эндерилдирерин болдурбазы тайбыңны деткиириниң болгаш чаа дайын тыптып келириниң кыжанын чайладырының, космосту тайбың сорулгаларга шиңгээдип алыр дээш делегейге кады ажылдажылгага улам ыңай ийиг бээриниң мырыңай эргежок чугула негелделериниң бирээзи болуп турар. Космос делгемин тайбың сорулгаларга ажыглаар талазы-биле комитеттиң юридиктиг адакы комитединиң хүлээп алган илеткелинде ол дугайын чугаалап турар. Ук комитеттиң сессиязы Каттышкан Нациялар Организациязының штаб-квартиразынга болуп эрткен. Космосту шуут тайбың сорулгаларга ажыглаарын хандырар оруктарының бирээзи болза, 1967 чылдың космос талазы-биле керээзинге немелде протоколду ажылдап кылыры болур ийик, ол протокол космоска болгаш космостан Черге хамаарыштыр күштү ажыглаарын хоруп болур ийик деп демдеглээн. Ол сорулга адакы комитеттиң дараазындагы сессиязының кол темазы болган турар ужурлуг. Космосту милитаризастаарының пландарының канчап-даа таарышпас талаларынче ол темага онза кичээнгейни салырының эргежок чугулазын илеткелде база айыткан.

Адакы комитеттиң ажылы космосту шуут-ла тайбың сорулгага ажыглаар кылдыр камгалап арттырарынга, бүгү кижи төрелгетениниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң чаагай чорууынга таарыштыр ону шиңгээдип алырынга улустарның аразындан соңнургалдыын көргүскен. АКШ-тың делегациязының удур хөделиишкини турзажок, сессияның киржикчилери делегей байдалынга боттуг салдар чедирериниң, космосту шериг плацдармы болдурарынга шаптыктаарының чепсээ, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселге дээштиг чепсек кылдыр делегейниң космос эргезин хөгжүдериниң херээн дүргедедириниң эргежок чугулазын айтып турган.

Космосту милитаризастаан таварылгада ону бүгү-нииттиң эрге-ажыктарга таарыштыр ажыглаары болдунар арга чок болу бээр ийик деп, социалистиг болгаш хөгжүп орар чурттарның төлээлекчилери саналоналдарының ниити солчуушкунунуң үезинде онзалап демдеглеп турганнар. Бүгү күрүнелерни, ылаңгыя космос талазы-биле улуг күчүлүг күрүнелерни, боо-чепсекти космос делгеминге эндерилдирерин болдурбас сорулганы чедип алырынга, космос делгемин тайбың кады ажылдажылгага таарыштыр шиңгээдип алырынга дузалаарының чугула негелдези кылдыр ол сорулганы чедип алырынга ийиг бээриниче кыйгырган Кол Ассамблеяның 39-ку сессиязының шиитпиринге шуут удурланышкак «сылдыстар дайыннарының» рейганчы пландары бүгү кижи төрелгетенге кыжанышкын болуп турарын шиңгыы шүгүмчүлээн.

(СЭТА).

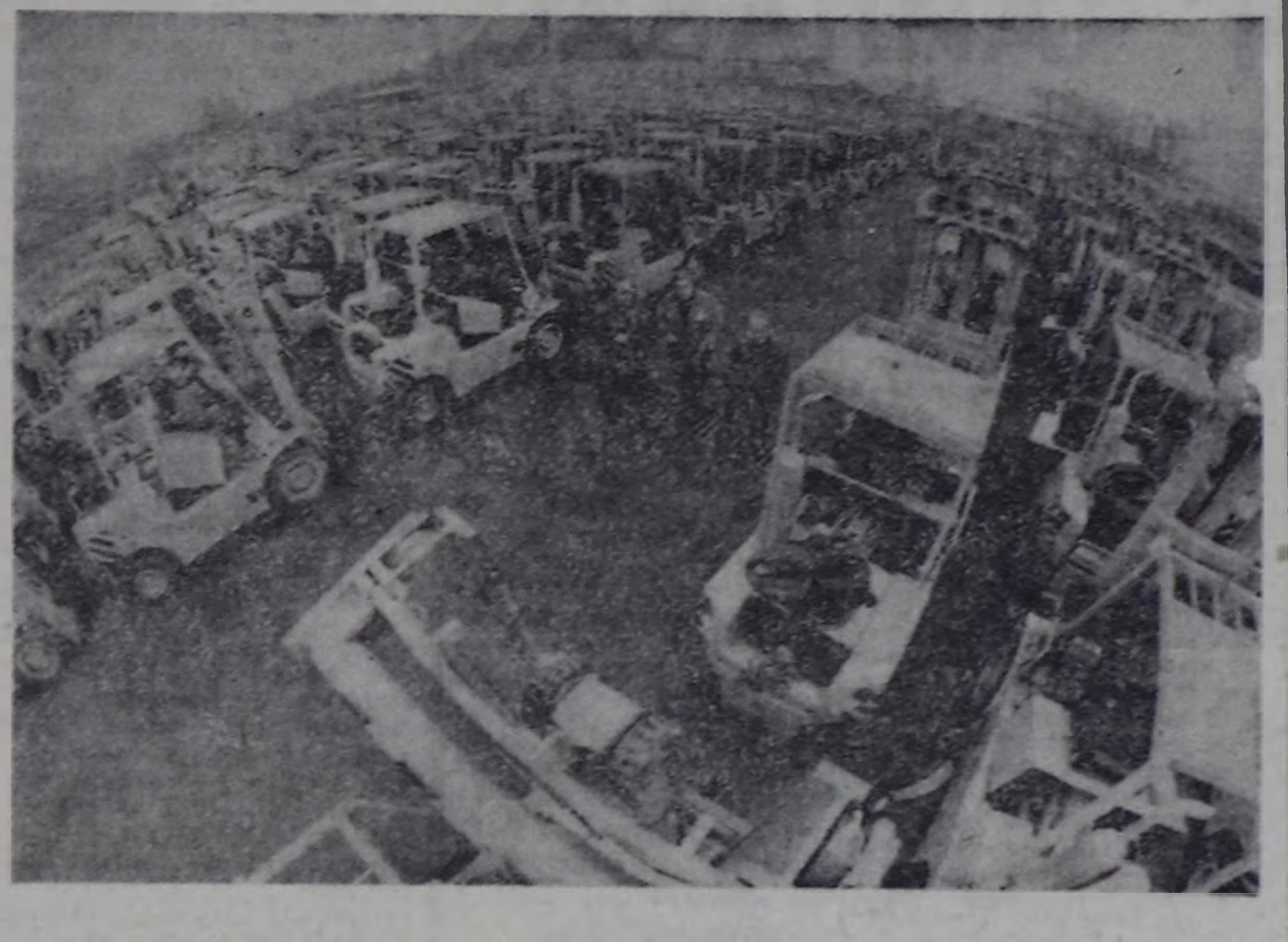

БУР. Пловдивте машина тудуунуң «Рекорд» каттыжыышкыны — ЭДЧ шугуму-биле мотокарлар бүдүрер талазы-биле эң улуг бүдүрүлге. Ында янзы-бүрү ажылдарга ажыглаар 15 тонна чедир чүъктерни көдүрер машиналарны кылып турар. Бүдүрүлгениң конструкторлар коллективи амгы үеде аңгы-аңгы хевирниң бүдүрүлгелеринге таарыжыр мотокарларның чаа модельдерин чогаадып кылып турар. 200—320 аът күштүг дизель шимчедикчилерлиг, 20—40 тонна чүък көдүрер машиналарны бүдүрүп үндүрерин төлевилээн.

«Рекордтуң» продукциязының дыка хөй кезии ССРЭ-же чоруттунуп турар.

ЧУРУКТА: хереглекчилерге чорударынга шуут белен продукция.

В. САДЧИКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ӨЛҮРҮКЧҮЛЕР БОЛГАШ ОЛАРНЫҢ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

Совет Эвилелиниң фашизмни чылча шапканы улуг Тиилелгениң 40 чылы чоокшулап орар. Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга эрес-[?]дырлыг чоруу кижи төрелгетениниң тооргузунде алдын үжүктер-биле бижиттинген. «Совет Эвилелинге хамаарыштыр ол дайын хостакчы, чөптүг дайын болган» — деп, СЭКП ТК-ның «1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылының дугайында» доктаалында демдеглээн. — Дайынны чылча шапкаш, совет улус болгаш оон Чепсектиг Күштери Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социалистиг Төрээн чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруун, Октябрьның херээн камгалап алган. Олар фашистиг Германияны болгаш оон эвилелчилерин тиилээринге, Европаның улустарын фашистиг кулданыышкындан хостаарынга, делегей цивилизациязын камгалаарынга шиитпирлиг салыышкынны киирген, болуунун патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Кижи төрелгетениниң мурнунга оларның канчаар-даа дажок өндүр улуг ачы-хавыязы ол».

Фашист ногаандыктар Европага эжелеп алган турганы чурттарга ханныг изин арттырып каан. Кижи төрелгетенге удур нацист кем-херек үүлгедикчилериниң болгаш оларның өмээржикчилериниң ааратанзыг аажылаашкыннарын чаңгыс сөс-биле — геноцид деп адап болур. Ол бүгүнү делегейниң улустары сактып чоруур, ону утпас. Ынчалза-даа дайынның кемниг үүлгедикчилериниң чүгле агартыр база чөптүг шииткелде оларны чайладырын оралдажып турар эвес, а харын оларны делегей социализмниге удур үрегдекчи ажылынга ажыглаарын болдап турар күштер чер-делегейде ам-даа бар.

Америк варлалганың бижээни-биле алырга, АКШ-тың эрге-чагыргалары кижи төрелгетенге удур кемниг үүлгедиглер кылган дыка хөй гитлержилерни дайын соонда чажырып камгалаан. Оларның чамдыктары ам-даа төп разведка эргелелинде ажылдавышаан. Чүс-чүс муң кижилерни кырарынга киришкен бети дээрге беш муң нацист кем-херек үүлгедикчилери АКШ-та политиктиг хоргадал алган деп, «Вашингтон пост» солун медээлээн.

«Нацист чорааннары эжелел зоназындан «аскыр-деге кокпазы» дээр орук-биле өскээр чорудуп турган — деп, америк разведчик Дж. Милано чугаалаан. Бис оларның даштыкы хевириң өскертип, америк солдаттар, бизнесменнер кылдыр хепкерип турдувус... Ол элээн улуг операция турган. Олар өскээр чоруур мурнунда бистиң бир илегеличиг черивиске сургаалда эртип турган». Альпы даанда арттар таварты АКШ-тың тускай албан черлериниң кылган ол «аскыр-деге кокпазы» Италияга чедирер, оон дайынның кем-херек үүлгедикчилерин Соңгу болгаш Латин Америкаже далайлап чорудуп турган.

Сураглыг америк журналист Чарльз Хайэм чоокта чаа «Америк кас демдек» деп номун бижип дооскан, ында киирген хөй санныг документилерден АКШ-тың конгрезиниң кежигүннериниң болгаш Вашингтонуң өске-даа албан ёзузунуң төлээлекчилериниң нацистер-биле харылзааларын илереп турар. Ындыг харылзааларны Германияга национал-социалистер эрге-чагыргага келгенде, 30 чылдарның эгезинде тургускан болгаш АКШ-че хөй санныг гитлержилерни үндүрүп аппарганда, дайын соолунуңда үеде уламчылаан. Делегейниң ийиги дайыны доозулган соонда, Каттышкан Штаттарга дайынның нацист кем-херек үүлгедикчилерин массалыы-биле хоргадап чажыралы — АКШ-тың күштүг салдарлыг бөлүктеринге нацизмниң идеязының таарыжып өптерээниниң, ол ышкаш бедик албан-дужаалдыг америк кижилерниң гитлержи Германия-биле база Каттышкан Штаттарның бодунда фашистер-биле кады ажылдажылгазының ачызында болдунар аргалыг болган деп, Ч. Хайэм бижип турар.

Реакцыыг америк бөлүктер гитлержилерни коммунизмге удур демиселге эвилелчилер кылып алган болгаш оларны деткип турган. Оларны ТРЭ-ге, Пентагонга, истелгениң федералдыг бюрозунга, чазактың ведомстволарынга, ол ышкаш «Хосталга», «Хостуг Европа» деп үрегдекчи радиостанцияларга «коммунизм-биле демисел» талазы-биле «консультантылар», «чөвүлекчилер» кылдыр киирип каан.

Маңаа хамаарыштыр алырга, «нацист сылдыс» Отто Скорцениниң салым-хуузу бир мөзүлеш. «Штерн» деп барыын-герман журналдың айытканы-биле алырга, ол американнарга тудуп хоругдаткан турган-на. Совет Эвилелинге удур үрегдекчи ажыл чорудуларының планын чогааткан. 1947 чылда ол бедик дужаалдыг эсэсчи ногаандыкты америк шериг суду буруу чок деп көрген, а 1949 чылдың эгезинде Скорцени «америк разведка школаларының бирээзинде» инструкторлап ажылдап турар деп билдине берген.

Бо үеде, фашистиг Германияны чылча шапканының 40 чылының бүдүүзүнде, делегейниң калбак хөй-ниитизи АКШ-та болгаш өске-даа чурттарда ямбылыг чурттап чоруур нацист кем-херек үүлгедикчилеринге кеземче онаарын шиитпирлиг негеп турар. Чижээ, эң-не ааратанзыг нацист ногаандыктарның бирээзи Йозеф Менгелениң ады хөй удаа дыңналып турар. Освенцим деп концентрация лагеринге ол боду хууда 400 муң ажыг эр, херээжен кижилерни, уругларны газ камераларынче чоруткан болгаш өске муң-муң кижилерни эң-не ааратанзыг ёзу-биле хилинчектеп турган. Ол нацисти сөөлгү чылдарда Латин Американың янзы-бүрү чурттарынга улус көргүлээн.

«Лионнуң ногаандыгы» Клаус Барбье база чөптүг шииткелге онаажыр ужурлуг деп, Францияның депшилгелиг хөй-ниитизи санап турар. Оон дугайын бижип тура, «[?]рналь дю лиманш» деп француз солун мынча дээн: ол Нюрнберг процессиниң үезинде-ле «америк разведка албан черлери-биле чоок харылзаалыг турган».

ГФР-де «хүндүткелдиг» В. Отто дээрзи Алдыы Рейнде Тельдерн хоорайда тоор чүүл чок тамчыктыг чурттап орар, ол база чөптүг шииткелге таваржыр ужурлуг. Ол Бухенвальдыга 1944 чылдың август 17-де бооладып шаажылаттырган, герман коммунистерниң баштыңчызы Эрнст Тельманның ханынга борашкан.

Өске-даа кем-херек үүлгедикчизи муң-муң нацистер, олар кайда-даа туруп турар болза, кеземчелен чайлавас ужурлуглар. Чижээ, Дахау деп өлүм лагеринге кижилерге ааратанзыг дуржулгалар кылып турган, оон соонда АКШ-тың шериг-агаар күштериниң шинчилелдер кылыр медицина албанының удуртукчузу чедир «өскен» Струтхольд, дайын чылдарында чүс-чүс совет кижилерин узуткаан, оон соонда ТРЭ-де эжеринге барып чыргал тыпкан Хаянерс дээн ышкаштар.

1943 чылдың октябрь 30-те ССРЭ-ниң, АКШ-ның болгаш Великобританияның төлээлекчилериниң Москвага болган чөвүлел хуралынга гитлержилерниң үүлгедип турары ааратанзыг чорукары дээш оларның харысалгазының дугайында Декларацияга ат салдынганын сагындыраал. Ол документиде мынчаар айыттынган: гитлержи кем-херек үүлгедикчилерин «оларның херек үүлгедип турган черлеринче чорудар болгаш оларның күштеп-күчүлээшкиннге таварышкан улус-чонунуң судунга киирер». «Эвилелчи күрүнелер оларны (гитлержи кем-херек үүлгедикчилерин) бөмбүрзектиң кайы-даа булуңундан тып алгаш, чөптүг шииткелге таваржыры-биле ялалакчыларга дамчыдып бээр» деп байырлаалдыы-биле болгаш шыңгыызы-биле Москва Декларациязынга чарлаан.

Ынчангаш антигитлержи эвилелдиң күрүнелери нацисчи кем-херек үүлгедикчилерин кеземчелээр талазы-биле хүлээлгелерни боттарынга алган турган. Ындыг болганда оларны кандыг-даа арга-биле чажырып хоргаадалга алыры болу-ла Москва Декларациязы ышкаш делегей ужур-дузалыг хоойлу-дүрүм документизин үрээни болуп турар, а ында АКШ-тың төлээзи база ат салган болгай. Дайынның нацисчи кем-херек үүлгедикчилерин дилеп тывар болгаш судче шилчидер деп болдунун хүлээнгении АКШ-тың президентизи Ф. Д. Рузвельт 1944 чылдың март 24-те албан ёзузунуң медеглелинге бадыткаан болгай.

АКШ-тың тускай албан черлери күрүне департаментизиниң дорт киржилгези-биле дайынның нацисчи кем-херек үүлгедикчилерин ССРЭ-ге болгаш социализмниң өске-даа чурттарынга удур шпионнаарынга, үрегдекчи ажыл чорударынга ажыглаар болгаш база боо-чепсектиң чаа системаларын чогаадып кылыр талазы-биле программаларны боттандырарынга киириштирер талазы-биле хемчеглерниң бүдүн системазын ажылдап кылган болгаш ол ёзугаар хөделип турар.

В. МАТЯШ.

(СЭТА).

Атомнуг болгаш водородтуг боо-чепсекти хоруур дээш, бүгү-япон чөвүлелдиң эгелээшкини-биле ядролуг чепсекти бүрүн-биле узуткаары дээш кыйгырыгга ат салырының нийти-национал кампаниязы Японияда чоруп турар. Ында муң-муң ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, чурттуң аныяктар, херээженнер болгаш дайынга удур организацияларының кежигүннери киржип турар. Японияның чурттакчы чону чер болганда кампанияны деткип турар. «Асахи» солуңнуң айтырыгларынга харыыларга чонуң 65 хуузу ядролуг дайынче чуртту хаара тударынга удурланып, дүвүрелин илереткен.

ЧУРУКТА: ядролуг дайынга удур кыйгырыгга ат салыышкынын Иокогама порттуң ажылчыннары чыып тур.

Джапан пресс—СЭТА-ның фотозу.

КАИ экраны

ИДЕГЕЛДИГ ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫ

Орукка шимчээшкин дүрүмнерин хажыдар, орук-транспорт озал-ондаан болдурар таварылгаларының саны ам-даа эвээжевейн турар. Ылангыя часкы сезон эгелээни-биле куравтоинспекцияның ажылдакчылары орукка шимчээшкин дүрүмнерин хажыдар таварылгалар-биле демиселин күштелдирип, бо ажылга хөй-ниитиниң кужунге даянып ажылдап турар. КАИ-ниң штаттан дашкаар инспекторларының ажылын идепкейжидер сорулга-биле оларга семинарны Кызыл хоорайга организастап эрттирген. Аңаа штаттан дашкаар инспекторларның эргелерин болгаш хүлээлгелерин тайылбырлаан база кылып чорудар ажылдарының планын, графигин чугаалашкан. Ол талазы-биле чугаалап бээрин Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң КАИ килдизиниң начальниги Д. Д. ДАЖИМБАДАН бистиң корреспондентивис дилээн.

— Штаттан дашкаар инспекторлар куравтоинспекцияның ажылынга эвээш эвес дузаны көргүзүп турар. Оларның мурнунда чамдык сорулгаларга хамаарыштыр чугаалап көрейн. Хоорай иштиниң болгаш өске-даа автоорукка кандыг-бир үрелиишкиннерни эскергенде, ол дугайында КАИ-ге дыңнадыр. Штаттан дашкаар инспекторлар каяа-даа орук-чурум үрээшкиннерин хайгаараар, чурум үрээн, хулиганнаан кижилерни милиция черинче ону сайгарары-биле чедирер.

Ол ышкаш орукка шимчээшкин дүрүмнерин хажыткан таварылгаларның чамы-биле эртпес, машинаны доктааткаш чолаачы-биле чугаалажыр, демдеглелди кылгаш, КАИ-ге рапортту киирер, ону бистиң штаттан дашкаар инспекторларывыс эки билир.

Штаттан дашкаар инспекторларның кичээнгейин камналга, хумагалал айтырыынче угландырып, чоокта эрткен хуралга, семинарга ол дугайында база чугаа чоруп турган. Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң материалдар курлавырларын, кывар-чаар материалдарның камналгазын күштелдирер дугайында доктаалының негелделеринге дүүштүр бензин азы тудуг материалдарын тетчеглээр, оорлаар чорукту илередиринче кичээнгейин салыр ужурлуг бис. Күрүне автотранспортундан бензинни кудуп машиналарже кудар чоруктар-биле демисежир, ындыг хажыдыышкыннарны болдурганнарга торгаал онаары көрдүнген.

— Штаттан дашкаар инспекторларда идепкейлиг ажылдап, КАИ-ниң ажылынга боттуг дуза чедирип турарлар дугайында чугаалап көрүңерем.

— Часкы сезон эгелээни-биле штаттан дашкаар инспекторларның ажылын идепкейжидер, дежурныйлаашкыннарны организастаар сорулга-биле кыска хуралды эрттирген болгаш оларга семинарны чоокта организастап чоруткан. Хуралдың түңнелинде аңаа чыылганнар ол-ла хүн дежурныйлаашкынны эрттиргеннер. Олар 2—3 кижи составтыг бөлүктерге чарлып алгаш, хоорайның Калинин, Кочетов болгаш оон-даа өске кудумчуларынга, Каа-Хем суурга, Улуг-Хемниң оң талакы эриинге, телетөп болгаш көвүрүг чоогунда долганыр черлерге, нефтебаазага — 9 аңгы черге постуларны (КАИ постузундан аңгыда) тургузуп алгаш, дежурныйлап ажылдааннар.

Штаттан дашкаар инспекторларның арасындан дежурныйлаашкыннарга үргүлчү киржип, оон-даа аңгы үелерде идепкейлиг ажылдап турарларны демдеглеп болур. Сельхозтехниканың курткомитединиң ажылдакчызы Д. А. Ярославцев, № 3 автотранспорт бүдүрүлгезиниң орукка шимчээшкинниң айыыл чок болдурар талазы-биле инженер Ю. Н. Чижиков, харылзаа эргелелиниң автобаазазындан инженер Н. С. Сафаров болгаш оон-даа өскелер куравтоинспекцияның ажылынга дузалажып турарлар. Курткайгаарал лабораториязының чолаачызы Ю. С. Исаев орук-транспорт дүрүмнерин хажыткан таварылгаларны кичээнгейге ап, идепкейлиг ажылдап келген. Ол бо чылдың бирги кварталында безин чурум үрээн 27 саныг таварылганы, оон иштинде машинаны эзирик башкарып чораан 10 чолаачыны илередип, куравтоинспекцияга рапорттарны киирген.

— **Семинар-кичээлдер штаттан дашкаар инспекторларның ажылдаарынга идиглиг болган боор аа?**

— Оларның кылып чорудар ажылдарының планын, графигин тургускаш, таныштырган. Оон аңгыда орукка шимчээшкин дүрүмүнүң 27-ги чүүлүнде чамдык өскерилгелер болгаш немелделер дугайында база тайылбырлаан.

Бистиң чурттувуста автомобиль заводтарының үндүрүп турганы эрги марканың автомобильдеринге үениң негелдезинге дүүштүр база транспорттуң көвүдээнин, оон бүгү талалыг сайзыраанын барымдаалааш, орукка транспорттуң айыыл чок чоруун хандырары-биле, автомобильдерниң чамдык кезектерин солуурунуң дугайында мында айыткан. Чижээлээрге, чамдык автомобильдерниң соңгу шилинге немелде тормоз медээлерин салып ап болурун база аңгы марканың автомобильдериниң соонда медээ фонарьларын өске марканың транспортунга салып болбазының дугайында мында немээн. Автомобиль бүрүзү бодунуң марказының чаңгыс дөмей резиназы-биле дериттинген турар ужурлуг дээрзин база мында демдеглээн.

— **КАИ-ниң штаттан дашкаар инспекторларының ажылында чаа чүүлдер база бар-ла ыйнаан..**

— Бо чылдан эгелеп оларга тускай шынзылгазы тыпсып эгелээн бис. Ында кижи бүрүзүнүң айда дежурныйлаашкынын, чолаачылар азы чадаг кижилер орук-транспорт дүрүмүн үрээн таварылгаларны илереткениниң санын, оон ажылының шынарын мында үргүлчү демдеглеп турар. Бо бүгүнү квартал база чыл түңнелинде чугаалажып, сайгарып турар.

Орук-транспорт чурумунда хажыдыышкыннарны илередип, негелдени күштелдиреринге штаттан дашкаар инспекторлар боттарының улуг-хуузун киирип, КАИ ажылдакчыларының идегелдиг дузалакчылары болуп турарлар.

ШЫҢГЫЫ ХЕМЧЕГДЕН ЧАЙЛАВАС

Хоорайның иштики херектер килдизиниң КАИ салбыры бо чылдың бирги кварталында орук-транспорт чурумун үрээн 298 чолаачыны административ комиссияның хуралынга киирип, хемчегин онаатан. Олардан 157 кижини орукка шимчээшкин дүрүмүн каржызы-биле хажыдып, машинаны эзирик башкарып чорааны дээш, комиссия оларның чолаачылар эргезин 6 айдан 3 чыл чедир хуусаага казаан.

Автомобильди эзирик башкарып чорааны дээш харысалганы сөөлгү чылдарда улам шыңгыыраткан. Руль артында эзирик чолаачы дээрге-ле — кем-херек үүлгедип болур кижи-дир деп, куравтоинспекция ажылдакчыларының чугаалап турары чоп. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1985 чылдың март 15-те үндүрген «Орукка шимчээшкин дүрүмнерин үрээни дээш административ харысалга дугайында» Чарлыының бешки пунктузунда машинаны эзирик башкарып чорааны, азы эзирик өске кижиге рульду дамчытканы дээш, машина башкарар эргезин 1 чыл чедир хуусаага казыыры көрдүнген.

Бир чыл дургузунда катап чурум үрээнде, баштайгызы дээш машина башкарар эргезин казыткаш, ук торгаалдың хуусаазы эрткенинден бээр чыл дургузунда болдурганы дээш автотранспорт башкарар эргезин 1 чылдан 3 чыл чедир хуусаага казып болур дээн.

Административ практика орук-транспорт озал-ондааны болдурарынга салдар чедирип болур дег хажыдыышкыннарны илередиринче угланган. Март айның сөөлгү хүннеринде болган административ комиссияның ийи хуралындан чамдык чижектерни ап көрээлиңер. Март 22-де комиссияга киирген 11 кижиниң 7-зи эзирик чорааанындан хажыдыышкынны болдурган. Олардан 3 кижи чолаачылар эргезин 1 чыл казыткан.

Кедээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының чолаачызы Н. С. Коваланов Кызыл — Кара-Хаак аразының оруунга чолаачы [illegible], орук бижии-даа чок, машинаны дыка эзирик башкарып чорааш, куравтоинспекцияның ажылдакчыларынга таваржыкан. Административ комиссия оон херээн сайгарып көргеш, чолаачылар эргезин 1 чылга казаан.

Арагалаан чурум үрээнниң чылдагаанындан айыылга-даа таваржыры азы торгаалга-даа онаажыры ол-бүлезиниң бюджединге каража болур дээрзин шак ындыг кижилер чүгле сөөлүнде бодап келир. Хоочун чолаачы В. Н. Коваленковтуң 3 уруу студент, оларны өөредиринге акша-төгериг хөй негеттинерин чугаалап, ынчангаш чолаачылар эргезин арттырарын комиссиядан ол дажок дилеп турган. А араганы ижер мурнунда оон дугайында ада кижи уттуп каан ол бе?

Административ комиссияның март 29-та эрткен хуралынга сайгарткан 9 кижиниң 8-зи база-ла машинаны эзирик башкарып чораан.

Кандыг-бир хажыдыышкынны болдурганы дээш куравтоинспекция ажылдакчыларындан сагындырыгны, хемчегни алгаш, оон түңнел үндүрбейн, автотранспорт башкарып чорааш, шимчээшкин дүрүмнерин кыска хуусаа иштинде каш удаа, каш катап үреп турарлар ховар эвес. Оон чижээнге аныяк туристер станциязындан чолаачы Ш. С. Аслановту киирип болур. Март 25-те Интернациональная биле Красноармейская кудумчулар белдиринге Ш. С. Асланов № 20—26 ТВЗ Кубань марканың автобусту башкарып чорааш, кол кудумчу-биле чораан транспорттуң мурнай эртерин чурумну үрээнинден № 77-96 ТВЗ Москвич-412-ни Кедээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазынга хамааржыр № 68—48 ТВЗ автомобиль-биле үскүлештирген. Ол автомашиналарның чолаачылары серемчилелдиг чорааны-биле улуг үрелиишкиннер болбааны-даа [illegible] болган. Ш. Аслановтуң бурууу-биле таварышкан ол авариязы март 29-та комиссияга көрүп четтикпээнде, ол-ла хүннүң эртенгиниң 9 шак 45 минута турда, рынок чоогунга Кубань марканың № 20-26 ТВЗ автобусту КАИ-ниң инспектору В. Куулар доктааткаш хынаарга, чолаачы Ш. С. Асланов эзирик чораан, экспертизаже баарындан ол ойталааның рапортта бижээн. Оон мурнунда база эзирик чурум үрээни дээш, эрткен чылын август 22-де 100 рубльге торгаткан турган. Комиссия удаада оон херээн улам шыңгы көргеш, машина башкарар эргезин 1 чыл хуусаалыг казаан.

Хууда автотранспорт эдилекчилериниң талазындан орук-транспорт чурумун үрээр чоруктар эвээжевейн турар. Эрткен чылын административ комиссияның хуралынга хууда автотранспорттуң эдилекчилери — 887 кижини көрген. Оон иштинде 354 кижиниң машина башкарар эргезин 6 айдан 3 чыл хуусаага казаан, а 65 херекти хоорайның улус судунче шилчиткен. Чоокта чаа болган таварылгаларны ап көрээлиңер. Март 29-та эрткен административ комиссияның хуралынга киирген 9 кижиниң дөрту хууда транспорт эдилекчилери. Чижээ, В. А. Брюшков март 27-де 16 шакта Работа кудумчузунга хууда мотоциклин эзирик башкарып чорааш, автоинспекция ажылдакчыларынга таваржыкан. В. Брюшковту моон мурнунда база машиналыг эзирик чорааш, шимчээшкин дүрүмүн каржызы-биле хажытканы дээш, бо чылдың январь 11-де административ комиссияга көргеш, чолаачылар эргезин 3 чыл казаан турган. Ындыг шыңгыы хемчегден В. Брюшков түңнел үндүрбээни дээш, административ комиссия оон херээн хоорайның улус судунга көөрү-биле шилчиткен.

Хамаатаы Ю. М. Таштандинов № 22-81 ТВЖ чиик автомашиназын март 26-да кежээ 19 шакта эзирик башкарып чорааш, чурум үрээн. А 1983 чылдың июнь 26-да оон чолаачылар эргезин 3 чыл хуусаалыг казаан турган, ол хуусаазы төнмээнде-ле, машина башкарар шынзылга чок, шимчээшкин дүрүмүн база катап тоомча чок үрээни — эзирик чорааш, машина башкарганы дээш, ону хоорайның улус судунче киирген.

Шак ындыг корум-чурум үрээшкиннеринге удур эптиг чок байдалды автотранспорт бүдүрүлгелеринге, транспорттуг организацияларга тургузуп, чолаачылардан сагылга-чурум дээш негелдени улам шыңгыы салыр болза чогуур.

Каяа-даа корум-чурумну күштелдирер дугайында партия, чазактың доктаалының негелделеринге дүүштүр куравтоинспекцияның ажылдакчылары шыңгыы хемчеглерни ап, хөй-ниитиниң, штаттан дашкаар инспекторларның кужунге даянып ажылдаар ужурлуг.

Н. ООРЖАК.

Комсомолчу Сергей Исаев — КАИ-ниң Кызылда штаттан дашкаар инспекторларының бирээзи. Оруктарга, кудумчуларга дежурныйлаашкын үезинде чурум үрээн чолаачыларны, чадаг кижилерни эвээш эвести ол илереткен. Бирги кварталда С. Исаев чурум үрээн 27 чолаачыны илереткен. Оларның аразында автомобиль башкарган эзирик 10 хамаатыны туткан.

Идепкейлиг, эки ажылы дээш С. Исаевти Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозу шаңнаан.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорисполкомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы капитан В. Туров С. Исаевке шаңналды тыпсып тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХООЧУННАРЖЕ САГЫШ САЛБЫШААН

Дзержинский аттыг колхозтуң хоочуннарының бирээзи Екатерина Демьяновна Буракчының почта дамчыштыр ай санында ап турары акша шилчилгезинге бижикте «пенсияга немээн» деп бижилгени көрүп болур. Фермага, чер ажылынга ажылдап чораан ишчи херээжен кижи ону ак сеткилдиг, үре-түңнелдиг төлептиг ажылы-биле чаалап алган.

Минск областың Слуцк районга бо ажыл-агыйның баштаар чериниң шиитпири-биле дыка хөй пенсионерлерниң ай санында алыр пенсиязының хемчээлин улгаттырган. Оон аңгыда дузалал ажыл-агыйынга эргежок чугула тудугларлыг чаагайжыды туттунган бажыңнарны колхоз оларга тудуп берип турар болгаш дыштаныылга бажыңнарынче, санаторийлерже баар халас азы чиигелделиг путёвкаларны берип турар. Электроэнергиязының чарыгдалы, одаар чүүл хоочуннарга халас. Оларның чурттап олурар бажыңының септелгезин колхоз база-ла халас кылып берип турар. Дайынга амы-тынындан чарылган дайынчыларның өг-бүлелери база ол чиигелделерни ажыглап турар.

Пенсионерлерниң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринге, мал чеми белеткеп алырынга колхозтуң талазындан дуза улуг, автотранспортту оларга халас берип турар.

Үстүнде чугаалаан чүүлдеринге эрткен чылын 90 муң ажыг рубльди үндүрген. Ол — социал хандырылгазының доктаамал өзүп турар ажыл-агыйның иштики фондузундан кирген.

Республиканың колхозтары шупту ындыг фондулуг. Пенсиларга немелделерин, чиигелделерин оон төлеп турар. «Родина Якуба Колоса» колхозтуң даргазы БССР-ниң Дээди Совединиң депутады К. Коробко удурткан колхозчуларның социал хандырылгазының республика чөвүлели ол ажылды чорудуп турар. Үстүнде сорулгаларга ажыл-агыйның иштики хөгжүлдезиниң фондузундан чөвүлел чүгле эрткен чылын беш миллион ажыг рубльди үндүрген.

В. ГЛОД.
СЭТА-ның корр.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

КЫЗЫЛДЫҢ МӨГЕЛЕРИ ТИИЛЭЭН

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга турасакаткан Тыва АССР-ниң чайгы спартакиадазының программазында кирген командада болгаш хууда бирги чер дээш хостуг хүреш маргылдаазы Кызылда «Херел» спорт залынга үш хүн үргүлчүлээн. Ук маргылдаага районнардан база Кызыл хоорайдан 13 команданың 150 хире мөгелери киришкеннер. Маргылдааның киржикчилериниң составы бо удаада элээн шыырак болган; спорт мастерлери 8, спорт мастеринге кандидаттар 49, бирги разрядчылар 58. Маргылдаа чидиг байдалга эрткен. Түңнелинде Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң кубогун, эң-не болгаш бирги чергениң дипломун Кызылдың бирги командазы чаалап алган. Өвүрнүң болгаш Чөөн-Хемчиктиң мөгелери түс-түзүнде ийиги, үшкү шаңналдарга төлептиг болган.

Эрткен маргылдаа районнарда мөгелерниң мергежилин бедээнин бадыткап, хостуг хүрештиң сайзырап турарын илереткен. Ылангыя 45, 48, 52, 57 база 62 килограмм чедир деңзилерге хүрешкен мөгелер күш-дамыр талазы-биле дашкаан, хостуг хүрештиң аргаларын билир база ону канчаар ажыглаарын финал ужуражылгалар үезинде олар көргүскеннер. Маңаа кызылчылар — башкы училищезиниң сургуулу Шөй-оол Моңгуш, спортчу мергежилдиң дээди школазының тренери Котчин Ким, кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Маадыр Допуй-оол, Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң ажылдакчызы Анатолий Кара-Сал, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентизи Сергей Оншар, педагогика институдунуң күш-культура башкызы Александр Ойдуп олар боттарының түс-түс деңзилеринге арыг тиилелгени чедип алганнар.

Маргылдаага 90 килограмм чедир деңзилиг 8 мөгениң аразындан спортчу мергежилдиң дээди школазының тренери Игорь Иванов, а 100-ке Өвүрнүң мөгези Кара-оол Шагдыр олар тиилекчи болганнар.

Бичии болгаш ортумак деңзилерге бистиң мөгелеривис эки болгаш республикадан дашкаар маргылдааларга киржип, ажаа багай эвес түңнелдерни чедип ап турар болгай. Ындыг-даа болза Кызылда, районнарда бар деңзилиг мөгелер белеткээри ам-даа чорбайн турары маңаа илерээн. 74 килограммдан өрү деңзилиг мөгелерниң белеткели барык чок деп болур, оларның күш-дамыр, арга талазы-биле дошкак чоруу хевээр арттынган, ыяа спортчулар эвээш.

Спортчу мергежилдиң дээди школазындан элээн каш спортчуларны маргылдаага база киирбиттирип болурунуң аргазы турган.

К. БИЛДЕЙ.

ЧУРУКТА: тиилекчилер — Кызылдың № 1 командазының мөгелери.

ТВ

АПРЕЛЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Тиилелгениң стратегиязы». Хөй сериялыг док. фильм. 7-ги фильм. «Днепр дээш демисел». 9.55 — «Шупту — чаыраалдыг өг-бүле бис». 10.15 — «Кино-аян-чорукчулар клуву». 11.15 — «Чемпионнуң школазы». Документалдыг телефильм. 11.45—11.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.25 — Совет ырлар концерти. 15.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.15 — А. Головин. Хылыыг хөгжүм квартеди. 16.35 — «Төөгүнүң арыннары». Аллар орденниң эдилекчилериниң дугайында. 17.20 — «Хөгжүмде «калевала». 2-ги дамчыдылга. 17.50 — Док. фильм. 18.20 — «Үениң көрүнчүү». Мультфильм. 18.30 — «Ол чедиишкинниг Казаков-тур». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Хөглүг аалталар. 19.15 — Делегей болгаш аныяктар. 20.00 — «Так началась легенда». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Бо оруктарны уттуп болбас ужурлуг бис». Поэзия С. Михалков. 21.55 — «Балет дугайында». ССРЭ-ниң улустуң артистери Т. Таякина болгаш В. Ковтун. 23.00 — Нежели [illegible] — спорт. 23.30—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — «Хевеи чүге ак болурул?». Телефильм. 8.35; 9.35 — Ниитилел эртеми. 10 класс. «Бүгү-ле революцияларның эң нарыны». 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — Ниити биология. 2-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. ССРЭ-ниң тургустунгазы. 11.05 — Авазының школазы. 12.10 — В. П. Катаев. — «Полктуң оглу». 4 класс. 13.10 — Физика. 13.40 — «Канчежилер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.55 — Хоойлуну билир сен бе? Совет болуунчуларның ажылының дугайында. 14.40 — РСФСР-ниң улустуң артизи Л. Сметанников С. Рахманиновтуң романстарын күүседир. 15.20 — Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында драматургия. Л. Леонов. — «Халдаашкын». 15.55—16.00 — Медээлер. 18.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — «Бичии хөгжүмчүлер ойнап турлар». Республиканың музыка школаларының өөреникчилериниң концерти. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия тову» Дамчыдылга. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамашктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Социалистиг экономиканы эргелеп башкарары». Дамчыдылга. 20.45 — Чоннуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Прикажи себе». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.35—23.45 — «ССРЭ-ниң улустуң артизи Р. Плятт А. П. Чеховтуң рассказтарын номчуп тур». Фильм-концерт.

АГААР

Республиканың шокар булуттаар, чамдык черлерге ол хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың кужу секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5, чамдык черлерге 10 градус чедир соор. Хүндүс 9—14, чамдык черлерге 1—6 градус чылыыр.

Автоорукарга ол хар чаар, доңгаар. Көстүр 4—6 км.

Кызылга чута булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 1—3 градус соор, хүндүс 12—14 градус чылыг болур.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

АПРЕЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Челюскинцы» 9.30, 12.20, 15.10, 17.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вук» 9.30, «Лидер» 11.00, 13.20, «К-клуб» «Подросток и закон» 15.00, «Шакти» 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Созданы друг для друга» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «И еще одна ночь Шахерезады» 14.30, «Любовь и голуби» 16.00, 18.10, 20.20 шактарда.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге курсантыларны хүлээп алырын Тыва АССР-ниң ИХМ чарлап турар.

Иштики херектер министерствозунуң органнарынга ажылдаар дээди болгаш ортумак юридиктиг эртемниг специалистерни ол школалар белеткээр.

Өөрениринин хуусаазы: дээди школаларга дөрт чыл, ортумак школаларга — ийи чыл.

Совет Арминиң хүрээлелинге шериг албаның эрттирген болгаш ортумак эртемниг, ИХМ органнарынга ажылдаарынга кадыкшыл байдалы тааржыр 30 хар чедир эр кижилерни Омскиниң, Горькийниң, Хабаровскиниң, Рязаньның дээди школаларынга, Ленинградтың политиктиг дээди училищезинге, а ол ышкаш Новосибирскиниң, Красноярскиниң, Орёлдуң, Воронежтиң, Калининградтың, Брянскиниң, Барнаулдуң, Краснодарның, Иркутскиниң ортумак, өзүр албаның техниктиг училищелеринге хүлээп алыр.

Школаларга кирерин күзээннер дараазында эртемнерге кирериниң конкурстуг шылгалдаларын дужаар: орус дыл болгаш литература (бижимел-биле болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзү, дашты дыл (чүгле дээди школаларга кирерлерге хамааржыр), а ортумак өөредилге черлеринге кирерин күзээннер орус дыл талазы-биле сочинение бижиир болгаш ССРЭ төөгүзүнүң талазы-биле — шылгалда дужаар.

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң өөредилге черлеринге кирерин күзээннер 1985 чылдың май 1-ге чедир хуусаада эмчи комиссиязын эртери-биле Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинге чедип келир болгаш кадыкшылының дугайында № 286 медээ бижик өзүгаар шынзылганы, ортумак эртемниң дугайында аттестаттың болуп, шериг билеттиң, ажылдап азы өөренип турар чериниң бүдүрүлге, партийжи-комсомол характеристиказын, 3X4 хемчээлдиг 6 фото-чуруктарын (бөрт чокка тырттырган), СЭКП райкомунуң азы ВЛКСМ райкомунуң сүмелеп чоруткан бижиин эккээр.

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинден өөренир кылдыр бижик алган кижилерге Кызыл хоорайдан өөредилге черинге чедир халас билеттиң бээр.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң өөредилге черлеринге кирериниң шылгалдаларын дужааган болгаш конкурсту эрткен кижилерни өөредилгезиниң үезинде чем-биле, чурттаар чер болгаш хеп-биле хандырар, ай санында 40 рубль стипендияны тыпсыр.

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар килдизиниң адрези: Кызыл хоорай, кабинеттериниң дугаары 204, 206, телефоннары 2-10-71, 92-2-68.

ШЫН Редакцияның адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегер килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедбейн баргаша 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3085.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчу зу, бажың № 1. ТС—00063.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 84 (12774) | 1985 чылдың апрель 11, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП обкомунда

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер

СЭКП обкомунуң бюрозу ээлчеглиг хуралынга республиканың бүдүрүлгелеринде, совхозтарында, организацияларында болгаш албан черлеринде күш-ажылдың сагылга-чурумун сагып турарының талазы-биле амгы үеде чер болганда чорудуп турар хыналдаларның болгаш рейдилерниң дугайын чугаалашкан. Ниитизи-биле күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун улам ыңай быжыглаар талазы-биле ажылда эки чүүлдерниң барын хуралга демдеглээн.

Оон-биле кады чамдык бүдүрүлгелерде, совхозтарда, организацияларда болгаш албан черлеринде күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумунуң үрээкчилеринге хамаарыштыр эптежинчи чорукту бары, оларга хоойлуда көрдүнген дээштиг хемчеглерни көргүспейн турары хыналдадан илереен. Ажылдан оозаар оон эртс чана бээр, үр чаңсарлаар, ажыл шагында боттарының херээн бүдүрүп магазиннер, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелери кезип, арагалаар чоруктарны чамдык ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар болдуруп турар. Хуралга мындыг фактыларны айыткан: апрель 3-те Туран хоорайның магазиннеринге 10-дан 11 шак чедир үеде ажылдаар черинге турза чогуур 33 кижи турган. Кызыл-Мажалыктың арага садар магазининге 11-ден 13 шакка чедир 77 кижи, а 15-тен 17 шак үезинде 108 кижи келген. Олар шупту-ла ажылдап турар кылдыр санаттынып турганнар.

Чамдык бүдүрүлгелерде, совхозтарда прогулдаар чоруктан ажыл шагының чидирии хөй. Чижээ, «Кызыл тараачын» совхозка бо чылдың бирги кварталында 954 кижи-шак үстүнген, 211 кижи прогул кылган, оон иштинде 90 кижи ажыл шагында арагалаан. Чамдык организацияларда, албан черлеринде ажыл шагының чидириглери шыырак көрбес чоруктар бар. Кызыл районнуң күрстатистиказының инспектуразының медээзин ёзугаар алырга, районнуң тудуг организацияларында ажыл шагының үстүнгени 1984 чылда 183 кижи-хүн болган. А херек кырында «Тыва кедээ тудуг» трестиң чүгле ангыс № 1317 КМК-зында бези ажыл шагы үскен таварылгаа ол санда хөй. 1984 чылда аңаа 243 кижи-хүнүң чидириги болдунган.

Садыг бүдүрүлгелериниң, чонунуң амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының, медицина албан черлериниң ажылының мооң мурнунда доктааттынган ажылчы чорукка таарымчалыг чурумун өскерилгеен, бо чорук чөптүг нелде-хомуудалдарны болдуруп турар. Газ баллоннарын солуурун, телевизорларны базынга септээрин болгаш коммунал-амыдыралдың өске-даа ачы-дузаа чедирилгезин хөй кезиинде ажыл шагында чорудуп турар, оон уржуунда ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ажыл шагында шөлээ дилеп алгаш, ээзи каш шакты чидирер ужурга таварышып турар. Садыг организациялары сүт продуктуларын болгаш хлеб-булочка кылыгларын сөөртүрүнүң графиигин чамдыкта сагывайн турар.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирери-биле холбашкан айтырыглар партия, совет органнарның, хөй-нитти организацияларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Маңаа күш-ажылчы коллективтерниң ролюн, удуртукчуларның, мастерлерниң, бригадирлерниң харысаалгазын бедидери чугула.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээри хөй таварылгада арагалаашкынның уржуу болуп турарын барымдаалааш, арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демиселди күштелдирер талазы-биле немелде хемчеглерни немей ап чорударын эргежок чугула деп бюро демдеглээн. Улус депутаттарының Советтериниң комиссияларының, хоойлу-дүрүм органнарының хөй-ниитиниң ажылын идепкейжидер херек. Сагылга-чурумну улам ыңай быжыглаар талазы-биле ажылды хөйте улам калбаа-биле биилдиигир, көску болдур, бо ажылдың эки дуржулгазын массалыг информацияның болгаш пропагандазың чепсектерин дамчыштыр көргүзер херек.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле хемчеглерниң күүселдезинге шыңгыы контрольду тургузарынче партия обкомунуң килдистерниң, Кызыл хоорлкомунуң, СЭКП райкомнарының, совет органнарының, профорганнарның болгаш ВЛКСМ обкомунуң кичээнгейин СЭКП обкомунуң бюрозу угландырган. Министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң, совхозтарның, организацияларның болгаш албан черлериниң удуртукчуларының күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуну боттандырар талазы-биле болгаш сагылга-чурумну база корум-чурумну быжыглаар талазы-биле ажылдың дугайында оларның отчёттарын болгаш информацияларын үргүлчү дыңнаары эргежок чугула деп көрген. Ол ышкаш олар бо айтырыглар талазы-биле солуннарга чүүлдерни бижиир, телевидение болгаш радио дамчыдылгаларынга чугаалаар ужурлуг.

КВАРТАЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕШ...

В. И. Ленин аттыг «Тывадаг-хүдер» комбинат бо чылдың баштайгы кварталының планын март 27-де күүседипкен. 25 муң тонна даг-дүгү бүдүрер планын 25 муң 800 тоннага чедирген. Ай төнчүзүнге чедир 1,5 муң тоннаны бүдүрген. 961 муң рубльдиң нормативтиг продукциязын бүдүрер планын 1 миллион 79 муң рубльга чедирген. Үүрмектер сорттаар комплекс планзан ашкаар 79 муң тонна даг-дүгүн болбаазыраткан (цех начальниги В. А. Юсупов). Ээлчег дургузунда үүрмектер сорттаар комплексте № 5 ээлчег 4500 тонна, а № 4 ээлчег 4800 тонна руданы болбаазыраткан.

Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан «40 чылга — 40 шалыпчы неделяның» 34 дугаар неделязының түңнели үндүрген. 1-ги черни бедик сорттуг рудадан даг-дүгүн болбаазырадыр цехте № 3 ээлчег алган (начальниги Людмила Шамахова). Даг-дүгү бүдүрер планын 118,9 хуу, а нормативтиг продукция бүдүрер планын 113 хуу күүседипкеннер.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЯРМАРКА АЖЫТТЫНГАН

Областар аразының барааның мөөнчээ садар ярмарка Кызылда хүүн ажыттынган. Ярмаркага киржири-биле Ереванда «Гарун» даараныкы каттыжыышкынының, Ставрополь крайда «Электроавтоматика» заводунуң, Таганрогтуң «Прибой» заводунуң, Горький областының Чкалов аргылга фабриказының, Фрунзениң шил заводунуң, Челябинск областың, Кемероволуң, Барнаулдуң болгаш өске-даа черлерниң садыг-бүдүрүлге черлериниң төлээлекчилери чедип келген болгаш эртип турар ярмарканың ажылынга киржип турар. Ярмарканың аалчыларындан аңгыда, республиканың күрүне садыгның садыг организациялары, садыг баазалары, бүдүрүлгелери база аңаа киржип турар. Кооператорлар областар аразының бо ярмаркасындан база чыдып калбааннар. Эрзин, Улуг-Хем, Өвүр, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарның херегленикчилер кооперацияларын ярмарканың ажылында киржип турар.

Моон-биле республикада ийи удаа эртип турар бо ярмарканың кол сорулгазы — магазиннерде, бүдүрүлгелерде, баазаларда, садыг черлеринде артык-шыдалыг болуп турар барааннарны ону херегле турар садыг черлеринге солчуп, саарары болур.

Бистиң корр.

УЛУСТУҢ ӨЛҮМ ЧОК МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

Фашистиг Германияны ашкан Тиилелгениң 40 чыл оон совет улус, бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен төөгүнүң политиктиг шылгаралдай болуушкуну кылдыр демдеглеп турар. Советтер чуртунуң ол чүс-чүс чылдарда өлүм чок маадырлыг чоруу амгы үеде оозаа күштүг үжүр-дузалыг боор турар. Совет Эвилели тайбыңның болгаш бөмбүрзектиң бүгү улустарының айыыл чок чоруунуң кол камгалакчы магадылалы боор келген болгаш боор-даа турар.

Апрель 9-та Москвага Совет Армияның Төп бажыңынга 1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга тураскаан эртем конференциязы ажыттынган. Кочку совет шериг начальниктериниң болгаш төөгүчүлериниң, социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының эртемденнериниң, делегейниң эртем каттыжыышкыннарының төлээлекчилери киржип турары ол конференцияны ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы, ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол политиктиг эргелели, СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институду болгаш Ниитизи эртемнерниң академиязы организастаан.

Конференцияны ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик А. П. Александров ажыткан. Делегейниң ийиги дайыны Европаның, Азияның Африканың кыры-биле өлүмниг кара шуурган боор эрткен деп, ол чугаалаан. Ол кижилерни кажан-даа кеступ көрбээн хилинчек-човулаңга болгаш ажыт-шужүгге таварыштырган. 50 миллион ажы, кижи өлген, канчаар даа ажок хөй материалдыг болгаш культура эртине-байлаг узуткаттынган.

Эртемденниң саналдаазын ёзугаар конференцияның киржикчилери фашистиг эжелекчилерге удур демиселге маадырлыы-биле өлгеннерниң тураскаалын сактып, минута иштинде ыыт чок туруп, ёзулааннар.

Гитлерже Германияны ашкан Тиилелгениң 40 чыл оон дээрге, ону хелип алырынга антигитлержи эвилелдиң күрүнелериниң улустары улуг салыышкынын кылган болганда, интернационалчы, улустар аразының байырлалы болуп ССРЭ-ниң ЭА-зының президентизи уламчылаар чугаалаан. Дыка хөй чурттарның шериг каттыжыышкыннарының, партизан шериглериниң болгаш отрядтарының дайынчылары, Удурланыышкын шимчээшкинниң болгаш фашистке удур чажыт организацияларының киржикчилери фашист эжелекчилерге удур эрес-дидим демиселди турганнар.

Бистер БҮР-нуң, ВҮР-нуң, ГДР-ниң, МАР-ның, ПУР-нуң, РСР-ниң, ЧССР-ниң, ЮСФР-ниң, ВСР-ниң, КУДР-нуң, Лаостуң конференцияда келген делегацияларынга түрээктиг ханызындан байыр чедирип тур бис. Бистер ол ышкаш Великобританиядан, Франциядан, АКШ-тан, Финляндиядан, Австриядан, Индиядан, Грециядан, ГФР-ден келген эртемненнер болгаш хөй-нитти ажылдакчылары-биле ужуражырынга өөрүп бис.

СЭКП ТК-ның эртем конференциязынга киржикчилерге чедирген байырын СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин номчууруга, чыылганнар ону изиг часкаашкыным-биле уткуп-хүлээп алганнар.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга болгаш тайбыңны база улустарның айыыл чок чоруун камгалаары дээш демиселге совет улустуң Тиилелгезиниң бүгү делегейге төөгүлүг үжүр-дузазының дугайында илеткелди «Правда» солунуң кол редакторы академик В. Г. Афанасьев кылган. Ада-чурттуң Улуг дайыны бистиң Төрээн чуртувустуң кажан-даа таварышканы дайыннардан эң-не хөй хан төгүүшкүннүг, үреглээшкинниг болгаш оон-биле кады эң-не чөптүг дайын болган деп ол чугаалаан. Ажылчын аңгының делегейде бир дугаар күрүнези артар бе азы артпас бе деп айтырыг ооң чайгаар-биле тургустунган. Дайынның бүгү-чаагай эки сорулгалары Төрээн чуртту камгалаары-биле бүгү совет улустуң ноуруу үнериин ылапты боор турган. Илеткелчи коммунистер партиязының кол ролюн тодаргайы-биле тайылбырлаан, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның эвилелиниң, ССРЭ-ниң улустарының найыралының болгаш аки-дуңмалыышкы чоруунуң аштырбас күжүн көргүскен.

ССРЭ-ниң камгалал министериниң бирги оралакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы В. И. Петров фашистиг Германияны чылча шаварынга Совет Армияның шиитпирлиг ролюнуң дугайында илеткел кылган. Ол 1941 чылдың дайынынга чедир Европага турган шериг-политиктиг байдалдың, гитлержи командылалдың стратегтиг пламнарының дугайын тодаргайы-биле чугаалаан. Совет-германия фронтунга фашистиг бөлүктерниң кол согуушкунуг күштерин мөөнзэн турган. Аңаа улустарның салым-чолу, дайынның болгаш тайбыңның салым-чолу шиитпирлеттинип турган. Ада-чурттуң Улуг дайыны совет улуска болгаш оон Чепсектиг Күштеринге шылгал шылгалда болган, ол шылгалданы олар алдарлыы-биле дудуп эрткен деп, илеткелчи демдеглээн. Бистиң Төрээн чуртувустуң бөгүнгү камгалакчылары боттарының Ада-чуртунуң адалдарының болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган дайынчыларының салгакчылары.

Эртенги дайыннуң алдыг-бедиге өөредиглери эң-не сереммелелдиг болуруу, тайбыңның дайзыннарының чимзенииш-киннерин карак салбайн хайгаараарының эргежок чугулазының дугайын бистерге сагындырып турар.

ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң начальниги, экономика эртемнериниң доктору Л. М. Володарский «Ада-чурттуң Улуг дайыны чылдарында совет тыл» деп илеткелди кылган. Бөгүн бистиң Төрээн чуртувустуң өлүр-улуг маадырлыг чоруун үнелеп, совет улустуң Тиилелгезиниң төөгүлүг үжүр-дузазың калызы-биле көөбүшаан, бистер камыктың мурнунда партияның политика, экономика болгаш шериг талазы-биле стратегиязы — империалистиг агрессорларның төөгүде эң улуг бөлүглээшкиниин аштырарынга чайлаш чокка чедирген стратегиязы өөрүп четтирер бис. Фашистиг Германияның сорлугу-биле халдаашкыны совет экономиказының мурнунга турган сорулгаларны дыка өскертипкен. Ол үеде эгелээш, бистиң чурт чаңгыс аай дайынчы лагерь болу берген. Совет тылдың хөй миллион ажыл-иштикчилери боттарының күжүн Тиилелгениң херээнге берип, «кымда-ла артык курлавырлар, хөй күш үндезиннери бар болдур, кайы улус эң шыдамык болдур, олар дайынга тиилээр» деп ленинчи сөстериниң шынныын бүгү делегейге бадыткап-биле көргүскен.

СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң директору академик А. Г. Егоров Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң сорук киирикчизи болгаш организакчызы Коммунистиг партияның ролюн болуунуң илеткелинге көргүскен. Тиилелгениң үндезиннери тайбың үеде-ле СЭКП-ниң удуртулгазы-биле салдынган турган. Илеткелчи партияның социалистиг күрүнени быжыглаарынче болгаш камгалаарынче угланган стратегтиг шугумун тодаргай анализтеп, совет патриотизмниң болгаш пролетарскы интернационализмниң ёзузунга массаларны кижизидер талазы-биле хөй талалыг ажыл-чорудулгазын демдеглээн.

Ооң соонда конференцияга темалар аайы-биле секциялар ажылдап эгелээн. Совет болгаш даштыкы эртемденнерниң илеткелдеринде совет улустуң төөгүлүг Тиилелгезиниң янзы-бүрү талалары, ооң делегейге үжүр-дузазы тодаргай көргүзүп турар.

Конференцияның ажылынга СЭКП ТК-ның Административтиг органнар килдизиниң эргелекчизи Н. И. Савинкин, СЭКП ТК-ның Пропаганда килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы В. Г. Захаров олар киржип турар.

(СЭТА).

САЙГЫН БРИГАДАЗЫНДА

Чаик салгын сырыннап, ак көк дээрже бедип үнген хүн карак чылчырыктай турар харлыг чоогалары, дагларын элээн бодунуң чылыг херелдери-биле хоорту эргиберге, бичии дамырактар оңгулчуктарга чыглып турар апарган. А Сайгын даанче углаан оруктуң чамдык черлери, ол-бо талалары малгаштала берген, бусталып, курган эгелээн.

Ийи хажызындан даглар бүргээн бичии хемчигештиң унун дургаар баткаш, улуг эвес баалыктың кырынга үнүп кээрге, Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң хову-трактор бригадазының төвү адышта дег, бо моступ келир. Ооң турар черинин эптии ажок: соондан туглап алган Сайгын дааның баарында суг, арга-ыяш-даа бар, а төөн талазында база бедик даг. А тарылга шөлдери — Үбса-Нурже кирген шаапкын Тестиң баарында.

Бригада төвүнде элээн каш «Беларусьтарны» чаңгыс одуругда чыскаап каан. Ооң бетинде септелге кылыр шөлчүгенге 3—4 хире механизаторлар бир «Беларусьту» чазып алган, септээн турлар. Ооң ындында делгем шөлде тараа чаштырар сеялкаларны үн одуруг кылдыр чыскааган, ырак эвесте хөрзүн үлдүрертир кожуглар — шупту септеттинген болгаш оларның техниктиг ажаалдазы кылдынган. Ол дугайында мында септекчилер звенозунуң удуртукчузу Алдын-оол Лагбыжап меңээ таныштырган.

— Бригадада 20 хире «Беларусь», ийи «Т-150» база үш «ДТ-75» тракторлар часкы тарылгага киржиринге белен. Оларны башкарар 30 хире механизаторлар, септекчилер бо сезонда ажылдаар — деп чугаазын уламчылады.— Звенода Сеня Чараш-оол, Василий Тоолай, Анатолий Ооржак, Петр Эренчин олар 18 сеялканы, хөрзүн болбаазырадыр 17 кожугларны септеп доосканнар.

— Септелге дооступ турардыр. Механизаторлар ам чүну кылырыл?— деп айтырдым.

— Бригадада ажыл кыны чай чок. Ам малчыннарже мал чеми сөөртүп, далбый тыртарын чорудуп эгелээн. Удавас шык белдирыышкынынче киреринге белеткенип тур бис — деп, А. Лагбыжап харыылады.

Шынарлыг эки үрезин — бедик дүжүттүң магадылалы. Ынчангаш водураажылар эки шынарлыг 80 тонна кызылтасты болгаш суланы Тандыда Кодээ ажыл-агыйның дүжүлга станциязындан эккелгеш, ону чаштырарынга белеткээн.

Часкы тарылга үезинде механизаторларга таарымчалыг байдалды тургузары ажылдың бүдүрүкчүлүг, шынарлыг болурунга идигни бээр. Ынчангаш Сайгында хову-трактор бригадазында столованы септээрин, механизаторларның, ажылчыннарның чурттаар бажыңын аштап, чугайлап, бүдүрүн Маадыр Маадырның удурткан шаң ажылчыннарының звенозу доозупкан.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: А. Лагбыжаптың удурткан звенозунуң кежигүннери; дуржулгалыг септекчи В. Тоолай.

Авторнуң фотолары.

ЫЯШ БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРИНИҢ ЧЕДИИШКИННИ

Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйы квартал планын чедиишкинниг күүсеткен. Пландан ажыр 90 кубометр ижиг материалдары белеткеттинген, 500 кубометрин херегленикчилерже чуурун чоруткан. Бүдүрүлгениң ажылчыннарының белдер, ажылдың шынарын эки киирер дээш бригадалар болгаш цехтер аразында чарлаттынган социалистиг чарыш чедиишкиннер ажылдаарынга идигни болуп турар.

Чербикин ыяш белеткээр пунктузу социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Үш айларның түңнели-биле коллективтиг күш-ажылчы маргылдааның мурнуу одуруунче үнген. А. И. Герасимованың удурткан бригадазы эки ажылдап турар.

Бистиң корр.

КАДРЛАР—КОЛ ЗВЕНО

Амгы үеде бистиң республиканың СЭКП райкомнарының пленумнарында партияның XXVI съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң Пленумнарының негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды экижидер дугайында айтырыгларны чугаалажып турар.

ТООРА-ХЕМ. СЭКП Тожу райкомунуң ээлчеглиг пленуму хүүн болуп эрткен. «Партияның XXVI съездизинден, СЭКП ТК-ның Пленумнарының база партия Тыва обкомунуң VI пленумунуң негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды сайзырангайжыдар талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны аңаа чугаалашкан. Пленумга илеткелди СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретары С. Ы. Мөңгүш кылган.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер СЭКП Төп Комитединиң негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды экижидер талазы-биле моон соңгаар кандыг хемчеглерни партия организациялары ап чорудары дээш айтырыгларыкга доктааган. Ооң-биле чергелештир кадрларның шилилгезинде, ажылга таарыштыр тургузарында, кижизидилгезинде четтеңерии илередип, ону эдип алыр да чүнү кылырын тодаргай чугаалааннар.

Райкүүскомунуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң адрезинге районнуң партия конференциязынга болган партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга болган шүгүмчүлелдиг саналдарны күүседир талазы-биле кандыг хемчеглерни ап турарының дугайында райкүүскомунуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги О. С. Даргыныг информациязын пленумга дыңнаан.

ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

СЭКП Өвүр райкомунуң кежигүну, районнуң «Ак-Чыраа» совхозунуң анык малчыны Ирина Доржуевна Дагба Чадаатының Сарыг-Сеңгиле кыштаг турар. Ооң чаа туттунган кыштаанда таарымчалыг байдалдар тургустунган. Малчынның кыштаанда мал чеми четчири-биле дужуртунген. Хойларын чадыг суг-биле суггарып турар. Малчын солун сеткүүлдү үезинде ап номчуп турар болгаш зооветеринарлыг билиин үргүлчү бедидип чоруур. Ооң коданында 352 хойнуң хөй кезии ооддаан. Хураганнар оңча-меңди алдынган. Бо хүннерде ооң коданында олут-чылдың чок чымыштыг ажыл үргүлчүлеп турар.

Н. ДАМДЫН.

Апрель 20 — Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ХӨЙ АЖЫЛДАР КЫЛДЫНАР

Республиканың тараа продуктулар эргелелиниң бүдүрүлгелериниң ажыл-иштикчилери В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникке идепкейлиг киржир дээш хынамчалыг белеткенип турарлар. Бүдүрүлгелерде тургустунган коммунистиг субботниктиң эрттирериниң штабтары кылыр ажылдарны тодаргадып, белеткелди удуртуп турар. Күш-ажылдың байырлалынга ниитизи-биле 400 хире кижи киржир, оларның иштинден чүс ажыг кижи боттарының бүдүрүлгелеринге ажылдаар. Камнап алган электри энергиязы, оларга чуулдуг болгаш материалдары-биле ажылдаар кижилер эргелелде эвээш эвес.

Эргелелдиң ажыл-иштикчилери ол хүн бүдүрүкчүлүг ажылдап тургаш, 100 тонна залганны, 130 тонна комбикормну бүдүрер, 350 тонна үрезинни республиканың хлеб заводтарынче, садыгларынче хөй тонна далганны болгаш өске-даа продукцияны херегленикчилерже чудуруп чорудар. Ол ышкаш техника септелгезинге база улус ажылдаар.

Республиканың тараа продуктулар эргелелиниң ажылчыннары боттарының ажылдап акшазындан 1300 ажыг рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Ч. ДОСПАН,
эргелелде коммунистиг субботникти эрттирер штабтың начальниги.

КАМНАП АЛГАН ЧҮҮЛДЕР-БИЛЕ

Сан дээрбээзи тавартыУсинск оруу-биле чорук турар № 3 АТБ-ның чүък машиналары бөгүн Ленинчи субботникке киириштир ажылдап турар. Бирги рейсче мурнакчы чолаачы Василий Алексеевич Жбанов үнүпкен. Ооң КамАЗ-ы камнап алдынган кывар-чаар чүүл-биле хандыртынган. Ол ышкаш ийи айларда 500 литрни камнап четтигипкен чолаачы Иван Марьин ырак оруксе чоруткан.

Михаил Петренко, Анатолий Дорофеев, Геннадий Ческов, Леонид Ефимов болгаш өскелер-даа, ниитизи-биле 24 чолаачы субботник хүннеринде 2687 тонна чүъкту сөөртүр. Олар 181 муң тонна-километрни камнап алганы кывар-чаар чүүлдер-биле эртер. Автобүдүрүлге беш чыл фондузунче 1346 рубльди шилчидер.

Е. ЮРИН.

СУББОТНИККЕ БЕЛЕН

Москвачыларның эгелээшкинин деткиир, В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга алдар болдурган коммунистиг субботник хүнүнде коллективтиң кежигүннери, чаңгыс кижи дег, демниг үнер деп Сүт-Хөл районнуң эвилелдезиниң коллективи шиитпирлээн.

«Кызыл суббота» хүнүнде күш-ажыл байырлалынче үнер 151 кижиниң 17-зи боттарының ажылдаар турлуштарын залдап. Ол хүн коллектив 1500 рубльдиң акшазын кылыр деп планнаан болгаш ооң 300-ун беш чыл фондузунче шилчидер.

Эмнелге ажылдакчыларының, ажылчыннарының хөй кезии ол хүн чаагайжыдылгага ажылдаар. Субботникке белеткел ажылдары доозулган, ледник-дүүректерни, ширбиштерни, чугайны, херим септээринге болгаш өрт ажырер херекселдер азар шиттер кылырынга дилиг материалдары болгаш чаагайжыдылгага чугула херекселдер бөш удур белеткеттинген.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Иштии салбырының Алдын-Иштииге, Шелеге, Чаңгыс-Шивиге барып ажылдаар ажылчыннары, малчыннары оруг аштаар. Ийи ажылдаар хүннээ 73 кижи ажылдап алган акшазындан 480 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Өжүү кыргылдазынга ол хүн чүс кижи бээр. Ийи тракторлуг ажылдап хүннээр мынча кижи беш чыл фондузунга 90 рубльди салыр.

Сайыр бригадазынга барып ажылдаар 32 кижи «кызыл суббота» хүнүнде 20 кубометр тудуг ыяжын белеткээр болгаш ол хүн ажылдаан акшазындан 60 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

В. САТ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: ажылдың стили болгаш методтары

ЧУГУЛА УЧАСТОКТАРЖЕ

«Комсомолга партийжи удуртулганы күштелдирер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге өөк ролюн бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдурган, «Бай-Тал» совхозтуң парткому, партия эге организациялары бо ажылдың стилин болгаш методтарын сайзырадгаймыдып турар.

Совхозтуң комсомол организациязының аныяктар ортузунга кижизидикчи ажылын экижидер, ажыл-агыйның чугула участоктарынга аныяктарны быжыглаар дээш чамдык ажылдарны чорудуп турар. Комсомол организациязынга партийжи эвенти быжыглаарынче, эге организацияларны, комсомол бөлүктерин таварыштыр аныяктарны совхоз бүдүрүлгезинге калбаа-биле киириштиреринче, оларның бот башкарыр чорууну деткииринче улуг кичээнгейни салып келген бис. Совхозта 118 комсомолчу бар. Оларның сезен хирези материалдыг чаагай кежикти бүдүрер ажылда хаара туттунган. Комсомол комитеттериниң, эге организацияларның секретарьларының, комсомол бөлүктериниң удуртукчуларының колдуу-ла партия кежигүннери болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар. 1984 чылда болгаш бо чылдың эрткен айларында сес кижини комсомолду дамчыштыр партия кежигүнүнге болгаш кежигүнге кандидатка киирген.

Комсомолчу-аныяктар коллективтериниң болгаш тус-тус комсомолчуларның ортузунда социалистиг чарышты организастааны багай эвес. Ооң түңнелдерин эй, квартал айы-биле, а мал өлдаашкынының, часкы, чайгы, күскү хову ажылдарының кампанияларын ышкаш түлүк үелерде неделя санында үндүрүп, тиилекчилерге материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп турар. Чолаачылар В. Натан, А. Серен, трактористер Т. Серен-оол, К. Күшүгет, А. Өзөр-оол, саанчылар Ч. Лама, Ч. Араичаа, С. Маңнай, С. Ховалыг, С. Сапчак, А. Ооржак олар социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болганнар.

Совхозтуң парткому комсомолга партийжи удуртулганың база бир дээштиг хевири кылдыр комсомол комитединиң отчёттарын парткомга дыңнаарын, ооң түңнелдери-биле аныяктарга боттуг дуза чедирерин практикалап келген. Эрткен ажыл-агый чылында совхозтуң ВЛКСМ комитединиң отчёдун парткомга ийи удаа дыңнаан. Ол хуралдарга совхозта комсомолдуң мал ажылы суга деп шүгүмчүлээн. Мал ажылы ышкаш харысалгалыг участоктарда аныяктар саны кызырылган. Бо четпестерни чайладыр талазы-биле чогуур сүмелерни коммунистер берген. Парткомнуң шиитпирлерин комсомол комитединиң канчаар күүседип турарын доктаамал контрольдап, олардан негелдени шыңгыырадканывыс соонда чамдык четпестер чайлаттынган.

Комсомол ажылынга партийжи удуртулгада чедир кылдынмайн турар чүүлдер бар. Аныяктарның бот-идепкейин көдүрер, оларның бот-башкарныр чорууну долузу-биле хандырар ажылдар ам-даа чогуур деңнелге тургустунмаан. Маңаа кол черни комсомолчу-аныяктар коллективтери ээлээп ужурлуг. Совхозтуң Шивилигде комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазында, төпте «Аленушка» уруглар садында комсомол организациялары бодунуң дайынчы арга-шинээзин чидирип, кошкак ажылдап турарын дүвүренчиг болбас арга-жок. Шивилиг бригадазынга четчелээшкинни катап чорудар. Мында 22 малчыннардан чүгле ады кижи комсомолчулар болуп турар. Коммунистерниң ниити хуралынга партком кежигүннериниң кижи бүрүзүнге бир кижини даскаш, тос комсомолчуну малчыннадып үндүрген. Сарлык бригадазынга, ховуга комсомолчу-аныяктар коллективтерин тургузарын шиитпирлээн. Комсомолчулар ортузунда политиктиг өөредилгени организастаанывыс ырапта четпес. Ооң тематиказын чогумчалыг шилип албааныңдан, кичээлдерге белеткелдерни буу-каа чорудуп турарындан аңаа аныяктарның киржилгези кошкак, бот-идепкейи куду.

Бо четпестерни моон соңгаар болдурбас тейлээде, пропагандистер кылдыр бүгү талазы-биле бышкан, харысалгалыг кижилерни быжыглааш, оларга практиктиг дузаны доктаамал чедирери чугула болуп турар.

К. АДЫГБАЙ,
«Бай-Тая» совхозтуң партком секретары.

МОЛДАВ ССР. «Флоаре» дээр дуржулга-бүдүрүлгезинге ССРЭ биле ГДР-ниң арзында чазактар дугуржулгаларын ёзугаар хевис аргыыр комбинаттың тудуу Кишиневта дооступ турар. Ол комбинат толевилээн күчүзүнге четкенде, чылдың-на 900 муң дөрбелчин метр хевистерни аргып кылыр апаар.

Кишиневтуң ол чаа бүдүрүлгезиниң дыка хөй ажылчыннары ГДР-де Алорф хоорайның «Деко» дээр улусчу бүдүрүлге чериниң хевис фабриказынга белеткелди эрткеннер. Олар бөгүн күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап, эштеринге хевис аргыырының мурнакчы аргаларын өөренип алырынга дузалап, Тиилелгениң 40 чылынга алдар болдурган чарыштың мурнуку одуруун ээлеп турар.

«Флоаре» маркалыг продукцияны бистиң чуртта калбак хереглелдиг апарган, ооң чамдызын Герман Демократтыг Республиказе чорудуп турар.

ЧУРУКТА: ажылчын-дагдыныкчы Татьяна Боубэтрын (солагай талазында) бодунуң өөреникчизи Федора Скороход-биле кады тур. Ол өөредилге курузун чедиишкиннинг дооскаш, хевис аргыкчызы болу берген.

М. ПОТЫРНИКЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДИП ТУРГАШ...

Чоннуң амыдырал хандырылгазы — улус ажыл-агыйының карын болгаш хөй талалыг адыры. Ында чүс-чүс кижилер ажылдап, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкиннинг шиитпирлеп турар. Ол дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыжыгының бирги сессиязынга депутаттар демдеглээн.

Ук сессиядан бээр чартык ай ажыг үе эрткен. Бистиң ажылывыска хамаарыштыр үнген шүгүмчүлелден шыңгыы түңнелди үндүрүп, он бирги беш чылдың сөөлгү чылын чедиишкиннинг доозар, партияның ээлчеглиг XXVII съездизин болгаш улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур талазы-биле немелде хемчеглерни ажылдап кылган бис. Оон уламындан бо чылдың баштайгы кварталының планын күүседиикен черлерниң саны өскен.

Бо чылдагы сорулгаларывыс улуг. Оларның эң колу — чонга ачы-дуза чедирериниң хевирлерин көвүдедири болгаш шынарын экижидери болур. Бо талазы-биле эрткен үеде кылган ажылдарывыс база ээзш эвес. Чүгле он бирги беш чылда чагыгны комплекстиг арга-биле хүлээп алыр сес пунктуну организастадывыс, олар бир кижиге онаштыр ортумаа-биле 9 рубльдиң ачы-дузазын чедирип турар. Бо үениң дургузунда чонга ачы-дуза чедирериниң 70 хевири шиңгээдип алдынган, ооң түңнелинде 191 муң рубльдиң ажылы кылдынган.

Чаа техниканы шиңгээдип ап, ону бүдүрүлгеге ажыглаары — бүдүрүкчүлүг ажылдын үндезини. 1981—1984 чылдарда 31 чаа техниканы амыдырал хандырылга бүдүрүлгелерин шиңгээткен, оон түңнелинде 42 муң рубльдиң орулгазы алдынган. Хол-биле кылыр ажылдарны кызырганының түңнелинде күш-ажылдын бүдүрүкчүлүү 1960 чылдаазы-биле деңнээрге, эрткен чылын 14 хуу бедик болган. Ол үениң дургузунда 721 ажылчынны белеткээн болгаш 501 кижиниң мергежилин бедиткен бис.

Кадрларның билиг-мергежилин бедидери, оларның ажылга ээ-харысалгалыг болурун чедип алыры — кол сорулга. Бо дугайында улуг чугаа СЭКП Тыва обкомунуң чоокта чаа болган VI пленумунга база болган. Аңаа бистиң министерствовуста адырларында ажылдап турар кадрларның дугайында шыңгыы шүгүмчүлел болган.

Кадр айтырыы мурнуку чылдардан бээр бисте кол черин ээлеп келген. Чыл санында чагыг хүлээп алыкчыларының семинарын эрттирип келген бис. Ол ышкаш баш таарыкчылары, сан-төө ажылдакчылары «Мергежилдиң тергиини» деп конкурстарга киржип келген. Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур шалыпчы күш-ажыл дээш эгелээшкинниң амыдырал хандырылга ажылдакчыларынга «Чечек» ательезинде В. Конева, радиомеханиктер бригадазының бригадири В. Скипор, баш таарыкчызы Р. Базыр олар үндүргеннер. Оларның эгелээшкинин республиканың

Удуртукчуга сөс

ажылдакчылары бир демнит деткээн.

Бо чылдың баштайгы кварталы доозулган. Төөгүлүг хүннерге уткуштур салган сорулга улуг. 1984 чылдаазынга деңнээрге чонга ачы-дуза чедирериниң хемчээлин 4 катап өстүрерин планнап турар бис, а кодээге ону 4,3 катап өстүрери көрдүнген.

Камналга айтырыы база бисте кол черни ээлеп турар. Электри энергиязын, одаар чүүлдү камналгалыг ажыглаарын социалистиг хүлээлгеде айыткан бис. Оон ангыда камнап алган материалдар-биле ийи хүн ажылдааш, улус ажыл-агыйының бо адыры посылка дааржактарын 200-түвичи столдарны 20-ни кылырын, 46 эжеш пликти, 10 костюмну дааравын, 608 фото-чурукту тырттырарын планнап турар.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдериниң арзында социалистиг чарыш калбарган. Аңаа Бии-Хемниң, Өвүрнүң, Каа-Хемниң, Барыын-Хемчиктиң эргелелдери тиилекчи болуп үнүп турар. Бо коллективтер бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүгуштур экижидип келген. Ооң түңнелинде ай, квартал санында планныг онаалдаларын күүседип турар.

Кандыг-даа күш-ажылчы коллективте чедиишкиннерин кадрлар шиитпирлээр. Бисте дуржулгазын нептередир, өскелерге үлегерлиг ишчилер ээзш эвес. Кызылда хууда чагыг хүлээп алыр фабриканың даараныкчызы О. Олушпаяк, быжыкчы В. Ростовцева, идик септээр мастер Б. Шатохин, Мөңгүн-Тайгада К. Одай-оол, Өвүрде Р. Моңгуш, Чөөн-Хемчикте З. Сарыглар, Бии-Хемде А. Неделина болгаш өске-даа он-он мурнакчылар бар. Ындыгларны аныяктарга быжыглаар, оларның дуржулгазын нептередир талазы-биле ажылдар бисте кылдынып эгелээн.

Бистиң ажылывыста четпестер хөй. Оларны чагыкчыларның партия, совет органнарже, солуннар редакцияларынче болгаш министерствоже кээп турар чагаалар, хомудалдар бадыткаар. Чоңдан септээри-биле хүлээп алганывыс телевизорларны, шактарны эттаар, будуур дээн хептеривисти болгаш өске-даа чүүлдерни чогуур үезинде кылбас, харын-даа чидириптер сүг фактылар бистиң бүдүрүлгелеривисте бар. Ол дээрге мында ажылдап турар кадрларның харысалгазы чогунда. Ындыгларның уржуундан үрей кылышкынныар, шынар чок ажылдар база үнүп турар. Ол бөгүнгү болдурбазы, кадрлар-биле ажылды күштелдирери — Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң удуртукчуларының, хөй-нитти организацияларының сорулгазы болуп турар. Бо талазы-биле хемчеглерни министерствода ажылдап кылган. СЭКП-ның XXVII съездизин база улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур талазы-биле тодарган сорулганы коллектив бүрүзүнүң мурнунда салган.

В. ЧИМДАН,
чоннуң амыдырал хандырылга министриниң оралакчызы.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

Кыш — малчын кижиге шылгалда, аңаа ыяк белеткенир чугула дээрзин Сүт-Хөл районда Карл Маркс аттыг совхозтуң дуржулгалыг малчыны Байыр-оол Айыжыевич Сат эки билир. Эрткен чайын ажыл-агыйның девискээринге сигенниң үнүжү мурнунда чылдарга деңнээрге терең, бедик болган. Ол 1984—1985 чылдарның кыжынга хереглээри-биле 13 тонна ногаан сигенни, 7 тонна көк суланы кезип белеткээш, бодунуң турум кыштаа Үш-Кара-Тей деп черге чедирип, инек чип төтчеглевес кылдыр кажаалап, кыштааның септелгезин бодунуң күжү-биле эки шынарлыг кылдыр чылыг үеде кылып алган.

Хойжунуң кыштаа — Сесеге ховузунуң хүнннээрек талазында каът-каът чоогалар лыг белде-даа болза, хову талазының одары хөртүктээр, хатчыл, ыланғыя декабрь, январь айларда чыварлыг берге кыштагларның бирээзи. Сооктуң аагын чээрби ажыг чылдарда малчыннап келген хоочун хойжу кымдан артык билир. Болгаш, чаш хураганнар адаанга төгер куртаг өдекти 10 тонналы белеткээш, чаш малды доруктуруп өстүреринин таарымчалыг байдалдарын тургускан. Хураган кажаазы чылыг, электри чырыы бар, чем каар шагжалар, сүт кудар коошпалар четчир.

Чер оъду терең болганындан малчынның кодалы кыштаа хүр ашкан, даваны тастан, чулаам чаңгыс-даа хой чок. Хойнуң массалыг оолдаашкыны февральдың бирги чартыындан эгелээн, март төнчүзүнге чедир кодана төрүүр 311 хойнуң кол ныруузу оолдаан, чаш хураганнар менди камгалап алдынган. Бо кодада дуржулгалыг сакманчы кыстар Орлан Түлүш, Олзеймаа Моңгуш олар кызымак ажылдап, кижи бүрүзү 85—115 хураганны доруктуруп, хойжуга мактаттырып турарлар.

Эрткен чылын хоочун хойжу сөзүн ээлеп, чүс башка онаашпыр 95 хураганны, бир хойдан 2,6 кг дүктү ап, ажыл-агыйның малчын мурнакчыларының одуруунга туржуп шыдаан. Байыр-оол Сат он бирги беш чылдың доозукчу чылында Тиилелгениң 40 чылынга тураскаадып 100 хойдан 95 хураганны камгалаар, баш бүрүзүнден 2,7 кг дүкту кыргып дужаар, ниитизиниң малынга 15 тонна чымчак сигенни, 5 тонна саваңны белеткээр, хураган адаанга төгер 10 тонна өдекти кургадып бөлер, кыштааның үүрмек септелгезин Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге уткуштур бодунуң күжү-биле эки шынарлыг септеп дооскаш, түскай комиссияга хүлээдир социалистиг хүлээлгелерин чыл эгезинде алган. Ам ооң күүселдезин дээш кызымак ажылдап турар.

А. ОНДАР.

ШЫНАРЛЫГДА—ОРУЛГАЛЫГ

Он бирги беш чылдың дөрткү чылында Өвүр районе эът бүдүрериниң планын 103,8, күрүнеге садарының планын 103 хуу боттандырган. Ажыл-агыйлар шуптузу планнарын ажыр күүсеткен. Ыланғыя «Ак-Чыраа» совхоз эът садар планын 145,4 хуу күүсеткен.

Ниитизи-биле күрүнеге саткан шээр малдың 84 хуузу ортумак болгаш ортумактан өрү күштүг кылдыр дужааттынган. «Торгалыг» совхоз барык шуптузун эки шынарга дужааган. А ниити саткан бода малдың ортумак болгаш ортумактан өрү күштүү 65 хуу болган. Бода мал талазы-биле эки көргүзүглүг «Коммунизмче орук» совхоз чедип алган. Күрүнеге садып турар малдардан чылгы мал биле хавааның деңзитүүрү ээзш, шынары куду болуп турар.

Ажыл-агыйлар ортумактан куду болгаш арган малдарны күрүнеге сатканы ээзш дыка улуг каражага таваржып турар. Бир эвес совхозтар ортумактан куду күштүг саттынган малдарны ортумак күштүг кылдыр семирткеш, күрүнеге саткан турган болза, оон ниитизи-биле 104,4 муң рубльдиң орулгазын немей киирип ап болур турган. Эң-не хөй каражага «Кызыл тук» совхоз таваржып турар, ооң түңү 47 муң рубльге чеде. Ол ажыл-агыйның саткан бода малының алдан дөрт хуузу ортумактан куду болгаш арган болган. А «Коммунизмче орук» совхозтуң саткан шээр малының чээрби үш хуузу ортумактан куду күштүг болган, ынчангаш ол ажыл-агый 27,7 муң рубльдиң орулгазын чедир киирип албаан.

Моон алгаш көөрге, күрүнеге садып турар малдарның семиртилгезинче, азыралынче кичээнгейни улгаттырар болза, ажыл-агыйлар садар малдың баш санын өстүрбейн-даа арыг орулганы киирип алырының аргазы бар. Моон соңгаар малдың семиртилгезинче кол кичээнгейни салып, күрүнеге садар малдарны тускайлап үскеш, бригада кээрээзи-биле ажылдаар бригадаларны, звеноларны тургузары чугула.

К. ООРЖАК.

УДУРТУЛГАНЫ СУЛАРАТКАНЫНДАН

Тожу районда быжыглаттынган тудуг организациялары капитал салымыкынарын шиңгээдип албайн турар. Тудуглаар үр туттунуп, оларның шынарын экижидер талазы-биле хемчеглер алдынмайн келген. Эрткен чылын «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкыны 40 муң рубльдиң, ажыл-агый аргазы-биле тудуг тудуп турар совхозтардан «Тоора-Хем»—88 муң рубльдиң, «Май 1» совхоз 17 муң рубльдиң ажылдарын чедир кылбаан.

Тудуг организацияларында күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак. Арагалаар, прогулдаар чорукчар ээзжевейн турар. Чамдык чижектерни көрээл. «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның тудуг организациязының ажылчыннарындан дөртен ажыг кижи 174 кижи-хүнну үскен. Оон ыштандан чээрби ады кижи арагалаан. Бо чүнү көргүзүп турарыл дээрге, ажыл шагын чөп ажыглавайн, негелдени кошкадып, удуртулганы суларатканын херечилеп турар. Тудугнуң удуртукчулары бо күүскомуун харысалгалыг ажылдакчылары бо ажылче кошкак кичээнгей салып турарын үстүнде четпестер херечилеп турар. Бригадаларга, звеноларга идей-кижизидилгелиг ажыл барык чорбайн турар деп болур.

Өскелерден негелде кылып, ажылды организастаарын экижидер туржук, чамдык удуртукчулар бежин ажылга кээр келбес, харысалга чок чоруун көргүзүп турары таарымча чок. Коммунал ажыл-агыйның тудуг организациязының удуртукчузу турган Соколовту мидыглардың чижээнге киирип болур. Тудуг ажылы ышкаш чүгула участокка кадрлар шилип алырын экижидери ынчангаш кончуг чүгула болуп турар. Ол ышкаш тудугга кадрлар белеткээр, оларны ажылга быжыглаар ажыл четпес деңнелде турар.

Районда тудуг организацияларының ажылчыннарының ажылдан үнер-кирер чоруу хөй. Чижээ, эрткен чылын коммунал ажыл-агыйның тудуг участогунга чээрби чеди кижини хүлээп алган болза, оон чээрби ийи кижи үнүп чоруткан. Тудугжу коллективте шак мындыг сандаргай байдал тургустунган турда, суур тудуу, бүдүрүлге объектилери хожудап-даа турбайн канчаар.

Тудуг организацияларында колдуунда өскээртен келген кижилер ажылдап турар. Оларның солчуру база ажок. Ынчангаш түс черниң аныяк өскенин тудугжу мергежилге белеткээрин өөренип көөру чугула. Сантехниктер чедишпес болганындан ындыг ажылдарны кайы-ла-бир кижилер хөй акша төлеп турган кылдырып турар. Ындыг турбуже, үстүнде тудуг организацияларының удуртукчулары кадрлар четчелээшкининче сагыш салбайн турары хомуданчыг.

Тудуг объектилерин кадрлар-биле четчелээр, оларның амыдырал байдалын экижидер айтырыглар соңгаарлаттынмас сорулгаларының бирээзи болур ужурлуг. Ыланғыя кодээ тудугларга кадрлар чугула негеттинип турар. Бо чугула айтырыгны шиитпирлээринге хөй-нитти организацияларының дээштиг киржилгези негеттинип турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ
Тожу районы.

ЧАА МАГАЗИН АЖЫТТЫНГАН

Хоорайның Красноармейская кудумчузунда 102 дугаарлыг беш каът чурттаалга бажыңының адаккы каътында чаа магазин ажыттынган. Кызыл үлетпүр бараанныр садыының № 7 садыг каттыжышкынының 11 дугаарлыг бо магазинин садыг комплекизи кылдыр тургускан. Ынчангаш ол — хоорайда магазиннерден ылгалдыг, онзагай. Ам олче кирип көрээлинер.

Кирип келирге-ле, узун, делгем, чырык зал. А чогум магазинниң салбырлары (садыг шөлү) оон ыңдында шөлдү дургаар чаптылып чорүткан. Улуг-да магазин, ооң ниити шөлү — 900 дөрбелчин метр.

Садып алыкчы моон кандыг бараан садып ап болурул? Магазинде колдуунда улуг үш комплекс бар. Оларның бирээзинде ажыл-агый бараанныры, өскезинде — аяк-савалы, үшкүзүнде — спорт, туризм дериг-херекселдери бараанныры садып турар. Комплекс ийи салбырлыг болганда, ооң садыг шөлү ийи, ийи болурда, арта кожа.

Магазинде садып алыкчылар-даа, садыгжыларның ажылдарынга-даа таарымчалыг бүгүде чүүлдер тургустунган. Аяк-сава садар салбырны ап көрээлинер. Рынок хевискээринге магазинниң садыг шөлүн моон-биле канчап деңнээр боор, ол барык ийи катап өскен. Салбырның бирээзинде хрустальдардан, ниңы-бүрү шилдерден аяк-саваны, хөй ниңы сервистерни садып турар. Оларны шкафтарда делгеп салганы — бир ниңы, көрүштүг-даа, чараш-даа. Бараанны көрүп, шилип алырынга садып алыкчы кижиге кончуг эптиг. А паш-сава аймаан кожазында салбырдан садып ап болур силер. Ажыл-агый, спорт бараанырын база-ла ийи салбырда садып турар. Үстүнде чугаалаанывыс ол салбырларда ажылды бараанны садып алыкчы боду шилип алыр деп-шилгелиг арга-биле тургускан. Оон ангыда, садып алыкчы бо магазинден канцелир бараанырын база садып ап болур.

Магазинниң улуг товароведи О. М. Сат чаа магазинниң коллективи-биле бисти таныштырбышаан, дараазында чүүлдерни чугаалады:

— Чаа магазинге ажылдаарын кым күзевес боор. Коллектививис аныяк, садыгжыларның хөй кезии үжен харга чеди аныяктар. Магазинниң ажыттынганы баштайгы хүндеш-ле эгелээш, олар шупту тура-соруктуг ажылдап эгелээннер. Садыгның культуразын бедидип ажылдаарының бүгү аргалары бар, таарымчалыг байдалдар тургустунган. Ону чүгле кассирлерге хамаарыштыр безин ап көрээлинер. Касса аппараттары бисте шупту чаа. ОКА—3 аппарат кассирлерниң ажылдаарынга эптиг. Барааның ниити түңүн үндүрерде, ону самбыңга санап турбайн, кассага-ла санап үндүрүп келир. Кассирлерге ол чиик-даа, ийиде, садып алыкчылар ээлчег манап, үр үе чидирбес арганы бээр, аппарат чавыс, шевергин-даа. Садыглаар шилдүн хемчээлиниң улгатканы — садыгжыларның садып алыкчылар биле сүмележип, харылзажып ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Оон-биле кады мында амыдырал хандырылга өрээлин тургусканы биске таарымчалыг, кызыл-булунувус база бар. Магазинивис делгем-даа, чырык-даа, а бистиң мурнувуста кол сорулга — садыгның культуразын бедидип, кызылчыларга, оон аалчыларынга төлептиг бараан болуру.

Магазинде бараанныр салыр артык өрээлдер база бар. Ынчангаш магазинге келген бараанны аңаа хүлээн алгаш, ону ол-ла дораан салары-биле салбырларже саадатпайн киирип тер арга тургустунган.

Кызыл үлетпүр бараанныр садыының чаа магазиннинин коллективи баштайгы садып алыкчыларын хүлээп ап, оларга төлептиг бараан болуп ажылдап эгелээн. Ооң ажылдап эгелээни баштайгы хүнүнден бээр кызылчылар бо магазинге кызыдыны-биле кээп турарлар. А садыгжылар садып алыкчыларын эптиг-ээлдек хүлээп алырлар.

В. КУУЛАР.

ЧУРУКТАРДА: спорт бараанныры садыглаар килдисте садыгжылар Роза Мендимей, Людмила Килина, магазинниң коридорунда эртип турар садып алыкчылар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруктары.

Беш чылдың кижилери

БЕДИК НЕГЕЛДЕЛИГ

Школага өөренип турган-да, бичии Янко техникага сундулуг, демир-дес аймаандан бир-ле чүвени кыла бээр турган. Янко ынчан-на честези Комбаа Дамдынның тракторун септежип, чоорту ону башкарып билир апарган.

Ол сес классты доосааш, күзелин чедип алыры-биле Балгазынның кодээ профтехучилищезинче хапкан. Алыс бичиизинден техника-биле халбактанчып келген болгаш, Янко училищени кончуг эки өөредилгелиг доосааш, өскен төрээн Бай-Даангга кээп тракторист бегген. Ол 1966 чыл турган. Ол күш-ажылчы базымының баштайгы чазындан эгелээш-ле эрес-кежээзин, бергелерге торулбазын, эш-өөрзүрек чорууну көргүзүп, коллективтиң идегелин чаалап алган. Дагдыныкчылары Владимир Далайның, Комбаа Дамдынның аңаа боттуг дузаны хүн бүрүде чедирип келгени халас барбаан. Трактористеп ажылдаала бир чыл болганда Янко Байыр ажыл-агыйның мурнакчы механизаторларының одуруунга киирген.

1975 чылдан эгелээш Янко Байыр бо хүннерге чедир «Чаа орук» совхозтуң кодээ ажыл-агый машиналарының механигинде тура-соруктуг, эрес-кежээ ажылдап, механизаторларның хундуткелдиг сүмелекчизи болгаш дузалакчызы болуп турар. Кандыг-бир трактор азы кодээ ажыл-агый машиназы үрели берген болза, Янко Байыр ону боду холу-биле тудуп кылчыптар чаңчылдыг.

Бо хүннерде ажыл-агыйда 22 трактор болгаш хөй санныг кодээ ажыл-агый машиналары бар. Он бирги беш чылдың доозукчу чылында часкы хову ажылдарынга киржир техниканы чаа-орукчулар ол-шаанда септеп белеткеп алган. Ам септелге звенозу хову турлаанда үүрмек септелгени доозуп турар.

Янко Байыр механизатор бүрүзүнүң болуруң даанган ажыл-херээнге ээ-харысалгалыг болуп, эдилээн техниказынга, кывар-чаар материалдар чарыгдалынга хумагалыг болурунче улуг кичээнгейни салып, бодунга болгаш эш-өөрүнге бедик негелделиг, хууда үлегер-чижектиг ажылдап турар. Чоокта чаа болуп эрткен соңгулдаларга Янко Баадайович Байырны чангыс чер чурттуглары Эрзин район Совединиң депутадынга соңгааны ону улам хөй-ээттыг ажылдаарынче кыйгырган.

К. КУУЛАР.

БУРУУ ШААП КӨӨР

Чурттуң хөй-нийти амыдыралында сөөлгү үеде бот-тывынгыр каттыжыышкыннар — клубтар тургустунуп, солун аттарлыг-даа апарган. Чижээлээрге, «Элээрлер клуву». Чаа чаңчыл бе? Эргиниң чараш эвес чамдык чаңчылдарынга удур тургустунган чаа чаңчылдар-дыр.

Арагага хандыкшывас культура талазы-биле ол чаңчылдарның эгелекчилериниң концепциязы — амыдыралда амдаа бар чамдык четпестерни эдеринге, корум-чурумну шыңгыыраарынга, быжыглаарынга үндезилеттинген ажылдарны ниитилелдиң кылып чорударынга хамаарышкан хемчеглер болуп турар.

Арагалаашкын — бөгүн-ле үелерде кижилерге хора чедирип келген болгаш хора чедирип чоруур дайзын-дыр. Арагалаашкын дээрге, эргиниң артышкыны-дыр деп бодал бисте чиргелдени бербейн турар: ол — бистиң амыдыралывысты бөгүн безин хораннап турар. Албан ёзузуң санаашкынналары-биле алырга, чүгле англичаннар безин арагага чылда 1,3 миллиард долларны чарыгдап турар. Эзиртир суксуннарны ижер талазы-биле тергиидел бисте эвес деп чугаалары база берге. Бис оларны база-ла дыка хөйну ажыглап турар бис. Эзирирни дээрге, эки туразы-биле тенек аарыыры-дыр деп, Аристотельдиң чиге сөглээнинге канчап каттышпас боор. Ынчан Аристотель чүгле каттан кылган чымчак арагаларны ижип чораан (ону безин чымчадыр холуп алыр турган) болгаш «бормотуха» (кулу шынарлыг кызыл арагалар) деп чүвени безин билбес турган. Хамык ужур дыштыг хоранны кошкак хоранга солуурунда эвес дээрзи билдингир. Арагалаашкын дээрге, бистиң амыдыралывыстың принциптери-биле шуут дүүшпес, чаа ниитилелдиң кижилериниң арын-нүүрүнге таарышпас. Ындыг болганда, ол чылып калган артышкынны бөгүнгү амыдыралдан шуут чайладыр болгаш келир үеде ону болдурбас дээш ниитилелдиң бүгү-ле бар аргаларын ажыглаар херек. Айтырыгны партия ынчаар тургузуп турар. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунга база чугаалашкан болгай.

Амыдыралдың арыг үүрү— элээр чорук болур ужурлуг. Эмчилерниң шиитпирлиг негелдезинге канчап каттышпас боор: кижиниң амыдыралының дургузунда араганы чаңгыс-даа дамдыны ишпес! Ол шын негелде. Ынчалза-даа бөгүнгү бар аргаларывыстан эгелээр ужурлуг бис. Айтырыг дыка нарын, ынчангаш ону дарый шуут шиитпирлептери, ылангыя араганы бүдүрерин болгаш садарын дарый соксадыр ындыг администратвтиг хемчеглерни алыры белен эвес. Бүгү-ниитиниң «курган хоойлузу» чоорту боттаны-даа бээр чадавас. Ынчалза-даа ол дораан-на боттаны бербес, ону боттандырарынга ниитилел медерелинге быжыг үндезинни белеткеп тургузар ужурлуг.

Шаандагы чугаалап турганы ышкаш, ол айтырыгже бүгү делегейни чөлендир углаар апаар. Ниитизи-биле чугаалаарга, аңаа комплекстиг, эртемге үндезилеттинген, системниг туруш херек. Ол амдызында тургустунмаан дээрзин чугаалаар апаар. Маңаа хөй-ниитиниң болгаш администрацияның күжениишкиннери социологтарның шинчилеп кылган ажылдарынга даянып апаар.

Аарыг кижилерни бодувустуң акша-хөреңгивис-биле халас эмнеп турар бис. Боттарын шак ындыг чаржынчыг байдалга чедир арагалап алган кижилерже ниитилелдиң дузазы-дыр деп ону ынчаар чугаалап шыдавас мен. Эзиректер сергедир черге хонганнарга негелде канчаар шынгыыраан-дыр, ол арагачыларга база негелде чоорту улгадыр апаар.

Арагалаашкынның эгезинден тура-ла бис шиитпирлиг болгаш чаңыш-сыныш чок болур бис дээрзин Политбюро хуралынга демдеглээн болгай. Аңаа чүгле кижизиидилге ажылы-биле кызыгаарланмас апаар. Шыңгыы хемчег алыры негеттине бээр ындыг чүүлдер база турар болгай. Чижээлээрге, бүдүрүлгеге, азы оон бедидир адаар болза —ажылдап турар черинге ындыг хемчеглерни ап болур. Эжиниң төрүттүнген хүнүнде, азы оон күш-ажылчы чедиишкиннери дээш кундага ишти шампанское ижипкен-не-дир, ында багай чүү боор дижир бодалдан адырлыр херек. Ол дээрге, коллективте байдалды баксырадыры-дыр дээрзи билдингир. Негелделиг чорук кадо чедишпес чорук-биле чамдыкта удур туржуп келир болгаш арагачыларны билбээн, көрбээн кылдыр эрттирилтер чоруктар база тургулаан. Ындыг чорук ниитилелге дажок хоралыг. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чавызадыры, брак, карак ажыттаар чорук он-он хуулар-биле санаттынар. «Курган хоойлунуң» ам безин дарый тургузар ужурлуг база бир чугула адыр бар. Араганың чедирип турар хоразының аразында эң хоралыы — тудуу төрүттүнген урутларның салымындан дыка кескү. Ада-иезиниң арагага хандыкшыыр чоруундан тудуу урутлар төрүттүнүп турар дээрзин эмчилер тодараткан. Ол аарыг эмнеттинмес.

Айтырыг чаңгыс: амгы болгаш келир үениң салгалдарының амыдыралындан ногаан чыланны үндүр сывырар дээш ажылдаар апаар.

В. ПЕТРУНЯ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

ОЛ КАТАПТАТТЫНМАС УЖУРЛУГ

40 чыл мурнунда, 1945 чылдың апрель 11-де, Бухенвальд лагерьниң кырынга хосталганың түгу кииский берген. Ол лагерьниң группа келгениниң сес чылының дургузунда өлүмнүң ол фашист лагерин дамчыштыр 240 кижи эрткен, оларның аразынга немец коммунистерниң удуртукчузу Эрнст Тельман база турган, 1944 чылдың августа ол араатанныг ёзу-биле өлүрткен Гитлерниң аг-шериглери барык чылча шаптырып, дайын доосturunуң кырында келгенде. Бухенвальдыга хоругдаттырганнар тура халыышкын көдүргеш, концлагерьни узуткайннар.

Ол черге чоокта чаа чордум. Бухенвальд ГДР-ниң девискээринде турар, немец эштер ында канчаар-даа аажок улуг мемориалдыг комплекс кылып каап-тыр, ол комплекс фашизмниң чедирген коргунчут халавын кижилерге бо-дур деп сагындырбышаан, эрткен үениң коргунчут «шенелдезин» катаптаарынга удур эвес кижилерниң чимзеникшиикиннериниң мурнунга серемчилеңиг болурунче оларны кыйгырып турар.

Фашизмни ажып тиилээниниң 40 чыл оюн делегей бо чылын демдеглээр. Совет кижилерге фашизм — ол дээрге дайынга өлген 20 миллион кижилер, үрегдеттирген 1710 хоорай база ажылчын суурлар болгаш узуткаттырган 70 муң суурлар, ол дээрге —европа черге частыышкыннар шагда-ла динмиреп эрткен-даа болза, ам-даа чавырылбаан болгаш барык өг-бүле бүрүзүнге таварышкан качыгдал база ажыг-шүжүг-дүр.

Фашизм биле дайын дөмей утказыг. Оон-биле кады ол дээрге — эң бөдүүн эргелерже халдаашкын-дыр. Германияга Гитлерниң болгаш Италияга Муссолиниинниң үезинде кара-бажыңнар, концентрастыг лагерьлер, кадыг-дошкун шаажылалдар болгаш бүгү ниити истеп сүрүүшкүннер-дир. Чех Лидицени, француз Орадурну, итали Марцаботтону, испан Герниканы чон утпас, Бухенвальдыны болгаш Освенцимни база утпас. Сонгми, Сабраны болгаш Шатиланы чон утпас. Шаг-үе эскерлип турар, ынчалзажок кижи көөр хөөн чок, өске улустарны дорамчылаар, каржызы-биле күш дегээр бүдүжү-биле фашизм ол-ла хевээр арткан. Бөгүн ол дээрге — Мурнуу Африка Республикада кедерээн расизм-дир. Ол дээрге — Сальвадорда чонну бүгү кезектерин оон кыртып-хыдып турары-дыр.

Кижи төрелгетенни төөгү талазы-биле кандыг-даа үе чадада эки-даа, багай-даа көрүп келген. Ынчалзажок XX чүс чылга чедир дерзии тергиидел бо хире улуг хемчээлдиг болуп кажан-даа көстүп көрбээн. Боттарының чаңчылдарын, ёзулалдарын болгаш хоойлуларын ёзугаар чурттап турар бот-боттарынга көңгүс дөмейлешпес чүс-чүс улустар чурттаан Чер чаңгыс баштыңга — фюрерге, президентиге чагырттыр бе, азы хуюкталыр бе дээн ышкаш айыылдыг кыжаңгыга кажан-даа таваржып көрбээн.

Фашистиг ёзу-чурумнар бо чүс чылдың баштайгы чээрби беш чылында Европага тып-тып эгелээн. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринге хуу өнчүден аңгыда өнчүнүң өске-даа хевирлери база турун болур деп шыңзыткаының соонда, миллиардерлерни келир үе дээш хаара тудупкан коргуушкун фашистиг ёзу-чурумнарның тыптып келириниң дорт чылдагааны болган.

Чырык черде миллиардерлер ындыг көңгүс ковей эвес, ынчалзажок оларга акша-хөреңги чедишпес, бар акша-хөреңги чаа херекче — хуу өнчүнү деткиири-биле массалыг шимчээшкинни организастаарынче чарыгдаттынган. Ажылчыннарны өскелерниң капиталдарын камгалаарынче кедурүп үндүрери берге болган, ынчангаш үүрмек ажылдыглар болур садыгжыларже, үс-тывыышчыларже, бай тараачыннарже идегел салдынган. «Боттарының» херээн алызында барып чидириптери-биле коргудуп, ажылчы чоннарга удур оларны хөөн кирип, чепсектиг дээрбечилер бөлүктерин тургузуп турганнар. «Баштыңнар» база дүргени-биле тывылган: эрге-чагырга дээш, акша болгаш алдар дээш политиктиг авантюраларга чүнү-даа кылырынга белен кижилер төөгүге хөй турган болгай.

Ындыг авантюристерниң бирээзи Бенито Муссолини болган, итали фашистерни ол баштап турган. 1922 чылдың октябрь төнчүзүнде фашист идегеттер «Римче поход» кылганнар. Армияның болгаш полицияның талазындан бичии-даа удурлаашкынга олар таварышпаан. Харын-даа хаан Муссолиниини чазактың баштыңы кылдыр томуйлаарынче далашкан. Итали чонну кырынга карыңгы дүн ынчалдыр душкен, делегейниң ийиги дайынны доозулган соонда чүгле ынчан ол тайылган.

Итали фашизмниң үлегери дүргени-биле тарай берген. Португалияга диктаторжу ёзу-чурумну баштай Кармона, оон соонда Салазар баштаан. Испанияга диктатураны генерал Примо де Ривера тургускан (соолээредир ону Франко солаан). Фашистер Германияга 1933 чылда эрге-чагырганы ээлепкен. Оон соонда чүү болганы бүгүдеге билдингир. 1941 чылда барык бүгү Европа фашистерниң чагыргазынче кирген. Швеция биле Швейцария хамаарышпас болуп арткан. Чүгле Совет Эвилели биле Англия үш күрүнелерге (Рим—Берлин—Париж) болгаш оларның эвилелчилеринге удур демиселди чорудуп турган.

Фашистиг диктаторларның чонну бастып, тергиидеп турган үезинде хоп-нүгүл, хөй-ниитини төөредир чорук чамдыкта күчүлээшкинни мырыңай ажып-даа тургулаан. Буржуаз демократияның ёзу барымдаалаан норма-чижектерин сагыыры-биле оларга белеткеттинген байдал тургустунган соон дарый күчүлээшкин, истеп сүрүүшкүн, концентрастыг лагерьлер, газтыг камералар — бо бүгү тыптып келген. Чижээлээрге, 1932 чылдың ноябрьда Германияга нацистер хосталганың камгалакчылары-биле кудумчу тулчуушкуннарынга эвес, а парламентиге соңгулдаларга чедиишкиннерни чедип ап турганың сактып көрээли. Антифашистер чаңгыс аай фронтузун оларга удур тургузуп шыдаваан. Оон түңнелинде 1933 чылда чазак баштыңының албан-дужаалынга Гитлер томуйлаткан. А ооң каш неделя эрткен соонда, нацист партияның контролунче шалыып «чыыш рейхстиң» дүрүүне чагыргазы делегейге фашистиг «чаа ёзу-чурумну» тургузар дээш үш-удурум планнарынга кым-на удурланырын оралдажы-дыр, ону деңнии-биле шаажылап турган.

Бөмбүрзектиң янзы-бүрү булуңнарында, Чилиден болгаш Сальвадордан Мурнуу Корейге чедир фашистиг диктатураның тыптып турар ёзу-чурумнары АКШ-тың — капиталистиг делегейниң эң күчүлүг күрүнезиниң талазындан деткимчени ап турар.

Фашизмниң элементилери чүгле ажык күчүлээшкинниг диктатуралыг ёзу-чурумнуг чурттарда эвес, а боттарының демократизми-биле мактаныр турар күрүнелерде база илереттинип турар факт-барымдаа дүвүрелдиг болдурбайн барбас. Маккартизм—ол дээрге ол-ла фашизмниң бир хевири эвес деп бе? А Американың Каттышкан Штаттары — сенатор Маккартиниң чурту — боттарының ам дыралының овур-хевирин кара чаңгыс шын чүүл кылдыр көрүп, ону өскелерге дегээр оларның «эргелиинге» негелделерни канчалдыр үвелеп көөрүл?

Фашистиг лагерьлерге Хорудаттырганнарның хосталгазының делегей хүнүн чогум-на ындыг бодалдар-биле утнуп турар бис, ону бүгү делегейде бөгүн демдеглеп турар.

А. КРАСИКОВ,
СЭТА-ның корр.

«Маңгыстарны амдажытпас»
деп чүүлге хамаарыштыр

ШЫНЫН СӨГЛЭЭН КИЖИГЕ...

Үстүнде рубрика-биле солун арнынга парлаттынып үнүп турар материалдарны доктаамал номчуп турар мен. Ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксырап, маңгысталчак амыдырал-биле чурттап чоруур кижилерни сойгалаан чагааларны парлап, ук кижилерге хамаарыштыр чиндиг чугаа чоруп турарын көнчүг чүүлдүг деп бодап турар мен. Ак сеткилдиг ажыл-ижи-биле үүле-херекти бүдүрүп, төлептиг ажылдап, чурттап турар кижилерниң делегейинде ийи-чаңгыс ындыг кижилер бары чаржынчыг-дыр. Бодап көөрге-даа, кижи ажыл чок канчап, чүнүң-биле амыдырап чурттаарыл? Чаңгыс чер чурттуглары төрээн суурунуң, совхозунуң амыдырал-чуртталгазынга, ажыл-ижинге киржип, чаагай кежикти холу-биле бүдүрүп, күш-ажылдың өөрүшкүзүнге бүргеткен чурттап чорда, ооң кыйыынга кыстыңып, хөлегезинге артарга, ындыныг болгу дег. Ындыг кижилер бистиң аравыста бар.

«Каас тодуг чуртталга карак кызыл ажылда» дээр болгай. Ындыг болганда, эки чурттаар төлээде, эки ажылдаар апаар. Ийи-чаңгыс кижилерниң ону билбези хомудаачыг-дыр.

Ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылырындан оспаксыраар, бодунуң дужун харап чурттаарын бодаар, хуу өнчүзүрек кижилер бистиң районда, суурувуста база бар. Маңаа мен ол дугайын бир чижекке хамаарыштыр көргүзүп көрейн.

Бистиң Мөрен суурда төрээн совхозунуң бүдүрүлге ажыл-ижинге, ооң экономика талазы-биле быжыгарынга үлүүн киириштирбейн турар кижилерниң аразында Кавва Хурууттуң ады база бар. Оон мурнунда ол совхозка чолаачылап-даа чораан. Сөөлгү үш-дөрт чылды ап көрээлинер. 1981 чылда совхозка ол хойжулаашаш, ажылынга эки-даа диртпээн, эки талазын-даа көргүспээн. Оон дараазында чылын К. Хурууту совхоз бүдүрүлгезинге шуут киришпейн, чүгле хууда малын азырап кыштаан. Ол бо хүннерге чедир ол-ла «ажылын» уламчылап турар. Ынчангаш ооң хуузунда тудуп турары бода малы, шээр малы ол кедээ Советтиң девискээринде чурттап турар хамаатыларның дузалал ажыл-агыйынга көрдүнген баш саныңдан хөй. Ол — чаңгыс аай көрдүчген чурумга шуут дүүшпес чүве-дир. Бежен хар чаа ажып чоруур кижи чүгле олче көргеш олуруптарга, канчап тааржыр боор. Шын эвес чүве-дир ол.

Күрүнелиинден хуузунда херээн бирги чергениң кылдыр көрүп, бодап чоруур кижилер бистиң аравыста бар-дыр. Ындыг чоруктуң ону долгандыр, кожа-хелбээ чурттап турар кижилерге салдары кандыгыл?

«Күш-ажылды үнелеп, хүндүлеп билбес, аңаа кижизиттинмээн кижилер кижилерге эки кандыг салдар чедирип болурул?» деп айтырыг тургустунуп кээр. К. Хурууттуң оглу Алексей Хурууу совхозка хойжулаашаш, хаарысалга чогу-биле хөй хураганнарны чудадып өлүргеш, өреге онаашканы маңаа дорт харыы ол эвес деп бе? Суд ону төлээр кылдыр шиитпирлээн.

Ак сеткилдиг ажылы-биле совхозунуң экономиказының хөгжүлдезинге төлептиг үлүүн киириштирип чоруур кижилер четпестерге эптеш чок болгай. Ылаңгыя коммунистер ол чоруктарны ёзулуг партийжи ёзу-биле шүгүмчүлеп турарлар. «Шынын сөглээн кижиге кижи өштүг, шывык туткан кижээ — ыт өштүг» дээни ышкаш «Мөрен» совхозтуң мурнакчы хойжузу Орус Намдалдың шүгүмчүлел сөстерин эзиртир арага ижип алган турган Алексейниң сагыжынга кире хонуп келирге, малчының кыштаанда 53 тонна сиген, үш тонна көк суланы ол сагыштыы-биле өрттедипкен. Ол үүлгедин дээш А. Хурууту хоойлу ёзугаар кеземче херээнге онаашкан.

База чижек. Константин Кангай Ленин аттыг совхозтуң девискээринде чурттап турар. Ол база доктаамал ажыл кылбайн, колдуунда-ла база хууда малын азырап олурар. Оон чогум киир бижидилгези Мөрен кедээ Советте. Дөртен хар ажып чоруур кижи ажыл кылбайн чурттап олурар деп чүвени бодап көрүңер даан.

ССРЭ Конституциязының 60 чүүлүнде мынча деп бижиттинген: «Бодунуң шилип алганы ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулганың талазы-биле ак сеткилдиг ажылдаары, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыыры — ССРЭ-ниң күш-ажыл кылып шыдаар хамаатыг бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш алдарының херээ. Ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан ойталаары социалистиг ниитилелдиң принциптеринге таарышпас». Ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксырап чоруур кижилерге ону база катап сагындырып каары артык эвес.

Моон кандыг түңнел үндүрзе экил? Хуу өнчүзүрек, совхоз бүдүрүлгезинге киришпес кижилер районнуң совхозтарында бар. Ындыг кижилер-биле ажылды чорудуп турза-даа, ол үениң негелдезинге дүүшпес. Ынчангаш ниитиниң ажылынче хаара туттунмаан кижилер районда ам-даа бар-дыр. Оон-биле кады көрдүнген норма-чижектен ажыр мал тудуп турар кижилер-биле ажыл кошкак. Ол айтырыгларны кедээ Советтерниң күүскомнары, совхозтар директорлары, административтиг органнар кичээнгейге ап, ындыг кижилерге хамаарыштыр шыңгыы түңнел үндүрер үе келген.

Д. ШЕРИГ-ООЛ.
Эрзин район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ССРЭ-НИҢ ЧААГАЙ КҮЗЕЛ-СОРУУ

М. С. Горбачевтуң «Правда» солунунуң редакторү-биле беседазын даштыкының массалыг информация чепсектери, аңгы-аңгы чурттарның сураглыг политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары Совет Эвилелиниң чаагай күзел-сорууның, делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар, боо-чепсекти эндере бүдүрериниң оруктарын дуглаарынга дузалаар ак сеткилдиг чугаалажышкыннарже болгаш боттуг шиитпирлээшкинни тывары че оон чүткүлүнүң бүзүреңиг көргүзүү кылдыр үнелеп көрүп турарлар. Совет-америк харылзааларны экижидериниң болгаш ниити делегей байдалын чогумчалыг болдурарының талазы-биле бар боор турар болдунар аргаларны ажыглаваайн барып болбазын хөй санныг тайылбыр чүүлдерде демдеглээн.

АКШ-тың массалыг информация чепсектериниң кол-ла кичээнгейин делегейниң болгаш совет-америк харылзааларының амгы нарын байдалы М. С. Горбачевтуң канчаар көрүп турарынче угланган. Совет удуртукчунуң беседазы бедик деңнелге ужуражыышкынны кылырын ССРЭ-ниң чүүлдүгзүнүп көрүп турарының херечизи болурун Эн-би-си телекомпания дамчыткан. «Совет Эвилели ийи күрүне мессилдежиишкинче эвес, а бот-боттарын билчиринче болгаш харылзааларны хөгжүдеринче угланыышкынныг боор турарын бүгү делегейге көргүзер дээш херекти ынчаар чорударынче АКШ-ты кыйгырбышаан, ажык болгаш ак сеткилдиг чугаа дээш туржуп турар»— деп, Си-би-эс телекомпания демдеглээн. Совет удуртулга месилдежиишкинни Москва биле Вашингтонуң аразында харылзааларның четпестериниң болдурганы аңаа байдал эвес кылдыр санап турар—деп, **«Нью-Йорк таймс»** бижээн. Совет Эвилелиниң бодунуң ортумак ыракшылдыг ракеталарынга мораторийни тургусканы болгаш оон Европага өске-даа харыы хемчеглерни боттандырарын соксатканы совет-америк харылзааларны экижидеринге идиги кылыр ужурлуун ол солун демдеглээн.

Женевада чугаалажыышкыннарга америк делегациязын баштыңы турган **П. Уорнке** совет шиитпир дээрге, делегейниң амгы байдалын экижидери-биле тодаргай базымнарны кылырынга оон белениниң илерээшкини-дир — деп чугаалаан.

М. С. Горбачевтуң беседазының утказын дыштаныгада турар президент Р. Рейганның кичээнгейинге президенттиң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Р. Макфарлейнниң чедиргенин Вашингтонда дыңнаткан. Оон соонда эрттирген парламентиг конференциязының соонда Ак бажыңның телевиденчизи Спикстиң медеглээни болза: «Бистер СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының чугаалаан чүүлдерин өөренир болгаш оларны бүгү талазы-биле кичээнгейлиг көөр бис». Оон-биле чергелештир ССРЭ-ниң Европада ортумак ыракшылдыг чепсектерниң талазы-биле «артык күштүг чоруунуң» дугайында үндезин чок хоозун бадыткаашкыннарны катаптааш Спикс АКШ-тың администрациязы Совет Эвилелиниң үлегерин эдерериң болгаш бодунуң ортумак ыракшылдыг ракеталарын Европа дипке сайгара тургузарын соксадырын күзевейн турар дээрзин билдингири-биле чугаалаан. Совет Эвилелиниң тургускан мораторийни АКШ-тың «Европага «Першинг-2» болгаш чалгыныг ракеталарны тургузар талазы-биле үргүлчүлеп турар планнарынга салдарын чедирбес» деп, ол чугаалаан. Оон-биле АКШ-тың администрациязы боо-чепсекти кызырарының дугайында чугаалажыышкыннары кылып эгелээш, херекти оларны херек кырында улам көвүделиринче чорудуп турарын бадыткаан боор турар.

Европага бодунуң ортумак ыракшылдыг ракеталарын сайгара тургузарынга Совет Эвилелиниң мораторийни тургусканының ангаан **«Таймс»** солун «чаагай тура-соруктуң боттуг демдээ» кылдыр бижээн. М. С. Горбачевтуң илереткен бодалдарын Великобританияда бедии-биле үнелеп көрген деп ол солун бижээн. Великобританияның чазаа Барыын болгаш Чөөн чүктерниң аразынга харылзааларны экижидериниң оруктарын дилеп турар. Ядролуг чепсек курлавырларын кызырарының айтырыгларының талазы-биле совет политиканың чайгылыш чогун **«Дейли телеграф»** демдеглээн. «Совет Эвилелиниң үлегерин эдеринче болгаш Европага ракеталарны сайгара тургузарын соксадырынче Ак бажыңны Москва ажык-биле кыйгырган»— деп, **«Дейли экспресс»** бижээн.

Британ чазак совет саналга чогуур-биле харылаарынче АКШ-тың президентизин кыйгырар ужурлуг деп, Великобританияның либерал партиязының баштыңы **Д. Стил** медеглээн. Бистер ракеталарны моон соңгаар сайгара тургузар чорукту дүрген-не соксадырын чедип алыр ужурлуг бис.

Даштыкы политиканың эң чугула айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң туружунуң принципалдыг чоруун француз телевидение айыткан. Француз **«Либерасьон»** баштайгы согуушкунунуң ядролуг чепсээн Европага тургузарын үргүлчүлээри-биле Ак бажың чугаалажыышкыннарны шыны-биле, шыңгыы чорударынга бодунуң күзел чогун херек кырында көргүзүп турар деп бижээн.

Москваның чарлаан мораторийи — бистиң дипке болгаш бүгү делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарынче Москваның быжыг чүткүлүнүң чаа бадыткалы болур-дур — деп, **Португалияның радиозу** дамчыткан. **(СЭТА).**

АКП ТК-ның пленуму

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинаның Коммунистиг партиязының (АКП) ТК-зының аңаа болган ээлчеглиг пленуму келир чылдың ийиги чартынында АКП-ның XVI съездизин эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Пленумнуң киржикчилери иштики политиктиг байдалды болгаш профэвилел шимчээшкининде байдалдың айтырыгларын чугаалажып көрген, ажылчы чоннарның боттарының эрге-шөлээзи дээш демиселин улам идепкейжидериниң чугулазын демдеглээн. Пленумга АКП-ның чиигине секретары Атос Фава чүве чугаалаан.

СУДАНДА БАЙДАЛ

КАИР. (СЭТА). Чуртта эрге-чагырганы бодунуң холунда алган Суданның кол шериг командылалының медеглелин МЕНА агентилел тараткан.

Ында Суданның ийи талалыг, регионалдыг болгаш улустар аразының хартыяларынга, керээлерге болгаш дугуржулгаларга, КНО-нуң Уставының чүүлдеринге, ылангыя күрүнелерниң хамаарышпас чоруунга, оларның иштики херектеринге холгарлаваазынга болгаш мессилдежиишкиннерни тайбың аргалар-биле шиитпирлээринге хамаарышкан негелделерге шынчы чоруун онзалап айыткан.

Судан кана-даа каттышпазының принциптеринге бодунуң шынчызын болгаш шериг блоктарынга болгаш бөлүглеңишкиннеринге киржиринден ойталап турарын бадыткааның медеглелде демдеглээн.

Суданның бодунуң хүлээлгелерин араб чурттар дугазының болгаш африканың чаңгыс эп организациязының уставтарын ёзугаар күүседиринче чүткүлүнүң дугайын. Палестинаның араб улузунуң шиитпирлиг-биле деткиирини база оларның чарылбас эргелерин, оон-биле кады бот тодараттынар болгаш боттарының хамаарышпас күрүнезин тургузар эргезин хандырарынга идиг көргүзериниң дугайын документиде чугаалап турар.

Судан африкан улустуң расизмге болгаш өөк-язы ылгаар чорукка удур демиселин быжыы-биле деткип турарын оон ыңай база айтып турар.

ВАШИНГТОН. «Биске бомбалар эвес, ажылдаар черлер херек», «Дайынга белеткелди эвес, ажыл бээрин, дең эргени негеп тур бис», «Төп Америкада АКШ-тың интервенциязын соксадыр» — дээн кыйгырыглар-биле ажылчы чоннарының эрге-ажыктарынга удур администрацияның авантюристиг даштыкы угланыышкынынга болгаш иштики политиказынга удурланыышкынны илередириниң марыжы америк найысылалга боор эрткен. Ынчаа ол маршты президентиниң ийиги хуусаага даңгырак бергенинге холбаштыр Вашингтонга кылган бай-шыырак хүлээп алыышкыннарга дүштеки шайлалгаларга болгаш хоглээшкиннерге «күш-ажылчы Американың харыызы» кылдыр дайынга удур, профэвилелдерниң, херээженнерниң, аныяктарның, негрлерниң болгаш өске-даа дыка хөй организацияларны организастап эрттирген.

ЧУРУКТА: Вашингтонда удурланыышкын марыжының киржикчилери. Мурнунда солагай талазында — сураглыг политиктиг ажылдакчы, президентиниң албан-дужаалынга демократтыг партияның кандидады кылдыр депшидеринге кордап турган Джесси Джексон.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

Канада америк чепсектиң чаа хевирлериниң шенээриниң шөлү болу берген. Чоокта чаа Пентагон канада девискээрлериниң кырынга чалгыныг ракеталарның тускайлаң ужудуушкунун шенелдезин кылган. Бофорт далайының кырынга чораан, Б-52 дээр бомбардировщиктен салып үндүрген ракета Канаданың соңгу болгаш соңгу-барыын районнарының кыры-биле Альберта можуда Коулд-Лейк дээр агаар шериниң ракета шенээр полигонунга чедир ушкан.

ЧУРУКТА: америк чалгыныг ракетаны кээп хонуп каап черниден сөөртүп турары.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ИНДИЯНЫҢ ЧАЗААНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның чазаа Нью-Йорктуң округ судунче «Юнион Карбайд» дээр корпорацияның үлгедиинеки-нинге холбаштыр билдириишкин чоруткаш, эрткен чылдың декабрь 3-те Индияның Бхопал хоорайынга болган халаптың чедирген каража-хоралалдары дээш акша төлевирин бээрин монополияның баштыңнарындан негээн. Ол таварылганың түңнелинде аңаа 2500 кижи өлген болгаш он-он муң кижи хоранналганы билдингир.

«Юнион Карбайдтың» ээлери айыыл чок чоруктуң норма-чижектерин үргүлчү үреп турганының түңнелинде кижилерниң хөйү-биле өлүп-кырлырын болдуруп, бойдуска каражаны таварыштырган деп, албан документизинде чугаалап турар. Ол айыылдыг халап болганынга бурууулуг бүгү кижилерни шиидерин Индияның чазаа негеп алыр дээш оралдажыр.

АЯН-ЧОРУК ТҮҢНЕЛИ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). АУДП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Афганистан Демократтыг Республиканың тайбың, эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш найырал организациязының даргазы А. Ратебзадтың Швецияга аян-чоруу доозулган. Ол аңаа Ажылчын партия — коммунистерниң (АПК) удуртулга чериниң чалалгазын ёзугаар чораан. Ол АПК-ның инициативазын ёзугаар афган революция-биле эп-сеткил каттыштырарының кампаниязын чуртка эрттирген хемчеглерге киришкен.

А. Ратебзад Стокгольмга, Гетеборгка, Мальмеге болгаш Судсвальга болгулаан митингилерге болгаш ужуражыышкыннарга киришкен, эң улуг швед солуннарның, информация агентилелдериниң болгаш телевидениениң тайылбырлакчылары-биле ужурашкан.

Швецияже аян-чорук улут чергелиг-биле ажыктыг болгаш үре-түңнелдиг болганын А. Ратебзад СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Оон түңнелинде АПК биле АУДП-ның аразынга 1985—1987 чылдарда кады ажылдажылганың дугайында протоколга ат салдынган. Ону ёзугаар Ажылчын партия—коммунистерниң делегациязы Афганистан Демократтыг Республиказага аян-чорук кылып кээрин көрген деп, А. Ратебзад чугаалаан.

«АРТЫК КИЖИЛЕР»

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Эң улуг дээн америк штат — Калифорнияда ажыл чокталыр чорук бедик деңнелде хевээр. Мартта «артык кижилерниң» саны ында барык 900 муң четкен. Аныяк кижилер эң-не вар-берге байдалда таваржып турар — 20 хар чедир назылыг аныяк оолдар болгаш кыстарның 18,4 хуузу ажылдаар эргези чок боор турар. Ол ышкаш штаттың девискээринде чурттап турар негрлерниң 16 ажыт хуузу болгаш испан дылга чугаалаар америкааннарның 10 хире хуузу амыдырап-чурттаар ажыл тывар аргазы чок боор турар. Калифорнияга ак эвес кештиг аныяк оолдар болгаш кыстарның ажылга кирип алыры дыка берге. Оларның аразында ажыл чокталыышкынның деңнели 45 хуу ажып турар.

ТӨЛЕВИЛЕЛГЕ АТ САЛГАН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ажыл чок кижилерге федералдыг дузаламчыны долузу-биле күш чок болдуруп турар хоойлу төлевилелинге президент Рейган ат салган. Эвээш-ле дээрге, үштүң бири миллион америкааннар оон түңнелинде эң-не ядыы-түреңги амыдыралга чурттаар апаар. КСИ агентилелдиң санааны-биле алырга, амдыгаа чедир-ле 340 муң хире ажыл чок кижилер штаттарның эрге-чагыргазындан ажыл чок дээш акша дузаламчызы алыр аргазын чидирген федералдыг эрге-чагыргалардан дилег кылып келген. Ам оларның дуза эрээр чери чок болган-дыр.

ЭРТЕМДЕН НЕСТЕРОВАНЫҢ АЖЫДЫЫШКЫННАРЫ БОЛГАШ ШИНЧИЛЕЛДЕРИ

«Тигрис» эң-ле хирлиг-чамдыг зонага кире берген. Далайның дыка хөй миль девискээрининң кыры саваң ковуу ышкаш чүүл — нефть-биле холушкак суук чүүл-биле шыптынган.

Хоо дег кара мазут... нефтиге борашкан бок-сак эмгежок...

(Тур Хейердал «Тигристиң экспедициязы»).

Далайларның болгаш океаннарның кыры хир-чамдан аштаттынган туруп болур —деп, техниктиг эртемнер кандидады, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Океанологияның П. П. Ширшов аттыг институдунуң аналитиктиг лабораториязының эргелекчизи М. П. Нестерова СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Ол бодуунуң сөстерин дурзулга-биле бадыткаан: улуг ээс тускай савада суг кырынче нефтини кудупкан. Лаборант өң чок суук чүүлдү ооң кырынче кудупкан. Чүгле чаңгыс дамды дүжерге-ле, нефть борбакталы берген. Суг база катап арыг апарган...

— Бойдус чүүлдерин камгалаарының экологтуг айтырыгларының аразында Делегей океанының эң хирлиг бүдүмел болур нефть-биле бокталырынга удур демисел чугула боор турар — деп, М. Нестерова чугаалаан.

Делегейде чылдың-на далайларже болгаш океаннарже ону алды ажыг миллион тонназы дүп турар. Оон уржуу дыка айыылдыг — далайның ыңгыштери болгаш диргиг амытаннары өлүр, пляжтар узуткаттынар, агаар-бойдус өскерлир...

Океанны хирлениишкинден камгалаары — 24 чогаадылгаларның, 160 эртем ажылдарының тургузукчузу Мария Петровна Нестерованың удуртуп турары коллективиниң эртем-шинчилел ажылдарының кол темазы боор турар. Ооң удуртулгазы-биле тургускан МЛ дээр бүдүмел тергиин эки үнелелди алган. Амгы үеде аңаа үндезилээш, барык сезен чүүл ындыг бүдүмелдер тургустунган.

Ол бүдүмелдиң чамдык хевирлерин танкерлерин, баржаларны, демир-орук доскаарларын, улуг хемчээлдиг саваларны болгаш өске-даа дериглелерин, эт-херекселдерин арыглаарынга ажыглаар.

МЛ дээр суук арыглакчыларны ажыглаары аар-берге болгаш хоралыг, хол-биле кылыр ажылдарны узуткаар. Даштыкының 67 фирмалары МЛ-72 дээр арыглакчыны өөренип көргеш, хоразы чок, чазылбас, ыяпаас деп бедик биле үнелээн... Бир ындыг суук арыглакчы бүдүмелди хөй катап — 15—20-даа удаа ажыглап болур.

Ол арыглакчыларны ажыглаар база бир хевири бар болган. Оларны хөй, артык холумактарлыг нефтини казып тыварда ону арыглаарыбиле ажыглап болур. Ону «Мангышлакнефть» болгаш «Куйбышевнефть» дээр нефть-биле байлак черлерниң бүдүрүлгелеринге шенээн болгаш ажыглап турар. Нефть үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге МЛ-72-ни ажыглааныындан он бирги беш чылда алыр арыг камналга чүс-чүс миллион рубль болурун санал(г)а илереткен.

И. ЗОТИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

УДУП КАЛГАН ХУРАГАН

(Төнчүзү. Эгези № 80 «Шында»).

Шуурган соксаан. Өдек шуулу кээ сай. Шаарарып калган. Сактырга, аңа тоол шагының амытаннары-ла, өдек аразынга хөмдүнгеш бизең хаялар костүп келгилээн.

Бевеймаа биле угбамны чадымга олуртуп алгаш, өдектен үнүп чоруптум. Ийи холум ээлбейи-дир. Ынчалза-даа хой малды камгалашкан эки чоруктан сагышта чиик. Тоюн кажааны ажыдыпттарга, ак аржы дег чаш мал чиигенчиле берди. Ол бисче хүлүмзүрүп, холун чайып тур. Ону көргеш, сеткилим улам чымчап чор. Бевеймааның каткызы үне берген, угбам-биле хөглүг аажок чугаалашкан оп.

Удуп калган хураган дугайында төөгүнү сактып келдим. Сумулардан үстүкү класстарның өөреникчилери район төвүнге чыглып келген бис. Кожавыс суурдан келген уругларның аразында бистиг мээн хураганым былаажып турган чаагында секпилдиг уругну танып кагдым. Үш-ле чыл иштинде кыс уругларның ынчаар өзе бээрин кым билир боор. тоолда даңгына дег хөңү сынныг, аянныг чараш апарганын кайгадым. кижидиве көргеш, каттырарга, ооң чаагында секпиллери кожуп каап турганзыг, бирде-бирде чаптанчыг, бирде магаданчыг... Ону көргеш, чүрээм шимирт дээн. Төрээн Алажымның алдын-сарала чалгыгларынга чакпаларын чаңнаткан шокарлары-даа сагышка кирер.

Даңгаар дазыл алды бакылаар, балык дузактаар, суг дувунде чараш даштар магадаар чораан үемде ону көржүк мен. Ам канчап барганы-мыл? Дириг эртемчей кырынга көрүп билип алган бүгү-ле чараш чүвеге ынакшылым ол уруг-биле солуттуна бергени ол бе?

Бевеймаа ынчап мээн угаан-чүрээм ээлээш туруп берген. Ол шагда оол, кыстың сорулгазын чагаа-ла билир чүве болгай. Ам канчаар, чечен шору эжим оолду эмеглештирип алгаш, ыелип дүжүрдүвүс. Адырам... чүү-чүү деп-ле шүлүктээн ийик мен:

Чүрээмдиве отту каггаш,
Чүге черле эскербес сен.
Улуг көрген саңнда-ла,
Уярадым көр, Бевеймаа.

Ал ыдараан, ам болап орарымга, «суликолан» турган мышкажымчыы... «Бичиимде медээжок оттан коргар-ла дээрле болгай мени» деп, Бевеймаа бир-ле меңээ чугаалаан. «Ынчангаш адым «беве» деп сөстен укталган».

Ол мээн ынаг чүрээмниң одундан база-ла коргуп чүве дег, аңаа кандыг-даа харыы бербейн, школаның дворзун алгаш чорупбарган.

Ол-даа харын оолчук үеминиң аңаа-ла кем чок сонуургалы-даа боол магат чок. Чогум ол дээш, ооң соонда ындыг кончуг сеткилим-даа даржылбаан.

Суур костүп келди. Сактыышкыннар, кужур Хемчиктиң эртенги шаңы дег, чиде бербээн.

Суурга келгеш, угбамны дүжүрүп кааш, Бевеймаа-биле улай узун оруже аъттаныптывыс.

— Шаанда мээн хураганым хунаажып турганың эки суступтуг болган, ол-ла хевээр эки малчын болган-дыр сен аа — деп, пассажирниң чалгааратпазын бодай бердим.

— Ийе, харын шору-ла чор бис. Ашаам база эки кижи — дей-дир. — Сен кандыг деп бодаар сен?

— Кандыг деп кандыг боор, меңге Тоюн ышкаш эки кижиниң кижи кайын тывар — дидим.

— Холун эрттир база хөөредип бербе дааң.

— Хөөредир чүү боор, мал-маганга салымныг-ла эр чорду!

— Тоюн сеңээ таарышкан болза, эки-дир. Мээң думмам Бевеймаа-биле таныжып албас сен бе харын, Алёш? Ындыг болза, Тоюнга таарзыраң улам дендээр.

— Канчап баар боор, кайдал эм боду ынчаш? Дыңнаарымга, өөренип-ле чоруур дижир.

— Бо чылын доозар. Ам уруглар бажыңында практика эрттирип турар. Ынчаш ужуражыр бис, аа?

— Таныжы чок бе оон?

— Чоокка чедир чок-ла кижи. Кижи сагыжынга белен тааржыр кижи база тыптыр чүве бе моң. Арага хавы чүвелер кевүдээн шаг ышкажыл бо.

— Бир ээс таныштыг болза, ол кижиң арагачы бе деп дораан айтыраалы. Арагачы дизе-ле, алгаш ыдып бээр ээс мен бе.

Бевеймаа каткызын соксадып алгаш, чугаавысты уламчылады:

— Ындыг-даа болза чүвени канчап билир, чаңгыс хүн дургузунда салым-чол шиитпирлеттине берип болур.

Кызылга баргаш, шынап-ла уруглар бажыңынга чеде бердивис. Бир өрээлден бакылаарывыска, бичии уруглар удаан чыдырлар. Узун чаштыг, шилгедээк уруг ном тудуп алган олур.

— Э-эй, Бевеймаа! — дээш, Бевеймааны ооржум кыйгырды. Уруг хая көрүнүп келди. Угбамче уткуй маңнапты.

Угбашкылар шөлээн чугаалашсын дээш, өскээр кылаштай бердим. Эжик ажылдыр узун кудумчу бажында маңнап тур мен. Угбашкылар ынаар каттыржыр-даа. Шаанда дуңмазын кажа эскерер ийик мен. Ам бодап турарымга, оозу угбазындан артык аянныг болгу дег...

Кезек болганда, бо-ла базын орлар. Угбазы туртаны:

— Кижиң мырыңай бижиир гээр ийин моң, Алёш. Арай деп эдертип экелдим — диди.

Оонуң утказы чараш-ла болгу дег, оон сеткилим чырыш дээн.

— Экии! — дээримге, харын-даа холун суна-дыр.

Бевеймаа билдирер-билдирбес хүлүмзүрүй каапты. Ооң чаагында дам-дум сеткилдер база шимчеш дээн ышкаш болду... Ак диштерин чайыннадыр чугаалай-дыр:

— Чаныксаарымны, улуг хүн таварыштыр силер-биле чоргаш болзумза, автобустаарга, дуу Чадаана, дуу Сүт-Хөл таан тувектиг...

— Меңде чүү боор, кезээде бараан боорунга белен мен — дидим.

Ол-ла болган. Бевеймаа чоруум доостадым дээш чыдып калган. Бевеймаа-биле чорупту(в)ус.

Шынап-ла оон улаштыр салым-чолувус олчаан тутчуп калган. Чүү боор, хураган ышкаш эртир удуп, дыка шушпеңнээрге, хорук бүтпес деп чүвени ам биле бербес мен бе. Ол-ла болган, салым база кара хек. Оттан коргар Бевеймааны оол шаамда отту чүрээмге кивыскаштың ойдап дезе-даа берзе, ам кээп сагыш-биле дөмей шериг эрттирип, дазыгын ёзулуг эр боол алгаш, оон дуңмазы борбак кара Бевеймаазын ап алганым.

Калдайым Бевей төрээн суурумда башкылап турар. Бодум чолаачылавышаан мен. Бажам Тоюн малчыннавышаан. Оон ынчан «кеттээжик авыы»-биле камгалап алган хой хоо ам колан сыцмас. Мал-маганы арбыдаан, балдыр тыртпас бажам-на болгай.

«Бажа бажазынга ынак, мал чыдымынга ынак» дээн ышкаш, оларымга алыс чолаачы кижи оорга-ла мен харын. Бир баг шору чурттап чор бис.

Көк-көк хаяларга хөөкүй малдың анай-хураганы деңнилей бергенде, чараш-ла! Буттары хазырар. Эртен-кежээ аларның алгызы —даларының алгазы-ла болгай. Кижиниң ийи холу чокта, ол каймын кээр!

Чаш мал-даа, чаш кижи-даа меңээ домей. Часкы чылыг өдекке ожаап удаан хураганнарны таан чаптаар мен. Кулактары делбиңнешкен, кудуруунуң бажынга думчуун үстүрүп алган, буттарын костүй тепкен шөлээткеп чыткылаар боор ийин. Иениң чылыг судун деп чүве бо ышкажыл!

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

Кызыл районнуң төвүнге улуг Тиилелгениң 40 чылынга турасхааткан уран чүүл көрүлдези болган. Мал семиртир «Сукпак» совхозтуң бот-тывынгыр артистери Ада-чурттуң Улуг дайынының темаларынга хамаарышкан ырыларны, шүлүктерни эки күүсеткен. Ында орус, тыва ажылчын аныяктар, малчыннар, чолаачылар көрүлдеге идепкейлиг киришкеннер.

ЧУРУКТА: Кызыл районнуң «Сукпак» совхозунуң уран чүүл киржикчилери хөйнүң ырызының күүседилгезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧОГААДЫКЧЫ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Красноярскиниң опера болгаш балет театрынга крайкүүскомунуң культура эргелели-биле Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң аразынга чогаадыкчы кады ажылдажылга талазы-биле керээни чарган. СЭКП Красноярск крайкомунуң культура килдизиниң эргелекчизи А. А. Мухопад, культура эргелелиниң начальниги Г. Л. Рукта база чогаадыкчы эвилелдерниң удуртукчулары, крайның сураглыг артистери, композиторлар, чурукчулар аңаа киришкен.

Тыва АССР-ниң культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының делегациязын культура министри А. С. Серен удурткан. Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы, ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Б. Чыргал-оол, Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи З. С. Донгак, А. С. Пушкин аттыг библиотеканың директору В. Ф. Романенко, филармонияның директору А. К. Өгнев олар аңаа киришкен.

Бистиң корр.

ӨГ-БҮЛЕ ЭЭЛЕРИНГЕ

Балыктан кылган чем дыка чоагай амданныг. Ооң эъдинде солуттунмас аминокислота бар. Мал-маганның үзүнге бодаарга, балык үзү организмге эки шингээттинер. Оон B_1, B_{12}, PP витаминнерин, үнелиг минералдыг бүдүмелдерни: йод, марганец, калий, фосфор дээн чижектиг чүүлдерни элбээ-биле ап болур. Ынчалзажок чамдык өг-бүлелер балыкты аъш-чемге эвээш ажыглап турар. Неделяда эъттен кылган аъш-чемни ийи удаа балыктан белеткээн янзы-бүрү чем-биле солуурун эмчилер сүмелеп турар. Кызылдың аъш-чем магазиннеринде далай балыы трасканы элбээ-биле садып турар. Бистиң сүмелеп турарывыс моон адаанда рецепт ёзугаар ук балыктан дараазында чемнерни белеткеп ап болур силер. Шенеп көрүңер даан, силерге тааржыр боор чадавас.

Маринадка —(уксус болгаш чем амданчыдар холуксаадан бүткен суук чүүл).

АМДАНЧЫТКАН ТРЕСКА

Ону белеткээрде 3—4 порцияге бир килограмм балык, улуг шопулактың дөрт ишти далган, 1/2 стакан үнүш үзү кегеттинер, дусту амдан кинр кааш алыр. Порцияларга аңгылаан балыктарны хаарыптынар, ол болу бээрге, тавакка каггаш, маринадкадан кудупгунар, ооң кырын ногаа-биле шимеп ап болур.

Маринадканы белеткээринге: 1,5 стакан суг, ийи морковь болгаш чаңгыс борбак согуна, петрушканың бир дазылчыгажы, улуг шопулактың үш ишти үнүш үзү база ындыг шопулактың 5 ишти томат пюрези, 3 гвоздика, ийи лавр бүрүзү, улуг шопулак чигир, корица, дус, уксус херерлеттинер.

Хээндектедир кескен ногааларны хаарып алгаш, томат пюрези-биле калы савага кааптыңар. Ону 7—10 минута хайындырыптыңар. Оон соонда кырынче суг куткаш база катап 15-20 минута хайындырар. Ээринге чедир беш минута арткан турда, чигир, дус, уксустан немей кааптыңар.

КАРТОФЕЛЬ-БИЛЕ БЫЖЫРГАН ТРЕСКА

Бо чемни белеткээринге бир килограмм балык, 8—10 борбак картофель, улуг шопулак ишти ак үс, 3/4 стакан сүт, дагаа чуургазы, перец, дус херерлеттинер.

Арыглаан балыкты одура кескилээш, дузап алыр. Картофельди быжыр хайындырар. Чиг дагаа чуургазын, үсту сүтке хоюткаш, үс чаап каан саваңарга балыктарны салгаш, кырынче ол холумактыг чүүлүңнерни куткаш, духовкага быжырып каңар.

БАЛЫКТАН БЕЛЕТКЭЭН КОТЛЕТА

Ону белеткээринге 250—300 грамм арыглап каан балык эъди, бир согуна, бир дагаа чуургазы, улуг шопулак ишти үс, 8—10 борбак картофель, улуг шопулак ийи ишти сухарей, перец болгаш дус херерлеттинер.

Арыглап каан картофельди хайындырыпкаш, изиг дарыызы-биле чуургаш, чаңгыс дагаа чуургазы-биле холуп алыр.

Фаршты белеткээри: фаршты хайындырыпкаш, бичииледир кезип алыр, борбакка чайындырган дагаа чуургазын кубик хевирлиг кезер, согунаны доораш хаарар, ол бүгүнү савага каггаш, перец, дус немээш, экидир холуп алыр, дамги картофельди порцияларга кескилээш, калбартыр өйгүлээш, тырткан эът каггылааш, кыдыгларын ораап каар. Оон оларны хаарыптар. Котлеталар белен апаарга, кырынче сметана, үс азы томаттыг соус куткаш столга салыптыңар.

БИТОЧКАЛАР

Сөөгүнден аңгылаан балык эъдин кезек-кезек кылдыр кескилээш, шыгыдып каан ак хлеб-биле эът машиназынга тыртыптар. Тырткан эътке перец, дус салгаш экидир холуй тудар. Боже 50—100 грамм ак үс (сливочное масло) база немеп ап болур. Белеткеп алган фарш-биле биточкалар кылгаш, үске алдын-сарала өңүг кылдыр хаарыптар.

БАЛЫКТЫ БУСКА БЫЖЫРАРЫ

Балыкты чуггаш, иштинге чиг согуна, ак үс сукжаш, пергамент (ол-шых өтпес саазын) саазынга ораагаш, буска быжырыптар.

ЛЕНИНГРАД ХООРАЙНЫҢ № 103 ОРТУМАК ПРОФЕССИОНАЛ-ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЗИ

Ленинград тудугнуң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг № 18 тудуг трестиниң баазазынга дараазында мергежилдерге өөренирин күзээн ийи... оолдар болгаш кыстарны чалап турар.

1. **Каң болгаш демир-бетон конструкцияларны эптээр даш-чы-монтажник.**
2. **Облицовщик-плиточник, облицовщик-каастакчы.**
3. **Маляр-штукатур.**
4. **Шимчедикчи болгаш чырык четкилериниң электромонтажниги.**
5. **Дериг-херекселдер (телефон) эптээр харылзаа монтажниги.**
6. **Электрогазосварщик.**
7. **Токарь.**

Өөренир хуусаазы С... деңнелин ёзугаар бир азы үш чыл. 8 ки класс билиглиг сургуулдар күрүне хандырылгазынга өөренир: үш катап халас чем-биле, дыштаныр база ажылдап кедер хептер, общежитие-биле (өрээлге-ле 2—3 кижи чурттаар) хандырар. бүдүрүлге практиказы эрттирер тудугларга халас чедер, оон аңгыда олар бүдүрүлге практиказынга ажылдап алган түңнүң чартыын алыр. Ниити тудуг мергежилдеринге өөренир болгаш ортумак билиглиг сургуулдар айда-ла 30 рубль хемчээлдиг стипендияны болгаш бирги разрядтыг тарифтиң немелде төлевирин — ниитизи-биле 70 чедир рубльди алыр.

Тудуг профессияларынга хүлээп алган болгаш «4» база «5» демдектерге өөренип турар сургуулдар автомобиль чолаачызынга өөренгеш, чолаачы эргезин ап болурлар. Училищеге өөренмишаан, институтка азы дээди өөредилге чериниң кежээки салбырынга кирерин белеткел курстарынга хары угда өөренип болур.

Училищени тергиин эки доосканнарга дээди өөредилге черлеринге болгаш ортумак тускай өөредилге-даа черлеринге кирерде чиигелделерин алыр болгаш Жданов аттыг университетке кирерде артык эргелиг болур.

Училищени дооскаанының соонда ажылдаар черни болгаш общежитиени Ленинград хоорайдан бээр.

ДОКУМЕНТИЛЕР: билииниң дугайында документ, төрүттүнгениниң дугайында херечилел (16 харлыг болза, паспорт), сөөлгү өөренип ажылдап турган черинден характеристика, өг-бүлезиниң дугайында шынзылга, турган черинден үнүп чорутканының хуудузу, № 286 майыктыг эмчи шынзылгазы — (хүлээп алыр комиссияга боду көргүзер азы үнелиг чагаа кылдыр почта-биле чорудар).

Училищениң адрези: 198206, Ленинград хоорай, Пионерстрой кудумчузу, 23, хүлээп алыр комиссия.

Чедер транспорт: метронуң «Проспект Ветеранов» станциязы, оон ынай №№ 32, 37 троллейбустар, № 68 автобус-биле Пионерстрой кудумчузу деп доктаар черге чедер.

Телефоннар: 258-23-42, 258-23-25.

Өөредилге сентябрь 1-де эгелээр.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң дыңнадыры болза, Культураның Чөөн-Сибирь күрүне институдунуң очное болгаш заочное салбырларынга өөренирин күзээр абитуриентилер-биле беседаны Кызылдың уран чүүл училищезинге 1985 чылдың май 13 болгаш 14 хүннеринде кылыр. Беседалажылышкынга кирип, эртемнерге ниити билиг эртемнерниң талазы-биле институтка кирерниң шылгалдаларынга 5 хүнүң белеткел кичээлдерин эрттирер.

Май 12-де бүгү кижилер келгеш турар ужуралыг.

Өөренирин күзээннер боттарынга дараазында документилерни ыяап-ла көргүзер:

1. Райкүүскомнарның культура килдистериниң өөредип чоруткан бижии.
2. Үш кижиниң ат салганы, ажылдап турган черинден характеристика.
3. Аттестат (боду).
4. Эмчи шынзылгазы—№ 286.
5. 3×4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.
6. Күш-ажыл дептеринден ушта бижилге.

Айтырыг тургузар телефон № 2-34-16.

АДРЕЗИ: Советтер бажыңы, 4-кү хаът, 429 дугаар кабинет, Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң кадрлар килдизи.

ЧАРЛАЛ

«Шын» солуннуң редакциязынга дуржулгалыг машинавчы дарый негеттинип турар.

Келир чери: Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3.

ТВ

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги суда шимчээшкин. 8.55 — Совет Эвилелиниң Маадыры М. П. Девятаев-биле школачыларның ужуражылгазы. 9.30 —«Так начиналась легенда». Уран-чечен фильм. 10.30 — «Билдингир-даа бол, бузуренчиг эвес». 11.20 — «Лицедеи». Фильм-концерт. 12.00—12.05 —Медээлер. 14.15 —Медээлер. 14.35 —«Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.25 — Элвээлерниң чогаалдары. 15.55 — Шыдыраа школазы. Мергежил кичээли. 16.30 — Аофалар кварцети ойнаар. 16.45—«Ол алды хардан өрү...». 17.30 — С. Рахманинов. Симфониялыг фантазия. 17.50 — «Эш келгени». Мультфильм. 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. 18.30 — Чурук бүрүзүнде хүн. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 —И. Сук. Хымдыг хөгжүмге серенада. 19.30 — Футбол. Кубок эдилекчилерниң кубогу. Чартык финал. «Рапид» (Вена, Австрия) — «Динамо» (Москва). Австриядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Космонавтылар. Черге тергиттүгеннер». Телефильм. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.05—23.45— Соңгу орус улустуң академиктиг хорунуң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги суда шимчээшкин. 8.15 — «Объективте дириг амытаннар. Беру». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус. 4 класс. Хөрзүн болгаш ооң камгалалы. 8.45 — «Иссык-Кульдуң чурумалдары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05—Испан дыл. 9.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Л. Н. Толстой. «Дайын болгаш тайбың». 10.35—11.40 — Зоология. 7 класс. Арзатан аннар. 11.00 —«Чээреннер ховуда турумчуп турлар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 —«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.05 — Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында литература. 10 класс. 13.05 —Джонатан Свифт. Амыдыралының болгаш чогаалдарының арыннарындан. 14.05 —«Таёное голосование». Бижимелдерлиг уран-чечен фильм. 15.30—15.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уруглаарга фильм. 18.40 — «Реформаның орууңда». Кызыл хоорайның аалвелеринге педагогика билиглерниң пропагандазы. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия тову». Дамчыдылга. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Ону силер шыдаар силер». 21.00 —«Үе». 21.35 — Венгр Улус Республиканың артистериниң концерти. 23.10—23.35 — Мотобол. ССРЭ кубогу. «Автомобилист» (Элиста) — «Ковровец» (Ковров). Элистадан дамчыдылга.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 9—14 метр, дүнеки үеде 25 метр чедир күштелир. Дүне агаарның температуразы 2 градус соор. Хүндүс 7—12 градус чылымыр, чамдык черлерге 0 градус болур.

Кызылга чуга булуттаар, дүне биче хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14. күштелгенде 25 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 0 градустан 2 градус чедир чылымыр, хүндүс 4—6 градус чылыг болур.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Африканец» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вук» 9.30, «Лидер» 11.00, 13.20, «К-клуб: «Подросток и закон» 15.00, «Шакти» 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гнездо» 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «И еще одна ночь Шехерезады» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3087.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00065.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 85 (12775) | 1985 чылдың апрель 12, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

УЛУСТУҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ӨЛҮМ ЧОК

Фашизмни чылча шаапкан, Европаның чурттарын гитлерчи кулданылгаждан хостаан, делегейниң сайзыралын камгалаан Совет улустуң маадырлыг чоруу чүс-чүс чылдарда балалып өшпес-даа. Амыдыралче эгелеп кирип турар салгакчылар Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга дөмей боор, оларның үлегерин ёзугаар хамааты ёзузун, патриотизмниң, ленинчи партияның херээнге чайгылыш чок шынчы чоруктуң школазынга өөренип эртип турар. Бо талазы-биле үнелеп четтинмес рольду улустуң төөгүлүг тураскаалында сиңниккен совет уран-чечен чогаал культуразынга онаажыр.

Чогаадыкчы интеллигенция, бүгү совет кижилер-биле бир демей, СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин изиг-биле чүүлдүгзүнүп, СЭКП-ниң XXVII съездизин коммунизм тургузукчузунга — совет кижиге төлептиг чаа-чаа сорук кирипшкиниң чогаалдар-биле уткуур бүрүн шиитпирлиг. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюнга тураскааткан ССРЭ-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң болгаш организацияларының баштаар черлериниң каттышкан пленуму ону бүзүрелдиг-биле бадыткаан. Ол апрель 10-да Москвага болган.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, В. М. Чебриков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны чыылганнар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткуан.

Пленумну ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары Г. Марков ажыткан.

Бистер совет улустуң улуг байырлалының бүдүүзүнде турар-дыр бис деп, ол чугаалаан. Бөгүн бистиң баштайгы сөзүвүс кажан кезээде ышкаш, төрээн Коммунистиг партиявыстың дугайында болур. Ол бистерни төөгүнүң бүгү-ле шуурганнарын болгаш кадыр арттарын таварты улуг эчис сорулгаже — коммунизмче баштап келген болгаш баштап-даа турар. Чогум-на ооң ужурунда, ооң амыдыралында-ла боор турар бүгү чүүлдер бистерге, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларынга үнелиг болгаш чоок. СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин чаңгыс эвсеткилдиг чүүлдүгзүнген чорук: партия биле чон чаңгыс этти, эң-не кыска хуусаада бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улам күштелдирерин, организастыг болгаш сагылга-чурумнуг болур чорукту быжыглаарынга, бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларынга социалистиг норма-чижектерин улам идепкейлиг шиитгээдиринге совет кижилерниң быжыг шиитпирлиин чаа күш-биле көргүскен. Бистиң моон-даа соңгааргы чедиишкиннеривистиң үндезини харын ында. Бистер эш М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары бедик албан-дужаалга соңгааныи изиг-биле деткип турар бис.

Бистер боттарывыстың байырлалывысты делегейниң нарын байдалының үезинде уткуп турар бис деп, оратор чугаалаан. АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери, НАТО-нуң агрессчи бөлүглелиишкинин бистиң күрүневистен болгаш ооң эвилелчилеринден шериг талазы-биле артык күштүг турарын кандап-даа турган чедип алырының кара сагыштыг сорулгазын салган. Эш М. С. Горбачев бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш ооң эвилелчилериниң эрге-ажыктарындан кажан-даа ойталавас бис деп, Пленумга онзалап демдеглээн болгай. Социалистиг тургузугну кажан-даа аштырбас — ол делегейниң ийиги дайынының кол түңнели-дир. Бистиң быжыг бүзүрелививис ындыг, төөгүнүң шынныг чоруу-даа ындыг.

Хөй националдыг совет литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары совет ниитилелдиң бедик угаан-бодал эртине-байлаан долдурган эвээш эвес чогаалдарны тургусканнар деп, Г. Марков демдеглээн. Бөгүн коммунистиг тургузуушкунуң мурнуу одуруунга туржуру, бистиң ленинчи партиявыска, бистиң маадырлыг улузувуска шынчы болгаш кызымак бараан болуру — дайынга маадырлыы-биле өлгеннерге төлептиг тураскаалды тургузарының, бистиң Улуг Тиилелгевистиң чырыткылыг хүнүн демдеглээриниң эң эки аргазы-дыр.

Совет улустуң канчаар чурттап, чүү дээш демисежип турарының дугайы шуптузу совет культура мастерлериниң чүректеринде болгаш чогаал ажылдарында долузу-биле көргүстүнген. Советтер чуртунуң амыдыралының ниити хевири, ооң делгемнеринде хайнып турар тургузуушкунуң соксаал чок судалы пленумнуң киржикчилериниң чугааларынга илереттинип турган.

Амгы үеде уттундурбас тураскаал тургузукчу кум болу бергенин ленинградчы актёр К. Лавров чугаалаан. Ада-чурттуң Улуг дайынының «хүннериниң болгаш дүннериниң» дугайында тураскаалдыг сактыышкыннар — улустуң өлүм чок чоруу, ооң алдарлыы, угаан-бодал байлаа болгаш өнчүзү-дүр.

Найыралдың болгаш интернационалчы акы-дуңмалышкы чоруктуң өндүр улуг кужу-биле сырый каттышкан совет улус чаагай угаан-бодал талазы-биле кайы хире күштүг дээн чүвени Тиилелге мөңге үелерде балалбас кылдыр бадыткаан. Шак-ла ындыг бодалдар В. Коротич (Украина), Р. Адомайтис (Литва), М. Карим (Башкирия), Е. Дога (Молдавия) оларның болгаш өске-даа ораторларның чугааларынга чаңгыланып турган.

Бистиң партиявыс, ооң ТК-зы, Совет чазак улустуң күзелин, сагыш-сеткилин билип көрбушаан, Тиилелге хүнү чүс-чүс чылдарда ёзулуг төөгүлүг байырлал апарзын дээш бүгү чүүлдерни кылган деп, «Литературная газета» солуннуң кол редакторы А. Чаковский чугаалаан.

Бүгү улустуң кадурлуушкунуң байдалы литератураганың болгаш уран чүүлге бедик идейлиг чорук-биле сорук кирген чаа патриотчу чогаалдарның тыптып келиринге идиг берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының литературалыг чыл демдеглелиниң канчаар тургустунганының, ону күш-ажылчы тиилелгелериниң чыл демдеглелдеринде канчаар уламчылаар турарының дугайын В. Карпов (Москва) чугаалаан.

Совет уран-чечен чогаал культуразының делегейге ат-алдары хүн келген тудум-на калбарып турар. Буржуаз идеология-биле эптеш чок демиселге ол совет уран чүүлдүң реализминиң, интернационалчы ёзузунуң, угаан-бодал база мөзү-шынар талазы-биле бедик утка-шынарын камгалап турар. Ораторларның саналдарынга көдүрген кол темаларының бирээзи — амгы үениң делегейинге чогаалчы кижиниң идепкейлиг туруштуу болуруунуң дугайы. Совет литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары боттарын партияның мурнакчы отряды кылдыр санап, салдынган сорулгаларны шалыпкын күүседиринге боттарының чогаадыкчы ажылы-биле идиг бээринге, амыдыралдың таарымча чок талаларынга удур эптеш чок демисежиринче чүткүп турарлар. СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлеринде ынчаар айтып турар.

Совет уран чүүлдү хөгжүдериниң айтырыглары сайзыраңгай социализм ниитилелин улам болбаазыраңгайжыдарының айтырыглары-биле дорт болгаш үзүлбес кылдыр холбаалыг боор турар. А. Полянскийниң, С. Ткачевтуң (Москва), С. Курбановтуң (Таджикистан) болгаш өскелерниң чугаалары ол темага хамаарыштыр болуулаан. Амгы үеде партияның стратегиг шугуму чурттуң социал-экономиктиг сайзыралын дүргедедири, бүдүрүлгениң материал-техниктиг баазаларын чаартыры, ниитилел харылзааларының системазын сайзыраңгайжыдары болурун олар демдеглээн.

Дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарны салгалдардан салгалдарже дамчыдары — уран чүүлдүн боттандырып чорудуп турар харысалгалыг, күрүнеге ужур-дузалыг чугула ажыл-херектериниң бирээзи-дир. Ындыг бодалдар О. Сулейменовтуң (Казахстан), М. Царёвтуң, Н. Пономаревтуң, И. Стаднюктуң (Москва), И. Лученоктуң (Белоруссия) чугааларынга илереттинген.

Бистер Тиилелгениң 40 чыл оюнуң аажок улуг ужур-дузазын демдеглевишаан, ол хүннү чүгле төөгү талазы-биле эвес, харын база амгы үеге болгаш келир-даа үеге хамаарыштыр көрүп турар бис — деп, В. Афанасьев (Москва) чугаалаан. Кижи төрелгетен болуушкуннуң төөгүзүнде эргииделиг үеде чурттап турар. Ядролуг кыжанышкынны чайладыры, космос делгемин милитаризастаарын болдурбазы, делегейниң экономиктиг болгаш экологтуг айтырыгларын шиитпирлээри-биле улустарның күжүн каттыштырары дээш, ышкаш, бөгүн оларның мурнунда турар чугула эң улуг айтырыгларны шиитпирлээринден харын оларның келир үези хамааржыр. Ол сорулгаларны шиитпирлээринге бүгү талазы-биле идиг кылыры, тайбыңны камгалаары дээш, боо-чепсекти дүжүрери дээш эң идепкейлиг демисежири — совет культуразының бүгү ажылдакчыларының эң-не бирги сорулгазы болурун пленумга онзалап демдеглээн.

Бүгү улустуң байырлалы болур Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнуң мурнуу чарында хөй национал-дыг совет культуразының чедиишкиннериниң дугайында үре-түңнелдиг, ханы солуургалдыг чугааның түңнелдерин ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары Т. Хренников үндүрген.

Чаа кижиниң кижизидериниң болгаш бедик кадурериниң херээнге, оон тайбың дээш, улустарның чаагай чоруу болгаш аас-кежии дээш демиселинге партияның дузалакчызы болурун совет чогаадыкчы интеллигенция боттарының дээди хүлээлгези кылдыр санап турарын ол чугаалаан.

Каттышкан пленумнуң киржикчилери СЭКП Төп Комитединге байырлыг чагааны улуг көдүрлүүшкүнүг чоруткан.

(СЭТА).

АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының спикери-биле

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ БЕСЕДАЗЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чалааның ёзугаар ССРЭ-ге келген АКШ-тың төлээлекчилер палатазының спикери, төлээлекчилер палатазының делегациязының баштыңы Т. О' Нилди СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев апрель 10-да Кремльге хүлээп алган. М. С. Горбачевтуң болгаш Т. О' Нилдиң аразынга беседа болган, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң даргазы Л. Н. Толкунов, АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының кежигүннери Р. Майкл, Д. Ростенковски, С. Конте, а ол ышкаш АКШ-тың ССРЭ-де элчини А. Хартман беседага киришкен.

Америк конгрессменнерге М. С. Горбачев байыр чедирген болгаш төлээлекчилер палатазының авторитеттиг делегациязы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң коллегалары-биле политиктиг идепкейлиг чугаалажылгазының кылганынга хөлбаштыр сеткил ханышкынын илергейлээн, ынчаарга ол чугаалажылгаларны кайы-даа талалар чогумчалыг деп санап турар. Американың политиктиг амыдыралынга конгрестиң ролю биске билдингир, ынчаарга совет-америк харылзааларны идепкейжидер чүүлдериниң бирээзи болур парламент шугумунуң талазы-биле харылзааларны хөгжүдериниң чугула ужур-дузалыг деп санап турар бис деп, ол чугаалаан.

Амгы үе дээрге, ийи чурттарның политиказын тодаргайлап турар кижилер боттарының аразынга беседаларны ылап-ла кылып ужурлуг ындыг үе-дир. Делегейде байдал ыржым эвес, харын-даа айыылдыг. а ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында харылзааларда соок байдал тургустунган туруп турар (бетиле дээрге, шырыңай сөөлгү үеге чедир ындыг турган).

Совет-америк харылзааларны чогумчалыг углаашкынче катап киирериче совет удурттулганың ак сеткилдиг чүткүп турарын М. С. Горбачев онзалап демдеглээн. Ийи чурттарның национал эрге-ажыктарының чайлаш чок кандыг-бир мөсилдежиишкини ук харылзааларның амгы дүшкүүрлүг чоруунуң үндезини болуп турар деп санавайн турар бис. Харын-даа, айыыл чок чорукту хандырар, бистиң улустарывыстың алыс амыдырал-чурттаалгазын камгалаар— ниити кол сонуургал оларны каттыштырып турар дугайын чугаалаваска безин бистиң улустарывыс калбак болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының хөгжүлдезинден хөй чүүлдерни ап болур. Бистиң чурттарывыстың социал системаларында, идеологияларында ылгалдар — харылзааларны кызырарынга, харын-даа өжээннежиишкинни өскүдеринге чылдагаан эвес-тир.

Кайы-даа талага ажыктыг совет-америк кады ажылдажылганың, бүрүн болдунуп болурун практика көргүзүп турар. 1972 болгаш 1973 чылдарда ийи талаларның ат салганы чамдык кол документилер янзы-бүрү адырларга үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың үндезинин салган. Ол чорук ниитизи-биле делегей харылзааларынга чавырлыышкынны нептередиринге, ылангыя Хельсинкиге Ниити-европа чөвүлел хуралының чедиишкининге идигин берген. Бистиң ийи чурттарывыстың аразынга тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкын — ядролуг бистиң амгы чүс чылывыста сарыылдыг кара чаңгыс арга дээрзин айыткан документиге ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың удурттукчулары 1972 чылда ат салганнар.

Ол дээрге улус бүрүзүнүң херектеринге холгаарлаашкын чокка, өске чурттарны бодунуу ышкаш кылдыр өскертиириниң, өске улустарга бодунуң күзел-соруун албадаарының оралдажылгазы чокка улус бүрүзү бодунуң амыдыралын күзээнин ёзугаар тургузуп алыр ооң эргезин хүлээп көргенинге хамааржыр.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында харылзааларны ёзулуг экижидеринге ол чурттарның удурттукчуларының талазындан политиктиг күзел-соруг эргежок чугула деп, М. С. Горбачев онзалап демдеглээн. Совет талада ындыг күзел-соруг бар. Ындыг күзел-соругну америк тала илергейлээр болза, бистиң чурттарывыстың аразында дугурушкунмаан хөй айтырыглар ооргу шиитпирлеттинип эгелээр ийик.

Ийи чурттарның улустарының айыыл чок чоруун хандырарының, ядролуг дайынны болдурбазының айтырыгларынга, ылаңгыя Женевада совет-америк чугаалажылгаларынга М. С. Горбачев тодаргай доктаадаан.

Чер кырынга тайбының херээ дээш бодунуң чонунуң мурнунга, өске улустарның мурнунга бедик харысалгалыг Совет Эвилели мөзерел билип база удурттулга болдурбушаан АКШ-биле чаа чугаалажылгаларны эгелээн деп, ол чугаалаан. Чугаалажылганың дугайында бистиң саналывысты АКШ-тың хүлээп алганын бистиң сеткил ханышкынывысты болдурган. Боттуг улуг түңнелдерни чедип алыр дугайында, стратегиг ядролуг чепсекти болгаш ортумак ыракшылдың чепсээн дыка улуг хемчээлдиг кызырар дугайында дугуржуп алыр күзевишаан, чугаалажылгаларны ак сеткилдиг, ылап-ла кылыр дээш чаа чугаалажылгаларны эгелээн бис. Боо-чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүн космоско шилчидер дээш өнчүк-чейгээлиг бодалдарындан америк тала ойталаар чүгле ындыг таварылгада үстүнде сорулгаларны чедип алыры болдунуп болур, ынчаарга ядролуг баштайгы согуушкунну кеземе чокка кылыр аргазын «камгалал» дээр чылдак-биле боттарынга хандырып алырын оралдажып турар. Ядролуг чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүн черге соксадыр болгаш ону космоске шилчидерин болдурбас дугайында айтырыгларны шиитпирлээри — чогум-на ынчангаш чаңгыс аай айтырыг-дыр. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга бо чылдың январьда дугурушкуну ёзугаар ук айтырыг комплекстиг кылдыр шиитпирлеттинген турар ужурлуг.

Ядролуг боо-чепсектерни кызырарынга хамаарыштыр дугуржуп алыр дээр бодалының дугайында АКШ-тың мөгеңнеттерин ук боо-чепсектерни эндере бүдүрер талазы-биле ооң хүн бүрүде кедергей хөделиишкиннери-биле канчап дүүштүрерин билип алыры берге-дир деп, М. С. Горбачев чугаалаан. Ядролуг боо-чепсектериниң янзы-бүрү хевирлеринге хамаарыштыр ССРЭ-ниң кандыг-бир артык күштүүнүң дугайында америк администрацияның болгаш АКШ-тың пропагандазының бадыткаашкыны — фактыларны ворту-биле хажытканы-дыр. Ындыг чепсектерниң талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш НАТО чурттарының аразында шеге кырында байдалдың деңнелиин барык деп чорукту М. С. Горбачев тодаргай фактылар болгаш саннар-биле айтып, беседа кылган кижилерге бадыткап көргүскен. Чогум-на ынчангаш улустарның күзел-соруун хандырар. Женевада чугаалажылгаларынга баштайгы тодаргай түңнелдерин ам-даа чедип алыр болгаш ук чугаалажылгаларының улам ыңай чедиишкиннии болур дээр ССРЭ боттуг болгаш сарыылдыг чүүлдү черге ядролуг боо-чепсектерниң улам ыңай эндере бүдүрүлгезиниң хамыктың мурнунда соксадырын, космоска түрегүүр делгерезин болдурбас чорукту бодунуң чаңгыс талалыг базымнары-биле бадыткап турар.

Дугуржуп алыр болза бар болза, ССРЭ-ниң ол саналдарын хүлээп алыр, базымнарын эдерер болгу дег турган, ук саналдарны болгаш базымнарны чаагай сеткилдиг чугула болгаш чогумчалыг көргүзүү кылдыр бүгү делегейге үнелеп көрген. Ындыг турбуже, АКШ-тың администрациязы кежигүзе билдинмес далашчоруктуу илергейлевишаан, бистиң базымнарывыска хамаарыштыр бодунуң таарымча чок көрүүшкүнүнүң дугайында дорап-на чарлаан болгаш бистиң базымнарывысты «пропаганда-дыр» деп санаан. Мындыг байдалдар турда, Женевада чугаалажылгаларга АКШ-тың бодалдарының ак сеткилдиинге хамаарыштыр чигзиниишкинниң канчап илергейлевейн барып болур, ынчаш?

Женевада чугаалажылгаларга тодаргай түңнелдерин чедип алырынче Совет Эвилели ак сеткилдиг чүткүп, совет, америк харылзааларны ийи талага ажыктыг чаа кады ажылдажылганың болгаш боттарын хүндүлежиириниң углаашкынынче катап кииреринге күзеп турар деп, М. С. Горбачев чугаалаан. Бо дугайын АКШ-тың конгрезинге болгаш администрациязынга дамчыдарын конгрессменнерден ол дилээн.

АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразынга харылзааларны экижидери, Женевада чугаалажылгаларының чедиишкинниг чорудары чугула деп, спикер О' Нил болгаш өске-даа америк конгрессменнер чугаалаан. Болган беседаны олар ажыт-чажыт чок болгаш ажыктыг деп үнелевишаан, аңаа сеткил ханышкынын илергейлээннер.

(СЭТА).

Рейд — *Көскү агитация көрүлдези чоруп тур*

КӨРҮШТҮҮН, ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

СЭКП обкомунуң бюрозу «Кижи күш-ажылы-биле алдарлыг» деп көскү агитацияның республика көрүлдезин эрттирер дугайында доктаал хүлээп алган. Көрүлдениң сорулгазы болза, СЭКП-ниң XXVII съездизин, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюн төлептиг уткуурунче, 1985 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринче ажылчы чонну мобилизастаары, көскү агитацияның идейлиг уран кааста лгазын, көрүштүүн болгаш дээштиин бедидери, амыдыралдың совет хевирин пропагандалаарынга ооң ролюн күштелдирери. «Шын», «Тувинская правда» солуннарының, радиокомитеттиң каттышкан рейдизи хоорайның чамдык бүдүрүлге черлеринде көскү агитацияның байдалын хынаан.

Көскү агитацияның сорулгазы — кижилерниң бурунгаар хөгжүлдезинде чедиишкиннерниң тода болгаш билдингир кылдыр көргүзери, амыдыралда доктаамал чаартынып турар болуушкуннарны анализтеп көөрү, ону масса чонга чедирери. Көскү агитацияның стили болгаш дылы бир онзагай. Ооң дузазы-биле чон хүннүң политиктиг лозунуун, үениң негелделерин, күш-ажылдың маадырларын билип алыр, ол партияның болгаш чонуң эрге-ажыын камгалаарынче ажылдыг чонну кыйгырар.

Хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи — «Тувкоммунэнерго». Кирер эжииниң аксында хүндүлел самбыразы. Ында коллективтиң мурнакчыларын, социалистиг чарыштың тиилекчилерин, оларның кол көргүзүглерин тода көргүскен. «Күш-ажылдың хоочуннары», «Чарыштың мурнакчылары» деп стендилер чараш, хевирлиг кылдыр дериттинген. Кызыл-булуңда «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп стендиде электроэнергияны камнап алырының оруктарын айыткан болгаш хоорайның чурттакчыларын ооң кандыг ажыкты ойнап алырын көскү агитацияның дузазы-биле тода илереткен. Ол күш-ажылчы коллективте көскү агитацияның хана парлалгазы, «Крокодил», «Ширбиил» дээн ышкаш дайынчы хевирлерни доктаамал ажыглап, чарыштың тиилекчилериниң, мурнакчыларның хөйге көскү болурун чедип ап турар. Ында партия организациязы (секретары Ю. Ватунина) бо талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып турар.

Хоорайның хоочун бүдүрүлгези үш дугаар АТБ-ге келдивис. Ол коллективтиң партия организациязының секретары А. Фомичев:

— Көскү агитация талазы-биле чамдык чүүлдерни кылып турар бис, ынчалза-даа мактанып шыдавас бис — деп доразан мининип чугаалады. Бүдүрүлгениң эжиинде көргүзүг самбыразын дерип кылгаш эскан. А ол көргүзүг самбыразындан коллективтиң мурнакчыларын, чарыштың тиилекчилерин, план болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин аазы хожудап, коллективти куду тыртып турар кижилерни билип алыры берге болду. Чүге дээрге ол самбыра чүгле февральда долдуртунган хевээр. Конторанын коридорунда «Дүрген медээ» деп самбыра бар. Аңаа чолаачыларның бүгү-ле көргүзүглерин хүн бүрү чаартып долдурар, ооң хөйге көскү чоруун чедип алыр ужурлуг. Ындыг турбуже ол шагдагы олчаан долдуртунмаан.

Көскү агитацияның бир дайынчы хевири — хана парлалгазының ажылы бо бүдүрүлге черинде кошкак тургустунган. Партия организациязы солуннуң үнер хуусаазын тодарадыр, редколлегияның ай, кварталда ажыл планын бадылаар ооң ажылын партбюронуң хуралынга дыңнап чугаалажыр ужурлуг. Ындыг турбуже редколлегияның ажылын партия хуралынга чугаалажып көрбээн. Партком редколлегияның ажылының отчёдун дыңнаарын чедип албайн, шугумчулелдиг үндүрүлгелерге чурум үрекчилерин, хожудап турарларны, прогулщиктерни ойталап көргүспейн турар. «Автомобилист» хана солуннуң редакторы В. Бережневская болуунуң ол хөй-ниити даалгазын сула күүседип келген. Бо коллективте көскү агитацияның чамдык чүүлдери кылдынып тура-даа, четпестер бар.

Хоорайның түүйбү заводу. Бо бүдүрүлге черинде көскү агитацияның байдалы мырыңай чөгенчиг. Партия эге организациязының секретары Л. Турманова көскү агитацияның байдалын биске көргүзеринден дыйым чок дээш ойталады. Дүвш сөөлүнде кедиили деп ыйдарывыска-даа шуут ынавайн барды. Кылдынмаан ажылдың чүзүн көргүзер боор. Заводтуң девискээринде кижи караанга илдиге бээр, кижилерниң сеткил-сагыжын өөртүп, ажыл-ишчилерни хөй-ажыт кирип, ажылче кыйгырыпкы дег чаңгыс-даа лозун, плакат, стенд чок болду. «Бистиң көргүзүглеривис» «Шынар — ажылдың көрүштүү» деп стендилер, «Улусчу контроль» экраны шагдагы олчаан чаартынмаан, куурарып када берген. Бүдүү карталып дужуп каан. Ол бүдүрүлгениң дирекциязы (директору С. Тыртый-оол), партия организациязы (эге организация секретары Л. Турманова) көскү агитацияның ажылынче кошкак кичээнгей салып, ону херекке албайн турар.

Хоорайның алгы заводу. Заводтуң директору В. Чемкова биле чугаалаштывыс. Заводта көскү агитацияның ажылы хүннүң негелделеринге дүүшпейн турарын, ажыл-ишчилерни ажылче хаара тудуп, хөй-ажыт кирер чаңгыс-даа лозун, плакат чогун сагындырып чугаалаарывыска, кааастакчы-чуруктукчу чогунче чүүй каар, аңаа чылдак кагар кижи болду. Ол бүдүрүлгеде көскү агитацияның хана парлалгазы хамаан чок, дайынның, күш-ажылдың хоочуннарының самбыралары, «Улусчу контроль» экраны, хүндүлел самбыразы, «Бистиң мурнакчыларывыс» экраны кажангы олчаан долдуртунмаан. Көскү агитацияның байдалы эң-не куду деңнелде болду.

Республиканың тараа продуктулар эргелелинде болгаш Кызылдың сайгарлыга баазазында көскү агитацияның байдалында база-ла көскү, мактапкы дег чүве чок, ол бүдүрүлгелерниң удурттукчулары, партия, профэвилел организациялары көскү агитацияның дузазы-биле ажылчыннар ортузунда чарыштың хөйге көскү болурун чедип албайн турар, мурнакчыларны, тиилекчилерни мактап көргүскени көзүлбес. Көскү агитацияның ажылын үениң деңнелинге чедир тургуспаан.

Кол сорулгазы хамааты кижи бүрүзүн чонуң чаагай чоруу дээш даарта бөгүндээ артык ажылдаарынче кыйгыра болуп турар уран чүүлдүң бир хевири — көскү агитацияның эде тургузуп, ооң дээштиин чедип алырын үе негеп турар. Көскү агитацияның «Кижи күш-ажылы-биле алдарлыг» деп көрүлдезин бүдүрүлге, ажыл-агый черлеринге, кежээ суурлар теп терингие чорудуп, ооң дээштиин чедип алырынче кичээнгей салыры — партия организацияларының дорт хүлээлгези.

Рейд бригадазының кежигүннери:
Х.-К. Монгуш, СЭКП обкомунуң инструктору, Д. Еилан, радиокомитеттиң корреспондентизи, Л. Прокурина, Б. Седен Хуурак, «Тувинская правда», «Шын» солуннарының корреспондентилери.

КҮШ-АЖЫЛ БАЙДАЛЫН ЭКИЖИДЕР

Күш-ажылдың байдалдарын болгаш камгалалын улам ыңай экижидери— коммунистиг тургузуушкунуң эң чугула стратегиг сорулгаларының бирээзи. Ону чедиишкинниг шиитпирлээри — бистиң ниитилелдиң экономиктиг, политиктиг, социал болгаш угаан-бодал амыдыралын хөгжүдеринге улуг салдарны чедирер.

Ол дугайында чурттуң профэвилел-ажыл-агый активиниң апрель 10-да болган чөвүлел хуралынга демдеглээн. Улус ажыл-агыйының бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга күш-ажылдың байдалдарын база камгалалын экижидер талазы-биле хемчеглерни аңаа чугаалашкан.

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге чедип алган чедиишкиннер күш-ажылдың байдалдарын болгаш камгалалын экижидер херекке салдар чедирген дээрзин илеткелге болгаш саналдарга демдеглээн. Ол ажыл улам ажыктыг болгаш утка-шынарлыг апарган болгаш кижиге айыылдыг база хоралыг ажылдар чоорту кызырылып турар. Хол-биле кылыр ажылды механизастаарының темпизи ийи ажыг катап өскен, аар ажылда хаара туттунганнарның саны барык 45 хуу кызырылган.

Бүдүрүлгеге озал-ондакка таваржыр чорукту база профессионал аарыгны болдурбас талазы-биле профилактика ажылдарын улам ыңай экижидериниң эргежок чугулазын, ону күш-ажылды камгалаарын эргелеп башкарарының комплекстиг системазын шиңгээдип алырынга үндезилээрин чөвүлел хуралга демдеглээн. Бо ажылга күш-ажылдың, бүдүрүлгениң болгаш технологияның сагылга-чурумунуң хажыдыкчылары-биле демисел кол черни ээлээр. Мааңаа күш-ажылчы коллективтерниң салдарын ажыглаары чугула. Сагылга-чурум хажыткан, айыыл чок чоруктуң дүрүмүн үрээн чаңгыс-даа таварылганы бригада кежигүннериниң принципиалдыг шиитпири чокка эртирип болбас.

Айыыл чок болгаш бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл байдалдарын тургузар, бүдүрүлгениң болгаш бүдүрүлгечи амыдыралдың культуразын бедидер талазы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның, профэвилел организацияларының бир демниг ажылының угланыышкыннарын тодараткан.

Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг ажылдакчылары, министерстволарның болгаш ведомстволарның удурттукчулары, хөй-ниити организацияларының төлээлери киришкен.

(СЭТА).

Ю. Г. Курскийге Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу хүндүлүг атты тыптыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет чурулга уран чүүлүн хөгжүдеринге киирген аты-хавыяазы дээш чурукчу Юрий Георгиевич **КУРСКИЙГЕ** Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың апрель 11.

«ШЫН» солун: КАМНАЛГАНЫҢ ХУУДА САНЫ

Тускай үндүрүлге № 8

ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

Тураннын ыяш белеткээр пунктузу — районнуң хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи. «Тыва кодээ тудуг» трестиң КМК-лары, районнуң бүдүрүлгелерин дилиг материалдары-биле хандырып турар бо ыяш белеткээр пунктунуң ажылы сөөлгү үеде элээн баксыраан, хожудап турарларның одуруунда кирген. Эрткен чылдың продукция сайгарарының планы 95,3 хуу, барааның продукция бүдүрери болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планнары тус-тузунда 93,7 хуу күүсеттинген. Хожудаашкынның чылдагааны чүдел?

Оон кол чылдагааны — чиг эт баазазының чогу. Районнуң болуннуң девискээринде ыяш кезип болгу дег таарымчалыг чер ам эвээжээн. Арга-ыяш курлавырларының катап тургустуушку бүдүрүлгениң херелелинден оожум темпилер-биле өзүп орар.

Ыяш белеткээр пункт янзы-бүрү дилиг материалдарын бүдүрүп үндүрүп турар. Тайгада ыяш белеткээр участоктуң чиг эт — кескен ыяш-биле хандырып бээринден ыяш дилдирер болгаш чазанылга цехтериниң ажылы хамааржыр. Ук участокту 5 звено кылдыр үзүп каан — 25 кижи бар. Моон мурнунда Турандан 40 километр ырак Булдурган деп черге ыяш белеткеп турган. Аңаа ыяш белеткекчилериниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган, клубтуг, чунар-бажыңныг, столоваялыг бүдүн сууржутаан турган. Ам Булдурганда белеткээр ыяш эвээжээн болгаш ыяш белеткекчилериниң кожуушкуннери эгелээн. Эрткен чылын 4 аңгы черге ыяш белеткелин чорудуп турган. Ол план күүселдезинге улуг шаптараазынныг болган.

Эрткен чылын дилдирер ыяш чок болганындан уржуу-биле ыяш дилдирер цех орта ажылдаваан. Байдалды элер дээш салдаткан ыяш садып ап, өске организацияларның фондуларын дилеп, ыяш белеткээр пунктунуң удуртулгазы элээн хөделген. Ынчалза-даа чыл планы күүсеттинмээн.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң удуртулгазы чаа чиг эт баазазын тургузар талазы-биле айтырыгны өөренип көрүп, ону шиитпирлеп болгу дег черлерге бо айтырыгны тургузуп турган. Бо чылын чиг эт баазазы бар, ынчалза-даа айтырыг чедир шиитпирлеттинмээн.

А Красноярск крайның девискээринде Гагуль деп черден чылда 15 муң кубометр ыяш кезип болур чөпшээрелди берген. Ыяш ажыл-агыйының Красноярскиде эргелелиниң ыяш белеткээри-биле айтып берген ол чери тулаалаан, чак болгаш чазын, күзүн оруктар малгашталы бээрге, ыяш сөөртүрү болдунмас. Гагульга чедир 100 километр ырак болгаш, белеткээн ыяштың бот-үнези база улуг.

Бо бүдүрүлгениң Сарыг-Септе ыяш белеткээр участогунуң ажылы база сөөлгү үеде шуудавайн турар. Машина, техника-биле хандыртынганы ап көөр болза, бүдүрүлгениң планының үштүң бир кезиин берип болур бо участок ниити планның чүгле 20 хире хуузун берип турар. Оон чылдагааны база-ла — чиг эт баазазының сулараанзы. Келир беш чылда участоктуң чиг эт баазазы хаая турарыл деп айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн. Участок ырак болгаш, оон ажылын контрольдаары берге дээрзин ыяш белеткээр пунктунуң начальниги В. Чудояков чугаалаар.

Ыяш белеткээр пунктунуң ажылында иштики четпестер, ажыглаттынмайн турар курлавырлар база чок деп болбас. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажыл шагын үрээр чоруктар эвээш эвес. Эрткен чылын ажыл шагы үскениинден 500 кижи-хүнүн бүдүрүлге чидирген. Сагылга-чурум үрекчилери-биле демиселди администрация болгаш профэвилел комитеди (даргазы Н. Балабанова) чорудуп турар. Ынчалза-даа январь айда база 41 кижи-хүнүн чидиргени ол ажылдың дээштиниин ам-даа шоолут эвезин бадыткап турар.

Чазанылга цегиниң чаа бажыңын 5 чыл бурунгаар туткан болгаш оон бээр одалга системазы орта ажылдаваан. Мынчага чедир ону эде кылып алырының хемчеглерин боттандырбаан.

Камналга айтырыының талазы-биле чедир кылдынмаан чүүлдер бар. Лимиттерни тургузуп турда, бодунуң электри чарыгдалын шын эвес санаанындан ыяш белеткээр пункт лимиттен ажыр 63 муң киловатт-шак электри энергиязын чарыгдаан. Бо чылын база бо айтырыгже кичээнгей салбаан болгаш лимиттен ажыр электри энергиязын чарыгдавышаан хевээр.

Сагылга-чурумну быжыглап, ажылчыннарның күш-ажылы болгаш амыдырал байдалдарынче кичээнгейни углап, камналга чурумун күштелдирер болза бүдүрүлгениң ажылы экижип болур.

Ыяш белеткээр пунктунуң келир үезин бөгүн шиитпирлээр апаар. Чок болза, ол бүдүрүлгениң ажылының угланыышкынын өскертир бе, азы Красноярскиниң ыяш ажыл-агый эргелели-биле дугуржуп, ам айтып берген чериндеп өске девискээрге чиг эт баазазын тургузар бе? Ону «Тыва кодээ тудуг» трест чогуур органнар-биле дугуржуп, шиитпирлээр хүлээлгелиг.

Н. КУУЛАР.
«Шынның» корр.

Экономика — камналгалыг болур

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

Камналга болгаш хумагалаа айтырыын тус-тус коллективтерде чугаалажып, ол талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп турган, ук айтырыг ам-даа чогуур негелдезинге чедир боттанмайн келгенин эскерип боор. Мыңаа хамаарыштыр бодалымны чугаалаайн.

Чамдык албан черлериниң, организацияларының удуртукчуларының камналгаже кошкак кичээнгей салып турарындан күш-ажылдың эт-херекселдери, кывар-чаар материалдар, электри энергиязы, тудуг материалдары төтчеглеттинип турар. Ол ышкаш бажың-балгаттың эдилелинде, аъш-чемниң, мал чеминиң чарыгдалында эвээш эвес четпестер бар. Чижээлээрге, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогунда чүдүрер экскаваторларының чедишпезинден, чамдык үрелиишкиннер уруундан 50—60 машина эртенден дүъшке дээр ээлчег манаар. Шак ынчаар бензин чарыгдап хүнзээш, чамдыктары куруг чанар ужурга таваржырын көрүп турдум. Ында деңзи база үрелген. Хөмүрнү чүдүрген шаа-биле деңзилевейн алгаш баар. Мында чеже литр бензин, кывар-чаар материал, хөмүр-даш чарыгдаттынып турары билдинмес.

Чөөн-Хемчик районну нормадан хөй хөмүр-даш чарыгдааны дээш одакчыларындан акша тыртып келген. Ол дээш кочегарлар чаргылдажып турар. Херек кырында аъш-чем садыгларының одалга системалары чарылгылай берген, каш хонуктарда магазиннер хаалдыг турду.

«Тыва» совхозка хыналда чорудкан. Хыналданың түңнелинде янзы-бүрү марканың 62 машиназы даңзыда турун турар. Оон херек кырында 36 машина бары илерээн. Олардан чүгле 18 машина ажылдап турар. 10 машина үрелген, 26-зы тоймагаттынган болгаш чамдыктары ис чок читкен. 44 тракторнуң чүгле 43 хуузу ажылдап. 19 бода, 54 чылгы, 307 шээр мал самчыгдаттынган.

Күрүнениң, хөй-ниитиниң өнчү-херээнге камналга чок, төтчеглекчи чоруктар кымның-даа сеткилин дүвүредир. Чон-биле харылзаазының бир хевири — оларның чурттап турар чериниң дайы-биле чаңгыс аай политхүннерин эрттирери, чон-биле ужуражылгалар, четпестерни илередиринге, ийи-чаңгыс маңгысталчак амыдыралдыгтарны сойгалаарынга дузалыг. Ол ышкаш камналга айтырыын агитвартаалдар хуралдарынга чугаалажыры артык эвес деп санаалдыг мен.

Х. ООРЖАК.
Чөөн-Хемчик район.

Читаның камволь-бөс-таавы комбинадының продукциязын Совет Эвилелиниң барык үш чүс хире хоорайлары ап турар.

Бүдүрүлге черинде экономиктиг эртемнер болгаш коммунистиг күш-ажыл школалары идепкейлиг ажылдап турар. Олар бүдүрүлгениң интенсификациязының эң ажыктыг оруктарын коллективтиг дилээшкиннериниң товы болганнар. Эрткен 1984 чылда экономиктиг эртемнер школазының дыңнакчылары үжен муң рубльдү камнап ап болур арганы берген техниктиг аргаларны шиңгээдип алганнар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге болгаш камналга чурумун быжыглаарынга ажылды организастаарының бригада хевиринче шилчээни улуг ужур-дузалыг болган. Амгы үеде кол бүдүрүлгениң бүгү коллективтери чаңгыс аай наряд-биле ажылдап турар. Ындыг бригада бүрүзүнде камналганың хууда саны бар.

ЧУРУКТА: шынарның комсомолчу постузунуң ээлчеглиг рейдизин комсомолчу даарыкчылар В. Афанасьева биле М. Матвеева эрттирип чорлар.

Л. СВЕРДЛОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ЧААРТЫКЧЫЛАРГА

Чаартыкчылар шимчээшкининге 815 ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан-хаакчылар киржип турар. Эрткен чылын оларның киирген 902 чаартыкчы саналдарының 650-зин бүдүрүлгеге ажыглап эгелээн. Оон экономиктиг ажыктыы 1386,8 муң рубль чедип турар азы алдынган социалистиг хүлээлгеден 86,5 муң рубль хөй болган.

«Тыва даг-дүгү» комбинадының ажылчыннарының арасында чаартыкчылар хөй. Оларның иштинде ийи чүс ажыг авторлар бар. Чаартыкчылар 1984 чылда 50 саналдарны киирген. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде бо ажыл эки деңнелде.

Үлетпүр бүдүрүлгелеринде дөрт чүс ажыг авторлар бар. Ниити чаартыкчыларга хамаарыштыр 50,3 хуу чедип турар. Транспортта ол сан 20 хуу, тудугда 13,1 хуу, кодээ ажыл-агыйда 3,2 хуу четкен.

Республиканың чаартыкчыларының ортузунда чарышты түңнээн. Тиилекчилер кылдыр санаттынган «Шагонартэнергострой» трестиң № 20 КМК-зынга, «Тыва кодээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунга акша шаңналды тывыскан. Чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның Бүгү-эвилелдиң ниитилелиниң Тыва область чөвүлелиниң хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан.

КАМНАЛГАНЫҢ КУРЛАВЫРЫ

Бистиң хүннерде «эртем-техниктиг дешшилге», «эртем-техниктиг революция», «эртем-бүдүрүлге каттышкыышкыны» деп состерге улус чаңчыга берген. Бо состерни аңаа дыңнааш безин эртемниң, техниканың болгаш бүдүрүлгениң чаңгыс эвии эскерип болур.

Совет Эвилелинде ортумаа-биле чеди секунда болгаш-ла бир чаартыкчы санал, а он минута болгаш-ла бир чогаадыышкын бүрүткеттинип турар. Чүгле оңгу беш чылда безин улус ажыл-агыйынга чаартыкчы, чогаадыкчы саналдарны шиңгээдип алганының ачызында 29 млрд. рубль түңнүт экономиктиг ажыкты алган.

Ажыглаттынып турар чиг эттиң, оттулар чүүлдүң, энергияның болгаш материалдарның чүгле чаңгыс хуузун камнап алыр болза чылда национал орулгавыс алды млрд. рубльге өзер.

Камналганың курлавырлары ажылдаар чер бүрүзүнде бар. Камналга айтырыынга чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының киирер турар үлүү улуг. 1984 чылдың түңнели-биле алырга, республиканың ажыл-агыйлары 7147 тонна хөмүр-дашты, 791 тонна дизель кывар чүүлүн, 35700 гигакалорий чылыг, 8102 киловатт-шак электри энергиязын, 449 тонна цементиин, 2817 кубометр тудуг материалдарын камнап алган. Бо көргүзүглерни чедип алырынга республиканың чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар ниитилелдериниң эвээш эвес ажылы кирген. Эрткен чылын чорудуп келген ажылдың түңнелинде 810 чаартыкчылар 1383 муң рубль түңнүт экономиктиг ажыкты берген 896 чаартыкчы саналдарны киирген.

Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн моон соңгаар бедидери ажылчы чонну чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар шимчээшкининге калбаа-биле киржиринче мобилизаставаас болза чедип алдынмас. Кайда ол ажыл ажыл-агый удуртукчуларының, хөй-ниити организацияларының идепкейлиг, сонуургалдыг киржилгези-биле чоруттунуп турар болдур, чедиишкиннер аңаа чедип алдынар.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының ажылы бо талазы-биле эки үлегер болуп болур. Ында чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар ниитилелиниң эге организациязынга 50 кижи хаара туттунган, азы он беш ажылдакчының бирээзи-ле чаартыкчы болуп турар. Оларның чеден хуузу ажылчыннар. Чаартыкчыларның арасында херээженнер болгаш аныяк ажылчыннар база бар. Он бирги беш чылдың дөрт чылында 39 чаартыкчы болгаш 2 чогаадыкчы саналдарны шиңгээдип ап, оон 641 муң рубль түңнүт экономиктиг ажыкты алган. Чаартылга болгаш чогаадылга талазы-биле станцияның коллективиниң он бирги беш чылда алган социалистиг хүлээлгелери дөрт чыл дургузунда ажыр күүсеттинген.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының коллективи чүгле 1984 чылда 150 муң рубль түңнүт экономиктиг ажыкты берген 11 чаартыкчы саналдарны шиңгээдип алган. Бо бүгү — дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының чаартыкчыларының улуг чедиишкини болгаш ында чаартыкчылар база чогаадыкчылар ниитилелиниң чөвүлелиниң шудургу ажылының түңнели-дир.

Бүдүрүлгеде ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны, четпестерни илередиринге болгаш оларны чайладырының аргаларын дилеп тыварынга чаартыкчылар идепкейлиг киржип турар. Дуржулга станциязының чаартыкчылары ажыл-агыйның адырларының саны-биле 5 бөлүкке чардынган, бөлүк бүрүзүн тус-тус ажылдарның кол специалистери удуртур. Ажылды шак ынчалдыр организастааны чогаадыкчы ажылдың угланыышкынын тодарадыр болгаш ажыктыын бедидер.

Киирген болгаш шиңгээдип алдынган чаартыкчы санал бүрүзүн доктаамал чурум ёзугаар бүрүткээш, шаңнал акшазын ойуунда төлеп берип турар. Чүгле эрткен чылын саналдарның авторларынга 5 муң рубль түңнүт шаңналды төлеп берген. Шаңналды чөптүг-биле болгаш саадатпайн төлеп бээри чаартыкчыларның чогаадыкчы идепкейин көдүрериниң бир бирази болур.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында чаартыкчыларның ажылын чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар ниитилелиниң чөвүлели удуртуп, баштап, киирген саналдарны өөренип көрүп, оларны кажан шиңгээдип алырын хынап, социалистиг чарышты организастап, ажылдың түңнелдерин үндүрүп турар. Боттарының бүдүрүлгелеринге болгаш ажыл-агыйларынга чаартыкчылар база чогаадыкчылар ниитилелиниң чөвүлелдерин тургускаш, чаартыкчыларның ажылын үргүлчү сайгарып, эң үнелиг саналдарның шиңгээдиилгезин контрольга ап турар удуртукчулар шын кылып турар. Ажылын үстүнде көрүп турганывыс Дуржулга станциязында чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар ниитилелиниң чөвүлелиниң даргазы В. С. Фомин эки организакчы болурундан аңгыда, боду идепкейлиг чаартыкчы, ёзулуг чогаадыкчы чүткүлдүг кижи. Ол 25 чыл дургузунда чаартыкчы боор ажылдааш, 150 хире чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналдарны киирип, шиңгээткен.

1984 чылда 24 чаартыкчы санал шиңгээткеш, 43,6 муң рубль түңнүт экономиктиг ажыкты алган. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези 40 санал кииргеш, 43 муң рубль түңнүт экономиктиг ажыкты, геология-шинчилел экспедициязы 38 санал кииргеш, 83,8 муң рубль түңнүт экономиктиг ажыкты алган. Кызылдың каттышкан авиаотряды болгаш өске-даа хөй-хөй коллективтер үнелиг чаартыкчы саналдарны шиңгээдип ап, бо талазы-биле ажылды эки чорудуп турарын көргүскен.

Оон-биле чергелештир Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Өвүр, Тес-Хем, Эрзин, Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйларында болгаш бүдүрүлгелеринде чаартыкчыларның ажылын организаставаан, чаңгыс-даа чаартыкчы санал олардан кирбээн.

Ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, специалистерни чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның одуруунче эвилелдээри бүгү бүдүрүлгелерниң, ажыл-агыйларның удуртукчуларының шиитпирлээр чугула сорулгаларының бирээзи болур. Камналганың кол бир курлавырларының бирээзи чогум-на ында.

Д. МОНГУШ,
Бүгү-эвилелдиң чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар ниитилелиниң область чөвүлелиниң даргазы.

ХҮЛЭЭНГЕНИ КҮШТҮГ

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинден В. Т. Бүрбүжүктуң бригадазы хоорайның Ленин кудумчузунда Курбанкынын чаа бажыңының тудуун эгелей берген. Ук объект подвалы-биле катай 5 каъттыг бажың болур. Тудугнуң сметада көрдүнген өртээ 755,19 муң рубль. Амгы үеде бригада бажыңның тавааг салырын уламчылап турар.

В. Т. Бүрбүжүктуң бригадазының бир кезии бо объектиде февральдан эгелеп келген. Оларның чамдызы өске объектиге — АТС тудуунга ажылдап турган. Ынчангаш чаа объектиге баштайгы үеде ажыл шуудаваан. Февральдың төнчүзүнден бригада кежигүннери мында четчележип келген болгаш, ылаңгыя мартта ажыл шуудай эгелээн. Март 18—19 хүннеринде суургалыг улуг краны мында тургузупкан. Ук объектиде чыл эгезинден тура 17 муң рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген.

Бригаданың бо чылдагы социалистиг хүлээлгезинде 213,4 муң рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын декабрь 28-ке чедир күүседирин көрген. Тиилелгениң 40 чылынга болгаш стахановчу шимчээшкинниң 50 чылынга турасканын, планнарны ажыр 1,5 муң рубльдың ажылдарын кылырын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 120 хуу чедирерин, чаңгыс ажылчынга онааштыр түүйбу салырын хүнде-ле 1,2 кубометрден кудуратпазын хүлээнгеннер. Материалдарның, конструкцияларның кадагалалын 100 хуу хандырар болгаш 1,5 кубометр дилиг материалдарын, 0,5 тонна цементиин камнап алырын база камнап алдынган материалдарга 2 хүн ажылдаарын олар социалистиг хүлээлгезинде киирген.

Планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш бригада кежигүннери бир демниг, кужениишкинниг ажылдап турар. Чаа объектиде керээлиг арга-биле ажылдап турар бригада камналга чурумун сагыырынче кичээнгейин күштелдирген.

Камналганы канчаап чедип алырын, кандыг хемчеглер көрдүнгенин мында мастер В. А. Каң-оолдан айтырдым:

— Ам бо объективистиң девискээринде дилиг материалдары, демир-бетон блоктар, түүйбү, цемент бар. Материалдарның үрелиш, тектүр-чайлырын болдурбайн, энге-сескелеп ымгжаарын көрүп турар бис. Оон аңгыда чүдүрүп эккелген материалдарны дүжүрерин механизмнер-биле көдүрткеш, камныг дүжүрүп алырындан база хамааржыр. Көдүртүр механизм чокта хол-биле аар чүъкту дүжүрерге, хөй үе херегжеттинер, материалдар үрелир чоруктар бар апаар.

Камныг, хумагалыг болурунга тудугжу кижи бүрүзүнүң ажылга хамаарылгазы эвээш эвес рольду ойнаар. Бистиң бригаданың кежигүннери ону угаап-билип, бригаданың камналганың хууда санынга улуг-хуузун киириштирерин ге сонуургалдыг ажылдап турар — деп, мастер тайылбырлады.

Хүлээнгени күштүг. Мурнунда салдынган сорулгазын күүседири дээш олар бир демниг, шупту эки ажылдап турарын мастер-даа, бригадир-даа демдеглээн. Ында Кара-оол Калдар-оол, Николай Конгар, Борис Донгак, Сергей Кара-Сал болгаш оон-даа өскелер улуг нормазын ажыр күүседип келгеннер.

Амгы үеде бригада чаа объектиниң тавааның дожээнде блоктар салып турар. Суургалыг краны тургусканы-биле ажыл эки темпилиг. Блоктар салырын дүрген доозары дээш ажылдап турар. Ук блоктарны бедиин 3 метр чедир салгаш, оон кырынга түүйбу хаяны 1 метр 60 сантиметр бедидир салыр. Ону ынчаар кылып, бажыңның подвал кезээнин кырын дуглаарын апрельде доозары дээш бригада кужениишкинниг ажылдап турар.

Ниитизи-биле бо чаа тудугга бо чылын 150 муң рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыры көрдүнген. Ону күүседириниң бүгү аргалары бар деп бригада санап турар.

Н. ООРЖАК.

ЭЭ ЁЗУ-БИЛЕ КӨӨР БИС

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы кварталында Кулузун сүт-бараан фермазы 175 тонна сүттү күрүнеге садарын планнаан турган. Малдың ажаалдазын болгаш чемгерилгезин экижидип, социалистиг чарышты организастаарын күштелдиргениниң түңнелинде күрүнеге 178 тонна сүттү садар арганы болган бис. Оон ачызында бирги кварталдың планын районнуң алды ажыл-агыйындан чүгле бистиң Тока аттыг совхоз күүседип шыдаан.

Кышкы үеде инекти деңгел киирип, сүт-саанны көвүдедип алыры — белен эвес айтырыг. Ук айтырыгны шиитпирлээринге ферманы эде дерип, таарымчалыг байдалды тургусканывыс улуг ужур-дузалыг болган. Бо кыжын инекти саары-даа, мал чемнерин үлеп бээри-даа механизастаттынган. Бо чорук ажылдың үезин кызырган. Шынарын бедиткен. Дөрт чарыгдалдарга камналга болгаш продукцияның бот-үнезиниң чиигээри, оон уламындан ферманың орулгалыг болуру болгаш ажылчыннарның амыдыралының экижирии моон дорт хамаарылгалыг. Ажылчыннарның ажылдаарынга безин таарымчалыг. Фермада буфет база бар, саанчылар чанарда оон садыглап алыр. Бедик көргүзүглерни чедип алырынга бо бүгүнүң салдары улуг болган.

Эрткен чылын бистиң совхоз бир инекке онааштыр 1793 килограмм сүт саар турган, 1830 килограммны саган. Ынчангаш күрүнеге сүт садар планывысты база ажыр күүсеткен бис. Фермада байдалдың экижээнин өөренип көргеш, чедиишкинге чалгыннаалган коллектив бо доозукчу чылда инектен-не 2600 килограмм сүттү саарын хүлээнген. Ук хүлээлгени Улуг Тиилелгениң дөртен чылынга болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге турасканын алган бис.

Сөөлгү үеде бистиң фермада бедик көргүзүглерни чедип ап турар ажылчыннар көвүдээн. Оларны Очумаа Монгуш, Евдокия Оюн, Мая Оюн ышкаш коммунист, Алла Ооржак ышкаш комсомолчу саанчылар, инек кадарчызы Чап Бапын-оол, тракторист Николай Подшивалов ышкаш мурнакчылар баштап турар. Эрткен чылдың түңнели-биле олардан Москвада улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге болгаш дыштанылга бажыңнарынга баар путёвкалар-биле, акша болгаш бызаалар-биле, хүндүлел бижиктер-биле шаңнатканнар хөй. Бирги кварталдың түңнели-биле база хөй улус шаңнаар.

Чедиишкинге база бир дээштиг болуп турар чүүл — суду эвээш инектерни сүткүр инектер-биле солуп, уксаалыг коданы тургузуп эгелээнивисте. Оон ыңай ажылчыннар ортузунга күш-ажылдың болгаш ниитиниң сагылга-чурумун шыңгыыратканы бис. Маңаа улуг дузаны совхозтуң дирекциязы партком болгаш профэвилел комитеди көргүскен. Бо болгаш өске-даа хемчеглерни алганының ачызында кижи бүрүзү бодунуң болгаш коллективтиң ажылын ээ ёзу-биле көөр, четпестерни болдурбас дээш туржур апарган. Корум-чурум үрээр, арага-дарыже туралаар Валерий Белоглазов, Максим Пар-оол олар безин аксы-сөзүн берген, ам кызымак ажылдап турарлар.

Ийиги кварталды коллектив чедиишкинниг болгаш хей-аъттыг эгелээн.

А. МОНГУШ,
Тока аттыг совхозта Кулузун сүт-бараан фермазының зоотехниги.

Партийжи амыдырал: эге организация, ооң ажыл-херектери

ЧУГУЛА УЧАСТОКТАРДА БЫЖЫГЛААН

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин, улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур дээш Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң коммунистери, бүгү ажыл-ишчилери амгы үеде социалистиг чарышка хаара туттунган.

Совхозтуң парткому, партия эге организациялары коммунистерни бүдүрүлгениң эң чугула участоктарынга быжыглаан. Оларның саны 140 ажыг. Коммунистерниң хөй кезии материалдыг кежикти бүдүрүп, совхоз бүдүрүлгезиниң чугула участоктарын харылап турар. Хойжу, саанчы, механизатор болгаш өске-даа мергежилдиг коммунистерни бердинген планныг онаалдаларын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин шупту күүседип, даандырган ажыл-херээнге ээ-харысалгалыын көргүзүп келгеннер. Оон уламындан коммунистерниң удурткан бригадалары, сүт-бараан фермалары багай эвес түңнелдерни эрткен ажыл-агый чылында база 1985 чылдың бирги кварталында чедип алган.

1984 чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң, күрүнеге садарының, малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле күрүне планнарын база социалистиг хүлээлгелерин бистиң совхоз күүсеткеш, барыын зонаның совхозтарының арасынга чарышка тиилекчи болуп үнген, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун база акша шаңналын алган.

Эрткен чылын чер ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының көвүдедир дээш социалистиг чарышка механизаторлар, таразажылар, суггатчылар идепкейлиг киржип, тараа болгаш мал чеми культураларының үнүш-дүжүткүрүн бедидериниң чогуур агротехниктиг хемчеглерин алганындан бир гектардан-на ортумаа-биле 17 центнер дүжүттү ажаап алган. Күрүнеге 529 тонна тарааны саткан. Ынчангаш барыын зонаның ажыл-агыйларының арасынга күш-ажылчы маргылдаага бирги черни ээлээш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу база акша-биле шаңнаткан.

Совхозтуң парткому, партия эге организациялары, партбөлүктер мал болгаш чер ажылдакчыларының ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаан, оон түңнелдерин айыткан хуусааларында үндүргеш, чогуур материалдыг болгаш моральдыг шаңналдарны тывысып келген. Ажыл-ишчилериниң хүлээлгелерин, чарыштың негелделерин чиирштыр бижээш, совхозтуң конторазында, бригадалар төптеринде, сүт-бараан фермаларында аскан. Түңнел үнерге, ону хөй-ниитиге чарлап дыңнадыр. Шаңналдарны тывысыры чаңчыл болу берген. Күш-ажылчы маргылдааның ачызы-биле совхоз багай эвес көргүзүглерни чедип алгаш, эрткен чылын 450 муң рубль орулгалыг болган.

Совхозтуң ажыл-ишчилери шаңналдарга сорук кирип, күш-ажылчы чедиишкиннерин быжыглаар, улам көвүдедир дээш бо чылдың бирги кварталында күш-ажылчы темпини кудулатпайн турар. Малчыннар ниитизиниң малын кыштаан хүр ажырар дээш кызымак ажылдааныындан байдал багай эвес. Бисте он бир муң ажыг төрүүр хой бар, оон сес муң алганы апрель 1-ге чедир оолдаан, хураганнары менди дорутуп турар. Совхоз ниитизи-биле төрүүр чүс баш хойга онааштыр 71 хураганны менди алган. Аргалыктының хойжу бригадазы (бригадир Юрий Сундуй) чүс баштан-на 86 хураганы, Сарыг-Хөл бригадазы (бригадир Даниил Кара-оол) чүс баш хойдан-на 76 хураганны менди доруктуруп турар. Хойжуларның ортузунда чарышта Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Даш Кирович Олчамай бирги черде чорүп орар, төрүүр чүс баш хойдан ам безин 105 хураганны ол менди алган. Коммунистер Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг Маскыр-оол Дукар-оол, Сергей Норбу, Ал[...]ара Кашпылыай эки көргүзүглерлиг болган.

Кара-Тал, Чаа Чаа-Хөл сүт-бараан фермаларының коллективтери бирги кварталда сүт бүдүрер, ону күрүнеге садар даалгаларын ажыр күүсеткен. Саанчылар Чудаан Самбаа, Очур Байлагай, Дропаан Бичии-Урут, Саара Санчап, Любовь Амырай бо чылдың эрткен айларында эки көргүзүглерлиг болган.

Часкы хову ажылдарынга белеткелдиң чорун турарын партком хуралынга чугаалашкаш, техника септелгезинде чедишкиннерин демдеглээш, чедир септеттинмээн техниканы кыска хуусаада доозарын харысалгалыг эштерге дааскан. Амгы үеде тракторларның, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин дооскан. Ындыг-даа болза үрезин ам-даа чажар шынарынга чедир арыглаттынмаан, оон чылдагааны тараа арыглаар машинаның чогундан болган. Таңдының Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязындан сөөртүп алыр чүс ажыг тонна үрезин база бар. Ол ышкаш хову турлаа механизаторларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг кылдыр ам-даа чедир кылдынмаан. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни чоокку хүннерде доозар хемчеглерни ап турар бис.

Совхоз эрткен чылын суггаттыг черлерден багай эвес дүжүттү алган, бо чылын СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр суггаттыг черлерни калбартыр, ажыглалын экижидер ажылды партия комитеди, дирекция чорудуп турар. Суггарыкчыларның беш звенозун тургускан, олар бо чылын бригада керээзин ёзугаар ажылдаар. Амгы үеде 37 суггатчыны шилип алган. Оон аңгыда чаашкыналдырып суггарар машиналарга ажылдаар он алды механизатор бар. Суггаттыг черлерге тараа болгаш мал чеми культураларының үнүш-дүжүткүрүн бедидер аргаларны совхозта тургузуп турар.

Совхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында он бир партия эге организациязы, партбөлүк бар, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидеринче партком доктаамал кичээнгейни салып турар. Коммунистерниң авангардчы ролюн бедидери, партия хуралдарын эрттирериниге эки белеткенири, аңаа коммунистерни идепкейлиг киириштирери, хуралдарга хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин чедип алыры, кадрлар-биле ажылды экижидери, идеология, политика-кижизидилгелиг ажылды чоннуң ортузунга дээштиг чорудары болгаш өске-даа айтырыгларны партия организациязы база партбөлүк бүрүзү чедиишкинниг шиитпирлээрин чедип алыр дээш ажылды чорудуп турар бис. Кара-Тал сүт-бараан фермазында, Сарыг-Хөл хойжу бригадазында партия эге организациялары (секретарьлары Сат Самый-оол, Сат Очур-оол) боттарының мурнунда салдынган ажыл-агый болгаш кижизидилге ажылының талазы-биле сорулгаларын багай эвес шиитпирлеп турарлар. Чамдык партия организацияларының ажылында четпестер чок деп болбас, олар партийжи организастыг, идеология ажылдарын негелдеге чедир чорутпайн турарындан коммунистерниң арзында бердинген онаалдаларны күүсетпес, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр ийи-чаңгыс кижилер ам-даа бар. Шак ындыг кижилерден партийжи негелдени кошкак тургузуп турар.

«Найырал» совхозтуң парткому, партия эге организациялары, партбөлүктер боттарының ажыл-чорудулгазының дайынчы арга-шинээзин бедидер хемчеглерни ап, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче, СЭКП-ниң XXVII съездизин, Улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуурунче коммунистерниң, совхозтуң ажылчы чоннарының күжүн, арга-дуржулгазын мөөңнеп турар.

Т. ЧЕЧЕК-ООЛ,
Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң партком секретары.

Бөгүн—Космонавтика хүнү

ГАГАРИНЧИЛЕР

Звёздныйның коммунистериниң дугайында чугаа

«Космос делгеминче бир-ле дугаар, коргуш чок шымнып кирген делегейде бир дугаар кижи — Юрий Гагаринниң адын бөгүн, Космонавтика хүнүнде, ханы ынакшыл болгаш өөрүп четтиришкин-биле бистиң чуртувустуң күш-ажылчы коллектив, өг-бүле бүрүзү адап турар...»

Бо болза Гагаринниң ужудуушкунунуң он чыл болганында «Правда» солунга совет космонавтыларның чагаазындан одуруглар-дыр. А бо ооң бодунуң сөстери-дир.

«Космоске ужудуп үнүп тура, аас-кежиктиг мен бе деп бодумдан айтыртындым. Чугаажок, аас-кежиктиг болбайн канчаар мен. Бүгү-ле үелерде чаа ажыдыышкыннарга киржири дээрге кижилерге эң дээди аас-кежик турган-на болгай.

Бо баштайгы космос ужудуушкунун коммунизмниң кижилеринге тураскаадырын күзээр ийик мен...»

Бо сөстерни номчааш, космосту штурмнаарын чогум-на тиилээн социализмниң чурту, Ленинниң төрээн чурту, бистиң улуг Төрээн чуртувус эгелээнинде эң-не ханы утка бар деп кижи бодаар.

Баштайгы изекчи, космос Колумбузу коммунист болганы база-ла ханы уткалыг. А бо сөстер база-ла таварылга эвес — оларны Манчестер хоорайга Гагаринге ужурашкан ажылчын-металлист чугаалаан: «Мен силерге бүзүрээр мен, силер — коммунистер-дир силер, а ол дээрге улуг херек-тир».

Космосче ужудуушкуннарны белеткээринге, боттандырарынга коммунистер эң идепкейлиг киришкен. Олар биске хоорайың, өөредилге болгаш белеткел баазаларын тудуп берген, олар ооң чаңчылдарының эгелекчилери.

Мырыңай-ла куруг черден эгелээн болгай. Ынчан «космонавт» деп профессия боду безин чок, атмосфера ындынче старттарже кижилерни белеткээриниң дуржулгазы, кижилер шилип алырының аргалары, методика, тренажёрлар чок турду.

Звёздныйның эгезин салганнарның аразынга сурагжаан ужудукчулар, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Совет Эвилелиниң Маадырлары Н. Каманин, Л. Горегляд, Б. Гликка турган. Космонавтылар белеткээр төптүң баштайгы удуртукчузу Е. Карпов болган, аңаа Н. Никитин, Г. Масленников, Н. Никерясов дузалажып турган.

Авиацияның генерал-полковниги Н. Каманин ол үе дугайын мынчаар бижээн:

«...Бистиң бүгү эгелээшкиннеривисти, хереглелдеривисти, дилеглеривисти янзы-бүрү организациялар билишкин-биле көрүп турду. Коммунистиг партияның Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш өске-даа партия, чазак органнарының ажылдакчылары биске бүгү талалыг деткимчени берип, дузалажып келген... Звёздный бүгү чурттуң, бүгү совет улустуң төлү болуп өскен».

Хоорайның төөгүзүнде эң баштайгы партия хуралының хүнүн демдеглеп каан. Ол 1960 чылдың май 8-те болган. Келир үеде ажылдар билдингир турган. Ынчан аңаа фронтучу «Коммунистер — бурунгаар!» деп лозуң салдынган.

Партбюронуң составынга келир үениң космонавтылары база оларның башкылары П. Беляев, Б. Волынов, Е. Карпов болгаш өске-даа эштер соңгуткан. Партбюро секретары А. Никитин болган.

Парторганизацияның бүгү-ле ажылын кызказы-биле чугаалаар чүве болза, мындыг домакты ажыглаза аңаа боор: «Стартка чедир белен эвес орукту экипажтарның эртеринге, ужудуушкуннуң, шылгалдаларын шыдажып эртеринге Звёздныйның коммунистери дузалап турган».

Чылдар эртип, чаа салгалдар кээп турар, оларның күзели чаңгыс: чаңчылдарны уламчылаар, эрес-дидим чорукту, ажылгыр болгаш маадырлыг чоруктуң алдарлыг эстафетазын уламчылаар. Чүге дээрге, бис — гагаринчилер бис. А ол дээрге чоргаар ат болгай.

Бөгүн хоорай чаа старттарга, чаа программаларны боттандырарынга белеткенип турар. Төптүң партия организациязы СЭКП-ниң XXVII съездизин, Улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур.

Бистиң космонавтикавыс шынар талазы-биле чаа үе-чадаже үнген — үр үеде ажылдаар «Салют» деп эртем станцияларны боттарының чугулазын болгаш идегелдиин көргүскен.

Бо чылын Космонавтылар белеткээр Ю. А. Гагарин аттыг төп 25 чыл болган. Звездныйга белеткел эрткеннер «Востоктарга», «Восходтарга», «Союзтарга» башкарылгалыг 56 ужудуушкуннарга киришкен, «Салюттарга» ажылдаан. Космос делгеминге 58 совет космонавт күш-ажылчы ээлчегге киришкен, оларның 19-у ийи катап, а 13-ү—үш болгаш оон-даа хөй ужуткан. Ю. Гагаринниң төөгүлүг 108 минута иштинде ужудуушкунундан, Л. Кизимниң, В. Соловьёвтуң, О. Атьковтуң 237 хонуктуг экспедициязынга чедир — бо чылдарда эрткен орук ындыг-дыр.

Бистиң Төп делегей чергелиг апарган. Аңаа белеткелдерни ЧССР-ниң, ПУР-нуң, ГДР-ниң, БУР-нуң, ВУР-нуң, ВСР-ниң, Кубаның, МАР-ның, РСР-ниң, Францияның болгаш Индияның төлээлекчилери эрткен.

Келир үеде орбита лабораторияларны улам делгем апаар. Улуг конструкцияларны орбитаның бодунга «тудуп» турар апаар, космоска обсерваториялар, фабрикалар, заводтар, хүн электростанцияларын туттунар, эң арыг бүдүмелдерни, онзагай шынарларлыг материалдарны, ховар дээн эмнерни бүдүрүп турар апаар. Ооң соонда Марсче аян-чоруктар, Юпитерже оруктар улажыр чадавас...

Академик С. П. Королёв бистиң Черивисти Октаргайның эрии деп адаан. Бистиң ажылывыс Черге эгелээр, космоска уламчылаар, ол не-Черивиске дузалыг: аңаа, хүннээректиг болгаш ногаан Черивиске, кезээде тайбын болгаш аас-кежик турзун дээш.

Космосту милитаризастаары — АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң эгелээни эң айыылдыг халаптыг чүүл-дүр. Ол делегейни ядролуг өлүмче чыгап турар. «Тургустунган байдалдан үнериниң эң-не сарыылдыг аргазы болза, боо-чепсектерни — бир-ле дугаарында ядролуг чепсектерни — эндере бүдүрерин Черге доп-дораан соксадырының база ону космоска хамаарыштыр болдурбазының дугайында удур турар күштерниң дугуржуушкуну болур» деп, эш М. С. Горбачев чугаалаан.

Авиацияның генерал-майору П. КЛИМУК,
Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДЕЛЕГЕЙ ИНФОРМАЦИЯЛАРЫ

ЧЕДИИШКИННИГ ДООСКАН

БЕРЛИН. Үлетпүр, көдээ ажыл-агыйы болгаш тудуг талазы-биле планныг онаалдаларны доллдур болгаш ажыр күүсеткеш, ГДР-ниң улус ажыл-агыйы бо чылдың бирги кварталын чедиишкинниг дооскан. АДН агентилелдиң тараткан статистиктиг сан-медээлер ёзугаар алырга, чурттуң үлетпүрү эрткен чылдаазындан эки ажылдаан. Аңаа продукцияның немей өзүлдези 4,3 хуу болуп, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,8 хуу улгаткан. Үлетпүр кылыглары пландан ажыр 1 миллиард марка акша түңге бүдүрген.

Чонга хереглел бараанналын бүдүрериниң квартал планы 101,9 хуу күүсеттинип, эрткен чылдың хамаарышкан үезиниң көргүзүглериниң 4 хуу бедик болган. ГДР-ниң 147 муң хамаатылары чуртталга байдалдарын экижидип алган. Оларга 49.125 чаа болгаш капитал септелгезин кылган квартираларны берген. Көдээ ажыл-агыйы мал ажылының продуктуларын белеткээриниң планныг көргүзүглерин ажыр күүсеткен.

ТИИЛЕЛГЕ БАЙЫРЛАЛЫНГА УТКУШТУР

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың индустриалдыг улуг төвү — Эрдэнэтте «Тураскаал» дээр шалыпчы күш-ажылчы ээлчегниң темпилери улам күштелип орар. Гитлержи фашизмни болгаш япон милитаризмни ашкан Улуг Тиилелгениң 40 чылынга хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң тураскааткаңы ол ээлчег бо байырлалга алдар кылдыр эрдэнэтчилерниң эрткен чылын чарлаан социалистиг чарыжының түңнел үе-чадазы болу берген.

Чижээ, даг-руда арыглалының «Эрдэнэт» комбинадының интернационалчы коллективиниң күш-ажылчы маргылдаазы «Кижи бүрүзүнүң ажылының шынарын экижидер дээш, коллективтерниң күш-ажылының ажыктыын бедидери дээш» деп лозуң-биле чоруп турар. Шалыпчы ээлчегниң түңнелдерин үргүлчү үндүрүп турары ажылга идиглиг апарган: даг-руда арыглалының комбинады бирги кварталда пландан ажыр 2,9 миллион тугриктиң продукциязын бүдүрүп үндүрген. Шак ындыг немей өзүлде харын күш-ажыл бүдүрүкчүлүүнүң бедээниниң күселиг-биле хандыртынган.

Хоорайның бүгү ажыл-ишчилери шалыпчы ээлчег үезинде пландан ажыр 300 тонна чыгам чес-хола концентрадын, ийи муң дөрбелчин метр хевистерни бээрин, 1,3 млн. киловатт-шак электроэнергияны камнап алырын шиитпирлээн.

МИНИСТРНИҢ ХАРЫЫЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. Мексиканың даштыкы херектер министри Бернардо Сепульведа Төп Америкада чөрүлдээни таарыштыр тайбын шиитпирлээрин деткип чугаалаан. Неделя санында үнер америк «Ньюсуик» солунунуң айтырыгларынга харыылап тура, контадор бөлүүнүң кежигүннери күрүнелер ол кавы девискээрде сонуургалдыг талаларның аразынга чугаалажыышкыннарны дагын эгелээри дээш туржуп турарын ол онзалап демдеглээн. Оон сөстери-биле алырга, ол дээрге АКШ-тың болгаш Никарагуаның аразында үзүлге... ийи талалыг чугаалажышкыннарга-даа, Сальвадорнуң национал-патриотчу күштериниң болгаш ол чурттуң чазааның аразынга чугаалажышкынга-даа хамаарыжыр. Оон-биле холбаштыр Төп Америкага таарыштыр тайбын шиитпирлээшкинге Кубаның чазааның ойнап болгу деги ындыг боттуг рольду ол айыткан. «Куба чазак төп-америка айтырыын тайбыны, билчиишкинниң болгаш айыыл чок чорукту хандырарынга үндезилээш шиитпирлээринге боттуг салыышкынын кииреринче чүткүл салып турар» деп, ол чугаалаан. АКШ-тың туруш-бодалынга хамаарыштыр Мексиканың даштыкы херектер министриниң айыткаңын ёзугаар алырга, контадор бөлүүнүң саналын АКШ деткээнин илергейлээн-даа болза, Вашингтонуң талазындан үнген саналдар төп-америк чөрүлдээни тайбың шиитпирлээриниң саналдары эвес, харын контадор бөлүүнүң саналдарынга канчап-даа чүүлдешпес саналдар болганын херечилеп турар. «Никарагуага удур Төп разведка эргелелиниң тургусканы болгаш өөредип кааны дээрбечилерни аксалаңдырып, боо-чепсек-биле деткип болгаш белеткеп турары» ол чижек кылдыр көргүскен.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕКТИ УЗУТКААР ДЭЭШ

ТОКИО. Ядролуг чепсекти узуткаар дээш, тайбың талалакчыларының хүрээлениң калбартыр дээш демиселдиң айыы тайбыңның япон комитеди калбарты берген. Тайбың комитединиң даргазы Хидэо Фукуяманың «Акахата» солуңга медеглээниниң ёзугаар алырга, айның организакчыларының салып турар сорулгаларының бирээзи — АКШ-биле шериг эвилелиниң ужурунда холбаалыг Японияның ёзулуг хамаарышпас чорукту чедип алыры дээш, ядролуг халапты болдурбазы дээш демиселче чурттакчы чонуң эң калбак массаларын мобилизастаары болур. Чурттуң ол массалыг хөй-нити организациязының мэйда ажыттынар 25-ки съездизинге уткуштур чорудуп турар бо кампанияның үезинде ядролуг чепсекти кезээ шагда хоруурy дээш кыйгырыгның адаанга ат салыышкыннарын чыыр, хөй санныг митингилер, семинарлар болур, оларның киржикчилери тайбың дээш демиселдиң эң чугула айтырыгларын чугаалажыр.

«СЫЛДЫСТАР ДАЙЫННАРЫНЫҢ» ПЛАННАРЫНГА КИИРИШТИРЕР ДЭЭШ

АММАН. Космосту удурланыштыр туржурунуң аренаzы болдурар талазы-биле бодунуң айыылдыг планнарын боттандырарын улам күштелдирериниң күзээш, АКШ бодунуң эң чоок эвилелчилериниң эртем-техниктиг күчүзүн АКШ-тың агрессчи бодалдарынга бараан болдурарының идепкейлиг оралдажыышкыннарын кылбышаан. Амманда кээп турар дыңнадыгларны ёзугаар алырга, америк «стратегтиг камгалал инициативазының» шугуму-биле эртемге үндезилээн кады дилеп тывыышкыннарны эгелээр деп саналдарыг албан хуузунуң чагаазын АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергерден израиль чазак алган. Израиль чазак харыызы чүгле каш хонук ажылдыр бээр деп аазаан-даа болза, Уайнбергерниң саналын хүлээп алтар кылдыр ам безин чугаалап болур деп, америк чазактың төлээлекчизи медеглээн.

Барыын Европада бодунуң эңнүктеринге болгаш Японияга Вашингтон күштүг ыйышыын кылып, «сылдыстар дайыннарының» программазынга киржиринге чөпшээрежилгени олардан чедип алырын оралдажып турары билдингир болгай. Хайгааракчыларның демдеглеп турары-биле алырга, хамаарышпас араб күрүнелерге хамаарыштыр эжелекчи халдакчы политиканы чорудуп турар израиль ышкаш ындыг кажараан агрессордан АКШ бо удаада дуза эреп турар. «Сылдыстар дайыннарының» рейганчы программазын ажыл-хап кылырынга Израильдың киржилгези Вашингтонуң болгаш Тель-Авивтиң аразынга шериг кады ажылдажылгазын улам ыңай калбартырынга, агрессчи америк-израиль эвилелдежилгени күштелдиреринге чедире бээр дээрзин хайгааракчылар онзалап демдеглеп турар.

Бо айтырыг дугайты израиль чазактың туружун Израиль компартия болгаш чурттуң чамдык оппозистиг политиктиг организациялары шынгыы шүгүмчүлээн. Израиль премьер-министр Пересче чоруткан телеграммазынга ИКП-ниң удуртулгазы «сылдыстар дайыннарынга» белеткел делегейни ядролуг халапка чедирип болур деп медеглээн. Уайнбергерниң саналын чугаалажып көөрү-биле парламенттиң дүрген-не чыылдырарын оппозиция негээн.

МАССАЛЫГ ЧЫСКААЛ

ДАМАСК. Студент аныктарга хамаарыштыр израиль эжелел эрге-чагыргаларының кара туразында аажылааш-кыннарынга удурлаантан араб чонуң массалыг чыскаалы Иерусалимге болган. Израильге эжелеттирген черлерни хостаарын негеп турган, мооң мурнунда туттуруп хоругдаттырган бүгү араб студентилерни доп-дораан хостаарын чыскаалдың киржикчилери негээн.

Дыңнаткаңын ёзугаар алырга, Тель-Авив чыскаалчыларны тарады ойладыры-биле шериг кезектерин чоруткан. Месилдежиишкиннер үезинде каш-даа кижи балыглааттырган, а дыка хөй кижини тудуп хоругдаан.

СУДАНДА БАЙДАЛ

ХАРТУМ. Суданның чепсектиг күштериниң апрель 6-да эрге-чагыргада кирген командылал чери шилчилге үезиниң шериг чөвүлелин тургусканының дугайын чарлаан. Ол чөвүлелдиң составында улустуң чепсектиг күштериниң дээди командылакчызы А. Р. Сивар аз-Дагаб баштаан армияның үстүкү албан-дужаалдыг он беш офицери кирген. Дыңнадыгда айыткаңын ёзугаар алырга, чөвүлелдиң эрге-хүлээлгезинде шилчилге үезинде күрүнени эргелеп башкарары кирип турар. Ол үениң дургузунда политиктиг, экономиктиг болгаш социал талаларга чаартылгаларны боттандырган болгаш бүгү-нити соңгулдаларны эртиреринге таарышкан байдалдарны тургускан турар ужурлуг.

КАИР. МЕН агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Хартум университединиң башкыларга Суданның чамдык партияларының, политиктиг болгаш хөй-нити организацияларының төлээлекчилериниң чөвүлел хуралы болган. Шилчилге үезиниң дуусаалары тодарадырының болгаш чурттуң мурнунда турар экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээриниң арга-хемчеглерин дилеп тывар сорулга-биле национал конференцияны эртиреринин эргежок чугулазын ол хуралга айыткан.

ВАШИНГТОН. Юнайтед пресс интернэшнл агентилелдиң дамчыткан медээлерин барымдаалап алырга, мурнуу-судан тура халышкаканнарның удуртукчузу Дж. Гаранг чурттуң чаа шериг удуртукчулары-биле чугаалажыышкыннар кылырынга удурланып үнген болгаш Суданның Мурнуу чүгүнге автономияны тывыссын, ооң чурттакчы чонунуң өске-даа негелделерин хандырзын дээш демиселди уламчылаар бодалдыын медеглээн.

(СЭТА).

САЛЬВАДОР: эң араатанзыг, дерзии үүлгедиглер

Сальвадорга президент соңгулдалары дээр хоозун-меге чүүлдүң боop эрткениндeн бээр бир чыл болган. Меге соңгулдаларының түңнелинде чуртта эрге-чагырганы америк чашпаа-чалча Дуарте холга алган. Каттышкан Штаттарның демократияның улуг чедиишкини кылдыр чарлап, мактааны ол меге соңгулдалар сальвадорларга удур террорну болгаш кадыг-дошкун истеп сүрүүшкүннерни улам дошкун болдурупкан. База-ла мурнундагызы ышкаш, ында кижилер кайнаар-даа барганы тывылбайн чидип турар болгаш политходургаттырганнарны шора-бажыңнарда араатанзыг ёзу-биле хилинчектеп, шаажылавышаан турар. «Өлүм эскадроннары» дээр кедергей барыын үзелдиг бөлүктер чуртта эң-не кадыг-дошкун террорну чорудуп турар. Олар бурунгаар депшилгелиг политиктиг ажылдакчыларны, профэвилелдериниң удуртукчуларын, партизаннарга чөпсүнүп, дузалап-ла турар, бүгү кижилерни шаажылап, узуткап турарлар. Чуртта улам кедерээн кара туразында араатанзыг үүлгедиишкиннерни эрге-чагыргалар чогум-на «өлүм эскадроннарының» кырынче чууй каарын оралдажып турарлар. Ынчалза-даа «өлүм эскадроннарының» сальвадор полициязы-биле, чажыт албан черлери болгаш шериг удуртукчулары-биле сырый холбаалыы ам кымга-даа чажыт эвес, билдингир боор турар. Хөй-нити организацияларының саналының ёзугаар алырга, сөөлгү беш чылдың иштинде 45 муң ажыг тайбың хамаатылар өлүрткен, 5 муң кижи ис чок читкен боор турар. Беш муң ажыг кижи кара-бажыңнарга хоругдалды эрткен.

Каттышкан Штаттарның көргүзүп турар дузаламчызы деткимчези чок болган болза, Сальвадорда ындыг эң-не араатанзыг, дерзии үүлгедиишкиннер болдунмас турган. АКШ-тың ТРЭ-зи боду депшилгелиг үзел-бодалдыг сальвадор ажылдакчыларны истеп-сүрүп, ол дугайын ук чурттуң дерзии эрге-чагыргаларынга дамчыдып берип турар. Туттурганнарны болгаш хоругдатканнарны араатанзыг ёзу-биле хилинчектеп, эттеп-соп турар, кара-бажыңнардан дуу боол диириг үнген сальвадорларның чугаалап турары-биле алырга, американнар байысаалгаларга дорт киржип, кижилерни хилинчектээриниң үезинде «практиктиг айтыышкыннарны» берип турарлар.

АКШ-тың Сальвадор талазы-биле политиказының дугайында бөлүк америк конгрессменнерниң илеткээниниң ёзугаар алырга, бо чылын шериг болгаш экономика талазы-биле сальвадор ёзу-чурумга дузаламчы 557 миллион доллар чедер.

ЧУРУКТАРДА: сальвадор политиктиг хоругдаттырганнарның болгаш ис чок читкеннерниң ислериниң комитединиң кыйгырыышын ёзугаар органзастаан чыскаалдың киржикчизи; сальвадор ёзу-чурумнуң шаажылаан кижилери.
СЭТА-ның фотохрониказы.

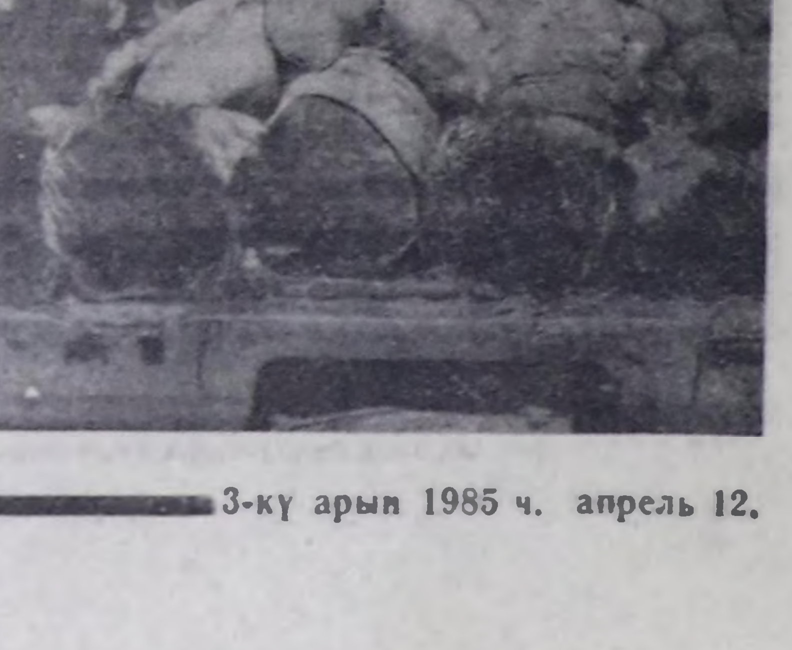

Аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур

МОСКВА ФЕСТИВАЛЫНЫҢ СТУДЕНТИЛЕР ПРОГРАММАЗЫ

Студентилер шимчээшкини фестиваль шимчээшкининиң эге бажынга турган, эң баштайгызындан бээр (Прага, 1947 чыл) эрткен он бир Бүгү-делегей фестивальдарын организастап эрттиреринге көскү салыышкынны ол киирген дээрзин сагындырып каайн. Студентилер ам Москва фестивалының белеткелинде эң идепкейлиг киржип турар.

Студентилерниң көргүзер программазын организастап тургузары— Бүгү-делегей фестивальдарының чаңчылы. Бистиң чурттуң найысылалынга чалыы назының ужуражыышкынынга ындыг программаның утка болгаш география талазы-биле кол өзээн Делегейниң студент төвү тургузар, ооң баазазы Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университеди болуп турар.

Студент төптүң ажылының программазынга хамыктың мурнунда дискуссия клубтарын демдеглээр бодаан ийик мен. Фестивальдың «Империализмге удур эң-сетиил каттыштырылгазы, тайбың болгаш найырал дээш!» деп кыйгырыы тайбың дээш демиселге студентилер организацияларының ролюнуң дугайында, сургуул аныяктарның эргелерин камгалаар дугайында, өөредилгени демократчылар дээш студентилер демиселиниң дугайында айтырыгларны ол клубтарга чугаалажыр арганы бээр.

Фестивальдың нити кыйгырыы, ооң ажылының тодаргай хүн бүрүзүнүң кыйгырыы студентилер программазынга илергейлеттинер, программада кирген янзы-бүрү чүүлдер болгаш ужуражылгаларны ында хөйү-биле киргени ооң бүгү киржикчилери боттарынга таарышкан херекти база ижин-кара чок чугаалажыр эшти тып алыр дээрзинге бүзүреп болур ынанышты берип турар.

Студентилер программазы ёзугаар хамыктың мурнунда профессионал сонуургалдар талазы-биле ужуражылгалар болуп эрткилээр. Чижээлээрге, техниктиг дээди өөредилге черлериниң студентилери Москваның демир-орук транспорттуң инженерлер институдунга, аграр талазы-биле дээди өөредилге черлериниң студентилери — Москваның Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агый академиязынга ужуражып, чамдык чугула айтырыгларны чугаалажып болурлар.

Студентилер программазының киржикчилериниң ужуражылгалары болгаш аразында харылзаалары чүгле профессионал сонуургалдар-биле кызыгаарлаттынмас болбайн аан. Бүгү-ле ужуражылгаларның киржикчилери сонуургаан бүгү-ле айтырыгларының талазы-биле кандыг-даа проблеманы хостуу-биле чугаалажып болур дээрзинге бүзүрелдиг бис. Мооң мурнунда эрткилээн фестивальдарга дег, үстүкү класстарның, профессионал-техниктиг училищелерниң, техникумнарның, гимназияларның болгаш лицейлерниң сургуулдары XII Бүгү-делегей фестивалының студентилер программаның киржикчилери боор дээрзин сагындырып каайн.

Совет улуг эртемденнер, космонавтылар, уран чүүлдүн болгаш культураның ажылдакчылары, спортчулар-биле ужуражыры аныяк кижилерге дыка солун, олар ону күзээр-даа. Ол талазы-биле ужуражылгалар программада кирген. «Советтер чуртунуң студентилери — улус ажыл-агыйынга» деп эртем-техниктиг чогаадылганың делгелгезин бистиң аалчыларывыс база сонуургап көөр деп бодай-дыр мен.

Москвага келир студентилерниң дыка хөйү, чүгле студентилерниң эвес, а фестивальдың өске-даа төптериниң ажылынга киржиксээри билдингир. Дискуссияларга, аңгы-аңгы черлерден келгеннерниң янзы-бүрү ужуражылгаларынга, политиктиг, культура, спортчу, туристи болгаш өске-даа программаларның хөй санныг база янзы-бүрү хемчеглерге олар киржип болур аргалыглар.

Фестивальдың студентилер программазының структуразынга таарыжыр эвээш эвес идеяларны болгаш саналдарны совет студентилерниң киирип келгенин база киирерин уламчылап турарын чугаалаар херек. Оларның аразында, чижээлээрге, Делегейниң студентилериниң балын эрттирер «эртем болгаш кижи төрелгетени» деп лекторийни организастаар, спорт байырлалын, студент ыры кежээзин чорудар дугайында саналдар бар. Бо болгаш өске-даа хөй санныг саналдар — фестивальды оон бүгү киржикчилеринге чайынналчак, уттундурбас байырлал болдурар дээш совет оолдар болгаш кыстарның сеткилиниң хамыызындан чүткүлүнүң херечизи.

Студентилер программазын мынчаар белеткеп тура, Совет белеткел комитеди Делегейниң белеткел комитединиң Доктаамал комиссиязы-биле болгаш хөй-хөй чурттарның чүс хире национал студент организацияларын амгы үеде каттыштырып турар Делегейниң студентилер эвилели-биле эң сырый харылзаалыг ажылдап турар. Делегейниң студентилер эвилели фестивальды деткиир дээш студентилерниң тус-тус черлер кавызының аайы-биле ужуражылгаларны эрттирип, фестивальга тураскааткан бюллетеньнерни, плакаттарны, херек демдектерин, ылгавыр бижиктерни бүдүрүп үндүрүп турар. Эрткен чылдың төнчүзүндэ Делегейниң студентилер эвилелиниң Информация төвүн Москваның күрүне университединде ажыткан. Ооң кол сорулгазы — фестивальга белеткел үезинде Делегейниң студентилер эвилелиниң, студентилериниң делегей болгаш регионалдыг организацияларының ажыл-чорудулгазының дугайында информацияны тарадыры.

Бүгү-делегейниң XII фестивалының студентилер программазының дугайында чугаалап тура, келир үеде оон ээлери болур совет студентилер дугайында база катап чугаалап каайн. Москваның дээди өөредилге черлеринде фестивальчы клубтар болгаш төптер ам тургустунуп, фестивальдың болгаш нинтизи-биле фестиваль шимчээшкининиң чаагай мындыг идеяларын олар пропагандалап турар: делегейниң аныяктарының найыралын болгаш бот-боттарынга дузазын, бижиг тайбынче болгаш күрүнелерниң база улустарының кады ажылдажылгазынче оларның чүткүлүн. Москваның күрүне университединде фестивальга белеткелдиң тускай штаб ажылдап турар.

Адак соонда, чугаалап каар чүве бо: эң-не кыска хуусаада Москвага чаңчыга бээриинге үе-чергелеринге дузалаар дээш найысылалдың дээди өөредилге черлериниң студентилериниң хөй кезиим бүгү-ле чүвени кылырынга белеткенип турар. Фестивальдың аалчыларын хүлээп алыр, оларның хандырылгазын харыылаар тускай студент отрядтар тургустунган; Москваның студентилериниң аразындан даштыкы дылдарны кончуг эки билирлер даштыкы делегацияларга очулдакчылар кылдыр хуваттынар.

Александр ЗАВАРЗИН,
Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының Совет белеткел комитединиң кидис эргелекчизи.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

БОЛГАРИЯ. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында алдаржып сурагжаан совет полководчу Совет Эвилелиниң Маршалы Ф. И. Толбухинни 1946 чылдың февраль 26-да Софияга чурекгиң хаалызындан акы-дунма ёзузу-биле хүндүткеп утпааныңың үезин архивтен алган бо чурукта көргүскен.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

«ЭРТКЕН ДАЙЫН ДУГАЙЫНДА БИСТИҢ НОМНАРЫВЫС—ТАЙБЫҢЧЕ ЧАЛБЫЫШТЫГ КЫЙГЫРЫГ-ДЫР»

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Вячеслав КОНДРАТЬЕВ совет литератураже «Сашка» деп дайынчы тоожузу-биле кирген. Ук тоожу критиктерниң болгаш номчукчуларының кичээнгейин дораан хаара туткан. Оон соонда ооң «Балыглангаш шалалээни», «Черновога Тиилелге хүнү», «Борьбаның эрткен орунтары» деп болгаш база-ла дайынның калыг-дошкун үезин боду көргеш, бижээн номнары үнген.

ПМА-ның корреспондентизи Виктория ЛАВРЕЦКАЯ чогаалчыга каш айтырыглар салган.

— Ада-чурттуң Улуг дайыны төнгенден бээр 40 чыл эртип турар болгай, ынчалза-даа совет литературада ооң дугайында чаа-чаа чогаалдар тургустунуп турар. Бо теманың эгээртинмес болган ужуру чүде деп бодаар силер?

— Ол дайын Совет чурттуң үттүндүрбас шылгалдазы болган. Ол совет улустуң күчүлүг мөзү-шынарын кедүрген, чүге дээрге, ол Ада-чурттуң хосталгазы дээш чогуур дайын болган, чүге дээрге ол дайын гуманизмниң тиилелгези дээш фашизмге удур дайын, адак сөөлүнде, Европаның улустарынга хосталганы чаалап берген хосталга дээш дайын болган. Шак ындыг улуг хемчээлдиг болуушкун уран чүүлге, литератураже төнчү чок, эгээртиммес тема болуру билдингир.

Бир эвес бөгүн хоочун фронтучудан эрткен дайын дугайында дөгерезин бижип каан кан бе деп айтырар болза, ол ынап-ла чок деп харыылаар. Дайынга киржип чораан миллион-миллион кижилерниң кайызынга-даа бодунуң «бичии» дайыны бар турган. Литератураже ол бүгүнү сыныр алырынга үе херек дээрзи билдингир эвес чүве бе?

Силерниң салган айтырыыңарга Василь Быковтуң харыызын сактып келдим: «Дайын дугайында шын чугааның төнчү турбас, чүгле хоптуг төнчү-түр».

Бөгүн эрткен дайын дугайында бижирин баштайгы үеде болуушкуннарның изин истеп, чогаалчы бодунуң көрген чүвезин чогаадып турганындан берге болбайн. Бөгүн дайын темазынга бижип чорууру чогаалчының номнары — хаңы бодалышкынның түңнели болур болгаш уран-чечен аргабиле бижирин хажытпас чорукту бодунуң бедик мөзү-шынарының хүлээлгези кылдыр саваар. Бодунуң мурнунга база хүлээлгези, чүге дизе чүгле ол орукка чорааш, Тиилелге дээш хөйну чидирген бодунуң салгалының сагыш-сеткил талазы-биле овур-хевирин шын чуруп сиилбип шыдаар. Эң кол чүве — Ада-чурт дээш, бистерниң дээш амы-тынын берген кижилерниң мурнунга хүлээлге.

— Эрткен чылдарның дургузунда совет литератураже дайын темазы дээш хөй чадаларны эрткен. Ол чорук силерниң чогаадыкчы ажылыңарга болган бе? Ол теманың келир үезиниң дугайында чуну бодап турар силер?

— Мен литератураже орайтады кирген мен. Мээң «Сашка» деп баштайгы тоожум дайын дугайында уран-чечениниң болгаш хемчээлиниң талазы-биле улуг литература тургустунуп бергенде парлаттынган чүве. Бир талазында мендээ белен турду, ынчаарга берге чүве чүл дизе, бодумнуң чаа сөзүмнү тывары турган, ол литератураже бар чүүлдерниң деңнелинден кудулавас ужурлуг. Ынчалза-даа шынын сөглээйн, ол үеде мен ооң дугайын шоолуг бодавааан-даа мен. Аңаа бөдүүн солдаттың база ооң «бичии» дайынының, ооң кандыг бергелерге таваржып, ону эрткениниң дугайында билир чүвемни бижээн мен.

Билир кижилериң бижип турары ол «солдат амыдыралы» шериг чечен чогаалдың улам ыңай сайзыраарынга кончуг чугула деп бодаар мен.

— Дайын үезинде чедип алдынган мөзү-шынар дуржулгазы бөгүн канчаар база кандыг хевирлиг илергейлеттинип турары?

— Дайын эгелей бергенде Ырак Чөөн чукке шеригте барык ийи чыл хире албан эрттирип турган мен. Улуг маневрлар соонда келир үениң дайынын бодап келгеш, каш одуруглар бижип кааным сактып ор мен: «Бистерни кылгаар кай шыйыглыг сыарлы тар мурнувуста манап турарда чадавас, кижиге көзүлбес ыжык хараткарының коргуннуг коруужу херек... дээн дошкун сөс...» Мен фронтуга бисте эң чугула эпарган ол сөсту ынчап тып алган мен. «Херек» деп ол илби-шиди сөс бистерниң дыка хөйүвүстүң сорулгазын тодараткан.

Ада-чурт дайынының хоочуннары төне бээрге ниитилелге мөзү-шынар байдалы өскерлир чадавас деп, чогаалчыларның бирээзи чугаалаан дээр чүве. Ындыг байдал болбас дээрзинге бүзүрээр бис, ынчалза-даа бөгүн бистиң-биле кады Тиилелгени чедип алырынга бодунуң ханын, амы-тынын харамнанмаан элээн каш миллион кижилер чурттап, ажылдап чорууруунуң ужур-утказын бичеледип болбас...

— Шериг темазынга чогаал бижип чорууур бо үениң улуг чогаалчылары ол чылдарда фронтуже чоруткан турганнар (колдуунда-ла 17-18 харлыында эки турачылап). Оон соонда оларның номчукчуларга чугаалаан бүгү чүвези оларның хууда дуржулгазы болуп турган. Дайынга киришпээн кижилер ооң дугайын бижээн херээ бар бе, чүү деп бодап турар силер? Бо таварылгада бедик уран-чечен деңнелге амыдыралчы чогаалдарны тургузуп болур бе?

— 50 чылдарның төнчүзүнде болгаш 60 чылдарның эгезинде чогааттынган дайынчы «лейтенантылар» чечен чогаалдың «аныяктар сактыышкыны» деп чамдык кижилерниң адап каандыр аңаа эвес. Василь Быков-даа, Григорий Бакланов-даа, Юрий Бондарев-даа дыңнап-ла «боттарының» дайынының дугайында, боттарының хууда дайынчы дуржулгазының дугайында бижээннер. А солдаттың дуржулгазы, дайынны солдаттың билири — дайын дугайында кандыг-даа чогаалдың кол үндезини болур өндүр улуг билиг-дир.

Бистиң сөөлүвүсте дайын дугайын бижир бе? Биживейн канчаар. Ынчалза-даа мен бодаарымга дайынга киржип чорбаан кижилер дайын дугайында улуг чогаал бижип шыдавас боор. Ол теманы детективтиг, онза ужуралдарлыг чогаалдарже шилчидерин ханчу, ылангыя кинода болгаш телевидениеде бар болуп турар. Дайынның чүнүң-биле-даа солуттунмас калыг-дошкун байдалын оон каапкааш, чидиг характер-даа, байдалдың бергезин-даа, көргүспээн разведчиктерниң «эрес-диди» чорууун көргүскен кинолар тыптып турар.

Бо дүңгү аныяк чогаалчыларга мээң сүмем: хоочуннар дириг турда шуушен олурбайн, оларның сактыышкынын, «солдат сактыышкыннарын» тывар херек. Ол дээрге дайын дугайында ёзулуг билигниң ортээ тывылбас үжезин-дир. Ол билиг чокка оларның чогаалдары ийиги чергениң болур.

— Эрткен дайын дугайында моон соңгаар бижиир силер бе?

— Мен бодаарымга, чогаалчы кижи бодунуң салгалының дугайында — бодунуң эки билир улузунуң дугайында бижиир ужурлуг. Мен дайын темазындан эгелээн мен, чүге дизе, ол мээң салгалымга онаашкан кол шылгалда болган.

Мээң «Сретенкага ужуражылгалар» деп сөөлгү тоожум — дайын сөөлүндеги тайбың үе дугайында. Мээң ам бижип турар чогаалым база оон дугайы. Ынчалза-даа ам-даа дайын дугайын бижиир деп бодап турар мен — ооң дугайында амдызында дөгерезин биживээн мен...

Бистиң чугаавыстың түңнелинде чугаалаксаан чүвем мындыг: Барыын чүкте бистиң дайынчы чечен чогаалывыс-биле барык таныш эвезинге кончуг хомудаар мен. Бир эвес олар совет чонуңуң шылажып эрткени түределдерниң, хөй-хөй чидирген кижилерниң билип алган болза, бистиң чуртувустуң айыыл чок чоруу дээш база тайбыңче бистиң чүткүлүвүс билдинер ужурлуг деп бодаар мен. Эрткен дайын дугайында совет номнар — тайбыңче чалбыыштыг кыйгырыг-дыр.

(ПМА).

КӨЗҮЛБЕС АРТИСТЕР

Совет кинодубляжтың 50 чылынга

Уран-чечен кинофильмнерни тыва дылче очулдурар салбырның бистиң республикага тургуска-ла ам мугур 15 чыл болган. Ол чорук Совет Тываның культуразын улам ыңай хөгжүлделерге, ылангыя үндезин чоону кинофильмнерниң ужур-утказы-биле улам хаыы болгаш тодаргай таныштырарынга база оларның мөзү-шынар, аажы-чаң, патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезин хевирлээринге улуг рольду чедирип келген. Бо үениң дургузунда 150 киноңу тыва дылга көргүскен. Оларның иштинде «Кызыл шөл», «Совет Эвилелиниң элчиниң», «Бөмбүрүмүн чүрээ», «Олерде час», «Эргэ хааналар», «Камонуң сөөлгү маадырлыг чоруу», «Төрээн чурттуң солдаттары», «Адазы болгаш оглу», «Офицерлер», «Петровка-38» болгаш оон-даа өске.

Баштайгы үеде салбыр ажылын чадап, бергелерге таваржып тургулаан. Чүге дизе, бир чүүлүнде, көрүкчүлер аңаа чаңчыкпаан, ийи чүүлүнде, бистиң артистеривистиң уран мергежили четпес турган.

Ынчалзажок ол бүгү чоорту ажып эрттинген. Маңаа Иркутскиде Чөөн-Сибирьниң кинохроника студиязының дуржулгалыг ажылдакчылары болгаш хөгжүм-шии театрының хоочун артистери улуг дузаны чедирген. Оларга М. Мунзук, К. Мунзук, О. Намдараа, Н. Өлзей-оол, О. Ензак, Е. Кендебиль, Б. Бады-Сагаан, Ч. Мортай-оол болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Чыл келген тудум-на очулдурукчуларның болгаш артистерниң мергежили бедип, кинофильмнерниң шынары — сөс-даа, үн-даа, чугааның овур-хевириниң-даа, дааш-шимээн-даа, техника-даа талазы-биле экижээн, көрүкчүлерниң чемелээшкиннери дыңналбастаан. Бо талазы-биле улуг ажылды уран чүүл чөвүлели (даргазы М. Мунзук), Чөөн-Сибирьниң Иркутскиде кинохроника студиязының улуг администратору В. Жамбалова, ол студияның Кызылда дубляж салбырының режиссеру Г. Дугержаа, үн операторү «совет киноңуң тергиини» Г. Зубаров чорудкан.

— Кинода ойнаан орус артистерниң овур-хевирин, иштики сагыш-сеткилиниң хайнышкынын, үнүн, арын-шырайының өскерлиишкинин сагып, оон шын дамчыдары — берге болгаш нарын херек — деп, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук сактып чугаалаар. — Ынчангаш артист бүрүзү баш бурунгаар белеткенир, өттүнер артизиниң сес-домаа-биле, хөделиишкини-биле, өөк таныжар ужурлуг.

Бо талазы-биле бистиң көзүлбес артистеривис улуг базымны кылганнар. Ам чугаазын тываажыткан киноларны көрүп олура, устунде айыткан четпестерни тыппас бис. Бүгүде чүве бодунуң туружунда — артык болгаш дугуу чүве чок. Бичии уруглар үнүн безин олза олчаан өттүнер артистерлиг болу бергенивис көрүнүүт.

— Бистиң ажылывысты билдилиг-биле удуртуп, организакчы чорууну көргүзүп, репертуар тургузарынга дээштиг салдарын Вера Ринчиновна Жамбалова чедирип келген — деп, Галина Дөмүр-ооловна чугаалаар. — Бистиң салбырның улам эки ажылдаарынче партия болгаш совет органнар кичээнгейни салып келген. Кол-ла чүве — артистер-биле ажыл болганда, күзелдиглерин шилип тывары, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары. Шынап-ла, ... кижиниң ойнап кааны ролюн, тургузуп каан овур-хевирин үн-кужу-биле ол-ла хевээр күүседири — берге болгаш нарын болбайн канчаар. Чүге дизе, кижилерниң үнү назы-хар дайы-биле бот-боттарынга дөмейлешпес. Оон ыңай ойнап турар артистерниң кандыг кижилерниң рольдарын күүседип турарындан база хамык чүве улуг-биле хамааржыр апаар. Ынчаш келирге, өттүнүп турар артизиниң сөс, шимчээшкини, хөделиишкини, демисел шоодугодаа, сегирджип алдышкыны, аткылажышкыны, хүреш бүрүзүн ылап билген, өөренген, оон бүгү амыдыралын чурттап эрткен турары — көзүлбес артистерден бедик мергежилди болгаш нарын күүселдени алачайгаар негеп келир. Бо талазы-биле бистиң артистеривис С. Монгуш, Ч. Монгуш, Д. Монгуш, Р. Серен-оол, Х. Ширипин-оол, Д. Могуш, И. Лопсан улуг дуржулганы шиңгээдип алганнар. Олар-биле чергелештир аныяк артистеривис А. Куулар, Т. Ондар, А. Ооржак, Б. Баир, Г. Доржу, Г. Мунзук олар боттарының салым-чаяанының көргүзе бергеннер.

— Киноларны тема талазы-биле канчаар шилип ап турар силер, Галина Дөмүр-ооловна?

— Хамыктың мурнунда олче кол кичээнгейни салып турар бис — деп, ол харыылай-дыр. — Бир-ле дугаарында Улуг Ленинниң болгаш Коммунистиг партияның удуртукчу, организакчы болгаш башкарыкчы ролюн көргүскен киноларны ходагзып турар бис. Оон ыңай революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарны илереткен, совет патриотизмни болгаш интернационализмни, улустарның найыралын, тайбың дээш демиселин көргүскен киноларже кичээнгей салып келген бис. Социалистиг хоочулу-дурумнуң болгаш совет сагылга-чурумнуң маадырлыы-биле камгалап турарларының дугайында болгаш аныяк салгалды кижизидеринге тураскааттынган киноларны база хөйү-биле очулдуруп келген бис.

— Ынчаарга силерниң үндүрүп турар киноларыңарны тускай уран-чүүл чөвүлели хүлээп ап турар болгай, ол силерге кайы хире деткимче-дузаламчы көргүзүп база силерниң ажылыңарны моон соңгаар экижидер дээш кандыг бот турт хемчеглер ап турары?

— Максим Монгужукович Мунзук удурткан ол чөвүлел биске үргүлчү ажыктыг саналдарны берип, киноларның чедер болгаш четпес талаларын доктаамал айтып келген. Ынчалза-даа уран чүүл чөвүлели бодунуң ажылын чүгле кинолар көргүзери-биле айтыгаарлаттынгаш, организакчы талаларынче кошкак кичээнгей салып келген. Көрүкчүлер конференцияларын чоокдаа, ырак-узак-даа черлерге эрттирбейн, артистер-биле ужуражылгаларны организаставайн, кинотеатрларга очулдурган киноларның дагын катап үндүрүүшкүнүн чедип албайн турар. Дубляж салбырының ажылдаар чери хөй заал чурттаар бажыңның алдыкы калымында бичии өрээлде. Ол дакпыш, артистерниң ажылдаарынга таарымча чок. Кажан бижидип турда, артистерниң үнү дүвүк дыңналыр, чылдагааны — сайгылгаан күжү, бирде балыы, бирде чоктап турар. Ынчангаш киноңуң шынары кудулей бээр — үн чалыван, бедип, чамдыкта чиде бээр. Ажылдаар өрээл хөлээзиниг кудумчулар беддирипде алыгда болганындан бижидилге үезинде өскээртен хоора шимээн-дааш, чугаа-соот, өске үннер бо-ла киргилей бээр. Оон ужурундан артистер дүне ажылдаар ужурга таваржып турар. Ол ышкаш «Чөөн-Сибирь» деп киножурналды тывазынче очулдурары-биле амга чедир чагыг кирбейн турары хомудаанчыг.

Бөгүн, апрель 12-де, Совет кинодубляжтың тургустунганындан бээр 50 чыл оюн болур. Аңаа бистиң кинодубляж салбыры хире-шаа-биле чедиишкинниг ужуражып, чонуң угаан-бодал негелдезин кино уран чүүлү-биле хандырар дээш шудургу ажылдап, бодунуң улуг киирин турар.

О. СУВАКПИТ.

Төөгүнүң арыннары

МЕХАНИК И. П. КУЛИБИН

Талантылыг орус механик Иван Петрович Кулибинниң үнелиг чогаадылгалары хөй-хөй салгалдарны кайгаткан. Ол Нева кежир 800 метр дурттуг ыяш көвүрүгнүң төлевилелин чогааткан, ол үеде туруп көрбээн көрүнчүктелчек фонарь-прожекторну кылган, байырлалдарда салют ажылдар даашташкыннарны ыш чок кылдыр тургускан, «механиктиг бут-тап» конструкциязын-протезтерни көдүртүр кресло-лифти чогаадып кылган.

Кулибин ийи муң ажыг шыйыгларны арттырып каан, олар ам-даа улуг солуургалды хайныдырып турар. Ооң шыйыгларынга үндезилээш, «бодуу калыыр чуузаны» чогааткан. Москвада политехниктиг институттуң автомобиль килдизиниң экспозициязында ол делгеттинген. Механик ону ажылдадырда долганыр дугуйну, тормозту, маңнаашкынның дүргенин тодарадыр коробканы ажыглаан. «Аът чок эмпажтың» шимчедиичизи харын кижи кужу болуп турган. Чаартыкчы орта бус шимчедикчизин салыр бодап турган, ынчалза-даа ол бодал чүгле күзел болуп арткан.

Кулибин төөгүге шак мастери болуп кирген. Ооң кылганы «хевир болгаш хемчээли кас болгаш өдүрек чуургазының эразында» шактары бир ниы кылдыр сант тынып турар. Ол ынаар азарганчыг театр-автоматты киирген. Дал дүъш үезинде шактар Кулибинниң чогаатканы гимнизин күүседир. Олар бо хүннерде Эрмитажта кадагалаттынып турар. Кулибинниң «өртемчейин көргүзер» карман шактары база билдингир: шак, минута болгаш секунда көргүзеринден аңгыда олар айны, неделе хүннерин, чылдың үелерин, Айның байдалын, Хүнниң үнүп, ажарын көргүзер.

Бо хүннерге чедир Кулибинниң бодунуң өлгүжеге эдилээни хама шактары шыгжаттынган. Кулибинниң баштайгы биографы П. Свиньинниң херечилеп турары-биле алырга, туремик байдалга ол өлген. Оон кадайы хөөржүдүлгеге унуурер акшазы чок болганындан ол шактарны садыпкан.

— Ол шактарны Политехниктиг музей ап алган — деп, мында эртем ажылдакчызы Я. Барский, ийи чүс ажыг харлыг шак-биле бисти таныштырып тура, чугаалады. Ооң циферблады «Нижний Новгород» — чогааткан кижиниң төрээн чери болгаш ооң автографы — «Иван Кулибин».

Бо айда И. П. Кулибин 250 харлаар. Төрээн чуртун алдарлаткан талантылыг механикке ажыдывышкыннары-биле бис чоргаараныр бис.

А. САФОНОВ.

ЧУРУКТА: чурукчу Веденецкийниң чураан И. П. Кулибинниң портреди.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КОНКУРСЧЕ ЧАЛАЛГА

Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволары, республиканың Журналистер эвилелиниң баштаар чери республика болгаш район солуннарынга, телевидение болгаш радиодамчыдылгаларга СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан кодээниң мурнакчы кижилериниң, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң дугайында очерктер конкурузун чарлаан.

Солуннарга парлаттынар, телевидение болгаш радиодамчылгаларга үнер очерктерге кодээниң мурнакчы кижилериниң, кодээ ажыл-агый удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң, күрүнеге садарын көвүдедириниң, черниң, техниканың чемишчидилгелериниң ажыглалын бүгү талалыг кижилер дээш хылып хорудуп турар ажыл-херектери чырыттынган турар ужурлуг. Очерктерниң сорулгазы — күш-ажылчы шылгаралдың чижектерин көргүзүп турар күш-ажыл маадырларының, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң дараазындагы Пленумаларының шиитпирлерин күүседиринче кодээниң ажылчыларын билдилиг ээлеп турар удуртукчуларның, чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырары-биле чаа аргаларны дилеп тып турар тускай эртемниглерниң тодаргай, шын овур-хевирлерин көргүзери болур.

Конкурска бо чылдың апрель 1-ден 1986 чылдың январь 1-ге чедир парлалгага, дамчыдылгаларга үнген очерктерни киирер. Конкурска профессионал журналистер-биле кады ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер киржип болур.

Конкурстуң тиилекчилерин хүндүлел бижиктер-биле шаңнаар. Оларга дараазында акша шаңналдары тывыштыр көргүзген: бир бирги—150 рубль, бир ийиги—100 рубль, ийи үшкү—тус-тузунда 75 рубль болгаш ийи мактал шаңнал—тус-тузунда 50 рубль.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң дыңнадыгы болза, Культураның Чөөн-Сибирь күрүне институдунуң очное болгаш заочное салбырларынга өөренирин күзээр абитуриентилер-биле беседаны Кызылдың уран чүүл училищезинге 1985 чылдың май 13 болгаш 14 хүннеринде кылыр. Беседалажышкынга кирип эрткеннерге ниити билиг эртемнерниң талазы-биле институтка киреринниң шылгалдаларынга 5 хүннүң белеткел кичээлдерин эрттирер.

Май 12-де бүгү кижилер келген турар ужурлуг.

Өөренирин күзээннер боттарының дараазында документилерни ыдап-ла көргүзер:

1. Райкүүскомнарның культура килдистериниң өөредип чоруткан бижии.
2. Үш кижиниң ат салганы, ажылдап турган чериндең характеристика.
3. Аттестат (боду).
4. Эмчи шынзылгазы—№ 286.
5. 3Х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.
6. Күш-ажыл дептеринден ушта бижилге.

Айтырыг тургузар телефон № 2-34-16.

АДРЕЗИ: Советтер бажыңы, 4-кү каът, 429 дугаар кабинет, Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң кадрлар килдизи.

Туризм болгаш экскурсия талазы-биле Тыва область чөвүлели Азас хөл эриинде «Азас» турисчи баазага ажылдаар кижилерни: директорну, улуг инструкторну, инструкторну, бухгалтерни, массовик-культорганизакчыны, аккомпаниаторну, эмчини, шеф-поварны, поварны, кухняга зарсаар ажылчыннарны, топ азар кижини, хемечини, матрос-дузалакчыны, аштакчыны чалап турар.

Бааза июнь 5-те ажылдай эгелээр.

Айтырыг тодарадыр адрези: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң бир дугаар бажыңы. Телефон № 2-35-92.

Шыдыраа

БИРГИ ЧЕРДЕ КЫЗЫЛЧЫЛАР

Кызылга республика башкыларының хууда болгаш команда аайы-биле шыдыраа маргылдаазы чоокта чаа болуп эрткен. Ону чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел обкому организастаан.

Аңаа 16 эр, 6 херээжен шыдыраачы киришкен.

Маргылдааның баштайгы олуглдарында-ла Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң төлээлери Чечек Сагды биле Хеймер-оол Ондар удурланыкчыларын улаштыр-улаштыр удуп ап келээн. Оларның кайызы-даа кымга-даа уттурбайн, боттарының хөлдеринге тиилевишаан, команда аайы-биле бирги черже үнген.

Эр улустан ийиги черни Тожу районнуң башкызы К. Куулаш, үшкүзүн О. Тангаа (Улуг-Хем) ээлээн.

Д. АРБАК.

ТВ

АПРЕЛЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Чаштарга эштыгаштар дугайында». 9.25 — «Прикажи себе». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 10.30 — Элээдилерниң чогаалдары. 12.00 — 12.05 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Док. телефильм. 15.25 — Концерт залында школачылар. 16.20 — Орус чугаа. 16.50 — Таллинниң хөгжүмнүг чуруктары. Р. Раннап ойнаар. 17.15 — Москва чоогунуң агроүлетпүр комплекизи. 17.45 — Ырак болгаш чоок ыры. 18.15 — Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң дугайында док. фильм. 18.30 — Белгородтуң витамин комбинадының Культура ордузунуң орус улустуң хорунуң күүселдези. 19.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ТТ-ниң болгаш БР-ниң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң күүселдези. 17.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Хөй сериялыг док. телефильм. «Тиилелгениң стратегиязы». 8-ки фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Космонавтика хүнүнге тураскаатканы концерт. 23.05 — «Кайгамчык ыяш». Док. телефильм. 23.35—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — «Кезээде-ле катап эгелээр». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4 класс. «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». 9.05; 13.10 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Хөгжүм дээрге, уран чүүлдүң бир хевири. 1-ги дамчыдылга. 1.40; 11.40 — Төөгү. 7 класс. Емельян Пугачевтуң баштаглазы-биле тараачын дайыны. 11.10 — А. Прокофьевтиң поэзиязы. 12.10 — Физика. 9 класс. Электромагнетизмниң хоойлузу болгаш ону ажыглаары. 12.40 — Ниити биология. 10 класс. Экологтуг системалар. 13.40 — «Бил, кылып өөрен». Школачыларга эртем дамчыдылгазы. 14.10 — А. П. Чехов — «Ваня акый». 14.55 — «Уран чурулга — чаартылгаларның демдеглели». ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Е. Е. Моисеенконуң чогаадыкчы ажылының дугайында. 15.20—15.25 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.45 — «Студент амыдыралы». Тываның кодээ ажыл-агый техникумундан дамчыдылга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия тоолу» Дамчыдылга. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг удуур, чаштар!» 20.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 20.45 — Даугавпилс хоорайның үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен телефильм. «Девять кругов падения». 1-ги, 2-ги сериялары. 23.45 — 00.05 — «Юрий Ракшаның Кулик шөлү». Док. фильм.

Апрель 14-теп 29-ка чедир ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНЫҢ РЕПЕРТУАРЫ

Апрель 14. **ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНИҢ ТҮҢНЕЛ КОНЦЕРТИ**, эгелээри 12 шакта.

Апрель 14. **Л. Гаврилова «АҢЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК»**, эгелээри 19.30 шакта.

Апрель 17. **В. Катаев «ПОЛКТУҢ ОГЛУ»**, эгелээри 18 шакта.

Апрель 19. **Г. Хугаев «САГЫШ-СЕТКИЛ КВАРТЕДИ»**, эгелээри 19.30 шакта.

Апрель 21. **В. Катаев «ПОЛКТУҢ ОГЛУ»**, эгелээри 12 шакта.

Апрель 29. **Г. Хугаев «САГЫШ-СЕТКИЛ КВАРТЕДИ»**, эгелээри 19.30 шакта.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Летающая мельница»** 9.30, **«Африканец»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Вук»** 9.30, **«Лидер»** 11.00, 13.20, **«К-клуб: «Подросток и закон»** 15.00, **«Шакти»** 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Любовь и голуби»** 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Созданы друг для друга»** 17.00, 19.[illegible] шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Гнездо»** 16.30, 18.30, 20.20, **«Сын полка»** 11.00, 14.30 шактарда.

Агаар

Республиканың шокар булуттаар, чамы районнарга дүне биче хар чаар. Соңгу чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус соор, хүндүс 2—7 градус чылыыр.

Кызыл—Абакан, Ак-Довурак — Абаза оруктарынга туманнаар, чуга хар чаар. Көступү 500 метр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 2—4 градус соор, хүндүс 5—7 градус чылыг болур.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче доолгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3088.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00070.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 86 (12776) | 1985 чылдың апрель 13, суббота | 1925 чылда үндезиаеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

Партияның күжү—чон-биле чаңгыс эптиинде! Чоннуң күжү—партия-биле чаңгыс эптиинде, ооң удуртулгазында!

Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле—коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

1985 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыглары

1. Ажылчы чоннарның делегейге эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1 делгерезин!

2. Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар! Пролетарлыг, социалистиг интернационализм делгерезин!

3. Мөңгеде дириг революсчу интернационалчы өөредиг — марксизм-ленинизм делгерезин!

4. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга акы-дуңманың байыры!

Бүгү делегейниң коммунистериниң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжышкыны быжыглып турзун!

5. Социалистиг чурттарның улустарынга акы-дуңманың байыры!

Социалистиг дем каттыжылга чурттарының чаңгыс эви, кады ажылдажылгазы болгаш сырый каттыжышкыны, социализмниң чаалап алышкыннарын быжыглаар болгаш камгалаар дээш, оларның чайгылыш чок шиитпирлиг чоруу. Чер кырынга тайбың делгерезин!

6. Колониалдыг кинчи-бектен хосталган болгаш социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алган улустарга акы-дуңманың байыры!

7. Хамаарышпас чоруун быжыглаарының болгаш социал чаартылгызышкының оруу-биле бар чоруур хөгжүп орар чурттарның улустарынга акы-дуңманың байыры!

8. Капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызынга акы-дуңманың байыры!

9. Делегей социализминиң, делегей пролетариадының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиниң эвилели быжыглып турзун!

10. Хосталга, демократия болгаш социализм дээш фашистиг киндиннарда хилинчектеттирген демиселчилерге акы-дуңманың байыры!

Империализмге болгаш реакцияга хоругдаттырганнарга хосталга дээш!

11. Делегейниң улустары! Агрессияның болгаш күчүлээшкинниң империалистиг политиказынга удур. Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада дүшкүүрлүг чорукту база кризистиг байдалдарының одагларын узуткаар дээш шиитпирлиг демисежиңер!

12. Африканың империализмге, колониализмге болгаш расизмге удур, политика болгаш экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун быжыглаар дээш демисежип турар улустарынга акы-дуңманың байыры!

Намибияның улузунга хосталга дээш! Мурнуу Африкада апартеидтиң чүдек-бужар системазы чок кылыр!

13. Латин Американың империализмге болгаш реакцияга удур, тайбың болгаш боттарының чурттарының демократтыг хөгжүлдези дээш демисежип турар улустарынга изиг байыр!

Делегейниң улустары! Никарагуага удур АКШ-тың агрессивүүлгедиишкиннерин соксадырын негеңер!

14. Араб чурттарның улустары! Израиль агрессияга болгаш империализмниң албадалынга удур демиселге боттарының хүрээлеңнериңерни сырый каттыштырыңар!

Чоокку Чөөн чүкке быжыг болгаш чөптүг тайбың дээш!

15. Делегейниң улустары! Эжелеттирген бүгү араб черлерден израиль шериглерин үндүрерин, араб чурттарның херектеринче империалистиг холгаарлаашкынны соксадырын чедип алыңар!

Палестинаның араб улузунуң чөптүг демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаңар!

16. Европа чурттарының улустары! Барыын Европаны американ империализмниң ракета-ядролуг плацдармы болдурарынга удур демиселди күштелдириңер!

Европага тайбың, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш!

17. Азия чурттарының улустары! Империализмге, неоколониализмге болгаш гегемонизмге удур, тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш демисежиңер!

Азия тайбының, бүзүрежилгениң болгаш кады ажылдажылганың дииги болган турзун!

18. Бүгү чурттарның улустары! Делегейниң ядролуг дайынының кыжанышын чайладыр дээш, космоска боо-чепсектерин эндерилдирерин болдурбас болгаш Черге оларны эндере бүдүрерин соксадыр дээш демиселди күштелдириңер!

Ядролуг чепсекти бүрүн узуткаарын чедип алыңар!

19. Делегейниң улустары! Империализмниң, милитаризмниң болгаш реваншизмниң агрессчи чимзенишкиннеринге удур шиитпирлиг демисежиңер! Дайынга удур шимчээшкинни калбартып, сырый каттыштырыңар!

20. Тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун, улустар аразынга калбак кады ажылдажылганы быжыглаарының политиказы — Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!

21. Коммунизмниң тургузукчузу, тайбың дээш турууштуг болгаш чайгылыш чок демиселчи— улуг совет улуска алдар!

22. Коммунистер! Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дээш, ниитилел амыдыралының бүгү талаларын сайзыраңгайжыдар дээш бүгү улустуң демиселиниң авангардынга болуңар!

23. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! СЭКП-ның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартыңар!

Төрээн ленинчи партиявыстың съездизин күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннеривис-биле демдеглээли!

24. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн эрес-шудургу ажыл-ижиңер-биле быжыглаңар! Бүдүрүүшкүнүң бүгү хемчег-биле өстүрерин чедип ап, продукцияның шынарын экижидиңер!

1985 чылдың планын чедиишкиннииг күүседип, беш чылды төлептиг доозаал!

25. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер, эртем-техниктиг дептшилгени дүргедедир дээш чүткүлдүг демисежиңер!

Улус ажыл-агыйы интенсивтиг хөгжүзүн!

26. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Машиналарны болгаш дерилгелерни эки ажыглаңар!

Ажылдап турар болгаш ажыглалга чаа кирген күчүлерни улам долу ажыглаңар!

27. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Хумагалалдыг ээлер болуп, материалдыг курлавырларны камнаары дээш демисежиңер!

1985 чылда ийиден эвээш эвес хүн камнап алдынган материалдар, чиг эт болгаш одаар чүүл-биле ажылдаал!

28. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Экономиктиг, социал болгаш кижизидикчи сорулгаларны шиитпирлээринге күш-ажылчы коллективтериниң эргелерин улам долу ажыглаңар! Организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну бүгү хемчег-биле бедидиңер!

29. Улусчу контролёрлар! Ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чорукка удур, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларынга корум-чурумну быжыглаар дээш идепкейлиг демисежиңер!

30. Одалга-энергетика комплекизиниң ажылдакчылары! Нефть, газ, хөмүр-даш тывыжын, электри болгаш чылыг энергиязын бүдүрерин көвүдедиңер!

Энергетика программазын күүседир дээш чүткүлдүг демисежиңер!

31. Металлургтар! Чурттуң металлга херегделин идегелдиг хандырыңар!

Камналгалыг, бедик шынарлыг метал продукциязын кылып үндүрерин калбартыңар!

32. Машина кылыкчылары! Чаа машиналарны болгаш дерилгелерни кылып үндүрерин дүргедедип, техниканың идегелдиин бедидиңер!

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын техника талазы-биле чаа-чаа чепсеглээрин хандырыңар!

33. Химия үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Химия продукциязынга болгаш материалдарга улус ажыл-агыйының база чоннуң херегделин улам долдур хандырыңар!

34. Үлетпүр ажылдакчылары! Чоңга бедик шынарлыг бараннар бүдүрерин көвүдедиңер! Совет кижилерниң өзүп орар херегделдерин улам долу өөренип, ассортиментини чаартырын дүргедедиңер!

Чоннуң херегдел бараннарын бүдүрери — улус ажыл-агыйының бүгү адырларының хереэ!

35. Транспорт болгаш харылзаа ажылдакчылары! Чүъктерни үзүктел чок сөөртүрүн, чонну хандырарының бедик культуразын чедип алыңар!

36. Тудугжулар болгаш монтажниктер! Капитал тудугнуң ажыктыын бедидиңер!

Амгы үениң техниктиг үндезинингe камналгалыг болгаш эки кылдыр тудуңар! Ажыглалга кирер объектилерни бедик шынарлыг болгаш хуусаазында дужааңар!

37. Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары! Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарын дүргедедиңер! Чуртту аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агый чиг эди-биле идегелдиг хандырарын чедип алыңар!

Аъш-чем программазын күүседир дээш чүткүлдүг демисежиңер!

38. Колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары! Чер ажылының эртемге үндезилээн системазын улам идепкейлиг нептередиңер! Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң туруштуг чоруун бедидеринге мелиорацияның аргаларын улам долу ажыглаңар!

Тарааны, техниктиг болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын бүдүрерин көвүдедиңер!

Часкы ховү ажылдарын эки организастыг болгаш бедик шынарлыг чорудаал!

39. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Мал ажылының чем баазазын быжыглап, ооң продуктулуун бедидиңер!

Эът, сүт, чуурга, дүк бүдүрерин көвүдедиңер!

40. Садыгның, ниитиниң чемненилге черлериниң, амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының ажылдакчылары! Күш-ажылдың шынарын болгаш культуразын бедидип, ачы-дуза чедирилгезиниң янзы-бүрү хевирлеринге чоннуң улам өзүп орар херегделдерин улам долу хандырыңар!

41. Совет эртемденнер! Эртем шинчилелдерин бүгү хемчег-биле хөгжүдүп, оларның түңнелдиин бедидиңер! Эртемниң чедиишкиннерин практикага нептередиринге боттарыңарның салыышкыныңарны улгаттырыңар!

42. Идеологтуг фронтунуң ажылдакчылары! Партияның идеяларын массаларга бүзүреддиг пропагандалап, сайзыраңгай социализм ниитилелиниң чедиишкиннерин ханы болгаш тода көргүзүңер! Хоралакчы империалистиг пропаганданы идепкейлиг сойгалаңар!

Идеологтуг ажыл—бүгү партияның, коммунист бүрүзүнүң хереэ!

43. Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары, культура ажылдакчылары! Коммунистиг идейлиг, партийжи болгаш улусчу болурунуң тугун бедик тудуңар!

Амыдыралдың шынныын, коммунистиг бедик идеалдарны бадыткаан чогаалдарны тургузуңар!

44. Улус өөредилгезиниң ажылдакчылары! Өзүп орар салгалды өөредирин болгаш ооң коммунистиг кижизидилгезин сайзыраңгайжыдыңар! Ниитилелге ажыктыг ажыл-ишче школачыларны хандыкшыдыңар!

Нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырарынга идепкейлиг киржиңер!

45. Кадык камгалалының ажылдакчылары! Чоннуң медицина хандырылгазын сайзыраңгайжыдыңар! Эмнелге болгаш санитар албан черлериниң ажылының культуразын бедидиңер!

46. Күш-культуржулар болгаш спортчулар! Совет спорттуң чедиишкиннерин улгаттырыңар! Күш-культура шимчээшкининиң массалыг болуруун бедидээл!

Күш-культураны чоннуң кадыкшылынга бараан болдураал!

47. Эрге-чагырганың ёзулуг демократтыг органнары — улус депутаттарының Советтери делгерезин!

Советтер чуртунуң хамаатылары! Күрүнени болгаш ниитилел херектерин эргелеп башкарарынга, социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдеринге улам идепкейлиг киржиңер!

48. Совет профэвилелдери! Ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейин болгаш чогаадыкчы инициативазын бүгү хемчег-биле хөгжүдүп, оларның күш-ажылының, амыдыралының болгаш дыштанылгазының байдалдарын чайгылыш чок экижидерин чедип алыңар!

Эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйны башкарып чорударының школазы, коммунизмниң школазы—совет профэвилелдери делгерезин!

49. Коммунистиг партияның дайынчы дузалакчызы болгаш идегелдиг курлавыры, совет аныяктарның мурнакчы отряды—Ленинчи комсомол делгерезин!

50. Оолдар болгаш кыстар! Билиглерни, культураны, профессионал мергежилди могаг чок шиңгээдип алыңар! Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын көвүдедиңер!

Ленинчи ёзу-биле чурттап, ажылдап, демисежип өөрениңер!

51. Оолдар болгаш кыстар! Улустар аразынга антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазын, тайбыңны болгаш найыралды быжыглаңар! Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткелге идепкейлиг киржиңер!

52. Алдарлыг хоочуннар, аныяктарның дагдыныкчылары! Боттарыңарның билиглериңерни, амыдыралчы байлак дуржулгаңарны аныяк салгалга дамчыдыңар!

Оолдар болгаш кыстарны бистиң Төрээн чуртувустуң чалбыыштыг патриоттары, Ленинниң хереэ дээш, коммунизм дээш эрес-шудургу демиселчилер кылдыр кижизидиңер!

53. Советтер чуртунуң херээженнери! Бүдүрүлге болгаш хөй-нитти амыдыралынга идепкейлиг киржиңер!

Ие херээженнерге алдар!

Бүгү Черниң ажы-төлдеринге тайбың болгаш аас-кежик дээш!

54. Совет дайынчылар! Дайынчы болгаш политиктиг белеткелиңерни сайзыраңгайжыдыңар!

Совет улустуң тайбың ажыл-ижин, социализмниң төөгүлүг чаалап алышкыннарын серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалаңар!

ССРЭ-ниң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

55. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюу делгерезин!

Ада-чурттуң Улуг дайынынга бүгү делегейге төөгүлүг ужурдузалыг Тиилелгени чедип алган совет дайынчыларның, партизаннарның болгаш чажыт ажылдакчыларның, тылдың ажыл-ишчилериниң чижеглежир чүве чок эрес-маадырлыг болган чоруу чоннуң сагыш-сеткилинге кезээ мөңгеде чурттап турзун!

Бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселге амы-тынындан чарылганнарга мөңге алдар!

56. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның бузулбас эвилели делгерезин!

57. Бистиң ниитилеливистиң күжүнүң амыдыралчы үнер дөзү — Совет Эвилелиниң улустарының бузулбас интернационалчы чаңгыс эви болгаш акы-дуңмалышкы найыралы делгерезин!

58. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин! Партияның күжү — чон-биле чаңгыс эптиинде! Чоннуң күжү — партия-биле чаңгыс эптиинде, ооң удуртулгазында!

59. Бистиң улуг Төрээн чуртувус—Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

60. Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чуртта часкы тарылгага белеткелдиң болгаш ооң чоруп турарының дугайында министрлер В. К. Месяцтың, Н. Ф. Васильевтиң болгаш Сельхозтехкүркомнуң даргазы Л. И. Хитрунуң дыңнадыгларын чугаалажып көрген.

Бо чылдың агаар-бойдус байдалдарының нарыны часкы хову ажылдарын бүгү күштү үндүрүп тургаш, бедик организастыг, эң кыска хуусааларда чорударын негеп турар деп хуралга демдеглээн. Бо байдалдарда часкы тарылганың материал-техниктиг хандырылгазының бүгү айтырыгларын ылаптыг шиитпирлээри, агроүлетпүр каттыжышкыннарының, колхозтарның, совхозтарның болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының организакчы ролюн бедидери, мурнакчы дуржулганы идепкейлиг ажыглаары эргежок чугула.

Бар четпестерни чайладыр дээш хемчеглерни алырын, часкы хову ажылдарын өйшаанда болгаш шынарлыг чорударының айтырыгларын шалыпкын шиитпирлээрин, организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдың деңнелин бедидерин, чер ажылының интенсивтиг системаларын, бригада кезээзин болгаш бот-орулга-чарылганы чайгылыш чок нептередирин чүткүлдүг чедип алырын, чер ажылдыгларның социалистиг чарыжын улам калбартырын министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга, чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга Политбюро хүлээткен.

Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының, специалистериниң, коммунистериниң болгаш комсомолчуларының хүлээлгези — часкы хову ажылдарын бедик деңнелге эрттиргеш, беш чылдың доозукчу чылында бедик дүжүттү алырынга эки үндезинни тургузары болур.

Политбюро агроүлетпүр комплекизиниң болбаазырадылга адырларының материал-техниктиг баазазын хөгжүдерин дүргедедир дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Көдээ ажыл-агый продукциязын шыгжап кадагалаар болгаш болбаазырадыр кылыр талазы-биле Аъш-чем программазында көрдүнген даалгаларның оожум күүсеттиниш турарынче ол айтырыгны чугаалажып турар үеде кичээнгейни угландырган, аъш-чем машина тудуушкуну планныг даалгаларын чедир күүсетпейн турар, аъш-чем адырларын техника-биле эде дерирри оожум. Бо чорук дыка улуг чидириглерге чедирип, өстүрүп, белеткеп алган продукцияны долузу-биле ажыглаарынга доктар болуп турар.

СЭКП ТК-ның бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында чогуур министерстволарның болгаш ведомстволарның, оларга чагырткан организацияларның сорулгаларын тодаргайлаан, олар болбаазырадылга бүдүрүлгелериниң тудуун калбартырынче, оларны техника талазы-биле эде дерииринче болгаш чаартырынче, бар бүдүрүлге баазазын долузу-биле ажыглаарынче, чиг этти ам-даа долузу-биле чедир болбаазырадырынче база ооң чидириин кызырарынче, аъш-чем продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринче болгаш оларның шынарын экижидеринче угланган. Капитал салыышкыннарын ажыглаарын экижидер, болбаазырадылга үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге чаа күчүлерни тударынга база ажыглалга кииреринге эргежок чугула материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларын мөөңнээриниң талазы-биле хемчеглерни дээштелеп көрген.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары болгаш обкомнары бо айтырыгларны кошкаш дивес контрольга тудар, бүдүрүлгеге бедик организастыг чорукту болгаш корум-чурумну хандырары дээш шыңгыы негээр, эртемниң эң чаа чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглаарының, ажылдакчыларның ажылдаар болгаш чурттаар байдалдарын экижидериниң хемчеглерин алыр, аъш-чем продуктуларын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир талазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң инициативазын бүгү тала-биле деткиир ужурлуг деп демдеглеттинген.

Балык ажылдыг чаңгыс ээй колхоз системазын тургузар дугайында балык ажыл-агыйлыг колхозтарның саналдарын Политбюро чугаалажып көрген болгаш деткээн, ону удуртур чер — соңгулдалыг баштаар черлиг Балык ажыл-агыйлыг колхозтарның бүгү-эвилел каттыжышкыны болур. Колхоз демократиязының принциптеринге үндезилээн ындыг каттыжышкынны тургузары балык ажыл-агый кооперациязының ажыл-чорудулгазын экижидер...

(Төнчүзү 2-ги арында).

ИНИЦИАТИВА, ОРГАНИЗАСТЫГ БОЛГАШ АЖЫКТЫГ ЧОРУК

СЭКП ТК-га эштер М. С. Горбачев, Г. В. Романов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков оларның үлетпүр каттыжышкыннарының болгаш бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге бригадаларының удуртукчулары, специалистер болгаш эртемденнер-биле ужуражышкыны болганын дыңнаткан болгай.

Моон адаанда М. С. Горбачевтуң чугаазын кысказы-биле база ужуражышкындан отчётту парлаан.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Хүндүлүг эштер! СЭКП Төп Комитединден силерге чүректиң хапызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер. Бистиң мурнувуста турар хүнү келген, перспективтиг-даа, бүдүрүлге-экономиктиг болгаш социал сорулгаларны чогумчалыы-биле канчаар шиитпирлээрин дугуржур дээш, ол ышкаш бичии-даа соңгаарладыышкын чок шиитпирлээр ужурлуг база ханы бодап көөр болгаш үндезини-биле ажылдап кылыр ужурлуг ындыг айтырыгларны көөр дээш бо ужуражышкынны эрттирип турар.

Бистиң чуртувус харысалгалыг үеде туруп турар. СЭКП-ның ээлчеглиг XXVII съездизинге белеткел кайда-даа калбарган. Ол дээрге улуг ажыл-херектерниң болгаш чугула шиитпирлерниң, чедип алдынган чүүлдерниң ханы анализиниң болгаш боттуг үнелээшкиниң, бурунгаар шимчээшкинге доктар боор турар шаптараазыннарны илередип тывары болгаш чайладырының үези. Амгы бо үеде күжениишкиннииг ажылдаары база дидими-биле удур-бодаары негеттинер, кижилерниң инициативазынга болгаш чогаадылгазынга орук ажыдары чугула. Ажылга организастыг чорукту бедидери, бүзүрелдиг болгаш шапкын социал-экономиктиг хөгжүлдени чедип алыры, бистиң бурунгаар хөгжүлдевистиң темпилерин дүргедедир дээш бүгү күштерни болгаш курлавырларын мобилизастаары ам негеттинип турар.

Бүдүрүлгени дорту-биле удуртуп, ажылчы чон-биле кады ажылдап, партия болгаш чазактың айтыышкын, шиитпирлерин херек кырында амыдыралга боттандырып турар болгай силер. Силерниң мөөңнеттинген арга-дуржулгаңар болгаш билиг-мергежилиңер ажыл-агыйны чорударының эки болгаш кошкак талаларын, ажылга чүү шаптыктап турарын, ажыктыг чорукту өзүлдезин чүү саададып турарын ханы болгаш тодаргай сайгарып көөр арганы берип турар. Бүдүрүлге бүрүзүнде, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде, черле ынчаш бистиң нитти социалистиг ажыл-агыйывыста бар курлавырларны долузу-биле ажыглаар дээш чүнү канчаар этсе болгаш өскертсе чогуурул дээрзин силерден билип алыксап турар бис.

Амгы үе-чадада хары угда хөй нарын сорулгаларны шиитпирлээр ужурга таваржып турар бис. Оларның эң чооккузунуң дугайын чугаалаар болза, ол дээрге 1985 чылдың база нитти беш чылдың планын чедиишкиниг күүседири болур. Бо чыл берге эгелээн: чөптүг болгаш чөптүг эвес-даа чылдагааннар бар болган. Ширин кыш база салдарлыг болган-на харын. Ындыг-даа болза ажыы-биле чугаалаар ужурлуг — бирги кварталдың түңнелдеринге, а ооң түңнелдеринге таарзынмайн турар бис, дыка хөй кезиинде организас чок чорук, чамдыкта оожургалдыг, даамчыргай чорук, бир чамдык черлерде харысалга чок чорук уржуктуг болган. Ам кол чүүл — хожудаашкынны ажып эртери, кылдынмаан чүүлдерни чедир кылыры, планда көрдүнген бүгү чүүлдерни күүседири болур.

Бо беш чылда темпилер ышкаш, ынчаар ажылдаар болзувусса, ол эвээш дээрзин анализ көргүзүп турар. Темпилерни бедидер, үндезини-биле бедидер апаар. Ук сорулганы шиитпирлээрин соңгаарладып болбас. Үени хилис эрттирип болбас. Ук сорулгаларны кайы хире чедиишкинниг шиитпирлээривистен чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдези, ооң камгаланыр күчүзүн быжыглаары, совет кижилерниң амыдыралын экижидери хамааржыр.

Перспективтиг сорулгаларга чүү хамааржырыл дээрге, бүдүрүлгени интенсификацияның оруунче шиитпирлии-биле шилчидери, ооң структуразын экижидери, эртем-техниктиг дептшилгени дүргедедири, продукцияның шынарын дыка экижидери, ажыл-агый механизмин болгаш эргелеп башкарылганы ниитизи-биле улам ыңай сайзыраңгайжыдары бирги черге-же үнүп турар-дыр.

Ону кылыр ужурлуг бис, мында өске орук чок. Кандыг-бир күшке авыралдаар аргавыс чок. Кижи бүрүзүнүң— ажылчыдан министр чедир, инженерден академик чедир күжениишкиниинг болгаш инициативалыг, ак сеткилдиг эки ажылы негеттинер. Кадрларның харысалгазын, организастыг чорукту, сагылга-чурумну шиитпирлии-биле бедидер ужурлуг. Чүгле сөс кырынга эвес, ажыл-херек-биле бедидер ужурлуг. Быжыг сагылга-чурум дугайында айтырыгны калбаа-биле көөр херек. Аңаа бүдүрүлгениң бедик культуразы-даа, технологияның эң шыгыы чуруму-даа хамааржыр. Оон кылыгларның шынарының деңнели, бүдүрүлгелерниң продукция бээриниң планнарының ылаптыг күүселдези-даа, ол ышкаш, чугаажок-ла, күш-ажылдың сагылга-чуруму-даа хамааржыр. Кижилерге, удуртукчу кадрларга, бистиң шуптувуска бедик негелделиг чоруктан бүгү-ле чүүлдер хамааржып турар-дыр, эштер.

Тодаргай, организастыг ажылдың, курлавырларны ажыглаарының айтырыглары хүн бүрүдеги ажылывыска-даа, перспективтиг сорулгаларны шиитпирлээрде-даа бистиң кичээнгейивистиң төвүнге турар ужурлуг. Он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол-кол угланыышкыннарының төлевилелин ажылдап кылыр ажыл амгы үеде дооступ турар. Ол хуусаа узун-даа бол, чогум-на чаа беш чыл бүгү талазы-биле эргилделиг болур ужурлуг. Ол мырыңай бо келген. Хоорайда-даа, көдээде-даа турар коллектив бүрүзү болуунуң беш чыл планнарын ажылдап кылып тура, бар курлавырларны болгаш аргаларны амдыгаазынган эгелеп орта киирип, айыткан чүүлдү боттандырары-биле эргежок чугула бүгү-ле чүүлдү баш удур көрген турары эргежок чугула.

Бир дугаарында бисте бар бүгү-ле чүүлдерни эң долу ажыглаары эргежок чугула. Социал-экономиктиг дептшилгениң улуг-улуг бедиктерин бистиң чуртувус чедип алган, чедиишкиниг бурунгаарлаары хандырып болур экономиктиг күчү тургустунган. Бир эвес бар чүүлдү, чүгле ону безин, ёзулуг-ла чөп ажыглап билир болза, улус ажыл-агыйында ажыл-херектиң байдалын дыка экижидерин чедип ап болур деп чүвени амыдырал көргүзүп турар. Чүгле корум-чурумну быжыглаанының база сан-...

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

жилер, балык тударынга болган балык продукциязын бүдүреринге эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглаар, балык ажыл-агыйлыг колхозтарның экономиказын быжыглаар, бүдүрүлгениң пландарын болгаш организастаарын, күш-ажыл төлевирин болгаш оруаларын хуваарын сайзырангайжыдар, ажыл-агый нитиниң бот-орулга-чарылгазын, бүдүрүлге болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглаар арганы бээр.

Политбюро хуралынга Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дүргедедириниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында ажыктыг казымалдарны ажыглаарының үндезининге автономнуг республиканың үлетпүрүн хөгжүдер, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин болгаш ону болбаазырадыр ажылдап кылырын улам шыңгыы көвүдедири көрдүнген. Чурттакчы бажыңнарын, нити билиг школаларын, уруглар садтарын, кадык камгалал болгаш культура объектилерин ажыглаалга киирерин көвүдедир талазы-биле хемчеглерни көрген. Тыва АССР-ге чурттакчы бажыңнарын, бүдүрүлге болгаш социал-культура объектилерин шеф дузаламчызы кылдыр тудуп бээриниң дугайында РСФСР-ниң 14 областарының, крайларының болгаш автономнуг республикаларының партия, совет организацияларының инициативазын чүгүдүг деп санаан. 1986—1990 чылдарда Тыва АССР-же студентилерниң тудуг отрядтарын чорударының дугайында ВЛКСМ ТК-ның саналы хүлээп алдынган.

Политбюро эш М. С. Горбачевтуң АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының спикери Т. О'Нил-биле беседазының, эш А. А. Громыконуң төлээлекчилер палатазының делегациязы-биле беседазының дугайында, ол ышкаш ук делегацияның ССРЭ-ниң Дээди Совединге бодал-онаа солчулгазының дугайында медээзин дыңнаан. Делегация-биле кылган идепкейлиг политиктиг бодал-онаа солчулгазының боттуг ужур-дузалыын болгаш парламент шугуму-биле харылзаажылгаларның совет-америк харылзааларны идепкейжидеринге чогумчалыг ужур-дузалыг бир чүүл боор турарын демдеглээн. ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларны ийи чурттуң улустарының болгаш ниити-биле делегей байдалының экижидериниң эрге-ажыктарынга дүүштүр бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың база бот-боттарын хүндүлежириниң чогумчалыг үр-шиинче эгилер дээш совет удуртулганың чүткүлүн бүрүн тодаргайы-биле бадыттаан. Ол сорулганы чедип алырынга ийи таланың политиктиг күзел-сорүү эргежок чугула. Совет Эвилелинде ындыг күзел-сорук бар болгаш америк тала база ону илередир боор деп, ол илеген турар.

Политбюро совет улустуң болгаш делегейниң өске-даа улустарының айыл чок чоруун быжыглаарының, адролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының база оон космосче тараарын болдурбазының сорулгаларының бирги чергелиг ужур-дузалыын демдеглээн. Ол айтырыглар талазы-биле АКШ биле Женевада чугаалажыышкыннарга Совет Эвилели чогум-на ол сорулгаларны удуртулга болдуруп турар. Космос боо-чепсээн тургузар талазы-биле кандыг-даа ажыл-чорудулганы ам безин соксадыр, стратегтиг адролуг боо-чепсектерин немей бүдүрерин соксадыр, ортумак ыраккшылдыг америк ракеталарын Европага тургузарын болгаш ССРЭ-ниң аңаа харыы хемчеглерин соксадыр деп Совет Эвилелиниң саналдары ол сорулганы дарый чедип алыр, адролуг боо-чепсектерин кызырарының дугайында дугуржулгаларга эң таарымчалыг байдалдарны тургузар күзелге үндезилеттинген. Европага болукуң ортумак ыраккшылдыг ракеталарын тургузарынга Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг мораторийи болгаш өске-даа харыы хемчеглерни амылызында соксатканы — Совет Эвилелиниң хүлээп алганы бо ак сеткилдиг базымны база ол чагай сорулгаларга барзан болуп турар. ССРЭ-ниң тайбыңга ынак, боттуг ол базымын делегейниң амыр-тайбыңныг чурттарында деткип хүлээп көргенин совет удуртулга бедии-биле үнелеп, ону АКШ-тың администрациязының талазындан хүлээп көрүксевейн турарын өдепсиниин илередип турар.

Эштер А. А. Громыко болгаш В. И. Воротников оларның Канаданың даштыкы херектер министри Дж. Кларк-биле чугаалажыышкыннарының түңнелин чугаалажып көрген. Совет Эвилели биле Канаданың аразында садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш өске-даа адырлар талазы-биле кадыажылзынга ажыктыг кады ажылдажылга, даштыкы политиктиг чамдык айтырыглар талазы-биле информациялар болгаш консультациялар солчулгазы чедиишкинниг хөгжүп турар, ийи чурттарның улустарының болгаш ниитизи-биле делегей байдалының экижидериниң эрге-ажыктарынга ковалделбээ харылзааларының ол бүгү хевирлериниң улам ыңай калбаарынче база хамыглаарынче чүткүл бар деп аңаа демдеглээн.

Эш А. А. Громыконуң Нидерландының даштыкы херектер министри Ван ден Брук-биле чугаалажыышкыннарының түңнелдерин чугаалажып көрүп турар үеде, делегейниң амгы байдалынга Нидерланды, Барыын Европаның чамдык чурттары дег, бир эвес Европага ортумак ыраккшылдыг чепсек-херекселдерин соксадырының болгаш оон удаштыр кызырарының айтырыгларынга шугумун көрген боттуг турушту илередир болза, ракета-адролуг кыжаныгны эвээжедеринге аңаа чогумчалыг рольду ойнап болур ийик деп демдеглээн. Ол, ылангыя, Нидерландының девискээринге ракеталар тургузар талазы-биле Вашингтонуң пландарынга онзагай хамаарылгалыг.

ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга бистиң чурттуң иштики амыдыралының болгаш делегей политиказының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалашкан болгаш оларның талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алган.

Дөрткү разрядтың токары Кодуу Донуевич Чамыш «Тес-Хем» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында хоочуннарның бирээзи. Моон мурнунда ол барык чээрби чыл ажыг үеде трактор, комбайн башкарып, ак сеткилдиг ажылдап келген.

Доозувучу чылдың часкы ажылдары чоокшулаан тудум машина-трактор мастерскаязында ажыл хайнышкынныг чоруп турар. Кодуу Донуевич бо хүннерде «ада» ажыл-агый машиналарының кезектерин чондурар, автомашиналарның тракторларының дугуйларын септеп, ыырбалаар ажылдарны кыска хуусаада шынарлыг чорудуп турар.

К. Д. Чамыш совхозта улусчу контролёрлар бөлүүнүң кежигүну. Техниканың ажыглаашкын, күш-ажылдың сагылга-чурумун олажидер, ынаар-чаар материалдарны камныгаары дээш оон-даа өске хөй-нити ажылдарынга ол доктаамал киржип турар. Амыытарның дагдынмачызы.

Коммунист К. Д. Чамыш—ажыл-агыйның мурнакчыларының бирээзи.

ЧУРУКТА: токарь К. Д. Чамыш.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ИНИЦИАТИВА, ОРГАНИЗАСТЫГ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

даргай чорук-биле демиселдиң, бүдүрүкчелерге деңнешки ажылдың ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү элээн дүрген өзүп, продукцияның шынары бедип, ажыл-чорудулганың өске-даа бүгү түңнелдери экижип турарының чижектери эвээш эвес.

Продукцияның шынарының, оон техниктиг деңнелиниң, ону шиитпирлиир-биле канчаар бедидип болурунуң дугайында айтырыгны онзалап демдеглээр бодаан ийик мен. Бүдүрүлге эргижирээн продукцияны бүдүрүп үндүрүп, оон техниктиг деңнели куду, чонуң хереглевейн турар бараанарын бүдүрүп үндүрүп турза-даа, оон байдалы эки, харын-даа мырынай чагай болуп турарының ужуру чүл? Бистиң ажыл-агый механизминиң шак ындыг чүүлдери болдуруп турар. Ындыг байдалды канчап эң дүрген эдип алыр?

Шиитпирлиг хемчеглерден алза эки боор: амгы үениң негелделеринге дүгжүп турар продукция бүдүрүп үндүрүп турар черлериниң моральдыг-даа, материалдыг-даа эргези улуг болур ужурлуг. Бир эвес бүдүрүлге ыр үениң иштинде бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының хереглел шынарын бедидерин чедип ап шыдавайн, ону чаартпайн баар чүве болза, ажылдакчыларның, ылангыя күш-ажылчы коллективиниң удуртукчуларының материалдыг байдалынга чайлаш чок дээштиг салдарлыг болур ужурлуг. Ону мынчаар көөрү эргежок чугула дээрзинге удурланыышкын турбас хире. Ынчангаш чугаадан практиктиг ажыл-херекче шилчиир херек.

База бир чугула айтырыг — кампаалга чурумун күштелдири, тотчеглекти чорук-биле демисел, күш-ажылчы коллективке бар боор турар бүгү-ле станоктарны, дериг-херекселдерни, черни, өске-даа материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын чоп ажыглаары. Амгы-даа, келир-даа үеде оон немей өзүлделиг болурунга идегеп болбас бис, идегевес-таа ужурлуг бис. Чамдык кижилер хөгжүлдениң шак ындыг ажыктыы эвээш оруу-биле чорууруунга чаңчыгып-даа калган болза, шак ындыг идегелдеп шиитпирлии-биле өйтелээр херек.

Ажылды эде тургузуп, чиг уттың болгаш күчүлериниң елининца бүрүзүнден алыс продукцияны хөйнү алыры, күш-ажыл чарыгдалдарын шиңгыы кызырары эргежок чугула. Бүдүрүлгениң херек кырында интенсификастаары ол болур. Удуртукчу, ажыл-агый удуртукчузу, күш-ажылчы коллектив бүрүзү бөгүн шак мынчаар угаап, шак мынчаар ажылдаар ужурлуг.

Улуг Төрээгейниң салым келгенивис болгаш салып-даа турарывыс көдээ ажыл-агыйга бүгү чугаалаан чүүлдер бүрүн хамааржыр. Дыка хөй капитал салыышкынны көдээже чорудуп турарындан колхозтарның болгаш совхозтарның техниктиг чепсегленииишкини өзүп турар. Садып алыр өртектерни улгаттырганы оларның сан-хөө-экономиктиг байдалын быжыглаарынга идиглиг болган. Бо бүгү чамдык түңнелдерни берип турза-даа, дыка хөй ажыл-агыйларда черни, күш-ажылчы болгаш материалдыг курлавырларны чоп эвес ажыглаары уламчылавышаан. Чогум-на ынчангаш колхозтарның болгаш совхозтарның ажылын ажыктыг болурунче, агроүлетпүр комплексизиниң бүгү-ле звеноларының бот-боттарының аразында харысалгалыг болуруун улам ыңай бедидеринче, планнаашкынны болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдарынче, ажыл шагын, бүгү чырык ажыл хүнүн улам долу ажыглаарынче шиңгыы киржээнгей салбас болза хоржок.

Күш-ажылчы коллективтерниң бот-идепкейин болгаш эгелекчи чоруун бүгү талалыг хөгжүдеринче ажыл-агый механизми, эргелел башкарылганы сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни угаары чугула. Кол-кол угланыышкыннар талазы-биле төпчүткен планнаашкынны быжыглавышаан, бүдүрүлгелерниң эргелерин улам калбартып, өзүлүг бот-орулга-чарылганы нептередип, аңаа үндезилеп ажылдың алыс түңнели дээш будун коллективтиң, ажылчын бүрүзүнүң харысалгазын, а ол ышкаш сонуургалын бедидер бодап турар бис. Экономиктиг шенелде-даа ынаар угланган.

Коллектив, ажыл-ишчи бүрүзү нииттилел бүдүрүлгезинге, оон ажыктыын бедидеринге боттарының мергежилин болгаш аргаларын бүрүн ажыглаап турар кылдыр ажыл-агыйны чорударының системазын шак мынчаар тургузары чугула. Бүдүрүлге болгаш социал айтырыглар, күрүнениң, коллективтиң болгаш кижиниң эрге-ажыктары сырый холбаалыг болган тудум-на бо сорулгалар эки шиитпирлеттинер.

Эргелеп башкарылганың деңнел бүрүзүнүң эргелерин болгаш хүлээлгелерин шын хуваарганда бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжыышкыннарның ёзулуг-ла тускайлан чоруун болгаш харысалгалыг болурун чедип ап болур. Бир эвес директор кижи бичии-ле айтырыг дээш хөй дугуржулгалар, чөпшээрежилгелер кылып турун бээр болза, бот-тускайлаң болур чорукту шиитпирлеп шыдавас бис. Айтырыг бүрүзүн тепке шиитпирледип алыр дээр болза ол шын эвес. Бистиң ажыл-агый удуртукчуву кадрларывыстың деңнели дыка хөй айтырыгларны ол-ла черинге шиитпирлеп каптар аргалыг болуп турар. Чүгле багай болгаш артык айтышкын-саавырлар-биле оларны хүлүй тудар чорукту болдурбайн, хөй отчёт бээрин шиитпирлии-биле кызыргаш, саазын-биле ажылдаар чоруктаң хосталыр херек. Эргелеп башкарылганың аппаратын кызырарынга ол база дузалаары чугаажок. Ол чорук министерстволарга-даа, бүгү-эвилелдиң үлетпүр каттыжыышкыннарынга-даа хамааржыр.

Сөөлгү чылдарда күш-ажылчы коллективтерге бир эвес эргелерни берген. Бүдүрүлгениң болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге оларның ролюн бедидерин магадылаан ССРЭ Хоойлузун хүлээп алган. Ынчалза-даа чогуур бериимче чок. Берген эргелерни долузу-биле ажыглаарынга коллективке чүү шаптыктап турарыл деп айтырыг тургустунуп келир-дир. Ол Хоойлу күш-ажылчы болгаш социал идепкейин бедидеринге, ниитилелдиң демократтыг нормаларын хөгжүдеринге бараан болзун дээш ам-даа чүнү кылза эки?

Хоойлу бүдүрүлгениң эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның ролюн, коллектив мурнунга удуртукчуларның харысалгазын бедидеринче угланган болгай. Эң-не чугула, үези келген айтырыгларны ажылчыннар хуралынга тургузар, бүгү черниң удуртукчулары аңаа отчёт бээр ужурлуг.

Ынчалза-даа чамдык удуртукчуларның сеткил-нүүрү ындыг эргилдеге ам-даа ыракта белен эвес ышкаш-тыр. Эвээш сүмележип, а чүгле командылаар болза-ла, салдынган сорулгаларже оруу чиик болгаш кыска дээр бодалдыглар ам-даа хөй хевирлиг. А херек кырында коллективке даяныры, аңаа найыралдыг, чогаадыкчы байдалды тургузары — бурунгаар шимчээшкинниң кол шимчедикчизи болгай. Эштер, чүвениң алызын бодаар удуртукчулар мынчаар ажылдап-даа турарлар.

Бистиң хуралывыста бригадирлер олуржуп турар. Олар бүдүрүлгениң кудуку звенозунуң барык ийи миллион отрядын төлээлеп келгеннер.

СЭКП ТК болгаш Совет чазак оларның күш-ажылын бедии-биле үнелеп турар. Бригада дээрге күш-ажылчы коллективиң эге үндезини. Чогум-на аңаа бүдүрүлгениң болгаш хөй-ниитиниң чедиишкиниг ажыл-чорудулгазының таваа салдынар. Бистиң демократиявывыска күчүлүг, ыңаг бээриниң дугуурлуг ында, чүге дизе бүдүрүлгениң, ыңаг берииишкиннериниң, кижизидилгениң эң улуг айтырыгларын коллектив бөлү шиитпирлеп болур. Ниитилелдиң херектерин эргелеп башкарарынга, бот-башкарылганың эгезиниң хевирлеттинип тургустунары оон эгелээр.

Бригадаларның хөй кезии бо үениерде ажылдың деңшилгелиг аргазынче шилчээн, олар бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылды организастаарынга, моральдыг болгаш материалдыг ыңаг бериишкиннеринге, ажылчы чоннарны кижизидеринге оларга берген бүрүн эргелерин калбаа-биле ажыглап турар. Оон-биле чергелештир күш-ажылды организастаарының бригада аргазы чамдык черлерде чедиишкинниг хөгжүвейн турары илден. Бригадалар бот-орулга-чарылгаже ооржуп шилчип, оларның дыка хөйүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кошкак бедип турар. Аңаа чүү шаптыктап турарыл база херектиң байдалын экижидер дээш чүнү кылза чогуурул? Бо дугайын дыңнаары күзенчиг-дир.

Ынчангаш бо болгаш өске-даа өйү келген чугула айтырыглар талазы-биле ажык чугаа маңаа болур боор деп манап тур бис, эштер.

СЭКП ТК-га болган ужуражыышкынның киржикчилериниң чугаалары

Ужуражыышкынның киржикчилери кылдынган болгаш чедип алдынган чүүлдерни төлептии-биле үнелевишаан, бо чылдың болгаш бүгү он бирги чылдың пландарын чедиишкинниг доозар, кылдынмаан чүүлдерни кылыр дээш кандыг-кандыг быралары болгаш курлавырлары ажыглаарынче кол кичээнгейни угландырганнар. Чугаа соңгаарладып болбас болгаш перспективтиг сорулгаларны үе шиитпирлээриниң үезинде бүгү ажылчы чоннарның инициативазынга болгаш тывынгыр, чогаадыкчы чорууңга калбак оруктуу ажылдарының дугайында болган. Сөс ап, чүве чугаалааннар, хамыктың мурнунда кижи бүрүзү күженииишкиннинг, ак сеткилдиг ажылдаар ужурлуун онзалап айтып турган.

Бистиң өзүлдевистиң шаплыкчыдарының улуг курлавырлары — күш-ажылдың болгаш технологтуг сагылга-чурумну бүгү хемчег-биле быжыглаары болур. Ужуражыышкын үезинде ындыг өредиглиг чижекти көргүскен. «Минскиниң трактор заводу» каттыжыышкынынга бүдүрүлге черинде парторганизацияның ажылмахынаары-биле комиссия элээн каш хүн ажылдаан. Ол дугайын бүгү ажылчыннарга биледине берген болбайн аа. Ынчангаш олар чүнү кылып шыдаарын көргүзер деп шиитпирлеп алганнар: ол хүннерде кижилер шылап-ла организастыг, бир дески, сагылга-чурумнуг кылдыр ажылдааш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 16 хуу бедидип шыдаан. Бир эвес ажылдың ындыг корум-чуруму хүн бүрүнүң дүрүмү болу бээр чүве болза, күш-ажылчы коллективтиң ажылдың бериимчезин өстүрер талазы-биле кайы хире хөй курлавырлары-дыр. Ол хүннерде цехтерде станоктарның болгаш машиналарның саны көвүдевээн болгай. Кижилер аңаа-ла ажыл шагын чедириг чоңа, күш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлунуң негеп турарын ёзугаар. Ёзулуг ажылдааннары ол-дур. Оон өске сорулгаларының бирээзи ажылчыннарының, колхозчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, албан-хаакчыларның боттарының нитти-күрүне планнарының салым-хуузу дээш ролюн база харысалгазын көдүрери боор турар.

Курупенин Саратовта 3-кү подшипник заводунуң эдикчилер бригадири Н. А. Богатовтуң демдеглээни болза:

— Заводка болгаш областа өөс түңнелде барымдаалап төлээрин шуушттурулга бригадаларын тургузуп келзе турар үеде ажылдаары мээн үлүүмге таварышкан. Бистиң бүдүрүлгеде продукцияны кылыр үндүрериниң бүгү немелде өзүлдезин чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң аргазы-биле чедип ап турар.

Бригадирниң саналынга элээн каш айтырыгларны көдүрүп турар. Оон бодап турары-биле алыр болза, күш-ажылды организастаарының бригада хевириниң дугайында амгы дүрүм ажылды элээн бергеледип кээр чүүлдерниг. Ол кызымаккай эвес ажылдакчыга безин тарифтен куду эвес ажыл төлевирин хандыграр арганы берип турар-дыр. Оон уржуундан коллектив ак сеткилдиг эвес ажылдакчыларга салдар чедирериниң кол аргаларының бирээзин оскунуп турар.

— Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирериниң болгаш бистиң ниитилелдиң амыдыралындан ындыг социал артыышкыннарны узуткаарының талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюро хуралынга чугаалажып көрген хемчеглерни бистер, ажылчыннар, деткип база чугаалажызынып турар бис — деп, ол оон ыңай чугаалаан.

Шуут ажылдавазының азы канчап-чоор тургаш, ажылдаарының аргазын дилээр болгаш ажыл төлевирин мурнакчылар-биле деп кылдыр алыр, ындыг кижилерниң күш-ажылды ак сеткилдиг эвес көөрүнге онза таарышпайн турар бис. Бистерниң чогумчалыг чурттаан база ажылдаарывыска шаптыктап турар маңгысталчак кижилерниң санының эвээжевейн турары бистерни база кайгадып турар. Ынчангаш бистер калымактарга болгаш маңгысталчактарга уламна шыңгыы хемчеглерни онаары эргежок чугула деп санап турар бис.

Бүгү ажылдакчыларның чогаадыкчы идепкейин моон-даа соңгаар улам калбартырының дугайын чугаалааш, ужуражыышкынның дыка хөй киржикчилери, инженерлерниң ажылының ажыы болгаш ат-алдарын бедидериниң чугулазын демдеглээн. Ол дугайын, чижээ, «Ленинградтың металл заводу» бүдүрүлге каттыжыышкынының слесарьлар бригадири В. С. Чичеров чугаалаан. Амгы үеде инженерлерниң ажылын оон киирген тодаргай чогаадыкчы салыышкынын барымдаалавайн үнелеп кээр чорук хөй боор, демнештир санаар чорук ам-даа уштуттунмаан. Техниктиг деңшилгениң дүргеделиниң айтырыы бо хире шыңгыы салдынып турар үеде специалистерниң ажылының төлевиринче чуртумчуларын чугула.

Инженер-техниктиг ажылдакчыларның эң-не массалыг кезээ — бүдүрүлге мастерлерин чижекке ап болур. Ажылчыннарның кижизидикчизи, күш-ажылдың организакчызы болур мастер кижиниң ат-алдары ам-даа чогуур деңнелге чедир көдүрттүнмээнин ужуражыышкынга демдеглээн. Мастерлерниң чамдык кезиин кыырганы, ажыл төлевирин каннадындан тыылган түңну хөй хемчээлдиг ажылдарны кылып турар кижилерниң алыр төлевирин улгаттырарынга ажыглаза кандыгыл деп санал бергеннер чугаалап турган.

Девискээр бүдүрүлге-ле ажылдаар черлериниң саның күш-ажылчы курлавырлар-биле дүрген-не деңнештирер ужурлуунуң дугайында айтырыгны элээн хөй кижилерниң саналдарынга тургускан. Ажылдаар черлер артыкшылдыг апаар болза, чаа тудуугну мурнундагызы ышкаш, интенсивтиг кылдыр чорудары бергедээр. Ынчангаш ажылдап турар заводтарны болгаш фабрикаларны чаартыры, бүдүрүлгениң чаа техниктиг үндезин-биле эде чепсеглээри оон ыракта ажыктыг болур. Чижээ, Ивановонуң станок бүдүрер каттыжыышкынында кол фондуларының немелде өзүлдезин адырда эң эвээш боор турары биле чергелештир, кол продукцияның немелде өзүлдезиниң темпизи ниити станок үлетпүрүнүүдее ийи чартык катап бедик боор турар. Ынчангаш хамык ужур чүдел дизе, бо талазы-биле капитал салыышкынының кол кезиин бүдүрүлге бажыңнарын тударынга эвес, эң чаа, болбаазырангай дериглерни садып алырынга, олардан ажыктыг дедир бериимчени дүрген ап турарынга-дыр.

Бир эвес бистер ажыл-агыйны чорударының улам-на сайзырангай, таарымчалыг механизмин боттандырып чорудар болзувусса, бүдүрүлге өзүлдезиниң темпизи улам улгадыр апаар. Бо талазы-биле сөөлгү чылдарда шиитпирлиг хемчеглерни ап келген. Үлетпүрнүң 26 министерстволары калбак хемчээлдиг экономиктиг шенелдени кылып турар. Ынчалза-даа ону ам-даа улам хаяылдадып, калбартырының чугулазын ужуражыышкынның киржикчилери чугаалап турганнар.

«Уралмаш» бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи калбак хемчээлдиг шенелдениң негелделерин ёзугаар ийи дугаар чыл ажылдап турар. Ол эрткен чылын продукция сайгарарының планын күүсеткен болгаш сайгарылгаа хемчээлиниң немелде өзүлдези 7,8 хуу болган. Оон өске база бир кол көргүзүгнүн — керээлер ёзугаар продукция чорудуп бээриниң талазы-биле ажылды каттыжыышкын чедир күүсетпээн, ынчалза-даа шенелде мурнундаазындан эки күүсеткен.

Ажыл-агыйны башкарып чорударының чаа принциптери пландарны ыяк ажылдап кыларынче албадаар, бригадирден, мастерден чиигине директорга чедир хүлээп алган шиитпирлериниң шынары дээш харысалгазын бедидип турар. Машина тудукчулары ол ышкаш тудуг комбайнг бүдүрүлгелерден. Ылангыя, ССРЭ-ниң Курлаңдырылга системазының ажылдакчыларындан негелдени база шингымратканы. Ындыг-даа болза каттыжыышкынның коллективи ажылдаан шынар талазы-биле чаа деңнелинче үнген деп амымызында чугаалап болбас.

— Бир эвес планнаашкынга корум-чурумну тургусвас болза, кандыг-даа материалдыг сонуургал үндезин экижиишкинин болдурбас деп бодаар мен — деп, «Уралмаштың» чиигине директору Е. А. Варначев чугаалаан. — Бистерге, машина тургузукчуларынга, ылангыяа Аар машина тудуушкунунуң министерствозунуң коллективтеринге перспективаларын, бистиң продукциявыска хереглелди билир чорук, бүгү беш чылга — хемчээлиниң, номенклатуразының, херегледикчилериниң, капитал салыышкыннарының, фонд тургузар нормативтериниң талазы-биле быжыг планны билир чорук негеттинип турар.

— «Быжыг» беш чыл планны, узун хуусаалыг шыңгыы планнар, артында-да чедип алдынган деңнелден ажып турар планнар дааранычыларга хамаарыштыр алыр болза, ажыгга доктар апаар деп чугаалап болур—деп, «Космос» (Москва хоорай) даараныглга фабриказының директору М. П. Будаева санап турар. Чижээлээрге, бир эвес бөгүн трикотаж платьелер хереглеттинип турган болза, даарта оларны садып албастай бээр. чүге дээрге, хевен-саазын постер модаже кире берген боор. Ол кызыгаарга үндүрер күш-ажыл чарыгдалдары бир демей, а өртек-үнезиниң ылгалы дөрт катап улуг болур. Коллективтерниң материалдыг чаагай чоруунуң хамааржыры плайда айыттынган өртек-үне көргүзүглерин күүседир дээш даараныкчылар модадан үнген, чамдыкта улуг өртектиг продукцияны кылып үндүрер ужурга таваржыр болгаш оон түңнелинде, чугаалап турары ышкаш, ылалга ажылдап турарлар. Бүдүрүлге тактиканың болгаш стратегиязын шылда алыр талазы-биле удуртукчуларга хөй эргелерни бээриниң ужуру ында боор турар. Бо херек талазы-биле оларга уг-шиги садып алыкчыларның хереглел айтып бээр ужурлуг.

Бо хүннерде план болгаш сан-хөө органнарының ажылдакчылары пландарның шынары дээш, ол ышкаш оларның күүселдези дээш чамдыкта харыылавайн турарын база демдеглээн. Оларның бүгү чүүлдерни «чурумнадарынга» амыдыралдың бүгү таварылгаларынга таарыштыр. Чамдыкта чер-черде инициативаны хүлүй тудуп турар инструкциялар тургузарынче чүткүлу улуг. Чижээ, шенелдениң негелделерин ёзугаар материалдыг, сан-хөө болгаш күш-ажыл курлавырларын ажыглаар талазы-биле бүдүрүлгелерниң эргелерин калбарткан-даа болза, ССРЭ-ниң Сан министерствозунуң, ССРЭ-ниң Куртудуунуң, ССРЭ-ниң Курбанкызының инструкцияларының шарлаттынып үнгенниң соонда бүгү чүве эрги хевээр апарган. Ылангыя бүдүрүлге хөгжүдерииниң фондузун оон техниктиг чепсеглээшкининге болгаш чаартырынга ажыглаары бергедээн.

Бүдүрүлгениң херелекчилерниң сонуургалынга чагырткан болдурар төлээде, бүдүрүлге черин ёзулуг бот-орулга-чарылгаже шилчидериниң, оларның министерстволар болгаш план органнары-биле аразынга харылзааларын үндезини биле өскертириниң чугулазын практика көргүзүп турар.

Норильскиниң даг-металлургия комбинадының директору Б. И. Колесниковтуң бодап турары-биле алырга, планнаашкынны болгаш эргелеп башкарарын төптүдериниң чергелий-тап хемчээлинден эрте берген болгаш улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге чамдык талада таарымча чок салдарны чедирип турар апарганын ам хөй-хөй бүдүрүлгелер медереп билип турар апарган. Бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжыышкыннарның ажылын көргүзүглериниң хөй чурууттуну — чүс болгаш оон-даа хөйүнүн талазы-биле шыңгыы регламентилээр чорук-даа чамдыкта үндезилеттинмээн болуп турар. Чижээ алырга, комбинаттың бүдүрүп үндүрүп турары ним-бүрү 28 аттыг продукцияның чүгле 13-үн чаа чорув турар. Ынчалзажок арткан 15-и шиткиа хереглелге үнүп турар-даа болза, ол продукцияны бисте министерство пландап берип турар. А капитал тудугну эргелеп башкарары кедергей нарындаан. Чүгле хоойлужудула актылары безин он ном болуп турар. Амгы байдал-биле алырга, үстүү черлерден ылгыгызы-биле айтып бээр чорук комбинаттың коллективиниң эгелекчи чоруун кызыгаарлап, чамдыкта харыы ажылдааларынга шаптыктап турар.

өскелер-даа чугаалаан. Чижээ, транспорт министерстволарын, оон ыңай — электрон үлетпүрун болгаш прибор тудуункунуң каттыштырар болза чогуур деп, олар чугаалаан. Эртем-техниктиг деңшилгениң штабтары болур министерстволарның ролюн күштелдирер база-ла саналдарда чугаалаттынган.

Оон-биле холбаштыр бүгү-эвилелдиң үлетпүр каттыжыышкыннарының дугайында айтырыгны чугаалажып көөр эргежок чугула. Амгы үеде олар херек кырында ажык чок саазын агымышкыны болдурбушаан, министерство биле бүдүрүлгелерниң аразында аралаштырыкчы звеноун ролюн күүседип турар. Бүдүрүлгелерниң эргелерин калбартканының болгаш харысалгазын бедиткенинин уламындан оларны ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгалыг болуруунуң принциптеринге шилчиткени-биле холбаштыр, адырның болгаш девискээрниң планнаашкынын база эргелеп башкарылгазын эң эки дүүштүрериниң, эргелел аппаратын кызырарының хөй-ле саазын бижииринден ону хостаарының чаа болдурар аргалары ажыттынып турар.

Бүдүрүлгелерниң удуртукчуларының харысалгазын бедидери болгаш эргелерин калбартыры, социалистиг тывынгыр болуру-биле база күш-ажылчы коллективтерге эгелекчи чорукту хөгжүдери-биле оларны хостуг болдурары чугула дээрзиниң дугайында бодал чевулел хуралдың киржикчилериниң саналдарында бар болуп турар. Олар бөгүн миллион-миллион рубль өртектиг материалдыг үнелиг чүүлдер дээш харыылап турар хирезинде, каш чүс хире рубльди безин бүдүрүлге хереглелдеринге дуужа бажы билип чарыгдаар эрге чок болуп турар.

Ам завод директору янзы-бүрү саавырлар, бижиилер айтыышкыннар бадымдаалаар ужурлуг болуп турар. Оон-биле чергелештир удуртукчунуң харысалгазын шиитпирлиг бедидериниң өйү келген деп, санал бергеннер демдеглээн.

Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаар, ажылчыннарны бүдүрүлгениң ээзи кылдыр кижизидер төлээде, күш-ажылды организастаарының болгаш ыңаг бээриниң бригада хевирлерин улам ханылап-биле хөгжүдери, бүдүрүлгениң эргелеп башкарарынга ажылчыннарның киржилгезин калбартыры, ыңаг бериишкинниң сайзырангайжыдары эргежок чугула дээрзиниң дугайында бригадирлерниң чугаалаан чүүлдери чевулел хуралга онза сонуурган-биле уткаан. Эргелел ажылдакчыларының материалдыг байдалын эки түңнелден, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның хемчээлинден болгаш шынарындан база ону бүдүрерииге үнер чарыгдалдан хамааржыр кылдыр тургузар херек.

Ындыг болганда, ажыл-агый механизминиң үүрмек, кезик чамдык сайзырангайжыдыышкыны эвес, а ону комплекстиг, бүгү талалыг чаарты тургузары херек болуп турар.

Аграр-үлетпүр комплекизинге бүдүрүлгени улам ыңай интенсификастаары-биле эвээш эвес чүүлдерни кылыры негеттинип турар. Оон адырларының техника-биле хандырылгазы экижээн, көдээниң экономиказын быжыглаары-биле улуг хемчеглер алдынгылаан. Хөй-хөй ажыл-агыйлар өзүп турар болдунар аргаларны ажыктыг, чогумчалыг кылдыр ажыглап турар. Оларның аразында — Ставрополь крайда «Казьминский» колхоз. Ында гектар чериниң продуктулуу чыл бүрүде өзүп, орулгалар бедип турар. Ук колхозтуң даргазы А. А. Шумский ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чорударының дугайында дуржулгазын чугаалавышаан, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлери ажылдакчыларның чогаадыкчы, эгелекчи чоруун илередириниң чогумчалыг байдалдарын көдээге тургускан деп демдеглээн.

Бурунгаар бүдүрелдиг чоруурунуң аргазын ол ажыл-агыйга чүү берип турарыл? Доктаамал дилээшкин. Улгаттырган тарылга эвилеиштирилгелерин, эргелеп башкарарының адыр аайының тургузуун мында шиитпирлээдип алган. Бот-тускайлаң болуруунуң улуг болдунар аргазын бригадаларга берген коллективтиг керээни бүгү чер ажылдаглар болгаш малчыннар мында бүрүн шиңгээдип алган. Бот-орулга-чарылга бүгү ажыл-агый механизмин бүрүн хаара тудуп.

Ол холбаата күш-ажыл төлевириниң системазы ужуражыышкынның киржикчилерин сонуурганкан. Алыр шалың ниити орулганың хемчээлинден бүрүн хамааржыр. А ол көргүзүг чүгле дужуттен эвес, харын продукцияның шынары-биле, ону бүдүреринге үндүрген чарыгдалдар-биле база холбашкан болуп турар. Ындыг болганда, ажылдакчы бүрүзү бот-үнени чиигедиринге, курлавырларны хумагалыг чарыгдаарынга сонуургалдыг болуп турар. Ажыл-агыйның ёзулуг бот-орулга-чарылгалыг болуруунга чогумчалыг байдалдар мынчаар тургустунуп турар. Керээниң болгаш бот-орулга-чарылганың дуазы-биле колдозка корум-чурум тургустунганда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ыңай көдүрүлген, техникага хереглел эвээжээн.

— Бистиң чагай чоруувус келзэде-ле күш-ажыл-биле чедип алдынып турар бе деп айтырыгны кады ажылдап турар эштерим-биле чаңгыс удаа эвес чугаалажып көрген бис— деп, Краснодар крайда «Заветы Ильича» колхозтуң бригадири Н. И. Юхно чугаалаан.— Эң-не харылгалыг багай колхозта улустар эки харын хөй орулгалыг, бистиниден безин артык чурттап турарының чижектери бистиң районда безин дыка хөй. Орулгаларының шаа-биле эвес, а чээли-биле чурттап турар чорук ажылдакчының болуунуң күш-ажылга хамаарылгазын багай талазынче өскертип турар. Сагылга-чурум болгаш организастыг чорук кудулаар, өөс түңнел дугайында ёзулуг сагыш салыышкыны чок апаар. Ындыг болган төлээде, ёзу барымдаалаап эвес, саазын кырында эвес, а ылаптыг, ажылдакчы бүрүзү болуп чериниң ээзи кылдыр медерен билир, шак ындыг бот-орулга-чарылга херек болуп турар-дыр.

Көдээге бригада керээзин болгаш бот-орулга-чарылганы ажыглап киирерииге удуртукчулар болгаш специалистер улуг рольду ойнаар ужурлуг деп ужуражыышкынның киржикчилери демдеглээн. А ынчалзажок оларның чамдыызы күш-ажылды организастаарының болгаш төлевириниң чаа хевиринче чүткүл чок, ажыл-

(Төнчүзү 3-кү арында).

БОЛГАШ АЖЫКТЫГ ЧОРУК

(Тончузу. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

агый чорудулгазының экономиктиг аргаларын ажыглаар хоозу чок болуп турар. Специалистерниң ажыл төлевирин эчис түңнелдерден дорт хамаарылгалыг кылдыр тургузары чугула. Ынчан ол бригада кержээзинге хамаарылгазын өскертир, ону дорт херээ кылдыр көөр апаар. Ол дээрге экономиктиг билиглерни, органызаачы шыналарын, кижилер-биле харылзажып билир аргалыын негээр болгуу эвес ажыл. Ону боттандырарынга кижи бүрүзү белеткеттинмээн. Ооң кадында бригада кержээни болгаш бот-орулга-чарылганы шингээдири — кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү талаларын демократтыгларынга улам ыңай улуг базым. Ол кижилерниң күш-ажылчы, политиктиг идепкейин хөгжүдеринге, болуннуң бүдүрүлгезинге ылаптыг сонуургалды оларга бижиглээрынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг.

Кодээниң экономиказынга чер болгаш мал ажылдыгларын оларны хандырып турар организацияларда ажылчыннер-биле харылзаалары шыңгыы салдарны чедирип турар. Чижээ, кодээ ажыл-агый техниказын шуут ажыглап турар кижилер, азы чок болза ону бүдүрүп турар бүдүрүлгелер септээри ажыктыг бооп чадавас, деп ужуражышкынга демдеглээн. Ынчан немелде кадрлар, күчүлер негеттинмес апаар. Ажыл-агыйларга амгы үеде «Сельхозтехниканың» «бүрүн эргелиг» аалеп турары артык дезектерни болгаш материалдарны бээри херек айык.

Агроүлетпүр комплексинде хөй адырлыг харылзаалар амдаа чогууру-биле сайзыраваан. Тус ведомствонуң кызыы эрге-ажыктары ховар эвес таварылгаларда күштүг болу бээр, ынчангаш тарылга шөлүнге, фермага бараан болур ужурлуг хөлчок улуг курлавырлар чогуур бериирмези бербейн баар.

Ол айтырыга хамаарыштыр ужуражышкынның дыка хөй киржикчилери чүве чугаалаан. Агроүлетпүр комплексиниң эде тургузуушкуну кандыг өскерилгелер болдурганыл? РАҮК-тер, область каттыжышкыннары боттарын канчаар көргүскенил?

— Агроүлетпүр комплексиниң эң чугула дыка хөй айтырыгларны шиитпирлеп шыдавас болганын комудал-биле демдеглээр апаар— деп, Гродно областының «Прогресс» колхозунуң даргазы А. И. Дубко бодунуң бодалын чугаалаан. — РАҮК бистиң ортаан мапан тургаанывыс идетелнисти ам дээрезинде бадыткап шыдавайн турар. Районнуң агроүлетпүр комплекизи, төлевилеп турганы дег, аланназшкынның болгаш эргелеп башкарылганың бот-тускайлаң чуулу болу бербээн. Каттыжышкынның чөвүлели АҮК-те кирип турар бүгү организацияларның ажылын планнаар, оларның аразынга материал-техниктиг курлавырларны хуваар ындыг эргежүүлгелери чок болуп турар. Тус-тус адыр бүрүзү оон мурнундаазы дег болдуунда-ла бодунуң эргежээзы дээш сагыш салып турар.

Дыка хөй организациялар артык бооп турар деп, А. И. Дубко оон ыңай чугаалаан. Интенсификацияның оруу-биле чорууруңга кодээниң ажылчыннеринге олар дуза катпайн, а харын шаптыктап турар. Черге чаңгыс ээ херек, ол кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң айтырыгларын адырларга чарбас үнелезинге шиитпирлээр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму агроүлетпүр комплекизиниң иштинге экономиктиг харылзааларны сайзырангайжылар талазы-биле шын угланышкынны берген деп, ужуражышкынның киржикчилери демдеглеп турган. Ынчалзажок төлевилеп турган чуулдерниң дыка хөйү боттанмаан. Ылаңгыя район чергезинге хөй чуулдер бүтпээн. Ынчангаш ооргаан бир-ле дугаарында ажыл-агыйлар чогалап турар! Ынчангаш күрүне улуг каражага таваржып турар. Колхозтар болгаш совхозтар-биле кады продукция ажыглап кылыр бүдүрүлгелерни моон соңгаар-даа бижиглээр, оларны шупту, фермаже ооцтулдаар херек.

Агроүлетпүр интеграциязының Грузияда чыгдынган дурзулгазы дыка солун. Ооң мурнунда турган үш адырның — республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң база «Грузсельхозтехниканың» баазазынга чаңгыс ай Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң күрүне комитеди тургустунган.

Грузияның Махарадзе районунда Ленин аттыг колхозтуң даргазы Г. А. Цитлидзе мынча деп чугаалаан:

— Шак ындыг деңнелиг эде тургузуушкун чугула. РАҮК-түң чаа комитеди тургустунгуже чедир, чеже-даа кымдарга, ведомстволарның хоорук оруун чайладыр шыдаваан. Ам агроүлетпүр каттыжышкыны эргелеп башкарылганы бүрүн холга алган. Планнаттынган курлавырларны хилеп тывар дээш хөй үе-шак чарыгдаары, хандырылга организацияларынга кабинеттер кезип чорук бисте читкен. Ооң эрткеш харын биске чугула бүгү-ле чуулдерни — автомашиналарны, тракторларны, комбайнарны, кывар-чаар чуулдерни мырыңай-ла колхозка экпээр апарган. Ажыл-агыйның удуртукчулары ажылдаар кол үени бүдүрүлгениң ажыктыының айтырыгларынче угландырган. Машина-трактор парктың септээр болгаш ажыглаар талазы-биле бүдүрүлгелер, мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының эргелелдери, хандырылга баазалары РАҮК-те ден эргелиг кирип турарлар. Бүгү-ле чуулдер туруштарында апарган, бистен олар дээш эвес, олар бис дээш туруп турар, түңнел көргүзүглер дээш харылзаалганы шупту деңге ундаар. Ведомство талазы-биле ындыг чок агроүлетпүр комплекизи башкарарының эжизи ында.

Улус ажыл-агыйын интенсификастаарының оруунче киреринге эң кол бирээ болуп турар эртем-техниктиг депшилгени дүргедедериниң чугула айтырыгларының дугайын ужуражышкынның хөй-хөй киржикчилери чугаалап турганнар.

Москваның «Кызыл пролетарий» бүдүрүлге каттыжышкынында таарымчалыг технологияны шиңгээдип алганы улуг сонуургалды болдуруп турар. Эргежирээн универсал станоктар орнунга мында ам ийи катап эвээш-даа болза, мурнукузундан улам сайзырангай дериг-херекселдерни тургускан. Кылыглар бүдүрерин барык бүдүн чартык катап өскээн. Каттыжышкынның чиңгине директору О. А. Королевтуң — ажыктыы-эвээш универсал станоктарны чурткада бүдүрерин соксадыр, оларны сайзырангай станоктар-биле солуурун организастаар деп саналы ужуражылганың киржикчилери билииштии-биле уттаан.

Ивановонуң станок кылыр бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору В. П. Кабаидзе, Магнитогорсктиң металлургия комбинадының директору Л. В. Радюкевич олар дериг-херекселдерни чаартырының, бүдүрүлгелерниң технологтуг эде дериишкиннеринниң болгаш чаартылгаларының айтырыглары кедергей. Чагыкчылар биле машина кылыр бүдүрүлгелерниң аразында бот-боттарынга ажыктыг харылзааларны бижиглеары олар саналдаан. Ынчалза-даа дериг-херекселдерни херек кылында ажыглаар турар кижилерге ол инициатива база чугула болуп турарын демдеглээн. Чамдык агрегаттарның чаартынышкыны улуг капитал салыышкыны чокка, колдуунда боттарының күжү-биле чорутканының чижектери Магнитогорсктиң комбинадында бар.

Эртем-техниканың чаа чуулдерин практикага дүргем чедередириниң эргежок чугулазын санал берген демдеглээн. А ону дентередип турары — ырак четпес. Чамдык кол эртем-шинчилел институттарының ажылдакчылары оларның институттарында өске черлерге чогааттынган чаа чүүлдерни дентередиринге шаптыктап турар. Ылаңгыя бо дугайын «Днепропетровскиниң комбайн заводу» бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору А. А. Покуса чугаалаан. Адырлар айы-биле институттарны болгаш конструктор бюроларын эртемниң кужун бүдүрүлгелерниң мурнунда турар айтырыгларже чоокшулаткан бүдүрүлге каттыжышкыннарының составынга шиитпирлиг-биле кирер херек деп саналы киирген.

— Каттыжышкынның составында бодунуң эртем-шинчилел институдунуң бары бистиң эң таламыс болуп турар— деп, «Уралмаш» бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору Е. А. Варначев демдеглээн. — Төлевилелдерни тургузарынга болгаш бистиң дериг-херекселдериниң чарызынга четтер тургузарынга үени хамнап алыр арганы ол берип турар. Машиналарның баштайгы хевирлерни шенелде дегээнде эттеп турар.

Хөмүр-даш үлетпүрүнде улуг күш үнер ажылдарны механизастаарынга шаптыктап турар чуулдерниң дугайында «Гидроуголь» (Кемерово область) бүдүрүлге каттыжышкынының «Нагорная» шахтазының директору В. М. Ерпылев чугаалаан. Эки машиналар четчир кылдыр сагындырар. Ынчалзажок оларны чер быдаргай төлевилеп кылып турар, ынчангаш технология талазы-биле чамдыкта дуушпес, эптешпес болуп, ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудуладырынга чедирип турар. Ажыл-херекти комплекстиг кылдыр көөр чоруу ындыг байдалды чайлазын болур.

Документацияны үр үеде тудуп чыдар чорук чаа техниканы шиңгээдип алырын база саадазып турар. Мындыг таварылганы чижек кылдыр көргүскен. «Целиноградсельмаш» калбарты алыр культиваторну чогаадып тургузарынга үш чыл негеттинген, ынчаарга ону бүдүрүп үндүрерин белеткээринге мырыңай чеди чыл үнген. Ук кылыгны бүдүрүп үндүреп эпшээрелде алыр дээш каттыжышкын түс ажыг чепшээрелди «чыып» база хөй-хөй үстүкү черлер-биле ол айтырыгны дугуржуп турган чоруу эвээш эвес черген-биле ындыг саадаашкынның чылдааны болган. Ооң түңнелинде ук машинаны бүдүрүп үндүрүптерге, ооу мораль талазы-биле эргежирел калган болган. Шак ындыг фактыларны болдуруп болбас ужурлуг.

Эртем-техниктиг депшилгениң боттут көргүзүү болза, ооң экономиктиг ажыктыы болур ужурлуг. Чаа дериишкиннерни, депшилгелиг технологияларны бүдүрүлгеге шиңгээдип алырынга улуг сонуургалдыг болзуо дээш, адырларның эртем-шинчилел институттары бот-орулга-чарылгаже шилчидерин дүргедетсе чогуур деп, «Харьковтуң трактор заводу» бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору В. В. Бойцов чугаалаан.

Техниканың болгаш продукцияның чаартыры бүдүрүлгеге ажыктыг болур, а эргежирээн хевирлерни бүдүргенгээрынга саңнывда бүдүрүлгениң оруулгазын, а ол ышкаш коллективтиң материалдыг мактал фондузун, удуртукчуларының алыр шалының деңнелин кудуладыр апаар ажыл-агыйның чорударының ындыг схемазын ажылдап кылыр болгаш шиңгээдип алыр херек деп, ужуражышкынның киржикчилери демдеглээн.

Продукцияның шынарын база бедидериниң эргежок чугулазы-биле холбашкан бүдүн айтырыгларны чугаалажып турар, ужуражышкынның киржикчилери ол эң чугула социал-экономиктиг болгаш политиктиг сорулганың янзы-бүрү талаларын тодаргайлап көрген.

Материал талазы-биле ... улуг өзүг бээриниң дугаазы-биле продукцияның шынарынга эң идепкейлиг салдар чедириириниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Инженерлерниң болгаш техниктерниң, ол ышкаш ажылчыннарның мергежилин бедидеринге улам-на улуг кичээнгейни салыр херек дээрзин ужуражышкынга санал бергеннер чугаалаан. Ол — продукцияның доктаамал бедик шынарлыг болуруң хандырарының дээштиг аргаларының бирээзи. Ол айтырыгны шиитпирлеп турар үеде эң эки, эң чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар инженерлерге, конструкторларга, төлевилекчилерге материалдыг идиг бээриниң методтарын үре-түңнелдиг ажыглаары, ооң-биле чергелештир административтиг эргелел аппарадын кызырарын чедип алыры чугула.

Дыка хөй санал бергеннер специалистерниң күш-ажылының байдалдарын экижидериниң эргежок чугулазынче кичээнгейин угландырган. Ылаңгыя кодээ ажыл-агый машиналарының шынарын улам ыңай сайзырангайжыдарының айтырыглары конструкторларның болгаш төлевилекчилерниң ажылдап турар черлерин калбаа-биле автоматчыдарының, тус-тус кижилер ажыглаар компьютерлерни, өске-даа депшилгелиг техниканы шиңгээдип алырының эргежок чугулазы-биле холбашкан.

Бедик шынарны чедип алыры дээш демиселде ийиги черлениң айтырыглары чок. Кылыгларның бедик техниктиг деңнелин, кодээ ажыл-агый машиналарының үр эдилеттинерин, ылапыттыын быжыг турушту-биле чедип алыышаан, аразында харылзаалыг бүдүрүлгелерниң кады ажылдажылгазын быжыглаарының эргежок чугулазының дугайын «Целиноградсельмаш» бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору М. С. Бутенко чугаалаан. Металлургтар кодээ ажыл-агый техниказының тургузукчуларынга бедик шынарлыг металлды амдывызында эвээшти берип турарының уржуундан каттыжышкын хей-ле дөй саныг машиналарны үндүрер ужурга таваржып турар. Бир эвес ол чылка бүрүзүнүң ажыглаттынарының хуусаазын бир чыл уламнытар болза, ындыг техниканы чылда бүдүрүп үндүрерин 16 муңга кевүдеткениби-ле бир дөмей болур ийик.

Чурттуң хөй-хөй бүдүрүлгелериниң үндүрүп турар техниказының дыка хөй хевирлериниң шынары ажыы-биле чугаалаарга, херегленикчилерни хандырарын шыдавайн турар, деп, Красноярск крайда «Назаровский» совхозтуң директору А. Ф. Вепрев чугаалаан. Ол бодунуң саналынга ындыг тодаргай чижекти көргүскен: совхозтуң ап турары бүгү-ле машиналарын механизаторлар база катап чазып, адырар ужурга таваржып турар, ук машиналарның дыка хөйү септелге чокка чаңгыс сезонда-даа ажылдап шыдавас.

Мында үрей кылыышкынның чылдагааны тодаргай: белеткеп кылып турар заводтарда технология сагылга-чурумунуң кудузу. Чижээ, сайгарылганың семчээлдерин көвүдедири-биле чаа машиналардан артык ажыктыг, карыкгазы эвээш техниканы барымдаа чок черге солуур чоруктар бар. Белен үрелбес болгаш ажылдаазыры амыр херексел машинаның орнунга кодээниң ажылчыннеринге конструкция талазы-биле шоолуг чедимчелиг эвес болгаш аар эртентиг машинаны чорудуп берип турар апарган. Продукцияның бедик шынары дээш демиселде ийиги бедик негелдеге дыкы, канныг-даа чиңгелде база камгалада чокка чорудар ужурлуг деп ооң чугаалааны чөрле чоптуг.

Чиик үлетпүрүң кылыгларының шынар айтырыглары шыңгыы болуп турар. Совет кижилер эки шынарлыг, чараш болгаш модалыг идиктерни, хептерни, мебельди, бажың херекселдерни, амыдырал техниказын садыгларының делгимлеринден тыппайн баары ховар эвес.

Ивановонуң Дзержинский аттыг аргылга фабриказының комплекстиг бригадазының бригадири В. И. Перфенованың саналын ужуражышкынның киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Ол айтырыгны шуут мынчаар тургускан: чиик үлетпүрүң кылыг бүрүзү садып алыкчыларны чугле делгелгелерге эвес, харын магазиннерге-даа чоруур, хаара тудар ужурлуг.

Ол айтырыгны шиитпирлээрин амга хөй шыңгыы хемчеглерни боттандырып чорудары шиитпирлиг-биле негеп турар. Мааңаа ылаңгыя ук адырның бүдүрүлгелериниң ажылын планнаарының улам-на чогумчалыг, турум системазы, бөлүү-биле делгээр ярмаркаларны улам-на тодаргай, дээштиг кылдыр организастаары, күш-ажылчы коллективтерниң чогаадыкчы, эгелекчи чоруун хөгжүдеринче угланган хемчеглерни чорудары эргежок чугула болуп турар.

Ужуражышкынның киржикчилериниң болалы-биле, алырга, ол ажылдың кол угланышкыны — дериишкиннерни, материалдарны, янзы-бүрү будуктарны чиик үлетпүрге чорудуп берип турар аразында харылзаалыг бүдүрүлгелерниң кайы-кайызының эң-не сонуургалдыг кады ажылдажылгазы болур. Чоннуң херегцел бараанынарының шынары аар индустрияның адырларының салыышкынындан дорт хамаарылгалыг. Массалыг херегцелдиң кылыгларын иштики рынокка албадири дээш демиселге амдыызында оларның киржилгези четпес болуп турар.

Совет бүдүрүлге бүрүзүнүң марказы кылыгның бедик деңнелиниң херечилели болган турар ужурлуг. «ССРЭ-те кылган» деп марканың ат-алдарын кодурээр херек.

Ивановонуң бүдүрүлге каттыжышкынынга белеткеп кылган прецизиялыг станоктарны индустриалдыг сайзыраңгай хөй-хөй чурттарда бедии-биле үнелеп база оларны садып ап турар, совет тракторларны янзы-бүрү айп-черде ажыглаап турар. Совет продукцияның бедик техниктиг сайзырангайы, бедик шынары даштыкы рынокче ажылга, даштыкы фирмалар-биле ажык чарышка база дегүн идигин берип турар.

Совет экспорттуң хөгжүлдезинде чедип алдынган тодаргай чедиишкиннер бар, ындыг болза-даа ооң-биле чергелештир чедир кылдынмаан чүүлдер база илдейтей болуп турар. Бистиң экономиказывыстың, бистиң шинтиелчаастың курлавырларын үре-түңнелдиг ажыглап турбаш, ол четпес чоруктар-биле эптеш чок демиселди чорудар ужурлуг деп, ужуражышкынның киржикчилери демдеглээн.

Совет улус ажыл-агый продукциязының шынары-биле байдалды кыска хуусаалар иштинде эки талаже өскертир, ук шынарның амгы үениң негелделериниң деңнелинге чедир көдүрер хулээзелиг. Салдынган сорулганы шиитпирлээр дээш бүгү күштерни, билиглерни, дуржулгазын бээринге бүгү адырларның ажылчыннери белен.

Кылыгларның бедик шынары дээш демисел күш-ажылдың доктаамал, уступлешкин чок болдурарында, штурмазашкынны узуткаарында, бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге технологтуг сагылга-чурумну шыңгыы сагыырындан чарылбас деп, санал бергеннер чугаалап турган. Ажылчыннарның, техниктерниң, инженерлерниң мергежилин, эртем-билиин бүгү хемчег-биле бедидери база-ла оон дудак чок чугула. Эки, бедик шынарлыг ажылды база-ла төлептиг-биле шаңнап-мактаар ужурлуг. Ооң-биле чергелештир ажыл-херекти чуду-караалаар, тоомча чок көөр, үрей кылыышкынны болдурар чорукка удур коллектив бүрүзүнге эптеш чок байдалды тургузар.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың ачызында бистиң үлетпүрүвүс болгаш кодээ ажыл-агыйывыс беш чылдың «доостур чылының онаалдаларын чедимчеликпит күүседир дээрзинге бүзүрелин ужуражышкынның киржикчилери илергейлээн.

• • •

Хамы утка-шынарлыг ажыктыг санал-онал солчуушуну, күрүне ужур-дузалыг улуг чугаа болганын ужуражышкынның түңнелинде М. С. Горбачев демдеглээн. Үнелиг саналдарны бергени дээш СЭКП ТК-ның чуниээзиндеп өөрүп четтиргенин ол илереткен. Ол саналдар эң шыңгыы кичээнгейни, күрүне органнарынга өөредип көөрүн болгаш ажылдаа кылырын неген турар.

Төп Комитетте, чазакта болгаш бистиң экономиктиг ведомстволарывыста ажылдап кылып турар экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң үргаанмыштынарының шынынын ужуражышкын көргүскен. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири-биле чергелештир ажыл-агый механизмин сайзырангайжытканының, коллектив бүдүрүлге звеноларының бот-тускайлаң чоруун, бистиң кадрларывыстың харыысалгазын бедидиккениниң ачызында дыка хөйнү чедип алыр апаар. Ол бодал санал-оналдардан тода билдинген.

Ынчангаш эргелеп башкаразының системазын моон соңгаар-даа экижидип, экономиктиг шенелдени калбаадыр ужурлуг бис. Санал бергеннер ону бүрүн деткээн болгаш мөөңнеттинген эрга-дуржулгаларны чугле дүрген ажыглаарын эвес, харын амыдыралдың болдунуң-на ийип үндүрүп турар айтырыгларын шиитпирлээриниң эргежок чугулазын демдеглээн.

Эргелеп башкарылга талазы-биле боттандырып чорудуп турар хемчеглерге ооң организастыг структураларын сайзырангайжыдарының шемелделерни киирери кайы хире ужур-дузалыг боор турарын бистиң бөгүнгү чугаавыс көргүскен. Эрги стиль-биле ажылдап чаңгыш калган үстүнде турар органнар ажыл-агыйны башкарарының экономиктиг шенелдеде киирген принциптерин чайгылыш чок боттандырып чорударынга болгаш хөгжүдеринге болеанчок-ла идиг бербейн турар. Ылаңгыя бүгү-эвилелдиң үлетпүр каттыжышкыннарының деңнелинде чогум-на ындыг. Соңгаарладып турбайн, бо айтырыгларны шиитпирлээр херек. Чүге дээрге министерстволар болгаш бүгү-эвилелдиң үлетпүр каттыжышкыннарының деңнелинге эргелеп башкарылганың методтарын өскертпес болзувусса, чаңгыс черге таптап туруп бээр бис.

Эргелеп башкарылганың органнастыг структураларынга өскерилге кылыр ужурлуг бир чугула чер болза, агроүлетпүр комплекизи боор турар. Улус ажыл-агыйының бо чугула адырын эргелеп башкарарын сайзырангайжыдары чогумчалыг кылдыр доозар херек. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга тодаратканы дег, АҮК болза чаңгыс ай бүдүн чүүл кылдыр планнаттынар, акшаландыртынар болгаш бот башкартынар ужурлуг. Амдыызында ол чедип алдынмаан, ооң түңнелинде улуг каражалыг боор турар бис.

Бүдүрүлгеге корум-чурумну тургузуп база сагылга-чурумну быжыглаашкынның ачызында дыка хөй чүүлдү чедип ап болурун боттарының бүдүрүлгелериниң болгаш бригадаларынын чижээнге көргүзүп турганы, санал берген дыка хөй кижилер чугаалады. Технологтуг эң шыңгыы сагылга-чурумнуң эргежок чугулаазын база катап демдеглээн тур мен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнде, продукцияның шынарында ол колдуунда-ла ол тодарадып турар. Моон-биле холбаштыр бүдүрүлгениң ылап ден десии ажылдарын чедип алыры чугула. Бир эвес дыка хөй бүдүрүлгелерде айда бүдүрер кылдыр планнаттынган продукцияның чартык кезиин үшкү он хонукта бүдүрүп турар болганда, шынар кайыы келир боор. Ынчаш шынар дугайында бодавас, канчап-тоон-на план «бээрин» бодаар. Бүдүрүлгениң чорударының бүгү-ле культуралын бедидерин сагылга-чурум неген турар.

Эштер! Аалдарыңарже эгидип чоруп турар-дыр силер. Бо болуп эрткен ужуражышкынның дугайын боттарыңарның коллективтериңерге чугаалап чедип көрүңер. Партия болгаш ажыл-агый активтеринге дыңнадыңар. Партияның политиказының үндезин айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизинге саналдарны белеткээрде, СЭКП Төп Комитеди моон соңгаар-даа ажылчыннар-биле, калбак хөй-нийти-биле сүмележир деп» чүвени чугаалап чедииер.

Тес-Хемниң орукчуларында

СОРУЛГАЛАРНЫ КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Оруг тудугжуларынга, бистерге, берге болгаш бачым үе келген. Чер мерармы, хар суугта шыгып, ол-чире шаптырыг элезээри билек, оруктарга берге байдалдар тургустунар. Асфальттыгламаан дыка хөй оруктарны аскылдар, машина-бадгат чорууруңга таарымчалы кылдыр эдери биске онзашкан. Бо талазы-биле ажылдарга Шуурмакта болгаш Эрзинде мастер участоктарының ажыл-оруг-септелге-тудуг участогунуң ажылчыннары хаара туттунар. Шуурмакта Сүге-Маадыр Минчимаа, Маадыр-оол Куулар, Эрзинде Болат Моңгуш, Михаил Соян ышкаш мурнакчыларның ындурген ажылчыннары, эки сагылга-чурумнуг, харысалгалыг өлелерге үлегерлиг бооп турары билдингир. Бистиң коллектив амгы-биле күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының талазы-биле тодаргай ажылдап, боттуг түңнелдерни чедип келген. Ажыл-шагы үзер, арагалаар кайы-хамаан чок сылдаглаар чоруктар дыка эвээжээн. Ооң ачызында планны даалгаларны доктаамал чедир болгаш ажыр күүседип келдивис.

Бо хамааты чылда бис ажылывыс болза, Самагалдай—О-Шынаа аразының оруун чазалап кылыры чүве. Эрткен чылын ооң 20 километрин кылыр турган, долу күүсеттивис. Бо чылын ол оруктуң тудуунга 22 километрин чазап, ниити оруктуң колдуунда ажыглалга киирер сорулгалыг бис. Ында ажылдап турар Кавдыр-оол Бумбажайның бригадазы бо чылдың бирги кварталында 5 километр орукту чазап, ажыглалга киирер планының күүседир дээш, сыптыг соогу, частың хавыскы-хадыл-шыгы дивейн шудургу ажылдап келген. Ында бульдозер башкарыкчылары Виктор Дуң-Сагаан, Алексей Хертек, автогрейдерист Леонид Волков болгаш өскелер-даа кошкун байдалдың таарымча чогунге уидаравайн, эрес-кежээ, шалыпчы, ак сеткилдиг ажылдап турарлар. База ол ышкаш ол оруг тудуунда Кызылдан кээп ажылдап турар самосвал машиналарның чолаачыларынга өөрүп четтиргеннивиң илередиксен турар бис. Чер аразы ырак-узак-даа болза, сес машина мында доктаамал ажылдап турары өөрүнчүг.

Бо чылдың ийиги, үшкү кварталдарында, азы чайгы үеде кылыр ужурлуг ажылдарывыс хөй. 13 километр оруктуң капитал септелгезин, 15 километриниң агар септелгезин кылыры көрдүнген. Ниитизи-биле бистиң оруг-септелге-тудуг участогу бо чылын 890 ажыг муң рубльдиң ажылдарын кылыр. Ооң иштинде район төп Самагалдай суурнуң төп кудумчузун асфальттылаарын доозары база көрдүнген. Эрткен чылын ону доозарынга асфальт болгаш машина-техника чедишпээн. Бо үстүнде адаттырган ажылдарга участоктуң бүгү бригадалары хаара туттунар. Бистиң Самагалдай участогу Балгазында бээр Тес-Хем болгаш Эрзин районнуң республика болгаш район ужур-дузалыг оруктарының ажаалдазын, септелгезин, таарымчалыг байдалын харылаар ужурлуг бис. Оруктарның байдалынга хамаарыштыр хомудалдарга, чемелээшкиннерге таваржып турар бис. Чедир кылдынмайн, шынары эки эвес болу бээр таварылгалар турулаар. Бо талазы-биле байдалды чогумчуларын кызыдар апаар бис. Ынчалзажок чижээ, Балгазынның № 2 оруг-тудуг эргелелиниң асфальтылап кылган, дүлээткен оруктары норма ёзугаар беш чыл иштинде немей септелге негевес турар ужурлуг, а олар чаңгыс чыл болган-на ойлугулап, машина чорууруңга дыка таарымча чок апаар-дыр. Ынчангаш артык чарыгдалдар, чемелээшкиннер, чаргы-чарыы үнер чылдагааны база мында болгулаар.

Бистиң дүвүреликп турар чугула айтырыгларының бирээзи — машина-техника-биле хандырылга. ДТ-75 тракторнуң баазазынга кылган 4 бульдозерлиг бис. С-100, Т-130 тракторларның баазазынга кылган бульдозерлер бээр дээш «Тыва автооруг» эргелели заазаашкынның мынчага күүседип чадаан. Ол ышкаш улуг болгаш орту шак автогрейдерлер биске чугула негеттинип турар. Край болгаш өске-даа техника, ол ышкаш оруг тудуунга ажыглаар материалдар-биле хандырылга талазы-биле бисче кичээтейин «Тыва автооруг» эргелелден чогумчалыг болдурарын күзедир. Самагалдайның кол кудумчузун асфальттылаар дээш кулаалгеннө эрткен чылын күүсеттинмейн барган чылдагааны база материалдар, техника чедишпейн барганы чүве.

Участоктуң коллективи бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларын, он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг даалгаларын күүседир, келир беш чылда чедиишкиннииг ажылдаарынга быжыг үндезинни тургузар, СЭКП-ниң XXVII съездизин, Тиилелгениң 40 чылын төлептиг белектерлиг уткуур дээш бүгү күжүн, аргаларын мөөңнээр.

С. САНАА.

Самагалдайның оруг-септелге-тудуг участогунуң начальниги.

ЧУРУКТАРДА: Самагалдайның оруг-септелге-тудуг участогунуң коллективинде Кавдыр-оол Кармаевич Бумбажай бот-орулга-чарылгалыг бригаданы каш чыл улаштыр удуртуп келген. Ук бригада районнуң бүдүрүлгелер аразында социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, шаңнадып келген. Бригадир К. К. Бумбажай — автогрейдерниң машинизи, бригадада мурнакчыларның бирээзи — бульдозерист Виктор Сергеевич Дуң-Сагаан.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

МААДЫРНЫҢ АДЫ

Олчаан баарын бүдүү билбээн — чазыым ол боор.
Ол-даа канчаар, эртген чорук боду билзин.
Ааым ады чылдар шуужуп эрткен тудум
Арат чонга маадыр болуп дыңналып чор.

ДАЙЫНЧЫ

Мээң акым — тыва кадай азыраан оол,
Мээң акым — дөзен салгаар дуңмаларлыг,
Мээң акым — Ленинниң дайынчызы,
Мээң акым — ынчангаштың мөңге дириг!

ДАҢГЫРАГЛААЛ

«Акым оруун истээли» деп даңгыраглааал,
«Алышкылар болуулу» деп даңгыраглааал,
«Аралажып чоруулу» деп даңгыраглааал,
«Ажыл-ишке шугулуулу» деп даңгыраглааал.

ЧҮРЕКТИҢ КЫЙГЫЗЫ-БИЛЕ

ГЕРХАРД Кегельдиң шаңналдары-ла хөй. Кызыл харжакчыгаштарда оларны кадагалаан. Социалистиг немец куруунениң дээди шаңналы — Карл Маркс ордени бо, ооң-биле кожа Кызыл Тук силгээн алдын сылдыс — ону немец коммунистерниң хүрээлеңинге бежен чыл ажыг бактаан келген кижилерге тыпсыр. А база бир кызыл харжактан совет Кызыл Тук ордени чайынналыы көстүп келди...

1945 чылдың май 9-та Кегель Москвага турган. Ынчан бо хүнүң эртенинде ол гитлержи вермахтын эргижирепкалган шериг хевин ужулгаш, хамааты костюм-биле солаан. Хыналдаларны дооскан, совет эштер ону туттурган немец солдат эвес, а боттарының өңнүү, соратниги кылдыр хүлээп алган. Ону түр чурттадып кааш бажыңының соңгазын өттүр кежээлиатей ол Тиилелгениң салютунуң чедээштелчек өңнериниң, өөрүп-байырлаан аайысылалдың өндүр улуг хайымын сеткил ханып, дыка-ла ур көрүп турган.

Дайын төнген, фашистиг Германия чугаа чокка дужуп берген. Эң аар-берге тулчуушкуннарга канчаар-даа аажок улуг каража-когаралдарга таваржып турган, чедип алган Тиилелгезин совет улус байырлап турган. Ооң-биле кады ол болза иштин демиселге амы-тынын харамнанмаан немец коммунистерниң болгаш антифашистерниң, Рихард Зорге, Харро Шульце-Бойцен, Арвит Харнак, Ильза Штобе болгаш өске-даа хөй-хөй эрес-дидим маадырларның, көзүлбес фронтунуң дайынчыларының тиилелгези болган. Ол болза Герхард Кегельдиң база тиилелгези-дир.

САЛЮТТУН өң-баазын чедээштелчек өңнерин магадап көрбүшаан, Кегель 1941 чылдың июнь 22-ниң эртенин база сактып келген. Ынчан ол база-ла Москвага чурттап, Фрунзе набережнаязында квартиразының соңгазының чанынга турган. Бо квартирада гитлержи Германияның Москвада элчин чериниң дипломады чурттап турар дээрзин ынчан ооң кожалары билир турган. Гитлержи шериглериниң совет черже чаа таварып келгенин амдызында билбээн, удувушаан турган хоорайже ол чүрек саргышкыны-биле көрүп, дайынның аар-берге үүргезин чүктеп эртер совет кижилер-биле маңаа артып каарын ол күзеп, бодап турган. Ынчалзажок фашизмге удур демиселге ооң мурнунга бир аныз сорулга салдынган турган.

Элчин черинден чоруткан кижи ону далаштырып, өске дипломаттар чыглыр черге дээрги секретарь дон-доралы чедип кээрин дыңнаткан. Оларны Германияда турар совет хамаатылары-биле солчур аазар. А Кегель ол үеде совет разведка «төвүнден» эштер чедип кээп, ооң соңгаар канчаар ажылдаарын, харылзааны канчаар тударын дээрзиниң дугайында айтыышкын алыры-биле оларны манааш далаштаан.

Элчин чериниң секретары Герхард Кегельди гитлержи дипломаттар эки билир болгаш багай эвес кижи деп санап келгеннер. Ооң анкета бүрүткелинде база шаптараазынныг чүве чок. Шаанда бир кезек үеде ол аныяк журналист герман чамдык солуннарның Варшавага корреспондентизи, даштыкы садыг талазы-биле дипломаттыг ажылдакчы база чораан, гестапо ооң дугайын чыыдаш, саралзыг чүве тыппаан. Нацистиг партияга кирип турар үеде, ооң политиктиг үзел-бодалындан чигзиниг чүүл база тывылбаан. Өске дипломаттар Герхардтың экономиктиг болгаш юридиктиг билиин үнелээр, ажылга кичээнгейлиин мактап, ээлдек-эвилеңин магадаар турган. Ону чажыт документилер-биле таныштырып, эң чугула беседаларга чалап, ооң санал-онаазын үнелээр турган.

КЕГЕЛЬ дипломаттыг дүжүмет болуп чажыртыын алгаш чорууру кижи дээрзин элчин черинге кым-даа бодаваан. Ол 1931 чылдан бээр Германияның Коммунистиг партиязының кежигүнү. Совет Эвилелинге чурттап, эң чажыт ажыл чорумун онза шиңгээлгени, ынчаар ажылдап чораан. Варшавага ажылдап турган үезинде-ле ол антифашистиг демиселге бодунуң эвээш черин тып алган. Аңаа тыптып келген аргаларны ажыглаап, ол баштай герман журналист, а ооң соонда, гитлержи дипломат болуп алгаш, Европаның улуг куруне лериниң политиказының дугайында информацияларны совет эштерге дамчыдып берип эгелээн. Москвада «төп»-биле харылзажыры нарын турган. Таварылга болгаш, ынчан ону «бодунуң» деп санап турган кижилери билип кагза канчаарыл? Ынчан бүгү чүве илерей, буурап дүшкени ол.

Герхард Кегель «төпке» чугула информацияларны дамчыдып турган. Бот-боттарынга халдашпас дугайында Совет Эвилели-биле керээни гитлержи Германия шуут үреэрин оралдажы бергенин дыңнаткан. Бирээзинге өске бир чугула факт немелде боор турган. «Фарбениндустри» концерниниң «улус ажыл-агый килдизиниң» Москвада төлээзи чүнү хедедирип турганы Кегельге билдине берген, килдистиң бижип кылганы «Рынок анализинде» ССРЭ-ниң шериг-экономиктиг күчүзү Совет Эвилелинче Германияның халдаашкынынга шыдашпас дээрзин бадыткаазын немчаан. Гитлержи шпионажтың удуртукчуларының бирээзи Вальтер Шеленберг элчин черинде келгенин болгаш Совет Эвилелинге удур «блицкригтиң» планының дугайын ол ажыы-биле чугаалаазын «төпке» дыңнатканы. Берлинден келген кижи бүрүзү-ле дайын айылының диргелгенин чугаалаар аварган. А ооң соонда чамдык үелерде элчин чериниң ажылдакчылары эгезинде «рейхче» чажыт документилерни, а ооң соонда, өг-бүлелерин, хууда эдилел херекселдерин чорудуп эгелээн. Кегельдиң информацияларын «төпке» хүлээп ап, гитлержи Германия ССРЭ-же халдаарынга белеткенип турар дугайында аңаа эштери-биле удаа-дараа чугаалажып турганнар. А дайын мырыңай эгелээр дей берген. Июнь 21-де, субботада, Берлинден келген дужаал ёзугаар элчин чериниң херимниң иштинге дипломаттар одаг кылгаш, чажыт документилерни өрттедипкен.

М. ПОДКЛЮЧНИКОВ,
«Правданың» тускай корреспондентизи.
(Уланчызы).

ӨҢНҮКТЕРНИҢ АЯЛГАЛАРЫ

ЭСТОН ССР. Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан социалистиг чурттарның артистериниң «Өңнүктерниң аялгалары — 85» деп делегейниң чаа эстрада программазының баштайгы көргүзүүн Таллинге болуп эрткен. Ооң девизи — «Тиилелгениң салютунуң херелдери». Ол көргүзүгге үш диптиң он чурттарының күүседикчилери киржип турар.

ЧУРУКТА: сценада — «Өңнүктерниң аялгалары—85» деп эстрада программазының киржикчилери.

В. ВЕНДЕЛИННИҢ болгаш В. РУДЬКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

А. ДОРЖУНУҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

НЬЮ-ЙОРК. Америк меселер-биле тускай ужуражышкынга совет меселер 8:2 сан-биле база катап тиилелгени чедип алган.

Ташкент чурттуг Махарбек Хадарцев (90 кг) бодунуң удурланыкчызы Джим Холлду 2 минута 27 секунда иштинде арыг тиилээн. Кызылдан Александр Доржу, Сумгаиттен Расим Наврузов, Киевтен Сергей Белоглазов болгаш Михаил Харачура, Орджоникидзеден Владимир Дзугутов, Красноярскидан Владимир Модосян, Ташкентиден Аслан Хадарцев олар сан талазы-биле тус-тус тиилелгени чедип алганнар.

(СЭТА).

Ю. А. Гагарин дугайында чоргааралдың сөстери

УТТУНДУРБАС ИЙИ ТАВАРЫЛГА

1961 чылдың апрель 12. Ол хүнну болганнок-ла сактып келир мен. Ынчан Москвага РСФСР-ниң улус өөредилге ажылдакчыларының чөвүлел хуралы область, край күускомнарының харыысалгалыг ажылдакчыларының киржилгези-биле ажыттынган.

Аңаа Тывадан областың улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи турган Б. И. Болдур-оол болгаш мен чеде берген бис. Чөвүлел хурал апрельдиң ол онзагай хүнүнде ажыттынар деп турган чүве. Эртенгиниң он шакта хурал болур залды долдур олурупувус. Зал иштин шыпшык. А президиум столунуң артында курут. Кандаай чоор? Хожудап турар даргалар-дыр аа, азы бир кижи келир дээш ирги бе? Чавыс үн-биле чугаалажып ор бис. Залда олурганнар шактарынче көрүп-ле-даа. Он шактан он минута ажып турда, президиумнуң составы кээп олурупту. Оларның аразында шимээргээри-ле онзагай. Хурал-даа эгелээн. Аңаа илеткели — РСФСР-ниң чырыдышкын министри эш Афанасьев киирерге үнүп келгеш:

— Эштер!... — деп чугаалап эгелеп чорда, аңаа бир кижи телеграмма тудуспу. Ону номчааш, илеткелин уламчылай бээрге, база бирээзи. Ону номчуй кааапкаш, чугаазын үргүлчүлеп турда, ам мырыңай хөй. хөй саазыннарны бөле туткаш, илеткелчиниң мурнунда оваалай салыпты. Залда олурганнарның кичээнгейи шак ол үзүктел чокка шуужуп турар саазыннарда-ла барды. Чүү болганы ол? Ону билип алыксаан күзел улустуң арын-шырайында илдең. Шимээргеп эгеледивис. Кайда, чүү болган ирги? Илеткелчи ам шуут ол саазыннарны номчуп, башкарып эгеледи. Оларны чыып, оң холунга тудуп алгаш, кезек када залда улусче көргүлээш:

— Эштер! Бөгүн совет хамаатызы Юрий Алексеевич Гагарин космосче ужудуп үнгендир! — деп, чоргаарал-биле чарлаарга, зал иштиди диңмирепле үндүвүс.

Шак ол уттундурбас медээ соонда та каш минута эрткен чүве. Президиум даргазы залды арай деп оожуктуруп алгаш, он беш минута чапсар чарлады. Шуптувус даштыгаа үнгеш, дээрже көрүп алгаш адыш часкап, кымның толу ирги, эртемн, албан-дужаалы чүү ирги, кайы чер чурттуг ирги дижи турдувус. Ооң соонда хөй удаа конга үнү эткен соонда, хуралдың киржикчилери база шыпшың барып, илеткелдиң уламчылаарын дыңнап олур бис. Залда кижилер аразында үрүнейндис сымыраашкылаар-даа. Илеткелчи ам шуут залче кайгап алгаш тур оң. Адыш часкаашкыны диңмирап үнду. Президиум столунуң артында улус аразында сүмелешкен соонда, хуралдың ажылын даартагы хүнүң он шакче шилчидип чапсар чарлады.

Гостиницаже чанар, дүрген солун тып номчуур! Хуралдың киржикчилериниң байгы сагыжы-ла ында. Шимээр транспорт чаңгыс-даа чок. Хамык кудумчуларда кижилер-ле, кижилер. Олар радио, хөгжүм, ыдың таалангыг үнүп дыңнаар турлар. Хуралдап турган чериниң хундускунуң он ийи шакта үнгеш, «Москва» гостиницага үш шакта шыгырт турупкан келген бис. Ол-ла хүн кежээ Кызыл шелге баргаш, Бирги космонавт Ю. А. Гагариниң маадырлыг чорууунга тураскаадкан салютту хөй-хөй кижилер-биле кады көрдувус...

1966 чыл. Ынчан Салчак Калбакхөрекович-биле Москва чоогунга дыштанып турдувус. Улуг Октябрьның бөдүрлалынга тураскааткан байырлыг хурал соонда, чазактың хүлээп алышкыны болуп турган. Салчак Калбакхөрековичиниң эжеримчели аажок болгай. Ынчангаш ол:

— Ойт, артыңда эжиктен Юрий Алексеевич Гагарин үнүп келди. Шымда, хамыкты мурнай барып мендилежикили. Чалалга бижинивиске ооң автографын бижидип алыыл — диди.

Кончуг хүрген Бирги космонавтыже уткуштур базыптывыс. Шынап-ла, бир хугаарында аңаа четкеш, ооң чымчак хоюг холун ийи холдап тудуп мендилештивис.

— Бистер тывалар бис, силерниң маадырлыг чорууңарга чоргаарланып тур бис — деп, Салчак Калбакхөрекович аңаа чугаалап четтикти.

— Четтирдим — деп. Юрий Алексеевич ээлдек хүлүмзүрдү. Ооң соонда бодунуң автографын биске бижип берди.

Ол аразында ында турган улустар Юрий Алексеевичиниң үглей-ле бердилер оң. Шуптула боттарының холдарында чалалга бижиктерин тудуулаан, автограф алыр дээш оочурлаан. Олаю шупту бүгү совет кижилер ышкаш. Төрээн чурттунуң аадарлыг оглунга боттарының чоргааралын илергейлеп, ону чылыг-биле куспактап турганнар.

Х. ТОКА.

Огородчуларга сүме

ИНЕК-КАРАА: эки дүжүт алыр дээш

Кызыл хоорайның хөй чурттакчылары дузалал ажыл-агыйның хөгжүдеринге улуун киирип, боттарының дачаларында участоктарынга, бажыңнар чанында огородтарынга янзы-бүрү кат, ногааларны өстүрүп, арбын дүжүттү ап турар.

Оларның бирээзи — персоналдыг пенсионер, биолог С. Ш. Дүкежектиң бо талазы-биле арга-дуржулгазы бар, ооң сүмезин номчукчуга бараалгаттывыс.

Бодумнуң участогумга янзы-бүрү кат аймаан база өстүрүп турар мен. Ооң иштинде дүжүткүр болгаш тарып өстүрери белен үнүш — инек-караа болуп турар. Ооң кадында кижиниң организминге чугула херегдеттиннер С, Р витаминнер хөй. Ооң ыңай А, B_1, B_2, В, витаминнер-биле база байлак. Минералдыг дустар, органиктиг кислота, чигир, микроэлементилер ында арбын. Инек-карааның бүрүзү, бүүрекчигежи, чирбейи безин янзы-бүрү витаминнерлиг.

Практикадан алырга, инек-караан сентябрьның ийиги чартыындан октябрьның эгезинге чедир тарыырга эки. Бо үениң иштинде ооң дазылдары өзүп, быжыга бээр. Ону чазын тарып база болур.

Инек караан тарыыр муруунда ооң оңгарын казып, белеткеп алыр. Ону эгелээрде ириндин-биле байлак эң үстүкү хөрзүнүн оңгарының бир талазынче, ириндиа эвээш адаккы кадынын довураан өске талаже казып үндүрер. Оңгарның хемчээли кайы-даа талазы 60 см, хаиызы 40 см. Ынчангаш үстүнде хаттын ирижди-биле байлак хөрзүнүнге бир кочал парлык иринди зин (бир, ийи чыл болган), 150 грамм суперфосфатты, 50 грамм хлорлуг калийни азы бир литр ыяш хүлүн эки холааш ук оңгарже инек-караан тарыыр муруунда ол хонук бүрүнгаар урул алыр. Белеткеп алганынар бир харлыг инек-караан оңгарны эки суггаргаш олуртур. Ооң соонда эки суггарар болгаш белеткеп алган хөрзүннүң артыын немей урунтар. Инек-карааның дөзүнче хөрзүн немээш тудун нөмелде дазылдар үнгеш үнүш дүрген өзер.

Тарып алган инек-карааны ийиаанда суггарар. Ыландыя инек одээниң суу-биле суггарып турар болза, дыка дүрген өзер, ийиги, үшкү чылында чаагай-даа дүжүттү бээр.

Тарыыр инек-караан кайыын алырыл? Кызылдың садоводтарындан инек-карааның узуну 20—30 см, бир харлыг чирбейлерин тып ап болур. Садовод бүрүзү 10—20 чирбейлерин харам чокка бериа, арга-сүмезин-даа кадарлар. Ону канчаар тарып, тодарадып алырыл? Чазын чер чылый бээрге, инек-карааның бүрүзү үнгелекте 7—8 бүүрекчигештиг чирбей будукту ириндин-биле эң-не байлак хөрзүнге тарыыр. 10—20 хире будукту бот-боттарының аразы 10—15 см кылдыр олуртур. Ону тарып тура чер кырында кезээнге 3—4 бүүрекчигеш, чер иштинде кезээнге 3—4 бүүрекчигештерлиг кылдыр кылыр. Ынчангаш ооң чер кырында кезээнден бүрүлуг будук үнер, чер иштиндээзинден сиптыг дазыл үнер.

Тарып алган инек-караан чай дургузунда суггарып, хөрзүнүн чымчадып, чемишчидилгени чорудар, эки ажаар. Инек-караа тарып өстүрер чер хүннээрек, ыжык болза эки. Үнүштү ыы ашаарга кусче чедир 70—80 см узай бээр. Күзүн ону турум черинге аппарып, бот-бодундан 1 метр 50 см кылдыр олуртуп каар.

Инек-карааның сорттары кончуг хөй. Ынчангаш ону бодунуң огородунга тарыыр күзелдиг кижи ооң сортун эки билип алыры база чугула.

АҢЧЫЛАР ЧЕМПИОНУ

Мөөлдуң Соңгу-Чөөн чүгүнде Хэнтэй аймак чурттуг алдаралдыг аңчы Чойболсн Лувсанны аңчылар чемпиону дижир. Часпас адары, бодунуң шыдамыккайы-биле болгаш аң-меңниң аажы-чаңын билир талазы-биле, кысказы-биле чугаалаарга, аңнаар уран мергежил-биле моол аңчыларның аразында аңаа деңнежир кижи чок. 46 чыл дургузунда аңнап келген. Сөөлгү ужен чылдар иштинде ол 31 муң тарбаган, 1037 бөрү, 903 хаван, 403 диилги, 51 адыг, хөй-хөй элик, хүлбүс, морзук, дырбактыг болгаш өске-даа аңнарны база арга-арыг куштарын ол өлүрген.

Аңныыр ажык-тывыжының ол кайгамчык мастери-биле ужуражып хөөрежип көрзе дээш маңаа четтикпейн олурган мен. Ынчан Улан-Баторга аңчылар съездизи боол турган чүве. Чапсар аразында мени бедүүн арат-биле таныштырдылар. Кысказжак маға-бодун көөрге тырып каан-на чүве, көрүжү ажык-делгем, чоржак холдарлыг кижи болду. Чугаакыр эвес, домак бүрүзүн ыяк чиге бодап алгаш чугаалаар.

— Угум аңчы чорбаан — дээш, Лувсан чугаалап эгеледи.— Ада-ием малчын чораан. Мен база малчын мен — чылыны. А аңнаары дээрге, мээң база бир ыяк сундулалым дыр. Ол үш харлымда-ла ачамның дуңмазын эдерип аңнап эгелээн мен. Арга-ээмниң каас-таражы болгаш эзээртиннес байлаа мээң сагыш-сеткилимниң хаара туда берген. Амыдыралым иштинде чаңгыс дүрүмнү черле хажык чок сагып чоруур мен: аңнаары дээрге оюн-тоглаа эвес, аңнаары дээрге күрүнеге хөй өлүк-тывышты бээри-дир, ооң-биле кады өг-бүлезин эктинден элетпес, хырнындан аштатпас дээн ол-дур. Бистиң арга-арывыс аң-мең-биле аажок байлак, ынчалза-даа бот дугайты аңчыларның дүрүмүн шыңгыы сагыыр кижи мен.

Моолдуң аңчылары чылдынга бир миллион чартык ээ үнелиг кешти күрүнеге дужаап турарлар. Оларның аразында Лувсанның киирип турар үлүү хөй. Байлак дуржулгалыг кайгамчык аңчының орден-хавыяя дээш шаңнал-мактаалдары-даа хөй.

Эң-не уттундурбас солун таварылганы чугаалап бээриң деп дилээн мен.

— Бир-ле кыжын — дээш, аңчы чугаала эгеледи, — мээң-биле кады арга кирерин сетки классчы оглум Эрдэнэцэгт дилээн. Арга-ээмге кылаштап чорааш, адыг ижээниниң кырынга келген-дир бис. Оглум чугаалай-дыр: «Көрем, адыгның карактары кызыл-айын чылыр. «Бүзүревейн (адыг бо үеде кидин удуп чыдар-ла болгай) бодум топтап көре бердим. Шынап-ла, адыг карактарын мен че удур шыгааап алган чыдыр. Араатанны бис оттурупкан-дыр бис деп бодадым. Шалыпкын хөделир, таваарлаа болбас! Эрдэнэцэгт белеткенгеш, бичии хажыызынга туруп алды, а мен караамче боолаптым. Ижээнден дедидээн адыг шуут чиге-ле менче халып олур. Ынчалза-даа мээң четпейн чорда, оглум араатанны чаңгыс эткаш, ужурупкаан болбазыкпе.

Ким БОЛДОХОНОВ,
(СЭТА).
Улан-Батор.

СОНУУРГАКТАРГА

ХОВАР ЭТ

Сураглыг орус чурукчу В. Серовтуң чурук чуруур столу — ховар эт ти Калинин хоорайның чурук галереязынга Парижтен эккээринге барык бежен хире чыл негееттинген.

Чурукчу Серов амыдыралының сөөлгү чылдарында Францияга каш удаа чораан. Бодунуң столун шаңнывыткы кыс дуңмазы, политиктиг орус эмиграт С. Львовтуң кадайы Марияга шыгжадып каан турган. Үжен чылдарда Европага дайын-даа үезя тоожушкан, чурт иштинге байдал душкуружуп бээрге, Мария аказының арттырган үнелиг эт-севин ооң өөренкчизи Р. Фальк-биле Москваже чорудупкан.

Сураглыг чурукчунуң чагаалары болгаш чурукчары Третьяков галереязынче кирген, а ооң чурук чуруур столун М. Львованың чашааджелли ёзугаар Р. Фальк боду кезек үезинде сөөлүнде галереяже дамчыдып бээр болган. Ынчалза-даа Фальк өлген соонда ооң кадайы ук столду Серовтуң чурукчу болурунга улуг ужур-дузалыг болган Абрамцевоже чорудупкан. Ынчалза-даа мастериниң ёзулуг эртинези Тверьде артхан турган. Ынчангаш ховар эт болур ук стол ооң-даа соонда оруун уламчылаан:

— Сураглыг орус чурукчу Серовтуң бодунуң эдилеп чораан эт-севинден кончуг эвээш санныг чүүлдер артып калган. Бо ховар столчугаш Серовтуң музейинге эң-не үнелиг болгаш солун экспонат болуп артар. Ооң аңгыда, ук столчугаш чурукчунуң дуңмазы М. Львова дугайында сактыышкыны-биле база холбашкан. Сураглыг чурукчунуң чураан «Хүн караанда кыс» деп бистиң чуртувуста эң-не сураглыг кайгамчыктыг чуруктуң кол маадыры Машаның овур-хевири база ол боор турар.

М. МАМАЕВ,
СЭТА-ның корр.

— Чемпиисти хунаай берди! Хүндүлээрге хунау билбес.
— Че-че, ыңай, чоор сен ону. Хулун пактаан эжикей-дир.

ТВ

АПРЕЛЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги суда шимчээшкин. 8.55 — «Тиилелгениң стратегиязы». Хөй сериалыг док. уран-чечен фильм. 8-ки фильм. «Амыдыралдың оруктары». 9.05 — АБВГД-лээр. 9.35 — Док. фильм. 9.55 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Тайбыңны —чаалап алган бис — тайбыңны камгалап аар бис» 11.20 — «Эш ыры». Бүгү-эвилелдиң телеконкурузу. 12.15 — Эрес-дидим чорук. 12.45 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.15 — «Калугада доора кудумчу бар». 14.15 — Чоннуң уран чогаадыгазының «Челээш» телепрограммазының VI делегей фестивалы. (Гана). 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — «В. И. Ленин. Амыдыралының оруулары». «Бир катап шилип алган оруу». Хөй сериалыг телефильм. 2-ги фильм — «Ужуражылшкын». 15.55 — Политиктиг тайылбырлакчы А. З. Ивашенконуң беседазы. 16.25—Поэзия. Э. Асадов. 17.15 — «Сандино чериниң кырында хаая». Док. телефильм. 18.10—«Дириг амытаннар дугайында». 19.10—Силерге, хоочуннар. 20.00 — «Здравствуй, это я». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Здравствуй, это я». 2-ги сериязы. 22.50— Медээлер. 23.00—00.10 — Алла Пугачева ырлаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги суда шимчээшкин. 8.15 — Калык болурун күзээшиге. 8.30 — Болгар радионуң болгаш телевидениениң уруглар хорунуң концерти. 9.15 — «Бистиң садывыс». 9.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.15 — Шулукчулер — Маяковский дугайында. 11.30 —Молдав телевидениениң программазы. 13.00 — Шуптувустуң стадионувус. 13.30 — Ужен чылдарның ырлары. 13.50 — «Аңн-чорукчулар клуву». 14.50 — Соңгу Осетияның уран чүүл мастерлериниң концерти. 15.50 — «Сүт волозу». Док. телефильм. 16.00 — «Дебют». Балет артизи Марина Богданова. 16.30 — «Дочки-матери». Уран-чечен фильм. 18.05 — «Сээң уруң база катап дыңнап тур мен». Музыкалыг дамчыдылга. 18.40 — Мультфильмнер. 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Делегей байдалының допчулалы. 20.30 — «Музыкалыг мозаика». 21.00 — «Үе». 21.35 —ТТ-ниң болгаш БР-ниң симфониктиг болгаш эстрада оркестриниң концерти. 22.55—23.40 — «Сфера» деп чүл?» Телеочерк.

АГААР

Бөгүн республиканың иштинде-биле кежер булуттарлыг, каан агаар болур. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы — 9-14, чамдык черлерге — 1-5 градус чылыыр.

Кызылга база-ла онза өскерилиишкини чок агаар болур. Агаарның температуразы 10-12 градус чылыыр. Хаттың секундада дүргени 5-10 метр чедер.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

АПРЕЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Летающая мельница» 9.30, «Африканец» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вук» 9.20, «Лидер» 10.50, 15.10, 16.50, 18.30, «Челюскинцы» 12.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Спортлото-82» 15.00, 18.40, «И еще одна ночь Шехерезады» 16.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шакти» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

ТЕАТР

Апрель 14. Өөредилге черлериниң түңнел концерти, эгелээри 12 шакта.

Апрель 14. Л. Гаврилова. «Аңчы-Кара болгаш Ангыр-Чечек», эгелээри 19.30 шакта.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; ховаа ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-73 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3089.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгларның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00073.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 87 (12777) | 1985 чылдың апрель 14, воскресенье | 1925 чылдан үнделиреттинген | Өртээ 3 көпеек.

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААРЫН ХҮЛЭЭНДИРИП ТУРАР

Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедириниң дугайында Коммунистиг партияның, Совет чазактың чаагай сагыш салыышкынынга Совет Тываның ажылчы чоннары ханы өөрүп четтиргенин илергейлеп, эки ажылдаарын хүлээнип турар

Тыва арат кижиниң чурттуг, сеткил-сагыжы бистиң Төрээн чурттуувустуң найысылалы Москва-биле, чурттуң хөй нацию улустары-биле тудуш холбашкан. Бөгүн Москвадан ырак Тываның хоорайларында, суурларында, хову-шөлдерде малчын аалдарда, фермаларда, улуг, биче бүгү чоннга база бир канчаар-даа чок улуг өөрүшкүлүг медээ келген. Ол болза бистиң аныяк республикавыстың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көргениниң база ол айтырыгга холбаштыр бистиң партиявыстың Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың улуг чүгүла хемчеглерин айыткан доктаалының дугайы-дыр.

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, доктаал хүлээп алганын бистиң Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң № 1 хойжу бригадазының ажылчыннары радиодан улуг сонуургал-биле дыңнап, солуннардан сеткил ханышкан-биле таныжып номчудувус.

Бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында бистиң аныяк Тыва республиканың улетпур бүдүрүлге-нин хөгжүдери көрдүнген. Чуртталга бажыңнарын, уруглар садтарын, бүдүрүлгениң база социал-культура амыдыралдың объектилерин тудуп, ажылдаарга киирерин РСФСР-ниң автономнуг республикаларындан, крайларындан болгаш областарындан шеф дузазын көргүзер дугайында инициативазын партия Төп Комитединиң Политбюрозунуң хуралынга чүүлдүг деп көргенинге сеткилимис ханызындан өөрүп тур бис.

Аныяк республикавыс улам-на чечектелип сайзыразын дээш бедик бүдүрүкчүлүг, камналгалыг болгаш хумагалалдыг ажылдаары — бодувус ажылдар, бистерден негеттинип турар-дыр. Ынчангаш он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир, партияның ээлчеглиг XXVII съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуурунче ужурлуг бис.

О. ТАС-ООЛ,
койжу.

* * *

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга Тыва АССР-ниң экономиказын болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында айтырыгны база чугаалашкан. СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ол талазы-биле тускай хемчеглерни хүлээп алганын радиодан дыңнаан, солуннардан номчаан, кижиниң, шынап-ла, сеткили өөрүүр-дүр. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак аныяк Тыва республиканың хөгжүлдезин дүргедедир дээш кайы хире хамы сагыш салып турарынга кым-даа чоргаарланыр-дыр, ындыгыя бистер башкылар онза өөрүп тур бис.

Ук хемчеглерде айтыы турары болза, Тывага ниити билиг школаларын, уруглар садтарын, кадыкшылга болгаш культура албан черлерин тударын шапкынчыдары айыттынган-дыр. Бисте ам база школалар, уруглар садтары, эмнелгелер, культура объектилери нии тудуглары улам калбарар-дыр, ынчангаш кым өөрүвес боор.

Шак мындыг улуг сагыш салыышкынга харыы кылдыр улам эки ажылдаары кайы-даа участокта ажылдап турар кижи бүрүзүнүң улуг хүлээлгези болур-дур. Школа реформазын амыдыралга боттандырарынга бистер башкылар бүгү күжүвүстү, билиивисти бараалгадып, улам эки ажылдаар бис.

Д. СУГЛАЙ-ООЛ,
РСФСР-ниң алдарлыг башкызы.
Бай-Тайга район.

* * *

Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң Тывавыс Улуг-Хемниң [illegible] база доктаал аныяк республиканың улам чечектелиишкининиң, оон ажылчы чоннарының амыдырал деңнелин улам бедидер дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының база бир чайынналчак херечизи-дир дээрзин бүгү чон чуректиң ханызындан улуг өөрүп четтириишкин-биле хүлээп ап турар.

Доктаалда айыттынган улуг хемчеглерни бистиң республикага боттандырарынга кажан кезээдеги ышкаш, РСФСР-ниң автономнуг республикаларындан болгаш крайларындан, областарындан хөй нация акы-дуңмаларывыс буянныг холун сунуп, чаагай ачы-дузазын чедирип кээрин доктаалда айыттынын бодаарга, ол черле магалыг-дыр. Оон-биле кады айыттынган улуг хемчеглер боду чайгаар бүде бербес, ону боттандырарынга улуг кужениишкиннер, шудургу ажыл-херектер негеттинер дээрзин кижи бүрүзү бедик харысалга-биле билген турары чугула.

С. ШОЙГУ,
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

АГРАР ЭКОНОМИКАЗЫНЫҢ

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ 40 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

«1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң дөртен чылы» деп юбилей медалын тургузар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаалдыры** болза:

1. 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга аллар кылдыр «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң дөртен чылы» юбилей медалын тургузар.

2. «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң дөртен чылы» юбилей медалының дугайында Дүрүмнү бадылаар.

3. «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң дөртен чылы» юбилей медалының дугайында тайылбырны бадылаар.

4. Бо Чарлыктың 1-ги чүүлүнге дүүштүр:

ССРЭ-ниң орденнериниң, медальдарының болгаш хүндүлүг аттарының дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1979 чылдың июль 3-те Чарлыы-биле (ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Ведомостилери, 1979 чыл, номери 28, арын 479; 1982 чыл, номери 28, арын 537). Ниити дүрүмнүң 17 чүүлүнге «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң үжен чылы» юбилей медалы» деп сөстерниң соолунге «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң дөртен чылы» юбилей медалы» деп сөстерни немей кирер;

ССРЭ-ниң орденнерин, медальдарын, планкаларда орден ленталарын, медаль ленталарын болгаш шыгаралдың ескерлерин кедер демдектериниң хамаарыштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1980 чылдың март 28-те Чарлыы-биле (ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Ведомостилери, 1980 чыл, номери 14, арын 261; 1982 чыл, номери 28, арын 537) бадылаан Дүрүмнериниң 4-кү пунктузунуң ийиги кезээнге болгаш 7-ги пунктузунуң бирги кезээнге «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң үжен чылы» юбилей медалы» деп сөстерниң соолунге «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң дөртен чылы» юбилей медалы» деп сөстерни немей кирер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы **В. КУЗНЕЦОВ.**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.**

1985 чылдың апрель 12. Москва, Кремль.

«1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң дөртен чылы» деп юбилей медалының дугайында

ДҮРҮМ

1. «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылы» юбилей медалы-биле шаңнадырлар:

Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга дайын чорудулгааларынга, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерниң хурээлежинге тура киржип турган шериг албанныглар болгаш шалың-биле ажылдап турганнар Ада-чурттуң Улуг дайынының партизаннары, чажыт демиселдиң киржикчилери, а ол ышкаш «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Германияны ааткан тиилелге дээш» азы «Японияны тиилээни дээш» медальдар-биле шаңнаткан өске-даа кижилер;

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш ССРЭ-ниң орденнери, «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш» медаль-биле, ССРЭ-ниң өске-даа медальдары-биле азы «Ленинград камгалалы дээш», «Москва камгалалы дээш», «Одесса камгалалы дээш», «Севастополь камгалалы дээш», «Сталинград камгалалы дээш», «Киев камгалалы дээш», «Кавказ камгалалы дээш», «Совет Соңгу чүктүң камгалалы дээш» медальдар-биле шаңнаткан тылдың ажыл-ишчилери.

Бо чүүлдүң ийиги кезээнде айыттынган кижилерге «Дайын киржикчизинге» деп бижиктиг — а ушку кезээнде айыттынганнарга — «Күш-ажыл фронтузунуң киржикчизинге» деп бижиктиг юбилей медалын тывыскыр.

2. «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылы» юбилей медалын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң мурнундан тывыскыр:

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден үнген кижилерге — чаалажышкан, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг областарның, автономнуг округтарның шериг комиссариаттары, район болгаш хоорай шериг комиссариаттары;

Совет Арминиң болгаш Шериг-Далай Флодунуң, ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң, ССРЭ-ниң Күрүне айыыл чок чоруу комитединиң шериглериниң болгаш органнарының шериг албанныгларынга, ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга, иштики херектер органнарының аңаа дайынны болгаш эрге-дужаалдыг составының кижилеринге — шериг кезектериниң, кадыышкыннарының командирлери, албан болгаш ееределиге черлериниң начальниктери;

Тылдың ажыл-ишчилеринге, партизан болгаш чажыт демиселдиң киржикчилеринге — оларның чурттап турар эвилеңдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнары, крайлар, областар, автономнуг область, автономнуг округ, район, хоорай болгаш хоорайдарының райоон Советтериниң күүсекчи комитеттери.

3. «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылы» юбилей медалын хөрээниң солагай талазынга кадаар болгаш ол «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 30 чылы» юбилей медалының соонда кадаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.**

Александр Федорович Федосеев—Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи. Оон дайынчы оруу 1943 чылда эгелээн, Польшаның, Германияның девискээрине кадыг-берге тулчуушкуннарны таварты эртип, Чехословакияның чайысмалалы Прагага барып доозулган. Оон эрес-маадырлыг чоруун Кызыл Сылдыс орден болган каш-лаа медальдар хереченилеп чоруур.

Совет Армияның хүрээлецинден халамкаш, Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунга ажылдап эгелээнинден бээр ам үжен ажыг чыл эрткен. Александр Федорович пенсияже үзе-даа, ажыл-агыйның машина-трактор мастерскаязында ажылын ам-даа кагбаан болган хей-аътты ажылдап, аныяктарның дагдыныкчызы болуп турар.

ЧУРУКТА: дайынның болган күш-ажылдың хоочуну А. Ф. Федосеев.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

КУРЛАВЫРЛАРЫ

Дүүн Кызылга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин ажыктыын бедидер айтырыглар талазы-биле республиканың экономиктиг човулел хуралы болуп эрткен. Оон ажылынга партиз болган көдээ ажыл-агый органнарының, Агроүлетпүр каттыжыышкынының составында кирип турар министерстволарның болган ведомстволарның улуртукчулары, районнарның белеткел черлериниң инспекторлары, совхозтар директорлары, партком секретарьлары, кол зоотехниктери, экономистери болган бухгалтерлери, райкүүскомнарда көдээ ажыл-агый эргелелдериниң тускай эртемниглерэ киришкеннер. Хуралды СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат, партиз обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

«Республиканың совхозтарының экономиктиг байдалының болган көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин ажыктыын бедидер талазы-биле сорулгалар дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Човуделиниң Даргазының бирги орлакчызы **М. Е. Абрамов** кылган. Коллективтиг кеэзини шинээдир айтырыглар талазы-биле Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри **И. Г. Лавриненко** болган Көдээ ажыл-агый экономиказының Сибирьже эртемнинчилел институдунуң Тывада комплекстиг салбырының улуртукчузу **Ю. Г. Полулях** чүве чугаалааннар.

Тываның аграр экономиказының моонунайгы хөгжүдезиниң айтырыгларын чугаалажып көөрүнге партия Улуг-Хем районунуң бирги секретары **Ш. Д. Ооржак**, Сүт-Хөл аймакта «Сүт-Хөл» совхозтуң кол экономизи **Б. Д. Монгуш**, Чаан-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң директору **К. Б. Куулар**, ССРЭ-ниң Күрбанкызының Тыва республика конторазының эргелекчизи **В. А. Бадулин**, Кызыл районнуң РАУБ човуделиниң даргазы **А. И. Семенов**, партия обкомунуң көдээ ажыл-агый болган аъш-чем үлетпүр килдизиниң эргелекчизи **Г. А. Заркевич**, Чаан-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизиң аттыг совхозтуң кол зоотехниги **К. К. Кара-Сал**, партия обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** киришкеннер.

Хуралдың төнчүзүнде СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** сес ап, келгеренгей чүве чугаалаан.

Хуралга болган көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин ажыктыын бедидериниң аргаларының дугайында шыңгыы чугаа, хуралдың айтырыгларының талазы-биле шүүмүлелдиг сайгарып көрүүшкүн совхозтарның, республиканың агроүлетпүр комплекстериниң бүгү аймактарының экономиказын быжыглаарының хереэнге чугула ужуң-дузалыг болур ужурлуг.

МӨРЕННИҢ САНЧЫЛАРЫНДА

«Мөрен» совхозтуң Сыын-Мыйыс сүт-бараан фермазы бирги кварталда 190 центнер сүт бүдүрер планын 250 центнер кылдыр күүсеткен.

Фермаңың хоочун санчызы Ягаан Бадарчы болган Оюу Онгудаа боттарынга быжыглаан инектеринден сүт саан алыр аланнарын чедишкиниг боттандырганнар. Аныяк санчылар Э. Бадарчы болган Ч. Чылбай дагдыныкчыларындан дузак чок ажылдап турар.

Фермаңың сагган сүдүңүң элбек болуп турарында инек кадарчызы Маадыр-оол Күрүүң киришкен турар үлүг эвээш эвес.

А. ТАВА.

Эрзин район.

«1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң дөртен чылы» деп юбилей медалының ТАЙЫЛБЫРЫ

«1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң дөртен чылы» юбилей медалына холдаан белеткээн болган 32 мм. хемчээлдиг дески тырыкы хевирлиг болур.

Медальдың арыы талазында беш алыр сылдыстың, даяр бүдүлериниң болган Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезинге алдар болдурган байыраал салюдунуң хереминиң хемчээлинге солдаттың, матрозуң, хереэжен колхозчуюуң бөлүүн болган Москва Кремлиниң Спасск суургазының суургазын скульптуралыг кылдыр сиилбин көргүскен; үстүкү кезээнде — «1945 болган 1985» деп чылларны айыткан.

Медальдың артыкы талазында: үстүнден долгандыр «Дайының киржикчизинге» азы «Күш-ажылчы фронтуның киржикчизинге», ортузунга — «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылы» деп сөстерни, адаккы кезээнге — кадыр болган маскаңы база лентаны сиилбин көргүскен. Медальдың бүгү бижимелдерин болгаш сиилбирлиг көргүзүглерин доктелчек кылдыр бүдүргеи. Медальды долгандыр даажылаан.

Беш бурунаачак колодкага медальды тудуштурган, кара үш куржагларлыг 24 мм. торгу-биле колодканы шыпкан, кара куржагларның аразында кызыл-сарыг өңнүг дөрт куржаглар, 10 мм. кызыл бир куржаг бар. Лентаның кыдыын ногаан куржаглар-биле хаажылаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

«Хемчик» аңнышыр-тывыш ажыл-агыйының коллективи он бирги беш чылдың доозукчу чылын эки түңнелдиг доозар дээш чыл эгезинден шудургу ажылдап турар. Од дугайын бирги кварталдың түңнелдери хереилеп турар. Бүдүрүлгениң, күш-ажылдың сагылгачурумун быжыглавышаан, ажыл-ишчилер бирги кварталда 94 муң рубльдиг продукциязын бүдүрүп, планын 113,3 хуу күүсеткен. Өлүг белеткелиниң планы 140 хуу күүсеттинген, онаалдадыр ажыр 21,5 муң рубльдиг өлүүн чуртка берген. Ан эзди белеткээрин 123 хуу күүсеткен.

Чиг этти, кывар-чаар материалдарны, электри энергиязын камнаар, хумагалалдыг чыргдаар хемчелер алдынып турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизин, Тиилелгениң 40 чылын төлептиг белектер-биле өткүүр дээш коллектив удам тура-соруктуг, бир демниг ажылдап турар.

А. ДОНГАК.

Чаан-Хемчик район.

КОСМОС—ЧЕРГЕ, ТАЙБЫҢГА

Космосту тайбың сорулгаларга шинчилээринге, шинээдип алырыга бистиг чурттуң чедишкиннери совет эртемниг техниканың шапкын хөгжүдезинин чырыткыланчак хереченизи-дир. Бөгүнгү бистиң космос индустриязыс — күчүлүг ракеталлар болган язы-бүрү спутниктер, орбитаның болган планеталар аразының станцияларын башкарышкыныыр, чүктүң корабльдери болган эң-не ырак харылзаларны организастаарынга, метеомелээлерни чыырынга, океанга эжидиришкинге болган дуза чедирериңе, бойдус курлавырларын бүгү талалыг шинчилээринге шыпар талазы-биле эжидилгени кыска хуусаада чедип алыр арганы берип турар техниканың өске-даа хевирлери-дир.

Эртемденнер, конструкторлар, Байконур космодромунуң Космонавтылар белеткээр төптүң ажыл-ишчилери, ССРЭниц ужудукчу-космонавтылары, пайысылалдың хөй-иитизиниң төлээлекчилери апрель 12-де Совет Армиязының үлегерлиг Төө театрынга Космонавтика хүнүнге тураскаатказын байырлыг хуралга келген.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президенизи В. А. Котельников илеткел кылгаш, бо чылда космосту шинчилээр эң улуг ажылдарга доктаавагш, эртемниг болган техниканың хөгжүдезинге космонавтиканың улуг салдар чедирип, чурттуң экономиктиг, социал, культура амыдыралын бурунгаар хөгжүлеринге чугула фактор апар чыдарын онзалап демдеглээн.

Космонавтика хүнүнүң Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюу-биле капсырлажып турар чоруу бистиң бо бүгү-улусчу байырлалывысты онза уткашынарлыг болдуруп турар-дыр деп, оратор чугаалаан. Европаны фашистиг араатанпардан хостаан Совет Эвилели улустарга тайбың үеде чурттаар болгаш эртем-техниканың, оон иштинде космос эртеминиң чедишкиннерин ажыглаар аргаы бергеи.

Бистиң чуртувус Черге болган космоска тайбың политиказын чайгылыш чокка чорутпушаан, космонавтиканың тургустуганының башкы тайбы айларындан эгелээш-ле, космосту тайбың хереэнге ажыглаар дугайында делегей дугуржулгазын чарарынче бүгү күжүн салып келген. Совет Эвилели 1958 чылдан-ла космос делгемин шериг сорулгаларынга ажыглаарын хоруур дугайында саналды. КНО-нуң Кол Ассамблеязының 13-кү сессиязынга көөрү-биле киргеи. Ынчалза-даа од саналды хүлээп алырынга Каттышкан Штаттар шаптыктаан. Бөгүн боо-чепсекти эңдере бүдүрериң көөмос делгемиияче нептерелиринің боттуг кыжанымышкыны тургустуруп келген.

Бистиң чуртувустуң космосту шинчилээринің талазы-биле чедишкиннери космос авантюраларын болдурбайн турар факторларның бирээзи боон турар. Од чедишкиннер улус ажыл-агыйын, культураны болгаш эртемни хөгжүдеринге хөй чүүлдерни берип турар.

Илеткелчи түңнелинде космос шинчилелиниң талазы-биле ажылдап турар эртемденнериң болгаш инженерлериниң коллективтери эвээш эвес ажылдарны кылганын чугаалаан. Бистер бөгүн Космонавтика хүнүн демдеглевишаан, бистиң чуртувус моон-даа соңгаар космосту шинээдиринге мурнуу озуруунга чоруур дээрин бистин улузувуска, партияга, чазакка бүүдеди болур бис.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

1985 чылдың I кварталында Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң Күрүне планын күүсеткениниң түңнелдериниң дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫҢНАДЫЫ

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары беш чылдың сөөлгү чылының планның онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш чарышка кирипшаан, үлетпүр бүдүрүүшкүнүн хөгжүдер талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Продукция сайгарарының талазы-биле бирги кварталдың планы 103 хуу күүсеттинген. Кылыгларының чуула хевирлериниң хөй кезиин бүдүрериниң талазы-биле даалгалар күүсеттинген. Үлетпүр продукциязының бүдүрүүшкүнүнүң ниити хемчээлиниң өзүлдези эрткен чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге, 1,2 хуу болган.

Үлетпүрнүң чамдык адырларында өзүлде темпизи мындыг:

	1985 чылдың I кварталын 1984 чылдың I кварталы-биле деңнээрге (хуу)
Электроэнергетика	95
Одалга үлетпүрү	98
Металл ажылдап кылыры	103
Ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр	104
Тудуг материалдарының үлетпүрү	108
Чиик үлетпүр	94
Аъш-чем үлетпүрү	97
Далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү	97
Полиграфия	101

Дыка хөй бүдүрүлгелерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези ортумак ажыл төлевириниң өзүлдезин мурнап турар. Бараанныг продукцияның бот-үнезин чиигедириниң талазы-биле даалга ажып күүсеттинген.

Чамдык бүдүрүлгелерниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның үлетпүрүнүң ажыл-чорудулгазын дараазында саннар көргүзүп турар:

	1985 ч. I кв. 1984 чылдың I кв.-биле (хуу): продукция сайгарарының планын күүсеткени	Бүдүрүлгениң хемчээли	Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү
«Тыва даг-дугу» комбинат	107	112	103
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези	112	98	93
Тываның электри четкилери	101	95	93
«Тыва кобальт» комбинат	101	102	104
«Тудуг кежектери» комбинат	104	107	104
«Шагонартжистройнуң» УБК-зы	116	152	141
Кызылдың эът комбинады	101	96	98
Кызыл-Мажалыктың эът комбинады	101	96	103
Сүт комбинады	102	93	89
Тараа продуктулар эргелели	100,6	97	103
Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу	101	99,4	91
Даараныглга фабриказы	104	99,4	105
Алгы заводу	58	64	66
«Тыва тудуг материалдары» каттыжышкыны	100,3	84	83
«Тыва суг тудуг» трестиниң ДБК заводу	106	102	110
«Тыва кодо» тудуг трест	100,4	96	103
Ыяш ажыл-агый министерствозу	100,7	103	105
«Тыва сентегте-тудугнуң» тудуг кежектери болгаш конструкциялар заводу	101	103	103
Одалга үлетпүрүнүң министерствозу	101	106	106
Чурт үлетпүрүнүң министерствозу	97	105	102
Автосептелге заводу	104	104	108
Сельхозтехкүрком	100	102	103
Ном үндүрер чер болгаш полиграфия талазы-биле күркомитет	100	101	102

Түс чер үлетпүрү (ийи чагырга-лыг) продукция сайгарарының бирги кварталда планын күүседиипкен, эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге, бүдүрүлгениң хемчээли өскен.

Чоннуң херелгел бараанныарын бүдүрер талазы-биле план күүсеттинген.

Продукцияның чуула хевирлерин республикада бүдүрүп турары мындыг:

	1985 чылдың январь-мартта бүдүргени	1985 чылдың январь-март 1984 чылдың ол үези-биле (хуу)
Хөмүр-даш — муң тонна	336	101
Электроэнергия — млн. квт-шак	31,8	97
Чылыг энергиязы — муң г/кал	298	95
Ыяш сөөртүлгези—сад чижээ-биле муң кубометр	125,3	99,8
Ооң иштинде тудуг ыяжы	107,3	99
Дилиг материалдары — муң кубометр	32,2	98
Мебель — муң рубль	404,1	102
Культура амыдырал ажыл-агый бараанныры — муң руб.	675,6	96
Тудуг чугайы — тонна	488	66
Тудуг туйбузу — муң кезек	4571	84
Чылдан демир-бетон конструкциялар болгаш кылыглар — муң кубометр	12,7	113
Сорттуг даг-дугу — муң тонна	26,5	106
Хөм идик — муң эжеш	22,2	91
Кидис идик — муң эжеш	11,2	56
Даараныглга үлетпүрүнүң продукциязы — БНӨ өзүгаар—муң рубль	444,4	93
Эът, бирги категорияның дузалал продуктулары-биле катай — тонна	1709	99,9
Колбаса кылыглары — тонна	403	100,8
Чалан сүт продукциязы — муң тонна	4,9	102
Мал саржаа — тонна	52	62
Далган — муң тонна	8,4	96
Хлеб болгаш хлеб-булочка аймаа — муң тонна	4,9	97
Кондитер кылыглары — тонна	271	103
Эзиртпес суксуннар — муң дал.	39	118

Хөмүр-даш тывалдыны, сорттуг даг-дугу, дилиг материалдары, чалан сүт продукциязы, кондитер кылыглары, эзиртпес суксуннар, эът бүдүрериниң планнары ажыр күүсеттинген.

Оон-биле чергелештир чугай болгаш тудуг туйбузу, шой шуткулгазы, чылда демир-бетон конструкциялар болгаш кылыглар, кидис идик, мал саржаа, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары, пиво, мебель болгаш культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агый бараанныарын бүдүрериниң планнары күүсеттинмээн.

Чамдык бүдүрүлгелер продукция сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, бараанныг продукцияның бот-үнезин чиигедириниң талазы-биле планнарын күүсетпээн. Продукция чорудуп бээриниң керээлиг хүлээлгелери 97,4 хуу күүсеттинген.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ

Областар аразының ярмарказынга

ДУГУРЖУП АЛЫЫШКЫННАР БОЛГАШ СОЛЧУУШКУННАР

Областар аразынга бараанны мөөңнеп садар талазы-биле Кызылга болуп эрткен бо ярмарканың киржикчилери хөй болган. Оон киржикчилери Ставрополь крайдан, Челябинск, Горький областардан, Ереваннан, Фрунзеден, Кемеровадан, Барнаулдан, Хакасиядан болгаш оон-даа өске черлерден келгеннер. Олар шуту — чоннуң херелгел бараанныарын бүдүрүп үндүрүп турар бүдүрүлгелериниң, оку чоңга чедирип садып турар магазиннерниң, садыг баазаларының ажылдакчылары, садыгжылар. Ярмаркага олар ажылдап турары садыг черинде, бүдүрүлгезинде артыкшылдыг болуп турар бараанныарны садары-биле эккелгеннер.

Аалчылардан аңгыда, ярмаркага республиканың күрүне садыының магазиннериниң, садыг баазаларының ажылдакчылары, кооператорлар база киржип, бараанныарны делгээн.

Ярмарка ажыттынары билек, ооң киржикчилери бот-боттарының, кожазының эккелген бараанныарын сонуургап, кайызын садып алза экил дээрзин сүмележип, ажыл-херекчи чугаа эгелээн.

Ярмарка эртип турар үеде ооң аалчыларының чамдыктары-биле ужуражып, оларның эккелген бараанныарын сонуургап, таныжар аргалыг болдувус. Чамдыктары бо.

Ереванның «Гарни» даараныглга каттыжышкынының төлээлери ярмаркага бүдүрүлгениң мастерлериниң даарап турары платьелерин делгээн. Каттыжышкынның юридиктиг кылдыызының начальниги А. А. Парсаданян эккелгени дүктен кылган пестен, торгудан даараан чизы-бүрү фасоннуг платьелерни сонуургаан кижилерге көргүзүп турду. Чээрби тос хевирниң кылыгларындан садып алыры-биле шилип алыр платье чоп турбас деп?

Фрунзениң шил заводунуң төлээлери хрустальдан, бөдүүн өңнүг шилдерден, керамикадан кылган савалары делгээн. Заводтуң чурукчузу П. И. Конаревке ярмарка адакталып турда ужуражкаш, кайы хире бараан солушканын сонуургадывыс. Бистиң айтырывыска ол мынча диди:

— Бараанныарывысты солчуп, багай эвес садыглаштывыс. Ярмаркага эккелген бо аяк-саваларывыстан ылаңгыя, керамикадан, өңнүг бөдүүн шилден кылган савалары оңу херелгээ садыг черлеринге саттывыс. Бистиң чугаавыска Өвүр райпозунуң садыг талазы-биле эргелекчизи О. К. Агбаан киржи бергеш, эккелгени бараанныарын Ставрополь крайдан, Абаканның «Геология» ажылчын кандырылга кылдызының садыг ажылдакчылары-биле солушканын дыңнаткаш, оларның райпозунда артыкшылдыг болуп турар бараанныарының кожаларынга херек болганын чугаалады.

Областар аразының мындыг ярмаркаларының чоннуң херелгели бараанныарын бүдүрүп, садып турар бүдүрүлгелерге ажыктыын ярмарканың киржикчилери онзалап чугаалап турдулар.

Эрзин райпозунуң товароведи С. Д. Дажымбага ужуражы бердивис. Ярмарканың ажыктыын ол база демдеглээш, райпода артыкшылдыг болуп турары маңаа солчуру-биле эккелгени бараанныарын биске көргүстү. Ында херээжен улустуң чизы-бүрү идиктери, сумкалар дээш өске-даа бараанныар бар болду. Постерниң ассортиментизи база кызы эвес. Оларны көргүскен альбом-дептержигештерни көскү черде делгээн, херелээн постуу оон шилип алыр. Эрзинниң кооператорларындан Кызылдың үлетпүр садыының, Абаканның, Новосибирскийниң садыг ажылдакчылары постерни, идиктерни, сумкаларны садып алырын шиитпирлээннер.

Бо ярмарка ооң аалчыларынга-даа, республиканың күрүне садыының ажылдакчыларынга, кооператорларга-даа ажыктыг болган. Олар ярмаркага киржип, эккелгени артыкшылдыг болуп турар бараанныарны оңу херелгээ садыг черлери-биле солчуп, ооң шимчээшкинин чорутканнар.

В. КУУЛАР.

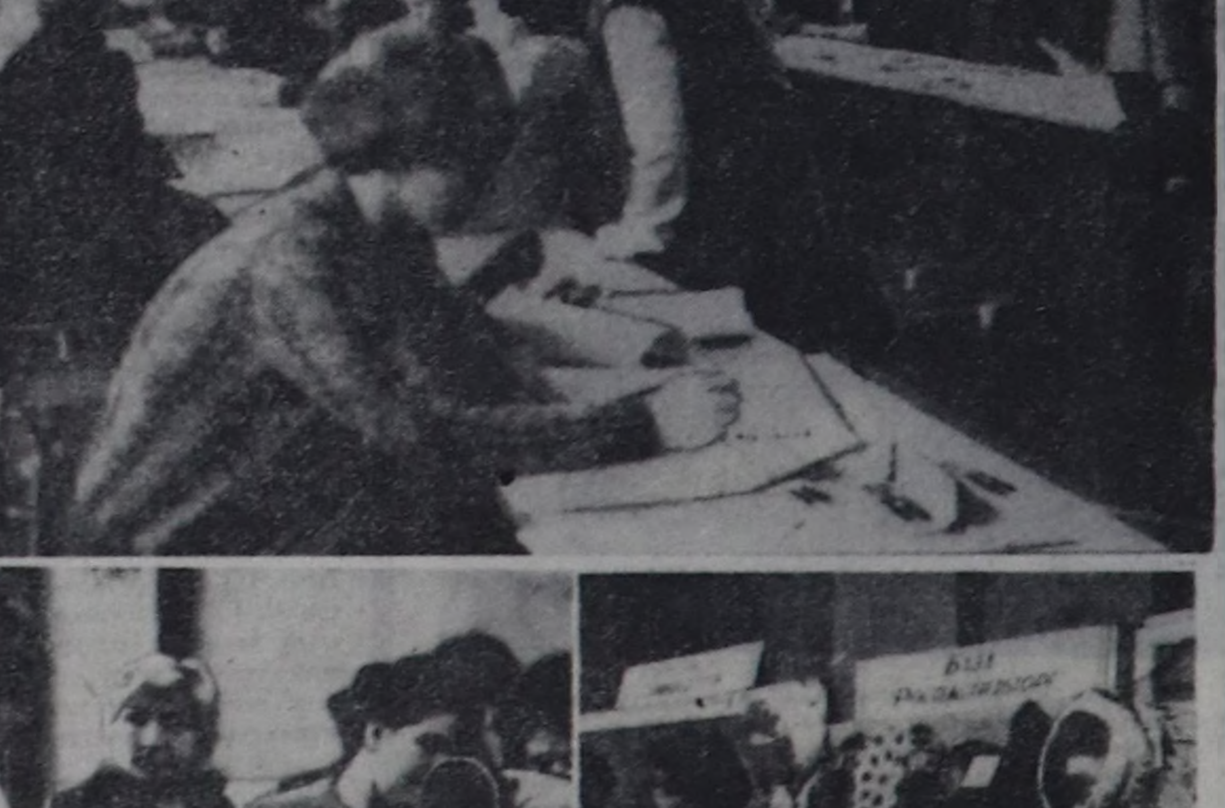

ЧУРУКТАРДА: (үстүнден куду) Кызылдың автоорук техникумунуң залынга болган ярмаркада; бистиң республиканың болгаш оон-даа өске крайларының, областарының садыг организацияларының, бүдүрүлге черлериниң төлээлери садыгжылар боттарының бараанныарын солчур талазы-биле керээлерни чарып ап турары; (адаанда) Фрунзениң шил заводунуң хрустальдан, бөдүүн шилдерден болгаш керамикадан кылган чүүлдерни ярмарканың киржикчилери көрүп турлар; «Ростекстильторгтуң» Кызылда баазазының делгээн бараанныары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Ээ ёзу-биле көөр

ШИИТПИРЛЕРНИ КҮҮСЕДИР

Барыын-Хемчик районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының системазында кирип турар коллективтер амгы үениң негелдезин ёзугаар автотранспорттуң ажыглалын, кывар-чаар материалдарының, электроэнергияның, одаар чүүлдериниң камналгазын улам экижидер дээш элээн ажылдарны кылып келген. Каттыжышкынның автотранспортчулары эрткен ажыл-агый чылында 188 муң тонна чүъкту сөөртген, 42.448 муң тонна-километрни эрткен. Мурнунда чылга деңнээрге совхозтарның чолаачылары барык 500 муң тонна-километрни хөйнү эрткен, трактористер 8140 эталон-гектар ажылдарын хөйнү кылган. «Хемчик» совхозтуң автопаркы чүък сөөртүрүнүң планын 121,5, «Барлык» совхозу 113 хуу кылдыр күүсеткен. «Дон-Терезин», «Шекпээр» совхозтарда электроэнергия чарыгдалы мурнунда чылдарга деңнээрге дыка кызырылган. «Шекпээр» совхозта Э. Монгуштуң, Барлыкта И. Кужугеттиң, «Хемчикте» Д. Хомушкунуң бот-орулга-чарыгдалыг звенолары оларга бижиглдээн техниказын чаа ажыглап, мал чеминиң бедик дүжүдүн өстүрген. Бо чылдың баштайгы кварталында агроүлетпүр каттыжышкынының чамдык коллективтери база «багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Үстүнде сан-түңнерден алгаш көөрге, агроүлетпүр каттыжышкынының автопарыгының машина, техниканың ажыглалы, күш-ажылчы коллективтерде кывар-чаар материалдарының, электроэнергияның, одаар чүүлдериниң камналгазы багай эвес тургустунган кылдыр сагындырар-даа болза, ажыглаттынмаан курлавырлар ам-даа хөй. Ону дараазында чижектерден көрээлинер.

Материал-техниктиг хандырылгазын алгаш көөрге, агроүлетпүр каттыжышкынының коллективтериниң техниказы долузу-биле ажыглаарының талазы-биле амгы үеде-даа үскок берникчелиг ажылдар болуруунун аргалары бар. Совхозтарда РАУК системазының өске-даа коллективтериниң техниканың ажылдалын сеткелгезин чорударынга таарымчалыг машина-трактор мастерскаяларын туткан. Районнуң совхозтарында автотранспорттуң ажыглалының коэффициентизи чүгле 0,61, а Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» салбырында ол-ла хуу 0,29 болуп турар. Техниканың хөй кезии артык кезектер солчуулга фондузу чогундан дыка үр үеде шиитпирде сентегтеге турары канчап-даа таарышпас. Совхозтарның, «Сельхозтехника» салбырының, районнуң «Суггат» бүдүрүлге каттыжышкынының, «Сельхозхимияның» эргезинде 237 чүък машиназы, 147 трактор болгаш өске-даа ажыл-агый техниказы бижиглдээттынган. Оларның ажыглалын организастаар болза, боттарының херелгелеринге канчап-даа четчир. Удуртукчуларның талазындан техниканың хадагалалын, оон ажылдазын бакыдыраттынындан үрел, РАУК-тун системазында коллективтерден 47 чизы-бүрү кадыр ажыл-агый техниказы ажыглаадан үнген. Оон түңнелинде совхозтар, ажыл-агый организациялар боттарының техниказы чедишпес болганындан өске организациялардан дилениир ужурга таваржып турар. Совхозтарда тракторларның ажыглалы база кончуг багай. Республикада бир трактор хүнде ортумаа биле 5,6 эталон-гектарны ажылдап турар болза, районда ол көргүзүг чүгле 4,9 эталон-га болуп турар. Бо дээрге ажыл-агыйларның инженер-техниктиг ажылдакчыларының четпес ажылының түңнели-дир.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1983 чылда доктаалынга дүүштүр республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозу кывар-чаар материалдарны камнап алганы дээш немелде төлевирниң, ажыр чарыгдаазында оон эртээн эгидериниң негелделерин айыткан дужаалды үндүрген. Ол дужаал ёзугаар кывар-чаар материалдар ажыр чарыгдаан, да оон эртээн бүрүүзүт кижиниң шалынындан долузу-биле тыртар, а камнап алган таварылгада камнаттынган кывар-чаар чүүлдүн эртэзиин 95 хуузун материалдыг деткимче кылдыр төлеп бээр ужурлуг. Бо доктаал үнгенинен бээр ийи чыл четкен-даа болза, совхозтарда бо талазы-биле барык чүү-даа кылдынмаан. Эрткен чылын болгаш бо чылдың эрткен айларында чүгле «Барлык» совхоз 5 тонна ажыы бензинни камнап алган. «Хемчик» совхозта база районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжышкынында оон чарыгдалы нормазы ашпаан. «Шекпээр», «Дон-Терезин» совхозтар, Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» салбыры кывар-чаар материалдарны нормазындан ажыр чарыгдаан. Бо совхозтарда машина, техникага кывар-чаар материалдар кудар черлериниң ниити байдалы кончуг багай; дизель кывар-чаар чүүлдү, масломү семчээвейн кудар, ону кудар херексел чок болганындан дүшкен-не савага аксып алып-чайып турар. Совхозтарның инженер-техниктиг ажылдакчылары «Аправкаларже баар оруктарны деск..., бензин кудар херекселдериниң септелгезин кылып, кывар-чаар материалдарның камналгазын экижидер дээш кодаргай семчеглерни албаан.

Электроэнергияның, одаар чүүлдериниң камналгазы база кошкак тургустунган. «Барлык» совхоз 260 муң киловатт-шак, «Хемчик» совхоз 1 муң киловатт-шак электроэнергияны артыр чарыгдаан. Совхозтарда негниның чарыгдал саннар херекселдерин тургуспаан болгаш олар электроэнергия чарыгдалы дээш сагажылганы тургускан подстанцияларының күчүзү барымдаазан артык акша төлеп турар. Бо дугайында чуга каш чыл сагындырып келген-даа болза, ук айтырыг мынчага чедир шиитпирлеттинмээн.

Хөмүр-даштың чарыгдалы база нормазындан ажыр турар. «Хемчик», «Барлык» совхозтар 480 муң рубльдиң хөмүр-дажын нормазындан ажыр чарыгдаан. Ону шыгжаар черлер туттунмаанындан дажыгдан оорлаар таварылгалар ка бы хөй. Совхозтарга кышкы үеде чаңгыс «Сельхозтехника» хөмүр-даш сөөртүп четтикпес болганда, ажыл-агыйларның удуртукчулары боттары ону сөөртүрүнүң хемчеглерин алыр ужурлуг. Кыжын хөмүр-даш разрезинге машиналар ковудээш, чолаачылар оочур манап, хөй үе-шаа чидирер, кывар-чаар материалдар чарыгдаар ужурга таваржып турар. Ону болдурбас талазында бо ажылды чайын-на организастап чедээр херек. Кодээ ажыл-агый министерствозу районнуң совхозтарынга 90 тонна хөмүр-дашты, 5,5 тонна дизель кывар-чаар чүүлүн, бензинни, 10 муң киловатт-шак электроэнергияны камнап алыр даалганы берген. Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының чөвүлели совхозтар айы-биле бо материалдарның камналгазының хуваалдазын кылган. Оон өткээн ай санында дужаар турбуже, мынчага дээр чаңгыс-даа совхоз бо айтырыг талазы-биле сагашпаан.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының чоокта чаа болган хуралынга бо айтырыгларны чугаалашкаш, чогуур шиитпирни хүлээп алган. Ам оруулга ол шиитпирлерни күүседир дээш ажылдаары болур.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

МЕРГЕЖИЛИН БЕДИТПИШААН

Дуржулгалыг механизатор Владимир Белекович Оюн ам болбуун он ийиги күш-ажылчы чазын уткуп, чымыштыг ажылын уламчылап турар.

Механизатор! Эрес-кежээ чуткулдуг чорук негерттинер бо мергежилди школачы чылдарында-ла ол сонуургаар. Оон кажыттарын шиңгээдип алыры дыка нарын, берге ышкаш кылдыр бодаар турган. Ол ийи чыл бурунгаар ооллун кужели бүткен. Ынчан Кызылдың № 1 профтехучилищезин чедиишкинниг доосааш, өскээрээр черинге — Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозка ажылдаары-биле келген.

Аныяк механизаторнуң мергежили чоорту байып, беш чыл эрткенде ВЛКСМ Тыва Комитединиң «Алдын тараа» деп хүрен демдээ-биле шаңнаткан, районнуң мурнакчы механизаторларының одуруунга кирген.

Совхозка кукуруза өстүрер звенону бурунгу чылын коллективтиг кераэ-биле ажылдаар аргаже шилчиткен. Коммунист Владимир Оюнну ук звенонуң удуртукчузунга томуйлаан. Найыралдыг коллективниң черниң дүжүткүрүн бедидерин оралдажып, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип ап, коллективтиг кераэниң ажыктыын-даа эки билип бергеннер. Күш-ажылды организастаарын экижиткени, ооң сагылга-чурумун быжыглааны эки түңнелдерни берген. Ол бирги беш чылдың дөртку чылында коммунист Владимир Оюннуң звенозу 2 муң тонна силос белеткээр планныг турган, ону 2400 тонна чедирип, киштиниң малын хүр кыш ажырарынга улуун киирген.

Таңды эгээнде чаштынмган үнүш-дүжүткүр ховулар коммунист Владимир Оюн болгаш ооң өөрү механизаторларга чагыртып, оларны мөөң-даа соңгаар мортур. Чер ажылының культуразын улам бедидип, анаа эки дүжүттү өстүрбүшаан, техниканы камныг, хумагалыг эдилээри, сагылга-чурумнуг болуру чүгүла дээрзин олар эки билир.

Владимир Белекович органызакчы арга-мергежилдиг болбушаан, аныяктарның сагыш човангыр дагдыныкчызы кижи. Сөөлгү чылдарда Александр Дамдын, Юрий Комбужап ышкаш аныяк оолдарны механизаторнуң мергежилинге өөредип каан. Звено кежигүннери ам часкы хову ажылдарынга бүгү талалыг белеткенип, бедиткен хүлээлгелерлиг ажылдап турар.

Коммунист Владимир Оюн совхозта парткомнуң кежигүнү, ында улусчу контроль бөлүүнүң даргазы. Хайгыылчылар совхозтуң ажыл-агыйының бүгү адырларынга, бригада, фермаларга хыналдаларны план ёзугаар чорудуп, чайладырынче кыш чиңчэсиейин утпандырып келген.

Механизатор кижиниң ажылы эртен даң хаяазындан кежээ орайга чедер. Чер чарар, кукурузаны тарып өстүрер, ону ажаар, кышкы үеде малчыннар кодаларынче мал чемин ховуларже — өлек сөөртүр дээш кандыг-даа ажылдарны кылыр. Хоочун механизатор бо бүгү ажылдарга ак сеткилдиг-биле кирипшаан, чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Ол — Таңды район Советиниң депутадынга дөрт чыышты улай соңгуткан.

С. ОЮН.

Таңды район.

БҮДҮРЕРИ КӨВҮДЭЭР

Кызыл районнуң мал ажылдыглары он бирги беш чылдың девээкчү чылының баштайгы кварталында күрүнеге мал продуктулары садарының планнарын багай эвес күүседип, планнаан ажыр 91 центнер сүттү, 406 центнер эътти, 220 муң вагага чүүрганы ажыр саткан.

Күрүнеге сүт садарынга «Кок-Тей», «Х Улуг хурал», «Торе-Хол», «Шамбалыг» совхозтар улуг үлүүн киргеннер. Оон-биле кады сүттүң шынары экижээн. Район бирги сорттуг сүдүн — 76,6, а ажыл-агыйлардан «Кок-Тей» совхоз — 93,7, «Тиилелге» 84,6 хуу дужааган. «Х Улуг хурал» болгаш «Кара-Хаак» совхозтар худу сорттуг сүттү дужаагаганнар.

Эът садарының планнарын «Тиилелге», «Кок-Тей», «Шамбалыг» совхозтар, куш фабриказы багай эвес күүсеткеннер, а арткан ажыл-агыйлар чедир күүседип шыдаваан.

Районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары, мал ажылының түсиий эртемниглери чедип алган чедиишкиннерин быжыглап, чедир ажыттываан курлавырларны, аргаларны чоп ажыглап, арткан үш кварталда чедиишкиннерни чедип алыр дээш бот-туг хемчеглерни ап турар.

Х. МОНГУШ.

Бөгүн—Чурттуң агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хүнү

КЕЗЭЭДЕ ДАЙЫНЧЫ ТУРУЖУНДА БЕЛЕН

Апрель 14 — Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хүнү. Олар Чепсектиг Күштерниң база бир чугула хевири болбушаан, алдан ажыг, барык чеден чылдар иштинде Октябрь революциязының болгаш социализмниң чаалап алыышкыннарын, бистиң Төрээн чуртувустуң дээриниң кызыгаарын эрес-маадырлыг камгалап келген.

Совет Чепсектиг Күштерниң шиитпирлиг кол рольду ойнааны совет улустуң немец-фашистиг эжелекчилерни тиилээниниң 40 чыл оюнуң мурнуу чарыында агаардан халдаашкынга удур камгалалдың шериг кезектериниң ол тиилелгеге киирген улуг демдеглээри чугула. Ол дошкун дайынның баштайгы хүнүнден эгелээш соолгу хүннеринге чедир олар дижинге чедир чепсегленген каржы дайзынның агаардан халдаашкыннарындан чурттуң улуг-улуг административ-политиктиг болгаш үлетпүр төптерин, демир-оруктар... болгаш суг-биле аргыжар оруктарны, кургаг чер болгаш далай шериглериниң бөлүктелдерин маадырлыы-биле камгалап келгеннер.

АХУК-туң шериг кезектериниң мооң күштерин болгаш арга-методтарын шеригниң уран аргазы-биле ажыглааны бистиң чуртувустуң найысылалы — Москва хоорайны агаар халдаашкыннарындан камгалаар арганы берген. Дайынга киржип турган чурттарның чаңгызынга-даа турбааны ындыг шериг кезектериниң күштүг системазы ынчаар чүгле бистиң чуртувуска тургустунган. Гитлерниң агаар шерии Москваже угландыр 12600 ажыг ужудуушкуннарны кылган, ынчалза-даа оларның чүгзе ийи-чаңгызы хоорайның кырынга ужуп чедип, эвээш санныг бомбаны октаар аргалыг болуп турганнар. 1941 чылдың күзүнүнде бистиң чуртувустуң найысылалы фронт чоогунуң хоорайы апарган-даа болза, немец-фашистиг ужар чүүл Москвага улуг үреглелдиг хора чедирип, найысылалдың амыдыралының агымын үреп шыдаваан.

АХУК шериг кезектери дайзынның 1500 самолёттарын узуткааш, бүзээлеттирген Ленинградтың камгалалынга база боттарының үлүүн киирген. Олар бүзээлеткен хоорайны амыдырал-биле харылзаштырып турган чаңгыс-ла харылзаа оруу — Ладога хөлдүң кыры-биле дош оруун дамчыштыр узук чок аргыжарын хандырып турган. АХУК шериг кезектери Сталинград болгаш Курск тулчуушкуннарынга эң идепкейлиг киржип, Украинаны, Белоруссияны хостажып, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерниң Европа чурттарын хостаарының херээнге улуг үлүг-хуузун киргеннер. Совет ужар чүүл агаар тулчуушкуннарынга тергиидеп, фашист шериг кезектериниң мооң бөлүктерин дидими-биле ойтур шаап турган. АХУК-туң дайынчылары кургаг чер шериглери-биле чаңгыс демниг тулчуп тургаш, дайзынның дириг күжүн болгаш техниказын узуткап, оон чер кырында күжүнге удур ойтур шавыышкынны дидими-биле берип турганнар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында АХУК шериг кезектериниң эрткен дайынчы оруктарының дугайында дараазында сан-түңнер тодаргай херечилеп турар: агаар тулчуушкунунуң үезинде дайзынның 7000 самолёдун дүжүр аткан, 1000 ажыг танкыны чок кылган, 1500 хире пулемёт, миномёдун, өске-даа дайынчы техниказын узуткаан. Оларның ындыг маадырлыг чоруун чон бедик-биле үнелээн. АХУК-туң үш каттыжыышкыны, 26 кезээ гвардейжи деп бедик атка төлептиг болган. Дыка хөй корпустар, дивизиялар, полктар хостаан хоорайларының хүндүлүг аттарын эдилээн, ССРЭ-ниң орден, медальдары-биле шаңнаткылаан. 80 муң ажыг солдаттар, сержантылар, офицерлер, генералдар чазактың бедик шаңналдарынга четкеннер. 92 дайынчы Совет Эвилелиниң Маадырлары.

АХУК шериниң дайын соолундагы тургузуу делегейниң ийиги дайынының дуржулгазынга даянып, амгы үениң эртем-техниказының перспективтиг хөгжүлдезин бүгү талазы-биле өөренип турар. Оон-биле чергелештир бистиң бо хүннеристе чидиглеңген делегей байдалын, АКШ-тың болгаш оон эвилелчилериниң ССРЭ-ге удур дайын белеткелин күштүг-биле чорудуп турарын кичээнгейге ап турар.

АХУК шериг кезектери бо хүннерде агаардан камгаланырының чаа техниказы-биле чепсегленген. Ол дээрге бир-ле дутаарында боду углап башкартынар ракета чепсээдир. Үнден дүрген ужугар, ракета чепсектиг, чавыска-даа, стратосфера бедиктеринге-даа ужуп чораан агаарга дозар болгаш узуткаар амгы үениң чепсээ-биле хандыртынган — бөгүнгү шүүргедекчи ужар чүүл ындыг. Агаардан халдаашкынга удур совет ужар чүүлдүң бо хүннерде онзагай ылгалы болгаш аңаа кол негелде — дайынчы байдалга кезээде белен болуру. Ол шериг кезектеринге тайбың үеле-даа күрүне ужур-дузалыг чугула даалга — Төрээн чурттуң дээрин камгалаары онаажып турар. Ынчангаш олар дүн-хүн, узук-соксаал чок дежурлаашкынны чорудуп турарлар.

АХУК-туң шериг кезектериниң дайынчы адыышкын-биле чорудар тактиктиг өөредилгелери болур. Ол өөредилгелер чоруп турар үеде амгы үеде агаардан халдап кээп болгу дег дайзынның чепсээнге удур дайынчы адыышкыннарны чорудары, оларны дүрген узуткаарының эң дээштиг аргаларын ажылдап чорудары болур. Командир кадрлар болгаш штабтар агаардан камгаланырын планнаарының база ону организастаарының уран аргазын шиңгээдип ап турарлар.

СЭКП ТК-ның март Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев: «Совет чурттуң, оон эвилелчилериниң айыыл чок чоруунче, совет кижилерниң тайбың амыдыралынче кым-бир кымның кам-хайыра чок ойтур шавыышкынга албан таваржыр. Бистиң алдарлыг Чепсектиг Күштерниң моон-даа соңгаар аңаа херек бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерлиг болур» деп демдеглээн.

А. СМИРНОВ,
генерал-полковник, Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң кол командылакчызының оралакчызы.

Саннар фактылар

АГААР ТАҢНЫЫЛДАРЫ

Агаардан халдаашкынга удур камгалал (АХУК) шерии 1917 чылда В. И. Ленинниң айтыышкыны ёзугаар тургустунган. Путилов заводунуң ажылчыннары самолётка удур «Путиловтуң каңы» деп зениттиг бронепоездини кылып үндүрген. Ол интервентилерге болгаш ак гвардейжилерге удур тулчуушкуннарга [illegible]. Ол дээрге аныяк Совет күрүнениң агаардан халдаашкынга удур камгалалдың бирги салбыры болган. Бронепоездиниң хууда составы маадырлыг чоруу болгаш ачы-хавыязы дээш Бүгү-российниң Төп Күүсеңчи Комитединиң болгаш РСФСР-ниң ТК-зының революсчу Кызыл Тугу-биле шаңнаткан.

● 1918 чылдың апрельге чедир Кызыл Армияга 200 зениттиг артиллерийжи батарея болгаш бирээзинге-ле алды самолёттуг 12 хыдыкчы авиаотряд бар турган.

● Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнге алдарлыг арынны АХУК шериглери база ажыткан.

Брест дээрринге тулчуп тура, 123-кү хыдыкчы авиаполктуң удурткукчулары 1941 чылдың июнь 22-ниң эртенинде дайзынның 30 самолёдун өрттендир аткан. Лейтенант П. Рябцев бирээзин чуура үстүрген, а лейтенант И. Калабушкин бодунуң өрттенген самолёдунуң чалбыраажы-биле беш немец самолётту узуткаан.

● АХУК-туң ужудукчу-хыдыкчыларындан бир дугаарында Совет Эвилелиниң Маадыры болганнар — С. Здоровцев, М. Жуков, П. Харитонов.

● Агаардан халдап турган Москваны холга аптар дээш удурланыкчының кордалы долузу-биле бүтпээн. 1941 чылдың июльдан декабрьга чедир 8000 ажыг самолёттуг 122 халдаашкынны фашист авиациязы кылган. Чүгле 1941-1942 чылдарда найысылалдың камгалакчылары 1300 ажыг фашист самолётту узуткаан.

● Дайын чылдарының тулчуушкуннарында АХУК шерии дайзынның 7313 самолёдун, 1000 ажыг танкыларын, 1500 хире үгер-боону, миномёттуу болгаш дайзынның оон-даа өске дайынчы техниказын, дириг күжүн узуткап чок кылган.

● Чурттуң АХУК шериниң дайынчыларының, командирлериниң, политажылдакчыларының алдарлыг эрес-дидим чоруктары, күрүнениң бедик шаңналдары-биле демдеглеттинген. 80 муң ажыг дайынчы орденнерни, медальдарны алган, олардан 93 кижи Совет Эвилелиниң Маадыры болган. Ужудукчу-хыдыкчы А. Карпов Маадырның «Алдын Сылдызы»-биле ийи катап шаңнаткан.

● Гвардия подполковник В. Нечаев командылаан Смоленскиниң Кызыл Туктуг, Суворов, Кутузов, Богдан Хмельницкий орденнерлиг гвардейжи зениттиг ракета полугунуң дайынчы тугу өшпес алдарга бүргеткен. Ада-чурттуң Улуг дайынының чалбыыштыг муң-муң километрин ооң дайынчылары маадырлыг, эрес-дидим чоруктары-биле эрткен. Адаларының алдарлыг дайынчы чаңчылдарын улам байыдып, сайзыратпышаан, полктуң амгы хууда составы чуртувустуң тайбың ак-көк дээрин идепелдиг камгалап, боттарының мергежилин мөгаг чок бедидип ап турар.

Полктуң хууда составының социалистиг хүлээлгези дайынчы белеткелди улам ыңай сайзыраңгайжыдарынче угланган.

● Агаарның хынаалда сорулгазын күүседиринге бедик мергежилдиг шериг ужудукчулар гвардияның улуг лейтенантызы С. Борисов, гвардия капитаны В. Гусев, 1-ги класстың штурман-шыгаакчызы гвардия капитаны А. Лысяков олар көргүзүп турарлар.

● Социалистиг чарыштың мурнунда шериг квалификациязының мастери гвардия майор В. Лоскутов командылаан зениттиг ракета батареязы чорып орар.

1985 ч. апрель № 4

КЫЗЫЛ ЗЕНИТЧИЛЕРНИҢ САЛГАЛЫ

Улуг Октябрьның 60 чылы аттыг Ленинградтың Кызыл Сылдыс орденниг зениттиг ракета командылаал дээди училищези чурттуң хоочун шериг-өөредилге черлериниң бирээзи.

Училищениң төөгүзү Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлыг арыннарынче долузу-биле кирип бижиткен. 1941 чылдың августа курсантылар фронтуже чоруткаш, дайынчы онаалдаларын Ленинград чоогунда Ропша болгаш Красное Село районнарга алдарлыы-биле күүсеткен.

Бо хүннерде зенитчилерниң холунда — амгы үениң болбаазырангай шериг техниказы. Оларны шиңгээдип алырынга болгаш аныяк дайынчыларны кижизидеринге тодаргай эртем делгем билиг, бедик моральдыг шынар, Төрээн чурттуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин ханы медерел билиир негеттинер. Бо бүгү эки мөзү-шынарны бодунуң курсантыларынга алдарлыг училище берип турар.

ЧУРУКТА: курсант Игорь Громовка зениттиг мергежил салгал дамчаан. Училищеже ол адазы — Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериниң курлавырда майорунуң үлегери-биле кирген.

О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Чаңгыс чер чуртуувус

СОЛДАТ МЕН

Шериг албанынче келдиртип келгеш, ам ийиги чылымны доозарымның кырында келдим. Бистиң тудугжулар ротазы интернационалчы. Шуптувус аңгы-аңгы нацияның төлээлери бис. Аравыстан суг акпас найыралдыг, демниг бис.

Амгы бо хүннерде кезээмден Казахстанның Ленинск хоорайда командировкалап келдим. Кезээмге-даа тургаш, маңаа-даа келгеш, чалыы Тывам төлү адымга чоргаарланып, шериг хүлээлгем ак сеткилдиг күүседип чор мен.

Спорт-биле чергелештир ыры, музыкага ынакшылым улуг. Кезээмге тургаш-ла культура-массалыг секторну удуртуп турдум. Ол дээрге мээң ыры, хөгжүмге ынаамның херечизи. Маңаа келгеш база-ла ыры-биле холбажы бердим. Кезээвистен ырак эвесте Культура бажыңында «Аас-кежик» хөгжүм-инструменталдыг ансамбльде соло гитара ойнап, ырлап тур мен. Ансамбль база интернационалчы. Орус, тыва, казах татар, украин, молдав ырлар Казахстанның карак четпес делгемнеринге бо-ла чаңгыланы бээр. Малчыннарга, тараажыларга бистиң ансамбльдиң аяң тудуп турары ол.

Улуг Тиилелгениң 40 чылының байырлалы чоокшулаан. Аңаа тураскааткан спортчу маргылдаалар, дайынчылар ортузунда бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери болуп эртип турар. Эң-не кол чүүл —политиктиг болгаш дайынчы өөредилге. Ол бүгүге четтигип күш-ажылга-даа, дайынчы турушка-даа дадыгып, быжыгып турарывыс дугайын валдарывысче дыңнадып тур бис.

Дайынчыга хостуг үе турбас, дайынчы Төрээн чурттуң камгалалы дээш кезээде белен.

О. БУГАЙ.
Москваның Ленин орденниг шериг округу.

ЧУРУКТА: Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары Анастасия Ивановна Пахомова, Валентина Ивановна Спирина болгаш Нина Ильинична Коробицына Кызылдың № 2 ортумак школазының башкыларының болгаш өөреникчилериниң аразында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭКИ КИЖЭЭ ЭШ ХӨЙ

Курсантылар олуттарын ээлепкен. Башкы оларны даңзы ёзугаар четчелеп кыйгырбаан-даа. Хөрээн хозады чедүргеш, айтыкчы ыяжын тудуп алгаш, кырында эртык кезектер оваалаан узун столче базыпкан...

Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунда чолаачылар курузунуң ээлчеглиг бир кичээли, ажыл шагы доостуру билек, ынчаар эгелээн. Курсту Шагаан-Арыгның ДОСААФ организациязы-биле харылзааны тудуп, дугуржуп тургаш, совхозта 1-ги класстың чолаачызы, автоэлектрик Николай Донгакович Быштак-оол бодунуң эки тура эгелээшкини, чүзели-биле организастап тургускан.

Каш чыл улаштыр доктаамал ажылдап турар бо курсту Н. Быштак-оол билдилиг удуртуп, төрээн совхозунга чолаачы кадрлар белеткээринге улуг үлүүн киирип турар.

Совхозта аныяк чолаачылар Владимир Монгуш, Вячеслав Дамчаа олар ак сеткилдиг ажылдап, боттарынга бижиглээн техниказын кэмниг эдилеп, септелгени баш удур кылып аар болгаш оларның эдилээн машиназы туруушкунга, улуг үрелиишкинге таварышпайн турар. Бо чылын өөредип турар аныяктарындан ажыл-агыйда мурнакчы чолаачылар Кызыл-оол Бегзи, Василий Дандарын, Владимир Монгуш, Андрей Дандай-оол олар шылгалданы чедиишкиниг дужаап үнген.

Курс чолаачыларны чүгле машина башкарып билир кылдыр өөредип турар эвес, а класс бедидер талазы-биле дуржулгазының байлаа-биле онзагай.

Николай Донгакович хүндүс бодунуң онаашкан ажылынга ажылдап хүнзээш, кежээ аныяктар-биле ажылдап кириптер. Ооң кылбас, тутпас ажылы чок. Автоэлектрик хирезинде кузовтар болгаш көдээ ажыл-агыйы машиналарының чамдык кезектерин тудуштуруп, каңнап кайындыра бээр. Техника талазы-биле билиг шыырак болгаш чогаадыкчы ажылдарны база кылып турар. Маа чуулдазын дүрген, эптиг болдурарынга ажыктыг, электри дузазы-биле ажылдаар чугула херекселди ол эрткен чылын чогаадып тургускан. Ооң чогаадыкчы, чаартыкчы ажылдары хөй. Ону совхоз дирекциязы деткип, шаңнап, мактап-даа келген.

Сурнуң чурттакчыларының чугула херегелдеринге дилээнге чажам дивес. Ынчангаш эш-өөрү Николай Донгакович Быштак-оолду хүндүлээр, мактаар, а аныяктар — башкывыс дижир.

Я. БУРБУ,
чолаачы.

УЛУГ ИДИГЛИГ

Кызылдың автоорук техникумунга, ДОСААФ-тың каттышкан техниктиг школазынга Төрээн чурт камгалалының үш салгалының төлээлериниң ужуражылгазы, «Отка өрттенгеш, демиселге каңналган» деп шериг-патриотчу кежээ, «Тиилеттирбес болгаш тоолчургу маадырларлыг» деп аас журналы болгулаан. Школаларга, өске-даа өөредилге черлеринге болгаш күш-ажылчы коллективтерге Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери А. Г. Ефимов, И. Я. Попов, С. Ш. Типтоев, А. Г. Гончаров, И. Р. Шустов лекция, беседаларны кылып, ужуражыышкыннарга киржип, аныяктарга совет кижилериниң өлүм чок маадырлыг чоруун, улуг Тиилелгениң чырыткылыг хүннерин чаңгыс базым-даа болза чоокшуладыр дээш дайынның ол кадыг-дошкун үезинде канчаар демисежип чорааның чугаалап берип турарлар. Республиканың шыырак спортчуларының киржилгези-биле республика кызыгаарын долгандыр агит. походту чоруткан.

Шериг-патриотчу кижизидилгеге Туранның № 2, Бии-Хемниң Аржаан, Бай-Тайганың Шуй, Тандының Бай-Хаак, Кызылдың № 1, 4 школаларда эки чорук турар. Ол школаларда маадырлыг чоруктуң, тайбыңның кичээлдери, шериг-патриотчу темаларга кежээлер, боодалгага, биатлонга, ГТО-нуң нормаларын дужаарынга маргылдаалар болгулаан. «Тиилелгениң тугунга деңнежиңер!» деп эстафеталар эрткилээн. Үстүкү класстарның өөреникчилериниң болгаш аныяктар ортузунга ленинчи болгаш ниитилел-политиктиг номчулгалар, кинофестивальдар, уран-чечен болгаш мемуар литератураның делгелгелери, дайынның, күш-ажылдың, партияның, комсомолдуң хоочуннары-биле ужуражылгалар болуп турар.

Н. КОРОТАЕВ,
ДОСААФ Тыва обкомунуң даргазы.

ДАЙЫНЧЫНЫҢ АЛДАР ОРДЕННЕРИ

Ада-чурттуң Улуг дайынының үгер-боолары(ның) үнү барык 40 чыл бурунгаар дыңналбастаан. Ынчалза-даа октуг боону холунга туткаш, бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу, кижилерниң келир үеде аас-кежиктиг амыдыралы дээш амы-тынын артынга каггаш, дайын шолунге тулчуп чораан кижилерге бис кезээде мөгеер бис. Моон адаанда бистиң чаңгыс чер чуртуувус, дидим разведчик Дмитрий Алексеевич Комарицынның дугайында журналист Олег Гавриловтуң «Разведкага ындыг болур» деп очерингиден үзүндүнү парлаавыс.

Дмитрий Комарицынны командир келдирткени:

— Бөгүн «дыл» тудуп экээр бөлүк үнер, ол бөлүктү баштап чоруур силер — деп, даалга берген, байдал-биле таныштырган. Саперлар оон мурнунда-даа теннис демир херимнер эртер черни база удур белеткеп, хайгааралды чорудуп турганнар. Дмитрийниң бөлүү ымы белеткенип алгаш, хайгыылче ушупкен. Хайгыылчылар дайзынның дүне када чаштынып хонуп турганы блиндажы бижынга чоохсулап чедип келгеннер. Немец пулемётчик плаш-биле эрнып дүп тыртып алган, дымыраадп чаъска таалап удуп чыткан. Сиген бажы безин шылырт дээр болза, дайзын тура халыыр — автомат-биле кыргый тудуптар дег чүве билдингир. Разведчиктерниң бирээзи дээмчырап чыткан немецтиң пулемёдун бодунче ушта шелипкен. Эң дээре аргазы-ла ол. «Артканы — арганың херээ» — деп чугаалажып турарывыс мыкаш кылдыр ынчаар күүсеттинген. Дмитрий Комарицынның дайзынның тылынче бир дугаар чоруткан разведказының түңнели ол.

Оон соолунде дидим разведчик немецтерниң холдарынче чаңгыс эвес удаа кирген, эвээш эвес солдаттарны болгаш немец офицерлерин карактарын аргазынга тудуп экеп, үнелиг чажыт медээлерни билип ап турган. Хайгыылчының чүгле чааскаан чораан туткан «дылы» безин он бир чеде берген.

Хайгыылчыларның ол, чечендидип чугаалаар болза, дайзынның иштики карманын ужен турган ажылдарын бергедээр чүве чок, чиик чоруп турган деп бодаар болза, шын эвес апаар. Чамдыкта олар даалганы күүседириниң мурнунда хонук хонуу-биле дүн-хүн чок дурзан-биле, стереотруба (углаттыр көөр херексел)-биле карак салбайн хайгаарап, дайзынның хөделип турар хүрмүүн, оларның камгалалын таныышылдарының солчур графиги, чаштыныш чедер, үнүп чоруур аргаларны өөренип, белеп эвес ажылдарны кылып турганнар. Бир-ле катап Дмитрий кышкы хар кырынга ийи хонук иштинде хайгаарал кылыр ужурга база таварышкан. Ол үениң иштинде олар немец таныышылдарының чүгле арыннырайын сактып ап четтигип тер эвес, харын-даа дажы чацын, характерин безин өөренип эптар турганнар: оларның чамдыктары корткак, чамдыктары турамык, чамдыктары кезээде кичээнгейлиг, бир чамдыктары удууртунга ковчуг ынаак. Ол чорук хайгыылдың чедиишкиниг чорударынга улуг идиг болуп турган.

Дмитрий Алексеевич Комарицынның бодунуң бир дугаар дайынчы шаңналы — Кызыл Сылдыс орденин Литва девискээринге бир ковуруг дээш дүнеки тулчуушкунда алган. Немец дивизиялар бистиң шериг кезектеривистиң сыындыр ойтур шаап келгенинге шыдашпайн, аткаарлап чоруп турганнар. Ол үеде дайзынның бир кызоду ийи пулемёт-биле ковуруг чанынга камгаланган чыдыкан. А улуг сержант Комарицынның бөлүү хемни өске черлеп кешкеш, немецтерниң «соргазындан» кээп хенертен халдааш, кынчыктырбайн барган. Олар 20 хире солдаттарны болгаш офицерлерни тудуп алганнар.

Бистиң хайгыылчыларывыстың дүнеки халдаашкыннарынга ирма сынгаш, немец командылал аңаа удур камгалалды күштелдирип, мурнуку шугумнарга серемчилелин күштелдирип, бистиң разведчиктеривистиң тактиказын өөренип, удур кемчеглер ап эгелээн. Разведчиктер дүнеки үеде удаа-дараа «моондактарга» таваржып турар апарган. Дузааргак, чымчак сеткилдиг, кедергей шыырак, Алтай чурттуг аныяк оол ооргазынга «дыл» чүктеп алгаш кел чораан өлүрткен. Бүгү дайынчыларның «кээдбес» деп шолалап адай бергени, шор национальдыг дидим, кашпагай разведчик [illegible] ар болдыраткан. Бир шаап халдаашкын бетинде дайзынның шериг чепсээн, камгалалын белеткээр дүнеки рейдиниң планы база буступ душкен, разведчиктер балыглаткаш, дедир чедип келгеннер.

Дмитрий Комарицын немецтерниң мурнуку шугумун хайгаарап өөренип көргениниң түңнелинде, тактиканы өскертир, эрги моюкаар аргадан ушнунар, чаа аргадаа тывар — хайгыылды хүндүс чорудар, хүндүс офицерлер шупту блиндажче чемненип чоруй баар, чүгле таныышылдар артып каар, ынчаан олар серемчилелин чиидирипкен турар, ол таарымчалыг шакты ажыглап болур, бис ол үеде «кымга-даа халдаашпас черге» оңгарга чаштынып чыдап алыр бис, ол үеде артиллеристер теннис демир херим кежир эртер черин хаңнырап ужурлуг. Ооң соонда камгалалдың ханы тылынче от ажыдыышкыны кылыр, ол үеде бис тылче шураашкынны кылып четтигер ужурлуг бис деп бодунуң саналын киирген. Улуг сержант Дмитрий Комарицынның ол саналын шериг штабы чөптүг деп көрген.

...Эртен даң бажында разведчиктер немец шериг кезээниң чоогунда оңгар иштинче чаштынып чыдыпканнар. Дээрде немец ракеталар өлүм чырыын чивеңнедип каап, оңгаар-дескээр ужуп чоруп турганнар. Үе мырыңай чаңгыс черде турупкан чүве дег, чылбас апарган, улуг сержант Комарицынның бөлүү макаш чыдыпкан.

Адак соолунде, шактың соруккушаштары 12 деп санга уткуушуп келгенде, үгер-боолар даштаан соонда, снарядтар чыткан кижилерниң кыры-биле сыыладып эрткеннер. Разведчиктер ковуг таптыг хайгаараап чыткан. Дайзынның талазында удаткан чок база-ла тарыы чаңгылар дыңналгаа соонда, аткыланышкын эгелээн.

Таптыг-ла ол үеде.

— Мээң соомдан! — деп, Дмитрий командылааш, оңгар иштинден үне-ле халаан.

(Уламчызы 4-кү арында).

МААДЫРЛАР АЖЫЛЧЫН ТУРУШТА

Ооң салым-чолу кыска-даа бол маадырлыг. 1924 чылда Ташкентиге төрүттүнген. Танк училищезин тергиин эки дооскан. 19 харлыында Прохоровка чоогунга тулчуушкунга өлген. Ооң командылаан экипажы дайзынның чеди каң машиназын узуткаан.

Совет Эвилелиниң Маадыры Вольдемар Шаландиниң ады чүгле чаңгыс чер чурттугларының эвес. Уйкудуктуң № 2 автобаазазының М. Мукомеловка удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазының — күчүлүг БелАЗ чолаачыларының даңзызында бар. «Ол оол дээш» деп шимчээшкинге киришпишаан, Уйкудуктуң чолаачы-досаафчылары аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалының фондузунче бүдүн чартык муң ажыг рубльди шилчиткен.

Э. АВАНЕСОВ,
«СОВЕТСКИЙ ПАТРИОТ» солуидан.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ДИДИМ ДЕЗИИШКИН

Бо болуушкун 40 чыл мурнунда болган. Балтий далайда Узедом ортулукка фашистиг Заксенхаузен концлагерьге хоругдаттырган бөлүк туттурган шериглер дайзының «Хейнкель» дээр бомбардировщигинге чаштынып чораан чеде бергеннер. Он кижиниң бирээзи Михаил Девятаев дуржулгалыг ужудукчу кижи боор-тур. Туттурарының мурнунда ка..ынчы чүс сезен ужудуушкунну ол кылган, фашистерниң гос самолёдун дужур аткан. Ынчалзажок дужур аттырган. Концлагерьге ол адын чажырып-биле Дарницадан келген Григорий Степанович Никитенко дээр башкы кижи мен дээн. Арып-доруп бассырааи кижилер фашистерниң чажыт шериг баазазының девискээринге турган өлүмнүң даге-рындан самолетка олурупкаш, десе бергеннер. Олар кижи бүзүрээр аргажок дезиишкинни боттандырган. Агаардан халдаашкынга удур чепсектер, хыдыкчы самолеттар-биле болгаш СС дээр тускай албан чери ону камгалап турган. Ортулукта ол чаа самолеттарның шенелдезин чорудуп турган.

...Агаарже аар машинаны канчаар ужуда бергенин, фронтунуң шугумун канчаар эрткенин болгаш совет шериглерниң турган черинге самолетту канчаар хондурганы Михаил Девятаевтиң бүгү амыдыралынга уттундурбазы-биле артып калган.

Маадырлыг чоруу дээш Михаил Петрович Девятаевке Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. Ам Девятаев пенсиялай берген. Казаньда ол чурттап турар. Школачылар, студентилер, ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар-биле ол ужуражып чоруп турар.

Совет Эвилелиниң Маадыры Девятаевке бистиң чуртувустуң булуң бүрүзүнден болгаш даштыкыдан чагаалар, хөй санныг чалалгалар кээп турар. Михаил Петрович ГДР-ге каш-даа чораан, Венгрияга, Болгарияга, Францияга база четкен. Ол—Узедом ортулукта Вольгаст хоорайның (ГДР) хүндүлүг хамаатызы. «Хейнкель» самолеттуң дээрже ужуп үнген черинде гранит даш бар, коргуш чок он дайынчының аттарын анда оюп бижээн. Ам оларның чүгле ийизи—ужудукчу Девятаев биле артиллерист-чызыгаарлы чораан Иван Павлович Кривоногов дириг арткан. Ол ам Горький хоорайда ажылдап турар. Тиилелгениң 40 чылында олар база катап ужурашкан.

ЧУРУКТА: Михаил Петрович ДЕВЯТАЕВ уругларының уруглары Дина, Диана болгаш Алина олар-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧҮРЕКТИҢ КЫЙГЫЗЫ-БИЛЕ

ГЕРХАРД Кегель дайын эгелээн соонда, Берлинге баарга, даштыкы херектер министерствозунуң информация килдизиниң эргезинге ажылдаар сен деп дыңнаткан. Килдистиң сорулгазы чүл дизе, гитлерчи дайынның характеринге болгаш оон эчис сорулгазынга холбаштыр делегейниң хөй-нииттизин мегелээри турган. Кегельдиң дорт чагыртыр начальниги Курт Георг Кизингер. Ооң айтышкынын ёзугаар дипломат мурнунда «большевик тергиинделдиң үезинде боттарының аар-берге түреңгелдиг амыдыралының» дугайын парлаалгага база радиога чугаалап бээр кижилерни ол түр эжелеттирген Львов база Киев хоорайлардан янлен тывары-биле чорупкан. А херек кырында Кегель канадаа баргаш, фашистиг эжелелдиң үезинде интеллигенцияны узуткаан чок кылганының, патриоттарны кадыг-хопкуп шаажылап, тайбың чурттакчыларны — кырганнарны, херээженнерни, бичии уругларны массалыг өлүрүп, хыдып турар дугайында чугааларны дыңнаан. Ээп келгеш ол дугайын начальниктеринге дыңнаткан. Аксын тырт, чугаазын дугайда мыттава деп дужаал анаа ындыг болган.

Ол-ла информация килдизинге Ильза Штобе база ажылдай берген. Ооң-биле Кегельдиң ужуражылгазы аажок өөрүнчүг болган, чүге дизе, мында онза чылдагаан бар. Кажан дайын эгелээнде гитлерчи дипломаттар Турция кызыгаарынче демир-орук поездизи-биле чоруур деп турда, Кегель черле ынчаш харылзааны тургузуп ап шыдаптарын болгаш «тептеп» эштерин мэнап турган. Адактың соолунде, Курск вокзалынга тайнын эштин кирип каан. Вагон иштинге ол эш эртип чыткаш, чагааҗыгашты аңаа бүдүү дамчыдыпкан. Харылзааны Ильза Штобениң дамчыштыр тударын мында чугаалап каан. Кегель шаанда Варшавага ооң-биле кады ажылдап чораан. Бо дээрге шынчы болгаш бүзүределдиг коммунист дээрзин ол эки билир. Антифашистерниң кончуг чугула, боттарынга айыылдыг ажылы үргүлчүлевишаан.

Разведчик аңаа таваржып болур хире бүгү чүүлдерни баш удур көрүп билген турарын оралдажып ужурлуг. Эң берге айыыл-даа турул болгай. Илереттинип, буураан таварылгада бодун канчаар туттунарының дугайында бир катап Штобе биле Кегельдиң аразынга эш чугула чугаа болган. Чүгле гестапога билдиве берген чүүлдү ол үеде чугаалаарын шиитпирлээннер. Ооң-биле кады чүгле бодунуң дугайын чугаалаар, а өске эштерниң дугайында соң-даа эдип болбас. Ону мыттап болбазы эштерин камгалаары ол, харын-даа хилинчектелиишкинниң үезин кызырар.

Кажан Ильза Штобениң тудуп хорутааш дугайында аар дыңнадыгны билип каан, Кегель ол чугааның дугайын бодап олурган. Удаваанда ону бүдүү хайгаарап, истеп эгелээнин ол эскерип каан. Бир кижи ону хоорайның электри поездизинге чедир «үдээр». А өскези вагонга ооң-биле кожа олуруптар апарган. Ол боду кым-даа эвес, дипломат хүлүмет кылдыр көргүзерин оралдажып турган. Ынчалзажок «хоругдалда Штобе канчап чыдыр ирги? Чугаалашпайн ышкаш, бодун ыңзаар туттунуп шылаар ирги бе?». Ындыг бодалдар ону амыратпастаан. Кезек үе эрткенде ону хайгаарап, истээри соксаан. Штобениң таныштыкы кижилерни гестапо хынааш, дипломат Кегельдиң аңаа «хамаарылга» чогунга бүзүрээннер...

ИЛЬЗА Штобе мөчээн соонда, «төп»-биле харылзаа үзүлген. Кегель канчаан чоок-даа чораааш, совет талаже кирерин шиитпирлеп алган. Вермахтың шериинче кыйгырткышкын соонда, ындыг арга бар апарган. Дораан-на совет-герман фронтуже ону чорудар боор деп бодаан. Ынчалзажок Герхардты баштай Францияже чорудупкан. Чүгле 1944 чылдың төнчүзүнде Пулавтан ырак эвесте, Польшаның девискээринге ол чедип келген. А даразында чылдың январь ортаа үезинде совет үтер-боолдарның дааштааткыннары дыңмиреп турарын дыңнап каааш, ам-на үем келген-дир дээрзин билип каан. Совет шериглерниң шавар халдаашкынынга шыдашпайн, фашистиг шериг кезектери коргуп чурум чок аткаарлааш, бүзээлеткеннер. Сандараашкын эгелээн. Чамдыктары барыын чүкче үнүп чоруптарын ынчанга чедир-ле оралдашпышаан. Өскелери чүгле дириг артар чаңгыс арга,— туттурга, дужуп бээр деп чүвени билип турганнар. А Герхард Кегель туттурган шериглерниң арзаинче шымныга берген.

Туттурган шериглерниң лагеринге турга, Кегель коммунист база совет разведчик кижи мен дээрзин совет офицерге медеглээн.

Удаваанда Герхард Кегель төрээн черинче, Берлинче ээп чана берген. Ажыл дээрге аажок хөй... Герхард Кегель «Берлинер цайтунг» солунунуң редакторунга апарган. Редакцияның ажылдаар бажыңы чок, өрт камгалалының бажыңынга кирип алган. Машиналар база херек, журналист кадрларны ажылдың чорудулгазының үезинде белеткээр ужурга таварышкан. Ынчалза-даа солун үнүп, берлинчилерниң аразынга ол улуг нептереди алган.

1945 чылдың май 9-тун соонда, Герхард Кегельге ийиги өндүр улуг хүн 1949 чылдың октябрь 7 болган. Ол хүн күш-ажылчы немец улус бодунуң күрүнезин — Герман Демократтыг Республиканы тургускан. Кегель бодунуң ажылын солун ужурга таварышкан. Партияның даалгазы-биле ажылчын, тараачын немец күрүнениң даштыкы херектер министерствозун тургузарынга киржип турган.

Партия кандыг-даа ажылче чорударга, кайы-даа албан-дужаалга Герхард Кегель — «Берлинер цайтунгке»-даа, даштыкы херек министерствозунга-даа, «Нойес дойчланды»-даа, ГСЧП-ниң Төп Комитединиң аппарадынга-даа ажылдап тургаш, журналистиң демир-ужуун холунга ол быжыг тудуп чораан. Ооң чүүл бүрүзү барыын чүктүң улуг күрүнелериниң империалистиг политиказын, барыын Германның күрүнениң реваншизмин туптуга сөйгалаан турган. Бодунуң чүүлдеринге Кегель социалистиг немец күрүнениң эргелерин делегейге хүлээн көөрүн, оон хамаарышпас чоруун, Совет Эвилели-биле найыралдың быжыг харылзааларын бүзүреддиг бадыткап турган.

Чылдар эртер, назы-хар улгадып, кижи кырып кээр болгай. Герхард Кегель ам пенсияда. Ол бодунуң эртеш амыдыралының оруунуң дугайында номну бижээн.

(«ПРАВДА» солундан.)

М. ПОДКЛЮЧНИКОВ.
«Правданың» тускай корреспондентизи.

(Төнчүзү. Эгези № 88 «Шында»).

ДАЙЫНЧЫНЫҢ АЛДАР ОРДЕННЕРИ

Хайгыылчылар караңгы чечек арзынында граница иштинче кирип чүгүрүп бергеннер. Немецтер камгалалын быжыглаан эгелээннер. Бир шывардаак немец бажын азыгыйла үне халааш, оңгар кежир шурап чыдырда, бажын орта бөө ужазы чык-ла дээн, демгизи дала хона берген. Дмитрий бир эжи-биле «дылын» дең кырынче үндүр тырткаш, сээртүп алгаш соон чорупканнар. Ол үеде мына чазылгаш, Д. Комарицкийны аар балыгладыпкан.

Ол тулчуушкунга дидим хөделиишкинин, чогаадыкчы, гывызык саналды айыргеш дээш Алдар орденниң үшкү чергези-биле шаңнатканын ол чүгле госпитальга эмнеди чыткаш билген.

Госпитальдан үнгеш Дмитрий Комарицкий дайынның мурнай ээзинге. 8-ки армияның 52 дугаар гвардейжи дивизиязынга барып, дайзынга удур демиселин уламчылаан. Ол алдарлыг Висла-Одер операциязы таптыг-ла эгелеп турда, аңаа чеде берген турган. Бистиң шериг кезектеривис ынчан ийи неделя дургузунда беш чүс километр хире черни эрте берген. Совет Армияның халдаашкыны ол хире күштүг болган. Ол үеде дайынчы байдал мырыңай шак бүрүзүнде өскерлир, ынчангаш разведчиктерге ажыл четчир турган. Ынчан олар тактиказын база бир өскертип, немец солдаттарның азы эштерин кезин кедип алгаш, аткаарлап дезип чоруп турган немец шериг кезектериниң соонга тыскаалыпкаш, оларның дугайында бүгү байдалды дамчыдып берип турганнар.

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

Ол халдаашкын үезинде Дмитрий дайзының камгалалы берген от точказын узуткаар дайынчы даалга алган. Танкыга удур ийи граната ап алгаш, немецтерниң карак-кулак чок бүлүргүп турганы октарның адаа-биле үнгей аарак мурнуу шугумче чорупкан. Оон дайынчы эштери немец пулемётчиктериниң кичээнгейин чардыктырып, дзоттуң амбразуразынче автомат-биле чай-кый бербейн чиртилеп-ле турганнар. Улуг октуг МГ-ге удур чаңгыс кижи турары — ол дээрге өлүм-биле сегиржип алыры-биле дөмей. Ынчалза-даа улуг сержант сорт-даа дизээн. Ону чүгле бодунуң кажар аргазы, чер-биле сүдүш апарып, чаштынып билиери камгалап турган.

Дээрги граната октаар хире үнген чеде берген, амбразураның оттар бүлүргүп турган дзоттуң кара аксынче гранатазын ол шывадапкан, оон соондан база бирээзин... Ам мырыңай мыт-шимээн чок, кезек када шыпшыны-ла барган. Шак ынчаар дидим разведчик Д. Комарицкий өөрүнүң бүрүнгээр халдап кирерин база бир шоондаан ажыткан.

Алдар орденниң ийиги чергези-биле Тыва чурттуг дайынчы Одерге тулчуушкуннар үезинде маадырлыг чоруу дээш шаңнаткан. «Дыл» тудуп, эккээр дужаал алгаш, улуг сержант бодунуң алды эжи-биле Одер хемин кежелеп. Паулюстуң чайгаалыш таңы-биле оюп чоргаш, кежип эртип чыткан-нар. Ол үеде дайзыннар хемин алып-ла эгелээн. Дмитрий бүдүүнче аар балыглаткан. Сүжеге дужуп кирип чыткаш миниин келген. Одер хемниң ортузунда разведчиктер чедир болунун эриинче эдир ужурга таварышканнар. Олар чамдык эштерин аңаа чидиргеннер.

Дайын үезинде дужаалды чүгле күүседир. Дмитрий бодуун база катап четчелээш, ийи автоматчык эдертип алгаш, Одер хемин кежип чорупканнар. Бо удаада оларның рейдизи чедиишкинниг болган. Үш «дылды» тудуп алгаш дайбажында дедир ээп келгеннер. Ынчалза-даа Одерниң соок агымы хайгыылчыларны халас ыттпайн барган. Халдаашкынның ийиг тулук үезинде Комарицкий госпитальга чартык айдаа ажыр чыдар ужурга таварышкан.

Риганың 52-ги гвардейжи Кызыл туктуг, Суворов болгаш Кутузов орденнерлиг адыгжы дивизиязы Сибирь чурттуг Н. Д. Козинниң командазы-биле Берлинче дорт халдап кирипкен. Берлин операциязы кайы хире кадыг-доскуун, хан төгүушкүннүг, берге болганын команчуу эки билир болгай. Бажыңнарның подвалдарынга, метронуң тоннельдеринге, суг хоолайларының иштинге, чер адааның дамчылдыг оңгарларынга безин соок чепсек тулчуушкуну чорул турган. 1945 чылдың апрель 30-ниң хүнелиинде 52-ги дивизияның шилилдек отрядтары гитлерчилерниң күштүг удур туруушкунун өйтур шапкаш, полицей-президиумнуң бажыңынче кирдааш, аңаа хоргадап чыткан улуг дужаалдыг бөлүк немец офицерлерин дужуп бээринче албадапкан. Гвардейжилерниң ол маадырлыг халдаашкынын улуг-биле үнелээн. Дивизияны Ленин орден-биле шаңнаан. Ооң командири генерал-майор Козинге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Улуг сержант Дмитрий Алексеевич Комарицкийниң хайгыылчылар бөлүү бо удаада бистиң шериг кезектериниң ...ге кирдирген полк-биле харылзаа тудар дужаал алган. Кудумчуга октар чаашкын дег төктүп турар үе. Чүгле кажар арга херек: олар ийик, хөйлеңнерин эгелээш немец хамаатылап кыдырып эде кеттингеш, эртисчи бүу-биле коргуш десчей немецтер ролю ойнап чораааш, таңныылдарны эртип чорупту турганнар. А оларның сээлгү шуралдарының бажың кырынга дамчыыр эртер турган. Д. Комарицкий аңаа бир таңныылдыг кырынга дужур адыпкан. Полк-биле харылзааны тургусунган. Ол дидим, тывызык, шалыпкын ... разведчик Алдар орденниң бирги чергези-биле шаңнаткан. А май 7-де, фашистиг Германның дужуп бээринге чедир мырыңай каш шак артканда ону чаштыкпа чыткан немец снайпер аар балыглаткан. Москвага госпитальга чыткаш, чүгле 1945 чылдың октябрь 26-та ол сегип үнген.

Сүт-Хөл районунуң Сүт-Аксы ортумак школазынга 50 чылдар үезинде интернат эргелекчизи турда-даа. Тамдының «Тиилелге» совхозка пенсияже үнгүже чедир мал ажылынга ажылдап чораан. Ону хоок ... бүгү кижилер хамаарышкан ажылынга бедик харысаалгалыг, кижилерин хүндүлеп билир. Төрээн чурттуңга, чоннуң херээнге бердингген төлептиг хамаатызы кылдыр сонап аажок тудулуур чораан.

О. ГАВРИЛОВ.

Школа болгаш реформа

ТАДЖИКИСТАНДА МИЛЛИОН ШКОЛАЧЫ

Таджикистанның чурттакчы чону 4,5 миллион, оон дөрттүн бири — ниити билиг школазының өөреникчилери.

Ортаа Азияның өске республикаларында база байдал шак ындыг чыгыы. Ол хире хөй школачыларны тудары база бүгү херек чүүлдер-биле хандырары берге бе? Оларның келир үези кандыг болурул?

ПМА-ның корреспондентизи-биле беседага Таджик ССР-ниң Курлаан даргазының оралакчызы экономика эртеминиң доктору Джамшид КАРИМОВ ол айтырыгларга харылаан.

— Чайгы болгаш хөй уруг-лугладжик ог-бүлелер, экономиктиг болгаш социал девиилгениң доктаамал хөгжүлдези, чоннуң материалдыг байдалының өзүлдези, медицина кадалгазының экижээни, хөй уруглуг ог-бүлелерге күрүнениң материалдыг дузаламчызы болгаш өске-даа чиигелделер, аныяктарны шаап-ла күүседир бүгү-ниити өөредилгези — бо бүгүнүң ачызында ам бистиң школаларывыста барык 1 миллион 110 муң өөреникчи өөренип турар.

Корр: Бисте өөредилгениң бүгү хевирлеринге чарыгдалды күрүне бюджеди берип турары бо дыңгыр болгай. Бо чылын республикаңар аңаа чарыгдал кежее чедип турарыл?

Д. К. Ниити билиг школаларынга күрүне бюджединиң дөрт чарыгдалы 256 миллион рубль (1984 чылга көөрде 4.7 хуу хөй) болур. Ынчалза-даа ол дивоге «айсбергтиң чүгле кестур ...»-дир. Аңаа 30.8 муң рубльды немээр херек — ниити билиг болгаш профессионал школаның боттадыышкын өөредиг берген реформазы-биле холбашкан ажылдарга немей көрдүнген акша ол. Школага халас өөредилгени ... ону дурумнуг ... 1,5 млн акшаны үндүрүп турар. Чаа школалар тударынга, уругларның хостуг үе-шагын организастаарынга, 76 пионер бажыңның, аныяк техниктерниң болгаш аныяк натуралистерниң 15 станцияларын тургузарынга кежее акша чарыгдаар дээр? Мааңа бажылдар белеткээринге, медицина хадарылгазынга, күш-культурага болгаш школачыларның чайгы дыштанылгазын организастаарынга чарыгдаар акша-херекселдерни немептиңер. Мен чамдык чүүлдерни эрттирипкенимден чадавас, ынчалза-даа чоокшулады санаарга, ол республиканың бюджединиң барык 40 хуузу чедип турар.

Ол чарыгдалдар улуг болгаш доктаамал өзүп бар чыдар. Ынчалза-даа школачылар өөредирнинге, оларны кижизидериңге үндүрүп турар чаалы бисте углуумас чүүл болур деп кажан-даа чугаалавас мен. Уруглар — бистиң келир үевис. Кайы-бир банкыга акша-хөреңгини салгаш, оруга орнунга аныяк-өскенге быжыг билиглер, бедик профессионализм, патриотизм чедип ап турар болзунза, чүү болурун бодап көрүңер даан. Бо бүгү кандыг-даа өртек-үне-биле деңнеттинмес, ол дээш кайы-хире-даа акша-хөреңгини чарыгдаар болур.

Корр: Эрткен чылын республиканың ниити билиг школалары болгаш профтехучилищелерин 100 муң хире кижи доозкан. Оларның чамдызын техникумнарда болгаш дээди өөредилге черлеринде өөредилгезин уламчылаан, а артканнарынга (а олар хөй-ле ирги) ажылдаар черни аазаан. Ол оолдарга-кыстарга чуу чүвеге үндезилеттингенил?

Д. К. Социализм үезинде ажыл-агыйның планнаашкынынга Курлаан эки сайзыр билир ужурлуг, ынчангаш эң чаа социологтуг, демографтыг шинчилелдерге үндезилеп, эртем-техника хөгжүлдезиниң темпилерин өөренип көрүп тургаш мрамны болгаш делгем перспективаны көөр. Бис ам ол ындыг сананышкыннарны 2000 чылга чедир кылып алган бис, ынчалза-даа беш чыл бүрүзү аңаа эргежок чугула немелде-лерни, эдилгелерни киирип турар.

Курлаанның тускай эртемниглери күш-ажыл курлавырларының болгаш чаа ажыл херегжиттерниниң болгаш дыка хөй бүдүрүлгелерниң, оон адырларының ажылчын күжүнге херегцелиниң дугайында медээлерлиг. Аңаа үндезилээш, беш чыл санында-ла база ыраккы перспективага балансылаштырып каан пландарны тургузуп турарлар. Ынчан чүгле Таджикистанның эвес, харын бистиң чуртувустуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизиниң чарылбас кезээ болуп турар эвилелдешкен өске-даа республикаларның эрге-ажыктарын, сонуургалын база өөренип көөр турар.

Таджикистанда күш-ажыл курлаавырларының барын билип тургаш, эвилелдешкен республикаларның министерстволары бистиң девискээривиске аңзы-бүрү үлетпүр бүдүрүлгелерин саарыштыр тургузарын дилеп турарлар. Бис хөй санныг кижилерни ажылга тургузарын кандырып турар адырларны тургузарын болгаш калбартырын көрүп турар бис. Чижээлээрге, өңг-таалы үлетпүрүн. Ам ногаа, чимис культураларын, виноградтың өстүрерин калбартыры-биле чергелештир, аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң санын болгаш күчүзүн дыка улгаттырарын планнап турар бис. Ынчангаш бистер боттарывыстың күш-ажыл курлаавырларывысты долузу-биле ажыглаар бис, а чурт агаар-климат аайы-биле чүгле мурнуку чүк республикаларын бүдүрүп болур чүүлдерни алыр.

Корр: Республиканың миллион школачызын ышкаш эвес немелде сагыш салышкынын, кичээнгейни негээри билдингир болгай. Бо туруп келген байдал онзагай таварылга эвес ийикпе?

Д. К. Кол чүве болза, бо байдалдың бистиң ажыл-агый принциптеривиске удурланышпас эвезинде. Аңаа шиитпирлеттинмес айтырыглар турбас-дыр.

Беседаны Юрий ЗЕММЕЛЬ чоруткан.

ГРОССМЕЙСТЕРЛЕР МАРГЫЛДААЗЫ

Москвада «Космос» гостиницада гроссмейстерлерниң делегей маргылдаазы желээн.

Москва областың шыдырал клувунуң ындыг маргылдааны моон-биле беш удаа эртирип турары ол. Состав күштүг болганындан аңаа 13 категориязы тывылыр аргалыг болган. «Делегей гроссмейстери» деп аттыг киржикчилерниң дес-тараалы дараазында ындыг болган: 1. Рафаэль Ваганян (ССРЭ), 2. Амадор Родригес (Куба), 3. Ефим Геллер, 4. Сергей Долматов, 5. Евгений Свешников, 6. Юрий Разуваев, 7. Владимир Тукмаков, 8. Олег Романишин (шупту—ССРЭ), 9. Любомир Фтачник (Чехословакия), 10. Джонатан Спилмэн (Англия), 11. Лев Полугаевский (ССРЭ), 12. Борислав Ивков (Югославия).

Баштайгы салымга дөрт ужуражылгазын тайым болган. Долматов-биле Фтачниктиң оюнун соктаарлаткан. Ваганян-Ивковтуң салымы өске хүнче шилчиттен.

(СЭТА).

Тбилисиниң трикотаж пастев спорт хептери кылып үндүрер фабриказының коллективи социалистиг чарышка 1984 чылдың түңнелдери-биле тиилелгези дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туг-биле шаңнаткан.

Бо чылдың эгезинден бээр 2 миллион 700 муң рубльдиң продукциязын кылып үндүрген, ол дээрге планнаанындан 100 муң рубль хөй-дүр.

Кызыл туктуг коллектив 1985 чылга бедик хүлээлгелерни алган. Эрткен чыл-биле деңнээрге, кылыглар бүдүрериниң немелде өзүлдези он хуу болур, бүгү кылыгларның барык чартык кезиин «Н» деп индекс-биле демдектээр.

ЧУРУКТА: Тбилисиниң трикотажчыларының продукциязы.

Г. КИКВАДЗЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТВ

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Сула шимчээшкинче чыскаалыңар! 8.55 — Харьков гарнизонунуң үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 9.20 — Спортлотонуң 15-ки тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.15 — Совет черге ужуражылгалар. 12.30 — «Келээден дамчыдылга». 13.30 — «Музыкалыг киоск». 14.00 — Бөгүн — чурттуң агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хүнү. Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң Кол командылакчызы — ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ужар чуулдун Кол маршалы А. И. Колдуновтуң чугаазы. 14.15 — Совет Армияның Төп академиктиг театрынга концерт. 15.00 — Мультфильмнер. 15.15 — «Орус айтырыг». К. Симоновтуң шиизин ёзугаар телешии. 18.00 — «Делегей панорамазы» 18.45 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Клавдия Шульженконуң концерти 20.00 — «Аңчы-чорукчулар клуву». 21.00 — Сан-Ремода фестиваль. 22.40—22.50 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Сула шимчээшкинче чыскаалыңар. 8.20 — Мультфильм. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмиг гимнастика. 9.30 — Новосибирск телевидениезиниң болгаш радиозунуң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 10.05 — «Буурул Урал». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.20 — А. Эшпай. 4-кү симфония. 11.00 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 12.00 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 16-гы фильм. «Польшаның хостааны». 17-ги фильм. «Эвилелчилер». 13.40 — М. Ю. Лермонтов — «Демон». Фильм-концерт. 14.25 — Мультфильмнер. 14.50 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.20 — Чоннуң уран чогаадылгазының «Челээш» телепрограммазының VI делегей фестивалы. «Бистиң музыкавыс». (Гана). 15.45 — «Шуптузун биликсээр мен». Киножурнал 15.55 — «Катсы бажы каткан эвес». Останкино концерт студиязынга шоодуг кежээзи. 17.20 — Суртаалдыг совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. А. И. Хачатурян. 18.25 — «Рано утром». Уран-чечен фильм 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Делегей болгаш амыдырал. 20.50 — «Айдан ол эгелээн». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Советская женщина» журналдың шаңналы дээш уран гимнастикага делегей маргылдаазы. 22.15—00.05 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» — (Тбилиси) — «Арарат». Чапсарда — Кадык бодуруп күзедизе».

АПРЕЛЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.05 — КУДР-ның уран чүүл коллективтериниң концерти. 18.30 — Чүрүк бүрүзүнде — хүн. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 19.30 — «Кузькага бажың». Мультфильмниң премьеразы. 20.05 — Л. Минкустуң баледи «Баядерка». 21.00 — «Үе». 21.35 — Л. Минкустуң «Баядерка» деп балединиң уламчызы. 23.00 — «Чай чок хостут үү». 23.00 — фильм. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30—00.05 — Футбол тайылбыры.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — «В. И. Ленин болгаш Шушенскоеде ленинчи черлер». 19.05 — Киножурнал 19.15 — «Азия тиву». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Гандбол. Эр улус ойнаар. ЦСКА — «Барселона» (Испания). 20.40 — Мотоболга ССРЭ кубогу. Элистадан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Открытие». Уран-чечен фильм 23.00—23.40 — Үрер хөгжүм музыказының концерти.

КИНО

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Летающая мельница» 9.30, «Афиканец» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Лидер» 12.20, 15.30, «Вук» 9.20, 10.50, 14.00, «Челюскинцы» 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Мультсборник № 2 10.00, «И еще одна ночь Шахерезады» 11.20, 18.30, «Спортлото-82» 13.10, 14.50, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шакти» 14.00, 16.50, 19.40, «Сын полка» 12.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 14.00, «Гнездо» 15.10, 17.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Успех» 18.40, «Третья сторона монеты» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «К-клуб: «Зеленый огонек» 10.10, 15.00, «В тридевятом царстве» 13.10, «Африканец» 16.55, 18.45, 20.35 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мориц с афишной тумбы» 11.00, «Лидер» 14.20, 16.00, 17.30, 19.00, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Гнездо» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Спортлото-82» 18.00, 20.00 шактарда.

АГААР

Бөгүн республиканың шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-чээн углаар хатгыңгы хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 0—5, чамдык районнарга 5—10 градус соок. Хүндүс 8—13, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-чээн углаашкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 0—2 градус соок, хүндүс 10—11 градус чылыг.

ТЕАТР

АПРЕЛЬ 14. Өөредилге черлериниң түңнел концерти, эгелээри 12 шакта.

АПРЕЛЬ 14. Л. Гаврилова. «Ажы-Кара болгаш Ангыр-Чечек», эгелээри 19.30 шакта.

Редакторунуң оралакчызы К. К. САТ.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; хөдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-73 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2091.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00073.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 89 (12779) | 1985 чылдың апрель 17, среда | 1925 чылда үнүп эгелээн | Өртээ 3 копеек.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

КОДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1985 чылдың бирги кварталында районнарның болгаш совхозтарның мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, мал бажын өстүрер болгаш кадагалалын хандырар талазы-биле социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүргеш, мал продукциязын күрүнеге садар, мал бажын өстүрер, камгалалын хандырар талазы-биле күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринин талазы-биле эки түңнелдерни Өвүр болгаш Каа-Хем районнар, «Торгалыг», «Хемчик» база «Көк-Тей» совхозтарның коллективтери чедип алган деп, ол талазы-биле хүлээп алган доктаалында демдеглээн.

Ооң-биле кады ниитизи-биле республикада мал ажылында ажыл-херектерниң түңнелдери бо чылдың бирги кварталында бар аргалардан куду болган. Күрүнеге сүт садарының планы күүсеттинмээн, бода малдың, хой, өшкүнүң баш саны эрткен чылдың деңнелинден кудулаан, малдың өлүп хоразы көвүдээн.

СЭКП райкомнарының, райкүүскомнарының, совхозтарның парткомнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының организакчы болгаш масса-политиктиг ажылының кудулаашкыны түңнелдеринде Таңды, Бии-Хем районнар күрүнеге сүт садарының планын, Тес-Хем, Улуг-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнар — эъттиң күүсетпээн, сүт садарының планын 12 совхоз, эъттиң — 15 совхоз күүсетпээн. Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем, Тес-Хем, Эрзин болгаш Кызыл районнар мыйыстыг бода малдың, хойнуң болгаш өшкүнүң баш санын эрткен чылдың деңнелинден кудулаткан. Сүт-Хөл, Тожу районнарның ажыл-агыйлары малдың чаш төлүн эрткен чылдың бо деңнелинден эвээшти камгалап алган. Кызыл, Таңды, Бии-Хем, Эрзин, Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары мал бажын хевиг хораткан. Республиканың районнарының, совхозтарының кодээ ажыл-агый органнары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринин, продукциязын бот-үнезин чингедиринин айтырыгларынче кончуг эвээш кичээнгей салып, ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чорукгарны болдурбазының талазы-биле чогуур хемчеглер албайн турар.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери:

районнардан: ӨВҮР, КАА-ХЕМ районнарга;

совхозтардан: мурнуу зонадан — «ТОРГАЛЫГ» барыын зонадан — «ХЕМЧИК», төп зонадан — «КӨК-ТЕЙ» совхозтарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл туктарын тывыскар болгаш районнарга — 500—500, совхозтарга — 300—300 рубль түңнүг акша шаңналдарын бээрин доктаалда айыткан.

1985 чылдың бирги кварталының түңнелдерин коллективтерге бүгү талалыг сайгарып чугаалажып көөрүн, айыттынган четпестерни эдеринин 1985 чылдың ийиги кварталының база бирги чартык чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хажык чок күүседир талазы-биле тодаргай хемчеглерни телептээш, боттандырарын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, совхозтарның парткомнарынга, профэвилел, комсомол организацияларының удуртукчуларынга болгаш специалистеринге даасан.

ҮЛЕТПҮР, ТУДУГ, ТРАНСПОРТ, ХАРЫЛЗАА, САДЫГ, ЧОННУҢ КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому районнарның, үлетпүр, тудуг, транспорт, харылзаа, садыг, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга коллективтериниң 1985 чылдың бирги кварталында социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алган.

Үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери 1985 чылдың бирги кварталында социалистиг чарышты калбартпкаш, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чамдык эки түңнелдерни чедип алган деп доктаалда демдеглээн. Республикада ниитизи-биле үлетпүр продукциязын бүдүрериниң квартал планы 102,6 хуу, сайгарылгазының — 103 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 102,3 хуу күүсеттинген. Кержээлиг тудуг организациялары бараанныг тудуг продукциязының квартал планын 111,8 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының — 100,6 хуу, чуртталга тудуунуң талазы-биле 114,5 хуу күүсеткен. Ниити ажыглалдың автомобиль транспорту чүък сайгарылгазының планын 102,8 хуу, чүък сөөртүлгезинин — 108,2 хуу, пассажир эргиштирылгазын — 102,7 хуу боттандырган. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Тываның электри четкилериниң, «Тыва совхоз тудугу» каттыжыышкынның, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның КМК-зының, № 1 АТБ-ниң, Минусинск АТБ-зиниң, чоннуң амыдырал хандырылгазының Эрзин район бүдүрүлге эргелелиниң, «Тыва коммунэнергонуң», Мөңгүн-Тайга райпозунуң коллективтери планныг даалгаларын чедиишкиниг күүсеткилээн.

Ынчалзажок бирги кварталда үлетпүрнүң 9 бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң, 6-зы — сайгарарының, 13-ү — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планнарын күүсетпээн. Шуурмактың ныш белеткээр пунктузу, алгы заводу, сүт комбинаты, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын, садыгның дыка хөй организациялары четпес ажылдаан. Тудугнуң 9 организациялары тудуг ажылдарының темпилерин эрткен чылдың ол үезинден кудулаткан.

СЭКП Кызыл хоорkому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудугу» эргелелдиң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хооррайкүүскомнар, министерстволар болгаш ведомстволар күш-ажылчы коллективтерни күрүне планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезинче, материалдыг курлавырларының камналгазын чедип алырынче ам-даа четпес организастап, бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга чогуур корум-чурумну болгаш организастыг торукту тургузары, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары дээш удуртукчуларның ролюн болгаш харыысалгазын чедир бедиктепейн тур.

Даразында черлерни 1985 чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилери деп санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл туктарын болгаш акша шаңналын оларга тывыскар деп шиитпирлээн.

Хоорайлардан болгаш районнардан:

үлетпүр продукциязы бүдүрериниң планын 113,4 хуу, сайгарылгазының — 113 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң — 108,6 хуу, үүрмектеп садар бараан саарылгазының — 101,8 хуу, ачы-дуза чедирилгезиниң — 103,8 хуу күүсеткен — **КЫЗЫЛ районга;**

Үлетпүр бүдүрүлгелериниден:

бараанныг продукция бүдүрериниң планын 105,6 хуу, сайгарылгазының — 106,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 101,9 хуу күүсеткен — **В. И. Ленин аттыг «ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» комбинаттың коллективинге;**

Тудуг организацияларындан:

бараанныг тудуг продукциязы бүдүрериниң талазы-биле планын 164,7 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң — 105,8 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чингедирииниң — 7,4 хуу күүсеткен — **«ТЫВА СОВХОЗ ТУДУГ» каттыжыышкынның коллективинге;**

Транспорттуң болгаш харылзааның бүдүрүлгелериниден:

чүък сөөртүлгезиниң планын 106,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 100,3 хуу күүсеткен — **№ 1 АТБ-ниң коллективинге;**

Садыг организацияларындан:

үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 101 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 101,9 хуу күүсеткен — **КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ САДЫЫНЫҢ коллективинге;**

Коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниден:

амыдырал ачы-дузазы чедирериниң планын 101,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң — 103,7 хуу күүсеткен — **чоннуң амыдырал хандырылгазының Эрзин район БҮДҮРҮЛГЕ ЭРГЕЛЕЛИНИҢ коллективинге.**

Тываның электри четкилериниң, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның КМК-зының, Минусинск АТБ-зиниң, «Тыва коммунэнергонуң», Мөңгүн-Тайга райпозунуң коллективтериниң эки ажылын демдеглээн.

1985 чылдың бирги кварталында планнарның болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң түңнелдерин бүгү талалыг сайгарып, чугаалажып көөрүн, хожудаашкынны ажып эртер талазы-биле немелде хемчеглерни боттандырарын, онза кичээнгейни күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, чоннуң херегледир бараанарын бүдүрерин көвүдедиринче, ачы-дуза чедирерин калбартырынче болгаш ооң шынарын бедидеринче углаарын СЭКП Кызыл хоорkомунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудугу» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, хоорайкүүскомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга даасан.

Республика улам сайзыраар

ӨӨРҮНЧҮГ ТҮҢНЕЛДЕР

Он бирги беш чылдың доозукчу чылынче кирбишаан, совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылы болгаш стахановчу шимчээшкинниң 50 чылын төлептиг уткуур, СЭКП-ниң XXVII съездизинге идепкейлиг белеткелдиң чылын шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглээр дээш «Тыва кодээ тудуг» трестиң коллективи бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган болгаш оларны боттандырары дээш бүгү күштү, бар аргаларны чыл эгезинден мобилизастаан. Организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдиргени эки түңнелдерни берип турар.

Ол хуусааның бирги кварталдың түңнелдери коргулуп турар. Трест ниитизи-биле керээлиг ажылдар планын 100,4 хуу күүседип, 3680 муң рубльдиң ажылдарын кылыр тургаш, 3696 муң рубль түңге чедирген. Ооң иштинде агроүлетпүр тудугларынга 3193 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдары кылдынган, планы 104,2 хуу күүсеттинген. Бараанныг тудуг продукциязының хемчээлин бирги кварталда планда көрдүнгенинден элээн ажыр күүсеттинген. 3125 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген, ол пландан ажып турар. Ажыглалга киирип турар тудугларының 78 хуузун «эки», «тергиин эки» деп демдектиг дужааган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң болгаш тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чингедир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерде көрдүнген темпилер ажыр күүсеттинген.

Тресттиң районнарда тус-тус КМК-ларында планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедир болгаш ажыр күүседир дээш шудургу ажыл-ниң чамдык эки түңнелдерни берип турар. № 741, 1070, 958 ПМК-лар эң эки түңнелдерни чедип алган. Тудуг-монтаж ажылдарының планын олар ол-ла дараалашкаа-биле 115,5, 17,5 база 11,2 хуу ажыр күүсеткен. № 741 КМК бирги кварталда 4 бажыңны ажыглалга киирер планныг тургаш, 7-ни ажыглалга киирген. Ында бригада кержээ-биле ажылдап турар Ш. Кужугеттиң бригадазы 2 бажыңны ажыглалга киирер тургаш, 4-түң дужааган.

Тресттиң тус-тус коллективтери Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин улам ыңай дүргедедир дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа хүлээп алган доктаалын сагыш-сеткил көдүрлүүшкүнү-биле уткуп, хүлээп, көрүп, партияның болгаш чазактың ада сагыш салышкынының ол чаа илерээшкининге улам шудургу, бүдүрүкчүлүг ажыл-биле харыылаарын, планныг даалгаларны азбаш ажыр күүседирин хүлээнип турар.

В. ГУЗИК,
«Тыва кодээ тудуг» тресттиң күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң начальниги.

АЖЫЛ-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң эвээлиг хуралынга Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында айтырыгны чугаалажып көргенин, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо талазы-биле доктаалды хүлээп алганын бистиң № 463 КМК-ның тудуг бригадазының тудугжулары өөрүп четтиришкин-биле, сеткил хаыышкын-биле дыңнап, таныштывыс.

Тыва республиканың үлетпүрүн хөгжүдери, кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин болгаш оон болбаазырадып ажылдап кылырын улам ыңай көвүдедирин доктаалда айыткан.

Ажылдап, чурттап турарывыс Чөөн-Хемчик районнуң сайзыралы чуртталга бажыңнарын, уруглар садтарын, бүдүрүлгениң база социал-культура объектилерин тудуп, ажыглалга киирери-биле тудуш холбаалыг. Бо чугула айтырыгларны шиитпирлеп, амыдыралга херек кырында боттандырар талазы-биле РСФСР-ниң автономнуг республикаларындан, крайларындан болгаш областарындан шеф дузазын көргүзер дугайында инициативазын СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң хуралынга чүүлдүг деп көргенинге өөрбес аргавыс чок.

Бо хүннерде бистиң бригадавыс Чадаанада 600 кижи өөредир кодээ профессионал-техниктиг училище тудуунда ажылдап турар. Бо өөредилге черинге кодээ ажыл-агый талазы-биле мергежилдиг ажылчын кадрларны белеткээр. Доктаалдың амыдыралга боттанышкынының ачызында районнуң девискээринге өске-даа улуг бүдүрүлге черлери, социал-культура объектилери туттунуп, кодээниң ажыл-ишчилерниң амыдыралы улам чаагайжыыр, сайзыраар боор деп бүзүрээр бис.

Ам бистиң кол сорулгавыс — сагыш салышкынга харыы кылдыр улам эки ажылдаары, камналгалыг болгаш хумагалыг болуру деп билип турар бис.

К. ООРЖАК,
«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның Чадаанада № 463 КМК-зының тудуг бригадири.

ТЫВА—ХАКАСИЯ

Тыва АССР биле Хакас АО-нуң социалистиг чарыжының 1985 чылдың бирги кварталда түңнелдери (хуу биле)

	Тыва АССР		ХАКАС АО	
	план күүселдези	1985 чылды 1984 чылдааз-биле деңнээрге	план күүселдези	1985 чылды 1984 чылдааз-биле деңнээрге
ҮЛЕТПҮР				
Продукция сайгарылгазы	103	105	98	106
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	102	99,9	98	99,5
ТРАНСПОРТ				
Нийти ажыглалдың транспорту биле чүък сөөртүлгези т-км	103	100,8	105	99
ТУДУГ				
Капитал салышкыннар	76	116	104	124
Керээлиг ажылдар хемчээли	99,6	112	107	109
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	106	114	95	110
Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген	101	99,6	197	45
САДЫГ				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	98	102	100,8	105
АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ				
Чонга ачы-дуза чедирилгези	104	102	100,7	105
Ооң иштинде кодээге	102	101	103	106
КОДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН КҮРҮНЕГЕ САДАРЫ				
Мал болгаш куш	107	99,6	111	97
Сүт	98	97	101	98
Дагаа чуургазы	103	116	109	106
Дүк	0,9	79	—	—
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир инекке оннаштыр саалда, кг	275	101	435	97
Бир дагаага оннаштыр чуурга, борбак	51	121	58	103

Апрель 20 — ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ЧАҢЧЫЛ ЁЗУГААР

Республика найысылалының улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи Кызылдың сүт комбинаттың барык шупту — чүс ужен ажыг кижи коммунистиг субботникке киржир, оларның тозан ажылы боттарының туруштарынга ажылдаарынга белеткенип турар.

Баштыңчының торуттунген хүнүнден бээр чүс он беш чыл оон олар күш-ажылы бедик көргүзүглер-биле уткуурлар.

— Чыл бүрүдеги чаагай чаңчылдарывысты уламчылап шыдаар, коммунистиг субботник хүнүнде 8500 рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер, мал саржаан 300 килограммны, чалаң сүттү 38 тоннаны бүдүрер, беш чылдың фондузунче 500 рубльди шилчидер, чээрби бир кижи камнап алдынган оттулар чүүлге ажылдаар — деп, мында партия эге организациязының секретары Т. Н. Хромых чугаалап турар. Бүдүрүлгениң мурнакчы цехтери — Г. В. Сальмякова удурткан аппарат пеги, Г. Д. Фадиенко бригадирлээн днет цех, бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыннары Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. Т. Долженко, «Мергежилиниң тергиини» аттыг чаалап алган хоочун ажылчын Р. Т. Киселева, П. Сапегине, өскелер-даа боттарының бар аргаларын санап көргеш субботник хүнүнде ийи дакпыр кужениишкинниг ажылдаарын хүлээнген.

Бүгү чуртта шыкаш, Тиилелгениң 40 чылын болгаш стахановчу шимчээшкининиң 50 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш коллективтиң цехтеринге, тус-тус ажыл-ишчилер аразында калбарган.

БИСТИҢ КОРР.

ЧАШ-ТАЛ ФЕРМАЗЫНДА

— Ферманың чедиишкиниг ажылдаарынга чүү херегил? — деп, мээң айтырыымны катаптаап, «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазының бригадири В. Ы. Дембирел уламчылады. — «Инектиң суду — дылында» дижир болгай бис, бир дугаары ол — малга четчир болгаш шынарлыг чем. Малга эки ажаалда-тежээлде. Ажылдың механизастаары дээш оон-даа өске чүве-ле хөй. А кол чүве — малчыннарның боттарының ажылынга бедик харыысалгазы, ак сеткилдиг кылымак ажылы. Ынчангаш мал ажылын сайзырадыр дээр болза, бир дугаарында малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче сагыш салыр ужурлуг. Аңаа үнген чарыгдалдар дүр-ле эглиичел деп санап чоруур мен — дээш, ферма девискээри-биле бараан таныжып көөрүн саналдады.

Чаш-Тал фермазын районда бир мурнакчы ферма деп санап турарын чүгле ооң кажааларындан чемгерилге шөлдеринден безин көрүп болур. Ажылым дайы-биле республиканың эвээш эвес сүт-бараан фермаларынга чораан мен. Ынчалза-даа мында дег арыг-силиг, чырык, кургаг кажаалар ховар дээр болзумза черле ажырбас боор. Ылангыя бызаа кажааларының чаа бызаа атыр серниң силии дажок.

— Ийи чыл бурунгаар эът угланыышкынныг турган ферманы сүт бүдүреринче шилчиткен — деп, бригадир чугаалап чорду. — Ынчан Таңдыдан 150 симменталь уксааныг моолургалар садып алган бис. Олар ам төрүп эгелээн. Эрткен чылын күрүнеге сүт садар планывыс 130 тонна турган болза, ам оон 160 тоннага чедир өстүрген. Ынчалза, даа оон-даа күүседиривиске бүдүрелдиг бис. Ам сүткүр уксаалыг инектеривис төрүп эгелээн болгай. Ферма бо кыштаарда хүр ашкан мал чеми ам-даа бар. Бо турган инектерни безин көрүнер дааш, дыырак деп чүве чок.

Бригадирниң чугаазы черле чөп. Эъткир уксаалыг инектер-биле симменталь инектерниң сүткүрүн канчап деңнээр, ферманың сүт-саалы черле элээр ужурлуг. Инектерниң деңгелдези база эки. Ону мындыг сан-биле безин көрүп болур, эрткен чылдың баштайгы үш айында мал чемин четпестеп, аңаа бүргүгарыгларда 23 инек өлүп хораан болза, бо чылын ол-ла үеде чүгле чаңгыс инек хораан.

Владимир Ымбарович оруура ферманың мурнакчылары — саанчылар Февраль Навражап, Татьяна Монгуш, кадарчылар Мыйтыц-оол Олчамай, Кувискаал Монгуш, бызаа ажаакчызы Наталья Шойдаа болгаш өскелерниң-даа атталыш адап, ферма эрткен чылдың түңнели-биле СЭКП райкомунуң, районкүүскомунуң, профэвилел болгаш комсомол райкомнарынның шилчилир Кызыл тугун чаалап алганында оларның улуг-хуузу улуг дээрзин чугаалап чорду.

Фермада шупту чүве эки дээр болза, база шын эвес апаар. Мооң мурнунда маңаа чүгле семирти азыраар инектер турган болганда, инек саарынга таарыштыр туттунган кажаалар, дериг-херекселдер, инек саалдазында кандыг-даа механизация чок. Ферманың ажылчыннарынга оран-сава чедишпес. Коллективтиң кызыл булуңу (сүт хүлээп алыр чер база ол) биниң борбак бажыңчыгашта. Кандыг-бир хурал азы концерт-даа дижик аңаа болу бээрге, ферманың чурттакчыларының дөрттүң бир кезиндаа аңаа сыңышпас.

Ажыл-агыйның удуртукчулары ферма ажылдакчыларының чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче дашкы сагыш салыр ужурлуг. Мал ажылын сайзырадыр дээр болза, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче сагыш салыр дээш бригадирниң сөстери шын.

Н. БАЗЫР.

Улуг-Хем район.

ЧУРУКТАРДА: саанчы Ф. Навражап; учётчик А. Дамчай биле саанчы А. Ховалыг; инек кадарчызы К. Монгуш.

Авторнуң фотолары.

ХҮН НОРМАЗЫНДАН АЖЫР

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогунуң коллективи «кызыл суббота» хүнүнде организастыы-биле ажылче үнүп, шалыпчы ёзу-биле ажылдаар. Апрель 20-де 134 кижи субботникке киржир. Ооң иштинде 50 кижи хөмүр-даш кырыныӊ доорааан эштаарынга болгаш хөмүр-даш казарынга ажылдаар.

Ол хүн 2,5 муң кубометр даг породазын чайладыр болгаш 390 тонна хөмүр-дашты казар, 120 метр черни өрүмнээр. Бо көргүзүглер хүн нормазындан ажа бээр. Дагжылар 5 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүргеш, он бирги беш чылдың фондузунче 250 рубльдан шилчидер.

ХҮЛЭЭЛГЕДЕН ХӨЙНҮ

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш республиканың тараа продуктулар эргелелиниң ишчилери бо чылдың бирги кварталында шалыпчы ажылдаан. Эрткен үш айда продукция сайгарарының планын 100,6 хуу күүсеткен. Ниитизи-биле 2816 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген, ол болза бердингенн онаалдадан 16 муң рубль хөй.

Кызылдың сайгарылга баазазының даалгы бүдүрер цеги планын 101,1 хуу күүсеткен, чарышка бирги черни ээлээн. В. Н. Мельниковтуң удурткан элчээ планын 109,5 хуу күүсеткен, эштеглер аразында күш-ажылчы мергилдээга шылгараан.

Ч. ДОСПАН,
тараа продуктулар бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

ТЕЛЕКӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында доктаалды хүлээп алганы-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин 1985 чылдың апрель 17-де 19 шак 45 минутада телевидениениң ийиги программазын дамчыштыр чүве чугаалаар.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: кадрлар-биле ажыл

ЗВЕНОГА ШИИТПИРЛИГ ДАЯНЫР

●СЭКП Кызыл хооркомунуң пленуму●

СЭКП Кызыл хооркомунуң VII пленуму болуп эрткен. Анаа «Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының, партия обкомунуң VI пленумунуң негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды сайзыраңгайжыдар талазы-биле хоорайның партия организацияларының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Илеткелчи — партия хооркомунуң бирги секретары Б. П. Синицов болгаш санал берген партия организацияларының секретарьлары, хооркомнуң кежигүннери: «Тыва тудуг» тресте партком секретары Т. А. Воронцова, «Тывакоммунэнерго» партия организациязының секретары Ю. Н. Ватутина, Кызылдың эът комбинадының директору Б. М. Конусваев, республиканың эъш-чем үлетпүрүнүң министри А. О. Сат, башкы институдунуң ректору Х. О. Ондар, ийи дугаар АТБ-ның начальниги К. У. Чимаа олар хамы белиг, шыңгыы принциптиг чорук, сагылга-чурум, профессионал мергежил, организакчы мөзү-шынар чокка бүдүрүлгениң билдилиг удуртукчузу, коммунистерниң баштыңы болуру болдунмас дээрзин демдеглээн. Хоорайның экономиказының шапкын хөгжүлдези, оон ажыл-ишчилериниң түскай мергежилиниң, ниити билиниң, культуразының деңнелиниң улам өзүп турары удуртулганың стилин сайзыраңгайжыдарын негеп турар.

Чогум-на анаа даянгаш, хоорайның партия организациязы бодунуң кадр талазы-биле ажылын чорудуп, эки удуртукчуларны кижизиткен. Эът болгаш сүт комбинаттарының, «Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунуң, эъш-чем садының директорлары Б. М. Конусваев, И. С. Юртаев, В. А. Попов, М. Р. Еремцова, «Кызыл тудуг» эргелелиниң эргелекчизи П. И. Чербаков, № 1 АТБ-ның начальниги Б. Н. Стрельников, школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге комбинадының директору А. В. Безъязыков, республика эмнелгезиниң реанимация салбырының эргелекчизи, эмнелгеде партия эге организациязының секретары С. Д. Моладжей болгаш өске-даа эштер хүлээлгезинге ажылынга харысаалгалыг, организакчы мергежилдиг көргүскен. Хоорайның экономиказын, культуразын хөгжүдеринге шак ындыг удуртукчуларның салымшкылы көскү.

Ону дараазында чижектер база бадыткаар. Бо чылдың бирги кварталында үлетпүр продукциязын бүдүрериниң болгаш сайгарарының, чүък сөөртүлгезиниң, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының талазы-биле күрүне планнары күүсеттинген.

Ынчалза-даа эки ажылдыг партия организацияларының, коллективтерниң дуржулгазын четпес ажыглап келген. Чижээ, Кызылдың алгы заводунуң удуртулгазы сөөгүт шугумчулелге таварышкан. Л. В. Чемковтуң удурткан коллективи чүгле планнарын доктаамал күүсетпейн келген эвес, харын чылдан чылче улам хожудап турар. Кидис идик бүдүрери 1982 чылга деңнээрге 1983 чылда 15,3 хуу, а эрткен чылын ооң мурнундагы чылга деңнээрге 1 хуу эрткен чылдың ол үезинге болдаарга бо чылдың бирги кварталында кидис идикти 1,8 катап, хөм идикти 11 хуу ээзэшти бүдүрген, продукцияны дыка ээзэшти сайгарган. Ол ышкаш продукция сайгарылгазының бирги квартал планын чүгле бежен сес хуудан бичии ажыр, январьның он тос хуудан бичии ажыр боттандырган. Мында массалыг мергежилдиң кадрлары чедишпес. Кадрларны белеткевейн, оларның ажылдаарынга, амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының чугула айтырыгларын шиитпирлээринге дуза чедирер дээш идепкейин көзүрбээн.

Ниитизи-биле хоорайда кадр айтырыын партияның негелдезинге дүүштүр шиитпирлеп келген. А түс-түс коллективтерни алгаш көөр болза, байдал аңгы-аңгы. Ынчангаш партия хооркомунуң талазындан эки ажылдарның дуржулгазын пропагандалап, оларның үлегер-чижээнге кадрларны шилип, таарыштыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле ажылга өскелерни өөредири негеттинип турар.

Бүдүрүлгелерде, организацияларда кадрларны шилиириниң, таарыштыр тургузарының айтырыгларын шиитпирлээрде ажылдакчының билиин, арга-мергежилин, мөзү-шынарын чамдыкта өөренип көрбейн баргылаар. Чогум-на ындыг чорук хоорайда кадрларның хөй солчуушкунунуң кол чылдагааны болуп турар. Чижээ, беш чылдың эрткен чылдарында үлетпүр, тудуг, транспорт, чоннуң амыдырал хандырылгазы коллективтериниң чедеи алды удуртукчуларының дөртен чедизи солушкан, оон иштинде он тос кижини ажылын үгбааны дээш дужурген. Тос бүдүрүлгениң удуртукчузу ийи-ийи удаа солушкан. Кадык камгалал, культура болгаш ырыдыышкын черлеринде удуртукчу кадрларны шилиирде частырыгларны болдуруп турарындан оларның ажылынга шыңгыы четпестер бар. Школа-интернаттың директору С. Х. Ондар, күрүне филармониязының директору А. П. Исаева олар ышкаш эштер албан-хүлээлгезинден хостаттырган. Оон чылдагааны чүдел? Партия обкомунуң VI пленуму бо айтырыгга тодаргай харыны берген болгай. Хамыктың мурнунда партия хооркомунуң бюрозу, килдистери кадрларны шилиирде чамдыкта оларның анкетазын барымдаалааш, боттуг ажыл-херээн, политиктиг деңнелин, хууда мөзү-шынарын, билиг-мергежилин, организакчы чоруун хандыр өөренип көрбейн турарында.

Кадрларның политиктиг деңнелин бедидериниң бүгү аргалары партияның хоорай комитединде, эге организацияларда бар. Ынчалза-даа чамдык удуртукчулар практиктиг дуржулгазынга кошкак даянып, теоретиктиг билиглер-биле кошкак чепсегленип, идей-теоретиктиг деңнелин бедитпейн келген. А партия хооркому, оон бюрозу олардан белик негелдени салбаан. Оон түңнелинде марксизм-ленинизмниң университединге партия хооркомунуң сүмелеп чорутканы 39 удуртукчу эштерниң чүгле ону өөредилгени дооскан. 48 дугаар тудуг эргелелиниң начальниги С. Г. Кузьмин, чер ажылы кылыр тудуг эргелелиниң начальниги В. А. Елькин, Кызыл ЦЕС эргелелиниң начальниги А. А. Дремов, тараа продуктуларының сайгарылга баазазының директору П. Л. Филиппов болгаш өске-даа удуртукчулар университетке өөредилгезин ара соксаан. Чамдык удуртукчулар чон ортузунга политиктиг-жизадилге ажылынга бошкак киржип, ажылчыннар, аныктар-биле ээзэш ужуражып турар.

Чамдык коллективтерде идеологтуг, масса-политиктиг ажылдың четпезинден хоорайда күш-ажылдың сагылга-чурумун, социалистиг хоойлу-дуруму, хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыдар чоруктар, арагалаар, ажыл кылбас, социалистиг өнчүнү оорлап-төгеглээр фактылар болгаш өске-даа четпестер бар. Партияның негелдезинге дүүштүр күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды бедик деңнелге кодурер, арагалаашкын-биле эптеш чок демиселди чорудар, бо ажылдың эки арга-дуржулгазын калбаа-биле нептередири хүннүң чугула айтырыы дээрзин хооркомнуң пленумунга демдеглээн. Ылангыя Ульяновск областың дуржулгазын апрель 6-да үнген «Комсомольская правда» солунда тодаргай бижээн. Ону кичээнгейлиг өөренип көрүп, нептередирин партия хооркому бодунуң активтеринге сүмелеп турары чоптуг. Корум-чурумну, социалистиг хоойлу-дурумну камгалаарынга хоорайның хоойлу-дурум органнарының ужур-дузазын, хары калгазын бедидериниң чугулазын анализ көргүскен.

Кадрларның харысалгазын, күүсекчи сагылга-чурумун бедидери-биле хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезиниң хыналдазын сайзыраңгайжыдар талазы-биле айтырыгны пленумга база чидии-биле тургускан.

Партия хооркомунуң пленуму чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган. Хоорайның партия организациязы СЭКП-ның XXVII съездизин, Тиилелгениң 40 чыл оюн төлептиг уткуурунга, он бирги беш чылдың онаалдаларын күүседиринге, партияның кадр политиказын боттандырарынга долу шиитпирлиг айтып, ол талазы-биле сорулгаларында тодараткан.

В. МААДЫР.

ДЕТКИМЧЕНИ КӨРГҮЗЕР, НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРЕР

●СЭКП Улуг-Хем райкомунуң пленуму●

Партияның кадр политиказының чугула айтырыгларынга хамаарыштыр чугаа СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бюролорынга, партия эге организацияларынга моон мурнунда болуп турган. Чоокта чаа болуп эрткен пленумга районнуң коммунистери «Кадрлар-биле ажылды сайзыраңгайжыдар талазы-биле партияның район организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны база чугаалажып, бо талазы-биле тодаргай анализти кылган.

Ук айтырыгга хамаарыштыр илеткелди СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак кылган.

СЭКП-ның XXVI съездизиниң, ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлери амыдыралга боттанзырбышаан, районнуң партия организациялары кадрларны шилиир болгаш кижизидер талазы-биле айтырыгны чугулалап көрүп турар дээрзин илеткелчи болгаш санал берген коммунистер демдеглээн. Кадрларның ажыл-херечи, мораль талазы-биле туруштуг, политбилиглиг талазын кичээнгейлиг көөру чаңчылчаан. Ол ышкаш удуртукчу ажылче кым-бир кижини томуйлаарда, күш-ажылчы коллективтериң саналын барымдаалаарын практикалап турар.

Амгы үеде партия райкомунуң даңзызында кирип турар бүгү ажылдакчыларның алдан ажыг хуузу дээди болгаш доостаан дээди эртемниг. Ийи ажылдакчының бирээзи-ле дөртен хар четпээн кижилер. Чүгле үнчектокторда районда чурттап турар бүгү-ле ниитилерниң болгаш биле улустарның төлээлери ажылдап турар.

Партия райкомунуң чугула сорулгазы — партийжи кадрларны быжыглаары, оларга деткимчени көргүзери болгаш негелдени күштелдирери. Амгы үеде партийжи болгаш партия эге организациязы секретарьларының хөй кезии дээди болгаш түскай ортумак эртемниг, масса-биле ажылдаарынга улуг дуржулгалыг кадрлар болур. Совет, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчыларының шынар составы база экижээн. Оларның хөй кезии арга-дуржулгалыг, соңгуда органынга ажылдап келген кижилер болур.

Районда удуртукчу кадрларның хөй кезии ак сеткилдиг, далаган ажылынга бердинген, бедик мергежилдиг кижилер деп пленумга демдеглээн. Оларга «Ак-Туруг» совхозтуң партком секретары, дөртен чыл партия стажтыг Р. С. Хунай-оол, АТБ начальниги В. Г. Антоненко, «Найырал» совхозтуң партком секретары Т. Д. Чечен-оол, Хендерге кодээ Совединиң күүсекомунуң даргазы Е. Д. Агмы, районнуң хары хаа бедиргиниң начальниги А. Д. Богайчук, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының баштаар чериниң даргазы Ч. К. Айыр-Саваа, «Шагонартэнергострой» трестиң № 42 тудуг эргелелиниң начальниги П. В. Дмитриченко болгаш өскелери-даа ажаа хамааржыр.

Ындыг ажылдакчыларның кижизидикчилериниң күш-ажылының түңнелинде район эрткен чылын күрүнеге эът, сүт, дүк, тараа болгаш ногаа садарының пландарын чедиишкинниг күүсеткен. Үлетпүр, транспорт, харылзаа, коммунал болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелери чедиишкинниг ажылдаан. Бо дээрге, удуртукчу ажылдакчыларның база хөй-ниити организацияларының ажылын күүселдезинче, социалистиг мөөрейлежилгениң боттанмышкынынче массаларны мобилизастап кылдаанынга чижек болур.

Бо талазы-биле районда кезек чедиишкиннерниң бары маргылдаа чок. Удуртулганың деңнелин барымдаалаар кол чүүл — практиктиг ажыл-чорудулганың түңнели. Коллективтиң ниити ажылындан удуртукчунуң ажыл-херекчи, кижилерни организастаар шыдаар шынарлары илереэр. Ынчангаш районнуң улус ажыл-агыйының чамдык адырларында бөгүнгү байдалдан бүгү чүүлдер чедиишкиннерниң, удуртукчулар шупту негелдеге чедир ажылдап турар дээр арга чок. Оон шынгыы анализин пленумга болган.

Районнуң тудуг организацияларының ажылы негелдеге дүүшпейн турар деп пленумга айыткан. Чурттаар объектилерни ажыглаарга киирер талазы-биле дөрт чыл планы чүгле 74 хуу күүсеттинген, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 59 хуу болган. Ынчангаш чурттаар бажыңнарны чедир туттунмаан. Доозулбаан тудугларның хемчээли кызырылбайн турар. Ол ышкаш ажыглаарга дужаарттынып турар объектилерниң шынары кудук. Бо талазы-биле шугумчулел «Шагонартэжстрой» трестиң эргелекчизи Л. И. Ткаченкога онаашкан. Ол кожудааштарнар дээрге тудугжу кадрларның кижизидилгезинче, оларны органистаарынче кошкак сагыш салып шынзыдып, оларга деп айыткан.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң төп салбырының эргелекчизи К. М. Дотпенниң ажылын кошкак деп пленумга шүгүмчүлээн. Районда эң улуг салбырларның бирээзи ол. Ында уксаалыг эң хөй хой, эвээш эвес хавак бар. Ындыг турбуже ук эргелекчи харысаалга чок чоруу-биле ажылды сандараткан турар. Дөрт чыл дургузунда күрүнеге салбыр 1,5 тонна арыг дүктү чедир бербээн, төрүүр чүс баш хойга онаалдаар бо чылдарда 70 хураган ап келген. Хойнуң баш саны 3100 бажына, хавак — 2844 бажына кызырылган.

«Улуг-Хая» совхозтуң Эзимниң салбырының эргелекчизи К. Д. Далар-оол, «Найырал» совхозтуң ажылчын кооперациязының баштаар чериниң даргазы В. С. Куулар, «Шагонартэжстрой» трестиң № 20 КМК-зының начальниги В. С. Мокренко оларның негелдеге чедир ажылдавайн турарын айыткаан.

Районнуң удуртукчу органнарында ажылдан халажыр чоруктар эвээш эвес. «Күш-ажылдың хостуу», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда партком секретарьлары үргүлчү халажып турар. Ниитизи-биле эрткен дөрт чылдың дургузунда кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинден база РАҮК каттыжыышкынындан кол специалистер база удуртукчулар 64 кижи солушкан. Ол-ла чылдарда совет ажылдакчыларынга 14 кижи, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчыларындан — 13-13 кижи солушкан. Профсоюзтар даргаларының халажыр чоруу «ҮТКА 25 чылы» болгаш «Ак-Туруг» совхозтарда хажок хөй болуп турар.

Кадрларны шилип ап турар үеде шыңгыы четпестерни болдуруп турар черлерни, хөй-ниити организацияларын пленумга шүгүмчүлээн. Бузурелди шынзыктырбаан кижилерге харысаалгалыг ажыл бээр, харын-даа ол-ла эрге-дужаалга база катап томуйлаар чоруктар бар. Оон чижээнге № 7 профтехучилищениң директору О. М. Сангааланы адаан. Ону 1982 чылда ажылды сандаратканы дээш ол эрге-дужаалындан хостаан, а 1984 чылда ону ук ажылга катап томуйлаан. Ажылдаа-ла чеди ай эртип чорда, Сангааланың «чес холаны» база катап кестүп, саң-хөө чурумун хажыткан, ол дээш улустуң контроль комитединиң шүгүмчүлели шыңгыы хемчегге онаашкан. Оон бээр-даа училищеде кескү эскерлиишкиннер-даа болбаан.

Эрткен дөрт чыл дургузунда ажылын үгбааны дээш райкүүскомунуң чурттаалга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң начальниктери В. Журавлев, К. Боровиков оларны аштыкы херектер кидизиниң начальниктиниң оралакчызы В. Саазы, Чаа-Хая орумак школазының директору М. Наксылды, «Ак-Туруг» совхозтуң профком даргазы В. Успуңу, райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи И. Моховту ажылындан хостаан. «Найырал» совхозтуң директору С. Текеевти бодунуң албан-хүлээлгезинге ак сеткилдиг эвес чоруу дээш ажылындан хостаан, ындыг турбуже ону «Сельхозхимия» район каттыжыышкынының даргазынга томуйлаан, бузурел шынзыктырбаан кижини ындыг албан-дужаалга томуйлааны шын эвес болган — мөге немей бижилге база техника тоймагдааны дээш ол шыңгыы хемчегге онаажыр. «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырының эргелекчизи Ш. Түлүшту арагалаар чоруу дээш ажылдан хостаан турган. Үр-даа болбаанда ону директорнуң мал чеми белеткээр талазы-биле оралакчызынга томуйлаан. № 20 КМК-ның начальниги В. Мокренко ажылды үгбааны дээш хостааш, каш ай эрткенде база ол-ла ажылга хүлээп алган.

Бо ажылдарга хөй-ниити организацияларының ролю улуг. Олар иделкейжи ажылдаар болза, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар, мөге немей бижилгелер кылыр чоруктар болгаш өске-даа хажыдыышкыннар турбас. Ол дээрге, удуртукчу бүрүзүнге, специалист бүрүзүнге ажылдакчы бүрүзүнге деткимчени көргүзери, оон-биле чергелештир негелдени күштелдиңери болур. Ынчан күш-ажылчы коллектив ажыл-ишчи кижи бүрүзү СЭКП-ның XXVII съездизин болгаш улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур, ол бирги беш чылды шалыпчы доозар.

Д. ЧЫДЫМ.

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ТӨРЭЭН ЧЕРИНДЕ

ЧУРУКТА: В. И. Лениниң Ульяновскиде Бажың-музейинде Володя Ульяновтуң өрээли.

Ю. Белозеровтуң фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

«ЛЕНИН ДУГАЙЫНДА БИЖИИРИ БЕРГЕ-ДАА, ӨӨРҮНЧҮГ-ДАА»...

Мария Павловна Прилежаева—РСФСР-ның Н. К. Крупская аттыг Күрүне шаңналының болгаш Ленинчи комсомол шаңналының лауреады. Ол сураглыг чогаалчының номнарын совет аныктарның чаңгыс эвес салгалы номчаан, билир. Янзы-бүрү чогаалдарны ажылдакчыларның тургусканы Ленинианада оон ады төлептиг черни ээлеп турар.

Школачылар, студентилер, аныяк ажылчыннар Ильичиниң овур-хевирин көргүзүп, оларга өөрүшкүнү бериш турары дээш чогаалчыга өөрүп четтиргенин илергейлеп, чагаалар чорудуп турар. Кезээде «диригледен артык дириг» кижи дугайында канчап бижий бергенин олар сонуурган турар.

—Ленин дугайында бижиири берге, дыка берге, ооң-биле кады өөрүнчүг—деп, Мария Павловна чугаалаар. — Мээн арга-шинээм мырыңай ол херекке чедишпес-тир деп муңчуун турдум, ынчалза-даа Лениниң овур-хевири мени шуут хаара туду алганындан биживес дээр база аргам чок турду... Ынчалза-даа дивей-ле чугзиниң турдум. Владимир Ильичиниң чоок аңнуу —Глеб Максимилианович Кржижановский-биле ужурашканымны кажан-даа утпас мен. Оон чазык чаагайы, угааны ажок кижи болду. Мен сагыш-сеткилим анаа ажыдып, Лениниң овур-хевирин чүгле Лев Толстой ышкаш гений тургузуп шыдаар боор диидим. А ындыг чогаалчылар ийи-үш чүс чыл болгаш, төрүттүнерле болгай... Маңаар бе? «Маңаа херек чок—деп, Глеб Максимилианович чугаалады.—Бодувустуң бодуун сестеривис-биле уругларывыска, оолдар-кыстарга ол улуг гений дугайында, оон өңнүктериниң, соратниктериниң болгаш үежилериниң анаа кайы хире ынак болгаш ону кайы хире хүндүлээр чорааныны дугайын тоогуп бээриң диттигип чоруул!» Владимир Ильичиниң чоок кижилери-биле, оларның иштинде Елена Стасова, Лидия Фотиева олар-биле ужуражып, чугаалажып турган, оон кандыг өңнүктер шилип ап чорааның, кандыг кижилерни онзалап үнелеп чорааның билип каап мен: олар дээрге революстуг херекке чайгылыш чок бердинген, угаан-бодал талазы-биле байлак, салым-чаяанныг, оптимист кижилер-дир. Ол ыглаңкааш, чүве херекзевес, тура-соруг чок кижилерни көрбес чорааң.

— Мария Павловна, силер чурттуң эргип-кезип чап болган болгай силер. Амгы аныяк үежиннер кижи дугайын чүү деп бодаар силер?

— Шаанда Владимир Ильичиниң барып чорааны хоорайларда болгаш суурларда аныяктарга колдуунда ужуражыр азы олар-биле чагаалажыр ындыг бээр кижи-дир мен. Олар мөзү-шынар талазы-биле бир-ле онзагай харысаалгалыглар деп көөр хүжи чорду. Совет аныктар Лениниң чагыгларынга кайы хире шынчызын бодум караам-биле көрүп чор мен. Эң ылангыя Шушенскоениң чурттакчылары менээ дыка чоок...

Эртемниң бүдүрүлгениң тудуунуң мурнуу одуруунда ажылдап турар амгы үениң аныктарында бистериң барык 60 чыл мурнунда тургаланыс ышкаш мөзү-бүдүш хөй-дүр... Мээң үемде комсомолчулар Амурда хоорайны тудар, Ырахы Чөөн чүкту шиигзээдир дээш улуг кодурлуушкун-биле чоруп турдулар. Бөгүн муң-муң оолдар, кыстар оон эвээш эвес кодурлүүшкун-биле чуртунуң соңгу девискээрлериниң шөлдерин ап, берге байдалдарда нефть казып, БАМ-ны, атомнуг болгаш суг электростанцияларын тудуп турарлар болгай. Ол дээрге, баштайгы совет комсомолчуларның чаңчылдарының тодаргай уламчылаашкыны. Ол дээрге Ильичиниң чагыгларын болгаш пландарын херек кылырынга боттандырып турары ол-дур. Канчаар-даа хажок улуг экономиктиг ажыкты берип турар Ленинчи субботниктер эң алдарлыг чаңчылдарның бирээзиниң уламчылаашкыны эвес бе? А совет аныктарның тайбың дээш демиселин? Бо бөгүнү ындыг сестерниң тодаргайлап болур. Лениниң чаңчылдарынга шынчы...

...М. П. Прилежаеваның «Лениниң амыдыралы» деп номунуң түңнел үезинде ындыг одуруглар бар. «Ол соолгу хүзүн Горкиге турган Владимир Ильичиге Глуховтуң мануфактуразының ажылчыннары чеде берген. Олар фабрикадан чагааны болгаш белек кылдыр — фабрика чаңында садтан вишня мыжыгаштарын эккелген. Бир ажылчын байырлажып тура, Ильичиниң куспактааш: «Мен дарган кижи мен. Сээң кылырыңга куззээниң бүтүне чүүлдерни дарганнаар бис» дээн. Ильич чок апарган. Доозулбаан мыжыгаш, кара-хүрең эдигер бүдүкчүгаштарлыг чиңге, чаш вишнялар өзүп, чечектели берген...

Каш-ла одуруг. Ынчалза-даа ону келир үеде тараалан шөлдүн үндезинин салыр дириг үрезин-биле деңнеп болур. Чүге дээрге, ол одуругларны номчааш, дыка хөй школаларның өөреникчилери боттарының хоорайларынга болгаш суурларынга Ленинчи Горкиде ышкаш шак-ла ындыг вишнялыг садтарны болгаш аллеяларны өстүрүп эгелээн...

— Немей каавсан түр меннен, — деп, чогаалчы уламчылады. — Амгы үениң аныктары канчыг-ла-бир чаңгыс аай, бир майык чүүл эвес. Оларның аразында келир үениң муң-муң маадырлары, сөс кырынга эвес, херек кырында биче сеткилдиг, кижиниг оолдар, кыстар бар. Шериг херээниң кичээнгейинге частыр берген, школага дүш болуп келген дайынчы гранатаны мага-боду-биле дуй базыпкан аныяк башкы дугайын бижидим. Ол бөдүүн кидээ башкының маадырлыг мөзү-шынарын шак ындыг берге болуушкун тодарадып көргүскен-дир... Ындыг маадырлыг чоруктарның мурнунда өске, хүннүң кылдынар маадырлыг чоруктар турар ужурлуг, ол дээрге анаа ак сеткилдиг, кызымак кижи болуру, өскелерни хүндүлээри, эки бериичелиг кылдыр ажылдаары-дыр. Оон-биле, кады бистиң оолдар, кыстарывыс аразында ада-иезиниң күселин-биле чурттаксаар чалгаалар болгаш мглаңнааштар база бар, ону чаңырраш канчаар — ол шын эвес болгаш угаан чок болур ийик. Кижизидилгениң үндезини күш-ажыл болур—школа реформазының кол утказы ол.

— Ленин дугайында бижиири берге-даа, өөрүнчүг-даа—деп, Мария Павловна катаптады.—Ол—мээн амыдыралымның кол херээ. Мен номнарымны аныктарга бижип турар мен, ол таварылга эвес. Улуг Октябрьның баштыңчызы, делегейде эң баштайгы ажылчыннар болгаш тараачыннар күрүнезиниң үндезилекчизи Ленин дугайында, Ленин—Кижи дугайында хөйжү билгеен тудуп-на апиык кижи угаанбозал талазы-биле байлак, салган соруун чедип алыр дээш чүткүлдүг болур...

Мария Павловна соңгазын ажыдыпты. Часкы чылчырыктааш хүн өрээлди дола берди.

Удавас вишнялар чечектелип эгелээр...

Нонна ЗВЯГИНА. (ПМА).

ШӨЛДЕРНИ ЧЕМИШЧИДИП ТУРАР

«Барлык» совхоз бо чылын 1540 гектар шөлге тараа культураларын чажар, оон гектар бүрүзүнден-не ортумаа-биле 15,3 центнер дүжүттү алыр деп планнаан. Ажыл-агый суггаттыг шөлдерниң берим чээзин улам бедидери-биле оон агротехниктиг белеткелин экижитпээн болгаш мурнунда чылдарда бодаарга хемчээлин база эвээш алгыткан. Бо хүннерде совхозта шөлдерже органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер төгер ажылдар шуудаан. Хоочу шөлдерже 1930 тонна өдекти база 140 тонна минералдыг чемишчидилгени төккен. Совхоз бо чылын 800 гектар суггаттыг шөлге тараа культураларын чажар болгаш кызыл-тастың арбайның дүжүдүн гектар бүрүзүнден-не 18, суланының—15 центнер чедирер ужурлуг.

— Сорулгавыс улуг. Баш бурунгаар савааштынарны ёзугаар алырга, ону күүседип болурувуң аргалары бар. Ак кол-ла чүве часкы хөөу ажылдарынга белеткелдерден хамааржыр. Ынчангаш оон планың баш бурунгаар тургузуп, үрезиниң арыглаарын, хораннарын кижан эгелээш, доозарын, суггатты, тарылгазы хайы шөлден, кымның бригадазы эгелээрин совхозтуң специалистериниң техниктиң чөрүлдениң хуралынга дүгүрушкан, бадылаан. Часка белеткел ажылдары ол ёзугаар чоруп турар — деп, совхозтуң кол агроному Алдын-оол Ооржак чугаалады.

Совхозтуң төп шининде бо хүннерде үрезин арыглаашкынын адактаган болгаш шөлдерже органиктиг база минералдыг чемишчидилгелер тогер ажыл кидин түлүк чорун турар. Шаңның эргелекчизи, таңгыс-ла бо ажылга он ийи чыл уламчылап ажылдап келген Хүлер-оол Хертек коллективтиң часкы тарылгага белеткелиниң дугайында мынчаар чугаалаар.

— Төп шаңда тараа арыглаар, ону хоранаар сес кижи составтыг бригада ажылдап турар. Олар чаңгыс чылдың ситени кылдыр чажар 72 тонна суланың арыглаашкыны, хоранаашкыны бүрүн доосканы болгаш 30 тонна кызыл-тастың дагын арыглаашкын доозув турар. Оон кырынга Таңдының Кодээ ажыл-агыйы дуржулга станциязындан чүгле чажар кылдыр белеткен каан 39 тонна өөр шынарлыг кызыл-тасты, 40 тонна суланы база дужурген.

Совхоз бо чылын бүгү суггаттыг шөлдүң чартыктан хөй кезиин ээлеп турар 500 гектар шөлге арбайны чажар ужурлуг. Оон үрезининге кирер 80 тонна тарааның 20 тоннзы белен болгаш артканы солчулга фондузу-биле кээп эгелээн.

«Барлык» совхоз районнар аразының «Сельхозхимия» бүдүрүлге каттыжыышкыны-биле ажыл-агыйның хову-шөлдерин, ге 5400 тонна органиктиг, 800 тонна минералдыг чемишчидилгени төгер деп дугуржулганы чарган. Бо ажыл чоокку хүннерде доостур. Барлыктың ховуларында «Сельхозхимия» ажылдап турар механизаторларның бирээзи тракторист Василий Салчактың мурнакчы ажылын демдеглеп болур. Ниитизи-биле 12 чыл четир ажылдап турар бо механизатор соолгу үш чылын «Барлык» совхозка ажылдап эрттирген.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ХАЙЫРАКАН БЕЛИНДЕ КЫШТАГДА

Хайыракан Чайын бе зин оон кырынга харлар эривейн чыткылаар. Ол дагның ачы-буяны кижилерге база улуг. Арга-эзимни болган ан-мени-биле ол байлак. Оон эдээнде «Чодураа» совхозтуң сүрүг малы оъттап, агы-каңгы хоолулуг оътка семирип, чылдан чылче өзүп турар. Дагның белинде Кызыл-Колду деп кыштагда совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи Товариштай Багай-оолович Сүлдүм чурттап орар. Ол бүгү назынында мал ажылынга ажылдап келген: баштай ниек кадарып, соолгу үш чылда койжулап. Удуртукчуларының анаа идегеп турары-даа чоп. Чүге дизе, Товариштай Багай-оолович ажылга ынчмак. малгыр мал ажылының үгшини тыва берген кижи. Ол кыштааның септелгезин чазын кылып алгаш, күзүн он ай чаазында магадылап кылыр чаңчылдыг. Кызымак малчын эрткен чылын 15 тонна сигенни, 10 тонна өдекти ийи дугаар кидарчызы оглу Мерген-биле эрте-ле белеткеп алган. Ынчангаш оларның малы хүр, онча-менди кыштаан, 341 баш төрүүр хоюнуң хөй кезии оолдаан. Бо хүннерге чедир 302 баш чаш төл менди камгалап алдынган. Оларның ийиззээри хөй болган. Т. Сүлдүмнүң оожум ээзи Саартай Санчатовна 150 хураганы менди доруктуруп турар, а оглу Марат 152 хураганы доруктурган.

Товариштай Сүлдүм бо чылын социалистиг чарышка хойжу Миччей Белек-оолду кыйгырган.

Ө. ЧИНМИТ.

Тес-Хем район.

* * *

«Тере-Хөл» совхозтуң Карсыда хойжу бригадада хөй оолдаашкынны доозулган. Бригаданың дуржулгалыг мурнакчы хойжулары К. Сүрүңгүрүя, С. Сагаачының кодааннарында чаш мал төлүнүң камгалап алдынганы 95 хуу чедип турар. Ол ышкаш малчыннар С. Сарыглар, С. Норбу оларның кодааннарында төрүттүнген хураганнар онча-менди доругуп турар.

С. КОМБУ-СҮРҮН.

Кызыл район.

СИЕМРЕАПТЫҢ КЫРЫНДА АЯС ДЭЭР

Кампучий улустуң америк империализмни болгаш оон чалчаларын ашкан тиилелгезиниң 10 чыл оюу апрель 17-де болур. Ынчалзажок чоннуң хөй чылдар дургузунда чорудуп келген демиселиниң болгаш тиилелгезиниң үре-түңнелин полпотчу чалча бөлүк бузуруп алгаш, ук чурттуң ортаалы чүс чылдарның дүмбей караңгызынче киирген турган. 1979 чылдың январының 7-де чон хоор хоон чок ёзу-чурумну дужур октаан. Кампучия Улус Республиканың амгы хүнүнүң дугайын моон адаанда очерикте чугаалап турар.

Амыр-соксаал чок ужар АН-24 СЭТА-ның фотоделгелгезин Сиемреап хоорайның аэропортунга — Барыын Кампучияда Таиланд-биле кызыгаарның чоогунда база-ла мидыг аттыг можунуң төвүнге чедире берген. Бистиң олурушканывыс улуг эвес автобус ору адар үгер-боодарның дужузун чоокта чаа ажаап апарган, куу төжек сыптар арткан рис шөлдерин, сандан ыыштын куртаг будуктарындан кылган шала үрээп калган бажыңнарның болгаш казанактарының чаны-биле тас асфальтылыг орукташ маңнап олур. Совет Эвилелиниң деткимчези-биле мында түдүп турар дизельдиг электри станциязының ак-көк бажыңы мырыңай хоорайже кирер черде бүдерели дидап.

Мээң Сиемреапка албан-херек кылып чеде бергенимниң алыс утказы ийи улуг кезектерден тургустунган делгелгени организастаары чүве. Оон бирээзи — Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттарының дугайында, өскези — Кампучияның болгаш социализм күрүнелери-биле ол аныяк республиканың кады ажылдажылгазының дугайында.

Хоорайның төп шөлүнде, можунуң кол делгелге залы болуп турар улуг эвес мяш бажыңның ажык серизинге делгелгени тургузар деп шиитпирлээн бис. Эгезинде ажыл орта-ла шуудавайн турган. Можунуң культура эргелелиниң мээң эргемге берип кааны чээрби шаа уруглар болгаш дөрт оолдар фоточуруктардан мырыңай адырылбас. Хову чечектерин дээрбектээш бажыңда салгылап алган болгар кыстарның база Ленин дагларында Москва университединиң бажыңының чанында студентилерниң чуруктарын хөлчок сонуурган көөрлер. Куба өөс арганчызы кыстарның, Москвага болган чечектер делгелгезиниң, Пном-Пеньниң төп кудумчузунуң чуруктарын шуптузу магадаар болду. Ынчалзажок ийи шак хире болганда, ийи чүс ажыг фоточуруктарны шлавылап сонуурган көрген соонда, ажыл дүрген болгаш шалып апарган.

Дараазында бис можунуң Улусчу-революстуг комитединиң даргазының оралакчызы Дуонг Луан-биле аалчылар бажыңының бир өрээлинге олур бис. Ону 1980 чылдан бээр танывыр кижи мен, ол ынчан аныяктар организациязының можу комитединиң секретарынга ажылдап турган чүве. Оон бээр эрткен чылдарның дургузунда чоннуң амыдыралы дыка экижээн деп, ол чугаалады. Сиемреап болун аъш-чем аймаа-биле бүрүн хандыртынып турар, өрге бүрүзү чурттаар черлиг. Ук можуда чартык миллион ажыг кижи чурттап турар, кол ажылы—рис тарып өстүрери болгаш балык тудары.

Эрткен чылын агаар-бойдустуң байдалы кодээ ажыл-агыйга хедергей таарымча чок болган. Меконг хемниң оорууңга болгулаан суггур чаашкыннарның уламындан Тонлесап көлге сугнуң деңнели анаадагызындан дыка бедүрүлгеш, эрик чоогунуң хөй-хөй районнарын үер апкан. Ол-ла үеде можунуң бодунуң девискээринге олшык кончуг чегей болган. Ынчангаш хөлден ырак чыдар шөлдер аажок кандаан. Ындыг болза-даа, ол бүгү бергелер турбажок, 136 муң гектар черге ристи тараан. Ол болза 1979 чылдың көргүзүүнден бүдүн чартык катап ажып турар болгаш чүгле можунуң чонунуң херегледиин бүрүну-биле хандырар эвес, харын дужуттуң чамдыызын күрүнеге садар аргалыг болур.

Чүгле коллективтиг күш-ажыл, күш-ажыл база материал курлавырларын каттыштырган чорук бергелерни ажып эртерин дузалаан. Бөгүн бис суггарылга тудуушкунунуң дугайын, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарының чер ажылынга багай салдарын кандаар чайладырының дугайын бодап турар бис деп, Дуонг Луан чугаалаан.

Сиемреап—онзагай можу. Таиланд-биле 200 километр кызыгаар оон девискээрин таварып эрткен. Кожазында Баттамбанг можу-биле чергелештир, Сиемреап — кхмер реакцияның үрегдекчи ажыл-чорудулгазының кол чери болуп турар. Боо-чепсектиг дээрбечилер тептен ырак турар черлерге улус эрге-чагыргазын быжыглаарынга шаптыктаарын, чоннуң тайбың күш-ажылын болдурар арга чок болдурарын оралдажып турар. Бо чылдың январь-февральда Кампучияның улусчу-революстуг армиязының кезектери вьетнам эки турачыларның деткимчези-биле кызыгаар зоназынга полпотчуларның болгаш өске-даа каргыс идегеттериниң бөлүглежиишкиннерин узуткап чок кылыр операцияны чорудкан. Кызыгаарны улам-на быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ам-даа чорудуп турар деп, Дуонг Луан уламчылаан.

Барыын чүктүң парлалгазы можуда херек кырында боттуг байдалды кара өжегээр хажыдып, кампучия революцияга удур ёзулуг-ла психологтуг дайынны чорудуп турар. Шынында улусчу эрге-чагырга можуда байдалды ам алды чыл ажыр бүрүну-биле контрольдап келген.

...Кежээкиниң тос шакта төп шөлде эвээш электри фонарьларының чырыы хары угаа өжүп калды. Сиемреап караңгы дүнче кирипкен. Амдызында мында электростанция чок, электри чырыын чүгле эң чугула албан черлеринге кежээ үш шак дургузунда бээр.

Эртенинде делгелге ажыттынган. Көрүкчүлер мырыңай иңдерик. Чуруктарның адаанда бижээн номчуп шыдавас кижилер ак кофточкалыг бичии уруглардан дилээрге, оозу аажок шалыпкын номчуп берип турар болду. Ийи шериг машиназы чедип келди. Тас кылдыр кеттинген аныяк эрлер автоматтарын машинага арттырып каап, дүже халыштылар. Ол болза барыын кызыгаарже бөр чорууп шериг училищезиниң сургуулдары болду. Аныяк башкыга баштаткан элээн каш сургуулдар база келди. Делгээн чуруктарны көрген кижилерниң магадааныындан база сонуурганындан карактары чайнап турар. Олар, аныяк кижилер, чаа Кампучияны тургузар апаар.

Б. КАЛАШНИКОВ,
СЭТА-ның корр.

КАМПУЧИЯДА. Пномпеньниң Ленин кудумчузу.
В. Буданның фотозу.
(СЭТА).

Бөгүн—Сирияның национал байырлалы

СИРИЯ: ооң чону келир үезин тургузуп турар

Даштыкының тергиинделиинге удур сирия улустуң үр болган демисели 1946 чылдың чазынында тиилелге-биле доозулган. Француз колонизаторлар Сириядан үнүп чорууру дугайында шиитпирни хүлээп алыр ужурга таварышкан, ынчангаш колониалдыг шериглерниң солдаттары апрель 17-де ол бурунгу чурттуң черин кагаш чорудкан.

Хамаарышпас догуннааш-кынының чылдарында ооң хемир-шинчизи таныттынмас кылдыр өскерилген: чаа-чаа үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш электростанциялар, плотиналар болгаш демир-оруктар, магистральдың суггарылга каналдары болгаш амгы үениң насос станциялары чылдың немежип, бөгүнде ээн чыткан черлерни тарып, ажыглалга киирип турар. Евфраттың гидроэнергетика комплекизи, амгы үениң демир-оруктар четкизи, нефть үлетпүрү, күрүнениң кодээ ажыл-агыйлары бөгүнгү Сирияның чоргаарланыышкыны. Улус ажыл-агыйының дыка хөй чугула объектилерин Совет Эвилелиниң дузазы-биле туткан азы тудуп турар.

Чурттуң эң терең Евфрат хемиинин суун чонга бараан болдурарын сирия кижилерниң салгакчылары күзеп келген. Кайгамчык улуг энергетика комплекизин совет дузаламчызының ачызында харын туткан. Евфраттың чогум утказы-биле алырга, ёзулуг залай болу берген суг хөөлбээ үнүш-дүжүткүр он-он муң гектар черлерни суггарар. Сөстүң долу утказы-биле чугаалаар болза, Евфраттың мырыңай бедик эриктеринге чедир чаттылган ээн курут черлерни аян-шинчилиг көрүш киирер арганы берген.

Таварты эрткен ужу-кыдыы көзүлбес хериш-кажаа ышкаш кылдыр сагындырар магистраль каналын олар аалдепсиниишкин-биле көргеннер. Ол «херимниң» шуут кырынче үнгеш, ооң иштинче баккылаан кооруң оларга чепшээрэзи — Мескенениң делгем черинин ногаан ховуларының талазынче шаккын агып чорутпан Евфраттың арыг суунуң күчүлүг агымын көргеш, олар аймаарап, кайгай берген.

Сирияның ээн ховуларының арзызында чаштыныш чыдар Мескене дээр чоокка чедир-ле кымга-даа билдинмес турган суурнуң чоогунда черлерде баштайгы үлегерлиг күржыл-агыйлар чединишкинниг ажылдап турар. Олар — беш. Оларны организастап тургузарында Совет Эвилели шуут киржилгелиг болган. Бистиң чуртувус кодээ ажыл-агыйының янзы-бүрү техниказын берген, ажылдыы эртемге үндезилеп тургузарынга бистиң специалистеривис дузалаан. Түңнелдер харын хораан коступ келген: ээн чыткан черлерден баштайгы удаа ажыглалга киирткенде 30 муң гектарга каш-ла чыл эрткенде арбай болгаш кызыл-тас өзүп, хөвең шөлдери чогаарара берген. Чигир свекласы баштайгы дүжүттерин берген. Хуулгаазынны—ээн курут ховунуң чаартыынның боттары шуут көрүп алыр дээш, чурттуң бүгү булуңнарындан Мескене шөлдеринге бөгүн сирия тараачыннар уружк-суруктап кээп турар.

Ол хавының чурттакчыларының амыдыралы таныттынмас кылдыр өскерилген. Ол черлерни шиңгээдип ап эгелээн тараачыннар ээн курут хову черлерге каш-ла чылдар эрткенде ёзулуг сад чечектелип келиринге бүзүревейн турган. Ам апрель-дир — ыштар ак чечектери-биле шуглаашкан. Бөгүн тараачыннарның хөй нурууззу кодээ ажыл-агыйының ёзулуг специалистери апарган, олар тракторларны, комбайннарны башкарып билирлер. Мескене черинде өзүп үнген суур муң-муң өг-бүлелерниң бажыңы болу берген, а күржыл-агыйларга ажылдаан кижилерни күзээннер чылдың-на немежип орар.

Мескене күржыл-агыйларының каттыжышкынының директору Зияд Кейсиниң состери-биле алырга, он-он муң гектар ээн ховуну ёзулуг шынаа болдурары — Сирияның кодээ ажыл-агыйын өстүрүп тургузарынга совет улустуң дузаламчызының боттуг илерели-дир.

ССРЭ-ниң болгаш Сирияның аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында беш чылын бо чылдың октябрьда демдеглээр керээге ат салганы совет-сирия харылзааларының хөгжүлдезинге өлчээр талазы-биле чаа үе-чаза болган. Ол керээ ийи чурттуң аразында харылзааларның бедик деңнелдиинин дугайын херечилээн турар деп, Араб социалистиг чартыяга партиязының регионалдыг удуртулгазының кежигүнү, Сирия-совет найырал ниитилелиниң даргазы Вахиб Таннус чугаалаан.

Араб социалистиг чартыяга партиязының бо чылдың январьда болган 8-ки регионалдыг конференциязынга ССРЭ-биле харылзааларны бүгү талаларга улам ыңай калбартырының болгаш ханылатырының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Социалистиг дем каттыштырылга күрүнелери-биле сырый кады ажылдажылгага үндезилээш, харын Сирия долу хосталганы чедип ап, америк империализмниң болгаш ооң эвилелчизи — Израильдиң хыжанып турары боднуң хамаарышпас чоруун камгалап ап шыдаар дээрзин конференцияга айтып турган.

Сирияның черинде чаа база дагыл келген, ынчангаш француз колонизаторларны удур сыыргаанының хүнүн чон 39-ку удаа байырлап турары ол. Колонизаторларга удур демиселге амы-тынын берген болуңнуң муң-муң оолдарын Сирия хундуткел-биле тураскаап, даштыкы тергиинделден чурттуң хосталырынга сирия коммунистерниң улуг салыышкынын демдеглеп турар.

Фашистиг Германияга удур Ада-чурттуң Улуг дайынынга Совет Эвилелиниң Тиилелгезиниң ачызында сирия улустуң национал хамааржышпас чорук дээш демиселе чедиишкинниг доозулган деп, Сирияның Компартиязының ТК-зының Чиигиис секретары Халед Багдаш чугаалаан. 1945 чылдың май Азияның болгаш Африканың, Латин Американың он-он чурттарынга хосталганы болгаш хамаарышпас чорукту берген. Совет улустуң маадырлыг чоруу чүгле фашизмни чылча шаварынга эвес, харын колониалдыг системаның буурап дүжеринге чедирген. Хамаарышпас хөгжүлдениң оруунга баштай туруп алганнарның бирээзи Сирия болган.

Н. ЛЕВЧЕНКО,
СЭТА-ның корр.
Дамаск.

ӨРТТҮ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

Арга-арыгга чамдык кижилер от-биле кончуг серемчилел чок болгулаар. Ийи-чаңгыс кижилерниң харысалга, серемчилел чогундан өрт болган таварылгалар база бар. Чорумал кижилер тайгага, арга-даа чорзаш, отагланыр апаар болгай. А чамдык кижилерниң талазындан одаан өжүрбейн, азы ара каапкаш баар таварылгалар бар. Өжүрбээн ийикпе, азы өжүртүнген одаг өртке чедирип болур. Курган сиген дамчып өскээн от хөй эвес үе дургузунда-ла долгандыр турар бойдусту хөме ап, пөштерни, шивилерни, дыттарны, саглаңнаан хадыларны, сыргаларлыг хадыңнарны болгаш оон-даа өске үнүштерни чок кылып каапты болур.

Оон-биле кады часкы өрт үнүштерден аңгыда, дириг амытаннарның амы-тынынга айыылдыг. Арга-арыг аразынга турлагжаан аңнар чалбышка болганчок-ла алзыптарлар.

Улуг-Хем мяш ажыл-агый чериниң Ак-Туруг мяш ажыл-агый салбырының ажылдакчылары оларга көрдүнген девискээрге чылдың кайы-даа үезинде өрт болдурбас дээш профилактиктиг хемчеглерни ап чорудуп турар. Ук салбыр үш салбыр аразында эки ажылдыг диртип турар. Өрт айыылы болдурбазынче угланган хемчеглериниң дээштиниин элээн бедээниниден Ак-Туруг мяш ажыл-агый салбырының девискээринге эрткен чылын чаңгыс-даа өрт болбаан.

Мында алды лесник ажылдап турар. Өрттүң айыылынга, ону чайладырынга хамаарышкан беседаларны олар чурттакчы чон ортузунга чорудуп, лекцияларны номчуп турарлар. Көскү агитацияже база кичээнгей улуг. Оруктар белдирлеринде, арга-арыгже кирер, тайга-сынныарже үнер черлерде бойдусту өрттен камгалаарынче кыйгырган янзы-бүрү плакат-чуруктарны хөйү-биле аскан.

Салбырда ажыл бо хүннерде база хайнып ышкыныныг. Улуг эвес бо коллектив харыылап турары девискээрге өрт болдурбас дээш деминг ажылдап турар.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

* * *

Өртке удур албанны тургустунганының 67 чылы апрель 17-де болур. Ынчангаш өртке удур албанның, республиканың өртке удур эки тура ниитилелиниң ажылдакчылары-биле өөреникчилерниң ужуражылгалары хоорайның школаларынга болуп эртер. Өрт айыылын илереткен кинофильмнер көрүлдезиниң айын база организастаар. Үстүнде чугаалааным ужуражылгалар школа-интернатка, хоорайның № 2, 4, 7, 8, 11 школаларынга солун болуп эрткен. № 2 школага болган ужуражылганың дугайын каксы чугаалап көрейн. Өртке удур албанның ажылдакчылары-биле школачыларның ужуражылгазы организастыг эрткен. «01» деп кинофильмни чүс ажыг өөреникчи сонуурган-биле көрген. Өртке удур албанның ажылдакчызы лейтенант С. В. Чухломин от-биле ойнаарының айыылдыын, оон өртке чедирип болурунун дугайында уругларга чугаалааш, от-биле ойнап болбазын дүрүмнарынга база сагыылдырып өөредирин олардан ол дилээн.

«Пионер» кинотеатрынга «01 чугаалап тур» деп темага кинолекторий апрель эгезинде болуп эрткен. Өртке удур уругларның эки тура дружиназының кежигүннери өртке удур албанның хоочуну А. С. Попов-биле ужурашкан. Александр Степановичиниң ажыл стажы үжен беш чыл-биле санаттынар. Өртке удур албанга ажылдап келген чылдарының дугайын уругларга ол солун кылдыр чугаалаан. Ужуражылганың түңнелинде уруглар кино көрген.

Хоорайның школачылары солун хемчеглерге — өртке удур конкурстарга, викториналарга, спортчу маргылдааларга киржирлер.

П. СОСЕДКИНА.

«Маңгысталчактарны амдажытпас» деп чүүлге хамаарыштыр

КЕМ-ХЕРЕК ҮҮЛГЕДИИШКИНИНГЕ ЧЕДИРЕР

«Шын» солунда «Маңгысталчактарны амдажытпас» деп чүүлге хамаарыштыр парлаттынып турар материалдар үениң бо негелдези-биле дыка дүүшкек дээрзин демдеглээри чугула. Шынап-ла ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, өскениң күжү-биле амыдыраар, өскелерниң хөлегезинге чаштынар кижилер бистиң аравыста эвээш эвес.

Маңгысталчак амыдырал кымны-даа эки чүвеге чедирбес дээрзин амыдырал бадыткаан. «Шын» солунга-даа каш удаа бижип турган. Шынап-ла ажыл кылбас кижи амыдырааш акша-төгерикти кайыын алыр? Ава-иези-даа, доргул-төрели-даа, кады-кожа чону-даа ындыг кижиден, чексинер апаар «Өөдежок чүве». «Маңгысталчак амыдыралдыг кижи» деп арнынга-даа, артынга-даа чугаалажы бээр. Ынчангаш ажыл кылбас кижилер улустуң тудуп, кедип чораан эт-херекселин, аъш-чемин, идик-хевин былаан, оорланып чорук бээр. Маңгысталчак амыдыралдың түңнели ол—кем-херек үүлгедиишкини.

Бо чүүлдү бадыткаары-биле суд залынче кирип, судтаттырган чамдык кижилерниң херээ-биле таныжаалынар. Суд сандайында олурарлар бо: Валерий Бичекей — ортумак эртемниг, хып дээш аныяк эр. Ол каяа-даа ажылдавайн, доктаамал бир черге-даа чурттавайн маңгысталчак байдалга амыдырап келген. Ол элээди тургаш-ла янзы-бүрү кем-херек үүлгеткени дээш үш удаа шииттирип чораан. Сөөлгү удаа шииттиргеш 1983 чылдың декабрьда хосталып келген. Оон безин түңнел үндүрбээн, доктаамал ажыл чок чорып келген.

Виктор Куулар тос класс дооскан-даа болза, доктаамал ажыл кылып көрбээн. Кызылдың черлериниң бирээзинге сөөлүнде түр ажылдап турган. Чогум ооң эрткен оруу база өөдежок — янзы-бүрү кем-херек үүлгедиглери дээш, ийи удаа шииттирип чораан.

Кэп-оол Койгунмайның амыдыралы база үстүнде оолдарның-биле дөмей — бир ...лке куткан чүве-ле. База-ла туруг ажыл чок чурттап келген, база-ла шииттирип чораан.

23 харлыг Виктор Ховалыг бо назында база орта ажыл кылып көрбээн, чер кезип товарынга сундулуг — ёзулуг маңгысталчак амыдыралдың «хыыстыпкан» кижи ол.

Өске эш-өөр чок, амыдыралдың каас-магалыын эскерип көрбес, ниитилелге ажыктыг чүве кылырындан оспаксыраар бо кижилер «оңнуктер-дир». Олар кады арагалаар, кады «хайдынар» ишпутер-дир. Оларның ол «найыралы» эки чүвеге чедирбээнин баш удур чугаалаар апаар. Олар эрткен чылын чайның бир хүнүнде Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери боттарының түс-түс участоктарынга ажылдап, ниити херекке салыышкынын киирип турда, бөлүглежип алгаш арагалап хүнзээннер.

Кежээликтей эзарганда ажыл кылбас, арага сүрер ол «эрестер» мииниң келгеннер. Карманда көпеек-даа чок, оларга акша бээр-даа кижи чок болган, а магазинде арага оларже көрак базып турганзыг.

Олар магазин хагдынып, ажылдаан чон дыштанып турда, боттарының үүлгедикчи чоруун күүседип кирипкеннер. Суг-Бажы суурнуң магазининиң таңнылы бичежек өрээлге олурда ону даштыңдан дээктээш, магазинниң эжиин олар үреп кирген.

Арын-нүүрүн оксунган арагачылар ук магазинден янзы-бүрү маркаңың арагазын 1965 рубльге оорлап алганнар. Ол «халас» кежикти четтирген маңгысталчактар үүлгеткен херээ дээш хоойлу мурнунга харыылаар ужурга таварышканнар. Оорларның бирээзи В. Бичекей дыка үр дезип келген. Ынчалза-даа ону хоойлу-дүрүм ажылдакчылары туткаш, суд залынга эккелген.

Күрүне өнчүзүнге хол сунганнарга хамаарыштыр шиитпирни хүусаазын тодарадып тура, суд бүгү талаларны өөренип көрген. Оларның каязы ажылдавайн, маңгысталчак ар...-биле амыдырап чорааны кол кичээнгейге алган. Ынчангаш, В. Куулар 10 чылда, В. Бичекей 9 чылда, В. Ховалыг 5 чылда хосталгазын ... ашпап шииттиргеннер. Оолар чүүнеге чедирген хогаралын база бүрүну-биле төлээрлер.

Б. БОРИСОВ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТИИЛЕЛГЕНИҢ 40 ЧЫЛЫНГА

БЕРЛИН. Гитлерлиг фашизмни ашкан Тиилелге болгаш немец улусту хостаан чорук оларның фашизмге удур, демократтыг үндезин-биле катап тургустунарының аргазын берген. ГДР-ге ындыг арганы бүрүну-биле ажыглаан чорук хамыктың-на мурнунда немец коммунистерниң ачы-хавыязы болур деп «Нойес дойчланд» солун бижээн.

Хосталыышкын мурнунда-ла ГКП чурттуң иштинге фашистиг диктатураның чагырыышкынынга удур маадырлыг демиселди чорудуп турган. ГКП ТК 1945 чылдың июнь 11-де, кыйгырыг парлап үндүрген болгаш ол херек кырында дайын соонда ажыл-чорудулганың программазы болган. Коммунистерниң саналын ёзугаар чуртту катап тургузарының антифашистиг болгаш демократтыг күштерниң чаңгыс эптиг фронтузун үндезилээриниң эргежок чугула хемчеглери айыттынган. Ол программа 1946 чылда тургустунган ГСЧП-ниң политиктиг үндезини болган.

Бөгүн, оон бээр дөртен чыл эрткенде, мынча деп чугаалап болуруң «Нойес дойчланд» бижээн: бистер боттарывыстың төөгүлүг аргаларывысты ажыглаан-даа бис. Бистиң улузувус бот тодарадылга кылыр эргезин ажыглааш, социализм болгаш тайбың дээш туруштуу шилип алган. Ынчангаш ГДР дээрге, политика талазы-биле деңгейлиг, сайзыраңгай экономиктиг болгаш чоокуу бедик материал база культура деңнелдиг, соксаал чокка хөгжүп турар социалистиг күрүне болур. Бистиң республикавыс ССРЭ болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле ажы-дуңма ёзунуң холбаалыг болбушаан, кижиниң чаагай чорук чүүдей-даа артык бедик кылдыр көрдүнгеш, ажылчы чоннарының күрүнези апарган. **(СЭТА).**

НИКАРАГУАДАН ХОЛУҢ ЫРАТ!

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуага удур америк агрессияның эң тодаргай көргүзүүнүң бир хевири — сандинолжу улустуң революциязы узуткаарының кем-буруулуг пландарын боттандырып чорударынга АКШ-тың президентизиниң дорту-биле, хууда киржилгези болур. Ол дугайын республиканың оралакчы президентизи Серхио Рамирес чугаалаан. Рейган Никарагуага сомосажы дайынга чедиишкинни чедип алырынга идегелин оксунгаш, «тайбың план» дээр чүүлдү саналдаан. Ооң эчис сорулгазы — бистиң чуртувусту аңгылаары, ону дужуп бээринче азы революстуг принциптерден ойталаарынче албадаары, никарагуа улустуң тура-соруун кошкадыры боор турар.

Никарагуаның социал-экономиктиг айтырыгларын чидилендирер, чуртка кризистиг болуушкунну тургузар дээш, АКШ бүгү чүүлдерни кылып турар. Ол никарагуаларны серемчилелди быжыглаарынче. Вашингтонуң чагырыкчыларының кылып болуру дорт америк интервенцияга ойтур шавыышкынны бээринге белен болурунче кыйгырган.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Мурнуу Ливанның Сайда хоорайының девискээринге апрель он бештиң дүнезинде боо-чепсектиг хевирлерни ажыглавышаан, ийи тала кадыг-дошкун удур-дедир аткылажыышкыннарны кылып турган. Оон келгеш медээлер ёзугаар алырга, Израильдиң хевиин турары «ливан күштериниң» барыын-христиан экстремистери Сайданы болгаш оон чоок-кавыларын, ол ышкаш оон чанында турар деп... палестинниерниң Айн Аль-Хильва дээр лагерин үгер-боолар-биле адып турган. Баштайгы саналашкынар ёзугаар алырга, сөөлгү ийи хонук 90 ажыг кижи өлген болгаш балыглаткан.

Ливанның премьер-министри Рашид Карам Сайдада хан төктүүшкүнүнүң үргүлчүлел турары дээш харысаганы Израильге болгаш оон чалча шериглеринге онааган. Олар чуртта кризисти узуткаар дээн оралдажыышкыннарга шаптыктаар сорулга-биле бөлүктер аразынга мөсилдежиишкиннерни кара өжегээр өскүдүп турар.

Удур демисежип турар ливан бөлүктериниң аразынга үгер-боолар-биле удур-дедир аткылажыышкыннар даглыг Шуф районунга болгаш Бейрурттуң чоок-кавызынга база болгулаан.

ЧАА ХООЙЛУ

ХАРАРЕ. (СЭТА). Бо чылдың декабрь 1-ден эгелээш Зимбабве Республикага хары угда ийи чурттуң хамаатызы болур чорукту чок болдурарының дугайында хоойлу күштүг боор эгелээр. Ол үеге чедир холдарында ийи чурттуң паспорттарын тудкан кижилер даштыкы элчин черлериниң өске чурттуң хамаатызы болуруннан ойталап турарының дугайында херечилээн документилерни Зимбабвениң чазаанга киирер ужурлуг. Зимбабвениң хамаатызы болурундан ойталаан кижилерге ук республикага сонгула эргелери чок даштыкы кижилер байдалы-биле артарын чөпшээрер турар.

УГААН-САРЫЫЛДЫҢ ОРУУ

Эш М. С. Горбачевтуң «Правда» солунунуң редакторуу болгаш АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының удуртукчузу-биле беседаларының түңнелдерин тайылбырлааш, күрүне болгаш хөй-ниитиниң кожу ажылдакчылары, массалыг информацияның чепсектери Женевага тодаргай дугуржуушкуннарны чедип алырынче Совет Эвилелиниң шлаптыг чүткүлүүң, совет-америк харылзааларын ийи талага ажыктыг, бот-боттарын хүндүлежир байдалче катап киирерин оон күзеп турарының дугайында онзалап айтып турарлар.

Америк «Дейли уорлд» солуну ССРЭ-ниң чаа, чугула инициативалары ядролуг дайынны болдурбазының оруу-биле тура дүшпес бурунгаар шимчээшкинге эжикти ажыдып берип турар деп айыткаш, ол инициативалар ССРЭ АКШ-биле болуңуң харылзааларын мөгиилдежиишкиннер-биле эвес, а кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарын хүндүлежириниң принциптеринге үндезилеп тургузарын күзээрин база катап көргүскен — деп, бижээн. — ССРЭ-ниң үлегерин эдергеш, Барыын Европага ортумак ырак шылдың америк ракета-ядролуг чепсекти тургузарынга мораторийни доктаадырындан Рейганның администрациязының ойталаашкыны америк улустуң хөй кезиниң күзел-чүткүлүнге удур боор турар».

Рейганның администрациязы болунуң «сылдыстар дайынының» программазын камгалап хемчег, ядролуг халдаашкының чепсекзиден чайлаарының эм-таңы кылдыр мактап, чарлаарын оралдажып турар деп, «Ю. С. Ф. Арм ньюс» (АКШ) солун бижээн. Эртемденнерниң айтып турары-биле алырга, ол херек кырында көзүлдүр-ле хоозун, меге чорук-тур. «Космос камгалалының шивээзи» дээр чүүлдү тургузар чорук боо-чепсекти эндере будуреринге, ону космосче шилчидеринге чедирер.

Вашингтонуң космоска айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле институдунуң президентизи К. Роусон мынча дээн: боо-чепсекти кызыгаарлааарының, ядролуг дайынның кыжанмышкынын кошкадырының, космосту чепсеглээрин болдурбазының талазы-биле бүгү кижи төрелгетенге эң чугула айтырыгларны Москваның ёзулуг харысалгазы-биле, шынгыы көрүп турарының дугайын СЭКП ТК-ның Чиигиис секретарының чугаалаан чүүлдери херечилеп турар.

ДПА агентилелдиң дамчытканы болза: ГФР-ниң бундестагында «ногаалар» ракеталарны тургузарынга ССРЭ-ниң мораторийни чарлааннга бажыр чедиргеш, НАТО-нуң бодунуң талазындан «Першинг-2»-лерни болгаш чалгыныг ракеталарны моон соңгаар тургузарындан дол-дораан ойталаарынче кыйгырган. «Ногааннарның» парлалга талазы-биле төлээлекчизи Гейнц Зур — «АКШ боо-чепсекти дужуурерин шынап-ла күзеп турар бе дээрзин бадыткаар ужурлуг. АКШ космос чепсектерин чогаадып тургузарының оруунга Женевада чугаалажыышкыннарны шыны-биле чорудар ужурлуг» — деп чугаалаан.

«Совет-америк чугаалажыышкыннарга тодаргай түңнелдерни чедип алырынче чүткүвүшаан, ССРЭ эң-не шын угаан-сарыылдыг чүүлдү саналдаан: хамыктың мурнунда — чер кырынга ядролуг чепсектерин моон соңгаар күштелдирерин болгаш космоска чепсекти тургузарынга белеткелди соксадырын сүмелээн — деп, француз «Юманите» солун бижээн. — Москва Женевада чугаалажыышкыннарга илиг кылырынга белен. Бо айтырыг талазы-биле совет туруш чигзиниишкинни болдурбайн турар». **(СЭТА).**

КОПЕНГАГЕН. Данияның фолькетингизинче (парламентизинче) баар оруктарның дугайы туруп, моондактаан ажылчыннарны тарады сывырары-биле полицияның улуг күжүн чоруткан. Ажылчы чоннарның массалыы-биле ажыл соксадыышкыннарынга удур Шлютерниң буржуаз чазаанын хоойлу төлевилелин хүлээп ап, ындырер деп турарынга удурланыышкынны илереткени-биле ажылчы чоннарның хөделиишкини болган. Чыылганнарның аразындан чамдык кижилерни тудуп хоругдаан.

Амгы үеже 300 муң ажыг кижиниң киржип турары күш-ажылчы мөсилдежиишкинин ажыл төлевирин улгаттырар болгаш ажылдаар байдалдарын экижидер талазы-биле ажылчыннарның база албан-хаакчыларының шынныг негелделерин хандырарындан үлетпүр бүдүрүлге ээлериниң ойталааныныи уржуундан боор турар.

ЧУРУКТА: демонстрацияның киржикчизин тудуп ап турары.

Рейтер — СЭТА-ның телефотозу.

Аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур

ЧОГААДЫКЧЫ АНЫЯКТАР— ФЕСТИВАЛЬГА

ПМА-ның корреспондентизи Елена Золотованың айтырыгларынга фестивальдың Совет белеткел комитединиң культура программазының директору Галина Ратникова харыылаан.

— Аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү делегей фестивальдары дыка солун культура программалыг эртип турган болгай. XII фестиваль ол чаңчылды арттырар бе?

— Москвага болуп эртер фестиваль ол чаңчылды хевээр арттырар дээрзин бүзүредип чугаалап тур мен. Культура программазы фестивальдың ниити программазынга карерболгаш оон политиктиг угланыышкынынга дүгжүр апаар. Оон кыйгырыы: «Империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы, тайбың болгаш найырал дээш». Аныяктар уран чүүлдүн дылы-биле боттарының дугайын, амгы үениң, дайынга удур демиселдиң дугайын чугаалаарлар. Культура программазы дараазында болуп эртер белеткел комитединиң хуралынга долузу-биле бадылаар апаарын чугаалап каайн.

— Культура программазының структуразының дугайында ваш состен чугаалап көрүнерем.

— Элээн каш кол угланыышкыннардан ол тургустунар. Бирээде, эртем болгаш чогаал ажылы кылып чоруур аныяктарның делегей төвү-дүр. Ийиде, делегейниң «Уран чүүлдер парыгы». Үшкү угланыышкын — делегейниң чогаадыкчы мастерскаяларының ажылын организастаары. Дөрткүзү — театржыткан массалыг көргүүглер. Бешкизи — гала-концерттерни болгаш национал программаларны эрттиринге национал делегацияларга дузалажыры. Эң сөөлгү, алдыгы угланыышкын — совет болгаш даштыкы күүседикчилерниң номерлерин Москваның шалчүгештеринге организастаары.

— Эртем болгаш чогаал ажылы кылып чоруур аныяктарның делегей төвү. Делегейниң «Уран чүүлдер парыгы»—чүлерил ол?

— Оларның дугайын база-ла шинтизи-биле ам чугаалап болур мен. Чурукчунуң төп бажыңы фестиваль үезинде, бистиң болаш турарывыс-биле алырга, эртем болгаш чогаал ажылы кылып чоруур аныяктарның делегей төвү апаар боор. Анаа митингилер, чурук делгелгелери, чогаадыкчы дискуссиялар болгулаар. Ол ажылды фестивальдың киржикчилери чурттарының төлээлери — анаа киржир ужурлуг чогаадыкчы аныяктарның делегей чевүүлели удуртур.

Чурукчунуң бажыңының дужунда, Москва-хемниң эриинде, Культураның болгаш дыштанылганың Горький аттыг парыгы турул турар болгай. Фестивальдың хүннеринде анаа Делегейниң «Уран чүүлдер парыгы» чаттыла бээр. «Парктың» девискээринге эвилелдешкен республика бүрүзүнүн комплекизинге бистиң чурттуң улустарының национал уран чүүлүн бараалгадыр. Анаа суй-белектерни садар, национал чемнерни белеткээр. Чогаадыкчы аныяктарның 12 мастерскаязы боттарының уран чүүлүн анаа барзалгадыр.

— Чогум чүү мастерскаяларның дугайын чугаалап турарыңар ол ирги?

— Аныяк кинематографистерниң, театр ажылдакчыларының болгаш чогаалчыларның, шулукчулерниң дугайыдыр. Анаа эстраданың болгаш цирктиң мастерскаялары, фольклорлуг уран чүүлдүң, эстетиктиг кижизидилгениң мастерскаялары база ажылдаар боор.

— Культура программазының кандыг-кандыг болуушкуннарынга даштыкы аалчылар киржирил?

— Чаңчыл ёзугаар — бүгү национал делегациялар фестивальга гала-концерттерни болгаш культурлуг программаларны организастаар апаар. Социалистиг чурттарның артистериниң концертин организастаары база көрдүнген.

— Аалчыларга болгаш фестивальдың киржикчилеринге Москваның культура амыдыралы-биле болгаш оон чурулга кааткалгалары-биле таныжарынга кайы хире үени бээрил?

— Аалчыларны Москвага ниити-бүрү экскурсияларже чалаар бис. Ол үеде чаа экспозициялар, делгелгелер ажыттынгылаар. Оларның бирээзи— «Чурттуң чалыы назыны» деп чурук делгелгези.

— Фестивальга совет уран чүүлдү кымнар төлээлээри билдингир бе?

— Ам бистиң чуртувуста бот-тывынгыр чогаадыкчы уран чүүлдүн Бүгү-эвилел көрүлдезин болгаш чогаадыкчы аныяктарның Бүгү эвилел фестивалы чоруп турар. Ол көрүлделер үезинде боттарының эң дээре күүселделерин көргүскен солистер болгаш коллективтер совет делегацияның программазының кол черин ээлээр.

— Фестиваль боду тускай ырлыг болур бе?

Оон дугайын ам чугаалаары эрай эрте боор. Чүгле сагындыра чугаалап каар болзаан чүвем чүл дээрге, фестивальдың эң дээре ыры дээш чарлаттынган конкурзунга дыка хөй ырлар ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелинде кирип турар. Бадылаттынган дүрүм ёзугаар алырга, ол ыры болза, аныяктарның бо ужуралыышкынынга, делегейниң аныяктарының тайбың дээш демиселинге, интернационалчы найыралынга тураскааттынган турар ужурлуг.

— Москва фестивалының «тыныжын» аныяк кижилер 10—20 чыл эрткенде сактып көөрлер ирги бе?

— Бүгү-делегейниң аныяктарының болгаш студентилериниң XII фестивалынга белеткелдиң болгаш оон эрткенниң дугайын хамыктың-на мурнунда — билдингир совет документалистерниң тырттырганы кинолентаалар көргүзе бээр болгай. Ол болуушкуннуң дугайында хөй-хөй чылдарда уттундурбас, сагындырып көөр орошюралары, оон-даа өске үндүрүлгелерни кылып үндүрер бис. Ол дээрге, фестивальдың киржикчилеринге, 1985 чылдың чайынында Москвага кээп шыдаваан баар чүс-чүс муң кижилерге тураскааттынган болур.

— Фестивальдың культура ажылдарының талазы-биле чоруттунар ажылдарынга акша-хөреңгини кым бээрил?

— Фестивальдың культура ажылдарының талазы-биле чоруттунар кезээн фестиваль фондузунга көрдүнген акшадан төлээр апаар. Ол фондунуң тургузуунарының база бир үндезиннериниң бирээзи— чогаадыкчы аныяктарның ынаар киирген үлүү болур. Хөй-хөй бот-тывынгыр коллективтер, уран чүүлдүң мастерлери, Ленинчи комсомол шаңналының лауреаттары боттарының көргүскен концерттеринден кирген акшаны фестиваль фондузунче эки турачы-биле шилчидип турарлар.

(ПМА).

УДАВАС! УДАВАС! УДАВАС!

«ТИИЛЕЛГЕ» деп чаа уран-чечен фильмниң Бүгү-эвилел баштайгы үндүрүлгези удавас болур.
Фильмни А. Чаковскийниң романы ёзугаар чогаадып тургускан.
Режиссёр Е. Матвеев.
«МОСФИЛЬМ» киностудия тырттырган.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

МОСКВАДАН АЛДАП КЭЭР

Чурттуң чүрээ Москвада Курувениң Гнесиннер аттыг музыка училищезин — музыка уран чүүлүнүң хоочун өөредилге черлериниң бирээзи. Ук училищениң хөгжүмнүг комедия салбырында өөренип турар тыва национал студия 60 чылды сөөлзүредир доозар. Оон доозукчулары 14 аныяк оолдар, кыстар хөгжүмнүг комедиялар база опереттаарга ойнаар баштайгы ырлаар, танцылаар мергежилдиң профессионал артистери болуп, республиканың хөгжүм-шии театрынга ажылдаарлар.

Национал студияның сургуулдары апрель айны сөөлзүредир төрээн Тывазынга аалдап кээп, көрүкчүлерге чогаадыкчы отчёдун бээрлер. Оларның оюнун улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан болур. Тодаргайлаарга, тыва музыкчуларның дайын темазынга бижээн чогаалдарынга болгаш архив материалдарынга үндезилээн, «Чүректе арткан сактышкыннар» деп аттыг музыка-шулуктүг композицияны шии-концерт кылдыр ойнаарлар. Оон маадырлары — тыва эки турачылар болгаш чоп. Композицияның авторлары — ук училищениң директору Е. Мухин биле Москонцерттиң режиссёру Г. Пастушенко. Шии-концертти тургузарынга киришкен башкылар — РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары С. Гутманович, Е. Мухин, Л. Табэ, хөгжүм талазы-биле удуртукчу — Л. Урман, чурукчузу — Л. Бобров, концертмейстерлер — А. Филиппова, В. Лыбин. Ол ышкаш РСФСР-ниң алдарлыг артизи, тыва театрның режиссёру С. Ооя музыка-шулуктүг композицияны тургузарынга киришкен болгаш аныяк артистер бөлүүнүң удуртукчузу.

«Чүректе арткан сактышкыннар» деп шии-концерттиң бүгү-ле болуушкуннары ийи кол маадырның амыдыралы-биле холбаалыг кылдыр тургустунган. Ол маадырларның рольдарын Р. Доржу база О. Дамба-Хуурак олар күүседип турарлар. Шериглер болгаш араттарның рольдарында курстуң сургуулдары Е. Монгуш, А. Мартай-оол, Л. Мольби, Ч. Донгак, С. Хураган, Л. Серээдар, Л. Бирилей, Э. Чамба, Б. Ооржак, Р. Ензак, А. Докулак, А. Хомушку.

Гнесиннер аттыг музыка училищезиниң тыва студиязының сургуулдарының шии-концерти Эрзин, Тес-Хем районнардан эгелээр. Ону тодаргайлаарга мындыг: Апрель айның 28-те Бай-Дагта, 29-та Эрзинге, 30-де Нарынга, май 1-де Мөренге, 2-де Белдир-Арыгта, 3-те О. Шынаага, 4-те Берт-Дагта, 5-те Самагалдайга, 6-да Ак-Эрикке, 7-де Балгазынга.

Улуг Тиилелгениң баярлалының хүннери — май 9-10-да Москвадан аалдап келген сургуулдарның уран талантызын республиканың хөгжүм-шии театрынга көрүп болур силер. Ынчангаш силер бүгүдениң аныяк талантылар-биле ужуражылга манап турар, эргим көрүкчүлер.

Апрель — чүгле частың эвес, а чаа-чаа ужуражылгаларның, чаа шиилерниң айы. Апрельдиң ийиги чартыында Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарның девискээринге «Театрның частыы» хүннери болуп эртер. Ол хүннерде көрүкчүлер республиканың хөгжүм-шии театрының сөөлгү чаа ажылдарының бирээзи — Ж. Б. Мольерниң «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» деп сургаалыг комедиязын болгаш өске-даа шиилерни көөрлер.

Чоскармаа ОНДАР,
хөгжүм-шии театрының директорунуң оралакчызы.

ХООЧУННАР МАРГЫЛДААЗЫ

СПОРТ

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан Тыва АССР-ниң чайгы спартакиадазының программазында кирген чамдык спортчу маргылдааларны эртип турарының дугайында моон мурнунда база бижээн.

Волейболга хоочун спортчулар аразында бирги чер дээш республика маргылдаазы Кызылга ийи хүн уламчылээш доозулган.

Маргылдааның ажыдыышкынынга он бир районнарның болгаш Кызыл хоорайның хоочун спортчулары киришкен. Совет Эвилелиниң гимнизи чаңгыланып турда маргылдааның түгүн командаларның капитаннары көдүрген.

Финалче кирер мурнунда дөрт аңгы бөлүктерге эрткен шилилге маргылдаакның түңнелинде Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Эрзин районнарның, Кызыл хоорайның волейболистери тиилээш, бирги чер дээш долгандырыг системалыг ёзугаар ойнааннар. Маңаа хөй санныг чаалап алганы арыг тиилээн командага бирги черни ээлээр.

Хоочуннар аразынга эртген чылгы республика чемпиону — Кызылдың командазы Чөөн-Хемчиктиң спортчуларын 2:0 санга, барыын-хемчикчилерни 2:1-ге түс-түзүнде уткаш, эрзиничилерге 1:2 санга уттуруп кан. Маңаа Чөөн-Хемчиктиң хоочуннары база эки ойнааш, түңнелинде кызылчылар-биле дөмей, 5 санныг болу берген. Ындыг-даа болза, финал оюн үезинде чөөн-хемчикчилер кызылчыларга уттурупкан турган. Ынчангаш, ону барымдаалааш, тиилелгени Кызылдың волейболистеринге тывыскан. Олар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитединиң кубогун, бирги черниң дипломун, вымпелди болгаш өртектиг белектерни чаалап алганнар. Ук команданың хоочун волейболистери Т. А. Стал-оол, Ф. . Дажы, М. К. Шыырап, Н. Б. Кувёзин болгаш оон-даа өскелер кашпагай, демниг ойнааннар.

Эрзинниң спортчулары үшкү черни төлептиг-биле ээлээннер. Ол команданың кежигүнү М. Кылгыдай эки халдакчы деп тускай шаңналды чаалап алган.

40 хардан өру назылыг спортчуларның бо маргылдаазы эрткен чылдарга деңнээрге, элээн организастыг болгаш массалыг болган. Маңаа сүт-хөлчүлер болгаш бай-тайгажылар база идепкейлиг киришкеннер. Командага бүрүзү тускай спорт хептиг, ойнакчы бүрүзү дугаарлардыг болганы маргылдааны улам көрүштүг болдурган.

Б. САЛЧАК.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың хоочун спортчулары; шаңналдарны тывыскып турары; финал оюннарының бирээзинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ТВ

АПРЕЛЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Стратегия победы». Хөй сериялыг телефильм. 9-ку фильм. «Бир эвес дайзын дужуп бербес болза» 9.50 — «Аян-чорукчулар «лувр». 10.50 —Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Өрт болдурбазының дугайында док. фильмниң премьеразы. 14.55 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.25 — Делегей конкурстарының лауреады Т. Климова ойнаар (фортепьяно). 15.55 — «Славяногорск». Док. телефильм. 16.05 — Сээн ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Улуг эгелээшкин». 16.45 — «Горизонты Кампучии». Кино-очерк. 17.15 — С. Орехов ойнаар (гитара). 17.35 — «...Чтоб другом стать природы» РСФСР-ниң шөл ажыл-агыйының министриниң оралакчызы дамчыдылгага киржир. 18.10 — Ракета шериглериниң дугайында док. фильм. 18.20— Арфалар квартеди ойнаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Уходящее солнце Джайлиу». Док. телефильм. 19.10— «Делегей болгаш аныяктар». 19.45 — В. Кунченко ырлаар. 19.55 — Х. Луйк. — «Звездный час». Телешии. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мир без войны». Телефильм. 22.35 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ — АКШ. 23.15—23.35— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Заповедь». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7-ги класс. Ыракы Чөөн чүктүн бойдузу. 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. Индустриализацияже оруу. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Астрономия. 10-гу класс. Галактикалар. 13.10. — С. Гудзенконуң поэзиязы. 13.45 —«Знай и умей». Школачыларга эртем-шинчилелдиг док. фильм. 14.15 — М. Шагинян. Док. фильм 2-ги фильм. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.20 — Эрес-дидим чоруктуң дуруму-биле.

КЫЗЫЛДАН

18.50 — Уруглар фильм. 19.05 — «Азия төөгү». 19.35— Телемедээлер. 19.45 — «Партияның сагыш салыышкынынга — шалыпчы күш-ажылы-биле харыылаалыңар». СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшиниң чугаазы.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Ынакшыл ырлары». Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Снег в июле» док. телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги серия. 22.40—23.05 — «Комментарий к будущему». Эртем-популярлыг фильм.

Агаар

Бөгүн республикага бүргек, аязыр. Чамдык черлерге дүне ол хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 2—7 градус соок, хүндүс 9—14 градус чылыг болур.

Кызылга бүргей, аязыр. Чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне ноль градус чедир соор, хүндүс 11—13 градус чылыыр.

Автоорукутарга чамдык черлерге дүне ол хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр. Дүне 3—7 градус соор, хүндүс 9—14 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Третья сторона монеты» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «В тридевятом царстве» 9.30, «Властелин времени» 11.20, 13.20, «К-клуб: «Подружка» 15.00, «Африканец» 17.00, 19.55, 20.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Король джунглей» 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Три дня «Кондора» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

Хүндүлүг кызылчылар болгаш хоорайның аалчылары!

Республика найысылалының Красноармейск кудумчузунуң № 102 бажыңында **«Ажыл-агый, бараанныры», «Спорт бараанныры», «Аяк-сава», «Канцелярия бараанныры»** садыглыг үлетпүр бараанныр садар чаа № 11 магазин ажыттынган. Магазинде ол ышкаш Ада-чурттуң Улуг дайынының Кызылда чурттап турар киржикчилеринге таарымчалыг кылдыр «Салониу» база тургускан.

Магазин 10-дан 20-шакка чедир ажылдаар, чапсарлаары—14-тен 15 шакка чедир. Дыштаныр хүнү — воскресенье.

Чаа магазинге кээриңче Силерни чалап турар.

ЧАРЛАЛДАР

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң республика уран чүүл школазы 1985—1986 өөредилге чылынга тыва национал бичии уругларны өөренири-биле чыып турар.

Салбырлары: фортепиано, хылдыг хөгжүм херекселдери — (скрипка, виолончель). 7 хар чедир назылыг уругларны хүлээп алыр.

улустуң болгаш үрер хөгжүм херекселдери — (домра, баян, аккордеон, флейта, гобой, фагот, кларнет, ксилофон). Ниити билиг школазының 3-ку клазын дооскан уругларны хүлээп алыр.

Школага өөреникчилерниң музыкага сундулуун (дыңнаарын, ритмин, аялга доктаадыр эргазы) хынап, барымдаалап көөр.

Ада-иелерге консультациялар бо чылдың Май 27-ден 31-ге чедир хүндүскүнүң 14 шакка чедир болур.

Конкурс моон адаанда адресте июнь 3-тен 6-га чедир болур. **Кызыл хоорай. Ленин кудумчузунда № 2 бажың. уран чүүлдер училищези. өрээл № 20.**

ДЫҢНАДЫГ

1985 чылдың апрель 17-де, средада, СЭКП обкомунуң Политиктиг чырдыышкын бажыңынга кежээниң 18 шак 30 минутада хөйге «Европага тайбыңны, айыыл чок чорукту, назы ажылтажылганы хандырар» деп темага лекция бо дүрүн дыңнадыр тур.

Лекцияны философия эртемнерниң кандидаты, Новосибирскиниң Сүт транспортунуң институдунуң философия болгаш эртемниг коммунизм кафедразының эргелекчизи доцент Геннадий Данилович **Лихачев** кылыр.

Лекцияже кирер абонементилер ёзугаар. Лекцияны кээп дыңнаарын күзээннерни шуптузун чалап турар.

ШЫН Редакцияның адрези:

687000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; хөдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3093.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС-00506.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 88 (12778) | 1985 чылдың апрель 16, вторник | 1925 чылдан үнделиттинген. | Өртээ 3 копеек.

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

«1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде чоннуң чагыгларын ёзугаар сад ажыл-агыйлыг эштежилгелерге чуртталга бажыңнарын, тудугларны, гаражтарны болгаш өске-даа деривишкиннерни септээринге база тударынга ачы-дуза чедирилгелерин хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1985 чылдың март 7-де хүлээп алган, ол доктаал болза 1986—2000 чылдарда чоннуң херегкел бараанныарының бүдүрүлгезин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң комплекстиг программазының тудуш кезээ болуп турар.

Чуртталга бажыңнарын (квартираларны, бажыңнарны) септээр, тудар, шеверлээшкинин экижидер, деривр, сад ажыл-агыйлыг эштежилгелерге тудугларны, хамаатыларның транспорт аймааның гаражтарын болгаш өске-даа тудугларны кылыр талазы-биле ачы-дуза чедирилгелеринге чоннуң херегцели совет улустуң чаагай чорууунуң бедээниниң түңнелинде улгатканын доктаалда демдеглээн. Ооң-биле чергелештир, ол ачы-дуза чедирилгелеринге херегледер чедир хандыртынмайн турар.

1986—1990 чылдарда чуртталга бажыңнарын (квартираларны, бажыңнарны) хамаатыларның акша-хөреңгилериниң күзели-биле септээр, хуузунда чуртталга бажыңнарын, кооперативтерниң болгаш хуузунда гаражтарны (блоктарлыг бир болгаш ийи каъттыг), хамаатыларның транспорт аймааның турар черлерин тудар талазы-биле даалгаларны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге доктааткан.

Ведомстволарның чуртталга фондузунуң чуртталга бажыңнарын (квартираларны, бажыңнарны) хамаатыларның күзели-биле септээриниң ачы-дуза чедирилгелериниң ол-ла үеде хемчээлдерин ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга тодаргайлаан.

Бо доктаалда айыткан даалгаларны күүседиринге хереглээр материал-техниктиг курлавырларны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга тускайлап бээрин ССРЭ-ниң Курланы болгаш ССРЭ-ниң Курхандырылгазы чыл планнарынга айтыр ужурлуг.

Септелге-тудуг ажылдарын күүседиринге, квартираларны (бажыңнарны) шеверлээринге, дерииринге ажыглаар материалдарның болгаш кылыгларның белеткекчилери — ССРЭ-ниң Тудуг материалдар үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Химия үлетпүрүнүң министерствозу болгаш өске-даа министерстволары база ведомстволары ол материалдарның болгаш кылыгларның номенклатуразын калбартыр, шынарын, даштыкы хевирин улам мыңай экижидер талазы-биле хемчеглерин боттандырар, оларны эргежок чугула четчир хемчээлдиг кылдыр бүдүрерин хандырар хүлээлгелиг.

Септелге-тудуг ажылдарынга болгаш хамаатыларның акша-хөреңгилериниң күзели-биле квартираларның (бажыңнарның) шеверлелин экижидер, деривр талазы-биле ажылдарга экижиткен шынарлыг материалдарны болгаш кылыгларны бирги ээлчегде тускайлаарын база чорудуп бээрин 1986 чылдан эгелээш хандырарын ССРЭ-ниң Курхандырылгазынга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасткан.

ССРЭ-ниң Курхандырылгазының чер-черле органнары ол материалдарны болгаш кылыгларны номенклатура ёзугаар комплекстиг болгаш сортаментилиг чорудуп бээрин, ол ышкаш септелге-тудуг ажылдарын, квартираларның (бажыңнарның) шеверлелин экижидер, дериишкинин кылыр талазы-биле ажылдарны күүседип турар организацияларга продукция белеткекчилериниң — бүдүрүлгелерниң талазындан ук материалдарны болгаш кылыгларны чорудуп бээринге контрольду хандырар ужурлуг.

Хамаатыларның акша-хөреңгилериниң күзели-биле оларның чагыгларын ёзугаар күүседир септелге-тудуг ачы-дуза чедирилгелериниң" даңзызын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары 1985 чылда ажылдап кылыр болгаш бадылаар хүлээлгелиг.

Доктааттынган даалгаларга немей хамаатыларның акша-хөреңгилериниң күзели-биле хуузунда чуртталга бажыңнарын, сад ажыл-агыйлыг эштежилгелерге тудугларны, кооперативтерниң гаражтарын ийи каъттыг кылдыр болгаш чер адаанга-даа кевээлиг арга-биле тударын 1986—1990 чылдарда хандырарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасткан.

Бо сорулгаларга капитал салымышкыннарының, тудуг-монтаж ажылдарының лимиттерин болгаш кевээлиг ажылдарның хемчээлдерин чыл планнарының төлевилелдеринге эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге айтып бээрин ССРЭ-ниң Курланынга даасткан.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери планнар төлевилелдерин ажылдап кылырда айыттынган ачы-дуза чедирилгелериниң хемчээлдерин ССРЭ-ниң тудуг министерстволары-биле, ол ышкаш тудуг-монтаж база септелге-тудуг организацияларлыг ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары-биле дугуржур болгаш планнар төлевилелдери-биле кады чогуур саналдарын ССРЭ-ниң Курланынга хары үеде киирер ужурлуг.

Кооператив гаражтарын ийи каът кылдыр болгаш чер адаанга-даа тударынга төнчүткен фондуларның күзели-биле тускайлаан материалдарга немей материалдыг эргежок чугула курлавырларны (ооң иштинде тус черниң тудуг материалдарын) тывар дугайында эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга айтышкын берген.

Сад ажыл-агыйлыг эштежилгелерге чуртталга бажыңнарын септээр болгаш тудар, хамаатыларның транспортунга гаражтарны болгаш турар черлерин кылыр, хамаатыларның чагыгларын ёзугаар өске-даа тудугларны деривр ажылдарны аңаа эргежок чугула бүдүрүлге баазалыг специализастаттынган септелге-тудуг организацияларының күжү-биле боттандырарын чугулдуг деп санаан.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары бо доктаалда айыттынган септелге-тудуг ачы-дуза чедирилгелерин күүседиринге айыткан организацияларны, ол ышкаш бот-орулга-чарылгалыг участоктарны чугула болган черлерге тургузарын хандырар ужурлуг.

Чоннуң чагыгларын ёзугаар ажылдарны күүседир кылдыр специализастаттынган септелге-тудуг организацияларын тудуг машиналары-биле, механизмнер, дериглер, херекселдер, транспорт аймаа-биле, ол ышкаш ук организацияларының ажылдакчыларынга таарымчалыг бүдүрүлге болгаш санатори-амыдырал байдалдарын хандырарынга амыдырал болгаш бүдүрүлге ужур-дузалыг инвентарь бажыңнары-биле хандырарының нормативтерин ССРЭ-ниң Куртудуу 6 ай хуусаада ажылдап кылыр болгаш ССРЭ-ниң Курланы-биле база ССРЭ-ниң Курхандырылгазы-биле дугурушкаш, бадылаар ужурлуг.

Специализастаттынган септелге-тудуг организацияларынга айыткан тудуг техниказын, дериг-херекселдерин, транспорт аймаан болгаш инвентарь бажыңнарын бадылаан нормативтерге дүүштүр тускайлап бээрин чыл планнарынга айтырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга даасткан.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары хамаатыларның чагыгларын ёзугаар оларның акша-хөреңгилерин киириштирбишаан, квартираларның (бажыңнарның) экижиткен шеверлелин болгаш дериишкинин кылыр талазы-биле ажылдарның хемчээлиниң улгадырын хандырар ужурлуг, мынчаарга 1990 чылга чедир ол ажылдарның хемчээли күрүнениң капитал салымышкыннарының күзели-биле туттунуп турар чуртталга бажыңнарының ажыглалга киирген ниитизи шөлүнүң 20—25 хуузу четкен турарын барымдаалап көөрү негеттинип турар.

ССРЭ-ниң Куртудуу болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери хамаатыларның транспорт аймааның гаражтарын болгаш турар черлерин, хамаатыларның акша-хөреңгилериниң күзели-биле тударының чаңгыс ээй төлевилелдерин 1985—1986 чылдарда ажылдап кылыр хүлээлгелиг.

Чуртталга бажыңнарын септээр талазы-биле ажылдарны чорударының нормативтиг хуусааларын, ол ышкаш бо доктаалда айытканын ёзугаар чоннуң чагыглары-биле объектилерни тударының хуусаазының норма-чижектерин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле кады ажылдап кылырын база 1986 чылдың июль 1-ге чедир бадылаарын ССРЭ-ниң Куртудуунга даасткан.

Хамаатыларның акша-хөреңгилериниң күзели-биле чуртталга бажыңнарын болгаш өске-даа тудугларны септээр база кылыр талазы-биле ачы-дуза чедирилгезин улам мыңай хөгжүдерин хандырарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга сүмелээн, ол сорулга-биле:

чуртталга бажыңнарын (квартираларны, бажыңнарны) септээр талазы-биле ачы-дуза чедирериниң хемчээлин 1985 чылдаазы-биле деңнээрге 2000 чылда 4 катап, а хуузунда бажыңнарны тудар талазы-биле — 3,5 катап улгаттырар; сад участоктарын тургузарынга эргежок чугула хемчээлдиг кылдыр сад ажыл-агыйлыг эштежилгелерге тудугларны кылырын боттандырар; ол-ла чылдарда кооператив гаражтарын болгаш машиналар турар черлерин 6 миллион машинага четчир кылдыр ажыглалга киирер.

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң ол-ла чылдарда планнарының төлевилелдеринге үстүнде даалгаларны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга тодаргайлап бээрин ССРЭ-ниң Курланынга даасткан.

Бо ачы-дуза чедирилгелерин күүседиринге ажыглаар материалдарның болгаш дериглерниң үүрмектеп садар өртектерин киириштирбишаан, септелге-тудуг ачы-дузаларын көргүскени дээш чон-биле санажылгаларның дугайында саавырны ССРЭ-ниң сонуургалдыг министерстволары биле болгаш ведомстволары биле кады ССРЭ-ниң Сан министерствозу, ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитеди 6 ай хуусаада ажылдап кылыр болгаш ССРЭ-ниң Курланы-биле болгаш ССРЭ-ниң Куртудуу-биле дугурушканы ёзугаар бадылаар ужурлуг.

Дараазында чүүлдерни база доктааткан:

чуртталга бажыңнарын (квартираларны, бажыңнарны) септээр, хуузунда бажыңнарны, сад ажыл-агыйлыг эштежилгелерниң тудугларын, хамаатыларның транспорт аймааның гаражтарын, турар черлерин болгаш хамаатыларның акша-хөреңгилериниң күзели-биле өске-даа тудугларны кылыр талазы-биле тудуг-монтаж болгаш септелге-тудуг организацияларының күүседир ачы-дуза чедирилгелерин ук организацияларның чагыртып турар черлериниң хамаарылга чокка чонга ачы-дуза чедирилгезин боттандырарының хемчээлинге планнаар болгаш барымдаалап көөр;

чуртталга бажыңнарын септээр, хуузунда чуртталга бажыңнарын, хамаатыларның транспорт аймааның гаражтарын, турар черлерин болгаш хамаатыларның акша-хөреңгилериниң күзели-биле өске-даа тудугларны кылыр талазы-биле ачы-дуза чедирериниң күүседип турар септелге-тудуг организацияларының ол ачы-дуза чедирилгелериниң хемчээлин оларның тудуг-монтаж ажылдарының ниити хемчээлиниң 75 хуузу чедир азы оортан ажып турар болза, ажылдың болгаш социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрерде ук организацияларның ажыл-чорудулгазын чонга амыдыралдың ачы-дуза чедирилгезин боттандырарының хемчээлин күүсеткениниң түңнелдерин барымдаалап үнелеп көөр.

Чоннуң акша-хөреңгилериниң күзели-биле септелге-тудуг ачы-дуза чедирилгезинге ам күштүг болуп турар прейскурантыларны чурумчудар болгаш эргежок чугула болган таварылгада чаа прейскурантыларны ажылдап кылыр дугайында эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Куртудуунга, ССРЭ-ниң Сан министерствозунга айтышкын берген, кылып турар ажылдарның бот-үнезин чиңгедирин болгаш оруулганы хандырарын ол прейскурантыларга айтырын демдеглээн.

Заводка бүрүн белеткээн кезектерден шкаф хевирлиг кылдыр чыып эптээринге үндезилээш, эптиг кылдыр планнаттынган квартираларның чуртталга бажыңнарының шенелде тудуун чоннуң акша-хөреңгилерин киириштирерин барымдаалавышаан, ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң министерствозу-биле кады 1985-1986 чылдарда организастаарын ССРЭ-ниң Куртудуунга даасткан.

Чоннуң чагыгларын ёзугаар септелге болгаш тудуг ажылдарын кылып турар организацияларга херектиг холга ап чорууур электрижиткен болгаш пневматиктиг херекселдерни, ажылдарны комплекстиг механизастаарының дериг-херекселдерин бүдүрери болгаш ук организацияларны оларның-биле хандырары дээш харысалгазы Тудугнуң, оруктуң болгаш коммунал машина тудуунуң министерствозунга даандырган.

Чуртталга бажыңнарын (квартираларны, бажыңнарны) септээр, тудар, шеверлелин экижидер, деривр, сад ажыл-агыйлыг эштежилгелерге тудугларны, чоннуң чагыгларын ёзугаар гаражтарны болгаш өске-даа тудугларны кылыр талазы-биле даалгаларны күүседиринге херегледир комплекстиг механизацияның айыттынган дериг-херекселдерин болгаш тускай ажыглаар херекселдерниң эргежок чугула четчир хемчээлдиг кылдыр эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга тускайлап бээрин материал-техниктиг хандырылганың чыл планнарынга айтырын ССРЭ-ниң Курхандырылгазынга даасткан.

Чоннуң чагыгларын ёзугаар туттунуп турар хуузунда чуртталга бажыңнарының бирги ээлчегде четчелээринге херектиг инженерлиг дериишкиннерни Тудугнуң, оруктуң болгаш коммунал машина тудуунуң министерствозу чогаадып кылыр болгаш массалыы-биле бүдүрерин 1985-1986 чылдарда шиңгээдип алыр хүлээлгелиг.

Бо доктаалда айытканын ёзугаар чонга ачы-дуза чедирерин күүседир септелге-тудуг организацияларының чагыгларын бетон, демир-бетон, чаазынга, металл болгаш өске-даа кылыгларны, кургаг холумактарны, составтарны болгаш шимдериглерни бүдүрерин база чорудуп бээрин тудуг министерстволарының болгаш ведомстволарының бүдүрүлгелеринге, организацияларынга чөпшээрээн.

Чуртталга бажыңнарын септээринге болгаш тударынга чонга дуза чедирер сорулга-биле чуртталга бажыңнарын септээринге база тударынга ажыглаар биче механизацияның дериг-херекселдерин болгаш херекселдерин чонга хөлезинге бээрин ук хуусаада чүүлдерни хөлезиледир амгы бар пункттуларга болгаш ательелерге организастаар болгаш бо ажылдар талазы-биле специалистерниң консультацияларын чорудар дугайында, мындыг ачы-дузаларны чедирер талазы-биле пункттуларны септелге-тудуг организацияларынга тургузар дугайында айтырыгларны чугаалажып көөрүн болгаш шиитпирлээрин эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даасткан.

Улам эки ажылдаарын хүлээндирип турар

СОРУКТУГ АЖЫЛДААР

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бистиң республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле доктаал хүлээп алганын сеткил хайнышкын-биле номчуп таныштым. РСФСР-ниң 14 областарының, крайларының болгаш автономнуг республикаларының партия болгаш совет организацияларының тудуглар кылырынга шеф дузазын чедирер дээн эгелээшкини бистиң чурттуң улустарының быжыг найыралдыының көскү херечизи болуп турар-дыр. Ол бүгү партия, чазактың өндүр-чаагай аас-сагыш салымышкынының ачызында деп билдим. Аңаа төлептиг харыы кылдыр кижиниң улам хол дыңзыт, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаксаазы келир-дир.

Мен «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырының № 1 хойжу бригадазында хойжулаа-ла элээн каш чыл болу берген мен. Өөм ээзи Алдын-кыс Сендажиевна биле сөөлгү үш чылда төрүүр хой кадарып келдивис. Совхозувустуң удуртукчуларының кичээнгейлиг чоруу, малчыннарга шыңгыы хыналдада болур кыштаглаашкынны чединмишкинниг эрттирерин бисте улуг деткимче болуп турар. Мал чемнериниң, суғну узуктелиишкин чок бээп турар. Тускай эртемниглер кодааннарны доктаамал эргип турарлар. Төрүүр 303 хоюувустан бо хүннерге чедир 309 хураганы камгалап алган доруктуруп турар бис. 1985 чылда алган социалистиг хүлээлгелеривисти бүрүн күүседир дээш моон-даа артык сорук күштүг ажылдаар бис.

П. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик район.

БИСТИҢ ХАРЫЫВЫС БОЛУР

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң чоокта чаа болган ээлчеглиг хуралынга Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедириниң дугайында айтырыгны чугаалажып көргенин, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында ажыктыг камнамалдарны ажылдаарының үндезининге РСФСР-ниң автономнуг республикаларының хеймери болур бистиң республиканың үлетпүрүн хөгжүдери, кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин болгаш ону болбаазырадып ажылдап кылырын улам мыңай ковудедирин көрдүнүп турарын Барыын-Хемчикте чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери солуннардан улуг сонуургал-биле таныжып. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың аа сагыш салымышкынынга харыы кылдыр бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип турар.

Бистиң республикага чуртталга бажыңнарын, бүдүрүлге болгаш социал-культура объектилерин шеф дузаламчызы кылдыр тудуп бээриниң дугайында РСФСР-ниң 14 областарының, крайларының болгаш автономнуг республикаларының партия, совет организацияларының инициативазы бөдүүн ишчи бистерниң сеткил-сагыжывысты өөртүп, магадаадып турар. Бистиң хөй национальдыг Төрээн чуртувустуң акы-дуңма улузу Тывавыстың экономиказын хөгжүдеринге дуза кадып, холун сунуп, бүгү ачы-дузазын чедирип кээринге өөрүп турар бис.

Ажылдың участок бүрүзүнге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаары, камналганы болгаш хумагалыг чорукту күштелдирип, сагылга-чурумну быжыглаары, планныг онаалдаларны чединишкинниг күүседири — төрээн партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың аа сагыш салымышкынынга бистиң харыывыс болур.

В. СОТПА,
районнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң ажылчыны.

ДОЛУ КҮШ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен Политбюрозунуң хуралынга бистиң республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир, чуртталга бажыңнарын, ниити билиг школаларын, уруглар садтарын, социал-культура амыдыралының өске-даа объектилерин тудуп, ажыглалгага киирерин шапкын чорудар дугайында айтырыгны чугаалашканы бистерни, тудугжуларны, дамчок өөртүп турар.

Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазаавыс Тываның социал хөгжүлдезинче улуг кичээнгейни салып турар-дыр. Чоокку үеде бистиң республикага хамаарышкан үш дугаар доктаалды хүлээп ап турары ол. Бо удаада тудуг ажылын чорударының программазын чурттуң 14 областарының, крайларының, автономнуг республикаларының шеф дузазын көргүзериниң инициативазы-биле быжыглаан, олар бисте улуг дуза көргүзүп, холун сунуп турар-дыр.

Ол бистерни кей-ээтт киирип турары-биле чады бисте улуг харысалганы онаап турар. Кижи бүрүзү ийи-үш дакпыр күженишкинниг ажылдаар, тудугжу кижиниң адын сыкпас, дузалап келир эштеривистиң мурнунга эрес, ажылгырывысты көргүзер ужурлуг бис. Бо харысалгалыг үеде ажылдан оспаксыраар, салдынчак ажылдаар кижилер бистиң аравыска турбас, партия, чазаавыс бистиң дугайывыста ол хире сагыш салып турда, ону медереп билир, аңаа харыы кылдыр кижи бүрүзү харысалгазын бедидер, долу күш-биле ажылдаар ужурлуг.

В. БОРБАК-ООЛ,
48 дугаар тудуг эргелелинде бригадир.

Апрель 20 — Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ТЕС-ХЕМЧИЛЕР — СУББОТНИККЕ

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл оюнга уткуштур апрель 20-де коммунистиг субботник эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң патриоттуг эгелээшкинин Тес-Хем районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының коллективтери изиг-биле деткип, аңаа белеткелди чорудуп, кылыр ажылдарының планын тургускан.

Районнуң аңнаар-тывыш ажыл-агыйының коллективи коммунистиг субботник хүнүнге онаапшыр боттарының кылыр ажылдарын баш удур белеткеп дооскан. Бүдүрүлгениң ажылчыннары, трактористер, аңчылар тайгада ыяш кескен участоктарының аштаалгазын чоруткан, тудугга ажыглаар 30 кубометр ыяшты, 50 кубометр одаар ыяшты белеткээш, ниитизи-биле 1150 рубльдиң ажылдарын күүсеткен.

Коллектив неженгүнүнерин ажылдаан акшазындан 125 рубльди беш чылдың фондузунче шилчиткен.

• • •

«Кызыл суббота» хүнүнде районнуң херегленичилер ниитилелинден ниитизи-биле 212 кижи [illegible] демниг үнер. Оларның аразындан столованың поварлары болгаш пекарняның ажылчыннары боттарының туруштарынга, а садыгжылар, контора ажылдакчылары район девискээрин аштап арыглаар, сүүр чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржир.

Субботникке белеткел ажылдары уламчылап турар.

Бистиң корр.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл оюнга уткуштур коммунистиг субботникке кылып чорудар ажылдарының планын тургускан.

Апрель 20-де күш-ажылдың байырлалынче 510 шекпээржилер демниг үнер. Оларның аразындан чолаачылар 16 чүък машиназынга 6720 тонна-километрни ажылдап кылыр, а механизаторлар 17 трактор-биле 1020 тонна-километрни ажылдап кылыр, 20 гектар шөлдүң шыгын базырар.

Суггатчылар звенозу «кызыл субботада» 25 гектар шөлдү суггарарын, суггарыглыг бугаларын септээрин хүлээнген. Шаң ажылчыннары ол хүн 25 тонна үрезинни арыглааш, чаштырарынга белеткээр.

Совхозтуң контора ажылчыннары коммунистиг субботник хүнүнде ийи кодан хой кажаазының кээжениин хоптарар болгаш сүүр чаагайжыдылгазының ажылдарынга киржир.

Шекпээржилер ол хүн ажылдаан акшазындан 900 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерлер.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң тараажылары часкы хову ажылдарынга ажыглаар бүгү техниканы септеп дооскаш, хову ажылдарынче организастыг киирген.

Ажыл-агыйда кодээ ажыл-агыйның машиналарын эки шынарлыг септээринге хой механизаторлар идепкейлиг киржикен. Хоочун механизатор Мандыкпан Оидар, Монгуш Улувас-оол, каңнакчы Монгуш Орус-оол дээш өскелер-даа септелге ажылдарының чарыжының мурнунга одуруунга келген.

«Искра» совхозтуң тараа шөлдеринде часкы шык базырымышкыны бо хүннерде эгелээн. Чаңгыс-Хадыңның шөлдеринде шык базырган тракторлар соксаал чок ажылдап турар. Хову турлаанда тараажыларның чемненир столовазын дерип, ажыткан. Ында хыштаныр болгаш удуур өрээлдерни база эки дерип белеткээн.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчик районда «Искра» совхозтуң хоочун тараажызы Мандыкпан Оидар биле аныяк механизатор Буян Ооржак шык базырыр турар техниканы хынап көрүп турары. Олар субботниктиң хүнүнде ховуга ажылдаарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Бистиң республиканың СЭКП райкомнарының пленумнарында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды экижидер дугайында айтырыгны чугаалажып турар.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

САМАГАЛДАЙ. СЭКП Тес-Хем райкомунуң ээлчеглиг пленуму дүүн болуп эрткен. «Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылдың сайзыраңгайжыдар талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны аңаа чугаалашкан. Пленумга илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар кылган.

Илеткелди болгаш пленумга санал бергеннер кадрларны шилип алырын, ажылга таарыштыр тургузарын болгаш кижизидерин сайзыраңгайжыдар талазы-биле районнуң партия организацияларының чорудуп турар ажылынга анализти берип, ында четпестерни шугумчулээн, моон соңгаар чорудар хемчеглерни тодаргай чугаалаан.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пленуму база болуп эрткен, кадрлар-биле ажылды экижидер дугайында айтырыг аңаа чугаалашкан.

Бистиң корр.

АГРАР ЭКОНОМИКАНЫҢ КУРЛАВЫРЛАРЫ

Эрткен субботада Кызылга кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууну бедидериниң айтырыгларының талазы-биле республиканың экономиктиг чөвүлел хуралы болуп эрткен.

Илеткелчи— Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы **М. Е. Абрамов** республиканың совхозтарының экономиктиг байдалының дугайында чугаалап, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууну бедидер талазы-биле сорулгаларга доктааган.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, Аъш-чем программазынга дүүштүр болгаш агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң экономиктиг чөвүлел хуралының материалдарынга хамаарыштыр кодээ ажыл-агыйның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларының экономиктиг ажыктыын бедидер талазы-биле сорулгалар болгаш оларда айтырыгларны эрткен чылын мындыг чергелиг хуралдарга чаңгыс эвес удаа чугаалашкан.

Ол айтырыглар талазы-биле хүлээп алдынган хемчеглер кодээниң ажыл-ишчилериниң ажыл-херектериниң түңнелдеринге салдарлыг боор, күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының талазы-биле он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылының пландарын күүседиринге идиг болган.

Эрткен чылын эът бүдүрериниң ортумак хемчээли 1983 чылдыынга деңнээрге 18.6 хуу, сүттүү — 6 хуу, чүүрганы — 3,3 катап өскен. Эът дужаарының дөрт чыл планы 101.2, сүттүү—103.9 хуу, чүүрганы—127.5 хуу күүсеттинген.

1984 чылда республиканың ажыл-агыйлары 150 муң ажыг тонна азы мурнундагы чылга деңнээрге 46 муң тонна, азы 30 хуу хөй тараны ажаап алган. Тараа садарының планы сөөлгү каш чылдарда бир дугаар күүсеттинген. 20 совхоз оон саарылгазындан 3 млн. рубль орулгалыг болган. Картофельдиң, ногааларның ниити чыымдазы өскен, мал чеми база хөй белеткеттинген.

Совет Тываның 40 чыл оюн демдеглеп эрттиргени 1984 чылда республика экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң пландарын чедишкиниг күүседир талазы-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи боор, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан деп илеткелчи чугаалаан.

Республиканың ниити чедиишкиннеринге Мөңгүн-Тайга районунуң «Тиилелге», «Кок-Тей» совхозтарның болгаш Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының ажыл-ишчилери эвээш эвес улуг-хуузун киирип. Бүгү-эвилел болгаш Бүгү-россия социалистиг чарыштарынга эки деп демдеглеткенер.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев партия Төп Комитединиң ээлчег чок март (1985 ч.) Пленумунга «Чүнүн-даа мурнунда бо чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң пландарын күүседир талазы-биле ажылды чедишкиниг доозар болгаш оон ачызында келир беш чылга бээзредиг эге базымны хандырар херек... XXVI съездиге, ТК-ның сөөлгү Пленумнарынга ажылдап кылдынган стратегтиг угланыышкын өскерилге чок болгаш мындыг болзун-даа. Ол дээрге чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, ниитилел амыдыралының бүгү талаларын сайзырангайжыдарынче угланыышкын-дыр» деп чугаалаан.

Ол бүгү экономиканы быжыглаар, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң, агроүлетпүр комплекизиниң адырларының ажыктыын бедидер талазы-биле улуг ажылга онзагай политиктиг ужур-утканы киирер ужурлуг.

Ийи чыл бурунгаар совхозтарга кодээ ажыл-агый продукциязының садып алыр өртектерин чаарткан, эвээш орулгалыг ажыл-агыйларга хамаарыштыр ол өртектерге немелде төлевирни бээри көрдүнген. Ажыл-агыйларның саң-хөө түңнелдери ол өскерилгелер соонда кандыг болганыл?

Ийи чыл дургузунда ниитизи-биле ажыл-агыйлар саң-хөө түңнели өртек улгаттырганы болгаш немелделерни санаарга 18.4 млн. орулгалыг, а немелделерни санавазка 45,5 млн. рубль карылгалыг болган. Олда үе иштинде күрүне дузаламчызының ниити түңү 63.9 млн. рубль болган. Эң хөй күрүне дузаламчызын Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары алган. Ынчалза-даа Каа-Хем районнуң совхозтарынга үндүрүп берген 8 млн. хире рубль оларның орулгалыг болурунга чедишпээн, ийи чылдың түңнели-биле район 1.5 млн. рубль карылгалыг боол арткан. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Тожу районнар база немээшкиннер-биле безин карылгалыг болганнар.

1984 чылда республиканың 67 совхозтарының 11-ниниң түңнел көргүзүглери мурнуку чылдыындан бедээн, 6-зы карылгалыг турганындан орулгалыг апарган болза. 22 ажыл-агый оларның иштинде «ҮТКА 25 чылы» орулгазын 500 муң рубльге, «Тээли», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг болгаш «Тес-Хем»— 400 муң ажыг рубльге, «Ленинчи оруқ», «Бүрен», «Кызыл тараачын», «Улуг-Хая», «Алдан-Маадыр» — 300 муң рубльге кызырган. Карылгалыг совхозтарның саны 18-тен 22 чедир өскен.

Бир эвес саң-хөө түңнелдеринден садып алыышкын өртектеринге немелделерни, ап каавтар болза, 1984 чылда ажыл-агыйлар 30.6 млн. рубль карылгалыг болур ийик. 1982 чылда, немелделер чок турда, ол көргүзүг база-ла ол хире турган. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң экономиктиг ажыктыг чорууну бичии бедээни садып алыышкын өртектерин улгаттырганындан, аңаа немелделерден чедип алдынган болганда, республиканың совхозтары эң кол чүүлдү—кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезин доктаамал болуруңам дээрезинде чедип албаан деп түңнелди моон үндүрүп болур.

Бүдүрүлгениң орулгалыг болуруунуң бир кол барымдаазы— бүдүрген продукцияның бот-үнези. Бистиң ажыл-агыйларывыста ону кудулаадырының талазы-биле ажылдар чедир чорутпаан турар. Оон түңнелинде ажыл-агыйларның бүдүрүп турар продукциязының бот-үнези деңнээр арга чок аңгы-аңгы болбушаан, колдуунда аар болуп турар деп, илеткелчи онзалап демдеглээн.

Эрткен чылын республиканың ажыл-агыйлары чер ажылының талазы-биле элээн чедиишкиннерлиг болза-даа, ниитизи-биле кодээ ажыл-агый культураларының дүжүттүг ам-даа планнаттынганындан куду боол артпышаан. Ынчангаш Аъш-чем программазынга дүүштүр тараан бир гектардан 11 центнер алыр турган 9.5 центнерни алган, картофельдиң, ногааларның мал чеми культураларының дүжүдү база планнаттынганындан куду болган.

Ол бүгүнүң чылдагааны чер ажылының чаа эвка системазын чедир шиңгээдип албайн, черни болбаазырадырының, кодээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң, дүжүттү ажаап алырының технологиязын сагывайн, агроүлетпүр каттыжыышкыннарының кежигүннериниң аразында бир демниг ажылдап шыдавайн турарында деп кысказы-биле чугаалап болур. Чер ажылының продукциязын ажаап ап турда болгаш багай шыгжааштынындан чидириглер база ажыл-агыйларга улуг каражаны чедирип турар.

Мал ажылында шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй боол артпышаан. Ооң түңнелинде сөөлгү чылдарда кодээ ажыл-агыйның ол чугула адырының ажыктыг чорүү бедииирден, харын кудулап турар. 1984 чылда республиканың ажыл-агыйлары мал ажылының продукциязының саарылгазындан, 1983 чылдыынга бодаарга, 6.6 млн. рубль эвээш орулганы алган. Ол колдуунда продукцияның бот-үнезиниң аартааанындан болган.

Мал ажылының продукциязын чедир албазы, ону бүдүрериниң болгаш садарының пландарының күүсеттинмейн турары, малдың баш саның эвээжеп турары, багай шынарлыг продукцияны сайгарып турары болгаш оон-даа өске чылдагааннар-биле мал ажылының хожудап турарын тайылбырлап болур.

Совхозтарның ажыл чорудулгазының база бир эң кол үнелел барымдаазы — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дээрзи чугаажок. Сөөлгү чылдарда республикада ниитизи-биле бо көргүзүгнүң өзүлдезин уттаааышкыны багай эвес дээрзин чугаалаар апаар. Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының шалың төлевири база өскен. Ынчалза-даа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чорууңуң өзүлдези ажыл төлевириниң өзүлдезин ажып турза-даа, чамдык ажыл-агыйларда бо көргүзүглер дедир болган. «Тээли», «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая», Тока аттыг, «Енисей», «Сукпак» болгаш «Тере-Хөл» совхозтарда ажылчыннарның ажыл төлевири эрткен чылын 1981 чылдыындан 3-тен 25 хуу чедир өскен болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1-ден 12 хуу чедир кудулаан.

«Бай-Тал», «Дөң-Терезин», «Шекпээр», «Кара-Хөл» «Тыва» болгаш «Совет Тыва» совхозтарда бир ажылчынның ажылының бүдүрүкчүлүү ап турар ажыл төлевиринден куду болган. «Бай-Тал» совхозта кодээ ажыл-агыйда хаара туттунган бир ажылчынның ажылының бүдүрүкчүлүү-биле алган ажыл төлевириниң бир чылда хемчээли 412 рубльге карышкак болган. Моон соңгаар мындыг «ажыл-чорудулга» черле туруп болур бе деп айтырыг боду-ла тургустунуп кээр.

Илеткелчи дараазында республиканың ажыл-агыйларында кодээ ажыл-агый техниказының, электроэнергияның, кывар-чаар чүүлдериниң болгаш чиг эттиң ажыглалынга доктаап, мында бар четпестерни шүгүмчүлээн. Машина-тракторлар чедир ажыглаттынмайн турар, оларның бүдүрүкчүлүүнүң хемчээли кошкаар туржук, харын-даа кудулап турар. Чижээлээрге, 1984 чылда бир тракторнуң бүдүрүкчүлүүнүң хемчээли 801 эталон гектар болган, азы 1980 чыл-биле деңнээрге, 5 хуу кызырылган. Тракторларның 13—15 хуузу чыл дургузунда үрелиишкиннерден ажыл чок тургулаар, а оларның септелгезинге чарыгдалдар планнаттынганындан 55—60 хуу хөй боол турар. Техниканы хуусаадан эрте үндүр бижиир чоруктардан база ажыл-агыйлар улуг каражалыг боол турар. Электроэнергияның, кывар-чаар чүүлдериниң артыр чарыгдаары дыка улуг боол артпышаан.

Эш М. С. Горбачев Агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң экономиктиг чөвүлел хуралынга, «Ажыл-агыйның чорударының экономиктиг методтарын чамдык органнар болгаш удуртукчулар ам-даа кошкак ажыглап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң болгаш ажыл төлевириниң өзүлдезин оын дүүштүрери, салымыкынарының дедир эгиишкини, фондуларны ажыглаары, продукцияның шынары, экономиканы быжыглаарынга ол факторларның ролю мышкаш, мындыг айтырыглар болганчок-ла уттундурун турар. Чамдык удуртукчулар болгаш специалистер бот-орулга-чарылгадан коргуп, ону шиңгээдип алырынче далашпайн турар. Бот-орулга-чарылганы ёзу-levир кылдыр ажыглап, оон кол принциптерин хажыдып, чамдык ажыл-агыйларда чарыгдалдарны колдуунда күрүнениң болгаш банк чээлидериниң күсели-биле дуглаарын оралдажып турар фактылар эвээш эвес» деп чугаалаан. Ол бүгүнү бистиң республиканың байдалдарынга долуду-биле хамаарыштырып болур.

Үстүнде айыттынган болгаш оон-даа өске четпестер кадрлар-биле ажыл, оларның депшели болгаш белеткели, оларның бышканы болгаш хүлээлгезин медерел билири, партияның негелделери-биле дүүшпейн турарындан база үнүп турар дээрзин март 30-те эрткен партия обкомунуң пленумунга айыттынган. Илеткелчи ол айтырыгга база доктаап, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер-биле чепсегленииишкининиң дугайын чугаалаан. Ол айтырыг бо хүннүң негелделеринге мракта дүүшпейн турар.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш оон дараазындагы-даа Пленумнарының шиитпирлериниң, партия болгаш чазактың оон-даа өске доктаал-шиитпирлериниң агроүлетпүр комплекизин улам хөгжүдеринче угланган өске-даа хемчеглерни дараазында чугула сорулгаларже угланганын кичээнгейге алыр херек. Кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрүп үндүрериинге болгаш орулгалыг ажылдаарынга эң таарымчалыг байдалдарны совхозтарга база өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге тургузар. Ону чедип алырда кол кичээнгейни экономиктиг бырaларже, ажыл-агыйларның бот-башкарылгалыг, тускайлан боол, ажыл-херекти чорударда хостуг болурунче, инициативаны болгаш ажыл-агыйжы чорукту хөгжүдеринче угландырар. Оон аңгыда салдынган эчис сорулгалар болза: бүгү-ле хандырылга болгаш белеткел бүдүрүлгелериниң база организацияларының кодээ ажыл-агый продукциязын белеткээриниң болгаш бүдүрериниң, оон шынарын бедидериниң, ажылды күүседириниң болгаш эчи-дүзе чедиириниң хуусааларын сагыырының талазы-биле харысалгазын бедидери, ол ышкаш эчис түңнелдерни чедип алырынга база кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыының өзеринге ол бүдүрүлгелериниң, организацияларының сонуургалдыг чорууну күштелдирери боор турар. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууну бедидериниң талазы-биле кол сорулгалар ол деп кысказы-биле чугаалап болур.

Мал ажылынга коллективтиг кeрээни болгаш бот-орулга-чарылганы калбаа-биле нептередириниң дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министри **И. Г. Лавриненко** кылган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң 1983 чылдың март 10-да үнген коллективтиг кeрээни шиңгээдип алырының талазы-биле организакчы ажылды күштелдириниң дугайында шиитпирн, агроүлетпүр комплекизиниң болгаш коллективтиг кeрээ айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хуралдарының сүмелерин удуртулга болуруп, республиканың партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнары коллективтиг кeрээни, бот-орулга-чарылганы нептередири база кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууну бедидери-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Бөгүн бисте коллективтиг кeрээ-биле ажылдап турар тараа, мал чеми, картофель болгаш ногаа бүдүрүп турар звеноларның, бригадаларның үрелгишкиниг ажылының дугайында чаңгыс эвес чижекти мааңа киирип болур. Амгы үеде республикада үнүш өстүрер шөлдериниң 36 хире хуузунда коллективтиг кeрээлиг коллективтер ажылдап турар.

Партия обкомунуң бюрозунуң республиканың мал ажылынга коллективтиг кeрээни болгаш бот-орулга-чарылганы калбаа-биле нептередириниң талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажыл дугайында доктаалы бо ажылга кол удуртулга болган. Ооң негелделерин күүседири-биле чамдык ажылдар кылдынган. Ооң түңнелинде амгы үеде мал ажылынга коллективтиг кeрээ-биле багай эвес көргүзүглерни чедип ап болуруңун чижектери ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң, Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының Хадын-Аксы, «Саян» совхозтуң Өөк болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермаларында бар апарган.

Кара-Булуң сүт-бараан фермазы— коллективтиг кeрээ-биле ажылдап эгелээнннерниң баштайгыларының бирээзи. Ооң удуртукчузу — дуржулгалыг бригадир, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Ф. А. Родионова. 1984 чылдың түңнелдери-биле ферманың коллективи республиканың сүт-бараан фермаларының аразынга социалистиг чарышка тиилекчи болган. 1 центнер сүттүң бот-үнези фермага 32 рубль 34 копеек, а районга болгаш республикага тус-тузунда 40 болгаш 53 рубль болган. Инек бүрүзүнден ортумаа-биле 2230 литр сүт саап алдынган. Чаа арга-биле ажылдап эгелээриниң мурнунда 200—210 рубль турганындан саанчыларның ажыл төлевири 250 рубль чедир өскен.

Ферманың дуржулгазы-биле таныжып көрээш, бо чылдың май 1-ден эгелеп коллективтиг кeрээже шилчиириниче элээн каш сүт-бараан фермазы белеткенип турар.

Шак мындыг эки көргүзүглерни «Сукпак» совхозта бода мал азыраар 4 звенону, «Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазын, «Чыраа-Бажы» совхозтуң 4 звенодан тургустунган хойжу бригадазын болгаш өскелерни-даа адап болур.

Ынчалза-даа мындыг коллективтер бисте конгуг эвээш, ниитизи-биле республикада коллективтиг кeрээни шиңгээдип алыры оожум чоруп турар. Республикада 73 сүт-бараан фермаларының чүгле 7-зи, 138 хойжу бригадаларның 31-и, бода мал азыраар 15 бригадаларның чүгле чаңгызы бригада кeрээзин ёзугаар ажылдап турар. Ынчангаш чер-черлерде РАҮК чөвүлелдериниң, ажыл-агыйларның удуртукчулары чоп-ла болза коллективтиг кeрээниң ужур-утказын тоомчалап көрбейн турар, чок-ла болза ону канчаар эгелээрин билбейн турар деп түңнелди үндүрүп болур.

Илеткелчи оон соонда бригада кeрээзин нептередиринде оон-даа өске четпес чүүлдерни чугаалап, ону шиңгээдип алырының эң кол чүүлдеринге доктааган. Бригада кeрээзин шиңгээдип алырының эң чугула принципи — оон кол үндезини болур бот-орулга-чарылга, ниитизинде — эки-тура-биле ажылдаар чорук, дараазында — бүдүрүлге нормаларын шык тургузары, оон соонда — кeрээлер чарылгазы дээш оон-даа өске чугула херек чүүлдер бо ажылда хөй.

Мал ажылынга коллективтиг кeрээниң ажыы дыка улуг, ону шиңгээдип ап, нептередири — республиканың мал ажылдыгларының чоокку үеде бир кол сорулгазы болур.

Кодээ ажыл-агый экономиказының Сибирьде эртем-шинчилел институдунуң Тывада комплекстиг салбырының удуртукчузу **Ю. Г. Полуях** бригада кeрээзин шиңгээдип алырының чогумчалыг аргаларының дугайында чугаалаан.

• • •

Хуралдың киржикчилери боттарының саналдарынга саң-хөө-экономика ажылын сайзырангайжыдарының, күш-ажылды организастаарын экижидериниң чаа мурнакчы аргаларын шиңгээдип алырының дугайын чугаалап, ажылда бар четпестерни айтып, оларны чок кылырының талазы-биле сорулгаларны салып турганнар.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **Ш. Д. Ооржак** планнаашкынның куду деңнели бүдүрүлгеге улуг докгар чедирип турарын демдеглээн. Эмин эрттир улгаттырган азы биччилеткен пландар бүдүрүлгеге шаптык боол, чер болгаш мал ажылдыгларының күш-ажылчы хөй-ээдын өжүрүп турар. Ынчангаш ажыл пландарын тургузуп тура, экономистер кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин киириштирип, салдынган сорулгаларны күш-ажылчы коллективтер хуралдарынга чугаалажып көөрүн практикалаар ужурлуг.

Үнүш ажылында болгаш мал ажылында ажылдап турар бригада кeрээлиг коллективтериниң дуржулгазының дугайында Сүт-Хөл районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң кол экономизи **Б. Д. Монгуш**, Кызыл районнуң РАҮК чөвүлелиниң даргазы **А. И. Семёнов**, Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозунуң кол зоотехниги **К. К. Кара-Сал** чугаалааннар. Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң директору **К. Б. Кууларның** оон удуртканы ажыл-агыйда бригада кeрээзи-биле ажылдап турар звенолар дугайында чугаазын хуралдың киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаан. Ында Д. М. Ооржактың болгаш Т. Х. Саттың удуртканы мал чеми белеткээр звеноларынга чүгле мал чеми белеткээр шөлдер эвес, харын-даа семиртир азыраар малды үзүп бээр дугайында звеноларның кежигүннериниң боттарының саналын совхозтуң дирекциязы деткээн. Ындыг чорук ажылчыннарга чыл дургузунда үзүк чок ажылдаар арганы берген болгаш продукция бүдүрерин улгаттырарынга оларның сонуургалын улгаттырарынга идиг болган.

ССРЭ-ниң Күрбанкызының Тыва республика конторазының эргелекчизи **В. А. Бадулин** бодунуң саналынга саң-хөө-ажыл-агый чурумун үреп турганының фактыларын айыткан. Ажыл-агый удуртукчуларының саң-хөө чурумун билбес чорүу, чамдыктарының ону сагыксавазы, күрүнениң өнчү-хөреңгизинге ээ ёзулуг эвес хамаарылгазы күрүнеге, кодээ ажыл-агыйга эвээш эвес каражаны чедирип турар.

Ажыл-агыйларның удуртукчуларының, зооветспециалистериниң, экономистериниң талазындан чогуур удуртулга, контроль чогундан мал ажылында чидириглер хөй деп СЭКП обкомунуң кодээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр килдизиниң эргелекчизи **Г. А. Заркевич** демдеглээн. Ол четпестер чамдык удуртукчуларның, тускай эртемниглерниң болгаш малчыннарының ажыл-агыйжы эвес, сандаргай чорууидан болган мал чидириглеринге, ол чидириглерни чажырып, түңнел документилерге меге бижимелдер кылырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунга салдынган сорулгаларны күүседиринче бүгү күжүн угландырарынче кыйгырган. Оларның эң чугулазы — мал ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының бо чыл болгаш беш чыл пландарын күүседири болур. Ол сорулганың чедиишкиниг күүселдези ажыл-агыйларның экономика албаның эки ажылындан, адырларның тускай эртемниглеринден улуг хамаарылгалыг. Ынчангаш план чурумун дүрген экижидери, малдың өлүп-хораар чорууидан болгаш кызыр болурундан чидириглерни эвээжедири чугула. Бир дугаарында, малдың баш санының шимчээшкинин доктаамал контрольга ап, ындыг чок продукция дужаарының хемчээлин кудулаадып, зооветеринарлыг ажылдың деңнелин бедидер апаар. РАҮК чөвүлелдериниң, Күрбанкыжының республика конторазының талазындан ажыл-агыйларда саң-хөө-ажыл-агый чорудулгазын шыңгыы контрольга ап, чидириглер үнүп болур оруктарны чок кылыр. Ажылга меге бижимелдер, артык төлээшкиннер, саң-хөө чурумун үрээр оруктар болгаш АҮК талазы-биле эштериниң совхозтарны мегелеп, хөй акша төледип аар оруктары-биле шыңгыы демиселди чорудары чугула. Ындыг четпестер чүгле бүдүрүлгеге багай салдарлыг эвес, харын-даа кижизидилге ажылының ажыктыг чорууну кудулады турар.

Ол бүгү экономиктиг ажылды үндезини-биле чаартырын үе негеп келген. Ажыл-агыйларның ажыл-чорудулгазының квартал, ай санында экономиктиг анализин кандыг-даа айтырыгны шиитпирлээриниң кол дээзү болуруп чедип аары чугула. Совхоз директору санап билир, билдилиг экономист болур ужурлуг.

Хуралга Барыын-Хемчик, Бии-Хем РАҮК чөвүлелдериниң, Таңды районнуң «Россия» совхозунуң, Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» совхозунуң удуртукчулары, тускай эртемниглери мал ажылында улуг четпес ажылдары дээш шыңгыы шүгүмчүлеткен.

Чөвүлел хуралга СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс ап, чүве чугаалаан. Республиканың кодээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң айтырыгларын принципиалдыг, шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалажып көргенниң ажыктыын демдеглээш, ол аграр экономиканы быжыглаар талазы-биле моон-даа соңгаар бодамчалыг ажылдаарының эргежок чугулазын айыткан. Экономиктиг айтырыгларның бүгү комплекизин ханызы-биле көөрү, оларны шиитпирлээриниче доктаамал сагыш салыры, совхозтарның экономиказын быжыглаары политиктиг, ажыл-агыйжы болгаш социал улуг ужур-дузалыг дээрзин медерел билири чугула боол турар.

Бирги ээлчегде учёт-отчётту организастаарын чурумчудары чугула. Ол дээрге: ажыл-агыйны чогумчалыг чорударының чайлаш чок негелдези-дир. Ол ажылды бар негелделерни шыңгыы сагып турган чорудар болгаш ол дээш специалистерниң база удуртукчуларының харысалгазын бедидер ужурлуг. Чидириглерниң боол турар чылдагааннарын болдурбас төлээде, акша-хөреңгини санаарынга өөренири, ажыл-агыйның күрүнеге чүнү берип болуруп чарыгдалдар кылырда дүүштүрери, материалдыг, күш-ажылчы болгаш саң-хөө курлавырларының бүдүрүкчүлүг эвес чарыгдаадарын кызырары чугула боол турар. Чамдык совхозтарның чыл санында-ла чылдагаан чок карылгалыг боол турарын аңаа чорук кылдыр санап болбас.

Аграр экономиканы сайзырангайжыдар талазы-биле нарын, кызымаккай ажылды СЭКП ТК-ның салган бедик негелделеринге дүүштүр чорудар ужурлуг деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Үлетпүр каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлгеге бригадаларының удуртукчулары-биле, специалистер болгаш эртемденнер-биле ужуражыышкынынга эш М. С. Горбачевтуң демдеглээни болза, «ажылды эде тургузары, чиг эттиң болгаш күчүлерниң единица бүрүзүндеп улам хөй кеди продукцияны алырынче чүткүүрү, күш-ажылдың чарыгдалдарын шиитпирлии-биле кызырары эргежок чугула. Ол дээрге, херек кырында бүдүрүлгениң интенсификастаары ол-дур». Ынчаарга бистиң республиканың совхозтарында фондунуң дедир эгидилгези болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду, продукция бүдүреринге чарыгдал хөй боол турар. Ол четпестерни чок кылыр талазы-биле ажылды хамыктың мурнунда Кодээ ажыл-агый министрествозу болгаш районнар эргелелдери, РАҮК-тар чөвүлелдери эгелээр ужурлуг. Оларның экономиканы удуртурунуң деңнели ам-даа куду боол турар.

Ажыл-агыйларның удуртукчуларының, специалистериниң ролю амгы байдалдарда канчаар-даа аажок улуг. Улуг-улуг коллективтерни удуртур кылдыр бүзүреттирген совхозтар директорларындан негелде онзагай боол турар. Ажыл-агыйның директорунуң туружундан, харысалгазындан болгаш ооң политиктиг бышканындан дыка хөй чүүлдер хамааржыр. Ындыг турбуже, дыка хөй удуртукчулар улустуң акша-хөреңгизин шуут санавастаан, саң-хөө документилерин көрбейн-даа оларга ат салыр, специалистерниң ажылын контрольдавайн турарлар. Бүдүрүлге организакчылары болганда, совхозтар директорлары специалистер-биле улам эки ажылдаар, оларның инициативазын деткиир, олардан негелдени бедидер херек. Специалист бүрүзүнүң аңаа даандырган участок дээш хууда харысаалгалыг болуруң, экономика айтырыгларын эки билирин чедип алыры чугула. Г. Ч. Ширшин кампаалганың хууда санын шиңгээдиринче, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннериниң хевирлерин билдилиг ажыглаарынче онза кичээнгейни угландырган. Партия болгаш совет органнар совхозтарның экономиктиг ажыл-чорудулгазынче улам ханылаар, удуртукчу, специалист, ажылчын бүрүзүнден хууда харысалга дээш негелдени күштелдирер ужурлуг. Совхозтарның экономиказын быжыглаары партия комитеттериниң кижилерни кампаалга-хумагалалдыг ээ кылдыр кижизидериниң, организастыг, корум-чурумнуг чорук, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чуруму дээш хүн бүрү демисежирин негеп турар. Олар бүгү аргаларны хамыктың мурнунда политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени, кеску агитацияны ажыглап турганы, ажылчы чоннарның экономиктиг билиин калбартып ханылады ужурлуг.

Үлетпүр-саң-хөө пландарын шын болгаш эки тургузуп билир, олар дээш удуртукчуларның болгаш специалистерниң харысалгазын күштелдирер херек. Совхозтарның эът дужаар планын чондан мал садып ап турганы, күүседириниң таарымча чок практиказын соксадыр ужурлуг. Ол чорук ниитилел бүдүрүлгезинге улуг каражаны таварыштырып турар. Хойжулар турлагларында малчыннарның хууда малын күрүнениинден аңгылаан турар ужурлуг.

Кодээ ажыл-агыйда дыка хөй четпестерниң чылдагааны удуртукчуларның болгаш специалистерниң экономика талазы-биле билииниң чавызында боол турар. Амгы үениң удуртукчузу болуру оларда экономиктиг билиин доктаамал бедидерин, ажыл-агыйны чорударының депшилгелиг арга-хевирлерин херек кырында ажыглаарын негеп турар. Ынчангаш удуртукчу кадрларның аттестациязын организастап турганы, оон-биле оларның экономиктиг билииниң деңнелин бедидери таарымчалыг боол турар.

Бистер кодээ ажыл-агыйның экономиказында байдалды үндезини-биле экижидер ужурлуг бис деп, Г. Ч. Ширшин түңнелинде чугаалаан. Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне бистиң республиканың дугайында канчаар-даа аажок сагыш салып турар. Ооң чаа илерээшкини Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин шапкынчыдарының дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалды хүлээп алганы боол турар. Совет Тываның ажылчы чоннары мындыг сагыш салыышкынга болгаш кичээнгейге чаа-чаа чедиишкиннер-биле харылаар. СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур ужурлуг.

Чер-чер Советтеринде

ХАРЫЫСАЛГАЗЫН, МЕРГЕЖИЛИН БЕДИДЕР

Улус депутаттарының Торгалыг кодээ Совединиң он тоску чыышкының ийиги сессиязынга чылган депутаттар кадрлар айтырыынга хамаарыштыр шыңгыы чугааны кылганнар. Аңаа илеткел кылган күүском даргазы Х. М. Шожал-даа, санал берген депутаттар-даа күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуну кодээ Советтиң девискээринде кадрларының дузазы-биле канчаар боттандырып турарын анализтээннер.

Ук сессияга Улуг-Хем районнуң кодээ Советтер күүскомнарының даргалары база киришкен.

Советтиң девискээринде турар күш-ажылчы коллективтерниң кол сорулгазы — партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаары болур. Ооң дузазы-биле күрүне пландарын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседир, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, коллектив кежигүнү кижи бүрүзүн коммунистиг ёзуга кижизидер ужурлуг.

Улус депутаттарының кодээ Соведи ооң күүскому бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның ажыл-чорудулгазы углап-баштаар, девискээриниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң комплекстиг боттандырар хүлээлгелиг. Бо сорулганы чедиишкиниг күүседир дээш Торгалыг кодээ Совединиң хамаатылары 1984 чылда чедиишкиниг ажылдаан дээрзин сессияга сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. Ылаңгыя Советтиң девискээринде турар «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ишчилери күрүнеге эът садар планын 111.4 хуу, сүттү — 102.5 хуу, дүктү — 108 хуу күүсеткен болгаш 852 муң рубль ажыг орулганы алган.

Бо болгаш өске-даа чедиишкиннерни дээш кодээ Совет эрткен чылдың түңнели-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Совхозтуң бүгү адырларында бо хүннерде 793 кижи ажылдап турар, оларның дептей ужу инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан хаакчылар. Мал ажылында 273 кижи хаара туттунган, хову ажылында 104, механизаторлар — 107, чолаачылар— 65, кандырылга албанында 68 кижи, өске адырларда — 132 ажылдакчы бар. Бо дээрге Советтиң девискээринге социал-экономиктиг хөгжүлдени хандырып турар ишчилер-дир. Оларның эрес-шудургу күш-ажылының ачызында үстүнде чедиишкиннер чедип алдынган, бо чылдың баштайгы кварталында күрүнеге эът болгаш сүт садарының пландары чедиишкиниг күүсеттинген. Күш-ажылды организастаарының чаа аргаларын — коллективтиг кeрээни мал чеминиң белеткелчилери, суггатчылар болгаш ногаажылар чедиишкиниг шиңгээдип алган.

СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин кодээ Советтиң хамаатылары таныжып болгаш оон ханы-биле деткээн деп сессияга демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң Пленумга чугаазын ажыл-ишчилер партияның стратегтиг угланыышкынының чайгылыш чогуунун бадыткалы деп хүлээп көрген. Ажыл-агый болгаш социал хөгжүлдениң айтырыгларын боттандырарынга, беш чылдың дөзүкчү чылының пландарын онаалдаларын күүседиринге бүгү политиктиг болгаш организакчы ажылды күштелдирерин, партияның ээлчеглиг XXVII съездизин, Улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткууруңче бүгү ишчилерни мобилизастаарын чугаа сорулга кылдыр депутаттар болгаш өске-даа активчилер көрүп турар.

СЭКП Тыва обкомунуң чоокта чаа болган VI пленумунга кадрлар айтырыын чугаалашкан, оон шиитпирлеринге дүүштүр Советтиң девискээринге кадрлар-биле ажылды күштелдирери негеттинип турар. Ынчангаш кадрларны шилиир, таарыштыр, тургузар болгаш кижизидер талазы-биле айтырыглар кол черни ээлеп турар. Бо талазы-биле ажыл ниитизи-биле багай эвес дээрзин депутаттар демдеглээннер. Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылды коллективтерге сагылга-чурумну чедип алыры дээш организацияларның удуртукчулары, бригадирлер, звено башкарыкчылары, фермалар эргелекчилери негелделиг ажылдап келген. Совхозта болгаш суурнуң өске-даа албан черлеринде, организацияларында специалистер чедир. бо хүннерде чүгле түдүг прорабы чок.

Аңгы-аңгы мергежилдиг ажылдакчыларның мергежилин бедидери-биле семинарларны суурда доктаамал эрттирип турар. Оларны хөй чыл ажылдаан дуржулгалыг эштер удуртуп турар. Чижээ, механизаторлар өөредилгезин —С. С. Даңзы-Белек, чолаачыларның Б. Х. Санаажык. Ол ышкаш кол зоотехник биле кол мал эмчизи зооветөөредилгени доктаамал организастап турар. Дуржулгалыг пропагандистер О. М. Седип, А. И. Ондар, В. Ф. Лобаченко олар суурнуң организацияларынга экономиктиг өөредилгени эрттирип. Кампаалга болгаш хумагалал чурумунуң талазы-биле салдынып турар сорулгаларны чонга тайылбырлап турарлар.

Совхозка кадрлар курлавырын тургузар талазы-биле айтырыгны база депутаттар хөйээ алган. Школа доозаннарны чурттуң тускай болгаш ортумак өөредилге черлеринче совхоз мурнундан өөредип чорудуп келген. Бо хүннерде чүгле дээди өөредилге черлеринде безин беш стипендиат бар.

Школачыларның мергежилин алыышкынының талазы-биле айтырыгны школа реформазының негелделерин ёзугаар база Советте шиитпирлеп турар. Оон чижээнге сессия үезинде бөлүк депутаттарның киирген негелдези база хамааржыр. Ында школачыларның бүдүрүлге бригадаларынга турлаг тудар талазы-биле айтырыгның узамдыгын туруп бергенин дыңнадып, харын бээрин директордан ыйлээннер. Совхоз директору Б. С. Седей аңаа харыылап, ол талазы-биле хемчеглерни дарый алырын аазаан.

Торгалыг ортумак школазында машина тургузуу өөредилгениң кичээлди дуржулгалыг дагдыныкчы, мурнакчы механизатор И. Мижит эрттирип турар. Эрткен чылын школа доосканнардан 10 кижи 3-кү класстың тракторист-машинизи деп шынзылганы алган.

Часкы, чайгы болгаш күскү кампанияларда үезинде школачылар тереээ совхозунга ажыктыг ажылдарны кылып, кодээ ажыл-агыйга хандыкшып турар дээрзин илеткелчи, санал бергеннер, чижээ башкы М. Т. Дажыкай демдеглээн. Олар совхозтан черни тускайлап алгаш аңаа ногаа айылаа тарып турар.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, кадрлар-биле ажылды күштелдирер талазы-биле четпестер база бар дээрзин сессияга демдеглээн. Ажылды эчизинге чедир кылырын бодавас, чүгле хүн эрттирер фактылар бар. Ол дугайында пекарня эргелекчизи У. К. Саккак бодунуң саналынга тодаргай чижектер-биле адап турганы, шүгүмчүлээн. Совхоз бүдүрүлгелериниң бирээзинде ажылдап турар хамаатыларының бир чамдыызы бухгалтерия ажылдакчылары оларның ажылдааан акшазын чедир төлевейн турар дугайында чугаалап, сайгарып бээрин оон диләән. Депутат—чоннуң тэлээзи болгай, ынчангаш, ол бухгалтерия аппаратының ажылдакчыларындан элеэш, удуртукчуларга чедир чугаалашкан. Оон илерээни чүл дээрге, демги хомудал киирген эштер боттары ажылга ак сеткилдиг эвес чорууну көргүзүп, даандырган херекти эчизинге чедир кылбайн, ара каап турганындан төлевири куду болган.

Ол бүгү-биле чергелештир ажылдан быдламыштаар, арагалаар, кем-херек үүлгедир оруктар Советтиң девискээринде ам-даа бар. Ол бүгүнү чайладыр талазы-биле кандыг хемчеглерни алыры чугула дээрзинге депутаттар доктаап, хемчеглерни тодараткаанар. Бирги ээлчегде СЭКП-ниң XXVII съездизинге болгаш улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур социалистиг чарышты улам дээштиг организастаарын, участок бүрүзүнге кадрларының харысалгазын, ажылдың түңнели дээш кижи бүрүзүнүң сонуургалын бедидерин чугула деп көрген.

Л. ЧЫДЫМ.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгезин № 83 «Шында».)

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Дамбажыковна **Ажы** — Хандагайты суурда ясли-садтың повары.

Кара-кыс Демировна **Норбу** — «Коммунизмче орук» совхозтуң секретарь-машинакчызы.

Нина Аракчаевна **Ооржак** — «Кызыл тук» совхозтуң ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Надежда Ивановна **Павлова** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Нина Найданмаевна **Салчак** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Сирзенмаа Сандыковна **Болат-оол** — Ү. Шынаа ортумак школазының столовайзының повары.

Чаңмаа Дамчайовна **Өлекпен** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Чоодуевна **Шалык** — О. Шынаа ортумак школазының интернадының ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Елена Санчановна **Агар-оол** — Берт-Дагның участок эмнелгезиниң санитарказы.

Чечек Сергеевна **Сорукту** — кино четкизиниң дирекциязының киномеханиги.

Чечек Шимит-ооловна **Шалык** — Берт-Даг суурда ясли-садтың ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Клава Хайдыповна **Дойнур** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Дизенмаа Сандыевна **Седен** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Казаковна **Саная** — Верт-Даг суурда магазинниң садыгжызы.

Нина Чоодуевна **Чамзырай** — Самагалдай ортумак школазының башкызы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Александра Сайыновна **Белек-оол** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Норжунмаа Туматовна **Донгак** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чолданай Түлүшевна **Докпут** «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Күрүмаа Чамыяновна **Донгак** — Шагаан-Арыг хоорайда аъш-чем барааннарының садыгжызы.

Кара-кыс Ховалыговна **Куулар** — улус депутаттарының Көк-Чыраа кожээ Совединиң күүскомунуң херек эргелекчизи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чыртак-кыс Түлүшевна **Бүрбү** — Хайыракан суурда уруглар садының ажылчыны.

Кара-кыс Донгаковна **Кертиклен** — Чодураа суурда өг-бүле ээзи.

Нина Масровна **Намашкина** — «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында ажылчын.

Байлаң-кыс Шактай-ооловна **Норбу-оол** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Ховуган Ховалыговна **Сензин** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Людмила Васильевна **Түлүш** — «Улуг-Хая» совхозтуң кадр килдизиниң инспектору.

Галина Валерьевна **Тюлюш** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Лариса Юрьевна **Баженова** — Чаа Шагаан-Арыг хоорайның ясли-садының ажылчыны.

Валентина Михайловна **Дажыр-оол** — Эйлиг-Хем суурда уруглар садының эргелекчизи.

Көпеек Монгушевна **Демчик** — Чаа-Хөл суурда ясли-садтың эргелекчизи.

Дадар Түлүшевна **Достай-оол** — Шагаан-Арыг хоорайның хлеб быжырар черниң ажылчыны.

Тамара Кыргысовна **Дулуш** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 3 КМК-зының ажылчыны.

Норжунмаа Тюлюшевна **Ендан** — Хайыракан суурда уруглар садының повары.

Людмила Дмитриевна **Мерзлякова** — Шагаан-Арыг хоорайның чунар-бажың ажылчыны.

Надежда Түлүшевна **Оюн** — Ак-Тал суурда ясли-садтың эмчи сестразы.

Тамара Экендейевна **Сундуй** — Чаа-Хөл суурда ясли-садтың повары.

Валентина Тоокпановна **Торжу** — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Анна Байкараевна **Чаш-оол** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың март 27.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

АЗИЯ НЕДЕЛЯЗЫ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Чер кырынга тайбыңның камгалаарынга, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, бүгү-ниитиниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиканы боттандырып чорударынга боттуг салышкынның киирериниге моол улустуң быжыг шиитпирлиниң чаа херечилели Моол Арат Республиканга бооп эрткен Азия неделязы болган.

Венаны хостаан хүнден бээр 40 чыл болганынга

ХОСТАКЧЫЛАРЫНГА АВСТРИЯ МӨГЕЙИП ТУРАР

Австрияның найысылалының кудумчулары бо хүннерде байырлал шинчи кирген. Кызыл Армияның ону фашистиг дарлалдан хостааныннын 40 чыл оюн Вена демдеглеп турар. Ылангыя Шварценберг-плац шол аажок хөлдүг, совет хостакчы дайынчыларга канчаар-даа улуг монумент ында ырактан-на көстүп турар. Ында мынча даан состер алдынландыр чырып турар: «Европаның улустарының хосталгазы болгаш хамаарышпас чорруу дээш немец-фашистиг ажелекчилерге удур тулчуушкуннарга амы-тынындан чарылган Кызыл Армияның маадырларынга мөңгеде алдар!» Советтер чуртунуң австрия черде өрнукшуттунган оолдар болгаш кыстарынга сактыышкынының ёзулалын бээри-биле өөрүп четтирген австрижилер аңаа кээп турар. Чурттуң девискээринге фашистер-биле тулчуушкуннарга 26 муң совет дайынчы амы-тынын берген. Монументтиниң баарында боодал-боодал дириг чечектер. Ол дээрге — маадырларның олум чок эрес-дидим чоруун үнелеп база хүндүлеп көргенинниң демдээ-дир.

Вена болза Германияның мурнуу районнарының чоогунга дайзынның камгаланырынга сөөлгү шивээ болуп турган. Бо чугула дузалал пунктузунуң буурап душкени-биле «Альпы шивээзи» дээр ол шивээге Гитлерниң кезек олурар дээн бүзүрели бүттейн барган. Ынчангаш Австрияның найысылалы болгаш оон чоок-кавызында районнар дээш тулчуушкуннар кадыг-дошкун болган.

Совет шериглер Венаны штурмаарын апрель 6-да дан бажында чоон болгаш мурнуу таладан эгелээннер. Дайзынның белүглежиишкиниң аткаарлаар оруун дуглаары-биле танк кезектери хоорайны чоон чүктен долганып келген. Хоорайның квартал бүрүзү дээш, а чамдыкта бажың бүрүзү дээш тулчуушкуннар чорууп турган. Тулчуушкуннар дүне безин соксаваан. Апрель 13-те дайзынның удурлаышкынын сый шаптырган. Совет шериглер Венаны бүрүнү-биле хостааннар. Оларның шалыпкын болгаш эрес-дидим хөделиишкиннери Европада эң чараш хоорайларның бирээзин фашистерге үрелир арга бербейн барган.

Совет дайынчы бодунуң дугайында чаагай сактыышкынны арттырып каан, ону чүгле Венадан эвес, а бүгү чурттан эскерип болур. Элээн каш хонук мурнунда Клостермариенберг суурга совет дайынчыларга тураскаал ажыттынган. Ол дээрге Кызыл Армияның хостааны баштайгы австри суур болур. Ында мынча деп бижээн: «Совет дайынчыларның Клостермариенбергче кирген хүнүнден бээр Австрияның катап тургузуушкуну эгелээн».

Совет солдаттар дөрт он чылдар мурнунда хосталганың игтүрү дээш Австрияның кыдыгаарын эрткеннер деп, Клостермариенберг общиназының баштыңы Т. Бери митингиге чугаалаан. Оларның хөй-хөйү Тиилелге хүнүнге чедир чурттавайн барган, бистиң хосталгавыс дээш, бистиң ажы-төлүвүстүң аас-кежии дээш олар амы-тынын бергеннер. Бөгүн бистер, ангы үеде чурттап турар кижилер, оларның эрес-дидим чоруу дээш маадырларга четтиргенивистиң демдээ кылдыр баштарывысты мөгейтип тур бис. 1945 чылдың апрель-майда, кажан фашистерниң сапыктары бистиң черивисти таптай баспастай бээрге, австрижилерниң кызыгаар чок өөрүп турганы хүннерни сактып келир бис. Ол өөрүшкү салгалдан салгалче дамчыыр ужурлуг. Хосталыышкынның шиитпирлиг демократтыг Австрияны катап тургузар дугайында күрүне керээзинге ат салганының 30 чылы-биле холбашканы кайгамчык деп, Т. Бери демдеглээн.

И. РЕВЯКИН,
А. СЕМЕНОВ.
СЭТА-ның корр.

Вена.

ЧАШ ТӨЛДҮ ХОРАТПААН

Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң хойжу бригадаларында хой оолдаашкыны адакталган. Ажыл-агый кыштагалаашкынны элээн организастыг эрттирип турар. Малчын коданнарының мал чеми, одаар чүүл, херегжел бараанннар талазы-биле хандырылгазы үзүктелиишкин чок. Малчыннарның чаш мал төлү камгалап ап турары багай эвес. Бо хүннерге чедир ажыл-агыйның мурнакчы хойжузу Орус Намдал төрүүр чүс хойдан-на 107 хураганы, а № 2 хойжу бригадазының малчыны Ыкаалай Чылаа 90 хураганы камгалап алган.

Ч. САДИ.

• • •

Сүт-Хөл районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбыры — мал ажыл-агыйлыг улуг салбыр. Ук салбырны хөй чылдар дургузунда удуртуп келген хоочун ажыл-агый удуртукчузу Монгуш Көк-оолович Далар-оол мал оолдаашкынының дугайында мынчаар чугаалаар:

— Бистиң салбырда мал ажылының талазы-биле хойжу-даа, өшкү-даа бригадаларында демдеглеп чугаалапкы дег чүүлдер хөй. Чижээлээрге, Саймырның хойжу бригадазы төрүүр чүс хойга онаштыр 81 хураганы алган. Оон малчыннары Т. Ондар, К. Ондар, Д. Түлүш төрүүр чүс хоюндан-на 81—92 чедир хураганы түс-түсте алгылзан.

Малдың өлүп хоораары болгаш ону ниитиниң чеменнилгезинге кам-хайыра чок узуткаар чорук эвээжээн. Бир эвес эрткен чылдың бо үезинге чедир 65 баш мал хораан турган болза, ам ол сан 40-ке чедир кызырылган. Коданында мал бажының камгалалын өшкү кадарчылары Д. Ондар, Б. Түлүш, Ч. Монгуш, Д. Ондар, Н. Түлүш олар 100 хуу чедирген. Оларнында чаңгыс-даа мал хоравааан.

Чаңгыс-Шиви өшкү бригадазында 6800 баш өшкүнүң 3200-ү төрүүр. Алексей Ондар бригадирлээн ук бригада бот-орулга-чарылгаже шилчээн.

Төрүүр коданнарда чаш мал төлүнге көк-сиген, сула чедиртирген. Өшкүлер ам оолдап эгелээн.

О. КАҢ-ООЛ.

ГДР-ниң чазаа болгаш профэвилелдери Эфиопияның узамдыгышкынныг кандаашкынындан каражадап-когараан чурттакчыларынга дузаламчы кылдыр 50 тракторну, бир муң тонна ажыг аъш-чемни, ол ышкаш хөй эмнерни болгаш чоорганнарны, майгыннарны, эргежок чугула өске-даа чүүлдерни дамчыдып берген.

Түр шериг административтиг чөвүлелдиң даргазы, Эфиопияның Ажылчын партиязының Чиңгине секретары Менгисту Хайле Мариам революция соонда үеде, ылаңгыя чуртка таварышкан амгы нарын үеде ГДР-ниң Эфиопияга көргүскен бүгү талалыг деткимчезин бедии-биле үнелээн.

ЧУРУКТА: Асэб портка белектерни дамчыдып берип турганы.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

САЛЬВАДОР: ТУРА ХАЛЫШКАННАРНЫҢ САНАЛЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Сальвадорнуң патриотчу күштери-биле ол чуртта эрге-чагырганы холга алган Дуартениң улуска удур ёзу-чурумунуң аразынга чугаалажышкыннарны үргүлчүлээри болгаш оон үнер түңнели Каттышкан Штаттарның чазаандан дыка хамааржып турар. АКШ-тың чазаа бодунуң бүгү милитаристиг политиказын ёзугаар ол чуртта кризистиг байдалды шериг күжүн ажыглап, каржы ёзу-биле шиитпирлээрин оралдажып турар. Сальвадорнуң Революсчу-Демократтыг Фронтузунуң (РДФ) болгаш Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузунуң (НХФ) политик-дипломаттыг комиссиязының кежигүнү Рубен Самора ол дугайын медеглээн. Тура халышканнарның «Венсеремос» радиостанциязының дамчыдыкы медеглелде РДФ болгаш НХФ-даа ийи таланың аразынга чугаалажыышкыннарны «шыныг болгаш бот-боттарын хүндүлежир чоруктуң үндезининге тайбыңны тургузарын чедип алырының оруунга бурунгаар шимчээшкинниң херээнге чугула арга» болурун ол онзалап демдеглээн. Партизаннар хосталга дээш демиселди сөөлгү дөрт чылда чорудуп келгениниң үезинде чепсектиг мөсилдежиишкинни соксадыр сорулга-биле чугаалажыышкынны кылырын үргүлчү саналдап келгенин Р. Самора база демдеглээн. Чогум-на оон ужурундан революстуг күштер чоокку үеде сальвадор мөсилдежиишкинниң тайбың ёзу-биле үзе шиитпирлээр дугайында чаа чугаалажыышкыннарны кылыр дугайында саналын киирген.

КАЖАН-ДАА ЧӨПШЭЭРЕВЕС

ГААГА. (СЭТА). Нидерландының чазаа ында киржип турар Күш-ажыл партиязы-биле кады америк чалгыннныг ракеталарны чуртунга тургузарынга кажан-даа чөпшээрешпес. Ол дугайын Амстердамда ажыттынган Күш-ажыл партиязының съездизинге оон даргазы Макс ван Ден Берг медеглээн. Нидерланд улустар аразынга оон өске политиканы чорудар ужурлуг дээш, ол чугаалаан. Ядролуг ракеталарны тургузарынга-даа, «сылдыстар дайыннарының» планнарынга киржиринге-даа чөпшээрешпес ужурлуг. Аъш-херекгилер боо-чепсекти эндере бүдүрериинге болгаш космос чепсээн тургузарының талазы-биле шинчилелдерге эвес, а аш-чут база аарыг-аржык чорукка удур демиселге ажыглаттынар ужурлуг деп, Ван Ден Берг демдеглээн. Барыын Европага чаа-чаа америк ракеталарны тургузарынга удур улам-на шиитпирлиг-биле хөделип турар голланд улустуң демиселиниң күштелгенин партияның даргазы демдеглээн.

БУЖАР ШИИТПИР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ак бажың ёзулуг-ла бужар-чүдек шиитпирни хүлээп алган: президент Рейган фашизмниң чылча шапканының 40 чыл оюн... гитлерчи солдаттарны хөнген хөөрге барып демдеглээр деп турар.

Америк администрацияның баштыңы май эгезинде ГФР-ге күрүне ёзузунуң аян-чоруун кылырының үезинде Битбургта хөөрге баарын Ак бажыңның телээлекчизи дыңнаткан. Арденниң тулчуушкуннарының үезинде Битбург фашистиг шериглерниң танк дивизияларының хөделип үнгеш, эвээш эвес америк солдаттарны узуткаан районнарының бирээзи турган. Си-би-эс телекомпаниязының дыңнатканы-биле алырга, оларның саны 7 муң кижи бооп турар. «Вашингтон пост» солуннуң медээлери-биле алырга, келир чылын Битбургка чалгыннныг ракеталарны тургузары планнаан.

ДЕМИСЕЛДИ ҮРГҮЛЧҮЛЭЭР

БЕРЛИН. (СЭТА). Удурланышкынның антифашистиг шимчээшкининиң Европаның 16 чурттарындан болгаш Барыын Берлинден келген киржикчилери тайбыңны камгалаары дээш, чаа дайынны болдурбазы дээш демиселди үргүлчүлээринге шиитпирлиин илеретеннер. Бухенвальдының хоругдаттырганнары чораннарының делегей комитединиң Чиңгине чөвүлелиниң Эрфуртка болган хуралынга олар кээп киришкеннер. Ук хуралды ол өлүм лагериниң хоругдаттырганнарының хостаанындан бээр 40 чылынга холбаштыр эрттирген. Бухенвальдыга хоругдаттырып турганнарның дангыраанга шынчы болбушаан, олар кижи төрелгетенни ядролуг айыыл-халаптың кижаныышкынындан чайладырынга, улустар аразынга кады ажылдажылганы база бот-боттарын билчир чорукту быжыглаарынга дузалаар дээш бүгү чүүлдерни кылырын антифашистерниң ужуражылгазының хүлээп алган резолюциязында чугаалап турар.

ШЫҢГЫЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың президентизи турган Дж. Картер чепсегленишкиннге контроль талазы-биле Вашингтоннуң тодаргай эвес туружун шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн. Ол Атлантыга (Джорджия штат) чүве чугаалап турган, Ак бажыңның космосту чепсеглээр талазы-биле чогаадып турар планнарын боттандырар болза, делегейде стратегия талазы-биле тургустунган дең чорукту божаңнадып, үрээринге чедирерин чугаалаан. Космосту чепсеглээри ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларга чүгле турум эвес чорукту болдурар болгаш чепсегленишкин талазы-биле керээни ийи күрүнениң аразынга чарарының перспективаларын узамдыктырар апаар деп, Дж. Картер демдеглээн.

ДАШТЫКЫДАН АЙТЫЫШКЫН-БИЛЕ

ПАРИЖ. (СЭТА). Хабрениң бармын үзеттиг ёзу-чуруму болгаш төп-африкан эрге-чагыргалар Вашингтоннуң болгаш Парижтиң айтыышкынын ёзугаар «Чадтың мурнуу районнарын быжыглаар талазы-биле калбак хемчээлдиг дайын чорудулгазын» эгелээн. Бангиден Франс Пресс агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, Нджаменаның Ортаа Шари префектуразында мөөңнеттинген шериглерге «шаап халдаар» дужаалды берген.

СУУР, КУЛЬТУРА, АМЫДЫРАЛ чугула айтырыглар

ИЛЬИНКАДА КАНДЫГЫЛ?

Ук суур Каа-Хем районда шыырак ажыл-агыйларның бирээзи — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң төвү, ажыл-ишчи, интернационалчы найыралдыг кижилерниң чурттап турар суурну. Совхозтуң контора чанында хүндүлел самбыразында мурнакчыларның аразында кымнарны чок дээр! Саанчы, малчын, тараажы дээш өскелер-даа.

Ильинка кожээ Совет күүскомунуң секретары Е. К. Салчак-биле суурнуң сайзыралының дугайын чугаалашкан бис. Ол мында барык чээрби чыл ажыг үеде чурттап, ажылдап турар кижи болду. Ылангыя сөөлгү он чылдарда Хову база Юбилейная кудумчулары хөй чаа бажыңнар-биле дистинишкир туттунган. Юбилейная кудумчузун Тиилелгениң 30 чылын таварыштыр тудуп дооскан. Чуртталга бажыңнары ийи-ийи квартиралыг. Ында ажылчыннар, саанчылар, механизаторлар чурттап турарлар.

«Гномик» уруглар сады, совхоз конторазы, кожээ Совет болгаш харылзаа белдириниң бажыңнары аян-шиңчилиг. Суурнуң төп Мир кудумчузунда столовая, комплекстиг хүлээп алышкын пунктузу база чоокку чылдарда ажыглалдаа кирген. Черле ынчаш участок эмнелгези, магазин, школа дээш чугула албан черлериниң бажыңнары суурда онзагайланып турар.

— Суурувуста солун кижилер хөй — деп, секретарь чугаалап орду. — Күш-ажылдың хоочуннары-биле чергелештир дайын хоочуннары суурда чурттап турарлар. Шупту он дөрт кижи. Олар Ильинкага шагдан бээр-ле чурттап, ажылдап келген ат-сураглыг, хоочун кижилер. Бортняковтар, Иродовтар, Кудрявцевтер, ынчап-ла хоочуннар, үндезилекчилер оларга «четтирдивис» деп чугаалап турар бис.

Суурнуң чурттакчыларының составы интернационалчы: колдуунда орус, тыва улус кады демниг ажылдап, чурттап турар. Кижилерниң амыдырал байдалы, культуразы бедип орар. Совхоз ажылдакчыларының өг-бүлелеринде культура, амыдыралдың эт-херекселдери көвүдээн. Янзы-бүрү марканың чиик машиналарын үжен ажыг кижи эдилеп турар. Ак сеткилдиг эки ажылдың түңнелинде чонның садып алыр шинээзи улгадып турарын кожээ Совет секретары-биле чугаалажып ордувус. Аныяк өг-бүлелер совхозта немежип турар, эрткен чылдаа бээр он бир өг-бүле, дөртен ажыг бичии чаштар немешкен. Кижилерниң кадыкшыл байдалын эмчилер дээш участок эмнелгезиниң ажылдакчылары салышкынны киирип турарлар.

Аға-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны чылча шапкан улуг Тиилелгениң 40 чыл юбилейинге белеткел кайда-даа шапкынчаа бо хүннерде Ильинка суурнуң культура амыдыралында байдал кандыгыл дээрзин сонуургап көөр сорулгалыг барган бис. Ильинка суурда ол айтырыг канчаар шиитпирлеттинип турарының дугайын мооң адаанда чугаалап турар.

Суурнуң улуг-биче культура-чырыдыышкын, амыдырал хандырылга дээш өске-даа албан черлерин үстүнде чыскаап алаан болгай бис. Ильинкада улуг, чараш бажыңнарның бирээзи — кожээ Культура бажыңы. Ийи каът Культура албан черин ажыглалга киргенден бээр элээн каш чыл эрте берген. Культура бажыңы ильинкажыларның культурлуг дыштанылгазынга улуун киириш, эрткен чылдарда тодаргай рольду ойнап турганы билдингир. Ынчалза-даа Культура бажыңының доктаамал ажылдааргынга бир-ле байдал доктаамал шаптыктап келген. Ол чүл ынчаш? Культура бажыңының тудуун кылып тура крыжазын дуглавайн-на шалалап кааныңдан, шала эгезинден-не үрелип баксыраан. База-бир шаптыктаашкын — одалга системазынга шын эвес кылышкындан улуг соок үезинде ой-тап чылыгны Культура бажыңынга хандырып шыдавайн турарында. Бо кыжын база шак-ла ындыг болган. Кыштың соогунда Культура бажыңынга улуг сооктуң хараазындан культура-массалыг ажылдар чорувайн келген. Кинону харын көргүзүп-ле турган, улуг соокта кино көөр безин халалы дижип турар. Культура бажыңының соогундан ында кончуг улуг спорт залы база колдуунда-ла ээнзиргей байдалга турган. Культура бажыңының көрүкчүлер залында спорт залда шала үрелип баксыраан. Мындыг чылдагааннар-биле Культура бажыңын чоокта чаа септелгеже шилчиткен. Шынап-ла, элдептиг чүве, таптыг-ла улуг Тиилелгениң 40 чылының түлүк үезинде Культура бажыңы ажылдавас. Юбилейге тураскааткан ында кандыг-даа көскү агитация, каасталга-шимелде көзүлбес. Бис аңаа чорупт турар үевисте суурнуң библиотеказы база ажылдавайн турган, эргелекчизи солчуп, хүлээнчиг турган.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң культура одааның ажылының бөгүнгү негелделерге дүүшпес, кошкак болганының чылдагааны чүдел? Бирээзи, культура одаар ажыглалга киирип турар үеде тудугнуң шынарынче кичээнгей салбайн, буу-хаа ваы хол даштыг-биле кылып, негелде, карагалзал чок хүлээп алганында. Шак ындыг таварылгалар Тываның өске-даа ажыл-агыйларында культура чырыдыышкын албан черлеринде бар болдур ийин. Шак ындыг ээ-харымсалга чок чорукту, тудугну үрелиишкинниг кылырын моон соңгаар болдурбазын ону хүлээп турар организациялар ыяап-ла контрольга алза чогуур.

Ильинканың кожээ Культура бажыңының ажылының деңдескээ эвес болуп, чонуң культурлуг дыштанылгазын хандырып шыдавайн турарының база бир, эң кол чылдагааны чүл деп бодаар силер? Культура бажыңында ёзулуг карактап көөр ажылды холга алыр ээ чок болуп турарында. Культура бажыңы совхозтуң балансызында туруп турар. Совхоз аңаа ажылдаар кадрларны өөредип алыр, шилиир, ажылга быжыглаар, оларны деткиир дугайын херекке албайн келген. Эрткен чылын харын бир кижини өөредип чоруткан турган, ол база ээв келген. Школачылар ортузунда культура одагларынга ажылдаар талазы-биле профугланыышкын ажылын чорутпайн турар. Кол-ла четпес чүүл — культура албан черлериниң ажылын кичээнгейлиг шашкаар арттырып, ону ала-чайгаарлаашкынның агымынче киирген. Совхозта партком (секретары О. А. Олумачи) бо ажылды база быжыг холга тудуп шыдавааан, аныяк парторгка дуза-деткимче херек турганы билдингир-даа болза, ындыг дузаны ол албаан деп болур. Бо суурда хөй-ниити организацияларының аразында харылзаа чок, сула ажылдап турар. Шынап-ла, чеве дээш сегирип алыр болза, ажыл-херек чүге бүтпес деп. Чоокта эрткен Төрт сестиң байырлалын таварыштыр Культура бажыңы соок-даа болза, херээженнер чөвүлелиниң (даргазы Е. Б. Ангырбан) инициативазы-биле хөглүглерниң болгаш тывынгырларның маргылдаазын ийи команда киржикчилиг эки организастап эрттирген.

Культура бажыңынга янзы-бүрү массалыг хемчеглерниң болбайн турарының база бир чылдагааны аңаа ажылдаар ужурлуг кадрларның удаа-дараа солчуп, үнүп-кирип турарында чоокку үеде безин 2—3 кижи солушкан. Бо участокту кадрлар-биле хандырып, оларга таарымчалыг байдалды тургузарын ала-чайгаарлаашкынның агымынче киирипкен турган. Ам черле оон уштунар үе келбээн бе деп айтырыгны совхоз директору И. П. Лавриненко, партия организациязының секретары О. А. Олумачи дээш Ильинканың өске-даа чогуур албан, организацияларының удуртукчуларының мурнунга салыр үе келген. Ильинка кожээ Культура бажыңында ажылдың байдалы чегенчиг, кадрлар үнүп-кирип, эт херексел төтчеглеттинип турда (улуг өртектиг хөгжүм херекселдерин чидирген дээш бир чамдык кижилерни судта бериш каан). Каа-Хем райкүүскомунуң культура килдизи (эргелекчизи С. А. Феронова) дээш өске-даа аңаа хамааржы бээр удуртукчулар ону чүге билбээчеңнеп эрттирип келгенил?

Улуг Тиилелгениң 40 чыл юбилейиниң бүдүүзүнде культура одааның ажылы мындыг байдалдыг турарга, таарымчалыг бе, ынчаш? Чер болгаада — кайда-даа концерт, көргүзүглер эртип, юбилейни төлептиг уткуур дээш ажыл хайнышкынныг турда, ыржым булуңда дег, тайбың олурарга кайын таарыжыр. Суурнуң хөй-ниити организацияларының ажылын партия организациязы баштадыр эде тургузар ужурлуг.

Б. ДИРЧИН,
«Шынның» корр.

ФРАНЦИЯ. Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң «чаңгыс аай» кожээ ажыл-агый политиказы дижир чүвезинге удурланышкынның чурттуп бүгү департаменттеринге болгулаан массалыг чыскаалдарынга он-он муң тараачыннар киришкен.

Страсбургка болган хөй муң кижилиг митингиге Францияның болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының кашлаа районнарындан тараачыннар база келген. Кожээ ажыл-агыйлар каттыжышкыннарының национал федерациязының даргазы Ф. Гийом чыылганнарның мурнунга чүве чугаалап тура, кожээ ажыл-ишчилериниң бо демиселче үнүүшкүннери — Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң удуртур органнарынга сагындырыг-дыр дээрзин онзалап демдеглээн. Боттарының негелделерин хандырарын чедип алырын моон соңгаар-даа оралдажыр деп француз тараачыннарының шиитпирлиг чорууну дугайында ол база медеглээн.

ЧУРУКТА: Страсбургка болган массалыг митингиниң киржикчилери.

Рейтер—СЭТА-ның телефотозу.

Самагалдайда уругларның музыка школазында фортепьяно, баян, домра, хор класстарында, танцы бөлүүн-ле болгаш чурук салбырында 130 хире өөреникчи доктаамал кичээлден турар.

Музыка школазында аныяк башкыларның бирээзи, комсомолчу Дина Ооржак Кызылдың уран чүүл училищезин чедиишкинниг доосказ, ам фортепьянога ойнаарынга школачыларны өөредип турар.

ЧУРУКТА: Самагалдайда уругларның музыка школазының аныяк башкыларының бирээзи Д. Ооржак кичээл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл оюнга тураскааткан уран чүүл көрүлдези Барыын-Хемчик районнуң күш-ажылчы коллективтериниң аразынга эрткен. Бо көрүлдениң программазынга дүүштүр районнуң улус өөредилге килдизиниң болгаш улус чырыдыышкынының профэвилел райкомунуң шиитпирин ёзугаар районнуң башкылар коллективтериниң аразынга уран чүүл көрүлдезин Кызыл-Мажалыктың төп Культура бажыңынга организастап эрттирген.

Ук көрүлдеге районнуң бүгү школаларындан ниитизи-биле 483 башкы киришкен. Оларның аразында Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы С. Б. Кужугет, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы В. С. Шурук, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы Т. Ф. Куулар, «Улус өөредилгезиниң тергиини» аттың эдилекчилери А. Б. Куулар, Г. Д. Дыртый дээш өскелер-даа бар.

Бо көрүлде башкылар коллективтеринде уран чүүл бүгү талазы-биле сайзырап турарын база катап бадыткаан. Үндүрген концерттерниң программазы байлак, үениң негелдезинге дүүшкен болгаш бот-тывынгыр артистерниң арга-мергежилин бедээн. Ылангыя Барлык, Ак-Довурактың № 3, Кызыл-Мажалыктың № 1, 2 школаларының коллективтериниң концерттерин көрүкчүлер сонуургаан. Бо школаларның директорлары К. С. Хевек, П. Д. Сундукова, М. О. Лопсан-Серен, А. Ч. Монгуш солун программалыг концертти көргүзер дээш хөй күштү үндүрген. Көрүлдеге бүгү жанрлар айыбиле ниитизи бирги чери Барлык ортумак школазы алган. Бо коллективтиң сцена каастalгазы, үндүрген концертиниң программазы, тус-тус жанрларның күүселдезин үениң негелдезинге дүүжүп турар, таны утка-шынарлыг болганын жюри кежигүннери демдеглээн. Бо школаның ылапчыг танцы коллективиниң эр, херээжен улустарының ансамбльдериниң көргүскен номерлерин бедик үнелээн. Көрүлдеге ийиги черни Ак-Довурактың № 3 школазы ээлээн. Ак-Довуракчыларның ниити ыры коллективинге, херээженнер ансамбльинге эң эки күүселде дээш тускай шаңналдарны тывыскан. Үшкү черни ээлээн Шеминээр ортумак школазының бот-тывынгыр артистериниң ядык-теп каастalгазы кайы-даа школадан артык болган. Кызыл-Мажалыктың № 1 школазы шеминээржилер-биле үшкү черни үлешкен. Бо школаның башкыларының ниити ыры коллективи, ийи-чаңгыстың номерлери жюри кежигүннериниң үнелелин алган.

Бо көрүлде школа коллективтериниң уран чүүл сайзыралының четпес талаларын база илереткен. Бир дугаарында национал база улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамбльдери чок болганын жюри демдеглээн. Сыгыт, хөөмей, каргыраа, национал тыва хөгжүм херекселдери игил, бызаанчыга, чадаганга күүселделер эвээш болган. Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан литература-хөгжүмнүг композицияларны школа бүрүзүнде бар-даа болза, оларның идейлиг утказы шынары чавыс, күүселдезиниң шынары кошкак болганын жюри демдеглээн. Ылангыя Ак-Довурактың № 1 ортумак, Хөндергей сес чыл школалары чедир белеткеттинмээн, кошкак номерлерни көргүскен. Ниити ыр коллективтери, эр, херээжен улустуң ансамбльдери шилип алган ырлары колдуу-ла ийи үнүт, а хөй үнге күүселделер чок болган. Уран чүүлдүң моон соңгаарты сайзыралынга шаптыктап турар бо четпестерни чайладыр талазы-биле башкылар коллективтери тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг.

И. ОЧУР,
уран чүүл көрүлдезиниң оргкомитет даргазы.

ФРОНТУЧУНУҢ ЧАГЫЫ

Тес-Хем районда Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Валерий Сергеевич Марбузов (Самагалдай), Григорий Платонович Лапарёв, Трофим Гаврилович Бжитских (Шуурмак) болгаш Чооду Байырович Күрседи (Ак-Эрик) олар-биле тус черниң школачылары ужуражылгаларны эрттирип, оларның уттундурбас, берге оруктарының дугайында сактышкыннарын сонуургал-биле дыңнап, хөйну билип ап турарлар.

Чоокта чаа Ч. Б. Күрседи Самагалдай биле Ү. Шынаа школаларының өөреникчилери-биле ужурашкан. Ол бодунуң эш-өөрү-биле киришкен эң баштайгы, тулчуушкунун (1943 чылдың декабрьда болган) болгаш Ропнону, Дубнону хосташканының дугайында солун чугааны кылган. Чооду Байырович бодунуң чаңгыс чер чурттуглары Алдын-Херел Соян, Михаил Дончун оларның эрес-дидиминиң, шиитпирлиг чоруунуң дугайында сактышкыннарын өөреникчилерге сонуургадып чугаалаан.

Ужуражышкынның түңнелинде фронтучу Ч. Б. Күрседи школачыларга эки өөредилгелиг болуп, бызыг тайбың дээш туржуп, Төрээн чурттуң идегелдиг камгалакчылары болурун чагаан.

М. ТИРЧИН.

АВАВЫСТЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Ажыл-ишке ынак, үени халас эрттирбес, ажылгыр кижилерни уруглар бистер чүден артык эскерер бис. Ындыгларның бирээзи — бистиң ававыс Хербек Чолдак-ооловна Ховалыг. Ол—он уругну өстүрген Маадыр-ие.

Ававыс Сүт-Хөл районнуң Карл Маркс аттыг совхозунга ур үеде малчылнап, мактал-шаңналдыг ажылдап келген. Төрээн совхозунуң малын өстүреринге улуун ам-даа киирбишаан. Ак сеткилдиг, уран-шевер, тывынгыры, хөй чугаага ынак эвези, шиитпирлиг — ававыстың эки мөзү-шынары деп билир бис.

Өг-бүлевистиң уруглары аалга шупту бо-ла чыглып келир. Ававыстың олут орбас күш-ажылын чүгле магадап орбайн, харын оон чаңгыс хүн-даа бол төккен дериин эгидип көрээл дижип сүмележир бис.

— Чүнүң-даа мурнунда кырыненерге ажыктыг кылдыр тепептиг кижилер кылдыр өөрениң, ажылдаңар, оон артык эки белек кайда боор—деп, ававыс чугаалагылаар.

Ам оон уругларының ийиги незиниң изин салгаан малчыннар. А дөрт кижи школада чүгле кончуг эки демдектерге өөренип турар бис.

Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюн тепептиг уткуурунга бистер база белеткенип турар бис. Ынчан бистиң өг-бүлевиске ийи дакпыр байырлал болур—Тиилелгениң 40 чылын болгаш ававыстың бежен харын демдеглээр, аңаа улуг аас-кежиктиг күзевишаан, эки өөренир, ажылдаар бис.

Салбак-Кара МОНГУШ,
Ийме ортумак школазының тоску классчызы.
Сүт-Хөл район.

ЭКРАНДА—КИНОПРЕМЬЕРА

Республиканың кинотеатрларының апрель репертуарында онзагай болуушкун — «Тиилелге» деп чаа уран-чечен фильмниң премьеразы. Оон режиссеру ССРЭ-ниң улустуң артизи Евгений Матвеев, сценарийин В. Трунин бижээн. Ында бистиң партиявыстың, Совет күрүнениң тайбың дээш демиселиин, ук демиселдиң мурнуку одуруунда чоруп турарларның дугайында чугаалап турар.

Кинонуң кол маадыры дайынчы журналист Михаил Воронов. Ол база-ла бүгү кижилер дег тиилелге соонда өөрүп, хөглеп, бүгү чүүлдү уттур чыгыы чоруп турар. Ынчалза-даа оон профессиязы ону Потсдамда болуушкуннарже, тиилелгени улам быжыглаарынче таны кичээнгей-биле көрүүнче албазаптар. Потсдамга барык бүгү делегейниң журналистери чыглып келген турган. Оларның аразында американ Чарльз Брайт — дайынчы корреспондент. Ол база-ла Воронов дег тайбың дээш демисежип, ону чеччиксейн манап чораан. Ол 1945 чылдың чазынында кайгамчык-ла оол турган.

30 чыл эрткенде Воронов биле Брайт Хельсинкиге төөгүлүг документиге ат салган хуралга ужуражып келирлер. Ол биеэгизи чок, кончуг өске Брайт болур.

Кол рольдарда Александр Михайлов биле Андрей Миронов олар ойнап турар. Арткан рольдарда — М. Ульянов, А. Масюлисись, Г. Менглет, Р. Чхиквадзе.

«Тиилелгениң» кинопремьеразы апрель 19—20 хүннеринде «Найырал» кинотеатрынга чаңгыс-чаңгыс катап болур. Ынчалза-даа ол байырлал ёзу-биле эртер. Премьерага хөй чалаткан аалчылар —күш-ажылдың, дайынның хоочуннары келир. Оон аңгыда районтеп төптериниң Культура бажыңнарынга база ук кинонуң премьеразы болур.

«Тиилеттирбес мыдыг чон» деп кинофестиваль апрель айда уламчылаар. «Маршал Жуков», «Военно-полевой роман» деп уран-чечен фильмнерни болгаш «У войны не женское лицо» деп тускай сериялыг сеанстары болур. Ол ышкаш «Челюскинчилер», «Успех» деп чаа уран-чечен фильмнер көрүкчүлерниң сонуургалы болурар дээрзи чугаажок.

Уругларга апрель айда «Лидер» деп чаа уран-чечен фильм үнүп келээр. Оон сценарийин кинокритик Даль Орлов бижээн. Апрель айның кинорепертуарында көрүкчүлерниң дилээн ёзугаар «Любовь и голуби», «Спортлото-82» деп кинокомедиялар база кирип турар.

Н. ГВОЗДАК.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

16. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Мультфильмнер. 8.55 — «Открытие». Уран-чечен фильм. 11.20—11.25 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Коммунисты восьмидесятых». Док. фильмнер. 15.30 — Стадион шуптузунга. 16.00 — «Сирия. Годы независимости». Киноочерк. 16.20 — Объектив. 16.50 — ССРЭ-ниң Күрүнениң Академиктиг орус хорунуң концерти. 17.40 — «Бистиң садывыс». 18.10 — Мультфильмнер премьеразы. 18.30 — Бүгү эвилел конкурстарының лауреады И. Ерохина ойнаар (домра). 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «На родине Ленина». Док. фильм. 19.10 — Бо хүннерниң почтазы. 19.45 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия победы» хөй сериялыг док. телефильмниң премьеразы. «Бир эвес дайзын дужуп бербес болза». 9-ку фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Композитор Л. Лядованың чогаадыкчы ажыл-херээниң дугайында кежээ. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Морская быль». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Часкы аалчылар. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05; 12.40 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 9.55 — «Вниз по Черемошу». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.05 — Сонуургаачыг физика. «Дайте мне точку опоры». 10.40; 11.40 — Музыка. 7-ги класс. М. П. Мусоргский. 11.10 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 — Совет күрүнениң болгаш эргениң үндезини. 8-ки класс. Улус депутаттарының Советтер ажылының хевирлери болгаш сорулгаларының дугайында. 13.10 — Чурумал уран чүүлү. 13.40 — «Кичээлдер соонда». Тележурнал. 14.25 — М. Шагинян. Док. фильм 1-ги фильм. 15.25—15.30 — Медээлер. 18.00 Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сылдысчыгаш». 18.40 — Уругларга фильм. 18.50 — «Азия тевү». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — Чарлалдар. 19.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Тыва телевидениениң болгаш радионуң симфония оркестриниң концерти.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Два долгих гудка в тумане». Уран-чечен фильм. 22.50—23.25 — «Старый город». Чернигов дугайында док. телефильм.

17. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Стратегия победы». Хөй сериялыг телефильм. 9-ку фильм. «Бир эвес дайзын дужуп бербес болза». 9.50 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Өрт боллурбазының дугайында док. фильмниң премьеразы. 14.55 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.25 — Делегей конкурстарының лауреады Т. Климова ойнаар (фортепьяно). 15.55 — «Славяногорск». Док. телефильм. 16.05 — Сээн ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Улуг эгелээшкин». 16.45 — «Горизонты Кампучии». Киноочерк. 17.15 — С. Орехов ойнаар (гитара). 17.35 — «...Чтоб другом стать природы». РСФСР-ниң чиш ажыл-агыйының министриниң оралакчызы дамчыдылгага киржир. 18.10 — Ракета шериглериниң дугайында док. фильм. 18.30 — Арфалар квартеди ойнаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Уходящее солнце Джайляу». Док. телефильм. 19.10 — «Делегей болгаш аныяктар». 19.45 — В. Кунченко ырлаар. 19.55 — Х. Луйк. — «Звездный час». Телешии. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мир без войны». Телефильм. 22.35 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ — АКШ. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Заповедь». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7-ги класс. Ыракты Чөөн Азияның бойдузу. 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. Индустриализацияже орук. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Астрономия. 10-гу класс. Галактикалар. 13.10. — С. Гудзенконуң поэзиязы. 18.45 — «Знай и умей». Школачыларга эртем-шиитпирлелдиг док. фильм. 14.15 — М. Шагинян. Док. фильм. 2-ги фильм. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.20 — Эрес-дидим чоруктуң дурумү-биле.

КЫЗЫЛДАН

18.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Тыва шүлүкчүлериниң шүлүктерин С. Кондинкин номчуур. 19.10 Уругларга фильм. 19.15 — «Азия тевү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Ынакшыл ырызы». Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Снег в июле» док. телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги сериязы. 22.40—23.05 — «Комментарий к будущему». Эртем-нептерелдиг фильм.

18. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Х. Луйк. «Звездный час». Телешии. 9.45 — «Дириг амытаннар делегейи». 10.45—10.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.30 — «Резервы». Док. телефильм. 14.45 — Виолончелистер ансамбли ойнаар. 15.00 — К. Паустовский — «Старик в потертой шинели». 15.40 — Алкоголизмниң хоразының дугайында эртем-нептерелдиг фильмнер. 15.55 — «...Он алды хардан өрү». 16.40 — Миллионнарның ленинчи университеди. 17.15 — ПТУ чунү база канчаар өөредип турарыл. 2-ги дамчыдылга. 17.45 — Футболга делегей чемпионадының шилилде оюну. Швейцария — ССРЭ. 2-ги оюн. 18.30 — «И. Бржевская ырлап тур». Фильм-концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.20 Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Нам дороги эти позабыть нельзя». Поэзия. М. Луконин. 22.00 — С. Рахманинов — «Колокола». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—01.30 — Хоккейге делегей чемпионады. Финляндия — ССРЭ.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Папа купил автомобиль». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. Экологтуг системалар. 9.05; 12.35 — Испан дыл. 10.05 — В. В. Маяковский — «Мое открытие Америки». 10.35—11.40 Физика. 9-ку класс. Электромагнетизмниң хоойлулары болгаш оларны ажыглаары. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — Зоология. 7-ги класс. Кадээ ажыл-агыйының дириг амытаннары. 13.05 — Д. Рид. Чогаадыкчы ажыл-амыдыралы. 13.50 — «Нина». Бижимелдиг уран-чечен фильм. 15.10—15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга. Уран номчулгага республика конкурузу. 18.50 — «Огонь». Док. фильм. 19.10 — «Азия тевү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар. рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Корабли Александра Ильченко». Док. фильм. 20.30 — Авазының школазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Снег в июле». Уран-чечен телефильмниң премьеразы 22.40—23.10 — «Как не любить мне эту землю». Фильм-концерт.

19. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Отец солдата». Уран-чечен фильм. 10.20 — А. Головин. Хылдыг хөгжүм квартеди. 10.40—10.45 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эта «тихая» жизнь» в Глубоком». Док. телефильм. 14.55 — Орус чугаа. 15.25 — «Ткзар» фольклор ансамблиниң концерти. 15.50 — «Билиг—күш». Тележурнал. 16.35 — «Фильм необычной судьбы». Баштайгы тимуржу отрядтар дугайында док. фильм. 16.55 — «Тоолдуң аалчызы». «Королевство Кривых Зеркал». Уран-чечен фильм. 18.30 — «Река в наследство». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Содружество». Тележурнал. 19.30 — М. Балакирев. — «Исламей». 19.45 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия победы». Хөй сериялыг док. телефильмниң премьеразы «На главном направлении». 10-гу фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Ырлажыкылынар, өнүктер! 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Дозор в Тихом океане». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.40—11.40 Б. Полевой. «Ёзулуг кижи дугайында тоожу». 5-ки класс. 11.10 — Чурумалдыг уран чүүл. А. Пластовтуң чогаадыкчы ажыл-херээ. 12.10 — Төөгү. 7-ги класс. М. В. Ломоносов. 12.35 — Зоология. 7-ги класс. Дириг амытаннар дугайында. 13.30 — Я. Купаланың поэзиязы. 14.05 — А. П. Чехов — «Үш угбашкы» 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Под покровом святости». Док. телефильм. 18.35 — «Челээш». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тевү». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Виктор Левченко ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Увольнение на берег». Уран-чечен фильм. 22.55—23.25 — А. Блок — «Двенадцать». Фильм-концерт.

20. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Стратегия победы». «На главном направлении». 10-гу фильм. 9.55 — Эки бараанныңарны көвүдедир. 10.25 — «Рассказы о художниках». 11.00 — «Эш ыры». Бүгү эвилелдиң телеконкуру. 11.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Фронтучу оңнуктер клуву «Тиилекчилер». 31-ги армияның хоочуннарының ужуражылгазы. 13.05 — РСФСР-ниң Күрүнениң үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 13.20 — «Өг-бүле болгаш школа». 13.50 — Чоннуң уран чогаадылгазының «Челээш» телепрограммазының VI делегей фестивалы. 14.20 — Бөгүн делегейде. 14.35 — В. И. Лениниң ажыл-амыдыралының дугайында хөй сериялыг телефильм. «Однажды выбранный путь». «Зрелость». 3-ку фильм. 15.35 — Политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Пряхинниң беседазы. 16.05. «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.05 — Коммунистиг субботниктиң демдеглели. 17.20 — Цирк ареназында. 18.05 — Док. фильм. «Угроза Европе — угроза миру». 19.05 — Коммунистиг субботниктиң демдеглели. 19.20 — «Помни имя свое». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.45 — «После смены». 23.20—23.30 — Медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Калык болгуун күзезинде. 8.30 — Кубаның аялгалары болгаш ритмнери. 8.55 — Свердловскиниң телестудиязының программазы. 10.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.35 — Док. телефильмнер. 11.25 — «Болдинские горы». 11.45 — «Дай твою руку». Политиктиг ырлар концерти. 12.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 13.35 — «Кижи — Черниң ээзи». 14.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Музыкалыг дамчыдылга. 15.45 — П. Богданов. Поэзия. 16.15 — «Дебют». Молдав ССР-ниң Күрүнениң академиктиг опера болгаш балет театрының аныяк солистери. 16.45 — «Че-ве, кыстар!». 18.20 — Сан-Ремога фестивальга.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — Медээлерниң тускай үндүрүлгези. 19.35 — Телемедээлерниң тускай үндүрүлгези.

МОСКВАДАН

19.45 — Делегей тайылбыры. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.45 — Хоккейге делегей чемпионады. Финляндия — Швеция. 23.00 — ССРЭ-ниң Футболга чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Киев). 2-ги оюн. 23.45—01.30 — Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ — ГДР.

21. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Зарядкаже чыскаалыңар! 9.05 — Бүгү эвилелдиң бот-тывынгыр уран чүүл чогаадылгазы. 9.25 — Док. телефильмниң премьеразы. «Скоро я совсем уйду из детства». 9.50 — «Спортлотонуң» 16-гы тиражы. 10.00 — «Будильник». 10.30 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.30 — «Кадыкшыл». 12.15 — Музыкалыг дамчыдылга. «Эртенги почта». 12.45 — «Экранда Сибирь». Киножурнал. 13.00 — «Кодээлен дамчыдылга». 14.00 — «Музыкалыг киоск». 14.30 — «Дорогами дружбы». Киноочерк. 14.50 — С. Дангулов — «Признание». Фильм-шии. 17.15 — Бөгүн — Совет эртемниң хүнү. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң ЭА-ның президентизи академик А. П. Александров, ССРЭ-ниң эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы академик Г. И. Марчук олар киржир. 17.45 — Музыкалыг дамчыдылга «Силерниң чагыгларыңар ёзугаар». 19.30 — «Делегей панорамазы». 19.15 — Мультфильмнер. 19.55 — Б. Сметана — «Вышеград». Симфониктиг поэма. 20.10 — «Это было недавно». 30 чылдарның совет эстрада уран чүүлүнүң дугайында С. В. Образцов чугаалаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Зенит» — «Динамо» (Тбилиси) 23.00—01.30 — Хоккейге делегей чемпионады. ГФР — ССРЭ. Чарлалдар — (23.40) медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.20 — «Хочу все знать». Киножурнал. 8.30 — Орус чугаа. 9.05 — Ритмиктиг гимнастика. 9.35 — Хоккейге делегей чемпионады. Канада — АКШ. 10.15 — «Живая память». Брянск дугайында док. телефильмниң премьеразы. 10.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Шафранның болгаш Латви ССР-ниң Күрүне филармониязының камерлиг оркестриниң концерти. 11.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Киноэпопея — «Великая Отечественная». 18-ки фильм. «Битва за Берлин». 19-ку фильм. «Последнее сражение войны». 13.30 — «Тоолдуң аалчызы». «Королевство Кривых Зеркал» уран-чечен фильм. 15.05 — Лятошинский аттыг камерлиг хор ырлаар. 15.25 — Делегей болгаш аныяктар. 16.00 — Чоннуң уран чогаадылгазының «Челээш» телепрограммазының VI делегей фестивалы. 16.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.00 — К. Готт, И. Корр, Г. Загоровой оларның киржилгези-биле Чехословакиядан музыкалыг дамчыдылга. 17.30 — Дириг амытаннар делегейи. 18.30 Россияга 1905—1907 чылдарда революцияның 80 чылынга. Уран-чечен фильм «Пролог». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Сураглыг совет композиторлар. — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. А. И. Хачатурян. Балет — «Спартак». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Доброе утро». Уран-чечен фильм. 23.05 — 23.25 — «Сезон концертов». Фильм-концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргег, чазыр. Чамдык черлерге дүне ел хар чаар, хүндүс бичии чаас-таар. Соңгу-барыын чүктен каттыг дүргени 9—14 метр, үе-үелеп күштелгенде хат 23 метр чедер.

Дүне 3 градус чылыгдан 2 градус чедир соок, хамдык черлерге 5—10 градус соок болур.

КИНО

АПРЕЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Третья сторона монеты» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «В тридевятом царстве» 9.30, 13.00, «Властелин времени» 11.20, «Африканец» 14.50, «Трое в джунглях» (2 серия...) 17.30, 20.10.

«КАА-ХЕМ»: «Челюскинцы» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Лидер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шанти» 17.20, 20.00 шактарда.

Туризм болгаш экскурсия талазы-биле Тыва область чөвүлели Азас хол эриинде «Азас» турист баазазынга ажылдаар кижилерни: директорну, улуг инструкторну, инструкторну, бухгалтерни, массовик-культорганизаторну, аккомпаниаторну, эмчини, шеф-поварны, поварны, кухняга ааржаар ажылчыннарны, тон азар кижини, хемечини, матрос-дузалакчыны, аштакчыны чалап турар.

Бааза июнь 5-те ажылдап эгелээр.

Айтырыг тодарадыр адрези: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң бир дугаар бажыңда. Телефон № 2-35-92.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге курсантыларны хүлээп алырын Тыва АССР-ниң ИХМ чарлап турар.

Иштики херектер министерствозунуң органнарынга ажылдаар дээди болгаш ортумак юридиктиг эртемниг специалистерни ол школалар белеткээр.

Өөренириниң хуусаазы: дээди школаларга дөрт чыл, ортумак школаларга — ийи чыл.

Совет Армияның хүрээлелинге шериг албанын эрттирген болгаш ортумак эртемниг, ИХМ органнарынга ажылдаарынга кадыкшыл байдалы таарыжыр 30 хар чедир эр кижилерни Омсктуң, Горькийниң, Хабаровскиниң, Рязаньның дээди школаларынга, Ленинградтың политиктиг дээди училищезинге, а ол ышкаш Новосибирскиниң, Красноярскиниң, Орёлдуң, Воронежтиң, Калининградтың, Брянскиниң, Барнаулдуң, Краснодарның, Иркутскиниң ортаа, удур албаның техниктиг училищелеринге хүлээп алыр.

Школаларга кирерин күзээннер дараазында эртемнерге кирериниң конкурстуг шылгалдаларын дужаар: орус дыл болгаш литература (бижимел-биле болгаш аас-биле). ССРЭ төөгүзү, даштыкы дыл (чүгле дээди школаларга кирерлерге хамаарышыр), а ортумак өөредилге черлеринге кирерин күзээннер орус дыл талазы-биле сочинение бижиир болгаш ССРЭ төөгүзүнүң талазы-биле — шылгалда дужаар.

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң өөредилге черлеринге кирерин күзээннер 1985 чылдың май 1-ге чедир хуусаада эмчи комиссиязын эртери-биле Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинге чедип келир болгаш кадыкшылының дугайында № 286 майык ёзугаар шынзылганы, ортумак эртемниң дугайында аттестаттың болур, шериг биледин, ажылдап азы өөренип турар черинден бүдүрүлге, партийжи-комсомол характеристиказын, 3×4 хемчээлдиг 6 фото-чуруктарын (бөрт чокка тырттырган). СЭКП райкомунуң азы ВЛКСМ райкомунуң сүмелеп чоруткан бижиин эккээр.

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң кадрлар килдизинден өөренир кылдыр бижик алган кижилерге Кызыл хоорайдан өөредилге черинге чедир халас билетти бээр.

ССРЭ-ниң ИХМ-ниң өөредилге черлеринге кирериниң шылгалдаларын дужааган болгаш конкурсту эрткен кижилерниң өөредилгезиниң үезинде чем-биле, чурттаар чер болгаш хеп-биле хандырар, ай санында 40 рубль стипендияны тыпсыр.

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң кадрлар килдизиниң адрези: Кызыл хоорай, кабинеттериниң дугаары 204, 206, телефоннары 2-10-71, 92-2-68.

ДЫҢНАДЫГ

1985 чылдың апрель 17-де, средада, СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга кежээкиниң 18 шак 30 минутада хөйге: «Европага тайбыңны, айыыл чок чорукту, кады ажылдажылганы хандырар» деп темага лекция болуп дыңналдыр тур.

Лекцияны философия эртемнериниң кандидады, Новосибирскиниң Суг транспортунуң институдунуң философия болгаш эртемниг коммунизм кафедразының эргелекчизи доцент Геннадий Данилович Лихачев кылыр.

Лекцияже кирери абонементилер ёзугаар. Лекцияны кээп дыңнаарын күзээннерни шуптузун чалап турар.

ЧАРЛАЛ

«Шын» солуннуң редакциязынга дуржулгалыг машинакчы дарый негеттинип турар.

Келир чери: Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3.

ШЫН — Редакцияның адрези:
667000 Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кадээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3092.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00503

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 90 (12780) | 1985 чылдың апрель 18, четверг | 1925 чылда үнүп эгелээн | Өртээ 3 көпеек.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Экономиктиг, социал болгаш кижизидикчи сорулгаларны шиитпирлээринге күш-ажылчы коллективтерниң эргелерин улам долу ажыглаңар! Организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну бүгү хемчег-биле бедидиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СУГНУ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Барыын-Хемчик районунуң девискээринде хар шагда эрээн, хөрзүнүнүң байдалы шык базырарынга таарымчалыг апарган. Ынчалза-даа шык базырып турар тракторлар ховуларда көзүлбес.

— Тарылга шөлдериниң байдалын чоокта чаа хынап көрдүвүс. Бо кыжын хар чуга болганындан чер эрте-ле карарып калган, ооң уламындан хөрзүнде шык дыка эвээш. Кыры беш сантиметр чедир кургай берген. Ам хөрзүннү шимчедир болза, ындында-ла элезинивелчек черге шык шуут артпас хире. Ынчангаш шык базырбазын дугурушпувус — деп, СЭКП райкомунуң бирги секретары Байыр-оол Сояновиң Нурзат тайылбырлады.

Районнуң чер ажылдыглары эрткен чылын ниитизи-биле багай эвес дүжүттү алган. Доозукчу чылда оон-даа эки көргүзүглерни чедип алыр дээш бүгү хемчеглерни ап турарлар. Ылаңгыя техника септелгезиниң байдалы мурнуку чылдардагызындан дээре болган. Үрезин белеткели база чүгээр. Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйлар удуртукчуларының болгаш агрономнарның харысалга чок, ажыл-агыйжы эвес болганындан чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа хөй. Чижээлээрге, тараа культураларының хыналдага кирген үрезининиң үштүн бир кезии чажар шынарынга четпес болган. Органиктиг чемишчидилге эрткен чылдың бо үезинде төктүнгенкиден чеден хуу эвээш төктүнген. Механизатор кадрлар ийи ээлчег-биле ажылдаарынга база чедишпес.

Суггат. Элезинивелчек хөрзүннүг болганындан шык базырышкыны чоогунпас дээн бо районга кончут чугула ажыл ол. Ооң болгаш черле часкы хову ажылдарының байдалын көөрү-биле Барлыктың суггарылга системазынче чоруптувус. Бугалар, оруктар болгаш оңгарлар-биле аккан суггарга моондактазлып чорааш, чүгле «Барлык» совхозтуң хову-трактор бригадазының турлаанга чедер аргалыг болдувус.

Суг баткаш, ийи хонган болду. Ооң келирин төп салбырның агроному Светлана Шырып, гидротехник Сарыглар Мөңгүн-оол болгаш өске-даа улус үргүлчү хайгаарап турган. Бо салбырдан баштай-ла Хомушку Очур-оолдуң болгаш Хомушку Шыдыраанның суггатчы звенолары шөлче үнүпкен. Сарыглар Ревочуттуң звенозунуң шөлүнге суг дараазында хүн кежээликтей келген. Ынчангаш ол звено суггатче бир хүн озалдап кирген. Бо звеноларның кежигүннери — хоочун суггатчылар, боттарынга бижиглаттынган шөлдериниң «чаңын» эки билир, дуржулгалыг ажылчыннар. Олар ховуже үнериниң мурнунда тускай өөредилгени база катап эрткен болгаш эрткен чылдың ажылын сайгарып, чаа сорулгаларны салган. Суггатчыларны тускай хеп, күш-ажылдың чепсек-херекселн, аъш-чем болгаш транспорт-биле салбыр баштаар чери хандырган.

Хүн караа изип, чылыг дүшкен тудум, суг улам элбээр. Ооң-биле чергелештир шөлдерге суггатчылар улам немежир. Бо бригадада байдал ындыг. Районнуң өске ажыл-агыйларында байдал бо бачым болгаш харысалгалыг үеде база-ла мындыг болгу дег. Ынчалзажок ук бригаданың кожазында, ол-ла суггарылга системазында, «Шекпээр» совхозтуң шөлдеринге суггатчылар суг баткандан бээр үш хүн дургузунда көзүлбээн. Чамдык бугалар дошнуг болганындан суг өскээр агып, шөлдерни үреп турар. Кызыл-Мажалыктан Бижиктиг-Хая баар оруктуң алдыы талазы ындыг чорду.

Бригаданың турлаа «Барлык» совхозтуң төп шаңы болуп турар. Ында сес кижилиг ийи звено үрезин хораннап тур. Бар үрезиниң дең кезиин хораннап алган, ам-даа чүс ажыг тонназы хораннаары арткан. Оон ыңай ийи чүс тонна үрезинни өскээртен сөөртүрү негеттинип турар, ону база хораннаар. Ынчангаш бо ажылды организастыг болгаш шапыкын чорударынче кичээнгейни улгаттырары чугула. Бо хүннерде хораннакчыларның ажылы шуудай берген, кижи бүрүзү өөредилгени эрткен, тускай хептерни алган, сутту база хүннүң берип турар. Үрезин хораннаашкынында Клара Сарыглар биле Стюра Бурбуңуң звеноларының аразында социалистиг чарыш улам чидигленип турар.

«Сельхозхимияның» районнар аразында Кызыл-Мажалык каттыжыышкынының бир тракторн турлагда минералдыг чемишчидилгени чүдүрүп, үш тракторуу чемишчидилгени шөлдерге чедирип, чаштырып турар. Бо шөлдерге чажар бир чүс бежен тонна чемишчидилгениң хөй кезиин чаштырып алган болду. Ук коллектив органиктиг чемишчидилгени база чашкан. Чыл эгезинден бээр 1193 тонна өдекти шөлдерге чедирген, ынчалза-даа ол чогуур негелдеге болгаш планга четпес. Чүге ындыг болуп турарының чылдагаанын бригаданың тускай эртемниглери кыштагларда өдектиң чедишпейн турары-биле тайылбырлап турар. Оларның төккен өдээнден, бок үнүштерден өске, ажык маңаары база берге—чаа өдекти иритпейн-даа, шөлдерде ол олчаан төккүлеп каан.

Часкы хову ажылдарының эгелеп турары бо, ынчалзажок бригаданың ылчирбе дугуйлуг алды тракторунуң ужу Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжыышкынында амдыгаа чедир турбушаан. Т-16 трактор база септеттинмээн. Көдээ ажыл-агый машиналары септеттинген-даа болза, оларны ажылдадып, шенеп, эдиктирип көрбээн. Бо ажылдарны дарый чорудуп, илереттинер четпестерни дораан чайладып, сеялкаларның үрезин болгаш чемишчидилге чажар хемчээлдерин тургузары чугула.

«Барлык» совхозта коммунист Күжүгет Чалбарганның бригада кереэзи-биле ажылдап турар тараа өстүрер звенозу эрткен чылын дүжүт өстүреринге бирги черни алган. Звенонуң кежигүннери боттарының күжүн болгаш курлавырларын өөренип көргеш, доозукчу чылда ийи чүс гектар тараа культураларын немей өстүрерин хүлээнгенер. Звенонуң удуртукчузунуң ийи оглу — Виктор биле Алексей Чалбаргановичтер — совхозтуң мурнакчы механизаторлары. Оон ыңай Николай Хомушкунуң кукуруза өстүрер талазы-биле бригада керээлиг звенозу эрткен чылын бир гектарга оңаштыр 138 центнер ногаан масса ажаар даалгазын 150 центнер кылдыр күүсеткен. Ийи чыышта улаштыр көдээ Совет депутадынга соңгуттурган комсомолчунуң бо звенозу бо чылын оон-даа хөй дүжүттү өстүрерин хүлээнген.

Бо болгаш өске-даа чижектер барлыкчыларның бедик дүжүт өстүрүп болурун херечилеп турар. Ам оларның үлегерин эдерип, илереттинген четпестерни дүргең чайлаткаш, чаңгыс демниг, иницативалыг, организастыг болгаш хөй-эъттиг ажылдаары чугула. Үлетпүр каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның база бүдүрүлге бригадаларының удуртукчулары-биле, специалистер болгаш эртемденнер-биле ужуражыышкынынга эш М. С. Горбачевтуң чугаазы-биле алырга, «ам кол чүүл — хожудаашкынны ажып эртери, кылдынмаан чүүлдерни чедир кылыры, планда көрдүнген бүгү чүүлдерни күүседири болур».

К. ЧООДУ.

Александр Хүндүпей «Кызыл тараачын» совхозка он чыл дургузунда механизаторлап келген. Хоочун механизатор доозукчу чылдың часкы тарылгазынга, техника септелгезинге идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: А. ХҮНДҮПЕЙ мотор септелгезинде.

Т. МААДЫР-ООЛДУҢ фотозу.

Республиканың механизаторлары часкы тарылгага шудургу белеткенип турарлар. Оларның бирээзинге «Улуг-Хая» совхозта техника септелгезинде ажылдап турар каңнакчы Казак-оол Картай-оолду хамаарыштырып болур. Ол бо хүннерде ажылга кызымаан көргүзүп турар.

ЧУРУКТА- каңнакчы К. КАРТАЙ-ООЛ.

М. ТҮЛҮШТҮҢ фотозу.

ЭКИ АЖЫЛДААНЫ ДЭЭШ

Күрүнеге мал продуктуларын садарын көвүдедириниң талазы-биле ажыл-агыйларның аразында социалистиг чарышка доозукчу чылдың бирги кварталының түңнелдери-биле тиилекчи болган «Көк-Тей» совхозка СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Көк-тейжилер бирги кварталда күрүнеге эът, сүт дужаар планнарын түс-түстa 109 болгаш 115 хуу күүсеткен. Малдан хөй продуктуларны алыры бижиг чем-суурну белеткеп алырындан улуг хамааржыр. Совхозтуң мал чемин белеткээр бригадазының (бригадири С. Е. Санников) кежигүннери бо чылын база-ла мал чемнериниң белеткээриниң планын долдур болгаш ажыр күүседир дээш ыяк белеткенген. Бо хүннерде күзүн чашкан көк-тараага минералдыг чемишчидилгелер төгерин уламчылап турар.

З. СОЯН.

Кызыл район.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Апрель 16-да Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның ээлчег чок март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ханы сеткил хамыышкыны-биле хүлээп алган. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шынчы оглу, коммунизмниң болгаш тайбыңның идеалдары дээш чаныш-сыныш чок демиселчи— Константин Устинович Черненконуң овур-хевирин минута иштинде ыыт чок туруп сактып ёзулаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму **ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының ийиги сессиязынга палаталарның доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарның санал-оналдарын чугаалажып көргениниң түңнелдериниң дугайында** айтырыгны чугаалажып көрген. Бо айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы А. К. Антоновтуң илеткелин чугаалашкан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы Н. И. Масленников ээрингчи илеткел кылган. Илеткелге, ээрингчи илеткелге болгаш саналдарга доктаамал комиссияларның болгаш депутаттарның санал-оналдарын күүседир талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылган болгаш боттандырып турар деп демдеглээн.

ССРЭ-ниң чазааның, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, министерстволарның, ведомстволарның ажыл-чорудулгазы он бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседиринче, күрүнениң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам ыңай быжыглаарынче, совет кижилерниң материалдыг болгаш культура талазы-биле амыдыралының деңнелин бедидеринче угланган. Кол кичээнгейни экономиканың интенсивтиг хөгжүлдезинче болгаш оон үндезининге чоңнуң чаагай чоруун бедидеринче мөөнээн. Материал-техниктиг курлавырларны камнаары болгаш хумагалаарын күштелдирген.

Палаталарның план-бюджет комиссияларының болгаш депутаттарның көдүрген айтырыгларын 1985 чылдың Күрүне планында көрген, ол ышкаш ам ажылдап кылып турар он ийиги беш чыл планнарында база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң соолгу үеде хүлээп алган доктаалдарында кирген.

Оон-биле кады ССРЭ-ниң чамдык министерстволары, ведомстволары, чамдык эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери организакчы ажылдың деңнелин бедидер, бар аргаларны болгаш курлавырларны эң долузу-биле ажыглаар, күрүне, план, күш-ажыл база технология сагылга-чурумун улам ыңай быжыглаар талазы-биле ам-даа кошкак хемчеглер ап турарын демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүлээп алган доктаалында СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарын удуртулга болдурган, 1985 чылдың планын болгаш бюджедин чугаажок күүсеткен турары дээш күрүне болгаш күүселде сагылга-чурумун быжыглаар, камналга чурумун күштелдирер дээш, күш-ажылчы коллективтерниң иницитивазын бүгү тала-биле хөгжүдер, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш эргелеп башкарылганың органнарындан негелдени күштелдирерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге сүмелээн.

Оон соонда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму **хоорайларга болгаш үлетпүр төптеринге колхоз болгаш кооперация садыын хөгжүдер талазы-биле Чуваш АССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң ажылының дугайында** айтырыгны чугаалашкан. Чуваш АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. П. Петровтуң илеткелинде, палаталарның чонуң херегледикчилер барааннарының болгаш чоңга ачы-дуза чедирилгезиниң талазы-биле доктаамал комиссияларының депутат И. Т. Тарановтуң кылган илеткелинде бо талазы-биле чамдык ажылдарны чорутканын демдеглээн.

Ынчалза-даа Чуваш АССР-ниң улус депутаттарының Советтери бо айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээринге республиканың байлак аргаларын болгаш боттарының бүрүн эргелерин ыракта-ла долузу-биле ажыглавайн турар деп айыткан. Күрүне болгаш кооперация органнары чонну аъш-чем-биле немей хандырарының чугула курлавырларынче чогуур кичээнгейни салбайн турар. Херегленикчилер кооперациязы көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле бараан саарылгазының планнарын ийи чыл улаштыр күүсетпээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алган доктаалында айыттынган четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг хемчеглерни алырын Чуваш АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге, херегленикчилер шиитпилелдериниң республика эвилелинге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге дааскан.

ССРЭ хоойлуларының чыылдазын парлап үндүрерин ооргазының база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң базылааны 1983—1985 чылдарда ССРЭ-ниң хоойлужуудулга актыларын болгаш ССРЭ-ниң чазааның доктаалдарын белеткээриниң планының күүселдезиниң чорун турарының дугайында айтырыгны Президиум чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң юстиция министриниң бирги оралакчызы И. С. Самошенковуң илеткелинде, Националдар Совединиң Хоойлу-дүрүм саналдан киирериниң талазы-биле комиссиязының даргазының оралакчызы И. И. Гладкийниң ээрингчи илеткелинде болгаш хурал киржикчилериниң саналдарында бо талазы-биле дыка улуг ажыл чоруттунганын демдеглээн.

ССРЭ хоойлуларының чыылдазын парлап үндүреринге белеткээрин доосканы ол ажылга улуг базым болган.

Чаа хоойлуларны үндүрери-биле холбаштыр ССРЭ хоойлуларының чыылдазын доктаамал чаартырының талазы-биле ажылды организастаарының дугайында саналдарны белеткээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге киирерин ССРЭ-ниң Юстиция министерствозунга, ССРЭ-ниң Госкомиздат черинге «Известия» ном үндүрер черге хүлээп алган доктаалда сүмелээн.

Президиум хуралынга чурттуң күрүне амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

(СЭТА).

Ядролуг чепсекти хоруурунуң дугайында айтырыгга хамаарыштыр

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга «Камгалал талазы-биле медээлер төвү» дээр америк организациязының удуртукчулары Дж. Р. Лярок биле Ю. Дж. Кэррол олардан чагаа келген, ында Хиросимаже атомнуг бомба октаанының 40 чылы болур 1985 чылдың август 6-дан эгелеп ядролуг чепсектиң бүгү шенелделеринге хоруушкун кылып, мораторий чарлаарын кыйгырып турар.

ССРЭ-ниң Вашингтонда элчин чери алган даалга ёзугаар ук чагаага харыны дамчыдып берген. Харыыда Совет Эвилели АКШ-ка болгаш өске-даа ядролуг чепсектиг күрүнелерге ядролуг чепсектиң бүгү-ле шенелделерин соксадыр деп чаңгыс эвес удаа саналдап келгенин сагындырып турар. Чогуур керээни ажылдап кылырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар сорулга-биле ССРЭ херек кырында боттаныр болур ындыг хемчегни —ядролуг чепсектиг күрүнелер бот-боттарының дугуржуп алганы хүнден эгелээш кандыг-даа ядролуг чазылдырышкыннарга мораторий чарлаарын база саналдап турган.

Чагааның авторларының саналдап турары ышкаш, мораторийниң эгелээр хүнү Хиросимаже атомнуг бомба октаан хүн — 1985 чылдың август 6 болурунга Совет Эвилели чепшээрежип турар. Ядролуг чепсектиг өске күрүнелер чүгле дугур деп көөр болза, ындыг мораторийни оон-даа эрте чарлап болур, ол ядролуг чепсектиң шенелделерин долузу-биле болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында керээни чаргыже чедир күштүг туруп болур ийик. Амгы байдалдарда ядролуг частышкыннарны соксадыры ядролуг чепсекти эңдере бүдүрерин шеглээринге дыка кескү базым болур деп харыыда демдеглээн.

Ядролуг чепсекти долузу-биле хоруур дугайында чугаалажыышкыннарны доп-дораан катап эгелээринге Совет Эвилелиниң белениң харыыда база бадыткаан. Ядролуг чепсекти чер иштинге шенээрин кызыгаарлаарының дугайында болгаш тайбың сорулгаларга чер иштинге ядролуг частыышкыннар талазы-биле 1974 болгаш 1976 чылдарда ат салган совет-америк керээлерни күштүг болдуруп киирерин ССРЭ база саналдап турар, ук керээлерге амга чедир ратификация кылдынмаан, аңаа совет таланың буруузу чок.

Бо бүгү базымнар ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле Женевада эгелээн совет-америк чугаалажыышкыннарның чорун турарындан хамаарылга чокка кылдынып болур. Ооң-биле кады ындыг хемчеглер боо-чепсекти эңдере бүдүрерин космосче нептередирин баш бурунгаар болдурбазынче болгаш ону черге соксадырынче угланган Женевада чугаалажыышкыннарның үре-түңнелдиг болурунга моон чогумчалыг байдалдарны тургузар ийик.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктааткаты болза:

Дыштанылга хүннерин 1985 чылдың май 5-те воскресеньеден май 3-те пятницаже болгаш май 12-де воскресеньеден май 10-да пятницаже шилчидер;

1985 чылдың май 11-ни ажыл хүнү кылдыр санаар.

1985 чылдың май 11-де дыштанылга хүнүн ажыглаваан ажылчыннарга болгаш албан хаакчыларга ук хүнну оларның чыл бүрүдеги шөлээзинге кадар болгаш шөлээ хүннериң төлеп бээрн ышкаш, шак-ла ындыг чурум ёзугаар төлеп бээр.

ССРЭ-ниң Саң министерствозундан болгаш ССРЭ-ниң Күрүне банкызындан

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга холбаштыр тураскаал чоосту эргилдеже үндүрер дугайында

1985 чылдың апрель 18-тен эгелээш, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл болурунга холбаштыр 1 рубль үнелиг тураскаал чоосту эргилдеже үндүрер.

1 рубль үнелиг тураскаал чоосту ак өңнүг чес-никель холумзандан белеткеп кылыр болгаш 31 мм. диаметрлиг тывыкы хевирлиг болур.

Чоостуң арын болгаш артыы талазындан дескиндир достак кылырыктарлыг хаажылыг.

Чоостуң арын талазында В. И. Ленинниң овур-хевирин сиилбип дүрзүлээн болгаш оон солагай талазында «1870» болгаш «1924» деэн саннар, а адакы кезээнде «В. И. Ленин» деп бижип каан.

Чоостуң артыы талазында ССРЭ-ниң күрүне сүлдези бар болгаш «СССР», «1 рубль» болгаш «1985» деэн бижимелдерлиг.

Чоостуң тургузунган кырынга **«Один рубль»** деп оон бижээш, ийи точкалар-биле аңгылаан.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга холбаштыр үндүрүп турар тураскаал чоос болза, амгы үеде эргилдеде чорупт турар чоостар-биле чергелештир күрүнениң, хөй-ниитиниң, кооперативтер бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларның, колхозтарның болгаш түс-түс кижилерниң төлевирлериниң бүгү хевирлеринге, а ол ышкаш банкыларның, ажгалга кассаларының болгаш харылзаа министерстволарының бүдүрүлгелериниң агар, санажылга счёттарынга, акша салыгларынга, аккредитивтерге болгаш шилчидилгелеринге кандыг-даа кызыгаарлашкын чокка хүлээп алыры албан болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИ ДЭЭШ

Вторникте, СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшиниң** Кызыл хоорайның идеология активи-биле ужуражыышкыны болган. Аңаа республиканың болгаш Кызыл хоорайның партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарының, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары киришкен.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң чоокта чаа болган хуралынга Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында айтырыгны көрген. СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин улам ыңай көвүдедиринге болгаш ону болбаазырадырынга, казымал байлактарны ажыглаарынга үндезилээн автономнуг республиканың үлетпүр бүдүрүлгезин хөгжүдерин көрген доктаалды хүлээп алган. Чуртталга бажыңнарын, школаларны, уруглар садтарын, кадык камгалал болгаш культура тудугларын ажыглалга киирерин көвүдедир талазы-биле хемчеглер ында көрдүнген.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң төс чыл мурнунда хүлээп алган доктаалында көрдүнген Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хемчеглерниң боттанмышкыны бистиң чурттуң улустарының хөй талалыг улуг дузазы-биле кол нурагулайында чедиишкинниг дооступ турар. Ооң ачызында республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырлары дендески хөгжүлдени алган, оон экономиктиг потенциалы улгаткан, ажылчы чоннарның чаагай чоруу, оларның культура деңнели бедээн.

Мурнуку доктаалды боттандырганының соонда, бистиң республиканың экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезинге чайыннанчак арынны ажыдып турар чаа доктаалды хүлээп алганын республиканың ажылчы чону Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының чайгылыш чок боттанмышкынының чайыннанчак херечизи. Совет Тываның бүгү талалыг улам ыңай хөгжүлдезиниң дугайында, ооң ажылчы чоннарының амыдыралының чаагай чоруун болгаш культуразын бедидер дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының улгадып турарының херечизи кылдыр көрүп турар дээрзин Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Ол дээш олар СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка ханы өөрүп четтиришкинин илередип турарлар.

Оон ыңай Г. Ч. Ширшин республиканың экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезиниң айтырыгларын ханы болгаш бүгү тала-биле өөренип көргенинге үндезилээш хүлээп алган ол документиниң негелделерин таныштырган. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин улам хөгжүдер сорулга-биле тудугнуң темпилерин дүргедедири, бүдүрүлге черлерин, социал-культура объектилерин улгаттырары болгаш чаартыры көрдүнген. Казар байлактарлыг черлерин, тудуг индустриязын болгаш тудуг материалдар үлетпүрүн комплекстиг ажыглаарынга үндезилээш үлетпүр бүдүрүлгезин шапкын хөгжүдерин хандырары, тудуг организацияларын быжыглаары, көдээ ажыл-агый чиг эдин болбаазырадыр күчүлерин көвүдедири, даг үлетпүрүнүң быжыг минерал-чиг эт баазазын тургузары-биле республиканың девискээринге геология-шинчилел ажылдарын күштелдирерин, республиканың улус ажыл-агыйын хандырарын экижидер болгаш чурттуң өске районнары-биле идегелдиг харылзааларны тургузар сорулга-биле транспортту улам хөгжүдерин он ийиги беш чылда көрүп турар.

Тыва АССР-те чуртталга бажыңнарын, бүдүрүлге болгаш социал-культура объектилерин тударынга шеф дузазын көргүзер дугайында РСФСР-ниң 14 областарының, крайларының болгаш автономнуг республикаларының партия, совет организацияларының иницативазын СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң деткээни республиканың ажылчы чоннарының аажок улуг өөрүп четтиришкинин хайныктырган деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Көрдүнген объектилерниң тудуунче студентилерниң тудуг отрядтарын чорудар дугайында ВЛКСМ ТК-ның саналы база хүлээп алдынган.

Ол эң чугула документиниң боттандырар талазы-биле республиканың ажылчы чоннарының мурнунда сорулгаларны тодараттынгаан, оон политиктиг болгаш социал ужур-дузазының удуртукчу бүрүзү, ажылчын бүрүзү эки билип, ол билиишкинге болгаш бүзүрелге үндезилээш, күженииишкинниң болгаш иницативалыг, шынчы болгаш ак сеткилдиг ажылче, бистиң бурунгаарлаашкынывыска шаптыктап турар бүгү-ле чүүлдерге — сагылга-чурум чок, чалгаа-шушпең чоруктарга, арагалаашкынга, мангыс-талчак амыдыралга, социалистиг өнчүнү самчыгдаар болгаш оорлап-төтчеглээр чорукка, корум-чурум үрээшкиннеринге удур демиселче боттарының ажылын углаарының эргежок чугулазын Г. Ч. Ширшин түңнелинде демдеглээн.

Партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнары, бүгү министерстволар болгаш ведомстволар, күш-ажылчы коллективтер СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыттынган чүүлдерни боттандырар дээш боттарының сорулгаларын ыяк тодарадып, күрүне планнарын чайгылыш чокка күүседирин ап, ниити херекке боттарының салыышкынын көвүдедири чугула. Кижи бүрүзүнүң ак сеткилдиг ажылы партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкынынга бистиң эң эки харыывыс, партияның XXVII съездизинге белеткелдерге төлептиг үүлүүс болур ужурлуг.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Партийжи амыдырал: кадрлар-биле ажыл

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

● СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пленуму ●

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң ээлчеглиг пленумунга кадрлар-биле ажылды улам экижидер талазы-биле районнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Партия райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат бо айтырыг талазы-биле илеткел кылган.

Илеткелден болгаш саналдардан алгаш көөрге, районда удуртукчу кадрларны шилип алыр, ажыл-агыйга таарыштыр тургузар, кижизидер талазы-биле чамдык эки дуржулга шиңгээдип алдынган.

Партия райкомунуң номенклатуразында районнуң 228 удуртукчу кадры кирип турар. Оларның 67 хуузу дээди эртемниг, барык чартык кезии 40 хардан куду назылыг болгаш хөй нуруузу партия, совет ажыл-агый органнарынга хөй чылдарда ажылдап каапкан байлак арга-дуржулгалыг кижилер. Ооң түңнелинде районнуң удуртукчу кадрларының хөй кезии боттарының чедиишкинниг ажылының кол көргүзүү — күрүне мурнунга планныг даалгаларны чедиишкинниг күүседип турар. Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында район күрүнеге кодээ ажыл-агый продуктуларын садарының планын күүсеткен. Районнуң үлетпүр, бүдүрүлгелери бо чылдың бирги кварталында продукцияны бүдүрериниң планын 105,2, ону садарын 106,4 хуу боттандырган. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, үлетпүр продукциязын бүдүрери 7,9, ону саарары 23,6 хуу өскен. Бо дээрге кодээ ажыл-агыйның база үлетпүр, бүдүрүлге черлериниң удуртукчу кадрларының чедиишкинниг ажылының түңнели-дир.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир улус ажыл-агыйында четпестер ам-даа бар. Маңаа бир-ле дугаарында тудуг организацияларын адаар апаар. Эрткен дөрт чылда кол тудуг фондуларын ажыглаалгга киирериниң планы чүгле 69,8 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының планы 86,1 хуу күүсеттинген. «Тыва даг-дугу» тудуг эргелели 4091 муң, № 1 КМК 926 муң рубльдиң ажылдарын чедир кылбаан. Районнуң автотранспорт бүдүрүлгелериниң, харылзаа, садыг организацияларының, коммунал-ажыл-агый чериниң, «Барлык», «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарның Бижиктиг-Хая, Сүг-Кажаа сүт-бараан фермаларының ажылында ээзээш эвес четпестер бар. Бо коллективтерде кадрларның солчур, янзы-бүрү чылдагааннар-биле ажылдан халажыр чоруктары хөй. Ол дугайын пленумга санал берген «Тыва даг-дугу» тудуг эргелелиниң партком секретары С. К. Кужугет, «Шекпээр» совхозтуң партком секретары Ө. О. Куулар олар айыткан. Чамдык удуртукчу кадрлар ажылдаа болур аргаларын чедир ажыглавайн турар. Бо шүгүмчүлелди «Шекпээр» совхозтуң директору М. Д. Монгушка, «Дөң-Терезин» совхозтуң директору Д. Н-С. Саамга, хлеб заводунуң директору В. И. Тянга, районнуң херегленикчилер ниитилелиниң даргазы М. Х. Аракчаага, Аянгаты кодээ Советиниң күүскомунуң даргазы Д. Б. Чыргалга хамааржыр болур.

Кадрларны шилип алырын четпес чорутканындан ажылынга ээ-харысалга чок чоруу, хөй-ниитиниң, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээни дээш № 1 КМК-ның начальниги Х. И. Мамедов, Эрги-Барлык болгаш Ак кодээ Советтериниң күүскомнарының даргалары Ө. Ш. Соян, Н. С. Ооржак, Ак-Довурактың милиция салбырының начальниги А. П. Шумакович, арыглаа фабриказының директору М. И. Малых ажылындан хостаткан.

Кадрларның ажыл-агыйжы, идей-политиктиг кижизидилгезинче партия райкому доктаамал кичээнгейин салып турар-даа болза ам-даа чогуур деңнелинге чедир тургустунмаан. Чамдык удуртукчулар чүгле ажыл-агыйжы айтырыгларже кичээнгей салыр, коллектив кежигүннериниң ортузунга масса-политиктиг ажылдарны улуг-ла херекке албас хөөннер бар. Ол дугайында райкүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальниги Д. К. Куулар, «Дөң-Терезин» совхозтуң директору Д. Н-С. Саая самнадаан. Районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжыышкынының начальниги В. С. Домбулак, № 1 КМК-ның начальниги А. М. Кедров, белеткел конторазының директору А. А. Дронин, аэропорт начальниги Н. А. Лавренов, районнуң энергия хандырылга чериниң начальниги А. В. Сонин хөй-нити амыдыралындан чыдып каап турар. Бо коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чуруумунуң кошкак болуп турарының база бир чылдагааны мында-дыр.

Пленумга администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияларның ажылының, партия организацияларында шүгүмчүлелди база бот-шүгүмчүлелди сайзыраңгайжыдар дугайында тодаргай болгаш ажыктыг чугаа болган. Администрацияның ажылын контрольдаар комиссиялар тургустунган-даа болза, оларның хөй кезии ажылдавайн турар. «Барлык», «Дөң-Терезин» совхозтарның, Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» салбырының, районнуң херегленикчилер ниитилелиниң администрацияларының болгаш партия организацияларының кадрларны шилип алыр, кижизидер талазы-биле ажылында четпестерниң тыптып кээп турарының база бир чылдагааны бо. «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтар, «Тыва даг-дугу» комбинат, № 3 орук-тудуг эргелели дээн ышкаш коллективтерде партия организацияларының шүгүмчүлелди четпестерни илередириниң болгаш чайладырының дээштиг аргазы кылдыр ажыглап турар-даа болза, өске дыка хөй коллективтерде бо ажыл чогуур деңнелинге чедир тургустунмаан. Ак-Довурак АТБ-зиниң (начальниги И. Ю. Грейсеров), чурттаалга-коммунал бүдүрүлге эргелелиниң (начальниги Р. Я. Миллер), районнуң харылзаа белдириниң (начальниги Р. С. Кужугет) чонунуң хөй саныг хомудалдарынга тоомча чок чорууну көргүзүп турар. Оларның шуушкун чорудулдан пассажирлер аргыжылгазында, чунар-бажың, хеп чуур черниң харылзааның ажылында дыка хөй четпестер ам-даа чайлаттынмаан. Оларны дарый чайладыры удуртукчу кижилериниң ажыл-агыйжы шынарының херек кырында бадыткаттынары ол болур ужурлуг.

Кадрлар-биле ажыл — хуу бүрүнүң хөй талалыг болгаш нарын ажылдарының бирээзи. Ынчангаш ону доктаамал сайзыраңгайжыдып, үениң негелдезинге дүүштүр тургузары чугула дээрзин пленумга айыткан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

Бистиң интервьювус

УЗАМДЫККАН ТУДУГГА ХАМААРЫШТЫР

Эрзин районда «Нарын» совхозтуң төвүнде 400 олуттуг клубтуң тудуун «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны боттандырып чорудуп турар. Кодээ чоннуң культура хандырылгазын экижидер сорулга-биле бо клубтуң тудуунуң таваан 1979 чылда салган. Баштайгы удаада тудуг шөлүнге ажыл-иш-даа хайныышкынныг чорup турганын нарынчылар утпаан. Харын-даа республикада база бир улуг чаагай, делгем, чырык клуб оларның төрээн суурунда туттунуп эгелээнинге, ол улуг тудуг удавас ажыглалга кирип, кырганнарының-даа, аныяктарның-даа сеткил-сагыжын өөртүп, хостуг шакта солун оюн-тоглааны органызастап эрттирип болурунуң аргазы тургустунуп, ботчывынгыр уран чүүлдүң янзы-бүрү бөлүүмнери ажылдап, оон ажылынга аныяктарны хаара тудуп, солун программалыг концерттерни чонга бараалгадыр дээрзинге суурнуң чурттакчылары чоргаарланып турганы-даа чугаажок. Нарын суурда талантылыг аныяктар хөй. Ынчалза-даа бо тудуг мынчага чедир ажыглалга кирбээн. Ам доозар дээн хуусаазы бо чылдың декабрь.

Клубту айыткан хуусаазында ажыглаалга киирер дээш моон тудуун чорудуп турар «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының болгаш ооң Эрзинде № 5 кожуун чоруур механизастаттынган колоннаызы кандыг хемчеглерни ап турарының дугайында ук каттыжыышкынның баштаар чериниң даргазы Маадыр-оол Аңгыр-оолович КЫРГЫС-биле бистиң корреспондентивис М. Оюн интервью кылган.

— 1979 чылда-ла тудуп эгелээн клубтуң бажыңы мынчага чедир ажыглалга кирбейн барганының чылдагааны чүде ирги, Маадыр-оол Аңгыр-оолович?

— Баштайгы үеде тудугнуң темпизи элээн дүрген чорup турду. Ынчалза-даа чагыкчы — республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң туттунуп турар объектилериниң каттышкан дирекциязы төлевилел-смета документациязын каш-даа катап эде кылып, акшаландырыышкынны ээзээшти берип турганының түңнелинде база тудуг ажылдарын чаа өртекче шилчиткени-биле холбашкан эде санаашкын ажылдарын кылып чорутканы-биле тудуг элээн саадай берген. Маңаа бистиң каттыжыышкынның талазындан база-ла буруу бар. Чаа туттунуп турар клубтуң тудуунга херек-лээр тудуг материалдары — демир-бетон кылыгларны, дилиг материалдары чогуур үезинде четче хандырбайн турганывыс тудугну хуусаазында ажыглаалга кииреринге шаптык болганы чугаажок. Бедик мергежилдиг тудугжу кадрлар-биле хандырылга база четпес. Бо бистиң четпес ажылывыстың база бир херечиган-дыр ийин. Районнуң школаларының өөреникчилериниң профуглаанышкынының талазы-биле ажылды каттыжыышкынның-даа, Эрзинде № 5 кожуун чоруур механизастаттынган колоннавыстың-даа талазындан сула чорудуп турарывыстан тудугга ажылдаар кадрларны белеткеп алыр ажыл шуут чорувайн турар деп дорту-биле чугаалаар болур. Ынчангаш кадрлар белеткеп алырынче онза кичээнгейни салыр үе келген.

— Ажыглаалга кирер ужурлуг тудуг шөлүнде бо хүннерде кандыг ажылдар чорup турарыл? Ону кым башкарып турарыл? Бо чылын чеже рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр ужурлугул?

— Көрүкчүлер залының ооргазын салырынга херек-лээр 15 метр узун дурттуг демир-бетондан кылган сес оорга херек. Ооң бежин сөөртүп чедирип алган. 130 тонна цемент КМК-ның складында дужургүнген. Клубтуң хаааның опалубказын кылырда херек-лээр тос кубометр дилгеп маңза база каркас кылыр дөрт кубометр брусту база-ла сөөртүп чедирип алган. Оорга кылыр база дээвир шывар демир-бетондан кылган калбак плиталарны тудуг шөлүнге сөөртүп чедирер ажылдарны чоокку хүннерде органызастап эгелээр деп турар. Борис Содунам удурткан 10 кижи составтыг бригаданың ажылчыннары клубтуң девискээрин херимнээр болгаш чаагайжыдар ажылдарны бо хүннерде кылып эгелээн. Херим кылыр маңзаларны ында сөөртүп чедирип алган.

Бо чылдың декабрьда клубту ажыглаалга кирери көрдүнген. Бистиң тудугжуларывыс 548 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр ужурлуг. Ынчангаш кылыр ажылдарның хемчээли улуг. Тудуг-монтаж ажылдарының чорup турарын бистиң Эрзинде № 5 кожуун чоруур механизастаттынган колоннавыс холга алган.

— Ажыглаалга кирер тудугну чогуур хуусаазында дужаар дээш каттыжыышкынның талазындан кандыг хемчеглерни ап чорудары көрдүнгенил, Маадыр-оол Аңгыр-оолович?

— Ажыглаалга кирери элээн саадай берген бо клубтуң тудуун айыткан хуусаазында доозуп, нарынчыларның сеткил-сагыжын өөртүр дээш каттыжыышкын болгаш ооң Эрзинде КМК-зы бүгү күштү бо тудугже мөөңнээр. Тудугжу бригадаларны четчелеп алган бис. Ам четчелеп алган бригадаларывыска дуза кадып, Кызылдың автоорук техникумунуң сургуулдарының тудугжу отрязы база аңаа ажылдап чедер. Хамык ужур тудуг материалдары-биле үзүктел чок хандырары, ажылдың фронтузун калбартыры, ажылды шын органызастаары негеттинип турар.

Оңгар-Хову. Таңды-Уланың ээзинде чыдар бо ховуга тараан тарааның гектар бүрүзүнден «Коммунизмниң херели» совхоз эрткен юбилейлиг чылда 9,5 центнер дүжүттү ажаап алган. Ынчангаш күрүнеге бир муң тонна ажыг тарааны дужааган болгаш үрезинниң долу уруун, өске ажыл-агыйларга база саткан.

Совхозтуң ажыл-ишчилери суггат чок бо ховудан он бирги беш чылдың доозукчу чылында он центнерден эвээш эвес дүжүттү бир гектарга онаажтыр алырын хүлээнгеннер. Бо хүннерде хову-трактор бригадазының шаңында үрезин хораннаашкыны түлүк.

— Үрезин хораннаарынга хөй чылдарда ажылдап келген ажылчыннарга бо харысалгалыг даалганы берген бис. Оларның шуптузу эмчи шинчилгезин болгаш тускай өөредилгени эрткен. Кижи бүрүзүнге карак шилдерин, аасче болгаш тыныш органнарынче хоран эрттирбес херексeлдерин, хол хаптарын, бөрттүг болгаш муңгаш хептерин берген бис — деп, хову-трактор бригадазының бригадири Александр Сотпаевич Оюн чугаалап турар.

Тараа хораннакчыларының аразында социалистиг чарыш бо хүннерде улам калбарган. Оон мурнуку одуруун бо бригадада чээрби ажыг чыл ажылдап турар хоочун тараажы Дмитрий Дворовенко биле аныяк тараажы Виктор Никитин ээлеп турар.

ЧУРУКТА: тараа хораннакчылары В. Никитин биле Д. Дворовенко.

К. ЧООДУНУН фотозу.

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунда часкы тарылгага техника септелгези дооступ турар. Механизаторларның ажылынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле машина-трактор мастерскаязында столоваяны ажыткан. Поварлар Рая Чамзырың, Мария Доржу, Зоя Шойзат болгаш өскелер-даа амданныг чемнерни кылып, механизаторларга, чолаачыларга мактадып турар.

ЧУРУКТА: повар М. Доржу. Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

БҮЗҮРЕЛДИГ

Карл Маркс аттыг совхозтуң хоочун малчыны Даваадыр Монгуш төрүүр өшкү кадаргаш, алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Ол чыл түңнелдери-биле ажыл-агыйның төрүүр өшкү кадарчыларының аразынга социалистиг чарыштың ийиги черин бүзүрелдиг-биле чаалап алган. Боттарының байлак дуржулгазын өөренип көрбүшаан, Даваадыр болгаш Отчатпаа Монгуштар доозукчу чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган.

Ам оларның кодамында төрүүр 240 баш өшкү бар. Оларны чоокта чаа массалыы-биле оолдап эгелээн. Кодамда өшкүлериниң кужу күскү хевээр. Эрткен күзүн шеригден халажып келген оглу Артур ада-иезиниң ажылынга дузалажып, кадарчылап турар. Өшкү оолдаашкынының үезинде сакманчыларны база бижиглээн. Социалистиг хүлээлгелерин күүседип алырынга малчын өг-бүле бүзүрелдиг.

А. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛУР

Хүн дээри билек чылып кээр, хүнээрек бичии бүүрелчиниң чавызааш тейлер чоогунда кыштаг. «Искра» совхозтуң хоочун малчыны коммунист Кавай-оол Ондарның кыштаа ол. Ол кыштаг хойлар оъттаарынга таарымчалыг тейлерлиг, мурнуу талазы тараа шөлдүг, мал тударынга ээзүлүг-ле таарышкан. Малчынның кыштаанга мал чеми сөөртүп чедирип чораaш, өөнге кирип амыр-менди солчуп чугаалаштывыс.

— Бо чыл, эрткен чылга бодаарга, элээн таарымчалыг чыл-дыр — дээш, малчын улаштыр тайылбырлап чугаалады: — Хар чуга, соок чок. Ындыг-даа болза чамдык черлерни хөртүктеп каан. Ынчангаш хойнуң дүгүн таарыпас дээш баш удур хемчеглерни алган бис. Кыштагдан ангысче, ангыстан кыштагже орукту трактор-биле далбыйладып алгаш, одарны оон ол-бо талазынче солуп кадарып кыштадывыс.

Совхозунун малын чээрби чеди чыл маадаан малчынның төрүүр 320 хоюнун оолдаашкыны доозулган, хураганнары шору дорүгүп өскүлей берген. Кодамда улуг хойларын-даа, чаш мал төлүнүн-даа күш дени-гели эки.

Малчын өг-бүлениң улуг оглу Херел эрткен чылын Бажын-Алаак ортумак школазын доозуп тура, малчыннаар бүзелин илереткеш, оон бээр ада-иезиниң хоюн малдажып турар.

Кавай-оол Ондар өг-бүлези-биле кады бо чылын төрүүр чүс хойдан ынча хураганны камгалап алыр, 15 тонна сигенни болгаш 10 тонна одекти белеткээр хүлээлгелиг. Сөзүнге ээ болур дээш олар демниг, кызымак ажылдап турарлар.

Б. ХОВАЛЫГ.

ӨСТҮРЕР, КИЖИЗИДЕР

● СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң пленуму ●

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң оон дараазында Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларын СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң пленумунга чугаалашкан.

Пленумга тургускан айтырыг эң-не чугула болуп турарын аңаа илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Районда партия организацияларының органызакчы, идей-кижизидилгелиг ажылын, коммунистерниң башкарыкчы чоруун күштелдирер, кадрлардан негелдени бедидип, ажыл-херек дээш оларның харысалгазын бедидер талазы-биле райком, партия организациялары сөөлгү үш чылда чамдык ажылды чорудкан. Оон түңнелинде улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырлары кадрлар-биле хандыртынган. Районнуң номенклатуразында ажылдакчыларның 46 хуузу дээди болгаш доостаан дээди эртемниг. Партия организацияларының секретарьларының шынар составы экижээн. Парткомнар, партбюролар секретарьларының 50,2 хуузу улус ажыл-агыйының дээди эртемниг кадрлары, өскелери тускай ортумак эртемниглер. Эге организациялар секретарьларының хөй кезии алдыдан ужен беш чыл чедир партстажтыг.

Мөңгүн-Тайганың экономика, социал-культура талазы-биле хөгжүлдезиниң дөрт чылдарда түңнелдери багай эвес. Ол үеде мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң, күрүнеге садарының планнары күүсеттинген. Пландан ажыр 196 тонна эътти, 28,4 тонна дүкү саткан. Малдың баш санын өстүрери чузун айы-биле күүсеттинип келген. Чонунуң материалдыг, чаагай дээнели улам өскен. Тудуг-суур, коммунал-амыдырал хандырылга талазы-биле кылдынган чүүлдер эвээш эвес. Районнуң ажыл-ишчилериниң эрткен чылда чедиишкиннеринге бистиң партиявыс бедик-биле үнелеп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчээр Кызыл тугу-биле шаңнаан.

Политика талазы-биле ханы билиглиг, ажыл-агыйны удуртуп билир, дааган ажылынга харысалгалыг кадрларның салышкынының түңнелинде үстүнде чедиишкиннер чедип алдынган. «Тыва сентелге тудуг» трестиң Мугур-Аксында бот-орулга-чарылгалыг сентелге-тудуг участогунуң начальниги К. Б. Доңгак, районнуң херегленикчилер ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы Б. Д. Салчак, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының Мугур-Аксында бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогунуң начальниги Д. Б-О. Хомушку, партия организацияларының секретарьлары Т. И. Лемчик, М. Д. Ламажык, Т. И. Байыр, К. Д. Чындын-оол, Ө. С. Салчак, культура килдизиниң эргелекчизи Э. Б-О. Саая дээш өскелер-даа боттарының ажыл-херээнге бердинген, харысалгалыг, органызакчы арга-мергежилдиг эштер болуп турар.

Кылдынган эки чүүлдерни пленум болур-чогууру-биле демдеглевишаан, кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар, кижизидер талазы-биле ажылда четпестерни айыткан. Ылангыя мал ажылында ажылдың темпизи өспейн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедивейн, продукцияның ботүнези чиигевейн турар. Беш чылдың эрткен чылдарында хөй баш мал янзы-бүрү чылдагаандан хораан. Экономикада мындыг когарап ... хөй кезии удуртукчу болгаш тускай эртемниг кадрларның болгаш малчыннарның ажылга харысалга чок чоруунуң түңнелинде болган.

Кижилер-биле ажыл — амгы үеде кол чүүл. Ындыг турбуже, чамдык удуртукчулар ону эки-ле билбейн турар. Ылангыя кодээ ажыл-агыйда кадрларның иштинден он дөрт кижиге ажылга харысалга чогу дээш партия талазы-биле шиитпы хемнег хүлээткен.

Райкүүскомунуң талазындан кодээ Советтерде, килдистерде, эргелелдерде кадрларның ажылының стиль-методунче заныладп кирбейн, оларның шынар талазы-биле өзүлдезинче кошкак кичээнгей салып турар. Оон түңнелинде Мугур-Аксы ортумак школазында үш директор, районнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизинге ийи кижи, коммунал бүдүрүлгелер эргелелинге ийи, Мөген-Бүрен кодээ Совет күүскомунуң үш даргазы, иштики херектер килдизинге ийи начальник солушкан.

Чамдык кадрлар чаа арга-дуржулганы боттарынга шиңгээдип алырын оралдашпайн, билиг-мергежилин бедитпейн турар. Соң түңнелинде ажылдың чаңгыс талалаар, эрги арга-биле ажылдаар удуртукчулар бар.

Ажылынга харысалга чок, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар районнуң кайы-даа күш-ажылчы коллективтеринде бар. Ону эдер талазы-биле чамдык удуртукчуларның ап чорудуп турар хемчеглериниң дээштии чавыс. Ындыг чорук совхозтарның контора аппараттарынга, тускай эртемниглерге, бригадирлерге, тудугжуларга, механизаторларга, харылзаа белдиринде, иштики херектер килдизинге, районнуң одаалга черинде, райпода, тудуг-септелге участогунда бар.

Районда комсомол эге организацияларының кижизидикчи ажылының кошкаандан чамдык комсомолчулар, аныяктар күш-ажылды үнелеп билбес, арагалаашкынче хандыыр, ажыл кылбас, корум-чурум хажыдар таварылгалар бар. Кадрларны, ылаңгыя аныяк тускай эртемниглерни өстүрер талазы-биле ажылды партия организацияларының кичээнгейиниң төвүнге тургузарын бо бүгү негеп турар. Районда механиктер, слесарьлар, сантехниктер, харылзаачылар, инженерлер, экономистер, бухгалтерлер, бригадирлер дээш өске-даа мергежилдиг кижилер колдуу чок болуп турар.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң участок бүрүзүн амгы үеде бедик мерзүшкүнарлыг, партияның политиказын чедиишкинниг боттандырып шыдаар, ханы билиг-мергежилдиг кадрлар удуртур ужурлуг. Партия райкомунуң пленумунга чугаа чогум-на мындыг угланышкынныг болуп, партияның кадр политиказын боттандырар талазы-биле сорулгаларын тодараткан.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

Часка белеткел

ҮНҮШ ААРЫГЛАРЫНГА, ХОРАЛАКЧЫЛАРЫНГА УДУР

Үнүштерни кодээ ажыл-агый культураларының аарыглардан болгаш хоралакчылардан камгалаарының бир дээштиг аргазы — үрезин хораннаашкыны. Ол үрезин материалдарын дамчыштыр кээп болур халдавырлыг аарыгларны, оларның өскүдүкчүлерин чок болдурар болгаш хөрзүнге олуртунган өзүмнерни дүүрүнден, ириириден камгалаар. Хоралыг микроорганизмнерниң үнерин оожумнадыр. Хораннаашкын үнүштүң дүжүттүүн бедидериниң бир кол чүүлү — ажыл-агыйларның тарылга материалдарын белеткээриниң чугула технологтуг аргазы болган.

Ынчалза-даа республиканың чамдык ажыл-агыйлары хораннаашкынның ужур-дузазын эки билип турза-даа, ону чорударынче чогуур кичээнгей салбайн турар. Шак ынчаар, эрткен чылын Каа-Хемниң «Ленинчи орук» совхозу чазын тарыыр тараа культураларының чүгле 72 хуузун, «Улуг Октябрь» 61 хуузун хораннап алган болган. Эрзинниң Ленин аттыг болгаш «Чаа орук» совхозтары хораннаашкынга чедер ужурлуг гранозанныг турза-даа, ону шуут ажыглаваан. Тес-Хемниң «Кызыгаар» совхоз бар үрезиннериниң чүгле 28 хуузун хораннаан турганы илереэн.

Чамдык ажыл-агыйлар үрезинге гранозан холуурунун хемчээлин ээзжедип турганын хыналдалар илереткен. СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг болгаш «Бурунгаар» совхозтар бир тонна кызыл-таска 1,5 кг гранозан оруунга чүгле 0,5 кг-ны ажыглаан. Бии-Хемниң «Кызыл тараачын», Таңдының «Революцияның чалбыыжы», Тока аттыг совхозтар хораннаашкынны шыгжып чорудар арганы шуут ажыглаваан болгаш культураларны формалин-биле болбаазырадырын эвээш чорудуп турган.

Ленин аттыг, «Чаа орук», «Кызыгаар» совхозтарның тарылга шөлдериниң 15—24 хуузунда үнүштерниң өрттеңнээр аарыы бар болганын хыналдалар илереткен. Ол дээрге улуг каража-дыр. Хораннаашкынның ужур-утказын чедир өөренип көрбес чоруктуң түңнели ол.

Чүге-ле ийик, чамдык ажыл-агыйларның агрономнары күзүн чажар көк-тараа үрезинин хораннаар хереэ чок деп санап турар. Херек кырында оон дозүнүн ириири, смышыңөртеңнээр эвээш эвес. Ындыг турбуже «Кызыл тараачын», «Өөк», «Шамбалыг», Тока аттыг болгаш оон-даа өске кезек ажыл-агыйлар хораннаттынмаан көк-тараа үрезинин тараан болган.

ТМТД деп препараттын ужур-утказын чедир үнелевейн турары канчап-даа четпес. Херек кырында дүлүктелиишкинни болгаш ириишкинни болдурбазынга оон дээштиг чоруу гранозандан артык. Ылангыя картофель үрезинин хораннаарынга дыка таарымчалыг. Хавыктыг культуралар болгаш картофель үрезиннерин формалин-биле хораннааш соонда 3—4 шак дургузунда кандыг-бир шывыг адаанга туруктуруптар болза, оон дээштии дыка бедиир.

Ам үрезин хораннаашкынын чорударының ээзүлүг үези, ынчалза-даа ону саныг-ла ажыл-агыйлар чорудуп эгелээн. Хораннаашкын үезинде ажылдын айыыл чок чоруун сагывайн баар таварылгалар тургулаан. Хууда камгалал дериг херексeлдери — респираторлар, карак шилдери, тускай хеп-биле чедир хандырбас, тускай чемгерилгени органызаставас, хоран-биле ажылдаар кижилерниң ажыл шагынын хемчээлин (хүнде 4 шактан ашпас ужурлуг) сагывайн баар таварылгалар бар. Хораннаашкынны тускайлаттынган черлерге чорудар турбуже, чамдык ажыл-агыйлар ону тараа шаңында мал чеминиң, чемге ажыглаар тараа чоогунда, чурттакчылыг черлерден ырак эвесте чорудуп турары хораннаашкын технологиязын каржызы-биле хажыдып турары ол.

Үнүштер аарыглары, хоралакчылары-биле демисел чорударынга эргежок чугула пестицидтерниң 35 хевирлери республикада бар. Ынчалза-даа оларны ажыл-агыйлар чедир ажыглап шыдавайн турар.

Үрезин хораннаашкынын шынар чок, культуралар ээлчештирилгезин шын эвес чорутканындан «Улуг Октябрь», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтарның хову-шөлдеринде эрткен чылын кызыл-тастың кара бактериозу тыптып келген. Оон түңнелинде ол шөлдерниң дүжүдүнүң хемчээли 22 хуу чедир кудулаан.

Ажыл-агыйларга бок үнүштер база улуг хораны чедирип турар. Олар хөрзүнү кургадып, химиктиг бүдүмелдерни ээзжедип, культурлуг үнүштерни базып, дыка хөй хоралыг насекомнарның тарадыкчылары, аарыгларның өскүдүкчүлери боoп турар. Ынчангаш бок үнүштер-биле демисел — дыжок чугула, улуг ужур-утказыг айтырыг. Ажыл-агый бүрүзү бок үнүштер-биле демиселди чорударының планнарын чыл санында тургузуп, ол ёзугаар ажылдаар ужурлуг.

Бок үнүштер-биле дээштиг демиселди органызастаар дээр болза, кодээ ажыл-агый шөлдериниң бокталышкынының хемчээлин, бок үнүштерниң хевирлерин тодарадыры чугула. Ону ажыл-агыйларның агрономнары РСФСР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң 1981 чылдың март 17-деги дужаалының негелделеринге дүүштүр чорудар. Оон түңнелинде агротехниктиг-даа, химиктиг-даа аргаларны ажыглаарының хемчеглери ажылдап кылдынар.

Чаа зона системазынче шилчээни-биле хөрзүн үревес аңдарылга дериглерин ажыглап билбес чорук, оон технологиязын сагывайн баары бок үнүштерниң дүрген өзүп, тараарынга ишиг боoп турарын чугаалаар апаар. Чамдык ажыл-агыйлар бок үнүштер тудуп чээн хову-шөлдерни удур биживир ужурга таваржып тургулаар.

Бок үнүштер-биле демиселдиң химиктиг аргаларын чедир ажыглавайн турар таварылгалар бар. Чижээлээрге, «Кызыл тараачын» совхоз 4 муң гектар чериниң химиктиг болбаазырадылгазын үш чыл улаштыр планнап келзе-даа, ону күүсетпээн. А кожалары «Өөк», «Саян» совхозтар чылдың на 4—5 гектар черлерин химиктиг арга-биле болбаазырадырын чедип алган. «Бурунгаар», «Совет Тыва» совхозтар чаңгыс-даа гектар черни гербицидтер-биле болбаазыратпаан. Херек кырында эрткен чылын Каа-Хем районга 8 тонна гербицидтер ажыглаттынмайн арткан. «Көк-Тей», «Кара-Хаак» совхозтарда байдал олардан дээрелевес. Дыка хөй ажыл-агыйларда семерон, рамрод, феназон дээн чижектиг гербицидтер ажыглал чок арткан.

Республикага гербицидтерни 1959 чылдан эгелеп ажыглап эгелээн. Үр ажыглалдың түңнелинде 2,4-Д бөлүктүн гербицидтеринге бок үнүштер чаңчыгып, оларга удур туруштуг апарган. Ындыг болганда донтрел, диамет, диаперен дээн чижектиг гербицидтер херек боoп турза-даа, оларны биске үндүрүп бербейн турар. Ынчангаш бар гербицидтерни минералдыг чемишкиндилгелер-биле холуп, ажыглаар болза, оон дээштиг чоруу бедиир. Өске областарда ол арганы калбаа-биле ажыглап, багай эвес түңнелдерни чедип ап турда, бистиң ажыл-агыйларывыстың ону тоомчалап көрбейн турарын канчап-даа шын деп болбас.

Үстүнде айыттынган чүүлдерден чүгле чаңгыс түңнел үндүрүп болур — үрезин хораннаашкынының, черниң химиктиг болбаазырадылгазының ажыы улуг. Оларны органызастыг чорударын чедип алыры — чер ажылдакчыларның дорт хүлээлгези.

М. ДОСТАК-ООЛ,
республиканың үнүш камгалал станциязының директору.

АТС ТУДУУ: чагыкчы болгаш тудукчу

ЧУУЙ КАГЖЫЫШКЫН ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Кызыл хоорайда беш муң номерлиг АТС тудуу—үр туттунуп турар объектилерниң бирээзи. Ооң тавааи салып эгелээнден бээр чеди чыл чедип турар. Баштайгы график ёзугаар ол ийи чыл болгаш ажыглалга кирер турган. Кол тудукчу «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели чылдан чылче капитал салыышкынны шиңгээдип албайн келген. 1983 чылга чедир ниитизи-биле 588 муң рубльдиң ажылдары чедир кылдынмаан. Эрткен чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планы база күүсеттинмээн. Бердинген 758 муң рубльдиң чүгле 368 муңу шиңгээттинген.

Бажыңның хаазы дооздунган. Сантехниктер кол ажылдарын кылып четтигипкен. Вентиляция ажылдары адакталып турар. Март айда АТС бажыңның дериг-херексел-биле эптеп салырынга белен кылдыр долузу-биле дужаар онаалда алдынган турда, апрель ортан үеже чедир дериг-херекселдерде эккелдинмээн, үүрмек ажылдар төнместээш турупкан. Эргелел начальниги В. В. Шорохов амдызында чүгле үстүкү ийи хаалдың дужаарын аазап турар.

Үр туттунуп турарының чылдагааннарын объект дээш харыысалгалыг организациялар аңгы-аңгы тайылбырлап турар. Вентиляция хоолайлары белеткеп каан үттерге таарышпас болганындан катап эде кылыр ажылдар немежип турар. Борта кым буруулуг? Чагыкчы харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели тудугжулар шын эвес үттер алганы ол-дур дээр, тудугжулар төлевилел мыдыг-дыр дээр, а вентиляция системазының кылыкчылары оларның белеткээни хоолайларның хемчээли-биле эттүрер үттерниң чүге каршыктыг болуп турарын орта тайылбырлап шыдавас болган. Бот-боттарын буруудадыры чүден белен, а кады ажылдажылга чок болганынга кымны-даа агартыры берге. Тудугнуң ээлери тудуг организацияларын-даа, ажыглакчы болур харылзаачылар-даа шиитпир чок болгаш олутпай чоруун көргүзүп турар-дыр.

Кол тудукчу объектиге быжыглаан бригадаларын өске ажыглалга кирер тудугларже чорудуп турган. Чамдыкта тудуг ээн-даа артар таварылгалар турган. Ол бир шаптараазын болуп турганы чугаажок. Ооң-биле кады чарган Абаканның монтаж эргелелиниң бригадазы эрткен чылга дээр агаар эрттирер хоолайларны эккелбээнинден тудугга хожудаашкыннар болган. Керээ ёзугаар дугуржулга графиги үскени дээш АМУ-2-ниң вентиляция системазын кылыр бригадазынга беш муң рубльдиң штравын онааган.

АМУ-2-ниң начальниги Н. К. Князев-биле ужурашкан бис. Хоолайларны Абаканга эптеп турар. Ооң уштарының хемчээли сыңмастап-даа турар, үттерден хажый берген-даа боор-дур деп, ол чугаалай-дыр. Чугула херекселдерни саадатканын ол миниип турар. Ол мыкаш хемчээлдерни баш бурунгаар тодарадып албааны база оларның буруузу болур. Чагыкчы агаар эрттирер камераларны эдээрите херек үш агрегатты, суг чылыдыкчызын эрткен чылын-на эккээр турган, амга чедир бо чугула дериглер-биле хандырбаан. Хемчеглер таарыштааныйдан үш ай саадаан. Ам база-ла эптекчилер манаашкын байдалынга олуруп бергеннер.

АМУ-2-ниң ажылчыннары чедишпес, олар хээп ажылдап турар. Бир ай болгаш-ла ооң кежигүннери солчуп турары ажылга сааттыг боору чугаажок. Ынчангаш түс черниң чурттакчыларын эптекчиниң мергежилинге белеткээрин «Тыва тудуг» трестиң удуртукчулары өөренип көөр болза эки.

Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Э. А. Монгуштан тодарадыышкын бээрин дилээн бис. Төлевилел 1978 чылда хүлээп алдынган. Ол үеде хоорайга подстанциялар турбаан. Оларның тудуун планнап турган-даа болза, кожарын чаа АТС дамчыштыр кылыры көрдүнүп турганын ол демдеглээн. Херек кырында оларны кабель-биле кошкан болгаш беш муң номерлиг станцияга немей хоорайлар аразында чугаалажыышкыннарның автоматтыг станциязының тудуунга немелде төлевилелди чагыткан. Ооң түңнелинде эде кылыышкыннар тып-тып келген. Немелде станцияга херек дизельди база тургузар апарган. Чаа төлевилел эрткен чылдың мартта бадылаттынган турда, бузар, тудар ажылдар чоокку үеде, кажан тудугну технологтуг дериг-херексел-биле дериирнге белен турар үеде чоруттунуп турары таарымча чок.

Объектиде «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң К. А. Данзынга удурткан бригадазы ажылдап турар. Бо бригада чыл эгезинден эгелеп мында келген. Амгы үеде оларның ажылы чүгле эде кылыышкыннар-биле холбашкан. Кылырындан эде кылыры шүүттүг дээрзи билдингир. Бедик дээвирге катап үттер кылыры белен эвес. Шалаңның-даа, дээвирниң-даа кылыны дөртен сантиметр чедип турар. Ол ажылдарны хол-биле кылыр. Хоолайлар сыңмааныйдан беш метр бедик ийи улуг хаяны дедир бускан. Чамдык эжиктерниң туруштарын солаан. Алгыткан, чаа черден үттээн үттер каът сайында бар. Бо эде кылыышкыннарга чеже кижи-хүн үнмээн дээрил. Тудуг материалдарының артык чарыгдалын-даа бодап көрээлинер. Ниитизи-биле эде кылыышкыннарның хогаралы дөрт муң рубльге деп болуп турар.

Үүрмек ажылдарга үжен хире кижини тудуп турары элдеп. К. А. Данзынның бригадазының чартык кезии—өөреникчилер. Ындыг-даа болза, тудугжуларның санап турарыбиле алырга, бо объектиге эвээш санныг кижи четчир. Эргелелдиң күш-ажыл болгаш шалың кылдызының ажылдакчылары бригаданы мактавады. План күүсеттинмейн турар. Прогулдар саны көвүдээн. Ажылдан чоруп турарларның саны эвээш.

Чүге сандарап турарыл, четтерден канчап чайлап болурул дээрзин эргелелдиң удуртукчулары сайгарып көрбейн турар. Тудуг материалдары чок, кран ажылдаваан дээш, өске-даа чылдагааннарбиле тудугжуларның бүрүүзү чокка оларны үүрмек ажылдарга тудары, мчай-бээр октаары күзенчиг эвес. Ынчан

БРИГАДАГА ДЕТКИИШКИН ХЕРЕК

оларның материалдыг сонуургалы өжер. Ажыл чок ора хүнзээнинден олар көзерлеп, арагалап турары чажыт эвес болгай. Ынчангаш тудуг ажылын организастаарын экижидеон, материалдар-биле, механизмнер-биле хандырылганы экижидери вегеттинип турар.

Ийи чыл бурунгаар бригада мактадып турган. Бригадирлер солчулгазы, доктаамал ажылдаар объект чок болганы кудулаашкынның кол чылдагааны болган. Амгы бригадир үжен хар иштинде аныяк кижи. Аңаа бүгү талалыг деткимче херек дээрзи чугаажок. Чогум бригадада арга-дуржулгазынга даянып болур хоочуннар база бар. В. Монгуш А. Куулар, А. Хурум-оол колкол мергежилдерни шиңгээдип апканнар. Бедик разрядтыг С. Вонох, К. Иргит болгаш өскелер-даа аныяктарны ажылга өөредирииден чажам дивестер. Ындыг-даа болза дагдынышкын ажылы мында чорбайн турар. Чаа келгеннерни ажылга быжыглаарынче трестиң-даа, эргелелдиң-даа удуртукчулары, комсомол комитеди кошкак кичээнгей салып турар.

Тудугжуларның амыдырал байдалын өөренип көөрү артык эвес. Сонуурган айтыра бээривиске, оларның шуптузу ийи-үш ажы-төлдүг, аныяк оолдарның чамдыктарының өг-бүлелериниң ээлери студентилер болду. Үүрмек ажылдаарга ажылдаарга, чүгле тариф-биле төлээр болгаш олар айда сезен хире рубль ап турар. Чээлилиг, курстрах төлеп турар кижилер ай төнчүзүнде курут калыр-дыр деп, мурнакчы ажылчын В. Монгуш-даа, бригадир-даа хомудап чугааладылар.

Бригада эгелекчи чорууш көргүзүп, четпестерге удур демисежип, ажылды экижидер талазы-биле санал-оналын удуртур черлерге кирип турган болза, херек өске турар ийик. Тудугжу бригададан база ажыл хамаарылгалыг. Дайынчы байдал тургустунмаанындан, коллективти быжыктырар дээш сагыш салыышкын чок болганындан сандараашкынның эгези көстүп келгени ол.

Тудугжулар ортузунда социалистиг чарыш эреңгей чоруп турар. Оларның алган хүлээлгезин эки ажылдап кылбаан. Кижи бүрүзүнүң тускай онаалдазын тодаратпаан. Чарыш түңнелин барык үндүрбейн турар. Шаңнап-мактаар аргаларны чаартпайн турар. Участок начальниги А. Достак-оол, мастер С. Круговой бригаданың ажылынче хамылап кирбейн турары четпес. Культура-массалыг ажылдарже ажылчыннарны хаара тудуп, оларның дыштаныылгазын организастаарынче кичээнгейни кошкаткан. Үстүнде адааныңнывс бригаданы, ол мыкаш өске-даа тудугжу бригадаларны холга ап, сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ап, олардан негелдени күштелдиоер болза эки.

А. ХОВАЛЫГ.

МУРНАКЧЫ БРИГАДАЛАР

«Тыва кодээ тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМУ-зы квартал планын 106,7 хуу күүсеткен. Тудугжулар пландан ажыр 47 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Олар 987 дөрбелчин метр шөлдүг чеди чурттаалга бажыңнарын ажыглаага кирген. Бригадалар кыш душпээнде чурттаалга бажыңнарының тудуун долузу-биле доозуп, дужаар сорулгалыглар.

Квартал түңнели-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын Ш. Күжүгеттиң бригадазы 153,7 хуу, К. Ооржактың 138,7 хуу боттандырган. Бо ийи бригада социалистиг чарышка тиилекчи болганнар.

ПБФ—40 ЧЫЛЫНЫҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

1985 чыл Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязынга (ПБФ-ке) юбилейлиг чыл: Федерацияның тургускан хүнүнден бээр күзүн 40 чыл болур. Ам ПБФ болуунуң хүрээлеңинде 206 миллион ажылчы чоңну каттыштырган болгаш делегейниң профэвилел шимчээшкининде эң күчүлүг отряд болуп турар.

Ынчалзажок Федерацияның кол ролюн ооң чүгле сан составы тодаратпайн турар (мында делегейниң организастаттынганы бүгү ажылчы чоннарының барык үштүң ийи хуузу баткаан). ПБФ — ажылчы чоннарның эрге-ажыктары болгаш эргелери дээш демиселдиң аңгы-ыың туруштарындан чорудуп турар делегейниң кара чаңгыс профэвилел каттыжыышкыны-дыр. Ол чорук ону онза амыдыралчы туруш кирип, үргүлчү өскерлип турар байдалдарда шапкын хөгжүлделиг болдуруп турар.

Профэвилелдерниң 1982 чылдың февральда Гаванага болган XX Бүгү-делегей конгрезиниң шиитпирлерин барымдаалааш, амгы үениң тайбын болгаш чепсегленииышкынны дүжүрери дээш, капиталистиг кризистиң уржуктарынга удур, бирги ээлчегде ажыл чокталыышкынынга удур, делегейге чаа экономиктиг корум-чурумну доктаадып тургузар дээш демисел чергелиг, мыдыг кол айтырыгларын дугайты бодунуң ажыл-чорудулгазын калбартып турар. Ол демиселдиң кайы хире чадашкыннарнг чоруп турарын фактылар херечилеп турар.

ПБФ хамыктың мурнунда дайынга удур болгаш ракетага удур калбак шимчээшкинде бодунуң туружун быжыы-биле ээлеп алган. Ол айтырыглар дугайты Федерацияның бодал-оналы мындыг: боо-чепсектерни улам эндере бүдүрери чогум уткасы-биле алырга, ажылчы чоннарга, оларның амыдырал деңнелинге, оларның ажылдаар эргелеринге удур хай төгүүшкүнү чок дайын-дыр. Күш-ажыл кижилериниң эрге-ажыктары чүгле тайбының байдалдарында эң долу хандыртынган, оларның эргелери боттанган туруп болур.

Тайбын дээш демиселинге Федерация, чижээлээрге, Профэвилелдерниң тайбын дээш хөделиишкиннер хүнүн 1984 чылдың сентябрь 1-де үшкү удаа демдеглээни мыкаш, дайынга удур мыдыг массалыг хемчеглерни организастаан турар. Ол хүн болган хөй санныг чыскаалдар, удурланыышкын маршылары, массалыг митингилер болгаш ажылчыннар хуралдары, беш минутаның ажыл соксадыышкыннары, шериг базааларының чанынга ПБФ-ниң төлээлекчилериниң база киржип турганы чыскаалдар дайынга удур шимчээшкинниң «84 чылда изиг күзүнүң» ёзулуг эгези болган.

Совет Эвилелинге сентябрь 1-ниң дайынга удур хемчеглеринге 70 ажыг миллион кижи киришкен. Ол хүн хөй санныг ажылчы чоннар заводтарга болгаш фабрикаларга «тайбынның ээлчээн» эрттирип, ажылдап алган акша-хөреңгилерниң чамдыызын тайбынның Совет фондузунче шилчиткен.

Дайынга удур массалыг шимчээшкиннерни организастаарындан аңгыда, ПБФ бүгү эрткен чылдың дургузунда дайын болгаш тайбын айтырыглары дугайты практиктиг шиичилел ажылын база чорудкан. Ол, чижээлээрге, тайбын болгаш чепсегленииышкынны дүжүрери дээш делегейниң профэвилел комитеди-биле (Дублин комитеди), Делегейниң профэвилелдериниң 11 адырлар каттыжыышкыннарының Федерация-ны шуушн алыр бүрүзү-биле сырый кады ажылдаан.

1984 чыл ПБФ-ниң болгаш Делегейниң профэвилелдериниң адырлар каттыжыышкыннарының антимонополистиг ажыл-чорудулгазынга чаа утланыышкыннарны улам ыңай быжыглаарының база чылы болган. Федерация болуунуң кужениишкиннерин, чижээ, транснационал беш улуг корпорацияларның ажыл-чорудулгазын өөренип, шинчилээринче моонээн. Ол монополияларның бүдүрүлгелеринде ажылдап турар ажылчы чоннар профэвилелдериниң төлээлекчилериниң ужуражыышкынын бирге дугаарында эрттирген. Корпорацияларның ажыл-чорудулгазының ажылчы чоннарга бак уржуктарын, оларга удур хөделиирниң хемчеглерин ПБФ-ниң транснационал корпорациялар талазы-биле комиссиязының Москвага болган хуралынга чугаалашкан.

ПБФ-ниң кежигүннери организацияларының үштүң ийи хуузу хөгжүп орар чурттарның профэвилелдери болуп турарын барымдаалааш, Федерация делегейге чаа экономиктиг корум-чурумну доктаадып тургузары-биле холбаалыг айтырыгларже улуг кичээнгейни салып турар. ПБФ-ниң удуртур органы Чиңгине чоокулаадың Софияга болган сессиязынга ол айтырыгларның чугулазын база дагын онзалап демдеглээн.

Хөгжүлде айтырыгларының талазы-биле Азияның Делиге болган бирги конференциязынга белеткелди Федерацияның идепкейлиг киржилгези-биле эрттирген. Делегейниң эң улуг үш профтөптериниң: Профэвилелдерниң Бүгү-делегей федерациязының, Хостуг профэвилелдерниң Бүгү-делегей конфедерациязының болгаш Күш-ажылдың Бүгү-делегей конфедерациязының организациялары төлээлекчилери Дели конференциязының белеткел органынга киришкени янзы-бүрү утланыышкынныг профэвилелдерниң хөделиишкиннериниң чаңгыс эптиг болуруунче бурунгаар боттуг базым болган.

Профэвилелдерниң Бүгү-делегей федерациязы 1984 чылда ол утланыышкынга, ылаңгыя янзы-бүрү чурттарның ажылчы чоннары-биле ажылчы эп-сеткил каттыштырылгазын организастаарынга ээлчеглиг улуг базымнарны кылган. Чижээ, ажыл соксаткан англи шахтерлар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының кампаниязы, Турцияның профтөвүнүң профэвилелчилери болгаш удуртукчуларын камгалаарын организастаары, Турцияга суд чорудулгаларынче бодунуң адвокаттарын чорудуп бээри чергелиг ажылдарны чорудкан.

Профэвилел кадрларын белеткээрде национал профтөптерге ПБФ-ниң дузалажыны база эп-сеткил каттыштырылгазының чаңчылчаан хевири болуп турар. Хөгжүп орар чурттардан 1300 ажыг активчилерни өөредирде эрткен чылын Федерация ниит берген.

ПБФ-ниң юбилейлиг чылдың делегейде эң улуг болуушкунун — фашизмни ажыан Тиилелгениң 40 чылы-биле чылдаш болган. Делегейниң ийиги дайынының соонда тургустунган болгаш эп-сеткил каттыштырылгазынче ажылчы чоннарның чүткүлүн боттандырган Федерация бо-даа хүн, дөрт он чыл эртсеңде, ол принципке шынчы болуп турар. Ажылчы чоннарның эрге-ажыктарының нүүрүнде боттуг кады ажылдажылгаже утланган ажык чугаалажылгалар кылыр— ПБФ-ниң чедип алыринче чүткүл салып турар сорулгазы ындыг. Келир үе—ол принципте дээш.

Анатолий КОВАЛЕНКО. (ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДЕЛЕГЕЙ УТПААН

БАРЫЫН БЕРЛИН. СЭТА-ның корр. Ю. Борисовтуң дамчытканы болза: гитлеризмге удур эвилелдиң фашистиг Германияны ашкан тиилелгези моон-биле дөрт он чылдарның иштинде Европа дипте бактааган тайбынга магадылалды тургускан. XX чүс чылда бо эң үргүлчүледит тайбын үениң уламчылаары дээш бистиң харысалгавыс онза улуг. Чүге дээрге амгы чүс чылдың чүгле баштайгы чартыында немец черден делегейниң эң-не хоозурадыышкынныг ийи дайыны эгелээн болгай. Барыын Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязының Даргазының оралакчызы Дитмар Аренс СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга ол дугайын медеглээн.

Бистер антигитлержи эвилелдиң бүгү киржикчилери оларның улуг каража-когарал-биле холбашкан маадырлыг чоруу дээш алдаржыдып турар бис деп, ол чугаалаан. Ынчалзадаа делегейниң ийиги дайынының кол фронтузунга фашистиг шериг машиназын чылча шапкаш, Тиилелгеге шиитпирлиг үлүүн киирген Совет Эвилелинге, ооң алдарлыг Чепсектиг Күштеринге өөрүп четтиришкинниң болгаш хаяы хүндүткелинисти бирги ээлчегде илередип турар бис. Ол Тиилелгениң эрге-ажыы дээш боттарының амы-тынын берген 20 миллион совет хамаатыларының тураскаалының мурнунга баштарывысты мөгейтип турар бис.

Барыын Берлинде тайбын талалакчылары майның 8-те фашизмден хосталганының чүгле 40 чылын оюн кылдыр демдеглээр эвес, харын база тайбын дээш демиселдиң үргүлчүлээринге быжыг шиитпирлиин көргүзерин күзеп турар бис деп, Д. Аренс чугаалаан.

НЬЮ-ЙОРК. СЭКП-ниң удуртулгазы-биле боттарының Төрээн чуртун камгалаан болгаш делегейниң сайзыралын фашистиг халаптан хостаан совет улустуң улуг маадырлыг чоруунуң дугайында тураскаал кажан-кезээде өлүм чок деп, Болгарияның КНО-нуң чанында доктаамал төлээлекчизи Борис Цветков СЭТА-ның корреспондентизи В. Чернышёвка чугаалаан. Социалистиг дем каттыжылгазының тайбынга ынак принципалдыг туружу, Совет Эвилелиниң тайбынга бүрүнү-биле бараан боор турар экономика, эртем, камгалал талазы-биле аажок улуг күчү-шыдалы бөгүн делегей аренаазында кол рольду ойнап турар.

Кадыг-дошкун шыгалдаларның хүннеринде гитлеризмге удур эвилелдиң улустары боттарын деткиишшаан, демисежип турганнар деп, ол чугаалаан. Агрессияга болгаш күчүлээшкинге удур, тайбынга ынак күрүнелерниң болгаш күштерниң быжыг эвилелин тургузары дээш каттышкан демиселге социал системаларның ылгалдыг чоруу шаптыктаашкын болбазын дайынның түңнелдери бүзүреддии-биле көргүзүп турар. Ол түңнелдер көрүнүп халапты болдурбазы дээш демиселге бистиң хүнээривисте онза чугула боор турар. Тайбынны быжыглаарынга сонуургалдыг болгаш кижи төрелгетенниң … салым-чолу дээш харысалганы медереп билип турар бүгү күштерниң аразынга кады хөделиишкин дөртен чыл мурнунда мыкаш, база-ла болдунуп болур болгаш амыдыралчы чугула боор турар.

ШИИТПИРЛИГ УДУРЛАНЫЫШКЫН

КАБУЛ. (СЭТА). Пакистанның АДР-де херектеринге удур тур бүзүреттирген кижиин афган даштыкы херектер министерствозунга келдиртпеш, пакистан ужар чүүлдуң АДР-ниң агаар делгемин үреп киргени-биле холбаштыр шыңгыы удурланыышкынны анда илеретken. Бо чылдың апрель 12-де пакистан ШАК-тың самолёду АДР-ниң Торхам (Нангархар можуда) районунуң агаар делгемин үреп кирген Бахтар агентилелдиң дыңнадыында чугаалап турар.

Афган эрге-чагыргалар Пакистанга шиитпирлиг удурланыышкынын медеглеп, ындыг агрессчи үүлгедиишкиннерни соксадырын неген турарын агентилелдиң дыңнадыында демдеглээн.

Р. ГАНДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индия Республиканың Премьер-министри Раджив Ганди Совет Эвилели-биле чаңчыл болгаш найыралдыг харылзааларны улам хаңыладырынче бодунуң чуртунуң чүткүп турарының дугайын медеглээн. «Мээн ССРЭ-же ам кылыр деп турар аян-чоруум ийи чурттуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар бистиң харылзааларывысты быжыглаарынга болгаш улам хаңы кады ажылдажылгага идиглиг болурун күзеп турар мен»— деп, ол «Амрита базар патрика» солунга берген интервьюзунга айыткан.

Боо-чепсекти эндере бүдүрериниң шеглээриниң айтырыының талазы-биле ССРЭ-ниң чайгылыш чок туружун индий чазактың баштыңы бедик-биле үнелээн.

«Ч А Ж Ы Т» ДУЗАЛАМЧЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Никарагуага удур контрреволюстуг бөлүктерин, акша-хөреңги-биле хандырарынга хөй миллион долларны тускайлаарын чедип алыр сорулга-биле Рейганның администрациязы американ конгрессте ыйыдыышкын кампаниязын күштелдирип турар.

Эн-би-си телекампанияның дыңнатканы-биле алырга, «Ак бажыңның парлаага секретарының оралакчызы Л. Спикс конгрессменнерниң чедиишпейн турар бадылаашкыннарын чедирип алыр дээш президент амгы үеде дыка оралдажып турарын медеглээн». Сөөлгү хүннерниң иштинде «Рейган элээн каш латин-америк чурттарның удуртукчуларынче телефоннааш, «контрастарга» дузаламчы көргүзериниң талазы-биле ооң планын деткиирниче кыйгырып турган. Бо неделяда администрацияның негелдезиниң талазы-биле санал-онал солчуушкунну төлээлекчилер палатазынга болур болгаш аңаа Ак бажыңның баштыңы шуут-ла албадаашкынче кириптер деп турар. Коста-Риканың президентизи Луис Альберто Монхе Альваарестиң АКШ-тың президентизиниң «тайбын планын» деткиир болгаш «контрастарга» 14 млн. долларны бадылаарынче конгрессти кыйгырар дээш Вашингтонга «хенертен аян-чорук кылып» кээрин администрацияның албан кижилери Эн-би-сиге дыңнаткан.

«Бо айтырыг талазы-биле боттарының туружун ам-даа тодаратпаан конгрессменнерниң болгаш сенаторларның данзызын администрация шагда-ла тургускан болгаш бо неделяда Рейган оларның ону деткиирин боду чедип алыры-биле оларны Ак бажыңче чаңгыстап келдиртирин планнап турарынче» «Нью-Йорк таймс» солуну кичээнгейни угландырган.

МАНАГУА. (СЭТА). АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң директору чораан адмирал С. Тэрнер Никарагуага удур күрүне терроризминиң политиказын Рейганның администрациязының чорудуп турарын медеглээн. С. Тэрнер Никарагуага бодунуң аян-чоруунуң доозулганының соонда журналистер мурнунга чүве чугаалааш, америк болгаш делегейниң-даа хөй-ниитизи террорчу сомоскажы дээрбечилерни Каттышкан Штаттарның деткиишкини улам-на таарзынмайн көрүп турар апарганын онзалап демдеглээн. Чижээ, бир чыл мурнунда Никарагуаның Коринто дээр далай портунга барган кандыг-даа садыг судноозу порттуң девискээринге миналарны салган болганындан шыңгыы айыылга таваржып турган болгай. Ол терроризмниң үүлгедии эвес чүве бе деп, америк адмирал айтырган. «Контрастарны» террорлуг үүлгедиишкиннерге ажыглап турарының өске-даа херечилелдериниң ында барын ол немей чугаалаан.

МЕХИКО. (СЭТА). Мексика моон-даа соңгаар Төп Америкада кризисти тайбын арга-биле шиитпирлээри дээш турушу апаарын чурттуң даштыкы херектер министри Бернардо Сепульведа Мексиканың «Уно мас уно» солунга берген интервьюзунга медеглээн. Шыңгыы бергелер бар боор турар-даа болза, бодунуң дээштиин херек кырында бадыткаан чүгле контадор бөлүүнүң шугуму-биле ол девискээрниң берге айтырыын шиитпирлээр ужурлуг деп, ол айыткан. Контрреволюстуг артынчылар-биле «чугааны» кылырын шыңгыы негелде хевирлиг кылдыр салган президент Рейганның «тайбың планын» мексикан министр деткивээн.

Кижизидилге болгаш өөредилге

СТУДЕНТИЛЕРНИҢ «ҮШКҮ СЕМЕСТРИ»

Чылдың-на чайгы дыштаныылга үезинде 800 муң чыгы студентилер азы бистиң дээди өөредилге черлеринде өөренип турарларның беш кижиниң бирээзи-ле СТО-нуң — студентилерниң тудугжу отрядтарының киржикчизи болуп турар. «Үшкү семестр» деп эки тура-биле адаттынган ол шимчээшкин чүгле ооң киржикчилериниң ортузунда ат-сураглыг апарган эвес. Материалдыг байдалының талазы-биле база дыка билдингир апарган. Сөөлгү беш чылда «үшкү семестриниң» үезинде студентилер колдуунда-ла чеди миллиард рубльдиң ажылын кылган.

— Ол дээрге амгы үениң ортумак хемчээлдиг хоорайынга дең-дир—деп СТО-нуң чаңгыс эвес удаа киржикчизи, ам Москвада ооң Төп штавын удуртуп турар Виктор Приступко чугаалап орар — Ол шимчээшкинниң эгелекчилери — Москваның күрүне университединиң 339 студент-физиктери — бо шимчээшкинниң ол хире ат-сураглыг апаарын ынчан, 26 чыл мурнунда, бодаваннар-даа. Олар 1959 чылда боттарының дыштаныылгаларының үезинде Казахстанның, Алтайның, чурттуң оон-даа өске районнарының кур черлерин шиңгээдип алырының улуг программазынга киржирин шиитпирлээннер. Чайгы дыштаныылгаларының кезиин улус ажыл-агыйының тудугларынга эрттирериниң дугайында оларның кыйгырыы харыы чок артпаан. Эрткен 26 чыл дургузунда «үшкү семестриниң» үезинде 11 миллион ажыг студентилер аңаа идепкейлиг киришкен. А бөгүн болза, студент кижи бүрүзү өөредилгезиниң дургузунда СТО-га адак дээрге-ле бир чайда ажылдаап турар.

— 80 чылдарның ортаа үезинде улус ажыл-агыйының кандыг-кандыг адырлары «үшкү семестриниң» киржикчилериниң хандыкшылын чаалап алганыл?

— Ниити характеристика мындыг: студентилерниң тудугжу отрядтары 50 министерстволарның болгаш ведомстволарның аңгы-аңгы объектилеринде ажылдап турарлар. Боттарының күш-ажылчы семестрин аныяк оолдар болгаш кыстар оларның күш-ажылын ниитилелдиң кайы адырлары неген турар болдур, аңаа барып ажылдап эрттирерин бодап турарлар. Чижээлээрге, 150 муң студентилер чай сайында-ла Россия Федерациязының Кара хөрзүннүг эвес зоназында кодээ ажыл-агыйының болгаш мелиорацияның тудугларынга барып ажылдап эрттирип турарлар. Чурттуң чоон чүкте экономиктиг чаа районнарын шиңгээдип алырынга студентилер боттарының төлептиг үлүг-хуузун киириштирип турарлар. Барыын Сибирьның нефть болгаш газ тывыштыг черлерин шиңгээдип алырынга, Байкал-Амур демир-орук магистралынга дыка улуг ажылдарны оларга бүзүреп турар.

Практиканың көргүзүп турарын ёзугаар алырга, бедик мергежилдиг болгаш техниктиг билиглерни негээр нарын болгаш берге ажылдарны студентилер эки шыңарлыг кылдыр кылып турарлар. Чижээлээрге, Новосибирскиниң электротехниктиг институдунуң студентилериниң тудугжу отрядтарының кежигүннери ооң тургустунган чылдарының дургузунда 7 муң километр электри дамчыдылгазының шугумун кылган.

— 1985 чылдың «үшкү семестри» кандыг болуруул? Ооң кол хевирлери болгаш ылгалдары кандыгыл?

— Баштайгы онзагай чүүл—өзүп орар специализация. Өөренип турар эртеминиң айы-биле дыштаныылга үезинде ажылдап турар студентилерниң саны чылдың-на өзүп турар. Ындыг отрядтарның составынга бо чайын 160 муң ажыг студентилер ажылдаар апаар. Өскээр чугаалаарга, беш кижиниң бирээзи-ле өөредилге чылының дургузунда алган билиин практика кырынга ажылга көргүзер. Келир үениң тудугжузу — тудуг кылыр, келир үениң агроному — дүжүт талазы-биле ажылдаар болгаш оон-даа өске. Тускайжыттынган отрядтар транспорт, медицина, энергетика, садыг болгаш оон-даа өске дээди өөредилге черлеринге организастаттынар. Мээн бодап турарым-биле алырга, «Үшкү семестриниң» келир үезин ындыг отрядтар шиитпирлээр апаар.

— Ындыг болган таварылгада химик-студентилер, математиктер азы студентилерниң ол массалыг апарган шимчээшкининиң эгелекчилери болган физиктер чүнү кылыр апаарыл, ынчаш?

— Ол мергежилдиг студентилерни бо хүннерде база-ла тудугжу отрядтарга ажылдаар апаар. Чоокта чаа, чижээлээрге, эртем-бүдүрүлге отрядтары тыптып келген болгай. Олар шинчилел ажылдары кылып чоруур студентилерни каттыштырып турар. Өөредилге семестриниң үезинде олар үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш эртем албан черлериниң чагыын ёзугаар эртем-техниктиг ажылдарны кылыр, а «үшкү семестр» үезинде — оларны бүдүрүлгеге ажыглаар. Эртем-бүдүрүлге отрядтары улам-на билдингир апар чыдар. Бир эвес 1980 чылда олар 300 турган болза, эрткен чылын оларның саны 1187 апарган. Ындыг отрядтар боттарының хуузуда кылган ажылдары-биле чүгле 1984 чылда безин он-он миллион рубльдиң янзы-бүрү ажылдарын кылган.

— Өөредилге семестрлериниң үезинде студентилер күрүне стипендиязын алыр болгай. А «үшкү семестр» үезинде кандыгыл?

— Бирээде, студентилер бүдүн чыл дургузунда стипендия алыр болгай, дыштаныылгалар үезинде база. А ийиде, студентилерниң отрядтарынга ажылдаарга, оларның шуптузунга төлээр болгай. СТО-нуң киржикчилери студентилерге төлевир болза, ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны-биле деңней. Оларның бир онзагай чүүлү — студентилерниң шалыңындан үндүрүг тыртпас. Оон-даа өске чиңгелделер бар. Студентилерни ажылче чалаан организация оларның келиринге болгаш дедир чоруурунга херегленер чарыгдалды бодуу төлээр.

— СТО-га ажылдаарын күзээн студентиниң материалдыг факторлар кайы хире сонуургадыл турарыл?

— Социологтуг айтырыглар ону мынчаар көргүзүп турар: аңаа харылзаан студентилерниң чүгле элээн каш хуузу материалдыг факторларны адаан. Студентилерниң дыка хөй кезии — мораль-патриоттуг болгаш мөзү-шынар талазы-биле ол айтырыгны көрүп турар. Оларның дыка хөй кезии — ниитилелге сээң ажылыңның кайда-ла херегленип турар болдур, аңаа барып ажылдаар. Бодунуң характерин берге үеле шенеп көөр, чурттуну улам эки билип алыр деп күзел-биле ажылдап чоруп турар.

База бир чүүл. Сөөлгү чылдарда СТО шимчээшкининде база бир чаа отрядтарның саны өзүп турар. Олар боттарының кылган ажылы дээш алыр акшазын янзы-бүрү хөй-ниити фондуларынче шилчидип турарлар. Чижээлээрге, тайбының Совет фондузунче, национал хамааржышпас чорук болгаш социал дептиилге дээш демисежип турар чурттар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының фондузунче шилчидип турарлар. Бо чылдың июль 27-ден август 3-ке чедир Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалының фондузунче шилчидери-биле студентилерниң бүгү отрядтары 1984 чылдың чайынында бир хүн ажылдааннар.

Мелис МШЕЦЯН (ПМА).

Чурттаалга айтырыы хүн келген тудум-на улам шыңгыырап турар Португалияга бо чурукта шыкааш мунгагдалдыг таварылга ховар эвес чүүл болур. Португалияның Коимбра хоорайының дилениң-колдаыыр болгаш аккордеонга ойнап, аргастапыв чурттаар чүүл тып алыр ужурга таварышкан бо кижилерниң мунгарааныг байдалы ажылдаар чер чок арткан, ындыг болганда амыдырап-чурттаар аргазын оксундурган кижилерге чайлаш чок таваржыр. Ажылдап турар кижиниң ажыл төлевириниң хөй кезии боор турар чурттаар чер дээш хелезинин чогуур үезинде төлевээн кижилерни оларның ээлери дорааң-на кудумчуже үндүр октап турар. Чамдыкта ындыг кижилер күрүнениң бажыңнарынга чурттаар аргалыг болдулар, ынчалза-даа сөөлгү акша-хөреңги төнерге-ле, олардан база үнүп чоруур ужурга таваржыр.

Амдызында «сөөлгү арга» четпээн өг-бүлелерниң байдалы база оон дээредевес. Тускай санаашкынны ёзугаар алырга, он-он муң кижи арыг шевери чогуур деннелте четпес, хирлиг-чамныг черлерде чурттап турар болгаш чуртта муң-муң орбак-самдар чаглактаныр черлер санаттынып турар, суу, электри чырыы болгаш өске-даа бөлүүн хандырылгазы чок квартираларда бир миллион ажыг кижи чурттап турар. Чурттуң чурттаалга фондузунуң 95 хире хуузу хуу ээлерге онаажып турар, оларның дыка хөйү квартира хөлезилекчилеринге удур ёзуугда кара туразында үүлгедиглерни кылып турар. Амгы үеде бажыңнар ээлери боттарының туразы-биле кандыг-даа кызыгаарлаашкын чокка квартира хөлезизин улгаттырар эргени оларга бээр хоойлу-дүрүм төлевилелин хүлээп алырын чазактан чедип алыр дээш оралдажып турарлар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ТӨРЭЭН ЧЕРИНДЕ

Ульяновскиде «В. И. Ленинниң төрээн чери» деп заповедникти тургускан. Ульяновтарның өг-бүлезиниң амыдыралыбиле холбашкан бажыңнарны олче киирген: XIX вектиң 70-80 чылдарында хоорай тудугларының хевин. Владимир Ильичиниң өөренип турганы шаандагы гимназия, Карамзин библиотеказының турган бажыңы, Илья Николаевич Ульяновтуң ажылдарын болгаш отчёттарын парлаан турган типография. Ол-ла девискээрде шаандагы Симбирскиниң чуваш башкы школазы база ооң директорунуң, сураглыг чырыдыышкын ажылдакчызы И. Я. Яковлевтиң бажыңы болгаш өске-даа төөгү тураскаалдар бар.

Заповедникте улуг чаартылга ажылдарын чорудуп турар. Шаандагы Москва кудумчузунуң (амгы Ленин кудумчузу) ынчаардагы хевирин катап тургузуп турар, ында В. И. Лениниң музей-бажыңы болгаш аңгы-аңгы чылдарда Ульяновтарның чурттаан турганы бажыңнар туруп турар.

«В. И. Лениниң төрээн чери» деп заповедник Ульяновскиге кээн турар миллион-миллион кижилерниң революция баштыңчызының амыдыралын болгаш ажыл-чорудулгазын эки билип алырынга дузалаар.

ЧУРУКТА: Москва кудумчузунуң эрги хевирин көргүзүп турар макет чаңында. Ульяновскиниң тудуг техникумунуң сургуулдарының кылган ол македин хоорайның демир-орук вокзалының Ленинчи залында тургускан, моон эгелээш «В. И. Лениниң төрээн чери» деп заповедникче экскурсиялап чоруп турар апаар.

Ю. Д. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УЛУГ АМЫДЫРАЛДЫҢ АРЫННАРЫ

«Прогресс» деп ном үндүрер чер «Владимир Ильич Ленин. Амыдырал-чурттталгазы болгаш ажыл-чорудулгазы» деп номну парлалгага белеткээн. Ол орус, англи, француз, немец, испан болгаш вьетнам дылдарга үнер. Номда 1100 ажыг янзы-бүрү документилер бар: фото-чуруктар, Лениниң бижимел чүүлдериниң фото-хоолгалары, сураглыг чурукчуларның чуруктарындан репродукциялар, карта-чурук материалдары болгаш өскелер-даа. Москвада В. И. Ленин аттыг Төп музейниң фондуларындан алган документилер номнуң өзээ болган.

Янзы-бүрү хаасталга материалын Лениниң амыдыралының кол-кол үелерин тайылбырлап турар чүүл-биле байыткан. Номну эге сөс ажыдар, а төнчүзүнде В. И. Лениниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының кол үелерин, ажыглаан номнарның болгаш авторларның адын киирген тайылбыр материалын киирген.

Номнуң баштайгы эгелеринде Лениниң өг-бүлезиниң, бичии чаш болгаш аныяк чораан чылдарының дугайын, ооң үзел-бодалының быжыкканының дугайын, ооң революстуг ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап турар. Ульяновтарның өг-бүлезиниң, аныяк Владимир Ильичиниң чуруктары кичээнгейни хаара тудуп келир. Номда аныяк Лениниң күзелдерин, ооң чүтле орус чогаалчыларның чогаалдарынга, революсчу орус демократтарының (Н. Г. Чернышевскийниң, А. И. Герценниң болгаш өскелериниң-даа) идеяларынга хандыкшып турганын эвес, харын К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң чогаалдарын ханы өөренип турганын эки көргүскен. Салымчаанныг аныяк оол Россияның хаан чазааның болгаш капитализмниң дарлалынга удур күчүлүг идейлиг чепсекти марксизмден тыпкан. Петербургка XIX чүс чылдың 90 чылдарында баштайгы марксистиг бөлгүмнерниң болгаш организацияларның киржикчилериниң аразында Сибирьге кара-бажыңга болгаш шөлүлгеге турган үезинде Лениниң фото-чуруктарын, оон эртем ажыл-чорудулгазын база ол ышкаш баштайгы теоретиктиг улуг ажылдарын бижээнин көргүзүп турар материалдарны парлаан.

Лениниң сөзү-биле «Россияны чаартып» шыдаар партияның тургузарынга 1900 чылдан эгелээн эмиграция чылдарында оон ажыл-чорудулгазы тураскааттынган. Владимир Ильичиниң амыдыралынга эң чугула үе болза, оон Россияга бир дугаар марксистиг чаашышкынның солуну — «Искраны» тургусканы (ооң номерлериниң фото-хоолгазын номда киирген), а ол ышкаш революстуг хөделиишкинниң партиязын, чаа хевирниң партиязын тургускан РСДРП-ның 1903 чылдың июль-августа Брюссельге болгаш Лондонга эрткен ийиги съездизин белеткеп, аңаа киришкени болур. Ол съездиниң ажылының дугайында Лениниң демдеглелдери-биле номчукчу танышып болур, ында чаа партияның тургузарының чугула айтырыгларының талазы-биле съездиге аңгы-аңгы агымнарының чидиг демиселин көргүзүп турар. Хөй санныг фото-чуруктар, репродукциялар, документилер хоолгалары Лениниң массаларның шылгараңгай организакчызы кылдыр көргүзүп турар. Ленин бодунуң ажылдарын («Материализм болгаш эмпириокритицизм», «Империализм болза капитализмниң дээди чадазы» дээш өске-даа) кандыг байдалда тургузуп, марксизмниң, партияның стратегиязының болгаш тактиказының чугула айтырыгларын ажылдап кылганын көргүскен.

Россияга Октябрьның социалистиг Улуг революциязы кижи төрелгетен төөгүзүнге чаа үени ажытхан. Кижиниң кижи дарлаар чорук болгаш мөлчүлге чок ниитилелди бир дугаарында тургузар аас-кежик Лениниң болгаш оон тургускан партиязынга онаашкан. Революция баштыңчызының бүгү бодалы болгаш ажыл-херээ оон бээр чаа күрүнени эргелеп башкарарының, оон хоойлу-дүрүм талазы-биле үндезиннерин тургузарының, Советтер чуртунуң дайзыннарының халдаашкынындан камгалаарының, социалистиг экономиктиг тургузуушкун айтырыгларын шиитпирлээринче, дайынга удур, тайбың дээш, өске чурттар болгаш улустар-биле чаагай кожа-хелбээ харылзааларны таарыштыр тургузар дээш демиселче угланган турган.

Делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң үндезилекчизиниң бижээни, Совет эргезиниң эң кол хоойлужудуга документилериниң фото-хоолгаларын В. И. Лениниң дугайында альбом-номнуң номчукчузу көөр.

Дыка хөй документилер Лениниң хөй чизы ажыл-чорудулгазын көргүзер арганы номберип турар: чазактың — Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң хуралдарынга, Смольныйда оон ажылдаар кабинединге, Москва Кремльинге, партияның съездилеринге болгаш конференцияларынга, ажылчыннарның, тараачыннарның хуралдарынга болгаш митингилеринге, фронтуже аъттаныр турган солдаттар аразынга.

Иштики контрреволюцияның болгаш даштыкы интервенцияның каттышкан күштерин тиилээнниң соонда чурттуң мурнунга тайбың тургузуушкунун айтырыглары бирги черже үнүп келген. Экономиканы сайзырадырының дугайында, чуртту индустриализастаарының болгаш тараачын ажыл-агыйларны кооперастаарының дугайында, культура революциязының дугайында Лениниң сагыш салышкынын көргүзүп турар эвээш эвес материалдары номда киирген. Россияны электрижидериниң планын ажылдап кылырынга ажылчын аңгы биле күш ажылчы тараачыннарның эвилелин быжыглаар сорулгалыг чаа экономика политиказының принциптерин үндезилеп тургузарынга баштыңчының киржилгезин эки көргүскен.

Номчукчунуң танышып туразы ленинчи документилер РСФСР-ның аңгы-аңгы ниитилел тургузуттуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ чурттаары дээш күрүнелер аразында деңг эргелиг болгаш бот-боттарынга ажыктыг экономика харылзаалары дээш демиселин калбаа-биле чырыдып турар.

Дыка хөй документилер В. И. Лениниң бодунуң магалыг чаагай бүдүштүүн, кижилерниң сагыш-сеткилинге кайгамчык таарчыгын көргүскен. Ол дээрге төрелдериниң, чоок кижилериниң болгаш оратниктериниң аразында ооң фото-чуруктары, оларга хамаарышкан чагааларының фото-хоолгалары болгаш Владимир Ильичиниң ажылчыннар, тараачыннар, Кызыл Армияның дайынчылары, партия активчилери-биле кады турарын көргүскен материалдар, даштыкы күрүнелерниң төлээлекчилери-биле, журналистер болгаш культураның сураглыг ажылдакчылары-биле ооң ужуражылгаларының дугайында чугаалар-дыр.

Номнуң сөөлгү бөлүүнден Лениниң чагыгларга үндезилээш, совет улус социалистиг ниитилелди канчаар тургусканын, бодунуң төөгүлүг чаалап алыышкыннарын канчаар камгалап алганын болгаш сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдары дээш, бүгү делегейде тайбың дээш, социалистиг лениншилге дээш чедиишкиннер демисел чорудуп турарын көргүскен дыка хөй документилерни номчукчу тып алыр.

Чоокта чаа «Прогресс» деп ном үндүрер чер «Карл Маркс. Амыдырал-чурттталгазы болгаш ажыл-чорудулгазы» деп альбом-номну орус болгаш француз дылдарга үндүрген. Номну хөй-ниити бедик үнелеп көрген болгаш бистиң чуртувуска база Францияга эки хаасталга болгаш полиграфия шынарлары дээш тускай диплом-биле ол демдеглеткен. Ф. Энгельске тураскааткан шак ындыг номну бо ном үндүрер чер 1986 чылда үндүрер.

Василий ФОМИЧЕВ.
(ПМА).

Красноярск край—Тыва АССР

ЧОГААДЫКЧЫ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

Апрель эгезинде бистиң республиканың культура министри А. С. Серен баштаан культура болгаш уран чүүл ажылдакчылары Красноярск крайга чедип, крайкүскомунуң культура эргелели-биле Красноярск крайның болгаш Тыва АССР-ниң культура албан черлериниң база уран чүүл коллективтериниң чогаадыкчы кады ажылдажылгазының дугайында керээ чарып чордувус.

Красноярск крайның культура уран чүүл ажылдакчылары болгаш коллективтер-биле бистер шаандан тура-ла харылзажып, арга-дуржулгазын өөренип келген болгай бис. Ынчангаш культура болгаш уран чүүл талазы-биле эки-дуңмалышкы харылзааларны улам ындаа сайзырадыр сорулга-биле ону чарган. Оон аңгыда кол-ла сорулга — күштерни мөөңнеп тургаш, культура ажылының шынарын бедидери. Красноярск крайда болгаш бистиң республикада бүгү-ле культура, чырыдыышкын база музыка, театр, уран чүүл черлериниң болгаш организацияларының чогаадыкчы чаа аргаларын тып, оларны харылзаштырып, дуржулга солуштурары кол кичээнгейде турар. Ынчангаш үстүнде адааннывыс сорулгаларның күүселдезин чедип алыры-биле чаа керээни чарган. Ол талазы-биле тодаргай программа тургустунмаан, культура албан черлериниң удуртукчулары, уран чүүл коллективтериниң таланың дугуржулгазы-биле кылыр ажылдарны планнаар. Чижээлеп чугаалаарга, чурулга делгелгелериниң, вокал-хөгжүм ансамбльдериниң, филармония артистериниң гастрольдарының солчулгазы театр болгаш опера артистериниң бистинче аалдаашкыннары болур дээрзинге идегел бар.

Красноярскылар бистерни аажок чылыг-биле уткуп алганнар. Ажыл-херекчи керээ чарганывыстан ынгаар, аңгы-аңгы культура албан черлеринге арга-дуржулга солчулгазы болган. Чижээлээрге, В. И. Суриков аттыг мемориалдыг уран чүүл музейинге, чурулга галереязынга, крайның төп библиотеказынга, уругларның «Подснежник» чурук делгелгезинге, металлургия заводунуң Культура ордузунга, филармонияга, скульптура мастерскаязынга барып, сонуургап көрдүвүс.

Филармония, театр болгаш опера артистери бистиинге аалдап кээп болур дээрзин үстүнде чугаалааддым. Бистиң көрүкчүлер улуг филармония концерттерин дыңнаарынга белен бе? База ол ышкаш дыңнакчыларны кижизидери-биле кандыг ажылдар кылза чогуурул?

Бистиң кол сорулгаларывыстың бирээзи — көрүкчүлерни [illegible] филармония концерттерин дыңнап билиринге кижизидери. Ол нарын ажыл. Бистиң республикага ат-сураглыг артистер, лауреаттар кээрге, залдың чартыы куруг болгулаар таварылгалар турган. Дыңнакчыны кижизидер ажылга культура ажылдакчылары, музыка башкылары улуг хуузаны көргүзүп, боттары үлегер-чижек болбушаан, уругларны музыкага ынак, ону дыңнап билир чорукка өөредип ужурлуг. Активти дыңнакчыны кижизидер ажыл уруглар бичии турда-ла эгелээр болгаш оорту харылзаазының дайы-биле ону сайзырадыр. Ынчангаш уруглар садтарының кижизидикчилери, музыка, ниити билиг школаларының башкылары, өөредилге черлериниң башкылары бо айтырыгны кичээнгейге ап, концерттерже коллективтиг үнүүшкүннерин организастап, ооң тайылбырын чорудары чугула.

А. ОГНЕВ,
филармония директору.

СЦЕНАДА—СТУДЕНТИЛЕР

Кызыл хоорайның хөгжүм-шии театрынга ээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң совет улустуң фашистиг Германияны чылча шапканының 40 чылынга тураскааткан уран чүүл көрүлдези болуп эрткен. Аңаа хоорайның алды өөредилге черлери киришкен. Көрүлдени үнелеп көрген жюри концерт программаларының шынарының экижип орарын демдеглээн. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, өөредилге черлериниң удуртукчулары, башкылары ол айтырыгны кичээнгейге ап, олче сагыш салып турары ол. Ылаңгыя Кызылдың педагогика институдунуң коллективиниң концерти ниити макталды алган. Ниити ыр, танцы талазы-биле педагогика институду бирги черни ээлээн. Уран номчулга болгаш ыры-хөгжүм ансамбльдериниң талазы-биле автоорук техникумунуң сургуулдары тергиидээн. Башкы училищези кылдыг хөгжүм ансамбльдериниң аразынга тиилээн.

Программазының утка-шынарының болгаш сцена культуразын сагып билириниң талазы-биле шаңналдыг черлерни ээлээн педагогика институдунуң, автоорук техникумунуң, эмчи училищезиниң коллективтери мактаткан.

Э. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Кызылдың башкы училищезиниң уран талантылыг сургуулдары танцы күүселдезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ФЕСТИВАЛЬДЫҢ АК КӨГЕ-БУГАЛАРЫ

Россияның көге-буга азыракчыларының бистиң найысылалдывыска болуп эрткен делгелгезиниң бир болуун «Көге-бугалар— Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга» деп адаан.

— Москваның ийи муң көге-буга азыракчыларының кижи бүрүзү ол байырлалга ийи күштү өстүрерин хүлээнген—деп, көге-бугага ынактарның хоорай клувунуң баштаар чериниң кежигүнү Юрий Шмелев чугаалаан. Харын, ол боду 25 күштү өстүрер мен деп аазаан.

— Аныяктарның болгаш студентилерниң моон мурнунда болуп эрткилээн Бүгү-делегей фестивальдарынга колдуунда-ла көгүлдүр өңнүг көге-бугаларны дээрже салып үндүрүп турган —деп, Ю. Шмелев немеп кагды. Бо удаада Москвага чүгле карак чылчырыктаар маңган ак көге-бугалар дээрге чалгыннарын херипттер.

Июль 27-де В. И. Ленин аттыг стадионнуң Төп спорт ареназынга Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының байырлыг ажыдыышкынының киржикчилериниң болгаш хөй санныг көрүкчүлерниң карактарынга канчаар-даа аажок улуг дириг булут кестүп кээр.

Фестивальчы хүннерде эң-не көрүштүг бо минутага белеткенирде беш чыл бурунгаар Москвага болган Олимпий оюннарының байырлыг ажыдыышкынының болгаш хаагдыышкынының ёзулалдарын эрттиргенниң дуржулгазын ажыглап турар. Ынчан ийи муң хире көге-бугаларны дээрже салып үндүрген.

Георгий САЕНКО.
(ПМА).

ЖУРНАЛИСТЕР СҮМЕЛЕШКЕН

Кызыл-Мажалыкка районнар солуннарының журналист ажылдакчылары чыылгаш, боттарының канчаар ажылдап турарының болгаш моон соңгааргы сорулгаларының дугайында чугаалашкан.

Орта ниитиниң малының кыштаглаарының чедиишкиннери канчаар эртип турарын болгаш часкы хоаж ажылдарынга белеткелди район солуннарының чырыдып турарының дугайын «Шын» солунунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи К. Чооду дооскулап чугаалаан.

Районнар солуннарының хаасталга-шимелдезиниң дугайын «Тываның аныяктары» солунунуң редактору Ш. Д. Куулар чугаалаан. Журналистер районнар солуннарының үндүрүп турар материалдарының утка-шынарын болгаш солуннарның көрүштүг, номчукчуга сонуурганчыг болур чорууи чедип алыры-биле амгы үениң негелделерин ёзугаар моон соңгаар кылыр ажылдарны тодараткан.

В. АНАНЬИН.

ТВ

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Х. Луйк. «Звездный час». Телешин. 9.45 — «Дириг амытаннар делегейи». 10.45—10.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.30 — «Резервы». Док. телефильм. 14.45 — Виолончелистер ансамбли ойнаар. 15.00 — К. Паустовский — «Старик в протертой шинели». 15.40 — Алкоголизмниң хоразын дугайында эртем-нептерелдиг фильмнер. 15.55 — «..Он алды харлыг өөр». 16.40 — Миллионнарның ленинчи университеди. 17.15 — ПТУ чүнү база канчаар өөредип турарыл. 2-ги дамчыдылга. 17.45 — Футболга делегей чемпионадының шилилде оюну. Швейцария — ССРЭ. 2-ги оюн. 18.20 — «И. Бржевская ырлап тур». Фильм-концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.20 Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Нам дороги эти позабыть нельзя». Поэзия. М. Луконин. 22.00 — С. Рахманинов — «Колокола». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—01.30 — Хоккейге делегей чемпионады. Финляндия — ССРЭ.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Папа купил автомобиль». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. Экологтуг системалар. 9.05; 12.35 — Испан дыл. 10.05 — В. В. Маяковский — «Мое открытие Америки». 10.35—11.40 Физика. 9-ку класс. Электромагнетизмниң хоойлулары болгаш оларны ажыглаары. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — Зоология. 7-ги класс. Келээ ажыл-агыйның дириг амытаннары. 13.05 — Д. Рид. Чогаадыкчы ажыл-амыдыралы. 13.50 — «Нина». Бижимелдиг уран-чечен фильм. 15.10—15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга. Уран номчулгага республика конкурузу. 18.50 — «Огонь». Док. фильм. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Теле-медээлер. 19.50 — Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — «Корабли Александра Ильченко». Док. фильм. 20.30 — Авазының школазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Снег в июле». Уран-чечен телефильмниң премьеразы. 22.40—23.10 — «Как не любить мне эту землю». Фильм-концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге хар холумактыг чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 7—12 градус, чамдык черлерге 1—6 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 0—2 градус, хүндүс 10—12 градус чылыыр.

ШЫДЫРАА СОНУУРГААРЛАРГА

«Совет Тываның 5 чылы» стадионнуң шыдыраа клувунда апрель 16-да «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң республика чөвүлелиниң бирги чери дээш шыдыраага эр болгаш херээжен улустуң маргылдаазы эгелээн. Ында Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның, Хову-Аксы суурнуң шыдыраачылары киржип турар. Маргылдаа апрель 26-га чедир уламчылаар, ээлчеглиг салыглар кежээ, 18 шакта эгелеп турар.

КИНО

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Полоса препятствий» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И вот пришел Бумбо» 9.30, 11.10. «Оглянись» 13.00. «Африканец» 15.00, 16.50, 18.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Король джунглей» 14.40, 17.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шакти» 15.00, 17.40, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Челюскинцы» 17.20, 20.00 шактарда.

ЧУРТ-ШИНЧИЛЕЛ МУЗЕЙИНГЕ—ЧОНДАН

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң фондузунга чурттакчылар чондан материалдарны бо-ла эккелгилээр. Сөөлгү хүннерде дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну, тыва эки турачыларның бирээзи чораан Доңгак Хорун-ооловичи Тарҗаның документилери болгаш шаңналдары келген. Документ материалдарның аразында оон ТАР үезинде Кызылдың каттышкан школазынга өөренип чорааның аттестады бар. Ында эртемнерде «эки» болгаш «кончуг эки» деп демдектер салган.

Д. Х. Тарҗаның Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи чорааның херечилеп турар документилер бар.

Д. Х. Тарҗа төрээн Тывазынга чанып келгеш, музей директорлап тургаш, хөй-хөй кызылчылардан чагаалар-даа алгылаан, бодунуң кады дайылдажып чораан эштериниң маадырлыг чорудтарының дугайын чугаалап чораан. Тайбың хүннерде аныяктар ортузунга шериг-патриотчу ажылдарга идепкейлиг киржип турган.

Музей фондузунуң ажылдакчылары солун чүүлдерни чыып кииргеннер. Оларның аразында Тываның хоочун башкызы болгаш парлалга ажылдакчызы Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Алексей Хүрен-оолович Алдын-Хереләниң солун материалдары, даш чонукчулары К. М. Саая, Б. М. Саая, Е. Б. Баймындының чонар-даштан кылган чаа скульптуралары киирген. Тыва АССР-ниң улустуң артизи А. С. Таваканың солун материалдарны киирген. Ол ышкаш музейниң экспонаттарынга Кызыл хоорайның чурттакчылары С. Д. Чимит болгаш А. Д. Дежит олар боттарының даарап кылганы тыва национал херээжен тон, таакпы хавы, бөрт кииргеннер. А. Д. Дежиттиң даараанны доваразты Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан Москвага делгелгеге киирген турган. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкызы Б. В. Вольфсун ТАР-ның маркаларын, Сүт-Хөл районнуң Баян-Таладан бир херээжен кижи тибет болгаш эрги моол дылдарда амгы үеде ховар дээн судур-номнарны музейже [illegible].

Чондан киирген ховар чүүлдер-биле музейниң фондузу болдуңуп турар.

А. ДЫРТЫК-ООЛ,
музейниң учёт секторунуң эргелекчизи.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3094.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыыныц херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00510.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 91 (12781) | 1985 чылдың апрель 19, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ КИМ ЕН НАМНЫ ХҮЛЭЭП АЛГАНЫ

Апрель 18-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Кореяның Күш-ажыл партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Корея Улус-Демократтыг Республиканың Административтиг чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы, даштыкы херектер министри Ким Ен Намны Кремльге хүлээп алган.

Ким Ен Нам ККП ТК-ның Чиңгине секретары, КУДР-нуң Президентизи Ким Ир Сеннин хууда чагаа-бижиин М. С. Горбачевка хүлээдип берген.

Беседа үезинде найыралдың ийи талалыг харылзааларын улам хөгжүдериниң, делегейниң ийи талага сонуургалдыг боор турар чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналы солчуушкуну болган.

Марксизм-ленинизмниң болгаш пролетарлыг интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, СЭКП биле ККП-ның аразынга харылзааларны быжыглаары, бүгү таладыг совет-корей кады ажылдажылганы ханыладыры ийи чурттуң улустарының үезин эрге-ажыктарынга, тайбының база Ырак Чөөн чүкте айыыл чок чорукту эрге-ажыктарынга дүгжүрүнге бүзүреллиг ийи таладан илеретчен. Корея чартык ортулукта дүшкүүрлүг байдалды шаарыгдырары-биле КУДР-нуң чаа инициативазының чугулазын онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ВАРШАВА КЕРЭЭЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ ЧУРТТАРНЫҢ ДЭЭДИ ПАРТИЯ БОЛГАШ КҮРҮНЕ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Чедип алдынган дугуржуушкунну ёзугаар бо чылдың апрель төнчүзүнде Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарының дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкыны Варшава хоорайга болур.

ЭҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ, ЭҢ ШЫНАРЛЫГ

Даарта күш-ажылдың чаңчыл болган байырлалы — В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл оюнга тураскаатган Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги. Советтер чуртунуң бичии школачыларындан эгелээш пенсионерлерге чедир бүгү чону фабрика-заводтарга, хову-шөлдерге, шахталарга Төрээн чуртунуң чечектелиишкини дээш ак сеткилдиг, эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарлар. Субботникке бистиң чуртувус миллион-миллион тонна каңны, прокатты, хөмүрдашты, нефтини, үлетпүр продукциязын, чоннуң херегл барааннарын немей алыр. Субботник хүнүнде совет кижилерниң кылыр ажылын четче санаары безин берге. Ол хүнде бистиң калбак делгем Төрээн чуртувус чаа хевир кире бээр — хоорай, суурлар, кудумчулар, микрорайоннар арыг, чараш апаар, час шинчи кирер. Чоннуң чаартыкчы күш-ажылының улуг күжүн «кызыл субботалар» бир онзагай кылдыр көргүзүп турар.

Бистиң ажылчын аңгывыстың улуг эгелээшкини чаңчылының амыдыралчы күжү эгээртинмес. Совет кижилер ажылчын субботниктерниң идеязын изиг күзел-биле хүлээп алгаш, салгалдан салгалче өртээ турбас үнелиг эртине ышкаш дамчыдып чоруур. Сөөлгү чылдарның ленинчи субботниктери чоннуң революсчу, күш-ажылчы чаңчылдарының уламчылалдыг харылзаазын тутпушаан, амыдыралдың совет хевириниң база бир көскү демдээ апарган. Ажылчы чоннуң ол ак сеткилдиг, эки тура, боттарының күзели-биле ажылдаар төлевир чок күш-ажылчы байырлалында совет кижилерниң коллективизм, патриотизм, интернационализм, эп-сеткил каттыжыры, чоннуң болгаш партияның херээнге бердингени, социалистиг Төрээн чуртунуң чечектелиишкини дээш хөйну кылыр күзелдии дээн ышкаш шынарлары сиңниккен.

Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарының коммунистиг субботниктери совет кижилерниң чогаадыкчы болгаш чаартыкчы маадырлыг күш-ажылының төөгүзүнде кирип бижиттинген. Ол субботниктер база-ла улуг Ленинниң чагыгларынга ажылчы чоннуң шынчызын, бедик медерелдиин, патриотчу чоруун көргүспүшаан, миллион-миллион совет кижилерни күш-ажылчы байырлаалче хаара тудкан.

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарының коммунистиг субботниктер хүннеринде чүгле үлетпүр продукциязын безин 4 миллиард 800 миллион рубль түңге бүдүрген, ол үеде субботниктерге ниитизи-биле 740 миллион кижи киришкеш, беш чылдың фондузунче 800 миллион ажыг рубльди шилчиткен. Бо сан-түң бистиң чуртувуста болуп турар коммунистиг субботниктерниң бүгү чоннуу апарганын, өөң канчаар-даа аажок улуг хемчээлдиин, субботниктиң ленинчи идеяларының чоңга сиңниккенин, совет кижилерниң Коммунистиг партияны долгандыр чаңгыс аай сырый харылзаазын дорт херечилеп турар.

Ленинчи коммунистиг субботниктерниң тыптып келгени төөгүлүг ужур-дузалыг болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң ёзулуг школазы апарган. «Бүгү чүвени фронтуга!». Баштайгы коммунистиг субботник ындыг лозуңнуг, Колчактың аг-шерии эң-не калчаалыы-биле халдап турар үеде, 1919 чылдың май 10-да Казань демир оруунга болган. Москва-Сортировочная депозунуң коммунистиг бөлүүнүң даргазы слесарь Иван Бураков аныяк республиканың ынчангы байдалының үезинде транспорттуң ужур-дузазының чугулазын билгеш база ол лозуңну тыңга херек кырында боттандырары-биле май 10-нуң субботадан улуг хүнче ажыл сөөлүнде артып калгаш, хондур паровозтар септеп ажылдаарын өөрүнге саналдаан. Олар кежээзиниң 8 шактан эртенгиниң 6 шакка чедир ажылдааш, 3 паровозту долу күчүзү-биле ажылдап шыдаар кылдыр септеп үндүрген. Ынчангы ол эң баштайгыларның саны чүгле 15 кижи турган. Ынчалза-даа оларның ол эгелээшкинин Владимир Ильич Ленин капиталистиг чурттарның аг-шериниң бүгү тиилелгелеринге бодаарга, оон артык төөгүлүг улуг ужур-дузалыг болгаш келир үелиг, чүге дээрге мырыңай-ла багай байдалга турган, түреңги кылдыр кеттинген, чиир чеми чедишпес, арып-бактырган ажылчыннар Совет Россияда күш-ажыл — бүгү чүвениң эгези, күш-ажыл — келир үениң адазы деп чүвени бүгү делегейге тараткан деп чиге сөглээн.

Бо хүннерде болуп турар коммунистиг субботниктиң ужур-дузазы кончуг улуг. Ол субботник совет кижилер чурттуң булуң бүрүзүнде СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар үеде эртип турар.

Субботник совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл болур оюн ажыл-агыйның бүгү адырларынга күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш белеткел ажылдарын чорудуп турар үеде эртип турар. Тываның ажылчы чону Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигинге эки киржири-биле бир ай иштинде өөлеткел ажылдарын чорудуп келген. Ол дугайын чер черден хүн бүрү кээп турар медээлер херечилеп турар. Эрткен чылдың коммунистиг субботнигинге республикадан 114 муң хире кижи киришкен, оларның ажылдап алган акшазындан 200 муң рубльди беш чылдың фондузунче шилчиткен. Даартагы коммунистиг субботникке баштайгы саналаашкыннар ёзугаар база ол хире санныг кижи киржир болгаш оларның ажылдап алган акшазындан 200 муң ажыг рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Ийи орденниг төрээн Тывавыстың ажылчы чоннары «кызыл субботага» идепкейлиг киржип, эң бүдүрүкчүлүг ажылдаар. Ажылчы чон Коммунистиг партияның тургузукчузу, Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 115 чылынга тураскаатган субботниктерни даарта чер болганга күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип ап, эң эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп тургаш эрттирер дээш, чаңгыс кижи дег, ажылче үнерлер.

ШУПТУ КОММУНИСТИГ СУББОТНИККЕ!

МОСКВА ХООРАЙНЫҢ ПРОЛЕТАР РАЙОНУНУҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ-БИЛЕ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ УЖУРАШКАНЫ

Найысылалдың ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, беш чылдың доозукчу чылының даалгаларын амыдыралга боттандырар дээш кызымаккай ажылдап, партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур деп турар. Найысылалдың Пролетар районунуң ажыл-ишчилери-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң апрель 16 болгаш 17 хүннеринде болган ужуражыышкыннарының үезинде москвачылар ол дугайын чугаалаан.

Мында, индустриалдыг Москваның мырыңай чүрээнде, улуг-улуг үлетпүр бүдүрүлгелери мөңгүжеттинген. Оларның аразында ЗиЛ бүдүрүлге каттыжыышкынының кол бүдүрүлгези — И. А. Лихачёв аттыг автозавод, электри машиналары кылыр С. М. Киров аттыг «Динамо» заводу, Москваның судно кылыр болгаш судно септээр заводу, 9-ку ЧЭТ, «Радуга» дааранылга каттыжыышкыны дээн ышкаш, индустрияның ындыг улуг-улуг бүдүрүлгелери болгаш өске-даа хөй-хөй бүдүрүлгелер, каттыжыышкыннар, эртем-шинчилел институттары бар, оларның продукциязы болгаш эртем ажылдары бүгү чуртка билдингир.

СЭКП-ниң Пролетар райкомунуң бюро кежигүннери-биле бүдүрүлгени интенсификастаарының, продукцияның шынарын экижидериниң талазы-биле сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаарынга партия организацияларының ролюн бедидериниң дугайында чугаа болган. Он бирги беш чылдың социал-экономиктиг пландарын күүседиринче улуг кичээңгейни салган. Районнуң күш-ажылчы коллективтери партия организациязының удуртулгазы-биле бүдүрүлге даалгаларын чедиишкинниг күүседип, эртем-техниктиг девшилгениң комплекстиг программазын боттандырып турар. Чугула сорулгалыг айтырыглары — чуртталга тудуунуң чорудуп турарын, бүдүрүлгениң болгаш садыг албан черлериниң, транспорттуң, медицинаның ажылын ханызы-биле, тодаргай чугаалажып көрген. Перспективаларны чугаалажып көөрүнүң үезинде иштики курлавырларже кичээңгейни салып, айтырыгларны шиитпирлээрде комплекстиг көөрүнүң дуржулгазын ажыглаарының чугулазын демдеглээн.

М. С. Горбачев И. А. Лихачёв аттыг заводтуң корпустарынга болгаш цехтеринге барган, кижилер-биле оларның ажылдаар черлеринге беседалашкан, күш-ажылдың болгаш амыдырал-чуртталганың байдалдарын тодаргайы-биле сонуургаан. Орта ЗиЛ-дің хөгжүдериниң перспективаларын, эртем-техниктиг девшилгени шапкынчыдарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң болгаш автомобильдерниң шынарының талазы-биле делегейниң эң вкя көргүзүглеринге чедериниң эргежок чугулазының айтырыгларының дугайын чугаалашкан. Кывар чүүлдүң хөй камналгазын хандырар дизельдиг шимчедикчилерлиг автомашиналарның чаа хевирлерин ажылдап кылгаш, кылып үндүреринче кичээңгейни углаан дырган.

Автомобиль бүдүрүкчүлери улуг хемчээлдиг чаартылга ажылдарының чорудуп турарының үезинде коллективтиң шиитпирлеп турар айтырыгларының дугайын чугаалааннар. Беседаларның киржикчилери бүдүрүлгени эргелеп башкарарының болгаш ажыл-агый механизминиң сайзыраңгайжыдарының айтырыгларының талазы-биле санал-оналын солушканнар.

ЗиЛ-дің ажылчыннары, специалистери бүдүрүлге курлавырларының, күш-ажылды организастаарын болгаш аңаа идиг бээрин улам сайзыраңгайжыдарының, хандырыкчылар-биле харылзааны экижидериниң эргежок чугулазының дугайын чугаалааннар. Социалистиг пиитилелдиң хоойлу-дүрүмнери, моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннери күш-ажылдың сагылга-дүрүмүн быжыглаарынче, ажылдан үнер-кирер чорукту кызырарынче, ажыл-херекке чалгаа-шүшпең хамаарылга-биле дээштиг демиселче угланган турар ужурлуг. Чижээ, чаңгыс бүдүрүлге черинге ажылдаан стажы дээш ажылчыннарга немелде төлевирни тургузары дээн ышкаш. Ол күш-ажылчы коллективтерниң доктаамалчыырынга, кадрларны быжыглаарынга, оларның мергежилиниң көскүзү-биле өзеринге чедирер.

Авточыылда корпузунга бүдүрүлгениң күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери-биле ужуражыышкын болган. Аңаа чүве чугаалааннар күш-ажылчы идескейни бедидеринге, Төрээн чурттуң экономиктиг күжүн болгаш камгаланыр күчү-шыдалын быжыглаарынга, улус ажыл-агыйының техниктиг девшилгезинге, ону интенсивтиг оруктарже шилчидерин шапкынчыдарынга улуг салымыкшынны киирер деп шиитпирлиниң дугайын медеглээннер.

М. С. Горбачев ленинчи чаңчылдарга шынчы партия улус-биле доктаамал сүмележип турарын чыылганнарга чугаалаан. Амгы үеде шиитилел мурнунда чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле улуг сорулгалар туруп турар. Бүдүрүлгени хөгжүдеринче, продукцияның шынарын бедидеринче угланган күженишкиннерни күштелдирери чугула боор турар. Аңаа күш-ажылчы коллективтер улуг салымыкшынны киирер ужурлуг. Интенсификацияның айтырыгларын шиитпирлээрде, бүдүрүлгелерниң дериски ажылдаарының, технологияның, план болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыттырган турарының дугайында сагыш салыр ужурлуг. Техниканы калбаа-биле чаартырда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге үндезин экижиишкинни хандырып болур шиитпирлерни төлевилелдерге улам-на дидими-биле көөр чугула боор турар. М. С. Горбачев бүдүрүлгени интенсификастаарының экономиктиг идиг бериишкиннери калбаа-биле ажыглаарынче, чогаадыкчы инициативаны көргүзеринче, эң чугула техниктиг болгаш организаштыг айтырыгларны шиитпирлээрде тускайлан чорукту калбартырынче автозаводчуларны кыйгырган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары партияның Совет күрүнениң чорудуп турары тайбыңга ынак даштыкы политиктиг угланыышкынының дугайын чугаалаан. Ол ам болур Май Бирниң, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылының байырлалдары-биле холбаштыр автомобиль тудукчуларынга чүректиң ханызындан байыр чедиргеш, оларга чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерни, кадыкшылды, аас-кежиин күзеп, автомобиль тудукчулары, бүгү совет кижилер-биле бир демей, ленинчи коммунистиг субботникте шалыпчы ёзу-биле ажылдаарынга бүзүрелин илергейлээн.

М. С. Горбачев районнуң улуг, шалыпкын өзүп турар чуртталга чери — Нагатиного чораан. № 514 школага башкылар-биле беседаларга ортумак өөредилгениң реформазын боттандырып чорудары-биле холбашкан чамдык практиктиг айтырыгларны көрген. Ылаңгыя аңаа чугаа өөредилгениң чаа программаларын белеткээриниң дугайында, күш-ажылга кижизидилге дугайында, өөредилге үезинде компьютер техниказын ажыглаарының дугайында болган. Класстарга болгаш бүдүрүлге мастерскаяларынга уруглар-биле оларның өөредилгезиниң дугайында, күш-ажыл дугайында, келир үеде профессиялар шилип алырының дугайында чугаалашкан.

М. С. Горбачев универсамнарның бирээзинге садыгны организастааны-биле таныжыкан. Ол садыгга алыкчылар-биле оларның херегселдерин канчаар хандырып турарының дугайын чугаалажып, садыг хандырылгазын экижидер талазы-биле оларның санал-оналдарын айтырып турган.

Хоорайның № 53 эмнелгезинге барганының үезинде медицина ажылдакчыларының болгаш эмнелгеде эмнедип турар кижилерниң сонуургап турар айтырыгларының дугайында чугаа болган. Эмнелге албан черлерин амгы үениң техниказы болгаш эмнери-биле хандырарының, эмчилерниң, ортумак болгаш биче медицина ажылдакчыларының ажыл төлевирлериниң айтырыгларын көдүрген. Медицина хандырылгазын болгаш аарыг кижилерни ажаарын экижидер аргаларның дугайында чугаа база болган.

Район-биле таныжып турарының үезинде Михаил Сергеевичини Нихшиннерниң аныяк өг-бүлези — тудугжу Тамара болгаш Главмосавтотранстың ажылдакчызы Вячеслав олар боттарынга аалчы боор кире дүжеринче чалаан. Олар боттарының квартиразын көргүзүп, ажылының, амыдыралының болгаш келир үеге пландарының дугайын чугаалааннар.

Пролетар районунга ужуражыышкыннарга М. С. Горбачев-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин, ол ышкаш СЭКП МХК-ның секретары Л. А. Борисов, Моссовет күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов, автомобиль үлетпүрүнүң министри В. Н. Поляков, СЭКП-ниң Пролетар райкомунуң бирги секретары А. Ф. Корчагин, Пролетар райкүүскомунуң даргазы А. А. Никитин олар кады чораан.

(СЭТА).

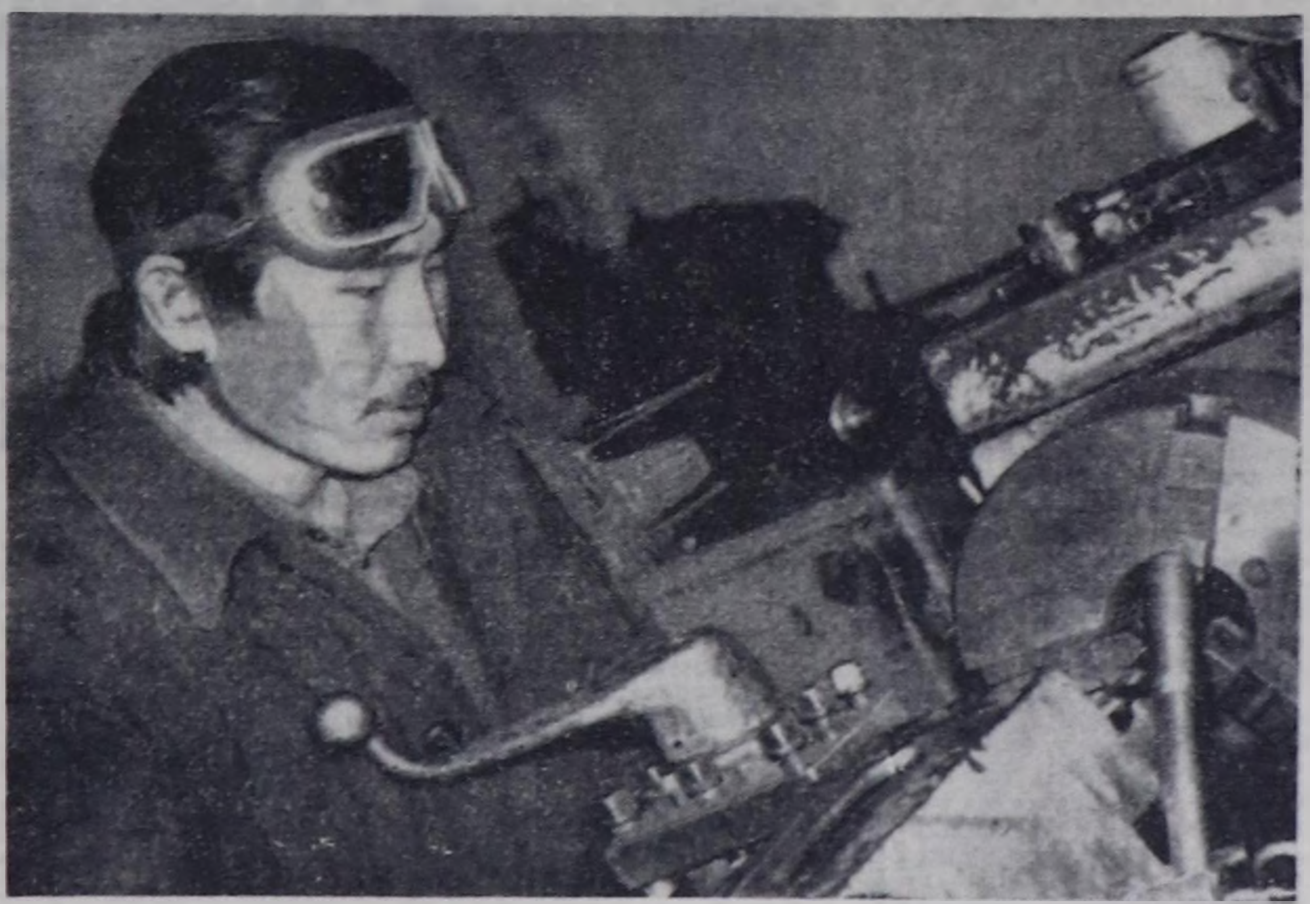

ЧУРУКТА: Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында ажыл-ишчи токарь Хеймер-оол Куулар ажыл-агыйның машина-техниказын септээринге ажыглаар кезектерни станокка кылып белеткеп берип турар. Ооң күш-ажылчы үлүүнүң ачызында бо чазын тарылгага ажыглаар бүгү техника чогуур үезинде эки шынарлыг кылдыр септеттинген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды экижидер дугайында айтырыгны партия райкомнарының пленумнарында чугаалажып турар.

ХАНДАГАЙТЫ. СЭКП Өвүр райкомунуң ээлчеглиг пленумунга «Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды сайзыраңгайжыдар талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. СЭКП райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак пленумга илеткелди кылган.

Пленумга районнуң партия организацияларының кадрларны шилип, ажылга таарыштыр тургузар, кижизидер талазы-биле чорудуп турар ажылдың байдалын анализтээн, кол кичээңгейни кадрлар-биле ажылды СЭКП ТК-ның негелделеринге дүүштүр экижидеринче угландырган.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

СЭКП райкомунуң сөөлгү пленумнарынга болган шүгүмчүлелдиг саналдарны күүседип турарының дугайында партия райкомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи М. Д. Шагдырның информациязын пленумга дыңнаан.

Апрель 20- ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ДЕМНИГ ҮНЕР

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл оюнга тураскаатган коммунистиг субботник хүнүнде Барыын-Хемчик райпоозунуң коллективи 90 кижи бир демниг ажылдап үнер.

Контора ажылдакчылары 32 кижи чаагайжыдылгага киржир. 12 чолааты гараж девискээрин аштап, арыглаар, янзы-бүрү демир артынчылары чыыр. 17 кижи үүрмек септелгеге ажылдаар.

Райпонуң коллективи ол хүн ажылдап алган шалыңы 450 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

• • •

Райпонуң харылзаа белдириниден 78 кижи субботникче үнер, 300 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

• • •

Райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң таңныыл салбырындан 80 кижи чаагайжыдылгага, кудумчуларны аштап арыглаарынга болгаш 30 кижи боттарының объектилеринге ажылдаар.

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРЖИР

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл болган оюнга тураскаатган коммунистиг субботникти апрель 20-де эрттирер дээн москвачыларның эгелээшкинин Өвүрде «Ак-Чыраа» совхозтуң ажыл-ишчилери деткип, боттарының кылыр ажылдарын баш удур дугуржуп чугаалашкан. Ажыл-агыйның бүгү девискээринге субботникти бедик деңнелге эрттирер дээш кол экономист Май-оол Туматка удурткан чеди кижи составтыг субботник штавын тургускан. Совхоз бүдүрүлгезиниң адыр бүрүзүнге ол хүн кылыр ажылдарны баш удур тодараткаш планнаан.

Чалааты хойжу бригадазының малчыннары хой кыргыыр кыргылда пунктузун тудары-биле тудуг материалдарын кезип белеткээр. Ооң тудуг материалдарының чамдык кезиин амгы үеде белеткеп ап турар. Сарыг-Хөлде инек бригадазының кадарчылары инек чуур черниң кажаазын тударлар. Ол ышкаш Ак-Чыраа суурунуң чаагайжыдылгазынга, ылаңгыя херим септеп, чугайлаарынга суур чурттакчылары болгаш школачылар киржир.

Ол хүн механизаторлар «Сукпак» совхозка апаар 50 тонна хыргылышты белеткээр. Чолаачылар хуваалда ёзугаар янзы-бүрү чүъктер сөөртүр. Малчыннар боттарының турлагларынга өдек-кыштаанын септелгезинге, кодан-девискээрин аштап-арыглаарынга ажылдаарлар.

«Кызыл суббота» хүнүнде ак-чыраажылардан 310 кижи ажылче үнүп, он бирги беш чыл фондузунче 520 рубльди шилчидер.

Н. ДАМДЫН.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААР

Частың болгаш күш-ажылдың чаңчыл болган байырлалы — ленинчи коммунистиг субботникти организастап эрттирер талазы-биле «Тыва автотранс» каттыжыышкынында тургустунган штаб «кызыл суббота» хүнүнде кылыр ажылдарны тодараткан болгаш белеткел ажылдарын дооскан. Каттыжыышкынының бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери ол хүн 18 муң 200 тонна янзы-бүрү чүъкту сөөртүп, 55 муң 200 кижини аргыштырар, 1 миллион 115 муң тонна-километр чүъкту сайгарар, 672 муң пассажир-километр күүседиптинер.

Каттыжыышкынның бүдүрүлгелериниден 3826 кижи коммунистиг субботникке киржип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар деп шиитпирлээн. 294 чолааты камнап алган кывар чүүлү-биле ажылдаар. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде чүък сөөртүрүнден болгаш пассажир аргыштырарындан аңгыда 5 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын бүдүрер. 4 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынар. Септекчилер 164 автомобильдиң бирги болгаш ийиги техниктиг ажаалдазын кылып, агар септелгени чорудар.

Коллективтиң бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары болгаш чолаачылары «кызыл суббота» хүнүнде бир кижи дег демниг үнүп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааш, ол хүн ажылдаан акшазындан 14 муң 600 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер деп дугурушкан.

Бистиң корр.

ТУКТАР ТИИЛЕКЧИЛЕРДЕ

1985 чылдың бирги кварталында районнарның болгаш совхозтарның мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, мал бажын өстүрер болгаш кадагалалын хандырар талазы-биле социалистиг чарыжынга эки түңнелдерни чедип алганы дээш Каа-Хем районунуң СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Район төвү Сарыг-Сепке эрткен хуралга совхозтарның удуртукчулары, специалистери, мал ажылының мурнакчылары, бригадирлери, районнуң бүдүрүлгелериниң, албан организация черлериниң төлээлекчилери чыылган. Шаңналды алганы-биле бүгү ажыл-ишчилерге байыр чедирип, чүве чугаалааш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар шилчиир Кызыл тукту районнуң төлээлекчилеринге байырлыг байдалга тывыскан.

• • •

Мал продукциязын күрүнеге садар, мал бажын өстүрер, камгалалын хандырар талазы-биле күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин бирги кварталда чедиишкинниг күүсеткени дээш Өвүр районнуң тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан болгай. Ук шаңналды районнуң ажыл-ишчилеринге профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар тывыскан.

• • •

Бирги кварталдың түңнелдери-биле мал ажылының продукциязын күрүнеге садар, мал бажын өстүрер болгаш ооң чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алгаш, шаңнатканы СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун «Көк-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилеринге СЭКП обкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи Г. А. Заркевич тывыскан.

• • •

Республиканың садыг организацияларының аразында калбарган чарышка Кызылдың аъш-чем садыының коллективи идепкейлиг киришкеш, аңаа тиилекчи болган.

ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуя СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун Кызылдың аъш-чем садыының коллективинге дүүн тывыскан.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: кадрлар-биле ажыл

ХАРЫЫСАЛГАНЫ КҮШТЕЛДИРЕР

Ак-Довурак хоорайның партия организациязының хуралынга «СЭКП обкомунуң VI пленумунуң түңнелдери болгаш амгы үениң кадр айтырыгларынга хамаарыштыр СЭКП ТК-ның айтышкынналарынга дүүштүр партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Илеткелчи — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партком секретары С. К. Кужугет кадрларны кижизидер, өөредир, ажылга быжыглаар талазы-биле кылдынып турар ажылга доктааган.

Политика талазы-биле быжыкан, ажыл-херээн эки билир, идейкейжи кижилерни удуртукчу ажылдарже депшидип турар. Парткомнуң номенклатуразында кирип турар удуртукчуларның 60 хуузу дээди болгаш доостаан дээди эртемниг, 61,1 хуузу коммунистер болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар, 27 хуузу херээженнер, 62,5 хуузу аныяктар болуп турар.

Бүдүрүлгелерде, албан черлеринде, организацияларда кадрларны шын шилип, таарыштыр тургусканындан күрүне планнарының күүселдези дорт хамаарылгалыг. Хоорай эрткен чылдың түңнели-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Дөрт чылдың түңнелдери-биле планныг онаалдаларын № 3 орук-тудуг, орук септелге-тудуг, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдери чедиишкинниг күүсеткен. 1983 чылдан эгелеп «Тыва даг-дүгү» комбинаттың көргүзүглери экижээн. Бо коллективтер бирги кварталдың планын база чедиишкинниг күүсеткилээн.

Илеткелчи ажылда четпестерни айтып, харысалгазы кудулаан удуртукчуларны болгаш коммунистерни адаан. Ылаңгыя тудуг талазы-биле хожудаашкыннар улуг болуп турар. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели (начальниги В. И. Музыченко) дөрт чыл планын чүгле 71,4 хуу күүсеткен. Ниитизи-биле 4 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан. Бирги кварталда ажыглалга кирер ужурлуг турган уруглар садиги, кургаадылга корпузу, № 7 котёл дужааттынмаан. Партбюро секретары В. В. Харченко, тудуг организацияларының удуртукчулары коммунистер бригада кержээзик-чептередиринче, тудуг материалдары-биле хандырылганы экижидеринче, ажылды организастаарын чаарты көөрүнче сагыш салбайн турарын хурал шүгүмчүлээн. Тудуг материалдарының сөөртүлгезин организастаарын экижидери чугула болуп турар.

АТБ сөөлгү чылдарда техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле планын күүседип келген-даа болза, автотранспорт ажыглалының коэффициентизи кудуу болуп артпышаан. Чүък чок маңнааш кыннар, туруушкуннар хөй болуп турар. Даг-дүгүнүң сөөртүлгезинде четпестер бар. Пассажир транспортунуң ажылынга хамаарыштыр хомудалдар эвээжевейн турар.

Ажылчын хандырылга килдизи бирги кварталда үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын күүсетпээн. Ооң хемчээли мурнуку чылга деңнээрге 2,5 хуу кудулаан. Харылзааның удуртукчу ажылдакчыларының маажым чоруу-биле бо адырда четпестер хөй болуп турарын хуралга демдеглээн. Почта чедирилгезинде, телефон харылзаазында четпестер бар. Ленин, Нагорная кудумчуларынга радио ам-даа киирттинмээн. Районнуң амыдырал хандырылга, септелге-тудуг эргелелдериниң болгаш септелге-энергетика цехиниң коллективтери долу күш-биле ажылдавайн турар. Коммунистер Ю. Т. Комаров, Д. М. Свавильный болгаш Х. Ч. Сарыглар удуртукчу кадрларга негелдени кошкаткан.

Чамдык удуртукчулар ажылынче ханылап кирбес, кижилер-биле ажылдап билбес болуп турарын шүгүмчүлээн. Хлеб заводунуң директору В. А. Тяпны мындыг удуртукчуларга хамаарыштырган. Дөрт чылдарда завод 37 тонна хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын чедир бербээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы күүсеттинмейн келген. Бүдүрүп турар продукциязының шынары кудуу.

Хуралга корум-чурум быжыглаарының айтырыынче база кичээнгейни угландырган. Ылангыя аныяктарның болгаш элээди уругларның ортузунда профилактика ажылы кошкак. Оларның хостуг үезин организастаарынче каттышкан профэвилел, комсомол комитеттери, школалар болгаш профтехучилище сагыш салбайн турганындан кем-херек үүлгедир чоруктар эвээжевейн турар. Милиция ажылдакчылары ажылын сулараткаанын хуралга демдеглээн.

Харысалгазы кудулаан, албан-хүлээлгезин багай күүседип турар удуртукчуларга партия талазы-биле хемчеглерни онаагаан. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылды кошкатканы дээш Ак-Довурак профтехучилищезиниң директору И. К. Кустов шыңгыы хоңгуткан. Ооң оралакчылары С. А. Борисов болгаш О. С. Саая база хемчег алдырган. Коммунист кижиниң адынга дүүшпес арагалаар чоруктары дээш он ийи удуртукчунуң ажылындан хостаан, алды кижини партия талазы-биле хемчег алган. Оларның аразында арыглаал фабриказының партбюро секретары турган Х. Л. Опул-оол, комбинаттың директорунуң оралакчызы турган Е. А. Лешков болгаш өскелер-даа бар.

Партия эге организацияларының администрацияның ажылын контрольдаарын суларадып, коммунистерниң болгаш удуртукчуларның отчёттарын дыңнаарын практикалавайн турарын хурал шүгүмчүлээн. Орта шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди сайзырадып, хүлээп алган доктаалдарның күүселдезин чугаалашпайн турар.

Кадрлар-биле кижизидилге ажылының өске-даа хевирлеринге илеткелчи доктааган. Санал берген эштер; комбинаттың директорунуң оралакчызы Е. А. Злобин, № 3 школаның партия организациязының секретары А. Д. Оюн, ажылчын хандырылга килдизиниң партия организациязының секретары В. Я. Потылицина, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте слесарь К. Хомушку болгаш өскелер-даа кадрлар шилип алырда, хөй-ниитиниң санал-оналынга даянырын, оларның идей-теориктиг деңнелин бедидерин чугулалап айыткан. Комбинатта инженер-техниктиг ажылдакчыларның чартык кези — херээжен кижилер. 142 кижи сөөлгү чылдарда аттестацияны эрткен. Чылдың-на чээрби хире кижини өөредип чорудуп турар. Ынчалза-даа чамдык цехтерде кадрларны ажылга быжыглаарынче сагыш салбайн турар. Эрткен чылын рудникке ажылдап келген тос специалистиң бежи чорупкан. Аныяк специалистер чөвүлели четпес ажылдап турар. Ажылды организастаарынга инженер-техниктиг ажылдакчыларның идепкейин көдүрер, оларны удуртукчу ажылдарже депшидер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Оларның иштинден 147 лекторлар, 130 агитаторлар бар.

Хурал кадрлар-биле ажылды экижидеринче угланган доктаалды хүлээп алган.

А. ХОВАЛЫГ.

ТӨЛЕПТИГ КЫЛДЫР КИЖИЗИДЕР

●ВЛКСМ обкомунуң пленумундан●

ВЛКСМ обкомунуң ийиги пленумунга «СЭКП ТК-ның амгы үеде кадр политиказының айтырыгларының талазы-биле шиитпирлерин күүседир талазы-биле комсомолдуң область организацияларының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Пленумга илеткелди ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуя кылган.

ВЛКСМ Бии-Хем, Эрзин, Каа-Хем, Кызыл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик райкомнарының бирги секретарлары А. Боев, А. Балдир, С. Тас-оол, В. Кавай, Т. Ножкина, Н. Сат, Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозта комсомол комитединиң секретары Л. Саая, педагогика институдунуң студентизи Э. Моңгуш болгаш өскелер-даа илеткел талазы-биле санал бергеннер.

Он бирги беш чылды чедиишкиннерлиг доозар база СЭКП-ниң XXVII съездизин, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын, Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын ажыл-ишке, өөредилгеге чедиишкиннерлиг уткуур дээш республиканың комсомолчулары болгаш аныяктарының канчаар ажылдап турарын илеткелчи эгезинде чугаалаан. СЭКП ТК-ның ээлчег чок март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, эш М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиигиве секретарынга соңгааның республиканың комсомол организациялары деткип, изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң чоокта чаа болуп эрткен хуралынга Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедириниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ол талазы-биле доктаал хүлээп алганы дээш, республиканың бүгү ажылчы чонунуң-биле бир дөмей, Тываның аныяк ажыл-ишчилери партияга, чазакка өөрүп четтиргенин илергейлеп турарын, ол сорулгаларны боттандырар херекке аныктарның дайынны күш болуруун илеткелчи, пленумга санал бергеннер чугаалап турганнар.

Республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга төлептиг ажылдап турар аныяк оолдар, кыстарны хөйү-биле адап болур. Мүн хире аныктар бо хүннерде он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдаан турар. бүдүрүлге көргүзүглери-биле үени мурнап турарлар база эвээш эвезин илеткелчи демдеглээн.

Бүдүрүлгениң кайы-даа адырларында — транспорт бүдүрүлгелеринде, амыдырал хандырылга черлеринде, көдээ ажыл-агыйда аныяктар хөй. Эрткен чылын 446 кижи комсомолчу путёвка-биле мал ажылынче чоруткан.

Комсомол эге организацияларының партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының, ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, күш-ажылчы коллективтерге аныктарның кижизидилгезиниң айтырыынче кичээнгейни угландырып турар. ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның «Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыңай экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролюн бедидер дугайында» доктаалынга дүүштүр кадрларны шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар болгаш харысалгалыг болурунга кижизидер талазы-биле ажылды сайзырангайжылдарынче угланган боттуг хемчеглерни комсомолдуң область организациязы ап чорудуп келген. Кадрлар-биле ажыл дугайында айтырыгны ВЛКСМ обкомунуң бюрозунга, секретариат хуралдарынга, область комитединиң пленумнарынга чугаалажып турар. Комсомол комитеттери комсомол кадрларының политиктиг билиг-мергежилин, ажыл-херекчи шынарын негелделиг-биле үнелеп, сайгарып көрүп, оларның профессионал база идей-теоретиктиг деңнелин бедидеринче улуг кичээнгейни угландырган.

Кадрларны шын шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар ажылды сайзырангайжытканы комсомол организацияларын ажылды билир, эки белеткелдиг, кадрлар-биле четчелээр арганы бергенин илеткелчи демдеглээн. Ол чорук аныякта ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды экижидип, ону дээштиг чорударынга идиглиг болуп турарын пленумга айыткан.

Пленумга кадрлар-биле ажылда четпестерни, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалашкан болгаш ону экижидер талазы-биле чуну кылырын дугурушкан. Чамдык күш-ажылчы коллективтерде комсомол организацияларының планныг онаалдалар күүселдезин чедип албайн турар болгаш эгелээн херекти эчизинге чедирбес чоруктар бар.

Аныяк ажыл-ишчилерниң ортузунга социалистиг чарышты эки организастаар, оон дээштиниин чедип алыр, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле чугаа пленумга база чугула черни ээлээн. Камналгалыг болуру, күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун алыр бүрүзүнге чедип алыры — хүнүң чугула айтырыы. Ынчалзажок чамдык комсомол комитеттери чугула бо айтырыгларның күүселдезин ажыл-херек кырында ам-даа чедип албайн турарын айыткан. Үстүнде чүүлдер кадрлар-биле ажылдың негелдеге ам-даа дүүшпезин, оларның белеткелиниң деңнелиниң чавызын, чамдык кижилерниң харысалгазын чедир билбезин, ажыл-херекти кошкак организастап турарын херечилеп турар.

Комсомол кадрларын шын шилип албайн турарындан оларның чамдыктары ботидепкей чок, аныктарның күш-ажылы, амыдырал-чурттал-газы, дыштанылгазы-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээринге дорт киришпейн турар. Илеткелчи чамдык коллективтерни оон чижээнге киирген. «Тыва тудуг» трестиң комсомолчу-аныяктар коллективтеринде күш-ажылдың сагылга-чурумунуң байдалын өөренип көөрге, трестиң комсомол комитеди, комсомол организацияларының пех бюролары, комсомол активи ажыл шагының чидирин аналистевейн турары илерээн. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган тодаргай ажыл чорутттунмаан болган. Мындыг янзылыг чижектерни илеткелчи улус ажыл-агыйының өске-даа адырларындан киирген.

Кадрларның комсомол активиниң профессионал белеткелинче комсомолдуң область организациязы кичээнгейни угландырып турар. Мындыг-даа болза ону организастаарын ам-даа экижидери чугула. Комсомол активиниң школаларының ажылын экижидериниң чугулазының дугайында чугаа пленумга болган. Ук школаларның кичээлдериниң шынары ам-даа чавыс. Оон-биле кады ВЛКСМ обкомунуң, хоорокомунуң, райкомнарының талазындан комсомол ажылдакчыларының, активчилериниң организакчы чоруун бедидерин чедип алыры чугула. Салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседирин чедип алырынче коллективти организастап билири — бөдүүн эвес айтырыг. Ол дугайын чугаалажып тура, комсомол ажылдакчызы кижиниң бот-идепкейлиг болуруң, ажылды активке даянып чорударын, каңдыг-даа херекке аныяк эш-өөрүн ээлеллеп билирин пленум чугулалап айыткан.

Кадрларның идей-политиктиг белеткелинин талазы-биле чугаа база болган. Комсомол обкому, хоорокому, райкомнары комсомол ажылдакчыларының болгаш активтиң марксистчи-ленинчи билиин бедидеринче кичээнгейни угландырган. ВЛКСМ Кызыл хоорокомунуң, комсомол райкомнарының чанында комсомол активиниң школалары ажылдап турар болгаш эртем-практиктиг, теоретиктиг конференцияларны эрттирген. Ынчалзажок комсомол кадрларының политиктиг деңнелин бедидер талазы-биле ажылда четпестер ам-даа бар, бо чугула айтырыгны үениң негелдезинге дүүштүр тургузары негеттинип турар.

Комсомол кадрларының курлавырларын белеткээриниң чугулазын пленум демдеглээн. Бо айтырыг ВЛКСМ Кызыл хоорокомунда, Улуг-Хем, Каа-Хем, Кызыл райкомнарында кошкак тургустунган. Кадрларның чүгле кандидатуразын дешшидери-биле кызыгаарлаттынмас, кол-ла чүве — оларны удуртукчулар, аныяктарның организакчызы кылдыр кижизидип, өөредири болур. Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Таңды, Каа-Хем болгаш өске-даа комсомол райкомнарында комсомол ажылдакчыларын далаш шилип алыр чоруктар бар. Оон уламындан совхозтарда комсомол комитеттериниң секретарыларының солчуп турарын 1984 чылдың түңнели-биле алырга, республикада ниитизи-биле 66 хуу, оон иштинде Бай-Тайга районда — 100, Барыын-Хемчикте — 75, Эрзинде—100 хуу болган. Кылдыстер, учёт секторларының ажылдакчыларының солчур чоруу комсомолдуң Сүт-Хөл, Кызыл, Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга райкомнарында, «Тыва кобальт» комбинаттың, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң комитеттеринде бар. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерден түңнел үндүрүп, комсомол ажылдакчыларын белеткээрин, анаа төлептиг кижилерни шилип алырын, ажылга таарыштыр тургузарын, кижизидерин сайзырангайжыдарын пленум чугулалап көрген.

ВЛКСМ обкомунуң пленуму чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгерэңгей доктаалды хүлээп алган.

В. КУУЛАР.
«Шынның» корр.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

«Тиилелгениң 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» девизтиг чарышка арыглаал фабриказының бригадалары бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. 34-ку неделяның түңнели-биле бедик сорттуг руда арыглаар цехтен Людмила Шаламованың удурткан № 3 ээлээ тиилекчи болган. Неделя дургузунда 165,18 тонна даг-дүгү бээр планын олар 196,32 тонна чедирген, нормативтиг арыг продукция бүдүрер планын ээлчег 113 хуу күүсеткен.

Доозукчу чылдың бирги кварталында арыглаал фабриказының коллективи кужениишкиннинг ажылдаан. Квартал планын коллектив хуусаа бетинде, март 27-де күүсеткен. Ай төнчүзүнге чедир пландан ажыр 1529 тонна сорттуг даг-дүгүн бергеш, бедиткен социалистиг чүлээлгезин фабриканың ажыл-ишчилери бүрүн күүсеткен.

Цехтерден УСК-ның коллективи эки көргүзүглерни чедип ап, мурнуку одуругну ээлээн. Ында Көк-оол Хомушкунуң удурткан № 5, улуг мастер Татьяна Федорованың № 4 ээлчеглери бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

«ШЫН» солун: КАМНАЛГАНЫҢ ХУУДА САНЫ

Туската үндүрүлге № 9

НЕФТЬ ПРОДУКТУЛАРЫН КАМНЫГ АЖЫГЛААР

РСФСР-ниң Нефть продуктуларының күрүне комитединиң Тыва республика эргелелиниң нефть инспекциязы 1985 чылдың январь-февральда Каа-Хем районда «Ленинчи орук», «Кызыл тук», Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, Бии-Хем районда «Хадың» болгаш Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтарга хыналда кылган.

Хыналданы үк комитеттиң планын ёзугаар, нефть продуктуларын кичээр ажыглап турарын илередири-биле чорудкан. Үстүнде адаттынган совхозтарны шилип алырда, кывар-чаар материалдар ажыглалының талазы-биле статистика эргелелиниң болгаш бухгалтер отчёттарының медээлерин өөренип көрген.

Нефть продуктуларының чидирии-биле хуй бурууда демисежириниң чугулазын механизаторларга болгаш чолаачыларга тайылбырлаар талазы-биле ажыл бо ажыл-агыйларда кошкак дээрзин хыналда көргүскен. Кывар-чаар материалдарның (КЧМ) камныг чарыгдаар дугайында кескү агитация шуут чок болган.

1984 чылда хынаан 4 совхозтарда база бо айтырыг талазы-биле кескү агитация чок болганы, мынчага чедир актыларда айыткан четпестерни эдер талазы-биле ажыл чорудтунмаанын демдеглээри артык эвес.

Хыналда эрттирген ажыл-агыйларның чаңгызында-даа КЧМ-ни камнаарынче болгаш чөптүг ажыглаарынче угланган организас-техниктиг хемчеглерниң планнары ажылдап кылдынмаан. Нефть продуктуларын камнаар талазы-биле удуртулга болур документилер совхозтарга үезинде четпейн турар.

Көдээ ажыл-агый министерствозу «1984 чылда одалга-энергетиктиг курлавырларны камнаар талазы-биле даалгаларны, автобензинни, дизель одаар чүүлүн, хөмүр-дашты чарыгдаарының аңгылап каан нормаларын министерствонуң совхозтарынга болгаш бүдүрүлгелеринге доктаадыр дугайында» деп № 222 дужаалды 1984 чылдың май 10-да үндүрген. Ынчалза-даа бо документиниң республиканың көдээ ажыл-агыйының совхозтары, бүдүрүлгелери удуртулга болдурбайн, а министерство оон күүселдезин чедип алыр дээш ажылды чорутпайн келген.

Суук одаар чүүлдүң чарыгдалы чижек-нормадан үргүлчү ажыг болуп, көдээ ажыл-агый транспортунуң янзы-бүрү хевирлеринге доктааткан КЧМ-ниң чарыгдалының ай болгаш чыл лимиттери сагыттынмайн турар.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

КЧМ-ниң камныг болгаш чөптүг ажыглалын контрольдаарының дээштиг бырааы — совхозтарның нефтебазаларынга болгаш машиналарның бактарында суук одаар чүүлдүң, маслонуң артынчызының херек кырында хемчээлин демдеглээр комиссияларны тургузары болур. Комиссиялар нефть продуктуларының кээп турарын, чарыгдалын, шыгжаварын, учёт, отчётун долузу-биле контрольдаар ужурлуг. Ынчалза-даа совхозтарда мындыг комиссиялар тургустунмаан.

«Барлык» совхозта контроль чок чоруктуң фактылары хөй. Мында «АП-93» маркалыг бензин талоннарын үлеп турары контроль чок. Чамдык чиик машиналарның ап турган бензини лимиттен ораан чок ажыг. Чижээлээрге, «Нива» маркалыг бир автомобильдиң чолаачызы январь 1-ден февраль 15-ке чедир 1040 литр бензинни талоннар ёзугаар алган, бо хире хөй бензинни кайнаар чарыгдааны билдинмес.

Шупту совхозтарда спидометрлерниң техниктиг байдалының журналдарын тургуспаан. Автотранспортту шүгүмче үндүрери дээш харысалгалыг албан-дужаалдыг кижилер орук бижиктериниң болгаш бараан-транспорт капсырылга бижиктериниң шын доллуртуун турарын хынавайн турары четпес. Спидометрлерниң көргүзүүн бижээн демдеглелдер чок азы ол демдеглелдерни эдип турган болгулаар, орук бижиктеринде чаңгыс аай талоннарның номерлерин, оларның санын болгаш бензинниң марказын айытпайн турар. КЧМ үлээриниң даңзызында үлеп берген одаар чүүлдүң хемчээлин чүгле чурагай-биле айыткаш, ол санны бижимел-биле биживээн болур. Бо чижектиг частырыглар эвээш эвес.

«Хадың», «Барлык», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның нефтебазаларының турул турар байдалы негелделерге дүүшпес, девискээрин долгандыр херимневээн, кижилер болгаш дириг амытаннар хостуг кирип кээп болур. Арыг-силиг эвес. Өртке удур камгалал шиттери четче деригтинмээн. «Барлык» совхозтуң нефтебазазында үш доскаарын бензин үлээр хоолайлар-биле тудуштурган черлериндэн бензин дамдылап турар, а «Хадың» совхозта солярка муфтаның краанындан төктүр боорга, ону пес-биле шарып каан. Үвелиг одаар чүүл черже төктүп чыдар.

«Хадың» совхозта өске организацияларның таңмазын баскан талоннар ёзугаар ол черлерниң чолаачыларынга бензин кудар чоруктар бар. Ол талоннарны нефтебаза эргелекчизи болуунуң совхозунуң чолаачыларынга берип турар. Өскээр чугаалаарга, талоннарны ийи катап ажыглап турары ол. Бир организацияның талоннарын өске организацияже дамчыдары — нефть продуктуларын ажыглаарының дүрүмнерин хажытканы ол-дур. Шак мындыг талоннарны нефтебазаның операторлары доа-дораан бухгалтерияже дужаар, а бухгалтерия ол талоннарны доктааттынган чурум ёзугаар күш чок болдурар ужурлуг.

Совхозтарның нефтебазаларында маслону кочал болгаш калгак-биле узуп берип турар. Масло шыгжаар чылыг складтар чок болгаш масло кудуп алыр хаагтыг черле чок. Маслонуң чидирии бо чылдагаан-биле нормадан бедик.

«Хадың» совхоз дизель одаар чүүлүн хаван фермазының чылыдарынга ажыглап турар. 1984 чылда 50,6 тонна дизель одаар чүүлүн бо сорулга-биле чарыгдаан. Шупту совхозтар дизель одаар чүүлүн үрезин кургадырынга ажыглап, оку витаминниг далган белеткелинге чарыгдаан кылдыр үндүр бижип турар. Үрезин кургадырынга ажыглаар одаар чүүл чарыгдалының нормазын Көдээ ажыл-агый министерствозу доктаатпаан.

1984—1985 чылдарда нефть инспекциязы совхозтарга хыналдаларының түңнели-биле илереттинген четпестерни эдериниң хемчеглерин айыткан болгаш актыларны кошкан түңнел тайылбырларны Көдээ ажыл-агый министерствозунче чорудуп турган. Ынчалза-даа нефть продуктуларын камныг болгаш чөп ажыглаар талазы-биле байдал мынчага дээр экиживээн. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң удуртулгазы болуунуң ажылын шүгүмчүлелдиг ёзу-биле көрүп, айыткан четпестерни эдер дээш хемчеглерни алыры негеттинип турар. Камналгалыг болуру — үениң эң чугула негелдези. Ажыл-агый удуртукчулары ол негелдеге дүүштүр нефть продуктуларының артык чарыгдалын болдурбайн, чөп ажыглаар ужурлуг.

В. ПОЛЯКОВ.
РСФСР-ниң Нефть продуктуларының күрүне комитединиң Тыва республика эргелелиниң улуг инспектору.

ЧУРУКТА: Кызылда спорт корпузунуң тудуун кылып турар Кошкар Хүрээге удурткан бригада тудуг материалдарын камныг ажыглаарының талазы-биле социалистиг чарышты калбартып турар. Бригада камналганың санын ажыдып ап, ажыглаар бүгү материалдарны кичээнгейге алган. Тудугга бетон кударынга ажыглап турган дилиг материалдарын бригада камныг ажыглап келген. Бо чылдың мартта 0,3 дөрбелчин метр дилиг материалын, февральда 50 кг электродту камнап алганын самалга дептеринде бижээн.

Дашчылар, бызаңчылардан Кара-Сал Кошкелиг, Саая Оолак болгаш өске-даа ажылчыннар камналга чарыжының мурнуку одуруунда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АРТЫК ЭВЕС АРТЫК КЕЗЕКТЕР

Машина-техниканы камныг, бедик бүдүрүкчүлүг болгаш үр эдилээниниден ажыл-агыйга өргежок чугула курлавырлар тыптыр, экономиканы быжыглаар камналга оон тургустунар. Бо чорук эргелеп башкарылганы, бүгү ажыл-агый механизмни сайзырангайжыдарындан улуг хамаарылгалыг. Кайда-ла ажыл-ишти удуртуп башкарары дешшилгелиг болдур, ында курлавырлар тыптып турар. Өске таварылгада ажыл-агый чүгле карылгага болгаш сандаргай чорукка таваржыр. Ол дугайында ажык чугааны «Ээ ёзу-биле көөр» деп эге-биле Хандагайты суурда М. Моңгуш солун арнынга көдүрген. «Кызыл тук» совхозта машина-техниканы багай эдилеп турарын, харын оон билдим. Бистиң совхозта байдал оон улуг-ла дээре-девес.

«Улуг-Хая» совхоз — республиканың хөй адырлыг, улуг ажыл-агыйларының бирээзи. Теве, тоолай, ногаа чергелиг, өске совхозтарда ховар адырлар элээн сайзыраан. Суггарылга системалары база бар. Мал-даа, чер-даа ажылы совхозтуң экономиказында улуг черни ээлеп турар. Мындыг хөй адырлыг ажыл-агыйда инек саар, чер суггарар агрегаттар, кормоцех болгаш күчүлүг «Кировецтер» дээш кандыг техниканы чок дээр! Оларны шуптузун камныг болгаш үр эдилээр ужурлуг бис. Ол дугайын Кол хоойлубуста — Конституцияда дорт айыткан. Ынчангаш ол хүлээлгениң канчаар күүсеттинип турарының дугайында каш чижек көргүзер болзумза мен.

Машиналарның кайнаар чорун, чүну кылып турарын демдеглээр дептерлер бистиң совхозта база бар. Оларны ажылтарга, долдуртунган кезектер дыка ховар: айның ужен хонуунуң үштүн бир кезиин безин ажылдаан машиналар бүгү машиналарның он хуузу безин четпес. А айда сөөрткен чүъгүн ортумаа-биле бир хүнге онаар болза, тергелиг аът

Ээ ёзу-биле көөр

сагышка кирер. Ажылдап турар машиналар мындыг. Чүге мындыгыл? Чүге дээрге машиналы долдур чүдүрбес-тир бис. Чүгле бо чылдагааннан, кывар-чаар материалдарны саваска безин, дыка улуг каражага таваржып турар бис.

Машиналарның дөп кезии ажылдавайн турар, кол нургулайында үрелик машиналар ол. Оларның ай-айы-биле анаа турар чылдагааны — артык кезектерниң тывылбазы, а үрелгениниң чылдагааны — ниитиниң өнчү-хөреңгизин ээ ёзу-биле көрбезинисте, камхайыра чогувуста.

Артык кезектерни Шагаан-Арыгның «Сельхозтехника» каттыжыышкыны бээр ужурлуг. Ынаар баш бурунгаар чагыгны киирип-даа, боттарывыс чедип-даа, чегел төткүже ээрежип-даа турар бис. Түңнели — анаа-ла аас човаа. Оон чылдагааны, мен бодаарымга, холун эрттир хөйнү үреп турарывыста: «Сельхозтехника» совхозту артык кезектер-биле хандырып четтикпейн турар. Ону миниири чугула.

Оон ыңай районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлелиниң даргазы В. Хангаевтиң дорт киржилгези чокка шиитпирлеттинмес бир айтырыг бар. Ол база-ла «Сельхозтехника» каттыжыышкынынга хамааржыр. Техниканың бичии-даа кезээ үрели бээрге, анаа чедерин албан, ол чер совхозту хандырар хүлээлгелиг-даа. Ынчангаш чаңгыс прокладка «дилеп» алырда бензин ол черниң ажылдакчыларының соондан үнерге — үнүп, кирерге — кирип, шаг болур бис. А прокладка, өш-биле демей, тыптыр эвес. Оон айыткан он хонук хуусаазының соонда кээрге, база-ла чок болур. А трактор турбушаан, оон кезерезе тоймаглаттырар.

Ынчап турда прокладка «Сельхозтехниканың» мастерскаязында бар болур. Ынчалза-даа ону совхозтуң директору Н. Балчый-оолга безин бербес, «тракторунар эккээринерге, проклазканы боттарывыс салып бээр бис» дээрлер. Совхозтан акша алыр дээш ындыг. Тракторну ынаар сөөртүрге база чарыгдал, а ажыл үезинде эң үнелиг чүве — үе база хөй үнер апаар. Ам канчаар, тракторну анаа септээн кылдыр меге документ тургузар ужурга таваржыр. Оон «Сельхозтехника» совхозтан акшаны дөмей-ле алыр, септелге планын база күүседип алыр. Оон уламындан совхоз каражадаар, а «Сельхозтехника» шаңнадыр.

Артык кезектерниң тывылбазы, совхоз биле «Сельхозтехниканың» «вайырал чогу», чамдык таварылгаларда, техниканы тоймаглаар чорукка чедирип турар. Мен бодаарымга, «Кызыл тук» совхозтуң тракторлары болгаш машиналары, харын, мындыг чылдагаандан бажыңнар чанынга «сегин» салып, септээр холу эрткен эвес ыйнаан. Ынчангаш техниканы, малды — бүгү өнчү-хөреңгини ээ ёзу-биле көөр, кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидер дугайында ажык чугааны көдүргенинге улуу-биле чөпсүнер-дир мен. Чүге дээрге, ук чугаа ажыл-агыйларның экономиказын быжыглаарынга дорт хамаарылгалыг-дыр. Ылангыя часка белеткел ажылдарының бо хүннеринде артык кезектер дугайында айтырыг кол черни ээлеп турар.

Э. КУУЛАР.
«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының агроному.

ШЫҢГЫЫ КОНТРОЛЬДААР

Чадааның автобүдүрүлгезинде С. Ф. Бочкарёвка удурткан чолаачылар бригадазы мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Олар бирги кварталда чүък сөөртүлгезиниң планын чедиишкиниг күүсеткен.

«КамАЗ» чолаачыларының бригадазы эрткен чылын чүък сөөртүлгезиниң планын 135 хуу күүсеткен болгаш 2495 литр кывар-чаар материалдарны камнап алган. Доозукчу чылда социалистиг хүлээлгезинде мурнакчы бригада камнап алдынган кывар-чаар материалдар-биле 2 хүн ажылдаарын киирген. Ону чедип алырда машина-техниканы камныг эдилээр, техниктиг ажаалданы, үүрмек септелгени өй-шаанда кылыр, кывар-чаар материалдарның чарыгдалын шыңгыы контрольдаар деп шиитпирлээннер.

Бригадада хоочун чолаачылар Г. Лалетин, Э. Ондар, М. Шаутдинов болгаш оон-даа өскелер хууда планын ажыр күүседип, онаашкан машиназынга камныы-биле эки үлегер-чижекти көргүзүп келгеннер.

В. МОНГУШ.

Парижтиң ыржым Мари-Роз кудумчузунда № 4 бажыңда мынча дээш тураскаал самбыра тургустунган: «Ленин (1870 чылдың апрель 22 —1924 чылдың январь 21) бо бажыңга 1909 чылдың июльдан 1912 чылдың июньга чедир чурттаан».

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде бир дугаар күрүнезиниң үндезилекчизиниң ады турганының дугайын Францияда кажан-даа утпайн турар. 1955 чылдан бээр, үжен чыл иштинде, ол квартирада музей ажылдап турар. В. И. Лениниң чурттап база ажылдап турганы ол үениң байдалын ол-ла олчаан тургузар дээш ооң тургузукчулары дыка оралдашканнар. Ооң ажыглап турган номнарын, ооң Парижке бижээн ортем чогаалдарын өрээлдериниң бирээзинде чыгган. Ханаларда хөй санныг фотографиялар, Совет күрүнениң үндезилекчизиниң революцияның идеяларының тиилээри дээш демиселиниң дугайын көргүскен хөй санныг документилер бар.

ЧУРУКТАРДА: Мари-Роз кудумчузунда № 4 бажың; В. И. Лениниң Парижте квартира-музейиниң солуг чок кадагалакчызы, француз ажылчын шимчээшкининиң хоочун киржикчизи Антуан Лежандр.

Н. ЕРМАКОВ-биле О. КАРАСЕВТИҢ фотозу.

(СЭТА).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

АДАЗЫНЫҢ ЧАГЫЫН УТПАС

Хайыраканда кыштаг. «Чаа орук» совхозтуң мурнакчы № 4 хойжу бригадазында дээре дээн малчыннарның бирээзи К. Б. Саттың аалы. Делегейге сураглыг цирк артизи Владимир Осхал-оолдуң бөлүүнге артистеп чораан, кезээде омак-хөглүг Кним-оол Бүрзекеевич Саттан адазы, фронтучу Сат Бүрзекей дугайын сонуургап айтырдым.

— Ачам эки турачылар-биле фронтуже чорул турда, алды харлыг турдум. Дуңмаларым Тамара, Казак, Сергей чаш чүвелер-ле болгай. Кызылда амгы Кочетов кудумчузунга 2 дугаар бажыңга чурттап турган бис. Кожаларывыс Коровин дээр башкы, артист Максим Мунзук олар турганын утпас мен. Бажыңывыс бичежек-даа болза шевергин, ынчан улуг дээн бажыңнарга санадып турган.

Ачавыс коңгуг хөглүг, эрес кижи. Хостуг үелеринде, ылангыя кежээлерде дуңмаларым ачазын аът кылып алгаш, ооң мөге ооргазынга ушкажыптарлар. Дөрт-даяктап алгаш бажың иштин бир кылдыр үнгеп турар. Катты-итки бажын долаап. Улуг-ла бодум ачамның кондаалайынга бо-ла олура каап тар мен, авам мени ойнай сылдай кончуур: «Ашак кижи чоону бердиң, ачаң оргазы кемдей бээр, оглум...»

Ачам бажыңга үргүлчү-ле аъттыг кээр. Ол мен беш хар четпейн чорумда-ла аът мунарынга өөредип каан. Ынчангаш ооң ажылындан кээрин четтикпейн манаар мен. Чамдыкта ачамның дузалакчызы-биле амгы «Восток» автобустар доктаар черге чедир чарыштырарлар бис. Хараганныг дазыр шөл турган чер. Ол кижи ачамның аъдын кежээ аппаргаш, даң бажында чедип чедирип кээр чүве. Ачам чамдыкта хонук-хонуу-биле чиде бээр. ынчан ону сактып пат-ла боор мен. Сөөлүнде бодаарымга, шериг өөредилге эртип турганы ол-дур ийин.

Фронтуже үдээн хүнүвүсте ачамны авам-биле Шивилиг-Кара-Сугга чедиришкеш, кээрде генерал Шооманың чинккаразынга (чинк машинага бир дугаар олурганым ол) келген бис.

Дайын шөлүнден чагаалар бо-ла кээр. Уруг алчып, авам сутта чурттап турган угбалар номчуп бээр. Ол чагааларны арттырып албаанымга ам кээп хомудаар мен. Фронтудан чагааларны авам ачамның шериг аданыңга камнап, шыгжап чораан. Ында-хаая авам ол чагааларны катап-катап ужуглеп номчуур, эт-херекселин аштай туткулааш, катап эптей салып, улуг тынып, шыгый берген карактарын бистен чажыра тудуп чоткулаар чүве...

Даайымның цирк артизиниң бөлүүнге ажылдап чорул турганы, 1952 чылда шөлээлеп чедип келдим. Ынчан авам ачавыстың эт-севин, чагааларын шыджавышаан орган. Ававыс чок апарган, демги чемодан база читкен, мөчүүрүнүң мурнунда ол бүгүнү авам айлаан хевирлиг болган.

«Төрел-аймааның төөгүзүн сонуургавас, ада-өгбениң эрткен оруун эскербес, тоомча чок болганым, амгы салгаалга өөредиг болуп, оларны кичээндиргей аан» деп, бодап чорууп мен. Оода чаңгыс чагаа арткан турган болза, адазының улуг оглу мээң төөгүнү болгаш культураның тураскаалын камгалап арттырганым ол болур турган-дыр ийин!

Адазының сөөлгү бир чагаазының, ында ооң чагыг сөстериниң дугайын сактып чугаалааш, Кним-оол Бүрзекеевич элээн ыыт чок олурду. Кежээки чем белен. Эъттеп, мунней алганывыста, ол чугаазын уламчылады:

— Бир-ле хүн бажыңывыска (ынчан Авиация кудумчузунче кожe берген турган бис) шериг хептиг болгаш анаа-даа кеттиг улус келген. Даргалар. Авамга бижик көргүскеш, ындыкы өрээлче аппаргаш, элээн чүве чугаалааан дег болганда, авамның база бистиңге чурттап турган ачамның хеймер дуңмазы утбамның үн салып ыглашканын сактып ор мен. Даргалар чорупкан. Авам менээ келгеш, дөңгүр бажым суйбай тудуп, бодунче чыыра тырткаш: «Ачавыс ам чок-тур, дайын шөлүнге маадырлыы-биле өлген...—дээш, бажым чыттааш — Аданар чагыын утпайн күүседир силер...»—деп чагыды.

Кним-оол Бүрзекеевич 1951 чылдан 1964 чылга чедир цирк бөлүүнге ажылдаан. А 1964 чылдан бо хүнверге чедир «Чаа орук» совхозтуң малчыны боор, ак сеткилдиг ажылдап чорууру бо. Ооң болурдан бичe дуңмазы Тамара Бүрзекеевна Бай-Дагның кодээ Культура бажыңында техажылчын боор, барык чээрби чыл ажыг үеде үзүктел чок ажылдап турар. Казак—механизатор чораан. Ол үш чыл бурунгаар хенертен мөчээн. Хеймер дуңмазы — Сергей ол-ла совхозта механизатор.

Кним-оол Бүрзекеевичиниң альбомун көрүп органы, ооң иизы-бурү чурттарга, бистиң чуртувустуң улуг хоорайларынга оюн көргүзүп чораан тырттырган чуруктарын сонуургадым. Ылангыя малчынай берген тырттырган бир чуруу холчок солун: тевениң ийи мөгеннидең ийи холу-биле дааргаш, согуңгулаштыр сай дорт турупкан. База бир чурук. 1940 чылдың чайы. Сат Бүрзекей шөлээ үезинде уруттарының авазы Зоя Лоовавна Долзатмаа-биле Тарлашкынның Чиңге-Адырга чайлагалап орган каты, кат-незиниң аалынга чораан. Ийи аъттa ийи кижи. Солун-на чурук.

Тиилелгениң 30 чыл оюнда Бүрзекейниң чаңгыс полкчулары Ровнонуң дайын хоочуннарының чеевүлелиниң дузазы-биле тургузуп кылган фотоальбому Бүрзекейниң урууу Тамара Сатка чорудуп берген. Ону 1975 чылдың апрельдиң Ровнога парлап үндүрген. Тамара байырлалче чалаткан турган. Чаш уруглуг турганы-биле ол чедип шыдаваан. «Москвадан Прага чедир маадырлыы-биле дайылдашкан Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери» деп алдын ужуктер-биле даштыы кастаан альбомда чурук-ла хөй. Маршал С. М. Буденный, генералдар О. И. Городовиков, И. А. Плиев, 8-ки гвардейжи аъттыг шериг дивизиязының командири Д. К. Павлов, 11-ги кавалерия дивизиязының командири, хамааты дайынның маадыры Ф. М. Морозов, 13-кү армияның командылакчызы Совет Эвилелиниң Маадыры генерал Н. В. Пухов, 6-гы гвардейжи аъттыг шериг корпузунуң командири генерал-лейтенант С. В. Соколов, 11-ги кавалериязының комиссары, хамааты дайынның маадыры Озел дээш кымнарны чок дээр. Капитан Кечил-оол, Байсклан, Белекей, Багбуужап... дээш оон-даа өске эки турачыларның чуруктарын ол альбомдан көрдүм.

Төрээн ие-чурт дээш амытынын харам чокка тулчуп чораан маадырларның, ооң иштинден Сат Сурасович Бүрзекей дугайын сактып чугаалажып ора, оларның биске чаалап берген тайбың иштиң, ассежиктиң дөртен чылдарында амыдыралдың канчаар чаартыганын Кним-оол Бүрзекеевич-биле орайга чедир чугаалашкан бис. Саян ээрлериниң бирээзиниң салгалы К. Б. Сат солун төөгүлүг кижи.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Эрзин район.

ШЫНАРЫН ЭКИЖИТКЕШ

Сүт-Хөл районнуң херетлекчилер ниитилелиниң хлеб быжырар чериниң коллективи он бирги беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Бирги кварталда 175 тонна хлеб быжырар хүлээлгезин шалыпчы коллектив 198 тонна кылдыр күүсеткен.

Хлеб быжырыкчылары бүдүрүп турар продукциязының шынарын экижидерниче улуг кичээңгейни углап келген болгаш ол талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган. Комсомолчу кыстар Лариса Серин, Чечек Моңгуш, Орланмаа Моңгуш, Ольга Ховалыг олар чүткүлдүг ажылдап, эш-өөрүнге төлептиг үлегер болуп турар. Хлеб быжырар чериниң коллективи амданныг хлебти көвүдедир быжырып, чоннуң негелдезинге дүүштүр ак сеткилдиг ажылдаар сорулгалыг.

Б. ОНДАР.

СЕПТЕЛГЕНИ—ҮЕЗИНДЕ, ШЫНАРЛЫГ

Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының коллективи септелге ажылдарын доозуп турар. Ындазын, сеялка септелгези бүрүн-биле доозулган. Чамдык бригадалар квартал планын чедишкинниг боттандырган. Ынчалза-даа салбыр сайгарылга хемчээлиниң планын 83,4 хуу күүсеткен. Амга чедир автотранспорт септелгези адакталбаан. Планның чартыы безин күүсеттинмээн.

Кол-кол ажылдарны кышкы үеде кылып апкан турган болза, септелге ажылдарының шынары-даа экижир турган. Эрткен чылын мурнуку чылга бодаарга, сайгарылга планы 86,4 муң рубльге эвээжээн. Автотранспорт ажыглалының талазы-биле план 81,6 хуу болган азы 68,5 муң рубльдиң ажылдары чедир кылдынмаан. МТМ чыл түңнели-биле 6 тракторну, 10 комбайнны, 7 дизель, 35 автомобиль шимчедикчилерин чедир бербээн. Коллектив дөрт удаа үрей кылыышкынны болдуруп, хөй акша-хөреңгиниң халас үндүрген. Үрелген кезектерни катап ажыглаар кылдыр дериш-септээр ажыл мында четпес. Катап ажыглаар кезектерни бүдүрери планнатыганынга 8 муң рубль четпес болган. Ол чүл дээрге, херек артык кезектерни ажыглавайн анаа октап турганы ол.

Септелге мастерскаязында, шугум-монтаж участогунда бижиглаттынган бригадалар планныг оналдаларын ажыр күүседип турар. Оларның дуржулгазын неептередирииче сагыш салыры чугула. Өске бригадалар хожудаашкынныг ажылдыг. Прогулдарның саны эвээжевейн турар. Чыл дургузунда салбырның ажылчыннары 233 кижи-хүнүү чылдагаан чокка үскен. Чидириглериниң 19,1 хуузу прогулдан болган. Ажыл шагын чип ажыглаан болза, 7 тракторну доозуп-биле септеп доосканы. 5 муң рубльдиң оруулгазын ап болур турган.

Чугула адырларның бирээзи болур автотранспортта сагылга-чурум аскап турар. Мында эрткен чылын 450 кижи-хүн үстүнген. Бо дээрге ийи кижиниң бир чыл ажылдаваанынга деңнелир чыгым саң болур. Ажылга харысалга чок чоруктуң уржуунда сөөртүлге хемчээлиниң планы 72 хуу, чүък сайгарылгазының 80,4 хуу күүсеттинген. Автопарк ажыглалының коэффициентизи кудулуп артышаан. Ол чүгле 28,9 хуу чедип турар. Мурнуку чылдыындан бо көргүзүт 5,5 хуу кудулаан. Автомашиналарның туруушкуну 63,7 хуу, чүък чок чорууру 55,4 хуу болуп турар. Ооң түңнелинде кодээ ажыл-агыйга 4 муң тонна, кодээ тудугларга 11 муң тонна чүък чедир сөөртүмээн.

Септелге ажылдарының шынарын экижидерииче удуртукчулар, хөй-нити организацияларын кичээңгей салыр болза эки. Септекчилер аразында чарышты үезинде түңнеп, шаңнап-мактаарының аргаларын чаарты көөрүн чедип алыры күзенчиг. Септелгениң хуусаазын кызырар дээш немелде хемчеглерни алыры негеттинип турар. Март эгезинде машина-трактор парыгының техниктиг ажаалда станциязы планын 90 хуу күүсеткен турган. № 1 техажаалданың оналдазын саалдап турар. Ынчангаш часкы хову ажылдарынга херек техниканы кыска хуусаада бүрүнү-биле септеп доозар сорулга салдынып турар. Салбырның коллективи ажылды организастаарын экижидип, сагылга-чурумну быжыглап, камналга чурумун сагып тургаш, чедишкинниг ажылдаар аргалыг.

А. БАГЫР.

БЕЛЕК БОЛУР

Бай-Тайга районнуң ажылчыннары улуг Тиилелгениң 40 чыл оюн төлептиг күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш күженишкинниг ажылдааш, бирги кварталда эки түңнелдерни чедип алган.

Район күрүнеге эът, сүт садар планнарын ажыр күүсеткен. Дөрт ажыл-агыйлардан чүгле «Тээли» совхоз эът планын 86,1 хуу кылдыр күүседип, планын күүсетпээн. Арткан совхозтар эът, сүт садарының планнарын ажыр боттандырганнар. Оларның арзында «Мугурчы» совхоз онза шылгарап, эът садар планын 195,3 хуу, а сүт дужаарын барык үш катап ажыр күүсеткен. Ол дээрге совхозтуң удуртукчуларының талазындан күш-ажылды эки организастааның херечилеп турар.

Районда бүдүрүлге, албан организацияларындан септелге-тудуг участогу квартал планын өскелерни оранчок мурнай күүсеткен. Бо хүннерде ол участоктуң ажылчыннары майыннын үлүүнде ажылдап турарлар. Оларның ажылдың бүгү көргүзүглери планнаныындан бедик болуп турар: тудуг-септелге ажылдары 116 хуу, чуртталга өөлүн ажыглалга кииери 121 хуу, капитал септелге 100 хуу күүсеттинген.

Д. САЛЧАК.

Сөс болгаш ажыл-херек

АЖЫЛГА ЛЕНИНЧИ СТИЛЬДИ БАДЫТКААРЫ—ПАРТИЙЖИ ЧУГУЛА НЕГЕЛДЕ

«Коммунистер, бурунгаар!» Бо дайынчы кыйгырыг үе-биле тудуш харылзаалыг болуп, бөгүн-даа онзагай сүр-күчүлүг дыңналып турар.

Ийет, кажан бүгү чурт кадыг-дошкун дайзын-биле демиселче кедүрлүп үнүп, тулчуушкунуң мурнуку одуруунга коммунистер чоруп турган ол болуушкуннарның чаңгызы тайбың амыдыралдың дөрт он чылдарын өттүр биске дыңналып кээп турар. Оларга ындыг эргени берген-даа, партбилеттиг кижилерниң кара чаңгыс сорулгазы — кайда эң-не берге, кайда өлүмнүг айыыл маадырлыг болгаш эрес-дидим чорукту удур тургузары негеттинип турарыл, аңаа эң мурнуку одуругга чорууру. Партия эң баштай тургустунуп турдала, ол эрге тывылган болгаш быжыккан. Чаңчыл ёзугаар он-он миллион совет кижилер ажылче үнер ленинчи субботникке белеткенип тура, ынчан 1919 чылдың апрель 12-ниң субботазынче дүне када, төлевир чок күш-ажылдың төөгүлүг ээлчээнге 15 ажылчын-коммунистиң турупканын билир бис. Олар баштайгылар болганнар.

Күш-ажылга бирги черге турары, сагылга-чурумнуң үлегер-чижээн көргүзери — партияның кежигүнүнүң хүлээлгези. СЭКП ТК-ның март (1985 чыл) Пленуму ону база катап бадыткаан, хамааты хүлээлгезин күүседириниң, ниитилелдиң чаагай чоруу дээш ак сеткилдиг күш-ажылдың үлегер-чижээн коммунистер каяа-даа көргүзер ужурлуг деп аңаа демдеглээн. Ажылга ленинчи стильди олар чер болганга бадыткаар ужурлуг. Удуртукчу кадрларга бир дугаарында ол хамааржыр. Негелдени күштелдиреринче, даандырганы ажыл-херек дээш харысалганы бедидеринче СЭКП-ның углаңнышкыны — быжыг, чайгылыш чок угланнышкын.

СЭТА-ның корреспондентилери бөгүнгү амыдыралдың чаа болуушкуннарын хөйү-биле дамчыдып турар, а коммунистерниң хууда үлегер-чижээниң дугайында медээлер доктаамал дамчыттынып турар. Азербайджан ССР-де Орджоникидзе аттыг совхозтуң саанчызы Гусейнова сүт саар талазы-биле беш чыл оналдазын күүседипкен. Беш чыл оналдазын хуусаа бетинде күүсеткениниң бодунуң партийжи хүлээлгези кылдыр ол санап турар. Социалистиг хүлээлгезинде ооң аазаан сөзү ажыл-херек-биле бадыткаттынганы ол. Ынчалзажок партбөлүктүң организакчызы Гусейнова мурнуку одуругга чоруур хүлээлгезин эң шыңгыы көрүп турар. Арга-дуржулгазын аныяктар-биле солчуру, фермага библиотекалыг кызыл-булуңну канчаар организастаары, хана солуңну доктаамал үндүрери дээн ышкаш, кижилерге чаагай херекти кылыры ооң шуут чаңчылы болу берген.

Күш-ажылды ак сеткилдиг көөрү, кижилер аразынга хүндүлежилге, дузалажылганы тургузары, ажыл-агыйжы, сагылга-чурумнуг болуру —коммунист кижиниң төлептиг мөзү-шынарлары ол. Оон ыңай идепкейлиг, эгелекчи чоруу — ажыл-ишке ажыктыг саналдарының ёзулуг үнер дээү. Каунас хоорайда станок тудуушкун заводунуң эптекчилер бригадазының бригадири Ю. Сикорскис хуралга санал бергеш, эртем талазы-биле чогаадыкчы ажылды бүдүрүлгеге кеэтередир дугайында тодаргай сүмени үндүрген, ооң түңнелинде бүдүрүлгениң болгаш политехниктиг институттуң коммунистериниң кады ажылдаарынга организастыг чаа хевири тывылган. Эртем талазы-биле болдалдың заводка херек кырынга боттанырынга таарымчалыг байдал бар болганда, ол ажыктыг-даа болган.

Кижилерниң берген сөзүн эвес, а ажыл-херээн барымдаалап үнелээрин, ажылды сан-биле болгаш «хемчеглерниң» хемчээли-биле эвес, а кескү түңнелдерлии-биле хемчээрин большевиктиг чайгылыш чок принцип кылдыр партия кезээде санап келген. Амыдыралга херек кырынга хынаттынган ол принцип чер болганда бадыткаттынып турар. Кадрлар-биле тодаргай, негелделиг кижизидикчи ажыл, коллективтиң мурнунга, коммунистерниң мурнунга удуртукчунуң бодунуң отчёдун бээри дээн ышкаш ажылдың стилиниң ындыг чугула хевири партийжи амыдыралдың онзагай чижээ болу берген. Ук ажыл удуртукчуга хөйнү даасшаан, дужуметсиг, сайзыраар, менээргенир, бодун тоглуннар дээш ышкаш ындыг чоруктарга алыспас аргаңы ол бээр. «Аргуноводпром» (Чечен-Ингушетия) каттыжыышкынынга ажык партхуралга ооң директору отчёдун коллективтиң мурнунга берип турда, чамдык четпестерни коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээн. Коллективтиң мурнунга ажыттажыт чок ындыг шүгүмчүлээшкинниң хүлээп алыры берге-даа, харысалгалыг-даа болбайн аан. «Арын кыспасдаа аргажок, ынчалза-даа кончуг ажыктыг болду» — деп, удуртукчу миннип чугаалаан.

Коллективтиң мурнунга отчёт бээрин ажыл-херекти чорударынга идиглиг, ажыктыг болур дээрзин принципиалдыг, ак сеткилдиг ажылдакчы угаап билип, ону хүлээлгези кылдыр көөр. А бир эвес удуртукчу (ындыг база боол болур) коллективтиң мурнунга отчёт бээриинден ойталаар, ону хүлээлгези кылдыр тооп көрбес болза, оон аңаа олурган херээ чок: ооң орнун ооң артык төлептиг кижи ээлээр апаар.

Хүтбайыраан, чамдык удуртукчуларның ажылынга ёзуурлаар, ёзу ээртир, бот-тоглуннар, эш хуу, төрел-дөргүл тыртыжар чоруктарның чижектери база бо-ла таваржыр. Ындыг ажылдакчыга барып ужуражыры дыка берге, оон хүлээп алыышкынын бедүүн кижи эйзылы-биле манаар. Ол дээрге шуут ажык чок стиль-дир деп партия санап турар. Хүннүн негелделеринге бичии-даа дүүлдешпес стиль-дир.

Хөгжүлдениң интенсивтиг аргазынче улус ажыл-агыйының шилчилгезинге шиитпирлиг базымны чедип алыры — социал-экономиктиг чугула сорулга болур деп ТК-ның март Пленумунга демдеглээн. Ону шиитпирлээриниң мурнуку одуруунга база-ла коммунистер чоруур. Бедик принципиалдыг чорук, сөс-биле ажыл-херектиң каршылазы, харысалга болгаш сагылга-чурум— ажылга кол чүүлдер ол, ажыл-херекчи стильдиң эге дүүшкен негелделери-даа ол.

В. ПЕТРУНЯ,

СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ 40 ЧЫЛЫНГА

СТОКГОЛЬМ. Ында ажыттынган делгелгени «Дагын амыдырал» деп адаан болгаш ооң хөй санныг фотографиялары, документилери болгаш делгирлери эрткен дайынның чылдарында фашистерниң араатанзыг чоруунуң дугайын. Совет Арменияның база эвилелчилериниң шериглериниң согуушкуннарынга шыдашпайн, гитлерже «үшкү рейхтиң» аштырган үезиниң дугайын тодаргайы-биле көргүзүп турар. Сураглыг хөй-нити ажылдакчызы болгаш эртемден профессор Торгни Сегерстедт, Кызыл Крестиң швед ниитилелиниң чиңгине секретары Андерс Вийкман болгаш өскелер-даа делгелгени ажыдарда чүве чугаалааш, фашизмниң чер кырының миллион-миллион кижилериниң өлүм-чидимге таваржырын болгаш санап четтинмес каража-когаралдарын болдурган эң-не араатанзыг болуушкун деп чугаалаан.

КАБУЛ. Кабул университединде социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының герман фашизмниң болгаш япон милитаризмниң ашкан Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатыкан ном делгелгези ажыттынган. Ында Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң эрес-маадырлыг чоруктарын болгаш дайын соонда үе иштинде социалистиг чурттарның чедишкиннерин көргүскен уран чогаал литературазы, фото-чуруктар болгаш альбомнары делгээн.

ДЕЛИ. «Чогум-на Совет Эвилели болгаш ооң Чепсектиг Күштери дайынның эң-не аар бергезин чүктеп эрткеш, немец-фашистиг эжелекчилерни база оларның эвилекчилерин чылча шаварынга шиитпирлиг рольду ойнаан. Делегейниң ийиги дайынының тиилелгениң доостурунга ССРЭ-ниң салыышкыны АКШ-тың болгаш Англияның ачы-дузазындан дыка ажыг боол турар»—деп, индий чазакка чоок «Нэшнл геральд» солуну «ССРЭ-ниң фашизмни чылча шаварынга шиитпирлиг ролю» деп түңнүгге бижээн.

(СЭТА).

✦ ✦

Израиль эжелекчилер Мурнуу Ливанның эжелеткен кезииниң тайбын чурттакчыларынга удур араатанзыг үүлгедиишкиннерин үргүлчүлеп турар. Олар ливан хамаатыларны тудуп хоругдап, массалыг аглаашкыннарны болгаш чиндиишкиннерни кылып, камгалал чок чурттакчыларже боолап турарлар.

ЧУРУКТА: Сайданың чурттакчызы бо херээжен кижиниң болгаш ооң уругларының чурттаар черин интервентилер үрегдеп каапканнар. Олар школада кээп, түр үеде чаглактаның турар.

Рейтер — СЭТА-ның телефотозу.

✦ ✦

ТӨӨГҮЛҮГ ХҮН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Америк ёзунуң чалча эрге-чагыргазындан хосталганының он чыл оюн—төөгүлүг хүнну кампучия улус бо хүннерде байырлап демдеглеп турар. 1975 чылдың апрель он чедиде патриотчу күштер Кампучияга турган каржы-дошкун колониалдыг тургузугнуң сөөлгү шивээзи — Пномпеньни хостаан. Ол тиилелге миллион-миллион кампучийлериниң Вьетнамның болгаш Лаостуң акы-дуңмалышкы улустары-биле кады Индий-Кыдатка америк агрессияга удур хөй чылдарда маадырлыг демиселиниң түңнели болган.

1979 чылдың январь айда тура халышкан улус кижи көөр хөөн чок араатанзыг бөлүглелиишкинниң дужур октаан. Улусчу эрге-чагырганы тургускан. Чуртка социалистиг ниитилелдиң үндезилерин тургузар угланнышкынын чарлаан Улусчу-Революстуг партияның удуртулгазы-биле каш-ла чыл иштинде экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге улуг чедишкиннер чедип алдынган.

Д. ОРТЕГАНЫҢ ЧУГААЗЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның президентизи Даниэль Ортега АКШ-тың бөлүк сенаторлары-биле ужурашканының соонда парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, ол республиканың удур кем-буруулуг агрессиязы доп-дораан соксадырын Рейганның администрациязындан негээн. Каттышкан Штаттар-биле мөзулдежиишкинниң тайбын арга-биле шиитпирлээриниче республиканың чүткүлүн ол бадыткаан. Никарагуа Ак бажыңның ТРЭ-ниң хөлезиленикчи дээрбечилеринге база катап акша-хөреңги түскайлаарын чедип алыр дээш оралдажыышкыннары-биле холбаштыр амгы үеде политиктиг шиңгыы демиселдин боол турары АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилери-биле санал-онал солчуушкунуң чогумчалыг кылдыр көрүп турарын ол медеглээн.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **БРЮССЕЛЬ.** Демократчы-юристерниң делегей каттыжыышкыны (ДЮДК) медеглел кылгаш, израиль эжелекчилерниң Мурнуу Ливанда ханныг, кем-буруулуг үүлгедиишкиннерин килеңнээшкинниг буруу шапкан. Ындыг үүлгедиишкиннерге колдуунда-ла кандыг-даа буруузу чок тайбың чурттакчылар таваржып турарын ында демдеглээн. Эң-не кадыг-дошкун террорну болгаш күш ажыглаашкынын интервентилерниң тургусканының түңнелинде 60 муң ажыг ливаннарның болгаш палестиннерниң төрээн черлеринден дезерин, хөй кижилерниң өлүм-чидимге таваржырын болдурган.

⊙ **АНКАРА.** Турцияның премьер-министри Т. Озал Совет Эвилели-биле кады ажылдажылганың чугулазын демдеглээн. ССРЭ-биле Турцияның аразында ниитилел тургузуугларының ийи аңгызы хамаан чокка, садыг-экономиктиг эки харылзаалар чоруп турарын япон «Иомиури» солуңга интервьюзунга ол чугаалаан. Ындыг харылзааларны моон-даа соңгаар ийи талага ажыктыг кылдыр хөгжүдеринче Турцияның чүткүп турарын айыткаш, Т. Озал, ол чорук ийи күрүнениң аразынга боттарын эки билчир чорукту быжыглаарынга идиглиг болурун демдеглээн.

⊙ **ЛОНДОН.** Британ ортулуктарга америк ядролуг ракеталарны тургузарындан болгаш чурттуң суг адаанның флодун «Трайдент» система-биле чепсеглээр программадан ойталаар күзел чок боол турар консерваторлар чазааның дайынзырак политиказын британ хөй-нити буруу шаап турар. Эң-не массалыг хөй-нити организациязы — ядролуг чепсекти дужурери дээш шимчээшкинниң даргазының оралакчызы Фрэнк Оллаун ындыг чүткүлдү «бодунун-на амызынга боду четтинер чорук» кылдыр адап чугаалаан.

(СЭТА).

УС-ТЫВЫШ УРАН ЧУРУЛГА ЧЕРИНДЕ

Кызылдың мебель фабриказының девискээринде турар улустуң уран чурулгазының болгаш ус-тывыжының шенелде бүдүрүлгезин организастаандан бээр беш чыл четкен. Тургустунгаш чаа чыл эртсе-даа, бүдүрүлге цегиниң кылган чүүлдерин улус сонуургап турар апарган. Ыяштан чазаан янзы-бүрү кылыглар, алгыдан кылган хавага азар каасталгалар, хөй чүүл суй-белектер, ылангыя аргыглыг дук хептер (бөрттер, свитерлер, платьелер, шарфтар болгаш хол-хаптары) чараш, эки.

Аргыыр цехтиң ажылдакчылары чылдан чылче орулга киирериниден аңгыда, бүдүрүп турар кылыгларының шынарын болгаш ассортиментизин экижидип келген. Мында улуг мастер Галина Григорьевна Киноянның киирип келген үлүү биче эвес. Цехтиң ажыл-ижин ол мынчаар чугаалап орар:

— 1984 чылда 80 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер социалистиг хулээлге алдынган турду. Пландан ажыр 2,5 муң рубльдиң кылыгларын бүдүрерин хулээндивис. Күш-ажылды организастаарын экижиткенивиден пландан ажыр 51 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген бис.

Коллектив бо чылын ажылын улам шаңнынчыткан. Бирги кварталда планны 106,5 хуу күүсеткен. 42,6 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Мурнуку чылдарда дег, кол кичээнгейни чаа моделдерни шиңгээдип алырынче сагыш салдывыс. Ол аргаан кылыгларның шынарлыын болгаш таарымчалыын чоп мурнунга доктаамал көргүзүп келдивис. З. И. Клепова, А. Г. Бринда, Г. А. Бортникова, С. А. Володина болгаш өскелерниң-даа аргаан кылыгларын чоп үнелеп турар.

Бо чылын школа-интернат өөреникчилерин болгаш бажыңда орар күш-ажылдың хоочуннарын ажылывыска киириштирип эгеледивис. Амдызында олар бөрттер болгаш хол-хаптарын кылып турар. Цехтиң бүдүрген ындыг продукциязы янзы-бүрү өнүг.

Аргыыр цехтиң чанында ыяштан сиилбип чазаар цех бар. Ында аныяк оол Андрей Хабаров ажылдап орар. Эрткен чылын ол планын эрте-ле күүседипкен. Ам улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Ооң сиилбип кылган продукциязы янзы-бүрү. Мыйыстан кылган маскалар, кухня херекселин, суй-белектер, өске-даа хөй чүүлдер садып алыкчыларның сонуургалын чаалап апкан. Кожазында өрээлде уран чурулганың мастерлери Павел Синицын, Павел Морозов, Сергей Гончаров, Виктор Питерский олар ажылдап турар. Оларның бүдүрген кылыгларын хоорайның 60 ажыг албан черлеринден болгаш бүдүрүлгелериниден көрүп болур.

Бүдүрүлге чериниң ажылчын багай эвес дээрзин көрдүвүс. Ынчалза-даа ук цехтерге чогаадыкчы чаа күштер албан негеттинер. Ынчангаш дуза болгаш деткимче херек.

Ю. ЕГОШИН.

ЧУРУКТАРДА: аргыыр цехтиң улуг мастери Г. Г. Киноянның аргаан платьезин көргүзүп турары; С. Володинаның аргып орары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ЧУРУКЧУНУҢ БИЙИРИНДЕН ТӨРҮТТҮНГЕН

Эрткен среда хүнүнде Чурукчулар бажыңының делгелге залы база катап хайныышкын болу берген. Республика найысылалының чогаадыкчы организацияларының төлээлери, хары салгалдыг ажылдакчылар чыглып келгилээн. Оларның аразында орден, медальдарын херек сыңмас кылдыр чайынналдырып алгылаан фронтучулар, тыва эки турачыларның хөй болганы онзагай. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну, Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу Юрий Георгиевич Курскийниң ажылдарының делгелгези ынчаш аңаа ажыттынган.

Кайгамчык болуушкуннарының бирээзи — улуг Тиилелгениң бүдүүзүнде фронтучу чурукчунуң чурулга ажылдарының делгелгезин организастааны бир янзы болуп демдеглеттинген. Юрий Георгиевич Ада-чурттуң Улуг дайынының дар-берге чылдарында Ленинград, Белорус фронтуларынга тулчуп чораан. Дайынны Барыын Пруссияга дооскаш, тиилелгени уткуп алган. Ада-чурттуң Улуг дайынының билдингир болгаш билдинмес маадырлары, дайынның кадыг-дошкун 1418 хүннери болгаш дүннерин шыдажып эрткен, тиилелгени каннаан совет солдатты чурукчунуң бийири алдаржыдып турар.

Алдарлыг тиилелгениң 40 чыл юбилейиниң бүдүүзүнде алдан харлап турар чурукчунуң бо делгелгезинде ажылдарының тематиказы калбак. Ында «В. И. Ленин Сибирь шөлүлгезиниң үезинде» деп бөлүк графика ажылдары онзагайланып турар. Ол ажылдарны Шушенскоеже чорупкан турган үезинде чураан. Оларның бир чамдыктарын Шушенское галереязынга дамчыдып берген. Бо ажылдарның чанынга көрүкчүлер үр-ле доктаап турганы таварылга эвес.

«Тыва эки турачылар Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында» деп темага чурукчу элээн ажылдарны тураскааткан. «Ровно чоогунда» деп ажылында дайын шөлүнге мөчээн тыва эки турачыларны Украинаның черинде хүндүткеп көрүп турарын илередип көргүскен. Шынап-ла, бистиң Тиилелгевисти хөй националдыг бүгү совет улус каннааны билдингир болгай. Дайын темазынга хамаарышкан ажылдарның аразында «Төрээн аалга», «Ол дүүн тулчуушкундан ээп келбээн» дээш өске-даа чамдык ажылдарны тодаргай маадырларга тураскаатканын чурукчу делгелгеде ажылдарын тайылбырлап тура көрүкчүлерге таныштырган. Эки турачылар темазынга тураскааттынган «Мөңге хачыгдал», «Ачам чанып келген» деп ажылдарының ужур-утказы хайы, дээштиг.

Совет Тываның чаартылгаларын, ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин алдаржыдып турар чурукчунуң ажылдарының чанынга көрүкчүлер үр-ле доктаап турдулар. «Берге километрлер», «Бригадирлер», «Аныйы», «Комбинат тудуу» дээш өске-даа ажылдар аңаа хамааржыр.

Юрий Георгиевичиниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының оруктары делгем. Бо делгелгеде Прибалтика темазынга тураскааттынган ажылдар база киирген. Ол ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң база кежигүнү болбушаан, чурумалдыг уран чүүл пропагандазынга болуушкун үлүг-хуузун киирип келген. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ол амыдыралдың өңнерин бодунуң онзагай аянныг-биле чуруп көргүспүшаан, чырык чер кырынга тайбың чагай ажыл-херектериниң бедаралын бадыткап, ону бийириниң аялгазы-биле ырлап турар.

Фронтучу, эки турачы өңнүктер мааңаа ужуражып келгеш, делгелгеде киирген ажылдарны көрбүшаан, эрткен дайынның дар уржуктарын база катап бодап, дайын шөлүнге чидирген эш-өөрүнүң дугаайында сеткилинде мөңгеде чыгжап чорур уттундурбас сактышкыннарын үлешкен болбайн аан.

Б. ДИРЧИН.

ЧУРУКТАРДА: делгелгениң ажыттынган үези (адаанда); Ю. Г. Курскийниң (оң талазында) эки турачылар аразында турааны (үстүнде чурукта).

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

МААДЫРЛАРНЫ АЛГАП ЫРЛАП...

Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан көрүлде Барыын-Хемчик районунуң ажылчын коллективтериниң аразында эрткен. Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга совет дайынчыларының эрес-маадырлыг чоруун алгап ырлаан, тылда ажыл-ишчилериниң могаг-шылаг чок ажылдап турарын көргүскен музыка-хореографтыг миниатюралар, инсценировкалар хөй болган. Жюри кежигүннери көрүлдениң түңнелин жанр аайы-биле үндүрген. Сцена культуразынче, идик-хептиң аппаратынче болгаш дериг-херекселдерин база кичээнгейге ап көрген. Ынчангаш ниитизи-биле бирги черни Ак-Довурак хоорайның коллективи алган. Оларның бедик мергежилдиг танцычылары, херээженнерниң ыры-хөгжүм ансамблин көрүкчүлер аажок сонуургааннар. Ийиги черни кызыл-мажалыкчылар алган. А. Арутюнянның «Тиилелге», А. Чыргал-оолдуң «Демниг холдар» деп ырларын кызыл-мажалыкчыларның хөйнүң ыры бедик кол-дургуушкун-биле күүсеткеннер. «Барлык» болгаш «Хемчик» совхозтарының коллективтери үшкү черни үлешкеннер. Ук коллективтерде сыгыт, хөөмей күүселделери, национал хөгжүм херекселдеринге күүселделер, оң-биле ансамбльдери хөй болгаш олар көрүкчүлерниң улуг сонуургалын болдурган. Түңнел концертке «Барлык» совхозтан бызаанчы Саинов Моңгуш, эр улус ансамблин (Дунаевский, Ошанин «Ехал я из Берлина») киирген. «Хемчик» совхозтуң программазында чугле Тиилелгениң 40 чылынга эвес, а Аныяктарның болгаш студентилерниң XII делегей фестивальынга тураскааткан күүселделер база кирген.

Эки киржип, көрүлдениң темазын тода илереткен коллективтериниден аңгыда кошкак белеткенгеннер база бар болган. Чижээлээрге, «Шекпээр», «Дон-Терезин» совхозтарының концерт программазынга чедир ажылдаваан, чиг күүселделер таваржып турган.

Көрүлдеге эки киришкен коллективтер тускай шаңналдарны алгылаан.

С. ЧАМЗЫРЫН.

ВИТАМИННЕР БОЛГАШ «ПОЭЗИЯ» ДЭЭР МҮН

Чазын кижиниң организми арай кошкай бээр. Чамдыкта баш дескинер, уйгу келир, шаг-шинек үстүр апаар. Ылангыя хоорай чурттакчылары боттарының рационунга биология талазы-биле чемгир бүдүмелдерни: витаминнерни, фитонцидтерни, пигментилерни, эфир үстерин четчир кылдыр киирип алыры чарыы. Организмге ажыктыг ол бүдүмелдер чимистерниң болгаш ногааларның «шыгжамырында» байлак.

Капустаны, морковьту, свекланы, репаны, редьканы, согунаны, чеснокту болгаш өске-даа ногаа аймаан берип турар «илбичи» бойдусту магадап ханмас бис. Черниң ол байлаазының кайгамчык эм шынарларын үреп-ле дирбейн, канчап кадагалап болурул? Бистиң столувуска кээр мурнунда олар шөлден, огородтан складка болгаш магазинге чедир узун оруктуг эртер болгай.

Ногааларны, чимистерни үр шыгжаарга, ылангыя витаминнер дүрген үрелип болур. Часка чедир кадагалап шыгжаттынган чүүлдерни «Кылып турган, үреве!» деп принцип ёзугаар белеткээр апаар.

Ак кочанныг капуста болгаш оон кайгамчык шынарының дугайында бурунгу делегейге безин — Египетке, Вавилонга, Римге билдингир турган. Капустаны бурган чаяаган үнүш деп хүндүлээр чораан чар. Кочанда С, В, РР витаминнерден аңгыда минералдыг дыка хөй бүдүмелдер, клетчатка пектин база барын амгы үениң эртеми тодараткан. Ында У (улькус) фактор (сюлганга улур ажыглаар) бары база тывылган. Капустаның өзээнде витаминнер, кадыг волокнолар оон бүрүлериндээзиниден хөй. Капуста өзээ ижин-шөйүндүнү арыглаар шынарлыг.

Бистиң меңновуста дузаан-даа, чаа-даа капустадан кылган чемнер эвээш эвес болгай. Чаа хайындырган борщ столда бусталып турар, оон чаагай чыды өрээл иштин долу берген деп бодаарга-ла, чаак суу сайырап кээр. Үр хайындыраарга азы бустаарга капустаның составында үнелиг чүүлдер үрелирин утпаза чогуур.

Оларны хөйнү артырар дээш, чем белеткээриниң камналгалыг, ажыктыг чаа технологиязын ажыглап болур. Ук чаа арганы чурттуң аңгы-аңгы булуңнарында хүлээп көрген болгаш ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйы чединишкиннериниң делгелгезинге ону бо чылын сонуургадып көргүзер.

Чижээ, «Поэзия» деп мунну белеткээри. Капустаны ыштап, арыглааш, эки чуур, карарып үрелген черлерин кезип каапкар. Кончуг чиңге-чиңге кылдыр, шевергин хээй кезер. Өзээн улуг бистиг дөрбүүшке дүрбүп алыр. Ол бүгүну хээндектээн морковь, свёкла-биле холааш, дузап каан изиг сугну кырынче куткаш, хайынгылже отка салыптар. Оон эскеш-ле, столга салып болур. Бодунарының күзелиңер-биле, мунну арай хоюдур-даа, суградыр-даа кылып ап болур силер. Олче сметананы азы майонезти, сарыгжаны азы творогту немеп-даа болур. Оон аңгыда ногаан кулча аймаан, чесноктту, горчицаны салып алырын сүмелеедивис.

Кызыл свёкла амдызында капуста дег сурагжываан. Амданының талазы-биле апельсин дег эвес-даа болза, ол дээрге биске ажыктыг химиктиг бүдүмелдерниң ёзулуг-ла шыгжамыры-дыр. Оон составында кобальт, магний, витаминнер, игредиентилер, кадыг волокнолар болгаш оон-даа өске бүдүмелдер бар. Свёкланы кижилер 3—4 муң чылдар мурнунда-ла чемге ажыглап чораан. Бурунгу кижилер ону ховар, амданныг чем кылдыр санап, бүрүлери-биле кады чиир турган. Славяннарның ынак чемнии ботвинья (бүрүлүг свёкла) дээр. Ол ышкаш свекланы эм оът кылдыр база ажыглап турган.

Амгы үеде кижилер чиг свёкланың амданын уткап. Ону үр-ле хайындырар, бустаар. Эртемденнерниң санап турары-биле алырга, ону 60—90 минута иштинде хайындырарга витаминнери, ферментилери үрелир.

«Свёкладан бутербродтарны» кылыры шенеп көрүңер. Ону кылырда, аштап, чуп каан свекланы чуга-чуга кылдыр кескилээш, оон кырынга чеснок холаан творогту (бир ожаааш творогка чеснокутуң бир хениг кезээн) салып алыңар. Амданныг чем белен.

Огурецтер кыжын, чазын эвээш болгай. Химиктиг составының талазы-биле олар чимистерниң болгаш ногааларның хөй кезиин-биле деңнээрге канчап-даа четпес. Ынчангаш олардан ындыг-ла ажык чок деп болур. Огурецти редька, морковь азы репа, согуна-биле катай столга салып болур. Ындыг ногаа ассортизиц эът азы балык-биле, ол ышкаш сүттен кылган чем-биле кады ажыглаза чогуур.

Ногаа аймааның калориязы эвээш, ынчалза-даа оларны ажыглаарга тодуг. Түңнелинде демдеглеп каалынар, бодунарга часкы рационну кылырда, чугле амданның болгаш таарышканыңарны барымдаалавайн, а колдуунда ол-бо продуктуларның ажыктыын чиик кээрү чугула. А ындыг болганда, салаттарга байыр!

В. МИХАЙЛОВ,
техниктиг эртемденнерниң кандидады.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шии театрынга, апрель 21-де В. Катаев. «Полктуң оглу».
12.00 шакта эгелээр.

«Енисей» Культура бажыңынга, апрель 20-де «Ак-дүнма чоннуң дайынчы одуруунда» деп темалыг кежээ.
19.30 шакта эгелээр.

Апрель 21-де В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл болганынга тураскааткан темалыг кежээ.
Эгелээри 19.30 шакта.

В. И. Ленин аттыг шөлге.
52-ги армияның составынга кирип турган Уманьның Кызыл Туктуг, Кутузов болгаш Богдан Хмельницкий орденнерлиг 25-ки тускай танк полугунуң база Кызыл Туктуг, Суворов орденниг 15-ки гвардейжи танк бригадазының туктарының Кызылда чедип келгенинге тураскааткан «Тиилелгениң тугунга деңнежиңер!» деп кыйгырыглыг митинг.
Эгелээри 10.00 шакта.

«Херел» спорт залы. Бокска эки тура спорт маштикелдериниң аразында бирги чер дээш республика маргылдаазы.
Эгелээри: апрель 20-де, 17.00 шакта, апрель 21-де 10.00 шакта.

Культураның болгаш дыштаныгларының Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлүнге.
Волейболга «Спартак» спорт ниитилелиниң Кызыл хоорай чөвүлелиниң бирги чер дээш маргылдаазы. Эгелээри апрель 21-де 10.00 шакта.

«Сайлык» кафезиниң чоогунга.
«Правданың» шаңналы дээш чиик атлетика кроссу.
Эгелээри апрель 21-де 11.00 шакта.

Дыштаныр хүн штабы.

Хүндүлүг кызылчылар болгаш хоорайның аалчылары!

Республика найысылалының Красноармейск кудумчузунуң № 102 бажыңында **«Ажыл-агый барааннары», «Спорт бараанары», «Аяк-сава», «Канцеляр бараанары»** салбырларлыг үлетпүр бараанарын садар чаа № 11 магазин ажыттынган. Магазинде сл ышкаш Ада-чурттуң Улуг дайынының Кызылга чурттап турар киржикчилеринге таарымчалыг кылдыр «Салонну» база тургускан.

Магазин 10-дан 20-шакка чедир ажылдаар, чапсарлаары—14-тен 15 шакка чедер. Дыштаныр хүнү — воскресенье.

Чаа магазинге кээриңче Силерни чалап тур.

ТВ

АПРЕЛЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Отец солдата». Уран-чечен фильм. 10.20 — А. Головин. Хылдыг хөгжүм квартеди. 10.40—10.45 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эта «тихая жизнь» в Глубоком». Док. телефильм. 14.55 — Орус чугаа. 15.25 — «Тюзар» фольклор ансамблиниң концерти. 15.50 — «Билиг—күш». Тележурнал. 16.35 — «Фильм необычной судьбы». Баштайгы тимуржу отрядтар дугайында док. фильм. 16.5. — «Тоолдуң аалчызы». «Королевство Кривых Зеркал». Уран-чечен фильм. 18.30 — «Река в наследство». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Содружество». Тележурнал. 19.30 — М. Балакирев. «Исламей». 19.45 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия победы». Хөй сериалдыг док. телефильмниң премьеразы «На главном направлении». 10-гу фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Ырлажыылыңар, өңнүктер! 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Дозор в Тихом океане». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05—ПТУ суртуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 10.40—11.40 — Б. Полевой. «Ёзулуг кижи дугайында тоожу». 5-ки класс. 11.10 — Чурумалдыг уран чүүл. А. Пластовтуң чогаадыкчы ажыл-херээ. 12.10 — Төөгү. 7-ги класс. М. В. Ломоносов. 12.35 — Зоология. 7-ги класс. Дириг амытаннар дугайында. 13.30 — Я. Купаланың поэзиязы. 14.05 — А. П. Чехов. «Үш угбашкы». 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Под покровом святости». Док. телефильм. 18.35 — «Челээш». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тоожу». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг хаайар, чаштар!». 20.15 — Виктор Левченко ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Увольнение на берег». Уран-чечен фильм. 22.55—23.35 — А. Блок. «Двенадцать». Фильм-концерт.

БАЙЫРЛЫГ МИТИНГИЖЕ ЧАЛАЛГА

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс, Совет Эвилелиниң Маадырлары Ч. Н. Хомушкунуң болгаш М. А. Бухтуевтиң даймадажып турган кезектериниң дайынчы туктары Бүгү-эвилелдиң «Тиилелгениң туктарынга, деңнежиңер!» деп маадырлыг-патриотчу шимчээшкининиң программазын ёзугаар бистиң республиканың бүгү районнарынга чораан. 1985 чылдың апрель 21-де 10.00 шакта Кызылдың В. И. Ленин шөлүнге ол туктарны хоорайның комсомол организациязынга дамчыдарының байырлыг митингизи болур.

Хоорайның бүгү комсомолчуларын болгаш аныяктарын, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарын шуптузун ол митингиже кээп киржириңче комсомол хоорkomу чалап тур.

ВЛКСМ ХООРКОМУ.

Агаар

Республиканга шокар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14, күштелгенде 25—30 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 9—14, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга булуттаар, бичии чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр, дүне күштелгенде 25—30 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 9—11, дүне 4—6 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

АПРЕЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Полоса препятствий» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50 «Победа» 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И вот пришел Бумбо» 9.30, 11.10, «Оглянись» 13.10, 18.40. Кино-клуб «В мире интересного» 15.00. «Третья сторона монеты» 16.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Африканец» 16.00, 18.40, 20.20, «Вук» 11.00, 14.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шакти»: 15.00, 17.40, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кто любит и бросает» 18.00, 20.00 шактарда.

Өрттүң өөскүп үнүп болур айыылы улуг сезонунуң эгелээни-биле холбаштыр бо чылдың апрель 15-тен эгелээш, октябрь 15-ке чедир арга-ыяштыг девискээрлерге ыяш ажыл-агыйының организацияларын дамзылатпайн база эрттирилгелер бижидип албайн чорууру хоралан.

Арга-ыяштыг черлерге өрттүрилге чок чораан кижилерге «ССРЭ-ниң арга-ыяштыг черлеринге өрттен айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин» үрээни дээш административтиг харыысалга хүлээдир апаарын, Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агыйының министерствозу дыңнадып тур.

Автовокзалдарның болгаш пассажирлер автостанцияларының Тыва бүдүрүлге каттыжыышкыны Кызылдың автовокзалынга ажылдаар кижилерни чалап тур: чайгы үеде ажылдаар кассирлер (долу эвес ажыл хүнүнде ажылдаар пенсионерлер-даа болза ажырбас), электрик, чазанкычы, диспетчерлер, технологтуг дерилгелер септээр слесарь, шимчээшкин организастап, таарыштырар инженер (тур када), бухгалтер-санакчы, аштакчылар, кол бухгалтер эргелиг улуг бухгалтер.

АДРЕС: Кызыл, Москва кудумчузу 3, телефоннар №№ 2-28-10, 2-22-54.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3095.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00517

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 93 (12783) | 1985 чылдың апрель 21, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

Мөңгеде дириг, революстуг интернационалчы өөредиг—марксизм-ленинизм делгерезин!

АПРЕЛЬ 22—ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЕНИННИҢ ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮНДЕН БЭЭР 115 ЧЫЛ ОЮ

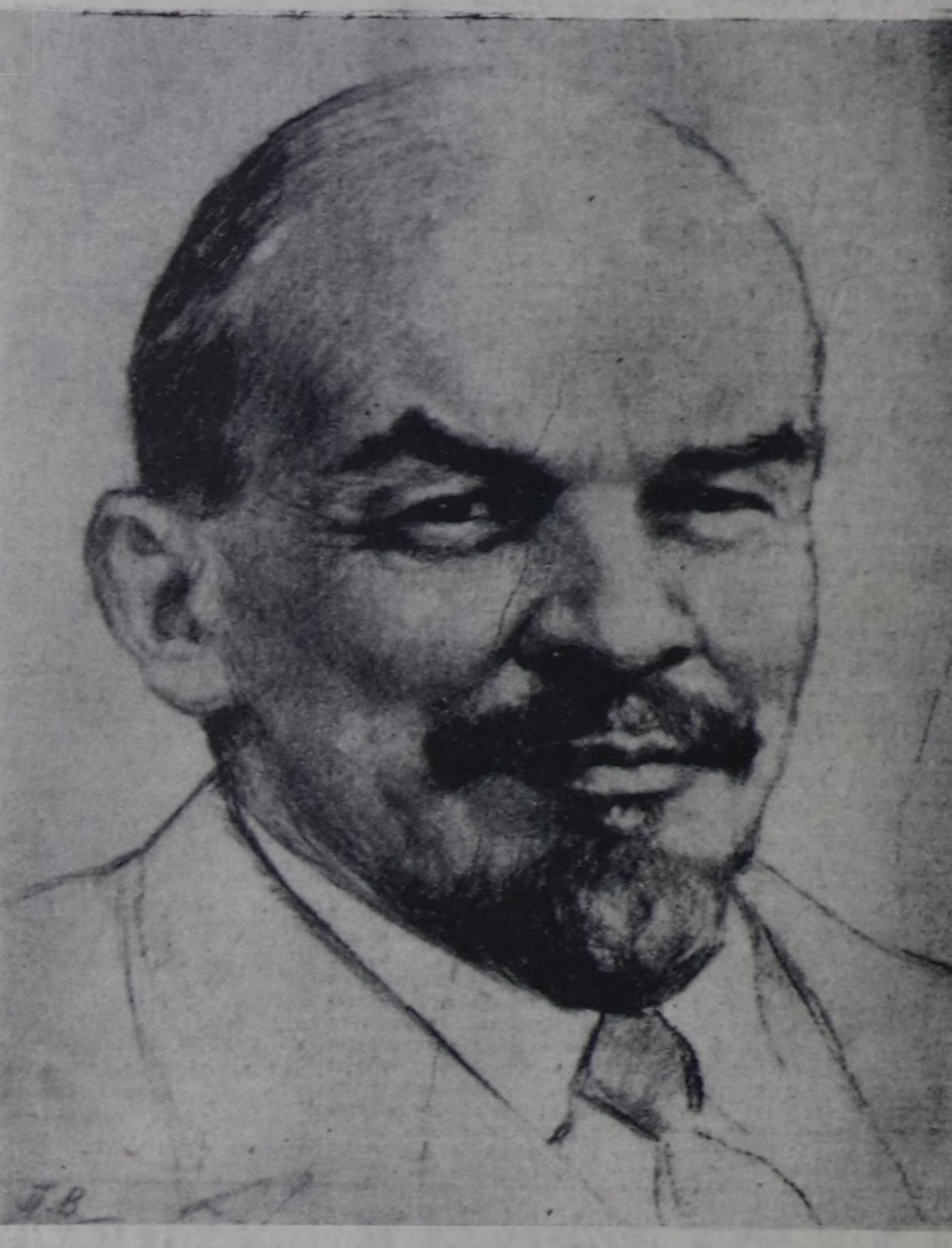

УЛУГ ЛЕНИН

Бүгү совет кижилер, бурунгаар депшилгезиг бүгү кижи төрелгетен К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң революстуг өөредииниң уламчылакчызы, бистиң Коммунистиг партиявыстың үндезилекчизи, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының удуртукчузу болгаш организакчызы, делегейде бир дугаар социалистиг күрүнениң тургузукчузу В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл оюн бо хүннерде демдеглеп турар.

Калбак масса чоннуң ортузунда ленинчи идеялар тарап, ленинизмге хамы сонуургал улам улгадып турар. Бистиң үевисте ленинчи идеялар чоннуң аас-кежиии дээш демисежип турар кижилерниң эң күштүг чепсээ апарган. Чер-делегейниң бүгү булуңнарында Ленинниң ады кижини кижи дарлаар, кижиниң эргелерин казыыр чорукка удур чидиг кыйгы кылдыр, эп-сеткил каттыштырылгазының демдээ, коммунизмниң идеалдарының тиилээри дээш демиселдиң үндезини кылдыр дыңналып турар.

Ленинниң өөредии—бистиң партиявыстың хөй талалыг чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын углап башкарарының, бодунуң уг-шиин доктаамал хынап ап турарының частпас компазы. Ленинизм—мөңгеде дириг, улам сайзырап турар өөредиг—кезээде партияның идейлиг амыдыралының төвүнге турган, моон-даа соңгаар турар, ооң бүгү чаартыкчы ажыл-чорудулгазының үндезини. Бистиң Коммунистиг партиявыс ленинчи боданыышкын, ленинчи идеяларга болгаш ленинчи методологияга үндезилээш, коммунистиг тургузуушкунуң кол-кол айтырыгларын шиитпирлеп турар.

Делегейде болгаш бистиң Төрээн чуртувуста XX чүс чылда болган база ам болуп турар бүгү-ле социал чаартылгалар улуг Ленинниң ады-биле дүрүм ёзугаар тудуш холбаалыг. Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа чаданы ажыткан Октябрьның социалистиг Улуг революциязын ол улуг башкы белетээн болгаш тиилелгеге чедирген. Делегейде бирги социалистиг күрүнени ол тургускан болгаш ооң бурунгаар хөгжүлдезиниң оруун айыткан.

Бистиң чуртувуска социалистиг ниитилелди тургузарының планын ажылдап кылып тура, В. И. Ленин келир үеде чүү болурунче бурунгаар өттүр көрүп турган. Совет эрге-чагырга бүгү чуртту электриктээниниң катканындан коммунизм тургустунар деп, ол ылап-ла чиге чугаалаан. Сибирьниң электри курлавырларын долу ажыглаалга киирер талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң кол утказы чөгүм-на ында.

Ленин деп бо эргим сөс амгы делегейниң бүгү улустарының янзы-бүрү дылдарында ыры болуп чаңгыланган, шүлүктеринде мактадып болуп бижиттинген. Ол сөс хостаалга дээш демисежип турар улустуң бедик туткан тугу, тулчуушкунче хей-аът киирер кыйгызы болу берген. Чаа амыдыралды тургузуп турар Вьетнамда, Лаоста, Кампучияда, Анголада, Эфиопияда, Никарагуада, хосталга дээш империализмге болгаш ооң чалчаларынга удур демисежип турар Ливанда, Сальвадорда, Гватемалада ол сөс амыдыралдың, демиселдиң аас-кежикче оруун айтыр сылдызы болуп чайынналып чырып турар. Ынчангаш Ленин бүгү улустарга эң-не эргим.

Улуг Ленинниң ачызында, Улуг Октябрьдан ыяткан революстуг чалбыраашның ачызында, ол ышкаш Саян сынныларын ажыр чыраан ленинчи номналдың нептерээнинден Тываның чүс-чүс чылдарда базындырып чораан, будүүлүк чоннуң караа чырып, оргазы хөндүрлүп, кинчи-бөги үзүлген. Оон бээр-ле Ленин башкы тыва кижиниң аксындан дүжүрбес маадыры апарган. Тыва черде кайгамчык чаагай амыдырал тургустунган.

Кошкун чораан арат ам совет амыдыралдың бүгү байлаан ажыглап, амыдырап, чурттап турар. Ырак-узак чоруптарда автобузун, самолёдун мунуптар. Ам Москвага чедир безин 5 шак-ла ужар, күзээр болза, хүннеш четкеш келир апарган. Сарыг шайын өөнге заартап ора, делегейниң кайы-даа чүгүнде чүү-даа болуп турарын радиодан дыңнап, телевизордан көрүп олурар. Уругларын чыргалдыг өссүн, өөрензин дээш школаны, ясли-садты, ортумак, дээди өөредиглиге черлерин четчири-биле тудуп тургускан. Өөренирин күзээн аныяктарга бистиң делгем чуртувустуң кайда-даа өөредиглиге черлериниң эжии ажык. Назылап кырыанда пенсия ап, тускай санаторий, эмнелге черлеринге дыштанып, эмнедип турар. Кандыг-даа ажыл бисте хүндүлүг. Амыдырал болбаазын апарган. Ол бүгү улуг Ленинниң өөредииниң ачызында тургустунуп, амыдыралда бодараан ол-дур. Ынчангаш бистиң өткүт үнүвүс Ленинни алгап ырлаан.

Шаандагы Тыва Азия дипке эң-не чыдып калган булуң турган. Ам Тыва чурту кижи танывас кылдыр чаартынган. Кошкун чораан араттар суурҗаан, культура бедээн. Тываның чазаглыг оруктарында янзы-бүрү марканың машиналары шуушкан, ак-көк дээринде самолёттар эжинген, хоорайларда фабрика, заводтар дыкмиттелген. Чаа амыдырал Улуг-Хем дег шапкын хөгжүп турар.

Мырыңай чоокку бо хүннерде хоорайларда, кодээ суурларда, фермаларда, ырак малчын коданнарда чурттап турар улуг, биче бүгү чонга база бир онза өөрүшкүлүг медээ дыңналы берген. Ол дээрге бистиң аныяк республикавыстың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин улам дүргедедир дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көргени база ук айтырыгга хамаарыштыр бистиң партиявыстың улуг чугула хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алганы-дыр. Ол дээрге ленинчи национал политиканың боттанышкынының база бир кескү херечизи-дир.

Улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл болган оюн совет кижилер төөгүлүг болуушкуннарның будүүзүнде демдеглеп эрттирип турар. Чурттуң булуң бүрүзүнде СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел ажылдары шапкынчаан. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл оюн демдеглээринге чедир каш-ла хонук арткан. Бо төөгү ужур-дузалыг болуушкуннар бистерни өөртүп, хей-аът киирип, улуг ажыл-херектерже кыйгырып турар. Ынчангаш бо хүннерде республиканың ажылчы чоннары кажангызындан артык кижениишкинниг ажылдап, бурунгаар улам бүзүрелдиг базып орар.

ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЕНИННИҢ АДЫ БОЛГАШ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ ЧҮС-ЧҮС ЧЫЛДАРДА ЧУРТТАЗЫН!

Улам бүдүрүкчүлүг ажылдаар

АЖЫКТЫЫН БЕДИТПИШААН

Чиик үлетпүрнүң ишчилериниң чугула сорулгазы — чоннуң херглел бараанарын бүдүрерин улам ыңай көвүдедири, ооң ассортиментизин калбартыры болгаш шынарын эки жидери болур. Бо чылдың апрель 8-те СЭКП ТК-га болган ужуражылгага боже улуг кичээнгейни салган. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга база ол дугайын онзалап демдеглээн.

Салдынган бо сорулгаларны чедиишкиннинг күүседир дээш Кызылдың даараныгл фабриказының коллективи күжениишкиннинг ажылдап турар. Улус ажыл-агыйының бо адырынга хамаарыжыр болганывыста партияның болгаш чазактың бо талазы-биле салган сорулгазын чедиишкиннинг күүседир дээш шудургу ажылдап турар бис. Бо талазы-биле кылган ажылывысты анализтеп, моон соңгааргы сорулгаларны немей тодарадып тур бис. 1985 чылдың бирги кварталының планныг онаалдаларын чедиишкиннинг күүсеттивис. Эки шынарлыг, «Н» индекстиг кылыгларны 120 муң рубльге бүдүрүп үндүрген бис.

Бисте шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар база бар. Оларны чогумчалыг шиитпирлээр болзувусса, чедиишкиннеривис моон-даа элбек болур. Бирээде, кадрлар айтырыы. Фабриканың долу күш-биле ажылдаарынга кадрлар ам-даа херек. Бир эвес четчир санныг кижилерни өөредип, белеткеп алыр болзувусса, ийи ээлчег-биле ажылдаарын организастап болур. Ол ышкаш чиг эт-биле хандырылгада чамдык четпестер бар. Ооң уламындан чурттакчыларның чугула херглээр продукциязын бүдүрүп шыдавайн турар бис.

Бо чүүлдер агартынмышкын эвес. Бар аргаларны ажыглап тургаш, боттарывыс чайладыр ужурлуг бис. Бирги ээлчегде чурттаглга бажыңнарының, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң айтырыгларын шиитпирлээр ужурлуг бис. Ынчам кадр айтырыы хире-чергези-биле чогумчалыг шиитпирлеттинип болур. Чиг эт-биле хандырылга — боттарывыстың туруштуувустан, кержээ баугаар хүлээлге күүселдези дээш хандырылга бүдүрүлгелери-биле харылзаавыстан база дыка хамаарыжыр.

Л. КИРЕЕВА,
Кызылдың даараныгл фабриказының директору.

ЧӨПТҮГ САНАЛДАР

Республиканың хову-шөлдеринде часкы хову ажылдары эгелеп турар. Ажыл-агыйларның оларны өй-шаанда болгаш эки шынарлыг чорудары-биле салдынган сорулгаларын күүселдезинге, апрель 8-те СЭКП ТК-га болган ужуражылгага айыттынганы ышкаш, ажыл шагын, бүгү чырык ажыл хүнүн улам долу ажыглаары чугула.

Маңаа часкы хову ажылдарынга белеткелдер үезинде чер ажылдыгларны хандырып турар «Сельхозтехника» организациялары-биле ажыл-ишчи харылзаалар база эвээш эвес ужур-дузалыг. Аңаа хамаарыштыр бисте туруп турар байдалды чугаалаксадым. Самагалдайның «Сельхозтехника» каттыжыышкыны-биле ажыл-агыйларның харылзаазы, ажыы-биле чугаалаарга, ындыт-ла кончуг эки эвес. Мындыг чижекти киирип болур. Совхозтар боттарының үрелген машиналарынга херек кал азы блок, оон-даа өске кандыг-бир артык кезек дилеп «Сельхозтехникага» кээрге, үрелген машиналарның бодун эккелиннер деп негээр. Бир эвес эккелбес болза, ол дилээн артык кезекти үндүрүп бергеш, машинага септелге кылган деп демдеглеп аар. Оларның ваййндан эртер болза, артык кезек чок артар. Совхоз ол «септелгениң» бүрүн өртээн төлеп үнер. «Сельхозтехника» оргулдалыг боор, ажылдакчылары шаңнал-макталга-даа чедип турар. Мындыг байдал чүгле бисте эвес дээрзин Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Арыг-Бажы салбырының агрономү Э. Куулар ның «Шын» солунга үндүрген «Артык эвес артык кезектер» (бо чылдың № 19 солуну) деп чүүлүнден көрдүм.

Мындыг «кады ажылдажылганы» чүү деп болурул? Ынчангаш ведомство талазы-биле ылгал чок үндезинге агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-чорудулгазын организастаар болза эки ышкаш. СЭКП ТК-га ужуражылгаштыкиниң киржикчилериниң бодалдары база ындыг болганынга дыка таарзыдым. Оларның ол саналдарының амыдыралга боттанышкыны кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге дыка ажыктыг болур.

М. ДУРЧУН,
Тес-Хем районнуң «Чолураа» совхозунда механик.

ШАЛЫПЧЫ ИЖИВИС-БИЛЕ

Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалын солуннардан номчааш, бистиң чуртувустуң бүгү-ле национал республикаларының болгаш областарының экономиказын хөгжүдер дугайында партияның болгаш чазактың чаа сагыш салымышкынын база бир тодаргай илергейлели-дир деп, мээң удуртуп турарым ном өрүкчүлериниң коммунистиг күш-ажыл бригадазының ажыл-ишчилери билген бис.

Совет Эвилелиниң улустарының найыралдыг өг-бүлезинге Тывавыстың эки тура-биле киргенинден бээр чаа-ла дөртен чыл ажып чоруур бо үениң дургузунда бисче улуг өскерлиишкиннер болган деп дорту-биле чугаалап болур. Бойдус курлавырларының талазы-биле Тыва шынап-ла байлак. Ынчалза-даа бойдустуң ол эгээртинмес байлактарын амдыызында долузу-биле шиңгээдип алтар арга-шинээвис чок боор турарын билир бис. Ынчангаш ол сорулгаларны күүседири-биле партия болгаш чазак акша-хөреңгини-даа үндүрүп берип турары ол.

РСФСР-ниң ээлэн каш автономнуг республикаларында, крайларында болгаш областарындан дыка хөй кижи дуза кадып келир-дир. Ынчангаш хол сунуп, дуза кадып келген акы-дуңма чонувустуң мурнунга чалгаа-дүшпес чорувусту көргүспес дээш хол дыңзыг ажылдаар ужурлуг бис.

Мээң удуртуп турарым бригаданың кежигүннери ажылдың шынарынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, камналга айтырыгларынче улуг кичээнгейни салып турар. Планныг онаалдаларының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези доктаамал контрольда туруп турар. Бо чылдың бирги кварталында планныг онаалдаларывыс чедиишкиннинг күүсеттинген. Оларны күүседиринге бригаданың кежигүн бүрүзү төлептиг үлүүн киирип турар. Ынчалза-даа тергиинерниң тергиинерин маңаа адаза артык эвес боор. Линотипистер В. Наезжих, Н. Быкова, корректор О. Донгак оларга бистер чоргаарланып турар бис.

Тываның ажылчы чоннарының чаагай чорууун экижидер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салымышкынынга харыы кылдыр беш айларның планын совет улустуң улуг Тиилелгезиниң 40 чыл оюн таварыштыр күүседир, доозуку чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир сорулганы салып алган ажылдап турар бис. Төрээн Тывавыстың улам ыңай хөгжүлдези дээш бүгү күжүвүстү харамнанмас бис.

Р. ЗАВОРОТНАЯ,
республиканың типографиязында ном өрүкчүлериниң бригадири.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Бараанныг продукция бүдүрер, ону сайгарар болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле бирги кварталдың планныг онаалдаларын чедиишкиннинг күүсеткеш, 1985 чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективинге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профобл.чөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тыпсырынга турасклааткан хурал Ак-Довурак хоорайга болган.

Мурнакчы бүдүрүлгениң ажыл-ишчилеринге Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. С. Кажин-оол байыр чедирип, чүве чугаалааш, шилчиир Кызыл тукту комбинаттың ажыл-ишчилеринге байырлыг байдалга тывыскан.

«КЫЗЫЛ СУББОТА»: бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл

Бистиң чуртувуска революцияның чалбыыштыг чылдарында эгезин алган коммунистиг субботниктер—Москва—Сортировочная демир-орук депозунуң ажылчыннарының чурттуң хамааты дайынга үрелген улус ажыл-агыйын катап тургузарынга кандыг-даа төлевир чокка ажылдап киргенинден эгелээн. В. И. Ленинниң «улуг эгелээшкин» деп адааны чаагай шимчээшкин ам улам бүдүрүкчүлүг, шалыпчы ажылдын байырлалы кылдыр уламчылап турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга аалдар кылдыр коммунистиг субботникти эрттирер дугайында эгелээшкинни өндүр улуг Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң коллективтери бо чылын база катап идип үндүрген. Бүгү чуртта дег, ол эгелээшкинни Совет Тываның күш-ажылчы коллективтери, бир-ле дугаарында «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, «Кызыл тудуг» эргелелдиң, Кызылдың аъш-чем садыының мурнакчы коллективтери изиг-биле деткээн болгаш бо хүнде эң бедик бүдүрүкчүлүг, шалыпчы ажылдаарын хүлээнген. Тус-тус коллективтерге субботник мурнунуң үезинде ол хүн ажылдаарынга белеткел хайнышкынныг чорул, штабтар кымның, кайа ажылдаарын тодараткан болгаш ындыг белеткелдиң түңнелинде республиканың ажылчы чоннары «кызыл субботаже» бир дениниг, организастыг үнген.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Республиканың найысылалы Кызыл хоорайны улуг тудуг шөлү деп адап турары ажаа эвес. Мында чурттаглга, социал-культура болгаш бүдүрүлге күүлериниң тудуглары чылдан чылче калбарып, улам шапкын темпилиг чорул турар. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин улам дүргедедир хемчеглер дугайында доктаалы республиканың бүгү ажылчы чоннарын, ооң иштинде Кызылдың тудугжуларын улам орук киирген.

Хоорайның мурнуу кезээнде чаа микрорайонда 165 ал иштиг чурттаар улуг бажыңның тудуунда ажылдап турар Чүлдүм-оол Донгактың, Николай Панниниң, Валентина Дубининаның бригадаларының кежигүннери 8 шак четпээнде-ле тудуг шөлүнге чыглып келген. «Кызыл тудуг» эргелелдиң начальниги П. И. Черпаков кыска митингиге чүве чугаалааш, март эгезинде бо-ла шөлге чыглып келгеш, тудугжулар ленинчи субботникти эрттирер дугайында москвачыларның эгелээшкинин деткип тургаанын сагындырып, ынчан берген сөзүвүске ээ болуулуңар, бөгүн кажангызындан артык шалыпчы ажылдап, беш чылды чедиишкиннинг доозарынга, чоннуң чаагай чорууунга, чурттуң экономиктиг болгаш камгалалыг күчүзүн быжыглаарынга үлүүвүстү киирээлиңер деп кыйгырган.

Тудугжулар митингиден ажылдаар каъттарынче үнүп, туруштарын ээлеглепкен. Суургалыг кранныр база шимчеп, хоюдугну тудугжуларже кедүрүп берген. Ажыл дайнытып үнген.

Ооң чанында 110 квартиралыг бажыңның дөрт подъездизинде ажылдап турар № 48 тудуг эргелелиниң былаңчылар болгаш шеверлекчилер бригадалары база митингилей каап кааш, тус-тус өрээлдерже тарап кирипкен. Бөгүнгү оларның ажылының түңнелинде база ээлээн каш квартиралар арыгланыг болуп, чурттакчылар хүлээп алырынга улам чоокшулаар. Удатпаанда ол тудуг шөлдеринге Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентилери — бо чайгы тудугжу отрядтың дайынчылары чедип кээп, дузалажып эгелээн. Олар 8 шакта Кызылдың Ленин шөлүнге эрткен тудугжу отрядтарның дайынчыларының митингизинден чедип келгени ол.

Кызылдың өске-даа тудуглаарынга — улуг панельдиг бажың кезектериниң цегиниң тудуунга, геология-шинчилел экспедициязының лаборатория-камералыг корпузунуң, автоматтыг телефон станциязының, 5-ки микрорайонда уруглар садының, хөй-хөй чурттаглга бажыңнарының тудугларынга ажыл ынчаар эгелеп, шапкын темпилиг чорул турган. Кызылдың тудугжулары «кызыл суббота» хүнүнде 107 муң ажыг рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн анаа хүннерден 15—20 хуу чедир ажырган.

Хоорайның улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң ажылчылары 300 ажыг кижи субботникке кирипкен. Экскаватор машинистери, БелАЗ чолаачылары, грейдеристер, өрүмнекчилер ээлчег дайы-биле тус-тузунда субботник үлүүн ажылдап эрттирген.

Автосептелге заводунга, даараныгл фабриказынга, «Тудуг кезектери» комбинадынга болгаш хоорайның хөй саныг бүдүрүлгелеринге шуптузунга «кызыл суббота» организастыг, бедик деңнелге эртип, эң бүдүрүкчүлүг ажыл-биле демдеглеттинген.

Ниитизи-биле найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелери дүүн 227 кубометр демир-бетон кылыгларны, 78 муң туүйбүнү, 224 кубометр дылыг материалдарын, 500 эжеш идикти, 10 тонна далганны, 4,5 муң рубльдиң мебелин болгаш өске-даа хөй продукцияны бүдүрүп үндүрген. Ол дээрге 192 муң рубль түңнүг янзы-бүрү продукция-дыр.

Хоорайның автотранспорттуглары субботникке эрте үнер чанчылдыг. Дыка хөй чолаачылар субботник рейстерин апрель 20-ниң мурнунда кылган. Олар улус ажыл-агыйынга 19 муң тонна ажыг чүъкту сөөртүп, ажылдап алган акшазын-даа, 15 муң рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерин аазаан.

Хоорайның садыг, амыдырал хандырылга, аъш-дуза чедирер бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери субботникке идепкейлиг киржип, хөй муң рубль түңнүг бараанны саарып, аъш-дузаны чедирген. Албан черлериниң, организацияларның коллективтери, студентилер, сургуулдар, өөреникчилер хоорайның арыг-шеверлелинге, ногаанчыдылгазынга ажылдаан. Ниитизи-биле ногаанчыдылга, чаагайжыдылга ажылдарынга 20 муң хире кижи киришкен.

Найысылал Кызылдың 42 муң ажыг чурттакчылары «кызыл субботага» киришкен, ортаа барык 13 муң кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап эрттирген. Күш-ажыл байырлалының хүнүнде ажылдап алдынган акшадан 72,8 муң рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

ЧУРУКТА: Кызылда В. И. Ленинниң тураскаалының чанынга митинг үезинде.

(Эгези. Төмчүзү 3-кү арынга).

ЛЕНИНЧИ ОРУКТАП БҮЗҮРЕЛДИГ БАЗЫМ

ДЕЛГЕЛГЕ

Ааты болгаш келир үелерниң бүгү төлүүрү, совет кижи бүрүзүнүң амыдыралы болгаш кузел-сорүү Владимир Ильич Ленинниң ады-биле тудуш холбашкан.

Ильичиниң амыдыралы, ажыл-херээ-биле холбашкан бүгү-ле чүве бисте эргим. Чер бөмбүрзээнде ленинчи черлер хайы хөй: Финляндияда, Швейцарияда, Польшада, Германияда, Англияда, бисте — бодувустуң чуртувуста. Ажыл-херек, салым-чол ону кайнаар-даа октапса, Владимир Ильич кайда-даа черге чорза, ооң кузел-сорүү чаңгыс — кижилерге чораан, чаагай амыдырал, аас-кежик.

Шушенское. Чуртувустуң бүгү чону бо черни эки билир. Чер-черлер-биле чаптылган делгемнерге чаштынган хоңгус хевиг, бо суурже Ильич шөлүттүрген. Мында, хөй-даа эвес, үш-ле чыл дургузунда, Россияның социал-демократтарының баштынчызының эталдары улам алгаан. 1898—1900 чылдар — сибирьжи суурга баштынчының кужениишкиниг ажылдаан үш чылы.

Шушенскоеде «В. И. Лениниң Сибирь шөлүлгези» деп мемориалдыг музей-заповедниинге бистиң республикадан хөй кижи барып көрген. Суурда улустуң чурук галереязы бар. Мында совет болгаш даштыкы чурукчуларының ленинчи темага чурган ажылдары хөй-биле делгеттинген.

Шушенскоениң ол улусчу чурук галереязы бистиң 60 маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге Ленинмаага турас-каатынган делгелгезин чаңгыс эвес удаа эккеп турар.

Эртен 1984 чылдың апрельде эгелээн делгелгези «Улуг оруктуң үе-чадалары» деп темага чырыткан. Оон көрүкчүлер Ильичиниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының кол үе-чадаларын көрүп таныыр.

«Ленин болгаш Сибирьде ленинчи черлер» деп делгелгениң баштыңчының төрүттүнгенинден бээр 115 чыл оюнга тураскаадып апрель 4-те 60 маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде ажыткан. Делгелгениң ажылдарынга уран чүүл училищезиниң сургуулдары болгаш Тываның чурукчулары киришкен. Чурук галереязының директору Лидия Михайловна Рудакова оларга ажыктыг болгаш солун хөй чүүлдерни тайылбырлап берген. Совет чурукчуларының 37 ажылдарын делгээн. Мында графика уран чуруга-даа бар. Авторларның аразында сураглыг чурукчулар хөй. Олар Сибирьже шөлүлге үезинде Ильичиниң амыдыралын, ажыл-чорудулгазын, дыштаныгызын бүзүренчиг, тода, бүгү талалыг кылдыр чуруп турар.

Узбекистанның улустуң чурукчузу Владимир Кайдановс «Шушенскоеге боданар» деп ажылында Владимир Ильичиниң чай чок ажылдап орарын чуруп көргүскен. Шынап-ла, Ильич үениң көвей кезиин күш-ажылга үндүрүп, чүүлдер, номнар бижииринге, чугула дээн материалдар өөренииринге үндүрүп чораан.

Чурукчулар А. Коренков биле Г. Захаровтуң чурган херек чуруктары — аныяк Ильич. Дуза, сүме диләп келген тараачыннар-биле чугаалажып орар чурукту автор В. Цветков «Юридиктиг консультация» деп адаан. Чаңгыс чер чурттуувус Ю. Курскийниң, москвачы Т. Дехтяреваның ажылдарының бардынга көрүкчүлер үр-ле доктаар. Бо-ла бүгү чогаалдарга австрали ажылчын шүлүкчү Уилтон Джон Браунуң ленинчи черлер дугайында одуруглардан эпиграф кылдыр ажыглап болур.

Б. Ряузовтуң «Перово хөл», «Эрги Шушенское», Х. Блунавстың «Хүн өдерерлер чечектелип тур», «Шушенскоениң делгемнеринде», «Элезиниг доңчугеш», М. Гладуновтуң «Шушь хемге кежээ», Н. Лойнуң «Чадыр кырында дүшкен бүргү», В. Саакиниң «Дуруялыг доңчугеш» болгаш оон-даа өске чогаалдар көрүкчүлерниң сеткилинге хөй-ле боданы арттырар. Ленинианада ажылдап турар бүгү чурукчулар делегей пролетариадының генийиниң дугайында бистиң сонуургалывысты уран чечен аргалар-биле немеп турар.

Көрүкчүлерни делгелге манап турар.

Т. ХОВАЛЫГ,
чурт-шинчилел музейиниң директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы.

ЧУРУКТА: чурукчу Р. Яхниниң «Шөлүлгеде Владимир Ильичиден сүме ап...» деп ажылы.

В. ГАВРИЛОВТУҢ фотозу.

ООН ӨӨРЕНИП ТУРАР

— Владимир Ильич Ленинге турасхааткан шүлүглелди оон автору Рабах Шехда номчуурдур —деп, концерт башкарыкчызы чарлапкарга, сценага кара-хүрен шырайлыг оол үнүп келди. Шала сурээдевишаан, ол бодунуң шүлүктерин номчуп эгеледи... Ук концерт 15 чыл мурнунда Алжирниң эң улуг залдарының бирээзинге В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюн-биле холбаштыр АУДР-ниң хөйнинтизиниң организастааны кежээге болган. Ленин. ССРЭ. совет кижи ооң салым-чолунга улуг салдарны чедирген ол оол-биле ынчан-на ужурашкан мен.

Р. Шехда улуг эвес алжир хоорай болур Тиаретке төрүттүнген болгаш өскен. Ол хоорай найысылалдың мурнуу талазында кандаашкыныг шатта туруп турар. Чайын агаарның температуразы 40 градус изий бээр, а кыжын хар оруктарга хөртүктелир.

Рабах эрте-ле тускайлаң амыдыралче кирген. Ооң улуг акызы Мухаммед, хосталгалыг революцияның идепкейлиг киржикчизи, антиколониалдыг дайын үезинде хосталга дээш демиселге амы-тынындан чарылган. Назылап кырган авазының тежээлинге элээн каш уруглары арткан. Рабах өөредилгезин ара каггаш, ажылдаар ужурга таварышкан. Бир-ле катап авазын эмчиледип чораан, Тиаретке ажылдап турган совет эмчилерниң бирээзи Ариадна Семеновна Савкина-биле чүлээп алышкын өрээлинге таныжып алган.

Дуза чедирериниге кажан-даа белен, ээлдек-эвилең, дуржулгалыг эмчи А. Савкинаның чугаазын алжир оол аажок сонуургап дыңнаан. Совет кижи-биле баштайгы ужуражылга Советтер чуртунга, ооң чонунга сонуургалды аныяк оолга хайныктырган.

Тус черниң кошкун чурттакчыларының төлептиг чаңын Рабах Шехда дээп алган. Чоргаар база хосталгага хандыкшылдыг болгаш, ак сеткил база шынчы чорук дээн ышкаш, кижилерде ындыг мөзү-шынарларны олар аажок үнелээрлер. Совет эмчиге Рабах бо-ла чеде бээр апарган. Чаа ужуражылышкын бүрүзү, эмчиниң чугаа бүрүзү совет амыдырал дугайында ооң билиишкинин байыдып турган. Совет эмчиниң портредин бажыңынга эң-не көскү черге ол азып алган.

Чаа-чаа медээлер ооң инити билиин байыткан. Сөөлүнде кээп, ол бүгү оон шүлүктеринге илереттинген. Шүлүктер үтка талазы-биле янзы-бүрү. Ам ооң шүлүктеринде чаа аян, овур-хевирлер тыптып келген: Кремль, Москва, Ленин.

Совет эмчиниң сургакчылаашкыны ынчан төнер деп барган. Рабахтың амыдыралынга өскерилгелер болуру билдине берген. Дээди өөредилгеге черинче кирер деп шагда-ла күзеп чораан аныяк эр найысылалче чорупкан. Аңаа ажылга ол тургустунуп алган. Ортумак школаның доозукчу класзынга кежээлерде өөренмишаан, Алжирде совет культура төвүнге орус дылды база өөренип турган.

Рабах Шехданың алыс күзели ынчан боттанган. 1970 чылдың күзүнүнде мээң-биле ужуражы бергеш, республиканың Дээди өөредилге министерствозунуң ССРЭ-ге өөренир-биле аңаа берген шынзылгазын мөңээ чоргаар көргүсту.

Совет Эвилелинге «орус авазы» ону манап турган, Ариадна Савкинаны Рабах ынчаар адаар. Ленинградтың политехниктиг институдунга инженер профессияны чедип алыр, Октябрь революциязының каавы хоорайга аңаа чыл чурттаар, Смольныйже, «Аврора»же экскурсиялаар, улуг Лениниң чурттап база ажылдап турган черлерин кезип көөр дээш ооң ынчан келгени ол.

1977 чылда Р. Шехда диплом ажылын тергиин эки камгалап алган. Аспирантурага артып каарын аңаа сүмелээн. Ынчалзажок аныяк специалист Совет Эвилелинге чедип алган билиглерин дүрген барып практика кырынга ажыглаары-биле төрээн чуртунче далажыпкан. Ленинградтың политехниктиг институдунуң доозукчузу төрээн черинге чеде бергеш, алжир найысылалдың дээди өөредилге черлериниң бирээзинге баштай башкылап турган. Ооң соонда төрээн хоорайы Тиаретче көже берген, ол ам ында бүдүрүлгелерниң бирээзинде ажылдап турар.

Рабах Шехда биле болгаш ооң «орус авазының» аразында чагаалажыышкын улам-чылавышаан. Чоокта чаа Ариадна Семеновна Савкинаның бажыңынга чорааш, чагаалар, фотографиялар болгаш Рабах Шехданың шүлүктерин шыгжаан кылын папказын ажып көрүп оргаш, В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюн-биле холбаштыр эрттирген кежээге ооң номчаан шүлүглелин тып алдым.

Ю. ЗИНИН,
ПМА-ның тускай корр.

Алжир—Москва.

БАШТЫҢЧЫ ДУГАЙЫНДА БОДАЛДАР

...Меңээ Ленинде эң үнелиг чүве, ёзулуг-ла ооң кижилерниң аас-кежик чок чоруунга кажан-даа эптеш чок, өшпес көөр хөөн чогу, ооң аас-кежик чок чорук дээрге амыдыралдың узуткаттынмас үндезини эвес, а кижилерниң үндүр ширбип шыдаар болгаш үндүр ширбиптер ужурлуг мугулай чорук-тур деп чүвеге арыбиле бүзүрели.

А. М. ГОРЬКИЙ.

* * *

Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде гениалдыг угаанныг кижилер тургулаан, ынчалза-даа олар чөленгииш чок кижилердир, оларның Владимир Ильич ышкаш, ажылчын аңгы деп адаар ындыг улуг дазылы чок турган. Ол бодунуң бүгү амыдыралында кажан-даа чаасказын чорбаан, үргүлчү миллион-миллион ажылчы чон-биле кады чораан. Ол чорук аңаа бодунуң оруунга кандыг-даа шаптараазын чок, улуг, тиилеттирбес күштү берген.

С. М. КИРОВ.

* * *

...Ленин сагыш-сеткилиниң ханызынга кирир революсчу марксист болгаш коллективист чораан. Ооң бүгү амыдыралы, ажыл-чорудулгазы чаңгыс улуг сорулгага —социализмниң тиилелгезин дээш демиселге чагырткан турган.

Н. К. КРУПСКАЯ.

* * *

Мен Ленинде бодунуң бүгү бар күжүн социал талазы-биле чөптүг чорукту чедип алыры дээш берип чораан кижизиг чоруун эң хүндүлээр-дир мен. Ындыг кижилер кижи төрелгетенниң арын-нүүрүнүң камгалакчылары болгаш чаартыкчылары болуп артарлар.

Альберт ЭЙНШТЕЙН.

* * *

Бир эвес Ленин Барыын чүк чурттарының пролетариадынга — баштыңчы башкы, удуртукчу чораан болза, Чөөн чүк чурттарының чонунга ол оон-даа улуг ужур-дузалыг. Бир эвес мынчаар чугаалап болур чүве болза, оларның ылым бодун чораан.

ХО ШИ МИН.

* * *

...Бис кезээде Лениниң улуг үнелекчилери чораан бис. А кажан ооң чонунуң кылган чүүлүн көргенивис соолунде, Совет Эвилели-биле таныжканывыс соолунде, Лениниң овур-хевири бистиң караавыска козулдур өндүр улуг хемчээлдиг кылдыр өскен. Ленин биске өлүм чок кижи болуп арткан.

Фидель КАСТРО.

* * *

Ленин болза бодунуң бодалының чогаадыкчы күжү-биле, бодунуң чүвени билириниң делгеми-биле үезиниң эң улуг эртемденнериниң аразындан эң-не өндүр улуу чораан. Өске улуг кижилер амыдыралдың чүгле кайы-бир талазын көрүп турда, ол бүгүдени эргий көрүп турган.

Джон БЕРНАЛ.

* * *

Күчүлүг болгаш диңмы Ленин тиилекчи болган, чүге дээрге ол чогаадыкчы массаларга ынак, оларга бүзүрээр, бодунун амыдыралын тураскааткаңы херээниң өндүр улуунга болгаш бүдүнимыынга бүзүрээр, ооң тиилээринге бүзүрээр чораан.

Клара ЦЕТКИН.

* * *

Ол үеге чедир ол хире ындыг ховар бодалчыга, артында ол хире бедик албан-дужаалдыг кижиге, ужурашпаан мен, ындыг бодалчы дайым мурнунда турбаан боор... Ооң ат-алдары кедергей улуг чораан.

Герберт УЭЛЛС.

ЧАГЫГЛАРЫН КҮҮСЕТПИШААН...

Владимир Ильич Ленин ажылчын ангының ноокчу үнелен, ооң дугайында доктаамал сагыш салып, ооң ролюн бедик көрүп чораан. Ажылчын ангы ол партияның чөленгиижи, күжү деп санап чораан.

Улуг башкы Лениниң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл болган ооң бүгү делегейниң ажылчын чоннары байырлалдыг-биле демдеглеп эрттирип турар. Бистиң чуртувуста чаа шынның тургузуу, кижилерниң бөгүнгү чаагай амыдыралы Лениниң ады-биле холбашкан. Совет эрге-чагыргазының чылдарында кижилерниң амыдыралы кайы хире өскерлигени, кайы хире улуг чедиишкиннер болганын бистер бөгүн оос чокка караа-биле көрүп турар бис. Лениниң чагыглары, ооң күзелдери бистиң чуртувуста боттанып турар. Бистиң чурттуң улустары кайгамчыг чаңгыс ла өг-бүледе чурттап турарлар. Ол найыралдыг өг-бүлениң эң кеймер дуймазы — бистиң аныяк республикавыс база сайзыралдың оруунда удам бурунгаар базып орар.

Мээң бодум ажылчын ангының одуруунда кирге-ле 20 чыл хире болуп чор мен. Бистиң коллективте ангы-ангы найыыларның төлээлери найыралдыг, бир демниг ажылдап турар. Мени мээң орус эштерим мергежилимниң мергежилинге өөредип каан. Эш-өөрүм-биле найыралдыг ажылдап чоруур мен. Күш-ажылдың сылдызы-чуруму бистиң коллективте эки.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла В. И. Ленин хлебти, черни, фабрика, заводтарны, ашт-чемни, транспортту, чадак огу деп камгалар деп чагаан болган. Лениниң ол чагыглары бо хүннерде үнелени чидирбээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хүн бүрү бедидип, Лениниң чагыглары-биле ажылдаар, чуртталгавыс — бистиң хүлээлгевис.

П. ТАРААЧИ,
«Красноярскэнергонуң» Кызылда салбырының механиги, Алдар орденниң II, III чергелериниң эдилекчизи.

ХҮНДҮТКЕЛИВИС ДЕМДЭЭ

Тожунуң кижилери шаанда, революция мурнунда канчаар-даа аажок түреңги, аш-чут чурттап чорааннар. Ыштыг чадыр, аарыг-аржык, ужук-бижик чок, бүдүүлүг чорук кошкун араттарның амыдыралының доктаамал эдеринчизи, салым-хуузу чораан. Хостуг, аас-кежиктиг амыдырал, эртем-билигниң чырыы—ол бүгү Тожуга В. И. Лениниң ады-биле кады келген.

Ленин бүгү кижилерни дарлакчыларга удур демиселче кыйгырып чораан, дыка хөй чурттарның чону ол идеяны үдуртулга кылгаш, демиселге кедүрлүп үнүп, тиилелгени чедип ап турар. Ленин бүгү кижилерни өөренириңче кыйгырып чораан. Бистер улуг баштыңчының ол чагы-биле кижи төрелгетенниң угаан-бодал байлаан шиңгээдип ап турар бис. Бистиң республиканың чүгле Тожу районун алыр болза безин, дыка хөй дээди болгаш ортумак эртемниг тускай эртемнилгер бар. Олар ажылагыйның янзы-бүрү адырларында чедиишкинниг ажылдап турарлар.

Ленинчи кооператив планын ёзугаар Тожуга баштайгы колхозтар тургустунгулаан. Электри энергиязы өг-бүле бүрүзүнүң амыдыралында кирген, Ильичиниң лампочкалары ам бажың бүрүзүнде чайнап турар. Ленин күзээн чүс муң тракторлар дугайында күзеп чораан. Бо хүннерде бистиң чуртувуста чүс муң тракторларны хүннүң-не бүдүрүп үндүрүп турар. Ол күштүг машиналар кижилерниң күш-ажылынга улуг чиигелдени берип турар болгаш бистиң бо хүнгү чаагай амыдыралывыстың чарылбас кезээ апарган. Бистиң совхозувус төвү Адыр-Кежиг суурнуң Культура бажыңының чанында Владимир Ильич Лениниң тураскаалын тургусткан. Ол районнуң чонунуң бүгү делегейниң пролетариадының баштыңчызын чүрээниң ханызындан хүндүлеп турарының көскү демдээ болур.

М. ЧИГЖИТ,
кижи.

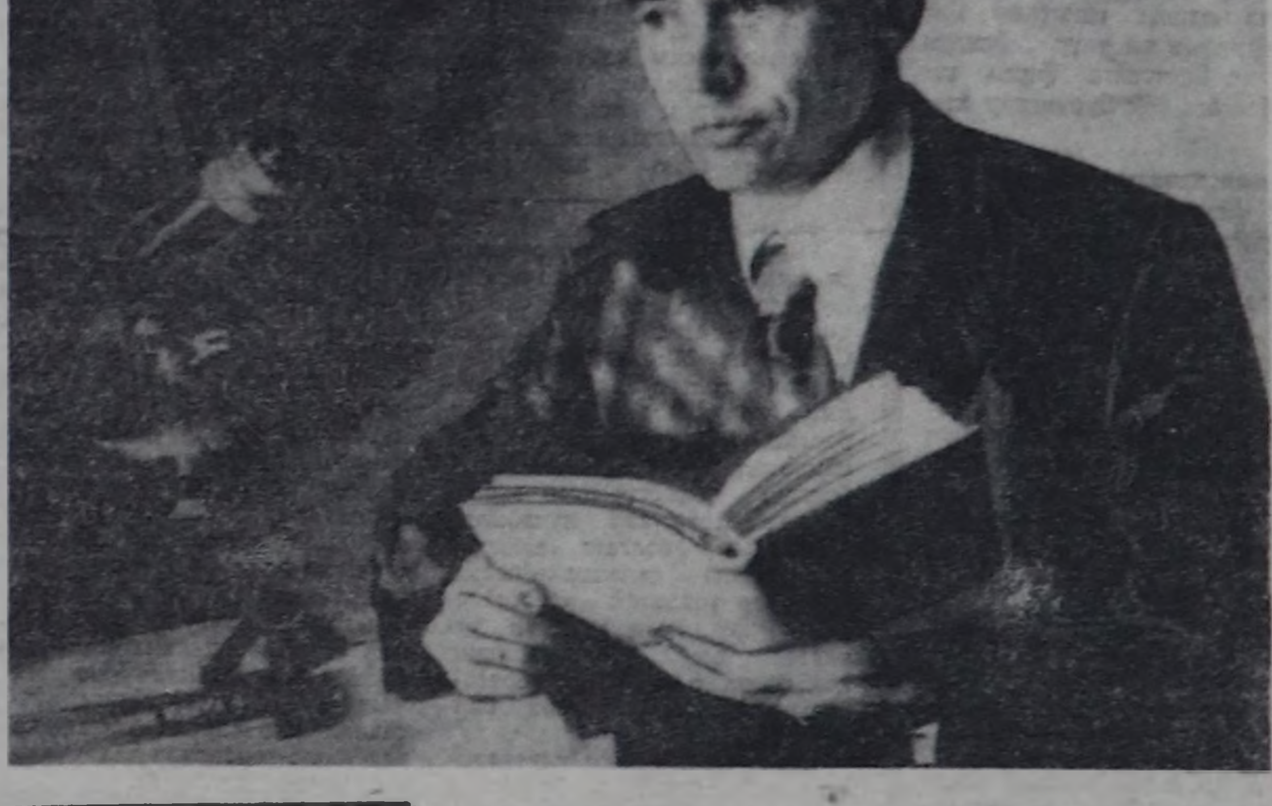

«Өндүр ада Ленин, Өөренирин чагаан» — деп, бис ужуглел номундан номчуур бис. Ленин аныяктарга: «Өөренир, өөренир база катап өөренир» — деп чагып чораан. Улуг баштыңчының ол күзелдери бистиң чуртувуста бүрүнү-биле боттанып турар. Совет Эвилелин делегейде эң хөй номчуп турар чурт деп санап турары тавары эвес.

Ленинчи өөредиг, ленинчи идеялар бистиң бурунгаар депшилгевистиң эң күштүг чепсээ. Лениниң садыкте бичии чаштардан эгелээш кырган, чалыы-даа номчуп, оон өөренип, ооң-биле сүмележип турар. Лениниң номналын хөй-хөй саның пропагандистер, политинформаторлар, агитаторлар, лекторлар чонга чедирип турар.

Республиканың «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология экспедициязының улуг геологу, пропагандист Анатолий Митус марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школада ам барык 20 чыл пропагандистеп, бодунуң дыңнакчыларынга ханы билигни берип турар. Ол улуг Лениниң идеяларын чонга тарадыры аас-кежик деп санап турар.

ЧУРУКТА: пропагандист А. Митустуң ээлчеглиг кичээлге белеткенип орары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БАЗА БИР ИЛЕРЕЛ

Тыва арат кижи Лениниң ат-нерезин эң баштай дыңнааны бээр каш-каш он чылдар эрткен. Тыва араттар Лениниң ады чонуң талазында, ол большевиктер партиязын тургускаш, ажылчыннар биле тараачыннарны ыңнеледиви, дарлакчы ангыны дужур октаан, ол улуг угааның кижи национал кыдыг-кызыгаар черлерниң чонунче, оларның келир үезинге база хамааржылгажын салып турар деп медээ Саянның бедик сынныарынга-даа торулбайн үжүгүн чедип келген...

Эртен чылын Тыва Автономнуг Совет Социалистиг республиканы Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюн демдеглеп эрттирген. Ол үениң иштинде бистиң республиканың культура тургузуушкунунда, социал-экономиктиг амыдыралда кайгамчык улуг чедиишкиннерни Лениниң, ооң тургусканы Коммунистиг партияның ады-биле тудуш холбашкан. Совет курунениң кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш кайы хире сагыш салып турарын бистер хүн бүрү көрүп, дыңнап турар бис.

Мырыңай бо чоокку хүннерде канчаар-даа аажок өөрүнчүг медээни дыңнадывыс. Ол болза бистиң аныяк республикавыстың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көргенинин база ол айтырыгга хамаарыштыр бистиң партиявыстың болгаш Совет чазактың улуг чугула хемчеглерин айыткан доктаалы-дыр.

Ол доктаалды бистиң хүн бүрүде амыдыралывыска боттандырарынга РСФСР-ниң экономнуг республикаларындан, крайларындан болгаш областарындан ангы-ангы нацияның акы-дуңма чону, эрткен бүгү үелерде ышкаш, буянныг холун сунуп, чаагай ачы-дузазын чедирип келир деп турарын бодаарга, черле магалыг-дыр. Ол дээрге база-ла ленинчи национал политиканың совет кижиниң амыдыралында боттанып турары, улуг Лениниң чагыгларының херек кырында бүдүп турары ол-дур деп бодаар мен.

Бистер, малчыннар хөй малды өстүрер, малдан шынарлыг, хөй дүктү алыр дээш ээлдэвес ажылды кылып турар бис. Сээң кылып чоруур бодуун ажылың бистиң партиявыстың, Совет курунениң үндезилекчизи улуг Лениниң угаан каандыг херектин уламчылаарынга Төрээн чуртка ээзиш-биче-даа болза, дузалаар деп чүвени бодан кээрге, сагыш-сеткил өөрүп кээр-дир. Бистиң бригаданың малчыннары моон-даа соңгаар бүгү күжүн үндүрүп, ленинчи ёзу-биле ажылдап, чурттаарлар.

О. ШАРАВИИ,
Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ

Чурттуң каттыжышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтери 1-ги кварталда продукция сайгарар планны күүседиишкининиң 1985 чылдың 1-ги кварталында ССРЭ-ниң үлетпүрүнүң Күрүне планының күүсеткениниң түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыңнадыында чугаалап турар.

Эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, продукцияның немелде өзүлдези 2 хуу, ковукта ортумак деңнел-биле—4,2 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,5 хуу бедээш, ооң күселиг-биле бүдүрүлгениң немелде өзүлдезиниң 80 хуузун алган. Арыг оруглу өскен. Эвилелдешкен бүгү республикаларының үлетпүрү удам хөгжээн.

Бо чылдың январь 1-ден эгелээш, беш үлетпүр министерствозунга немештир шиңги эвилелдиң, эвилелдешкен республикаларының болгаш республикаларының 20 үлетпүр министерстволарының каттыжылышкыннарын болгаш бүдүрүлгелерин экономиктиг шенелде негелделери-биле ажылдаарынче киирген. Ол шенелдеде 2,3 муң каттыжышкыннар болгаш бүдүрүлгелер киржип турар.

Эрткен чылдың 1-ги кварталы-биле деңнээрге, шенелдеге киржип турар каттыжышкыннарның болгаш бүдүрүлгелериниң көргүзүглери элээн экижээн. Министерстволарның кезээде айыттынган хүлээлгелерин күүседиишкининиң деңнели бедээн. Белорус болгаш Литва ССР-лериниң чиик үлетпүрү, Украин ССР-ниң, Белорус ССР-ниң, Азербайджан ССР-ниң, Молдав ССР-ниң, Латвия ССР-ниң болгаш Эстон ССР-ниң аъш-чем үлетпүрү, Белорус ССР-ниң эът болгаш сүт үлетпүрү база Украин ССР-ниң тус чер үлетпүрү продукцияны бүдүрер болгаш чорудуп бээр талазы-биле хүлээлгелерин долузу-биле күүсеткен.

Бүгү чуртка продукцияның эң чугула хевирлериң бүдүрүп үндүргени: электри энергиязы — 421 миллиард киловатт-шак; нефть (газ конденсады-биле кады) — 147 миллион тонна; газ — 160 миллиард кубометр; хөмүр-даш—185 миллион тонна; кат 36,4 миллион тонна; кара металлдар прокады (белен болганы) 25,8 миллион тонна; ваң хоолайлар—4,6 миллион тонна; минералдыг чемиштидилгелер (чемгир бүдүмелдериниң 100 хуузунга деңнээрге) — 7,7 миллион тонна; үнүш камгалаар химиктиг чүүлдер — 155 муң тонна; демир болбаазырадыр станоктар — 621 миллион рубльге, ооң иштинде программа ёзугаар башкарар станоктар — 217 миллион рубльге; программа ёзугаар башкарар автоматтыг манипуляторлар (үлетпүр роботтары) — 3 муң кезек; приборлар, автоматчыдылга чепсектери болгаш оларга магадылал кезектер — 1,2 миллиард рубльге; санаалга техниказының чепсектери болгаш оларга артык кезектер — 0,9 миллиард рубльге; тракторлар — 13,2 миллион аът күштүг; көдээ ажыл-агый машиналары — 901 миллион рубльге; мал ажылының болгаш мал чеми белеткээриниң машиналары болгаш дериглгелери — 680 миллион рубльге; комбайннар тараа ажаап алырының — 28,8 муң кезек, кукуруза ажаап алырының — 0,6 муң кезек.

Ол ышкаш бүгү хевирлерниң пөс-таавылары — 3,0 миллиард дөрбелчин метрни; даараан кылыгларны — 6,5 миллиард рубльге; иштики болгаш даштыкы трикотажты — 432 миллион кезекти; идиктерниң — 202 миллион эжешти; эътти (күрүне курлавырларының чиг эдинден) — 2,6 миллион тоннаны; колбаса кылыгларын — 936 муң тоннаны; балык консерваларын-биле каш балыктан аъш-чем продукциязы — 1,6 миллиард рубльге; чалаң сүт продукциязы (күрүне курлавырларының чиг эдинден) — 7 миллион тоннаны; кондитер кылыгларын — 1,1 миллион тоннага; консерваларны — 2,9 миллион чижегдеп алган банканы; шактарны — 16,3 миллион кезекти; фарфор-фаянс болгаш майолик саваларын — 232 миллион рубльге; телевизорларны — 2,2 миллион кезекти; ооң иштинде өңнүг көргүзер телевизорларны — 0,9 миллион кезекти; соодукчуларны болгаш морозильниктерни — 1,4 миллион кезекти; чиик автомобильдерни — 331 муң кезекти; мебельди — 1,9 миллиард рубльге бүдүрүп үндүрген.

Үлетпүр продукциязының колдуу чугула хевирлериниң хөй кезиин бүдүрери ковудаан. Чамдык кылыгларны кылып үндүрери эрткен чылдың 1-ги квартылындан элээн эвээжээн.

Газ тывар ының, дизель оддаар сүтүүн, одаар мазутту, чамдык өңнүг металлдарын, металл кезер станоктарны, үлетпүр роботтарын, приборларын, автоматчыдылга херекселдерин болгаш санаалга техниказын, нефть аппаратуразын, автомобильдерин, тракторларны болгаш көдээ ажыл-агыйның чамдык машиналарын, экскаваторларны, хевец-саазын болгаш торгу пестерин, даараныга кылыгларын, эътти, чалаң сүт продуктуларын, мал саржаан, чемге херегләэр балык продукциязын, консерваларны, мебельди бүдүрериниң планы күүсеттинген.

Бедик бүдүрүкчүлүг техниканы болгаш дешпилгелиг технологияны бүдүрүлгеге ажыглаап киирери уламчылап келген. Бирги кварталда бүдүрүлгелерге 1,5 муң автоматтыг, ротор болгаш механизастаан шугумнарын тургускан, 1 муң участоктарны, цехтерни, бүдүрүлге кезектерин комплекстиг механизастаан болгаш автоматчыткан, технологтуг чорудуглары автоматтыг башкарылганың 17 системазы тургустунган. Кара металлургияда, машина тудуунуң адырларында чоннуң херегцел бараанарын бүдүрер бүдүрүлгелерде продукцияның чаа хевирлериң кылбаа-биле бүдүрери шиңгээткен.

Ынчалзажок продукцияны херекленикчилерге кирээлер ёзугаар бүдүрүп чорударының даалгалары долузу-биле күүсеттинмээн деп ТСЭ-ниң медээзинде айыткан. Хөмүр-даш үлетпүрүнүң, кара металлургияның, химия үлетпүрүнүң, минералдыг чемиштидилгелер бүдүрериниң, арга-ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш ажылдаар кылыр үлетпүрүнүң министерстволарының каттыжышкыннары база бүдүрүлгелери керээлиг хүлээлгелерин күүседиринге хожудаашкынныг болдурган.

Нефть тывар ының база баштай ажылдап кылырының, хөмүр-даш тывар ының, кара металлдарын белен прокадын, минералдыг чемиштидилгелер, синтетиктиг чуктар база пластмассалар, өскерлир токтун шиичедикчилерин, химиктиг дериг-херекселдер, прессттэр, даргаывзар машиналар, тудуг материалдар, саазын, цемент, хендирден болгаш дүктен пөстер, база чоннуң херегцел бараанарының кезе-даа чамдык хевирлерин бүдүрериниң планы күүсеттинмээн.

Чамдык каттыжышкыннар болгаш бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, бот-үнениң чылдаңың пландарын, чаа техниканы база дешпилгелиг технологияны шиңгээдириниң даалгаларын күүсетпээн, чоннуң херегцелинге таарышпас бараанарны бүдүрерин уламчылап келген.

Ажылдың чамдык талазында болдурган хожудаашкынны ажып эртер база планда болгаш социалистиг хүлээлгелерде көрдүнген көргүзүглерин чедип алыр дээш үлетпүрнүң ажылдакчылары чогаадыкчы күжениишкинерин улгаттырып, органзастыг чорукту база сагылга-чурумну бедидип турар.

(СЭТА).

«КЫЗЫЛ СУББОТА»: бедик бүдүрүкчүлүг күш ажыл

АК-ДОВУРАК

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың коллективи дүүн күш-ажылчы ээлчегже бедик тура-соруктуг, күш-ажылчы кей-аъттыг үнген. Цехтерге ажыл эгелээр мурнунда митингилер эрткилээн. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында доктаалы комбинаттың ажылдакчыларын чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерже сорук кииргени.

Күш-ажылчы байырлалга арыглал фабриказының дагдугу болбаазырадыр цехтериниң, комбинаттың руднигиниң коллективтери эң идепкейлиг киришкен. Рудниктен 135 кижи боттарының каминап алган материалдары-биле ажылдап хүнзээн.

Хоорайның школаларының өөреникчилери база субботникке боттарының улуг-хуузун киирип, хоорай чаагайжыдылгазынга, демир-дес, саазын чыгдазынга бедик идепкейин көргүскен. Аныяктар хоорайы часкы күш-ажылчы хүннүң түңнелинде улам аян кирип, арыг-силиг болган.

Беш чылдың фондузунче акдовуракчылар ниитизи-биле 10550 рубльди шилчидер.

ХОВУ-АКСЫ

Ленинчи субботник хүнүнге суурнуң күш-ажылчы ишчилери хынамчалыг белеткенгеннер. Субботникке шупту 2479 кижи ажылдаан. Оларның иштинден 998 кижи боттарының ажылдаар черлеринге үлүүн киирген. Ниитизи-биле ол хүн 8651 рубльдиң продукциязын бүдүрген. Беш чылдың фондузунче 4719 рубльди шилчиткен. Хову-Аксының амыдырал хандырылга комбинадының коллективи 140 рубльдиң ачы-дузазын чонга чедирген. Чаагайжыдылгага муң ийи чүс кижи киришкен.

Бүдүрүлгелерниң чамдык коллективтери боттарының каминап алган материалдары-биле ажылдаан. Ол чериниң эң улуг бүдүрүлгези — «Тыва кобальт» комбинаттан субботникке 1520 кижи киришкен. 2650 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилериниң чылдың-на ленинчи коммунистиг субботникке идепкейлиг киржири чаңчыл болган. Дүүн база-ла субботник хүнү массалыг боол, бедик күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүг байдалынга эрткен.

Район төвүнүң күш-ажылчы коллективтериниң хөй кезии планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Чижээлээрге, 741 дугаар көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның, «Сельхозтехниканың», боторуулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунуң ажылчыннары хүн нормаларын ажырган. Суурнуң бүгү-ле кудумчуларынга чаагайжыдылга ажылдары чоруттунган. Аңаа бедик идепкейни район төвүнүң өөреникчилери көргүскен.

Районнуң ажыл-агыйларының хову-шөлдеринге, фермаларга, малчын коданнарга ажыл хайнышкынныг болган. Ээзээ эвес хемчээлдиг черлер суггартынган, ниек, хөй кажааларының иштин аштаттынган, оларның үүрмек септелгези чоруткан.

Бүдүрүлге черлери ниитизи-биле 21 муң рубль түңнүг бараанныг продукцияны, оон иштинде 350 тонна асбести, 10 муң ажыг түүйбүнү, көдээниң ажыл-ишчилери 4 тонна сүттү, 600 кг дүкту бүдүрген.

Беш чыл фондузунче ниитизи-биле 15 муң рубльди барыын-хемчикчилер шилчидер.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК

Эртенгиниң сес шак четпээнде-ле районнуң ажыл-агыйларында, бүдүрүлге, албан организацияларында машина-балгат шимчеп, кижилер күш-ажылдың байырлалынче далажып кан.

«Кызыл суббота» хүнүнде районнуң үлетпүр бүдүрүлгелеринге 160, транспортка 297, тудуг объектилеринге 292 кижи боттарының туруштарынга бедик бүдүрүкчүлүг шалыпкын ажылдаан.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге бир муң ажыг чөөнхемчикчилер янзы-бүрү ажылдарны кылган. Оларның аразындан 193 кижи сүт-бараан фермаларынга ажылдаан.

Районнуң школачылары, башкылары ниитиди-биле Чадаана хоорайның, Бажын-Алаак, Хөндергей болгаш оон-даа өске сууруларының чаагайжыдылгазынга идепкейлиг, чангыс кижи дег киришкен. Олар кудумчу аштаар, ыяштар олуртурунга эрги боктарны үндүр сөөртүрүн шалыпкын чоруткан.

Каа-Хем разрезиниң Чадаана участогунуң коллективи коммунистиг субботникке белеткелди эки организастааны-биле, ол хүн 390 тонна хөмүр-дашты херелекчилерже чоруткан. Районнуң бүдүрүлгелери улустуң херелел бараанынарын 800 рубль түңнүг бүдүрген.

Автобүдүрүлгениң коллективи 2550 тонна чүъктерни сөөрткен.

Районнуң ажыл-ишчилери ол хүн ажылдаан акшазындан 11 муң 800 ажыг рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

БИИ-ХЕМ

Коммунистиг субботникке районнуң 6 муң ажыг ажыл-ишчилери киришкен. Боттарының ажылчы туруштарынга 3 муң ажыг кижи ажылдаан. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң 270, транспорттуң 145, тудуг организацияларының 280 ажылчыннары субботникче бир демниг үнгеннер. Оларның хөй кезии каминап алган материалдары-биле ажылдаан. Ол хүн 800 тонна чүъкту, 70 кубометр ыяшты сөөрткен, 17 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган, 15 километр орукту септеп чаарткан.

Совхозтарның 2 муң 700 ажыл-ишчилери «Кызыл суббота» хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының үлегерин көргүскеннер. Олар 6 коданнарның кажаазының өдээзин коптарарынга дузалашканнар. Ниитизи-биле 90 тонна мал чемин сөөрткен, 300 тонна чемишчидилгени шөлдерже чедирип төккен. Район коммунистиг субботникке ажылдааны акшаның 12 муңун беш чыл фондузунче шилчидер.

ТАҢДЫ

Районнуң ажылчы чоннары В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл оюн төлептиг иш-биле демдеглеп, күш-ажылдың чаңчыл болган байырлалынга — ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде ажылдың участок бүрүзүнге демниг, организастыг ажылдаан. Ол хүн 11360 кижи ажылче үнген болгаш 3300 [illegible] черлеринге ажылдап хүнзээннер.

Коллектив, бригада бүрүзү «кызыл суббота» хүнүнде кылыры-биле көрдүнген ажылдарын бүрүн күүсеткен. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде районнуң тудугжулары 12 500 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Тудуг бригадалары ол хүн ажыглалга кирер чуртталга бажыңнарынга бүдүрүкчүлүг ажылдааннар. Хлеб заводунуң коллективи субботник хүнүнде үш ээлчег-биле ажылдаан. Ыяш ажыл-агый черниң, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң ажылчыннары боттарының ажылдаар черлеринге база бүдүрүкчүлүг ажыл-биле коммунистиг субботник хүнүн демдеглээннер.

Районнуң совхозтарынга, малчын коданнарынга, сүт-бараан фермаларынга ажылчы ол хүн хайнышкынныг болган. Күш-ажылдың байырлалынга ажыл-агыйлардан 2640 кижи киришкен болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Көдээниң ишчилери ол хүн 1100 гектар шөлге минералдыг чемишчидилгени төккен, совхозтарның механизаторлары часкы хову ажылдарынга белеткелин, машина-техниканың белеткелин хынап, оларның септелгезин чоруткан. Малчыннар, саанчылар күш-ажылдың байырлалынга идепкейлиг киришкен.

Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдып, ногаанчылар улуг ажылдар кылдынган. Аңаа районнуң улуг, бичии чурттакчылары кудумчуларга, аллеяларга тарымал үнүштерни тарып, штакетник-херимнерни септеп, чугайлап, ашталга-арыглалды чоруткан. Школачылар сезен тонна металлоломну чыгган.

Районнуң ажыл-ишчилери коммунистиг субботник хүнүнде ажылдап алган акшазындан беш чылдың фондузунче 18 150 рубльди шилчидер.

УЛУГ-ХЕМ

Пролетариаттың улуг баштыңчызы В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл болганынга тураскааткан коммунистиг субботникче Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилеринден шупту сес муң 788 кижи бир демниг ажылдап үнген.

Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде тудуг объектилеринге 632 кижи ажылдап хүнзээш, беш муң ажыг рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрген. 27,5 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын тудугжулар боттары кылган.

Районнуң ажыл-агыйларындан үш муң 200 ажыг кижи улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга ажылдап хүнзээн. Чүгле одаар ыяш болгаш тудуг материалдары белеткеп, тайгага ажылдааннар 31 кубометр токпакты каккан, 17 кубометр дилиг материалдарын, 1,5 кубометр брусту белеткээн.

Саржаг заводунуң ажылчыннары боттарының ажылчы туруштарын ээлеп хүнзээш, үш тонна сүттү, 100 кг үсту ылгап белеткээн. Садыг ажылдакчылары чүгула херэглелдиң ийи муң ажыг рубльдиң бараанналарын саарган.

«Кызыл субботада» каминап алган кывар-чаар материалы-биле чолаачылардан болгаш механизаторлардан 155 кижи ажылдааш, чолаачылар 2,4 муң тонна чүъктерни сөөрткен. А механизаторлар шык базырышкынынга ажылдаан.

Район иштинде чаагайжыдылгага ажылдаан ийи муң 700 кижиден ангыда чеди муң ажыг школачылар боттарының школаларының девискээриниң чаагайжыдылгазынга, сүт-бараан фермаларынга, хову тургагларынга кажаа-херим чугайлап, тараа, шөлдериниң дажын, хараганын аштаан.

Улуг-хемчилер субботник хүнүнде ажылдап алган акшазындан 13 муң рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

БАЙ-ТАЙГА

Дүүн эртенгиниң 8 шакта СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң бажыңының чанынга В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан коммунистиг субботниктиң киржикчилери — район төвүнүң ажылчы чоннары чыглып келген. СЭКП райкомунуң ийиги секретары, субботник эрттирер штабтың начальниги М. Д. Хара-Сал күш-ажылдың байырлалы эгелээни-биле холбаштыр байыр чедиргеш, бүдүрүкчүлүг ажылдарынче кыйгырган. Аңаа чүве чугаалаан районнуң септелге-тудуг участогунуң начальниги В. Б. Донгак, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даарганыкчызы Б. Кончук болгаш өскелерден шалыпчы, эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнген.

Субботникке районда 5710 кижи киришкен, оларның иштинден каминап алган кывар-чаар материалдары, одаар чүүлү-биле ажылдааннар ээзээ эвес. «Мурнаачы» совхозтуң чолаачызы К. Донгак каминап алган кывар-чаар материалы-биле 100 тонна чүъкту сөөрткен.

Бай-тайгажылар бүдүрүкчүлүг ажылдап турган 80 кубометр тудуг ыяжын, 100 кубометр одаар ыяшты белеткээн. 100 га черге органиктиг чемишчидилгени төккен. 80 га черни аңдарган болгаш өске-даа ажылдарны кылган. Суурлар чаагайжыдылгазынга чурттакчы чон, школачылар идепкейлиг киришкен.

Районнуң ажылчы чоннары ажылдап алган акшазындан 4810 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

СҮТ-ХӨЛ

Районнуң ажыл-ишчилери ленинчи коммунистиг субботникке бедик көдүрлүүшкүннүг киришкен. Ол хүн ниитизи-биле районга 11,6 муң рубльдиң ажылдары кылдынган болгаш беш чыл фондузунче 3805 рубльди шилчидер.

Тудуг объектилеринге, хову-шөлдерге, фермаларга, хойжу бригадаларга дыка хөй кижилер боттарының туруштарынга ажылдааннар. Совхозтарның фермаларынга саанчылар, кадарчылар 97 кижи ажылдап хүнзээн болгаш 3300 литр сүттү саггаш, курүүге дужааган.

Ол хүн 195 тонна чүъкту сөөрткен, чолаачылардан 44 кижи боттарының каминап алганы кывар-чаар материалдарынга ажылдаан.

Каа-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажыл хайныгып, кижилер улуг-нормазы ажыр күүседип турган. 30 кубометр тудуг ыяжы, 120 кубометр оттулар ыяш, 10 кубометр дилиг материалдары белеткеттинген.

«Алдан-Маадыр» совхозка 360 баш хой кирер бир кажааны, хураганга 2 кажааны, кыштагда бир чоотталга бажыңны, гаражты; «Карл Маркс» совхозка кажаа туткан.

Механизаторлар, суггатчылар хову-шөлдерге ээзээ эвес ажылды кылган. 235 гектар девискээрниң шыгын базырган, 35 гектарны суггарган. 15 гектар черни аңдарган.

Ажыл-агыйларга өшкү кыргылдазын чоруткан болгаш ол хүн 5 тонна ажыг өшкү дүгүн кыргып алган.

Район болгаш совхозтар төптеринге, чурттакчылыг суурларга чаагайжыдылгага хөй кижи киришкен.

ТЕС-ХЕМ

В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникке районнуң ажылчы чоннары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг киришкеннер. Районда ниитизи-биле 4460 кижи күш-ажыл байырлалынга киржип, олардан 1900 кижи боттарының ажылдаар черлеринге турган.

Каминап алган материалдары-биле чеди коллективтен ниитизи-биле 52 кижи түс-түс черлерге ажылдаан болгаш 4380 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер. Шак ындыгларның аразынга «Тес-Хем» совхозтуң механизатору Седен-оол Седип-оолду, № 1070 КМК-ның чолаачызы Сергей Айыжы дээш өскелерни-даа киириштирип болур. Чолаачы Сергей Айыжы каминап алган кывар-чаар чүүлү-биле ол хүн 560 тонна-километрниң ажылын кылган.

Районнуң шупту суурларынга, ажыл-агыйларынга ол хүн ажыл хайнышкынныг болган. Чаагайжыдылга ажылдарынга хөй кижи киришкен. Малчыннар кышты эки доозарынче сагыш салбышаан, келир кышка белеткелге хамаарышкан ажылдарны кылган.

«Чодураа» совхозтуң сураглыг хойжузу Н. С. Данзурун бо хүннерге чедир төрүүр чүс хойга онаашкан 112 хураганны ажаап доруктурган. Коммунистиг субботникте малчын тура-соруктуг ажылдап, келир кышка белеткелди чоруткан. Тываның экономиказы болгаш социал хөгжүлдезин [illegible] хамаарышкан СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында көрдүнген хемчеглерге, эш-өөрү-биле бир демей, ук малчын улам сорук кирип ажылдап турар. Коммунистиг субботникке ажыл-ишчилер шупту бедик инициативалыг киришкеннер.

ТОЖУ

В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл болган оюнга тураскааткан коммунистиг субботникке районнуң ажыл-ишчилери, чурттакчы чону идепкейлиг киржип, ажылдың участок бүрүзүнге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар. Күш-ажылдың байырлалынга районга ниитизи-биле 2200 ажыг кижи киришкен. Бүдүрүлгелерден 78 кижи ол хүн каминап алган материалдары-биле ажылдаан. Коммунистиг субботник хүнүнде 630 кубометр тудуг ыяжы, 40 кубометр дилиг материалдары, 1190 кубометр одаар ыяш белеткеттинген.

«Тоора-Хем» совхозтуң ажыл-ишчилери субботникке ажылдаан акшазындан 840 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер. «Май 1» совхозтуң ажыл-ишчилери Ий ортумак школазынга 415 кубометр одаар ыяшты белеткеп бергеннер. Совхозтуң малчыннары ол хүн кажаа-хораа ашталгазынга, оон септелгезин кылырынга ажылдаан. Ук совхозтан күш-ажылдың байырлалынга 270 ажыг кижи киришкен, 620 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Район эмнелгезинден 89 кижи субботникче үнген болгаш 410 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Районнуң ажылчы чону ленинчи коммунистиг субботникте ажылдаан акшазындан 8280 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

МӨҢГҮН-ТАЙГА

Ыраккы Мөңгүн-Тайганың ажыл-ишчилери Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл болур оюн шалыпчы ажыл-иш-биле демдеглээн. Коммунистиг субботник хүнүнде 2870 кижи бир демниг ажылдап үнгеш, 13 муң 9[illegible] рубльдиң ажылын бүдүрген. 489 кижи боттарының ажылдаар черлеринге база-ла бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

Районга коммунистиг субботник эрттирер штабтың хуваганын ёзугаар күш-ажыл байырлалының киржикчилери ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозка орук кылырынга, «Мөген-Бүрен» совхоз-биле аргыжар орукка көвүрүг тударынга, малчыннарның чазагларын септээринге, кыдыг черлерде ажылдап, чурттап турар малчыннарга чунар-бажың тударынга болгаш бар чунар-бажыңнарны септээринге, тудугжулар чуртталга бажыңнарын тударынга, школаларга одаар ыяш белеткелинге, суур чаагайжыдылгазынга дээш киришпээн-ве ажылы чок.

Район төвү Мугур-Аксы суурну болгаш өске-даа чурттакчылыг суурларны чаагайжыдыр талазы-биле улуг ажылдар кылдынган. Албан, организация черлериниң болгаш хууда бажыңнарның даштын аштап, штакетниктерни чаартып, чугайлаан.

Мөңгүн-тайгажылар «кызыл суббота» хүнүнде ажылдаан акшазындан 3771 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

ӨВҮР

Частың болгаш күш-ажылдың байырлалы — коммунистиг субботникче өвүржүлер бир демниг үнүп, ол хүн бедик бүдүрүкчүлүг, сорук киришкиннин ажылдааннар. Ниитизи-биле ол хүн субботникке 3862 кижи киришкен болгаш 6970 рубльдиң янзы-бүрү ажылдарын кылганнар. 427 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааннар.

Субботник эгелээр мурнунда районнуң совхозтарының, бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының ажыл-ишчилери кыска митингилерге киришкен. Мурнакчы ажылчыннар аңаа чүве чугаалап тура, субботник хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле Төрээн чурттуң чечектелиишкининге үлүүн киирерин кыйгырганнар.

Тудуг организацияларының ажылчыннары чуртталга бажыңнары тударынга болгаш одаар ыяш белеткелинге ажылдааннар. 440 кубометр токпак ыяш белеткеттинген. Септелге-тудуг участогунда К. Моңгушка болгаш С. Сандыкка удурткан тудугжу бригадалар ийи аал чурттаар бажыңнар тудуунга ажылдап, хүн нормазын ажыр күүсеткеннер. Оруктар септелге-тудуг эргелелиниң грейдеризи Н. Канчыыр-оол Хандагайты — Саглы аразының оруунуң 30 километр участогун дескилеп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

Малчыннарга шеф дузазын көргүзеринге база хөй кижи киришкен. Ол хүн 8 хой кажаазын септээн, «Кызыл-Тук» совхозка 2 малчынның бажыңын, 1 чунар-бажыңны чедир туткан. Малчыннар боттары база субботникке идепкейлиг ажылдаан. Бо хүннерге чедир төрээн 357 хоюндан чаңгыс-даа хураган хоратпаан «Торгалыг» совхозтуң хойжузу Б-С. Донгак хойларынга чайгы кажааны тудуп дооскан.

Чаагайжыдылгага 1524 кижи ажылдаан. Школаларның өөреникчилери база аңаа киришкен.

Районнуң ажыл-ишчилери «кызыл субботадан» беш чылдың фондузунче 2739 рубльди шилчидер.

КАА-ХЕМ

В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнге тураскааткан чаңчыл болган коммунистиг субботник хүнүн Каа-Хем районнуң ажылчы чоннары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг уткаан. Олар бирги кварталда күрүнеге мал ажылының продукциязын садар талазы-биле планнарын чедиишкиннии күүсеткеш партия обкомунуң республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Районнуң бүдүрүлге, тудуг, коммунал-амыдырал хандырылга коллективтери база планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен.

Частың, күш-ажылдың байырлалы — коммунистиг субботник районнуң күш-ажылчы коллективтеринге, суурларынга, ферма бригадаларынга кыска митингилер-биле бедик көдүрлүүшкүннүг эгелээн.

«Шупту — коммунистиг субботникче!» деп лозунгнуң адаа-биле күш-ажылчы байырлалга ол хүн 6680 кижи киришкен. Оларның дөрт муң ажыы боттарының ажылдаар черинге, дөртен ужу боттарының каминап алган материалдары-биле ажылдаан. Субботник хүнүнде алды муң ажыг рубльдиң үлетпүр продукциязы, ол дөрт муң ажыг рубльдиң тудуг-монтаж ажылы кылдынган.

Районнуң совхозтарының механизаторлары хөрзүнүң часкы болбаазырадылгазын чоруудуп, септелгеге, үрезин арыглаашкынынга ажылдаан. Малчыннар боттарының чымыштыг ижин уламчылап, ниити херекке үлүүн киирген. Районнуң школачылары субботник хүнүнде кажааларының өдээн аштап, арыглаарынга, тудугларда дузалал ажылдарга, чаагайжыдылгага идепкейлиг киришкеннер.

КЫЗЫЛ РАЙОН

Коммунистиг субботник хүнүн суурнуң бүгү ажылчы чону бедик көдүрлүүшкүннүг уткаан. Тут-түс ажыл-агыйлар болгаш бүдүрүлге коллективтери кылыр ажылдарын баш бурунгаар тодараткан. Ол хүн субботникке 9015 кижи аңгы-аңгы участоктарга ажылдаан. Ниитизи-биле беш чылдың фондузунче 8975 рубльди шилчидер.

Ажыл-агыйлардан 1902 кижи субботникке киришкен. А каминап алган материалдары-биле 1080 кижи үлүүн каткан. № 62 КМК-ның ажылчыннары девискээрин арыглап-аштаан. Олар 2800 рубльдиң ажылын кылган. Беш чылдың фондузунче 250 рубльди шилчидер. Көдээ ажыл-агый ажылдакчылары тарылга мурнунуң ажылдарын чоруткан. Кыштагларда мал кажааларын септээринге база хөй кижи киришкен. Тудуг-монтаж ажылдарын ниитизи-биле 13100 рубльге чоруткан. Ол ышкаш чаагайжыдылгага суурлардан 4255 кижи киржип, ажыктыг ажылдарны кылган. Каминап алган материалдары-биле 86 кижи ажылдаан. Коммунистиг субботник хүнүнде районнуң ажыл-ишчилери бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

ЭРЗИН

Эрзинчилер коммунистиг субботникке белеткелди баш бурунгаар-ла чорутканнар. Районга ниитизи-биле үш муң ажыг кижи коммунистиг субботникке киришкен. Сес чүс кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан. 12,5 муң ажыг рубльдиң ажылын ол хүн кылган болгаш 5,7 муң рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Тудуг-монтаж ажылдарын 2250 рубльге кылган, одаар ыяшты белеткээн, тос кубометр ыяшты дилдирген. Районнуң ажыл-агыйларының малчын коданнарда он бажыңны, он сес хөй кажаазын база септээн. Районда мурнакчы коллективтериниң бирээзи чоннуң амыдырал хандырылгазының ажылдакчылары күш-ажыл байырлалының хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар. Чонга ачы-дуза чедирер талазы-биле 439 рубльдиң ажылдарын кылган.

Суурлар чаагайжыдылгазынга ол хүн хөй кижи киришкен. Чаагайжыдылга талазы-биле 2500 рубльдиң ажылдарын кылган. Оон-биле чергелештир районнуң ажыл-агыйлары часкы чер аңдарылгазын чүс гектар черге чоруткан.

Районнуң бүгү ажылчы чоннары коммунистиг субботникке эң идепкейлиг, бедик көдүрлүүшкүннүг киржип, организастыг чоруун база катап көргүскеннер.

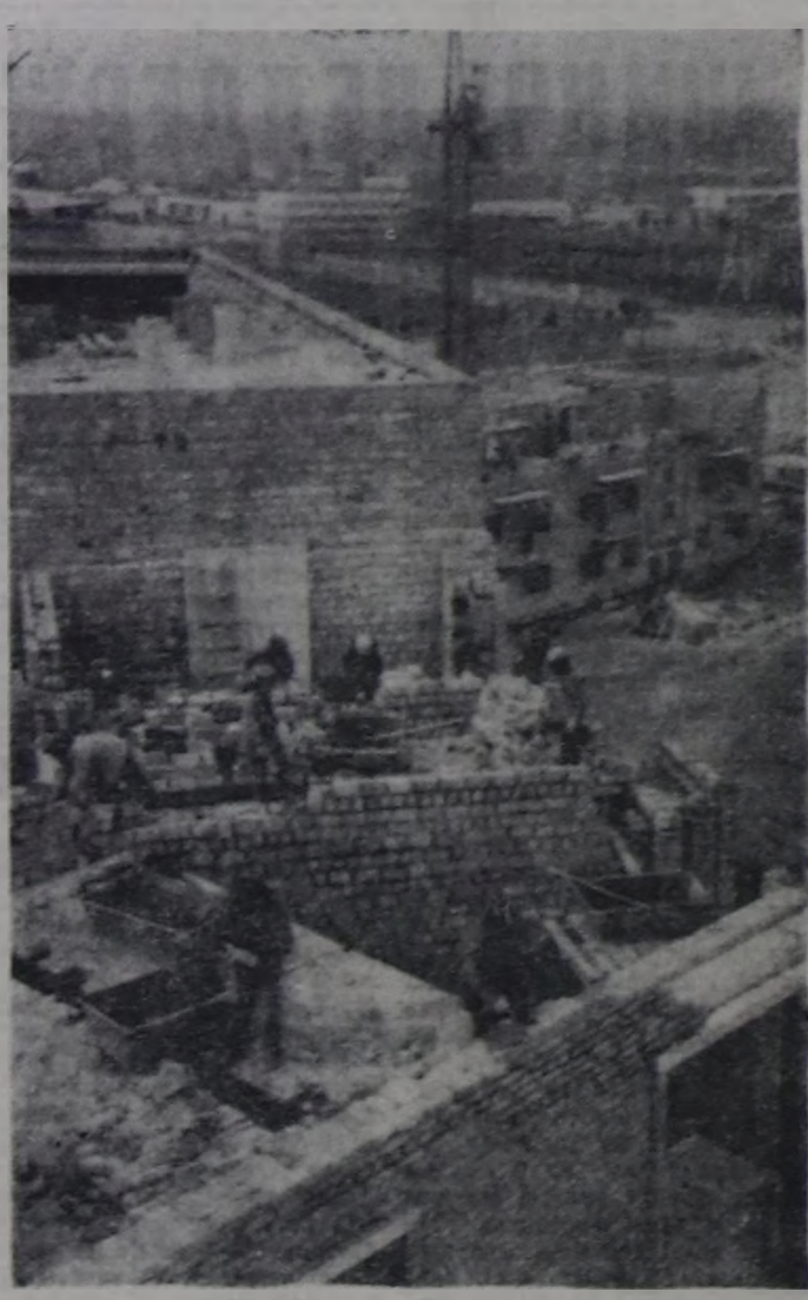

ЧУРУКТАРДА: субботник үезинде.
В. КАРА-САЛДЫҢ болгаш О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Бөгүн—Совет эртемниң хүнү

ШИНЧИЛЕЛДЕРЖЕ ХАНЫЛАВЫШААН

Совет эртем ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын бо чылын онзагай болгаш харысалгалыг үеде эрттирип турарлар. Онзагай байдал чүдел дизе, улуг Тиилелгениң алдарлыг юбилейи— 40 чыл удавас. Совет улус партиязының ээлчеглиг XXVII съездизин төлептиг уткуурунга белеткенип, бистиң чурттуң улус ажыл-агыйының он ийиги беш чылдагы планын тодаргайлап тургузуп турары-биле онзагай.

Совет эртемденнериниң бүгүде күженишкиннери, ажыл-херектери, шинчилелдери, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче, чурттуң бүдүрүкчү күштериниң сайзыралын эртем-техника талазы-биле ханыладырынче угланган.

Сөөлгү чылдарда республиканың эртем албан черлериниң саны көвүдеп, эртем шинчилелдериниң тематиказы калбарган. Мооң мурнунда чылдарда шинчилелдер колдуунда төөгү, филология талазы-биле чоруттунуп турган болза, ам экономика болгаш бойдус эртеминиң янзы-бүрү айтырыглары бистиң шинчилелдеривиске кирип турар апарган.

Республикада алды эртем албан чериниң болгаш үш дээди өөредилге черлеринде 250 эртем ажылдакчызы, оларның аразында 80 ажыг эртем кандидаттары база доктор бар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының кол институттарының экономика болгаш геология лабораториялары, Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг Көдээ ажыл-агый академиязының Сибирьде экономика институдунуң сектору Тывада ажыттынгылаан. Улуг эртемниң бо бичии салбырлары, бир талазында, республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезин баш бурунгаар тодаргайлаарынга киржир, ооң-биле кады Эртемнер академияларында планнаттынган тускай шинчилелдерни база чорудар соруглалыг.

РСФСР-ниң чырыдышкын, көдээ ажыл-агый, мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарының кол институттарының лабораториялары болгаш дуржулга станциялары база бисте ажылдап турар. Тывага эртемниң эң-ле баштайгы албан чери, ооң кол өзээ Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институду болуп турары билдингир. Бо институттуң коллективи эртем-шинчилел ажылдарының планын чыл бүрү күүседип, чедиишкиннерлиг болуп турар. Гуманитарлыг болгаш шинчилел эртемнериниң талазы-биле институттуң парлап үндүрген ажылдары республиканың культура амыдыралынга, чырыдышкын херээнге улуг салдарны чедирип келген. Чүгле 1981—1984 чылдарда янзы-бүрү темаларга он ийи номну институт парлаткан. Оларның аразындан «Улуг Октябрьның оруу-биле», «Тыва улустуң социализмче төөгүлүг оруу», «Тыва төөгүзүнүң айтырыглары» деп номнарны адап болур. Амгы үеде Я. Ш. Хертектиң, И. Т. Кызыл-оолдуң кылган словарьлары белеткеттинген.

Институтта хоочуя эртемденнер Ю. Л. Аранчын, Д. А. Монгуш, М. Х. Маңнай-оол олар-биле кады эртемге сундулуг аныяктар өзүп орар. Аныяк эртемден К. А. Бичелдей бо чылын кандидат диссертациязын камгалап алган. Алыс черле эртем талазы-биле интеллигенцияның өстүрериинге институт улуг идигни берип турар.

Бо институттуң ажылы-биле чоок темалыг шинчилел ажылдарын Кызылдың башкы институдунуң эртемденнери чорудуп турар. Институттуң коллективи республикага дээди эртемниг башкылар белеткээр кол ажылы-биле кады улус ажыл-агыйынга, чырыдышкын херээнге эргежок чугула эртем ажылдарын белеткегилээн. Оларның аразындан профессор Ш. Ч. Саттың «Тыва дыл», В. Л. Биче-оолдуң «ТАР-ның хөй-ниити организацияларының төөгүзү», Л. П. Салчактың «Тывада школа чаңының интернаттарының дугайында» деп ажылдары көскү черни ээлеп турар. Х. О. Ондарның, Ю. А. Хороватуң, К. Б. Салчактың киржилгези-биле эрткен чылын чамдык номнарны парлап үндүрген.

Башкы институдунуң база Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының физика, химия, математика кафедраларында ук эртемнер айыы-биле нарын теоретиктиг болгаш технологтуг шинчилелдер, шенелделер база чоруттунуп турар.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле эртем ажылы Тывага 1934 чылдан эгелээн деп санаар болза частырыг чок — мынчан Тываның Көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязы ажыттынган. Эрткен чылын ук эртем албан чери чартык чүс чыл юбилейин демдеглээн. Бо эрткен үеде Тывага чер, мал ажылын эртем ёзугаар сайзырадыр талазы-биле бо албан чери үлүүн киирип келген. Станция ниитизи-биле янзы-бүрү темаларлыг эртем-бүдүрүлгениң төп шенелде ажылдарын чорутпушаан, күрүнеге чылдың-на 30 ажыг муң рубльдиң орулгазын киирип турар.

Республикага көдээ ажыл-агыйның моон соңгаар сайзыраарынга Иркутскиниң көдээ ажыл-агыйның экономика институдунуң Тывада сектору шинчилел ажылдарын чорудуп, рекомендацияларны берип турар. Эртемнер академиязының Сибирь салбырының тускай институттарының эртем лабораториялары бисте ажыттынганындан бээр элээн үе эрте берген.

Экономика лабораториязы — Тываның улус ажыл-агыйының хөгжүлдезин эртем ёзугаар анализтеп, ооң келир үезин тодаргайлаар соруглалыг. Лабораторияның штаттыг ажылдакчылары эвээш-даа болза, сөөлгү чылдарда элээн ажылдар кылдынган. Улус ажыл-агыйының адырларында чедиишкиннерни шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны илередип, келир үеде республиканың бүдүрүкчү күштерин сайзырадыр чамдык аргаларны лаборатория өөренип көрүп, тодараткан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының геология болгаш геофизика институдунуң Тывада геология лабораториязы Тывага казымал байлактарының чаа курлавырларының кайда тыптып болурун эртем ёзугаар илередир аргаларны өөренип турар. Лаборатория болуунуң эртем ажылдарынга үндезилеп алгаш, моон соңгаар казымал байлактарны дилээр ажылдарның уун айтып, сүмелерни белеткээр. Сөөлгү чылдарда бо коллективтиң ажылы багай эвес түңнелдерлиг болган. Сөөлгү чылдарда безин 25 хире аттыг номнарны болгаш эртем талазы-биле чүүлдерни парлаткан. Келир үеде Тывага геология, дилег-шинчилел ажылдарын чорударынга эргежок чугула Тываның тускай картазын Бүгү-эвилелдиң геология институду болгаш Тываның геология-шинчилел экспедициязы-биле кады белеткээн.

Амгы хүннерде бистиң республиканың эртем албан черлеринде чоруттунуп турар чамдык ажылдарның байдалын кысказы айтырга мындыг байдалдыг-дыр. Моон соңгааргы сорулгалар кандыгыл? Эгелеп алган болгаш кылыр деп турар эртем-шинчилел ажылдарын канчаар дүргеп, шынарлыг кылдыр доозары, шинчилээри — сагыш салыр чүүлдериниң ол.

Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунга көрген болгаш бо талазы-биле тускай доктаалды хүлээп алганы бистиң шуптувусту улам хей-аът киирип турар. Бо бүгүге харыы кылдыр республиканың эртем албан черлери боттарының мурнунда салдынган улуг сорулгаларны шиитпирлээр дээш бүгү күжүн салып ажылдаар.

К. КУЖУГЕТ.

СЭКП Тыва обкомунуң чанында эртем чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, геология лабораториязының эргелекчизи, геология-минералогия эртемнериниң кандидаты.

ГЕОЛОГИЯ ЛАБОРАТОРИЯЗЫНДА

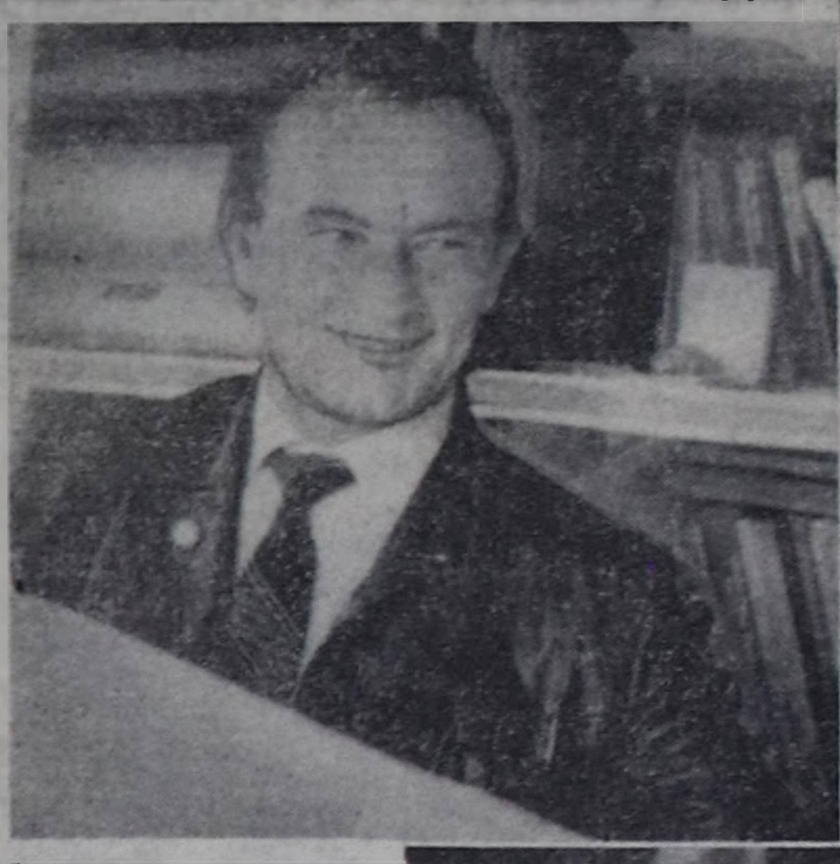

Тываның улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге, республиканың бүдүрүкчү күштерин сайзырадырынга Тывада чоокта ажыттынган геология лабораториязының киирип турар үлүү эвээш эвес. Эрткен чылдарда ол эртем албан чери элээн ажылдарны боттандырып чоруткан. Моон соңгаар кылып чорудар ажылдар конгу хөй, перспектива улуг.

Лабораторияның эртемденнери боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээр дээш күженишкинниг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының геология болгаш геофизика институдунуң Тывада геология лабораториязының улуг эртем ажылдакчызы, геология-минералогия эртемнериниң кандидаты Владимир Ильич Лебедев (ортузунда с о л а г а й талазында) Тывада 1960 чылдан бээр ажылдап турар. Ол парлаттынган 58 эртем ажылдарлыг, ооң иштинде дөрт монография база бар. Амгы үеде Тывада, черле ниитизи Сибирьде кобальтының чиг эт баазазының сайзыралын эртемге үндезилеп шинчилеп турар, ол совет-моол эртем экспедициязының составынга чылдың-на кирип келген.

Улуг инженер Чойганмаа Кыргысовна Ойдуп база инженер-геофизик Елена Дмитриевна Шабалинская (олар казымал байлактарны шинчилээр талазы-биле эртем ажылдакчылары) лабораторияның эргелекчизи К. С. Кужугет-биле (адаанда чурукта) кады турары; инженер Игорь Викторович Молчанов, эртем ажылдакчызы Геннадий Иванович Добрянский-биле кады турлар (үстүнде чурукта).

О. ОХЕМЧИКТИҢ сөзү болгаш фотолары.

«АНЫЯК ГВАРДИЯНЫҢ» МӨҢГЕ ОДУ

Шахтёрларның Краснодон хоорайының төвүнде бедигээште беш аныяк оолдар болгаш кыстар туг чанында турар. Ол болза Совет Эвилелиниң Маадырлары аныяк-гвардейжилер —Олег Кошевойга, Ульяна Громовага, Иван Земнуховка, Сергей Тюленинге, Любовь Шевцовага тураскаал-дыр. Оларны даңгырак хүлээн ап турар кылдыр сиилбип көргүскен.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелеп турда, оларның хөй кезии он сес безин хар четпес турган. Краснодонну болгаш ол районну фашистерниң эжелеп алганы баштайгы хүннерден эгелээш-ле, «Аныяк гвардия» дээр чажыт комсомол организациязы хөделип эгелээн. Чажыт партия организациязының «Аныяк гвардияның» штавын дамчыштыр дорт удуртуп турганы ол организацияга чүс ажыг аныяк краснодончулар бактаап турганнар. Чажыт ажылдакчылар хуудустарны тарадып, харылзааны үреп, бүдүрүлге черлеринге үрегдээшкиннерни кылып, электри станциязын чыскаалдаа үндүрүп, Германияже тараа сөөртүрүн узуп, шөлдерде сараттаан тарааны өртедип турганнар. Аныяк гвардейжилерниң согуушкун кылыр бөлүктери оруктарга немец автомашиналарны узуткаарының талазы-биле халдаашкыннарны чедиишкинниг кылып турган. 1942 чылдың ноябрь 7-де эжелеттирген Краснодонуң кырынга сес кызыл туг куску хатка киискип үнген. Аныяк гвардейжилер Первомайск эмнелгезинден туттурган шериглерни хостаан, ооң соонда Волченск хуторга турган туттурган шериглер лагериндеп совет дайынчыларны база хостааннар. 1942 чылдың декабрь 6-ның дүнезинде күш-ажыл биржазын өртедипкеннер. Германияга кулдакпышкынче сүрүп аппаар дээш фашистерниң белеткеп алганы документилерин отка өртедип каан.

Совет Армия Донбасска чоокшулап келирге, чажыт ажылдакчылар тура халыышкынга белеткенип турганнар. Бужар-чүдек оскерликчи чорук ол организацияның ажыл-чорудулгазын ара соксаткан. Аныяк гвардейжилерниң хөй кезиин тудуп алгаш болгаш араатанзыг хилинчектээшкинниң соонда, шахта таңмызынче киир октапкан.

1943 чылдың февраль айда Совет Армияның кезектери Краснодонну хостап алган. Хилинчектеттирип өлүрткен чажыт ажылдакчыларның, оларның-биле кады краснодончу чажыт организацияның удуртукчулары коммунистер Ф. П. Лютиковтуң, Н. П. Бараковтуң, «Аныяк гвардияның» штаб кежигүннери Ульяна Громованың, Иван Земнуховтуң, Сергей Тюленинниң болгаш өскелерниң-даа мага-боттарын шахта оңгарындан уштулгаш, хоорайның төп шөлүнде ха-дуңма хөөрүнге ёзулал-биле орнукшуткан. Аныяк гвардейжилерниң өлүм чок маадырлыг чорууун дугайын Александр Фадеев бодунуң романынга бижээн. Аныяк гвардейжилерниң аттары-биле кудумчуларны, шөлдерни болгаш шахталарны, школаларны болгаш культура ордуларын адаглаан. Краснодончуларга база бир тураскаал оларның төрээн хоорайының чаа тудуглары боор турар. «Аныяк гвардияның» Мөңге одунуң чалбышталып турары Краснодонга бистиң чырыткылыг бо хүнүвүс дээш амы-тынын берген кижилерни сактып, оларга мөгейер дээш муң-муң кижилер кээп турар.

ЧУРУКТА: «Аныяк гвардия» дээр чажыт организацияның дириг арткан кежигүннериниң бирээзи 1-ги рангының капитаны, Ленинградтың дээди шериг-далай инженер училищезиниң башкызы Василий Иванович Левашовтуң краснодончуларга аалдап чорааны үезинде.

Л. САМСОНОВ биле А. АЗРИЕЛЬДИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АМЕРИКАГА ХҮРЕШКЕНИВИС

Хостуг хүрешке чаңчыл болган делегей кубогу дээш маргылдаа АКШ-ка эрткен. Аңаа совет команданың мөгелери база катап чайыннанчак тиилелгени чедип ап, ук кубокту 11 удаа улаштыр алган. Шилиндек команданың составынга бистиң чаңгыс чер чуртуувус, делегей чергелиг спорт мастери Александр ДОРЖУ база киржип чораан. Ол улуг маргылдаа канчаар эрткениниң дугайында ооң чүүлүн моон адаанда парлаывыс.

Маргылдааның мурнуу чарыында бистерни, совет мөгелерни, белеткенгилерин-биле Японияже чорупкан турган. Токио хоорайга апрель 1-ден 10-га чедир япон мөгелер-биле хүрежип, ол улуг маргылдаага кончуг кызып белеткенип турдувус.

Ооң соонда Москвага келгеш, улаштыр-ла, АКШ-че 13 совет мөге чорупкан бис.

Толидо хоорайда университеттиң хүреш залынга болуп эрткен делегей кубогу дээш маргылдаага Канаданың, Японияның, АКШ-тың, Египеттиң болгаш Кубаның эң шыырак дээн мөгелери киришкен. Ол мөгелерниң аразынга делегей маргылдааларынга каш удаа киржип каапкан, дуржулгалыг спортчулар база келген.

Бистиң командавыс (тренеривис И. Ярыгин) ол харысалгалыг маргылдаага тергиин эки киришкен деп санаар мен. Ылангыя Красноярскиден Владимир Модосян, Киевтен Сергей Белоглазов, Ташкенттен Махарбек Хадарцев олар боттарының оналгарын удаа-дараа октап, судьяларның болгаш көрүкчүлерниң үнелелин чаалап алганнар.

Америк спортчулар-биле эш хуузунуң ужуражылгаларынга база киришти[в]ис. Чикаго, Нью-Йорк хоорайларга болгаш Пенсильвания штатка эрткен ужуражылгаларга бистиң команданың спортчулары база тиилээн. Аңаа чорупп турар үевисте Чикаго хоорайга хостуг хүрешке ол штаттың маргылдаазы эртип турган. Аңаа база киришкеш, бирги шаңналдарны чаалап алдывыс.

Толидога болган маргылдаага бир дугаарында Канаданың шилиндек командазының мөгезинге таварыштым. Ол чурттуң мөгелери делегей аренаазынга база кескү черни ээлеп келген болгаш черле хүрежири шыырак. Бодумнуң оваамны баштайгы минутада-ла арыг октап алдым. Ийиги спортчу алдарлыг япон мөге болган. Салгыышкын ийиги чартыында удурланыкчымның чарынарын хевиске дегзип, арыг тиилээр аргалыг болдум. Ооң соонда Египеттиң мөгезин арыг октап алгаш, Кубаның база АКШ-тың мөгелерин 12:0, 9:3 санарга ажып алдым. Ынчаар хүрешкеш, команданыстың тиилелгезинге бодумнуң үлүүмнү киргенимни мен ээ өөрүнчүг болгаш. Бо хүреш үезинде ылангыя АКШ-тың мөгелери дыка шыырак болганын көрдүм.

Америкага бистиң тиилеп чорупп турганывыс дээрге, тренеривис И. Ярыгинниң болгаш бүгү команданың кызымак ажылының түңнели. Башкым тренерим В. Оюннуң аңаа киирген үлүү база бар дээрзин демдеглексеедим.

Америкадан тиилелгелиг чанып кээримге, менээ байыр чедирген эш-өөрүмге, күш-ажылчы коллективтерге улуу-биле четтиргенимни соруун дамчыдып илергейдедим.

Дыштаныр хүннерде каяа, чүү болурул?

Хөгжүм-шии театрынга, апрель 21-де В. Катаев. «Полктуң оглу».

12.00 шакта эгелээр.

«Енисей» Культура бажыңынга, апрель 20-де «Аңы-дүнма чонунуң дайынчы одуруузунда» деп темалыг кежээ.

Апрель 21-де В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл болганынга тураскааткан темалыг кежээ.

Эгелээри 19.30 шакта.

В. И. Ленин аттыг шөлге.

32-ги армияның составынга кирип турган Уманьның Кызыл Туктуг, Кутузов болгаш Богдан Хмельницкий орденнерлиг база Кызыл Туктуг, Суворов орденниг 15-ки гвардейжи танк бригадазының тукталарының Кызылга чедип келгенинге тураскааткан «Тиилелгениң туктунга деңнежинер!» деп чыыштырыглыг митинг.

Эгелээри 10.00 шакта.

«Херел» спорт залы. Бокска эки тура спорт ниитилелдериниң аразында бирги чер дээш республика маргылдаазы.

Эгелээри: апрель 20-де 17.00 шакта, апрель 21-де 10.00 шакта.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг паркының спорт шөлүнге.

Волейболга «Спартак» спорт ниитилелиниң Кызыл хоорай чөвүлелиниң бирги чери дээш маргылдаа. Эгелээри апрель 21-де 10.00 шакта.

«Сайлык» кафезиниң чоогунга.

«Правданың» шаңналы дээш чиик атлетика кроссу.

Эгелээри апрель 21-де 11.00 шакта.

Дыштаныр хүн штавы.

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс, Совет Эвилелиниң Маадырлары Ч. Н. Хомушкунуң болгаш М. А. Бухтуевтиң дайылдажып турган кезектериниң дайынчы туктары Бүгү-эвилелдиң «Тиилелгениң туктарынга, деңнежинер!» деп маадырлыг-патриоттуг шимчээшкининиң программазын ёзугаар бистиң республиканың бүгү районнарынга чораан. 1985 чылдың апрель 21-де 10.00 шакта Кызылдың В. И. Ленин шөлүнге ол туктарны хоорайның комсомол организациязынга дамчыдарының байырлыг митингизи болур.

Хоорайның бүгү комсомолчуларын болгаш аныяктарын, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарын шуптузун ол митингиге кээп киржиринче комсомол хоорскому чалап тур.

ВЛКСМ ХООРКОМУ.

ТВ

АПРЕЛЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында дамчыдал. 9.25 — Док. фильмнер. 10.00 — Уругларга фильм — «Бистиң кудумчувустуң командазы». 11.25 —11.30 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Сезен чылдарның коммунистери». 15.20 — Лениндеп өөренир». 15.50 — «Атоммаш — XXI вектиң оруу». Док. фильм. 16.05 — Р. Щедрин. «Ленин улустуң чүрээнде». Оратория. 16.30 — М. Горький — «В. И. Ленин». 17.20 — Музыка дугайында. 18.00 — Футбол дугайында дамчыдал. 18.30 — «Лениниана». Н. А. Андреевтиң скульптуралары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.20 — «Первая Бастилия». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Үе». 20.35—00.35 — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан байырлыг хурал болгаш концерт. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 8-ки класс. 9.05 — «Кызыл делтер» чүнү чугаалаамыл? 1-ги дамчыдылга. 10.05 — Орус чугаа? 10.35; 11.40 — Амгы үениң Ленинианазы. 10-гу класс. В. И. Ленинниң дугайында уран-чечен чогаалдар. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Физика. 10-гу класс. 12.40 — «Иениң өндүр-улуг буяны». Мария Александровна Ульянованың дугайы. 13.20 — «Билир болгаш кылып бил». 15.05 — «Дамырактар». 15.35—15.40 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. телефильмнер программазы: «Владимир Ульянов», «Петербургка турган чылдары», «Ильич Лондонда». 19.20 — «Азия төөгү». 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Чаа эртем-тайылбырлыг фильм. «Фотографияда бичии уруг». 20.30— «Үе». 20.55 — Концерт. 22.05—00.00 — «Испытание верности». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызыл хоорайга кежүп турар булуттарлыг агаар болур. Чамдык черлерге быскан хар болгаш дыммыраш чаъс чаар. Агаарның температуразы хүндүс республика ортумаа-биле 10—15, чамдык черлерге 3—8 градус чылыыр.

Кызылга соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—15 метр, агаарның температуразы 10—12 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Победа» 11.00, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И вот пришёл Бумбо» 9.30, 12.50, «Властелин времени» 11.10, «Сыщик» 14.30, «Пришло время любить» 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Африканец» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00, 20.40, «Вук» 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «В тридевятом царстве» 10.00, «Шакти» 11.50, 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Там на неведомых дорожках» 15.30, 17.10 шактарда.

АПРЕЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Действуй по обстановке» 9.30, 20.50, «Победа» 11.20, 14.30, 17.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультсборник № 3 9.50, «Надежда» 13.00, «Полоса препятствий» 11.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Челюскинцы» 15.00, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киносборник 11.10, «Третья сторона монеты» 14.30, 16.00, 17.50, 19.00, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Лидер» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3097

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00524.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 92 (12782) | 1985 чылдың апрель 20, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

МОСКВАГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Москваның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң ССРЭ биле ПУР-нуң аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында керээниң 40 чыл болганынга тураскааткан байырлыг хуралы апрель 18-те болган.

Президиумда—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, партия, совет болгаш хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери.

Аңаа чүве чугаалааннар керээниң юбилейи улуг байырлал—Тиилелгениң 40 чылы-биле капсырлажып турарын демдеглээннер. Составынга польша дайынчылар база турчуп турган Совет Армия польша улусту хостаан. Польша хамаарышпас улусту күрүне кылдыр чаарты тургустунган, оон мурнунга социалистиг чаартылгаларның оруу ажыттынган.

ССРЭ биле ПУР-нуң аразында найыралдың болгаш сырый кады ажылдажылганың марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге даянган харылзаалары ийи чурттуң улустарының, тайбың болгаш социализм херектериниң эрге-ажыктарынга таарыштыр моон-даа соңгаар улам быжыгып, хөгжүүр.

Польша-совет найырал ниитилелиниң кол баштаар чериниң делегациязының баштыны, ПКАП ТК-ның секретары Х. Беднарский ийи чурттуң найыралы үе-шагның шылгалдазын быжны-биле туруп эрткен дээрзин онзалап демдеглээн. Ол фашизмге удур кады демиселдиң болгаш дайынның аар-берге үржүктарын уттуксарының үезинде улам быжыккан, социалистиг тургузуушкунуң чылдарында тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселге улам калбарып хөгжээн. Ийи улустуң идейлиг болгаш политиктиг чаңгыс эви польша ниитилелге белен эвес болган совет чылдарда база хыналданы туруп эрткен.

(СЭТА).

«Дойче банктың» баштаар чериниң даргазы-биле

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ГФР-ниң садыг-үлетпүр бөлүктериниң кескү төлээлекчизи, «Дойче банктың» баштаар чериниң даргазы В. Кристиансты апрель 18-те Кремльге хүлээп алган. Ажыл-херекчи болгаш боттуг ёзу-биле боор эрткен беседаның үезинде ССРЭ-биле ГФР-ниң аразында ийи талалыг, хамыктың мурнунда экономика талазы-биле харылзааларының чамдык айтырыгларын көрген. ССРЭ-ниң Күрүне банкызының баштаар чериниң даргазы В. С. Алхимов, «Дойче банктың» директору А. Лебан болгаш ГФР-ниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген А. Арно олар беседага киришкен.

(СЭТА).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин! Партияның күжү — чон-биле чаңгыс эптиинде! Чоннуң күжү — партия-биле чаңгыс эптиинде, оон удуртулгазында!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга үлетпүр каттыжышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге бригадаларының удуртукчуларының, специалистерниң болгаш эртемденнерниң 1985 чылдың апрель 8-те СЭКП ТК-га болган ужуражышкынынга чугаалаан саналдарын боттандырар талазы-биле хемчеглерни чугаалажып көрген болгаш бадылаан.

Ол ужуражышкын үезинде илдип үндүрген саналдар чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол углаларындан ажылдап кылырынга, бүдүрүлгени интенсификастаарын дүргедедиринге ажыл-агый механизмин болгаш эргелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдарынга, күш ажылчы коллективтерниң идепкейин болгаш инициативазын бедидеринге чугула ужур-дузалыг болуп турар деп Политбюронуң хуралынга демдеглээн.

Ужуражышкынга кирген саналдары херек кырынга боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, СЭКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге кирип кээрин ССРЭ-ниң Курлаңынга, ССРЭ-ниң Курхандырылгазынга, ССРЭ-ниң Сан министерствозунга, өске-даа министерстволарга болгаш ведомстволарга Политбюро даалган. Онзагай кичээнгейни планнаашкының экижидеринче, оон эртемге үндезилеңгениң бедидеринче, бүдүрүлгелерге плавнап берип турар көргүзүглерниң база олардан негеп турар отчёт медээлериниң хемчээлин кызырарынче угландырар. Ажыл-агый механизмин эргем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче болгаш үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидеринче углаары бирги черге чугула сорулгазы болур. Күш-ажылчы коллективтерге экономиктиг идиг бериишкинни, ажылчы чонну материал болгаш мораль талазы-биле шаңнап-мактаарын сайзыраңгайжыдары, бир-ле дугаарында бот-орулга-чарылга принциптеринге үндезилээп, ажылдың бригада хевири-биле органистаары өлче угланган турар ужурлуг. Эргелеп башкарылганың депшилгелиг организастыг структураларын ептередириниң, оон иштинде агроүлетпүр комплекизинге ону ептередириниң талазы-биле, үлетпүрге эртем-бүдүрүлге каттыжышкыннарын тургузар талазы-биле ажылды идепкейжидери эргежок чугула деп саназан.

Улус ажыл-агыйынга металл продукциязын бээрин Кара металлургия министерствозунуң организацияларының кожудап турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, Политбюро ССРЭ-ниң болгаш Украин ССР-ниң кара металлургия министрлери И. П. Казанец болгаш Д. П. Галкинниң шыңгыы сагындырган болгаш чагыгазында турар бүдүрүлгелерниң ажылынга кескү өскерилгени хандырары, беш чылдың доозукчу чылының планныг даалгаларын чугаажок күүседирин олардан негээн. ССРЭ-ниң Курлаңының болгаш Курхандырылгазының, Орук харылзаа министерствозунуң, Энергетика болгаш электрификация министерствозунуң, өске-даа министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга улус ажыл-агыйының ол кончуг чугула адырынче кичээнгейни күштелдирерин, эргежок чугула материалдарны план ёзугаар бээрин, бүдүрүлгелерни электри-биле үзүктел чок хандырарын, чиг этти болгаш металл продукциязын сөөртүрүн чогуур-биле боттандырарын сүмелээн.

Нефть, газ үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин болгаш геология шинчилел организацияларын техниктиг эде дерирр талазы-биле немелде хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ажылдап турар чамдык бүдүрүлгелерни он ийиги беш чылда эде дериири, өрүмээр болгаш нефть тывар дериг-херекселдерин белеткээр талазы-биле чаа күчүлерни, геофизиктиг аппаратураның депшилгелиг хевирлерин, чер өрүмнээр болгаш нефть тывар материалдарны ажыглалга кийрери, хоолайлар бүдүрүүшкүнүн дыка көвүдедирин СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алганы доктаалында көрүп турар. Нефть, газ үлетпүрүнүң болгаш геология организацияларының техника-экономиктиг көргүзүглерин дыка экижидер аргаларын ажылдап кылдынган хемчеглерниң комплекизи бээр болгаш ССРЭ-ниң Энергетика программазының даалгаларын чедиишкинниг күүседиринге эргежок чугула байдалдарны тургузар.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде чурт үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы хүлээп алдынган. Чоннуң херегледип хандырарынга ол адырның улуг салыышкынын доктаалда демдеглээн. Чоннуң хереглел барааннарын, ылаңгыя оларның бедик шынарлыын бүдүрерин көвүдедир, чурттакчыларның амыдыралының национал байдалын база агаар-бойдузун өөренип көрүп турган ассортиментизин калбартыр талазы-биле хемчеглерни тодаратган. Бо сорулгаларны боттандырарынга түс чериниң чиг эдин, үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң артыкчыларын калбаа-биле ажыглаарын, ажылдап турар күчүлерни ажыглаарын экижидерин, эде кылыышкыннарның база техниктиг эде дериишкиннерниң ачызында бүдүрүлгелерниң материалдыг баазазын быжыглаарын хандырарын эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарынга даараан.

Кривой Рогтуң рудалар эзилдирер даг-болбаазырадылга комбинадын ЭДЧ кежигүннери чурттарның чамдык организацияларының киржилгези-биле тудар талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылган саналын Политбюро чугаалажып көрген болгаш деткээн.

Кедээ черге доктаамал чурттаары-биле көжүп келген өг-бүлелерге чурттаалга бажының тударынга база мал-магал садып алырынга колхозтарның, совхозтарның, кодээ ажыл-агыйының өске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының бээр чээлизиниң хемчээлиниң дугайында саналды деткээн. Ол чорук кадрларны кодээге быжыглаарынга экии байдалдарны тургузар болгаш кодээде чурттакчылыг черлерни улам ыңай чаагайжыдарынга идиг бээр.

Ереванның хоорай ажыл-агыйын 1986—1990 чылдарда хөгжүдериниң программазын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында көрген. Ук программада чурттаалга бажыннарының, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң, ниити билиг школаларының, эмнелгелериниң, поликлиникаларның болгаш хоорай база коммунал ажыл-агыйның өске-даа объектилериниң тудуун дыка көвүдедири база ажыглалга кийрери тодараттынган. Бүдүрүлге объектилериниң, чылыг дамчыдар четкилериниң тудуу, эде дериишкини болгаш калбартыры, а ол ышкаш Армян ССР-ниң найысылалының агаарының болгаш суг бассейниниң бокталыр чоруун болдурбас талазы-биле хемчеглерни көрдүнген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга күрүне, ажыл-агый, социал-культура тургузуушкунуң база Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

Тываның ажыл-ишчилери, бүгү чуртта ышкаш, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң үлетпүр каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның база бүдүрүлге бригадаларының удуртукчулары, специалистер болгаш эртемденнер-биле ужуражыышкынынга чугаазында айыттынган сорулгаларны изии-биле деткип турар. Кижи бүрүзү бодунуң ажылдап турар черинден амыдыралчы чижектерни адап, четпестерни чайладырынга киржирин хүлээнип, өске эшөөрнү база кыйгырып турар.

ХЕРЕК КЫРЫНГА БОТТАНДЫРАР

Мея бо Мерген сүт-бараан фермазынга чээрби чеди чыл кадарчылап келдим. Ынчангаш ажылынга кызымак-даа, арай чалгаа-даа улусту көрүп, мактанчыг-даа, чаржыыныг-даа түңнелдерни хайгаарап чордум. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң СЭКП Төп Комитединге апрель 8-те ужуражылгага чугаалаан чугаазы чавыс көргүзүглерниң тыптып кээри ажыл-херекти ээ ёзу-биле көрбээнинден болуп турар дээрзин бадыткап турар.

Колхозка-даа, совхозка-даа кады ажылдап келген кадарчы өөрүм хөй. Оларның хөй кезии шыдаар шаа-биле, бар-ла күжү-биле ажылдаар турдулар. А бир эжимни сурган, сүме калып-даа чадап каан мен: инектеринге сиген каап бээриинден безин чалгаараар. Чайлатга инектерин кадарбас, бо-ла ышкынып алган болур. Ук ажылга ол таарышпаан. Ынчаар чок, харысалгазы кошкак кижилерниң хайындан ажыл-агый когаралга таваржыр. Ынчангаш эш М. С. Горбачевтуң «Кадрларның харысалгазын, организастыг чоруктту, сагылга-чурумну шиитпирлии-биле бедидер ужурлуг бис» дээни кончуг чөп.

Д. КАРМА.

«Ленинчи оруң» совхозтуң инек кадарчызы, Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы. Каа-Хем район.

ЧОГААДЫКЧЫ ИДЕПКЕЙ-БИЛЕ

Чоокта чаа СЭКП ТК-га болган ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң чугаазы-биле таныжкаш, бистиң ажылывыста кандыг четпестер, ажыглаттынмаан курлавырлар барын сайгарып, он бирги беш чылды төлептиг доозар дээш, кылыр ужурлуг чүүлдеривисти магадылап көрген бис.

Бистиң АТБ-де сагылга-чурумну быжыглаар, камгалга чурумун күштелдирер талазы-биле ээлчег ажыл кылдынып турза-даа, бо хүнүнүң негелделеринге дүүшпейн турарын ажыы-биле миннир апаар. Күш-ажылчы коллективтиң бот-идепкейин болгаш эгелекчи чоруун хөгжүдер талазы-биле ам-даа хөйну кылыр ужурлуг бис. Бот-орулга-чарылгалыг бригадалар бисте ам-даа чок, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы болур бригада керээзи-биле ажылды шиңгээдип алыры — чоокку үеде чедип алыр сорулгавыс.

Удуртукчу кадрлардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан ёзулуг чогаадыкчы идепкей-биле, ажыктыг ажылдаары негеттинип турар.

АТБ-ниң коллективи ажылының шынарын, бүдүрүкчүлүүн бедидер, сагылга-чурумну быжыглаар, бар курлавырларны чөп ажыглаар дээш шудургу ажылдап турар.

М. ООРЖАК.

Чадаана АТБ-зиниң начальниги.

СӨЗҮВҮСТҮ ЭЭЛЭЭР БИС

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң апрель 8-те ТК-га ужуражыышкынга чугаазын «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглал фабриказының цехтериниң ажылчыннары, бистер, таныжкаш, ону чүүлдүгзүнүп көрдүвүс. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, курлавырларны чөп ажыглаар ажылды организастаарын болгаш удуртурун экижидер талазы-биле айтырыгларны тургусканы кончуг чүүлдүг дүр. Ажыл шагын чөп ажыглавас, организас чок чорууvустан ам-даа долу күш-биле ажылдавайн турар болгай бис.

Машинист У. Т. Уйнукпан, улуг регулировщик Г. К. Артемьева, шарыкчылар бригадири О. М. Моңгуш олар өскелерге үлегерин көргүзүп, бүдүрүкчүлүг ажылдап турарлар. Ынчалза-даа ажылынга харысалга чок, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар ам-даа бар. Ынчангаш иштики курлавырларны, ылаңгыя ажыл шагын чөп ажыглаары, төтчегежии чоруу-биле демисежири бистен негеттинип турар.

Чарышты түңнээрде шынар айтырыынче болгаш сагылга-чурум байдалынче сагыш салырын чедип алыр ужурлуг бис. Прогулдаан, оралдаан кижилерниң шаңнал акшазын казып турар. Чогум-на күш-ажылчы коллективке кижилер-биле ажылды күштелдирери чугула болуп турар. Кайда кижилдилге ажылын эки чорулуп турар болдур, кайы коллективте организастыг болгаш негелделиг байдал тургустунган болдур, мыла бүдүрүлге көргүзүглери экижир дээрзи билдингир. Апрельдиң он хонуктарында пландан ажыр ээлчегде 2—4 тоннаны арыглаан, 2 муң рубльдиң нормативтиг арыг продукциязын бүдүрген-даа болзувусса, оожургаар барымдаа биске турбас ужурлуг. Планны эрте доозар дээн сөзүвүске ээ болур дээш улам кызып ажылдаар бис.

Д-М. ОНДАР.

бедик сорттуг рудалан даг-дүгү арыглаар пехтиң № 1 ээлчээнде улуг мастер.

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

БЕДИК ИДЕПКЕЙ

Каа-Хем районнуң СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозунуң ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге тураскааткан ленинчи коммунистиг субботникке эки белеткенген. Күш-ажылдың байырлалынче 400 ажыг кижи үнүп, ажылдап алганы 2640 рубльдан бир муңун беш чылдың фондузунче шилчидер деп олар шиитпирлээн.

Ажыл-агыйның чамдык адырларының ажылчыннары коммунистиг субботниктиң улуунге киириштир оон мурнунда-ла ажылдаан. Ындыгларын чижээнге № 1 хову трактор бригадазының механизаторларын киириштирип болур. Олар бо чылдың часкы хову ажылдарынче кирип, апрель 17-де шык базырыышкынын эгелээн. Трактористер Данзы-Белек Иргит, Василий Русских, Сергей Самбуу болгаш өскелер-даа часкы ховуже боттарының күчүлүг машиналарын үндүрүп кээп, баштайгы 100 ажыг гектар чериниң шыгын базырган.

Механизаторлар шык базырыышкынының ийиги хүнүн коммунистиг субботниктиң улуунге киириштир ажылдаганнар, 200 гектар чериниң шыгын базырарын дугуруушкаш, ол хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботникке боттарының улуун баш удур киирзе-даа, механизаторлар бөгүн, апрель 20-де, ийи дакпыр күженииышкиниг ажылдаарын хүлээнген.

ЧУРУКТАРДА: трактористер Д.-Б. Иргит (үстүнде), А. Аракчаа болгаш каннакчы И. Лакпа коммунистиг субботниктиң улуунге киириштир ажылдап турлар.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

ҮЛҮҮН КИИРЕР

Бөгүн — күш-ажыл байырлалы. Ийи дакпыр орденниг Тываның найысылалы Кызыл хоорайның ажылчы чону, бүгү совет кижилер-биле бир демей, коммунистиг субботникче үнүпкен. Ажылчыннар эртенгиниң 8 шакта-ла боттарының турушкарын ээлепкеннер. Олар Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюн боттарының бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле демдеглеп, Төрээн чуртка немелде продукцияны бүдүрүп бээри ол.

Ленинчи коммунистиг субботникке хоорайның бүдүрүлгелериниң, бүгү күш-ажылчы коллективтериниң белеткел ажылдары бир ай бурунгаар-ла эгелээн. Хлеб заводу, сүт комбинады, пассажирлер АТБ-зи дээн ышкаш бүдүрүлге черлери субботник эгелээр хүнүң мурнунда-ла халас рейстерни кылып, субботникке боттарының улуун киирип эгелээннер. Чижээ, аэропорттуң ужудукчулары субботниктиң улуунге киириштир 500 пассажирлерни дажыглааннар.

Бөгүн «кызыл субботага» хоорайның 42088 улуг, биче чону киржир. 12950 кижи боттарының ажылчын турушталарынга ажылдаар. 3292 ажылчын камнап алган материалдары-биле ажылдааш, 192 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрер. Хоорайның субботник киржикчилериниң ажылдап алган акшазындан 72800 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелеринге субботник хүнүнде ниитизи-биле 227 кубометр демир-бетон материалдарны, 78 муң кезек туйбууну, 224 кубометр дилиг материалдарын, 120 дөрбелчин метр столяр кылыгларын, 500 ажыг кидис идиктерни, 10 тонна далгааны, 130 тонна комбикормну болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрер.

Тудуг организациялары бөгүн кол күжүн ажыглалга киирер тудугларже угландырар. Калбак панельден бажың тудар комбинаттың, АТС-тиң лаборатор-камераль корпузунун, 444 кижи чурттаар ниити чурттаалга бажыңының, 280 орунуг садиктиң тудуунга хөй кижи ажылдаар. Тудугжуларга дузалажыры-биле хоорайның өске организацияларындан 500 хире кижи үнер. Олар бөгүн ниитизи-биле 107 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

Хоорайның хөй саныг школачылары, сургуулдары, студентилери болгаш күрүне албан черлериниң ажылдакчылары хоорай чаагайжыдылгазынга, хоорайның кудумчуларының, скверлериниң, аллеяларының, Гастелло аттыг культураның болгаш дыштанылганың парыгының когаанчыдылгазында үлүүн киирип турарлар. Абакан, Шагаан-Арыг, Бай-Хаак аллеяларын чаартып, чаагайжыдар ажылдарга хөй кижи ажылдап хүнээр. Хоорайның кудумчулары бөгүн ана-шиңчи кирип, улам чараш апаар.

В. ОСИПОВ,

хоорайның субботник штабының даргазы.

1985 чылдың бирги кварталында

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ҮЛЕТПҮРҮ

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың доозукчу чылының онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш чарышты кайбарткаш, үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң хөгжүдеринге чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Үлетпүрнүң адырларынга социалистиг чарышты дээштиг организастап, күш-ажылды шын хуваап, дааңдырган ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидекениниң түңнелинде бирги кварталда сайгарылга планы 103 хуу күүсеттинген. Пландан ажыр 1 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган. Кол-кол хевирлерниң дыка хөй кылыгларын бүдүрүп үндүрер талазы-биле онаалдалар база-ла ажыр күүсеттингилээн. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң нииити хемчээли 1,2 хуу улгаткан.

Бүгү кол-кол көргүзүглер талазы-биле планын күүсеткен, а ол ышкаш продукция бүдүрерин эрткен чылдың бирги кварталы-биле деңнээрге элээн улгаттырган «Тыва даг-хүгү» комбинаттың коллективи бо адырга арбын үлүг-хуузун киирген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле план база-ла күүсеттинген. Республикага ниитизи-биле болгаш бүдүрүлгелериниң хөй кезиинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези ортумак шалың төлевиринден бедиткениинден мурнаан.

Кылган ажылдың алыс түңнелин барымдаалап төлээр чаңгыс ааль наряд ёзугаар ажылдап турар бригадаларның саны улам көвүдеп орар. Продукцияның бот-үнезин чингедир талазы-биле онаалдалар үзүк ажыр күүсеттинген. Чоннуң херекле бараанинарын бүдүрер план күүсеттинген.

Доозукчу чылдың бирги кварталында үлетпүр бүдүрүлгелери ниитизи-биле эки түңнелдиг-даа болган болза, чамдык бүдүрүлгелер бүдүрүлге күчүлерин долу эвес ажыглаанындан доктааткан онаалдаларын күүседип шыдавайн барган. Продукция сайгарарының квартал планын 6, керээлиг хүлээлгелерин 18 бүдүрүлге күүсетпээн. Керээлиг хүлээлгелерин күүсетпейн барганындан 714 муң рубльдиң продукциязы чедир бердинмээн. «Тудуг кезектери» комбинат, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелери, алгы заводу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын, Туранның ыяш белеткээр пунктузу, мебель фабриказы керээ ёзугаар чорудуп бээр продукциязын чедир бербээн.

Бараанныг продукция бүдүрер планныг онаалдазын тос бүдүрүлге күүсетпейн барган болгаш 19 бүдүрүлге эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге куду деңнелдиг болган. Сүт комбинады, алгы заводу, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын, Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу, Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинады планнарын күүсетпээн болгаш бараанныг продукция бүдүрерин кудулаткан.

«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын туруйбу болгаш чугай бүдүрер планын, Чурт үлетпүрүнүң министерствозу чугай бүдүрерин, «Тудуг кезектери» комбинат, «Тыва суг тудуг» база «Тыва көдээ тудуг» трестерниң демир-бетон кылыглар заводтары эптээр демир-бетон кылыглар бүдүрерин, алгы заводу кидис идик кылырын, Чурт болгаш Одаар чүүл үлетпүр министерстволары культура-амыдырал бараанныларын бүдүрерин, Кызылдың, Ак-Довурактың болгаш Хову-Аксының хлеб заводтары хлеб-булочка кылыглары бүдүрерин күүседип шыдаваан.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер планныг онаалдаларны 13 бүдүрүлге күүсетпээнинден база 17 бүдүрүлге эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге, ол көргүзүгнү кудулатканындан республикага ниитизи-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чавызаан болгаш ажылдап турар кижилерниң санын көвүдеткениниң ачызында продукцияның бүгү өзүлдези чедип алдынган.

Ынчангаш бирги кварталдың түңнелинден алгаш көөрге, чамдык бүдүрүлгелерниң коштак ажылдааны илдең боор турар. Он бирги беш чылдың доозукчу чылын чедиишкиннинг доозар дизе, бүдүрүлгени шын организастап, хожудаашкындан дарый уштунар херек.

КАПИТАЛ ТУДУГ

Бо чылдың бирги кварталында республиканың тудугчулары ниитизи-биле мооң мурнунда чылдарныындан элээн чедиишкиннинг ажылдаан. Кол фондуларны ажыглалга киирери эрткен чылдың бирги кварталдыынга деңнээрге, 49 хуу хөй болган. Чыл мезиинден тура Чадаанада сельхозтехника баазазы, электри дамчыдылгазының 30 километр узун дурттуг шугумнары, ниити шөлү 11 муң хире дөрбелчин метр чуртталга бажыңнары ажыглаалга кирген. Көдээ ажыл-агыйга элээн ажылдар кылдынган, 240 баш бода малга, 660 баш хой-өшкүге кажаалар туттунган, 10 муң гектар шөлдү суглуг болдурган, 23 муң гектар черниң суггарылга системаларын чаартып кылган. Ниити капитал салыышкыннарының хемчээли 16,1 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының — 18,8 хуу, чуртталга тудуунга салыышкыннар — барык 30 хуу чедир өскен.

Бирги кварталда чедип алган чедиишкиннерни керээлиг тудуг организацияларының шудургу ажылының түңнели деп болур. Олар тудуг-монтаж ажылдарының планын 100,6 хуу, бараанныг тудуг продукциязының 111,8 хуу күүсеткен. Ниити ажыл-херекке үлүүн республикада бар үш улуг тудуг трестери, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын, «Красноярскгэсстройнуң» Чаа-Хөлде болгаш Хайыраканда КМК-лары, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның КМК-зы, «Ремсельбурвод» трестиң ТКМК-зы, Чурт үлетпүр министерствозунуң КМК-зы киирген. Олар керээлиг тудуг программазын чедиишкиннинг күүседиринден аңгыда тудуг ажылдарының темпизин дыка улгаттырган. Тудугда болгаш дузалал ажылдарында ажылдап турар бир кижиге онаашттыр ажылдаан кылыышкын эрткен чылдың ол үезинге бодаарга, 113,7 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 103,4 хуу күүсеттинген. Тудуг организацияларының хөй кезии камналгалыг ажылдап, бот-үнени чингеткен. Ниитизи-биле тудугда бот-үне планнаттынганындан 2,2 хуу чиик болган.

Ынчалзажок капитал тудугда хожудаашкыннар долузу-биле ажып эртиимээн. Керээлиг чамдык организациялар бүдүрүлге программазын күүсетпээн. Ындыгларга «Кызылнэсстрой» тудуг эргелели, «Сельэлектростройнуң» тудуг-монтаж эргелели хамааржыр. Ол болгаш өске чамдык тудуг организациялары бар аргаларындан үзүк куду деңнелдиг ажылдаан. Керээлиг 51 организацияның 15-и (29,4 хуузу) боттарының күжү-биле кылыр ажылдарының планын күүсетпээн, 9 тудуг организациязы тудуг темпилерин кудулаткан. Ооң хараазы-биле чүгле бо кварталда бир миллион хире рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан.

Тудуг шөлдеринде ажылды организастааны дыка хөй таварылгаларда ооң мурнуудаазы дег куду деңнелдиг боор артып келген. Ол дугайын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң куду деңнелдиг чорук херечилеп турар. Ол талазы-биле планныг даалгаларын 15 тудуг организациязы чедир күүсетпээн, 11-и эрткен чылдың деңнелинден кудулаткан. Ооң хараазы-биле 1,2 миллион рубльдиң ажылдары кылдынмаан. Ындыг организацияларга «Тыва даг-дугү тудуг» эргелели, «Тыва көдээ» тудуг трестиниң № 596 КМК-зы, «Красноярскгэсстройнуң» № 2 КМК-зы болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Тудугда дептиилгелиг аргаларны ажыглаары сула неттереп, материалдар-биле хандырылганы хожудап, харын узуп турары, ажыл шагының чидирип эвээжевейн турары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, тудугларны шапкын темпилиг чорударынга багай салдарын чедирип турар.

Тудугда эң харысалгалыг база таарымчалыг үе келген. Ынчангаш тудугжулар ол үени эң бүдүрүкчүлүг ажыглап, чедип алган чедиишкиннерни улам быжыглаар, хожудаашкынны ажып эртер ужурлуг. Чылдың тудуг программазын чедир болгаш ажыр күүседир дээр болза, улам шудургу ажылдаары чугула.

Допчулааны республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

Совет эртем

КАҢ КАТКАН БЕ?

Ээзадыргының кайы хире бедик болу бергениниң деңнелин тодарадырда, конвертерден металлды уштуп көөрү албан эвес. Ону тускай аппарат дузазы-биле көрүптер, ук аппаратты ССРЭ-ниң Эртемденнер академиязының Иоффе аттыг физика-техника институдунуң эртемденнери ажылдап кылган.

— Конвертерден үнүп турар хейниң составын ёзугаар сууканың кайы хире катканын билип алыр бис — деп, ону чогаадып кылган бөлүктүң удуртукчузу профессор Б. Мамырин чугаалаар. — Ол чаа аппарат операторну эргежок чугула сан-медээ-биле хандырар, таблога ол көстү бээр. Каңны ам доктаадыышкын чок-к̃ хайылдырып болур апарган, мооң мурнунда болза, хынап көөрү-биле ыпап-ла доктаадыр турган.

«Северонникель» болгаш «Азовсталь» комбинаттарга аппаратты шенеп көөрге, быжыын болгаш идегелдиин көргүскен. Институттуң дуржулгалыг бүдүрүлгези үлетпүрнүң ол тургузугларын бүдүрүп үндүрүп эгелээн. Чурттуң эң улуг металлургия заводтары оларның-биле дериттинер.

А. ЧУМАКОВ.

«КАРАКТАРЫМ КӨСТҮП КЕЛДИ»

Ада-чурттуң Улуг дайынның хоочуну Александр Александрович Медведев карактарындан шарыышкынны чежиптерге:

— Доктор, карактарым көстүп келди! — деп алгырыпкан.

Кыш дүшкелек турда, Лепса станциядан ону областың Талды-Курганда офтальмологиктиг төвүнге эккелген. Эрткен дайынның инвалиди 72 харлыг ол кижи фронтуга аар балыглаткан, ооң ужундан карактары көзүлбестей берген дээрзин специалистер тодараткан.

Дайынның хоочуну Александр Медведевке салбыр эргелевчизи Зоя Герасимовна Порубова нарын ийи кезиишкинни кылган. Улуг Тиилелгениң 40 чылы байырлалдың бүдүүзүнде ол фронтучу аар човулаңдан адырылган. Бажыңынга Медведев боду чедип келген.

Ада-чурттуң Улуг дайының областа чурттап турар карак баксыраан бүгү киржикчилерин офтальмологиктиг төп диспансер талазы-биле хайгааралда алган. Карак диспансери база ажыткан, эмнеттирер дээш кижилер өске хоорайлардан, суурлардан аңаа кээп турар.

В. ГАНЖА,
СЭТА-ның корр.
Талды-Курган.

МАГАДАН ОБЛАСТЬ. «Капитан Кондратьев» дээр дизель-электроходту «Магадан» ледокол ССРЭ-ниң соңгу-чөөн далайларга эжиндиришкиннерниң төөгүзүнде бир-ле дугаарында Магаданның далай портундан Охотское далайның доштарын дамчыштыр Вархалам мугулдурунга чедирген. Олар ырак-узак Соңгу-эвенк районнуң үлетпүрүн хөгжүдеринге чугула чүъктерни чедире берген.

Ол далайга шенелде экспедициязы кышкы үеде-даа ол черге чүъктерни чедирип болур аргалыын көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: Вархалам мугулдурунда доштуг өртээлде дизель-электроходтуң чүъгүн дүжүрүп турары.

В. ДАНИЛЬЧЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: *эге организация, ооң ажыл-херектери*

БАШКАРЫКЧЫ ӨЗЕК

Партия эге организациязы — партияның үндезини. Партия бөлүү ооң кезии. СЭКП-ниң политика, экономика болгаш социал хөгжүлде талазы-биле салган сорулгаларын олар боттандырып, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң политиктиг өзээ болбушаан, масса-биле харылзааны быжыглаарынга, калбартырынга, оларны ажыл-ишче мобилизастаарынга, идеологтуг, масса-политиктиг ажылды чорударынга улуг салдарны чедирип турар.

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында партбөлүктүң ажылының болгаш ында коммунистерниң ажыл-херектериниң дугайында материалды парладывыс.

Ферманың партбөлүүнде он үш коммунист, СЭКП кежигүнүнге үш кандидат бактаап турар, оларны ферманың ажыл-агыйының чугула участоктарында быжыглааш, кылыр ажыл-херектерин тодараткан болгаш партийжы даалгаларны берген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин, он бирги беш чылдың экономика болгаш социал хөгжүлде талазы-биле планныг онаалдаларын күүседиринче, СЭКП-ниң XXVII съездизин, улуг Тиилелгениң 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуурунче коммунистерниң, ферманың бүгү ажыл-ишчилериниң күжениишкиниң угландырган. Ол сорулгаларны шиитпирлээринге дүүштүр кижилерниң инициативазын хөгжүдериниң, идепкейин болгаш харысалгазын бедидериниң, социалистиг чарышты дээштиг организастаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, электри энергиязынга, одаар чүүлге, мал чемнеринге, кывар чаар материалдарга камналганы экижидериниң хемчеглерин партия бөлүү хөй-нитти организацияларын-биле кады ап турар.

Партбөлүктүң коллективти удуртур талазы-биле ажылының хевирлери болгаш аргаметодтары янзы-бүрү болу берген. Бирги ээлчегде, организакчы, политика-кижизидилгелиг, агитация-массалыг ажылдың ниити деңнели бедээн. Коммунистерниң, партия кежигүнү эвестерниң күжениишкиннерин, хөй-ниитичи ажыл-чорудулгазын кол участоктарже угландырары-биле совхозтуң парткомунун планынга дүүштүр кылып чорудар хемчеглерни ажылдап кылып алыр. Аңаа ферманың ажылчын, ажыл-ишчилериниң кижизидилгезин экижидеринче угланган бүгү-ле чүүлдер, кылыр ажылдар, үндүрген шиитпирлерниң күүселдезин хынаары кирер. Планда айыткан хемчеглерниң күүселдезин чедип алыр дээш партбөлүктүң организакчызы О. К. Аратына доктаамал ажылдап турар.

Партия хуралы — коммунистерни кижизидериниң школазы. Ону эки белеткээринче, шынарлыг эрттиреринче кичээнгейни доктаамал салып келген. «Ярослав хоорайның партия организациязының партия хуралдарын эрттирип турарының практиказының дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп турар. Партия хуралы ай санында эртер, ол чүгле коммунистерни эвес, коллектив кежигүннериниң кижизидилгезинге улуг рольдуг. Ажык хуралдарга партия кежигүннери эвестер олурушкаш, ферманың мурнунда салдынган чугула сорулгаларны чугаалажырынга идепкейлиг киржип, боттарының ажыктыг саналдарын киирип, хуралдың үндүрген шиитпирлерин күүседир дээш шалыпчы ажылдап келгеннер. Партия хуралдарынга коммунистиң авангардчы ролюнуң, хууда үлегериниң, Устав негелделерин канчаар күүседип турарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезиниң дугайында, малды кыштан хүр ажырарының, сүт саалдазын көвүдедириниң, шынарын экижидериниң, социалистиг чарышты организастаарының, мурнакчы дуржулганы нептередириниң, политөөредилгениң чорup турарының талазы-биле болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Хуралга чугаалажыр айтырыгны белеткээринге коммунистер идепкейлиг киржип турар. Планны тургузуп тура, айтырыгларны белеткээр коммунистерни тодарадыр, орта коммунистерни хөйү-биле киириштирер хемчеглерни партбөлүк ап келген. Олар кайы-бир ажылды, коммунистиң даалгаларын канчаар күүседип турарын хынап тура, эки дуржулганы нептередир, четпестерни илередир, ажылды экижидер дээш моон соңгаар чүнү кылырын тодаргай айтып алыр. Ооң күүселдезиниң дугайында дыңнадыгларны партия хуралдарынга кылып турар.

Коммунист бүрүзүнде партийжи даалганы берген, олар ону күзелдиг-биле күүседип, бүгү-ле хемчеглерни планныг онаалдаларны күүседиринче, сүттүң шынарын бедидеринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, кижизидилге ажылын экижидеринче угландырган. Коммунистер Ондар Дуктуг, Надежда Куулар, Моңгуш Алдын-кыс болгаш өскелер-даа партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип келген. Планныг онаалдаларын күүсетпес, сагылга-чурум үрээр партия кежигүннери фермада чок.

Саанчыларның, инек кадарчыларының болгаш ферманың өске-даа ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга, хостуг үезин ажыктыг эрттирерингe партбөлүк болгаш өске-даа хөй-нити организациялары доктаамал кичээнгейни салып келген. Олар шуптузу чуртталга бажыңнары-биле хандыртынган. Дүн-хүн чок ажылдаар ясли-садикти ферманың чанында чоокта чаа ажыглалда киирген. Чайлагда чээрби ийи чуртталга бажыңы, уруглар сады, кызыл-булуң, электри чырыы бар.

Чарышты дээштиг организастаан, ооң түңнелин хүннүң үндүргеш, «Хүннүң маадыры» деп самбырага тиилекчиниң адын бижиир. Чүгле хөй сүт саары дээш эвес, шынар дээш демисел ферманың ажыл-ишчилериниң ортузунда калбарган. Күш-ажылчы маргылдаага эки көргүзүглерни СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү Алдын-кыс Моңгуш, Өшкү-Саар Сат, Ондар Дуктуг, Надежда Куулар, Шет Куулар чедип ап турар.

Фермада партия бөлүүнүң хүн бүрү чорудуп турар организакчы, политика-кижизидилгелиг ажылының түңнелинде ферма эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги кварталында сүт бүдүрер база күрүнеге садар планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Бирги кварталда 121 тонна сүттү саткан, ооң 82 хуузу бирги класстыы болган.

Ферманың коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге, улуг Тиилелгениң 40 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр, беш чыл планын июнь айда күүседир дээш ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: саанчы, коммунист Сат ӨШКҮ-СААР.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ИВИ АЖЫЛЫ—ОРУЛГАЛЫГ

Бистиң чуртувустуң соңгу чүгүнүң ажыл-агыйларының экономиказының кол адыры — иви ажылы. Делегейде бар бүгү азырал ивилерниң 2 милл. 160 муң хирези, азы 80 хуузу, Совет Эвилелинде. Иви эъдиниң бот-үнези бода малдыындан 2—3 катап чиигл-биле ылгалдыг. Ол адырның база бир экономиктиг ажыктыг талазы — иви малды азырап, өстүрер талазы-биле тускайлаңчак байдалдыы: кажаа-хораа ажыглавас, чылдың дөрт эргилдезинде чер оъду оъттаар, чиир оъду өске азырал малга ажыглаттынмас.

Тываның чөөн талазының тайгаларынга иви ажылы мал ажылының бурунгу адыры боор келген. Тывага шинчилелдер кылып кээп чораан эртемденнерниң Евразияга иви ажылы баштай-ла бисте эгелээн деп түңнелге келгени-даа анаа эвес. Оларның бирээзи В. Менген-Хелфер мынча деп бижээн: «Тываның Тожуда бурунгу ивижилерниң салгакчылары бо хүннерге чедир чурттап чоруур».

Шынап-ла, Тожунуң, Тере-Хөлдүң тайга-сыннарынга бурунгу ивижилерниң үтүн салгаан ивижилер чурттап, ажылдап чоруурун билир бис. Оларның арззында «Тоора-Хем» совхозтан К. Чигжит, «Май 1» совхозтан Д. Бараан, И. Селенбо, Х. Ак, Х. Сенгижик болгаш өскелер-даа чүс баш мындыларга онаашттыр чыл санында ортумаа-биле 80-ден 90 чедир анайларны камгалап ап, иви малдың баш санын өстүреринге боттарының эвээш эвес үлүг-хуузун киирип чоруур.

Тыва АССР — Совет Эвилелинде эң мурнуу зонада иви азырап, өстүрүп турар республика. Бистиң Тожу, Каа-Хем районнарын стыш этаар-бойдузу-даа, одар-белчирлери-даа иви ажылынга дыка таарымчалыг: тайга-сыннарында хемнер уннарында, аңнарда иви чиир оът хөй. Ивиниң кол чиир оъттары — шулуун азы чаат. Оон аңгыда тайганың ыяштарының — чадаң хадынның, тайганың ак талының сывының көк бүрүлери болгаш даа будуктарын чиир. Күскү үеде эң ынак чеми — тайганың янзы-бүрү мөөгүлери.

Иви ажылында кол көргүзүглер—100 баш төрүүр ивиге онааштыр анай алыры, чыл эгезинде көргүзүглерге хамаарыштыр чүс баш ивиге онааштыр эът бүдүрери, улуг ивилерниң баш санын камгалап алырының хуузу болур. Чурттуң иви ажылдыг мурнакчы совхозтарында чүс төрүүр мындыга онааштыр 80—90 чедир анайны камгалап, чыл эгезинге хамаарыштыр чүс иви бажынга онааштыр 25—30 чедир центнер эътти бүдүрүп, улуг ивилерниң баш санын 85—90 хуу чедир камгалап ап турар. Бистиң республикада бо көргүзүглерниң ыракта куду боон турарын айтыр апаар. Оларны мындыг сан-чурагайлар-биле көргүзүп болур: анай алыры — 56—65 баш, эът бүдүрери — 10—12 центнер болгаш улуг ивилерниң баш санының камгалалы — 78—80 хуу. Коданнарда төрүүр ивилериниң деңзигүүрү чүгле 40—45 хуу боон турары иви ажылының түңнел көргүзүглеринге улуг салдарлыг боон турары чугаажок. Ивилерниң чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле көргүзүглер куду, улуг ивилерниң чидер, алуп-хораары хөй боон турарындан сөөлгү чылдарда оларның баш санын өстүрериниң планы күүсеттинмейн келген.

Тывага ивижилерниң малды өстүрүп, азыраарынга кол ажыглап келген аргазы —иви анайларын чажындан-на багга тудуп, өстүрүп келгени болур. Ынчап ооллуг мындылар аал кодандан ыравас, кадарчыларының доктаамал хайгааралынга турар. Мындыг арга-биле кадарарга аныяк ивилер база улуг ивилерден ыравас, кодан чоогунга бөлүглежир. Амгы үеде малдың баш санын өстүрери-биле айыттынган аргага немей ивилерни дус болгаш өске-даа минералдыг немелде чемгерилге-биле кодан чоогунга тудуп, азырап турар.

Республиканың иви ажылдыг ажыл-агыйлары чыл санында ортумаа-биле 1100-1200 баш ивини күрүнеге дужаап турар. Бир ивиниң ортумак деңзизи — 108—110 кг. 1982-83 чылдарда «Тоора-Хем» совхозтуң күрүнеге саткан ивилериниң чамдыызының ортумак деңзизи 120—130 кг. чедип турган. Ынчангаш иви бүрүзүнүң деңзизин ол хире чедирип болур аргалар барын моон көрүп болур.

База бир чижек. 1983 чылда «Май 1» совхоз 1000 баш ивини июль эгезинде аңгы коданнарга үскеш, коллективтиг керээ-биле ажылдаар звеноларга быжыглаан. Ооң түңнелинде иви баш санын камгалап алыры 90 хуу боон, тергииң болгаш ортумак семис иви эъдиниң хемчээли мурнунда чылга бодаарга 13 хуу өскен, ортумактан куду болгаш арган эъттиң хемчээли 27 хуу эвээжээн. Ынчангаш бригадада керээзи-биле ажылдаары — иви ажылынга база ажыктыг дээрзин дуржулга бадыткаан.

Кандыг-даа малды азырап, өстүрери одар-белчирлер улуг хамаарылгалыг. Республиканың иви ажылдыг ажыл-агыйлары шагда-ла туруп келзе-даа, мынчага чедир иви одарларының геоботаниктиг шинчилелдери чорүттунмаан, кайда, кайы-хире кандыг одарлар бары билдинмес. Чүгле 1983 чылда «Росземпроект» каттыжыышкынның Ангара экспедициязы «Май 1», «Тоора-Хем», «Тере-Хөл» совхозтарының иви одарларын шинчилеп эгелээн болгаш ол ажылды келир чылын доозарын планнап турар. Ооң түңнелинде одарларның геоботаниктиг шынарлары илереттинер, иви кадаттарының чылдың үелеринге таарыштыр кылдынган картазы тургустунар.

Иви одарлары чүгле үстүнде адааныvыс Тожунуң, Тере-Хөлдүң девискээрлеринде эвес, Каа-Хем, Бии-Хем районнарда, харын-даа Бай-Тайгада, Барыын-Хемчикте эвээш эвес дээрзин хоочун аңчылар, ивижилер айтып турар. Ынчангаш иви одарларының геоботаниктиг шинчилээшкинин ол черлерге база чорудары негеттинип турар. Ооң түңнелдери чүгле иви ажылының хөгжүлдезинге ажык-дузалыг эвес, харын өске аңныыр-тывыш ажылынга, ажыглал чок одар-белчирлерни шиңгээдип алырынга улуг ужур-дузалыг.

Иви ажылында ажыглаттынып болур курлавырлар амдаа хөй, оларны шиңгээдип алыры — иви ажылының экономиктиг ажыктыын бедидериниң үндезини.

Чижээлээрге, иви мыйызындан улуг үнелиг эм чүүлдү — рантокринни ап болур. Рантокриниин эм шынары — сыын мыйызындан алыр пантокриндеn дудак чок, харын-даа чамдык таварылгаларда эки дээрзин шинчилелдер көргүскен. Рантокринни белеткээриниң технологиязы пантокрин белеткелиниң-биле кол дуунда дөмей. Бир килограмм чаа кургаткан иви мыйызының өртээ 100 рубль, а бир ивиден 1—2 кг мыйысты ап болур дээр болза, ооң эвээш эвес орулганы ажыл-агыйлар ап болур-дур.

Оон аңгыда иви ажылының немелде продукциязын —бышкактарын, хаван кештерин, чараш мыйыстарны, чаш иви оолдарының, аныяк ивилерниң кештерин ап болур. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1974 чылдың февраль 12-де үндүрген № 95 дужаалын ёзугаар иви ажылдыг ажыл-агыйлар күрүнеге саткан ивилериниң немелде продукциязының 50 хуузун ажыл-агыйларның боттарынга илик-хеп, суй-белек кылыр мастерскаяларга ажыглаар кылдыр чөпшээрээн. Бистиң иви ажылдыгларывыс ук дужаалды амыдыралга боттандырар хамаанчок, ооң дугайында мынчага чедир дыңнаваан чадап чок. Оон башка иви ажылының немелде продукциязынга бисте ышкаш ээ-харысалга чок хамаарылга турбас ужурлуг.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, иви ажыл-агыйының ажыы улуг. Ынчангаш ооң хөгжүлдезинче чогуур кичээнгейни салза эки.

К. ИРГИТ,
Көдээ ажыл-агыйны эртемге үндезилеп организастаар талазы-биле республика төвүнүң директорунуң оралакчызы.

НОГААНЫ—ЧОНГА

Кызылдың теплица комбинады бо чылдың баштайгы дужуду — огуреттерни февраль 6-дан эгелеп алган. Апрель 15-ке чедир эртеги ногаа аймаан 60 тоннаны күрүнеге саткан. Бышып эгелээн баштайгы помидорларны салыг четкилеринче бо хүннерде берип турар.

Теплицада амгы үеде огуреттерни, ногаан кулчаны, помидорну, редисканы, укропту, петрушканы өстүрүп турар. Күрүнеге саткан ногаа аймаанын хөй кезии —огуреттер. Кызылдың аъш-чем садыынга 32 тонна, ниитииниң чемненилге трезинге 10 тонна, Кызыл районнуң холушкак садыынга 10 тонна ногаа аймаан берген. Комбинат бо чылын эрткен чылга деңнээрге, баштайгы дужутту бир ай эрте алыр аргалыг болган.

Эрткен чылын апрель 15-ке чедир 29 тонна ногаа аймаан саткан турган болза, а бо чылдың ол-ла үезинге чедир оон 2 катап хөйнү — 60 тоннаны ажаап ап, сайтарган.

Комбинатты долу күчүзү-биле ажылдаарынга дужааган актыга күрүне комиссиязы ат салгандан бээр ийи чыл чедип турар. Ол үениң иштинде ажыл шуудап, ногаа өстүрер талазы-биле чамдык дуржулга чедип алдынган. Ногаа өстүрүкчүлери ажылдавышаан, өөренип, мергежилин бедидип турар. Ынчаар өөренген 12 кижи шыгаалданы чоокта чаа тудуп, бирги, ийиги класстың специализиниң шынзылгаларын алган. Оларның арзында Н. Клиндухова, А. Бора, Л. Булавина, Н. Саянова болгаш оон-даа өскелер бар. Электрик П. Немкин, тракторист Д. Куулар олар кызымак ажылдап, ажыл-ишке үлүг-хуузун киирип турарлар.

Эрткен чылын комбинаттың ажылының көргүзүглери багай эвес болган. Продукцияның бот-үне... планнаттынганында 235 рубль турган болза, херек кырында 152 рубль болган. Түңнелинде, комбинат 56 муң рубль арыг орулганы алган. Продукцияның бот-үнезин чингедирин чедип алырынга камналга чурумун сагырын куштелдиргени, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглааны салдарлыг болган. Чылыг болгаш электри энергиязы планда көрдүнгенинден эвээш чарыгдаттынган. Бир дөрбелчин метрден дужут планнаттынганындан 13 хуу ажыр алдынган, ынчангаш нииити продукция бүдүрериниң чыл планы база 14 хуу ажыр күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планнаттынганындан 9 хуу бедээн.

1984 чылдың түңнелдиг доозканы коллектив доозукчу чылда ажылдаарынга идиглиг болганы чугаажок. Комбинаттың коллективи бо чылын социалистиг хүлээлгезинде —чыл планында көрдүнген 450 тонналап ажыр 10 тонна ногаа аймаан өстүрүп, дужаар, ногааның дужудун 0,5 килограмм бедидерин чедип алырын киирген. Чылыг болгаш электри энергиязын камныг ажыглааш, камнап алдынган энергия-биле 2 хүн ажылдаарын шиитпирлээн.

Н. ООРЖАК.

Суур болгаш ооң социал чаартылгалары

МЕЖЕГЕЙНИҢ АЯН-ШИНЧИЗИ

Улуг-Хемге таваңгайлаан
Улуг ийим, Кадыр-ийим.
Уруг чаштан ойнап өскен
Улуг Шынаа Межегейим.

Кайгамчыктыг чурумалдыг болгаш амыдыралчы утказыг сөстер. Кажан бир-ле Межегейниң делгемнериниң кырыбиле ужуп эрткеш, харап көргеш бүзүрээр боор силер. Ол ырының узун хоюг аялгазын Межегей суурнуң болунга чеде бергеш, ында кижилерниң ажыл-амыдыралының аян шимчээшкиннеринде улажып турарын дыңнаар боор силер.

Межегей, шынап-ла, Таңды эдээнде чараш болгаш байлак делгем черлериниң бирээзи. Ооң кижилери боттарының күш-ажылы-биле чоргаар болгаш чараш чурттап чоруурлар. Аңаа чеде бергеш, дуңмаларымның бажыңнарынга сава долган ак-чемни, тавак долган эътти, хлебти болгаш ногааларны стол сынмас кылдыр салыптарга дораан мындыг бодал сеткилиңни өөртүп келир — төрээн чериңистиң хөрзүнүнүң үнүш чечээ, эът-көгү болур, ооң чулуу болгаш чаагай чымы ол болур. Оларны кайнын-даа эккелбээн, бо черниң күш-ажылчы кижилериниң шагның дөрт эргилдезинде кызымаккай ажылының үезин бодур кылдыр бодап көөр. Ол шынап-ла ындыг. Кайда-даа, кандыг-даа ажылдың кижилери боттарының күш-ажылы-биле бүдүргени чериңн кежиин чонунга хире-чергези-биле чедиштирер дээш аъш-чемниң дээжилерин-даа күрүне планын дамчыштыр чорудуп турар.

Межегей суур улуг эвес, дайын соолунде, Тывага колхоз тургузуунуң үезинде, баштайгы Ленин аттыг колхозтан үндезилеттингеш сайзырап келген. Амгы үеде ол суурда орустар, тывалар болгаш оларның-биле кады украиннер, эстоннар, хакастар дээш өске-даа национальдың кижилери чаңгыс Ленин төлдери дег совхозтуң ажылын кылып, боттарының күш-ажылын каттыштырып, күрүне планнарын күүседиринге киржип турарлар.

Маңаа ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтан каш чижек саннар көргүзери артык эвес. Межегей кодээ Советиниң девискээринде 1980 кижи чурттап турар. Ооң иштинде ажыл кылыр назылыг 1065 кижи бар. Олар колдуу-ла малчыннар, механизаторлар, тудугжулар болгаш өске-даа ажылдыг кижилер. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга кижилерни киириштиреринче, чурттакчы чоннуң культурлуг амыдыралының деңнелиин бедидеринче партия, комсомол организациялары, профэвилел комитеди, кодээ Совет доктаамал сагыш салып, ажылдарны чорудуп турар. Ол ажылдарга суурнуң активчилери идепкейлиг киржип турар. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Успенко сүт-бараан фермазының бригадири Фаина Антоновна Родионова, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, Алаак № 2 сүт-бараан фермазының бригадири Валентина Аркадьевна Лукина болгаш район Советиниң 7, кодээ Советтиң 26 депутаттары тус-туста харылаар адырларының аайы-биле кижи бүрүзү бүдүрүп турар ажылының шиңарын бедидери болгаш экономика талазы-биле камналгалыг болуру дээш, ажылдың болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун шыңгыы сагыры дээш кижизидилге ажылдарын чорудуп турар.

Суурда дайынның болгаш күш-ажылдың 125 хоочуннары пенсионерлер бар, олардан 56 кижи ажылында ажылдавышаан. Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери 23 кижи; оларның он ажыы совхозта ажылдап турар. Аныяктар кижизидеринге ажыл-херээ болгаш амыдырал-чуртталгазы-биле үлегер-чижээн көргүзүп, дуржулгазын дамчыдып чорууурлар хөй. Оларга дайын киржикчилери И. И. Кудрявцев, Ф. И. Кононский, Б. В. Коваленко, М. А. Бжицкий, күш-ажылдың хоочуну Александр Балчирович Белекмаа болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Совхоз бүдүрүлгезинге боттарының онаашкан ажылынга доктаамал чедиишкиннерни чедип ап келген мурнакчылар хөй. Оларга механизаторлар РСФСР-ниң алдарлыг механизатору Очур-оол Оюн, тракторист Куулар Саяты, Ф. Тонких, чолаачы А. Кочин, саанчылар Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Е. Д. Моңгуш, Е. П. Таль, В. Т. Ахаева, Т. С. Оюн, хойжулардан Ооржак Калга, М. Коңгар-оол, М. Мөңге-Доржу, Б. Куулар болгаш оон-даа өскелер.

Суурда хөй уруглардыг 19 ие, ооң иштинде 3 Маадыр-ие бар. Оларга күрүнеден чурттап чорууру-биле хандырып, акша дузаламчызын көргүзүп турар.

Межегей суурда ажылдап, чурттап турар кижилерни чуртталга бажыңнары-биле хандырган. Чүгле совхозтуң 306 квартирада ажылчыннар чурттап турар. А чурттакчыларның хуузунда тудуп алганы 69 бажың бар. Бажың бүрүзүнде огород шөлдүг, дузалал ажыл-агыйлыг —инек, хаван, дагааларны азырап, тудуп турар.

Күрүнениң талазындан суурда ортумак школаны, эмнелгени, аптеканы, почта харылзаа салбырын, Культура бажыңын, библиотеканы болгаш ясли-садтарны болгаш өске-даа албан черлерин тургускан ажылдап турар. Ол ышкаш үлетпүр барааннарының болгаш аъш-чемниң магазиннери бар. Чүгле суурда 5 магазин ажылдап турар. Ол ышкаш Успенка (Кара-Булуң) сүт-бараан фермазының төвүнде сес чыл школазы, клуб, магазин, почта салбыры, ясли-сад ажылдап турар.

Межегей ортумак школазында хөй националдыг уруглар холуй өөренип турар. Уругларны класстарга чаңгыс аай холуштур өөредири өөредилгеге болгаш найыралга кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бо суурда 17 хире националдарның кижилери барын маңаа база катап демдеглеп каадым. Школаларда өөреникчилерни дээди болгаш тускай ортумак эртемниг башкылар башкылап турар. Хөй чылдарда ажылдаан бедик мергежилдиг хоочун башкылар хөй. Орус дыл башкызы И. И. Михайлова, эге класс башкызы К. Д. Седен, күш-ажыл башкызы Г. Б. Некрасов дээш оон-даа өскелер. Школада 36 башкы бар. Оларның хөй кезии дээди эртемниг аныяктар. Боттарының башкылал ажылы-биле чергелештир суурнуң хөй-ниити ажылдаарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Школа чечен чогаалдың болгаш өөредилгениң номнары-биле бүрүн хандыртынган. Ном фондузунда 6945 экземпляр янзы-бүрү номнар, 2596 экземпляр өөредилге номнары бар.

Школаның интернадында 65 уруглар өөренип, чурттап турар. Олар малчыннар болгаш хөй уругларлыг ажылчыннарның уруглары.

ССРЭ Конституциязы школадан эгелээш аспирантурага чедир өөредилгениң бүгү хевирлерин ниитилелдиң херегле фондуларының күсели-биле халас чорударын көрген.

Бир өөренип турар кижиге хамаарыштыр күрүнениң үндүрүп турар чарыгдалы: ниити билиг школаларынга 200 рубль, а Тыва АССР-де 234 рубль интернатта турар бир уругга 579 рубль, ортумак тускай өөредилге черлеринге 1100 рубль ажыг болуп турар. Ол ышкаш хоорайның профессионал техниктиг училищелеринге 1353 рубль, а кодээ ПТУ-га 1027 рубльдан бир сургуулга күрүне чарыгдаар.

Капиталистиг чурттарда студентилер өөредилге төлевирин боттары төлеп турар. Чижээ АКШ-та колледжиге дөрт чыл иштинде өөрениринин төлевири ортумаа-биле беш муң доллар. Нью-Йоркта Колумби университединге беш чыл өөренирге хөлезини — 12 муң доллар болуп турар.

Бо бүгүнү дениеп көөрге, бистиң күрүневистиң улус өөредилгезинге кайы хире сагыш салып турары тодаргай билдине бээр.

Межегей суурда уругларның 3 ясли-садтары ажылдап турар болгаш уругларга таарымчалыг байдалды тургускан. Маңаа бир уругга күрүнеден чылда 532 рубльди чарыгдап турар. Ясли-садтарда 134 уруглар туруп турар, а оларга чылда 71288 рубльди чарыгдаар.

А суурдан чурттуң янзы-бүрү тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринде 50-60 кижи өөренип турар. Кодээ ажыл-агый институттарынче элээн каш кижини совхоз бодунуң күсели-биле өөредип чоруткан.

Суурда ортумак школа-биле дужааштыр уругларның уран чүүл школазы турар. Каш ада-өгбелерни дамчыштыр Оюннар янзы-бүрү хөгжүм херекселдеринге ойнаар, өг-бүле бүрүзүнге игил, бызаанчы, чадаган, допшулуур ышап-ла бар болур турган. Чүгле ойнаар эвес, харын угулзалап сиилбиир, чазаныр, узаныр ус-шеверлер база бар турган. Тыва театр үндезилеттинип турар үеде Максим Мунзук, Владимир Моңгалбии ышкаш талантылыг артистер Межегейден үнгүлээн. Сөөлгү үеде уран чүүлдүң янзы-бүрү хевирлеринде ажылдап чорууурлар ол девискээрде эвээш-даа болза, чоннуң амыдыралының культуразы экижээни-биле чергелештир уран чүүлге сонуургал улуг. Маңаа суурда уругларнын уран чүүл школазы болуунуң үлүүн кирип турар болгаш моон соңгаар-даа хөй янзы талантылыгларны белеткээр апаар. Ол школада музыканың, хореографияның, ниити ырның болгаш чурулганың салбырлары бар. Тускай эртемниг башкылар-биле школа хандыртынган. Баян, аккордеон, фортепьяно дээш өске-даа музыкаларның аяныыг үну оон-моон чаңгылаажып турар.

Суурнуң кудумчуларынга дүрген дуза чедиреринниң медицина машиназы хоступ келгилээр.

Суур эмнелге талазы-биле бодунуң хемчээли-биле эки хандыртынган. Амбулаториянын 6 кабинеди, хүлээп ап шиичип эмнээр эмнелге болгаш чыттырып эмнээр 20 оруннуг участок эмнелгези ажылдап турар. Ында дээди болгаш ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары 13 кижи ажылдап турар.

Улуг эмчи Серен Ован-ооловна Моңгушту чурттакчы чон онзалап хүндүлээр. Ол бодунуң дарыг улусту эмнээри-биле чергелештир ол эмнелгениң бүгү суртаал ажылы дээш дыка кызымаккай ажылдап турар. Суурда херээженнер ортузунда ажылга идепкейлиг киржип, ону удуртуп келген.

Бистиң чуртувуста эмчи дузаламчызының кандыг-даа хевири — бөлүүн шарыышкындан эгелээш оң нарын кезиишкинге чедир халас. Тыва АССР-де чыттырып эмнээр бир аарыг кижини хүнде эмнээринге 11 рубль 45 копеек күрүнеден үнүп турар.

Америк эмнелгеге чаңгыс хүн чыдарынга 280 долларны аарыг кижи төлээр, чаңгыс диштиң пломбалаарынга — 18 доллар, согур шөйүнду кестиреринге — 400 долларны төлээр.

Моон түңнелди номчукчу боду үндүрери чугаажок.

Межегейниң Культура бажыңы суурнуң бир ужуунда. Ол өскелерден онзагай кестур, чаңгыс каът ак бажың. Аңаа суурнуң чурттакчылары ажыл-херекти дугуржур хуралдарга чыглып кээрлер, ында хөй национал улустарны орус дыл сагыш-сеткилин билиштирип, оларны найыралга каттыштырып турар.

Совхозка хамаарышкан ийи суурда күрүне күсели-биле ажылчыннарның чурттап ажылдаарынга таарымчалыг бүгү чүүлдерни чылдаан чылче немей тургузуп турар. Маңаа чүгле совхозтуң үш сүт-бараан фермаларының бирээзи Успенканы безин көөр болза ында сес чыл школазы, ясли-садык, клуб, магазин, медпункт тургустунган. Ук ферманын бригадири Фаина Антоновна Родионова ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадынга ийиги удаа соңгуткан.

— Ферманы хире-чергези-биле механизастаан болгаш моон-даа соңгаар кылыр чүүлдер көрдүнүп турар. Бисте саар инек хөй эвес 336, амгы үеде оларның 235 инек саалдада турар. Чылда бир инектен 2250 кг сүт саар планныг. Ону күүседип турар бис. Төрүүр чүс инектен 90 бызаа алыр. 1984 чылда 7408 центнер сүттү күрүнеге дужааган бис. Бисте хөй чылда ажылдап келген мурнакчылар бар. Оларга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны саанчы Е. Д. Моңгуш, мал ажыл-агыйының талазы-биле бирги класстың мастери Т. С. Оюн ийиги класстың мастерлери Л. П. Шолокова, Т. Д. Моңгуш болгаш инек кадарчылары Н. Балчыр, Г. Моңгуш болгаш өскелер-даа хамааржыр — деп Фаина Антоновна чугаалады.

Межегейниң ялымлары Тывага революция үндүреринге, Араттың Революстуг намын органызастап тургузарынга идепкейлиг киришкен. Ала-чурттуң Улуг дайынынга эки тура шериинге элээн хөй кижи Межегейден, тыва эки турачыларның эң-не улуг назылыы, феодалдарның үндүргени тура халышкынарны базарынга киржип чораан, кызыл партизан Оюн Делик-оол, аныяк агитатор Оюн Сотпа (революсчу Оюн Чыржаапайның оглу) дээн мурнакчылар аъттанганнар.

Тываның Араттың Революстуг намының үндезилекчизи Оюн Күрседи база Межегей кижизи. Оон өскен-төрээн черинге суурга бир кудумчуну адааш, Культура бажыңынга болгаш школага чуруун тургузары күзенчиг.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазактың ала сагыш салышкынының ачызында бистиң эң аныяк республикавыстың чаңгыс-ла суурунуң сайзыралындан чамдык чүүлдерни кысказы-биле көөрге безин мындыг-дыр.

А. АРАПЧОР.
«Шынның» корр.

ЧУРУНТАРДА: 1. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери коммунистер: И. И. Кудрявцев, Ф. И. Кононский, Б. В. Коваленко; Межегей эмнелгезиниң эргелекчизи эмчи Серен Ован-ооловна Моңгуш ажыл үезинде.
О. ОХЕМЧИНТИҢ фотолары:

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга

ПОЛЬША ЛЕНИНИАНАНЫҢ АРЫННАРЫ

Владимир Ильич Лениниң Варшавада музейи даарта ужен чыл болур.

Шаг-шаанда Радзивиллдерниң хөреңгитен өг-бүлезиниң болуп турган озалааш онзагай бажың польша найысылалдың даал ортузунда, Ф. Дзержинскийниң шөлүнден ырак эвесте турар. Долгандыр чыскаалдыр үнген бедик тал болгаш клён ыяштар хоорайның дааш-шимээнинден музейни камгалап турган ышкаш кылдыр сагындырар. Бүгү заллар шуушутур каттыжып келген ийиги каътче ак мрамор даш чадалап үне бердим.

— 1905—1907 чылдарның орус революциязынга тураскааткан делгелгеге мында чүве—дээш, музейниң ажылдакчызы Адалаида Ламбе бистин делгиир залынче чалады.

Делгээн чүүлдерниң шуптузу кончуг солун. Ленинчи «Искраның» баштайгы номериниң хоолгазы. Ооң чанында «Потемкин» броненосецтиң гвардейжи кожээзы. Ф. Э. Дзержинскийниң редакторлап чораан «Червоны штандар» солунунуң кектээ. Капиталдың кинчи-бегинге удур демиселдиң оруун ажылчын ангыга айтып берген хөй-хөй ленинчи чүүлдер — стендилерде. Шагдакы фото-чуруктар — Лодзь, Варшава. Россияның ажылчыннарының революстуг демиседжин үнгүшкүннерин деткээн чыскаалдар кылган кижилер ол хоорайларның кудумчуларында далайгылаштыр чалгаан. Ол эп-сеткил каттыштырылгазы В. И. Лениниң, РСДРП-ниң, Польша хаан чериниң болгаш Литваның социал-демократтарының алыс сорулга-болдалыг ажылының шыңныг түңнели болу берген дээрзин документилер тайылбырлап турар.

— В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга чедир бүгү экспозицияны чаартырып дооскаш, полиэкран телевидениелиг аудиовизуалдыг техниканы тургускан бис. Техниктиг херекселдер документалдыг материалга немелде болбушаан, делегей пролетариадының баштыңчызы, Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Лениниң амыдырал-чуртталгазы болгаш ажыл-чорудулгазы-биле ханы таныжар арганы келген кижилерге берип турар.

Музейниң эртем болгаш чырыдылга ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарынга Лениниң боданын хол-биле бижээн чүүлдериниң хоолгалары болгаш партияның ховар дээн документилерниң байлак чыындызы бараан болуп турар. Ол дээрге колдуунда-ла В. И. Лениниң Москвада Төп музейиниң болгаш ССРЭ-ниң өске-даа музейлерниниң белээ-дир. Музейниң фототеказы байлак. 1912—1914 чылдарда Польшага В. И. Лениниң амыдырал-чуртталгазының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын, совет-польша найырал база казы ажылдажылгада ооң идеяларының боттанганының дугайын тооржаан тематиктиг 33 фотокомплект, 19 муң негатив ында бар. Библиотекада 11 муң ажыг номнар томнары чыгдынган.

Варшава музейиниң доктаамал немежин чыдар фондулары болгаш экспозициязы ажылдың хевирлерин мөгаг чок сайзырангайжыдары-биле, Краковта, Поронинода, Бялы-Дунаеце, Новы-Таргта ленинчи музейлер-биле кады ажылдажылгазын быжыглап турары-биле улам байлакшып орар. Чурук делгелгелерин, фильмнер көрүлделерин, шуулгаан кежээлерни, эртемденнер-биле, ажылчын шимчээшкиниң хоочуннары-биле ужуражылгаларны организастаары чаңчыл болган.

— Варшавада В. И. Лениниң музейиниң тургустунгандан бээр ажыл-чорудулгазын сан-чурагай-биле көргүзүп болур бе?

— 30 чыл дургузунда 210 санныг туруң болгаш кожер делгелгелерин организастаан. Оларны Польшага 3,5 миллион кижи, а ол ышкаш Совет Эвилелинге, Болгарияга, Чехословакияга, Венгрияга, ГДР-ге, Швецияга үш миллион хире кижи көрген. «В. И. Ленин—Польшада», «Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга поляктарның киржилгези», «Польша-совет найыралдың чаңчылдары» болгаш өске-даа делгелгелер улуг сонуургалды болдургулаан. Фашистиг Германияны ашкан Тиилелгениң 40 чылынга, Варшава Кеэрзэзиниң 30 чылынга болгаш бистиң улустарывыстың амыдыралынга алдарлыг өске-даа хүннерге тураскааткан делгелгелер удавас ажыттынгылаар — деп, А. Лямпе чугаалаан.

Байырлашкаш, дашкаар үнүп келдим. Бүрүнгү бо озалааш онзагай бажыңны база катап эргий көргүледим. Мээң чаным-биле музейже лицейжилер, оларның соондан — Польша шеригниң бөлүк дайынчылары шуужуп кирди...

Александр ШАПОВАЛОВ,
ПМА-ның корр.
Варшава.

ИНДИЯ. Калькуттаның төвүнде В. И. Ленинге тураскаал бедий берген турар (ЧУРУКТА). Ону совет скульптор Н. Томский сиилбип кылган. Чылдың-на ийи катап—ноябрь 7-де болгаш февраль 22-де—индий буруңгаар депшилгелиг партияларының болгаш хөй-ниити организацияларының—профэвилелдериниң, херээженнерниң, аныяктарның организацияларының төлээлекчилери тураскаалдың баарынга чечектер салыр. Ол таварылга эвес, чүге дээрге, Калькутта—ажылчы чоннар хоорайы. Индияның үлетпүр болгаш садыгның эң улуг төвү—шаг-шаандан бээр-ле бодунуң революстуг чаңчылдары-биле алдаржып турар. Англи колониалдыг тергиидээшкиниң үезинде национал-хосталгалыг демисел оон өскүп үнүп турган.
О. КРОПОВАНЫҢ фотозу, СЭТА-ның фотохрониказы.

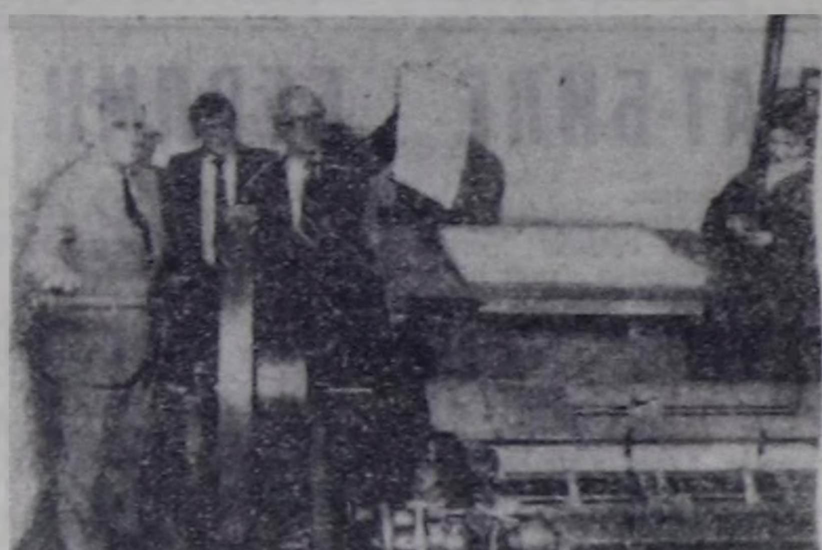

ГДР. Республиканың делегей пролетариадының баштыңының ады-биле холбашкан тураскаалдыг черлериниң бирээзи — Лейпцигте ооң музей-бажыңынга эң хөй кижи сонуургап кээп турар. Аңаа 1900 чылда В. И. Лениниң тургусканы ниити орус марксистчи солун «Искраның» бирги номери парлаттынып үнген. Ол музейни ажытканы үеден бээр аңаа 120 чурттарның 1,6 миллион аалчылары чорааннар. Маңаа кээп турарлардан дыка хөй кижи пролетаржы солунуун «Чаштанчыдан чалбыыш үнер» деп бижип каан эпиграфтыг номериниң хоолгазын алгаш чанарлар.
ЧУРУКТА: Португалияның Компартиязының Чиигине секретары А. Куньялдың (чурукта) музей-типографияга чорааның үези.
АДН—СЭТА-ның фотозу.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАР СЕМИНАР-ХУРАЛЫ

Бурунгу хүн Кызылга Советтер бажыңынга республиканың агроүлетпүр каттыжышкынының бүдүрүлгелеринде болгаш ажыл-агыйларында улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының даргаларының семинар-хуралы болган. Аңаа республиканың партия, совет органнарының, кодээ ажыл-агый министерствозунуң удуртукчулары, районнарның улусчу контроль комитеттериниң штаттан дашкаар инспекторлары, совхозтарда партия эге организацияларының секретарьларының оралакчылары киришкен. Семинар-хуралды республиканың Улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырап ажыткан.

«Республиканың кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге контроль ажылын күштелдирер болгаш ооң дээштиин бедидер дугайында» илеткелди республиканың Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы М. А. Моңгуш кылган. Бөлүктерде болгаш постуларда организакчы ажылдың чамдык айтырыгларының дугайында республиканың Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы А. С. Хрипунов чугаалаан.

Республиканың Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар, СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко, СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы А. А. Зайцева олар семинар-хуралга олуржуп, аңаа чүве чугаалааннар.

ССРЭ-де Улусчу контроль дугайында хоойлуга, улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел хуралының салган сорулгаларынга дүүштүр партия организацияларының удуртулгазы-биле партияның болгаш чазактың шиитпирлерин, совет хоойлуларының күүселдезин хынаар талазы-биле сорулгаларны семинар-хуралдың киржикчилери дугуржуп, арга-дуржулганы солушкан.

В. МААДЫР.

Рейд

БИЛЕТ ЧОК ПАССАЖИРЛЕР

Эртенги, дүъштеки болгаш кежээки үелерде кызылчыларның кижи бүрүзү бажыңнарынче, студентилер, сургуулдар общежитилеринче далажыптар. Хоорайның чурттакчыларының ыңай-бээр аргыжарда бүзүрелдиг хөлгези — ниитиниң автотранспорту. Кассага дөрт көпеек төлээш, билетти алгаш, хоорайның кайы-даа талазынга чедип болурун кызылчылар-даа, аалчылар-даа билир. Ол шуут чаңчыл апарган болгай. Ынчалза-даа чамдык хамаатыларның талазындан хоорай иштиниң автобустарынга халас болгаш хөй-ниити черлеринге корум-чурум үреп, ээрик чоруурлар бар болуп турар. Хоорайның хөй-ниити организациялары, дружинниктер, пассажир автобудүрүлгезиниң ажылдакчылары ындыгларны илередип, чамдыктарын тускай хемчег ап, торгап-даа турар.

Тываның автомобиль транспортунуң «Тываавтотранс» девискээр каттыжышкыны болгаш «Шын» солун бо талазы-биле каттышкан рейд организастаан. Чүү илерээнил, көрээли.

Ажыл шагы төнүп, кежээкиниң 17 шак ажып турда, автобус доктаар «Восток» деп черге келдивис. Ыңай-бээр чоруур дээн улус-ла хөй. Кезек автобустар пассажирлерни алгаш, чораан соонда, куу тон кеткен 18—19 хар үезинде шилгедек, аныяк кыс бодунуң үези оолдуң холундан туттунуп алган, ээриниң улуундан тендирип кел чор. Чогум, оол ээр. Бир автобустуң чанынга келгеш, ол уруг оолду ынаар киир тыртып, чүткүүрге, оол ынавайн, аннызгызына бергени ол боор, өске үгже далажып маңнапты. Артып калган аныяк кыс бир автобустуң эжиктеринден туттунуп тургаш, ынаар кирген соонда, үр болбаанда ында турган хамаатыларже сөс октап, кончуттунуп үнүп келди. Кеткен тонунуң бир чеңи орап-чок орлуп калган-даа болза, ээриниң ону эскерер-даа хире эвес, тендирип, оруунга таварышкан кижилерни эки-бак сөглеп турда, милиция ажылдакчылары тутткан. Ол—Кызылдың чурттакчызы, кайда-даа ажылдавайн турар Г. Моңгуш дээрзи болду.

Рейд бригадазының кежигүннери Каа-Хем суурда школа-интернат чанында автобус доктаар черге келгеш, аңаа душкан пассажирлерниң билеттерин хынаан.

Автобустан ылгады берген херээжен кижини дружинниктер бир дугаарында дежур чедип эккелди. Кеткен ногаан плажы хирленгеш, өңүн чидирипкен. Арны хапыйтыр ыжып, кыза берген кижиниң Антонина Антоновна Жилинская дээр болду.

— Чүге билет чокка чораан силер?— деп оон айтырарывыска:

— Билет өртээ төлээр көпеэк чок болду—деп, ол агартынарын оралдажып, харылады.

— Документинер көргүзүп көрүңерем? — деп, милиция ажылдакчызы оон айтырды.

Жилинская кезек ыыт чок тургаш, карманындан профэвилелдиң эрги билеедин уштуп келди. Ооң иштинде автобуска ажыглаар талоннар шупту бүдүн. Сумказында суп алган арагазының аксы база хоступ келди. Ол ынчан торгатканы 3 рубльди кондукторга хөөн чок сунуп берди.

Ол-ла автобуска билет садып албайн ээрик чораан хамаатыАльберт Алексеевич Зворыгинни дружинниктер туткан. Ооң паспортун хынап көөрүвүске, фото-чуруктарының бирээзи чок болду, ынчангаш документ күш чок болганын милицияның ажылдакчызы аңаа тайылбырлады.

Хөй-ниити черинге, ылангыя автобуска таакпылаары хоруглуг дээрзин билир хирезинде, хамаатызи Зворыгин кады чораан пассажирлерни кыныгылевейн, таакпылап, харын-даа өрт үндүрүп болур турганы дээш база бир аңгы торгаалга онаашкан.

Үстүү-Енисейниң балык заводунуң ажылчыны Юрий Валерианович Степанов № 24 магазинниң чанынга эртенги үеде ээрик тургаш, милиция ажылдакчыларындан сагындырыг алган турган. А ол-ла хүн кежээ автобуска билет чок, база-ла ээрик чорааш рейд бригадазының кежигүннеринге таварышкан.

— Апрель 20-ге чедир Кызылда сургакчылап келдим. Заводувус директору В. С. Юшин ону билир чүве—деп, ол кандыг-даа буруу чок кижи дег харылады.

Сургакчылап келген кижи ажылын кылыр туржук, ажыл шагында хүвээдир арагалап, ээрик чоруп тургаш, хөй-ниитиниң корум-чурумун болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы хажыткан ол.

Народная кудумчузунда 49 дугаар бажыңда чурттап турар хамаатызи Галина Ондар билет чок чорааны дээш торгаалга онаашкан. Кечил-оол кудумчузунуң 9 дугаар бажыңының чурттакчызы Оюмаа Ооржактан билет негээриниске, бистерже удур эки-бак сөглеттинип, автобуска шуугаазын үндүрген. Ол хамаатыны милицияның дежурный албанынга чедиргени.

Ол хүн хоорай иштиниң автобустарынга билет чок чорааны дээш 80 ажыг хамаатылар торгаалга онаашкан. Оон аңгыда кайда-даа ажылдавайн турар, арагалаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чамдык хамаатыларны база илередип, тутткан.

Бо кыска үе дургузунда чорутган рейдиниң түңнели-дир. Моон алгаш көөрге, хоорай автобустарынга пассажирлерниң чамдызы чаңгыс эвес удаа халас чоруп, күрүне транспортун ажыглаарының чурумун хажыдып турар. Күрүнениң өнчү-хөреңгизин халас ажыглаксаар, арага ижип алгаш, хөй-ниити черлеринге көсүүлеңнээр, оон-ледерезе шоолу-содаа, алгыш-кырыш үндүрер, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас кижилер-биле демиселдиң күштелдирер дугайында тускай доктаалдарын, шиитпирлерин партия, чазак хүлээп ап турар. Ынчангаш маңаа хамаарыштыр күш-ажылчы коллективтер, албан организацияларының хөй-ниити дружинниктери мындыг чижектиг рейдилерни доктаамал чорудуп, сагылга-чурумну кана-даа күштелдирериннге идепкейлиг киржир апаар.

РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ: Д. БЕГЗИ— Тываның автомобиль транспортунуң «Тыва автотранс» девискээр каттыжышкынының начальнигиниң оралакчызы; **Ю. МАЛЫШЕВ —** пассажир АТБ-зиниң чолаачызы; **В. КАРА-САЛ—**«Шынның» корреспондентизи.

МААДЫРЛЫГ 27 ХОНУК

«Кижи дириг чорда, сеткилин өөртүп чоруур. Өлген кижиниң аксындыва чем-даа кударга, ижер эвес» деп тываларның чечен-мерген чугаазы бар.

Хуннуулуг башкым Тюлюш Самбуевич Нурсат-биле база катап ужуражы бердим. Эки турачы танкист кады чораан эштериниң адын-сывын адагылааш, мынча диди.

— Ам мен кижи дириг артып калдывыс. Бир эжим Дүлүш Кызыл-Тас назылап кыраан болгаш аараан...

Бо чугааны бо чылдың март 26-да дыңнааш, дыка-ла бодаган мен. Оон ынай Тюлюш Самбуевичиниң дайынчы эштериниң дугайында бир чугаазын номчукчуларга дамчыдып көрейн.

Совет Эвилелиниң кызыгаарындан фашистерни үндүр сывыргааш, даштыкы чурт Румынияга дайылдажып турган бис. Бир-ле малгаштыг черге бистиң танкыларывыс кадалы берген. Мендеен чедер хире метр черге Юрий Липкинниң танкызы база. Оон механик-башкарыкчызы Дүлүш Кызыл-Тас чораан чүве. 1944 чылдың июнь үези. Шак ол малгаштыг черге 27 хонук иштинде түреп келген бис. Бистиң-даа, немецтерниң-даа талазындан келир арга чок апарган. Танкыдан үнерге-ле, немецтер чизиредир ада бээр. Хирезин бодаарга, немецтер бистиң малгашка душкен танкыларывысты бүдүн-биле алыр, ынчангаш бистерни аштадып өлүрериң бодааннар. Бир чамдыкта бистиң чаныбаска частыр октар дүшкүлээш, черни мырыңай чиңгинедир силгилептер турган. Немецтерниң оңгузу чүс ажыт метр хире черге турган.

Бистиң таладан дүне када бир кижи келгеш, аъш-чем эккеп берип турган. Бир чамдык эштер бистерге чер эккеп берип чораан, немецтерге кыра боолаттырып база турган.

Таптыг-ла 27 хонук эртип турда, бистиң күштүг машиналарывыс дүне када келгеш, малгашта дүже берген танкыларны үндүр тырткылаан, оон аъ бистер өөрүвүс аразынга кире халдып келген бис. Бодап көрүңер! 27 хонук иштинде танкы иштинге олуруп, бир шак хире болгаш-ла, немецтерге боолаттырып келген бис.

Мээң бир черге 27 хонук танк иштинге олуруп, дайзынга дужуп бербейн турган эжим танк командири чораан Юрий Николаевич Липкинге Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты тывыскан чүве, ам ол эжим подполковник апарган болгаш Москва хоорайда чурттап орар.

— Заводтан чап-чаа танкыны алырда, мен командиры чордум. Тываның оглу Дүлүш Кызыл-Тас мээн механик-башкарыкчым чорду. Ол эжимни бир катап көрүп көрзүмзе — дээш, хоочун танкист Юрий Липкинниң караның чажы сыстып келир.

Чүвениң чажыды мындыг болган. Таптыг-ла 27 хонук эртип чорда, бистиң талаңын хайгыылдыкчылары бир немецти тудуп эккелгеннер. Ол туттурган немец мынча деп чугаалаар:

— Немецтерниң командылалчери ам эртен орус танкыларны малгаштан уштуп алыр деп белеткенип тур.

Ол туттурган немецтиң өттүг дыңнааш, бистиң командылалчери бистерди танкылар чоруткулаан. Дүне када ол танкылар бистерни малгаштан уштуп тырткылап алгылаан.

Тюлюш Нурсат биле Юрий Липкинниң танкылары дүнүп караңгызын ажыглааш, өөрүүн аразынга чедип келгеннер.

— Кызыл-Тасты көрген болзумза! — деп, подполковник Юрий Липкин изиг күзелин илеретпишаан олурар.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

ӨЛҮМ ОРУУН ЭРТИП ЧОРААШ...

Дайын төнген соонда, улуг Тиилелгениң 35 чылы чоруп турган. Дайын чылдарында Ленинград чоогунуң чиңг тулчуушкуннарынга киржип турган шаап халдакчы ийиги арминиң генерал Грищевке командылаткан 272-ги дивизиязының хоочуннары тускай чалалга ёзугаар аңаа бүгү черлерден чыглып келген. Херек-чүректи хөлзедип, сагыш-сеткилди саргыдып кээр ужуражылгалар болгулаан.

Ынчаан олар Псков талазында тураскаалга чеде берген. Ында улуг калбак гранит дашта: «Төрээн чурту дээш амы-тынын харам чокка берген маадырларга мөңге алдар!» деп бижээш, оон адаанда хөй аттарны алдын ужуктер-биле сиилбип каан. А ооң орту үезинде одуругда: «Павел Алексеевич Медведев — 1925 IX. 17 төрүттүнген» деп каан. Аңаа келгеш диксээнге чедир мөгейип ёзулааш, чечек салып, ыт чок турган дайын хоочуннарының аразындан бежен хар ажа дужуп чоруур, мөге, шыырак кижи ол дайзыны көрүп тура, ыглап бадырыпкан.

— Ортузунда одуругда Медведев дээрге мен-дир мен. Ону сиирип кааптарының аргазы кандыгыл?—деп, бөлүктүг баштап чораан кижиден ол дилээн. Дайын чылдарында Новгород чоогунга тулчуушкун үезинде ооң «өлгеш», катап «дирлип» келгени-ле шын...

Павел Алексеевич-биле оон бажыңынга хууда архивин, фото-чуруктарын көрүп ора, ону чугаалап бээрин дилеедим:

— Ол дугайын чугаалаар болза, төөгү узун — дээш, кезек боданып олур. А мен ооң чугаазын улам шуудадыры-биле дезек доора айтырыглар салгылаадым:

— Дайынчы орукмарыңарның дугайын чамдызын-даа бол чугаалап көрүңерем?

— Ол чеди, ол сес хар чаа четкен 30 хире оол 1942 чылдың мартта Кызылдын № 1 школазындан эки турабиле фронтуже халкан бис. Баштай Красноярскиде Үер деп черге дайынчы белеткелди эртивис. Кускээр бисти ашгыжыгы фронтуларже чорудупкан. Мен Волхов фронтузунга бардым. 1943 чылдың октябрь эгезинден дараазында чылдын январь төнчүзүнге чедир бистиң дивизиявыс элээн каш суурларны, Новгород хоорайның хосташкан. Бистиң взводувус командири назы дегүй берген, эрес-диким, эвилең-ээлдек Хасаган деп кижи эш турган. Ол бисти «оолдарым», а бис ону «адавыс» дээр турдувус. Ол үениң дургузунда автоматчыларның салбыр командиринге турган, чеже-даа тулчуушкунга кириштим. Өөрүмден өлүрткен-даа, балыглаткан-даа кижилер эвээш эвес. Тывадан барган эжим Петр Коробейниковтуң мээн-биле кады тулчуп эгелээш, ийиги неделязында өлүрткени хомудаачыг болган.

НОВГОРОДТУ хостаан соонда, оларның полугу — «ырак эвесте, кол чоогунда, стратегтиг чугула турушту ээлээр»—деп дужаал алган. Полк дүне дайзынга билдиртпейн элээн бурунгаарлай берген. Дангаар эртен немецтер боолай берген. Полк күштүг атака кылгаш, оларны өйтүр шаап чорудупкан. Атака ам соксаан. Разведка чоруткан, онза чүве чок дээрзин медээлеп келген. Полк улам бурунгаарлааш, хол чоогунга оңгуларны, быжыглаалдарны кылып эгелээн. Ок-боо-даа дагжавас шыпшың кылдыр сагындырган. Удаваанда: «Орус солдаттар, офицерлер! Бурун бузээлеткен силер, хей черге хан төп, өлүмге таваржып турбайн, дужуп бериңер!»—деп, багайтыр орустаар немецтиң үнү радиога чаңгыланган. Оларның полугу армияның ниитиг күштеринден ырап, бурунгаарлай бергеш, дайзынга үзе кирдипкени ол.

Тургустунуп келген берге байдалдан уштунары-биле полк командири дораан-на коммунистерни, комсомолчуларны чыылдырган. «Дириг сыткаш, фашистерге черле дужуп бербес, чүректиң сөөлгү согуунга чедир демисежир» деп шиитпирни хүлээп алган. Дужуп бээр дугайында немецтерниң сөөлгү негелдезин полк күштүг боолаашкын-биле харыылаан. А фрицтер оларже үтер-бооларын, пулемёттарын дорт шыдаан, бүгү таладан чаашкыннадырып-ла эгелээн. Удур-дедир аткылажышкыннар хүн уругулээн. Полкта кижилер-даа, ок-чемзек-даа эвээжээн. Ынчалзажок олар дужуп бербээн.

Павел Алексеевичиниң хамаарыжып турганы автоматчылар взводунуң дайынчылары база эвээш артса-даа, дайзынның элээн каш атакаларын өйтүр шапканнар. Чоорту байдал улам нарыыдаан. Ол үеде оларга дуза чедирер совет шериглер чоокшулап келген. Бир күштүг атака үезинде, Павел ийи холунче, хөрээнче аар балыгладыпкан. Чүм харга хемчидуур барып ушкаш, ол-ла хевээр чуну-даа билбээн. Тэкаш хонганда чүве, бүткүр боту шимчеттинмес, бир-ле майгында чыдар болган. Тулчуушкун шөлүнге өлүрткен кижилер аразындан ону партизаннар тыпкан, тынып чыдар боорга, шанакка салып кырынга каттааш, сөөлтүн эккелгенин ол сөөлүнде билген. Неделя эрткенде ону Калинин хоорайның чанында госпитальга эккелген. Оң талакы холу экирбестээш турупкан. Чамдык эмчилер ону кезип кааптар деп барган. Ак баштыг, сегел салдыг, чолдаксымаар кырган профессор эмчи ону база катап онаарымчалыг көрген:

— Мырыңай анияк кижидир — дээш, аңаа нарын кезиишкиннер кылгаш, сөөкте кыпыкан октарны ап каапкан. Ол элээн каш хонуктарда билинмес чыткан. Аңаа хан кудуп, сыгыртып, холдарын доктаамал массажтап турган... Ийи дугаар төрүттүнгеним ол-дур ийин—деп, ол чугаалап орду.

Ол-ла үеде Бии-Хемниң Хаяның суурга чурттап турган ооң ада-иези — Акулина, Алексей Медведевтерге «Оглуңар — Павел тулчуушкун шөлүнге маадырлыы-биле өлген..» деп кажыыдалдың дыңнадыы база келген. Кыргаңнарның кажыыдалы кызыгаар чок болган. Ынчаңмайн канчаар, өг-бүледен беш оол фронт чорупкан. Алышкыларның ийизи дайын шөлүнге өлүрткен, бирээзи аар балыглаткаш, чурттунга чедип келгеш, ол-ла балыындан мөчээн. Чүгле ийизи аар балыглатса-даа, дириг арткаш, ам-даа чурттап чоруурлар.

Госпитальга дыка үр чыдып эмнеткен соонда, ооң балыгдары эки бүтпээн-даа болза, дилеп тургаш, база катап фронтуже халкан. Бо удаада ол Ленинград фронтузунга барган. Ынчан сержант Медведев пулемёт взводунуң салбыр командири апарган. Оон дивизиязы Нарваны болгаш ооң чоогунда чурттакчылыг он-он суурларны хосташкан. Ол үеде ёзулуг дайынчы дадыгышкынның аңкан сержантының немец-фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкуннарга көргүскен эрес-маадырлыг чоруу дээш ону «Ада-чурт дайыны» орденниң ийиги чергези-биле, «Эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаан.

КИЖИ ийи катап эвес, чаңгыс өлүр. Павелге таварышкан баштайгы өлүмнүң дугайын үстүнде чугааладывыс. Бистиң шериглеривис Ленинград бүзээлелин чаза таварааш, хоорайны хостаан соонда, ооң кирип турган дивизиязы Эстонияны хостаарынга киришкен. Аңаа бир тулчуушкун үезинде Павел база катап аар балыгладыпкан. Бо удаада ону санитарлар тып алган. Аастан, думчуктан хан төктүр, карак көзүлбес, кулак дуглаар болган. Частыышкын таварыдазы ниити-баарын, өкпезин кемдеткен болган. Барык-ла чартык ай эрткенде, ол мининип келген. Иваново областа госпитальга ону эккелген. Ооң амы-тынын алыр дээш эмчилер дүн-хүн чок демисежип келген. Совет эмчилер-даа, дайынчы боду-даа шыдажып үнген. Ийиги өлүм оон ынчаар чайлаан. Шору сеткил бергенде эмчилерге чугаалаан:

— Фронт чоруур дугайында ам болзам-даа херээ чок. Аалынче чаным, дыштанзынза дээре.

— Дайзыннарны кижээнниче киир сывырышпаалымда аалым бодаар кижи мен мен бе? —дээш олурупкан. Ооң кадыының байдалын барымдаалап көргеш, харылзаачылар куруунче чорудупкан. Ону 1945 чылдың февральда дооскаш, өөру-биле кады база катап дайын шөлүнче киришкен. Ынчан маршал Ф. И. Толбухин командылаан Украинаның үшкү фронтузунуң 30-гу харылзаа полугунга кирген. Венгрияның — Будапешт, Австрияның — Вена хоорайларын хостажырынга киришкен. Ында Вален деп курорт хоорайга Тиилелгениң байырлыг садыын уткаан. Төрээн чуртунуң мурнунга ооң эрес-маадырлыг чоруу дээш шаңнаткан хавычаларының чамдызын үстүнде база ададывыс. Оон аңгыда он үш дайынчы медальдарның аразында «Будапештиниң хостааны дээш», «Венаны хостааны дээш» деп медальдар база бар.

Хоочун дайынчы бо хүннерде Кызылда өг-бүлези, уруглары-биле чурттап орар. Ол — хоорайда хүндүлүг кижилерниң бирээзи. Шаандакы балыглары хире-хире саргыдып, аарып чорза-даа, күш-ажылындан холун салбаан, сагыш-сеткилиниң байдалы ам-даа солдат хевээр.

С. ШОЯГУ, журналист.

Кадыкшылга комплекизинде

МОСКВА. Кадыкшылга комплекизи—уругларның хөй профильдиг клиниктиг № 7 эмнелгези—Братцевода ажыглаалда кирген. 1000 орунуг улуг ол эмнелгени коммунистиг субботниктиң акша-хөреңгизи-биле тудуп тургускан. Мында бичиилерниң кадыкшылын быжыглаарының бүгү-ле аргалары ажыглаттынып турар: бир палатага-ла бир азы ийи кижи чыдар. Клиника-диагностика лабораториязы, ады рентгенкабинет, интенсивтиг терапияның блоктары, эндоскопиятыг албан черн болгаш кезиишкин блогу идегелдиг-биле ажылдап турар.

Братцевода бо чаа тудут аарыг кижилерни хүлээп ап эгелээн.

ЧУРУКТА: ЛОР салбырның кезиишкин кылыр блогунда ээлчеглиг кезиишкинге белеткелдиң чоруп турары.

В. СОЗИНОВТУН фотозу. СЭТА-ның фотохроиказы.

ФОТОАППАРАТ-БИЛЕ БЕРЛИН ЧЕТКЕН

Ада-чурттуң Улуг дайынының калыг-дошкун чылдарында фронтунуң оттуг шугумунга СЭТА-ның фотокорреспондентизи боор ажылдап турган Марк Степанович Редькин аадан чылдар үезинде Тывага чораан. Ол тулчуушкуннар шөлүнге чоруп, дыка хөй чуруктарны тырттырган болгаш фронтуну оттур фотоаппарады-биле Берлинге четкен.

Хоочун фотокорреспондент Тывага чоруп турган үезинде Кызылга журналистер-биле ужуражып, ажыл-херээниң дугайын сонуургаткан. Бистиң республикага чорааныныңсоонда ол теп солуннарга, журналдарга Тыва дугайында элээн хөй чуруктарны парлап үндүрген. Ам М. Редькинниң бодунуң дугайында СЭТА-ның корреспондентизиниң материалын парлаадывыс.

Совет фоторепортёрларының хоочуну М. Редькин дайын үезинде чуруктап тырттырган маадырларын сураглап, ужуражып чоруп турар. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң болгаш Берлинге четкен солдаттарның тайбың өйде салым-чолу кандыгыл дээрзин билип алыксаан изиг күзел ону ырак-узак оруктарже албадапкан.

М. Редькинниң делегейде сураглыг «Тиилелге» деп чуруу бар. Дайынчыларның колоннаазының мурнуку шугумунда бөлүк танкистер аажок ойнап, хөглеп турар. Ук чурук Германияны тиилээн улуг өөрүшкүнү көргүскен. Фоторепортёр ол эрес-маадыр солдарны барык дөртен чыл дургузунда дилеп келгеш, оларны Смоленщинадан, Татариядан, Белоруссиядан, Ленинград областындан тыпкылаан. Ук дилээшкин дайын киржикчилериниң катап ужуражырынга човуг дузалыг болган.

Тиилелгениң чазында Берлинге улуг бар чыткан Тыва аныяк кысты чурукка тырттырган. Ол кыс ынчан шимчээшкин башкарыкчызы чораан. Корреспондент ону чоокта Новгород областың район төвүндэн тып алган.

Редькин ажыл эгелээриниң мурнунда декарриже ажылдааннар эртер өрээлге 1945 чылда тырттырган чуруунуң үлгаттыр парлааныы азып каан. Эң эки мастерлерниң бирээзи Татьяна Александровна Артемьева өрээлге кире бергеш, аныяк турган үезин көрүп кааш, алгырыпкан. Чуругларда репортёр өг-бүлени өөн-баштак байдалга тырттырып алган: уругларының уруглары школаже чоруп турар, а ашаа чүък машиназы-биле ээлчеглиг рейсче аъттанып турар,— бо бүгү шимчээшкинни бажыңның херээжен ээзи башкарган...

М. Редькин дайынның кадыг-берге оруктарын эртип чорааш, дыка хөй ховар чуруктарны тырттыргылаан. Ол Кавказ дээш, Курск-Орлов дээш тулчуушкуннар үезин, Севастопольду хостаан үезин чурукка тырттыргылаан. Өскерилиишкинге хоругдаттырганнарны база тырттырган. Бо бүгү коргунчуг фото-чуруктар Нюрнберг процессинге база бир буруудадыкчы документ боор арткан.

М. Редькин Тиилелгениң чырыткылыг үезин төөгүге кадагалап арттырып алыр аас-кежиктиг болган.

— Дөртен беш чылдың майда ыш-бузу бургураан рейхстагтың барыын талазынга тырттырган чуруум мээң эң үнелиг боор арткан — деп, Марк Степанович сактып чугаалаар. — Баррикада кылыр дээш даштар кырынга немец ефрейтор олурган. Дайын өшээгеш ол ыйнаан, оон холдары-даа, буттары-даа бузулбуруп. Гитлерге мегелеткен муң-муң немецтерниң өлүмнүг кударалы ол солдаттың арынчырайындан илдең. Аппаратымны дызырт кылдыр базыптарымга, солдат тура халып келгеш: «томанныг» деп командылаап чүве дег дорт турул алды. Мээң суңган папирозумну холу сирилей-сирилей ап алгаш, харамдыгып сора берди. «Эндэ, герр офицер»— деп көргүрээш үн-биле чугааланды. Чурук мээңии болганда, мен база «энде» азы «төнгени ол» дидим.

Хөй чыл эрткен соонда ол чурукту «Фрайе вельт» деп журналга парлаан. Ефрейтор чугаалап үнүп кээринге журналист идегээн. Ынчалза-даа эрткен-барган чүве контаразындан эгенген ол бор, солдат сураг болган.

СЭТА-ның фотокорреспондентизи чораан М. Редькин дайынның кадыг-берге чылдарында шалыпкын болгаш эрес-диким ажылдап турган. Ооң кары чеден чеди, ынчалза-даа ол амгы үеде-даа тайбың дээш демиселчилерниң одуруунда идепкейлиг туржуп турар. Ооң фронтучу чогаадылгазы тайбыңны камгалаарынга дузалыг.

Фотокорреспондент фото-чуруктарының дугайын ам мынчаар чугаалап турар:

— Дайын чылдарының чуруктары «Фото-чуруктар чыындызы» деп номда кирип, ам-даа көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырып чоруур. Ол номну төрээн хоорайым Астраханьның музейинге белек кылдыр бердим. Фашистиг Германияны Тиилээниниң 40 чылынга тураскаатап Бүгү делегей делгелгезе АКШ-та ажыттынган. Чоокта чаа ынаар «Фото-чуруктар чыындызы» деп номну чоруттум. Ол чуруктар совет солдаттың эрес-маадырлыг чоруун балыткавышаан, делегей дайынның айыыл-халавындан ам кажанда-даа серт дивес дээрзин көргүзер.

О. СЕРДОБОЛЬСКИЙ, СЭТА-ның корр.

Москва.

ӨШПЕС ОДУМ ДЭЭРИГАЙ

Москвага беш чыл болдум.
Мөгеерим чаңгыс от бар.
Кремльдиң ханазында
Хып чылдар өшпес от ол.
Маадырларның ады чок бол.
Мөңге кыпкан шак ол отка
Муң-муң кижи чечек салыр.
Муңгаралын үлежирлер.
Секунда-даа халас барбас.
Чечек салыр кижи көвей.
Даштыкыдан келген аалчы
база мыдыг
Таңныыл муруу кыпкан отка
чечээн салыр.
Өөреним черим дужу шак
ол отка
Өлчей кежиин үлежир-даа
өөрүм келир.
Өлген солдат өөда ады
турарыгай.
Өртемчейде өшпес одум
дээригай.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Бо чылдың март 10-да үнген «Аяк шайны аартап ора...» деп арынга үнген шыдыраа бодалгаларын Каа-Хемниң Бүрен-Бай-Хаактан В. Салчак, Бүрен-Аксындан Н. Карашпай, Тес-Хемниң Самагалдайдан Ю. Ондар, Мөңгүн-Тайганың Мөген-Бүренден А. Сзан олар шын тыпкан: бирги бодалганың баштайгы көжү Ре3; ийигизинни—Се3.

ФРОНТУЧУ КЫСТАР

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээр үеде Совет Якутияның хөй кыстары Москваның, Ленинградтың, Киевтиң болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга өөренип турган. Олар Төрээн чурттуң камгалалынга эңне идепкейлиг киржип, немец-фашистиг эжелекчилерге удур эрес-маадырлыы-биле тулчуп кааннар. Якутск хоорайның Культура болгаш техника ордузунга дайынның херээжен хоочуннары чоокта чаа чыылган болгаш херээжен фронтучуларның клувун тургускан. Олар боттарының клувун «Катюша» деп адаан. Ада-чурттуң Улуг дайынының идепкейлиг киржикчизи Галина Алексеевна Ушивенкону клубтуң даргазынга соңгаан.

Херээжен фронтучуларның клувунда Зинаида Андреевна Невашеваның дыка хүндүлээр. Дайын үезинде ол эмчи сестразы болбушаан, хөй дайынчыларны, офицерлерни ажаап, оларның амы-тынын адыраан. Тулчуушкун шөлдеринге эрес-маадырлыг болгаш буянныг чоруу дээш Төрээн чурт ооң ачы-хавыязын бедик-биле үнелээн: Кызыл Сылдыс орден-биле болгаш «Дайынчы ачы-хавыялары дээш» медаль-биле шаңнаткан. Ленинградка төрүттүнген болгаш дайын мурнуунда Якутияга келген Н. Петрованың дайынчы ачы-хавыялары бедик-биле демдеглеттинген: Алдар орденниң III чергези-биле болгаш хөй медальдар-биле шаңнаткан. Дайын соолгуунде Якутияга ол база катап чедип келген, күш-ажылчы чедиишкиннери дээш «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан.

Д. БУБЯКИН, СЭТА-ның корр.

Якутск.

СУГГА ТӨРҮТТҮНГЕН КИЖИ

Чоокта чаа Москваның «Космос» аалчылар бажыңынга болган конгрессте делегейниң дыка хөй чурттарындан келген эртемденнер болгаш журналистер элдептиг болуушкунну көрген шуут кайгааннар. Аалчылар бажыңының бассейнинге төрүттүнген-ле чүгле ийи неделя болган чаш уруг суг иштинге эштип, чемненип, харын-даа ында удуп турар болган. Ол дээрге ССРЭ-ге Америкадан келген туристерниң оглу — Саша Крамлэнд-дир.

Сөөлүнде билдингени — Саша болгаш өске-даа бичии уруглар совет шинчилекчи Игорь Чарковскийниң ажылдап кылганы тускай аргазы-биле сугга төрүттүнген болуп турар.

Парижке болган «Суг болгаш кижи» деп бүгү делегей конгрезинге эртемденнер: «Игорь Чарковскийниң сугга бичии уруглары божудуп турары — ол дээрге кижи дыңнаан кырбээн кайгамчык болуушкун-дур— деп демдеглээннер.—Сугга төрүттүнген ындыг уруглар сугнуң дириг амытаннарының чайгаар бүткен чаңчылдарын бодунда сиңирген болур. Оларның чурттап амыдыраар чери — кижи төрелгетенниң кавайы — Делегей океаны апаар»— деп демдеглээн.

Париж конгрезиниң мурнунда-ла кижилер совет шинчилекчилериниң ол солун ажылының дугайында номнардан номчуп тапкыжып турганнар. Бир ындыг номну номчааш, Джеральд биле Кошта Крамлэндилер АКШ-тан Ленинградка чедип келгеш, аныяк ие Кошта сугга божуур дээш күзелин илереткен.

— Сугга божуур болгаш чажындан эгелеп эштип өөреннери аңаа байдалга божуур үеде болур агаар базымчыпының аажок чиигедир болгаш хала чок божуурунга идиг болур—деп, Игорь Чарковский санап турар.

Оон ол шинчилел ажылы баштайгы үеде дельфинлер, бора-хоолайлар, харын-даа дагаалар дээн ышкаш азырал амытаннарны суг иштинге чурттадып өөредип турганындан эгелээн. Оларның элээн каш салгалын ынчаар өстүргениниң сөөлүнде, шинчилекчи суг иштинге өзүп төрүүр, аңаа чурттаар дельфинлер, бора-хоолайларны алган. Ол ындыг дириг амытаннар боттарының чер кырынга өөрүүден күштүг, угаанныг болуп ылгалып турганнар. Эң кайгамчык чүве—курган черде ындыг дириг амытаннардан олар 2—3 катап үр чурттаар болганнар. Шинчилел ажылы ам-даа уламчылап турар.

(«СОВЕТСКИЙ СОЮЗ» журналдан).

ТВ

АПРЕЛЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—«Стратегия победы». «На главном направлении». 10-гу фильм—9.55—Эки бараанларны көвүдедир. 10.25—«Рассказы о художниках». 11.00—«Эш ыры». Бүгү эвилелдиң телеконкурузу. 11.50—Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Фронтучу өңнүктер клуву «Тиилекчилер». 31-ги арминиң хоочуннарының ужуражылгазы. 13.05—РСФСР-ниң Куруунениң үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 13.20—«Өг-бүле болгаш школа». 13.50—Чоннуң урап чогаадылгазының «Челээш» телепрограммазының VI делегей фестивалы. 14.20—Бөгүн делегейде. 14.35—В. И. Ленинниң ажыл-амыдыралының дугайында хөй сериялыг телефильм. «Однажды выбранный путь». «Зрелость». 3-кү фильм. 15.35—Политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Пракиниң беседазы. 16.05. «Билдингир-даа болза, буурежиг эвес». 17.05—Коммунистиг субботниктиң демдеглели. 17.20—Цирк ареназында. 18.05—Док фильм. «Угроза Европе—угроза миру». 19.05—Коммунистиг субботниктиң демдеглели. 19.20—«Помни имя свое». Уран-чечек фильм. 21.00—«Үе». 21.45—«После смены». 23.20—23.30—Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15—Кадык болурун күзезиңзе. 8.30—Кубаның аялгалары болгаш ритмнери. 8.55—Свердловскиниң телестудиязының программазы. 10.05—«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.35—Док телефильмнер. 11.25—«Болдинские гончары». 11.45—«Дай твою руку». Политиктиг ырлар концерти. 12.35—«Аң-чорукчулар клуву». 13.35—«Кижи—Черниң ээзи». 14.35—Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Музыкалыг дамчыдылга. 15.45—П. Богданов. Поэзия. 16.15—«Дебют». Молдав ССР-ниң Куруунениң академиктиг опера болгаш балет театрының аныяк солистери. 16.45—«Че-ве, кыстар!». 18.20—Сан-Ремога фестивальга.

КЫЗЫЛДАН

19.25—Медээлерниң тускай үндүрүлгези. 19.35—Телемедээлерниң тускай үндүрүлгези.

МОСКВАДАН

19.45—Делегей тайылбыры. 20.00—«Тамчыктыг уруглар, чаптар!». 20.15—«Кадыкшыл». 21.00—«Үе». 21.45—Хоккейге делегей чемпионады. Финляндия—Швеция. 23.00—ССРЭ-ниң футболга чемпионады. «Динамо» (Москва)—«Динамо» (Киев). 2-ги оюн. 23.45—01.30—Хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ—ГДР.

Бо чылдың март 23-те «Шынга» үнген кроссвордтуң харыызы

ДООРА ДУРГААР. 1. Кудурук. 6. Капитан. 10. Алага. 11. Удар. 12. Тес. 13. Сур. 14. Того. 15. Класс. 16. Шавырал. 19. Армавир. 22. Аганак. 23. Азыра. 25. Фадеев. 27. Ук. 28. Гюго. 29. Адар. 30. Ас. 35. Апрель. 36. Солак. 38. Согажа. 39. Кларнет. 43. Кочетов. 47. Удала. 48. Порт. 49. Рим. 50. Дат. 51. Челе. 52. Афины. 53. Оймякон. 54. Камбала.

УЗУН ДУРГААР. 1. Кулаш. 2. Дуров. 3. Ротор. 4. Каска. 5. Кадарчы. 7. Паром. 8. Титов. 9. Нигер. 17. Адан. 18. Ынаа. 20. Алаш. 21. Ирак. 22. Акула. 23. Аңгыс. 24. Алдан. 26. Висла. 31. Урал. 32. Хлор. 33. Кофе. 34. Лаво. 37. Гагарин. 39. Киото. 40. Артем. 41. Нурек. 42. Туман. 43. Калык. 44. Чатем. 45. Тачка. 46. Волга.

АГААР

Республикага кежээ булуттаар, чагбас. Соңгу чүктен хаттың дургени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8, чамдык черлерге 15 градус чедир соор. Хүндүс 4—9 градус чылыыр, чамдык черлерге 0 градус болур.

Кызылга чагбас булуттаар, чагбас. Соңгу чүктен хаттың дургени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 3—5 градус соор, хүндүс 7—9 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Полоса препятствий» 15.00, 16.50, «Победа» 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Властелин времени» 9.30, 11.10, 13.50, «Сыщик» 15.30, «Третья сторона монеты» 18.20, «Пришло время любить» 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Африканец» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шакти» 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегер килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агыы килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кедбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3096.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00520

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 94 (12784) | 1985 чылдың апрель 23, вторник | 1925 чылдан үнүп эгелээн. | Өртээ 3 көпеек.

КРЕМЛЬГЕ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Бистиң эпоханың эң шылгаралгай политиктиг ажылдакчызы, кижи төрелгетенниң өндүр улуг гениийи Владимир Ильич Лениниң өлүм чок ады социалдыг шынныг чорук болгаш ажылчы чоннарның аас-кежиин дээш демиселдиң тиилелгелиг туг болу берген.

Ленинизм— ол дээрге кезээ мөңгеде диргиг теория, ниитилел амыдыралдың болгаш чаартылгазын билип алырының күчүлүг методу, хөгжүлдезинин соксаттынмас удуртулгазы-дыр. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы делегейде бир дугаар социалистиг күрүнениң тургузукчузунуң 115 чылын бөгүн демдеглеп тура, бистер, боттарывыстың угланыышкынывысты марксистиг-ленинчи өөредиг-биле база катап шүүштүрүп, чедип алдынган чүүлдерни ленинчи ёзу-биле хаты үнелеп көөрүнче, амгы үени аки билиринче, келир үеже өткүт көөрүнче чүткүп турар бис.

СЭКП-ниң, ооң Төп Комитединиң ажыл-чорудулгазы Лениниң чагыгларынга шынчы чорук-биле долдунган.

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүн, Майның бирги байырлалын, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейниң бедик көдүрлүүшкүнү-биле совет кижилер уткуп турар. Чуртта СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш улам калбарган.

Апрель 22-де Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан байырлыг хурал болган. Аңаа найысылалдың болгаш Москва чоогунуң бүдүрүлге мурнакчылары, СЭКП-ниң хоочуннары, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчылары чыылган. Даштыкы дипломаттар, аалчылар база олурушкан.

Президиумда ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, СЭКП-ниң МХК-зының болгаш МК-зының секретарьлары, ленинчи партияның хоочуннары, бүдүрүлге мурнакчылары, көскү эртемденнер, культура ажылдакчылары, шериг начальниктери, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери олурганнар.

17 шак. Эштер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны байырлыг хуралдың киржикчилери диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле, туруп алгаш уткаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП МХК-зының бирги секретары **В. В. Гришин** байырлыг хуралды ажыткан.

Ордунуң иштинге Совет Эвилелиниң гимнизи байырлалдыг-биле чаңгыланган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы **Г. А. Алиев** «Лениниң идеяларының болгаш ажыл-херээниң төөгү талазы-биле шынныы» деп илеткелди кылган.

Илеткелди чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнааш болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары боол турган.

Байырлыг хуралдың киржикчилери туруп келгеш, «Интернационалды» сорук киириишкинниг ырлап күүсеткеннер.

Оон соонда байырлалдың улуг концерти болган.

(СЭТА).

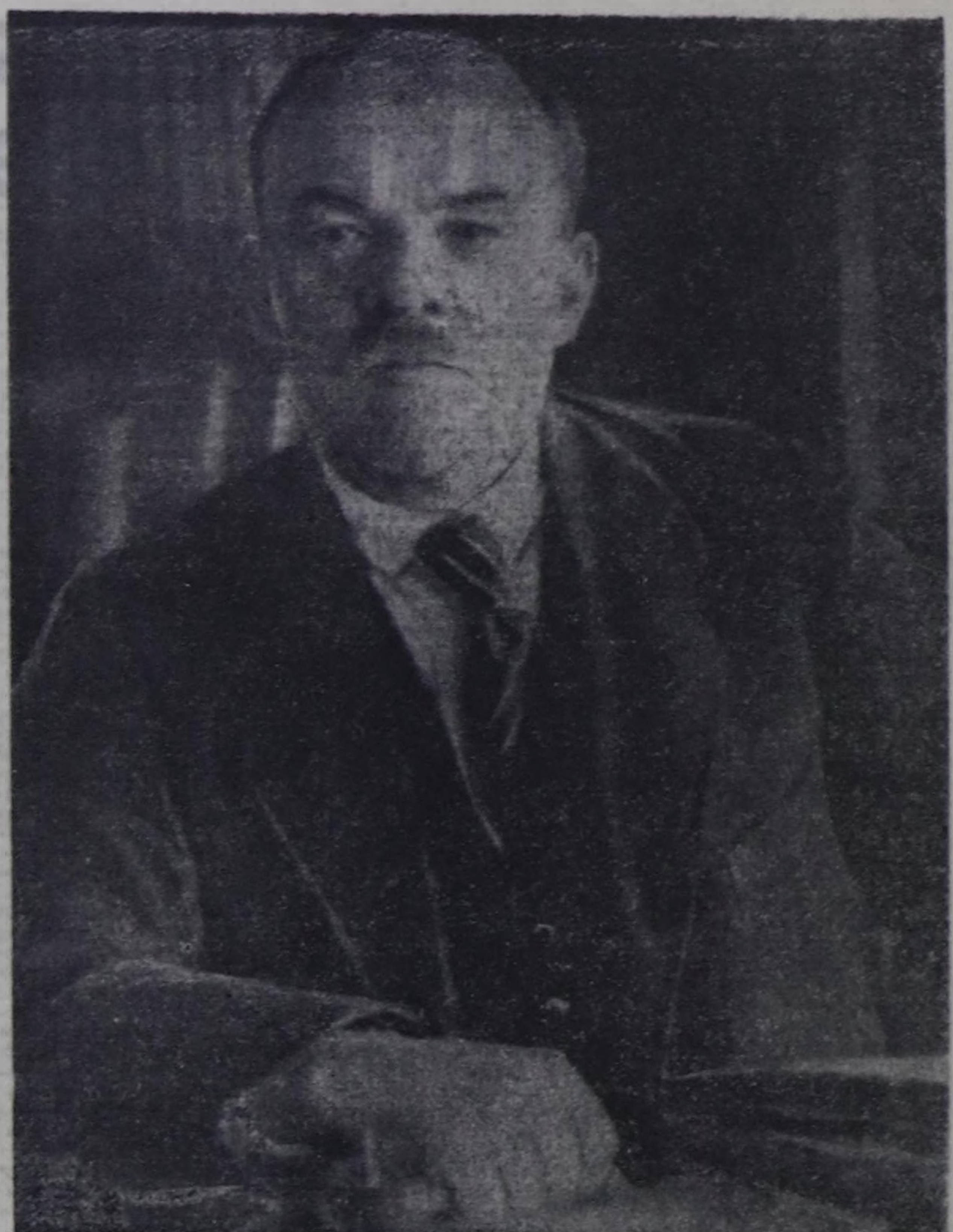

ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЕНИН

ЛЕНИННИҢ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ АЖЫЛ-ХЕРЭЭНИҢ ТӨӨГҮ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ШЫННЫЫ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан Москвага болган байырлыг хуралга эш Г. А. АЛИЕВТИҢ илеткели

Эштер! Владимир Ильич Лениниң ады он-он чылдар дургузунда кижи төрелгетенниң хөгжүлдезинде эң ханы өскерилгелерниң тодаргай илередикчизи болуп келген. Бүгү-ле совет кижилерге, бүгү делегейниң миллион-миллион ажылчы чонунга кызыгаар чок эргим ол ат-биле амгы үениң кол социал чедиишкиннери, XX вектиң революстуг бужуу тудуш холбаалыг. Ол атта Улуг Октябрьның тиилелгелиг базымы, цивилизацияның чаа хевириниң тывылганы, каттаптаттынмас магалыг чаагай болгаш бүгү делегейниң пролетаржы херээнден аңгылаттынмас салым-чол сиңниккен. Чурттап турарывыс амгы үени дүрүм ёзугаар ол ат-биле адап турар — ол төөгүге Лениниң үе-чадазы, ленинизмниң тиилелгезиниң үе-чадазы деп мөңгеде кирер!

Бөгүнгү ленинизм—ол дээрге улустарның туруп көрбээн калбак хемчээлдиг төөгүлүг чогаадылгазы, делегейни чаартырының соксаал чок чорудулгазы-дыр. Ол дээрге Лениниң тургусканы Совет күрүне-дир, социал чөптүг чоруктуң болгаш гуманизмниң херек кырында туруп турар ниитилелиң, социалистиг дем каттыжылгазының өзүп турар күчү-шыдалы-дыр.

Бөгүнгү ленинизм— ол дээрге Лениниң үндезилеп тургусканы база камгалап алганы чаа хевириниң партиязы, большевиктер партиязы-дыр. Ол дээрге бөмбүрзектиң бүгү-ле диптеринге Ильичиниң идеяларын нептередип турар оон марксистиг-ленинчи партиялар-дыр. Ол дээрге революстуг демиселдиң стратегиязы болгаш тактиказы-дыр.

Бөгүнгү ленинизм— ол дээрге улам-на чаа дуржулгаларны бодунга сиңирип ап турар амыдыралчы өөредиг, чайгылыш чок революстуг метод-тур. Оон эгертинмес күжү— улус массаларының эртем ёзу-биле тодараткан эрге-ажыктарынга, ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар чүүллеринге ылаптыг харылап турарында, өйү келген чугула айтырыгларны тодарадып база оларны шын шиитпирлээриниң оруктарын айтып берип шыдаарында.

Лениниң канчаар-даа дээжок улуг ачы-хавыязы чүдел дээрге, ооң революстуг теорияны болгаш революстуг практиканы кан дег быжыг кылдыр каттыштырганы болур. Ол ооң мурнунда турган гениийлер Карл Маркс биле Фридрих Энгельстиң номналын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүткен, марксизмни кедергей улуг төөгү ажыл-чорудулгазының аренызынче үндүрген. Ленинизм болза марксизмниң дээди чадазы, ооң дүрүм ёзугаар уламчылалы болур. Чаңгыс аай интернационалдыг өөредигни —марксизм-ленинизмни аңгылаар, чарар дээр кандыг-даа оралдажылгаларыньнар буурап дужер.

Лениниң идеялары — эки амыдырал дээш улус массаларының демиселиниң идегелдиг чепсээ дээрзин кижи төрелгетенниң 1917 чылдан бээр бүгү дуржулгазы маргылдаа чок херечилеп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет күрүне кезээде тиилелгелиг ленинчи тукту бедик тудуп турар!

Ленинизм—бистиң тугувус, бистиң күжүвүс, бистиң чепсээвис

Эштер! Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылын демдеглеп тура, бистер, коммунистер, бүгү совет улус, бодувустуң башкывысты болгаш баштыңчывысты эң ханы хүндүлеп турарывысты илергейлеп, бистиң чедиишкиннеривисти, келир үеде кылыр чүүлдеривисти, бүгү амыдыралывысты ленинчи эртем-биле база катап ылавылап дүүштүрүп, шүүп турар бис. Ынчангаш долу үндезин-биле мынча деп чугаалап турар бис: Лениниң партиязынга баштаткан Советтер чуртунуң чону ооң өөредиин эпис сорулгаже чүткүл-биле амыдыралга боттандырып, ооң айыткан оруу-биле бүзүрелдиг бар чорууру.

Ол оруктап чорааш, чедип алган чүүлдеривис кайгамчык. Лениниң чагыгларын эдертеш, ленинчи принциптерни камгалап база байыдып тургаш, бис кедергей кыска хуусаада аажок улуг чуртту чаа амыдыралче көдүрген бис. Владимир Ильичиниң дендии хожудаңгай деп адап турганы ол чуртка шылгараңгай эртем болгаш культура бодалының хөгжүлдези чурттакчы чонунуң хөй кезииниң бижик билбес чоруу, ооң дүмбейи-биле, каш-ла санныг дарлакчыларның санап четпес хөреңгизи массаларның тергиин ядыы чоруу-биле кожа турган болгай. Хостуг кижилериң хостуг күш-ажылы ону үндезини-биле өскерткен, бүгү талалыг хөгжүлдениң төттүнмес аргалары бар улуг социалистиг күрүне болдурган.

Бистерге чаңчыл апарган фактыларның дугайын херек кырында бодап-даа көрээлинер эштер. Бистиң чуртта күчүлүг бүдүрүлге болгаш камгалал күжүп тургускан. Мурнакчы эртем хөгжээн, массаларның эртем-билииниң болгаш чырыдылгазының бедик деңнели чедип алдынган. Бүгү чурттакчылар ада-чурт болгаш делегей культуразының байлааң шиңгээдип алыр арганы алган. Совет ниитилел болуувун тугунга: «бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» — деп бижээш, бодунуң хамааты бүрүзүнге кижиге төлептиг амыдырал-чурттаалганы херек кырында хандырган, оон чүгле бодунуң салым-чолунуң ээзи эвес, харын-даа, Лениниң баш удур көргени ышкаш, чурттуң ээзи болдурган.

Социалистиг тургузуг аңгылар аразында чөрүлдээни узамашкан-биле мөңгеде узуткаан, ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның бузулбас эвилелин быжыглаан, бир ... аай чаңгыс улустарны болгаш ... улустарны чаңгыс аай ... кылдыр каттыштырган. Мөлчүгдел-дарлал көрүп, ажыл-хожул чок арткан, даартагы хүнүнге бүзүрел чок кижилер бар, ындыг берге үүргени совет кижи билбес-даа. Бистерниң чуртта база ажылдап турарывыс ниитилелдиң мораль-психологтуг байдалын тодарадыр чүүлдер — коллективизм, эш хуу ёзузуң бот-боттарынга дузазы, социал оптимизм, кижиниң төлептиг чоруун хүндүлеп көөрү — бо бүгү боол турар.

Бо бүгү — бистиң хүн бүрү амыдыралывыс, бистиң амыдыралывыстың овур хевири-дир. Ооң-биле чергелештир ол — бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг чедиишкиннер-дир. Олар шуптузу каттышкаш, бистериң чоргаарланыр-даа база чоргаарланыр-даа турарывыс чүүлүвүс — кижи төрелгетенниң социал депшилгезиниң бөгүнгү эң дээди чадазы, сайзыраңгай социализмниң ниитилели-дир. Совет улустуң делегей цивилизациязын байлакшытканы шынар талазы-биле чаа чүүлү ол-дур. Ленинизмниң херек кырында боттанышкыны чогум-на ол-дур!

Бистер боттарывыстың бүгү-ле чедиишкиннеривисти Владимир Ильичиниң теоретиктиг болгаш политиктиг номналы-биле холбаштыр көөрүвүс дүрүм ёзугаар чүүл боол турар. Ол номнал — бистериң кылган чүүлдеривистиң болгаш ам-даа кылыр ужурлуг чүүлдеривистиң үндезини-дир.

«Төөгү талазы-биле чаа байдалдарны кичээнгейлиг көрүп, амыдырал өске янзы-биле эвес, харын чүге мынчаар чоруп турарын ыяк бодап турганы-биле...» большевиктер кезээде күштүг болуп келгеннер деп, Ленин чугаалаан. Ол ленинчи бодалды бистиң партиявыс доктаамал чагыг кылдыр көрүп турар. Тодаргай боттуг чүүлдү эртемге үндезилээн анализче ол кол кичээнгейни салып, бодунуң угланыышкынынга немелделерни дидим киирип турар. Бодунуң политиказының боттут чүүлдү эң-не тодаргай көргүскен турарын, чонунуң эрге-ажыктарын болгаш күзел-чүткүлүн долузу-биле илередирин, ажылчы чоннарга билдингир болгаш тодаргай болуруун СЭКП чедип ап турар. Ындыг политика—партияның болгаш чонунуң чаңгыс эвиң камгалаарынга болгаш быжыглаарынга эң идегелдиг орук.

Партияның бодунуң ажыл-чорудулгазынга эң шыңгыы үнелелиниң бадыткалы Төп Комитеттиң эвчег чок март (1985 ч.) Пленуму болган. Совет кижилер оон шиитпирлерин эң-не ханы билиништиг болгаш долу үнелел-биле хүлээп алган. Политиктиг угланыышкынның үргүлчүлелдиин бадыткавышаан, бистиң тургузуувустуң бүгү фронтузунга ажылды күштелдиреринче, оруум-чурумну, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту чер болганга быжыглаарынче, даандырган ажыл-херек дээш кадрлардан негелдени күштелдирериниче, ажыл-херекке инициативалыг болгаш харысалгалыг чорукту хөгжүдеринче партияны Пленум угландырган. Пленумнуң шиитпирлери бистиң бүгү ажылывыска чаа күчүлүг көдүрлүүшкүнү болдурган. Иштики-даа, даштыкы-даа политиканың чугула, кол-кол айтырыгларын ол шиитпирлер кандыг-даа хожудавышкын чок боттанып эгелээн.

Мындыг байдал чурттуң эрге-ажыктарынга, бүгү совет кижилерниң эрге-ажыктарынга дугжуп турар болгаш быжыг базаа чайгылыш чок чоруттунар. Ол дээрге—амыдыралдың бодунуң негелдези, XXVI съездизинге, ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш өске-даа Пленумнарынга ажылдап кылганы партияның стратегтиг угланыышкынның боттандырарының бирги чергениң негелдези-дир. Март Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Михаил Сергеевич Горбачев мынча дээн. «Ол дээрге — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, ниитилел амыдыралының бүгү талаларын сайзыраңгайжыдарынче угланыышкын-дыр. Чугаа болза, бүдүрүүшкүнүң материал-техниктиг баазазын чаартырының дугайында болуп турар. Чугаа болза кижиниң бодунуң сайзыралының дугайында, ооң амыдыралының болгаш күш-ажылының, ооң угаан-бодал овур-хевириниң материалдыг байдалдарын шынар талазы-биле экижидериниң дугайында база болуп турар».

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлери, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң чоокшулап орар 40 чылы, партияның XXVII съездизинге белеткел, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң чазааның иштики амыдыралга база делегейге ажыл-чорудулгазының талазы-биле чаа улуг хемчеглери массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин хайныктырган. Партийжи хүрээлениң эзуп орар сырый каттыжышкыны, партияның болгаш чонунуң быжыгып турар чаңгыс эви, социалистиг Төрээн чуртунуң оон-даа дүрген болгаш бүгү талалыг депшилгези дээш эрес-шудургу демисежиринге совет кижилерниң белен чоруу —бистиң ниитилеливистиң бо үе-чадазының онзагай талалары болур.

Амгы болгаш перспективтиг сорулгаларның хемчээли, ужур-дузазы болгаш чугулазы билдингир болгай, эштер. Оларны ленинчи ёзу-биле шиитпирлээр, ажыл-херекти канчаар боттандырарын шын тодарадыр дээш партия ажылдап турар. Бирги ээлчегде ниитилел амыдыралының үндезиннериниң үндезини болур экономикаже сагыш салырывыс чөп.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң интенсивтиг оруунче шилчиири, кыска хуусаа иштинде ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүзүнүң делегейде эң дээди деңнелинче төөгүде кыска хуусаа дургузунда үнер шиитпирлиг эргилдени хандырар ужурлуг бис. Ол сорулгаларга чедериниң тодаргай оруу билдингир — бүдүрүлге харылзааларын сайзыраңгайжыдарының үзүк чок холбаазынга бүдүрүкчү күштерин шынар талазы-биле чаартыры болур. Бистиң аргаларывысты болгаш планнарывысты боттут чүүл болдурары чугула.

Ону чедип алыры чиик эвес. Ынчалза-даа чедип алыр херек, чүге дээрге чурттуң бурунгаар шимчээшкининиң шаңкын дүргедедир өске орук чок. Партияның салдынган сорулгалары чугаа чок күүсеттинзин дээш чугула хемчеглерни албан тывар болгаш хүлээп алыр ужурлуг бис. Лениниң «Бистиң мурнуку дуржулгавыстан тывылган билиглерге доктаап олурбас ужурлуг бис» дээн сөстерин доктаамал утпас болза эки. Чаа шиитпир херек апарганда, дидим базымнар херек.

Ындыг шиитпирлерни дилеп тура, СЭКП ленинчи чаңчылдарга шынчы болуп, массаларның бодалдарынче болгаш дуржулгазынче көрнүп, чон-биле сүмележип турар. Чоокта чаа Төп Комитетке күш-ажылчы коллективтериң удуртукчулары, специалистер болгаш эртемденнер-биле эш М. С. Горбачевтуң апрель 16-да база 17-де ужуражышкынга Москваның Пролетар районунуң ажылчы чоннары-биле беседаларының үезинде кижилерни дүвүредип чоруур социал айтырыглар, бистиң бурунгаар шимчээшкинивис-биле холбашкан айтырыглар дугайында, хүнүң экономиктиг айтырыгларының болгаш оларны шиитпирлээр оруктарының дугайында тодаргай, ижин-кара чок чугаа болган. Ол ужуражышкыннар үезинде көдүрүлген саналдарның боттанышкыны совет кижилерниң инициативазынга болгаш чогаадыкчы чоруунга оон-даа улуг делгем орукту ажыдар, чурттуң социал-экономиктиг депшилгезин дүргедедиринге идиглиг бээр.

Улус ажыл-агыйының материал-техниктиг баазазын чаартыр талазы-биле бүгү ажылдың кол звенозун партия тодараткан. Ол дээрге — эртем-техниктиг депшилгени бүгү талалыг дүргедедири-дир. Сөөлгү чылдарда бо айтырыгже кичээнгей өскен, чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Ниитилел хөгжүлдезиниң херегледдери-биле, совет эртемниң, үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйының күчү-күжү-биле оларны холбаштырып, дүүштүрер болза, мындыг түңнел тодаргай болур: эртем-техниктиг депшилгениң темпилерин дүргедедири, чаңгыс аай техниктиг политиканы улам-на калбартыры, идепкейлиг чорудары, эртемниң болгаш бүдүрүлгениң интеграстаарының экономиктиг быралзарын база организастыг хемчеглерни быжыглаары эргежок чугула.

Продукцияның шынарын экижидери ышкаш, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң ындыг аргазы онза чугула ужур-дузалыг деп партия санап турар. Ол дугайында чугаа чаңгыс эвес удаа болуп турар. Ындыг турбуже, хөй бүдүрүлге черлери эргижирээн, багай кылдынган кылыгларны бүдүрүп үндүрүп, херегленикчилерниң негелделерин барымдаалавайн, эрги ёзу-биле шушпең ажылдап турар. Бо талазы-биле чылдагааннар янзы-бүрү — экономиктиг, организастыг, харын-даа психологтуг. Шынарны тодаргайлап көөрүнүң шыңгыы негелделерин айтыры, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазын үнелеп көөрде оларны барымдаалаары шын болур ийик.

Бар күчүнүң ажыглалын экижидеринче улуг кужениишкинни угландырары эргежок чугула. Бо талазы-биле амдыызында четпестер бар болгаш хөй чүүлдер чедир кылдынмаан. Бо херекти партийжи ёзу-биле кылыр болзувусса, миллионнарның чогаадыкчы тывынышкынын шын угландырар болза, экономиктиг өзүлдениң кайгамчык улуг курлавырларын ажыглаарга кириин болурувусту сөөлгү чылдарның дуржулгазы эки көргүскен. Кандыг-даа немелде чарыгдалдар чокка, чүгле корум-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарының, негелдени күштелдиргениниң, янзы-бүрү чидириглерни кызырганының күсели-биле безин 1983—1984 чылдарда улус ажыл-агыйының хөгжүлдези илдең-не дүргедээн болгай. Үлетпүр продукциязының немей өзүлдезиниң чылда ортумаа-биле темпизи беш чылдың баштайгы ийи чылдарда турганынга деңнээрге, үштүң бир кезии кылдыр, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң немей өзүлдези — бүдүн чартык катап улгаткан. Кержээниң сагылга-чурумну быжыккан.

Тыптып келген таарымчалыг угланыышкыннарны быжыглаары болгаш хөгжүдери —бо чылдың эң чугула сорулгазы-дыр. Бо сорулга чиик эвес. Чылдың берге айларында хөй адырларның болдурганы хожудаашкынны ажып эртиншаан, ол сорулганы шиитпирлээр апаар. Амгы үеде байдалдың экижии турары билдингир болгай. Ынчалзажок нефть, хөмүр-даш, химия үлетпүрүнде, хара металлургияда, демир-орук транспортунда байдал оожум эттиниш турар. Часкы хову кампаниязы болгаш көдээге сезоннуг өске-даа ажылдарны чорударынче хөй күшту эвилелдээри база негеттинип турар. Бүгү-ле чүүлдерни кылып четтигер, чылдың даалгаларын чүгле долдур күүседир эвес, харын-даа беш чылды төлептиг доозар төлээде, эң-не организастыг чорук, кедергей кужениишкин негеттинип турар.

Бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнелинге, чаа негелделерге ажыл-агый механизмин, экономиканы эргелеп башкарарын дүүштүрери — хүнүнүң айтырыында база тургустунган. Экономиктиг шенелделерниң үезинде хөй чүүлдер тыпаттынып турар. Оларга идегел улуг, ынчаарга ук идегел үндезиннииг дээрзин дуржулга көргүзүп турар. Ол ажыл чүгле эге звено-биле — каттыжыышкыннар, бүдүрүлгелер-биле кызыгаарланмас ужурлуг. Чаа сорулгаларга дүүштүр төп экономика ведомстволарының, министерстволарының ажыл-чорудулгазы база эде тургустунар апаар. Социалистиг экономиканы организастаарының ленинчи принциптерин — ажыл-агыйны плановтуг чорударын, социалистиг өнчүнү быжыглаарын, эргелеп башкарылгага төпчүдүлгениң болгаш бот-тускайлан чорукту билдилиг холбаштырары, камналга чурумун болгаш бот-орулга-чарылганы — кайы хире ажыктыг болгаш шын ажыглап турарывысты база катап хынап көөр ужурлуг бис. Агар болгаш перспективтиг, адырлар болгаш девискээр аайы-биле пландаашкынның эң чогумчалыг хевирлерин, ажыл төлевирин, өртек, бот-үне, арыг орулга дээш ышкаш экономиктиг быраларны ажыглаарының эң-не шын методтарын тывар болгаш практика кырынга чынап ажыглаар дээш хөй иш кылыр апаар бис. Оон-биле кады социализм үезинде бараан-акша харылзаалары бистиң тургузуувустуң үндезин турушкаарын болгаш артык ынкарларын быжыглаарынга чарыткан турарын барымдаалаар апаары билдингир.

Кыскаш-биле чугаалаарга, шынап-ла чаа шиитпирлээшкиннерни дилээр, ниитилел харылзааларының бүгү системазын шудургу, бодамчалыг сайзыраңгайжыдар, социализмниң боттуг экономиктиг хоойлуларының негелделерин ам-даа улам долу барымдаалап көөр херек. Чурттуң хөгжүлдезиниң үндезин айтырыгларын мынчаар, чүгле мынчаар шиитпирлеп болур болгаш Владимир Ильичиниң чугаалааны ышкаш, «культурлуг экономиктиг өске деңнелге чедип» болур бис.

Эштер! Бүгү сорулгалар болгаш планнар, экономика талазы-биле СЭКП-ниң бүгү кужениишкиннери барза-барза чаңгыс сорулгаже—совет улустуң амыдыралын улам-на эки, бай-шыырак, угаан-бодал талазы-биле байлак болдурарынче угланган. Ол — бистиң эңниг шугумувус-тур, ону Лениниң үндезилээн, бис аңаа бүгү чүвени чагырткан бис. Ажылчы чонунуң амыдыралы чыл келген тудум улам экижип турар. Херегледдиң ниитилел фондуларындан чүгле чиигелделер болгаш төлевирлер безин ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның шалынынга ай санында 75 рубль немелдени берип турар. Ажылчем программазының боттанышкынны көскү түңнелдерин берип эгелээн. Чурттаар оран-бажың тудуушкунунуң улуг хемчээлдиг программазы ниитизи-биле чедиишкинниг боттанып турар. Школа реформазының боттаныышкынны бурунгаарлап, школа вазыны четпээн уруглар албан чергениң тудуу дүргедээн. Аар болгаш улуг мергежил негевес хол-биле кылыр ажылды кызырарынче, ажылга айыыл чок болурунуң амгы үелеги аргаларын нептередиринче, бүдүрүлгелерниң шуут боттарынга ачы-дузаны калбак-биле чедирериниче кичээнгей улам-на улгадып турар.

(Уламчызы 2-ги арынга).

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

Делегейниң ажылчы чоннарының баштыңчызы болгаш башкызы, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи болгаш тургузукчузу Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл болган оюнга тураскааткан найысылалдың партия, совет, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннарының, бүдүрүлгениң мурнакчыларының, Кызыл гарнизонунуң дайынчыларының байырлыг хуралы республиканың хөгжүм шии театрынга болган.

Байырлыг хуралды СЭКП Кызыл хоорайкомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов ажыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга оон киржикчилери бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнуң дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко кылган.

Хурал доостурган соонда оон киржикчилери байырлал концертин көрген.

• • •

Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл болган оюнга тураскааткан байырлыг хуралдар Чадаанага, Шагаан-Арыгга, Ак-Довуракка, Туранга, Кызыл-Мажалыкка, Тээлиге, Бай-Хаакка, Тоора-Хемге болгаш өске-даа районнар төптеринге, суурларга болуп эрткен.

ЛЕНИННИҢ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ АЖЫЛ-ХЕРЭЭНИҢ ТӨӨГҮ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ШЫННЫЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, эштер, совет кижилерниң амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарын экижидер дээш хөй чүүлдерни кылган болгаш кылып турар. Оон-биле кады чыглып келген болгаш шиитпирлээрин негеп турар айтырыгларны база оон эртпес ужурлуг бис. А ындыг айтырыглар эвээш эвес дээрзин билдингир болгай. Чугаа болза амгы үеге таарышкан бедик шынарлыг барааннарның чедишпейн турарының, садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң, чурт-талга-коммунал ажыл-агыйның, транспортту организастаанының, культура-чырыдылыышкын ла, болгаш медицина албан черлериниң ажылында четпестер дугайында болуп турар. Бо бүгү ажылчы чоннуң чаагай чоруунга, эптиг-дыштыг чоруунга чегей салдарлыг болуру-биле чергелештир, оларның сеткилхөөнүнге, оларның хөй-ниитичи идепкейинге болгаш чугаажок-ла, оларның ажылының түңнелдиг болурунга салдарлыг.

Ажылчы чоннарның херегледелдеринге болгаш эрге-ажыктарынга кичээнгей кошкаш дивес болуруун, төп болгаш чер-черниң бүгү органнарының, ажыл-агый, хөй-нийти организацияларының ажыл-чорудулгазынга хаара туттунган турарын партия шудургу чедип ап турар. 1986—2000 чылдарда чоннуң херегледел барааннарының бүдүрүлгезин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдерниң комплекстиг программазын боттандырары, медицина албан черлериниң материал-техниктиг баазазын быжыглаар, ажыл-чорудулгазын экижидер, чурт үлетпуруун хөгжүдер талазы-биле белеткеп турар улуг хемчеглер, өске-даа чамдык шиитпирлер бо сорулгаларга эки бараан болур дээрзинге идегеп турар бис.

Ынчалзажок, өске бир чүүлдү база демдеглээр херек. Социал-амыдырал хандырылгазының айтырыглары мында ажылдап турар кижилерниң буруузу-биле бо-ла тургустунуп кээп турар. Оон канчаар тургустунуп турары хөй-хөй кижилерге билдингир болгай. Партия организациялары, совет органнар ажылдың шынары дээш, хандырылганың культуразы дээш негелдени хандырылгада ажылдап турар бүгү кижилерден шыңгыы күштелдирер, хуузунда эрге-ажыын харзар, ак сеткилдиг эвес, шынчы эвес кижилерден хостаар талазы-биле хандырылга черлеринге дузалаар хүлээлгелиг. Ол адырның ужур-дузазы чайгылыш чокка бедип турар, бистиң ниитилеливистиң амыдыралының бүгү өске-даа адырларынга ышкаш, хандырылганы бедик негелделиг көөрү, байдалдың ээлери мында ажылдап турар кижилер эвес, а кымга кылдынып турар болдур, ол кижилер ээлери болган турарын чедип алыры эргежок чугула. Бо дугайын ажылчы чоннар чүүлдүгзүнүп көөр болгаш деткиир.

Чоннуң амыдыралының материалдыг байдалдарын экижидерин кижиниң идейлиг болгаш мөзү-шынар сайзыралының, массаларның медерелдииниң, Ленинниң айыткан ышкаш, делгем билиишкинниң медерелдиг чоруун — коммунистиг идейлиг, бедик организастыг чоруктуң болгаш сагылга-чурумнуң, хамааты хүлээлгениң ханы медерел билириниң, күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейлиг чоруктуң быжыг сырый каттыжыышкынын бедидериниң — кижи факторунуң ролюн, ужур-дузазын өстүрер дугайында сагыш салыышкындан СЭКП кажан-даа аңгылавайн келген болгаш аңгылавайн-даа турар.

Миллион-миллион совет кижилер ниити херек дээш сагыш салбышаан. Төрээн чуртунуң чечектелиишкининге бүгү күжүн болгаш аргаларын берип турар. Олар ону боттарының күш-ажылының, харын-даа бүгү амыдыралының кол утказы кылдыр санап турар. Патриоттуг ындыг көдүрлүүшкүн кайы хире улуг күштүг тывылдырын турарын бежен чылын калбаа-биле удавас демдеглээривис стахановчу шимчээшкиниң төөгүзү, дайын соондагы беш чылдарның шалыпчыларының кайгамчык чаагай ажыл-херектери, бүгү чоннуң социалистиг чарыжы, бистиң хүннеривистиң хөй санныг эгелээшкиннери көргүзүп турар. Улуг эгелээшкинниң кайгамчык чаагай чаңчылдары идегелдиг уламчылакчыларлыг дээрзин ленинчи коммунистиг субботникке киришкен бистиң 160 миллион ажыг ада-чурттугдарывыс сорук кириишкининиң чаагай күш-ажылы-биле бадыткаан түңнелинде бо дугайты база катап бүзүрээн бис.

Оон-биле чергелештир, эштер, күш-ажылга ылак кылдыр, медерелдиг чорукка массаларны кижизидери-биле холбашкан бүгү айтырыглар шуптузу бүрүн шиитпирлеттинген деп санавайн турар бис. «Кижиниң бодун» социалистиг болгаш коммунистиг ёзуга эле кижизидерниң чорудулгазы чайлаш чок нарын болгаш узун хуусаалыг болуп, эрги чаңчылдарның артыышкыннарындан дүрген хостаттынмас дээрзин Ленин сагындырып чораан. Ниитилелдиң чүгле мурнакчы кезээниң эвес, а чоннуң бүгү бөлүктериниң, ниитилелдиң бүгү кезектериниң медерелдииниң херек кырында байдалын ылаптыг үнелеп көөрүн ол өөреткен.

Бо турушту барымдаалавышаан, чижээ, чамдык кижилер күш-ажылды медерелдиг ёзу-биле көрбейн турарын эскербейн барып болбас. Кижи боду ниитилелге хөйнү бергени тудум-на, ниитилел материалдыг болгаш угаан-бодалдың чаагай хөй чүүлдерни кижиге берип шыдаар аргалыг деп бодуун болгаш шынныг чорукту чамдык кижилер шиңгээдип албаан болуп турар. Алыксак-чиксек ёзу-биле Совет күрүнени көрүп турар кижилерниң дугайында Ленин килеңнээшкин-биле бижээн, ындыг кижилер «аңаа» эвээш болгаш багай ажылдап берген, — «соортан» хөй акшаны чулуп алырын оралдажып турарлар» деп, ол бижээн. Ындыг кижилерниң бөгүн ам-даа бары чажыт эвес болгай.

Азырадыкчы хөөннерин ажып эртери күш-ажыл хемчээлиниң болгаш херегледел хемчээлиниң аразында шыңгыы хамаарылганың ханызы-биле билирин негеп турар. Хуваалданың харылзаалары сайзырангайжаан тудум-на, ажыл төлевириниң үезинде мурнакчыны болгаш чалгаа кижини, ак сеткилдиг кижини болгаш шынчы эвес чалгаапайны бир дөмей көре бээр бак сураглаан деңнээшкиниң илерээшкинин ажып эрткен тудум-на, үстүнде хамаарылгалыг чорук кижи бүрүзүнге билдингир апаар. «Кижи бүрүзүнге — кылган ажылының шаа-биле» деп социалистиг принципти боттандырарынга контрольдуң улуг кезиин боттарынга алыр арганы ажылчы чоннарга берген күш-ажылды организастаарының бот-орулгаларлыг бригада хевирлери бо талазы-биле дээштиг чепсек болуп турар. Ажылчын алдарының болгаш ажылчын арын-нүүрүнүң үнү бригадаларда тодаргай дыңналып, хуузунда болгаш ниитиниң эрге-ажыктары тудуш холбаалыг болуп турар. Ындыг хевирлерни ам-даа шиитпирлиг деткиир херек.

Хээли алыр, чиижең садыг кылыр, ниитиниң байлаанче холуун сугар чоруктар, бичии буржуазчы, хуузунда өнчүзүрек психологияның катап тыптышкыннары ышкаш, ындыг бужар болуушкуннар социал чөптүг чорук дугайында бистиң билиишкиннеривиске, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү тургузуунга кедергей чөрүшпес болуп турар. Ындыг болуушкуннарның өскүдүкчүлери кижилерниң медерелин хоралаан, хоойлунуң күжүнге бүзүрелди кошкадып, ундаргай чорукту болдуруп турар. Деңдии чидиг идеологтуг демиселдиң байдалдарында биске өжээтен пропаганда ол болуушкуннарны ажыглавышаан, совет боттуг амыдыралдың бактарын, бистиң тургузуувустуң алыс бүдүжүнге дүүшпес социал болгаш моральдыг чүүлдерни албадаарын оралдажып турар.

Амыдыралдың совет хевиринге дүүшпес чүүлдерге удур партияның ниитиативазы-биле калбарган демиселди чон бүрүн деткээн. Ол демиселди моон соңгаар-даа улам-на шиитпирлиг болгаш эптеш чокка чорудар бис. Хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның ажыл-чорудулгазын шиитпирлиг экижидерин партия, күрүне чедип ап турар.

Күш-ажылчы эвес орулгаларның бүгү үнер дөстерин бүрүн чок кылыры-биле күш-ажыл хемчээлин болгаш херегледелдиң хемчээлин таарыштырарының сан-хөө, юридиктиг болгаш өске-даа чепсек-херекселдериниң ажыктыын шыңгыы бедидери база негеттинип турар. Мону боттандырарда ниитилелдиң ачызы-биле, күш-ажылдың кижилерниң ачызы-биле амыдыралзарынга ыңактарга хамаарыштыр коллективтерге хөй-ниитиниң буруу шавыышкынының көөр хөөн чок чоруктуң байдалын тургусланда шуут болдунмас. Ол чөптүг болур бе? Чөптүг болур! А ындыг болза, ынчаар кылдынгар турар ужурлуг.

Кандыг-даа херектиң чедиишкини ажылдакчыларның медерелдиг сагылга-чурумунга, организастыг чоруунга үндезилеттинер деп чүве эки билдингир болгай, эштер. Сагылга-чурумну, корум-чурумну быжыглаар талазы-биле партияның күженишкиннери, моон мурнунда демдеглээни дег, кыска хуусаанын дургузунда кестүп турар түңнелдерге чедиргенде бистер аңаа шуптувус бүзүредивис. Сагылга-чурум, организастыг чорук, корум-чурум дээш демисел — СЭКП ТК-ның март Пленуму ону база катап онзалап демдеглээн болгай — узун хуусаалыг ажыл-херек, партияның болгаш күрүнениң ажыл-чорудулгазының доктаамал угланыышкыны.

Бо талазы-биле ону кандыг-даа тур херек дивейн, шак ынчаар узун хуусаалыг кылдыр көөр херек. База ол ышкаш ону боттуг амыдыралга кандыг-даа саадар чок хөй сөстүг саавырлар хүлээп алыры-биле кызыгаарлавас херек. Кижилерге хоозун чугааның ажыы чок, олар ажыл-херекчи шиитпирлерни, тодаргай хөделиишкиннерни манап турар.

Партия удуртукчу кадрларга бүгү талалыг эң негелделиг хамаарылгалыг деп чүве билдингир. «...Ажылчыннарны болгаш тараачыннарны сагылга-чурумга кызымак өөредир төлээде, ону бис боттарывыстан эгелээр хүлээлгелиг бис»— деп, Ленин өөредип чораан.

Ажылдакчының удуртуп болур эргези чүгле оон ажыл-херекти билири болгаш политиктиг өзүп быжыканы-биле эвес, а харык мөзү-шынарлары-биле тодараттынар деп, коммунистер билип турар. Бистиң хүннеривисте ол шынарлар улам улуг ужур-дузалыг апарган. Удуртукчунуң хууда үлегериниң, моральдыг овур-хевириниң ужур-дузазы канчаар-даа аажок улуг. Бир эвес удуртукчу кижи ажыл-херекке бердинген, мөзүлүг, кижилер-биле харылзаазынга ак сеткилдиг болза, дүрүм ёзугаар эки түңнелдерни ол чедип алыр. А бир эвес бүдүрүлгениң азы албан чериниң бажынга сөзү-биле ажыл-херээ каржып турар, ындыр кылындан чараш сөстер октаар, дужун хараар, даргазырак, а чамдыкта албан эрге-дужаалын өскээр ажыглай бээр ындыг ажылдакчы турар болза ол кандыг-даа ат-алдар чок болур, ол чорук коллективтиң ажыл-чорудулгазынга эң-не багай салдарын чедирер. Ындыг ажылдакчылардан чарлыр херек, а ооң кадында ам таваржып турары дег, бир удуртур олуттан өскезинче солуп олуртур чорукту болдурбайн, шиитпирлиг чарлыр херек. Бистиң партиявыста ажылды билир, идея болгаш политика талазы-биле бышкан, корум-чурумнуг кижилерниң курлавыры хөлчок улуг. Чүгле оларны тып билир, оларга бүзүрээринден корткас, аныктарны дидими-биле депшидер херек. СЭКП-ниң амгы кадр политиказы чогум-на бо сорулганы шиитпирлеп турар.

Чоннуң политиктиг идепкейин Ленин ниитилел депшилгезиниң, чаа кижини кижизидерниң күчүлүг бырзы деп көрүп чораан. Улусчу эрге-чагырганың, ооң сөстери-биле, «бүгү ажылчы чоннарга күрүнени эргелеп башкарарының база күрүне корум-чурумун тургузарының херээнге белен чаңчыттар аргаларын бээр» ындыг хевирлерин тургузары эргежок чугула деп, ол санап турган. Ол хевирлер бистиң ниитилелдиң үе-биле хынаттынган, бодунуң ажыктыын бадыткаан, чоннуң улам долу социалистиг бот-эргелелинче доктаамал хөгжүп турар политиктиг системазында бөгүнде сиңниге боттанган.

Ындыг хөгжүлдени партия бүгү талалыг деткип турар. Улус депутаттарының Советтериниң, профэвилелдериниң, чогаадыкчы эвилелдериниң болгаш өске тура ниитилелдерниң ролюн бедидер, комсомолду, улусчу контрольду идепкейжидер талазы-биле улуг хемчеглер ап чоруттунган. Ол хемчеглерниң аразында Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу база кирип турар. Биргээр чугаалаарга, бистиң ниитилелде чоннуң күзел-соруун илередиринге хевирлер болгаш оруктар эвээш эвес. Олар ажылчы чоннарның социал чогаадыкчы чоруунга улуг делгемнерни ажыдып турар. Оларны чүгле эки, ажыктыг ажыглаар херек.

Аңаа чамдыкта чүү чүве шаптыктап турарыл? Чүдеңнаа артык шаптык—эргизинден халбактанырыы. Ленинниң «командылаарынче сундулал» деп тода илереди чугаалааны дег чамдык удуртукчуларның эргелеп башкарылгага бюрократчы аргалар ажыглап чаңчылчааныңда-дыр, кажан бүгү чүвени чаңгыс боду, кижилер-биле сүмелешпейн шиитпирлээринде-дир. Партияның шудургу демдеглеп турары мындыг: демократияны сайзырангайжыдары, эргелеп башкарылгага совет кижилерниң киржилгезиниң бүгү хевирлерин шын болгаш долу ажыглаары — эң-не чугула сорулга. Ону биске Ленин чагаан, ол күүсеттинер-даа ужурлуг.

Ону шиитпирлээриниң дээштии, чепсээ болза, ылаңгыя эргелеп башкарар органнарның, хөй-нийти организацияларының ажылының дугайын, төлевилеп база шиитпирлеп турар айтырыгларның дугайын чонга калбаа-биле дыңнадыры, оларның көскүзү болур. «Көскү болур чорук чок болза, демократизм дугайында чугаалаары каттырынчыг болур йийк...» деп, Ленин айтып турган. Сөөлгү чылдарда херек кырында ажыглаап киргенивис чаа, эки чүүлдерни быжыглаар болгаш улам хөгжүдери эргежок чугула деп, партия санап турар. Көскү болур чорукту чедир үнелевес, кижилер-биле ажык чугаадан оспаксыраар чорук партийжи принципалды буруу шавыышкынга таваржып ужурлуг. Көскү болур чорук — ол дээрге хөй-ниитиниң санал-оналының боттаныышкыны ол. Ол дээрге кандыг-даа ажылдакчының, күрүне эргелеп башкарылгазының кандыг-даа органының ажыл-чорудулгазын массаларның контрольдаарының эргежок чугула хевири-дир. Ынчангаш көскү болур чорук турбас болза чөптүг шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел база болдунмас. Көскү болуруңуң дугайында айтырыг — ол дээрге, дорту-биле чугаалаар болза, партияның, бүгү улустуң күрүнезиниң массалар-биле харылзааларының быжыының дугайында айтырыг-дыр. Ынчангаш бис ол харылзааларны улам-на быжыглаар хүлээлгелиг бис.

Эштер! Бистиң революциявыстың шиитпирлээн ажыл-херектеринде болгаш сорулгаларында «шуут шиитпирлеттинген болгаш капитализмден бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг эргиилдениң төөгүзүнде чарылбас кезээ кылдыр кирген» ындыг сорулгалар бар деп, Ленин чугаалаан. Оларның аразынга бис дүрүм ёзугаар кижилерниң амыдырал-чуртталгазының эң-не берге, эң-не чидиг айтырыгларының бирээзи — национал айтырыгны база адап болур бис. Эрги үелер биске дамчып келген ол айтырыгны ол-ла шин-биле бисте шиитпирлээни — нациялар дугайында ленинчи өөредигниң ёзулуг-ла тиилелгези-дир. Ниитилел харылзааларының эң-не нарын кезээнге социал чөптүг чоруктуң бадыткаашкыны ол.

Хөй националдыг чаңгыс зай күрүнени тургусканы, чурттуң бүгү националдарының болгаш биче улустарының чечектелиишкини болгаш чоокшулажыышкыны, бистиң мировоззрениевистиң болгаш националдар аразында харылзааларының нормазы кылдыр интернационализмниң дазылдаганы, кижилерниң социал болгаш төөгүлүг чаа ниитилешкек чоруунуң тывылганы — ленинчи национал политиканың тодаргай үре-түңнелдери бо-дур!

Совет улустарының аразында, Ленинниң күзеп чораны ышкаш, чогум-на ындыг эвилел— эки тураның, дең эргениң болгаш сырый каттышкан эвилели тургустунган. Ынчангаш: ооң соруу кииричкизи болгаш чүрээ — ол дээрге улуг орус улус деп чугаалаарга хөөредиг болбас. Орус улус чаа ниитилелди тургузарынга, ленинчи идеалдарны бадыткаары дээш демиселге бодун бердинген чоруктуң үлегер-чижээ болган болгаш болуп артып-даа турар. Ооң революсчу энтузиазмы, ооң ак сеткилдиг дузазы чурттуң бүгү улустарының бүгү талалыг шапкын депшилгезиниң үндезини болган. Бүгү националдарның совет кижилериниң ынакшылыыны, ханы хүндүткелиниң болгаш хүлээп көрүүшкүнүнүң ёзузун медереп билири олче утланган.

Совет Эвилелиниң националдарының болгаш биче улустарының чоокшулажылгазының күчүлүг кужу, националдар аразында харылзааларының чепсээ шагда-ла орус дыл апарган. Ол болза өске дылдарны солувайн база кыза бербейн, оларны байыткан, бистиң чурттуувустуң улустарынга эң калбак делегей делгемнерин ажыткан. Он-он националдарның миллион-миллион кижилери ону дамчыштыр ниити кижи төрелгетенниң культуразы-биле танышкан болгаш боттары аңаа тускайлаң чаңчылдарын киирип турар.

Ленинчи чагыгларга шынчы СЭКП ажылчы чоннарны интернационалчы медерелге турушту, кижизидип, национализмниң болгаш национал хоолургак чоруктуң кандыг-даа илерээшкиннеринге эптеш чок болур чорукка кижизидип турар. Акы-дуңмалышкы улустарның найыралын могаг чок быжыглаар, аңаа шаптыктап турар бүгү чүүлдерни чайладыр, националдар аразында харылзааның культуразын хөгжүдер — бистиң партиявыстың өскерлиш чок шүгүму ындыг. СЭКП ол оруктан кажан-даа чайлай баспайн чораан болгаш чайлавас-даа.

Эштер! Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң нарын сорулгаларын ядии үндүрүп тура, партия «Бүгү ниитилел амыдыралынга ышкаш, политикага бурунгаарлавазы — ол болза соңгаар октатканы болур» деп ленинчи айтыышкынны удуртулга болдуруп турар.

СЭКП бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын ооң чон-биле чаңгыс эви өскерлиш чок быжыгып, ооң политиказын массаларның билири болгаш хүлээп көөрү өзүп турар кылдыр ынчаар тургузуп турар. Ынчалза-даа бо дээрге эң-не бедик негелделерни партия хамыктың мурнунда боду бодунга, ооң удуртукчу ролю практикада канчаар боттанып турарынче салып турар дээни олдур. Бо дугайында сагыш салыышкын амгы үеде Төп Комитеттиң, ооң Политбюрозунуң бүгү ажыл-чорудулгазында онзаланып турар.

Партия болза амгы байдалдарда кол чүве — организастыг болгаш идеологтуг ажылдың деңнелин көдүреринде, ооң ажыктыг чоруун бедидеринде, партия комитеттериниң политиктиг удуртулганың ёзулуг органнары болдурарында дээрзин барымдаалап турар. СЭКП-ниң Совет күрүнениң директиваларының амыдыралда кайы хире шын боттанып турарынга, төлевилеттинген планнар канчаар күүсеттинип турарынга, бүгү улустуң эрге-ажыктары канчаар камгалаттынып турарынга контрольду күштелдирери эргежок чугула. Ниити эчис сорулгаларны чедип алырынче угландырган сырый каттыштырган күженишкиннерни үрээр түс черниң эрге-ажыын, дужун хараар чоруктарының кандыг-даа илерээшкиннеринге дээштиг ойтулашавыышкынын бээри негеттинип турар.

Херекти улам күштүг бурунгаарладыр төлээде, амгы үеде хоозун шуугаашкынга, Ленинниң «хуурмак чорук» деп буруу шапканы «эттинип турар», «ам дагдынып эп тур бис» дээр янзылыг кыйгырыгларга ленинчи эптешпес чорук онза херек. «Биске чугаа эвес, а ажыл-херек херек» деп, Ленин могаг чок демдеглеп чораан. Ынчангаш бистер шуптувус ТК-ның март Пленумунуң негелделеринге дүүштүр ындыг чуруму быжыы-биле удуртулга болдурар ужурлуг бис: агаар-салгынче сөс октавайн, эң калбак инициативаны илередип турган, кандыг-даа херекти чогуур үезинде шынарлыг, быжыг курлавырлары-биле кылыр херек.

Бөгүн коммунист бүрүзүнге даандырган ажыл-херек дээш, партияның ажылдап кылган планнарының салым-хуузу дээш эң улуг харысалганы медереп билири бирги черге турары чугула. Ол харысалганы үениң утказын шын медереп билири эргежок чугула. Бо дугайында Владимир Ильичиниң чүү деп бижээнин сактыры чогумчалыг: «Дайынчы ажыл-чорудулгага — шериг-даа, ажыл-агый-даа, организастыг-даа — чүткүлдүг кижилер удаа-дараа кончуг чугула, чүге дээрге улуг чүткүл чокка олар улуг күженишкинни көргүспес...» Ынчангаш партия коммунист бүрүзүнден ниити херекке бодунуң бүгү күштерин болгаш сагыш-сеткилиниң чалбыжын бээринге белен чүткүлдүг дайынчыны көөрүнге идегеп турар.

Ленинчи партияның ат-алдары чүгле ооң политиказындан, ооң аажок улуг ажылындан үндезилеттинип турар эвес. СЭКП-ниң моральдыг депшилгүүрү деп адап болуруувус чүүл, ооң бодунда сиңирип алган бүгү дайынчы арга-шинээзи Ильичиниң бодун, ооң мөзү-шынар бүдүжүнде болгаш ажыл-чорудулгазының стилинде чоннуң аажок үнелээри бүгү чүүлдер оон биче эвес ужур-дузалыг.

Ажылчын аңгының херээнге кызыгаар чок бердингени, онзагай биче сеткилдии, күш-ажыл кижизинге кайгамчык ынакшылы, ооң угаан-сарыылынга болгаш арын-нүүрүнге ханы бүзүрел — Ленинниң бодунуң үлегери-биле бүгү коммунистерге чагаан чүүлү олдур. Ленинчи моральдыг принциптер, большевикчи этика — ол дээрге СЭКП бодун долгандыр күш-ажылчы улусту улам сырый каттыштырарының, бодунуң бүгү сорулгаларын чедиишкиниг күүседириниң. Коммунистиг партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш нүүрү! деп ленинчи характеристикага моон соңгаар-даа төлептиг болурунуң магадылалы-дыр.

Ленинизм тайбың болгаш кижи төрелгетенниң депшилгези дээш демиселде

Эштер! Ленинниң бодунуң шуут көрүп турганы үезинге дөмейлээрге делегейниң амгы социал-политиктиг байдалы үндезини-биле өскерилген. Ленинниң номналын ёзугаар ол өскерилген. Ооң угаан-бодаан идеялары революсчу күштерниң тиилелгелеринде чурттап, оларның ажыл-чорудулгазынга идегелдиг угланыышкынны берген болгаш берип-даа турар.

Ол угланыышкыннарның биргизи — тайбыңның идеалы. Октябрьның тиилелгези-биле ол күрүне политиказынга эң-не баштай боттанган. Дайындан тайбыңче эргилде дээш социализмниң могаг чок демиселин эгелээн. Болу бээр ол эргилде «кижи төрелгетенниң амыдыралынче» эң улуг эргилдениң бирээзи. «Хензиг-даа хөөредиишкин чокка: бүгү делегейге хосталгалыг эгээртинмес улуг ужур-дузалыг деп чугаалап болур» деп Ленин бижээн. Ол демиселге бот-боттарынга удурланышкак ниитилел системаларының тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынын болгаш ону күзеп турар бүгү күрүнелер-биле кады ажылдажылгазын Ленинниң ажылдап кылганы принциптеринге Совет эрге-чагырга даянган. СЭКП-ниң Совет күрүнениң делегейге угланыышкыны ленинчи угланыышкын болуп келген болгаш болуп артар-даа. Ол дээрге—тайбыңның болгаш депшилгениң угланыышкыны-дыр.

Россияга социалистиг тургузуунуң тургусканы бүгү делегей төөгүзүнге кестүп көрбээн шапкын дүргедээшкин болуп дыңналган, Ленинниң-биле алырга, ол «эң-не дүргени-биле» тарай берген. Ол чүткүл чедиишкиниң улуг энергия-биле уламчылап турар. Империализмниң дарлакчы аңгыларының калчаалыг удурланыышкыны турза-даа, бүгү моондактар, түр када чедимче чок чоруктар, а чамдыкта аткаарлаашкыннар турза-даа, революстуг чорудулга хөгжүп, улам бурунгаарлап бар чоруур.

Ам боттуг социализм, эрге-чагыргада ажылчын аңгы туруп турар күрүне — ол дээрге кижи төрелгетенниң салым-чолунга тодарадыкчы салдарны чедирип турар делегей системазы-дыр. Ол система бодунуң артык күштүүн боо-чепсек кужу-биле эвес, а ниитилел хөгжүлдезиниң бүгү адырларынга үлегер-чижектиң кужу-биле бадыткап турар.

Социалистиг дем каттыжылгазының улустары «социалистиг чаа тургузутту бир демниг күженишкин-биле тургузар» дугайында ленинчи күзелдерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырып турар. Оларның хөй талалыг харылзаалары, делегей аренызынга ажыл-чорудулгазының дүүштүрүлгези улам сырый болуп, социалистиг экономиктиг интеграция акы-дуңмалышкы чурт бүрүзүнүң хөгжүлдезинге идигин бербишаан, ханылап турар. Олар империализмниң талазындан ыйыыышкынга дем каттыжылгазының тускай хамаарышпас күрүнелериниң херектеринге ооң холгаарлаар оралдажыышкыннарынга сырый каттыжыышкынның биле, удур туржуп турар. Ол дээрге — мировоззрениезиниң болгаш эчис сорулгаларының чаңгыс айыыга, социалистиг интернационализмниң принциптеринге шынчы чорукка үндезилеттинген эвилел-дир.

Варшава Керээзи бистиң улустарывыстың айыыл чок чоруунуң болгаш тайбың күш-ажылының идегелдиг камгалалынга ам 30 чыл барзан болуп турар.

Совет Эвилели бистиң улуг дем каттыжылга чурттарывыстың бүгү талалыг кады ажылдажылгазын быжыглаарын болгаш сайзырангайжыдарын бодунуң даштыкы политиказының кол угланыышкыны деп санап турар. Бо талазы-биле улуг болуушкун Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң бо чылдың март 13-те Москвага дээди деңнелге ужуражылгазы болган. Делегей херектеринге социализмниң ролюн бедидеринге идиг бээр дээш бистиң партиявыс бүгү чүүлдерни кылып турар. Бот-боттары кайызы-даа күзелдиг турда, Кыдат Улус Республика-биле харылзааларны шыңгыы экижидерин ССРЭ күзеп турар.

Мурнунда дарладып чораан улустарның национал-хосталгалыг демиселиниң чедиишкини — ленинчи идеяларның материалдастаашкынының база бир чайынналчак херечизи болуп турар. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың колониалдыг болгаш чартык колониалдыг дарлалдан хосталган чүс ажыг күрүнелери Ленинниң сөстери-биле алырга, «бүгү делегейниң салым-чолун шиитпирлээринге» улам идепкейлиг киржип турар. Оларның антиимпериалистиг күчү-кужу улгадып турар. Ленинниң баш бурунгаар өттүр көргени ышкаш, оларның хөй-хөйү «бүгү делегейниң революстуг шимчээшкининиң ниити эргилдезинче» хаара туттунган. Ол чурттарда социал чаартылгаларның чорудулгалары улам калбарып турар. Ол чурттарның улустары империализм болгаш ооң чалчалары-биле аар-берге демиселге депшилгеже бодунга оруктү шудургу тудуп тургузуп турар.

Совет Эвилели хосталган күрүнелерниң чөптүг херээн деткип, оларның-биле хөй талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдүп турар. Афганистанда-даа, Ливанда-даа азы Африканың мурнуу талазында-даа империалистиг агрессияны шуут ойтур шаап турар кижилер-биле бистиң эп-сеткил каттыштырылгавыс онзалап демдеглексенчиг-дир. Никарагуага удур АКШ-тың администрациязының айыылдыг хөделиишкиннериниң соксаал чок үргүлчүлээшкининиң түңнелинде Төп Америкада байдал дүвүренчиг апарган. Агрессияның политиказын болгаш ол чурттуң иштики херектеринге холгаарлаашкынның политиказын ССРЭ шиитпирлиг-биле буруу шаап, Никарагуа улустуң эрес-дидим демиселин, бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш туржуруунга, революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаарынга долу шиитпирлиг бүрүнү-биле деткип турар.

Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада чөрүлдээлиг байдалдарны политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээринге идиг бээри, империализмниң ында өөскүдүп турары дайынның болгаш күчүлээшкиниң одагларын чайладыры — чер кырынга тайбын дээш, улустар аразының эң эки, дең эргелиг харылзаалар дээш демиселге бо хүннерде эргежок чугула болгаш шиитпирлиг угланыышкын ол-дур.

Ындыг демиселге хосталган чурттар, каяа-даа каттышпазының шимчээшкини бисти кезээде эштеривис болгаш өнүүктеривис деп санаарлар.

Амгы үениң төөгүде делегейниң ажылчын аңгызы, Ленинниң тодаратканы-биле алырга, «тиилелгеже көдүрлүп үнүп турар» аңгы туруп турар. Чүс чылдың эгезинде ооң саны барык он катап көвүдээн болгаш амгы үеде 700 миллион чоокшулаан. Амгы үеде 95 чурттарда коммунистиг партиялар бар, а оларның кежигуннериниң саны 80 миллион ашкан. Бөмбүрзектиң девискээриниң үштүң бир кезиин ээлээн күрүнелерде — олар башкарыкчы партиялар болуп турар. Коммунистерниң төөгүлүг хүлээлгезиниң хемчээли калбарган: бо хүннерде ол дээрге депшилгени камгалаары дээш, кижиниң эң-не бирги эргези — чурттаар эрге дээш харысалга-дыр. Коммунистер боттарының чурттарының ажылчы чоннар массаларының, улустарының эрге-ажыы дээш улам-на чайгылыш чокка туржуп, демократия болгаш социализм дээш демиселдиң авангардында чорууп турарлар.

Ажылчын шимчээшкининге ленинчи идеяларның боттаныышкынының ол оруу деңдески эвес болган, ам-даа ол деңдески эвес болуп артпышаан. Пролетариат болгаш ооң партиялары аңгы талазы-биле күштүг болгаш дуржулгалыг удурланыкчының талазындан халдаашкынга таваржыр, өскерлип турар байдалдан, кайы-бир чурттуң онзагай талазындан тургустунуп келир айтырыгларга харыыны нарын байдалдар үезинде дилеп тывар ужурга таваржып турар. Мында бүгү-ле чүве кезээде бир дөмей болбайн турар. Ынчалзажок бодунуң бүдүжүнүң талазы-биле чотаадыкчы, ленинчи принциптер канчаар-даа аажок улуг амыдыралчы күш болуп турар. Аңаа шынчы чорук каража-шүүделерин болгаш бергелерин ажып эртер, ленинизмниң хөй талалыг, чугула ужур-дузазын бадыткавышаан улам бурунгаарлаар арганы делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге берип турар.

Чайгылыш чок интернационалчыларның, марксистчи-ленинчилерниң партиязы—СЭКП акы-дуңмалышкы партиялар-биле моон-даа соңгаар сырый кады ажылдаар, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң сырый каттыжыышкынын, чаңгыс эвии болгаш амгы үениң бүгү революстуг күштерниң бир демниг идепкейлиг хөделиишкинин бүгү талазы-биле чедип алыр.

Империализмниң төөгү-биле холбашкан салым-чолунуң дугайында ленинчи өттүр көрүүшкүн ылап шынныг частырыг чок болган. Социалистиг болгаш национал хосталгалыг, тиилелгелиг революциялар империализмниң тергиидээшкининиң зоназын хөй катап кызырган. Монополистиг капитализмниң бо хүннердеги байдалы — ол дээрге, кысказы-биле чугаалаарга, ниити кризистиң ханылаашкыны-дыр. Ажылчы чоннарның социал чаалап алыышкыннарын чер бүрүде кызырып, чаа-чаа миллион болгаш харын-даа он-он миллион кижилерни кудумчуже үндүр октап турарлар. Хөгжүп орар чурттарның улустары кам-хайыра чок мөлчүгделге таваржып турар.

Ленинниң баш бурунгаар сагындырып турганы ышкаш, империализм кризистен уштунуп үнер дээш бодунуң адаанналжыкчыларын үптеп, депшилгениң болгаш демократияның күштерин базарын оралдажып турар. Агрессчи бөлүктер, хамыктың мурнунда АКШ, делегейге байдалды бүгү угланыышкыннарга чидиглендиреринче угланган хөделиишкиннерни кылып турар. Кижи төрелгетенни халаптыг өлүмнүг айыылче чыган турар боо-чепсекти эңдере бүдүрерни угаан-сарыыл чокка калчаалыы-биле өөскүдүп турар. Делегейниң ол, бо девискээрлеринде боо-чепсектиг үскүлежиишкиннерни өөскүдүп турар. Күрүне терроризмин албан ёзузунуң политиказының деңнелинге чедирген. Империалистерге социал реванш карааңга кестүп, база бир ядролуг ракета, космоска база бир шериг чепсээ, база бир үрегдекчи үүлгедиишкин кылыр болза-ла, олар төөгүнүң дугуюн дедир тырттып шыдаар кылдыр сагындырып турар.

Шыдавастар. Чүге дээрге чуңүң-даа мурнунда делегейде Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылгазының чурттары бар, оларның коллективтиг күчүзү бар, оларның дуургужулгалыг даштыкы политиктиг курузу—тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи курузу бар!

Ам делегейниң аңгы-аңгы булуңнарында эң хөй ниитилел-политиктиг күштер база дайын айыылынга удур туржуп турар. Ол дээрге—каяа-даа каттышпаан база ол ышкаш нейтралдыг чурттарның улустары болгаш удуртукчулары-дыр. Ол дээрге—политиктиг ажылдакчылар, парламентарийлер, АКШ-тың бодунда, Европада, ол ышкаш Оожум океанның бассейнинде шериг блоктарының талазы-биле ооң эвилелчилериниң аразында-даа чагырыкчы бөлүктерниң чүвени боттуу-биле угаап көрүп турар төлээлекчилери-дир. Ол дээрге—дайынга удур, ракеталыг болгаш ядролуг чепсекке удур массалыг шимчээшкин-дир.

Ук шимчээшкин бүгү диптерде калбарган. Агрессивниң империалистиг политиказы моон мурнунда кажан-даа ол хире килеңниг буруу шавыышкынга таварышпаан, тайбың дээш демиселчилерниң одуруу моон мурнунда ол хире хөй кижилиг турбаан. Империалистиг дайынга удур ондур улуг болгаш эң-не чүткүлдүг демиселчи — Ленинниң: «Ындыг дайынга удур демиселге кижи бодунуң амыдыралын бараалгадып болур-дур» дээн кыйгырыы боттанып турарын карак-биле бүзүреп көрүп турар-дыр бис. Совет Эвилелиниң социалистиг дем каттыжылгазының тайбың инициативалары болгаш саналдары амгы үениң шак ол эң улуг демократтыг шимчээшкининиң негелделеринге, калбак чон массаның күзел-чүткүлдеринге ханызы-биле дүгжүп турар.

Делегей аренызынга бистиң хөделиишкиннеривис — тайбыңның болгаш депшилгениң политиказының таарымчалыг чепсээ. Тайбыңны чедип албышаан, серемчилелдиг чорукту кошкатпас деп Ленинниң чагыын совет кижилер утпас. Чаңгыс-даа ындыг оралдажыг «чылгак» шаптырыышкын чок артпас» дээрзин олар билир болза, империалистиг күрүнелер бистиң айыыл чок чоруувусче халдаарындан сестир деп, Ленин чугаалаан.

Совет Эвилели бодунуң чаалап алыышкыннарын камгалап ап, империализмниң дайынзырак бодалдарын үзе шаап шыдаар. СЭКП ТК-ның март Пленумунга медеглээни дег, бистиң чурттувустуң камгаланыр күчүзүн, бистиң алдарлыг Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы белеткелин моон соңгаар-даа чогуур деңнелге тудар бис! ССРЭ өскелер шериг талазы-биле артык күштүг апарын болдурбас болгаш боду-даа олче чүткүвейн турар.

Кижиниң тайбың болгаш хостуг чурттаар эргезин камгалаарының чугулазы гитлерчи фашизмни чылча шапкан улуг Тиилелгениң 40 чылының бүдүүзүнде совет улус онза ханызы-биле билип турар, тиилелгени чедип алырынга кайы хире ажыг-човулаң, түрегделди көрүп, чеже кижиниң амытыны бердинмээн дээр. Оларның дугайында сактыышкын бистиң чүректеривисти чидии-биле аартып, ол катаптаттынмас ужурлуг! деп күштүг-биле негеп турар. Он-он улустарның болгаш күрүнелерниң фашизмге удур дайынчы кады ажылдажылгазын совет улус утпаан, дөрт он чылдың дайын сөөлүнде шылгалдазын шыдап эрткен кады ажылдажылга дайын соондагы делегейниң үндезинин салганын билир.

Билир болгаш оон кичээндириглерни өөредип турарлар. Дайынга удур дайын эгелевээнде демиселжир ужурлуг деп бирги кичээндириг ол. Өске кичээндириг чүл дизе—өлүмнүг ниити дайзын—бүгү делегейге ядролуг халаптың айыылын тиилээр дизе, бүгү улустарның болгаш күрүнелерниң кады демниг хөделиишкиннери ам чугула болуп турар-дыр!

Бот-боттарының аразында чогуур күженишкинниң ачызында делегей байдалынга экижилгеже угланыгны, политика-даа, экономика-даа талазы-биле бот-боттарынга ажыктыг тайбың кады ажылдажылганы чогумчалыг болдурарын чедип ап шыдаар дээрзинге бүзүрээр бис. Капиталистиг күрүнелер-биле харылзааларга бистиң чуртувус ол политиканы барымдаалап турар. Черге болгаш космоска-даа чаа-чаа чепсектерниң системазын тургузары эвес, харын чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырып, мөөңнеттинген чепсектерни шуут кызырарын ССРЭ күзеп турар. Космосту милитаризастаарын болдурбазын, ядролуг боо-чепсектерни немей бүдүрбезин болгаш ракеталарны сайгара тургузарын соксадырын Совет күрүне чугула ужур-дузалыг деп санап турар. Бистиң эчис сорулгавыс—ядролуг чепсекти бүрүн узуткаары, а оон-биле кады—ядролуг дайынның кыжанылышкынын узуткаары өскерлиш чок боор хевээр арткан.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга Женевада чугаалажыышкыннарга бистиң туруувусту чогум-на ол сорулга тодаргайлап турар. Чугаалажып көөр чүүлдериниң болгаш сорулгаларының дугайында чедип алдынган дугуржулганы ооң бүгү-ле кезектеринге ийи талаларның чайгылыш чокка сагыыры депшилгени чедип алырынга хамыктың мурнунда эргежок чугула. Боо-чепсектерни улам ыңай эңдере бүдүрерин чажырарынга чугаалажыышкыннарны ажыглаар чепсек

(Уланчызы 3-кү арынга).

ЛЕНИННИҢ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ АЖЫЛ-ХЕРЭЭНИҢ ТӨӨГҮ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ШЫННЫЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

...ышылдыр канчап-даа болдуруш болбас. Деңэргениң болгаш бир дөмей айыыл чок болуруунуң принцивин шыңгыы сагывышаан, угаан-сарыылдыг дугуржулгаларны кылырынга белен чорук негеттинип турар. Ындыг белен чорук совет талада бар. Бодунуң ортумак ыракшылдың ракеталарын сайгара тургузарын, өске-даа харын хемчеглерни Европага боттандырарын Совет Эвилелиниң чааскаан соксатканы ышкаш, ындыг улуг базымга ол белен чорук илергейлеттинген. Чугаалажыышкыннарының чорудулгазын чингедиринче, бот-боттарынга идегежир чорукту быжыглаарынче ССРЭ чүткүвүшаан, космостуң чепсээн тургузар болгаш черге ядролуг чепсектерни эндере бүдүрер талазы-биле кандыг-даа ажыл-чорудулганы соксадырын, боо-чепсектерниң мөөннелген курлавырларын кызырар дугайында дугуржулгаларны ажылдап кылырынче дораан-на эгелеп кирерин саналдаан. 1985 чылдың август 6-дан — Хиросиманы атомнуг чепсек-биле бомбалааныындан бээр 40 чылындан соңгаар ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин соксадырын чарлаар дугайында саналды бистиң күрүневис деткип, ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин бүрүн хоруур дугайында чугаалажыышкыннарны соңгаарладыышкын чокка катап эгелээринге белеңин илергейлеп турар. Каттышкан Штаттарның бодалдарының дугайында оларның херек кырында базымнарын барымдаалап көөр апаар бис.

«Совет-америк харылзааларны экижидер, делегейниң ниити байдалын чогумчалыг болдурар аргалар бар. Ол аргаларны кылис эрттирип болбас. Ук аргаларны тодаргай политиканың, практиктиг шиитпирлерниң боттаныышкынынче шилчидер херек» деп, эш М. С. Горбачев онзалап демдеглээн.

Бистиң чуртувус — бүгү-ле күрүнелер-биле политиктиг харылзааларының болгаш кады ажылдажылганың чугаа чокка хөгжүлдези дээш, чаашылыышкынны катап боттандырары дээш туржуп турар.

Ындыг утланыышкынны бис моон мурнунда-даа чорудуп келген бис, моон соңгаар-даа чорудар бис. СЭКП-ниң Совет күрүнениң ленинчи даштыкы политиказын бистиң чонувус бүрүн деткип, чүүлдүгзүнүп турар, ол политика бүгү делегейде чайгылыш чок ат-алдарлыг!

* * *

Эргим эштер! Ленинниң революстуг тугунуң адаа-биле бистиң социалистиг Төрээн чуртувус улуг орукту эрткен. Бодувустуң тургузукчу, чогаадыкчы күш-ажылывыстың түңнелдеринге чөптүг-биле чоргаарланып турар бис. Боттарывысты ленинчилер деп адаар эргевистиң эң кол, эң бүзүрелдиг бадыткалын оон көрүп турар бис.

«Бурунгаар чоруур херек. Энергия-биле, тура-соруктуң чаңгыс эптии-биле улам бедикче көдүрлүр херек...» деп, Владимир Ильич чугаалаан. Бистиң ниитилелививстиң амыдыралында эң чугула болуушкунга — СЭКП-ниң XXVII съездизинге идепкейлиг белеткелди коммунистер, бүгү совет кижилер чорудуп турар амгы үеде ол чүткүл онза чугула ужур-дузалыг. Ленинниң эртеми-биле чепсегленген совет улус Ленинниң партиязының удуртулгазы-биле бүзүрелдиг бурунгаарлап, бодунуң чуртун чаа, улам бедик чадаларже көдүрүп, коммунизмниң чайлаш чок тиилелгезин чоокшуладып турар, ынчаарга ол тиилелге дээш Ленин чурттап база демисежип чораан.

Күш-ажылчы кижи төрелгетенниң Улуг тугу — ленинизм делгерезин!

Чаа делегейниң тургузукчуларының ленинчи авангарды — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

Маадыр-чонга, тургузукчу-чонга — совет улуска алдар!

(Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкынны хөй удаа үзе кирип турган).

КҮШ-АЖЫЛ БАЙЫРЛАЛЫН — ТИИЛЕЛГЕ БАЙЫРЛАЛЫНГА

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга турасказадып, 1985 чылдың май 4-те Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги эрттирер деп инициатива үндүрген маадыр хоорайларның Москваның, Ленинградтың, Волгоградтың бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң митингилеринге хүлээп алдынган хөй санныг чагааларга, кыйгырыглар, резолюциялар СЭКП Төп Комитединде кирип турар.

Чырыткылыг болгаш өөрүшкүлүг байырлал — Тиилелгениң 40 чылындан бистерни санныг хүннер аңгылап турар-дыр деп, москвачылар, ленинградчылар, Волгоградтың чурттакчылары бижип турар. Ол хүн бистерге алызындан ыдыктыг, ынчангаш ол хүн чүрек бүрүзүнге бодуңуу-биле чаңгыланыр. Кадыг-дошкун фронтучу оруктар-биле эрткен, боттарының эрес-шудургу ажылажыкы-биле үр манаттынган Тиилелгени чоокшулатпышаан, тылга күжүн харамнанмайн ажылдап турган кижилер дайын үезиниң дугайында турасказалдыг бодалын ыдыктыы-биле кадагалап чоруур. Кажан-даа туруп көрбээн тулчуушкуннарның сөөлгү даашталашкыннары чаңгыланып эрткенде төрүттүнген кижилерниң чүректерин база ол чүүлдер ойдуктүрүп турар. Эрткен дайын оларга — кажан-даа арлып читпес ажыг-шужутлуг когарал-дыр, солдаттарга турасказалдарның сан-дорт одуруглары-дыр, ол дээрге оларның чаш-чалыы чораан үелерин балыглаттырган чери-дир.

Ленинчи Коммунистиг партияга кижизиттирген совет кижилерниң аажы-чаңының өндүр чаагайы дайынчыларының болгаш тылдың ажыл-ишчилериниң массалыг маадырлыг чорууундан, оларның эрес-дидим болгаш турушту чорууундан илергейлеттинген, ынчангаш ол маадырлыг чоруктар совет патриотизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң эгээртинмес үнер дөзү, чаа салгал бүрүзүнге чырыткыланчак үлегер-чижек болуп келген болгаш болуп артар-даа.

Совет чуртта дөртеңги тайбың час бүзүрелдиг чорул тур. А тайбың — ол күш-ажыл дээни-дир. Төрээн чурттуң чектелишкини дээш, бүгү кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үези дээш шудургу, тургузукчу ажыл-иш-тир. Бо частың болуушкунун онзагай чүүлдери бар. СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлери күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнү болдурган. Бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планын чедиишкинниг доозар, СЭКП-нин XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш дең-дески ажылдаарының технологтуг, план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун хажык чок сагырының, улус ажыл-агыйының чамдык адырларынга болдунган хожудаашкынны ажып эртериниң эргежок чугулазын чурттуң ажылчы чоннары ханы медереп билип турар.

Тиилелгениң 40 чылынга алдар болдурган турасказалдыг ээлчегге миллион-миллион совет кижилер күш-ажылчы маадырлыг чоруктуң үлегерин көргүзүп турар. Салгакчыларның чарылбас сырый холбаазы, бистиң улуувустуң чаңчылдарының салгалып оралы, оларның эрес-маадырлыг чорууунуң өндүр чаагайы харын ында. Кижи бүрүзүнге эргим үнелиг Тиилелге хүнүн күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр — бистиң бүгү тиилекчи чонувус, ажылчы чонувус ам шак ол бодалдар-биле чурттап турар.

Совет кижилерниң патриоттуг сагыш-сеткилин илергейлеткен, маадыр хоорайлар Москваның, Ленинградтың, Волгоградтың бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери майның 4-те, байырлалдың бүдүүзүнде, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга турасказадып Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги эрттирериниче Советтер чуртунуң ажылчы чоннарын кыйгырып тур.

Москваның бүдүрүлгелериниң база организацияларының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары **ол хүн бүдүн ажылчын өөлчээнде эң-не бедик бүдүрүкчүлүг халас ажылдаарын, бүдүрүп үндүрер продукцияның болгаш күүседир ажылдарының бедик шынарын чедип алырын хүлээнгеннер.**

Ленинградтың күш-ажылчы коллективтери коммунистиг субботниктиң хүнүнде **ажылдап алдынган акша-хөреңгилерни дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга госпитальдарны, эмнелгелерни тударынга, оларның эмнелге болгаш амыдырал хандырылгазын экижидеринге, дайынчы алдарның турасказалдыг черлерни чаагайжыдарынга, 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң Москва хоорайга турасказалын дериириринге киирерин саналдаан.**

Коммунистиг субботниктиң хүнүнде күш-ажылдың эң-не бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алырын Волгоградтың чурттакчылары шиитпирлээн. Ф. Э. Дзержинскийн аттыг заводтуң трактор тудугжулары, кан эзилдирер болгаш Күрүнениң он бежиги подшипник заводтарының, нефть машиналарын бүдүрер Петров аттыг заводтуң, А. Н. Косыгин аттыг хевен-саазын комбинадының ажылчыннары коммунистиг субботниктиң хүнүнде кылыр ажылдарын беш бурунгаар бүрүн тодаргайлааннар «Ульяна Громова» танкерин хуусаа бетинде ажыглалга киирерин судно тудукчулары шиитпирлээн.

Коммунистиг субботниктиң хүнүнде заводтарга болгаш фабрикаларга, тудугларга, эртем-шинчилел болгаш телевизил-конструктор организацияларынга, транспорттуң, харылзааның, садыгның, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелеринге, шөлдерге болгаш мал фермаларынга дорт ажылдаарынче чурттуң бүгү ажылчыннарын патриоттуг эгелээшкинниң инициаторлары коллективтер кыйгырып турар.

Ажыл-агый удуртукчулары, партия, профэвилел, комсомол организацияларының хүлээлгези — хоюшкак бүдүрүлгелерниң болгаш адырларның, улус ажыл-агыйының бүгү-ле салбырларының болгаш албан черлериниң чогумчалыг ажылдаарын хандырары, субботниктиң коллектив бүрүзүнге, участок бүрүзүнге тодаргай даалганы бээри, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың байдалдарын тургузары болур.

Камнап алдынган материалдар болгаш энергетиктиг курлавырлар-биле колдуунда ажылдаарынче, аңаа хүннерде тургузылган хөй болгаш эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүреринче эгелээшкинниң инициаторлары кыйгырып турар.

1945 чылдың майда Тиилелге салютунуң даштаашкыннарын дыңнаарынга чедир чурттаваанпарга, тайбыңның дөртен дугаар чазынга чедир чурттаваанпарга, амгы болгаш келир үениң салгакчыларының хостаалгазы болгаш аас-кежик дээш амы-тынын берген бүгү кижилерге бо субботник бистиң ажылчы турасказалывыс болзун. Бо субботник бодунуң күш-ажылчы чалгыының талазы-биле бистиң адаларывыстың болгаш иелеривистиң, улуг акыларывыстың болгаш угбаларывыстың чижеглээр чүве чок өлчег вахтазынга деңнежир болзун, ол өлчег вахта «Бүгү чүвени фронтуга, бүгү чүвени тиилелгеге!» деп дозуунуң адаа-биле бүгү чер болганга калбарган турзун деп кыйгырыгларда айтып турар.

Партияның улуг хереэнге бодунуң хууда киржилгезин, Төрээн чуртувустуң күчүзүн быжыглаар дээш харыысалгалыын бистерниң кижи бүрүзү медереп билип турар — бо бодалды бүгү кыйгырыгларда тодаргай айтып турар. Бүзүрелдиг болгаш шапкын социал-экономиктиг хөгжүлдени хандырар, бистиң бурунгаар шимчээшкинивистиң темпилерин дүргедедир тэлээде, ажылга организастыг чорукту бедидеринче, бүгү күштерни болгаш курлавырларны эвилелдээринче утланган СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң ажылдап кылганы шугумну совет кижилер изиг-биле чүүлдүгзүнүп турар. Партияның айыткан пландарын чедиишкинниг күүседиринге бүгү-ле чүүлдерни кылырын олар бүзүредип турар. ■

Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

ДАЙЫНЧЫ ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАН

«Тиилелгениң тугунга дедижиер!» деп кыйгырыглыг Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шимчээшкини бистиң чуртувустуң булуң бүрүзүнде калбарган. Ооң кол сорулгазы — аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезин улам күштелдирер база оларның күш-ажылчы, ниитилел-политиктиг идепкейин көдүрери болур.

Дайынчы алдарның турасказалы — шериг кезектериниң, шериг каттыжыышкыннарының Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде дайынчы алдарга бүргеткен туктарын аныяктар организацияларынга тыпсып, аңаа ёзулалды берип, дайынчы туктарның эстафетазын улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга уткуштур чорудуп турар.

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс — Совет Эвилелиниң маадырлары Ч. Н. Хомушку, М. А. Бухтуев оларның тулчуп чорааны шериг кезектериниң дайынчы туктары республиканың районнарының мурнакчы комсомол организацияларын эргээш, ооң сөөлгү эстафетазы Кызылга доктааган.

Найысылалдың В. И. Ленин аттыг шөлге 52-ги армияның составынга кирип турган Уманьның Кызыл Туктуг, Кутузов болгаш Богдан Хмельницкий орденнерлиг 25-ки танк кезээниң база Кызыл Туктуг, Суворов орденниг 15-ки гвардейжи танк бригадазының туктарын Кызыл хоорайның комсомол организациязынга чедирип келгенинге турасказаткан «Тиилелгениң тугунга дедижиер!» деп кыйгырыглыг митинг воскресеньеде эрткен. Аңаа хоорайның комсомолчулары, аныяктары, ажылчы чон база дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, Кызыл гарнизонунуң дайынчылары киришкен.

ЧУРУКТАРДА: дайынчы туктарны тывсырынга турасказаткан митинг.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

МЕЛИОРАЦИЯ: айтырыглар болгаш сорулгалар

БИЧЕ СУГГАТТЫ ЭКИ АЖЫГЛААР

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының болгаш ук шиитпирлерниң чер-черде канчаар күүсеттинип турарының дугайында чагаалар редакцияга хөйү-биле кээп турар. Оларның аразында шаандагы кагдынган суггарылга бугаларын болгаш хемнер сугларын ажыглаарын бижээн сүмелер база хөй. Ындыг черлерниң суунуң курлавырларын, хөрзүнүнүң кединиин, ажыктыын база орулгалыын ажыл-агыйларның болгаш суггарылга системаларының эргеледериниң, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң, дуржулга-мелиоративтиг станцияның, геология-шинчилел экспедициязының болгаш өске-даа организацияларның тускай эртемниглери шинчилеп көрүп турар. Ынчангаш оларның чүгле чамдызын парладывыс.

ЧЕДИ-КАРАНЫ АЖЫГЛАЗА

Чеди-Кара бугазы О. Шынаа суурнуң чиге мурну-биле баткан. Ол буганың уну Чеди-Карадан эгелээш барык-ла Кара-Таарже киир он ажыг километр черде шөйлүп чоруткан. Ону үжен чылдарның эгезинде казып үндүрген. Ынчан О. Шынааның чурттакчы чону чаа-ла коллективизацияны эгелеп, Ленин аттыг МЧАЭ болуп каттыжып турганнар. Олар тараа, картофель, ногаа аймаа тарыыр МЧАЭ тургузар сорулга-биле Чеди-Кара бугазын казып, ажыглалга киирген. Ол ажыл берге болган: машина-техника чок, буга казарын өреге бүрүзүнге он-чээрби метр кылыр кылдыр онаап каан турган. Чаа амыдырал дээш араттарның хей-аъттыы аажок, кызыл тугун хөлбеңнеткен, ыры-шоорлуг, демниг ажылдап турган.

1934 чылда Чеди-Кара бугазының көрдүнгенин ёзугаар казып белеткеп алган. Ажылчы чоннуң күзел-соруу бүткен. Үш чыл дургузунда үндүрген күш, аккан дер халас барбаан. Буганы салып бадырган соонда, ооң мурнуу талазынга араттар тараа тарып, картофель олурткаанар. Ол чылын дүжүт чаагай болган. Ынчалза-даа араттарның өөрүшкүзү үр болбаан. Буганың мурнуу талазын суг чире шаап эгелээн. Ону дуглаар дээш араттар чире аккан черлерге даш, хорум чыып, сугну моондактап чадашканнар.

Амгы үеде бистиң Тес-Хемде ол үениң Доозунуг бугазы бо хүннерге чедир чедиишкинниг ажыглаттынып турар болгай. Оон ажыы улуг. «Кызыгаар» совхозтуң тараан тараазы, картофель, ногаазы оон ачызы-биле өзүп турар. Ол ышкаш Аъш-чем программазын боттандырарынга ачы-дузазын чедирип, мал-маганга суггат болбушаан, оларның семиртилгезинге улуг рольду ойнап турар.

Чеди-Кара бугазын катап казып, ажыглалга кирзе чүл? Бир эвес ону ажыглалга киирип алыр болза, «О. Шынаа» совхозка аажок ажыктыг болур ийик. Суг чоктуң уламындан ында картофель, ногаа тарыыр чер чок. Суурнуң тургустунган чери чайын изиг, кааң, кыжын соок. Ынчангаш машина-техника сайзыраңгай амгы үеде Чеди-Кара бугазын катап казып, ажыглалга кирери чугула боор. Өгбелерниң бодап чорааны бодалы, күзеп чораан күзелиде-даа ол болгай.

О. ЧИҢМИТ.

ХЕМНЕР УНУН ХЕВЭЭР КАГБАС

Ямаалык, Хурагалчы, Үнегетин дээн даглар белдеринде ховуларны тараа тарыыр дээш чарып каапкан. Каш чыл мурнунда чарып каапкан эрги аңгыстар кара дилиндектер апарган чиргилчиннер аразында шокараңайнып чыдар. Оон чашпандан аңгыда оъг-сиген-даа үнмээн. Бо өлүт хөрзүнден та кажан-чежен оъг-сиген үнер? Маңаа хөй чылдар херек. Ону чемишчидип, болбаазыраткан соонда черниң «балывы» чидип болур ирги бе? Шаанда бо аңгыстар орнунга шээр малга, чылгы, тевеге чогумчалыг калаа сигеннер, агы-кангылар үнер, аалдар кыштаар, күзээр хонаштарлыг мал одарладыр ховулар турду. Ам олар тараа тарааны-даа чок, одар-белчиир болганы-даа чок, ажык чок чыдып турар.

«Эрзин, Теске тараа үнмес» дижир болгай бис. Ону шын эвес деп бодаар мен. Мелиорацияны халба-биле ажыглаар болза, ынчан дүжүт ап болур арга бар. Шаанда бистиң өгбелерниң хемнер унундан буга казып, черни суггарып, тарааңдааны тарып чораан болгай. Ооң херечизи болур Тес, Эрзин, Нарын, Тарлашкын, Сөөлчер, Мөрен хемнерниң унунда көстүп чыдар буга орунунары ам-даа бар. Ам оларны чаартып казары, септеп-селири, чаа бугаларны үндүрери негеттинип келген.

Шаанда кижилер буга септээр дишкеш, күзүн, чазын олурбас болгай. Сөөлгү чылдарда буга септээни, касканы дыңналбас-тыр. Чаңгыс чижек, Эрзин суурнуң кудумчуларында ыяштар суггарып турар амгы буганы үжен чылдарны сөөлзүредир кылган. «Демниг саскан теве тудуп чиир» дижири ышкаш, чоннуң бөдүүн арга-биле оозук, кускун-хаай, демир-хүүрек ажыглап тургаш каскан бугазы ам-даа бараан болуп, район төвүн суг-биле хандырып турар хевээр. Ам ону эки септээш, дөөзүнде суг чара шаап черлеринге ажыдып, хаап турар чер кылып каары чугула боор. Ол хайыраан сугну чаагайжыдылгага, огород өстүреринге эки ажыглап шыдавайн турарывыс хомуданчыг.

Сөөлчер бугазын дайынның баштайгы чылдарында чоннуң ниити күжү-биле казып үндүрген. Ол ам ажыглал чок. Ында куу аңгыстар көстүп чыдар. Ол ышкаш Тарлашкын бугазы база бүдүп калган.

Бугалар казып ап, ажыглаар болза, Эрзин районнуң хемнериниң уну, шынаа, дөргүннери тараа дүжүдүн берип болур. Чүгле мелиорацияны ажыглаан соонда, багай эвес дүжүттү ажаап ап болурунуң магадылалы тургустунар деп бодаар мен. Ынчангаш СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң доктаалын районнуң удуртур органнары, совхозтар директорлары бо частан эгелеп боттандырып кирипттер боор дээрзинге идегээри күзенчиг.

О. СОЯН

МАЛ ЧЕМИН КӨВҮДЕДИРДЕ...

Чер ажылын сайзырадыр, үнүш-дүжүттү бедидер, суггарган ажыглап болур черлерже буга-сумуннар үндүрүп, тарылга шөлүн алгыдып тургаш моон соңгаар ниитиниң малынга чем курлавырларын четчир кылдыр тургузар дугайында сорулгалар «Шекпээр» совхозтуң удуртукчуларының кичээнгейинге турган. Ынчалза-даа тодаргай хемчеглер алдынмайн келген. Маңаа чижек кылдыр совхозтуң шээр малдыг Аңгаты салбырында чер ажылын канчаар сайзырадып турарын көрээли. Салбырның девискээринде колхоз үезинде суггарылга дузазы-биле ажыглап, дүжүт ап чораан ховулар ам аңаа-ла чыдар.

Совхозтуң дирекциязы, чер ажылының тускай эртемниглери ол черлерже буга-сумун үндүрүп, аңаа тараа, сигеннер, кукуруза, картофель тарып өстүреринче сагыш салбайн келгеннер. Моон уламындан салбыр чыл бүрүде чүгле Сарыг-Бел, Адыр-Ыт, Ак-Мажалык дээн чижектиг, хөй чыл улаштыр тарып келгенинден, хөрзүнү баксыраан 300—400 га черлерден чавыс дүжүттү ап келген. А арткан тараа болгаш мал чеми культураларны Аңгатылар уннарынга шаттарга тарып турар. Чамдык чылдарда ажаап алган дүжүт үнелиг үрезинниң орнун безин дуглап шыдавайн баар. Эрткен чайын, харын, үргүлчүлелдиг чаъс чагганы-биле ол черлерге тараа, сигенниң үнгени чүгээр болган.

Бистиң удуртукчуларывыстың куруккан болгаш кур черлерни шиңгээдип алыр талазы-биле ажылының кошкаандан чер ажылындан алыр сиген, тарааның дүжүдү планнаашкынга чыл санында четпейн келгени-биле малга чем белеткеп алыры күүсеттинмейн келген. Моон уламындан мал чеми эрте төнер, ниитиниң малы арып баксыраар, өлүп хораар чорук хөй. Мындыг байдалдар тургустунуп келирге, совхозтуң удуртукчулары республикадан даштаар, республика иштиинден сиген, силос илиенир ужурга таваржыры чаңчыл апарган.

Ам бо чөгенчиг байдалдан уштунгаш, СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң амыдыралга боттандырар дээш, суггарып болгу дег черлерже арык, бугаларны үндүрүп, азы кудуктардан казып, чемишчидилгелерни чөптүг ажыглаар өйү келген. Хөй чылдарда хайыра чок эдилеп келген шөлдерни куруктуруп, ыштандырары база чугула боор.

Улуг-Оңгарның суу чаъстыг чылдарда ажыглаттынар, а кааң чылдарда дыртылып катташ, черже сиңип кире бээр апарган. Ынчангаш хемниң суун доктаамал ажыглаары-биле Кызыл-Туруг деп черге суг хөөлбээн кылгаш, сугну хемниң барын талазынче чайып, Аңгатыларның куруккан черлерин ажыглалга киирери күзенчиг. Оларның дузазы-биле ниитиниң малынга четчир тараа, сиген тарыыр шөлдерлиг апаарының аргазы совхозта бар. Буганы чоннуң эргиде изеп каан черлери-биле бадыраары чогумчалыг.

Бо үстүнде айтырыгларны салбырның ажыл-ишчилери, ылангыя хоочуннар район организацияларынга, совхозтуң дирекциязынга каш удаа саналдап келген. Ынчалза-даа мынчага чедир кандыг-даа хемчег алдынмаан. А мал ажылын сайзырадыры, Аъш-чем программазын күүседири черниң бериичелиинден улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш амгы кур болгаш куруккан черлерни ажыглаарынче кичээнгейни угландырары чугула дээрзин утпас ужурлуг бис.

С. СҮРҮҢ.

Барыын-Хемчик район.

ДҮЖЕРЛИГНИҢ ДҮЖҮҮН КӨӨР

Өвүр районда Саглы сумузунуң чону тараа тарыыры-биле Дүжерлиг ховузунче суг үндүрүп, багай эвес дүжүттү өстүрүп чораан. Колхоз тургустунганда оон даргазы О. Э. Саяның удуртулгазы-биле кызыл-тукчулар ол бугага немештир база бир суггарылга бугазын казып алган. Бо ийи буганы каттыштырып алганының ачызында Саглының чону тарааны хире-шаа-биле өстүрүп, мал чемнери-биле четчир кылдыр хандыртынып ап турганнар.

Амгы үеде «Кызыл тук» совхозтуң девискээринде ол ийи суггарылга бугазы кагдынган. Ону септеп, эдип ажыглаваас апарганы-биле Дүжерлиг ховузу оът-сиген үнмес куу хову болуп артып калган.

Ийи чыл мурнунда совхозтуң дирекциязы республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу-биле дугуржулга кылгаш, 33 муң рубль түңге керээ чарып, насос күжү-биле ажылдаар суггарылга системазын туттурган. Ынчалза-даа ол кандыг-даа ажыкты бербээн. Кижи бодаарга, ол хөй акша-төгерикти Дүжерлиг бугаларын ажыглаарынга чарыгдап, оларның уннарын септеп, эткен болза, ажыктыг болур турган ийик.

Ш. ООРЖАК.

«ПОЛКТА СЕНИ АМ-ДАА УТПААН-ДЫР, АВАЙ»

ЛЕНИНГРАД. Аңаа дайынчы Евгений Сафронов бажыңынче чагаазын ынчаар эгелээн. Гвардейжи артиллерия кезээниң хоочуннар чөвүлелиниң дилээн ёзугаар Евгенийни Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ооң авазы Александра Васильевна Томилинаның харылзаачылап турган полугунче чорудар кылдыр шиитпирлээн.

Ынчан, 1942 чылдың чайынында, гимнастёрка, пилотка бөрт болгаш сапыктарны кедипкеш, ам солдат болдум, сыр өске амыдырал эгелээн-дир дээрзинге Саша Томилина белен бүзүрексевейн турган. Эрткен бүзээлелдиң кыжы коргунчуг болган, авазы, ачазы, угбазы чок апарган. Дайын эгелээр мурнунда ол техникумче өөренип кирер экзаменнерге белеткенип деп турган. Ол чеди харлыг ленинградчы ыска дайын кадыг-дошкун шылгалда болган...

Телефонист Александра Томилина эрестиг тулушкан. Ол оңгуларга дөрт удаа хөмдүрткен, үнүн чидирип, бергедеп чораан, кемдээшкини ам-даа ону аартып чоруур. Ол үениң эң үнелиг шаңналы — Кызыл Сылдыс ордени.

Оларның артиллерия полугу Невала «хензиг черджигешти» камгалап турган, оон соонда Прибалтикага, Карелия моймалынга тулчуп турган.

Тайбың үе чедип келгенде, Александра Васильевна Ленинградта «Рабочий» деп фабрикага кирип алган, аңаа 35 чыл ажылдаан. Чылдар эскет чокка эрте берген, оглу өзүп келген. Шеригге албан эрттирер хуусаа чедип келгенде, оолдуң ада-иези (ачазы база дайын хоочуну) Женя ог-бүлениң чаңчылын ёзугаар артиллерист болур болза деп бодап турганнар. Чаңгыс полкчу өңнүктери-биле кады шериг комиссарынче даразында дилегни киирген-нер: «Артиллерисчи дайынчыларның тулчуушкуннарга чаалап алганы алдарлыг чаңчылдарын хоочуннуң оглу уламчылазын».

Дилегни хандырганнар. Евгений Сафронов, иези дег, гвардейжи полкка харылзаачы болу берген. Ол мергежилдиг специалист, ол округтуң комсомол конференциязынга делегат болуп чораан. Ленинградка биче када чөпшээрел-биле кээп чораан, бажыңынга кире дүшкен. «Полкта сени утпаан-дыр, авай!» деп бажыңынга кирген дораан-на ол чугаалаан.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ССРЭ-НИҢ САҢ МИНИСТЕРСТВОЗУНДАН БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БАНКЫЗЫНДАН

1985 чылдың апрель 23-тен эгелээш, 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын демдеглээри-биле 1 рубль үнелиг юбилей чоозун эргилдеже үндүрер.

1 рубль үнелиг юбилей чоозун ак өңнүг чес-никель холумаандан белеткеп кылыр болгаш 31 мм. диаметрлиг тыртыкы хевирлиг болур.

Чоостуң арын болгаш артыы талазын дескиидир достак кыдырыктарлыг хаажылыг.

Чоостуң арын талазында ССРЭ-ниң Күрүне сүлдези бар болгаш «СССР», «1 рубль» болгаш «1985» деп бижиин каан.

Чоостуң артыы талазында херелдер мурнунда Ада-чурттуң дайынының орденниң тода дүрзүзүн болгаш лавр үнүш чураан бүрүлерин, ынчаарга адакы кезээнде —«1941—1945» дээн саннарны бижээн.

Чоостуң тургустунган кырында «Один рубль» деп оюп бижээш, ийи точкалар-биле аңгылаан.

1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын демдеглээри-биле эргилдеже үндүрер чоос болза, амгы үеде эргилдеде чоруп турар чоостар-биле чергелештир күрүнениң, хөй-ниитиниң, кооперативтер бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының, колхозтарның болгаш тус-тус кижилерниң төлевирлериниң бүгү хевирлеринге, а ол ышкаш банкыларның, ажаалга кассаларының болгаш харылзаа министерстволарының бүдүрүлгелериниң, агар санажылга счёттарынга, акша салыгларынга, аккредитивтерге болгаш шилчидиишкинге кандыг-даа кызыгаарлаашкын чокка хүлээп алыры албан болур.

(СЭТА).

Улусчу башкы

Очерк

Хөгжүм-шии театры. Адаккы-даа, үстүкү-даа каътта каас-кээ кеттингенн, омак-хөглүг, катык-иткилиг кижилер орустап-тывалап хөөрешкилээн, аай-дедир, өрү-куду кылаштажып, сактырга, чайгы кымыскаяктар-даа ышкаш, ава имнээр чүве.

Хенертен электри коңгазының кыңгыраажы чыылганнарның театрның улуг залынче кирип моорлаарынче чалай бергеш. Кезек болганда, муң чигы кижи олуттарын ээлепкен, зал иштин ана ыржым-на барган. Тываның Совет Эвилелинге эки тура-биле каттышканының дөртен чыл оюнга турачкааткан байырлыг хуралдың эгелээни ол. Дөртен чыл — төөгүнүң аварганчыг кезии-дир. Ынчалза-даа тыва улустуң ол кыска үе дургузунда чедип алган чедиишкиннери чүс-чүс чылдарныынга деңнежир. Ол дээрге Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының, бистиң калбак делгем Төрээн чурттувустуң ак-дуңма улустарының кан дег быжыг, кезээ мөңгеде бузулбас найыралының база тыва улустуң аас-кежиктиг амыдыралы, чечектелиишкиниң сайзыралы дээш кызымаккай күш-ажылының үре-түңнели-дир дээрзин ижирдеп чүве чугаалаан кижи бүрүзү онзагайлап демдеглеп турган.

— ССРЭ-ниң улустуң башкызы Арыя Араптановна Алдын-оолга сөс бээр-дир —деп, хурал даргазы чарлаарга, адыш часкаашкыны үнген. Ол аразында кысказымаар дурт-сынныг, кижи ортузу ажа хона берген херээжен кижи илдирже тавар базып үнүп келген. Топтап көөрүмге, бажының хүргелек дүгүн кыскаладыр таарткаш, чалгыглаштыр дыдырартып алган, куузумаар арын-шырайлыг, таңдашсымаар думчуктуг, сыгырзымаар карактарлыг кижи болду.

— Бижик-билиг чок ядыы араттың ог-бүлезинден төрүттүнгеш, ортумак, дээди өөредилге черлерин доозуп, аныяк салгалды өөредир болгаш кижизидериниң херээнге барык дөртен чыл бараан болуп, ам бөгүн артында ССРЭ-ниң улустуң башкызы апарганым — ням, чазактың ачызы, хайыралы-дыр дээрзин билип тур мен — деп шала сүрээдексей аарак чугаалады.

Ийи каът бичежек бажыңда Арыя Араптановнаның чурттап олурар квартиразының эжиин оожум соктадым он. Башкы бажыңында олур. Амыр-мендизолушканывыс соон дарый, Арыя Араптановна мени бичии өрээлче чалай-дыр. Өрээлде чүве бижиир стол, ийи сандай, номнар шкавы. Арыя Араптановна мыназыындыг чугаакыр кижи болду. Бичии када-ла агаар-бойдус, амыдырал-чуртталга дугайында хөөрежип каантывыс. Чугаа кадында Арыя Араптановнага сонуургаан айтырыгларымны ийи-даа катап салдым он. Башкымның бодунуң дугайында чугаалаар ынаа чок дээрзи илдең болду. Чоорту оон, Арыя Араптановнаның кыска тыртылчак харыыларындан чамдык чүүлдерни билип алдым.

Чээрби, үжен чылдарда тыва араттар Кон-Сөөкке, канадаа ышкаш, ядыы-түреңги, шөлде чажыпкан тараа-биле дөмей, бызаргай тарамык чурттап чоруп турган. Иргит Араптан Серенмеевич, Хурал Кылын-ооловна өскелерден чүнүң-биле-даа онзагай ылгал баавнар.

Араптанмарның уругларындан эң-не сонуургак, эң-не угаанныы Арыя боор илереп органы. Ол ада-иезинден ыңназ тоолдарын дораан-на доктаады тыртып алыр. Улустуң ырларын бадырып турда база амыр.

Тандым турда таңдаш-ла мен,
Тараам турда тодуг-ла мен.
Хемчиим турда хертеш-ле мен,
Хевээм турда тодуг-ла мен.

1936 чылда Арыяны кырган-ачазы аътка ушкарып алгаш, ынчан чаа ажыттынган Кызыл-Мажалык эге школазынга эккеп каан. Узун, сарыг чаштыг уруг-жугаштың өөрелири холчок болган. Ынчан Арыяның чарылбас эжи Сесенмаа апарган. Олар каяа-даа — өөренирде-даа, дыштанырда-даа, ойнаарда-даа — үргүлчү кады чоруур, бот-боттарындан чарылбастар.

Кызыл-Мажалыктың эге школазын доозунда, Кызылдың каттышкан школазынче база кады хапканнар. Сесенмаа ам РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Сарыглар Саятыевна Тамдын-оол ол-дур. Феодализм үезинде «херээжок» деп адаттырып чораан тыва херээженнерден Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң башкызы өзүп келгенин чүтле Совет эрге-чагыргазының, Коммунистиг партияның ачызы дээрзин мыя бо барымдаа безин херечилеп турар.

Амыдыралга чүү турбас дээрил — өөрүшкү-хөг-даа, качыгдал-халап-даа. Сееки классты доосканда, Арыя аар аарый берген. Чүнү канчаарыл? Эмчилерниң сүмези чаңгыс аай болган — арыг агаар база амыр-дыш херек. Арыя өөредилгезин ара үзүп, кодээже чанар ужурга таварышкан.

Төрээн черниң агаары безин эм-дом дижир. Чартык чыл эртип чорда, Арыя кандадык кижи апарган. Ону Аревэ кожкому эскерип, хөй-ниитин ажылынга хаара тудуп эгелээн. Аныяк кыстың идепкейи, харысалгазы, ажылгыры дораан илереп келген. Удаваанда аңаа тускайлаң ажылдаарын — Тээли школазынга башкылаарын сүмелээн. Бүзүрел дээрге бүзүрел-ле болгай. Арыя Араптановнаның башкы ажыл-чорудулгазы, намдары ынчаар эгелээн. Ынчан 1944 чыл чоруп турган. Тускай эртем-билиг, арга-дуржулга бар эвес, баштайгы үеде аныяк башкы бергедеп, сүрээдеп парла турган. Ынчалза-даа Арыяның кызымаа, чүткүлдүг башкылаарының чажыттарын ажыдып, оларны шиңгээдип алырынга кол рольду ойнаан.

1948 чыл Арыя Араптановнаның амыдыралында уттундурбас ончейлиг чылдарның бирээзи боор арткан. Чогум-на ол чылын аныяк башкы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүрээлеңинге кирген. Арыяның угаан-медерел талазы-биле өзүлдезиниң-даа, ооң ажыл-ижинге чедиишкиниңиң-даа бүзүрелдиг херечизи ол болган.

Арыя Араптановнаның ажылы Кызылдың ийи дугаар школазы-биле холбашкан. Ам ында дөртен чеди башкы ажылдап турар, оларның чедизи янзы-бүрү черлерниң алдарлыг аттарының ээлекчилери. Школа директору Зоя Сундуевна Куулар, РСФСР-ниң өөредилге эргелекчизинге хөй чылдарда ажылдап келген Наталья Ефимовна Мистрюкова Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкылары дээрзин маңаа демдеглей тыртып каары черле артык эвес.

Арыя Араптановна коллективинге ынак, аңаа сагыш-сеткилиниң хамызындан бердинген дээрзи дораан-на илдең. Ооң сөс кадында-ла «бистиң коллектививис», «мээң эш-өөрүм» деп чугаалары безин бо кижиниң кулаанга таалангыг. Оон хаалаш мээң алганым «ССРЭ-ниң улустуң башкызы» деп бедик атты долузу-биле коллективке хамааржыптыр кижи мен» —дийн.

— Эге класстарны силерге доосканн өөреникчилерниң билии черле быжыг болгаш хаяы болур дижирин ада-иелерден каш-даа удаа дыңнаан мен. Оон чажыы чүде ирги, башкы?—деп айтырдым. Арыя Араптановна кезек када боданыл органы, оон чугаалай-дыр:

— Мында чажыттар хөй. Шуптузун чугаалары берге. Бир-ле дугаарында, кижи ажылдап, амыдыраар кылдыр чаяаттынган деп чүвени бичии чаштарның медерелинге чедирер апаар. Ынчангаш кижиге хаң дег калыкшыл, кара күштен аңгыда, угаан-медерел сайзыралы тоң чугула. Эртем-билиг чок кижилерниң чүс-чүс чылдарда довурак каскан девир-даван ышкаш, дулей-думбей чурттап, хилчектенип чораанын төөгү херечилеп турар. Бистиң чурттап турарывыс атом болгаш космос шиңгээдилгезиниң үезинде эртем-билиг чок кижи, Улуг-Хемниң күчүлүг агымында салдаан чевүрээ дег, чөгенчиг дээрзин эге класстарның өөреникчилеринге эң бөдүүн, эң билдингир аргалар-биле угаадып келдим.

База бир кол чүүл — өөреникчилерни тускайлаң угаазылалга, медерелге болгаш тура-сорукка өөредип чаңчыктырары. Бир бөдүүн дециелге чижектен көргүзейн. Кандыг-даа саваны кадыг-суук, арыг, хирлиг дээш — чүнүң-биле-даа долдуруп болур. А өөреникчи дээрге сава эвес-тир. Ол эртем-билигни шуптуу медерелдиң — угаан-бодал, сагыш-сеткилдиң хайнынышкыны, миннишкиниң-биле шиңгээдип алыр. Башкы уругларның хыныжының, фантазия, эмоцияларлыг көдүрлүүшкүнүн доктаамал сайзырадыр сорулгалыг. Биргизээр чугаалаарга, өөреникчилерниң эртем-билигже сөйүүргалын, чүткүлүн оттурар, деткиир херек —дээш, Арыя Араптановна көстүк оттур менче көрүп олур он.

— Өөредилге биле кижизидилгени шала ылгай көөр хөөннер бар. А херек кырында олар, орус улустуң кайгамчык чиге сөстери-биле чугаалаарга, копеектиң арты, иштин-дир. «Өөретпишаан кижизидер, кижизиптишаан өөредир» — деп педагогиканың принципи-даа бар. Ынчалза-даа кижизидилге ажылында кол, өзек чүүл — күш-ажылга хандыкшылды, хүндүткелди угаадыры, ооң чараш-чаагайын, чаартыкчы кужун херек кырынга көргүзери болур. Ооң ындыг болуру черле чоп. Амыдыралдың үндезини —күш-ажыл-ла болгай. Чүтле күш-ажылдың ачызында кижи сарбашкыйдан ылгалып сайзырай берген. Бүгү байлактың-даа үнер дөзү күш-ажыл ийик чоп. Амгы школа реформазының кол утказы, оргазы-даа ол — күш-ажылга кижизидилгени күштелдирер, сайзырадыр.

Оон ыңай, эстетиктиг кижизидилгеже улуг кичээнгейни салыр мен. Ол кижиниң сагыш-сеткилин байлаарынга, боттуг амыдыралды болгаш уран чүүлдүң чогаалдарын үнелеп билиринге салдарлыг. Бир эвес аныяк оолдар, кыстар аяа чок кеттинип алган, кулакка эпчок эки-бак сөстер элип, кижилерге каржы-хажагай чаңнап чоруур болза, олар эстетика талазы-биле багай кижизиттинген-дир деп чугаалаар бис.

Арыя Араптановна чүгле бодунуң уруг-дарының өөредип, кижизидип чоруур эвес, я харын боду үлегерлиг болгаш чымчак сеткилдиг не. Ооң уруглары шупту дээди эртемниг.

Бистиң партиявыс, чазаавыс нииттилел, чурт, чон мурнунга аты-хавыялыг кижилерни маал-ла ой-шаанда эскерген, шаңнаан, мактаан турар чаңчылдыг. Арыя Араптановнаның хөрээн «Хүндүлелдиң демдээ» орден, «Күш-ажылчы шылгаралы» база Ленинчи юбилей медальдар каастап чоруур. 1980 чылда аңаа РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тывыскан.

Арыя Араптановнаның эмгежаажок хүндүлүг бижиктериниң аразында «ССРЭ-ниң улустуң башкызы» деп бижиктиг кылык, көк карт онзаланып көстүп чыдыр. Ону тапбилээ алгаш, ажыы көрдүм он. Бирги арында «ССРЭ-ниң улустуң башкызы—совет ниитилелдиң чоргааралы» деп бижип каан. Номерин топтап көөрүмге, 0073 болду. Улустуң башкызы деп бедик атты Арыя Араптановнаның бүгү ССРЭ-де чеден үш дугаарында алганы ол-дур ийин.

Ажык чугаа, солун беседа дээш Арыя Араптановнага четтиргенни илереткеш, ооң-биле хол тудуп байырлашкаш, башкының чылыг, чырык бажыңындан үнүпкен мен.

К. МАСПЫК-ООЛ.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

ТАЙБЫҢ, ААС-КЕЖИК ДУГАЙЫНДА

Тиилелгениң 40 чылынга база Аныяктарның болгаш студентилерниң XII делегей фестивалынга турачкааткан көрүлделер чер болганда эртип турар. Бистиң Бай-Тайга районнуң төвү Тээли суурга база ажыл-ишчи коллективтерниң уран чүүл көрүлдези чоокта чаа эрткен. Ылаңгыя «Бай-Тал» совхозтуң, район эмнелгезиниң, районуң, Тээли ортумак школазының, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелезиниң коллективтериниң концерт программаларын чон сонуурган. Жюри база оларның концертин эки деп үнелээн.

Үстүнде адаттынган коллективтерниң удуртукчулары, ында партия, профэвилел, комсомол организацияларды уран чүүлче онза кичээнгейни салып, көрүлдеже хөй кижини хаара тудуп, идепкейлиг киириштиргени чер-ле мактаксаныг.

Көрүлдениң киржикчилериниң сцена культуразын сагып билири, сцена каасталгазы база ол ышкаш концерт программаларының утка-шынары эрткен чылдарга деңнээрге эээн бедик деңнелде болганын жюри демдеглээн. Коллективтериниң концерт программазында Тиилелгениң 40 чылынга турачкааткан болгаш тайбың, найырал, аас-кежик дугайында темалар кирип турар.

Ниити түңнел-биле көрүлдеге бирги черни «Бай-Тал» совхоз, ийигизин — район эмнелгезиниң, үшкүзүн районуң коллективтери алган. Тус-тус-даа, бөлүк-даа бот-тывынгыр артистерниң күүселделерин жюри хөйү-биле мактап, шаңнаан. «Бай-Тал» совхозтан — хөөмей ыры, тыва национал хөгжүм херекселдериниң ансамблии, район эмнелгезинден — хомусчулар ансамблии, танцы бөлүү, районуң —«Чуректиң сактыышкыны» деп литература-хөгжүмнүг композициязы, Тээли ортумак школазындан — танцы бөлүү, уруглар, оолдар ансамбльдериниң болгаш өске-даа күүселделерин жюри бедик үнелээн.

«Кара-Хөл» совхозтуң, районнуң харылзаа белдиринин, «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының көргүскен концерттериниң ниити белеткели эки-даа болза, чедир ажылдаттынмаан күүселделер бар болганындан оларның концерт программалары чогуур негелдеге четпейн барган. А чамдык албан черлери, организациялар көрүлдеге шуут кирипшээн. Чижээлээрге, районнуң септелге-тудуг участогунуң, № 741 КМК-ның, райОНОнуң, районнуң суггарылга эргелезиниң, «Сельхозтехниканың», ыяш ажыл-агыйының коллективтери аңаа кирипшээн. Оон кол чылдагааны ук коллективтерниң удуртукчуларының уран чүүлдү сонуурган көрбейн, оон эстетиктиг утка-шынарын чедир угаап билбейн турарынга боор турар.

Моок соңгаар ындыг идепкей чок чорукту болдурбазы-биле үстүнде шүгүмчүлеткен коллективтерниң удуртукчулары, ажыл-ишчилери чогуур түңнелди үндүрери чугула.

С. ИРГИТ.

Г. ВИЦИН—ЧАА КИНОДА

Сураглыг артист Георгий Вицин экранга үнмээнден бээр элээн үр апарган. Дыштаныгаже үнгеш, ол ооң соонда кинога тырттырбас, а ында-хаая концерттерге киржир дээн чугаа чоруп турган. Ынчалза-даа чоокта чаа ооң хоочун өңнүү режиссёр Леонид Гайдай ону «когудуп» ап шыдапкан. Г. Вицин мынчаар чугаалаар:— Ол меңээ «Амы-тынга ондактыг» деп фильмниң сценарийин бергеш, сеңээ бир роль көрүп кагдым—дээн. Ам база арагачыны ойнаар бе? Черле чөпшээрешпес мен. Трус болгаш аңаа дөмейлерни ойнаары болзун деп бодап алган мен. Ынчан Гайдайның меңээ көрүп каан ролю-биле Георгий Бурков ажылдап эгелээн. Ынчалза-даа Улуг театр Бурковту хаштыкы гастрольдарже аппарган. Гайдай катап-ла мени дуурайлап эгелээн.

Ынчалдыр РСФСР-ниң улустуң артизи Георгий Вицин Л. Гайдайның чаа кинокомедиязында тырттырып эгелээн.— Мээң ам ойнап турарым Чокоров Труска дөмейлешпес кижи, арагалаар, кажарзымаар-даа болза. Ол интеллигентизиг кижи. Оон аңгыда будужундан уран чогаадыкчы. Мен ону будалган идегел чок кижи кылдыр эвес, а чоорту бодун эдип шыдаар кижи кылдыр көргүзерин кызыткан мен—деп, сураглыг артист чаа ролюнуң дугайында чугаалаар. Кинокомедияга сонуургалдыгларның ынак маадырлары Трус, Балбес, Бывалый оларның экрандан эрте үне бергенинге көрүкчүлерниң хомудап турарының дугайында чугаалаарга, Г. Вицин мынча деп харылаар:— Меңээ база мээң эштерим Юрий Никулинге, Евгений Моргуновка ынак апарган рольдарывыстан чарлыры база хомудаанчыг болган болбайн аан. Ол үеде тааржыр сценарий чок турганы оларның экрандан үнгениниң кол чылдагааны-ла болгай. Эки сценарий бижиттине бээр боор деп амдаа идегеп чоруур бис...

Б. ВЕЛИЦЫН.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Вицин чаа кинода.

Авторнуң фотозу.

АҢЧЫЛАРНЫҢ БОЛГАШ АҢНААРЫНГА ЫНАКТАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңныр-тывыш ажыл-агыйының болгаш камгалалдыг черлерниң кол эргелелиниң 1985 чылдың февраль 5-теги «1985 чылдың часкы аңнаашкынының дугайында» дужаалын ёзугаар:

эр өдүректерниң, кастарның, куликтерниң часкы спорттуг аңнаашкынын болгаш куртуларын эртенги ойнаашкын үезинде 1985 чылдың май 2-ден 11-ге чедир аңнаарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чөпшээрээн.

Бир аңчыга-ла эртен 4 эр өдүректи, 1 касты, 4 куликти, 2 куртуну адарының норма кылдыр доктаадыр.

Аңныр-тывыш ажыл-агыйының эргелели (эш Стрельников), республиканың аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели (эш Волченко), республиканың бойдус камгалалының ниитилели (эш Макаренко) Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозу, Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу-биле кады ыяш ажыл-агый черлериниң путёвкаларын болгаш эрттирилгелерин ёзугаар аңчыларның аңнаар үнерин даңзылаар черлерни тургузар, куштарны адарының нормаларын болгаш аңнаашкын хуусаазын сагыырын контрольга алыр, аңнаарының дүрүмүн үрээр чорукчулар-биле демиселдиң үнүүшкүннерин организастаар ужурлуг. Спортчу аңнаашкынның дүрүмнерин, арга-ыштыг черлерге от-биле оваарымчалыг болурунуң негелделерин, бойдусту камныг көөрүн солуннарны, радиону болгаш телевидениени ажыглавышаан, калбаа-биле пропагандалаар ужурлуг.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

23. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45 —Эртенги гимнастика. 9.00 — Мультфильмнер. 9.40 — «Первая Бастилия». Уран-чечен фильм. 10.45—10.50 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл—кижи күрүзүнүң херээ». 15.20 —Авам школазы. 15.55 —«ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турары». 16.25—Үрер хөгжүм ойнаар. 16.35 — Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры армия генералы А. П. Белобородов биле школачылар ужуражыр. 17.20 — Чүрүк салыында хүн. 17.35 —«Ыры биле кижи чарылбас». 18.30 —Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 19.30 —Концерт. 20.00 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия Победы». 11-ги фильм —«Европаны хостааны». 1-ги кезээ. 21.00 —«Үе». 21.30 —Ону кылып шыдаар силер. 22.10 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 01.30 — Хоккейге делегей чемпионады: ЧССР биле Канаданың командалары ужуражыр.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15; 12.40 — Француз дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Физика. 8-ки класс. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — Төөгү. 8-ки класс. 13.10 —Совет чурулга уран чүүлүнде Ленинниң овур-хевири. 13.40— — 1905—1907 чылдарда Россияга революцияның 80 чылынга. 14.25 — Александр Блок дугайында чугаа. 15.25— Объектив. 15.55—16.00 — Телемедээлер.

18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35 — «Чурукчу болгаш амгы үе». 19.05 — Киножурнал. 19.15 —«Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—«Делегей панорамазы». 21.00 —«Үе». 21.30 —23.20 — Эстрада дамчыдылгазы.

24. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 —«Стратегия Победы». 11-ги фильм —«Европаны хостааны». 1-ги кезээ. 10.00 —«Испытание верности». Уран-чечен фильм. 11.50—11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 —Док. фильмнер. 15.15 —Концерт. 15.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.15 — Хөглүг чарыштар. 17.00 — Чаа док. фильм. 17.20 — Концерт. 17.55 —Делегей болгаш аңыктар. 18.30 — Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Элээр болуру амыдыралдың нормазы». 19.45 — Хоккейге делегей чемпионады — ССРЭ биле Швецияның командалары ойнаар. 21.00 —«Үе». 21.30—Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 22.00— Камера делегейни тырттырып тур. 23.00—00.45 — Футбол. «Динамо» (Москва) —«Париз» (Вена, Австрия). Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. 9.05 —«Кызыл ном». 10.05; 12.45—Немец дыл. 2-ги чылы. 10.35; 11.40— Төөгү 9-ку класс. 11.05 — Авам школазы. 12.10 — География. 5-ки класс. 13.10—Д. Д. Шостакович. 13.55 — ПТУ-га чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 14.15—Иван Мележ. 15.10—15.15 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Орус дылды өөренип тур бис». 18.35 — Уругларга дамчыдылга. 18.55 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 19.05 —«Азия төвү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Тележурнал. 20.45 —Концерт. 21.00 —«Үе». 21.30 —«Наше призвание». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 22.50—23.10 — Док фильм.

25. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 —«Тоолдуң аалчылары». 10.35 —«Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 11.35—11.40 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Док. телефильмнер. 15.20— Киноочерк —«Танзания». 15.45 — Концерт. 16.00 —Шевер холдар. 16.30 —«Эльбага даңгырак». 17.00 —«Хөглүг нотажыгаштар». 17.15 —«Оң алды болгаш оон-даа улуг назы». 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. 18.30— Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.25 — Эртем болгаш амыдырал. 19.55 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга: «Стратегия Победы». 11-ги фильм— «Европаны хостааны», 2-ги кезээ. 21.00 —«Үе». 21.35 — Концерт. 22.35 — Док. телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—01.30 — Хоккейге делегей чемпионады —Швеция биле ЧССР-ниң командалары ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 4-кү класс. 8.55 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15; 12.40 —Испан дыл. 10.05—ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 11.00 — Тележурнал. 11.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.10 — Физика. 7-ги класс. 13.10 — М. М. Пришвинниң чогаалдарындан. 13.55 —«Боолуг кижи». Уран-чечен фильм. 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Школа амыдыралы». 18.45 —Уругларга фильм. 19.05 —«Азия төвү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Е. Станкович. «Папоротник чечээ». Опера. 20.45 —Классиктиг хүреште Европа чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Наше призвание». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.50 —23.25 — Концерт.

26. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Стратегия Победы». 11-ги фильм — «Европаны хостааны». 2-ги кезээ. 10.05 — Мультфильмнер. 10.30 —10.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кижи болгаш бойдус». 15.15 — Орус чугаа. 15.45 — 1905—1907 чылдарның Россияга революциязының 80 чылынга. 16.15 — Москва. фестиваль. 16.45 — Концерт. 17.00 — Ю. А. Жуковтуң беседазы. 17.30 — Хоккейге делегей чемпионады — Канада-биле ССРЭ-ниң командалары ойнаар. 19.15 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия Победы». 12-ги фильм — «Тиилелге чазы». 21.00 — «Үе». 21.45—00.30 Шүлүкчү Е. Долматовскийниң автор кежээзи. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4-кү класс. 9.05; 13.05 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. 11.00 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 12.10 — Физика. 8-ки класс. 12.40 — Зоология. 7-ги класс. 13.35 — Тележурнал. 14.20 — В. Васильев. Чогаалдарындан үзүндүлер. 15.10—15.15 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сонуургактарга». 18.40 — Уругларга фильм. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Спартак» — «Динамо» (Тбилиси). 21.00 — «Үе». 21.45 — «Наше призвание». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 22.50 —23.35 — Классиктиг хүреште Европа чемпионады.

27. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Стратегия Победы». 12-ги фильм — «Тиилелге чазы». 10.20 — «Айыыл чок шимчээшкин». 10.50 — Концерт. 11.45 — Чаа док. фильм. 12.10 —«Өг-бүле. школа». 12.40 — Даарта—төрелдешкен хоорайларның Бүгү-делегей хүнү. 13.10 — Концерт. 13.40 — Чүнү номчуурул. 14.25 — Чаа док. фильм. 14.50 — Бөгүн делегейде. 15.05 — Улусчу чогаадылгалар дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». 15.30 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.00 — Концерт 16.30 — Док. телефильм — «Даартаже берге орук». 17.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.30 — «Дем каттыштырылгазы». 19.00 — Мультфильмнер. 19.50 — Чаа док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кинопанорама». 23.05 —01.30 — Хоккейге делегей чемпионады — ССРЭ-биле ЧССР-ниң командалары ойнаар. Чапсарда (23.40) — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазында. 8.30 — Док. телефильмнер. 9.15 — Бистиң сад. 9.45 — Бүгүдеге стадион. 10.15 — Музыкалыг дамчыдылга — «Эртенги почта». 10.45 — «Документалдыг экран». 11.45 — «Чурттарда болгаш диптерде». 12.30 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга: «Тиилекчилер». 13.45 — Концерт. 14.05 — Фильм-концерт. 15.00 — «Полёт с космонавтом». Уран-чечен фильм. 16.20 — Спорт байырлалы. 17.00 — Концерт. 19.00 — «Кадыкшыл». 19.45 — «Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер. 22.15—23.20 — «Калугада ындыг белдир бар...»

28. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Док. телефильм. 9.05 — «Спортлотонуң» 17-ги тиражы. 9.15 — «Будильник». 9.45 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 10.45 — «Кадыкшыл». 11.30 — «Эртенги почта». 12.00 — «Көдээниң шагы». 13.00 — «Музыка киоскузу». 13.30 — Хоккейге делегей чемпионады — Канада биле Швецияның командалары ужуражыр. 14.10 — Чогаалчы болгаш амыдырал. 14.55 — Концерт. 15.25 — Уругларга фильм. 16.25 — «Аяң-чорукчулар клуву». 17.25 — Концерт. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — Чаа мультфильм. 19.00 — «Салют, фестиваль!» 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.20—22.30 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Хөглүг нотажыгаштар. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмиктиг гимнастика. 9.30 — Док. фильм. 10.00 — Чаа док. фильм. 11.10 — «Билдингир-даа болза бүзүренчиг эвес». 12.10 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея — «Неизвестный солдат». 20-ги фильм. 13.30 — Хмельницк областы театрының шиизи. 13.45 — Улусчу чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». 14.05 — Киножурнал. 14.15 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеричизи». 15.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.30 — Дирижёр болгаш оркестр. 16.25 — «Делегей болгаш аңыктар». 17.00 — «Стачка». Уран-чечен фильм. 18.20 — Шылгараңгай совет композиторлар. 19.05 — Найыралчы армиялерның 10-гу Кышкы спартакиадазы. 19.35 — Гжельдиң фарфорунуң делгелгези. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «В долине». Чаа уран-чечен телефильм. 22.50 — Концерт. 23.05—00.35 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Торпедо» (Москва) — СКА.

ЛАТВИЯ ССР. Риганың «Радиотехника» бүдүрүлге каттыжыышкыны амыдыралга хереглеттинер радиоаппаратураның чаа хевирлерин кылып үндүрүп эгелээн. Оларның аразында — «Радиотехника УП-001» дээр дээди чергениң усилители, эптеп каан күштелдирикчилиг «С-70» дээр акустиктиг система, моно болгаш стереопрограммаларны бижип, ойнадыр магнитофон херексели бар. Ол чаа херекселдер шуптузу амыдыралга ажыглаттынар радиоаппаратураның чаа хевири боор турар. Олар мурнундагызынга бодаарга, аяң-шиңчизи чараш, чиик болгаш ажыглаары ылегелдиг апарган. «Радиотехниканың» чаа чүүлдерин аңгы-аңгы кезектер болгаш бөлүк-бөлүү биле-даа садып ап болур.

ЧУРУКТА: каттыжыышкынының ажылдакчызы Дита Балчустуң чаа акустиктиг системаны, магнитофонну болгаш күштелдирикчини көргүзүп турары.

В. ЛИСИЦЫННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АГААР

Республиканың шокар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Дүне агаарының температуразы 0—5, чамдык черлерге 7—12 градус соок. Хүндүс 6—11 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 0—2 градус соок, хүндүс 8—10 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Военно-полевой роман» 19.00. «Победа» 9.30, 12.40, 15.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультсборник № 3 9.20, «Киноклуб — «Орлёнок» 10.40, «Полоса препятствий» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Король джунглей» 15.00, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пришло время любить» 14.30, 17.20, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЯ»: «Невезучие» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41. бухгалтериязының 2.12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2098.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00544.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 96 (12786) | 1985 чылдың апрель 25, четверг | 1925 чылдан үнелээттинген. | Өртээ 3 көпек.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

Төрээн чурттуң чечектелиишкини дээш

Тиилелгениң 40 чылында субботник эрттирер дээн мурнакчы коллективтерниң эгелээшкининде тайбыңга ынак-тыы, чуртунуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн шалыпчы күш-ажылы-биле быжыглаар дээн совет улустуң чүткүлү сиңниккен, оларның партияның херээнге шынчызы илергейлеттинген. Кызыл хоорайның болгаш районнарның үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының коллективтери бо патриотчу шимчээшкинге калбаа-биле киржир деп шиитпирлээн. Күш-ажылчы коллективтерге субботник эрттирерин болгаш СЭКП ТК-ның апрель (1985 чыл) Пленумунуң материалдарын деткээн митингилер болуп эрткилээн.

«Тудуг кезектери» комбинаттың бригадалары Тиилелгениң 40 чылын болгаш партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур сорулга-биле күжениишкининиг хүлээлгени орта эрткен митингиге хүлээп алган. Май 4-те бүдүрүлгениң 400 ажылчыннары коммунистиг субботникче үнер. Ол хүн 15 муң рубльдиң бараанныг продукциязын, 2 муң рубльдиң нормативтиг эрыг продукциязын бүдүрер. Номенклатура аайы-биле алырга, 90 кубометр чыып эптээр демир-бетон кылыглар, 10 кубометр соңга, 35 кубометр эжик блоктары, 30 кубометр бараанныг бетон бүдүртүнер. Субботникке ажылдап алдынган 10 муң рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Доозукчу чылдың планын хуусаа бетинде доозар хүлээлге база алдынган. Ол ийиги беш чылдың баштайгы ийи айының планын съезд ажыттынар хүн, февраль 25-те, доозарын, пландан ажыр 19,8 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрерин болгаш сайгарарын ажылчыннар хүлээнген.

Немелде хүлээлгелерни ынакүүседир дизе, бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглаары, тудуг материалдарының шынарын экижидери, фондузун дедир бериичезин кевүүседир дээш технологияның чаартыры, дериг-херекселдерниң ажыглалын контрольга алыры чугула болуп турар. Комбинаттың панель бажың тудуунуң пегиниң тудуу хожудап турар. Чагыкчы боду эрткен чылын дериг-херекселдер-биле четтиклээр тургаш, амга чедир дугуржулга кереэзин күүсетпээн.

• • •

Панель бажың тудуунуң чанынга ооң тудукчузу, «Тыва тудуг» трестиң эргелелдериниң төлээлери митингиге чыглып келген. Бо тудуг чурттаглга тудуун хөгжүдеринге улуг салдарлыг дээрзи билдингир. Ынчангаш август айда ажыглалга кирер бо объектиже онза кичээнгей салыры чугула дээрзин митингиге чыглып келген инженер-техниктиг ажылдакчылар, тудугжулар чугаалааннар.

Капитал тудугну шапкынчылар талазы-биле СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң илеткелинде айтышкыннар бо адырда четпестер талазы-биле шугумчулелдер трестиң ажылынга база хамааржып турарын, ону чайладыр хөй кандыг хемчеглер алзе экил дээрзин субботник эрттирерин болгаш Пленумнуң материалдарын деткээн митингиге демдеглээн. Сөс алган эштер № 81 тудуг эргелелиниң кол инженери С. М. Абрамов, чер иштиниң ажылдарын кылыр тудуг эргелелиниң бызаңчызы И. Г. Каримов, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң бызаңчызы А. П. Моңгуш олар айытканнар.

Тудуг материалдарының кадагалалын экижидери, ажыл шагының чадырын эвээжедирин чедип алырын ажылчыннар хүлээнген. Ол ышкаш тудуг ажылын улуртуруп, организастаарын чаарты көрүп тургаш, экижилгени чедип ап болур деп, олар демдеглээннер. Ниитизи-биле субботникке 742 кижи ажылдаар.

ЧУРУКТА: «Тыва тудуг» трестиң коллективтери митинг үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

НЕМЕЙ АЛДЫНГАН

Апрель 23-те болуп эрткен СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң «СЭКП ТК-ның ээлчеглиг XXVII съездизин чыылдырары болгаш ону белеткээри база эрттирери-биле холбашкан сорулгаларның дугайында» илеткели-биле хоорайның септелгетудуг участогунуң коллективи таныжып, мында ажылдыы экижидеринче угланган хемчеглерни чүүлдүгзүнүп хүлээп алган. Пленумнуң материалдары-биле таныжылга болгаш ону күүседириниң сорулгалары-биле холбаштыр митингини коллективке организастаар. Ону партия организациязының секретары Н. С. Имашева ажыткан. Участок начальниги В. А. Михеевич илеткелде айыттынган капитал тудугда четпестер коллективке база хамааржып турарын айтып партияның шуулганын төлептиг уткуур дээш четпестерни ээдеринче угланган хемчеглерни дарый алыры чугула дээрзин демдеглээн.

Бо чылын участоктуң мурнунда улуг сорулгалар турун турар. № 2 бажыңнар эргелелиниң баазазын, ыяш дилер цехтиң бирги ээлчээн дужаар. Заводская кудумчузунда чурттаглга бажыңының септелгезин доозар. Күш-ажылчы коллективтер чыл планын декабрь 20-де доозарын, пландан ажыр 10 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээнген. Сөс алган эштер № 3 участоктуң начальниги С. Н. Науменко болгаш өскелер-даа чыл планын болгаш беш чылдың хуусаа бетинде доозар дээш шиитпир курлавырларын ажыглап, камналга чурумун шыңгыырадырын хүлээнип турган.

Бирги кварталдың планы күүсеттинген-даа болза, объектилерни хожудаашкынныг дужаар, тудуг материалдарын чарыгдалын контрольга албас, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, эрагалаар, прогулдаар чоруктар таваржып турарын эштер бот-шүүмчүлелчи езу-биле чугаалап ажылды организастаарын экижидери, кадрларның хары-салгазын бедидери чугула деп демдеглээннер.

СОРУК КИРИИШКИН-БИЛЕ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунга «СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин чыылдырар болгаш ону белеткээри база эрттирери-биле холбашкан сорулгаларның дугайында» СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелин «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде Бүрээ Кошкар-оолга удурткан тудугжуларның комплекстиг бригадазының кежигүннери таныжкаш, ону изиг-биле чүүлдүгзүнүп деткээннер.

— Бистиң мооң мурнунда ажылдап турган объектилеривистиң бирээзи — калбак панельден бажың кылыр комбинат тудуунда ажылдап турар тудугжуларывысты чамдыкта ажыл-биле долузу-биле хандырбайн турар чорукту моон соңгаар болдурбайн, кижи бүрүзүнүң шалыпкын ажылдаан турарын чедип алыр үе келген — деп, бригадир Б. Кошкар-оол бисте чугаалады.

Харысалга болгаш сагылга-чурум дугайында айтырыгның чугула талазы — чиг этти, тудуг материалдарын камнаар, ону хумагалыг чарыгдаар дугайында Пленумнуң материалдарында айытканын бригаданың тудугжулары онзалап чүүлдүгзүнген.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга турасказын, 1985 чылдың май 4-те Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниин эрттирер деп инициатива үндүрген маадыр-хоорайлар Москваның, Ленинградтың, Волгоградтың мурнакчы бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң патриотчу эгелээшкинин тудугжу бригаданың кежигүннери изиг-биле деткээш, камнап алганы тууйбу, цемент болгаш оон-даа өске тудуг материалдары-биле ол хүн эң шалыпкын ажылдаарын хүлээнген.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде Б. Кошкар-оолдуң бригадазының кежигүннериниң Пленумнуң материалдары-биле таныжып турары.

Авторнуң фотозу.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартынар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан)

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮНГЕ АЛДАР БОЛДУРГАН СУББОТНИКЧЕ!

Маадыр-хоорайлар Москваның, Ленинградтың, Волгоградтың бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң 1985 чылдың май 4-те Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниин Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга турараскаадыр эрттирер дугайында эгелээшкинин калбаа-биле деткип турар. Ону бир дугаарында Маадыр-хоорайлар Киевтиң, Минскиниң, Одессаның, Севастопольдуң, Новороссийскиниң, Керчиниң, Туланың болгаш Брест хоорайның ажылчы чоннары деткээннер. СЭКП Төп Комитединче оларның чоруткан чагааларында патриотчу эгелээшкинни изиг-биле деткип турарын илергейлээннер.

ЧҮҮДЕН АРТЫК ЭРГИМ БАЙЫРЛАЛ БИСТЕ БАР, деп кыйгырыгларда чугаалап турар. Ол дээрге Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң хүнү-дүр. Бистиң чуртувустуң кырында тайбың дээр эм барык 40 чыл турупкелген. Чылдар, ол-он чылдар эртседаа, бодунуң амы-тынын харамнанмайн дайзынны тыдчы шаап, социалистиг Төрээн чуртунуң алдарын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап турган дайынчыларны, партизаннарны, чажыт ажылдакчыларны, тылдың ишчилерин, ээр шылгалдаы көрүп эрткен бүгү кижилерни чон кажан-даа утпас. Оларның эрес-дидимниин, турушттуун, патриотчузун, интернационалчы хүлээлгезинге бердингениниң үлегер-чижээ бистиң амгы, даа, келир үеги-даа салгалдарывысты сорук кирип, калчаар тулчуурунга болгаш тиилээринге кижизидер.

40 чыл мурнунда чаалап алган Тиилелгевис — ол дээрге чүгле төөгү эвес, а амгы үедир. Олче бис катап-катап хая көрүптүн. Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга деп-нежин, оларның амыдыралчы луржулгазынга болгаш мөзү-шынарының өдегеринге, патриотчу чорукка, ленинчи партияга шынчы болурунга ажык салгалды өөредип турар бис.

Ол кайгамчык байырлалдың бүдүүзүнде тайбыңдап эргим чүве чок. ол дээш эрес-шудургу күш-ажыл-биле демисежир херек дээрзи тодаргай билдинип турар.

Ол бүгүнү ханы медереп билбишаан, совет кижи бүрүзү чүгле шалыпчы, чогаадыкчы күш-ажыл Советтер чуртунуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн бедидер, чоннуң өзүп орар угаан-бодал болгаш материал негелделерин хандырар, социализмниң делегейде туружун улам быжыктырар арганы бээр деп билип турар. Ынчангаш четпестерни чайладырынга, бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын чедиишкинниг доозарынга эргежок чугула аргаларже болгаш курлавырларже кол кичээнгейни угландырар херек.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш күш-ажылчы коллективтер Тиилелгениң 40 чылынга турараскаадкан коммунистиг субботникти май 4-те эрттирер деп кыйгырыгны изиг-биле деткип турарлар. Ол хүнү — күш-ажылдың эң бүдүрүкчүлүг хүнү, камнаттынган чиг эт, материалдар болгаш электри энергиязы-биле ажылдаар хүн болдурар херек.

Маадыр-хоорайлар Москваның, Ленинградтың болгаш Волгоградтың мурнакчы коллективтериниң патриотчу эгелээшкиннерин Киевтиң В. И. Ленин аттыг «Арсенал» заводунга болган митингиниң киржикчилери деткээннер. Май 4-те ийи ээлчегде камнаттынган чиг эт болгаш материалдар-биле ажылдааш, чоннуң херегцел бараан-нарын 20 муң рубльге бүдүрер деп олар шиитпирлээннер. 100 ажыг муң рубльдиң продукциязын бедеткээр хүлээлгени «Киевдрев» бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи хүлээнген. Бажың тудар № 3 комбинаттың трикотаж бүдүрүлге каттыжыышкынының, хоорайның чүък автотранспортунуң бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективтери бедик хүлээлгелерни алганнар.

Бүгү чоннуң байырлалын Минскиниң ажылчы чоннары шалыпчы күш-ажылы-биле демдеглээрлер. «Белавтомаз» каттыжыышкынының автомобиль заводунуң, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг «Интеграл» бүдүрүлге каттыжыышкынының, Октябрь революциязы аттыг станок тудуушкун каттыжыышкынының, «Минский моторный завод» бүдүрүлге каттыжыышкынының мотор заводунуң, чуга сукно бүдүрер Т. Я. Киселев аттыг бүдүрүлге каттыжыышкынының, Минск районунда Гастелло аттыг колхозтуң коллективтери бүгү ишчилерни ол хүн стахановчу езу-биле ажылдаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эң үлгаттыр бедидеринче болгаш эң тергиин шынарлыг продукцияны бүдүреринче кыйгырганнар. Минскиниң түс-түс бригадалары, участоктары, цехтери беш чылдың даалгазын Тиилелге байырлалынга чедир күүседирлер.

Май 4-те шалыпчы күш-ажылдың үлегер-чижээн көргүзери Одессаның «Централит» шугумуга заводунуң, ниэвээ туре халынынның аттыг аар кран тудар каттыжыышкынының, Кара далайның далай пароходствозунуң, В. В. Воровский аттыг бүдүрүлге каттыжыышкынының, бажың тудар комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары хүлээнгеннер. Оларның цехтеринге, бригадаларынга бүдүрүлге даалгаларын шалыпчы, ажыктыг күш-ажыл-биле күүседирин хүлээнип турарлар. «Централиттиң» үш ээлээ 150 тонна шойну, 50 тонна каны ээлдерер. Ол хүн бүдүрүлгелерге чаа шуушпурулга-механизация шугуму ажылдап эгелээр, ол шугум продукция бүдүрүүшкүнүн бүдүн чартык катап өстүрер арганы бээр. Бажың тудукчулары тудуг-монтаж ажылдарын 140 муң рубльге күүседирлер.

Бугаңныг эгелээшкинни деткиринче эш-өөрүн севастопольчулар — «Севастопольский морской завод имени С. Орджоникидзе» бүдүрүлге каттыжыышкынының, В. И. Ленин аттыг прибор тудар заводтуң, «Крымморгидрострой» болгаш «Севастопольстрой» трестериниң, бажың тудар комбинаттың, «Югрыбхолодфлот» болгаш «Атлантика» каттыжыышкыннарның коллективтери кыйгырганнар.

«Тайбың күш-ажылывысты — улуг Тиилелгениң 40 чылынга!» деп кыйгырыг-биле Керчиниң Войков аттыг металлургия заводунуң коллективи ажылдап үнер. Далайның садыг портунуң коллективи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин хүлээнген. Ол 5,5 муң тонна чүъкту болбаазырадыр, демир-оруктуң 50 вагонунга чүъкту чүдүрер. Даараныг фабриказының 22 ажылдакчызы субботник хүнүнде хууда беш чыл планын күүседип доозар. Ниитизи-биле фабрикага ажыл-үлүүн 20 хуу бедидер. Май 4-те субботник эрттирерин «Керчьрыбпром» каттыжыышкынының, Б. Е. Бутома аттыг судно тудар «Залив» заводтуң, Камыш-Бурунның С. Орджоникидзе аттыг демир-руда комбинадының коллективтери кыйгырганнар.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРО КЕЖИГҮННЕРИ

ЛИГАЧЕВ Егор Кузьмич

Эш Е. К. Лигачев, 1920 чылда төрүттүнген, орус, 1944 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Москваның С. Орджоникидзе аттыг ужар чүүл институдун болгаш СЭКП ТК-ның чанында партияның дээди школазын доосан.

Институт доосан соонда Новосибирск хоорайга ужар чүүл заводунга инженер албан-хүлээлгелерге ажылдаан. ВЛКСМ-ниң Новосибирск обкомунуң бирги секретарынга соңгуткан.

1949 чылдан бээр партия болгаш совет ажылга ажылдаан. Партия хооркомунуң киллдис эргелекчизи, облкүүскомунуң даргазының оралакчызы. СЭКП райкомунуң бирги секретары, Новосибирск обкомунуң киллдис эргелекчизи болгаш секретары турган.

1961—1965 чылдарда СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызынга, Партийжи органнар килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызынга ажылдаан. 1965 чылдан бээр — партия Томск обкомунуң бирги секретары.

1983 чылдың апрельде СЭКП ТК-ның Партийжи-организастыг килдизиниң эргелекчизинге томуйлаткан. ТК-ның декабрь (1983 чыл) Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң секретарынга соңгуткан.

Е. К. Лигачев 1966 чылдан бээр СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, а 1976 чылдан бээр — СЭКП ТК-ның кежигүнү. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң (7—11 чыыштары) болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаты.

РЫЖКОВ Николай Иванович

Эш Н. И. Рыжков 1929 чылда төрүттүнген, орус, 1956 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Уралдың С. М. Киров аттыг политехниктиг институдун доосан.

Күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1950 чылда Уралдың аар машина тудуунуң С. Орджоникидзе аттыг заводунга ээлчег мастери болуп эгелээн, аңаа пролет начальниги, цех начальниги, кол каннакчы, директорнуң оралакчызы, а 1965 чылдан бээр — кол инженери турган. Н. И. Рыжков 1970 чылдан бээр — ол заводтуң директору, а оон соонда «Уралмаш» бүдүрүлге каттыжыышкынының чиңгине директору боол ажылдаан.

1975 чылда ССРЭ-ниң аар болгаш транспорт машина тудуунуң министриниң бирги оралакчызынга, а 1979 чылда — ССРЭ-ниң Күрпланының даргазының бирги оралакчызынга томуйлаткан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга Н. И. Рыжков СЭКП Төп Комитединиң секретарынга соңгуткан. Оон-биле кады ол СЭКП ТК-ның Экономика килдизиниң эргелекчизи боол турар.

Н. И. Рыжков 1981 чылдан бээр СЭКП ТК-ның кежигүнү. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң (9-11 чыыштары) болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаты. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының ийи дакпыр лауреады.

ЧЕБРИКОВ Виктор Михайлович

Эш В. М. Чебриков, 1923 чылда төрүттүнген, орус, 1944 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Днепропетровскиниң металлургия институдун доосан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринден фронтуга: Мурнуу-Барыны, Сталинград, Воронеж, Степной, Украинаның 1-ги болгаш 4-кү фронтуларынга аңаа дайынчы боол, взвод, рота, батальон командылап турган.

Дайын соонда, институт доосааш, Днепропетровскиниң Петровский аттыг металлургия заводунга инженерлеп ажылдаан. 1951 чылдан бээр партия ажылынга ажылдап келген. Райкомнуң бирги секретары, заводка СЭКП ТК-ның парторгу, хоорkомунуң ийиги болгаш бирги секретары, партия Днепропетровск обкомунуң секретары, ийиги секретары турган.

В. М. Чебриков 1967 чылдан бээр — ССРЭ-ниң КАЧК-тың кадрлар эргелелиниң начальниги, оон соонда даргазының оралакчызы, бирги оралакчызы. 1982 чылдың декабрьда ССРЭ-ниң Күрүнениң айыыл чок чоруун комитединиң даргазынга томуйлаткан, армия генералы.

1971 чылдан бээр — СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, а 1981 чылдан бээр — СЭКП ТК-ның кежигүнү. СЭКП ТК-ның декабрь (1983 чыл) Пленумунга В. М. Чебриков СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат кылдыр соңгуткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң (9—11 чыыштары) болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаты. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

ХҮЛЭЭЛГЕМ АЖЫР КҮҮСЕДИР МЕН

Апрель 23-те СЭКП ТК-ның Пленуму болуп эрткен. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң «СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин чыылдырар болгаш ону белеткээри база эрттирери-биле холбашкан сорулгаларның дугайында» илеткелин аңаа дыңнап чугаалашкаш, СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин 1986 чылдың февраль 25-те чыылдырарын доктаадкан. Илеткелди радиодан дыңнааш, телевизорда номчуп көргеш, эш М. С. Горбачевтуң илеткелинде түңнелдерин, айтышкыннарны, бүгү совет улус-биле бир демей, чүүлдүгзүнүп деткип турар мен.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ам болур XXVII съездизи партияның болгаш чурттуң амыдыралында улуг болуушкун, аңаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш бистиң ферманың коллективи социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседир, сүт саалдазын көвүдедир, шынарын экижидер дээш демисежип турар. Саанчыларның инек кадарчыларының болгаш ферманың өске-даа ажыл-ишчилериниң бир демниг ажылының түңнелинде бирги кварталда 105 тонна сүт садар турган, 121 тонна чедирген. Садкан сүттүң 82 хуузу бирги класстыг болган.

Ферманың ажыл-ишчилери боттарының бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, хүрүнге сүт садарының он бирги беш чыл планын хуусаа бетинде, бо чылдың июль 1-де күүседирин шиитпирлээн. Орта чедир 121 тонна эки шынарлыг сүттү садар аргаларывыс бар.

Шынар болгаш база катап шынар — бөгүнгү бистиң дугуйзуе он-дур. Шынар айтырыын үзе шиитпирлээн соонда ган талазы-биле айтырыг ны база шиитпирлеп болур деп, эш М. С. Горбачев СЭКП ТК-ның Пленумунга илеткелинге онзалап демдеглээн. Ынчангаш бистер сүттүң шынарын экижидер хемчеглерни ап турар бис.

Бо фермага саанчылап киргенден бээр чээрби чыл чедип тур мен. бо үениң дургузунда чылдың-на планныг онаалдаларны, хүлээлгелерни ажыр күүседип келдим. Эрткен ажыл-агый чылында бир инектен-не 2423 килограммны саап алдым. Бо чылын оон хөй сүттү саап алыр, партияның съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш ажылдап турар мен.

Д. ОНДАР,
СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге организация, ооң ажыл-херээ

ШЫНАРЖЕ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Кызылдың сүт комбинады найысталлала мурааҥы коллективтиҥ бирээзи. Эрткен чылын барааннаҥ продукция, сайгарылга, күш-ажылдың будурүккүлүүҥүн, мал саржа, сүт продукциязы, сливка будурениҥ планнарын коллектив чедиишкиниҥ күүсеткен. Бо чылдың бирги кварталында чамдык берелер турза-даа, бараанныҥ будурээ планын 96, сайгарылганы 102, күш-ажылдың будурүккүлүүн 98,7 хуу күүсеткен.

Коллективниҥ кол өзүү —ында партия организациязы. Ам инда 13 коммунист бактаан турар. Микробиолог Т. Н. Хромных удуртқан бо партия организациязы эки эгелээшкиниҥ организаһкызы болуп, коллектив кежиҥүвеҥниҥ сырый каттыштыгыр, белик будүрүккүлүг күш-ажылче мобилизастаан турар. Ийка коммунистиҥ мурнунда хүннүү кол айтыры — продукциянып шынарлыын дугайында сагыш салыышкын.

— СЭКП ТК-ниҥ болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүзелиниҥ бистиҥ республикавыҥ экономиктаа болгаш социал хөгжүдезиниҥ дүргелеер талазы-биле хүлээп алган догтаалзын бистиҥ коллективтиҥ коммунистери, ажыл-ишчилери сеткил-ханыышкын-биле таныжып, белик көдүрүлүшкүн-биле ажылдап турар — деп, партия эге организациязыҥ секретары Т. Н. Хромныхты үжүрукшу бээривиске чугаалады. Шынгаан ажылды эки шынарлыг кылып, продукциниҥ шынарын белидер дээш демиселге коллективтиҥ кежиҥүнеериҥ кижизилерин партия организациязы ораалдажып турар.

Партия организациязы шынар дээш демиселди каш чыл бурунгаар эгелээн. Бо будүрүлгениҥ онзагай талазы бүгеер үреливел продукциялар будүрүп, сайгарар болганза, ажылдың шынгыызы-биле деңдески организастаары, ооң бедик шынары негеттинер. Шынчаагаа коммунистер партия организациязының бир үзүрлыңга шынарны бишкаарының комплекстиг системазын будүрүлгеге пеитерелер дугайында айтырыгны чүгулаашкан. Ол талазы-биле хемчеглериҥ ажылдап кылыр, ооң күүселдезиниҥ контролызын, коммунистерниҥ шилер дээш демиселге эдектелгенин кижилеттиргениҥ түүнелиңде ол системаны каш чыл бурунгаар пеитеретиеп турган.

Өй-шаанда хүлээп ап, контролька алган шинтирилер будүрүлгениҥ түс-түс участоктарыңга ажыл-херекти эжиидиргеҥге сайдарны чедирер. Ооң иске-даа чижектериҥ бо партия организациязыҥаа коруп болур. Чижээ, 1985 чылдың чиварала партиниҥ ажык күралыңга будүрүп турар продукциниҥ шынарының дугайында айтырыгны база тургузуп, кол технологтуң хүлээлгезин күүседип турар Т. Б. Смирнованың илеткелин дыннаан. Продукциниҥ шынарыңга хамаарыглаалыг факторлар-ла хөй. Оларныҥ бирээзин — будүрүлгеге кээп турар чиг эттиҥ шынары болур. Шынчаагаа будүрүлгениҥ специалистери продукциниҥ шынарын белидер дээш чамдык ажылдарны чоруткан.

Чижээ, комбинаттың специалистери сүт-бараан үзүмалаарыңга чаңгыс эвес удаа баарыын, сүттүҥ санитарлыг деңнелин, ону соодуп турар байдалын, фермаларның лабораториялар, реактивтер, херек-селдер-биле хандырттыңанын хынаанар. Бо ажылды планнаҥ үзүгаар көзээ ажыл-агый продуктуларын салдарныҥ болгаш шынарының талазы-биле күүрүне инспекциялыын, көдүз ажыл-агый эргелеерииҥ төвээлеккилериҥ киржилгези-биле чорудуун турар. Кандыг бир четпестер илереңге ажылагыйларның удурткулуларыне бижик чорудуп, четпестерни чайладырыңга хемчеглерни алырын дилеп турар.

Комбинаттың будүрүп үндүрүп турары сүт продукциязының шынарын ам-даа эжиидерии негеттинип турар. Эрткен чылың бирги соңгуда сүдү 46, ийнги соңгуда —48,6 хуу киргеп, а 3,4 хуулуг сорт чок болган. Бо чылдың эрткен айлаҥа бирги соңгуда сүдү 46, сорт чок сүттүҥ сүдү көвүдээн, сорт чок сүттүҥ сүдү көвүдээн. Бо чылдың эрткен айлаҥа деңнээргө бирги соңгуда сүдү 46, сорт чок сүттүҥ сүдү көвүдээн, сорт чок сүттүҥ сүдү көвүдээн. Эрткен чылын будүрүп турар продукциниҥ шынарының талазы-биле күрсадыг инспекциязының талазындан чээрби бир улаа регламаниа келген.

Продукциниҥ шынарын эжиидерии-биле комбинатта чүү ыылдыыгзаа? Технологтуг дериг-хереклеериҥ солулушкуун чоруткун, гомогенизаторлуг турбускай, Ооң түнелиңде сметаниҥ шынары эжиидээн, ажыг эвес апарган.

«Чиг эт бүрүзүидеп эки шынарлыг, эң хөй продукциниы алыр!» Ыныыг доозуҥун аладыр коллективке социалистиг чарыштыы калбарттыышаан, партия организациязы бот-боттарыңга ажыыттыг байгаалдарны тургузар, чиг эттиҥ совхозтарыдан дужаарны көвүдеидир, ооң шынарын эжиидер дээш ресубликаҥ ажыл-агыйларыңаа агрокүүлеттүр харыылаарыңаа үлүг ышай бижиглээр сорулганы салгаан.

Бо талазы-биле айтырыглаарыны партия хуралдарыңга чугаалажып, инаа үлүзөн аган шинтирилер күүселдезиниге контрольду боттандырып турар.

Бүдүрүлге, социал-амыдырал айтырыгларыы-биле чергелеттир продукциниҥ шынарыныҥ айтырыгларын партииҥ ажык хуралдарыңга чугаалажырын ам-даа улаҥчылан, мурнуудагы хуралдарыың үлүзөн алган шинтирилерин коммунистерге-лыннаадын, ол хуралдарга коллектив кежиҥүнеериҥ хөй кезии олуржуп турар.

1985 чылда сүттүҥ массалыг будүрүп үндүрүшүнүҥ сезонуҥга белеткел талазы-биле айтырыгны февралда партиныҥ ажык х' лыңга сайгартан. Анаа кол инженер В. П. Федотовтуҥ илеткелин дыннаан. Хөй сүттеп продукции будүрүп үндүрээнге белеткел —чүгула уе-чага. Ол талазыбиле түскай, хемчеглерни ажылдап кылгаш, хуралга бидилаан. Оны ынаа-даа күүселдии кол инженерге болгаш дузалал салбырларның начальниктериге даасхан. Ол ыыгаш сезонга белеткелдиҥ чорун үүрарын хынаар комиссияны тургускан, ооң түнелдериҥ партиныҥ дараазыдагы хуралыңга удурткулуг дүнаашкын-биле дыннаттырган. Ынаа-даа ынаа-даа ынаа-даа

Ээ ёзу-биле көөр

САНАП ӨӨРЕНИР ХЕРЕК

«Ам кол чүүл — хожудаашкынны ажыи эртери, кылдыныкаан чүүлдерни чедир кылыры, планда көрдүнген бүгү чүүлдерни күүседири болур» деп эш М. С. Горбачев үлетпүр каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның база бүдүрүлге бригадаларының удуртукчулары-биле, специалистер болгаш эртемденнер-биле ужуражыышкынынга чугаалаан. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууң бедидериниң айтырыгларының талазы-биле республиканың чөвүлел хуралының салган сорулгалары үстүнде айтыышкынга долузу-биле дүгжүп турар. Маңаа хамаарыштыр кодээ ажыл-агыйның эң чугула адырында — эът бүдүрүлгезинде амгы байдал болгаш айтырыглар кандыгыл? Ол дугайын бо чүүлде чугаалап турар.

1984 чылда республиканың шупту совхозтары күрүнеге бода болгаш шээр малдарны сатканындан 83 млн. 838 муң рубльди алган. Оон аңгыда орулга чок болгаш орулгазы куду хемчээлдиг 65 совхоз 19 млн. 388 муң рубльди база оңгу беш чылдың ортумак деңнелинден ажыр эът саткан 56 совхоз 6 млн 130 муң рубльди немей алганнар. Шупту немелделер-биле катай-хаара 108 млн. 456 муң рубльди совхозтар чүгле күрүнеге эът сатканындан алган.

Эрткен чылын совхозтарның күрүнеге саткан бода малының 42 хуузу дээди, 33 хуузу ортумак, 18 хуузу ортумактан куду күштүг болгаш 7 хуузу арган болган. Шээр малдың 26 хуузу дээди, 47 хуузу ортумак, 18 хуузу ортумактан куду күштүг, а арткан арган болган.

Малдың чайгы семиртилгезин организастыг, эки чорутканының түңнелинде «Мурнакчы», «Кара-Хөл», «Мөген-Бүрен», ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Нарын», «Май 1», «Кызыл тараачын» болгаш оон-даа өске совхозтар күрүнеге семис бода малдарны 80—85 хуу чедир, шээр малдарны 80—88 хуу кылдыр сатканнар. Ол совхозтар 1984 чылда күрүнеге эът садар планын чедиришкиниң күүсеткеш, оон хөй немелде төлевирни алганнар. Тожу районнуң совхозтарының 1984 чылда күрүнеге саткан бода малының ортумак деңзизи 1983 чылда саткан бир баш бода малының деңзизинден 32, а Мөңгүн-Тайганың совхозтары 43 килограмм хөй болган. Малдың семиртилгезинче сагыш салыр, даанган ажыл-херээн ээ ёзу-биле көөр кижилер ындыг чедиишкиннерни чедип ап, бүгү курлавырларны болгаш аргаларны ажыглап турар.

ЭРТКЕН чылдың агаар-бойдузу малдың чайгы, күскү одар-белчиир семиртилгезинге кончуг таарымчалыг болган. Ынчалза-даа республиканың чамдык совхозтарының директорлары, тускай эртемниглери ол таарымчалыг байдалды ажыглап шыдаваан-нар. Республиканың совхозтары 2370 баш арган, 6849 баш ортумактан куду күштүг инектерни күрүнеге дужаагаш, 1 млн. 8 муң рубль каражалыг болган. Оон иштинде Таңды районнуң совхозтары 224 муң, Барыын-Хемчиктиң 229 муң, Улуг-Хемниң совхозтары 328 муң рубль чедир албаан. «Шекпээр», «Найырал», «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы» болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтар арган малдарны күрүнеге дужаагаш, тус-тузунда 57-ден 94 муң рубль орулганы чедир албаан. Сүт-Хөл, Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарның совхозтары база күрүнеге чиик деңзилиг бода малдарны саткан. Оон түңнелинде Сүт-Хөл районнуң совхозтары 58 тонна эътти, азы 82,5 муң рубльди, Чөөн-Хемчиктиң совхозтары 31 тонна эътти азы 44 муң рубльди, Улуг-Хем районнуң совхозтары 26 тонна эътти азы 23 муң рубльди чедир албааннар. Чөөн-Хемчик районда «Искра», «Чыраа-Бажы» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның күрүнеге саткан бода малдарының чүгле 13—15 хуузу дээди күштүг болган, а ол-ла районнуң «Хөндергей» совхоз 186 бода мал саткан, олардан чүгле чаңгыс инек дээди күштүг болган.

Үстүнде чижек-саннардан алгаш көөрге, чамдык совхозтарның дирекциялары, зоовет-специалистери мал семиртир «Тыва» болгаш «Сукпак» совхозтарга ынаныл алгаш, боттарының совхозтарынга кылза чогуур курлавырларны — чайлаглаашкынны, күскү тараа хоорзуннарын четче ажыглавайн турар. Республиканың барык талакы районнарында семиртилге каттыжыышкынының «Тыва» совхозу 1984 чылда орулга чок ажылдаан. Аңаа хамаарыштыр совхозтар дугуржулга ёзугаар ооң семиртилге шөлүнге турар шарыжыктарын чогуур өй-шаанда, четчир мал чеми-биле хандырбайн турарлар. Бо дээрге даанган ажылынга харысалга чок чорук-тур. Ниитиниң өнчү-херекгизин оларның үнелевейн, ээ ёзу-биле көрбейн турары ол-дур. «Кижи бүрүзүнүң — ажылчындан министр чедир, инженерден академик чедир — күжениишкинниг болгаш инициативалыг, ак сеткилиг ажылы негеттинер» деп эш М. С. Горбачевтуң чугаазын ажылга удуртулга болдурар ужурлуг бис.

СЕМИРТИЛГЕ каттыжыышкыны тургустунар мурнунда, совхозтарның хөй кезии тус-тузунда семиртилге шөлдериг турган. Ам оларны ажыглавастаан. Совхозтар боттарының «кырган», семиртилге каттыжыышкынынга дужааттынмас хире инектерин, чоңдан садып алган малдарын ол ээн туруп турар семиртилге шөлдеринге тургузу семирткеш, күрүнеге дужаарын организастаар херек.

Республиканың совхозтары боттарының тус-тузунда хамаарышкан чер-девискээринде шаанда ада-өгбелериниң чоннуң ажыглап чорааны, амгы үеде машина-балгат чедери берге, багай оруктуг чайлагларны ажыглавастаан, ынаар баар эът, терге оруун аштавастаан. Ол кур чыдар чайлагларны ажыглаары, чайгы одарлаашкын соонда улаштыр күскү тараа хоорзуннарынга малдарны кыштаглаашкынче үнгүже семиртири эргежок чугула. Чайгы семиртилге үезинде чамдык харысалга чок малчыннар хойларын бичии сургуулдарга кадартып кааш, боттары суурлар кезип, арагалап чоруур таварылгалар кайы хөй. Ындыг бот-харысалга чок, чалгаа, самчыгдаачы малчыннар-биле совхозтарның директорлары, зоовет-специалистер, бригадирлер, партия болгаш профэвилел комитеттери, хөй-нийти организациялары шыңгыы демисежир, малчыннарның ажылынга хүн бүрүнүң контролюн тургузар үе келген.

Республиканың дыка хөй совхозтарында малчыннар ортузунга экономиктиг, зооветеринарлыг кичээлдерни организаставайн келген. Кичээлдерни эрттирип-даа турза, оларның шынары куду, эреңгей. Совхозтарда бухгалтерия ажылдакчылары, экономистер малчыннарга экономика азы каммалга талазы-биле нийкпе амгы үеде күрүнеден берип турар немелде өртектерниң дугайында лекция, беседаларны, тайылбыр ажылдарын чогуур негелдеге чедир чорутпайн турарлар.

Үстүнде ажылдарны ээ организастаарынга районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының чөвүлелдериниң сан-хөө ажылдакчыларының талазындан боттуг, практиктиг дузэ база эвээш. Ону дарый эдери, кижи бүрүзү бодунуң кылган ажылының болгаш ооң төлевириниң аразында харылзаазын ылап билген турар кылдыр санап өөренири чугула.

Кодээ ажыл-агыйның удуртукчулары, ооң сан-хөө ажылдакчылары болгаш республиканың база районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының кежигүннери демниг күш-биле деңге ажылдап, боттарының харысалганы бедидип, онаашкан ажыл-херекти ээ ёзу-биле көрүп, орулгазы куду болгаш орулга чок ажылдап турар совхозтарны мурнакчыларның деңнелинге чедирери негеттинип турар. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидериниң айтырыгларының талазы-биле республиканың экономиктиг чөвүлел хуралының салган сорулгазы ол.

Х. ЧЫМБА,
Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш шынарының талазы-биле күрүнениң кол инспекторунуң оралакчызы.

ЧУРУКТА: Кызылдың харылзаа бедириниң хоочун ажылдакчылары (оң таладан) А. Н. Борисова, С. Ш. Абубакирова аңыктарның дагдыныкчылары. Александра Николаевна почта черинге 38 чыл операторлап, ам-даа мактадыг ажылдавышаан. Ол дыка хөй аңыктарны бодунуң мергежилинге өөреткен.

Софья Шарифуловна хоорайның организацияларынга почта чедирилгезинге хөй чыл ажылдап келген. Ол ам төп почта черинде операторлап турар. Чагааларны, бижиктерни, солуннарны, журналдарны чоокка чедирерин ол саадал чокка күүседип, ажылынга кызымаан үнелеңип келген.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГА-БИЛЕ

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринче угланган хемчеглерниң аразында кол черни ажыл төлевириниң болгаш күш-ажылды организастаарын сайзыраңгайжыдарының айтырыглары ээлээр деп СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму чугулалап айыткан болгай. «Эң-не кол чүве—кылган ажыл-биле алган акшазының аразында дорт харылзааны ажылчын бүрүзүнүң көргөн, билген турары болур» — деп аңаа демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң парткому болгаш дирекциязы тускай хемчеглерни ажылдап кылган. Чер ажылының коллективтерин бригада керээзи-биле ажылдаар кылдыр ээ тургускан болгаш 1984 чылда ховуүүлдүң 8 звенозун тургускан. Оларның составында бежен алды кижи бар. Бо звеноларның ниитизи-биле быжыглаттынган шөлү 1954 гектар, ооң 594 гектары тараа культуразы тарыыр шөл. Ол звенолар эрткен чылын ниитизи-биле 185 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Оон иштинде Даңгыт-оол Саттың удурткан звенозу—19789, Дыртыыңа Ооржактың — 34664, Белек-оол Ооржактың — 32821 рубльдиң продукциязын бүдүрген. Бот-

орулга-чарыгдалыг звеноларның чыл дургузунда авансылаттынган акшазының ниити түңү — 23881 рубль. Продукция дээш немелде төлевирге алган акшазы 16640, а пландан ажыр продукция бүдүргени дээш шаңнал акшазын олар алганнар.

Дагыр-Шеминиң Ч. Моңгушка, Хола-Караганның Ш. Кууларга, Чыргакының М. Кууларга удурткан звенолары база бригада керээзи-биле ажылдап турган. Ынчалза-даа олар үре-түңнел чок ажылдаан. Оларга кижи күжү, техника болгаш быжыглаан шөл турган бе? Ийе, турган. Чүгле организастыг чоруктуң четпези оларны ындыг байдалга чедирген.

Эрткен чылдың частырыглары катаптавас дизе чүнү канчаары? Бирги ээлчегде звено, бригада бүрүзүнүң ортузунга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, онаашкан ажыл-херээ дээш кежигүн бүрүзүнүң харысалгазын бедидери, отчёт-учётту шыңгыырадыры чугула. Бригада керээзи-биле ажылдың ажыктыының дугайында тайылбыр ажылын кежигүн бүрүзүнге билдингир чорудар херек.

Бригада керээзи-биле ажылдың ажыктыг талаларын боттарының дуржулгазы-биле чедип ап турар Д. Ооржак, Д. Сат ышкаш малда звено удуртукчуларынга база чоргаарланыр бис. Бо чылын олар харын-даа күрүнеге дужаар аңнык ирттигештерни, шарыларны хүлээп алыр деп эгелекчи саналды ниип үндүрген. Ол эгелээшкинни совхозтуң дирекциязы деткээн болгаш тускай кодаларны бо хүннерде оларда хүлээдип берген.

Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш курлавырларның камгалалгазын бедидер бо депшилгелиг арганы алыр болганга шиңгээдир талазы-биле ажыл совхозта багай эвес. Ындыг-даа болза, совхоз мал ажылдыг болганда, керээ-биле ажылдаарынче бо адырны база бүрүнү-биле угландырза эки.

Бо чылдан эгелеп Ак-Хаяның хойжу бригадазын бригада керээзи-биле ажылдаарынче шилчидер деп шиитпирлээн. Чоорту Дөң-Терек сүт-бараан фермазын база бригада керээзи-биле ажылдаарынче шилчидерин тускай эртемниглер-биле сүмележип турар бис.

Бригада керээзи-биле ажылдаар кылдыр совхозтуң автопаркының, тудугнуң коллективтерин шилчидерин өөренип көөрү база-ла чугула деп санаар мен. Черле ынчаш кодээ ажыл-агыйның бүгү адырларынга бригада керээзин нептередири чугула дээрзин үстүнде адааныаас сан-чурагайлар бадыткап турар.

О. КАРА-САЛ,
Хорум-Даг салбырының эргелекчизи.

Тиилелге-40

ДЕЛЕГЕЙ БАЙЫРЛААР

ПРАГА. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнде социалистиг Чехословакияның бүдүрүлгелеринге ажыл хүнү ленинчи, шалыпчы ёзу-биле ажылдаар деп кыйгырыг-биле эгелээн. Тиилелгениң чоокшулап келген 40 чылынга алдар болдурган бүгү улустуң күш-ажылчы ээлчээ ол хүн ынчалдыр эгелээн. Ол байырлал Совет Армияның Чехословакияны хостааның 40 чыл оюу-биле база каасырлажып келген.

Бүдүрүлге коллективтериниң сорулгалары янзы-бүрү, ынчалзажок оларның шуптузун бөгүн социалистиг чарыштың эң бедик нептерели, күш-ажылдың эң-не бедик бүдүрүкчүлүү каттыштырган. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының социалистиг экономиктиг интеграциязын улам шыңгы хавыладырының, кады ажылдажылгазын сайзыраңгайжыдарының болгаш хөгжүлдерниң Комплекстиг программазын боттандырарынга киржип турар ЧССР-ниң кол-кол заводтарының база фабрикаларының коллективтери өнүктеринге чедиишкиннеринге ээ ёзу-биле сонуургалдыын көргүзүп турар. ЭДЧ кежигүннери чурттарының Москвага дээди деңнелге болган экономиктиг чөвүлел хуралының түңнелдерин чехословак 400 чыгам бүдүрүлгелер херек кырында быжыглап турар. Совет өнүктер-биле бүдүрүлге кооперастаашкынының болгаш специализациязының калбак хөгжүлдези кады ажылдажылганың чаа хевиринден — дорт харылзааларны тургусканындан илергейлеттинип турар. Интернационалчы ол эгелээшкиниң эгелекчилери кылдыр ЧССР-де Пльзень хоорайда В. И. Ленин аттыг «Шкода» комбинатты болгаш Харьковтуң турбина заводун, Мартин хоорайда машина тудуушкун заводун болгаш Белоруссияның автозаводун, Дубницеде «ЗТС» заводту болгаш Кировоградтың тракторлар гидроагрегаттарының заводун дүрүм ёзугаар адап турар.

ЧССР-де интернационалчы күш-ажылчы ээлчег акы-дуңма ийи чурттуң улустарының бузулбас найыралының амыдыралчызын болгаш тургузукчу күштүүн көргүзүп турар.

• • •

БУЭНОС-АЙРЕС. Фашизмни ашкан Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан байырлыг кежээ ССРЭ-биле культура харылзааларының аргентин ниитилелиниң Буэнос-Айресте бажыңынга «Москвадан Берлин чедир» деп лозуң-биле эрткен. Совет хөй-ниитиниң антисионистиг комитединиң даргазы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры генерал-полковник Д. А. Драгуновский баштадыр ССРЭ-ден ында барган делегацияны ук хөй-ниити организациязының активчилери чылыы-биле уткаан. Дайынның кадыг-дошкун чылдарының совет дайынчыларының болгаш бүгү улустуң эрес-дидим база маадырлыг чоруунуң, боо-чепсекти угаансарыыл чокка эндере бүдүреринге удур, тайбың дээш СЭКП-ниң болгаш ССРЭ-ниң чазаанның демиселиниң дугайында ооң чугаазын аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

Аргентинаның президентизиниң тайбың болгаш делегейге айыыл чок чорук дээш демисел айтырыгларының талазы-биле чөвүлекчизи Альдо Тессио делегацияны хүлээп алган.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан байырлыг хурал найысылалдың «Сан-Мартин» театрынга болган.

• • •

НЬЮ-ЙОРК. Нацизмни болгаш фашизмни ашкан Тиилелге, ону чедип алырынга Совет Эвилелиниң шиитпирлиг салыышкыны делегейниң бүгү хөгжүлдезинге кайгамчык улуг салдарлыг болган деп, Афганистан Демократтыг Республиканың КНО чанында доктаамал төлээлекчизи М. Фарид Зариф медеглээн. — Болуңуп төөгүлүг ужур-дузазының талазы-биле мону харын чүгле Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга деңнеп болур деп, чугаалаан. Немец-фашизми болгаш япон милитаризмни чылча шапканының түңнелинде амгы үе төөгүзүнүң бүгү чорудулгазынга салдарлыг боттуг өскерлиишкиннер делегейге болган: социалистиг чурттарның бузулбас дем каттыштырылгазы тыптып келген, оң-оң чурттарның улустары колониализмниң киндигеин ап октапкан болгаш хамаарышпас чорукту чедип алган, национал-хосталгалыг шимчээшкин быжыккан.

Делегейниң ийиги дайынының доозулганының 40 чылы оюу — Чер кырынга тайбыңны камгалап арттырар, боо-чепсектерни улам эндере бүдүрерин болдурбас болгаш ядролуг дайынның өртүнге бүрүн узуткаашкынга кижи төрелгетенни камгалап алыр дээш бүгү чүүлдерни кылырының эргежок чугулазының дугайында КНО кежигүннери бүгү чурттарга болгаш тайбыңга хандыкшылдыг бүгү чурттарга сагындырыг база болуп турар деп, АДР-ниң төлээлекчизи чугаалаан.

• • •

НЬЮ-ЙОРК. Тайбың, хосталга, депшилге болгаш социализм деп сөстер Ленинниң ады-биле чарылбас холбаалыг. Төөгүлүг чаа үе-чадага — социализм үе-чадазынга эгеин салган делегейге баштайгы социалистиг революцияның тиилелгезинге ажылчы чоннарны чедирип келген чаа хевирниң ёзулуг революсчу пролетар партиязын В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле тургускан болгай деп, АКШ-тың Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары Дж. Джексон «Дейли уорлд» солунга бижээн.

Ленинчи идеяларның кезээде диргиг боттанышкыны социал депшилгениң талазынга өндүр улуг чедиишкиннерниң чүгле кескү үлегер-чижээ эвес, харын Чер кырынга тайбыңны камгалап арттырарының күчүлүг магадылалы болу берген Совет Эвилели болуп турар. Делегейниң ийиги дайынынга фашизмни ашкан Улуг Тиилелгеге шиитпирлиг салыышкынны харын ССРЭ киирген. Ам, 40 чылдар эрткенде-даа Совет Эвилели дайын кыжаныышкындан делегейниң кижилерин хостап алыр дээш, быжыг тайбың дээш, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин болдурбас, ядролуг күчүлерни узуткаар, Рейганның администрациязының делегейге доңнаштырарын оралдажып турары «сылдыстар дайыннарының» дерзии пландарын боттандырарынга удур, космосту милитаризастаарын болдурбас дээш демиселдиң авангардынга мурнуку хевээр чорбушаан.

Тайбыңның салым-хуузу дээш сеткили дүвүрээш бүгү кижилерниң кичээнгейи ядролуг болгаш космос боо-чепсектериниң талазы-биле ам Женевада чорup турар совет-америк чугаалажыышкыннарынже хаара туттунган деп, америк коммунист демдеглээн. Ол чугаалажыышкынының чедиишкиниг доостурунга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга ядролуг ракеталарны болгаш массалыг узуткаашкынның чепсээниң өске-даа хевирлерин шеңээрип, бүдүрерин база сайгара тургузарын бүгү-нииити хоруп соксадыры идиг бээр ийик. Ядролуг чепсектерлиг бүгү күрүнелер ядролуг чепсек бир дугаарында ажыглавас деп хүлээлгени Совет Эвилелиниң үлегерин ёзугаар боттарынга алган турары база эргежок чугула деп, ол айыткан.

Тайбың дугайында Ленинниң сөстери ам кажангызындан-даа артык чугула ужур-дузалыг кылдыр чаңгыланып турар деп, Дж. Джексон түңнелинде онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

Муниципалитет эрге-чагыргаларының турамында хөделиишкиннеринге удурланыышкынының чыскаалы француз найысылалдың чанында Леваллуаның күш-ажыл биржазының бажыңының баарынга болган. Биржа бажыңының бир өрээлин профэвилел организациялары үр үениң дургузунда ээлеп, аңаа ажылдап турган. Леваллуаның барыын үзелдиг мэри профэвилел организацияларын ол өрээлден үндүр сывырган. Профэвилел организациялары трибуналга хомудал кылган болгаш мэрниң хөделиишкиннерин хоойлуга дүүшпес деп санаан. Ындыг турбуже профэвилел организациялары биржа бажыңының өрээлинче дедир кожуп келиринге хоорайның мэри аңга чедир моондактап турар.

ЧУРУКТА: күш-ажыл биржазының бажыңының баарынга болган чыскаалдың үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭЛЬБАГА УЖУРА ЖЫЫШКЫН

Үениң эртери дүрген. Армия генералы А. Жадовтуң командылааны 5-ки гвардейжи армия кадыг-дошкун тулчуушкуннар соонда Эльба хемге үнүп келген болгаш аңаа генерал Ходжестиң 1-ги америк армиязы-биле уткужа бергенинден бээр үр-даа үе эртпээн ышкаш сагындырар. Ам 40 чыл болуп турары ол-дур. Ол дайын төнеринге чедир ийи неделя артканда, 1945 чылдың апрель 25-те болган.

Эльбага ужуражышкын мурнунда үр болгаш дошкун демисел чорup турган. Фашизмниң дүмбей күштери-биле канчаар-даа аажок улуг тулчуушкуннуң канчаар доостуруп совет улус, оон маадырлыг шерии шиитпирлээн. Совет солдаттың Тиилелгеге чедир оруу аар болгаш берге болган. Оларның бирээзиниң салым-хуузунуң дугайын маңаа чугаалаал. Киевтиң күрүне университединиң доозукчузу, эртемден-химик болуруң күзеп чораан Алексей Кириллович Горлинский дыка хөй чажыттары-биле бир демей, дайынның баштайгы үезинде-ле фронтуже эки туралыгчы чорупкан. Ол дайынның оруктарын-биле беш муң ажыг километрни эрткен, ол оруң Эльбада Торгау деп немец хоорайга ону чедире берген. Сталинград, Харьков, Полтава, Кировоград, Курск хоорайларын улуг тулчуушкун, оон Днепрниң Мурнуу Бугтуң, Днестрниң, Висланың, Одерниң, Шпрееның тулчуушкуннар-биле кешкени, оон ам-на аңаа соонда Эльба.

Эвилелчилер-биле ужуражышкынны тергиин эки сактып тур мен деп, А. Горлинский чугаалады. Бис оон-биле дайын хоочуннарының Совет комитединде чугаалажып ор бис. Аштырыышкынның ажыг-бергезин-даа, тиилелгениң өөрүшкүзүн-даа көрген ийи солдат бис. Тиилелгениң чырык хүнүнге чедир чурттавааннары, сээн-биле ол өөрүшкүзүн үлешпээннерни, энерелдиг күзелдерин боттандырып четтикпээннерни сактыры белен эвес. Ынчалза-даа олар дугайын чугаалаар херек.

— Бистиң шеривисте уткуштур америк армиязының кезектери чорup орарын билир турган бис. Ужуражыышкын Эльбага болур ужурлуг турган — деп, мээң чугаамга эжим улашты. — 5-ки гвардейжи армияның шериглери күштүг шаап халдаашкын кылгаш, дайзынның камгалалын үзе шапкан болгаш көрдүнгеч хуусаадан эрте, Прешц, Торгау девискээрлеринге база Ризаның соңгу чүгүнге плацдармнарны ээлеп алгаш, Эльбаже үнүп келген. Американнар Мульде хемге саадай берген. Ийи шериг аразында 30—40 километр чер арткан. Ол кезек черде бөлүк-бөлүк гитлержилер удурланып турган. Олар бистиң шериглеривиске удур кедергей тулушкаан, а американнарга аңаа-ла дужуп бээр мындыг.

Бистиң армиявыстың кол күштери гитлержилерниң амдаа шыырак бөлүглениишкиннеринге удур тулчуп, оларны чылча шаап турган, олар Берлинде боттарының шериинин байдалын чиигедирин күзээн. Армияның оң талакы флангызынга 34-кү гвардейжи корпус хөделип турган. Генерал Жадов ол корпусче армия штабының бөлүк офицерлерин байдалды тодарадып кээри-биле, а бир эвес херек болза, дуза көргүзери-биле чоруткан. Оларның бирээзи — мээң ам чугаалажып орар кижим, ынчаарда армияның артиллерия штабының начальнигиниң хүлээлгезин күүседип турган А. Горлинский.

— Апрель 25-те дүъш үезинде 58-ки гвардейжи адыгжы дивизияның 130-гу артиллерия полугунуң хайгаарал пунктузунга чедип келдим. Ол Эльба кежир көвүрүг чоокунга турган, а чогум көвүрүгнү дайзын үрегдеп каапкан. Торгауның кыдыглары, бурун шагның шивээзи хөлчок тода көстүп тур. Хенертен шивээниң суургазының бирээзинден бир чүве кылаш кынды. Стереотруба-биле дураннап көре бердим. Суургада ийи кижи тур. Холун чайып, алгырыштылар. Дыңналбас. Гитлержилер бе? Чок, ындыг эвес хире. Хевя өске. Көвүрүг чанынга бистиң өөртүвүс чеде берди. Дээрже кызыл ракета аттынып үнду. Харыы— ногаан ракетаны манап тур бис. Дугурушкан медээ ол чүве. Америк командылал-биле ол дугайын баш бурунгаар чугаалашкан турган. Ногаан ракета сураг. Ынчалза-даа ол американнар-дыр деп даап болдап кагдывыс.

Бир-ле кижи Эльбаның соон суунче аңдарлы бер чазып чорааш, үрелген көвүрүгнү кежип келди. Ол 1-ги америк армияның 69-ку чадаг шериг дивизиязының разведка бөлүүнүң командири лейтенант Уильям Робертсон болду.

Ол баштайгы ужуражыышкынның өөрүшкүзүн бижиири берге. Дыңзыг хол тутчуп, кускактажып, өөрүп хөлзеп, белектер солчуп турдувус. Оларның арзында өөктер, пилоткалар ылгавыр демдектер-даа бар.

— Америк разведчиктерниң аразынга аңаа дайынчы Джозеф Половский база турган. Дайын сөөлүнде ол чүък таксизин чолаачылай берген, тээзи Чикагозунга «Эльбага ужуражыышкынның америк хоочуннары» деп ниитилелдин тургускан болгаш дайынга удур «Хоочуннар тайбың дээш» деп организацияның идепкейлиг кежигүнү апарган. Оон ындыг ажылы эрге-чагыргаларга таарышпаан. Аар аарый бергеш, шаандагы разведчик АКШ-тың президентизинге чагаа бижээш ону совет болгаш америк шериглерниң төөгүлүг ужуражыышкыны болган Торгау хоорайга хөөржүдерин чөпшээрээрин дилээн. Ынчалза-даа Рейган аңаа огулуг харыы бербээн.

Эльбага ужуражыышкынның дөртен чылынга чедир чурттап шыдавайн барган солдаттың күзел-соруун ооң эштери эрткен чылын күүсеткен. Дайын хоочуннарының Совет комитеди база оларга дузалаан. Хөөржүдүлгеге мөчээн кижиниң чаңгыс полкчулары Чарльз Форрестер болгаш Уильям Баствик, «Хоочуннар тайбың дээш» деп америк организациязының даргазының оралакчызы Лерой Уолиз, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш шимчээшкинниң суртаалдыг активчизи Нью-Йорк чурттуг шажын ажылдакчызы Уильям Коффин, Половскийниң чоок кижилери келген. Совет хоочуннарны А. Горлинский биле халашкан полковник И. А. Самчук төлээлеп чораан.

— Оон соонда Эльбага эвилелчи шериглерниң ужуражыышкынынга алдар болдуруп кылган тураскаал чанынга митинг болду — деп, А. К. Горлинский чугаалай-дыр. — Делегейге база катап дайын чалбыыжы хөрлээлеп үнерин болдурбас деп боттарының даңгыраанга шынчызын хоочуннар база дагын бадыткааннар.

— Чарльз чорувуруус үе четти келген — деп, ол чугаазын уламчылады. — Мен, Чарльз Форрестер, Иван Самчук холдарывыстан дыңзыг туттунуп алгаш, Эльбаның эриинге турдувус.

М. БАРАТЯНЦ,
СЭТА-ның корр.

ДОГЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **РИМ.** Италияның улуг үлетпүр бүдүрүлгелеринде (500 кижиден хөй ажылчыннарлыг болгаш албан-хаакчылардыг) ажылдап турарларның саны бо чылдың январьда 1984 чылдың ол үеде турганындан 5,5 хуу кызырылганын чурттуң төп статистика эргелелиниң медээзинде айыткан. Ажылдап турарларның саны металлургияда 13 хуу, транспорт машиналарын бүдүрер черлерде — 6,2 хуу кызырылган.

⊙ **КАИР.** Намибияның айтырыын неоколониалисчи ёзу-биле шиитпирлээрин албадаар дээн Мурнуу Африка Республиканың расисчилериниң оралдажыышкынын Египет буруу шапкан. Намибияга хамаарышпас чорукту саазын кырынга хоозун «тыпсырыкче» угланган апартеидтиң кажарлаашкынын Египеттиң чазаа сеткил дүвүрээшкинин-биле хайгаарап турар деп, даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде айыткан. Каттышкан Нациялар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң № 435 резолюциязын Претория каржызы-биле үрел турарын медеглелде демдеглээн.

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** Америк полицейжилер Форсайт хоорайның (Муссури штат) кыдыынга сөөлгү хүннерде кедергей хөй чидириишкиннерни кылган. Аңаа 300 ажыг полицейжилер, АКШ-тың истелгениң федералдыг бюрозунуң агентилери, национал гвардияның солдаттары киришкен болгаш беш вертолетту, 2 самолетту ажыглаан. «Ак кештиг кижилерниң артык эргелии» дээр дерзии идеологияның талалакчызы дээрбечи Тайтини тудар орулга-биле чиидиишкиннерни кылган. Ол дээрбечи чоокта чаа Колорадо штатта радиостанцияның ажылдакчызын, полицейжи Дж. Лайнеларны боолап өлүрген болгаш өске бир полицейжиниң автомат-биле балыглаан.

РЕЙГАННЫҢ «СУРГААШКЫНЫ»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Президент Рейган болгаш оон эң чоок чөвүлекчилери АКШ-тың сенадында демократтар баштыңнарын тос ажыг шак иштинде «сургап» келгеннер. Сомосажыларның дээрбечилеринге чаа хөй миллион долларны тускай үндүрүп бээрин дугайында администрацияның негелдезин деткииринче оларны албадаарын оралдажыры-биле ону ынчаар кылган. Ынчалза-даа хоойлу үндүрүкчүлери ындыг албадаашкынга алыспайн, АКШ-тың Төп Америкада хөделиишкиннериниң эң айыылдыг байдалдыг боор турарын айыткан деп, дыңнадып турар.

Ак бажыңның албадал кампаниязынга АКШ-тың күрсекретары Дж. Шульц идепкейлиг киришкен. Ол Индианаполиске (Индиана штат) чүве чугаалап тургаш, чедир соктунмаан сомосажыларны «хосталга болгаш демократия дээш демиселчилер» кылдыр адааш, бир эвес оларга чаа акша тускайлаашкынынга олар удур базымнаар болза, месилдежиишкинниң узамдыктырганы дээш «буруушу үлежип чыктээр» аңаар деп, конгресс кежигүннерин коргудуп турган.

Сандиножу чазакка шуут албадалдыг негелде салган рейганчы «тайбың планын» Шульц бодунуң чугаазынга дээрже үндүр мактавышаан. Никарагуага удур дайынны улам калбартыр эргенн администрацияга бээрин херек кырында оралдажып турган. Оон чугаазы-биле алырга, Никарагуа АКШ-тың болгаш Төп Американың «бүгү чурттарының» «национал эрге-ажыктарынга» база айыыл чок чорууңга» кыжаныы турар.

ШЫН — 4-кү арын 1985 ч. апрель 25.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

Чаа кино

УГААН-САРЫЫЛДЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Сураглыг чогаалчы Александр Чаковскийниң романынга үндезилеп кылдынган «Тиилелге» деп уран-чечен чаа кино улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааттынган. Делегейниң ийиги дайынның төнгениниң баштайгы хүннеринден-не Коммунистиг партияның база Совет чазактың тайбың дээш демиселге чайгылыш чок шудургу күженишкиннерин, делегей айтырыгларын шиитпирлээринге шиитпирлиг, принципиалдыг туружун кинода тоожуп көргүскен.

Антигитлерже эвилелчи улуг үш күрүнениң — ССРЭ-ниң, АКШ-тың база Английның баштыңчыларының Потсдам (Берлин) конференциязы 1945 чылдың июль 17-ден август 2-ге чедир болуп эрткенин төөгүде айтып турар болгай. А оон соонда 1975 чылда, үжен чылдар эрткенде, Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле үжен беш күрүнениң удуртукчулары Хельсинкиге дугуржуп чугаалашкаш, Түңнел актыга ат салганнар. Кинофильмниң ол улуг чугула болуушкуннарга тураскаадып холбаштырган.

Потсдам конференциязы эвилелчи улуг үш күрүнениң аразынга дайын соолуунде тайбын үеде кады ажылдажылганың ёзузун камгалап арттырарынга принципиалдыг чугула ужурлуг дузалыг турган. Генералиссимус И. В. Сталин баштаан совет делегация политиктиг эң чогумчалыг байдалды камгалаарынга шиитпирлиг ужурлуг дузалыг айтырыглар талазы-биле чептиг удуртулганы чедип алырын конференцияның эгезинден-не оралдажып турар. Ынчаарга АКШ-тың президентизи Г. Трумэн биле Английның премьер-министри У. Черчилль кара сагыштыг планнарын хөрээнге «хойлап» алгаш келгенин көрүкчү дораан эскерип каар.

Ол чеди хонук дургузунда үргүлчүлээн ол конференцияга чугаалашкан принципиалдыг айтырыглар дайын соолундеги Европаның политиктиг социал болгаш экономиктиг байдалы оларны канчаар шиитпирлээринден улуу-биле хамааржыр турган. Чугаалажыышкыннарның үезинде герман милитаризмниң болгаш нацизмниң үндезини-биле узуткаарының, герман агрессияның катап тыптып кээр айыылын чайладырының, немец улуска тайбың хөгжүлдениң оруун хандырарының, Польшаның барыын кызыгаарының болгаш Болгарияның, Венгрияның, Румынияның база Чөөн Европаның өске-даа чамдык күрүнелериниң салым-чолунуң дугайында чидиг шиңгыы чугаалар болгулаан.

Ол айтырыглар талазы-биле конференцияга ССРЭ биле АКШ-тың база Великобританияның аразынга харылзаалар душкуурлуг байдалдыг үеде шиитпирлеттинип турарын кинода көргүскен. Чамдык таварылгаларда И. В. Сталин биле Г. Трумэнниң база Черчилльдиң аразынга политиктиг маргылдаалар болгулап турган.

Бир эвес конференцияның чорудулгазында чидиг нарын байдал тыптып келзе, Россияга удур дайын чорудулгазын эгелээр дугайында айтырыгны Лондонга шеригиниң кол штавынга өөренип көрген турган Уинстон Черчилль ол үеде дужаалындан албан дужер дей берген, кырып чөнээн болзажок дайылзырак хылыжын холундан салбаан. Германияга англи эозаның ээлээн черинге 2,5 миллион немец-фашист солдаттарны таратпайн массалыг өлүрүкчү хыдышкыннар кылырынга, өрттедип, хуюктаарынга белеткеп турган.

Ынчангы АКШ-тың президентизи Трумэн Потсдамга база-ла «хол даяң» куруг келбээн. Ол конференцияны эртирер талазы-биле оон саналдаан хүнү АКШ-ка атомнуг бомбаның баштайгы шенелде чазылдырыышкыны кылган соонда, чугаалажыышкыннарны эгелээр кылдыр таварыштырып кааны соолуунде билдингнен. Оон эгелээринге чедир бир хүн арткан 1945 чылдың июль 16-да ол халаптыг бомбаны АКШ-тың Нью-Мексико штатка шенеп, чазылдырган. Президент Потсдамга оон-биле өскелерин коргудуп, хөөргеттинер бодаан. Ол дугайы И. В. Сталинге билдине берген соонда, аңаа харыы кылдыр хемчеглерни бистиң чуртувуска дораан ап эгелээн.

Япон хоорайлар — Хиросима биле Нагасакини өрттедип, хуюктааны, оларның чүс-чүс муң тайбың чурттакчыларын өлүрүп хыдааны болгаш хилинчектээн атомнуг бомбаны оларже октаар дугайында чажыт документиге Трумэн конференция болуп турда-ла, атты салганын кинода көргүскен.

Байдалдың нарыынын билбишаан, совет делегация Европага дайын соолуунде тайбынның, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың үндезинин салыр ужурлуг ол конференция чедиишкинниг эртсин дээш бүрүн долу харысалганы медереп билип, чугаалажыышкыннар үезинде олардан хамааржыр бүгү чүүлдерин кылганын кинода тодаргай көргүзүп турар.

1945 чылдагы Потсдам конференциязының болуушкуннары-биле база Европага айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың талазы-биле 1975 чылдагы Хельсинки чөвүлел хуралының аразында хамаарылгазының хаһы уткалыын кинода көргүскениниң үстүнде чугаалаан болгай. Ядролуг халаптың айыылынга күчүлүг удурланыышкынның, боо-чепсекти дужүрериниң болгаш чавырлыышкынның политиказын амыдыралга боттандырар дээш шудургу демисежип турар Совет Эвилелиниң база социалистиг чурттарның шиитпирлиг туружунга АКШ-тың империалистери баштаан реакцылыг күштер удурланыштыр хөделирин Хельсинки чөвүлел хуралынга база катап оралдашкан. Ынчалдажок оларның оозу чөвүлел хуралдың чорудулгазын баксырадып шыдаваан. Делегейниң улустары эң чугула айтырыгларны боттары аразында угаазылалдыг хугуржуп ап болуруп аңаа бадыткаан.

Төөгүлүг болуушкуннарга хамаарышкан аажок улуг сюжет кинода ийи маадырны — совет журналист Михаил Воронов (артист Н. Михайлов) биле америк журналист Чарльз Брайтты (артист А. Миронов) холбаштырып турар. Кажан олар 1945 чылда Потсдам конференциязынга эң баштай ужуражы бээр үезинде шериг аныяк журналистер өңнүктер боол, үргүлчү кады чорул, болуушкуннарны шынныг кылдыр көргүзүп бижиирин оралдажып турган. А үжен чылдар эрткенде, Хельсинкиге оларның ийиги ужуражыышкынының үезинде билдингени чүл дизе, эрткен үениң дургузунда Брайттың үзел-бодалы шуут өскерилген. «Потсдам дугайында шынныг чорук» деп күгүлдээшкиниң номчугашты ол бижээн. Бодунуң буржуаз ээлериниң долларының шоодайынче ол дүлдүне берген. Хельсинки чөвүлел хуралының чедиишкинниг эртеринге шаптыктаары-биле ол маназ чедип келген турган. Ынчаарга Воронов делегейде амгы дүвүрээзиниң байдалдың уңуп турар дөзүн хамы билип, эрткен болуушкуннарның, Потсдам база Хельсинки ужуражыышкыннарының дугайында шынныг чорукту көргүскен номну бижип турган.

Фильмде кол маадырлардан аңгыда, албан ёзузунуң төөгүге холбашкан хөй санныг ажылдакчыларын көргүскен. Оларның рольдарын аңгы-аңгы овур-хевирлиг, характерлиг кылдыр түс-түс артистер ойнап күүсеткен.

ССРЭ-ниң улустуң артизи Евгений Матвеевтиң режиссёрлап тургусканы «Мосфильм» биле ГДР-ниң «ДЕФА» киностудияларының кады чогаадып кылганы аажок улуг болгаш халбак хемчээлдиг бо кинода төөгүге холбашкан болуушкуннарны амыдыралчы, шынныг кылдыр көргүзүп турар. Кинода мурнундагы документалдыг кинохроникаларны ол-ла хевээр киирип, ажыглааны база солун.

С. САЛЧАК-ООЛ.

ШЕРИГ КОРРЕСПОНДЕНТ

Евгений Ананьевич Халдей бүгү амыдыралын фото-чурукка тураскааткан. Ол — бистиң чуртувустуң фотожурналистериниң улуг отрядының сураглыг мастерлериниң бирээзи болур. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Е. Халдей СЭТА-ның корреспондентизи турган. Дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш, сөөлгү хонуктарга чедир ол фотоаппаратты туткаш, өттүг оруктарны эртип келген. Ол үениң дургузунда чүс-чүс кайгамчык чуруктарны кылган. Бистиң шериивис-биле ол барыын чукче бурунгаарлаан. Севастопольду хосташкан, гитлержилерни Румыниядан, Болгариядан, Югославиядан, Австриядан, Венгриядан үндүр сывырарынга киришкен. Берлин дээш тулчуушкунга база киришкен. Оон соонда ол Потсдам конференциязынга, дайын өскүткен фашизмниң херээн көрген Нюрнбергке судка чуруктарны тырттырган.

Дайын чүгле чер кырынга балыг арттырбаан, ол кижилерниң сагыш-сеткилинге база аар балыгны арттырган. Ол дугайында Халдейниң тырттырган чуруктары бадыткаар.

Е. Халдейниң чуруктары Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарын тодаргай көргүзүп турар.

Амгы үеде Евгений Халдей — «Советская культура» солуннуң корреспондентизи. Совет парлалганы хөгжүдеринге киирген салыышкыны дээш аңаа «РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывыскан.

ЧУРУКТА: фотокорреспондент Евгений Халдей (солагай талазында) биле шүлүкчү Евгений Долматовский оларның дайын чылдарын сактып чугаалажып орары.

В. МАСТЮКОВТУН фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНГА АКША-БАРААН ОЙНАП АЛЫЫШКЫННЫГ САЛЫЫШКЫННАР

1985 чылдың апрель 6-да Нальчик хоорайга болган ойнап алыышкыннарның 3-кү тиражының тулгаштырар таблицазы

Ойнап алыышкыннар РСФСР-ниң бүгү ажаалга кассаларының акша-бараан ойнаашкынныг салыышкыннарының дараазында счёттар номерлеринге таварышкан:

Счёттар №№	Салыышкынның ортумак түңнүге онааштыр ойнап алыышкын хемчээли	Счёттар №№	Салыышкынның ортумак түңнүге онааштыр ойнап алыышкын хемчээли
В 012	Чээрби беш	В 531	Чээрби беш
В 048	Ийи чүс	В 587	Чээрби беш
В 096	Чээрби беш	В 636	Чээрби беш
В 156	Чээрби беш	В 668	Чүс
В 164	Чээрби беш	В 707	Бежен
В 215	Чээрби беш	В 740	Чээрби беш
В 261	Чээрби беш	В 776	Чээрби беш
В 286	Чээрби беш	В 833	Чээрби беш
В 320	Чүс	В 858	Чээрби беш
В 388	Чээрби беш	В 915	Чээрби беш
В 425	Чээрби беш	В 927	Чээрби беш
В 442	Чээрби беш	В 964	Чээрби беш
В 502	Чээрби беш		

Счёттар саны 1000 ажыг ажаалга кассаларындан баштайгы муңнуу дег муң счёттарының ол-ла номерлери, тодаргайлаарга, №№ В-1012, В-2012, В-3012 болгаш В-1048, В-2048, В-3048 дээш, оон-даа соонда дугаарлар кирер.

Тираж эрттирериниң комиссиязының даргазы, улус депутаттарының Нальчик хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы Ю. Б. УЗДЕНОВ.

Комиссияның харыысалгалыг секретары В. Д. ЛОГИНОВ.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНГА ОЙНАП АЛЫЫШКЫННЫГ САЛЫЫШКЫННАР

1985 чылдың апрель 6-да Нальчик хоорайга болган ойнаашкыннар тиражының

ТУЛГАШТЫРАР ТАБЛИЦАЗЫ

Ойнап алыышкыннар РСФСР-ниң бүгү ажаалга кассаларының ойнап алыышкынныг салыышкыннарының дараазында счёттар номерлеринге таварышкан:

Счёттар №№	Салыышкынның ортумак түңнүге онааштыр ойнап алыышкын хемчээли	Счёттар №№	Салыышкынның ортумак түңнүге онааштыр ойнап алыышкын хемчээли
А 016	Чээрби беш	А 547	Чээрби беш
А 058	Чээрби беш	А 478	Чээрби беш
А 085	Чээрби беш	А 607	Ийи чүс
А 153	Чээрби беш	А 655	Чээрби беш
А 161	Чээрби беш	А 711	Чээрби беш
А 217	Чээрби беш	А 733	Чээрби беш
А 263	Чээрби беш	А 761	Бежен
А 302	Чүс	А 839	Чээрби беш
А 331	Чүс	А 867	Бежен
А 393	Чээрби беш	А 887	Чээрби беш
А 400	Чээрби беш	А 921	Чээрби беш
А 474	Чээрби беш	А 983	Чээрби беш
А 491	Чээрби беш		

Счёттар саны 1000 ажыг ажаалга кассаларының баштайгы муңнуу дег дараазының муң счёттарының ол-ла номерлери, тодаргайлаарга, №№ А—1016, А—2016, А—3016 болгаш А—1058, А—2058, А—3058 дээш оон-даа соонда дугаарлар кирер.

Тираж эрттирериниң комиссиязының даргазы, улус депутаттарының Нальчик хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы Ю. Б. УЗДЕНОВ.

Комиссияның харыысалгалыг секретары В. Д. ЛОГИНОВ.

КЕНИГСБЕРГ ТУЛЧУУШКУНУНГА КИРИШКЕНИ

1945 чылдың ноябрьның баштайгы хүннери. Хар чаапкан, сооп эгелээн. Саша болгаш оон эштериниң фронтуже бээр дээш четтикпейн манаан хүнү — ноябрь 10-нуң эртени.

Бо удаада ийи чүс ажыг кижи Кызылдан фронтуже чоруур, чүгле № 1 школадан безин 12 эки турачы — хып дээн аныяк эрлер белен турганнар. Оларның ада-иелери, угбалары, акылары, төрелдери, таныш кыстары үдээри-биле чыглып келген.

Сашаның ачазы Михеев Денисович, авазы Марфа Петровна болгаш өскелер-даа оглунга, дуңмазынга чагыг сөзүн берген.

— Сагыш човаваңар, чагыыңарны күүседир бис, ханывыстың сөөлгү дамдызынга чедир демисежип тургаш, дайзынны нижээнинге бээрып чылча шаптыр бис — деп, Александр Ткачев ада-иезинге, төрелдеринге чугаалааш, олар-биле чылыг байырлашкаш, машинага олуруптан.. Аныяк оолдар Тывазындан ырак чорупкан. Тюменьге баргаш, дайынчы белеткелди эгелээн. Танкыга удур артиллерия кезээнге киргеш, аңаа дайынчы өөредилгени эрткен. Белен чүве кайда турар боор. Ол артиллерияны дүннүң караңгызында, кыштың соогунда ыңай-бээр сөөртүрү, часпас адарынга хыналчалыг тургузуп белеткеп алыры безин берге болган. Ынчалза-даа бергелерге торулбас, тура-соруктуг оолдар кыска хуусаада политиктиг болгаш дайынчы өөредилгениң тергиинери болу берген. Бир расчетка Кызылдан барган дайынчыларны быжыглаан. Расчеттуң командиринге сержант Иван Леонтьевти томуйлаан. Ооң составынга Александр Ткачев, Николай Тутыкин, Константин Суворов, Май Костевский кирген.

Дайын шөлү. Брест шивээзиниң чоок кавызында Жабенка станциязынга келгеннер. Кайнаар-даа көөрге кара булут дег ыш, артиллерияның, янзы-бүрү боо-моңгунуң аткаашының даажы, самолёттарның ужудуушкуну бичии-даа соксаш кынмас. Узуктелиишкин чок дээр диңмирээшкини-биле бир деңей, дииңейнип-ле турар. Ону дыңнаарыы безин аныяк дайынчыларга сүртенчиг болган.

Чаа келген күштүг Белоруссияның ушку фронтузунуң чээрбиги адыгжы дивизиязының 265 адыгжы полугунуң составынга киирген.

1945 чылдың январьда Совет Армия Балтий далайдан Карпатка чедир бүгү фронтуларга дайзыннарга улуг согугну таварыштырган. Белоруссияның ушку болгаш ийиги фронтузунуң дайынчылары демнежип алгаш, удурланыкчыларның чөөн-пруссия бөлүүн бүзээлээш, ону үш кезек кылдыр үзе сывырыпкан. Кенигсбергтиң мурнуу-барыын районунга турган немец-фашистиг бөлүктерин март айның төнчүзүнде чылча шапкаш, Белоруссияның ушку фронтузунуң дайынчылары Кенигсбергте камгаланган дайзынның улуг күжүн чок кылырынга болгаш бүзээлээринге таарымчалыг байдалды тургускан.

Кенигсберг шивээге болгаш хоорайга гитлержи аг-шериг канчаар-даа аажок күчүлүг камгаланды кылып алган турган, аңаа үр үеде хоргадаарын бодаан. Шивээни 130 муң солдаттарлыг гарнизон, хөй санныг артиллерия, танк камгалап турган. Белоруссияның ушку фронтузунуң командылалы Дээди Кол командылакчының айтыышкынын ёзугаар хоорайда дайзыннарны узуткаарының планын ажылдап кылган. Орта белеткелди баш бүрүнгаар чоруткан.

Кенигсберг шивээзин штурмнаар артиллериялар, танкылар, чадаг шериг болгаш өске-даа кезектер боттарының айыткан туруштарын ээлепкен. Александр Ткачев сугларның расчеду хоорайның мурнуу талазындан шаап халдап кирер шериг кезектериниң аразынга кирген.

1945 чылдың апрель 6-да эртенгиниң 10 шак 30 минутада шивээни штурмнап эгелээн. Хоорайның соңгу болгаш мурнуу талаларындан артиллерияның база танкыларның деткимчези-биле дайынчылар шиитпирлиг шавар халдаашкынче кирипкен.

Кызыл Армияның күчүлүг согуушкунунга харыы бээр дээш дайзын калчаалыы-биле боолап турган.

Дайзынның сарыдтары мыраңай ырак эвесте, каш-ла метр черде частып, октар баш кедези-биле кыйыг-часпар чокка сыгайнып ужугуп эртип турда, Ткачев болгаш ооң эштери дайзынга удур демиселди бине-даа кошкатпаан. Ол үеде Александр артиллериядан үш метр хире ырай бээр аразында ырак эвес черге чазылган сарыдтың довураа ооң оргазын орта кагарга, доңгая кээп дүшкен.

Николай Тутыкин эжинге дайзынның огу дээпкен деп бодааш, дорзан-на барып сегирип алгаш, айтырган:

— Канчап бардың, Саша? Бажын ковайтып келгеш, холдарын, буттарын ол шимчедип көргеш:

— Аңаа-дыр мен—дээн.

Баштайгы хүнде совет дайынчылар 3—4 километр бурунгаарлаан. Кенигсбергтиң чоок кавызында 15 чурттакчылыг суурларны эжелекчилерден хостаан, хоорайның 102 кварталын ээлеп алган.

Апрель 7-де шавар халдаашкынны уламчылааш, 130 квартал хостаан, немецтерниң камгалалын буза шапкан. Апрель 8-те шивээниң соңгу болгаш мурнуу темазындан шаап халдап кирген шериглер хоорайның барыын талазынга үткүжүп келгеш, Кенигсбергти камгалаан немец-фашистерниң шериглерин бүзээлээрин дооскан. Совет дайынчыларның күчүлүг согуушкунунга шыдашпаан дайзынның шериглери апрель 9-та дужуп берген.

Кенигсбергти штурмнааны совет дайынчыларның шериг мергежилиниң бедиин көргүскен. Ооң планын Совет Эвилелиниң Маршалы А. М. Василевскийниң удуртулгазы-биле ажылдап кылган болгаш ону совет дайынчылар алдарлыы-биле боттандырган. Операцияны дүрген белеткээни, бодамчалыы, бүгү талалыы, шеригниң янзы-бүрү кезектерин — чадаг шеригни, танкыны, артиллерияны, ужар чүүлдү, инженер шериглерин билдилиг ажыглааны, кудумчу дайынын чорударының бедик мергежилдии өскелеринден онза ылгалдыг болган. Кенигсбергти хостааны Пруссияның милитаризмин узуткаан болгаш Чөөн Пруссияга дайзынның улуг бөлүүн чок кылырынга совет дайынчыларга таарымчалыг байдалды тургускан. Коммунистиг партияның кижизидилгени болгаш хей-адт киирген совет солдаттарның, офицерлерниң болгаш генералдарның депнээр чүве чок маадырлыын Кенигсберг штурму көргүскен, ынчангаш бо операция Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнде бир кол черни ээлеп турар.

Кенигсбергти (амгы Калининград) хостаарынга Иван Леонтьевтиң расчедунуң кежигүннери маадырлыы-биле демисежип турган, ийи чүс хире дайзынны узуткаан, элээн каш танкыларны өрттедир болгаш саадан үндүр аткан.

Шивээни болгаш хоорайны штурмнаарынга, ону хостаарынга онза шылгараан хөй санныг солдаттарны, офицерлерни ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан. Аңаа дайынчы Александр Михеевич Ткачев Алдар орденниң үшкү чергези-биле шаңнаткан.

Оон соонда дайынчы адыгжы полкту Чехословакияже чорудупкан. Прагага турда дайын доозулган...

Дайын соонда Александр Ткачев 1950 чылга чедир Белоруссияга шериг албаны эртирип, бодунуң хамааты хүлээлгезин күүсеткен. Аңаа тургаш, шериг типографияга ажылдап, бо талазы-биле мергежилди чедип алган.

Александр Михеевич шериг албанындан халашкаш, ынак Тывазынче ээп келгеш, республика типографиязының парлаар цегинге ажылдап киргеш, амгы үеде мастерлеп ажылдавышаан. Бүдүрүлгениң хоочуну дыка хөй аныяктарны болуунуң мергежилинге өөреткен.

Дайынның, күш-ажылдың хоочунунуң хөрээн Алдар орденниң үшкү чергези, он хире медальдар каастап чоруур. Ол болза, ооң Төрээн чуртунуң мурнунга дайынчы, күш-ажылчы аты-хавыязын херечилеп турар.

Т. ХЕРТЕК.

СТАРТТАРЖЕ ҮНГЕННЕР

Чиик атлетикага хоорайның бирги чери дээш Кызылдың өөредилге черлериниң болгаш күш-ажылчы коллективтериниң командаларының аразында маргылдаа «Сайлык» кафениң чанында аңгы болуп эрткен.

Аңаа № 4 болгаш 1 профтехучилищелериниң, башкы училищезиниң, кодээ ажыл-агый, автоорук техникумнарының, пединститутуң, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, электри четкилериниң командалары киришкен.

Аныяк оолдар 3 километрниң дистанциязынга, эр улус 5 километрниң, 8 километрниң дистанцияларынга, херээженнер 2 километрниң, аныяк уруглар 1 километрниң дистанциязынга киришкен.

№ 4 болгаш 1 профтехучилищелерниң, башкы училищезиниң спортчулары тиилелгени чедип алыр дээш чүткүлдүү-биле туржуп турганнар. Ол командалар эң хөй киржикчилерлиг болганнар.

3 километрниң дистанциязынга эр улус аразынга бирги черни Кызылдың электри станциязының спортчузу Э. Даваа, ийигизин № 4 профтехучилищеден К. Сагаачы, ушкузунде № 1 профтехучилищеден Ш. Кангат олар ээлээн. Аныяк оолдар аразынга шапкылдыг черлерни № 14 школаның болгаш № 4 профтехучилищениң спортчулары алганнар.

5 километрниң болгаш 8 километрниң дистанцияларынга маргылдаа солун болган. Маадаа № 1 профтехучилищеден Василий Маскыр баштайгы долгандырыгдан эгелээш-ле мурнай берип, финишче үнгүже темпизин чидирбейн келгеш, тиилекчи болган. Ийиги, ушкү черлерде электри четкилериниң Анатолий Дагба, Көдээ ажыл-агый техникумундан Ай-оол Окан-оол олар үнгеннер. 8 километрниң дистанциязынга пединститутуң спортчузу Алексей Осипов, Чырыдыышкын министерствозунуң спорт школазындан Станислав Лямин, № 1 профтехучилищеден Родион Маскыр олар тиилекчи болганнар. Бо узун дистанцияга улуг назылыг хоочун спортчулар электри четкилериниң ажылдакчызы Владимир Долгополов, педучилищеден музыка башкызы Василий Четвертаков база киришкен болгаш күш-культураны, спортту пропагандалаарынга киржилгези дээш оларга хүндүлел бижиктерин тывыскан.

Команда аайы-биле бирги черни № 1 профтехучилищениң командазы алган. Пединститутуң спортчулары ийиги, башкы училищезиниң командазы ушкү черни алыр эргелиг болганнар.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: массалыг чарыш үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТВ

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Тоолдуң аалчылары». 10.35 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес». 11.35—11.40 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Док. телефильмнер. 15.20— Киноочерк — «Танзания». 15.45 — Концерт. 16.00 — Шевер холдар. 16.30 — «Эльбага дашгыраж». 17.00 — «Хөглүг нота-жыгаштар». 17.15 — «...Ол аалы болгаш оон-даа улуг назы», 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. 18.30— Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.25 — Эртем болгаш амыдырал. 19.55 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга: «Стратегия Победы». 11-ги фильм— «Европаны хостааны». 2-ги кезээ. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.35 — Док. телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—01.30 — Хоккейге делегей чемпионады —Швеция биле ЧССР-ниң командалары ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 4-кү класс. 8.55 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15; 12.40 —Испан дыл. 10.05—ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 11.00 — Тележурнал. 11.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.10 — Физика. 7-ги класс. 13.10 — М. М. Пришвинниң чогаалдарындан. 13.55 —«Боолуг кижи». Уран-чечен фильм. 15.25—15.30 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Школа амыдыралы». 18.45 —Уругларга фильм. 19.05 —«Азия товү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Е. Станкович. «Папоротник чечээ». Опера. 20.45 —Классиктиг хүрешке Европа чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Наше призвание». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.50—23.25 — Концерт.

Агаар

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге хар холумактыг чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың хүргени секундада 9—14 метр, күштелгенде 20 метр чедер.

Дүне 0—5 градус, чамдык районнарга 10 градус чедир соор. Хүндүс 7—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Действуй по обстановке!» 9.30, 14.30. «Победа» 11.20, 16.20, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультсборник № 3 9.30. «Чужая пятёрка» 10.50, 15.00. «Я за тебя отвечаю» 13.10, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Полоса препятствий» 15.50, 16.40, 18.20, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Невезучие» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Африканец» 18.00, 20.00 шактарда.

Шын. Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегер тургузуг килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чедерин баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3100.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00088.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 97 (12787) | 1985 чылдың апрель 26, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

Колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары! Чер ажылының эртемге үндезилээн системазын улам идепкейлиг нептередиңер! Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң туруштуг чоруун бедидеринге мелиорацияның аргаларын улам долу ажыглаңар!

Тарааны, техниктиг болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын бүдүрерин көвүдедиңер!

Часкы хову ажылдарын эки организастыг болгаш бедик шынарлыг чорудаал!

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Мал ажылының чем баазазын быжыглап, оон продуктулуун бедидиңер!

Эът, сүт, чуурга, дүк бүдүрерин көвүдедиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ

ХЛЕБТИҢ ЧААГАЙ ЧЫДЫ

Чадааның хлеб заводунуң бичежек бажыңның чаны-биле эртен-даа, дүъште-даа, дүне-даа эртерге, оон хлебтиң чаагай чыды келир. Мында чоннуң мурнунга бараан болур хүлээлгезин үнелеп билир, мергежилинге бердинген кижилер ажылдап турар.

Совет Тываның бүгү ажылчы чоннары-биле бир демей, коллективтиң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң партияның ээлчеглиг XXVII съездизин чыылдырарының болгаш ону белеткээр база эрттирери-биле холбашкан сорулгаларының дугайында шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп деткээш, салдынган сорулгаларны күүседири-биле шалыпчы ажылдаарын хүлээнген. Олар он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизинге, улуг Тиилелгениң 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка чыл эгезинден бээр идепкейлиг киришкен. Ооң уламындан бо чылдың бирги кварталында багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Коллектив эрткен үш айда 550 тонна хлеб-булочка кылыгларын херегленикчилерге бээр даалгазындан ажыр беш тоннаны берген. Ынчангаш Чадаана хоорайның, районнуң совхозтарын, интернаттарын, школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, столоваяларын хлеб, булочка кылыглары-биле үзүктел чок хандырып турар.

Бүдүрүлге мурнунда хожудангай турганындан мурнакчыларының санынга кирген. Заводтуң дирекциязы, партия эге организациязы, профэвилел комитеди болгаш өске-даа хой-ниити организациялары күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, организастыг чорукту экижидип, камналга-хумагалал дээш демиселди күштелдирген. Ол ышкаш мында хой-ниити организацияларының ажыл-чорудулгазын идепкейжиткен. Ылаңгыя улусчу контроль бөлүү электри энергиязын, оваар чүүлду, материалдарны шын, хумагалыг чарыгдаарынче, продукцияның шынарын экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып, ону чедип ап турар.

Коллективте планныг онаалдаларын үргүлчү ажыр күүседип, үндүрген продукциязының шынарын экижидер дээш шалыпчы ажылдап турарларның саны көвүдеп орар. Социалистиг чарышка цех мастери Оңдар Анчымаа, ээлчег мастери Людмила Ооржак, ажылчыннар Мария Кара-Сал, Нина Түлүш, Татьяна Павлова, одакчы Владимир Дажы болгаш өскелер-даа чаңгыс удаа эвес тиилекчи болуп келген. Заводта ниитизи-биле планныг онаалдаларын күүсетпес, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилер ховартаан.

Хлеб заводунуң ажыл-ишчилери бо хүннерде СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш күш-ажылчы маргылдааны улам калбартып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер, сагылга-чурумун быжыглаар дээш ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: экспедитор Галина Ховалыг, технолог Нина Ооржак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ ХАРЫЫЛААР

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев «СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин чыылдырарының болгаш ону белеткээн база эрттирери-биле холбашкан сорулгаларының дугайында» илеткелди кылган. Партияның ээлчеглиг съездизинге белеткелдиң кол-кол сорулгаларын мында айыткан, ылаңгыя совет кижиниң амыдыралының деңнелин бедидеринче улуг кичээнгейни салган.

Социал амыдыралга хамы өскерлиишкиннер болган. Күш-ажылдың кижизи төөгүде бир-ле дугаар бодунуң чуртунуң ээзи, бодунуң салым-чолунуң болдурукчузы апарган деп М. С. Горбачевтуң илеткелинде айыткан.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннарның амыдыралының деңнелин бедидери-биле каш-даа улуг сорулгаларны он бирги беш чылда салган, он ийиги беш чылда оон-даа хемчээлдиг улуг ажыл-херекти кылырын СЭКП ТК-ның Пленуму демдеглээн. Ынчангаш оларны илеткелде тодаргай айыткан.

Партияның кижи дугайында ала сагыш човаашкынынга харыы кылдыр база СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыры-биле бистиң ферманың ажыл-ишчилери сүт бүдүрерин көвүдедир дээш бүгү-ле хемчеглерни ап турган, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде, алды ай эрте күүседир бедиткен хүлээлгени өөскүдүп чаа алган.

Бирги ээлчегде инектерниң ажаалдазын, чемгериишкинин экижиткен. Саар инектерге рацион ёзугаар комбикормуну силосту, сигенни берип турар. Суггарылганы шын организастаан. Ооң уламындан сүт саалдазы өскен, бир инектен хүнде ортумаа-биле 9,3 кг сүттү саап ап турар бис. Ол бистиң байдалывыска багай эвес көргүзүг. Ынчангаш күрүнеге хүнде ийи тонна хире сүттү садып турар. Он бирги беш чылдың планныг онаалдазындан 150 тонна сүттү күрүнеге садары арткан. Ону бо чылдың бирги чартылында күүседиринге долу шиитпирлиг бис.

Бо фермага бүгү назынымда ажылдап келдим, ам пенсиялай бердим. Ынчалза-даа ынаак ажылымны каар хөңнүм чок болган. Чылдың-на багай эвес түңнелдерлиг болуп келдим. Бо чылын бир инектен 2 муң килограмм сүттү саап аарын хүлээнгеш, бирги кварталда бир инектен 555 кг сүттү саап алгаш, фермага бирги черни ээледим. СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле шалыпчы ажылдап тургаш, хүлээлгемни ажыр күүседир мен.

А. ИРГИТ,
Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының саанчызы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи.

Часкы хүн чылды чемгерер

ЧЭЭРБИ БЕШТЕ ДООСКАН

ХАЙЫРАКАН (ТЕЛЕФОН-БИЛЕ). «Улуг-Хая» совхозтуң тарылга шөлдеринде часкы ажылдар тулук. Хову-трактор бригадаларының төңнеринде механизаторлар шаңда-ла чеде берген. Олар аңаа тракторларны болгаш кожуг машиналарын эдиктирип, шенеп, он бирги беш чылдың доозукчу чылының часкы ажылдарынче кириптеринге сеткигү белеткелди доосканнар.

Совхозтуң Арыг-Бажы салбырында Дыртык-Кара Болат-оол болгаш Хайыракан салбырында Михаил Малбык-оол удурткан хову-трактор бригадаларында шык базырышкыны эгелей берген. Бо хүннерде ук ажылда он алды агрегат ажылдап турар. Планда көрдүнген 4090 гектар черниң дең кезииниң шыгы дүгүнге чедир базыртынган. Механизаторлар ук ажылды апрельдиң 25-ке чедир доосkaш, социалистиг чарышты улам шапкынчыткаңнар.

Н. БАЛЧЫЙ-ООЛ.
«Улуг-Хая» совхозтуң директору.

* * *

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң № 2 хову-трактор бригадазының механизаторлары хову ажылдарынче организастыг-биле кирген. Олар бо чазын Арыскан салбырының хову шөлдеринде 1241 гектар шөлдүң шыгын базырып ынныртээр, 354 гектар күзүн чаштырган көк-тарааның бок үнүштерин арыглап аштаар сорулгалыглар.

Шык базырып ынныртээринче кирген баштайгы дөрт агрегат туруушкун чок, дең-дескик ажылдааның түңнелинде ол ажылды алды хүн дургузунда доосkan. Амгы үеде кол кичээнгейни суггарылга ажылынче угландырган. Хоочун механизатор коммунист Мичир-оол Сырбыкайга удурткан суггатчы звенонуң кежигүннери Көктуг-Алаактың шык сигенниниң шөлүн суггарган.

Тараа, картофель болгаш турнепс тарыыр шөлдерниң даштарын арыглап, аштаар бир звенону тургускан. Звено Калбак-Чыраа деп черде 45 гектар картофель олуртур шөлдүң дажын аштап доосkaш, бо хүннерде Инек-Дашта турнепс аңгызының ашталгазын уламчылап турар.

Ховунуң ажыл-ишчилери столовая, чурттаар бажың-биле хандыртынган. Хоочун поварлар Ганна Биче-оол биле Александра Шивит-оол механизаторларны амданныг аъш-чем-биле чемгерип, тарылга сезонунга идепкейлиг киржип кирипкеннер.

Т. ОЧУР-ООЛ.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ КҮҮСЕДИРЛЕР

Кызылдың аъш-чем барааннар садыының албан-хаакчылары, специалистери, садыгжылары конторазының залынга долдур чыглып келген. СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленумунуң эрткениинге холбаштыр база маадыр-хоорайлар Москваның, Ленинградтың, Волгоградтың бүдүрүлгелериниң, организацияларының коллективтериниң улуг Тиилелгениң 40 чылынга турраскааткан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги бо чылдың май 4-те эрттирер дугайында эгелээшкиниң деткиири-биле байырлыг митингиге коллектив чыглып келгени ол. Ында парторганизация секретары Н. М. Гуркина митингини ажыткаш, садыгның юризи М. И. Удуракинге сөс берген. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң аңаа илеткелиниң дугайында ол чыылганнарга чугаалаан. Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги май 4-те эрттирерин коллектив деткип, ол хүн субботникче организастыг үнериниң дугайында аъш-чем садыының каттышкыышкыннарының коллективтери боттарының хуралдарынга шиитпирлээнин база дыңнаткан.

Профэвилелдиң каттышкан комитединиң даргазы О. Н. Шарыпова, садыгның директору М. Р. Еремцова олар санал берген. СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга ээ М. С. Горбачевтуң илеткелинде кирген чүүлдер, сорулгалар бүгү коллективти сорук кирип турарын чугаалааннар. Партияның XXVII съездизинге уткуштур база Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга турраскаадып, коллективтерниң алганы бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш, кижениишкиниң ажылдаарынче кыйгырганнар.

Кызылдың аъш-чем барааннар садыының мурнакчы коллективи мурнундагы социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, улам бедиткен хүлээлгелерни алган.

Барааның үүрмектеп садазының чыл планын декабрь 29-та (мурнунда көрдүнгенинден бир хүн эрте), а беш чыл планын декабрь 28-те (база бир хүн эрте кылдыр эде көрген) күүседирин шиитпирлээннер.

Ийи хүн халас ажылдаарын болгаш аңаа ажылдап алган шалының совет тайбың фондузунче шилчидерин көргенмер.

Бараан саарылгазын улам көвүдедир, планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир сорулга-биле бо чылын 20 санныг (мурнунда 18 турган) ярмаркаларны, базарларны, делгелге-садыгларны 30 чедир (мурнунда көрдүнгени 28) организастаарын хүлээнгеннер.

Аъш-чем магазиннериниң каттышкышкыннарының садыгның коллективтери ол хүн магазиннериниң, складтарының үүрмек септелгезин кылып, аштап-арыглап, часкы, чайгы садыглаашкын сезонунга белеткелди чорударлар.

Н. ООРЖАК.

ПЛАНЫН НОЯБРЬ 7-ДЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң «СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин чыылдырарының болгаш ону белеткээри база эрттирери-биле холбашкан сорулгаларының дугайында» СЭКП ТК-ның Пленумунга илеткелин болгаш партия Төп Комитединиң Пленумунуң бо талазы-биле хүлээп алган доктаалын таныжар, бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, партияның ээлчеглиг съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур база чаа он ийиги беш чылда ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш чаа бедиткен немелде хүлээлгелерни алырынга турраскааткан митингилер республиканың чер болганда эгелээн.

«Тыва септелге тудуг» трестиң «Тудуг кезектери болгаш конструкциялар» заводунга болган митингиге хөй кижи киришкен. Заводтуң директору В. А. Попов митингини ажыдып тура мынча дээн:

— Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бо чылдың апрель 23-те болган Пленумунга партияның ээлчеглиг съездизин чыылдырар, ону белеткээри болгаш эрттирери-биле холбашкан сорулгаларны чугаалажып көргенин бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери билир болгай. Организастыг, экономиктиг болгаш социал курлавырларны ажыглаалга киирер, бирги ээлчегде кижи күжүн идепкейжидер, кижи бүрүзү бодунуң ажылдаар черинге ак сеткилдиг болгаш бүрүн бедимчелиг ажылдаан турарын чедип ап, харысалганы болгаш сагылга-чурумну бедидер, шынар болгаш база катап шынар — бөгүнгү бистиң лозунувус ол болур ужурлуг — деп. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелинде чугаалаан чүүлдер бистерге бүрүн хамаарылгалыг. Ынчангаш бүдүрүп үндүрүп турар продукциявыстың шынарын бүгү хемчег-биле бедидери — кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези бооп турар. Ажылдың участок бүрүзүнге күш-ажылды шын организастап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, сагылга-чурумну быжыглаар ужурлуг бис.

Чазаныкчыларның бот-орулга-чарылгалыг бригадазының бригадири Ю. Монахов, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутады мурнакчы чазаныкчы А. Сычкин митингиге чүве чугаалааш, СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын чүүлдүгзүнүп деткээш, доозукчу чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирин хүлээнгеннер.

СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизин төлептиг ажыл-иш-биле уткуур дээш доозукчу чылдың планныг онаалдаларын декабрь 20-де, беш чыл планын ноябрь 7-де күүседир деп чаа бедиткен хүлээлгени заводтуң ажыл-ишчилери алган.

Бистиң корр.

АРГАЛАРЫВЫС БАР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле «Тыва септелге тудуг» трестиң Эрзинде септелге-тудуг участогунуң коллективи боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш коллективтиң ажыл-ишчилериниң күш-ажылын шын организастап, сагылга-чурумну быжыглап, чарышты дээштиг, бүдүдеге билдингир кылдыр организастап келгенивистиң түңнелинде бо хүннерде май айының үлүүнге кирипттир ажылдап турар бис.

Чыл эгезинден эгелээш ажылдың темпизин кудулатпайн тургаш, баштайгы ийи айларның планныг даалгаларын чер-чер Советтеринге соңгулдалар хүнүн таварыштыр күүсеткеш, партия райкомунга болгаш улус депутаттарының район Совединиң күүскомунга рапорттадывыс. Бирги кварталдың планы база-ла хуусаа бетинде күүсеттинген. Ийи аал иштин чурттаар бир бажыңны тудуп, ажыглалга кирдивис.

Планныг онаалдаларны күүседиринге социалистиг чарыш улуг рольду ойнап турар. Ынчангаш чарыштың дээштиг болурунче, оон түңнелдери коллективтиң кежигүн бүрүзүнге билдингген турары-биле ону ай, квартал санында түңнеп, мурнакчыларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп турарывыс ажылывыска дегүм-даа, кылган үүле бүдүнгүр-даа болуп турар.

Хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг тудугжу Додук Бады-Мөңгениң бригадазының тудугжулары социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Хоочун тудугжулар Чымба Чамзырың, Валерий Саидак боттарының байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип, оларны тудугжунуң нарын мергежилинге улуг соңуургал-биле өөредип турар. Олар аныяктарын дагдыныкчызы хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар. Бо хоочуннарның тудугжунуң мергежилинге өөредип каан өөреникчилери В. Куулар, С. Самбуу эм бригадирге чедир депшээн болгаш удуртуп турар бригадаларының ажылын билдилиг башкарып турар. Аныяк тудугжулар В. Хомушку, Д. Дажымба, А. Баадыр мурнакчылар апарганынга дагдыныкчылары чоргаарланып чоруур.

Удуртукчуга сөс

Кылып турар тудуувустуң шынарынче болгаш материалдарны камнап алырынче кичээнгейни угландырган бис. Эрткен чылын туткан дөрт бажыңывыстың ужу «эки» демдекке дужааттынганы багай эвес көргүзүг деп санап болур. Дилиг материалдарын, түүйбү, цемент камнап алыр талазы-биле эрткен чылын камналгавыс база-ла шору болган. Экономиктиг өөредилгениң дыңнакчыларынга болгаш ажылчыннарга камналга база хумагалал дугайында хөйну таныштырып, боттарывыстың ажылывыстан тодаргай чижектерни көргүзүп турар бис. Чылдың ийи хүнүнде камнап алган материалдар-биле ажылдаарынга тудугжулар белеткенип, артык чарыгдалдар кылбайн, камналгаже кол кичээнгейни салган.

Тудугжу кадрларны быжыглаар айтырыгже онза кичээнгей угланган. Бедик мергежилдиг кадрларны быжыглап алырынга септелге-тудуг участогунга райкүүском дузазы көргүзүп турарынга өөрүп турар бис. Уруглар албан черлеринге тудугжуларның уругларын тургузарынга, тудугжуларны чурттаар бажың-балгат-биле хандырарынга районнуң совет органнары дуза кадып турарының ачызында тудугжу кадрларның ажылдан үнер, кирер чоруу сөөлгү чылдарда кызырылган. Чүгле сөөлгү ийи чылда безин тудугжуларның чеди өг-бүлезин чаа бажыңнарже көжүп киргилээн болгаш чурттаалга шөлүн улгаттырган.

Бистиң ажылывыста чамдык чедишкиннер бар-даа болза, чедир кылдывмаан, кичээнгей салыр ужурлуг айтырыглар хөй. Тудугга кол-ла хереглеттинер тудуг материалдары болур шифер болгаш кургаг штукатурка-биле хандырылгавыс багай. Ол материалдар «Тыва септелге тудуг» трестиң баазазындан кээп турар. Бо тудуг материалдарын сөөртүп алыр машина-техника база чедишпес. Бисте берип каан ийи машина чугле «от эдилээн» деп чугаалап болур. Олар бо-ла үрелип каар. Септеп-селип алыр дээрге, артык кезектер ол тывылбас.

Тудуг кылып турар материалдарывыстың шынарының дугайында каш сөс чугаалаксап турар кижи мен. Сөөлгү үеде бисте кээп турар кургаг штукатуркаларның шынары дыка багай. Ону хол-биле чүдүрүп, дужуруп турда-ла сына бээр. Кышкы үеде аразы чыпшына доңа берген болур. Ындыг штукатурканы чылыг черге киирип кээрге, өдер, чугайлаарга чутай ол чыпшынмас. Сөөлгү үеде ыяш бажыңнарны туткан соонда ооң даштын харыылдаа каан манза-биле шеверлээр апарган. Бажыңның хавазының олурарынга ол шаптыктыг. Ынчангаш чаа туткан бажыңнарның соок болур чоруу-даа ында.

Тудугнуң база бир шынары иштики шеверлел ажылдарында хамааржыр. Иштики шеверлел ажылдарын кылыр бедик мергежилдиг кижилер чок бооп турарындан ол ажылды таварышкан-на кижилерге кылдыртырга шынарының багай боор тураы ында. Ынчаар кылган ажылдарны катап эде кылыр, оон база катап комиссия көөр чоруктар бар. Профтехучилищелерге тудугжунуң мергежилин чедип алган аныяктар бистиң районда чок деп болбас. Ынчалза-даа олар улус ажыл-агыйының өске адырларында ажылдап турар. Бир эвес оларны тудугга ажылдаар кылдыр мобилизастап, турум ажыл-биле хандырар болза, тудугнуң шынарызаа эки болуру чугаажок.

Көдээ чурттакчылыг суурларга чаа кварталдарны тударының төлевилел планын ажылдап кылырда, дузалал ажыл-агыйын тудуп болгу дег участоктуң шөлүн элээн делгем кылза, эки деп санап турар бис. Эрзин суурда чаа туттунуп турар кварталдың төлевилели маңаа хамааржыр. Чурттакчыларның-даа саналы ындыг.

Маңаа база бир мындыг чижекти киирер бодап турар мен. Капитал септелге кылырда төлевилел сметазы чок, көрдүнген акша-хөреңгизи чок чамдык чагыкчылар чайын септелге кидин тулук чоруп турар үеде кээп «девидеп маңнажыр», «ону, мону кылып бериңер» деп дилег кылгаш, туруптар чоруктар амдаа бар. Ону моон соңгаар болдурбас болза эки. Шак ындыг чорук планныг онаалдаларны күүседиринге, херек тудуг материалдарын бод удур тыптынып алырынга шаптыктап, объектилерни дужаар хуусаазында дужаарын саададып, ажылды далаш, шынар чок кылыр чорукка чедирер. Ындыг организацияларга районнуң улус өөредилге, культура килдистери, район эмнелгези хамааржыр.

Ажылда бар боор турар үстүнде айыттынган четпестерни чогуур үезинде чайладып аптар болза, планныг даалгаларывысты болгаш социалистиг хүлээлгелеривисти чедиишкинниг күүседип болурунуң аргалары бисте бар.

СЭКП Төп Комитединиң бо чылдың апрель 23-те болган Пленумунуң материалдарында харыысалга болгаш сагылга-чурум, организастыг чорук, экономиктиг болгаш социал курлавырларны ажыглаалга киирер, шынар болгаш база катап шынар дугайында айыттканын бистиң тудугжуларывыс чүүлдүгзүнүп деткээн болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни эде көрген.

С. ХАЙЫН,
септелге-тудуг участогунуң начальниги.

Л. И. Солун-оолга «РСФСР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет театр уран чүүлүнүң талазы-биле ачы хавыязы дээш Тыва хөгжүм-шии театрының артизи Люкдун Ирговиич Солун-оолга «РСФСР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
Х. НЕШКОВ.

Москва, 1985 чылдың апрель 23.

Быжыг сагылга-чурум дээш

ТОДАРГАЙ ХЕМЧЕГЛЕР ТҮҢНЕЛДИГ

Тываның автосепелге заводунуң коллективи совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылынга, партияның XXVII съездизинге уткуштур бедиткен хүлээлгелерин алган, оларны боттандырары дээш ажылдап турар. Хүлээлгелериниң аразында пландан ажыр беш муң рубльдиң продукциязын бүдүрери, 2 тонна металлды, 25 муң киловатт-шак электри энергиязын, 3 кубометр ыяш материалдарын, өске-даа курлавырларны камнап алыры, ооң ачызында камнап алган материалдар-биле ийи хүнде ажылдаары көрдүнген.

Коллективтиң мурнунда салдынган сорулгалар улуг дээрзи билдингир. Ону чедиишкинниг боттандырар дээш заводтуң дирекциязы, мында партия, профэвилел болгаш хөй-ниити организациялары организастыг, масса-политиктиг ажылды чыл эгезинден тура күштелдирип келген. Участоктарның, цехтерниң, бригадаларның социалистиг хүлээлгелерин чарапты бижип дерээш көскү черлерде астылаан. Ында кол көргүзүглер кылдыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, продукцияның шынарын экижидери, камналганы күштелдирери, сагылга-чурумну хүн бүрүде быжыглаарын көрүп турар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин ай, квартал айы-биле түңнээш, көргүзүг самбыразынга дарый чырыдып турары чанчылчаан.

Участоктар аразынга социалистиг чарышка тиилекчи болган коллективке заводтуң администрациязының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының шилчиир кызыл тугун болгаш акша шаңналын тыпсып турар. Цехтер, бригадаларның социалистиг чарыжының тиилекчилеринге шилчиир вымпелди болгаш акша шаңналын бир кижиге онаашкы 10 рубль түңнүг кылдыр тыпсыры чанчыл болган.

— Заводтуң тус-тус бригада, цех, участок коллективтериниң айы-биле эң эки сагылга-чурум, камналгалыг чорук дээш шимчээшкини амгы үеде улам калбарган. Бүдүрүлгениң планының күүселдези быжыг корум-чурумдан, ажылчын бүрүзүнүң ажылдаар туружунга бедик харыысалгалыг болурундан хамааржыр, ынчангаш ажыл шагы үзерлер, арага-дарыга сундулугаар-биле демиселди күштелдирип турар бис —деп, партия эге организациязының секретары Екатерина Николаевна Балабанова чугаалады. Ол демиселге Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуну, чазактың өске-даа доктаал-саавырларын ажыглап турар бис.

Ооң бадыткалы кылдыр чамдык сан-чурагайларны киирип болур. 1984 чылда ажыл хүнү үзүп, чурум үрээн 28 кижи ниитизи-биле шөлээзинден 109 хүнну, бо чылдың үш айында 7 кижи 17 хүнну казыткан. Сагылга-чурум үрээннерге хамааржыр оларны эвээш шалыңныг ажылче шилчидерин база ажыглап турар. Ындыг хемчегге бо чылдың эгезинден 6 кижи таварышкан. Эрткен чылын элээн каш кижи чурум үрээш, ажылга харыысалга чок, арага-дары ижип, ажыл шагы үскен дээш ажылдан үндүрткен. 48 кижиниң херээн профэвилел комитединге профилактика чөвүлелинге чугаалажып, чамдызының херээн эш хүү судунче шилчиткен. Бо чылын сагылга-чурумга хамаарышкан чылдагааннар-биле 40 кижиниң вемелде шаңнал акша алыр эргезин казаан. Азы олар бригадага керээзиниң, социалистиг чарыштың негелделерин күүсетпээни дээш шаңналын оксунганнар.

Ниитизи-биле кижизидилге ажылын заводта күштелдирип келгени тодаргай түңнелдерлиг. Завод бирги кварталдың планныг даалгаларын эки күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү көрдүнгенинден 3,1 хуу өскен, продукция бүдүрериниң планы 103 хуу күүсеттинген. Беш участоктуң 4-ү планныг даалгаларын бүгү көргүзүглер айы-биле ажыр күүсеткилээн. Механика участогу социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Участок бүдүрүлге планын 112 хуу күүсеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 17 хуу өскен. Ооң мастери Сергей Ховалыгович Доржу 15 станок ажылчыннары барык шуптузу шалыпчы ажылдап турарын айыткан. Участоктуң ажылчыннары чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажылче хаара туттунган. Ында «КамАЗ»-тарга артык кезектер белеткеп кылырын шиңгээткен.

Бригадалар аразында социалистиг чарышка Константин Тимофеевич Кукаринниң удурткан коллективи бирги черже үнген. Олар автобус кузовтарын септеп турар. Хөй эвес кижилиг ол коллектив бирги кварталда 5 автобус септээр планын ажыр күүседип, 7 автобусту долу септээн. Ооң ачызында пландан ажыр 6 муң рубльдиң септелге ажылдарын кылган. К. Т. Кукарин боду ам 1987 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Заводтуң коллективи сагылга-чурумну улам экижидер талазы-биле хемчеглерин моон соңгаар-даа күштелдирип, бүдүрүлгениң планныг даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседир дээш, келир беш чылда чедиишкинниг ажылдаарынга магадылалды тургузары дээш шудургу ажылдап турар.

Б. МААДЫ.

СЕКРЕТАРЬ

Кижи эки чүвени кайгап, магадаар эвес, харын-даа ону бүдүрүп билир ужурлуг. Бо одуругларны «Чаа орук» совхозтуң Кочетов аттыг СБФ-зинде учётчик коммунист Билзетмаа Азырвага долузу-биле хамааржыр хеп болаар мен.

Билзетмаа Монгушова сүт-бараан фермазынга барык он ийи чыл дургузунда учётчиктеп, хожудангай турган коллективти мурнакчыларның одуруунче моондиен шыдаан.

Билзетмаа Азырваның организакчы, кижилер-биле ажылдап билир мөзү-шынары беш чыл бурунгаар ону фермада партия эге организациязының секретарынга соңгаан соолунде илерей келген.

Фермада партия эге организациязы «Чаа орук» совхозтуң партиомунга хамаарышкан эге организацияларда эки ажылдыг деп санадып келген. Бо эге организацияның учётунда партияның беш кежигүнү, партия кежигүнүнге ийи кандидат бижтаан турар. Эге организацияның күжү мында коммунистерниң санында эвес, а ажылдың дээштиинде, үре-түңнелдерлиинде. Эге организацияда партия хуралдарының ужур-дузазы бедип, кижизидикчи салдары күштелген. Партия хуралдарын план ёзугаар ай санында эрттирип турар. Аңаа хүнүн чугула айтырыгларын чугаалажып, эрткен хуралдарның шиитпирлериниң күүселдезин пункт аайы-биле коммунистерге дыңнадыры чурумчаан. Бир эвес ол күүсеттинмээн болза, кымның буруузу-биле болдунганын ыяк тодарадып турар. Коммунистерниң отчёттарын хуралдарга доктаамал дыңнап турары эге организацияның ажылының бир эки талазы. Хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң отчёттарын, информацияларын база дыңнаарын практикалап келген. Партия хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин ылап-ла чедип алырынга эге организация секретарының организакчы чорук көскү болуп турар.

Ферманың хоочун саанчылары В. Чурук, И. Бойдаан олар аныяктарның дагдыныкчылары, оларга боттарының арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турар. Ол мыкаш саанчылар Бады-Хоо Даңдаа, С. Савы-Маадыр, И. Арапчыр чылдан чылче социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп, кызымаккай ажылдап турар.

Бо бүгүнүң түңнелинде Кочетов аттыг сүт-бараан фермазы эрткен чылдарда районнуң сүт-бараан фермаларының аразында шилчиир кызыл тукту чаңгыс эвес удаа чаалап алтыаан. Он бирги беш чылдың дөрт чылдарында күрүнеге сүт садар планын 97 тонна ажыр күүседип, беш чылдың планын күүседиринин быжыг магадылалын тургузуп алган. А бо чылдың баштайгы кварталының планын ферма үс хуу күүсеткен.

Коллектив Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты тус-тус кижилер аразында организастаан.

К. КУУЛАР.

Эрзин району.

Тоора-Хем суурда «Колобок» уруглар ясли-садиинде повар Лина Менди-Баировна Дувендей үр чылдарда ак сеткилдиг ажылдап, коллективтиң хүндүткелин чедип алган. Повар чаштарга чиэм-бүрү амданныг чемнерни белеткеп берип турар.

ЧУРУКТА: повар Л. Дувендей.

Тожу районнуң амыдырал хандырылга комбинадының даараныга цегиинде Мария Хертековна Балчий 18 чыл иштинде ак сеткилдиг ажылдап турар. Байлак дуржулгалыг дааранмакчы арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турар.

ЧУРУКТА: М. Балчий аныяк дааранмакчы Валентина Чигжит-биле кады.

М. ТҮЛҮШТҮҢ фотолары.

Тиилелге 40

КУРЛАВЫРЖЕ ҮНЕРИ ЭРТЕ

Хоорайның өөредилге черлеринге, күш-ажылчы коллективтерге шериг-патриотчу темага болуп эртип турар хемчеглерге, хоорайга болгаш республикага спорттуң техниктиг база шериг-дузалал хевирлеринге судьялап ийикпе азы ДОСААФ обкомунуң тиринге бо-ла болур боодалга секцияларынга инструктор-методист болуп ажылдап чоруп турар кижини эпти-ле көөр бис. Ооң шимченгирин, сорулгазын чедип аар дээш кызымак чүткүлдүүн көрүп тура, ооң дайынның кадыг-дошкун 2,5 чылын чүктей эрткенинге, үш удаа балыглатканынга база 42 чыл күш-ажылчы стажының дертениин Төрээн чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаар ажыл-херек-биле холбап эрттиреринге бүзүрээр арга чок.

Чугаа Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, ДОСААФ Кызыл хоорай комитединиң даргазы Алексей Григорьевич Ефимов дугайында чоруп турар.

Бо чылын Алексей Григорьевич ийи юбилейни демдеглээр — Улуг Тиилелгениң 40 чылының бүгү улусчу байырлалы болгаш Тыва АССР-ниң камгалал ниитилелинге үзүктел чок 40 чыл ажылдааны.

А. Ефимов 1941 чылда ортумак школага өөредилгезин үскеш, фронт чоруткан улуг хазының оруун солуп, заводка ажылдаар ужурга таварышкан, а 1943 чылдың январь 1-ден эгелеп, 18 безин хар четпейн чыткаш, боду дайын шөлүнче эки тура-биле чоруткан.

Дайын чылдарында солдат салым-чол кижилерни бодунуң бодалы-биле туразында салбас турган. Ынчангаш Алексей башкы тевиште-ле Сталинград тулчуушкунунуң «хайнып пажынче» киир октадыпкан.

Аныяк солдат дайынчы сагыш четтиришкинин аңаа алган. Ооң соонда Курск тулчуушкуну, Белоруссияның болгаш Прибалтиканың девискээринге чидиг демисел, үш удаа балыгладыышкын база кызымаккай дайынчы күш-ажыл дээш Төрээн чурттуң алдарлыг шаңналдары...

— Мензэ эң-не тураскаалдыг болган шаңналдар «Сталинград камгалалы дээш», «Эрес-дидим чорук дээш», «Германияны ажып тиилээни дээш» деп медальдар чүве — деп, Алексей Григорьевич чугаалап олурду.

Биргизин, солдат амыдыралдың баштайгы дайынчы хүннеринде дидим тулушканы дээш, ийигизин — Белгород чоогунга «Парларның» шаап халдаашкынынга удур демиселге эрестиг болганы дээш, а сөөлгүзүн — Улуг Тиилелгениң бүгү ниити байырлалының хүннеринде алган.

1945 чылда шеригден халашкаш, курлавырда улуг сержант А. Г. Ефимов Тывага турум чурттаары-биле Красноярскиден Кызылче көжүп келген. Ол-ла чылдың декабрьда область чөвүлелиниң Осоавиахим шериг өөредилге килдизиниң улуг командир-инструкторы кылдыр томуйлаткан. Ооң соонда Сүт-Хөл, Кызыл райкомнарның камгалал ниитилелиниң даргазынга ажылдап чораан. 1955 чылдан эгелеп ДОСААФ Кызыл хоорай комитедин удуртуп, халаг чок ажылдап турар.

ДОСААФ обкомунуң президиум кежигүнү, партия эге организациязының секретары боор үр чылда ажылдап келген үезиниң дургузунда ол хоорайның аныяктарының ортузунга шериг-патриотчу кижизидилгеге, камгалал ниитилелдиң хоорай организациязының материал-техниктиг баазазы быжыгарынга болгаш сайзыраарынга, республикага боодалга спортунуң хөгжүлдезинге (Ол Тыва АССР-ниң боодалга спортунуң федерациязын чээрби ажыг чыл удуртуп турар) өскертиниг үлүүн киирип турар.

— Делегей байдалы дүвүренчиг турда, бистерниң, хоочуннарның, курлавырже үнери анс эрте-дир ийин,—деп, Алексей Григорьевич чугаалады. — Бистиң үлүүвүске онаашкан кадыг-берге шылгалданы ажыдувус, оларның урут-дарыы көрбес ужурлуг. Тайбыңның магадылалы — бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы арга-шиңгээзиниң шиңээ дег быжыы болур. Ындыг камгалал бистиң бүгү совет кижилерниң холунда.

Г. ВАЛЬКОВ,
ДОСААФ обкомунуң даргазының оралакчызы.

ЧУРУКТА: Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну А. Г. Ефимов.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ЧЕДИИШКИННЕРНИҢ ҮНЕР ДӨЗҮ

Кызылдың дааранылга фабриказы республиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Он бирги беш чылдың доозукчу чылын фабриканың коллективи база-ла күш-ажылчы чедиишкиннер-биле эгелеп, ажылдың темпизин кошкатпаан. Бирги кварталдың продукция сайгарарының болгаш бараанның продукция бүдүрериниң планнары 104,6 хуу кылдыр, күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге продукция сайгарарының хемчээли 4 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 102,8 хуу кылдыр боттанган.

Дааранылга фабриказы канчап үргүлчү деңнеди-дески ажылдап, канчап мурнакчыларның одуруун баштап турар болу бергенил?

— Ажыл шагын чөп ажыглап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче кол кичээнгейни углап турар бис. Ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты билдилиг организастаары, сагылга-чурумну күштелдирери, камналга чурумун сагыыры база бистиң кичээнгейивистиң төвүнде — деп, фабриканың директору Л. Киреева чугаалаан.

Продукцияның шынарын экижидеринче, чаа хевирниң модельдерин шиңгээдип алыринче доктаамал кичээнгей салдынып келген. Бо чылын 35 модельди шиңгээдип алыр. Бирги кварталда «Н» (чаа хеп) деп индекстиг продукцияны 120 муң рубль түңге бүдүрген. Бирги сорттуң кылыгларын продукцияның ниити хемчээлинден 97,4 хуу, азы планда көрдүнгенинден 0,4 хуу хөй болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге хеп дааранының технологиязын сайзыраңгайжыдары улуг идигин бээр, ооң ачызында күш-ажылдың чарыгдалдары эвээжээр. Фабрикада чаартыкчылар шимчээшкини ол херекти шиитпирлээринге эвээш эвес улуг хуузун киирген. Бирги кварталда чаартыкчылар 5 чаартыкчы саналды киирген болгаш ону шиңгээткениниң ачызында 1182 рубль түңнүг экономиктиг ажык алдынган.

Фабриканың технологтары Е. Шурова, М. Конуспаева, Т. Гусева, механиктер — Д. Артына, Т. Первушкина олар чогаадыкчы чүткүлдүг, идепкейлиг чаартыкчылар.

Социалистиг чарышты организастааны эки. Чарыштың түңнелдерин үндүрерде чүгле план күүселдезинче көрбейн, хөй-ниити ажылынга киржилгезин болгаш сагылга-чурумну база барымдаалаар. Коллективте 24 кижи он бирги беш чылдың хуусаа бетинде доозупкаш, он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар. Дааранынкчылар Раиса Сумба, Алена Намажап, белеткел цегиниң ажылчыны Наталья Чараш-оол болгаш өскелериниң-даа ажылдап турары эки, эш-өөрүнге үлегерлиг. Бригадалар аразында чарышка квартал түңнели-биле комсомолчу-аныяктарның № 1 бригадазы (мастери Л. Дартан-оол, бригадири Л. Старозубцева) шылгараан. № 3 бригаданың (мастери М. Конуспаева, бригадири Т. Артына) көргүзүглери база эки.

Социалистиг чарыштың кижизидикчи утка-шынары чүгле тиилекчилерни илередиринде эвес, а бүгү коллективти оларның деңнелинче өрү тыртарында деп чүвени фабриканың удуртулгазы, профэвилел комитеди эки билип турар. Коллективтиң чедиишкиннерниң бир чажыды ында.

Продукцияның шынарының дугайында чугаалап тура, дааранылга фабриказы продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын хоорайның бүдүрүлгелеринден эң баштай шиңгээдип алган дээрзин демдеглээри чугула. Үрей кылыр чорукту чок кылыр, эде кылыышкыннарны болдурбас дээш ажылдың түңнелдери эки. Бирги кварталда продукцияның 95,7 хуузун техниктиг контроль килдизиниң контролёрларынга бир дугаар хүлээткенинден дужааган.

Күш-ажылды организастаарын экижиткениниң ачызында эки түңнелдер келирн билдингир. Дааранылга фабриказында дециштелгелиг чаа арга—бригада керээзин ёзугаар ажылдаар ажылче ажылчыннарның 70 ажыг хуузу шилчээн. Шупту бригадаларда шалыңны күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалап төлеп турар. Ынчангаш ажылчыннарның эки түңнел көргүзүглер чедип алырынга сонуургалы улуг, сагылга-чурумнуң экижип турарының-даа чылдагааны ында.

Камналга талазы-биле кылыр ажылдар хөй. Фабриканың администрациязы бо талазы-биле хемчеглерни ап турар. Участок, цех бүрүзүнге электри энергиязын чарыгдаарының нормаларын айыткан, кол болгаш дузалал материалдарның чарыгдалының нормаларын тодарадыр ажылды чоруткан. Бригада, участок бүрүзүнде камналганың хуудаа саныы ажыткан.

Дааранылга фабриказының коллективи Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын, стахановчу шимчээшкинниң 50 чылын төлептиг уткуур, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир сорулганы бодунуң мурнунга салган. Бирги кварталдың түңнелдери— ол сорулгаларны күүседириниң магадылалы мында тургустунган деп тодаргай бадыткап турар.

Н. КУУЛАР.

ДЕМНИГ БРИГАДА

Бии-Хем районда «Хадын» совхозтуң хойжулары кыштаглаашкынны багай эвес эрттирген. Хадын хойжу бригадазының тос коданында ниитизи-биле бо хүннерге чедир 2260 хураган өзүп доругуп турар. Бригаданың хойжулары төрүүр чүс баш хойга онаашкыр ортумаа-биле 86 хураганны камгалап алган.

Хойжу К. Дамчай төрүүр 391 баш хоюндан 392 хураганны менди камгалап алган. Ол хоочун малчын Ч. Ооржак-биле социалистиг чарыштыг.

Хойжу бригаданың ажылчыны К. Дадар-оол хөй чыл улаштыр билдилиг-биле удуртуп келген. Демниг бо коллектив улуг Тиилелгениң 40 чылынга чедиишкинниг ужуражыр дээш кызып ажылдап турар.

С. ДАНГАА.

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

Ажыл-херээниң, амы-хуузунуң чоруунуң айы-биле дапашкан кижилер хоорайның кудумчуларынга такси доскан турарын бо-ла көөр бис. Бистерни айыткан черлеривисче чедирип турар такси чолаачыларының аразында херээженнер база бар. Оларның бирээзи — пассажир АТБ-зинге 22 чыл ажылдаан Мария Николаевна Сымчаан. Ооң башкарган кара өңнүг «Волгазынга» чаңгыс-даа катап олурган Кызылдың чурттакчылары болгаш аалчылары Мария Николаевнаның мергежилиниң бедиин, пассажирлер-биле эптиг, эвилелин сактып алыр боор деп бүзүрээр мен.

Чолаачы болуру берге. А такси башкарып, кижилер-биле ажылдаары харыысалгалыг, чүгле машина мунуп билиринден аңгыда, пассажирлерниң психологиязын база эки билир ужурлуг. Г. Сымчаан бодунуң шилип алган мергежилин тергиин эки шиңгээдип алган. Ол ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруун баштап турарларның бирээзи. Кылган ажылынга харыысалгалыг, кижилиг чолаачыны коллектив хүндүлээр, мактаар. Мария Николаевна Сымчаан «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, дипломнар, хүндүлүг бижиктер, өртектиг белектер-биле хөй удаа шаңнадып келген.

М. Сымчаан хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип келген. Ооң ажыл-ишчи шимнарларын болгаш кижизиг бүдүжүн эш-өөрү бедии-биле үнелеп, Кызыл хоорай Совединиң депутадынга соңгаан. Аңаа хей-ат кирген депутат-чолаачы он бирги беш чылды төлептиг доозар, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш, улам кызымак ажылдап турар.

О. ХЕЙМЕР-ООЛ.

ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР ДИЗЕ...

Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинат— республиканың улуг дээш үлетпүр бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ооң бүдүрүп турар продукциязы — тудугга өргежок чугула бажың тудар, чыып эптээр улуг панельдиг демир-бетон кылыглар. Шынарны хандырарының айтырыглары ылангыя бо бүдүрүлгеге күрүне стандарттарының негелделериниң эң бедик деңнелинге турар ужурлуг. Шынар талазы-биле үлегер-чижекти бо бүдүрүлге өске бүдүрүлгелерге көргүзер ужурлуг. Шынар чокта сан-түң турбас. Үениң негелдези-даа мындыг. Ынчалзажок «Тудуг кезектери» комбинатта ол негелделерни ырактада-ла чедир күүсетпейн турар.

Шынары багай продукцияны бүдүрүп үндүрүп турарының хөй санныг фактылары чоокта чаа комбинатка болуп эрткен шынар көрүлдезинден илерээн. Комбинатка кылган кылыгларның чүгле 42 хуузун эде кылыышкын чокка дужаап турар. Четпес чүүлдерни эде кылганының соонда 44 хуузу дужааттынып турар. Бо чылдың мартта чоруткан хыналдада үезинде көрген 53 демир-бетон панельдериниң шуптузун браактаан. Ооң ниити түңү 6400 рубль болган. Ооң кол-ла чылдагааны метрология дүрүмнерин болгаш нормаларын сагываанындан болган.

Кандыг-даа шите бүдүрерде хемчээл херек. Бажыңга үүрмек-даа, улуг-даа чүүлдү кылыр дээш баштай хемчеп, шыгаап көргеш, кезерин кезип каапкар бис. Ону колдуунда-ла «карак-биле» хемчээр чаңчылдыг бис. А кажан бүдүрүлгеге кезектер болгаш кылыглар бүдүрерде ону албан хемчээр апаар. Ол хемчээшкиннерни приборларның дузазы-биле чорудар. Ону шын сагывыр-ла болза, кылган кылыглар шынарлыг болур.

«Тудуг кезектери» комбинатта бар боор турар хемчээр херекселдериниң байдалы кудуу деңнелде тургустунган. Чамдык херекселдер шын эвес хемчээр болган. Технологтуг чурумну бүдүрүлге чорудулгазын, лабораторияга анализ эртерин сагывайн келгенниниң түңнелинде бо четпестерни болдурган. Таптыг чоп ажыглаар чүве болза, комбинатта хемчээр херекселдер четчир. Ол хөй-даа болза, оларны харыысалга чок ажыглап турар. «Чуртка хемчээлдерниң чаңгыс аай болурун хандырар дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1983 чылдың апрель 4-тегв № 273 доктаалын хажыдып, чогуур хуусаазында хынаттырбаан болгаш үрелик херекселдерни ажыглап турар. Комбинатта метрология албаны тургустунмаан болгаш хемчээр херекселдерин хынап, карактаар харыысалгалыг кижилерни томуйлаваан. Метрология талазы-биле дааныпкы дег документилерни комбинаттан тывары берге.

Үзүнүн болгаш доора дуртун база булуннар хемчээр 15 херекселдиң 10-у ажыглаар арга чок боор турда, шын хемчээлди канчап чедип алырыл? Стандарт ёзугаар негеп турар шынар көргүзүглерин канчап хандырарыл? Комбинатта кара чаңгыс динамометрниң метрологтуг характеристиказы хыннаттынмаан. Стол кырының ВНЦ-10 деңзизи, 100 тонна күчүлүг гидравликтиг пресс, тудуг материалдары шензээр Р-400 деп машина болгаш өске-даа херекселдер үрелик. Бо хемчээр херекселдерни ажыглаар арга чок боор турарындан деңзи караа, бүдүрүп үндүрүп турар кылыгларның быжыының характеристиказы хыннаттынмайн турар. Бетон хоюдар участокта тургузуп каан цемент, элезин, сай-даш, керамзит, суг хемчээли хынаар деңзилерин кая-даа хынаттырып албайн ажыглап турар. Ооң ужурундан бетон белеткээриниң шынары баксырап, продукцияның шынары кудулап турар.

Материалдыг курлавырларның учёдун кылырда ажыглаар, хемчээр херекселдер база-ла сандаргай байдалда туруп турар. Чылыг, хомур-даш, цемент камналгазының учёдун экижидер талазы-биле хемчеглерни комбинат ажылдап кылбаан. Ажылдап кылдынган болгаш чарыгдаттынган чылыг бустуң учёдун хемчээр 105 ииэзи-бүрү хемчээр херекселдерни котельнайда тургускан. Ынчалза-даа оларны ажылдатпайн турарындан олар улуг-ла роль ойнавайн турар. Бар хемчээр херекселдер ажыглаар арга чок, үрелик болгаайындан комбинаттың болгаш ооң цехтериниң чеже чылыг чарыгдааны тодарадыры берге боор турар.

3—4 чыл бурунгаар Саяна артындан сөөртүп келген ийи автодеңзи складта ам-даа «өлүг капитал» боор чытпышаан. Ооң ужурундан сөөртүп экелген цементиниң деңзилээр чер чок боор турар. Апрель 11-де хыналда чорудуп турган, ажыглаар арга чок хемчээр херекселдерни ажылга ажытлавазын база ону хынап алырын комбинаттың кол инженеринге саналдаан турбуже, үрелик хемчээр херекселдерни ажытлавышаан турар чылдагааны чүдел?

Продукцияның шынарын экижидер, чылыгны болгаш материалдыг курлавырларның камналгазын хандырар дизе, комбинаттың удуртукчулары метрология албанын тургускаш, ниитизи-биле комбинатка болгаш ооң салбырларынга харыысаалгалыг кижилерни томуйлаар ужурлуг. Чүгле ынчан хемчээр херекселдер бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынары база материалдыг курлавырларның камналгазы дээш бүгү улустуң демиселинге идегелдиг дузалакчы болур ийик.

С. ШАПХОЕВ,
Күркайгаараалдың Тывада лабораториязының улуг инженери.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

«ДЕҢНЕЛГЕНИ—ТИИЛЕЛГЕНИҢ ТУКТАРЫНЧЕ»

СЭКП-ның удуртулгазы-биле маадырлыг совет улус база ооң алдарлыг Чепсектиг Күштери Герман фашизмге согуглуг аштырышкынны тавараштырганындан бээр 40 чыл эрткен. Ол алдарлыг Тиилелге Совет күрүнениң төөгүзүнде алдын үжүктер-биле кезээ мөңгеде кирип бижиттинген.

Фашизм-биле алуммут сегиржип алышкынның оттуг чылдарында дижинге чедир чепселленген дайзынны чылча шаап, делегейниң чонун фашистиг кулданыышкындан чарып алган ССРЭ-ниң хөй националдыг улузунуң болгаш ооң Чепсектиг Күштериниң дугайында сактыышкын бөгүн бүрүнгевтиң буруңгаар депшилгелиг кижи төрелгетенниң сагыш-сеткилинден кажан-даа үнмес.

Улуг Тиилелгениң байырлалын совет кижилер бо чылын төөгүлүг болуушкуннарның — Бүгү делегейниң студентилериниң болгаш аныяктарының XII фестивалының Москвага болуру, эртери, стахановчу шимчээшкинниң 50 чыл оюнуң база партияның XXVII съездизинге белеткелдиң чылында демдеглеп эртип турар.

Бо хүннерде чуртта Тиилелгениң 40 чыл оюнга уткуштур «Деңнелгени — Тиилелгениң туктарынче!» деп Бүгү-эвилелдиң маадырлыг патриотчу эстафетазы чоруп турар. Тиилелгениң юбилейлиг байырлалынга аалдар болдурган социалистиг чарышка районнуң 980 ажыт аныяктары идепкейлиг киржип, он бирги беш чылдың доозукчу чылында бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң чоокта чаа болган хуралынга Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында айтырыгны көргени чүгле аныяктарның эвес, районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң хей-аъдын көдүрүп, оларга чаа күштү, чүткүлдү немээн.

Социалистиг чарыш тиилекчилери көвүдеп турар. Ооң мурнуку одуруунда районнуң сеңтелге-тудуг участогунда Александр Эрес-оолга удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы эртип турар чылдың бирги квартал планын 126 хуу боттандырган, ниитиниң чемненилге черинде, район төвүнде үлетпүр барааннарының садыында аныяктар бригадалары социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедик деңнелге түдуп турар.

Район эрткен чылдың түңнели-биле Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ол бедик шаңналга ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң аныяк малчыны, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты, ВЛКСМ обкомунуң, райкомунуң бюро кежигүнү, коммунист Борис Тейниниң, Тоолайлыгда өшкү кадарчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Нина Чыжыр-оолдуң, республиканың 1984 чылда мергежил аайы-биле чемпиону, сарлык кадарчызы, комсомолчу Ангыр-оол Бады-Очурнуң, «Мөген-Бүрен» совхозтуң аныяк малчыннары Вячеслав Комбунуң, Борис Серииниң болгаш районнуң бүдүрүлге организацияларында өскелерниң-даа үлүү улуг.

Район школаларынга уран номчулгалар, «Адаларының эрткен оруунга шынчы болуңар!» деп темага чогаадылгалар бижидилгези, тематиг пионержитчылыштар, комсомол хуралдары эртип турар.

Район төвүнге болуп эрткен шериг-патриотчу ыры, шүлүк конкурстары, номчулга конференциялары, шериг-житкен «Зарница», шериг назылыгларның район спартакиадазы, чиик атлетикага маргылдаа, ниитилел-политиктиг номчулгалар — шупту Тиилелгениң 40 чылынга тураскааттынган.

Чаңгыс чер чурттугларывыс Маадыр-оол Иргит, Бавуу Салчак Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери. Олар ам бистиң аравыста чок-даа бол, оларның дугайында чырыткылыг сактыышкын кижи бүрүзүнүң чүрээнде. Адаларның патриотчу чаңчылдарын амгы салгал уламчылаар.

Революсчу, дайынчы, күш-ажылчы алдарга, Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан Бүгү-эвилел походу аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге улуг салдарлыг болуп турар.

Х. ЧУЛЬДУМ.
Мөңгүн-Тайга район.

БАМ ЗОНАЗЫНДА КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Байкал-Амур магистралының тудуу каракка-ла илдең өскерлиишкин бар чылдар. Дүмбей аргаларга, даглар арттарынга чоокта чаа-ла тудугжулар ажылдап турду, ам тергиин дээн демир-орук шугуму 3,2 муң километр черде шөйлүп чоруткан. Ооң узун дургаар үлетпүр бүдүрүлгелери, чагайжыды кылган ажылчын суурлар, хоорайлар туттунган. БАМ зоназында чурттакчы чоннуң саны каш-ла чылдар иштинде барык дөрт катап өскен.

Чоннуң көвүдээни-биле холбаштыр аъш-чемге хереглел өөн турары билдингир. Консервалар, курганткан ногаалар болгаш картофель, курга сүт ам негелдеге дүүшпестеп эгелээн.

Чоокку үеге чедир-ле түс черниң көдээ ажыл-агый баазазы чок турганындан БАМ зоназының чурттакчыларынга чурттуң өске черлеринден, 3—8 муң километр ырактан, аъш-чем продуктуларын сөөртүп эккеп турган болгай. Бо таварылгада транспортка чарыгдалдар аажок улуг, а продуктуларның чамдыкызының шынары баксыраар турган.

Ам байдал өскерлип орар. Кылдынган хөй шенелде-дуржулгаларда картофельди, ногааларны, чалаң сүттү, куш продукциязын ук черниң бодунга бүдүрери болдунар болгаш экономика талазы-биле ажыктыг болуру илерээн. Оон-биле кады маңаа алдынган чамдык продуктулар биологтуг шынарлары-биле, ооң иштинде витаминнериниң байы-биле, сөөртүп эккеп турар ол продуктулардан харын-даа эки болур.

Айтырыгны аграр-аъш-чем комплекизин тургузары-биле шиитпирлээр, а ол дээрге БАМ зоназын ажыл-агыйга шиңгээдип алырының ниити программазының кезээ болуп турар. Ол комплекстиң үндезини болза, сөөртүрү нарын продуктуларны (сүт, ногаа, чуурга, картофель) херектээр черлериниң чоогунга бүдүрери база чамдык продуктуларны ылаан ырак черлерден сөөртүп алыры болур.

Магистраль зоназының чоогунда көдээ ажыл-агыйга шиңгээдип ап болур черлер 140 муң гектар болуп турар, оларның 80 муңунга тарылга чорудуп болур. А магистральдан ылаан ырак районнарда ындыг черлер оон-даа хөй.

Магистральдың чоок, Амур участогунга картофельге, ажык шөлге тарыыр ногааларга, сүтке болгаш эътке хереглелди 1990 чылга чедир хандыра бээр арга бар, оларны бүдүрерин Хабаровск крайының Еврей автономнуг облазынга органзастап болур. А Соңгу-Байкал участогун ол продуктулар-биле хандырарының идегелдиг баазазы — Баргузин чавызаажы.

Шапкын хөгжүп турар Мурнуу-Якут девискээр-бүдүрүлге комплекизинге херегләэр аъш-чемниң улуг кезиин өске черлерден, бир-ле дугаарында Амур областан, сөөртүр апаар. Аңаа ээзен ажыл-агыйларны демир-орук чоогунуң хоорай суурларынга, ылаңгыя 100 муң кижи чурттап турар Нерюнгри хоорайга продукция бээр кылдыр специалиастаар. Бүдүрүлге болгаш тудуг организацияларынга көдээ ажыл-агый цехтерин тургузары аъш-чем продуктуларын, ылаңгыя ногаа бүдүреринге эвээш эвес рольдуг. Коллективтиг болгаш хуу-да садтарны база огородтарны органзастаары, бойдус байлаан (мөөгүлер, кат болгаш өске-даа) ажыглаары база демей болур.

БАМ-ның чурттакчы чонунуң аъш-чем продуктуларынга хереглелин боттары хандырып шыдаар аргазының дугайында айтырыгга чаңгыс мөөңүлеп харыылаары берге. Магистральдың аңгы-аңгы участоктары аъш-чем продуктуларын алыр талазы-биле аңгы-аңгы аргаларлыг болуп турар. Оон аңгыда, эргежок чүгле чамдык продуктуларны херзүң агаар-бойдус талазы-биле чүгле таарыжып болур байдалдарга ам болур, а олар Сибирьде колдуунда мырыңай чок.

Мынчан кээрге, БАМ зоназының чурттакчылары чоокку чылдарда чалаң сүт, куш продуктулары, картофель база ногаалар-биле оларны херекләер черлериниң чоогунга бүдүрериниң-биле хандыртынар. Эът, эът болгаш сүт продуктулары, чимистер болгаш тараа-биле оларны бүдүрүп ам болур бойдус база экономика талазы-биле таарымчалыг девискээрлерден план ёзугаар сөөртүп эккээриниң аргазы-биле хандыртынар.

Ол сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри транспорт четкизин хөгжүдеринден, Байкал-Амур магистралының бодунуң эки ажылдаарындан база хамааржыр.

Василий БОЕВ,
ВАСХНИИЛ-диң академиги.
(ПМА).

БИСТИҢ РЕВОЛЮЦИЯВЫС ЧУРТТАВЫШААН

Американзырак реакстыг хунтага удур 1965 чылдың апрельдиң төнчүзүнде Доминикан Республиканың найысылалынга патриотчу хөөн кирген шериг кижилер тура халыышкын үндүрген. Олар конституцияны катап тургузарын болгаш дүрүм ёзугаар соңгуттурган президент Хуан Бошту ээп келдирерин негээннер. Тура халыышкын апрель 25-те бүгү улустуу кыйлыр өөе берген. Кижилер кудумчуларга үнүп келген. Бо дээрге Кубаның соонда Төп Америкага болгаш Кариб бассейнинге улусчу нийити революция болган.

Революцияның удуртукчузу полковник Каманьо Деньо баштаан конституция ёзугаар чазак чуртка эрге-чагырга кирген. Доминикан Республика «Американың хостуг нийти девискээри» болу берип болур турган. Ынчалза-даа Каттышкан Штаттар ону ынчалдыр болдурбас турган. Ынчангаш харын «АКШ-тың хамаатыларының амы-тынын болгаш өнчү-хөреңгизин камгалаар» деп чылдак-биле 30 муң америк далай чадаг шериглер апрель 28-те мээң төрээн чуртумга дужуртунуп эгелээн. Бистиң революциявысты ханга дүлүп, мырыңай эгезинде-ле боой тудуп каапкан.

АКШ-тың күрүне кылдыр догуннан келген баштайгы хүннеринден эгелээш-ле «соңгу талакы кожаның» шериг халдаашкыны Төп Американың болгаш Кариб бассейниниң улустарынга үргүлчү кыжаныг келген. Чижээ, 1801 чылдан эгелээш 1898 чылга чедир Каттышкан Штаттар бистиң кавының чурттарынче 40 чыгам шуут халдаашкыннарны база оларның иштики херектеринге шериг холгаарлаашкынының өске-даа үүлгедиглерин кылган. А 1898 чылдан 1965 чылга чедир халдаашкыннарны барык 180 катап үүлгеткен.

Бодунуң дайынзырак болгаш халдакчы политиказындан АКШ бөгүн-даа ойталаваан. Бүгү Кариб бассейни — чогум утказы-биле алырга, америк камгалал министерствозунуң аажок улуг шериг шивээзи-дир. АКШ-тың хөй санныг шериг-далай, шериг-агаар баазалары болгаш стратегтиг өске-даа тудуглары бар. Пуэрто-Рико, Панама, Кубада Гуантанамо, Багам болгаш Виргин ортулуктар, Барбадос дээш, — америк шериг күштери турар ындыг черлерни моон-даа хөйнү адап болур. Чүгле Панама каналының кавызында безин 14 бааза бар болгаш 15 муң америк шериг албанныгтаар турар.

Аажок хөй санныг диригүштү болгаш техниканы, кииринтирген шериг өөредилгелери Кариб бассейнинге херек кырында бүдүн чыл дургузунда соксавас. Чүгле чаңгыс чижек: 1981 чылдың төнчүзүнде АКШ ол кавы девискээрге миллион кижилиг шериг составты, 393 бомбардировщикти, 294 вертолётту, 884 танкыны, 46 линкорну, хайгыылчы 55 корабльдан, суг адаанга эжиндирер 9 хемени, 68 канонерканы, 284 десант суднозун, 42 эскадра миноносезин болгаш таңныылдап хайгаараар 43 катерин дайынчы белен байдалга тудуп турган.

Ындыг анаалыг практика сөөлгү чылдарда база аңаа ыргулай чүүл апарган. Ынчангаш АКШ-тың Флоридада төптүг регионда бүгү чепсектиг күштерин удуртсун дээш чаңгыс аай командылал черин Пентагоннуң тургусканы таварылга эвес болдур ийин.

Ынчалза-даа хосталгаже болгаш национал хамаарышпас догуннаашкынче улустарның чүткүлүн боой тудуп болбас. Планетаның бистиң кавывыста революстуг чорудулгазы хөгжүп, калбарып уламчылавышаан. Таптай бастырган болгаш ханга дуулдурган бистиң доминикан революциявыс бөгүн-даа дириг. Ол революция Фарабундо Мартиниң черинде дагын өөскүп үнген болгаш алышкылаан маадырлыг Сандиноның төрээн чурту — Никарагуада тиилеп үнген.

Нарисо Иса КОНДЕ,
Доминикан коммунистиг партияның чиңгине секретары.
(ПМА).

УЖУРАЖЫЛГАЛАР АМ-ДАА БОЛУР

«Төрээн чуртувусче оор ёзу-биле халдаан фашистиг Германияның араатандыг аг-шериин чылча шаварынга үлүүм каткан мен» дээн чоргааралдыг сөстерни Алдан-Маадыр ортумак школазының шериг кабинединге чыылган өөреникчилерге, башкыларга дыңналган.

Өрээл шыпшың. Ортумак дурт-сыныг, шилгедек, эрес ширайлыг ам-даа чидирбээн, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эки турачы, курлавырда старшина — Тогул Маннаевич Монгуштуң Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга тураскааткан ужуражылгага келгени ол.

Акы-дуңма Совет Эвилелинче халдаан фашистиг Германияның гитлержи аг-шериин совет черден үндүр сывырыжыр дээш аъттанып турар тыва эки турачыларны үдеп, чагыг берген С. К. Токаның сөстеринден эгелээш, Будённыйның аъттыг шериг армиязынга бир ай чартык үеде белеткел эрткенин база дайзын-биле сегиржип ап турганын Тогул Маннаевич чугаалаан.

Төрээн чурт дээш амы-тынын харам чокка тулчуп чораан эрес-дидим эш-өөрүн сактып чугаалаанын, дайын шөлүнге таварышкылаан уттундурбас болуушкуннарны, хоорай, суурларны хосташканының дугайын өөреникчилер соңуурган дыңнаан.

Акы-дуңма украин улустуң чалаанын ёзугаар, 36 чыл эрткенде, эки турачы хосташкан черлерин барып көрүп, эки турачы эш-өөрүнүң аттары мөңгежиткен кудумчуларны, культура одагларын көөр аас-кежиктиг болган. Украин чериниң сайзырап хөгжээнин, чоннуң хүндүлээчелин чыыганнарга аалчы сонуургаткан.

Фронтучунуң эрес-дидим тулушканының херечизи — Совет чазактың үнелээни орден, медальдар ооң хөрээнде чайнап турду.

Өөреникчилерниң болгаш башкыларның айтырыгларынга харыылап тура, кандыг-даа үеде быжыг тура-соруку, мөөңлүг чорук, күш-ажылга ынакшыл, Төрээн чуртка бердингир кижиге колдаан турда, кандыг-даа берге кижи шыдажып эртер дээрзин фронтучу сүмелээн.

— Дайын — кижи төрелгетенге эң-не бак халап. Ооң өөскүдүкчүлерин буруу шаап, делегейге чүгле тайбың дээш туржур ужурлуг бис — деп, ол чугаазын доосту.

Школаның өөреникчилери: «Быжыг сагылга-чурум, эки өөредилге — тайбың дээш демисежип турарывыс ол» деп харыылааннар. Төрээн чуртун камгалаарынга кезээде белениң, совет шериглерниң база фронтучуларның ат-алдарын сыкпазын 10 класстың өөреникчизи М. Мерген школаның бүгү өөреникчилериниң мурнундан даңгыраглаан.

О. ОНДАР,
Алдан-Маадыр школазының шеригниң эге белеткелиниң башкызы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

БУДАПЕШТ. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржилге болгаш Совет Эвилели-биле үре-түңнелдиг кады ажылдажылга Венгрияның экономиктиг хөгжүлдезиниң чедиишкиннериниң үндезини болуп турар деп, Венгрияның «Мадьяр хирлап» солуну бижээн.

Венгрияның экономиказын тургузарынга болгаш улам ыңай хөгжүдеринге Совет Эвилелиниң чаагай дузаламчызы улуг ужур-дузалыг болган деп, солун айыткан. Акы-дуңма Совет Эвилелинден эргежок чугула хөй машиналарны, дериглерни болгаш техниктиг документацияны Венгрияның аныяк индустриязы алган. Венгрия Улус Республиканың дашты чурттар-биле садыглажылгазының 30 хуузу ССРЭ-биле садыглажылгага хамааржып турар. Ийи чурттарның аразынга садыглажылганың хемчээли бо чылын барык 9 миллиард рубль болур.

ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның Москвага дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралы социализм чурттарының кады ажылдажылгазының ажыктыын бедидеринге улуг ужур-дузалыг болган. Ол чөвүлел хуралга хүлээп алдынган шиитпирлер болгаш сүмелер Венгрияның болгаш ССРЭ-ниң аразынга экономиктиг харылзааларны амгы үеде улам-на калбартырынга улуг идиглиг болган.

ЧААГАЙ ТҮҢНЕЛДИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

БЕРЛИН. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың эртемденнери амгы үеде көдээ ажыл-агыйның 30 ажыг темаларын дем-биле кады ажылдап кылып турар. Оларның дем каттыштырган кады ажылдажылгазы хамыктың мурнунда тараа болгаш ногаа культураларының бедик дүжүттүг сорттарын өстүрериниче угланган. Шөлдерниң дүжүлүн бедидер, хөрзүнү болбаазырадыр, мал фермаларын комплекстиг механизастаар талазы-биле чугула сорулгаларны ийи чурттуң эртемденнери база дем-биле шиитпирлеп турар. Каттышкан тос чөвүлелдер эртем-шинчилел ажыл-чорудулганы холбаштырып келген. Оларның составынга ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый эртемнериниң Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының болгаш ГДР-ниң эртемнер академиязының специалистери кирип турар.

Чер болгаш мал ажылының продуктулуун бедидеринге чугула ужур-дузалыг түңнелдерни селекционерлерниң кады ажылдажылгазы берип турар. Чижээ, оларның өстүргени күзүн чажар кызыл-тастың «Мираж» деп үрезини эң-не бедик дүжүттүг болгаш хлеб быжырарынга амданныг дээлгенни берип турар.

Акы-дуңма чурттарның эртемденнериниң өстүргени картофельдиң чаа үрезини хөй дүжүттүг болгаш бедик шынарлыг картофельди берип турар.

ТЫРСТЕНАГА БҮДҮРГЕН ТРАКТОРЛАР

БРАТИСЛАВА. Словакияның Тырстена хоорайында аар машина тудуунуң заводунга бүдүрген 65 тракторларын Совет Эвилелинче чоокта чаа чорутткан. Заводтуң бүдүрген продукциязын чүгле Чехословакияда эвес, харын-даа делегейниң хөй чурттарында бедик-биле үнелеп турар. Мурнакчы бүдүрүлгениң продукциязын делегейниң 20 ажыг чурттары садып ап турар. Оларның аразында кол чагыычы — Совет Эвилели. Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын ёзугаар чүгле бо чылын безин Совет Эвилелинге 500 ажыг тракторларны чорудуп бээрин көрдүнгенин заводтуң директору Я. Беда СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ХОШИМИН. Амгы үениң күчүлүг көдээ ажыл-агый машиналарын калбаа-биле ажыглап турар тарылга шөлдери Вьетнамда чыл бүрүде уламна калбарган. Шарылар-биле сөөрткен эрги аңдазыннарны ажыглаары чурттуң шөлдеринде дыка эвээжээн.

Чурттуң мурнуу девискээринге машина-трактор станцияларын четкизин калбартканы чүгле экономика эвес, харын-даа социал талазы-биле улуг ужур-дузалыг. Коллективтиг ажыл-агыйларга механизацияны калбаа-биле ажыглаары тараачыннарның күш-ажылын чиигеткен болгаш чер ажылының дүжүттүүн бедиткен.

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

СОФИЯ. Совет эртем болгаш культураның Софияда бажыңынга чаа делгелге ажыттынган. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга ол фото-делгелгени тураскааткан болгаш ону «Чер кырынга амыдырал дээш» деп адаан.

СЭТА-ның дайын үезинде корреспондентилериниң 280 ажыг ажылдарын делгелгеде эккеп көргүскен. Гитлержи фашизмге удур демиселге совет улустуң болгаш ооң алдарлыг Чепсектиг Күштериниң маадырлыг чоруун, Европага болгаш япон милитаризмин чылча шаварынга ССРЭ-ниң хостаакчы хүлээлгезин делгелге тодаргай бадыткап турар.

Дайын сөөлүнде үеде совет улустуң тайбың күш-ажылынга тураскааткан тускай салбырны делгелгеде база кирген. Чер кырынга тайбың дээш, ядролуг дайынны болдурбас дээш Совет Эвилелиниң могаг-шылаг чок демиселин ук салбырның материалдары бадыткап турар.

(СЭТА).

Кажан-даа, каяа-даа быжыг сагылга-чурум дээш

ЧОННУҢ ЧЕМЕЗИ КЫМГА-ДАА ДЭЭШТИГ

Ажыл шагының үнези. Бо дугайында чугаа бистиң республиканың күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде чоруп турар. Ажыл шагын чеп ажыглап, ол үнелиг үени долузу-биле чарыгдап турган, ооң бериичезин көрүдедир. Кайы коллективте ынчаар ажылдап турар болдур, ында күш-ажылчы тиилелге чедип алдынып, камналга болгаш хумагалал чуруму сагыттынып турар.

А салган сорулгаларын күүседип шыдавайн, планныг онаалдазын үзүп турар черлер база эвээш эвес. Ындыг коллективтерниң ажылын анализтеп көөрге, чамдык кижилер ажыл шагын чеп ажыглавайн турар. Коллективтиң ниити көргүзүүн кудулаткан чылдагаан чок черге ажыл шагы (хүнү) үзерлериниң (прогульщиктерниң) «салымышкыны» улуг болуп турар.

Чоокта чаа Каа-Хемде Ильинка суурнуң Культура бажыңынга болган чыышка бо дугайында тодаргай чугаа болган. Ында ажыл-агыйда — СЭКП-ның XXV съездизи аттыг совхозта четпестер эвээш эвес. Чижээ, малдың өлүп хораар чоруу эрткен чылдарзындан бо чылдың баштайгы айларында дыка хөй болган. Бо бүгүнү сайгарып көөрге, ындыг хожудаашкынның кол дөзү — чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер чорук болган. Бирги кварталда совхозка 60 кижи 608 хүн дургузунда прогулдаан. Чаңгыс хүн кылган прогулдуң каражазы совхозка ортумаа-биле 10-дан 15 рубль чедип турар. Ындыг хүүрекчиг байдал ажыл шагы үзерлер-биле шыңгыы чугаа кылырын негеп келген. Ол хүн совхозтуң дирекциязы, партбюро, көдээ Советтиң күүскому эвээш-даа, хөй-даа хүн үскен прогульщиктерни, дирекцияга база өске-даа хөй-ниити черлеринге чаңгыс эвес удаа чугаалашса-даа түңнел үндүрбес кижилерни бүгү чоннуң шииткели болур эш хуу судунче келдирткен.

Залда президиум столунга эш хуу судунуң даргазы Н. В. Радинский, кежигүннери И. С. Чепкасов, Н. С. Калина болгаш өскелерде да эжелээнде, ажыл шагы үзер чалгааларны чон мурнунда тускайлаан сандайга олуртупкан. Хөрээн көөрү-биле «чалатткан» он ажыг кижиниң чүгле чедизи келген.

Чаңгыс чер чурттугларының кады ажылдап турар өөрүнүң шииткелинге келген прогульщиктерниң девидеп турары илдең. Оларның-биле чуганы дирекцияга, профкомга кылып турда эвээш кижилиг хуралга амдыгылар «маадыр» чоруун көргүзүп турган. А Культура бажыңынга, хөй чон ортузунга хемчег алзыры оларга дыка берге болган. Хөйнүң шииткели ындыг күштүг. Оларга хамаарыштыр чаңгыс сөс-даа сөглевээнде безин буруузунуп, ажылдан оспаксыраар, хүн үзер чоруктуң шииткелиниң өршээл чогун эскерип каапнар.

Хып дээн аныяк, хөглүг костүрүп оралдажып, залче «чоргаар» көрүп турган оолду эш хуу судунуң даргазы баштай тургузуп келген. Ону Николай Романов дээр. Чаа 28 хар четкен, механизатор мергежилдиг. Бо часкы-чайгы кампания эгелээр мурнунда анаа белеткел ажылдары кидин түлүк турар үеде Николай ажылын эра каггаш, ачазының садып бергени мотоциклин мунупкаш, дыка хөй хонук иштинде аян-тээлеп келген. «Кан аъттыг» Николай Романов залче чоргаар көрүп, хүлүмзүрүп турда, эш хуу судунуң даргазының салган баштайгы айтырыы ону боданырынга албадапкан.

— Николай, Ильинканың бүгү ишчилери ниитиниң ажылын кылып, Төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш бүгү күжүн мөөңнеп турда, оларның хелегезинге чаштынып алгаш ажыл шагы үзүп, аян-тээлеп турган хиреңерде бо орар чоннуң ажыг дерин кочулап, хүлүмзүрүп олур силер бе?— Кайы черге төрүттүнген, кандыг ниитилелде чурттап турар силер?

Николай Романов дораан кудук көрнүп, буттарын олуй-солуй баскылаан. Чоптуг сөстер ону шиверейлепкен. Ол каш хүн үскенин сирилээш үн-биле чугаалап, моон соңгаар ону катаптавазын аазаан. Эш хуу судунуң даргазы база катап ажыл шагы үзер болза шыңгыы хемчег алырын сагындырган.

Андрей Пьянков одакчылап ажылдап турган. Оон одакчылаашкының саны кызырганындан ону ук ажылдан халааш, тудугже дирекция шилчиткен. Андрей Пьянков ол ийи коллектив аразының «чапсарын» ажыглап, совхоз бүдүрүлгезинге каш хонук шуут киришпээн. Одакчылаваан-даа, тудугга-даа ажылдаваан. Суурга арагалап турган. Чүге ажылдавайн турарын айтырарга:

— Ажыл бербединер, анаа-ла ажылдап турган кижини үндүрүптүңер чоп — деп, удур халдаашкын кылган. Кажан аңаа дужаалга-даа кайнаар шилчиткенин бижээнин, директор-даа аас-биле чугаалааны бадыткап көргүзерге, ам ыыттаваан. Моон соңгаар ажыл шагы үспезин, даартадан эгелеп томуйлаан участокка баарын ол аазаан.

СЭКП-ның XXV съездизи аттыг совхозка ажылдаа-ла чаа бүдүн чартык ай чедир турар бызаңчы Иван Десятков он хүн дургузунда прогулдап келген. Эш хуу судунуң кежигүннери ынча хонукта ооң соксаал чок арагалап келгенин, ажыктыг ажылдан оспаксырааны чугаалаарга, Иван Десятков арагалап эвес, бир черже херек ужун чораанын бадыткаарын оралдашкан. Ынчалза-даа зал долдур чыылган кижилерниң аразында ооң кайнаар-даа барбааның, чүгле арага садар магазин «таңныылдап» турганын чугаалап, шыңгыы шүгүмчүлээннер.

Беш уруглуг, механизатор Мижит-оол Севилбаа прогулдаан хөй хонуктарының ужуруун тайылбырладырга «карак аараан», «дижи өөскүрээн» деп чылдагааннаан. Оон-биле кады ажылдап турар эштери ооң чүзү-даа аарывааны, каш хонук дургузунда чүгле арагалап келгенин чугаалап, черле мурнунда-ла ийи-үш хонук де бээр чаңныын, оон айтырарга ол-бо чери аараан болурун, ону бадыткаар эмчи документизи чок болуп турганын шүгүмчүлээннер. М. Севилбаа ол шүгүмчүлелди хүлээп ап, моон соңгаар ажыл шагы үспезин аазап турган.

Чочай-оол Одушпайның хары чаа дөртен чедип турар. Ооң ажылдап турар чери харысалгалыг участок — одакчы. Ынчалза-даа ол он үш хүн дургузунда ажылга келбейн, бодунуң орнунга эштерин ажылдадып келген. Ол каап болбас харысалгалыг участокта ажылынче үнмейн барык ийи неделя дургузунда арагалап келгенинден эш-өөрүнүң мурнунда турары ол. Ильинкажылар Чочай-оол Одушпайны шыңгыы шүгүмчүлээннер. Оон ындыг мөөү чок чоруу уругларынга багай үлегер болуп турар. Мурнундан бээр ол арагага хандыкшылдыг турган, ооң уламындан бир оглу база арагалаар апарып, кем-херек үүлгеткен. Ам эдип чазаар күш-ажыл колониязында.

Ол бүгүнү чыылганнар аңаа билиндир чугаалааннар. Одушпайга ол сөстер дээштиг болуп, «Моон соңгаар ынчанмас мен, бо бак чоруум каар мен» дээрден өске сөс тыппаан.

Судтаттырганнарның аразынга үжен ажыг харлыг аныяк эр орган. Ол — беш уругнуң адазы. Эш хуу судунуң сөөлүнде ол биске боду кээп, адын адавазын диледи. Аныяк кижи эттиниң, бодунга эки түңнелди үндүрүп, өг-бүлезиниң төлептиг адазы апаар ирги бе дээш бодал-биле ооң адын дилег ёзугаар адавадывыс. Ол аныяк кижи культура ажылдакчызы турган. Барык ийи ай ажылдавайн келген. Ильинкажыларның ол хурал эрттиргенин Культура бажыңының соок, арыг-силиг эвес, чударгай байдалы эш хуу судунуң сандайында орар ол кижиниң буруузу. Чаңгыс чер чурттуглары культура одаан бүзүреп хүлээдип каарга, ол масса чонга культура нептередир турган, боду төлеп чок чоруун көргүзүп, ай-айы-биле арагалап келген.

— Буруум-даа улуг. Ажыг арагага дулдунгеш, мал-оранымны ажы-төлүмнү утканым шын. Кандыг-даа хемчег хүлээдир болза, чуктээр мен. Бир эвес бүзүреп, кайы-бир ажылга хүлээп алыр болза, ону шынзыктырар дээш ажылдаар мен — деп, ол даңгыраглаан.

Ол хүн чээрби беш харлыг Владимир Поварницевтиң херээн база көрген.

Эш хуу судунуң сандайында олурарларны дашпындан көөрге — бир хөнке кудуп каан чүве-биле дөмей. Идик-хеви кирлиг, көрүжү хөлүгүр, холдары сирилээш, арнын чажырары оралдажыр. Аңаа чурттакчылардан хөй-ле кижи чүве чугаалаан. «Шупту аныяк кижилер-дир силер, силерни өстүрүп тура бистер арага ишпээн бис, ажыл-агыйывысты бодап келдивис!», «Ындыг хемчеглерни доктаамал эрттирер болза эки-дир арагачыларга болгаш прогульщиктерге ажык оруу бербээлиңер, оларның буттарының адаанда чер хып турар кылдыр хемчег алыр херек!».

Эш-өөрүнүң эш хуу суду. Дыка-ла ажыктыг болгаш дээштиг хемчег. Бо судта болчукчу чок, прокурор — чон. Саналга шак-үе доктаатпас, кижи саны кызыгаарлавас. Чүве чугаалаан кижи бүрүзүнүң сөстери тең-не. Олар арагачыларга, ажылдан былдааннарга аарышкылыг кылдыр дээп турган.

Ильинка ортумак школазының башкыларының бирээзиниң чугаазы ол хүн кымны-даа бодандырынче албадаан. Чамдык чаштар кичээл үезинде удуп орарын ол чугаалаан. Чүге удуп орарын айтырарга, ада-иези хондур арагалааш, бичиилерге дыш бербээн болур. Улуг кижилер шуугажып, ээрик чоруу-биле аас былаажып турда кайын удуттунар. Ындыг өөреникчи ол хүн чүве шиңгээдип ап шыдаар бе? «Багай өөреникчи» диртип турар чаштар оон тыптып турар эвеспе?

Ол хүн эш хуу судунга херээн көөрү-биле совхозта мотористи Николай Артемовту, саанчы Сара Шимит, тракторист Самуш Якупниин, одакчы Тамара Бородулинаны база келдиркен турган. Олар «чай чогундан» келбээннер. Арагалап турганнар. Ээрик кижилер-биле өөделиг чугаа үнмезин билдингир. Олар сергей бергеш, оон-даа аар хемчегге онаажырлар. А ол хүн эш хуу суду судтаттырганнарның иязы бүрү түңнүг акшага торгавышаан, шыңгыы сагындырганы берген. Эң кол хемчег — эш-өөрүнүң, чаңгыс чер чурттугларының шииткели болган. Ол кажан-даа дээштиг.

Д. ИРГИТ.

Анголаның хостаарының улусчу чепсектиг күштери (ФАПЛА) республиканың айыыл чок чоруун күштери-биле кады АКШ-тың ТРЭ-зиниң болгаш соок-язы ылгаар Мурнуу Африка Республиканың тускай албан черзериниң азыралында турар дээрбечилерниге удур чедиишкиннер хеделишкиннерин кылып турар. Дээрбечи идегеттер кезектерин узуткаарынга Улусчу камгалалдың отрядтары (УКО) болгаш Улустуң серемчилел бөлгадалары, а ол шыдаш түс-түн чер чурттакчылары ФАПЛА-га идепкейлиг дузалап турарлар.

ЧУРУКТА: ФАПЛА-ның дайынчылары.

СЭТА-ның фотохроиниказы.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● **БЕЙРУТ.** Ливан девискээрден израиль шериглерин үндүрериниң «ийиги чадазын» доозарының мурнуу чарыында патриоттар боттарының эжелекчилерге болгаш оларның чалчааларынга согуушкуннарын чурттуң мурнуу чүгүнде улам күштелдирген. Тир районга салган минага израиль шериг машиналарының колоннаазы часты берген. Хумин болгаш Бейт-Яхун дээр чурттакчылыг черлерге партизаннар «Мурнуу Ливанның армиязы» дээр чалча шериглерниң турушталарынче атакалаан.

● **ВАШИНГТОН.** ГФР-де эзэсчи өлүрүкчүлериниң болгаш гитлержи шеригниң өске-даа дайынзырактарының хөмген хөөрге президент Рейганның баар дээн шиитпиринге удурлашкыны Каттышкан Штаттарда соксавайн турар.

Сенатор Говард Меценбаум (Огайо штаттан демократ) конгресске чүве чугаалааш, мынча дээн: «Каттышкан Штаттарның президентизин туттурган чүс-чүс америк шериглерниң өлгениниң талазы-биле буруулуг шериг кезектериниң солдаттарын болгаш офицерлерин хөмген хөөрге баар дээнин бодаар көөрге бе-эзи берге-дир».

● **НЬЮ-ЙОРК.** «Крисчен сайенс монитор» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизиниң төлээлекчилериниң чажыт хуралын Пентагон май эгезинде Хантсвилл (Алабама штат) хоорайга чыылдырар болгаш аңаа рейганчы «стратегтиг камгалал инициативазының» херек кырында боттандырар чүүлдерин чугаалажып көөр. Солуннуң бижээни-биле алырга, ол хуралдың 350 киржикчилери улуг үлетпүр эвилелинге канчаар-даа аажок хөй ажык-хорааны бээр «сылдыстар дайыннарының» программазының дугайында шериг баштыңнарының чүлчуруушкуннарын дыңнаар.

(СЭТА).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ТҮҢНЕЛ КӨРҮЛДЕ

Совет улустуң немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шапкан улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскаадып чарлаан улусчу чогаадыга фестивалының көрүлдезинге киришкен коллективтерниң түңнел көргүзүглери эртип турар.

Өвүр районнуң төвү Хандагайты суурга районнуң совхозтарындан, албан, бүдүрүлге черлеринде бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң түңнел көрүлдези болган. Аңаа 6 коллективтен 250 кижи киришкен. Бот-тывынгыр артистерниң ниити белеткели чаңгыс тема — совет кижилерниң немец-фашистиг эжелекчилерге удур маадырлыг демиселин болгаш тиилелгезин көргүзүп турар. База бир кол сорулга — республиказа уран чүүлдүң түңнел фестивалынга киржири. Аңаа район бүрүзүнүң культура талазы-биле сайзыралының отчёдун бээр.

Баштайгы көргүзүгден-не «Торгалыг» совхозтуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи (удуртукчузу Сергей Донгак) эки белеткелдиин көргүскен. Оларнын «Уран холдар» деп танцызы күүсеткени, Р. Моңгуштуң «Мөңге назын» деп ырызы ырлааны эки деп жюри демдеглээн.

Саглының уран чүүл коллективи беш танцызы белеткээн. Ол танцыларны Кызылдын уран чүүл училищезиниң доозукчузу Сергей Кара-Сал тургускан. «Чайлагта байырлал», «Мөгениң девии» деп танцылар эки үнелелди алган. Ыры талазы-биле «Базырыкка» деп ырызы К. Өлчеймаа, Н. Куулар эки күүсеткеннер.

Чаа-Суурдан келгеннер «Тиилелгеге алдар» деп хөгжүм-литературалыг композицияны тургусканнар. Оларнын программазында Тамара Хомушку «Маадыр Чүргүй-оол» деп С. Сарыг-оолдуң шүлүүн номчааны. Маадыр-ле Дары-Сүрүн Натпит-оолдуң «Самагалдайны» ырлааны түңнел концертке кирген.

Солчурдан ында ортумак школаның хоочун башкызы К. Сагаан демир-хомуска тыва аялгалар ойнааны. Д. Дадар-оол «Бора--Шайым» деп шүлүктү номчааны эки деп демдеглээн.

«Ленин—Партия» деп А. Чыргал-оолдуң ырын Хандагайтының «Найырал» Культура бажыңында ниити ыры коллективи Ольга Моңгуштуң дирижёрлааны-биле хөй үнге чараш күүсеткен. Ол ышкаш танцы тургузукчузу Елена Чульдумның фольклор танцызы, «Солдаттар плясказы», каргыраа, хөөмей, сыгытты Сергей Кууларның күүсеткени, дөрт үнге уруглар квартеди, оолдар квинтеди, Николай Моңгуштуң «Тооруктуг тайганы» ырлааны, К. Тюлюш «Чырык оруу» деп В. Эренчинниң шүлүүн номчааны дээш оон-даа өске номерлерни жюри кежигүннери эки деп демдеглээн.

Республика фестивалының түңнел көрүлдезиниң негелдезин ёзугаар жанрлар аайы-биле эң эки күүселделер дээш дипломнар, хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле 54 кижини болгаш ыры, танцы, хөгжүм коллективтерин шаңнаан.

Өвүр районнуң төвүнге болган түңнел көрүлде организастыг болгаш эки эрткенин жюри демдеглээн.

С. БЮРБЕ,
жюри кежигүнү.

УРАН ТАЛАНТЫЛЫГЛАР

Чадаана хоорайның Культура бажыңынга күш-ажылчы коллективтер аразынга Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан уран чүүл көрүлдези болуп эрткен. Коллективтерниң концерт программазында патриотизм, маадырлыг чорук, тиилелгеге чоргаарал дугайында ыры, шүлүк, танцылар хөй-биле кирген. Күүселделерни чүгле ырлаары-биле кызыгаарлаттынмайн, а харын сценажылап көргүзүп турары эки.

Район эмнелгезиниң, харылзаа белдириниң уран чүүл коллективтериниң хөйнүң ырларын ийи-үш үннерге таарыштыр ырлап турары ажыыг. Ынчалза-даа чамдык коллективтерде хөйнүң ырларының күүселдези кошкак болгулаан. Оон кол-ла чылдагааны — коллективтерде уран чүүл бөлгүмнериниң доктаамал ажылдавайн турарында. Сцена культуразынга хамаарыштыр үстүнде адааныныс коллективтерден аңгыда санээ килдизиниң деңгелде-шимелдези эки болган. Танцы — уран талантылыгларның шак күүселделериниң бирээзи. Ынчангаш коллектив бүрүзүнде утка-шынары бедик, солун баштак танцылар ...й болган. Эр, херээжен улустуң ансамбльдеринде, ийи, чаңгыстың күүселделеринде, уран номчулгада солун чүүлдер бар. Кошкак деп демдеглезе чогуур чүүл — тыва национал-хөгжүм херекселдеринге күүселделер ховар болуп турары. Чүгле Сельхозтехниканың Чадаанада автобүдүрүлге коллективи хылдыг хөгжүмнүң үделгези-биле орус, тыва ырларны күүсеткен. Бо коллектив көрүлде үезинде боттарының чедиишкиннерин көргүзүп, мурнакчыларын алаа, мактап тускай степенни кылгаш, залга аскан турган. Ол көрүкчүлерниң ук коллектив-биле эки та... болуп, ында ажылдап турар кижилер дугайында хөйнү бяяип алырынга ажыктыг болган.

Көрүлделерге чылдың-на идепкейлиг киржип, талантылыг чонга бараалгадып чорууру үлегер-чижектиг эштерни мактап, демдеглээн.

Көрүлдениң түңнелинде ниити утка-шынар талазы-биле бирги черни район эмнелгезиниң коллективи, ийигизин — районнуң, үшкүзүн — харылзаа белдириниң коллективтери алган. Хоорайның бо коллективтери көрүлдеге идепкейлиг киржип, хей-ааттыг чорууну көргүзүп турда чамдык улуг коллективтер — № 463, № 3 КМК-лар, орук-септелге тудуг эргелели, сүт заводу болгаш өске-даа организацияларның киришпейн барганы черле шын эвес.

З. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз төвү Межегей суурда участок эмнелгезинде медицина ажылдакчызы Чымы Хертековна Херлиг. Ында эмнедип турар аарыг кижилерге ол эптиг-ээлдек. Эмнерни сыкыртырынга ол бедик мергежилдиг. Улуг-даа, бичии-даа кижилер Чымы Хертековнаның бүгү талалыг, кичээнгейлиг хайгааралынга.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ЧАСКЫ ЯРМАРКАЖЕ ЧАЛАЛГА

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркының чанынга 1985 чылдың апрель 27-де, эртенгиниң 11 шактан эгелээш, часкы ярмарка болуруң Кызылдың аъш-чем садыы чарлап турар.

Ярмаркага Кызыл хоорайның аъш-чем садыының бүгү-ле магазиннери болгаш садыг организациялары киржир.

Ярмарка хүнүнде үлетпүр бараалнарын, аъш-чемниң, кондитерниң болгаш кулинарияның янзы-бүрү кылгалдарын садар.

Садып алыкчыларны ярмаркага келирин чалап турар.

КОНЦЕРТТИ КАЖАН, КАЯА КӨРҮП БОЛУРУЛ

Гнесиннер аттыг музыка училищезиниң хөгжүмнүг комедия салбырының национал студиязының суртуулдарының «Чүрекке уттундурбас арткан сактыышкыннар» деп хөгжүм-шүлүктүг шии-концертиниң болур черлери:

Апрель 27-де
«Тиилелге» совхоз

Апрель 28-тен май 2-ге чедир Эрзин районга:
Апрель 28-те Бай-Дагның ККБ 2 концерт.
Апрель 29-та Эрзинниң РКБ 2 концерт.
Апрель 30-да Нарынның ККБ 2 концерт.
Май 1-де Мөрениң ККБ 1 концерт.

Май 2-ден 7-ге чедир Тес-Хем районга:
Май 2-де Чолурааның ККБ 1 концерт.
Май 3-те О-Шынааның ККБ 2 концерт.
Май 4-те Берт-Дагның ККБ 2 концерт.
Май 5-те Самагалдайның КРБ 2 концерт.
Май 6-да Ак-Эриктиң ККБ 1 концерт.
Май 7-де Балгазынның ККБ 1 концерт.

Кызыл хоорайга:
Май 9-та Хөгжүм-шии театры. Эгелээри 19 шак.
Май 10-да Хөгжүм-шии театры. Эгелээри 16 шак.

АДА-ЧУРТТУҢ УЛУГ ДАЙЫНЫНЫҢ ХООЧУН КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл болуру-биле холбаштыр силерге чүректиң ханызындан байыр чедирбишаан, Кызылдың аъш-чем садыы, май айның 6, 7 болгаш 8 хүннеринде Кызылдың №№ 13, 15, 40 болгаш 50 магазиннеринге келирин чалап турар.

Ол магазиннерге байырлал бүдүүзүнүң хүннеринде силерге ээлгер чок садыглаашкынны организастаар.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң дыңнадыры болза. Культураның Чөөн-Сибирь күрүне институдунуң очное болгаш заочное салбырларынга өөренирин күзээр абитуриентилер-биле беседаны Кызылдың уран чүүл училищезинге 1985 чылдың май 13 болгаш 14 хүннеринде кылыр. Беседалажыышкынга кирип эрткеннерге ниити билиг эртемнериниң талазы-биле институтка кирериниң шылгалдаларынга 5 хүннүң белеткел кичээлдерин эрттирер.

Май 1-де бүгү кижилер келген турар ужурлуг.

Өөренирин күзээннер боттарының даразында документилерни ыяап-ла көргүзер:

1. Райкүскомнарның культура килдистериниң өөредип чорутткан бижии.
2. Үш кижиниң ат салганы, ажылдап турган черинден характеристика.
3. Аттестат (бодуу).
4. Эмчи шынзылгазы — № 286.
5. 3×4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.
6. Күш-ажыл дептеринден үштү бижилге.

Айтырыг тургузар телефон № 2-34-16.

АДРЕЗИ: Советтер бажыңы, 4-кү каът, 429 дугаар кабинет. Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң кадрлар килдизи.

Тыва АССР-ниң прокуратуразы

Харьковтуң юридиктиг институдунга болгаш Томскиниң күрүне университединиң юридиктиг факультединге 1985 чылда 1-ги курска студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Ук өөредилге черлеринге киргеш, өөренирин күзээннер Тыва АССР-ниң прокуратуразының кадрлар килдизинге келирин азы харылзажырын дыңнадып турар.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 57, телефон № 2-15-14.

ДЫҢНАДЫГ

Өрттүң өскүп үнүп болур айыылдыг улуг сезону эгелээни-биле холбаштыр бо чылдың апрель 15-тен эгелээш, октябрь 15-ке чедир арга-ыыштыг девискээрлерге ыяш ажыл-агыйының органнарынга данзылатпайн база эрттирилгелер бижидип албайн чорууру хораан.

Арга-ыыштыг черлерге эрттирилге чок чораан кижилерге «ССРЭ-ниң арга-ыыштыг черлеринге өрттен айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин» үрээни дээш административтиг харыысалга хүлээдир апаарын, Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агыйының министерствозу дыңнадып тур.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ

КАНЧААР ЭМНЭЭРИЛ?

«Стафилококтуг инфекция деп чүл? Ол кижиге кайы хире айыылдыгыл? Оон канчаар эмнээрил? Бо бүгүнү солун дамчыштыр харылап бээрин дилеедим».

Кырган-ава С. Моңгуш. Кызыл хоорай.

Үстүнде, авторнуң айтырыынга уруглар эмчизи В. К. Кууларның тайылбырын моон адаанда парладывыс.

— Стафилококк дээрге микробтарның борбаанды хевирлиг бир бөлүү-дүр. Сепсис дээрге мага-боттуң ниити халдавырга таваржыры болур. Куйлап аараан черден хоралыг бактериялар лимфа база хан дамчыштыр бүгү мага-ботче тараар. Сепсис канчап тыптып кээрил? Ол янзы-бүрү хензиг микробтардан тыптыр. Ук аарыгны колдуунда стафилококк, стрептококк деп микробтар өскүдер.

Сөөлгү үеде өске микроорганизмден сепсис тыптыр апарган. Чижээлээрге, пневмококк, менингококк, сальмонелла, палочка дээн чергелиг хензиг дириг организмнер болур. Айы четпес төрүттүнген чашка сепсис дыка аар эртер. Стафилококтуг кадык кижилер бо-ла таваржыр. Ылангыя божудулга бажыңынга болгаш эмнелгениң өске-даа ажылдакчылары ындыг аарыгны халдадып алган болур. Ийнде, стафилококктуг не биле чаштан өске кижилерже халдаар. Үште, божудулга бажыңынга санитар гигиеналыг дүрүмнү сагываанындан инфекция өскүүр. Аарыг уругнуң чөргектеринден, хеп-сыдан база агаардан аарыг тараар. Кажан саттыг херээжен кижи ангиналаанда, диштери аараанда, чаш кижиже инфекция халдаар. Чаа төрүттүнген чаштың азы айы четпес төрүттүнген бичии кижиниң мага-боду халдавырлыг янзы-бүрү аарыгларга удур камгаланыр күжү кошкак болгаш быжыкпаан болур.

Аарыгның шинарлары кандыгыл? Эмиг эмер чаштың чемге хөөнү чокталыр, кежиниң өңү куу-көк база аас долгандыр кара-көк болу бээр. Чиген чемин огуп каалтар болгаш деңзизи өспес болур. Чамдыкта ук аарыг эът иштеринден эгелээр. Ниити байдалы кошкаар, карактың көрүжү дүвүренчиг болу бээр. Чүректиң согары дүргедээр, хан базымышкыны кудулаар. Организмге бүдүмелдер солчуушкуну үрелир. Бо бүгү сепсистиң эң-не аар эртип турарын көргүзүп турары-дыр. Бир эвес аарыг кижи ындыг байдалдыг турда, дүрген дуза чедирбес болза, оон амы-тынынга дыка айыылдыг.

Микроорганизмнер мага-... канчап кире бээрил? Бирээде, чаа төрүттүнген чаштың хииннге балыг, кулак, аас иштин, өкпе болгаш ижин-шөйүнду дамчыштыр кирип болур. Балыглыг хин таварыштыр кирген микробтар бирги, ийиги неделя эрткенде сепсис тывылдырар. Балыглангая хинни шарып турар үеде олче инфекция кире бээр. Ижин-шөйүндү сепсизин стафилакокк болгаш өске-даа микробтар тывылдырар. Мынчаар аараан уруг огуур, кузар база дүн-хүн иштинде 6-8 катап ногаан азы сарыг өңнүг суук шараны куду олуртур. Хенертен эът изип, ишти хевериц, аакталыр чаар. Ханда болгаш сидикте өскерилгелер болуп, сидик үнер органның оруу баксыраар.

Эмнениринин хары ужа ийи аргазын чорудуп болур. Бирээде, уругнуң организмин дадыктырар, ийиде, микробтарны узуткавышаан, оларның сөөлүнде арттырып каар багай салдарын шуут чок кылыр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кээн кадык кылдыр эмнедир. Эмнедип турар үеде уругнуң ажаалдазын экижидишпаан, хүн чурумун шыңгыы сагыыр. Арыг агаарга селгүүстедипшаан, витаминнерлиг хоолулуг чемнер-биле чемгерер.

Саатыг херээжен кижи хоочуураан ангина, кулак, диш, кара-бүүрек, өкпе аарыгларын эрттирген болза, чаа төрүттүнер чаш кижиже ол аарыг халдап боор. Бир эвес чаштың мага-бодунга аарыгның демдектери көстүп келген таварылгада, дүрген-не эмчиге баары чугула. Сепсиске удур камгалалды азы профилактиканы херээжен консультациязындан-на эгелээр. Саатыг херээжен кижи хоолулуг чемнерни чип, хүн чурумун сагыышаан, арыг агаарга селгүүстээри чугула. Бо хемчеглер уругнуң аарыгларга удур камгалалын бедидер. Аарый бергенде болза дораан эмнедир. Хууда гигиеналыг болгаш божудулга бажыңының санитар-гигиеналыг хүн чурумун шыңгыы тудар. Чаш уругнуң чөргектерин арыглап, өй-тап температурага тургузуп, өрээлин агаарлатпышаан, ол бос-биле чодар. Иелерниң болгаш саатыг херээженнерниң ортузунга санитар чырыдыышкынның янзы-бүрү хевирлерин болгаш методтарын ажыглап тургаш, бо талазы-биле тайылбыр ажылын чорударын дугуйлыг.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ—МАЙ 1-ГЕ ТУРАСКААТКАН БАЙЫРЛЫГ ЧЫСКААЛ ДУГАЙЫНДА

Кызыл хоорайның ажыл-ишчилериниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнге тураскааткан байырлыг чыскаал 1985 чылдың Май 1-де эртенгиниң 10 шакта болур. Чыскаалга каттышкан колонналар киржир:

№ 1 колонна — хоорайның бүгү школаларының өөреникчилери болгаш башкылары база школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң ажылдакчылары. Чыскаалыр чери: Ленин кудумчузунда А. С. Пушкин аттыг библиотеканың чанынга. Харыылаар кижи — **А. В. Безъязыков.**

№ 2 колонна — Кызылдың педагогика институдунуң, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң, кедээ ажыл-агый институдунуң Кызылда филиалдарының болгаш техникумнарның коллективтери. Чыскаалыр чери: Ленин кудумчузунга, Комсомольская кудумчузундан Интернациональная кудумчузунга чедир № 1 колоннаның соонга. Харыылаар кижи — **В. И. Данилейко.**

№ 3 колонна — профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң, эргелелдериниң коллективтери. Чыскаалыр чери: Ленин кудумчузунга Интернациональная кудумчузундан Каа-Хем кудумчузунга чедир № 2 колоннаның соонга. Харыылаар кижи — **В. Б. Казаков.**

№ 4 колонна — коммунистиг күш-ажылдың, май мурнуу чарыжының социалистиг чарыжының тиилекчилери: № 1, 2 автобүдүрүлгениң, тараа продукт сайгарар баазазының, № 48 тудуг эргелелиниң, аъш-чем садыының, «Тывашвейбыт» каттыжыышкынының, республиканың ном садыының конторазының, типография, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының коллективтери. Чыскаалыр чери: Комсомольская кудумчузунда ИХМ-ниң чанынга № 3 колоннаның соонга. Харыылаар кижи — **К. У. Чамзын.**

№ 5 колонна — Тудуг материалдары үлетпүр каттыжыышкынының, Одаар чүүл, Аъш-чем, Чурт үлетпүрүнүң министерстволарының, балык заводунуң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, аалгы заводунуң, Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» ордениг геология-шинчилел экспедициязының, даг-техниктиг инспекциязының, тыва заводтуң, Тываның электри четкилериниң, дааранып фабриканың, «Каа-Хем» разрезтиң коллективтери. Чыскаалыр чери: Каа-Хем кудумчузунда парк чанынга, № 3 колоннаның соонга. Харыылаар кижи — **С. Г. Краснопёров.**

№ 6 колонна — Тываның транспорт эргелелиниң, РСФСР-ниң нефть продуктуларының күрүне комитединиң Тыва эргелелиниң, Автомобиль оруктарын тударының болгаш ажыглаарының талазы-биле бүдүрүлге эргелелиниң, ОСВОД-туң, авиабүдүрүлгениң, Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: Каа-Хем кудумчузунга № 5 колоннаның соонга. Харыылаар кижи — **В. А. Асонычев.**

№ 7 колонна — «Тыва тудуг» трестиң база оон кезээлиг организацияларының «Тыва кедээ тудуг» трестиң болгаш оон ведомствозунда бүдүрүлгелерниң, «Красноярскгражданпроект» комплекстиг төлевилел институдунуң, Красноярскиниң инженер-техниктиг шинчилел экспедициязының, тудуг болгаш архитектура эргелелиниң, «ЦЭС строй» тудуг эргелелиниң, «Сельэлектрострой» тудуг эргелелиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: Комсомольская кудумчузунда «Тувинская правда» солуннуң редакциязының чанынга № 6 колоннаның соонга. Харыылаар кижи — **Т. А. Воронцова.**

№ 8 колонна — Кедээ ажыл-агый министерствозунуң, кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылга талазы-биле республика комитединиң, оон ведомствозунда бүдүрүлгелерниң, зооветхандырылганың, аңныыр-тывыыш ажыл-агый эргелелиниң, аэрология экспедициязының, ыяш ажыл-агыйының, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарының коллективтери. Чыскаалыр чери: Интернационал кудумчузунда Музей чанынга. Харыылаар кижи — **А. А. Рудольф.**

№ 9 колонна — СЭКП обкомунуң, хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хооркомунуң, хооркүскомунуң, профобчөвүлелдиң, солуннар редакцияларының, ном үндүрер черниң, Ном үндүрер чер полиграфия база ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң, «Билиг» ниитилелиниң, ТДЛТЭШИ-ниң, Теле-радио куркомитединиң, Культура, Чырыдыышкын, Сан, Юстиция, Социал-хандырылга министерстволарының, Кинофикация куркомитединиң, кинопрокаттың, ажаалга кассаларының, банкыларның, Статистика эргелелиниң, Прокуратураның, күш-культура болгаш спорт комитединиң, ДОСААФ обкомунуң коллективтери. Чыскаалыр чери: Комсомольская кудумчузунга № 7 колоннаның соонга. Харыылаар кижи — **Н. Г. Потехин.**

№ 10 колонна — Чурттаар коммунал ажыл-агый болгаш Чоннуң амыдырал хандырылгазы министерстволарының, Материал-техниктиг хандырылга комитединиң, Тувасанбсбыт эргелелиниң комитеттери. Чыскаалыр чери: Интернациональная кудумчузунда № 9 колоннаның соонга. Харыылаар кижи — **И. М. Калинин.**

№ 11 колонна — Кадык камгалал министерствозунуң болгаш аптека эргелелиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: Интернациональная кудумчузунда Кадык камгалал министерствозунуң бажыңының чанынга. Харыылаар кижи — **О. Х. Ондар.**

№ 12 колонна — Садыг министерствозунуң, Тываның херегленкчилер ниитилелиниң эвилелиниң, Күрседыг инспекциязының, Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрлабораторияның, лабораториязының коллективтери. Чыскаалыр чери: Комсомольская кудумчузунда ИХМ-ниң бажыңының чанынга № 4 колоннаның соонга. Харыылаар кижи — **В. Г. Черепанов.**

Чыскаалыр черлеринге колонналар 9 шак 30 минута турда келир. Чыскаал болгаш каттышкан колонналар дээш база оларның чыскаал үезинде шимчээшкини дээш харыысалгалыг кижи — Кызыл хоорайның шериг комиссары **В. А. Озерский.**

Чыскаал үезинде корум-чурумну тударын дээш харыысалгалыг кижи — хоорайның ниитиниң херектер килдизиниң начальниги **В. П. Иванов.**

БАЙЫРЛАЛ КОМИССИЯЗЫ

ТВ

АПРЕЛЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Стратегия Победы». 11-ги фильм — «Европаны хостааны»; 2-ги кезээ. 10.05 — Мультфильмнер. 10.30—10.35 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кижи болгаш бойдус». 15.15 — Орус чугаа. 15.45 — 1905—1907 чылдарның Россияга революциязының 80 чылынга. 16.15 — Москва, фестиваль. 16.45 — Концерт. 17.00 — Ю. А. Жуковтуң беседазы. 17.30 — Хоккейге делегей чемпионады — Канада-бе ССРЭ-ниң командалары ойнаар. 19.15 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия Победы». 12-ги фильм — «Тиилелге чазы». 21.00 — «Үе». 21.45—00.30 Шүлүк / Е. Долматовскийниң автор кечээзи. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4-кү класс. 9.05; 13.05 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ суртуулдарынга дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. 11.00 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 12.10 — Физика. 8-ки класс. 12.40 — Зоология. 7-ги класс. 13.35 — Тележурнал. 14.20 — В. Васильев. Чогаалдарындан үзүндүлер. 15.10—15.15 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сонуургакчыларга». 18.40 — Уруглар фильм. 19.10 — «Азия товү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Спартак» — «Динамо» (Тбилиси). 21.00 — «Үе». 21.45 — «Наше призвание». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 22.50—23.35 — Классиктиг хүрешке Европа чемпионады.

ЧАРЛАЛ

Кызылдың күрүнениң педагогика институду бот-өөредилге салбырының бирги курзунга даразында мергежилдерге абитуриентилерни хүлээп алырын чарлап турар: **эге өөредилге педагогиказы болгаш методиказы, орус дыл болгаш литература, география.**

Кирерниң шылгалдаларын даразында эртемнер талазы-биле июнь 3-тен 12-ге чедир эрттирер: **эге өөредилге педагогиказы болгаш методиказы мергежилге** — орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), төөгүге (аас-биле), математикага (аас-биле).

Педучилищениң эге класстар мергежилиниң өөренип дооскан болгаш эге класстар башкылары боор ажылдап турар кижилерниң кирериниң шылгалдалары чокка, беседалажырынга үндезилээш, хүлээп алыр. Ынчангаш аңаа райОНО-нуң азы горОНО-нуң өөренип кирери-биле чорутткан бижии чугула.

Орус дыл болгаш литература мергежилге — орус дылга болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле). ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле); **география мергежилге** — орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле), географияга (аас-биле), математикага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле).

Билдириишкинни даразында документилерни ыяап-ла капсырлаштырганда, майның 31-ге чедир хүлээп алыр: ортумак билиг дугайында документ (бодуу), күш-ажыл дептериниң хоолгазы, № 286 майыктыг эмчи шынзылгазы, ажылдап турган черинден үш хол ужуу салгаа болгаш албан чериниң таңмазы баскан характеристика, 3×4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук, өг-бүле туткалының (фамилиязын солааннар) дугайында херечилелдиң хоолгазы, паспорт (бодун көргүзер).

Документилерни хүлээп алыр чериниң адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң № 34 бажыңы, бот-өөредилге салбыры, телефон № 2-20-36.

ДИРЕКЦИЯ.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар. Чамдык черлерге хар холумактыг бичии чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5, хүндүс 6—11 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр, бичии чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 1—3 градус соок, хүндүс 9—11 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Властелин времени» 9.30, «Действуй по обстановке» 11.20, 16.20, 18.10, «Победа» 13.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник № 121 9.30, «Не будь этой девчонки» 11.00, 13.20, «Потомок Белого Барса» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «И вот пришел Бумбо» 10.00, 11.00, 14.30, «Кто любит и бросает» 15.50, 17.20, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Африканец» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Нет повести печальнее» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжы амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3101.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00091.

Тувинская ... БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 98 (12788) | 1985 чылдың апрель 27, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

Тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чорууң, улустар аразынга калбак кады ажылдажылганы быжыглаарының политиказы — Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!

Коммунизмниң тургузукчузу, тайбың дээш туруштуг болгаш чайгылыш чок демиселчи — улуг совет улуска алдар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

1985 чылдың апрель 23-те Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму болуп эрткен. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев «СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин чыылдырарының болгаш ону белеткээри база эрттирери-биле холбашкан сорулгаларның дугайында» илеткелди кылган.

Илеткелди дыңнап база чугаалажып көргеш, СЭКП ТК-ның Пленуму доктааткаы болза:

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчеглиг XXVII съездизин 1986 чылдың февраль 25-те чыылдырар.

Съездиниң дараазында хүн чурумун бадылаар:

1) СЭКП Төп Комитединиң отчёду болгаш партияның сорулгалары — илеткелчи СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш М. С. Горбачев.

2) СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёду — илеткелчи СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы эш Г. Ф. Сизов.

3) СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң дугайында.

4) СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелер киирер дугайында.

5) 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының дугайында — илеткелчи ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов.

6) Партияның төп органнарын соңгууру.

Съездиге төлээлээрниң нормазын, делегаттарны соңгуур чурумун, съезд мурнунда болур отчёт-соңгулда кампаниязын эрттирер хуусаалары Пленумнуң доктаалында тодараткан.

Бистиң чуртувустуң чедиишкиннерин СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының илеткелинде көргүскен, четпестерни болгаш чедир кылдынмайн турар чүүлдерни айыткан, оларны чайладырының оруктарын болгаш аргаларын тодараткан, бөгүнгү болгаш келир үеги сорулгаларны айыткан.

Съездиге чедир 10 ай арткан, олар дээрге политиктиг, экономиктиг, организакчы, идей-теоретиктиг — шудургу болгаш янзы-бүрү талалыг ажылдың үези болур. Ол ажыл тургустунган байдалды ханы сайгарып көөрүн, дидим шиитпирлерни болгаш шимчеңгир херекчилиишкиннерни негеп турар.

Партияның XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының ажылдап кылганы стратегтиг угланыышкынының уламчылаашкынын Пленум база катап бадыткап көргүскен. «Уламчылаашкынныг чорукту ленинчи өзү-биле билири дээрге, соксаал чокка бурунгаар хөгжүүрү чаа-чаа айтырыгларны тодаргайлаары болгаш шиитпирлээри, хөгжүлдеге моондактыг бүгү-ле чүүлдерни чайладыры-дыр — деп илеткелге демдеглээн.—Бистиң партийжи политикавысты, сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарынче бистиң чиигине угланыышкынывысты байыдып, хөгжүтпүшаан, ленинчи ол чаңчылды чайгылыш чокка эдерер ужурлуг бис».

Ниитилел амыдыралының бүгү-ле талаларынга совет чурт улуг-улуг чедиишкиннерни чедип алган. Күчүлүг бүгү талазы-биле сайзыраңгай экономика, бедик мергежилдиг ажылчын кадрлар, специалистер, эртемденнер ында бар. Бүдүрүлгениң, эртемниң болгаш техниканың хөгжүдериниң дыка хөй угланыышкыннарының талазы-биле делегейде мурнуку одуругну ээлеп турар бис.

Социал амыдыралга ханы өскерлиишкиннер болган. Күш-ажыл кижизи төөгүде бир-ле дугаар бодунуң чуртунуң ээзи, бодунуң салым-чолунуң бодарадыкчызы апарган. Амыдыралдың социалистиг хевиринин өскерлиш чок үнелиг чүүлдери, чарылбас тудуш мөзү-шынарлары болза күш-ажыл кылырынга магадылаттыңган эрге болгаш ол дээш төлевир, ниитилелдиң кижи дээш сагыш салыышкыны, угаан-бодал культуразынче делгем орук, кижиниң төлептиг чорууну болгаш эргелерин хүндүлээри, эргелеп башкарылгага ажылчы чоннарның киржилгезин улам-на калбартып турары болу берген. Политиктиг быжыг чоруктуң чугула үндезини, социал оптимизм болгаш келир үеге бүзүрел—оларда.

Амыдыралдың чаңгыс черге турбазы билдингир. Улам ыраайгы өскерилгелерни болгаш чаартылгаларны, ниитилелдиң чаа шынарлыг байдалын чедип алырын ол негеп турар. Чугаа болза, бирги ээлчегде экономиканың көску чедиишкиннериниң, ону чайгылыш чок өзүлдезиниң оруунче киирериниң, ажыктыг чорукту бүгү тала-биле бедидериниң дугайында болуп турар.

Чедиишкиннер-биле черлештир таарымча чок чүүлдерни, чурттуң экономиктиг хөгжүлдезинде бергелерни Пленумга айыткан, оларның чөптүг-даа, чөптүг эвес-даа чылдагааннарын тодараткан. Кол чүве чүдел дээрге, бүдүрүлге хөгжүлдезиниң боттуг байдалдарында өскерлиишкиннерни, ооң интенсификастаашкынын дүргедедирин, ажыл-агыйны чорударының методтарын өскертириниң болгаш кол-ла чүве, экономика талазы-биле онза чугула улуг хемчеглерни ажылдап кылырынга болгаш боттандырарынга кызымак чүткүлдүг чорук илергейлеттинмээн. «Эртем-техниктиг революцияның чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглавышаан, социалистиг ажыл-агый чорудулгазының хевирлерин амгы үениң байдалдарынга болгаш херегледеринге дүүштүр таарыштырып тургаш, социал-экономиктиг депшилгениң дыка дүргедээшкинин чедип алыр ужурлуг бис. Өске орук чок даа ынчаш»—деп илеткелге демдеглээн.

Бистиң организас-экономиктиг болгаш социал курлавырларывыс дыка улуг. Бир эвес оларны ажыглап, бирги ээлчегде кижи күжүн идепкейжидер, бир эвес кижи бүрүзү бодунуң ажылдаар черинге ак сеткилдиг ажылдаар, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну бедидер болза, беримчениң дыка дүрген ап болур бис. Бо сорулганы күүседири-биле керээлер хүлээлгелерни үе-шаанда болгаш шынарлыг күүседир, төтчеглекчи чоруктар, чидириглер-биле шиитпирлиг демисежир, күчүлерни планнаттыңган хуусаада ажыглалга киирер болгаш бүдүрүлгениң чаа фондуларын шиңгээдип алыр херек. Бүдүрүлге болгаш тудуг, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге, организация бүрүзүнге чогуур корум-чурумну тургуспас болза, ажыктыг ажыл-агый, экономиканың ажыктыын бедидер дугайында чугаа безин турбас.

Улус ажыл-агыйын интенсификастаарының кол быразын эртем-техниктиг депшилгени шалыпкын дүргедедири деп партия санап турар дээрзин Пленумга демдеглээн. Чугаа чүгле ажылдап турар технологияны сайзыраңгайжыдарының, машиналарны болгаш дериг-херекселдерниң кезик-чамдызын чаартырының дугайында чорбайн, а чаа технологтуг системаларже, эң бедик ажыкты берип турар чаа үениң техниказынче шилчиишкиниң дугайында болуп турар. Машина тудуушкунунуң хөгжүлдезиниң оруун кичээнгейге алыр, бирги чергениң кичээнгейин эртем-техниктиг депшилгениң станок тудуушкуну, саналга техниказы, прибор тудуушкуну, электротехника болгаш электроника дээн ышкаш адырларже салыр херек.

Экономиктиг политиканың кичээнгейиниң төвүнге продукцияның шынарын бүгү талазы-биле бедидери турар ужурлуг. Амгы үениң техниказынга чурттуң негелдезин, чурттакчы чоннуң янзы-бүрү бараанарга өзүп орар негелдезин бүрүн хандырарынга, чедишпес чүүлдерни чок болдурарынга кара чаңгыс идегелдиг орук ында.

Экономиканың дүрген болгаш шынарлыг өзүлдезин хандырары-биле эргелеп башкарылганы, ажыл-агый механизмин бүрүнү-биле үениң негелдезин өзүгаар экижидери, эде тургузары, аар-саар чүвени хөөредиксээр, хөй санныг саазын бижип чорудар чоруктарны чайладыры эргежок чугула.

Ажыл-агый механизмин эде тургузарының концепциязы ам билдингир апарган деп, Пленумга демдеглээн. Стратегтиг сорулгаларны шиитпирлээрде төпчүткеп эге удуртулганы улам-на калбартпышаан, бүдүрүлгелерниң эргелерин, оларның тускайлап чорууң калбартырының оруу-биле улам дидим чорууру, ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазын ажыглаары болгаш аңаа үндезилээш, ажылдың эчис түңнелдеринге күш-ажылчы коллективтерниң харыысалгазын болгаш сонуургалын бедидери херек боор турар. Шенелдеен ажыл-агыйны чорударының болгаш эргелеп башкарылганың бүдүн системазын тургузарынче эгелеп киирер херек. Мааңа планнаашкынны, эргелеп башкарылганың организастыг структуразын сайзыраңгайжылары, бот-орулга-чарылганың принциптерин күш-ажылчы эге бөлүктерге, ажылдаар чер бүрүзүнге чедирер херек.

Эргелеп башкарылгага ажылчы чоннарның негелдерин хандырарынга республика болгаш тус чер органнарының харыысалгазын бедидери база чугула болуп турар. Мааңа тус чер органнарының эргелерин ам-даа калбартыры, бүдүрүлге хөгжүлдезинге, курлавырлар ажыглаарынга, чоннуң хандырылгга адырларының ажылын экижидеринге оларның инициативазын болгаш сонуургалын бедидери эргежок чугула.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң алыс ужур-утказы чоннуң чаагай чорууң чайгылыш чок бедидери болур деп партия санап турар, ынчангаш материал болгаш угаан-бодал байлактарын хуваарынга социал чоптуг чорукту быжыглаары; хуваалда механизмин деңнештирилгеден, күш-ажылчы эвес орулгадан арыглаар талазы-биле дээштиг хемчеглерни ажылдап кылыры; ажылдакчы бүрүзүнүң болгаш күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң күш-ажылының түңнелдеринден материалдыг байдалының дорт хамаарылгалыг болуруң хандырары эргежок чугула болуп турар.

Аъш-чем программазын боттандырар сорулга соңгаарлаттынмас, онзагай кичээнгейни негеп турар сорулга болур. Совет чылдарда кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге көску өскерилгелер болгулаан, колхозтар болгаш совхозтар, бот-баазырадылга бүдүрүлгелери аъш-чем продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедир аргаларлыг апарганы билдингир. Ам сорулга чүл дээрге, ол аргаларны долузу-биле ажыглаары, ында бар курлавырларны ажыглаалче киирери болур. Агро-үлетпүр комплекизин эргелеп башкарарын улам ыңай экижидери база негеттинип турар, ынчангаш, ол комплексти эргелеп башкарар, ону бүгү-ле деңнелдерге чаңгыс аай чардынмас чүүл кылдыр өргелеп башкарар, планнаар база акшаландырар аргаларны бээр хемчеглерни боттандырар херек.

Үлетпүр бараанарынга база ачы-дуза чедирилгелеринге херегледи улам долу хандырар дээш, ук бараанарның шынарын экижидер болгаш оларның ассортиментизин калбартыр, олар рынокка четчири-биле бар турзуң дээш хөй чүүлдерни кылыр апаар. Ол сорулгаларны чедип алырынга чоннуң херегл бараанарын бүдүрер база ачы-дуза чедирилгезиниң адырын хөгжүдериниң чоокку үеде бадылаттынар программазы дузалаар ажаар. Боттарының орулгаларын чурттаарга болгаш культура-амыдырал байдалдарын экижидеринге, дыштанылгага, туризмге болгаш өске-даа сорулгаларга ажыглаар дээн ажылчы чоннарның күзелдерин хандырарынга бүгү талалыг дузалаар херек.

Амгы үеде кадык камгалалының болгаш улус өөредилгезиниң мурнунда чаа-чаа сорулгалар туруп турар. Кадык камгалалының материал-техниктиг баазазын, медицина хандырылгазының шынарын, кижилерниң эмнер-биле хандыларын дыка экижидерин негеттинип келген. Өзүп орар салгалдарны өөредириниң болгаш кижизидериниң шынарын, ниитилелге ажыктыг күш-ажылга оларны белеткээриниң үндезинин-биле экижидер херек. Школа реформазынга дүүштүр тургустунган айтырыгларны ужур эдертип эвес, а ханы утка-шынарлыг шиитпирлээр херек. «Кижиге, ооң күш-ажылынга, материалдыг чаагай чоруунга болгаш амыдыралынга хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерге эң-не кичээнгейлиг болур ужурлуг бис. Ол дээрге биске политиканың үндезин айтырыы-дыр» деп СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының илеткелинге демдеглеттинген.

Пленумга бөгүнгү ажылдар дугайында база чугаалашкан. Чылдың баштайгы айларында хожудаан чүүлдерни өрү тыртар, чыл планын кандыг-даа эдилге чокка күүседир деп бе деп эвес сорулга салдынган. Кодээниң ажыл-ишчилери чуртту бедик түңнелдер-биле өөртүр ужурлуг.

Амгы-даа, перспективтиг-даа сорулгаларны чүгле чоннуң чогаадылгазынга, ооң угаан-медерелинге, талантызынга, күш-ажылынга даянгаш шиитпирлеп болур.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дээш бүгү улустуң шимчээшкинин коммунистерниң алдарлыг партиязы башкарып турар. Съезд мурнунуң социалистиг чарыжын калбартырынга авангардчы рользу, ыштики курлавырларны тодарадыр база экижидер ажыглаар дээш үнелиг эгелээшкиннерни ажыл-агыйжы өзү-биле деткииринче коммунистерни Пленум кыйгырган. Ол сорулгаларны күүседиринге съездиге белеткел, ам болур отчёттар болгаш соңгулдалар дузалаар.

Партия хуралдары, конференцияалар болгаш съездилер ажыл-ишчи, принципиалдыг байдалга, парторганизацияларның — болгаш оларның удуртур органнарының ажылын бот-шүгүмчүлекчи өзү-биле көөрүнүң байдалынга эртер ужурлуг деп, ТК-ның Пленумунуң доктаалында айыткан. Отчёттар болгаш соңгулдалар партия амыдыралының ленинчи норма-чижектерниң улам ыңай быжыгаарынга, партияның иштики демократиязын, үстүнден болгаш адаандан шүгүмчүлелди хөгжүдеринге, коммунистерниң идепкейин болгаш инициативазын угаттыраарынга, бодунуң партия организациязының болгаш ниити партияның ажыл-херектери дээш оларның харыысалгазын бедидеринге дузалаан турары чугула.

Съезд мурнунуң хуралдарының, съездиге бүгү белеткелдиң кол утказы болза, амгы үениң кол лозунгнары бо — чогаадыкчы күш-ажыл, сестуң

(Уламчызы 3-кү арында).

ТОРГАУДА УРАЖЫЫШКЫННЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Совет болгаш америк шериглерниң Эльбага ужурашканындан бээр 40 чыл болур тураскаалдыг болуушкунну демдеглээри-биле Торгауда ужуражыышкынның бүгү киржикчилеринге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен.

Чылдар, он-он чылдар эртип турар ынчалза-даа кижи төрелгетениниң кырынга диргелген дарлалдың болгаш ыргып хыдымышкынның айымызын, амы-тынын харамнанмайн чайлаткан кижилерниң аттарын чок кажан-даа утпас.

Ада-чурттуң Улуг дайынының, фашистиг агрессияның болгаш милитаризмниң күштери-биле маадырлыг демиселдиң хоочуннары бистиң чуртувуста бүгү чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Ол демиселге амы-тынын бергеннерге мөгейип турар бис. Тайбың чурттаар болгаш тайбың ажылдаар арганы амгы салгалга олар чаалап бергеннер.

Улуг Тиилелгени байырлаарының бүдүүзү бо хүннерде совет улус ниити сорулганы чедип алырынга көску салыышкынны киирген АКШ-тың, Великобританияның, Францияның, Кыдаттың, антигитлержи коалицияның өске-даа күрүнелериниң улустарынга болгаш шериглеринге хүндүткелин илергейлеп турар. Югославияның, Польшаның, Чехословакияның, Болгарияның, Румынияның, Албанияның, Венгрияның шериг каттыжыышкыннары, партизан армиялары болгаш отрядтары, Францияның, Италияның, Грецияның, Бельгияның, Голландияның, Норвегияның, Данияның, Люксембургтуң Удурлажыышкын шимчээшкини Тиилелгеге улуг рольду ойнаан. Гитлержи нацизмге удур эрес-дидим демиселди немец болгаш австри патриоттар чорудуп турган.

Дайын чылдарында төрүттүнген бистиң дайынчы эвилеливис, тайбың болгаш кижи төрелгетениниң чаагай келир үези дээш кады демисели, кады ажылдажылганың күчүзү кандыг болуруң көргүскен. 1945 чылдың чазынында Эльбага ужурашкан совет болгаш америк солдаттарының хол тудуушкуну төөгүге илегелдиң болгаш найыралдың символу болуп мөңгеде кирген.

Бөгүн ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң — аныяк-даа азы хоочун-даа кижиниң хүлээлгези — дайынның оду бистиң черивисти кажан-даа өрттетпезин дээш бодунуң салыышкынын шыдаар-ла шаа-биле киирери.

Эрткен дайынның болуушкуннарынче хая көрүнмүшаан, амгы үени, харын-даа келир үени: чөптүг болгаш быжыт тайбың дугайында, улустарны ядролуг айыылдан чайладыр дугайында бодап турар бис.

Ол-ожээн болгаш башкаланчак чорук эвес, а чурттарның болгаш улустарның бот-боттарын билчири болгаш кады ажылдажылгазы кижи төрелгетениниң чогум-на чоруур оруу ол болур ужурлуг. Делегейде байдалды чавырылдырарынга күчүлүг фактор мурнуку эвилелчилерниң аразынга, бүгү-ле күрүнелерниң аразынга тайбыңның камгалаары дээш демиселге тодаргай кады ажылдажылгазы болур деп, совет кижилер бүзүреп турар.

Бөгүн Эльбага холдарын тутчуп турар кижилер аңаа эви үлегер-чижекти көргүзүп турар.

Гитлержи фашизмге удур демисежип турган маадырлыг дайынчы хоочуннарга, оларның өг-бүлелеринге, Торгауда ужуражыышкынның бүгү киржикчилеринге быжыг кадыкшылды болгаш хөй-хөй чылдарда аас-кежиктиг, тайбың амыдыралды сеткилимниң ханызындан күзеп тур мен.

М. ГОРБАЧЕВ.

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯНЫҢ ВАРШАВАДА ЧЕДЕ БЕРГЕНИ

Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарының дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкынынга киржири-биле совет делегация апрель 25-те Москвадан Варшаваже чорупкан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков делегацияның составында кирип турар.

Эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, Е. К. Лигачев, Г. В. Романов, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның кежигүннери К. М. Боголюбов, Б. П. Бугаев, Г. М. Корниенко, Н. Е. Кручина, В. Ф. Мальцев, О. Б. Рахманин, М. С. Смиртюков, албаның өске-даа кижилери аэропортка делегацияны үдээн.

ПУР-нуң ССРЭ-де элчини С. Кочолек үдеп турганнарның аразынга турган.

• • •

Совет делегация ол-ла хүн Варшавага чеде берген. ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң күрүне туктарын аэропортка көдүрген. ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Г. Яблоньский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар, ПКАП ТК-ның секретарьлары, ПУР-нуң өске-даа партия болгаш күрүне ажылдакчылары, а ол ышкаш ПУР-да ССРЭ-ниң элчини А. Н. Аксенов делегацияны уткуп алганнар.

Эштер М. С. Горбачев биле В. Ярузельский хүндүлүг таңныылдың чыскаалының мурнуу-биле эрткеннер. Совет Эвилелиниң болгаш Польша Улус Республиканың Күрүне гимнилерин күүсеткен.

(СЭТА).

Константин Устинович Черненконуң тураскаалын мөңгежидер дугайында

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгарааңгай ажылдакчызы Константин Устинович Черненконуң ачы-хавыязын өөренип көргеш база ооң тураскаалын мөңгежидер сорулга-биле СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаадыры болза:

1. Красноярск крайда Шарыпово хоорайны Черненко хоорай кылдыр; Молдав ССР-де Шолданеш районну Черненко район кылдыр эде адаар.

2. К. У. Черненконуң адын Красноярскиниң тараа ажаар комбайннар бүдүрер бүдүрүлге каттыжыышкынынга; Прибор тудуушкуну, автоматчыдылга дериг-херекселдер болгаш эргелеп башкарылга системаларының министерствозунуң Кишинёвта «Волна» бүдүрүлге каттыжыышкынынга; Казах ССР-ниң Талды-Курган облазында совхозтарның бирээзинге; Пенза хоорайда Пионерлер ордузунга; Москва, Красноярск болгаш Кишинёв хоорайларда чаа туттунуп турар микрорайоннарның кудумчуларының бирээзинге; Чөөн талакы Кызыл туктуг кызыгаар округунда ооң албан эрттирип турганы «Хоргос» кызыгаар заставазынга; далайның пассажир судноzунга тыпсыр.

3. Красноярскиниң күрүне университединиң, Кишинёвтуң күрүнениң педагогика институдунуң, Пензаның политехниктиг институдунуң студентилеринге К. У. Черненко аттыг тос стипендияны тургузар.

4. «Хоргос» кызыгаар заставазының бажыңынга болгаш Москва хоорайда Большая Бронная кудумчузунда К. У. Черненконуң чурттап турганы № 19 бажыңга мемориалдыг самбыраларны тургузар.

5. Кызыл Шөлде Кремль ханазының чанында К. У. Черненконуң хөөрүнге бюст тургузар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

БЕСЕДА БОЛГАН

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалааны ёзугаар Совет Эвилелинге келген Хоккайдо (Япония) префектуразының губернатору Т. Иокомичини СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников апрель 25-те хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлерин, совет ниитилелдиң социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң айтырыгларын беседаның үезинде аалчыга таныштырган. Ийи чурттарның аразында харылзааларны көрген болгаш дең эргеге база кайызынга ажыктыг болурунга үндезилээш, ук харылзааларны хөгжүдеринге ийи талаларының сонуургалдыын илергейлеттинген. Ооң-биле холбаштыр Совет Ыракы Чөөн чүктүң болгаш Хоккайдо сртулуктуң хоорайларының аразынга чаңчыл болган чаагай кожа-хелбээ харылзааларның ужур-дузазын демдеглээн. Совет тайбың сөөлгү инициативаларже аалчының кичээнгейин угландырган, ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур демиселге тайбыңга ынак бүгү күштерниң каттыштырарының чугулаазы онзалап демдеглеттинген.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Республикага коммунистиг субботниктиң түңнелдери

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан коммунистиг субботниктиң республика штабы бүгү-чоннуң күш-ажыл байырлалынга Тываның ажылчы чоннарының киришкен түңнелдерин үндүрген.

Ленинчи коммунистиг субботникке ниитизи-биле 149.237 кижи киришкен, ол дээрге эрткен чылдаазындан хөй болган. Боттарының ажылдаар черлеринге 45.721 кижи ажылдап эрттирген, оларның иштинден 3510 кижи камнап алдынган чиг эт, одаар чүүл болгаш кывар-чаар материалдар-биле ажылдаан. Олар 254.500 рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрген. Субботникке ажылдап алдынган 199.117 рубльдыг беш чылдың фондузунга киирген. Кызылдың, Барыын-Хемчиктиң, Таңды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчиктиң, Бии-Хем, Каа-Хем районнарының ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары эң улуг салыышкынны кииргеннер.

Үлетпүр бүдүрүлгелерниң коллективтери субботникке күжениишкинниг ажылдаан. Оларның 12.767 ажылчыннары субботник хүнүнде ажылдаан. Олар он бирги беш чылдың фондузунга 39937 рубльдың ажыл төлевирин киирген. «Тыва даг-дугу», «Тыва кобальт», «Тудуг кезектери» комбинаттарның, Тываның электри четкилериниң, Кызылдың эът комбинадының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, хлебопродуктуларның сайгарыга баазазының, дааранылга фабриказының, Улуг-Хемниң болгаш Ырбанның ыяш үлетпүр ажыл-агыйларының, Тураның ыяш пунктузунуң болгаш өске-даа черлерниң коллективтери шалыпчы ажылдаан.

Апрель 20-де ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде 1300 тонна хөмүр-дашты тыпкан, дааранылга үлетпүрүнүң 8.260 рубль өртектиг продукциязын, 6000 рубльдың мебельдиг аймаан, 7400 рубльдың культура-амыдырал бараанарын, 100 тонна далганны, 130 тонна комбикормнарны, 3,4 тонна кондитер болгаш 1,5 тонна колбаса кылыгларын, 13,4 тонна эътти болгаш чоннуң өске-даа херегдел хөй бараанарын бүдүрген. Тудуг индустриязының бүдүрүлгелеринге улуг чемчээлдиг продукцияны бүдүрген. Республиканың чаа тудугларынга 40 муң йөзек туйбуну, 223 кубометр чыып эптээр демир-бетон конструкцияларны, 10 тонна чугайны, 471 кубометр диңиг материалдарын, 177 дөрбелчиң метр соңга болгаш эжик [illegible]тарын, 1280 кубометр ыяш[illegible], ооң иштинде 1183 кубометр тудуг ыяжын чорудуп берген.

Республиканың чаа тудугларынга апрель 20-де эң хөй кижи ажылдаан. Ажыглалга киирер тудугларга ажылдың темпизин дүргедедирин, субботник киржикчилериниң кол сорулгазы болган. Тудуг объектилеринге ниитизи-биле 10.525 кижи ажылдаан. Олар 285.900 рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын, азы эрткен чылдың субботник хүнүнде кылдынганындан 30.000 рубльдың ажылдаан хөйнү күүсеткеп. Тудугжулар беш чылдың фондузунга 37.482 рубльдың ажыл төлевирин киирген. Ылаңгыя «Тыва автоорук тудуг» эргелелиниң, «Тыва кедээ тудуг», «Тыва тудуг», «Тыва сентелге-тудуг» трестерниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының тудуг салбырларының коллективтери улуг хемчээлдиг ажылдарны кылган.

Республиканың транспортчуларының салыышкынны эзээш эвес болган. Субботникке 5.330 чолаачылар, септекчилер, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан-хаакчылар киришкен. Автомобилистер 29 муң тонна чүъктерни сөөрткен, 893 чолаачылар камнап алдынган кывар чүүл-биле ажылдаан. Автобүдүрүлгелерниң коллективтери беш чылдың фондузунга 18752 рубльдың ажыл төлевирин киирген. Ылаңгыя пассажир АТБ-ниң, № 1 болгаш № 2 АТБ-лерниң, Ак-Довурак АТБ-ниниң, Чадаана АТБ-ниниң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының салыышкыны улуг болган.

Часкы үе—кедээ ажыл-ишчилерниң күжениишкиниң ажылының үези. Апрель 20-де бүгү районнарга часкы хову ажылдары калбарган, тараа культуралардың тарылгазынга белеткелди механизаторлар калбарткан. Совхозтарга ниитизи-биле субботникке 38.482 кижи киришкен. Оларның барык ортаа кезии планныг ажылдарын кылган. Кедээниң ажыл-ишчилери беш чылдың фондузунга 55.299 рубльдың ажыл төлевирин шилчиткен. Ылаңгыя Таңды, Улуг-Хем, Кызыл, Каа-Хем болгаш Бии-Хем районнарының ажыл-ишчилери субботникке массалыы-биле киришкен. Мал кажаазаларын арыглаар, септээр, ыяш белеткээр талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны совхозтарның ажылчыннары күүсеткен.

Хоорайларның болгаш суурларның хөй муң ажыл-ишчилери, сургуул аныяктар болгаш школачылар чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага киришкен. Чүс-чүс тонна демир артынчыларын болгаш дагын ажыглаар өске-даа чиг этти субботник хүнүнде чыып, чудурун чорутпкан.

Ленинчи коммунистиг субботник бүгү-ле чер болганга ажылчы чоннарның бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга болуп эрткен болгаш он бирги беш чылдың планнарын четчиишкинниг күүседиринге, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунга массаларның бүрүн шиитпирлиин база катап бадыткап көргүскен.

ШАЛЫПЧЫ ИЖИВИС-БИЛЕ ХАРЫЫЛААЛ

СЭКП ТК-нын Политбюрозунун хуралынга бистиң республикавыстың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дүргедедир дугайында айтырыгны чугаалажып турганын солуннардан номчааш, өөрүшкүмнү, сеткилим хандыр-ынны илередир сөстер тывпас чордум. Чурттуң эң ажык республиказы дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының база бир чырыткылыг херечизи ол-дур. Совет Эвилелиниң составынга каттышкан дөртен чыл чаа ажып чоруур кирезинде акы-дуңма найыралдың ачызында экономика, социал болгаш культура хөгжүлдезинге дециэр чүве чок херни базымны кылган бистиң Тывавыстың улам ынай бурунгаар хөгжүлдези дээш ам-даа чаа-чаа хемчеглерни ап, ооң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин шапкынчыдарынга холбашкан доктаалды хүлээп алганы — ленинчи национал политиканың тиилелгези-дир. Бо дугайында бистер, ыраккы Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң бөгү ажыл-ишчилери чугаалажып, хамаарышкан тус-тус участоктарывыска моон-даа эки ажылдаарын хүлээнип турар бис. Ындыг болбас арга чок.

Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылы партияның XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шудургу күш-ажылдың чылдары болган. Бистиң совхозтуң малчыннары боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкинниг күүседип келген, ооң уламындан ниитиниң малының баш саны чүзүн аайы-биле өзүп турар.

Мен бодум хуумда совхозумга 1956 чылдан бээр малчыннап келдим. Хамааты кижи ажылынга ак сеткилдиг, харыысалгалыг болур ужурлуг деп, республиканың сурагжыг хойжуларының бирээзи чораан ачам Д. М. Биче-оолдуң чагыын ёзугаар ажылдап, чыл санында багай эвес көргүзүглерни чедип ап келдим. Бо чылын төрүүр чүс баш хойга онаашкыр 100 хураганны алдым. Ам кол сорулга — ооң баш санын мени камгалап алыры. Келир кышка уткуштур белеткелди амдыгаашкан чорударымны, 10 тонна сиген белеткээр дээн хүлээлгемни эде көрүп, 15 тонна кылдыр белеткээримни, кыштаамның үүрмек септелгезин бодумнуң күжүм-биле, хостут үеде кылырымны хүлээнип тур мен.

Бистерже сагыш салып, ап турар хемчеглерге харыы кылдыр улам шудургу ажылдап, СЭКП-ниң XXVII съездизин болгаш улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуурун хүлээнимишаан, кожавыста «Мөген-Бүрен» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Чүтлүр-оол Тарын-Базырныг социалистиг чарышче кыйгырып тур мен.

М. БИЧЕ-ООЛ,
Мөңгүн-Тайга районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң № 1 бригадазының хойжузу.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур

АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИВИСТИ АНАЛИЗТЕВИШААН

Барыын-Хемчик районунуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин чылдырар дугайында СЭКП ТК-ның бо чылдың апрель чээрби үште болган Пленумунуң доктаалын болгаш анаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелин изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле номчуп, таныжып, съезд мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнче политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кадыргуушкун-биле кирген. Партияның амгы съездизинге аларжыткан чарыш бо хүннерде ёзулуг бүгү-ниитиниң болуп, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде хайныкпан.

Курлавырларны дилеп тывар, күш-ажылды организастаарын улам экижидер, сагылга-чурумну, корум-чурумну быжыглаар талазы-биле хөй талалыг ажылдың эгелекчилери коммунистер болуп турар. Бо талазы-биле ажылды «Тыва даг-дүгү тудут» эргелелиниң, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың парткомнары элээн идепкейжиткен.

Чижээ, Ак-Довурак хоорайда партияның 28 эге организациязында 18 партбөлүкте 560 коммунист бактааган. Оларның сезен хуузу материалдыг чаагай кежикти шуут бүдүрер ажылда хаара туттунган. Эң хөй коммунистерлиг партия организациязы арыгдал фабриказында. Оларны харыысалгалыг участоктарда хуваагаш, партия организациязы коммунистерге, активке даянгаш, коллективтиң күжүн он бирги беш чылдың, ооң доозукчу чылының онаалдаларын күүседиринче мобилизастап турар. Ооң түңнелинде соолгу ийи чылда фабрика планнын ажыр 16,4 муң тонна сорттут даг-дүгүн бүдүрген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн он хуу өстүрген. В. М. Чичкевич, Ю. Л. Ганчаев, Д. М. Оюлар олар ышкаш коммунистер бедик болгаш бедик сорттуг рудалардан даг-дүгү арыглаар цехтериниң, үүрмектеп сорттаар комплекстиң ажылын экижидеринге үлүгүн киириштирип, боттарының хууда үлегерин көргүзүп турар.

Районнуң тудуг, транспорт коллективтеринде, совхозтарда коммунистерниң бүдүрүлгеге башкарыкчы ролюнуң бедээниниң ындыг чижектери хөй. «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак, «Шекпээр» совхозтуң Сут-Кажаа сүт-бараан фермаларында, «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык, Бижиктиг-Хая салбырларының хойжу бригадаларында, Кызыл-Мажалыктың № 741 КМК-зында, бот-орулга-чарыылдалыг тудуг-септелге участогунда коммунистер күш-ажылга, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг. Ол партия организациялары коллективтериниң удуртукчуларының коммунистерниң отчёттарын хуралдарга дыңнап, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин доктаамал контрольга алганы эки түңнелдерни берип турар. Чижээ, Кызыл-Мажалыктың № 741 КМК-зының коллективи (ында партия организациязының секретары А. Бурунчал) бо чылдың эрткен айларында керээлиг ажылдар планын 108,6, бээраанныт продукциязын 159,7 хуу, март айның база ажыр күүсеткен.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң айтышкыннарынга дүүштүр районнуң партия организацияларында, күш-ажылчы коллективтеринде кылдынган чүүлдерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөр ужурлуг бис. Ыланғыя коммунистерниң эгелекчи чоруун деткиир, оларның бот-идепкейин бедидер талазы-биле организастыг-массалыг, идей-кижизидилгелиг ажылды чогуур деңнелге тургуспаан партия организациялары ам-даа бар. Ооң чижээнге Ак-Довурак хоорайда тудугжуларның туйбу заводунуң № 1 КМК-ның партия организацияларын адап болур. Оларның дайынчы арга-шинээзин, коммунистерниң башкарыкчы ролюн бедидер дээш ажылдаары негеттинип турар. Бо коллективтерде бүдүрүлгениң ден-дески ажылдаары чедип алдынмайн турар, күш-ажылдың сагылга-чурумну ам-даа кошкак. Ажылчыннар ортузунда чылдагаан чок черге ажыы шагы үзер, күш-ажылдың, хөй-ниитиниң сагылга-чурумун хажыдар фактылар четче чайлаттынмаан.

Бүдүрүлгени башкарарынга, камналга айтырыын шиитпирлээринге, кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар болгаш кижизидеринге районнуң чамдык партия организацияларының инициативазы ам-даа чавыс. Чамдык бүдүрүлгелерде, совхозтарда күш-ажылды организастаарының дээштиглиг аргазы — бригада керээзин нептеретпээн.

«Бот-орулга-чарылганың принциптерин күш-ажылчы эге бөлүк бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге чедир нептередири улуг ужур-дузалыг» деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга илеткелинге чугаалаан. Бо талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап, ажылда өске-даа четпестерни чайладып, он бирги беш чылдың, ооң доозукчу чылының планныг онаалдаларының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге хандырары районнуң партия организацияларының чугула сорулгазы болуп турар.

Д. СААЯ,
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи.

ЧУРУКТА: Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта Кара-Булуң сүт-бараан фермазының мурнакчы кадарчызы Ооржак Шыырапович Маадыр-оол мал ажылын хөгжүдеринге шалыпчы үлүүн киирип турар беш чылдың ажылчыннарының бирээзи. Ол 1974 чылдан Кара-Булуң сүт-бараан фермазынга инектер кадарып кирген.

О. Охемчиктиң фотозу.

Бригада керээзин — ажылдаар чер бүрүзүнге

КҮШТЕРНИ КАДЫП АЛГАШ

«Тыва автоорук» бүдүрүлге эргелелинде амгы үеде 26 керээлиг бригада бар. Орук ажыл-агыйларында тудуг-монтаж ажылдарының ниити хемчээлинден 85 хуузу, септелге-тудуг ажылдарының ниити хемчээлинден 53 хуузу бригада керээзи-биле кылдынып турар.

Бригада керээзин шиңгээдип алыр талазы-биле ажыл бистиң эргелелге 1980 чылда эгелээн. Баштайгы чылда чедип алдынган түңнелдер бригадалар аайы-биле аңгы-аңгы болган. Бригада керээзинче шилчииринин инженер-экономиктиг белеткели четпес болганы илереэн. Чаа эгелээшкинниң деткиир, ооң ажыктыг талаларын долузу-биле ажыглаары чугула сорулга болу берген. Ынчангаш «Тыва автооруктуң» удуртулгазынга бригада керээзин шиңгээдип алырының айтырыгларын карышлаар ажылчын бөлүктү тургузар, а бригадаларны удуртурун практиктиг дуржулгазы болгаш теоретиктиг билии четчир кижилерге дагзыр деп шиитпир хүлээп алдынган.

1981 чылда план, бүдүрүлге-техниктиг, күш-ажыл болгаш шалың килдистериниң, бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелиниң, бухгалтерияның, төлевилел-смета бюрозунуң болгаш нормативтиг шинчилел станциязының төлээлери киирген 10 кижи составтыг ажылчын бөлүктү тургускан.

«Тыва автооруктуң» начальниниң дужаалын ёзугаар бөлүктү удуртурун кол инженер В. Муромцевке болгаш мени дааскан. Бөлүктүң кежигүннери дөрт ажыл-хүлээлгезин күүсетпишаан, бодунуң мергежилиниң аайы-биле бригада керээзин шиңгээдип алырынга киржип турар. Чижээлээрге, бухгалтер херек кырында болган чарыгдалдарны санаар, а бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелиниң төлээзи объектилерни материалдар-биле четчир хандырарын харыылаар дээш улаштырып чоруй баар.

Бөлүк план ёзугаар ажылдаар. Ам орук-тудут болгаш орук септелге-тудут эргелелдери база участоктары бригадалар биле администрация аразынга керээ чарарының документациязын белеткээн болгаш ажылчын бөлүкке дужаан, камгалап алган. Ол камгалалды документацияның шынарын экижидер сорулга-биле чоруп турар бис.

Керээлиг бригадаларны оруктуң инженер-техниктиг ажылдакчылары — мастерлер, прорабтар, участок начальниктери удуртуп турар. Боттарының шалыңын олар бригаданың ниити акшазынче салыр, а бригада бодунуң бригадир-мастери-биле тудут-септелге ажылдарының нормативтиг үезин кызырганы, материалдарны чөп ажыглап, камныг чарыгдааны, машина, механизмнер ажыглалының планныг чарыгдалдарын эзээжеткени, объектилерни ажыглалга киргени дээш немелде төлевирин үлежир. Немелде төлевириниң хемчээли эвээш эвес болгаш ону күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалап төлээр. Бригадир-мастер бодунуң үлүүн база коэффициент ёзугаар алыр.

Бистиң керээлиг бригадаларывыс ам үш чыл дургузунда күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин ажыглап турар. Бо үе иштинде олардан чаңгыс-даа хомудал кирбээн, а мооң мурнунда маргылдаалыг байдалдар эңмежок турганын билир бис. Коэффициент улуг кижизидикчи салдарлыг боор турары оон-на илден-дир.

Бригадирге негелде улгаткан. Ол нормалаашкын, дериг-херексел, материалдар, механизмнер-биле хандырылга, экономика, сан-хөө болгаш планнаашкын, кылыр ажылдарының төлевилелин ажыглап кылыр талазы-биле четчир билиглиг болгаш байлак практиктиг дуржулгалыг, кижилер-биле ажылдап шыдаар болур ужурлуг. Бистиң бригадирлеривистиң аразында дээди эртемниг кижилер хөй. Инженер С. Шалайко көвүрүг тудар эргелелде эгтеп, чыыр демир-бетон бүдүрүп турар бригаданы, инженер В. Алтухов № 2 орук-тудуг эргелелинде орук тудугжуларының бригадазын, инженер А. Ильченко чурттаалга бажыңнары тудуп турар бригаданы удуртуп турар.

Бригада керээзи-биле ажылдың ажыктыы билдингир апарган. Ону «Тыва автоорук» бүдүрүлге эргелелиниң эрткен чылда ажылының түңнелдери долузу-биле бадыткаан. Оруктарның ажылы сезонниг болгаш, быжыг сагылга-чурумнуг, доктаамал кежигүннерлиг коллективтерни тургузары амыр эвес, чылдың-на чаа улус чыып, бригадалар белеп тургаш. Бригада керээзи күш-ажылчы коллективтерни сырый каттыштырган, ам бригадалар таравайн, бүдүн чыл дургузунда ажылдап турар. Орук ажылчыннары бүдүн-чартык, ийи ээлчеглиг ажылче шилчип, ийи болгаш оон-даа хөй мергежилдерни шиңгээдип ап турары чаңчыл болу берген. Кышкы үени дараазында чылга белеткел кылырынга ажыглап, орук-тудуг материалдарын ээ ёзу-биле курлавырлап ап турар. Бригада керээзи-биле ажылдың чамдык ажыктыг талалары мындыг-дыр.

Бригада керээзиниң бисте бөгүнгү сайзыралы аразында дуттуржулгалыг ажылдап турар керээлиг бригадаларны организастап болурунуң аргазын берген. Ону ийи аңгы схема-биле тургузуп болур: завод — бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелели — транспорт-тудуг болгаш карьер — транспорт — тудуг. Кайы-даа схемаларда автотранспорт барын эскерер бис. «Тыва автотранс» каттыжыышкын-биле демниг ажылдаары — биске база ажыктыг. Ооң удуртулгазы база бистиң саналывысты деткип, харыы хемчеглерни ап турар. Март 14-те орук болгаш автотранспорт ажылчыннарының бригадирлериниң каттышкан хуралы болган. Аңаа 1985 чылда орук болгаш автотранспорт ажылчыннарының аразынга тудуш бригада керээзин калбаа-биле шиңгээдирин чугаалажып көрген. Бо чылын аразында керээлиг 8 бригаданы организастаар сорулга салдынган. Амгы үеде «Тыва автооруктуң» 7 болгаш «Тыва автотранстың» 7 бригадалары чаңгыс аай демниг ажылдаар дугайында керээни чарган. Ол бригадаларны тодараткан. Чижээлээрге, Тураның орук-септелге-тудуг эргелелиниң бригадазы № 3 АТБ-ның бригадазы-биле, а № 3 орук-тудуг эргелелиниң бригадазы Ак-Довурактың АТБ-зы-биле керээ чарып кады ажылдаар дээш оон-даа ынай.

Тудуш бригада керээзи-биле ажылдың үлегер-чижээн Кызыл — Тээли аразының автооруунуң Боомда участогун кылып турар № 1 орук-тудуг эргелелиниң Л. Апонькинге удурткан орукчулар болгаш № 2 АТБ-ның Е. Дедякинге удурткан чолаачылар бригадаларының ажылындан көрүп болур. № 1 орук-тудуг эргелелиниң удуртулгазы орук инженери Леонид Апонькинге удурткан керээлиг бригаданың составын улгаттырган болгаш ам ында 43 кижи бар. Бо чорук 1,5 миллион рубль түңнүг тудуг ажылдарын тускайлан шиңгээдип алыр арганы бригадага бээр.

Моон мурнунда № 2 АТБ чүтле машиналар бээри-биле өйлежип турган. Чолаачылар чүтле айыткан үени эрттир ажылдап каарын бодаар. Кылыр ужурлуг ажылдарының хемчээлин улгаттырарынче кичээнгей салбайн турганы чажыт эвес. Чаа аргаже шилчээш соолгунде, байдал эки талазынче өскерилген. Ам чолаачылар хемчээлин керээде айыткан чүъкту сөөртүрүнүң нормативтиг үе-шагын кызырганы, бүдүрүлге күчүлерин азы орук-тудуг объектилерин айыткан хуусаада азы оон эрте ажыглалче киргени, материалдыг курлавырларны камнап алганы дээш немелде төлевирин ап турар.

Чаа арга-биле ажылдың баштайгы түңнелдери эки. Чолаачылар бригадазы орукчуларга херек элезин, сайны үезинде дужуруп турар. Л. Апонькинниң бригадазы бирги кварталда тудуг-монтаж ажылдарының планын 110 хуу кылдыр күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планының күүселдези 111 хуу болган.

«Тыва автоорукта» бригада керээзи-биле байдал мындыг. Ам кол сорулга — бригада керээзи-биле ажылды бүгү талазындан өөренип көрүп тургаш, улам сайзыраңгайжыдары, чаа эгелээшкинниң ечизинге чедирери.

Н. КОСТРИВЦЕВА,
«Тыва автооруктуң» норматив-шинчилел станциязының начальниги.

ЧУРУКТА: Боомда орук тудуунда.

МЕДЭЭЛЕР

АҢЧЫ МАЛЧЫН

«Мөрен» совхозтуң мурнакчы малчыны О. Намдал угундан аңчы болгаш кодан чоогунга ижээп турган бөрүлерин узуткап каан. Эрткен чылдан бээр ол он чеди араатанны чок кылган. Ниитиниң малын камгалаар херекке ол ынчаар үлүүн киирип турар. Үр чылдарда мал ажылынга кызымак ажылдап келген малчын чонунга хүндүткелдиг. Ол — «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» деп хүндүлүг аттың эдилекчизи.

А. ТАВА.
Эрзин район.

АНЫЯК САКМАНЧЫЛАР

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң сакманчыларының аразында чарышка 180 хураганы өстүрүп доруктурган Роза Балдан тиилекчи болган. Бо чылдың кыштаглаашкынынга сакманчылар Оксана Ховалыг, Лидия Дөрбет-оол болгаш өске-даа комсомолчулар идепкейлиг киришкеннер. Мал ажылынга комсомолчу путевка-биле ажылдап келген өске-даа аныяктар эки көргүзүглерлиг болганнар.

Н. АНТУФЬЕВА.

КАМНАЛГАЛЫГ

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң дыка хөй малчыннары одаар чүүл кылдыр кержени ажыглап турар. Машина четпес кадыр-берт черлерде турарларының одаар чүүлү база ол. А. Т. Хуурактың бригадазы эрткен чылын ийи ай иштинде көржен ажыглаанындан эвээш эвес камналганы чедип алган. Кержениниң белеткелин экижидер болза, чүгле ийи ай иштинде безин 48 тонна хөмүр-дашты камнап ап болур дээрзин совхозтуң специалистери санап тодараткан. Малчыннарның бо эгелээшкинин өөренип көөр артык эвес.

Н. АНТУФЬЕВА.

ЧОРУУ ЧОГУЗУН

Кызыл районнуң ыяш ажыл-агыйының чолаачызы Н. Г. Гурков ыраккы Күнгүртүг суурже берге орук-биле машина-тракторну чедирип экелген. Кадыр-берт оруктап чоруурунга бедик мергежил негеттинер. Техниказынга камныг, ажыл-ижинге кызымак чолаачыга «чорууңар чогузун» деп, сууруң чону чугаалап турар.

К. ЕНДАН.
Күнгүртүг суур.

АЖЫКТЫГ БОЛГАН

Идеология активиниң семинары СЭКП райкомунуң библиотеказынга чоокта чаа болуп эрткен. Район масштабтыг, бо семинарга агитаторлар, пропагандистер, политинформаторлар, лекторлар киришкен.

Семинарга республиканың «Билиг» ниитилелиниң лектору, төөгү эртемнериниң кандидады, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының төөгү башкызы Иргит Үнгүлчекович Самбуу «Тыва археологтуг эртем төөгүзүнүң дугайында» диафильмнерни көргүзүп турган, тайылбырлыг лекцияны болгаш «Совет-америк харылзаалар» деп, ДОСААФ обкомунуң инструкторы Сайын-оол Чоодуевич Юша «Улуг Тиилелгениң 40 чылы» — деп лекцияны номчаан.

СЭКП райкомунуң секретары К. О. Хелин-оол түңнел сөс алгаш, часкы кампанияның сорулгаларының дугайында чугаалаан.

Семинар дыңнакчыларга ажыктыг болган.

М. ТИРЧИН.
Тес-Хем район.

Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

ТУЛАНЫҢ ӨЛҮМ ЧОК ЧОРУУ

Дөртен бир чылда Туланың мурнуу талазынга камгалалдың мурнуку шугуму турган. Орта турган хоорайның камгалакчылары гитлерчи шериглерниң баштайгы согуушкуннарынга таварышкан.

Москвадан ийи чүс километр ыракта турар бо хоорайның камгалакчыларының маадырлыг чоруу чоннуң сагыш-сеткилинде артып калган.

Ок-чепсек бүдүрер болгаш патрон заводтарын эжелеп алыр сорулга-биле, Туланы хенертен алырын фашист командылал чери планнап турган. Ынчалза-даа 50-ги армияның кезектери, тула ажылчын аңгы ол планны үрээн.

Василий Гаврилович Жаворонковтуң баштаалы партия обкомунуң шиитпири-биле Туланың бүгү чурттакчыларын оңгарлар казарынче мооңнап турган. Дөртен беш хонук камгалалды эрткеш, Тула тиилеп үнген.

Хоорай камгалалынга өрес-дидим чоруун көргүскени дээш, Москва чоогунга немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаварынга үлүүн киирген дээш Тулага маадыр-хоорай деп хүндүлүг атты тывыскан.

Дайын төнгенден бээр дөртен чыл эрткен. Тула чаартынып, сайзыраан. Мында чугула эртем-шинчилел ажылдарын чорудуп, чаа машиналарны, дериг-херекселдерни, приборларны бүдүрүп турар. Туланың ажылчыннары хоорайның бедик бүдүрүкчүлүг, үлегерлиг культуралыг болдурар дээш туржуп турарлар.

ЧУРУКТА: Туланың телефон аппараттары бүдүрер «Октава» заводунга «Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези» деп атты тывыскан. Галина Александровна Лесованың (ортузунда) удурткан комсомолчу аныяктарның чыкчылар коллективи эки бригадаларга санадып турар. Олар беш чыл планын май 9-та доозарын хүлээнген.

Ю. НАБАТОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Шынар — ажылдың көрүнчүгү

АК ЧЕМ БҮДҮРҮКЧҮЛЕРИНДЕ

Чадааннның саржаг заводу — даштындан көөрге ындыг-да улуг эвес көстүр бүдүрүлге. Даштыкы болгаш иштики девискээри арыг-силиг. Ак халаттар кеткен херээжен ажылчыннар заводтуң кол бүдүрүлге цегинде бодунуң херээн далаш чок-даа бол, бүзүрелдиг, чаңчыккан шимчээшкиннер-биле кылып турарын көрүп турарга, кижиниң кичээнгейин хаара туда бээр.

Ак чем бүдүрүкчүлериниң ажылы-биле таныжкаш, баштай эскергеним дег белен эвес, хөй күштү, мергежилди негээр ажыл деп билдим. Моон үнген сүт, ак саржаг, тарак болгаш сметана хоорайның ясли-садтарынче, эмнелгеже, ниитиниң чемненилге черинче бир дугаарында баар болгаш ажыы харыысалгалыг, кол негелде — продукцияның шынарын экижидери. Шынар чок продукция моон үнмес ужурлуг.

Цехтиң ажылы-биле мени улуг мастер Клара Кежик-оол, оона Ооржак таныштырды. Бо аныяк кыс ам тос чыл иштинде мында ажылдап турар. Баштай анаа ажылчын боор эгелээн, оон сонуургалы күштүг болуп, сүт шынары хынаар лаборантының мергежилин шиңгээдип алган. Мастерлээнинден бээр бир чыл безин четпээн, ынчалза-даа хүлээлгезин эки күүседип турар.

Цехтиң шимээнниг деп чүвези аттыг, ол-шыгы база өске бүдүрүлгелерге деңнээрге элээн бедик. Заводтуң удуртулгазы электри хөделдирикчилериниң шимээн-даажын эвээжедир талазы-биле болдунар хемчеглерни алыр болза чөрле артык эвес.

Цехти эргий кезип чор бис. Саржаг белеткээр херекселде ийи кижи ажылдап тур. Белен аарган продукцияны хааржактарже савалап турда чеде берген болдум. Бо ажылчыннарның аттары Александра Болат-оол биле Норжунмаа Моңгуш болду. Оларның соолгу үеде бүдүрген ак саржаанын шынары багай эвес болуп, күрседиг инспекциязының хыналдаларының түңнели-биле колдуунда бедик сорттуг деп үнелеп турар.

Сүттүң шынарын совхозтарның сүт-бараан фермаларындан хүлээп ап тура, хынап эгелээр. Заводтуң лабораториязының ээзи Зоя Узденованың ажылы харыысалгалыг деп чүве билдингир. Ол совхозтардан кээп турар болгаш манаа бүдүрген сүттүң үскүрүн, кислоталыын, кайгаар хайындырганын (пастеризациязын), хилекгениң хынап, сорттаар. Эң хөй хемчээлдиг болгаш бирги сорттуң сүдүн СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг, «Искра», «Сүт-Хөл» совхозтар дужаап турар. Дужаап турар сүттүң шынарындан өртээ дорт хамааржыр, сорту куду, хирлиг, үскүрү эвээш сүттүң өртээ куду болуп, совхозтарның орулгазы эвээжээр.

Ынчаар хүлээп алдынган сүт хоолайлар дамчып, улуг хоскаарларга кээр. Сүт тырттар улуг машинаны таварааш соолгунде, сүт хоюу болгаш чалан сүт кылдыр ийи аңгы орук-биле чоруй баар. Сүт хоюундан ак саржаг кылыр, а чалан сүттү саваалар болгаш творог кылырынга ажыглаар.

Сүт тырттар машинада аппаратчык Уран Салчак бо ажылынга чаа-ла бир чыл болган-даа болза, мергежий берген эш-өөрүнүң макталынга ёзулуг-ла төлептиг кыс. Цехтиң девискээрин, сава-саптаны чуур, арыг-силигге тудуп турар кижилер — 20 ажыг чыл ажылдаан Бичии-Уруг Куулар биле Кертпиилe Ооржак оларның төлептиг ижин база демдеглевес аргажок.

Заводтуң коллективи 25 кижи составтыг. Мында 4 аңгы националдың төлээлекчилери ажылдап турарын дыңнааш, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң акы-дуңма чоннарының найыралының бүдүрүкчүлүг ажыл-ижиниң чижээ моон база көрүп болур-дур деп бодап бышка кирер чорду.

Директор Муслим Хамитович Хапаев ажылдың түңнелдерин чугаалап тура, онза кичээнгейни продукцияның шынарын экижидеринче углап, эрткен чылга деңнээрге, бо талазы-биле көргүзүглер эки болуп турарын демдегледи.

Шынарны канчаап экижидер-дир? Ону директор мынчаар тайылбырлады.

— Технологияны экижидери-биле чаа котёлду, сүт хоюу хайындырар (пастеризастаар) херекселди тургускан. Коллективке кижизидилге ажылын чорудуп, үрелген продукцияны бурууулуг кижилерге төледип турар аварганы база шынар экижидеринге дөгүмчелиг болган.

Ам заводтуң лабораториязының болгаш санэпидстанцияның хыналдаларының түңнели-биле продукцияның шынары ниитизи-биле экижээн болуп турар. Ынчалза-даа ак чем бүдүрүкчүлери аңаа доктаавайн, ону улам экижидер сорулгалыг. А ол дээ: кылып турар ажылы дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгазы улгадыр, оон уламындан коллективтиң күш-ажылчы көргүзүглери база экижиир дээни ол-дур.

Н. КУУЛАР.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырынга «Сайыр» хойжу бригадазының малчыннары кыштаглаашкынны эки эрттирер дээш күженишкинниг ажылдап турар. Алдыы-Ишкинниң кадыр-берт дагларында 4 аңгы коданда шээр мал оңча-менди кыштап турар.

«САЙЫР» БРИГАДАЗЫНДА

Төрүүр 1145 баш хойдан апрель эгезинге чедир 916 хураганы алган.

100 башка онаашкыр хойжулар Байыр-оол Сат, Кызылдыр Ондар, Дадар-оол Түлүш хөй хураганы камгалап алганнар.

Бригаданың чамдык малчыннарында, чижээ, Чамбал-оол Моңгуштуң коданында малдың өлүп хоорары, чидери шуут болбайн, мени кыштаглап турар, эрткен чылын малчыннар кыштаглаашкынга эки белеткенгенинден — коданнарда мал чеми четчир, кажаалар чылыг, ынчангаш кышты хүр ажарынга ол бүгү дузалаан.

«Сайыр» бригадазы деңнешкелиг арга — бригаданың керээлиг ажылдаар аргазын шиңгээдип ап эгелээн.

О. БИЧИНМАА.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

болгаш ажыл-херектиң чаңгыс аайы, инициатива болгаш харысаалга, болунга болгаш эштеринге негелделиг болуру болур.

Партия эки белеткеттинген бышкан кадрларлыг. Отчёттар болгаш соңгулдалар үезинде партияның удуртур органнарын тургузар, өйү келген кадр айтырыгларын шиитпирлээр. Партия моон соңгаар-даа кадр политиказынга ленинчи принциптерни эдерер, партийжи удуртукчуларның доктаамал бодуруп хандырарынче, дуржулгалыг болгаш аныяк ажылдакчыларны шын дүүштүрерин, партия органнарын чаа күштер-биле чепсеглээринче угланмышкынны уламчылаар. Оон-биле кады партия кадрлар шимчээшкининге кандыг-ла-бир өскерлиишкин чок болу бээринге удур туржуп турар, ол чаңгыс-даа партия организациязы, чаңгыс-даа ажылдакчы контрольдан даштаар артып калбас ужурлуг деп санап турар. Ол партияның кудуку организацияларынга хүн бүрүңүн тодаргай хуузазын чедирерин че, ажылчы болгаш шалыпчы чорукту бедидеринче, янзы-бүрү саазын агымышкынын кызыраарынче, ажылдың кабинетчи стилин, хөй санныг хурал-суглаа эрттирер чорукту ажып эртеринче угланмышкынны чүткүлдүг уламчылаар.

Отчёттарның болгаш соңгулдаларның бир чугула сорулгазы болза Советтерге, профэвилелдерге, комсомолга, политиктиг системаның өске-даа звеноларынга, совет демократияны хөгжүдер талазы-биле бүгү ажылга партийжи удуртулганы улам ыңай күштелдирери болур. Съездиге белеткел, бол документилерниң төлевилелдерин чугаалажып көөрү совет кижилерниң идепкейин улам көдүрери чугаажок. Бүгүдеге чедингир, билдингир болуруп, хөй-ниитиниң санал-оналын, ажылчы чонуң шүгүмчүлелдиг саналдарын, билдириишкиннерин болгаш чагааларын барымдаалаарын хандырар дээш сагыш салыры чугула.

Бистиң хүннерниң чугула сорулгазы-биле — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири-биле партияның политика-кижизидилгелиг, идеологтуг ажылы холбаалыг болган турар ужурлуг. Бо участокта бурунгаарлаашкын бар, ынчалза-даа ол ажыл амыдырал-биле эң-не сырый кылдыр холбашкан тураны ам-даа чедип алдынмаан. Бо ажылга ужур элертир болгаш хөлүн эрттир сургаалда кылыр чорук шаптыктап турар. Идеология ажылынга-даа сөстер эвээш, ажыл-херек хөй болган турар ужурлуг.

Соолгу үеде массалыг информацияның чепсектериниң — парлалганың, телевидениениң, радионуң ажылында эки талалыг өскерилгелер болуп турар. Ынчалзажок, амыдырал олардан оон хөйнү негеп турар. утка-шынарын ханыладыры, шалыпкын чорукту болгаш медээлер-биле байлак болуруун база кол-ла чүве — дээштиг чорукту бедидерин чедип алыр херек. Массалыг информацияның чепсектериниң дээштиин «партия комитеттери оларга идепкейлиг дузаны чедирип база деткип турда дыка бедиир. Чүгле ол дуза болгаш деткимче кезээде чогуур өйүнде болгаш улуг болган турары чугула. А чидезилелдиг шүгүмчүлелдиң кызып-кыйрының азы тоовазының кандыг-даа оралдажышкыннары принципиалдыг партийжи үнелелди алган турары чугула болуру чутааажок» деп Пленумга демдеглээн.

Бистиң чуртувустуң амгы үеде шиитпирлеп турар айтырыглары литературага болгаш уран чүүлге хөлечтиг көргүстүнер апаар, ниитилелдиң угаан-бодал амыдыралын чаа үнелиг чүүлдер-биле байлакшыдарынга, совет кижиниң идея болгаш мөзү-шынар талазы-биле көдүреринге оларның ролю кончуг улуг.

Пленумга даштыкы политиканың айтырыгларынче улуг кичээнгейни угландырган. СЭКП болгаш Совет күрүне бодунуң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол утказы герман фашизм-биле дайын ышкаш ындыг дайынны катаптавазы болур деп көрүп турар, а ол дайынга Тиилелгезиниң 40 чылын совет улус удавас демдеглээр болгай. Ядролуг халапты болдурбас херек.

Бистиң ниитилел тургузуувуска, моралывыска болгаш мировоззрениевиске үндезилеңген тайбынның болгаш тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи угланышкынын Совет Эвилели эдерип келген болгаш моон соңгаар-даа ол угланышкын-биле чайгылыш чок чоруур.

Амгы үеде социалистиг дем каттыжылгазының болгаш агрессчи НАТО бөлүглелиниишкининиң аразында шериг-стратегтиг деңчорук чедип алдынган, ол дээрге ук каттыжылганың тергиин чугула төөгүлүг чаалап алышкыны болур. Шериг-стратегтиг деңчорук империализмниң агрессчи чилбиленииишкиниң идегелдиг шеглер турар. Ол деңчорукту тайбынның эргеажы дээш камгалаар херек.

Империализмниң бир-ле дугаарында АКШ-тың империализмниң агрессчи күштериниң буруузу-биле делегей байдалы дүвүрээзиниң болгаш айыылдыг болуп артпышаан. АКШ чепсекти эндере бүдүрериниң эвекүдүкчүлери болуп арткан болгаш чепсегленииишкинни дүжүрерингe удурланып турар хевээр. Ол үскүлежиишкиннерниң болгаш дайын кыжанывыын одагларын үргүлчү кыпсып, делегейниң ол-бо девискээрлеринге байдалды чидиглендирип турар. Женевага чугаалажышкынарга ол Совет Эвилели-биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында дугуржуушкунну үревишаан, Черге ядролуг чепсекти кызыгаарлаарының база кызырарының талазы-биле айтырыгны чугаалажып көөрү-биле чергелештир чепсекти эндере бүдүрериин космосче нептеретпезиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүнден ойталап турар. АКШ делегейге тергиилекчи байдалды, бир-ле дугаарында шериг талазы-биле тергиидекчи чорукту чедип алырын күзевишаан. АКШ-тың ындыг турамзык планкалары перспектива чок. Совет Эвилели, оон өнүүктери болгаш эвилелчилери, тайбын дээш туржуп турар бүгү улустар оларның боттанырын болдурбас-даа.

Делегей дайынын болдурбайн барып болур. Тайбынның камгалалында Совет Эвилели, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары туруп турар. Совет Эвилели бодунуң Чепсектиг Күштерин улам ыңай быжыглаар дээш күженииишкиннерин моон соңгаар-даа харамнанмас. Тайбынга ынак күштер тайбың дээш демиселге улам сырый каттыжып турар. дайынга удур. ядролуг чепсекке удур шимчээшкиннер идепкейжип турар. Дайын кыжаныынга удур улам-на чаа-чаа депшилгелиг, демократтыг отрядтар көдүрлүп турар. Тайбын дээш демиселдиң ниити хөрээнге канчаар-даа аажок улуг салышкынны коммунистиг болгаш ажылчын партиялар, профэвилелдер, хөй-ниитиниң массалыг отрядтары киирип турар.

СЭКП ТК-ның Пленуму иштики болгаш даштыкы политиканың улуг болгаш нарын айтырыгларын чугаалажып көрген. Совет улус ол политиканы чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп база деткип турар. Пленумунуң ажылы делегейге канчаар-даа аажок соиуургалды болдурган.

СЭКП-ның XXVII съездизинге белеткел организастыг болгаш идей-политиктиг бедик деңнелге, партийжи хүрээлелиниң сырый каттыжышкынының, партияның болгаш улустуң бузулбас эвииниң демдээ-биле эртер дээрзинге быжыг бүзүрелин СЭКП-ның Төп Комитеди илереттеп турар.

(«ПРАВДА» солундан).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ГДР. Ада-чурттуң Улуг дайынынга ССРЭ-ниң Тиилелгезиниң болгаш фашизмден немец улусту хостаанының 40 чыл. оюн байырлаарынга белеткел амгы үеде республиканың амыдыралының тудуш кезээ болу берген. Заводтарның болгаш кооперативтерниң коллективтери бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Баштайгы немец социалистиг күрүнениң хоорайларында хөй санныг митингилер болгаш хуралдар эртип турар.

ЧУРУКТА: Карл-Маркс-Штадтың чурттакчылары 120 муң кижи киришкен митингиге тайбыңны камгалаары дээш, социалистиг төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш кызымаккай ажылдаарынга белениниң дугайын медеглээн.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

Делегейниң массалыг информация органнары СЭКП ТК-ның Москвага болган Пленумун канчаар-даа аажок улуг политиктиг болуушкун кылдыр санап турар. Пленумнуң материалдарын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Пленумга кылган илеткелин калбаа-биле чырыттышаан, даштыкы солуннар. Совет Эвилели СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткенмишаан, чурту моон соңгаар-даа бүгү талалыг хөгжүдериниң, оон социал-экономиктиг бурунгаарладашкынының дүргедедириниң, совет кижилерниң чаагай амыдырал деңнелин бедидериниң улуг программазын тургускан деп онзалап айтып турар.

•

Партияның XXVI съездизиниң болгаш оон соонда болгулаан ТК-ның Пленумнарының ажылдап кылганы стратегтиг угланмышкынының уламчылаашкынын Москвага база катап бадыткаан деп, болгар «Работническо дело» солун бижээн. Ам болур XXVII съезд ССРЭ-ниң хөгжүлдезинге онза чугула үе-чаада болурунга чиг-зиниг турбас деп, «Непсабадшагэ» солун демдеглээн. Съездиниң улуг ужур-дузалыг болуру анаа чугаалажып көөрү-биле тургускан айтырыгларның чугулазындан, совет ниитилелдиң мурнунда тургустунган сорулгаларның чаа болгаш калбаа-биле онзаланып турарындан көстүр.

Чаа тургузугнуң артык күштүүнге дааигаш, совет чурттуң төөгү талазы-биле эң кыска үениң дургузунда улуг чедиишкиннерни чедип алганын чехословак «Руде право» солун айыткан. Бүдүрүлгени, эртем-техниканы хөгжүдериниң хөй-хөй угланышкыннарының талазы-биле ССРЭ делегейде бирги черни ээлеп турар. Ынчалза-даа амыдырал, оон чаа негелделери ниитилелдиң шынар талазы-биле чаа болур байдалын чедип алырын негеп келген. Совет Эвилели моон-даа соңгаар аңы-дүмма социалистиг чурттар-биле харылзааларын быжыглап, кады ажылдажылгазын калбартыр.

СЭКП, Совет чазак боттарының даштыкы политика талазы-биле ажыл-чорудулгазының кол сорулгазы — ядролуг айыыл-халапты болдурбазы деп көрүп турарын «Нойес дойчланд» (ГДР) солун бижээн. Совет Эвилели, оон эвилелчилери болгаш өнүүктери делегей дайынын болдурбайн барын болурунга быжыы-биле бүзүрелдиг.

СЭКП-ниң удуртукчузу эргелеп башкарылганың хевирлерин болгаш аргаларын сайзырангайжыдарының, эртем-техниктиг чедиишкиннерни улус ажыл-агыйынга ажыглаарының чугула ужур-дузазын айыткаш, Совет Эвилелиниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң стратегтиг келир үезин тодараткан деп, югослав **ТАНЮГ** агентилел демдеглээн. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның оон соонда болгулаан Пленумнарының ажылдап кылган стратегтиг угланмышкынның үргүлчүлээри М. С. Горбачев бадыткаан.

Кол-кол америк солуннар СЭКП ТК-ның Пленумунуң болганың дыннаткаш, ол Пленумга вашингтончу администрацияның даштыкы политиктиг угланмышкынын шыңгыызы-биле бурууү көөп, шүгүмчүлээн деп демдеглеп турар. Ол дугайын бижээш, «Нью-Йорк таймс» солун тургустунган айтырыг талазы-биле дугуржулганы чедип алырынче АКШ-тың чүткүвейн турарын Женевада чугаалажыышкыннарның баштайгы келээ көргүскенин демдеглээн. Эй-би-си телекомпаниязының дамчытканы болза: «М. С. Горбачев АКШ болза өске чурттарның болгаш улустарның эргелерин дорту-биле үрээп, дайынның кыптыгын уңуп болур айыылын күштелдирип турар» деп буруудаткаш, ону шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн. Чепсегленииишкинге контрольду тургузар дугуржулганы чедип алырынче АКШ чүткүвейн турар деп Совет Эвилели санап турар. «Космос чепсектерин хоруурунуң аргаларын чугаалажып көөрүнден АКШ ойталап турарын ССРЭ-де медеглээн» — деп Эй-би-синиң корреспондентизи дамчыткан.

ГКП-НИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

БОНН. (СЭТА). «Сылдыстар дайыннарының» рейганчы планнарынга удур, баштайгы согуушкунуң америк ядролуг ракеталарын ГФР-ден үндүрери дээш, совет тайбын саналдарын деткээн демиселди кады чорударынче тайбынга ынак хөй-ниитини, фашизмге удур бүгү барыын-герман демиселчилерин болгаш чурттуң демократтарын Герман коммунистиг партияның Даргазы Герберт Мис кыйгырган.

Партияның хоочуннары — фашизмге удурланышкын шимчээшкининиң демиселчилери-биле ГКП-ның удуртукчуларының Дюссельдорфка болган ужуражыышкынынга чүве чугаалааш, ол, «баштайгы шактың коммунистери» фашизмге удур, «нацист араатаныг чорукка» удур эң-не чайгылыш чок болгаш шиитпирлиг демиселчилер турганын демдеглээн.

СУДАННЫҢ ШИИТПИРИ

КАИР. (СЭТА). Судан канаа-даа каттышпазының принциптеринге каттыжар, улустарның бот-башкарлыр эргезин деткип, колониализмге удур демиселжип турар деп, чурттуң шилчилге шериг чөвүлелиниң даргазы Сивар Ад-Дагаб медеглээн. Күрүнениң амгы политиказы өске улустарның иштики херектеринге холгаарлаваазынга үндезилеттингенин Бандунг конференциязының 30 чыл оюн-биле холбаштыр судан удуртукчунуң мында парлаттынган кыйгырыында айтып турар.

КАРАЧИДЕ БАЙДАЛ

ДЕЛИ. (СЭТА). Ында алдынган медээлерни ёзугаар алырга, Пакистанның эң улуг хоорайы — Карачиде дыка дүшкүүрлүг байдал тургустунган. Ында ук чер чурттуглары-биле Афганистанга удур контрреволюстуг дээрбечилерниң аразында хан төгүүшкүннүг сегиржип алышкыннар хөй хүн дургузунда соксавайн турар. Оон түңнелинде бежен ажыг кижи өлген болгаш чүс-чүс кижи балыглаткан. Алдынган медээлерни ёзугаар алырга, контрреволюстуг идегеттер боо-чепсекти ажыглап турар.

Амгы ындыг болуушкун автоорукка болган бир таварылгадан эгелээн. Ынчан афган чолаачының буруузу-биле ийи кижи өлген. Ынчалза-даа ук черниң хайгааракчыларының айтып турары-биле алырга, меселдежиишкиннерниң чылдагааны — Вашингтонуң негелдезин ёзугаар чурттуң девискээрин дээрбечилерниң эргезинге берген эрге-чагыргаларының шиитпири боор турар.

Шериг эрге-чагыргазынга удурланыкчыларның ходелиишкиннерин базарынга, душманнарның киржилгези Пакистанда онза килеңнээшкинни болдуруп турар. Неделя санында үнер «Блитц» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, афган черге бодунуң хаанныг үүлгедиишкиннери-биле сурагжаан Гульбуддин Хекматиар дээрзиниң дээрбечилерин оон администрациязы төөү Карачи боор турар Синд можуже октаан турган.

ТУДУП ХОРУГДААН

ХАРАРЕ. (СЭТА). Каттышкан Демократтыг Фронтунуң чиңгине секретары Попо Молефени болгаш апартеидке удур демиселжип турар хөй-ниитиниң 700 хире организациязының бактааганы ол фронтунуң оон өске база ийи удуртукчуларын мурнуу-африкан эрге-чагыргалар тудуп хоругдаан. Йоханнесбургтан медээлерни ёзугаар алырга, «күрүнеге өскерилгэн» дээр хоозун-меге буруудадышкын-биле фронтунуң удуртукчуларының хөй кезиин мурнунда-ла хоругдаан. Оларга өлүрүп шиидери-биле кыжанып турар.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ 40 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** Сураглыг хөй-ниити ажылдакчызы, америк «Эмчилер социал харысалга дээш демиселде» деп организацияның хүндүлүг президентизи Хелен Колдикот, фашизмниң араатаныг күштерин чылча шаавырынга Совет Эвилелиниң маадырлыг салышкынын айыткан. ССРЭ-ниң болгаш оон эвилелчилериниң каттышкан күш-биле тиилелгени чедип алганы, делегейниң ийиги дайынының кол кичээндирикчи кижи төрелгетенни узуткап каап болур ядро... дайынның кыжанышкының узуткаары-биле каттышкан күженииишкинин үндүрериниң чугулазын сагындырып турар деп, ол СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

⊙ **БРЮССЕЛЬ.** Гитлержи фашизмниң ашкан Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан байырлыг кежээ Брюссельдиң ратушазынга болган. Бельгияның хоорай чагыргазының даргазы Э. Броун ону ажыткаш, делегейниң ийиги дайынының киччээндиригнерин утпазынче кыйгырган, Гитлержи Германияга удур демиселге Кызыл Армияның киирген үлүүн бедик-биле үнелээш, ол, фашизмге удур кады демиселге гитлеризмге удур эвилелдиң улустарының тавырышканы өлүмчидиминг каража-когаралдарының дугайын кажан-даа утпас херек деп чугаалаан.

⊙ **ДАМАСК.** Ур болгаш хөй хан төгүүшкүннүг дайынга фашистиг Германияны ажып тиилээш, совет улус канчаар-даа аажок улуг маадырлыг чорууп көргүскен деп, Палестинаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү С. Ал-Наджаб СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазында чугаалаан.

Нацистиг Германияның улуг күштүг аг-шерии совет кижилерниң эрес-маадырлыг чоруунуң, оларның эң бедик патриотизминиң болгаш быжыг турушттуунуң ачызында чылча шаптырган.

(СЭТА).

Бөгүн Того Республика Хамаарыштас чорук хүнүн моон-биле 25-ки удаа демдеглеп турар.

ЧУРУКТА: Тогонуң найысылалы Ломениң кудумчуларында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭЧИС ТҮҢНЕЛ ДЭЭШ

Улуг-Хем районнуң «Торгалыг» совхозунуң сүт-бараан фермазының коллективи доозукчу чылдың бирги кварталында бүдүрүкчүлүг ажылдап, сүт бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар планнарын ажыр күүсеткен. Ол үе дургузунда фермада чүс чээрби беш инек оолдаан, бызаалары четче алдынган.

Ферманың саанчыларының хөй кезиин— аныяктар. Кижи бүрүзү алган планныг оналдаларын, социалистиг хүлээлгелерин бүрүн күүседир дээш кызымак ажылдаанының түңнелинде үстүнде түңнелдер чедип алдынган. Коллективте ажылдың сагылга-чуруму эки-дир.

Бисте ниитиниң ажылы, коллективтиң ады дээш кызып чоруур кижилер эвээш эвес. Ындыгларга бодунга быжыглаан он сес инектен бирги кварталда 8922 кг сүттү саап алган дуржулгалыг саанчы О. Санаажык, 8971 кг сүт саап алган база-ла хоочун саанчы Д. Моңгуш болгаш сүт саап алыр планын 137 хуу күүсеткен Ч. Сүрүң оларны хамаарыштырып болур. Аныяк саанчы, келээ Совет депутаты С. Натпит-оол бодунга быжыглаан чээрби инектен сүт саап алырының планныг оналдазын 175 хуу күүсеткен, бирги черже үнген.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында ферманың ажылчын кижи бүрүзү ажылдың эчис түңнели дээш бот харысалгазын улгаттырган.

А. КЕНДЕН, фермада учётчик.

ЭРЕС-ДАА

Өвүрде «Ак-Чыраа» совхозтуң Чалааты хойжу бригадазының аныяк малчыннары К. Кыргыс, И. Дагба, Ч. Гумат болгаш өскелер-даа доозукчу чылда малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Олар төрүүр чүс хойга онаалтыр 90-дан 95 хураганны түс-түзүнда камгалап өстүргеннер.

Н. ДАМДЫН.

•

ШЕФ

Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр ортумак школазының коллективи төрээн совхозунуң сезоннуг ажылдарынга дузалажып келген. Ам олар совхозтуң өшкү кыргылдазында киржип турар. Дыштаныр хүнде школаның башкылары, ажылчыннары, 9«а» класстың өөреникчилери Ак-Хемниң эриинде чурттап оаар аныяк малчын Владимир Ондарның бир одан өшкүзүн кырганнар. Шефчилер ажылын чаңгыс хүн дургузунда доосхан.

М. ООРЖАК.

ХЕМЕ, ДОШ: сагыыр чурумнары

Хамааржып турар организациялындан хамаарылга чокка хемечи кижи бүрүзү тускай шынзылгалыг болур ужурлуг. Ону хемелээриниң дурумнерин шылгалдазын эрткен соонда, тускай комиссия тыпсыр. Он алды хардан өрү назылыг, эштип билир, кадыының байдалы эки кижилерге чүгле шылгалдаа дужааган соонда хеме башкарарының шынзылгазын тыпсып болур.

Бичии хемчээлдиг хемелерниң эмгелелин чыл санында чорудуп турар болгаш оон техниктиг байдалын хынап турар. Хыналда соонда эжиндирип болурунуң билеттин тыпсыр. Билетке хемениң демдээн, хемчээлин, номерин бижиир. Орта шимчедикчилерниң күчүзүн, камгаланыр херекселдериниң саның, кайы хире чүък чүдүрерин, каш пассажир олуртурун албан бижиир. Ол документилерни хемечи кижи үргүлчүнүн ап чоруур.

Учётка алдынчаан, чылда эртер техниктиг көрүлдезин эртпээн хемелерни ажыглаары хоруглуг. Оон-биле чергелештир билет күш чок болур.

Ынчалза-даа доштуң кылыны хемнер, хөлдерде аңгы-аңгы. Ол агаарның температуразындан, сугнуң дүстүүндөн, терениинден, оон агымының күжүндөн хамааржыр. Турум сугнуунга бодаарга, агым сугнуң дожу быжыг эвес болур. Хар адаанда дош чугалай бээр. Терең черниң дожу кылын апаар, а дүстүг сугнуң үлдүргей болур.

Кыштың эгезинде, төнчүзүнде чадаг улус болгаш машина оруун тускай комиссияның киржилгези-биле тургузар. Бо үелерде мындыг оруктарга калбак ыяш, чада, хендир болгаш өске-даа херекселдерни белеткеп алгаш турганы дээре.

Кайда хемелээриниң болгаш хем кежериниң дүрүмнерин эки сагып, бо ажылче хөй-ниити организациялары сагыш салп болдур, ында озал-ондак болбайн турар. Хемелээриниң, дош кежериниң дүрүмнерин сагыыры дээрге-ле, аргыжылганы акнжидер дээш, кижи дээш сагыш салышкын дээрзин утпаза эки.

Н. ВОРОШИЛОВА, сугга душкеннерни камгалаарының республика ниитилелиниң баштаар чериниң даргазының ораланчызы.

ЧАҢГЫС ЧЕР ЧУРТТУГЛАРЫ БҮЗҮРЭЭР

Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 50 чылы» совхозунуң хоочун тракторизи Бады Шугуувевич Ондар часкы, күскү хову ажылдарынга, ниитиниң малының кыштаглаашкынынга чыл бүрүзү идепкейлиг киржип келген. Дүвүрен, Сыын-Чүрээ деп черлерниң хойжу кодаңнарынга болгаш сүт-бараан фермазынга мал чемнерин, одаар чүүлдү үзүктел чок сөөртүп чедирген.

Чээрби ажыг чылдарның дургузунда ол кандыг тракторну мунмаан дээр, дугуйлуг-даа, илчирбелиг-даа тракторларны беш салаазы дег билир. Аныяк-даа, хоочун-даа трактористер Бады Ондардан бо-ла арга-сүме айтырар. Ол кажан-даа чажам дивес дузалаар.

Районнуң трактористериниң ортузунга калбарган социалистиг чарышка Б. Ондар идепкейлиг киржип, каш удаа чемпионнап келген. Бады Шугуувевич эрткен чылын социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, дугуйлуг тракторлар башкарыкчыларының аразынга бирги черни бүзүрелдии-биле алган. Мурнакчы тракторист ам он бирги беш чылдың доозукчу чылында «МТЗ-80» тракторунун-биле 1100 эталонга черни ажылдап кылып, 800 рубльдиң артык кезектерин, 1000 кг кывар-чаар чүүлдү төрээн совхозунга камнап бээр сорулганы салган. Бады Шугуувевич Ондар сеглээн сөзүнге ээ болур дээрзинге чаңгыс чер чурттуглары бүзүрээр.

А. ОНДАР.

ХЕМ БОЛГАШ ХЕМЕЧИ: айыылдан чайлаар дизе...

Ынай-бээр баар дээнивисте чер кыры-биле, автооруктар-биле хаптар бис. Орук бүрүзү каалама, ак эвес. Кадыр арттар-даа, терең хемнер-даа таваржыр. Чазаглыг оруктар туттунуп, аргыжылганы эжиндер талазы-биле хемчеглер алдынып турар. Оруктар, көвүрүглер тудуу чорып турар. Ынчалза-даа чамдык черлерже часкы-күскү үеде бааары берге дээрзин билир бис. Каа-Хем унунда сгурларның чурттакчыларының аргыжылгазын борта чугаалап көрейн. Бо чергелиг бергедээшкиннер өске черлерде база таваржып турар болгай.

Чазын дош баткан соонда паромну салгыжеге чедир, күскү үеде ол ажылдаавайн турда, аргыжарының чаңгыс чепсээ хеме апаар. «Совет Тыва» совхозтуң чону ол транспорттуң ажыын көрүп турар-даа. Дүргени-не оруктары-биле чамдык кижилер мурнун былаажып хемеже чүткүп олуртар. Чалыы, кырган, эрзыг-аржык, кандыг чорукчуларны чок дээр. Хемениң алыр хемчээлинден ажыр олуруптуш, хемени эдыра идипкеш кежирерин негээр чорукктарга хемежилер үргүлчү таваржыр. Озал-ондак болза кым харыылаарыл?

Эрткен чайын Улуг-Хемге озал-ондак болганын солуннардан номчаан бис. Ындыг чорукту катаптавазы-биле хемелээшкин үезинде ажыл-агыйлар болгаш организацияларының төлээлери дежурныйлаашкынны органнизастаар болза эки. Малчыннарның школачы уруглары башкылар бригадирлер ада-иелеринге хүлээдип берип турарын чедип алыры күзенчиг. Хем кежерде хемеге эштип билир улуг кижилер албан чоруур болза эки. Айыылдыг байдал туруп келзе, дузалажыптар кижи херек болгай. Часкы үеде ыштар дазылы, баткан дош кижиге көзүлбес, суг иштиниң-биле бадар. Күскү чеч сооган тудум улам кылыннап бээр. Мындыг байдалда хеме кыстырып-даа болур, мотор-даа үрели бээр. Серемчилел, хемелээриниң дүрүмнерин сагыыры борта кончуг чугула.

Чүгле ол үезин бодаар, кандыг айыылга чедирип болурун бодавас болзувусса, кижилерниң амы-тынын-даа камгалап ап шылавайн баар бис. Ол дугайын ылаңгыя удуртукчулар чедир билбейн бааары хомудаанчыг. Карангыда, хаттыгда, туманныгда хемелевес дээрзин биле тура, чедирер деп каан бижикти чорудупкаш олурар-дыр. Сугдан кижи тутту-мар эвес, берге байдалда тускайлап каан бригада-даа тургусса кандыг деп?

Часкы-күскү үелерде чоннуң аргыжылгазынга чугула черни ээлеп турар хеме транспортун моон-даа соңгаар канчаар ажыглаза экил дээрзин черле бодап көрзе эки деп санап турар мен. Улуг катерни ынай-бээр сөөртүрү берге. Чиик хемелер-биле хандырылганы акнжидер болза эки. Ону септээрин, артык кезектер-биле хандырарын чедип алыры чугула. Ол ышкаш хемечи кадрларны белеткээрин органнизастаза кандыгыл? Бо талазы-биле эш-өөрнүң арга-дуржулгазын солун дамчыштыр билип алыксааш, бо чүүлдү бижээним ол. Чер-черде солун арга-дуржулга-даа тывар чадавас.

К. ДАМБАА.

Каа-Хем район.

Николай ПШЕНИЧНЫЙ, украин шүлүкчү.

Кавайлар болгаш тураскаалдар деп бөлүктен

АКЫ-ДУҢМА ХӨӨРЛЕР

Даштар ыглап,
Чажын аштаар.
Таныыр аттар
Чаржалажыр.
Дүне-даа бол
Түвек кыйгы
Тураскаалды
Түңзүр ондаар.
Кижини орта
Тургузупса,
Хилек-човаан
Тудар деп бе?

ТУРАСКААЛ

Бедип үнген тураскаалдар
Чечектерни эштип алган.
Беш адыр сылдысчыгаш
Челээштеллир чайынналыр—
Өртемчейде каңныг-даа хат
Өжүр хадыыр төөгү турбас.

Долгорын НЯМАА, моол чогаалчы.

ШАКТАР

Шактар чылар.
Шактар дагжаар.
Чүүлдеш кылдыр
Чүрек согар.
Дугуй даажы,
Шактар согуу
Шак-ла ынчаар
Турбайн чурттаар.

А. ХОВАЛЫГ очулдурган.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

УДУКТУҢ ҮНЕЗИ— АМЫ-ТЫН

«Кызыл спорт домей-ле тиилээр!» Ол чүгле мынча деп четтикken бе? Азы фашист чыланнарны карган, сөс немээн бе? Ол эки-ле билдинмес. Чүге дээрге ол коргунчуг оюнну көрүп турган Сырец концлагериниң хоругдаттырганнарындан арткан кижи эвээш. Киев «Динамозунуң» вратары Николай Трусевич шагда-ла дириг эвес турган, ынчалзажок эзэчи ол кайгамчык мөге-шыырак, оон көөр хөңнү чок база көргар кижизиниң чушкуузунче адып-ла, адып-ла турган. Ооң соонда команда: «Дириглер, барактарже тараңар!» «Киевке болган футбол оюну — «өлүм матчызы» мынчаар доозулган...

Киевтиң «Локомотивинге» ойнап чораан Владимир Балакин Борисполь чоогунга дайзынга туттурган. Ынчаан Киев «Динамозунуң» камгалакчызы Коля Короткихке таваржы берген. Оларны Дарницада лагерьже сүрүп аппарган. Туттурганнар аразында «Динамонуң» вратары Николай Трусевич бар болган.

Дезер деп дугуржуп алганнар, ам бир неделя азы-чем чок мынчаар турар болза, куш эртпейн баар. Олар чер бактының азыынга үңгүр казып алгаш, чаштып чыдыпканнар. Эртенинде туттурганнарны аргаже ажылдаары-биле аппарган. Таңныылдарының аазатпайын ажыглааш, олар сывырындак демирни спортчу ёзу-биле, бот-боттарынга дузалажып тургаш, ажа халчы бергеннер.

Ол футболистер, өске бүгү совет кижилер дег, демисежилгени күзеп турганнар. Олар эжелеткен девискээрде. Ол дээш оларның онзагай бүрүүзү чок. Оон-биле кады эки чүве база-ла чок. Ынчалза-даа олар бар-ла аргалар-биле дайылдажырын күзээннер.

Киевчилерниң ынак спортчулары, бүгү Эвилелге чараш, изиг оюну-биле сураглаан командының кежигүннери биеэгизя чок холтүр Киевке ужуражып келгеннер.

Бир-ле катап Трусевич кудумчуга таныжы эрге таваржы берген. Ол ам Киевтиң № 1 хлеб заводунуң директорунуң оралакчызы апарган кижи боор-тур. Ол биске чурттап турган немец уктуг кижи болгаш, фашистер анаа бузурээн. «Мээн заводумга ажылдавас сен бе, вратарь? Командадан чыгза чүл?» деп, ол саналдаан.

Баар деп шиитпирлеп алганнар. Оналаан, Ваня Кузьменко биле Володя Балакин гаражка слесарьлай берген, өске сези — чүдүрүкчүлер. Аар шоодайлар көдүрери дыка-ла берге: балыглар, лагерьге аштап турганы халас барбаан. Коля мурнунда кондитер чораан, ынчалза-даа өөрүнден чарылбаан.

Заводтуң чуруму араатаныг, фашистиг. Базым бүрүзүн таңныыл, полицай көрүп турар. Бичии-ле чагыртпаан дээш хоругдаар. Сырец концлагеринче аппаар азы ол-ла черинге адып каар. Берлинден келген инженер-директор бир мастерни улус көрүп турда, ол-ла черинге адып каан: хоовуй ийи-ле кескинди хлеб хойлапкан. Адып кааш, хан борашкан ийи кескиндини уштуп эккелгеш, өру көдүрүп, хоругдатканнарга көргүскеш кылаштап чоруй барган.

1942 чылдың чайынында немецтер олар-биле ийи-үш оюн ойнаксап турар деп дамчыыр чугаа тарай берген.

Дайын мурнундагы сөөлгү чылда чурттуң чемпионадынга Киев «Динамозу» сески черни ээлээн. Оон эки ойнап болур аргавыс турган деп, олар билир. 42 чылдың чайынында олар ёзулуг оюну көргүзер деп аазаан турганнар.

Ажыы-биле чугаалаарга, бо оюннар бүдүүзүнде олар дыка эвээш белеткенгеннер. Ындыг чай-даа чок турган.

Керосин кудумчузу, № 24 бажың. Дайын мурнунда «Зенит» деп адап турган, ам «Старт» дээр стадион. Бо хүннерде ынаар кирген кижилерни тураскаал уткуп алыр, ол дээрге өлген болгаш дириг маадырлыг футболистерге тураскаал-дыр **(чурукта).**

Бирги оюнга чедир ийи хонук артканда, Миша Свиридовский форма эккелген: кызыл майкалар, кызыл гетрлер. Гитлерчилерниң көөр хөңнү чок бо кызыл өң болу-ла дайзынга чөңгээлээшкин, а боттарынга айыыл деп чүвени шупту билип турганнар.

Амгы тураскаал чоогу трибунага бичии оолдар, инвалидтер, кырганнар, хлеб заводунуң ажылчыннары шимээн чок чыглып келгеннер.

Стадионнуң амгы кирер эжиинге удур турар трибуналарда — дээрги «эжелекчилер». Олар бирги оюндан-на сестип эгелээн: рейхтиң демир-орукчулар командазы 9:1 санга чылча шаптырган. Самолёттар адар үтер-боожулар база уттурган. Үшкү оюнда киевчилер венгр командазы «баштактаны аарак» удуп каапкан.

Көрүкчүлер оюндан оюнче көвүдеп орган. Хоорайга дамчыыр чугаа тарай берген: «Футболистер тускай даалгалыг артып калган. Чажыт дужаал күүседип турар. Бөгүн фашисти футболга чылча берип тур бис, даарта...» «Бистиң, кызылдар удуп тур. Кызылдар!» дээн оожум-даа бол, өөрээн үнер дыңналгылаар. Бешки оюнда «Че, кызылдар!» дээн оожум алгыыларны футболистер дыңнаан.

Немецтерниң кодузу частылыр четкен. Беш азы алды дугаар бе уткан соонда, оолдарның өңнүктери: «Эргимнер силерни боолап каантарлыр ийин. Дөө трибунада мынча диңип турлар» деп чугаалап турганнар. Стадионче үнүүшкүн бүрүзү сөөлгү боол болуру футболистер билип турган. Өлүм мыя бо. Ынчалза-даа оолдар ойнап турган.

Судьялар чүгле немецтер. Олар мегелеп шиидип турган. Каржы оюнга бистиң оолдар мынчаар харыылаваан турган. Ол чылдак болур ийик: оларны ол-да черинге узуткап каар. Кузьменконуң буду багай деп чүвени билип кааш, аарышкылыг черинче тепкеннер. Ол шугум артындан эштерин хей-азыт киирип алгырып турган. Полицай халып келгеш, чыткан кижини автомат-биле шанчып, сапык-биле теп кат болган.

Бешки болду бе, азы алдыгы матчыда шериг ужудукчулар-биле ойнаар турган. Ынчалза-даа оларның аразында ужудукчулар колдуунда чок болган, янзы-бүрү клубтардан чыып алган профессионал ойнакчыларны киевчилерге удур салган.

Ол оюн мурнунда динамочуларның сеткил-сагыжы дүвүрээшкинниг турган. Хеп ушпур черге гестапо хептиг немец келгеш, оюн мурнунда «Хайль Гитлер» деп байыр чедирер силер деп дужаагаш бо оюнга удуп болбас дээн. Ынчалза-даа оолдар Миша Свиридовскийниң командазы-биле «Физкультбайыр!» деп алгырганнар.

Ол эң-не берге болгаш эң сөөлгү оюн болган. «Өлүм матчызының» киржикчилери бо: хаалгада Николай Трусевич. Он талакы камгалакчы Михаил Свиридовский. Топ камгалалда Владимир Балакин. Солагай талада Алексей Клименко. Оон өске ойнакчылар — Иван Кузьменко, Фёдор Тютчев, Михаил Путистин, Василий Сухарев, Макар Гончаренко, Михаил Мельник, Павел Комаров, Николай Короткин база элээн каш оюнга киришкен.

Футбол оюнунга таварышкылаар эң-не багай чүүлдерни удурламыкчы ажыглаан. Трусевичини моорадыр тепкен. Ынчалза-даа ол оңгарлып келгеш, орнун ээлеп алган. Ойнаары баштай берге болган. Бирги тайм орту кирип турда, оларның талазынче үш мяч кирген турган. Чүү-даа болза боттары ийиин киирип алган.

Чансар соонда динаможуларның халдакчызын кемдедир тепкен. Немец судья, канчап чүве ийик, торгаал тевиг берген. Хаалгага чедир 30—35 метр. Кузьменко өөренген чаңы-биле хос черже киир тепкен — 3:3. Оон Гончаренко бажы-биле бир мячыны киирген. Удаваанда кайгап калган фрицтерни чула мегелеп, былдап чорааш, бешки санны база ол киир тепкен — 5:3.

Аш-түреңги оолдар канчап удаа-дараа удуп шыдаан? Динаможуларның коллективчи чоруу, демнии дузалаан. А ол-ла чүве — фашизмни көөр хөөн чок чорук. Төрээн чуртунга бүзүрел, оон ат-алдары дээш чүткүл тиилээн.

Эртенинде оларны тудуп хоругдаан.

Гестапога 23 хонук. Байысаашкын, буруудадыышкын, хилинчектээшкин, кыжаныышкын. Кижи бүрүзүн аңгы-аңгы камераларга суп каан турган. Сырец концлагери. Ол дээрге — оожум өлүм. Аштан, сооктан, аарыгдан өлүм. Хүннүң чыгыы шаажылаашкын. Чыскаалдан беш дугаар-ла кижини боолаар. Бир катап Иван Кузьменко, Алексей Клименко, Николай Трусевич бешкилер боол аттырган. Николай Короткихти база өлүрген. Олар сөөлгү минутазынга чедир эрес-дидим болуп арткан, олар Төрээн чуртунга, спортка шынчы боол арткан. Михаил Свиридовский биле Макар Гончаренко оон дезип үнүп шыдаан. 1943 чылдың ноябрь 6-да Киев хосталбаан болза, оон дириг үнер кижи турбаан боор.

Макар Михайлович Гончаренко ам 72 харлыг, тренер-левишаан. 1913 чылда төрүттүнген Владимир Николаевич Балакин Украин ССР-ниң алдарлыг тренери. Лобановский, Базилевич дээн ышкаш биднигир футболистерниң башкызы. Ол «өлүм матчызының» киржикчилеринден ам дириг арткан үшкү кижи —Василий Алексеевич Сухарев. Ол почтада ажылдап турар.

Мындыг сактыышкыннар биске — оларның салгакчыларынга херек. Б... оларны сактып чоруур, хүндүлээр, олардан өөренир ужурлуг бис.

Н. ДОЛГОПОЛОВ.
«Комсомольская правда» кызыра очулдурган.

• •

Ээлдек, хөглүг, чараш кыстар
Эзинеллир самнай бээрге,
Орлан оолдуң чүрээ кайын
Оожургал алыр деп аан.

• •

Чалыы чорааш...

Даглар, көк дээр дээвиирлиг,
Өвүр черге өскен оол мен.
Тайгазының ширинниинден
Өдүг чаъстан чалданмас мен.
Далай дыңнааш, дидирексеп,
Талыгырда Камчаткада,
Аңчы далай күштүг чалгыын
Аныяк шаам сактып көэр мен.

Далай, Таңды, агаар дундуун
Назынымда көрбээн диве:
Чалгын, чалгыг, булут кырын
Чалыы чорааш, [...]гүлээн мен.
Кадыр сынаар, калчаа далай,
Кадыг эрниң оруу ол чоор.

М. МАДОН.

СОНУУРГАКТАРГА

ХҮЛҮМЗҮРҮГНҮ «ЧЫЫП» КААН

Феодосия хоорай чурттуг водолаз В. Шеховцев бо чылдың апрель 1-де Бүгү-делегейниң юмор ассоциациязының кежигүнүнге соңгуткан. Ындыг хүндүлүг атты анаа аңгы-аңгы чурттарның мастерлериниң бижээни чартык миллион ажыг баштактаныглар болгаш шоодуглар коллекциязы дээш тывыскан.

Ол чээрби чыл иштинде оларны чыып келген. Хүнүңне янзы-бүрү журналдардан юморларны кезип ап, оон картотеказын кылып турган. В. Шеховцев чээрби ажыг совет болгаш даштыкы юмор-журналдарын база чагыдып ап турар.

— Мээн эвам база афоризмнер, карикатуралар, пародиялар чыып турган. Юморга болгаш сатирага ынакшылдың мең оон салгап алган мен — деп, ол чугаалап турар. — Мээн мергежилим база бо сонуурганды сайзырадырынга идиг болган. Суг адаанга чедип муң ажыг шакты эрттирген мен. Суг адаанга ажылдап турда, телефон-биле дамчыткан баштак сөс кижини хей-азыт киирер боор чүве. Юмор бүрүзү очулгага каттырыычыг, чидиг утказын чидирип болур. А чурукка ону көргүзери белен. Ынчалза-даа чурук бүрүзүн «номчуурунга» база талант херек. Баштакты билип алырда, боду баштак болуру чугула.

Бо болдуы чурттуң аңгы-аңгы хоорайларынга организастаан В. Шеховцевтиң коллекциязының делгелгези бадыткап турар. Габрово хоорайга делегейниң сатира болгаш юмор бажыңынга болган делгелге оон сатира чылдалары бедик үнелелди алган.

Л. РЯБЧИКОВ.
Феодосия.
Крым область.

БАЙКАЛДЫҢ БУРУҢГУ БАЛЫКЧЫЛАРЫ

Сес муң чыл бурунгаар кижи балыкты сөөк чепсектер-биле тудуп турар шагда, Сибирьниң улуг хөл-далайының эриктеринге улус чурттап эгелээн. Байкалдың эриктеринден бурунгу кижилерниң үш чүс ажыг турлагларын тыпкан Иркутскиниң археологтары ол дугайын тодараткаңнар.

Сарма хемниң эриинден тыпкан тывыш дыка солун болган. Сыырткыыштар, гарпуннар тывылган. Ол хевирлиг чүүлдерни чурттуп өскелээ чөөн районнарындан казып тыпкан.

Бо археология материалы бурунгу кижилерниң чурттап турган черлериниң төөгүзүн тодарадырынга эртемденнерге дузалаан.

— Олар осетр болгаш омуль деп балыктар хөй черлерге доктаап турганнар —деп, төөгү эртемнериниң кандидады В. Свинин тайылбырлап турар. — Бурунгу балыкчылар Байкалга ей-ойлеп кежүп кээп чурттап турганын тодараткан бис. Чүге дизе агаар [...]йдустуң кадыг-дошкун байдалы үргүлчү турарынга таарымча чок турган.

В. ХОДИЯ.
Иркутск.

УДЕГЕ КЫСТАРНЫҢ МЕДАЛЬДАРЫ

Удегениң фронтучу кыстары милитаристиг Японияны чылча шапкан тиилелгеге боттарының төлептиг үлүүн киирген. «Японияны чылча шапкан тиилелге дээш» медальдар-биле шаңнатканнар. Дайынчы шаңналдарын олар чыл бүрүде Май 9-та болгаш Март 8-те чайынналдыр кадап алыр чаңчылдыглар. Тайга чериниң Кызыл-Эл деп суурунуң кыстары 1945 чылдың августа болгаш сентябрьда милитаристиг Японияның квантун эрмиязынга удур тулчуушкуннарга онза шылгараан. Оларның иштинден чүс хире удеге кыстар япон самурайларга удур тулчуушкуннарга киришкен.

Екатерина Канчуга болгаш Надежда Кукченко олар тулчуушкуннарга эрес-маадырлыг чоруун эр солдаттардан дудак чокка көргүскеннер. Кызыл-Эл суурнуң кыстары Нина Кялундзига болгаш Татьяна Марикка олар эмчи сестралары болуп ажылдап турган, тулчуушкуннарга балыглаткан хөй дайынчыларның амы-тынын камгалааннар.

И. ПАЛАТОВ.
(СЭТА-ның корр.).
Кызыл-Эл суур,
Приморье край.

Шоодуг аяны-биле

АҢ-ӨЛҮК БОЛГАШ АРЫН-НҮҮР

«Үш оол соду»

Өртек-үнези аажок улуг, алдын, мөңгүн-биле деңнеп болур черниң кежинден четтирип чорууруву аң-өлүк кежи-биле холбашкан таварылгаларны тайганың дазылын, сынның сыразын эндевес эрес аңчы эрлер-даа меңээ чугаалап чораан, бодум-даа көрүп, билип келдим.

— Үш оол содунга үш кижиин талтыг-ла олуртум эвесне ол. Ол кижилерим мени таныыр, менден дезип, караан чажырып чоруур апарган ийин — дээп, ёзулуг-ла тайга оглу Доңдупай аңчы улам хөөреп, думчуун дырыштырып, «хи, хи...» деп, чымчап бада берди.

— Силерге херек-даа чадавас, чугаалай каптар чоор бе? Ындыгларны сойгалаар деп чүвени билир-ле болгай мен.

— Ындыг-дыр, ол үш оол солун чугаалап көрүңер че, дыңнаар-дыр— деп чөпшээрежи каапты. Черле солун чүүл чугаалаар мен дээн кижи чүве.

— Бирги сот кая болган дээр силер? Тоора-Хем суурнуң магазининге болду, Арага аймаан садыглавас деп каан азы-чем садыы. Ынчалзажок ол чүвени чамдыкта орта кире каaптар чүве-дир. Садыгга арага киирипкенде садыгжының арны-бажы өскерли бээр. Дүрген-не оон чамдыкта сада каапкаш, артканын чажыра суп алыр. Аң-өлүк кежи тып алыксааш, алыксак-чиксек чоруун бодап алганы олдур ийин. Ынчангаш ук садыгжыга сот «чиртип» кагдым: «арагазы төнген» деп чугаа дыңнааш, белеткел черинге дужаар дээш аппар чыткашым киш кежин хойнумга суп алгаш, садыгжыны барып ийней каапкаш, магазинде улус билбейн турар аразында аным кежин силгип, дүгүнче үрүп, көргүстүм ийин оң. Шынап-ла тергиин кара киш чүве. Садыгжымның караа уштуна бээр часты. «Кайы? Оо, экизин да! Ижер чүве-ле херек ыйнаан?!— дээш, шыпыраннап тура— Алыр, биче манавыт. Бо улус эвес болза...—диди оң. Ындыг-дыр, маңаайн, деп мегелей каапкаш, үнүп чыда хая көрдүм. Садыгжыны ынчаар сотка олуртканым ол.

— Оо, шынап-ла, сот болган-дыр—деп, эшти деткий тыртып кагдым.

— Ийиги сот кая болган деп? Ол Салдам суурга болган. Пиво хайындырып садар кажар кадай бар. Аназ милиция ажылдакчылары хандыр дээп шыдаваан. Харын бир катап оон доскаарын хавыргаш, пивозун төккен дээрдея башка... Дүүн ижипкен ийи эжишки пиво бодап, ол кадайга баарга, «үш литрниң он рубль, чажыт ижер эвеспе» дээн. Садып алган пивозун ишкеш, ажин дүвүнде хоң чок кылдыр кусканнар. Ооң соонда эжишкилер алыксак-чиксек өөдежок кадайга хорадааш, даартазында ону кезедир арга тыпкан. Моортай кежин сойгаш, кадайның бодунга норка кежи кылдыр садар болганнар. Садыглажып эгелээннер. «Кончуг кара норка чүве. Хей эвес, оң беш литр пивога орнаар бис» дээрге, кадай моортайның кежин туткулап көрүп, кайгап тура, дүгү сырый эвес норка-дыр»—дээш далгалзаан.

Ийи эжишки мынча дээн:

— Ажырбас, халас-даа болза, силерге берээл, соонда кээр-ле болгай бис.

Ынчап ол кеш пиво хайындырыкчызы кадайның холунга арткан. А ол оон бодунуң моортайының чүве. Бодум кежүпшээн-даа болзумза, ол сотка олуртурунга киришкен-дир мен ийин. Элдеп чүве. Ол кадай мени көрген сайында-ла деже бээр-дир.

— Үшкү сот кая болган дээр силер? База-ла магазинге болган де! Арага-биле киш, дииң, дырбактыг кежи орнап, улус мөлтүп амдажып калган садыгжыга бардым ийин оң. Биеэги чаңым-биле хойнумдан киш кудуруунуң үстүн калган бажын сиигип көргүстүм. «Херек болбайн. Киш кежи кажан-даа херек болбазык-пе» диди. «Ындыг болза, үш шил водка болгай-ла» дей тыртып кагдым. Водказын мемче сунгаш: «дүрген уштуп бер» деп бо ийин оң. Ужулбайн, дүрген-не магазинден үне халыдым. «Арын-нүүр чок ашак боор ой, водкам эккел! деп, соомдан алгырып чыдып кагды. Элээн базын бар чыда, кедир эпп көэрүмге, ыя аразында магазинде беш-алды хире кижи эвичегде турупкан болду. «Менде кеш кайда боор. Ма, дуңмам, водкаларын ам чажырбайн, бо-даа турган улуска садывыт»— деп шооткаш, үшкү оолду бурунгаар иде каапкан ийик мен. Үш оол соду-биле чаа капканым ол.

Доңдупай аңчының аң-өлүк болгаш арын-нүүр дугайында бир чугаазы ындыг болган. Моон алгаш көөрге, ак сеткилдиг аңчы-тывышчы ол кижи бодунуң аргаазы-биле, бодунуң дөстүнмес чаңы-биле аң-өлүк кежи дээш хыы хаммас алыксактарга, күрүне эргежыга бодавастарга удур черле дидим, кажар демисежип чоруур-дур.

А. НУГУУРАК.

ХӨГЛҮГ НОМ—ЧҮС КАРАКТЫГ КИЖИЛЕР

«Дауле дээрэн бедик эрге-дужаал ап, депшээниинден бээр үш хонганда, кудумчуга чоок эжи Алан кадайы-биле таваржы берип-тир. Демгилери чангыкан дайы-биле өөрүшкүлүг мендилежирге, Даулезн чүгле бажын согаш кылгаш, эрте берген.

— Па, дүүнгү өңнүктериң танывас, чүзү капчап барганы ол моон?— деп, Аланның кадайы аңгадап айтырган.

— Ол бодунуң өңнүктерин хамаан чок, бодунуң дүрзүзү кудумчуга таваржы берзе, танывайн баар хевирлиг кижи-дир—деп, Алан немей сөглеп каан».

Карачаев чогаалчы Магомет Хубиевтиң кыска шоодуглуг чугаазын 1984 чылда «Современник» деп ном үндүрер черге парлаттынган «Каткы-биле сойгалаалы» (Поднять на смех) деп хөглүг болгаш өөредиглиг номдан ушта бижип, очулдурдум. Ук номда бистиң улуг Төрээн чуртувустуң янзы-бүрү национал чогаалчыларының сатириктиг болгаш шоодуглуг рассказтары, шүлүктери, басниялары, миниатюралары кирип турар. Олар шупту эвилелдежип алгаш, бистиң амыдыралывыстың чамдык четпес талаларын, кижилерниң мегечи, ийи арынныг, чапшаа, чалгаа ажыл кылбас, холчу мактаныкчы, адаарган, харам, ажырымчы чазыг болгаш оон-даа өске багай чаңын шүгүмчүлээр, каткы-биле эмнээр сорулганы салгаш, төлептиг-биле күүсеткенин демдеглекседим.

Ол найыралдыг авторларның аразында Тывадан ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, сатириктиг болгаш шоодуглуг номнарның автору Василий Борахоевич Монгуштуң «Сүй-белек», «Чүү адам чүвел» деп ийи шоодуглуг чечен чогаалдары кирген. Бүгү эвилелдиң номчукчузу тыва юмор-биле таныжып алыр аргалыг болган.

Кыска хемчээлдиг шоодуглуг чечен чугаалар (миниатюра) аяс турган дээр дипмирээни-биле дөмей дээштиг, онзагай аянныг болуру-биле ылгалып турар. Улуг орус чогаалчы А. П. Чехов шоодуглуг кыска чогаалдар-биле чогаадыкчы амыдыралын эгелеп, «А. Чехонте» деп шола ат-биле үндүрүп турган болгай. «Каткы-биле сойгалаалы» деп номда хөй куруузунда ындыг чогаалдар кирген.

Дагестандан — бөгүнгү сураглыг автор Р. Гамзатов, кабардиннерден — А. Кешоков, адыгейлерден — К. Жанэ, башкирлерден — М. Карим, буряттардан — Ш. Баалуев, Э. Манзаров, якуттардан — М. Ефимов, В. Алданский, алдайлардан — Д. Каинчин дээш, оон-даа өске чидиг дылдыг, чүнү-даа чандыр көрбес чүс карактыг, чаныш-сыныш чок сатирик чогаалчыларны бо хөглүг номга чыып, каттыштырган кижи ук номнуң тургузукчузу А. Ячменев деп кижи болду. Оон бижээни эге чүүлүнде ындыг одуруглар бар.

— Сатирик кижи кая-даа кире бээр, чүнү-даа билген турар. Бир шак бурунгаар ол Тывага азы Карелияга бора бүдүн ажыл кылыр тудугжуларны ажыңнады шага каапкаш, оон чартык шак болганда, Казань азы Элиста хоорайга селгүүстеп чоруур. Оон кээргел чок шүгүмчүлелинден чеченчиг болгаш олутпай кижилер бодалыр ужурга таваржы бээрлер.

С. УРАН-САЙ.

ТВ

АПРЕЛЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Стратегия Победы». 12-ги фильм — «Тиилелге чазы». 10.20 — «Айыыл чок шимчээшкин». 10.50 — Концерт. 11.45 — Чаа док. фильм. 12.10 —«Өг-бүле, школа». 12.40 — Даарта—төрелдешкен хоорайларның Бүгү-делегей хүнү. 13.10 — Концерт. 13.40 — Чүнү ком... чуурул. 14.25 — Чаа док. фильм. 14.50 — Бөгүн делегейде. 15.05 — Улусчу чогаадылгалар дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Чөлээш». 15.30 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.00 — Концерт 16.30 — Док. телефильм — «Даартаже берге орук». 17.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.30 — «Дем каттыштырылгазы». 19.00 — Мультфильмнер. 19.50 — Чаа док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кинопанорама». 23.05—01.30 — Хоккейге делегей чемпионады — ССРЭ биле ЧССР-ниң командалары ойнаар. Чапсарда (23.40) — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазында. 8.30 — Док. телефильмнер. 9.15 — Бистиң сад. 9.45 — Бүгүдеге стадион. 10.15 — Музыкалыг дамчыдылга — «Эртенги почта». 10.45 — «Документалдыг экран». 11.45 — «Чурттарда болгаш диктерде». 12.30 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга»: «Тиилекчилер». 13.45 — Концерт. 14.05 — Фильм-концерт. 15.00 — «Полёт с космонавтом». Уран-чечен фильм. 16.20 — Спорт байырлалы. 17.00 — Концерт. 19.00 — «Кадыкшыл». 19.45 — «Делегейде болуушкуннар дугайында дончулал». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер. 22.15—23.20 — «Калугада ындыг белдир бар...»

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республиканың бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге хар холумактыг бичи чаъстаар. Дагларга ол хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 0—5 градус чылыг, чамдык районнарга 2—7 градус соок болур. Хүндүс 9—14 градус, чамдык черлерге 1—6 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр. Чалбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 3—5 градус, хүндүс 9—12 градус чылыыр.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң дыңнадыры болза, Культураның Чөөн-Сибирь күрүне институдунуң очное болгаш заочное салбырларынга өөренирин күзээр абитуриентилер-биле беседазы Кызылдың урал чүүл училищезинге 1985 чылдың май 13 болгаш 14 хүннеринде кылыр. Беседалажылышкынга кирип, эрткеннерге нити билиг эртемнерниң талазы-биле институтка кирериниң шылгалдаларынга 5 хүннүң белеткел кичээлдерин эрттирер.

Май 12-де күзелдиг кижилер келген турар ужурлуг.

Өөренирин күзээннер боттарынга дараазында документтерни ыяап-ла көргүзер:

1. Райкуускомнарның культура килдистериниң өөредип чоруткан бижиин.
2. Үш кижиниң ат салганы, ажылдап турган чериндек характеристика.
3. Аттестат (боду).
4. Эмчи шынзылгазы — № 286.
5. 3×4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.
6. Куш-ажыл дептеринден ушта бижилге.

Айтырыг тургузар телефон № 2-34-16.

АДРЕЗИ: Советтер бажыны, 4-кү каът, 429 дугаар кабинет, Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң кадрлар килдизи.

КИНО

АПРЕЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Клятва Лисантая» 9.30, 20.50, «Победа» (2 сериялыг) 14.20, 14.30, 17.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Воробей на льду» 9.30, «Не будь этой девчонки» 11.00, 13.20, «Потомок Белого барса» (2 сериялыг) 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Я за тебя отвечаю» 14.30, 16.10, «Кто любит и бросает» 17.50, 19.20 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агыы килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3102.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00096.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 99 (12789) | 1985 чылдың апрель 28, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРНЫҢ УЛУСТАРЫНГА АКЫ-ДУҢМАНЫҢ БАЙЫРЫ!

СОЦИАЛИСТИГ ДЕМ КАТТЫЖЫЛГА ЧУРТТАРЫНЫҢ ЧАҢГЫС ЭВИ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ БОЛГАШ СЫРЫЙ КАТТЫЖЫЫШКЫНЫ, СОЦИАЛИЗМНИҢ ЧААЛАП АЛЫЫШКЫННАРЫН БЫЖЫГЛААР БОЛГАШ КАМГАЛААР ДЭЭШ, ОЛАРНЫҢ ЧАЙГЫЛЫШ ЧОК ШИИТПИРЛИГ ЧОРУУ, ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢ ДЕЛГЕРЕЗИН!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан)

Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкынының дугайында

ДЫҢНАДЫГ

Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкыны 1985 чылдың апрель 26-да Варшавага болган. Ужуражыышкынга киришкеннер:

Болгария Улус Республикадан — Тодор Живков — Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыңы; Гриша Филипов — БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Петр Младенов — БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң даштыкы херектер министри; Добри Джуров — БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң улусчу камгалал министри; Димитр Станишев — БКП ТК-ның секретары;

Венгрия Улус Республикадан — Янош Кадар — Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Чиңгине секретары, делегацияның баштыңы; Дьердь Лазар — ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Матьяш Сюреш — ВСАП ТК-ның секретары; Петер Варкони — ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң даштыкы херектер министри; Иштван Олах — ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң камгалал министри;

Герман Демократтыг Республикадан — Эрих Хонеккер — Германияның Социалистиг чаңгыс кол партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыңы; Вилли Штоф — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Герман Аксен — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары; Гейнц Гофман — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң национал камгалал министри; Эгон Кренц — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы; Гюнтер Миттаг — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы; Оскар Фишер — ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң даштыкы херектер министри;

Польша Улус Республикадан — Войцех Ярузельский — Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыңы; Генрик Яблоньский — ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы; Юзеф Чирек — ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары; Збигнев Месснер — ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы; Стефан Ольшовский — ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң даштыкы херектер министри; Флориан Сивицкий — ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ПУР-нуң национал камгалал министри;

Румыния Социалистиг Республикадан — Николае Чаушеску — Румынияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи, делегацияның баштыңы; Константин Дэскэлеску — РКП ТК-ның Политкүүском кежигүнү, РСР-ниң чазааның Премьер-Министри; Константин Олтяну — РКП ТК-ның Политкүүском кежигүнү, РСР-ниң национал камгалал министри; Ион Стоян — РКП ТК-ның Политкүүском кежигүнүнге кандидат, секретары; Штефан Андрей — РКП ТК-ның Политкүүском кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң даштыкы херектер министри;

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинден — М. С. Горбачев — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, делегацияның баштыңы; Н. А. Тихонов — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; А. А. Громыко — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри; С. Л. Соколов — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри; К. В. Русаков — СЭКП ТК-ның секретары;

Чехословакия Социалистиг Республикадан — Густав Гусак — Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Чехословакия Социалистиг Республиканың Президентизи, делегацияның баштыңы; Любомир Штроугал — ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазы; Васил Биляк — ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, секретары; Богуслав Хнеупек — ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң даштыкы херектер министри; Милан Вацлавик — ЧССР-ниң национал камгалал министри.

Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында 1955 чылдың май 14-те чарган Керээниң күштүг хуусаазын узадыр дугайында айтырыгны ужуражыышкынның киржикчилери чугаалажып көрген болгаш Керээни моон соңгаар дараазында 20 чылда узадыр база оон-даа ыңай 10 чылда ээмей узаттынган турар дугайында протоколга ат салганнар. Европаның болгаш делегей политиказының эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналарны олар солушкан.

Керээниң киржикчилери күрүнелерниң хөгжүлдезинге болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазын быжыглаарынга, оларның бүгүн эргезин, айыыл чок чоруун болгаш кызыгаарларының үрелиш чогун хандырарынга, оларның тайбыңга чнак даштыкы политиктиг угланыышкынын дем-биле ажылдап кылырынга база боттандырарынга үжен чыл дургузунда идегелдиг бараан болуп, Европа болгаш бүгү делегейге тайбыңның камгалаарынга болгаш быжыглаарынга шылгараңгай рольду ойнаан турар Варшава Керээзиниң чугула ужур-дузазы ужуражыышкынга онзалап демдеглеттинген.

Ужуражыышкынга төлээлеттирип киришкен күрүнелер делегейниң бүгү талалыг, дең эргелиг болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгазының хөгжүлдезин дээш туржуп турарлар. Олар Европаны болгаш делегейни бот-боттарынга удурланышкак шериг блоктары кылдыр чарарының кажан-даа талалакчылары болуп турбааннар. Олар бодуунуң эвилелин болгаш Соңгу Атлантика блогун хары угла дужуруп, а баштайгы базым кылдыр — оларның шериг организацияларын хары угла дужуруп дээш амгы үеде база туржуп турарлар.

Ынчалзажок НАТО-нуң шериг блогу ам-даа туруп, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңга кыжаныышкынны херээр болдуруп турар үеде социалистиг күрүнелер чепсегленишкинниң дүжүрер болгаш тайбын дээш шериг блоктарын чайладыры дээш демиселин күштелдирбишаан, бодунуң камгалал эвилелин быжыглаар апаар. Варшава Керээзиниң күштүг хуусаазын узадыр дээш оларның бир эп-сеткилдиг шиитпири эвилелчи чурттарның идегелдиг айыыл чок чоруун, делегей херектеринге оларның дем каттыштырган сырый хөделиишкинин хандырарының эргежок чугулазынга үндезилеттинген. Дайын кыжаныышкынының хемчээлин барымдаалап көрбүшаан, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер боттарының коллективтиг камгалалдыг аргазын ооң деңнелге тургузарынга эргежок чугула хемчеглерни моон соңгаар-даа алыр апаар. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг чорукту чедип алырынче чүткүвейн турарын, ынчалзажок боттарындан артык шериг күчүзүн болдурбазын олар база катап бадыткап турар. Эң-не чавыс деңнелге күштерниң бир домей деңгел байдалын хандырар дээш олар туржуп турар.

Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде эң-не үрегдекчи болгаш ханныг дайынның — делегейниң ийиги дайыны доозулганының 40 чылының бүдүүзүнде ужуражыышкынның киржикчилери чылдбышаан, хосталгага чнак улустарның фашизмни чылча шапкан тиилелгезиниң улуг ужур-дузазын демдеглээн. Кедергей улуг когаралдыг тиилелге чедип алдынган. Фашизмни чылча шаварынга шиитпирлиг салыышкынны киирген совет улус, өске-даа хөй чурттарның улустары тиилелгени хандырар дээш ондар миллион кижизин оскунган. Өлген кижилерниң дугайында сактыышкын, амгы чурттап турар болгаш келир үениң салгакчыларының мурнунга хүлээлге дайынның кичээндирин утпас чорукту негеп турар.

Ядролуг халапче делегейниң чуглуп кире бээрин болдурбас төлээде, бүгү улустарның болгаш күрүнелерниң тайбыңга чнак бүгү күштерниң күженишкиннерин, оларның политиктиг угланыышкынындан хамаарылга чок каттыштырары делегейниң амгы байдалында кажангызында-даа артык эргежок чугула болуп турар.

Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партиялары, парламентилери болгаш чазактары ядролуг дайынның кыжаныышкынындан делегейни камгалаар, боо-чепсектерни, хамыктың мурнунда ядролуг чепсектерни черге эндере бүдүрерин соксадыр, ол эндере бүдүрүүшкүнүң космоске шилчидерин болдурбас, чепсегленишкинниң дүжүрериниче эгелеп кирер, делегей харылзааларынга чавырлыышкынның болгаш кады ажылдажылганың чорудулгазын катап эгелээр дээш моон соңгаар-даа демисежир апаар. Ужуражыышкынга төлээлеттирген социалистиг чурттар ол сорулгаларга дуушпур өске күрүнелер-биле тайбын харылзааларны чаагай сеткилдиг болгаш идегежир чоруктуң өзүзүнга хөгжүдеринге, бүгү-ниити тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырарының эрге-ажыктарынга делегейниң дем каттыштырган калбак хөделиишкинин экижидеринге белен.

Найыралдың болгаш бот-боттарын бүрүн билчириниң байдалынга ужуражыышкын болуп эрткен болгаш Европаның база делегей политиказының кол айтырыгларынга хамаарыштыр оон киржикчилериниң үзел-бодалдарының бир эп-сеткилдиин бадыткаан.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Политиктиг Консультативтиг Комитединиң чөвүлел хуралын моон мурнуда көрдүнгени ышкаш, бо чылдың күзүнүнде Софияга эрттирерин дугурушкан.

ДОКУМЕНТИГЕ АТ САЛГАН

ВАРШАВА. (СЭТА). Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының Польша Улус Республиканың найысылалынга ужуражыышкынынга «Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында 1955 чылдың май 14-те Варшавага ат салынган Керээниң күштүг хуусаазын узадыр дугайында Протоколга» байырлыг ёзу-биле ат салыышкыны апрель 26-да болган.

Протоколга ат салганнар:

Болгария Улус Республиканың өмүнээзинден — Т. Живков, БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы;

Венгрия Улус Республиканың өмүнээзинден — Я. Кадар, ВСАП-тың Чиңгине секретары;

Герман Демократтыг Республиканың өмүнээзинден — Э. Хонеккер, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы;

Польша Улус Республиканың өмүнээзинден — В. Ярузельский, ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы;

Румыния Социалистиг Республиканың өмүнээзинден — Н. Чаушеску, РКП-ның Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи;

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң өмүнээзинден — М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары;

Чехословакия Социалистиг Республиканың өмүнээзинден — Г. Гусак, ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи.

«Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкынының дугайында кады кылган дыңнадыг» хүлээп алдынган.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙДАЛГА

ВАРШАВА. (СЭТА). Апрель 26-да Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкынының киржикчилеринге алдар кылдыр Варшавага хүлээп алыышкын болган.

Хүлээп алыышкынга ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский чүве чугаалаан.

Эш В. ЯРУЗЕЛЬСКИЙНИҢ чугаазы

Эргим эштер болгаш өңнүктер!

Улустарның болгаш чурттарның төөгүзүнде онза ужур-дузалыг үелер тургулаар. Үжен чыл мурнунда, Варшава Керээзиниң организациязын тургузуп турда, шак-ла ындыг болган. Ындыг үеге амгы бо ужуражыышкын база хамааржыр.

Варшава Керээзиниң хуусаазының күштүг болурун узадыр дугайында бөгүн ат салдынган Протокол боттуг социализм чурттарының чаңгыс эвин болгаш политика-камгалал күчү-шыдалын база катап тодаргай бадыткап турар-дыр. Ол болза кижиниң дээди эргези—тайбын чурттаар эргези—идегелдиг болгаш бүрүнү-биле хандыртынган турарынче бистиң шиитпирлиг туруш-соруувусту база илергейлеп турар.

Европада шериг бөлүглежиишкиннери бистиң чогаадыышкынывыс эвес-тир, бистиң ээнс сорулгавыс-даа эвес-тир. Социалистиг камгалал эвилелин тургусканчоруук ынчан-на херек кырында бар боол турган Соңгу-Атлантика керээзинге ГФР-ниң шериг күжүн киргенинге харыы болган. Ол ышкаш, бөгүнгү шиитпир кызыгаарлаттынмаан үениң иштинде барган Барыын чүктүң шериг сүмээлежилгезиниң агрессив пландарының ээлчеглиг үе-зааларынга база харыы боол турар.

Чепсегленишкиннерни калчаалыы-биле күштелдирери, хөй-хөй миллиард долларга үр хуусаалыг керээлерге ат салыры, социалистиг чурттарның девискээрлеринче хаңы эшелоннаттынган дижир согуушкуннар тавракштырарының пландарын тургусканы, Барыын Европада чаа америк ядролуг ракеталарны тургузуп турары, оон-даа өске милитаристиг хемчеглерни ап турары — камгаланыр сорулгалыг эвес боол турар-ла болгай.

Ынчангаш Варшава Керээзиниң хуусаазының күштүг болуру узадыр дугайында шиитпирни бистиң каттыжылгавыска ынап-ла албан болдурган-дыр. Кошкак, бидаргай, камгаланырынга белен эвес чоруктар Европага агрессорнуң чаңгыс эвес удаа чемижи боол келген. Өске тала хылышты сегирип алыр болза, камгаланырын соңгаарлатпас апаар. Бистер ындыг аллагдалды болдурбаслаа бис! НАТО-да чаңгыс талалыг артык күштүг чорукту чедип алырынга, тергиидээр чорукка кордап турар ындыг күштер база катап ханызы-биле чазып турар.

Бистер шериг талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырын оралдашпайн турар бис. Бистер бир дең чорукту хевээр арттырарын күзеп турар бис. Ол улам-на дээштиг шериг күжүнүң деңнели улам-на куду болган тудум—айыыл чок чоруктуң боттуг магадылалы улуг болур. Чепсегленишкинниң ээрлиишкини чепсегленишкинниң кызыгаарлаарының ээрлиишкининче дүрген шилчээн тудум-на, бистиң диптиң Атлантикадан Уралга чедир улустары улам-на хостуг-шелээн чурттаар болгаш кады ажылдажылгазын боттандырып чорудар апаар.

Бүгү үжен чылдың дургузунда Чоон чүктен «ыдыктыг походтаржее» кыйгы эвес, харын санап четтинмес тайбыңга чнак инициативалар, кыйгыраглар, ажыл-херекчи чопшээрежилгени чедип алырының саналдары чаңгыланып үнүп турган. Бистер бөгүн чопшээрежилгени болгаш тайбыңны чедип алырынче боттарывыстың чүткүлүвүстү бадыткап турар бис. Соңгу Атлантика эвилелин тарадыры-биле кады Варшава Керээзи соңгаарлатпышкын чокка дужүреринге беленивистиң дугайын база катап медеглеп турар бис.

Бистиң камгаланыр эвилеливис чаңгыс-ла кара чаңгыс эвис сорулга-биле тодараттынган: бистиң улустарывыстың тайбың тургузуу күш-ажылын болгаш төөгүлүг чаалап алыышкыннарын камгалаары болур. Ол — социалистиг дем каттыжылгазының бузулбас чеңгиижи болбушаан, ооң-биле кады Европага байдалдың деңгелдиг болгаш девискээр-политиктиг корум-чурумнуг болдурарының үндезин факторы боол турар.

Амгы ужуражыышкын бисти марксистиг-ленинчи партияларывыстың алыс эңгизин бо дээр чоруунуң чайынналдаан илергейлели боол турар. Оларның соруктуг киришкиниң хүлээп алган шиитпири бистиң чурт бүрүзүнүң дээди күрүне эрге-ажыктарынга-даа, бүгү социалистиг дем каттыжылгазының коллективтиг херектеринге-даа дүгжүп турар.

Варшава Керээзи дээрге делегей харылзааларының чаа хевирлиг үлегер-чижээ-дир. Ында илереттинген найыралдың, кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарынга дузалажырының идеялары— чурттарның хамаарышпас чоруун болгаш суверенитедин долузу-биле хүндүлеп көөрүнүң илереэшкини-дир. Социалистиг интернационализмниң принциптерин холбаштырары болгаш национал эрге-ажыктарның ниитилешкек чоруу бүгү-ниити чүүлдерни — үндезин национал болдурарынга, национал чорукту — бүгү дем каттыжылгазынга бараан болурунга чедирер.

Варшава Керээзи дээрге Польшага төөгү-биле холбаштыг алыр болза, бистиң улусту шылгараңгай кыстарының болгаш оолдарының бурунгаар депшилгелиг күзел-соруунун эрткен үеде-ле эвес сорулгазы боол турган чүүл-дүр: «польша айтырыгны ынаар интернационалыдарынын» үезинде ол төөгүнүң революстуг, перспективтиг болуушкуннарының биле үзүлбес холбаалыг турган. Амгы үе-чадала ындыг интернационализация дээрге, хамаарышпас польша күрүнениң, улусчу Польшаның шыныг кызыгаарларының болгаш бистиң боттарывыстың, ниити социалистиг шиитпирлээшкиннеривистиң эвилелчи ёзуун магадылалы боол турар.

Бистер үжен чылдар мурнунда Варшава Керээзиниң организациязын тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алдывыс, бо-ла залга хуралдаан бис. База-ла ынчаардагы ышкаш, улусчу Польша социалистиг дем каттыжылгазының идегелдиг кезээ боол турган болгаш ындыг болурдаа. Делегей империализмниң социализмни «чаза шавар» дээр оралдажыышкынны чогум-на бистиң чуртувустан эгелээрин оралдажып турган. Ол ону чедип алыр дээш аксы-хөреңгизин болгаш күштү-даа харамнанмайн турган. Империализм албадаашкын кылырындан, кызамдаашкын, кызыгаарлаашкын чарлаарындан, хоралакчы пропаганда агрессиязын кылырындан ыңтайн турган. Бо дээрге, чүгле эрткен үениң айтырыы эвес, ам-даа бөгүнгү херек кырында чүүл-дүр.

Ынчалза-даа бистер олче чүткүлдүң Польшага буурап дүжерин болгаш кажан-даа буураашкынга тавар жырын бадыткаан бис!

Эштер!

Базындырып, кулдандырбаан хоорайда, гитлержи эрзаттарның узуткаар деп кыжаныш турганы, үндезининге чедир үрегдеттирген, хөй удаа өрттенген болгаш хул-ыйбадан база катап тургустунуп келген хоорайда, бистиң революстуг дукчуттуң сдайзының мурнунга бажыы кажан-даа мөгейтпээн» чурттакчыларлыг хоорайда, Варшавада ужуражып турар-дыр бис.

Эргим эштер болгаш өңнүктер, бөгүн силер, Билдинмес солдаттың хөөрүнге болган Совет Армияның дайынчыларының мемориалдыг комплекизинге чечектер салдыңар. Бистер, Варшаваның маадырларынга тураскаалдың баарынга силерниң чечектер салгаш бистерни сагыш-сеткилдиң ханызындан хүндүлеп көрүп турарыңарны илереткениңерни бедик-биле үнелээр бис.

Төөгүнүң ёзулуг-ла хир-чам болурга — эзеш хем-бурунгуларның болгаш аңгыр нургүчүлериниң хоорлеринге «иудулгелиг мергүл» дээр чүүдү улаас кылыр болза турар ындыг барыын чүк политиктериниң бужар-чудек овур-хевиринден силерниң илереткеннер хүндүткелиңер кайы хире улуг шылгалдыг-дыр.

Бистер миллион-миллион кижилерниң ажыг-шүжүүн ынчаар бастып, дорамчылаар чорукту Польшага агартып билбес болгаш агартырын күзевейн-даа турар бис. Амгы Европаны СС-биле эптештерери кым кужн турар болдур, ону бөгүн база кажан-даа билбес болгаш утундургзунмас-даа.

Эштер!

Варшаваның маадырларынга тураскаалды тиилелгениң эрте-бурунгу бурганы — Никаның овур-хевирин эттүндүр сиилбип кылган. Ол — аштырыышкынның төнчүзүнүң демдээ болгаш бистиң өндүр-улуг тиилелгевистиң: чурттуң хосталгазының, революстуг чаартылгашкыннарының оруунче киргениниң, тускай хамаарышпас социалистиг күрүнени тургусканының, бистиң улустуң төөгүдүг бурунгаарлаашкынының демдээ-дир.

Польша улус тиилелгениң үнезин эки билир. Хоорайның 1939 чылда өлген камгалакчыларының, удурланышкын шимчээшкининиң киржикчилериниң, Геттонуң дайынчыларының, 1944 чылдың тура халыкчыларының, польша болгаш совет хостакчы солдаттарның өлген мөчүзүн хүл-ыйбадан катап тургускан Варшаваның кудумчуларындан болгаш өлдеринден бөгүн безин тып турар бис. Бөгүн силерниң чорааш, эрткениңер кудумчуларга камгалал моондактары үргүлчүледиг үе иштинде турув келген Гитлержи эрзаттаннарының хөйге көзүлдүр-ле шаажылаашкыннарындан өлген хамаатты чурттакчыларның дугайында сактыышкыны мөңгежиткен хөй санныг тураскаал самбыраларны орук аайы-биле таваржып, көрген силер.

Ынчангаш бөгүн Польшаның найысылалынга чаңгыланып үнген бистиң ниити үнүвүс онзагай моральдыг ужур-дузалыг боол турар.

Бистер Варшавадан Европаның бүгү улустарын, фашизмге удур эвилелдиң хүрээлениңге кады демиселдиң киржикчилери чорааннарны, ынчаардагы кижизиг эвес чылдарны чүгле чугаалардан билир аныяктарны кыйгырып тур бис. Бистер бүгү-ле кижилерни ылгал чокка, үзел-бодалдарының ийи аңгызын, культура болгаш профессионал ылгалы хамаан чокка, кым-на харысаалгалыг болгаш боттуг кылдыр бодап бклирин, оларны шуптузун кыйгырып тур бис.

Хөй чөрүлдээлер бар-даа болза, бистиң ниити чаа дайынның калбыжыырындан чайлаарын күзеп көрээлиңер. База катап чопшээрежиишкинни чедип алырын, «соок дайынның» күштеринге хамыкы-биле үрегдеттирген шынныг эргээ-меңезиде болгаш кады ажылдажылганы катап тургузарын база катап шенеп көрээлиңер.

Социалистиг чурттар кымга-даа кыжанмайн турар. Олар делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң күштелирин, согунуң чараны, снарядтың куяктыг машинаны кажан-кезээде эстепсүрерин күзевейн турар. Чаңгыс-даа улус оон амгы-даа үеде болгаш келир-даа үеде ажыктыг чүүлду албас.

Эргим эштер!

Дайын соолунуң чыл демдеглелдеринде каңы бодалды болдуруп турар онза хүннер бар. Бо чылын ындыг хүннер — алдарлыг шылгараңгай байырлалдар — фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чылы болгаш Варшава Керээзиниң 30 чылы-дыр. Оларның кайызы-даа кижи ханының кайы хире хөй төгүлгенин, төөгүде эң-не баштайгы акы-дуңмалышкы, бузулбас эвилелди тургузуп, быжыглаарда кайы хире улуг күженишкин үнгенин сагындырып турар.

Бистиң кужувустуң үндезини хамыктың мурнунда ажылчын аңгының, ажылчы чоннарның кызымаккай чоруу, найыралчы улустарының патриотчу эгелээшкиннери болур. Каттышкан Чепсектиг Күштерниң дайынчылары, партия болгаш күрүне ажылдакчылары, эртемденнер болгаш конструкторлар, дипломаттар болгаш журналистер бедик үнелел-хүндүлелге төлептиглер. Оларның бараан болуушкуну болгаш ажылы, бедик идейлиг болгаш чогаадыкчы угаан-бодалы бистиң эвилеливистиң боттуг херек кырында кужун база Европаның социалистиг кезээ бодуунуң айыыл чок чоруун быжыы-биле камгалаарынга, бүгү делегейге тайбыңга дээштиг идиг кылырынга чайгылыш чок бүзүрелди өстүрүп келген болгаш күштелдирип-даа турар.

Социалистиг улус күрүне — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң улустарынга бистер хүндүткелдиң болгаш чоруп четтириишкинниң онза бодалдарын илередип турар бис. Чогум-на оон армиязы Майданектиң болгаш Освенцимниң кижи өрттедир крематорийлериниң одун өжүрген, европейжи культураның эртине-байлаан камгалап алган, өлүмнүң гитлержи империязын чылча шапкан.

Советтер чурту бистиң социализм тургузуп турар улустарывыстың кол камгаланыр шивээзи турган болгаш ындыг болур-даа. Совет Эвилелиниң ленинчи идеяларга үндезилеттинген тайбыңга чнак политиказы, делегейге шыңныг харылзаалар дээш кызымаккай демисели калбак чүүлдүзүнүүшкүнү болгаш билиишкинни болдуруп турар. Олар бистиң бөмбүрзектиң кырынга тайбыңның болгаш бурунгаар депшилгениң бүгү күштериниң төөгүлүг эрге-ажыктарынга бараан боол турар.

Женевада боол турар чугаалажыышкыннарда совет таланың туружун бистер бүрүнү-биле билбишаан, аңаа байыр чедирип турар бис. Ол — тодаргай, билдингир болгаш ак сеткилдиг туруш боол турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Михаил Сергеевич Горбачевтуң кылганы шылгараңгай инициативаларын бистер бүрүн, долузу-биле чүүлдүгзүнүп деткип турар бис.

Чоон чүк биле Барыын чүктүң аразынга харылзааларны экижидериниң болгаш калбартырының кара чаңгыс шыныг оруу — боо-чепсекти эндере бүдүрерин дужүрери, чавырлыышкынның болгаш дең эргелиг кады ажылдажылганың политиказынче катап эгип кирери болур. Делегей харылзааларының байдалын каржыдошкун, көргеттинер сестер эвес, а шыдамыкай чугаалажыышкып, тергиидээшкинче чүткүл эвес, а чопшээрежиишкин болгаш дугуржуушкуннар тодарадың, шиитпирлээр ужурлуг.

Каттышкан Штаттарның ылангыя космоска боо-чепсекти кызыгаар чокка тургузарынче угланган базымнары бөгүн делегей хемчээлинге онза айыылдыг боол турар.

Европа хемчээл-биле алырга, амгы вашингтончу администрацияның удур туржуушкун политиказы-биле хамыктың мурнунда ГФР-де реваншизмниң болгаш каргыс ёзунуң күштериниң холбаалыы сагыш-сыралды болдуруп турар. Европада девискээр-политиктиг боттуг чорукту күш чок болдурарынче, ниити-европа Чөвүлел хуралының түңнел шиитпири-биле бадыткаттынган бузулбас Ялта болгаш Потсдам дугуржулгаларын күш чок болдурарынче Барыын чүктен күштелип турар

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧЕЧЕКТЕР САЛЫЫШКЫНЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Эштер М. С. Горбачев, Г. Гусак, Т. Живков, Я. Кадар, Э. Хонеккер, Н. Чаушеску, В. Ярузельский, Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкынынга киржири-биле Польша Улус Республиканың найысылалынга чеде берген делегацияларның өске-даа кежигүннери Билдинмес солдаттың хөөрүнге апрель 26-да чечектер салган. Польшаның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш поляк демиселчилерге алдар болдурган Мөңге от ында, Тиилелгениң шелуйде хып турар. Социалистиг чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчылары тураскаалдың дептеринге ат салганнар.

Польшаны хостаарынга 600 муң ажыг совет дайынчылар маадырлыы-биле өлген. Варшаваның чурттакчылары оларның дугайында чырыткылыг сактыышкынны мөңгежидип, тураскаалдың комплекизин тургусканнар. Эштер М. С. Горбачев, Г. Гусак, Т. Живков, Я. Кадар, Э. Хонеккер, Н. Чаушеску, В. Ярузельский болгаш делегацияларның өске-даа кежигүннери тураскаалдың комплекизиниң баарынга чечектер салганнар. Социалистиг чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчылары тураскаалдың дептеринге ат салганнар.

Варшаваның камгалакчыларының тураскаалынга — Варшава Няказынга делегациялардың кежигүннери чечектер салган. Гитлержи эжелекчилерге удур демиселге эрес-маадырлыг болгаш быжыг туруштуг чоруун көргүскен кижилерге алдар кылдыр ол тураскаалды тургускан.

Чечектерни салып турда, Варшава Керээзиниң Каттышкан Чепсектиг Күштериниң Кол командылакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликов база чораан.

Улустарның хосталгазы, национал хамаарышпас чоруу, чер кырынга чептиг тайбың дээш фашизмге удур демиселге амы-тынын берген совет болгаш поляк патриоттарның тураскаалының минутада сактыышкын ёзулалын делегациялар кылган.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙДАЛГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

кыйгырыгтар — бистиң диите тайбыңның үндезинин божаңнадыр дээн хоралыг оралдажыышкыны-дыр.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттары тодаргай айыткан угланыышкынны удуртугла болдуруп: принципиалдыг болгаш байдалдарга таарымчалыг-даа чорукту көргүзүп, камгаланыр аргаларның дугайында доктаамал сагыш салыр болгаш кая-ла болдуунун болуру ажыктыгыл, аңаа чугаалажыышкыннарны кылыр ыдаар.

Төөгүде ол хире хөйнү көрген Европа айыыл чок чоруктуң үндезиннерин быжыглаарынче, улустарның тайбың кады ажылдажылгазын байлакшыдарынче угланган үретүннелиг инициативаларын боттандырып чорударының база катап үлегер-чижээ болур чугула үе келген.

Бөгүн ат салдынган эргедүрүм актызы бистиң чаңгыс эвилелистиң сырый каттыжыышкынывыстың кужурустуң алергейлелзи боол турар. Ол болза социализмниң бүрунгаар дешпшилгелиг, тайбыңга мыакшылдыг эрге-хүлээлгелерин боттандырып чорударынга идегелиг болуру чигзиниг чок.

Эргим эштер, дашкаңы көдүрерин чопшээрээп көрүңер:

Социалистиг дем каттыжылгазының бүгү чурттарының чедиишкиниг хөгжүлдези дээш!

Акы-дуңма партияларның, чурттарның болгаш улустарның найыралы, кады ажылдажылгазы болгаш чаңгыс аай хөделишкиннери дээш!

Варшава Керээзиниң Каттышкан Чепсектиг Күштери дээш!

Европага болгаш бүгү делегейге тайбың ёзунуң кожа-хелбээ догуннаашкыны болгаш ажыктыг кады ажылдажылгазы дээш!

Мында олуржуп турар дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының шуптузунуң кадыкшылы болгаш чаагай чоруу дээш, бистиң бүгү-ле эргим-хүндүлүг аалчыларывыс дээш!

Тайбың болгаш социализм делгерезин!

• • •

Ужуражыышкынга киржип турар делегацияларның омуннээзинден СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев чүве чугаалаан.

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эш Ярузельский!

Эргим эштер, өңнүктер!

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының болгаш Польша күрүнезиниң удуртукчуларынга хүндүткел-биле хүлээп алганы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни совет делегациязының болгаш ужуражыышкынның бүгү киржикчилериниң омуннээзинден баштай-ла илередиринге меңээ чөпшээрээп көрүңер. Маадырлыг болгаш кайгамчык Варшаваның чурттакчыларынга, улусчу Польшаның бүгү ажылчы чоннарынга акы-дуңманың байырын база чедирип, социализм тургузуушкунунга чедиишкиннерни күзеп тур бис.

Мааа, Варшавага, бистиң эвилеливиске ат берген хоорайга, төөгүлүг ужур-дузалыг ат салыышкыны бөгүн болган. Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажылга дугайында үжен чыл мурнунда чардынган керээ узаттынган. Бистиң эвилеливис оон бүгү киржикчилеринге амыдыралчы эргежок чугула, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарынга эргежок чугула керээ деп, эш Ярузельскийниң бүдүрел-биле чугаалааны ышкаш, ол керээ узаттынган.

Революция бодун камгалап билир ужурлуг деп, Владимир Ильич Ленин демдеглеп чораан. Ынчангаш Варшава Керээзин бистиң чурттарывыстың улустары револючу чаалап алышкынның идегелдиг камгалакчызы деп көрүп турар. Бистиң шуптувуска Варшава Керээзи чүнү бергенил? Тайбың тургузукчу күш-ажыл кылыр арганы берген. Кызыгаарларның үреттинмес чоруу идегелдиг-биле камгалаттынган. Социализмни буруу шавар кижилерниң, делегейге тергиидээр дээн оралдажыышкыннарның оруун быжыы-биле дуй тудупкан.

Бистиң эвилеливис дег, бот-догуннаан күрүнелерниң бүрүн дең эргезинге болгаш бот-боттарынга эш хуу дузалажылгазынга үндезилеттинген харылзааны тургускан, сеткил дорт утказы-биле чугаалаарга, улустарның ол ёзулуг эвилели болур, ындыг эвилел төөгүде турбаан. Ол эвилел кымга-даа кыжанмайн турар, а харын-даа тайбыңның камгалалдарынга бүрүнү-биле бараан болуп турар. Өске социал системалыг чурттар-биле харылзааны тайбың догуннаашкынның принцивинге — ылаңгыя ядролуг чүс чылда кара чаңгыс сарыылдыг үндезинге тургузуп турар бис.

Бистиң чурттарывыстың Европага тайбыңны быжыглаарынче, чавырлышкыннарны угланган улуг-улуг эгелээшкиннери Варшава Керээзи-биле холбашкан. Дайын айыылын чайладырынче, делегейге кады ажылдажылганы калбартырынче оруку коллективтиг-биле моон-даа соңгаар дилээринге шуптувустуң белен бисти бөгүнгү ужуражыышкын бадыткады. Шериг-политиктиг ийи эвилелдиң чиңг удур туржуушкунун кошкадыры дээш туржуп турар бис, ол чорук чер кырының улустарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар.

Дайын соолгунда үеде Европага аңгылаңныышкынны Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг күрүнелер кылбаан. Ону НАТО-нуң тургузукчулары кылган, а бистиң эвилеливис чүгле алды чыл болганда тургустунган. Бир эвес НАТО аңаа шак мынчаар харылаар болза, Варшава Керээзи дүжүреринге белениивисти ол үеден бээр чаңгыс удаа эвес саналдап келген бис. Ол принципиалдыг туруш ам-даа хевээр. Ынчалза-даа ындыг болдал өске талага турбаан-даа, ам-даа чок. Харын-даа ында агрессиг чаа-чаа доктриналарны кодуруп, ядролуг-даа, анаа-даа чепсекти козулдур-ле моону-биле бүдүрүп турар. Ындыг чорук Варшава Керээзиниң организациязын улам ындай быжыглаарының дугайында ам бодаарывысче бисти албадап турар-дыр.

Болуушкуннарның таарымча чок чоруун эдип ап шыдаар бис бе азы ядролуг дайынның айыылы ам-даа өзер бе деп айтырыг кижи төрелгетенниң мурнунда тургустунган. Ындыг айыыл АКШ-тың шериг планнарын ёзугаар космоста база хөй дакпыр күштелип турар. Ону күштелдирип турарлар чүү деп-даа чугаалап турза, канчаар-даа агартыза, ол пландарының кол утказы: ядролуг согуушку бир дугаар таварыштырар, ону кеземче чокка таварыштырар арганы чедип алыр дээн билдингир. Бирээ, ССРЭ-ниң ядролуг чепсекти бир дугаар ажыглаваас деп хүлээлгени бодунга ап турар үлегер-чижээн АКШ болгаш НАТО шуут элербейн турар болганда, оларның сорулгазы улам айыылдыг байдалдыг дээрзи тодаргай болуп турар.

«Сылдыстар дайынынга» дээр чепсектиң кылыышкынны ам чаа эгелеп турар. Ол хиреинде делегейниң ол амдыгаазын дүвүредип, делегей харылзааларының бүгү системазының деңнеми чоруун сандарадырынче, политиктиг болгаш шериг удур туржуушкунун амгы байдалдан улам чиигтендирерийче аппар чыдар. Ол дугайын үстүнде чугаалаганывыс чөпсээлиг бодалдың эгелекчилери-даа, оларны деткиирнге суңдулугтар-даа утпаза чогуур.

Ону принципиалдыг-биле бир янзы көрүп турар бис: космосту дайын-биле кыжанырының чаа үнер дөзү болдурбас, космостуң согугжу боо-чепсектерин тургуспас, а шаап халдакчы бар системаларны — чок кылыр. Ядролуг чепсектерин боттуу-биле кызыраарының дугайын болгаш херектиң ужуруун алышында ядролуг боо-чепсекти бүрүн узуткаарынга чедире бээр кылдыр дугуржуп алырын база саналдап турар бис.

Ийи таланың ядролуг күчүлерин немей өстүрбези чергелиг ындыг бедүүн болгаш турза чогуур базым негеттинип турар. Ындыг базымны кылыры дээрге, шериг талазы-биле совет тергиидеңгей чорукту быжыглаары дээни ол мышкажыл деп, бистиң саналывыска удурланып турар. Ынчалза-даа бирээде, ындыг тергиидеңгей чорук чок болгай. Холга туткан чурагайларывыс-биле ону каш-даа бүзүредип келген бис, ынчангаш Вашингтон ол чурагайларны чаңгыс-даа удаа буруу шаап шыдаваан. Ийиде, бистерни ядролуг күчүнү бо-ла хевээр арттырып каарын күзеп турар деп, кым чугаалаан чүвел? Харын немей өстүрбези-биле чергелештир, моон соңгаар ядролуг боо-чепсектерин боттуу-биле кызырарын база негеп турар-ла болгай бис.

Эгези кылдыр ийи таланың шаап халдакчы стратегтиг боо-чепсээниң дөрттүн бир кезээн кызырарын база саналдап келдивис. Ынчаарга кайы-даа таланың улам хаңы кызырар дээр болза, аңаа удур дадагалзаашкыннарывыс база чок. Космоска боо-чепсекти эндерилдирбези, космосту тайбың тургузары, ол бүгү болдунар аргалыг чүве-дир.

Совет Эвилели, Варшава Керээзиниң чурттары Чергедаа, космоска-даа тергиидеңгей күштүг турарын күзевейн турар. Ядролуг чепсектиг херимни кым улам бедик кылдыр тудуптар эвес дээш чарлыырынче чүткүл салбайн турар бис. Ынчалза-даа шериг-стратегтиг деңн байдалды үрээш турарын болдурбас бис. Бир эвес «сылдыстар дайынынга» белеткел үргүлчүлээр чүве болза, шаап халдакчы, ядролуг боо-чепсектерин күштелдирип болгаш сайзыраңгайжытпышаан, харыы хемчеглерин алырындан өске шилип алышкын биске турбас.

Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-американ чугаалажыышкыннарының чаа-чаа доозулган баштайгы ээлчээ ол чугаалажыышкыннар берге чоруп турарын көргүскен. Чугаалажыышкыннарының чедиишкиниг болур чоруу дең эргелиг болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг турарының принцизин сагаанда, чугаалажыышкыннарының алыс сорулгаларының дугайын, чугаалажып турар айтырыгларны аразында холбаалыг кылдыр шиитпирлээриниң дугайын дугуржуп алганда болдунар аргалыг деп чүве билдингир.

Ортумак ыраккшылдың ракеталарын бүдүрерин болгаш Европага өске-даа харыы хемчеглерин боттандырып чорударын Совет Эвилели чаңгыс талалыг чурум-биле ара доктааткаан моон мурнунда-ла чарлаан болгай. Ындыг хоруушкунну апрель 7-ден эгелээш күштүг болдуруп чорутткан. Ол базымны харыы делегейниң хөй-ниитизи, чүвениң ужуруун угаап билир хөй-хөй американ болгаш барыын-германия политиктер-даа болур-чогуур-биле үнелеп көрген. Вашингтон, НАТО чурттарының өске-даа найысылалдары бистиң инициативавысты улам хандыр болгаш бодамчалыг үнелеп, америк ракеталарны Барыын Европада эскен тургузуп турарының айтырыын бот-тарының эзнээнде оваарымчалыг көөр боор деп, кордаа салыр эргелиг бис. Ол айтырыгны бот-боттарының билишкен турары Женева чугаалажыышкыннарын практиктиг шиитпирлер үндүрүп алырының оруунче кииреринге дузалап, улам нарын айтырыгларны таарыштыр шиитпирлээринге база бодунуң ролюн ойнаар ийик.

Варшава керээзи барык чээрби беш чыл туруп келди — ол бүгү үениң дургузунда ол дээрге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче болгаш боо-чепсектерин кызыгаарлаарынче, ниити-европейжи кады ажылдажылганы хөгжүдеринче угланган боттуг бүдүштүг идеяларның инициатору болуп келди. Делегей политиказынга оон улам өзүп орар салдары делегейде ниити байдалга боттуг салдарын чедирип турар. Ол харыы — акы-дуңма чурттарның коллективтиг күженишкиннериниң, тус бүрүзүнүң салыышкынының түңнели-дир.

Эштер, делегейниң ийиги дайынының хоорлеринге болгаш бузундуларынга тиилекчилерниң: дайын катап болбас ужурлуг! — дээн дангыраан фашизмни ашкан Улуг Тиилелгениң 40 чылының бүдүүзүнде база дагын сактып турар бис. Ол дугайын утпаан бис, дайынның уржуктары чүү чүвеге өөредип турарының дугайын утпаан бис. Ынчангаш оларның аразында кол чүүлдерниң бирээзи — антигитлержи эвилелдежилге күрүнелериниң кады ажылдажылгазының чижээ болур. Чорулдээлерин ажып эртеринче, чаа, бүгү кижи төрелгетенге кыжанып келген айыыл-биле — ядролуг чепсек-биле хыдып чок кылырының айыылы-биле демиселге кады ажылдакчылар болурунче Европаның болгаш өске-даа диптерниң бүгү күрүнелерин бөгүн кыйгырып турар бис.

Варшава Керээзи узатпышаан: дайынны дем каткан күженишкиннер-биле болдурбайн барып болур болгаш болдурбас-даа ужурлуг деп быжыг бүзүреливисти база дагын илергейлеп турар бис. Бистиң чурттарывыстың улустарының тура-соруу шак ындыг. Бистиң партияларывыстың болгаш чазактарывыстың политиказы, социалистиг күрүнелерниң камгалал эвилелиниң бүгү ажыл-чорудулгазы олче угланган.

Марксизм-ленинизмниң, социалистиг интернационализмниң принциптеринге бистиң партияларывыстың болгаш күрүнелеривистиң улам ыңайгы кады ажылдажылгазы, оларның чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкынны быжыглаар дээш!

Социализм чурттарының акы-дуңма эвилели — Варшава Керээзи быжыгып турзун!

Улусчу, социалистиг Польша дээш, эш В. Ярузельскийниң болгаш польша удуртулганың кежигүннериниң, бистиң ужуражыышкынывыстың бүгү киржикчилериниң кадыкшылы дээш!

Чер кырынга быжыг тайбың дээш!

• • •

Эштер В. Ярузельский, М. С. Горбачев оларның чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнааш болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан. Хүлээп алышкын чүректиң ханызындан байдалга эрткен.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Апрель 27-де Варшавага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле ужуражыышкыны болган.

Ийи акы-дуңма партияларның удуртукчулары Совет Эвилели-биле Польша Улус Республиканың аразында найыралды улам быжыглаарынче болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы хаңыладырынче СЭКП-ниң болгаш ПКАП-тың принципиалдыг угланыышкынын бадыткаанаар. Революстуг чаалап алышкыннарның камгалалынга моон соңгаар-даа быжыы-биле туржурунга, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары-биле делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадыры дээш демниг демиселжиринге, Европа диңке база бүгү делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту камгалаары-биле бүгү-ле чүүлдерни кылырынга ийи таланың шиитпирлиг илергейлеттинген.

Аңаа холбаштыр Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ол Керээниң күштүг болур хуусаазын узадыр дугайында шиитпирни хүлээп алганы акы-дуңма чурттарның политиктиг болгаш шериг эвилелинге амыдыралды берген ужуражыышкынның төөгүлүг ужурлуг дузазын олар онзалап демдеглээнер.

Фашизмни ашкан Улуг Тиилелгениң 40 чылының канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазын демдеглээн. Реваншистиг-ожээргек чүткүлдерни дирзисаншаан, делегейниң ийиги дайынының түңнелинде болгаш дайын соолуунда хөгжүлдезиниң үезинде тургустунган Европада девискээр-политиктиг боттуг чорукту чигзиниг айыылга тургузарын оралдажып турар Барыын чүкте ындыг реакчылыг бөлүктерге төөгүнүн дуржулгазы баш удур сагындырыг болур ужурлуун онзалап демдеглээн.

Ужуражыышкынның киржикчилери ССРЭ биле ПУР-туң аразынга акы-дуңма ёзунуң харылзааларының деңдески хөгжүлдезинге болгаш быжыглаашкынынга сеткил ханыышкынын илереткен. 2000 чылга чедир экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың хөгжүдүп, калбартырының үр хуусаалыг программазын чайгылыш чокка боттандырып чорударының эргежок чугулазын база айыткаанар. Оон-биле кады эртем-техниктиг дешпилгени тодарадып, шалыпкын экономиктиг шүүлдени болгаш аңаа үндезилээш, ажылчы чоннарының амыдырал деңнелин бедидерин хандырар ындыг аргаларже онза кичээнгейни салып ужурлуг.

Партия болгаш күрүне удуртулгазының аразында харылзааларны, хөй-ниитиниң, эртемниң болгаш культураның шугумнары-биле янзы-бүрү таладыг харылзааларны моон-даа соңгаар калбартыр хөгжүдери эргежок чугула деп, М. С. Горбачев биле В. Ярузельский бир дөмей сагып турарлар.

Акы-дуңмалышкы ийи партияларның удуртукчулары ССРЭ-де болгаш ПУР-да байдал дугайында, СЭКП-ниң болгаш ПКАП-тың шиитпирлеп турары сорулгаларының дугайында информациялар солушканнар. Кризистиң уржуктарын долузу-биле ажып эртер, дең-дески байдалды тургузар дээш, социализмниң турүштарын быжыглаар дээш Польшаның каттышкан ажылчын партиязының, Польшаның ажылчы чоннарының демиселин-биле чайгылыш чок эп-сеткил каттыжыышкынын совет тала бадыткаан. Польша тала бергелерни ажып эртеринге Польшага боттуг салыышкын болур дузалажылга болгаш деткиишкин дээш ССРЭ-ге өөрүп четтиришкинин илереткен.

В. Ярузельский М. С. Горбачевту найыралдыг ажы-чорук кылып Польшага кээринче чалаан. Ол чалалга өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алдынган. Ажы-чоруктуң болур үезин соолзуредип дугуржур.

Акы-дуңма партияларның удуртукчуларының ужуражыышкыны чаңгыс эптиг болгаш чүректиң ханызындан найыралдың ёзузунга болуп эрткен.

(СЭТА).

Тудугжулар болгаш монтажниктер! Капитал тудугнуң ажыктыын бедидиңер!

Амгы үениң техниктиг үндезининге камналгалыг болгаш эки кылдыр тудуңар! Ажыглалга кирер объектилерни бедик шынарлыг болгаш хуусаазында дужааңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Тудукчу— хандырыкчы— чагыкчы

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели хожудаашкынныг ажылдап турар. Кол фондуларны ажыглалга кирериниң дөрт чыл планын эргелел 80,8 хуу күүсеткен. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин оон-даа кудулаткан. Оон күүселдези 71,4 хуу болган. Ниитизи-биле 4 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өспейн турар. Бо талазы-биле план чүгле 84,3 хуу четкен.

Беш чылдың баштайгы чылында 5 миллион хире рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын 3 миллион рубльге күүсеткен. Дараазында чылда план 3 миллионга чедир кудулаан. Ынчалза-даа ол оранчок күүсеттинмээн. Бурунгу чылын 4 миллион чыгыы рубльдиң ажылдарының барык чартын боттандырбаан. Эрткен чылдагы планның күүселдези 96,1 хуу болган.

Тудуг эргелели доозувуу чылдың тудуг программазын четпес күүседип турар. Бирги кварталда 114 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан. План күүселдези чүгле 68 хуу четкен.

Тудуг ажылында хожудаашкынның чылдагааның тодаралдыры-биле объектилерни хандырып турар тудуг индустриязының бүдүрүлгелеринге барып, эргелелдиң удуртукчулары-биле ужурашкан бис.

ХАРЫЛЗАА ЧОКТУҢ ХАРААЗЫ-БИЛЕ

Тудуг эргелели чылдан чылче капитал салыышкынны шиңгээдип албайн келген. Бирги кварталда бодувустуң күжүвүс-биле кылыр ажылдарның планын күүседип-даа алган болзувусса, тудуг-монтаж ажылдарының оваалдазын үскен бис. Үш айларда ажыглалга кирер турган объектилер дужааттынмаан.

Тудуг ажылын организастаарында четпестер, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң «аскан» турары бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктап турар. Озалдаар, прогулдаар чоруктар ам-даа эвээжевейн турарын айтып каайн. Эрткен чылын үш ай дургузунда 30 кижи-хүн үетүнген турган болза, бо чылын ол сан 14 чедир кызырылган. Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу 2,7 хуудан 1,8 хуу чедир эвээжээн.

Чамдык ажылдар кылдынып турза-даа, ам-даа бар курлавырларны ажыл шагын чөп ажыглавайн, кадрларның мергежилин бедитпейн турганывыстан ажылывыс чүгээртевейн турар. Турууушкуннар хөй болуп турар. Оон түңнелинде тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези чүгле ийи айда безин 39 муң рубльге аартаан. 21,8 муң рубльдиң ажылдары ажыл шагының чидириниден чедир кылдынмаан.

Саадаашкынның бир чылдагааны — хандырыкчы, чагыкчы болгаш дузалал тудуг организациялары-биле бистиң кол тудукчунуң харылзаа чогувуста. Чагыкчы «Тыва даг-дүгү» комбинат бирги кварталда ажыглалга кирер объектилерниң деррилгезин чүгле апрель 8-те эккелген. Оон уржуундан электрикчилер, сантехниктер, электриктер, шеверлекчилер ажыл чок болган. Дериг-херекселдерни бүрүнү-биле четчелеп бербес чоруктар хөй таваржып турар. Эргелел дугуржулга керээзин үскени дээш чагыкчыны 6 муң рубльге штрафтаан.

Бо чылдың акшаландырыышкынын чамдык чагыкчылар апрельде ажыткан. Трикотаж фабриказының тудуун, туйбу заводунуң чаартып кылыышкынын планда киирген-даа болза, ам-даа ол объектилерниң чагыкчылары акшаландырыышкын ажытпаан. Мындыг чылдагааннар-биле база тудуг ажылын озалдадып турар бис.

Дузалал тудуг организацияларындан № 14 механизация эргелелинден аңгылаар планын күүсетпээн. Чижээ, «Востокпромсвязь», «Красноярскстальконструкция» бирги кварталда чүну-даа кылбаан. «Сибтехизоляция» бирги кварталда 15 муң рубльдиң ажылдарын кылыр турган, оон чүгле 1 муңун, «Востоксантехмонтажтың» КМК-зы 47 муңнуң 7 муңун шиңгээдип алган. ТЭС-тиң алгыдыышкынны «Сибтехавтоматиканың» буруувуу-биле хожудап турар.

Ажыглалга кирер объектилерже бүгү күштү мөөңнээри чугула болуп турар. Объект бүрүзүнде харыысалгалыг ажылдакчыларны быжыглаан, штабтарны тургускан. ТЭС-те комбинаттын кол инженери Д. М. Савильный баштаан сес кижини, уруглар садиинде эргелелдиң партбюро секретары В. В. Харченко баштаан бөлүктү быжыглаан. Дежурнайлаашкынны организастаан. Тудуг ажылын шапкынчылдар сорулга-биле немелде хемчеглер алдынып турар. Графикти тургускан, материалдарның хемчээлин, бээр үезин доктааткан.

Күш-ажылды организастаарының дешпилгелиг аргаларын нептередири чугула сорулгаларның бирээзи болур. Ажылдың бүдүрүкчүлүүн 116 хуу чедир өстүрер оваалда алдынган. Амгы үеде ийи бригада керээлиг аргаже шилчээн. Аңаа немей ам бир бригаданы тургузар бис. Чаа Шагаан-Арыгда кожуп барып ажылдап турар С. Д. Күжүгеттиң бригадазы ай планын 170 хуу чедирип турар. Тудугжулар 65 аал чурттаар бир, 8 аал ишти чурттаар үш бажынны тудуп турар. Бригада керээзи-биле ажылдап турар К. Б. Салчактың, А. С. Күжүгеттиң бригадалары эки ажылдыг. Кургадылга корпузунда В. В. Савильның удурткан коллективи күженишкиниг ажылдап турар. Оларның дуржулгазын нептередир, чарышты организастаарын эжиндер дээш эргелелдиң ажылдакчылары хемчеглерни алырлар.

Камнал-хумагалалды күштелдиреринче кичээнгейни угландырган бис. Коллектив 2 тонна цементиниң, 15 муң туйбунуң, 12 кубометр дилиг материалдарның, 104 кубометр фибролиттерның болгаш өске-даа тудуг материалдарын камнап алыр сорулгалыг. Бирги кварталда безин 2 муң киловатт-шак электри энергиязы камнап алдынган азы хүлээлгевистиң чартын күүсеттинген. Чаартыкчы саналдарны ажыглаашындан 10 муң рубльдиң орулгазын алыры көрдүнген.

Тудугну үезинде, эки шынарлыг дужаар дизе, хандырылганың эжиндер, өске хамаарылгалыг организациялар-биле харылзааны быжыглаар апаар.

В. МУЗЫЧЕНКО,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң начальниги.

БҮДҮРҮЛГЕ КҮЧҮЛЕРИН ДОЛУ АЖЫГЛААР

Кызыл-Мажалыктың туйбу заводу — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң хандырыкчыларының бирээзи. Завод чээрби беш чыл бурунгаар туттунган. Бо хире үр үе дургузунда чаңгыс-даа катап эде дериттинмээн. Дериг-херекселдер эленчизинге чедип, эргижирээн. Оон уламындан бүдүрүлге күчүлерин долузу-биле шиңгээдип албайн турар. Чылда 8 миллион туйбу бүдүрер турган, херек кырында 5 миллион деңгүп чедирип турар.

Бо чылын бүдүрүлге 3 миллион ажыг туйбуну белеткээр планныг. Продукция херегленииниң өскенин барымдаалааш, немей 40 муңну бүдүрер оваалда алдынган. Амгы дериг-херекселдер хөйнү кылып шыдавас, чаа, улуг деригледер салырынга цехтер тар болуп турар. Бүдүрүкчүлүг ажылдаан болурунуң бүгү аргаларын дилеп тывары, камналга айтырыын шиңгыразы дыры ынчангаш чугула.

База бир шаптараазының чүүлдерниң бирээзи болза, чиг эттиң шынарының кудулааны. Моон мурнунда ырак эвеске эки шынарлыг дой турган. Оон курлавыры он-чээрби чылдарда четчир дээрзин шинчилекчилер тодараткан. Ук девискээрге эът комбинадын туткан соонда, өскээртен сөөртүнүп турар апарган. Үжен-дөртен километр ырактан чиг эт сөөртүрүнге артык чарыгдалдар үнүп турар. Амгы дойнуң шынары база кудду. Колдуу элезиннелчек болгаш хөй боктуг болганындан ону ажылдап кылып турда, дериг-херекселдер үрелип, продукцияның шынары база доройтап турар.

Чиг эт-биле хандырылганы эжиндерин чугула болуп турар. Геологтар-биле кады тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң удуртукчулары чаа карьерни ажылдап кылып эгелээн. Туйбунуң марказын эжиндеринге шынарлыг чиг эт баазазы эвээш эвес рольду ойнаар ужурлуг.

Бүдүрүлгениң байдалын өөренип көргеш, заводтуң техниктиг эде чепсеглээшкинниң чорудар айтырыгны тургускан. Төлевилел-смета документациязы ажылдап кылдынган. Борта чаа деригледер шугумнарны тургузар. Туйбу салырын автоматчыткашының түңнелинде, хол-биле кылыр ажылдар эвээжээр. Ажылчын күштүң 15 хуузу ынчан хосталыр. Немей беш-алды туйбу салыгларын тургузары көрдүнүп турар. Кургадылга салбырын база чаарты дерип кылыр. 1985—1986 чылдарда кургадылганы салгынналдырар агаар-биле боттандырар аппар болгаш цехтерниң ыштаарын эвээжедир. Бо хемчеглер ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээрзи чугаажок. Хептелге негни база ажыглалга кирер.

Эде дериишкиннер доозулган соонда, завод ийи-үш чылдан бээр төлевилел күчүзүн шиңгээдип ап аргалыг болур. Ол үеге чедир ниитики курлавырларны ажыглап турганы, күженишкиниг ажылдаары негеттинип турар. Бирги кварталда безин тудугжулар 160 муң ажыг туйбуну чедир албаан. Март айда дой чок болганы-биле план күүсеттинмейн барган. А тудуг организацияларының херектеп албаа хандырар апаар. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинден аңгыда өске-даа кожээ тудугларга завод берип турар.

Коллективтиң бараанныг продукция бүдүрер талазы-биле март айның планын 75 хуу, кварталдыгын — 89,9 хуу күүсеткен. Дөрт чыл планын күүсеттинмээн. Ниитизи-биле бүдүрүкге 91 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн.

Заводтуң бригадаларын эрткен чылдан эгелеп бригада керээзинче шилчиткен. Шалыңның күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап төлеп турар. Социалистиг чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп, шаңнап-мактаар аргаларын чаартып, түңнелдериниң деңнелдиин, көскүзүн чедип ап турар. Ынчалза-даа хожудап турарларже хөй-нити организациялары ам-даа кошкак кичээнгей салып турар. Оон түңнелинде күш-ажылдың сагылга-чуруму сулараан. Чыл дургузунда үш чүс ажыг прогулду кылган. Бирги кварталда ол кызырылбаан. Бо чылын алды кижини ажылга хүлээп алган болза, оларның бежи үнүп чорткан. Ол хиреде заводта ажылчын кадрлар чедишпейн турар. Туйбу чыып салырынга беш зээ үш кижи чедишпес.

Бүдүрүлгеде үр чыл ажылдап турар дуржулгалыг ажылчыннар база бар. Хептээр цехте белен туйбу уштуп салып турар Б. Доржу, М. Борбак-оол, токарь Р. Григорьев болгаш өскелер-даа он ажыг чыл мында ажылдап турар. С. Сүрүңмаа, С. Моңгуш хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Белен эвес ажылынга мергежээн бо мурнакчыларның дуржулгазын нептередирин, оларны деткиирин өөренип көөрү күзенчиг.

Ниитизи-биле чорутунар ужурлуг чаартылгалар тудугнуң «хлеви» болур туйбу бүдүрериниң хемчээлин көвүдедиринге идегелиг болур. Бүдүрүлге күчүлерин долузу-биле шиңгээдип алыры чугула сорулгаларның бирээзи болур ужурлуг. Туйбу заводунуң директору В. К. Күжүгет, ында профком даргазы В. В. Кежиккей, бүдүрүлге начальниги Н. А. Багаев, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның харыысалгалыг ажылдакчылары борта чүткүлдүүн, бедик харыысалгалыг чоруун көргүзер хүлээлгелиглер.

А. ХОВАЛЫГ,
«Шынның» корр.

Ажыглалга кирер тудугда

ТУДУГНУ ДООЗАР

Чадаана хоорайда 600 кижи өөренир кедээ профессионал-техниктиг училищениң тудуу 1979 чылда эгелээн. Ажыглалга кирер кылдыр төлевилелде айыткан баштайгы хуусаазы 198. чыл турган. Ынчалза-даа кол тудукчу — «Тыва кедээ тудуг» трестиң Чадаанада № 463 КМК-зы айыткан хуусаада ажылдың чартын безин кылып шыдаваан. 1983-1984 чылдарда ол КМК бо объектиге шуут ажылдавайн, бодунуң ажылчын күжүн Чадаанада районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынының чаа баазазының тудуунга мөөңнээн. Чүгле бо чылын училище тудуун катап эгелээн. 300 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр сорулганы салган.

Чагыкчы — Тыва АССР-ниң профессионал-техниктиг өөредилге эргелели биле тудукчу бот-боттарын удур-дедир буруудадыр болду. № 463 КМК капитал салыышкыннарны багай шиңгээдип ап, тудуг ажылдарын үезинде чорутпаан, а чагыкчы акша-хөреңгини шиңгээдип ап турарын шыңгыызы-биле контрольдавайн келген.

Бо чугула тудугну ажыглалга киреринин чаа хуусаазы — 1986 чыл. Төлевилел ёзугаар өртээ барымдаалап көөр болза, келир чылын 2 млн. рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр ужурлуг. Бо чылын чүгле 300 муң рубль шиңгээдип алыры көрдүнген болгай. Тудугда тургустунуп келген байдал дүвүреңниг болуп, тудуг ажылдары оожум темп-биле чоруп турар. Ам база эрги төөгү катаптаттынып, үндүрген акша-хөреңги долузу-биле шиңгээттинмейн баар диивээн бе?

Ам дээрезинде кедээ профессионал-техниктиг училище тудуунда Кым-оол Ооржактың бригадазы ажылдап турар. Бо бригадада дашчылар чедишпес. 3 дашчы бар, арткаңнары аар-саар ажылдар кылып турар. Бригада ийи чыл мурнунда өске тудугжуларның чедир туттвайн каапкан ниити чуртталга бажыңының тудуунда ажылдай берген. Тудуг материалдары-биле хандырылгазы чүгээр, туйбу, маша, цемент чижектиг кол материалдар амдыынында четчир. Ынчалза-даа ажылды организастааны, тудугжуларже сагыш салып турары багай. Тудугжуларга чеде бергеш, олар бөгүн чүнү кылыр ужурлуг турганын, хүн онаалдазын сонуурган айтырарымга, билбес болдулар. Херектиң ужуру чудел? Кылыр ужурлуг ажылдарның наряд-онаалдазын тургуспаан, бригадага тывыспаан болду. Прораб шылдаазын берген, мастер Э. Куулар объектиде чок болду.

Тудуг ажылдарын дүргедедир, ажылчын кадрларны четчелээр талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл? Организастыг чыышкын аргазы-биле мергежилдиг ажылчыннарны четчелээри көрдүнген. Оларның баштайгы болуу — 7 кижи чедип келген, ам-даа 20 кижи келир ужурлуг.

Өскээртен ажылчын күш дилээриниден артык келилиг чүве — тус чер чурттуг ажылчыннарны өстүрери, оларның мергежилин бедидип, ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары. Чадааның бодунда тудуг талазы-биле мергежилдиг ажылчыннар белеткээр № 6 кедээ профессионал-техниктиг училище бар. Оон белеткээн кадрлары кайнаар барып турарыл? № 6 КПТУ-дан 33 кижи составтыг сургуулдар бригадазы бо объектиге ажылдаар дээш. Өөредилге доосту бээрге, оларның чежези мында олчаан ажылдап артарыл деп айтырыгны ам шиитпирлээр апаар.

Тудукчу — № 463 КМК ажылды организастап башкарарын эжиндер, үндүрген акша-хөреңгини долузу-биле шиңгээдип алырының бар аргаларын ажыглаар болза чогуур. Ийи чыл ээн турган тудугну тудуп доосказ, ёзулуг ээлери — механизатор болур күзелдиг аныяктарга дүрген хүлээдип бээри негеттинип турар. Кедээниң моон соңгаар сайзыралынга мергежилдиг механизатор кадрларны белеткээри чугула болгай.

Н. КУУЛАР,
бистиң корр.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1985 чыл. Апрель № 4 (134)

ПАРТИЙЖИ САЛДАР КҮШТЕЛГЕН ТУДУМ...

Республиканың партия, совет органнарының доктаамал кичээнгейиниң түңнелинде бисте улусчу контроль органнас талазы-биле быжыгып, хөй-ниитичи улуг күш, партия, совет, ажыл-агый органнарының сагылга-чурумну база хоойлу-дүрүмну быжыглаар дээш ажылынга идепкейлиг дузалакчылар болуп турарлар. Улусчу контрольга эрткен отчёттар болгаш соңгулдалар оон куду, массалыг звенозун органнас талазы-биле быжыглаарынга идиин берген.

Улусчу контрольдуң ажылынга партийжи салдар күштелген. Бөлүктер даргаларының 81,9 хуузу партхомнар болгаш партбюролар секретарьларының оралакчылары. А совхозтарда кол бөлүктерниң даргалары шупту парткомнар секретарьларының оралакчылары азы партхомнарның, партбюроларның секретарьлары, оларның хөй кезии партия райкомнарының номенклатуразында кирген. Бо дээрге — партияның оларга улуг идегели. Республикада 8345 улусчу контролёрдан 2600 кижи СЭКП кежигүннери болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар. Ынчангаш массалыг, дээштиг контрольду боттандырарынга коммунистерниң ушур-дузазы өзүп турар. Ону кодээде улусчу контролёрларның ажыл-херээнден көрүп болур. Республиканың агроүлетпүр комплекизиниң мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээринге олар боттуг салымышкынын киирип келген. Он бирги беш чылдың дөрт чылдарында республика мал ажылының продукциязын садар талазы-биле бүгү планныг көргүзүглерин күүсеткен. Эрткен чылдың түңнелдерин ёзугаар бистиң республиканы СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан.

Бо чедиишкиннерни хандыларынга республиканың агроүлетпүр комплекизинде коллективтерде хайгыылчыларның киирген улуу база бар. Оларның хөй кезии күш-ажылчы коллективтерде партия организацияларының деткимчезинге даянгаш, четпестер-биле шиитпирлиг демиселди чорудуп, эки арга-дуржулганы мөөңнеп алган.

Чижээ, Кызылдың эът комбинадында улусчу контроль бөлүү (даргазы В. Т. Петухова) хыналдаларны кылып, планныг оналдалар күүселдезинче, продукцияның шынарынче, социалистиг өнчүнүң камгалалынче кичээнгейни угландырып турар. Хыналдалар түңнелдерин бөлүктүң хуралдарынга чугаалажып, буруулуглаарга хөй-ниитиниң талазындан хемчеглерни хүлээдип турар.

Бо бөлүктүң сүмелээнин ёзугаар алгыларны болбаазырадыр болгаш кадагалаар технологияның өскерткени оон сортун экижиткен, контроль-эрттирилге ажылын шыңгыыраткан. Ынчангаш эът болгаш эът продуктуларын оорлап төктүглээр чорук эвээжээн. Эрткен чылын бөлүктүң хыналдаларының түңнелдерин ёзугаар комбинаттың дирекциязы беш дужаалды парлап, чеди ажылдакчыга харысалга хүлээткен. Коллективтиң администрациязы, партия организациязы бөлүктүң ажылын хүн бүрү деткип келген.

Ол ышкаш Тываның кодээ ажыл-агый дурзулга станциязында, Бии-Хемниң «Сельхозтехника» каттыжышкынында Л. К. Власова, К. И. Фролов олар даргалаан бөлүктерниң ажылы идепкейлиг, тодаргай угланышкынныг. Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозта кол бөлүк, Тес-Хемниң «Чодураа» совхозунуң Хараал-Тей СБФ-зинде цех бөлүү. Тываның сүт комбинадында бөлүк база эки ажылдап, боттарының хыналдаларының дээштиин бедиткен. Ылангыя Кызылдың сүт комбинадында улусчу контроль бөлүү (даргазы Н. М. Ульянова) хыналдаларга бүгү контролёрларны киириштирип, шуптузунга доктаамал даалгаларны берген. Бөлүкте улусчу контролёрларның школазы ажылдап, хайгыылчыларның хыналда ажылдарынга мергежилин, билиин бедидип турар. Улусчу контрольдуң бөлүктериниң ажылын билдилиг удуртуп, партийжи даалгаларны ак сеткилдиг күүседип турар эштер республикада хөй. Оларның иштинде «Чыраа-Бажы» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Ш. О. Куулар, «Кызыл тараачын» совхозтуң Билелиг СБФ-зинде цех бөлүүнүң даргазы Р. Т. Кечил-оол, «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында цех бөлүүнүң даргазы И. Н. Монгуш болгаш өскелер-даа бар.

Улусчу контроль бөлүктериниң хүн бүрүдеги чымыштыг болгаш харысалгалыг ажылынга ак сеткилдиг киржип, күш-ажылчы үлегерин көргүзүп чорууп кайтыылчылар республикада эвээш эвес. Оларның иштинден Өвүрнүң «Кызыл Тук» совхозта Ч. М. Ооржак, «Октябрь 30 чылы» совхозта О. Х. Монгуш, «Сүт-Хөл» совхозта Б. Т. Сат, «Нарын» совхозта К. Ч. Белчир база өскелерни-даа адап болур. Совет Тываның 40 чыл оюнун байырлалы-биле чергелештир база улусчу контрольга идепкейлиг ажылдааны дээш ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң Хүндүлел бижии-биле үш бөлүк, РСФСР-ниң Улусчу контроль комитединиң Хүндүлел бижии-биле дөрт бөлүк, «ССРЭ-де улусчу контроль органнарынга идепкейлиг ажылдааны дээш» хүндүлүг демдек-биле болгаш ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң Хүндүлел бижии-биле төс контролёр шаңнаткан. РСФСР-ниң Улусчу контроль комитединиң Хүндүлел бижии-биле чээрби беш кижини шаңнаан.

Контролёрларның ажылының кол угланышкыны — планныг оналдалар күүселдези, продукцияның шынары, материалдыг, күш-ажыл болгаш акша курлавырларының камгалалгазын хандырары, социалистиг өнчүнүң камгалалы, кадрларның күүсевин сагылга-чурумунуң байдалы, меге киир бижилгелер кылыр, карак чаар чоруктар-биле демисел болуп турар. Бо талазы-биле хыналдаларны республикада улусчу контроль комитеттери 748 удаа кылган. Оон сезен ийи хуузун комитеттерниң хуралынга көрген, хыналдаларның 245-ин агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелеринге чоруткан. Ажыл-агыйжы эвес чоруу, күрүнеге мегелээшкин, күрүнениң өнчүзүн чарыгдаарынга төтчеглекчи чорукту болдурганы дээш албан-дужаалдыг 557 кижиге харысалга хүлээткен. Күрүнеге чедирген когаралдың кезик чамдызын эгидери-биле чамдык албан-дужаалдыг кижилерниң бирден үш ай чедир шалыңындан тырттырып, хөй түңнүг акшаны эгиткен. Бо ажылдарны прокуратура, иштики херектер органнары-биле бир демниг боттандырган. Хөй-хөй хыналдаларны бөлүктерниң, постуларның, контролёрларның медээлери ёзугаар организастаан.

Ажыл-агыйжы эвес чорук дээш буруулугларны илередип, четпестерге эттеш чок чорукту тургузары, ону кызымаккайы-биле чайладыры, хүлээнген ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидери контролёрларның чугула херээ.

СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин чыылдырар болгаш ону белеткээри база эрттирери-биле холбашкан сорулгалар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелин кодээде улусчу контролёрлар калбаа-биле таныжып, боттарының ажылының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алганнар.

М. МОНГУШ,
республиканың Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы.

КОМИТЕТТЕРДЕ

Шагаан-Арыг

«УТКА 25 чылы» совхозка чазын чажар үрезиннер белеткелинче чогуур кичээнгей кышкы үеде салдынмаан. Часкы хову ажылдары эгелей бергенде үрезинниң чедер-четпезин, байдалын хынап көрген. Дыка хөй үрезин ол-шык, боктуг болганындан чажар арга чок болган, ынчангаш оларны күрүне курлавырындан шынарлыг үрезинге орнаар ужурга таварышкан. Кызылдың сайгарылга баазазынче 340 тонна үрезинни чудуруп чоруткан, бодунда чедирип алганы чүгле 187 тонна болган.

Совхозта бирги, ийиги класстың үрезини чүгле 50 тонна болган, ажыл-агый тарылга шөлдеринге 485 тонна үрезинни чажар ужурлуг. Оон кезии белен эвес. Совхозтуң кол агрономуну С. С. Прудниковтуң ажыл-иш дээш сагыш човангыр эвес, шушпец чоруундан бо четпестер үнген.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга С. С. Прудниковтуң тайылбырын дыңнааш, ажылынга эъ-харысалга чок чоруу дээш ону шыңгыы доңгуткан.

Каа-Хем суур

Кызыл районнуң «Кара-Хаак» болгаш «Х Улуг хурал» совхозтары ниитиниң малының кыштаглаашкынының чедимче чок эрткенниң чылдагааннарын улусчу контролёрлар хынап көрген. Кайы-даа совхозтарга мал чемгериин курлавырлары четчир-биле бар турда-ла, кодаанарда малдар чүгле оъттап кыштаан. Кыштагларже мал чемиин чедирилгезин саадаан, немелде чемгерилгени февраль айда эгелээн, ынчан чүвениң холу эрткен болган. Чамдык кыштагларда дус, минералдыг немелде чем аймаа база чедишпейн турган. Санманчыларның күш-ажылын чедир организаставаан. Специалистер малчыннарның күш-ажылын чедир организаставайн, негелде болгаш контрольду судараткан. Чүгле чаш малдың өлүп хораанындан «Кара-Хаак» совхоз 6 муң ажыг, «Х Улуг хурал» совхоз 16 муң ажыг рубльдиң когаралынга таварышкан.

Районнуң улусчу контроль комитеди «Кара-Хаак» совхозтуң директору Х. Б. Кууларга, кол мал эмчизи С. М. Данзырынга, «Х Улуг хурал» совхозтуң кол зоотехниги С. М. Допуй-оолга шыңгыы доңгуулдалар берген. Болдуунган когаралдың кезек-чамдызын эгидери-биле С. М. Данзырының ийи айда, С. М. Допуй-оолдуң бир айда алыр шалыңын казырын шиитпирлээн.

Бай-Хаак

Таңды районнуң суурларының чурттакчыларын садыг-биле канчаар хандыртынып турарының байдалының дугайында айтырыгны районнуң улусчу контроль комитединге чугаалашкан. Район болгаш совхозтар төптеринде садыг хандырылгазы чүгээр организастаттынган болза-даа, суурларда байдал багай болганын хыналда илереткен. Чижээлээрге, 450—500 хире чурттакчылыг Сой суурда 10 дөрбелчин метрден эртпес шөлдүг хензиг ларёк бар. Ында бараанарның ассортиментизи мырыңай чогенчиг, суурнуң чону хүн бүрүнүң чугула бараанарын, хлебти безин Балгазындан садып ап турар. Суурнуң девискээринде санаторийниң садыы ажылдавастаандан бээр ийи чыл ашкан.

Чал-Кежиг суурда садыгның бараанары барык чок чыгы, чурттакчылары Элегес суурже баар ужурга таваржып турар. Кара-Булуң, Красновровка суурларда магазиннерниң байдалы оон дээредевес.

Бичии суурларда садыгларның ажылдаар шактары сагыттынмайн турар, оларның садыглаар залдарында, складтарында бараанарның өртектерин шуптузунда айыттынмаан.

Комитеттиң хуралынга Таңды райпозунуң, Балгазын сельпозунуң, С. Тока аттыг совхозтуң ажылчын кооперациязының баштаар черлериниң даргалары М. С. Коломысованың, Н. А. Черепановтуң, П. С. Сонныкн болгаш Балгазын санаторийиниң кол эмчизи А. И. Ткаченконуң тайылбырларын дыңнаан. Четпестерни долузу-биле эдериниң хемчеглерин алырын олардан негээн.

ЧУРУКТА: Эрзин районда амыдырал хандырыгга бүдүрүглге эргелелиниң даараныкчылары (чуруктуң мурнунда) Тамара Седен, (артында) хоочун даараныкчы Максыр Арамаа, аныяк хеп быжыкчызы Людмила Кыр олар улусчу контроль бөлүүнүң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Даараныкчылары цегиниң кылган продукциязының шынарын болгаш чонуң берген чагыгларын хуусаазында кылып берип турарын болгаш өске-даа хыналдаларны ай санында чорударынга бо ажылчылар идепкейлиг киржип, ажылда бар четпестерни чайладырынга боттуг дузаны чедирип келгеннер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ: бисте ол кандыгыл?

Ховуларга хайнышкынның кампаниязы — часкы хову ажылдары удавас эгелээр. Бистиң районнуң тараажылары бо чылын 37 муң ажыг гектарга тарылганы чорудар, оон иштинде тараа культураларын 24 муң ажыг гектарга тарыыр. Белеткеп алдынган черлер бар, аңаа он чеди муң гектарга эрте чажар культураларны тарып болур. Эрткен чылын дужут ажаалдазы узамдыгып, күскү чер андаразының оналдазы күүсеттинмээн ужурунда, 10 муң гектар черни чазын андарар. Ынчангаш ажыл улуг.

Кодээ ажыл-агый специалистери, активчилер-биле кады улусчу контролёрлар часка белеткелди бүгү талалыг чорудуп турар. Техника септелгезин, үрезин үрүүшкүнүн, кадагалалын болгаш арыглаашкынын, кывар-чаар материалдар база минералдыг чемишчиилгелер-биле хандырылганы база контрольга алган. Ылангыя техника септелгези доктаамал хайгааралда. Совхозтарда бөлүктер, постулар бүрүзү бо талазы-биле ийи, үш удаа хыналдаларны чорудуп, боттуг хемчеглерни алганы септелгениң темпизинге, ажылдың шынарынга кескү салдарны чедирген.

«Кызыл тараачын», «Хадын» болгаш өске-даа совхозтарда, улусчу контроль бөлүктери техника септелгезиниң шынарын хүн бүрүнүң контролюнга алган. Септелгеде ажылды организастаарын экижидеринге доктаамал дузалааннар. Септекчилер ортузунда күш-ажылдын сагылга-чурумунуң байдалын база кичээнгейге ап, ону хажыткан кижилерден негеллени шыңгыыраткан. Септелгениң байдалының, шынарының дугайында бригадирлерниң, мастерлерниң отчёттарын боттарының хуралдарынга дыңнап, ажыл-агыйларның удуртукчуларының мурнунга айтырыгларны тургузуп, чамдык айтырыгларны районнуң улусчу контроль комитединче киирген. Комитеттиң талазындан ажыл-агыйларда техника септелгезиниң дугайында айтырыгны болуунун хуралдарынга ийи удаа дыңнааш, часка бүгү белеткелдерни дүргедедиринче угланган хемчеглерни ап чоруткан. Амгы үеде тарылганың болгаш кирзүн болбаазырадыр бүгү техника, тракторлар белениниң шугумунда тургустунган.

Ынчалза-даа бо талазы-биле шиитпирлезе чогуур айтырыглар бар. К-700, К-701 ышкаш күчүлүг 27 тракторнуң 16-зы белен, Т-150 деп 36 тракторнуң 31-и ажылдаарынга белен. Бо техниканың белеткели «Өөк», «Саян» совхозтарда эң багай. Ында тракторларның чартыктан хөй моторлар чогуудан анаа турар. Мындыг четпестерниң чылдагааны чүдел? Совхозтарның удуртукчулары, «Сельхозтехника» каттыжышкынының администрациязының буруузу-биле оларны үр үеде септевейн, чагаан агрегаттарны совхозтарже чорудуп бербейн турар. Чамдык агрегаттарның үүрмек септелгези кылдынмаан.

Тарааның дүжүдүн бедидери — үрезинниң шынарындан хамааржыр. Ынчангаш үрезин белеткелиниң, кадагалалының технологиязын сагып турарынче контролёрлар улуг кичээнгей салган. «Кызыл тараачын», «Саян» совхозта хайгыылчыларның бо талазы-биле ажылы эки, мында барык бүгү үрезинни тарыыр кондициязынга чедирген. Олар бирги, ийиги класстыг үрезинни.

Ынчалза-даа ажыл-агый бүрүзүнде байдал дөмей эвес. «Өөк» совхозта үрезинни орнап, сөөртүп алырын амга чедир четче чорутпаан. Ынчангаш үрезинниң хөй кезии тарыыр шынарынга четпес. Ажыл-агыйда хайгыылчылар ол чугула ажылды эскет чокка эрттирип, кошкак ажылдаан. Үени халас эрттирбейн, олар тараажыларга дээштиг дузаны чедирер, үрезинни дүргеп, шынарлыг хораннаарынга боттарының салдарын чедире апаар.

Районнуң улусчу контроль комитеди ажыл-агыйларда минералдыг чемишчиилгелер сөөртүлгезин, кадагалалын массалыг-биле хынаарын организастаан. Оон түңнелинде чүү илерээнил? Чемишчиилгелер бүрүнү-биле сөөртүгеш, ынчалза-даа оон кадагалалы багай болган. «Өөк», «Саян», «Кызыл тараачын» совхозтар ышкаш чамдык ажыл-агыйларда үрезинни ажык черде кадагалап турар.

Ховуларже органиктиг чемишчиилгелер сөөртүлгезинде четпестер бар. «Сельхозхимия» салбыры оларны ховуларга чедиринин дыка оожум чоруткан. Бо ажылды коллуу чаа эгелээн деп болур.

Бо хүннерде контролёрлар тарылга чорудар, херзүн болбаазырадыр агрегаттар болгаш механизатор кадрлар четчелээшкинин хайгаарап, курлавырларны дилээринге. Часкы чер андарылгазынга, чайгы ажы дарга тракторларның ийи ээлчеглиг ажылдаарын хандырарынга дуза чедирериниче күштү мөөңнээн.

Ол ышкаш хову турлагаларының септелгезин, ниитиниң чемненилге пунктуларының белеткелин, хову ажылдарының бүгү комплекстерин чорударының планнарын, графиктерин өй-шаанда тургускаңын хынаан, оон дээштиин чедип алырынче кичээнгейни салган.

Часкы хову ажылдарынга белеткелдерни хынаарынга 200 ажыг улусчу контролёрлар киришкен. Кодээ ажыл-агыйның специалистерин, активчилерни анаа хаара туткан.

Ажыл-агыйларда тарылга мурнунун ажылдары эгелей берген. Шык базырар болгаш часкы чер андарар агрегаттар ховуларже үнгүлээн. «Өөк», «Кызыл тараачын» совхозтарда бо ажылдарда он агрегат хаара туттунган. Хову ажылының эгелээнин контролёрлар дораан хайгааралга алган, техниканың анаа туруушкунун болдурбазын хынап, ажылдың шынарынче, механизаторларның ажылдаарынга дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейни угландырып турар.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, часкы хову ажылдарын агротехниктиг бедик деңнелге чорударын хандырары, партияның ээлчеглиг съездизин төлептиг уткууру — улусчу контролёрларның чугула сорулгазы.

Л. ШУТОВ,
Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар кодээ ажыл-агый килдизи районнуң суггарылга системазының эргелелиниң планныг оналдаларын күүседир талазы-биле ажыл-чорудулгазын хынап көрген. Эргелел эрткен чылын планныг оналдаларны күүседир талазы-биле боттуг ажылдарны чорутпаан.

Чер ажылдарын 51,7 муң рубльге чорудар турган, 55,5 муң рубль кылдыр боттандырган. Гидротехниктиг тудугларның септелгезин 27 муң рубльге чорудар 28,6 муң рубль чедирген. 5,2 муң гектар шөлдүң суггарылга системазын кылган.

Бо чылдың баштайгы кварталында суггарылга система эргелелиниң ажыл-ишчилери эрткен чылдагы темпизин сулараткаанын хыналда көргүскен. Ажыл-агыйлар аразында суггарылга бугаларының септелгезин 3,5 муң рубльге кылыр планын үзе-тура 1,3 муң рубль кылдыр күүсеткен. Ажыл-агыйларның иштики бугаларын септээрин 3 муң рубль кылыр орнунга 500 рубль чедирген. План чүгле 14,3 хуу күүсеттинген.

Районнуң суггарылга системаларының ажылында улуг четпестер бар. Чижээ, чер-чер-ле эрги бугаларны амдыгаа чедир ажыглаавайн турар. Совхозтарның удуртукчулары суггарылганы болгаш мелиоративтиг ажылдарны кыры-биле удуртуп, четпес ажылдап келген. Оон түңнелинде черниң дүжүткүр чорук чылдан чылче эвээжеп турар.

Суггаттыг шөлдерни бүрүн ажыглаар талазы-биле хемчеглер ажылдаттынмаан. Совхозтарның суггатчылары четчелеттинмээн, оларның семинар кичээлдерин эрттирбээн.

Суггарылга техниказын септээринче доктаамал сагыш салбаан, 6 бульдозерниң бирээзин септеттинмээн, 5 экскаваторнуң 2-зи, 12 автомашинаның 4-ү ажыглал чок анаа турар.

Күш-ажылдың сагылга-чуруму кудu. Эрткен чылын эргелелдиң ажылчыннары 185 кижи-шакты кандыг-даа чылдагаан чок чидирген.

Үстүнде четпестерни дарый чайладырын районнуң улусчу контроль комитеди эргелелден негээн.

ӨӨРЕНИП КӨРЗЕ

Тожунуң чону Кызылче, Тураңче чорук кылып аар дээнде, каш хүн үндүрер турган. Ам шак четпейн кана-даа чедир ужа бээр аргалыг болган-дыр бис. Бо дээрге база бистиң партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың ачызы-дыр.

Аргышкарынга таарымчалыг бүгү байдалдар бар-дыр. Ынчалза-даа боттарывыстың харысалга чогувустан чамдык четпестер туруп келир боордур. Чижээ, Сайлыг-Хөлде самолёт хондурар шөл бар. Пассажирлер олурар бажыңда сандайлар чок, соок, телефон киирттинмээн. Суурлардан келген улусту дажыглаар машина чок. Борта буфет тургузарының айтырыын өөренип көөр болза эки.

Самолёт хондурар шөлдүң арыг-шевер байдалын экижидери күзенчиг.

Д. МИЖИТ.

ХУМАГАЛАЛДЫҢ ЭГЕ БАЗЫМНАРЫ

«Тыва кодээ тудуг» тресте бистиң № 463 КМК-выстың кылып турар ажылының хемчээли улуг. 1985 чылда Чөөн-Хемчик болгаш Сүт-Хөл районнарының девискээрлеринге янзы-бүрү тудуг объектилерин тудуп, кол керээ ёзугаар 2 млн. 130 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр ужурлуг бис. Он бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы үш айын багай эвес күш-ажылчы көргүзүглер-биле доостувус. Тудуг-монтаж ажылдарының планын кол керээ ёзугаар 102,8 хуу, а боттарывыстың күжүвүс-биле 101 хуу кылдыр күүсеткен бис. Күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүнүң планын 101,1 хуу, а чуртталга шөлүн ажыглалга киирерин 150 хуу кылдыр боттандырдывыс.

Күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедидеринге камналга чурумун шыңгыы сагыры, тудуг материалдарын чөп чарыгдаары, ажылдың бөдүүнезин чингедири чугула деп чүве билдингир. А чогум камналга кайыын эгелээрил, ону чедип алыр дээш кандыг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг ул?

Бисте материалдыг болгаш оңалга-энергетиктиг курлавырларны камнап алыр болгаш чөп ажыглаар талазы-биле комиссияны тургускан (даргазы — кол инженер М. Монгуш). Камналга булуңун дерип, эскан бис. Ында камналга талазы-биле чүүлдерин, социалистиг хүлээлгелерниң квартал санында күүселдезин, комиссияның ажылының, экономиктиг өөредилгениң планнарын азып каан.

Чылда ийи хүн камнап алдынган материалдар-биле ажылдаар сорулганы күүседир дизе, 3 тонна металлды, 8 кубометр дилиг материалдарын, 1000 квт-шак электри энергиязын, 4 тонна цементиниң камнап алыр ужурлуг бис.

Участок бүрүзүнге камналганың хууда санын чедирип, оон күүселдезин хынап турар бис. Социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрерде камналга талазы-биле хүлээлгелерниң күүселдезин база чугулалап көөр. Бирги кварталда КМК-ның коллективи 2 тонна бензинни, 200 квт-шак электри энергиязын, 1 тонна цементини, 2 кубометр дилиг материалдарын камнап алган. Моон соңгаар камналганың хууда санын бригада, а кая болдунар болдур, ажылчын бүрүзүнге чедирип, камналга талазы-биле хемчеглерни улам тодаргай болдуруп, күүселдезин шыңгыы контрольдаары кордүнген.

Хумагалыг болуру, күш-ажылды ажыктыг кылдыр организастаары — камналганың кол негелделери ол. Чазаныл-га цеңинге камнадганы дилиг материалдарын шын эптей салгаш дилдирген ниниң, артынчыларны октавайн, штакет чижектиг үүрмек дилиг материалдары кылырынга ажыглап турарывыстың ачызында чедип алыр-дыр бис. Туйбу, шилди эвдуруп, дүжүрериниң үезинде овзарымчалыг болбас болза, буступ, чидириинге таваржыр. Ону чайладыр дээш хемчеглерни ап, туйбуну тускай ыяш деспилерге сөөртүп турар бис. Ажыглап каапкан маслону чыггаш, авточудурукчу чижектиг, эрги маслону катап ажыглап болур механизмнерни үзеп-чаарга база камналгалыг. Тудуг объектизин бүрүзүнде электри саңакчылыш тургускан, кымның ажыр чарыгдап турарын дораан билип, дарый хемчег алырынга дузалыг.

• Ажылдың шынарын экижидери дээш демисел — камналга дээш демисел-дир. Эде кылышкын бүрүзү артык чарыгдал. Ынчангаш тудуг ажылдарының шынарынче онза кичээнгей салып, неделя санында тудуг объектилерин кезип, ажылдың шынарын хынап турар бис.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

Тудугжулар-биле кижизидилге ажылын чорудуп, камналгалыг, хумагалыг болурунче кыйгырып, кижи бүрүзүн ол дээш демиселче мобилизастаары чугула. Ажылчын кижи тудугнуң бүрүн ээзи болуп, кылып турар ажылының шынары, тудуг материалдарының камналгазы дээш харысалгалыг болур болза камналга чуруму сагыттынар. Бо негелделерге дугжуп турар кылдыр күш-ажылды организастаар херек. Ону бригадада керээзи-биле ажылче шилчээниниң түңнелинде чедип ап болур. Керээлиг бригадаларның ажылчыннары тудуг материалдарын камныг чарыгдаар, тудуг объектилерин үезинде, шынарлыг кылыр деп чүвени бистиң КМК-ның ажылының дуржулгазы долузу-биле бадыткаан.

Бисте керээлиг ажылче шилчээн 4 бригада бар, олар КМК-ның бүгү тудуг-монтаж ажылдарының 30 хуузун кылып турар. Дуран-оол Донгак, Кызыл-оол Ооржак оларның бот-орулга-чарылгалыг бригадаларының ажылы эки, дужаап турар объектилерин «терги эки», «эки» деп демдектер-биле хүлээдип турар. Бо ажыктыг арганы улам сиптередирин болдап турар бис. Ынчалза-даа анаа шаптыктап турар чүүлдер бар. «Тыва кодээ тудуг» тресттиң талазындан тудуг материалдары-биле хандырылга үзүктелип бээр азы деңдески эвес таварылгаар бар. Ай эгезинде келир ужурлуг материалдар айның үшкү декадазында келир, оон совхозтарда объектилерже тарай сөөртүп турда-ла ай төне бээр. Тресттиң автобудуруулгези ол хире озалдап келген материалдарны дораан объектилерже сөөртүп бериңер дээрге, ынавас. КМК-ның конторазының девискээринге дүжүрүп каар. Болап хоорге, артык ажыл кылбайн, дораан объектилерге дүжүргени болза чарыгдалы эвээш болур ужурлуг.

Камналга талазы-биле бистиң баштайгы базымнарывыс мындыг. Ам бистиң кол сорулгавыс — ажылдың участок бүрүзүнге камналга чурумун шыңгыы сагып, коллективти мобилизастаары.

Н. НОСОВ,
Чадааныда № 463 КМК-ның начальниги.

ЧӨП АЖЫГЛААР

Чадааналда районнар аразында «Сельхозхимия» каттыжышкыны тургустунгандан бээр беш чыл чедип турар. ССРЭ-ниң Азыг-чем программазын боттандырарынга ук каттыжышкын улуг рольду ойнаар ужурлуг. Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик районнар — каттыжышкынның харылап турар участоктары. Каттыжышкынның материал-техниктиг баазазы чылдан чылче быжыгып олурар. Амгы үеде каттыжышкынның баланзызында 40 автомашина, янзы-бүрү маркалыг 15 трактору санаттынып турар. Ол санаттынып турар техникадан 14 автомашина, 11 трактор септелгеде. Машина-техниканы канчаар кадагалап турарын районнуң улусчу контроль комитеди чоокта чаа хынап көрген.

Хыналда чүнү көргүскенил? Каттыжышкында автомашиналарны болгаш тракторларны тоймаглап-тонаар чорук ковудээн. Бүдүрүлгениң мурнакчылары деп санадып турар чолаачылар болгаш трактористер безин машина-техниканы тоймаглап турар фактылар бар. «Мурнакчы» дээн чолаачылар Дадар-оол Сат, Дадар-оол Монгуш, Байлак Ондар болгаш өскелер-даа болгуннуна ажылдап турар бүдүрүлгезиниң машиналарын үптеп, тонап алгаш, боттарының мунуп турар машиналарынга артык хезектер кылдыр ажыглап турган, «планын ажыр күүседир» арга тып алганын буруу шавар херек.

Чолаачыга болгаш трактористке техниканы акт ёзугаар хүлээдип берип турза-даа, ужуру-ла ындыг чүве дээш ёзу барымдаалаар чоруктар хөй. Хөй тонна чүък сөөртүр күчүлүг машиналар хожутлер-биле хандыртынганын, техниктиг талоннар болгаш паспорттар барын хыналда илереткен. Беш чылдың доозукчу чылының эрткен үш айларында чүък сөөртүр план күүсеттинген болгаш автоавария болбаан.

Коллективтиң ажылында чедишкиннер-биле чергелештир техниканың учёт-отчёдун болгаш кадагалалын экижидер талазы-биле инженер-техниктиг ажылдакчыларның харысалгалыг болур чоруу чавыс демисилде. Транспортту чөп ажыглаарын организаставайн, оон ажыглалының хыналдазын база техниканың санаашкынын доктаамал чорутпайн турар. Машина-техника тургузар гараж болгаш тускай херимнеп каан девискээр чок боол турары ажылга шаптык чедирип турар. Шак мындыг байдалда капитал болгаш агар септелгени чорудары берге. Бо бүгүнүң түңнелинде № 1, 2 техниктиг ажаалданы чорутпайн келген. Барык бүдүн чыл иштинде чолаачылар, механизаторлар боттарынга быжыглаан машина, тракторну бажыңнарының чанынга хондуруп, ажылче орайтап үнери чаңчыл болу берген.

Машина-техниканы багай ажыглап турарындан 1982 чылда бүдүрген 4 автомашина, бир автобус бүрүн тоймаглаттынган. Ол ышкаш ийи самосвалдың чүгле рамалары арткан. Харысалга чок чоруктуң түңнелинде тоймаглаттынган техника дээш «Сельхозхимия» каттыжышкынның моон мурнунда турган удуртукчуларынга харысалга хүлээдир ужурлуг. Техниканы камнап, кадагалаар талазы-биле ажылды сулараткаңы, негелде чок болганы дээш каттыжышкынның амгы удуртукчулары К. Байкарага, кол инженер М. Чимит-Доржуга районнуң улусчу контроль комитеди сагындырыг берген. Тоймаглаттынган техника дээш харысалга хүлээдири-биле буруулуг кижилерниң адының кырынга протокол тургускаш, район прокуратуразынга материалы киирерин каттыжышкынның удуртукчуларынга сүмелээн.

К. МОНГУШ.

ТАМАРА ЛЯЗГИНАНЫҢ БАЛЕДИ

РСФСР-ниң алдарыат артизи, Москонцерттиң солизи Тамара Лязгинаның ураи чүүлү бистиң чүрттүү миллион-миллион телекөрүкчүлеринге билзингир. Даштыкы үптеп, оз Европаның, Азияның, Африканың, Латин Американың 50 чүрттарынга болгаш Австралиятка барып ойнаан. Ооң оңзагай хевирлиг ураи-мергежилэ чорааны бүгү диптерге кайгамчыктыг улуг чедиишкинлерниг болур аргазы бергеп.

Артистиң чедиишкинниниң чажыттары — ооң балеттиң элементилерин онзагайы-биле, кайгамчыктыг чиик күүселивринде, спортчу акробатиканы, цирк ураи чүүлүн, пантомиманы болгаш улустарның шаандан бээр нептерээн оюннарын кайгамчыктыы-биле күүселивринде бооп турар.

Артистиң әптиг-эзидек, бедик ураи чүүлдүг арга-мергежили көрүкчүлерни шүүт-ла хаара тудуптар болгаш ханы сонуургалыр аргалаарлыг.

Тамара Лязгинаның кат-ла минута иштинде үргүлүгээр болза-дза, көрүкчүлерни магадазын, сонуургадыр пимчээшкиннери оңу пимчеңгир, кап-шагай амыдыралдыг болурун артистеи иеген турар.

ЧУРУКТАРДА: спеиала — Тамара Лязгина: Тамара Лязгина Элина Быстрицкая-биле кады.

И. УТКИННИҢ фотозу. СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

Чогаалчы В. ЯННЫҢ 110 чылынга

ООҢ АДЫН МӨҢГЕЖИТПИШААН

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, чогаалчы Василий Яннын (В. Г. Янчевецкий) чогаал ажылының чиңгүүк патрөөтчу кижизидилгелиңге оваа үжүр-дузазын барымдаалаан, ооң 110 чыл юбилейи-биле холбаштыр Москвада болгаш ооң амыдыралы-биле холбашкан өске-дээ хоорайларда тускай демчеглерни эрттирип турар. Индыг шиитпирин ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинниң секретарыдазы хүлээп алгаш.

Василий Яннын гимназияга өөренип чорааи чылдары эртвеи Таллин хоорайга чогаалчының төрүттүнгеидеи бээр 110 чылынга тураскаатқан театржыткан көргүзүүнү Эстониның Чогаалчылар эвилелиниң бажынынга эрттирген. Уш көргүзүүнү номга инвктарның Таллин хоорай организациязы бодуүүн № 32 профтехучилищеде болгаи № 1 школада эге организациялары-биле кады бырлап демдеглээннер.

Оюнгай чарын музыка квалгалгалыг бо көргүзүүге чогаалчылар, критиктер, библиотекарьлар, башкылар, сурүүлдар хөй кирижиеп, Чогаалчыга тураскаатқан шеткел соонда школазчылар болган сургууллар «Чингис хаан» деп романдаан үзүүлүүнү вомчаннар.ынын ыр болүүг ырлаан, эстеп, орус ырлар, тазжик таңды, музыка керекселеринге күүседлеер солуун болгаи.

Кежээнниң түнелиниде Эстониның Чогаалчылар эвилелиниден Ю. А. Саар, Василий Яннын оглу М. В. Янчевецкий олар түве чугаалаан, Ооң соонда чогаалчының өөренип, чүрттеп турган черлери-биле таныышкан. Ооң ачазы Г. А. Янчевецкийниң редакторлап турганы солуиға Василий Яи баштайгы чогаалдарын парладып турган. Ооң ачазы эртедүүрүнү дылдар башкызы, гимназиялар директору, очулдурүкчү болган педагогика теоретигия кижи чорааи. В. Яи төрээн хоорайынга совет үеде сөөлгү катаи 1950 чылда чорааи.

Бо-ла чылдың январьда Улустарның пайрыалы орденниг күрүшеии литература музейиниге дедеглеге ажыттыгаи. Ында чогаалчыга хамаарышкан документилер, чыгаалар, кол-биле бижээн чүүлдер, чурүктар, номнар дээш өске-лээ үүелиет материалдар киртеп. Ол-ла музейге Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатқан Яигга хамаарышкан иомчулгалар эрткеп.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң конференциязынга В. Яинын чогаал ажылының салгалынга хамаарышкан кадбак хүралга ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң башлаар черииин секретары ССРЭ-ниң эртемнер академиязының корреспоидент-кежигүзү Н. Т. Федоренко болгаи өскелер-дээ кирижиеп. Бо хүралга Москва болгаи чүрттүү өске-дээ хоорайларыиың, чогаалчылары, теогучулер, редакция, ном үндүрер чер ажылакчылары, критиктер, музей, библиотека ажылакчылары киржип, түве чугаалааннар. Анда Тывадаи келген эртем ажылакчызы С. А. Баир база киржиккеи.

Түве чугаалаан турганнар В. Яинын номнарының үрай-чечен безин дериелиин, чогаалчы иөөиин сооилары үзеге чылдарда безин үк номнар-камгы идеологиа демиселиите совет теогу литературазының чидиг чепсээ» болуп турарын демдеглээнниер. Чогаалчы-биле үжүражыышкыннар, ооң номнарының кижизидикчя салдарыиын дүгайында сактышкыннар солуп. Чогаалчының теогу талазы-биле болук романнары чартыи чүс чыл дургузунда Совет Эвилелиниң үүстарының дылдарынга 60 болгаи даштыкы чүрттарга 30 ылыга бээр чүс катаи парлаттынган. Түгле сөөлгү он чылда безин чогаалчының номнарын 56 катаи үндүрген, оларның 16-зы даштыкыга парлаттынган.

В. Яига тураскаатқан ямыбөөү хемчеглер өске-дээ хоорайларга болуп эрткеи. Сураглыг чогаалчының 110 чылын тамарыштыр ооң чогаал ажылын болгаан адыш мөңгежитпиишээ бо бүгү үжүр-дузалыг болуп турары чугаажок.

М. ЯНЧЕВЕЦКИЙ,
В. Яинын чогаалдарының талазы-биле комиссиязының харымсалгалыг секретары, Москва хоорай.

ХООЧУН СОЛДАТ

Бодал болган шырай арныи
Сактышкыынар, бүргей
алган,
Ботқур, күдер мага-боду
Шала күдүк хоочун кижи
Не черге мези доргэн.
Идегеге каргыш салыпп,
Дайын-чага эрткен оруун
Дангаар бо-ла' сактып
келир.
Сактып келген санында-ла
Сагыш-хөңүү хөлзеп келир:
Эрткеии хөй оруктардан
Эң-не берге «кара орук» —
Өртеп-хүнүк, човуур болган
Өлүм оруу көстүп келир.
Шак ол орук хдлап уржуу
Элеп чидип, үттүмдүрбаан.
Шак ол дайын сорбулары
Эътте, сөөкте ам-дээ
хевээр —
Өжээн кылык кыпсыктырып
Өйлеп-өйлеп ыстадып кээр.
Ынчан солдат ондап-остап,
Орун эзлеп сооставас.
Ынчан солдат кижилерге
Ыдык сөзүн сөслеп үнер:
Ооң оозу чүректеринги
Сагрыдып кээр, хөлзедип
кээр.
Ооң сөзүү чүректерге
Чалар от бооп
чалбышталыр
Ч. ЧАП.

ЭРИН САЛЫ

Кыстар өөрүм меии шоодуп,
Кыжырып-дээ шаамга
киирген:
«Эрин салдыг оолдк-биле
Эжежиксээр — эжикжейин...»
Ангаруюа болган-иа чоп
Архиологтан аътаныыптар.
Чокпак кара эрии салын
Чоктап пат-ла чоргуладым...
Хеймер оглум ачазынга
Кедергей-ле дамей ийин,
Кирбей салдыг апарза суг
Кижи кайын ылгаштырар.
Ажы-төлге, авааргa
Аяс хүннер хүннезин-не!
Чамбы-дииже, октаргайга
Чаа-дайын сөпезин-не!
К. ОРГУ.

УРАН НОМЧУЛГА

Кызыл хоорайга Тываның хөгжүм-шии театрынга Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл юонга тураскаатқан республиканың ураи номчугага конкурузуи эрттирген.

Ураи номчулга көрүлдезиниг эки белеткел-биле келгеинер бар. Конкурска шүүлүг чогаалдарынган аңгыда чечен чугаалар, тоожулар болгаи өскелдээ чогаалдардан үзүүлүдер киртилээн. Номчуур чогаалдарның кол темазы — Ада-чурттуң Улуг дайынында совет кижилериниң маадырлыг демисели. Көрүлдеге барык шүүлүг районнардан ураи номчукчулар келгилээн, түгле Тес-Хем болгаи бир районнардан келбээн.

Ураи номчулга талазы-биле талаатылыглар үнүп, Чиижээ, Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг суурундан мында ортумак школаның башкызы Б. Т. Хураган-оол сиевага үнүп келгеи, Екатерина Тапованың «Аяың дугайында тооҗу» деп номундан «Ачай-хаак будуктугажы» деп эгеии эки номчаан. Ол уе аңгазын болгаи номчуур турар чогаалының утказын барымдаалаан чугаалаан. Ол-ла Кызыл-Даг суурда чурттаи, ажылдап чоруур хоочун агроном Анна Соржуң номчаан шулүүнүң утказы-биле уе аяның тазарыштырган. Кызылдың № 4 профтехучилищеиниң сурүүлүү Алла Мингчмаа «Маадыр Чергүй-оол» деп Степан Сарыг-оолдуң шулүүн, Маңгуи-Тайга районнан Айлап Хертек «Киленимни сөглеп тур мең» деп шүлүктү эки номчазының жюри кежигүннери демдеглээнниер.

Улуг Тиилелгениң 40 чыл юонга тураскаатқан ураи чүүл номчулгазынга аныяктар хөйүбиле киришкеп. Олар шилгитингеи шүлүктер болгаи хөгжүм литературалыг композициялырга кол черии эялээнгиер.

Ураи номчулгага эң нарын күүседлеге негеттинер, кижилериниң иштики сагыш-сеткилии сөстүп утказы-биле, үшиериии дээш-биле кларедир. Ол дээрге — чаңгыс кижиниг театржыткан чүүлү. Чогаалды шын, аяның номчазыиындан чогаалда маадырлыг сагыш-сеткилии өскелерге дамчыдар. Бо бүгү пегелдеиерге дүүшүүр Кызылдаи В. Евтушенко, экспедициия черииид ажылакчызы гидрогеолог О. Кальиая, Кур-Чер школазының башкызы Н. Монгуш, Тураииың № 1 школазының башкызы И. Лужииков, Эрзииниң «Чаа орукө совхозтан И. Дарчиичап, Бай-Хемдеи Л. Шелэр, Таидыдан С. Чубак, Барыын-Хемчиктеи Т. Потылыпика, Улуг-Хемдеи В. Даиилеико болгаи өскелер-дээ боттарыиың ураи талаатызын көргүскеннер.

Бо дээрге моон соигаар ураи номчулгаиың улам ылай сайыраары, аида солуурулдатыры көрүлдезиниг көвүдеи турарының көргүзү болгаи.

Ыидыг-дээ болза, ураи номчулга талазы-биле чогуур белгилеге чедип турар күүседлеер кончуг эезеш. Номчулгаиың техииказының деиделеи-дээ чаңыс дээрге иларээи.

Бо көрүлее бистиң республикага ураи номчулгазы улам ылай сайырарын, аида солуурулдатырының көвүдеи турарының көргүзү болгаи.

Л. ОНДАР.

ӨЗҮП ОРАР КРИТИКТИҢ ЧУТКУЛУ

1968 чылда «Шын» солуига Кызыл хоорайның музыка школазының дугайында фоторепортаж үнген. Индыг чуруктарга бичии хөгжүмүү А. Кужүгет башкызым-биле фортепиано күчүзүлгеге олуруп турда. Индыг чурумын кааи.

Чылдар эртикеи. «Бичии хөгжүмүү» Айлана Калаи-оолова Кужүгет Москвадыи Луначарский аттыг театр ураи чүүлүүнүң институтуиуң (ГИТИС) театроведение факультединга дооскан. Бо хүиеердс А. К. Кужүгет Тываның эмгелиг литература болгаи төөгү эртем-шиичилел институтуиуң культура секторунга эртем ажылдакчызы болуп ажылдап турар.

Аиыяк театр критиктиииң баштайгы рецеизиаларын болгаи чүүлдерии республика сонуургалыиың номчукчуларына, ында саиы үүкшаар сайгарылгаларны ескерееннер. 1984—1985 чылдыг театр сезонуиуң ажыглышкыиы-биле холбаидакаи интервьюиу, театрга режиссёрдап ажылдап турган Л. Бузиианың дугайында очеркти, «Сөөлгү шагы келгеиде» деп шиите рецеизиязы бижиирде, А. Кужүгет түгле ол шиилер, рольдар дугайында эвес, а чаа ажылдыкшыиарыи, бот-тускайгаи чогаалдыкты төөгүк дугайын демдеглеп турар. Ураи чүүл киижилери ажыл-ажыы салыи-чолдуут, бот-боттарын-биле маргышкандаа хевээр болза, түгле чогаалдыкчы чоруккө чагыртқан болуурун ол бижээн. Ураи чүүлге болдуүүн орууи тып ырлары кончуг берге. Болдуүүн чогаалдыкчы мөлүүзүи тыпкан артист азы режиссёр-көрүкчүүүи идегелиг өңүүү, талаакчызы апаар.

Айлана Күжүгет ам Тываның чогаалдыкчы аииякгарының дугайында база тыва артистериң мергежилиниң ажуглаһыда төрээи-шиичилел ажылдарын чорудуп турар.

Чоокта ааа Айлана Калиоолова Москвада дуртгап орар 92 харамыг пенсионер, Тыва театрыиың үндезиикчилеринии бирээзи Иван Яковлевич Исполиев-биле ужурашкап, ооң сактышкыиларын бижип ап, тыва болгаи моол театрларга хамаарышкан хонар дээш режиссёржу демдеглеериин, сураглыг артист Яблочкиниең, шылгараачай соавт режиссёр Меберхольдуиу адын салгаиы документилерии, фото-чуруктарны ТДПТЭШИ-ниң архивинге дужаап бергеи.

Айлана Калиң-оолова Күжүгеттиң сорулгазы — тыва ураи чүүлүүн чедиишкиииерии иептередирип. Ол ышкаи ааа талаатыларыиы, солуи кижилерии тып, сурталаадап-бижип. Ол чүгле ииа тала.

С. БАИР.

КАҢ ДЕГ КАДЫК БОЛ, АНДРЕЙ

Колымада Палатка суурга бичии ооп изуп орган, Чараш-дза, омак-дза. Ол аңаа өөренип турган, мнак оюиу — хоккей, Школа дооскаи, куш-шуруга институтуиа өөренирии күзеп чорааи. Хенертеи айыылдыг таварыига болган, ооидуң аяыс күзеп боттанмайн баар часкаи...

Яшы-бүрү профессиязыи ял-жилери — Магадаиның, Хабаровскиниң болгаи Москвадың эмчилери, шагдаалдары, чолдавчылар, авиазиастерлер, штурманнар оң беш харлыг школчы Андрей Лысеиконуң амыдыралын камгалап алырыига кыраашиеиер.

Колымада чазаалдыг автоөрүкко болгаи таварылгадаи ол коргунчуг төөгү эезелииив сезгиидирбээи кайбэ. Январь айының бир-ле кежээиинде Лысеиконуң ее-бүдеии Ола суурдаи «Москвичиидиг» уе чаяын ортаи, аварыйга таварышкан. Ада-иези ажыртбан, а Андрейниң будуу домчээдеи одурлу бергеп...

Өрүк боду дүрүмнериг болгай. Өрүккө машина доскан кижиин көрүп кагыа, «Волга» чолдачызы машиназын доктаалы каапкан, автомашина ол-ла дорааи аэропортче бурт-ла үзүп

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 100 (12790) | 1985 чылдың апрель 30, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Машиналарны болгаш дериглелерни эки ажыглаңар! Ажылдап турар болгаш ажыглаалга чаа кирген күчүлерни улам долу ажыглаңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1985 чылдың апрель 18-те «1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде чурт (чер-черниң) үлетпүрүн улам мыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган, ук доктаал 1986—2000 чылдарда чоннуң херерглел бараан-нарын бүдүрериниң болгаш амыдырал хандырылгазы адырларын хөгжүдериниң комплекстиг программазының кол кезээ болур.

Чурт үлетпүрүнүң бүдүрүкчүлериниң чоннуң херерглел бараан-нарын 1990 чылда 1,3 катаптан хөй эвес болгаш 2000 чылда 1985 чылдаазындан 1,8 катап хөйнү бүдүрерин ук доктаалда айыткан.

Чоннуң бедик шыңгарлыг херерглел бараан-нарын бүдүрерин улам мыңай көвүдедир сорулга-биле база ол бараан-нарга чоннуң херерглелин улам долу хандырары-биле эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының край, область, хоорай болгаш район Советтеринге чурт үлетпүрүн 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр база боттандырарын дааскан, ук хемчеглерге дараазында чүүлдерни киирер:

чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйга ажыглаар бараан-нарның, уран-шевер кылыгларының, хөгжүм херекселдериниң болгаш чоннуң чугула херегләэри өске-даа бараан-нарның бүдүрүүшкүнүн көвүдедири, чоннуң херерглел бараан-нарының шынарын экижидери болгаш ассортиментизин калбартыры;

түс черниң (оон иштинде катап ажыглаалдың) чиг эдин болгаш үлетпүр база кедээ ажыл-агый артынчыларын чоннуң херерглел бараан-нарын бүдүрерин көвүдедири-биле калбаа-биле ажыглаары;

материал-техниктиг болгаш чиг эт баазазын быжыглаары, күш-ажылды организастаарының база бүдүрүлгени эргелеп башкарарының деңнелин бедидери;

кол фондуларны болгаш бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарын экижидери, чаа техниканы болгаш мурнакчы технологияны шиңгээдип алыры, бот-орулга-чарылганы улам мыңай быжыглаары болгаш бүдүрүлгениң ажыктыы болгаш бүдүрүтүп турар продукцияның шынарын бедидериниң талазы-биле салдынган сорулгаларны күүседиринче күш-ажылчы коллективтерни углап башкарары, ол ышкаш бүдүрүлге-техниктиг херегселдиң ук адырга таарышпас хевирлерин бүдүрүп үндүрерин кызырары;

бүдүрүлгени техника-биле эде дериирге, аар ажылдарны механизастаарынга, оларны эргежок чугула дериг-херекселдер болгаш эт-сеп-биле хандырарынга дуза көргүзери-биле эвилел болгаш республика чагырганыг үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтерин кезээ ёзугаар хаара тудары;

чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң болгаш чамдык объектилериниң хөгжүлдезиниң база таарыштыр тургузарының схемазын бичии база ортумак хоорайларга, ажылчын суурларга болгаш кедээ черлерге чорудары бодап турган эде боорт, оларны организастаары болгаш тудары;

чурт үлетпүрүнүң ажылдакчыларының чурттаалга байдалдарын база дыштаныылгазын организастаарын экижидери, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң болгаш пионер лагерьлериниң четкизин калбартыры.

Чурт үлетпүрүн хөгжүдери-биле күрүнениң капитал салыышкынын 1986—1990 чылдардагы чогуур дугайында эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери доктаадып тургускан.

Чурт үлетпүрүнүң министерстволарынга технологтуг бедик бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерни болгаш машиналарны, чоннуң херерглел бараан-нарын бажыңга бүдүрер дериг-херекселдерни болгаш социалистиг чурттардан эккеп турар технологтуг дериг-херекселдерни болгаш машиналарны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң эргезинче тускайлаары 1986—1990 чылдарның планнарынга өөренип көөрүн ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга, ССРЭ-ниң Садыг министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединге дааскан.

Садыг организацияларны-биле чарлынган керээлерни ёзугаар ол бараан-нарны номенклатурага дүүштүр кылып үндүрер талазы-биле дааганы таарыштыр хемчээлдерге улустуң херерглел бараан-нарын кылып үндүреринге ажыглаары-биле чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге бээри-биле чиг эртиг материалдарны болгаш үлетпүр база кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң артынчыларын, ол ышкаш бүдүрүлгени хөгжүдериниң фондузунуң, чурт үлетпүрүн хөгжүдериниң фондузунуң, калбак херерглел фондузунуң болгаш инвалидтерниң база пенсионерлерниң күш-ажылын ажыглап турар бүдүрүлгелер эргезинге артар арыг орулгазының кусели-биле боттандырар бүдүрүлгелерниң техниктиг чепсеглээшкининиң талазы-биле ажылдарны күүседиринге ажыглаар материалдарны болгаш дериглелерни ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планнарынга эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге тускайлаарын көөрүн ССРЭ-ниң Күрпланынга болгаш ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга дааскан.

Чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге 1986-1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде оларны бүдүрүп үндүрерин оларга быжыглаан номенклатурага дүүштүр кылыгларны бүдүрериниң хемчээлдерин кол-кол министерстволар болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле каады көөрүн ССРЭ-ниң Күрпланынга дааскан.

Бо доктаалда көрдүнген дериглерни, машиналарны болгаш материалдарны чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге ажыглаары-биле 1985—1989 чылдарда ажылдап кылгаш, хөйү-биле кылып үндүрерин организастаарын аар болгаш транспорт машина тудуушкунунуң министерствозунга, электротехниктиг үлетпүрүн министерствозунга, химия болгаш нефть машина тудуушкунунуң министерствозунга, станок тудуушкунунуң болгаш инструменталдыг үлетпүр министерствозунга, прибор тудуушкунунуң, автоматчыдылга дериглелериниң болгаш башкарылга системаларынын министерствозунга, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң, амыдырал приборларының машина тудуушкунуң министерствозунга, машина тудуушкун министерствозунга, ССРЭ-ниң кара металлургия министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң чиик үлетпүр министерствозунга дааскан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1983 чылдың июль 14-те № 664 болгаш 1984 чылдың октябрь 8-те № 1044 доктаалдарында көрген элээн хөй негелделерни эвилелдешкен республикаларның чурт үлетпүрүнүң министерстволарынга болгаш оларга чагырткан экономиктиг шенелделерде киришпейн турар бүдүрүлге каттыжыышкыннарынга (бүдүрүлгелерге) күштүг болдурары таарымчалыг деп хүлээп көрген.

ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволары-биле дүгүрүшкаш ёзугаар эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери доктааттынган чуруму ёзугаар экономиктиг ажыктыг чорууну барымдаалап, чурт үлетпүрүнге хамаарыштыр чоннуң продукцияларның хевирлерин бүдүрүп турар бүдүрүлге черлерин болгаш бүдүрүлгелерин ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволарынче дамчыдарын, технология талазы-биле чарыш эвес херерглел бараан-нарын бүдүрүп турар ССРЭ-ниң министерстволарының чамдык бүдүрүлгелерин эвилелдешкен республикаларның чурт үлетпүр министерстволарынче шилчидерин боттандырар.

Чурт үлетпүрүн сайзырадырының талазы-биле эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор ажылдарын чуртка чорудар болгаш ук ажылдарны төпчүдерин күштелдирери-биле кол организациялар болур хүрээлгелерин боттандырар дээш РСФСР-ниң Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң институттарының ажылын экижидер хемчеглерин алырын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

Кадыг-даа ажылда ажылдап турары хамаан чокка кол ажылындан хостуг үеде бажыңынга ажылдаксаар кижилерни ажылга хүлээп алырын чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларынга чөпшээрээн.

Дакпырлап ажылдаарының дугайында хоойлуда көрдүнген кызыгаарлаткаңнар үстүнде кижилерге хамаарышпас.

Ук доктаалда айыттынган хемчеглерни боттандырары дээш доктаамал контрольду тургузарын, чоннуң херерглел бараан-нарын бүдүрериниң планнарын күүседири дээш чурт үлетпүрүнүң каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының харысалгазын бедидерин, бараан-нарны бүдүрерин улам көвүдедир, ассортиментизин болгаш шынарын экижидер, садыгда чок болуп турар кылыгларны бүдүрерин улам көвүдедир, курлавырларны дилеп тывар болгаш бүрүн долу ажыглаар дээш партия эге организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң ролюн идепкейжидерин эвилелдешкен республикаларның компартия ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, хоорайкомнарынга болгаш райкомнарынга дааскан.

Бо доктаалда көрдүнген хемчеглерниң шиңн-да боттанылгазын чедип алыр дээш чурт үлетпүрүнүң партия, совет болгаш профэвилел организациялары, күш-ажылчы коллективтери бүгү хемчеглерни алыр дээрзинге бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илередип турар.

НИКАРАГУАНЫҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Апрель 29-та СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң болгаш өске-даа совет удуртукчуларының республиканың Президентизи, Национал хосталганың Сандинокжу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү Д. Ортегага баштаткан Никарагуаның делегациязы-биле ужуражышкыны болган.

Ужуражышкынга совет талазындан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы Н. К. Байбаков, никарагуа талазындан — даштыкы экономиктиг кады ажылдажылга министри, НХСФ-ниң Национал удуртулгазының кежигүнү Г. Руис, даштыкы херектер министри, Сандинокжу ассамблеяның кежигүнү М. д'Эското, Никарагуа Республиканың ССРЭ-де элчини, Сандинокжу ассамблеяның кежигүнү Х. Суарес, НХСФ-ниң делегей кидизиниң эргелекчизи, Сандинокжу ассамблеяның кежигүнү Х. Лопес олар киришкеннер.

Найыралдың болгаш боттарының долузу-биле билчииириниң байдалынга боор эрткен беседага совет-никарагуа харылзааларының айтырыглары, ол ышкаш кайы-даа талага сонуургалдыг делегей байдалының айтырыгларын чугаалажып көрген.

ССРЭ биле Никарагуаның аразында улам быжыгып турар кады ажылдажылгага сеткил ханышкынның ийи таладан илереткен болгаш деп эргеге, бот-боттарының хүндүлежиринге болгаш иштики херектеринге холгаарлавазынга үндезилээш, эп-найыралдыг харылзааларны үргүлчүлээринче чүткүлдү бадыткаан.

СЭКП-ниң, Совет күрүнениң бүгү-ниити тайбыңның быжыглаарынче, улустарның суверенниг эргелерин камгалаарынче угланган принциптиг политиказын Д. Ортега бедии-биле үнелээн. Ол боттарының хосталгазын болгаш хамаарышпас чорууну, тускайлаң хөгжүүр эргезин камгалаар АКШ-тың администрациязының соксавайн турар хоралыг үүлгедиишкиннеринге, оон Никарагуага хамаарыштыр дүшкүүрлүг чорукту күштелдирерлеринге болгаш чурттуң иштики херектеринге холгаарлаарынга удур никарагуа улустуң демисежип турарының дугайын чугаалаан. Д. Ортега никарагуа улустуң сандинокжу революцияның чаалап алышкыннарын камгалаарынга шиитпирлээниниң дугайын медеглээн.

Оон-биле кады Никарагуаның чазааның ийи талалыг харылзааларны чогумчалыг болдурар сорулга-биле деңн эргелиг чугаалажышкыннарны кылырынга белеткин болгаш Төп Америкага чөптүг политиктиг шиитпирлээшкинин чедип алыр дээш күженишкиннерни үргүлчүлээринге быжыг чүткүлдүүн илереткен.

Ужуражышкынның киржикчилери АКШ-тың Төп Америкада холгаарлаашкының күштелгенин, ында оон шериглерин тургузарын калбартканын, оон латин-америк чурттарының айыыл чок чорууунга кыжанышкыны турузун, ол районну дүшкүүрлүг чорукту айыылдыг одалгаже куулдурарын шиитпирлиг-биле буруу шапканнар.

Төп Американың айтырыгларын шиитпирлээри күш-биле албадаашкынның, империализмниң негелделериниң болгаш ыйдамышкынның аргалары-биле эвес, ол девискээрниң бүгү чурттарының хоойлу ёзугаар эрге-ажыктарын болгаш суверенитедин долузу-биле хүндүлеп тургаш, тайбың ёзу-биле шиитпирлээриниң кара чаңгыс боттут, делегей эргелериниң норма-чыжыктеринге дүүжүп турар үтланыыштыг-биле шиитпирлевиниң болурун онзалап демдеглээн.

Никарагуа болгаш Совет Эвилели контадор болгуунуң ол угланышкыны-биле чорур ажыл-чорудулгазын идепкейжидери дээш туруун, тайбынга ынак өске-даа күрүнелерниң болгаш делегейниң калбак хөй-ниитизиниң толаргай күженишкиннерин эки деп үнелеп көрүп турар. Төп Америкада дүшкүүрлүг чорукту узуткаарынче болгаш ол районнуң бүгү улустарынга тайбың болгаш чаагай кожа-хелбээ дугуннаарынга болдувар аргаларны хандырарынче угланган Никарагуаның чазааның инициативаларын долузу-биле деткип турарын совет таладан илереткен.

Совет Эвилелиниң никарагуа улустуң хостуг, демократтыг болгаш хамаарышпас хөгжүүр чарылбас эргезин камгалаары-биле шиитпирлиг-биле туржуун, империализмниң агрессиялыг чиванишкиннеринге удур Никарагуаның демиселинге сагыш-сеткил каттыштырып турарын М. С. Горбачев онзалап демдеглээн.

ССРЭ моон соңгаар-даа эп-найыралчы Никарагуага оон экономиктиг хөгжүлдезиниң соңгаарладып болбас айтырыгларын шиитпирлээринге найыралчы дузаламчыны көргүзер болгаш оон суверенитедин камгалаарынга политиктиг болгаш дипломаттыг деткимчени көргүзер аарап. Амгы байдалдың үезинде Никарагуа-биле улустар аразының калбак эп-сеткил каттыштырылгазы тайбың дээш, бүгү улустарның хостуглугга болгаш хамаарышпас чорукка эргелери дээш ниити демиселиниң чарылбас кезээ болурун совет удуртулга барымдаалап көрүп турар.

Ужуражышкынның совет киржикчилери Никарагуаның удуртукчуларынга болгаш улузунга оларның маадырлыг демиселинге, чурттуң мурнунда салдынган чарыы болгаш харысаалгалыг сорулгаларны шиитпирлээринге чедиишкинниг болурун күзээннер.

Никарагуа эштер Совет Эвилелинге, бүгү совет кижилерге эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш Никарагуаны деткип турары дээш өөрүп четтиришкиннин илереткен.

(СЭТА).

ФРОНТУЧУЛАРГА БЕДИК ШАҢНАЛДАР

Дүүн Кызылга, СЭКП обкомунуң хуралдаар залынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге чазак шаңналдарын тывысырының байырлалдыг ёзулалы болган. Шаңналдарны СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** тывыскан.

Г. Ч. Ширшин улуг Тиилелгениң чоокшулап келген 40 чылы-биле холбаштыр хоочуннарга чүректиң ханызындан байыр чедирген, совет улус ол алдарлыг хүнну СЭКП-ның долгандыр сырый каттыжышкынының байдалында, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн-биле уткуп ужуражып турарын, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринге улуг чедиишкиннерни чедип турарын демдеглээн. Дайынның хоочуннарының ол сорулгаларны күүседиринге эвээш эвес үлүүн киириштирип, өзүп олурар салгакчыларны боттарының свердомаа болгаш хууда үлегер-чижээ-биле социалистиг төрээн чуртка ынакшылдың болгаш аңаа бердиниишкиниин ёзузунга кижизидип турар.

Республиканың шериг комиссары подполковник В. И. Козлов ССРЭ-ниң камгалал министриниң Ада-чурт дайынының орденнери-биле 1941—1945 чылдарда Ада-чурт Улуг дайынының киржикчилерин шаңнаар дугайында дужаалын номчаан. Оон соонда Г. Ч. Ширшин дайынның хоочуннарынга бедик шаңналдарны тывыскан. Совет Эвилелиниң Маадырлары Н. Н. Макаренко, Л. Н. Ефимов болгаш өскелер-даа Ада-чурт дайынының орденниниң I-ги чергезин алганнар.

Солдат чоралгаларының:

— Совет Эвилелинге бараан боол тур мен!— дээн чоргаарланыышкынныг сөстери чаңгыланган.

Ол ышкаш шаңналдарны тыва эки турачы чорааан К. Ш. Чамдырынга, фронтучулар А. М. Михайловка, Н. А. Беспаловка, Д. М. Дресвянниковка болгаш өскелерге-даа тывыскан.

Ада-чурт дайынының орденниниң II чергези-биле М. Д. Байыскыланның, А. С. Адыг-байның, М. П. Ермишкинаның, М. С. Щеглотуң, П. Т. Солдатовтуң, болгаш өскелерниң-даа дайынчы маадырлыг чоруктарын демдеглеп шаңнаан. Бөгүн-даа ажылдап, чыскаалда туруп турар фронтучуларның арын-шырайларындан өөрүшкү болгаш аас-кежик көстүп турган.

— Бистиң чүректеривис соп турда, бүгү күжүвүстү Ада-чурттувуска, аныяктарны кижизидериниң чаагай херээнге бүрүнү-биле бээр бис —деп, М. П. Ермишкина чугаалаан.

Дайын хоочуннарының республика чөвүлелиниң даргазы Н. Н. Макаренко партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынынга ханы өөрүп четтиришкинин фронтучуларның өмүнээзинден илередип чугаалаан. Ол хоочуннарның бөгүн-даа тайбың дээш демиселчилерниң мурнуку одуруглаарында чорууп турарын айыткан.

Ужуражышкынның киржикчилери В. И. Лениниң тураскаалының баарынга бооп чечектер салганнар.

ЧУРУКТА: шаңнал тывысканның соонда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

РОССИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

Россия Федерациязының үлетпүрүнүң ажылдакчылары I кварталда продукция сайгарарының планын күүседиикениин РСФСР-ниң үлетпүрүнүң Күрүне планының 1985 чылдың I кварталында күүсеттингенинин түңнелдериниң дугайында РСФСР-ниң ТСЭ-зиниң дыңнадыында чугаалап турар. Эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлиниң немелде өзүлдези 1,2 хуу, хонукта ортумак бүдүргениниң — 3,4 хуу болган. (бо чылдың бирги кварталында эрткен чылдың шак-ла ынчыг үезинде ийи ажылчы болгаш календарьлыг хүн эвээш). Күш-ажылдың бүдүрүкчүдүү 1,1 хуу өскен.

Бо чылдың январь 1-ден эгелээш, аар болгаш транспорт машина тудуушкунунуң, электротехниктиг үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге немешир экономиктиг шенелде негелделеринче 22 ниити-эвилелдиң, эвилелдешкен республикаларның болгаш республикаларның үлетпүр министерстволарының 11 каттыжыышкыннарын болгаш бүдүрүлгелерин шилчиткен. Шенелдеде бир муң ажыг каттыжыышкыннар болгаш бүдүрүлгелерин шилчиткен. Шенелдеде бир муң ажыг каттыжыышкыннар болгаш бүдүрүлгелер киржип турар апарган.

Эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, экономиктиг шенелде негелделерин ёзугаар ажылдап турар каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелериниң көргүзүглери элээн экижээн. Дыка хөй каттыжыышкыннар болгаш бүдүрүлгелер продукция кылыы чорудун бээриниң керээлиг хүлээлгелерин бүрүнү-биле күүсеткен.

Үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлериниң хөй кезиин бүдүрүп үндүрери көвүдээн. Чамдык кылыгларның бүдүрүп үндүрери эрткен чылдың бирги кварталындаазындан элээн эвээш болган.

Газты, демир рудазын казарының, дизель одалгазын болгаш оттулар мазутту, үнүштер камгалаар химиктиг бүдүмелдерни, приборларны, автоматчыдылга дериглелерин болгаш санаалга техниказын, нефть аппаратураларын, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң технологтуг дериг-херекселдерин, тракторларны, экскаваторларны, даарагылыг кылыгларны, идиктерни, эътти, колбаса кылыгларын, чалаң сүт продукциязын, балыктан аъш-чем продукциязын, консерваларны, мотоциклдерни болгаш мотороллерлерни бүдүрүп үндүрериниң планнары күүсеттинген.

Үлетпүр бүдүрүлгезинге эртем-техниктиг чедиишкиннерни ажыглаар талазы-биле хемчеглер боттанган. 1985 чылдың I кварталында комплекстиг механизастаашкын болгаш автоматчыдылгаже 550 участоктарны, цехтерни болгаш бүдүрүлгелерни шилчиткен, бир муң ажыг автоматчыттынган болгаш механизастаттынган шугумнарны тургускан. Улустуң калбак херерглээр продукциязының болгаш бараан-нарының элээн кезиин чаа хевирлерин кылып үндүрүп эгелээн.

Оон-биле чергелештир нефтиниң казып тыварының болгаш баштайгы арыглаашкынның, болбаазырадырының кат хоолайларны, минералдыг чемишчидилгелерни, химиктиг постерни болгаш удазыннарны, солчулгалыг токтуң электри шимчедикчилериниң, химиктиг дериг-херекселдерни, тудуг материалдарын, эдилелдерни, соодукчуларны болгаш донурукчуларны база улустуң херегләэри өске-даа чамдык бараан-нарын бүдүрериниң планнары күүсеттинмээн.

Чамдык бүдүрүлге каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, бот-үнениң, арыг орулганың, чаа техниканы болгаш технологияны ажыглаарының планнарын күүсетпээн, чоннуң херерглелин турар продукциязын кылып үндүрериниң үргүлчүлеп турган.

Каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң коллективтери организастыг болгаш сагылга-чурумнуг болур чорукту күштелдирип, ажылдың чамдык участоктарынга болдунган хожудаашкындан уштунгаш, планда болгаш социалистиг хүлээлгелерде айыттынган түңнелдерге чедер дээш бар курлавырларны мөөннеп турар.

(СЭТА).

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

1985 чылдың апрель 20-де В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги болган. Субботникке 159 миллион кижи киришкеш, үлетпүрде, кедээ ажыл-агыйда, тудугда, транспортта болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа участоктарында боттарының дорт ажылдаар черлеринге, ол ышкаш хоорайларның болгаш чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазынга ажылдаан.

Субботник үезинде совет кижилерниң кызымаккай халас ажылдааны партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, XI беш чылдың доозукчузу чылының планнаттынган даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш демиселге ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейиниң көргүзүү болган. СЭКП-ниң XXVII съездизинге болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылын байырлаарынга бүгү улустуң белеткелин субботниктиң эртеринге болгаш оон түңнелдеринге улуг салдарны чедирген.

Баштайгы түңнелдерни ёзугаар алырга, ниитизи-биле 200 миллион рубльди ажылдаан болгаш беш чылдың фондузунче дамчыткан. Үлетпүр продукциязын 1 миллиард рубльге бүдүрүп үндүрген.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК ажылчыннарга болгаш колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш албан-хаакчыларга, аныяктарга, Совет Армияның болгаш Флотунуң дайынчыларынга, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниинге идепкейлиг киришкени дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин турар. Субботникте ажылдап алдынган акша-хөреңгини ажылчы чоннарның кадыкшылын барымдаалап эмнелге болгаш амбулатория-поликлиника албан черлерин, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының медицина хандырылгазының кадыкшылга черлерин хөгжүдеринге, бодужулга бажыңнарын, уруглар эмнелгелерин болгаш поликлиникаларын хоорайларга болгаш кедээ черлерге тударынга ажыглаар. Москва хоорайның болгаш Москва областының ажылчы чоннарының ажылдап алганы акша-хөреңгини 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезинге тураскаалды тудуп тургузарынга киирер.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ОЛ ДЭЭШ ТУРЖУР

Улуг Тиилелгениң дөртен чыл оюнга чедир санныг хонуктар арткан. Ол үе чоокшулаан тудум, Ада-чурт дайынының киржикчилериниң чай чогу дам баар кире-дир. Мен безин бо апрельде он ожук черге болган ужуражылгаларга болган хуралдарга киришкен. Чааланга кээп турар черлер ам-даа бар.

Дайынның халавын караам-биле көрген болганымза, ону катап болдурбазының талазы-биле дээштиг хемчеглерни алырын ужуражылгаларга келген чонга чагып, тайбың херээн камгалаарынга киржип турарын кыйгырып, күш-ажылым-биле бадыткаарын оралдажып чор мен. Ынчангаш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сөөлгү доктаалдарын деткип, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң үлетпүр каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның база бүдүрүлге бригадаларының удуртукчулары, специалистер болгаш эртемденнер-биле ужуражыышкынынга чугаазы-биле болгаш келир ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидериниң айтырыгларының талазы-биле республиканың экономиктиг чөвүлел хуралының материалдары-биле база таныштым. Ам доозукчу чылдың болгаш ниити беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бүгү күжүмнү болгаш арга-дуржулгамны киириштирер мен.

Тес-Хемниң Кызыл-Чыраа сумузунга баштайгы МЧАЭ тургустунарындан эгелээш бо хүннерге чедир кол шуургулаарында хой малдап келдим. Сөөлгү чылдарда хоюмну уруттарым хүлээн алган, а мен оларга дузалакчы кадарчылап турдум. Чоокта чаа оглум хову-трактор бригадазынга ажылдаар болган, ынчангаш хой малдаар харыысалгалыг ажылды база катап хүлээп алдым.

Бо кыжын Оңгар-Өдекке кыштадывыс. «Кызыгаар» совхозтуң Моол Арат Республиказы-биле кызыгаарлажып турар кыштагларының бирээзи ол. Ук черге хар кылын дүшкен-даа болза, соок барыктыг, мал кышты хүр ашкан. Бистиң кадарган ыртчигештеривисте хорамча чок болду. Деңгели база чүтээр. Мындыг байдал дук-даа, деңзи-даа талазы-биле бедик көргүзүглерни Улуг Тиилелгениң чылынга ап болурун херечилеп турар. Ол дээш туржур апаар.

Кур-Седи ЧООДУ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш күш-ажылдың хоочуну, «Кызыгаар» совхозтуң хойжузу.

Ээ ёзу-биле көөр

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

«Ам кол чүүл—хожудаашкынны ажып эртери, кылдынмаан чүүлдерни чедир кылыры, планда көрдүнген бүгү чүүлдерни чедир күүседири». СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң үлетпүр каттыжыышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге бригадаларының удуртукчулары-биле, специалистер болгаш эртемденнер-биле ужуражыышкынынга бо чугаазы ам республиканың хойжуларының ажылынга база удуртулга болу берген.

Доозукчу чылдың баштайгы кварталының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринде болган хожудаашкыннар болгаш четпестер, шынап-ла, хөй. Хойнуң ниити саны эрткен чылдың бо үезинде турганындан элээн кызырылган, хорамчазы база эрткен чылдагызындан көвүдээн болгаш 37 муң ажа берген. Чүгле март айда 23,4 муң шээр мал өлген. Оон ыңай январь бирден апрель бирге чедир бо чылын төрүттүнген 21 муң хураган өлген. Чамдык ажыл-агыйларның эрткен айда хораан хою эрткен чылдың ол үезиндегизинден 5—6 катап ажып турар. Мындыг байдалдың тургустунуп келген чылдагааны чүдел?

Кыш, мурнуку чылдарга деңнээрге, ой-таа болган: соок узамдыкнаан, хар база кылын эвес, а Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнар кара чыгы кыштаан. Мал чеми база мурнуку чылдардагызындан хөй белеткеттинген турган. Ам безин, эрткен чылга деңнээрге, концентраттар 2,1 катап хөй, силос 3,2 катап, сиген 139 хуу, саваң 2,7 хуу хөй арткан. Бо бүгү чижектер кыштаглаашкынның хүр эрттирериниң четчир аргаларының барын херечилеп турар. Тодазы-биле чугаалаарга, кыштаглаашкынны организастыг болгаш бедик деңнелге эрттирер, мал бажын хорамча чок камгалап алыр, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, малдың чаш төлүн онча доруктурар арга биске бүрүн турган. Хамык ужур — чамдык ажыл-агыйлар удуртукчуларының, мал ажылының тускай эртемниглериниң болгаш малчыннарының онаашкан ажылынга харыысалга чок болганында, ниитиниң өнчү-хөреңгизин ээ ёзу-биле көрбээнинде, олутпай, шүшпең болгаш ажыл-агыйжы эвес болганында. Хожудаашкынның тургустунуп келгенин чүгле оон-биле тайылбырлап болур.

«Коммунизмниң херели» совхозка эрткен чылдың мартта 566 баш хой хораан турган, а бо чылын чаңгыс-ла март айда өлген хойнуң саны 1500 ажа берген. Бо совхозка апрель бирге чедир 1679 хураган өлген, эрткен чылын бо көргүзүг чүгле 629 турган. Мынча хөй малдың кыска үеде чок болганы ажыл-агыйжы эвес болгаш харыысалга чок чорукта дээрзи тайылбыр чокка-ла билдингир. Шынап-ла, кыштагларга мал чеми үстү бээр таварылга бо кыжын каш-даа катап болган. Оон уржуунда малчыннар мал чемин үспес дээш ону малга бээрин кызырар, оларның чугаазы-биле алырга, «камнаар» ужурга таваржып турганнар. Мал чемин чогуур үезинде четчир кылдыр сөөртүп албаанындан тракторларның чамдыызы часкы хову ажылдары эгелей бергенде безин мал чеминиң сөөртүлгезинге турган.

Совхозтуң удуртукчулары хоюнуң хорамчалыг болуп турарының кол чылдагаанын чайгы семиртилгениң чегей болганында деп турарлар. Ол база чөп. Ынчалзажок хөй кыргылдазын дүрген доозуп, чайлагларже чогуур үезинде көжүп, ук ажылды бедик деңнелге, организастыг эрттиреринге оларга чүү шаптыктаан деп? Дүнеки кадаттан эгелээш немелде чемнер бээринге чедир аргаларны ажыглап, кодан бүрүзүнге ажылды эки организастап турган, малдың деңгелин экижидип ап болур турган. Ындыг турбуже, чамдык малчыннарның харыысалга чогу, ажылын ээ ёзу-биле көрбес, оон келерезе арагалаар, хоюн кодан кыдыындан ыратпас чоруу бо-ла көстүр. Ындыг улуска хамаарыштыр дээштиг хемчег алдынмайн турар.

— Кара-Бош-Дагда Владимир Тас-оол даалган ажылынга бичии-даа харыысалга чок, арага көрүп каапда, оон адырылбастай бээр—деп, совхозтуң директору чугаалады.— Оон коданындан чүс бежен ажыг хураган чок болган. Түлүш Маадыр-оолдуунда база ол хире хораан. Сергей Саая болгаш Ооржак Хүна-Кара оларда база хөй хураган өлген. Боттарының буруузу-биле мал өлүрген улустуң даңзызы бо, шуптузун төлеттирер бис—дээш ийи ама даңзы көргүстү.

Директор бодааш ора, чамдык малчыннарны солуур дээрге, оларның орнунга малчыннадыптар кижилерниң тывылбазын тайылбырлады. Ооң оозу база шын магат чок, ынчалзажок чаңгыс кодан хойну ийи-үш өг-бүле кадарып орарлар. Ол чүүлдүг бе ынчаш? Улуг кадарчы, дузалакчы кадарчы, оларның өг-бүлелериниң кежигүннери, сакманчылар дээш, чаңгыс кодан хойга он хире кижи онаажыр. Бута көвүдээрге чүү канчап баар дээр ийик, оларның ажылының түңнели база ынчап баар эвес пе? Чүге дээрге хөй кижи боттарынга ынанчыр, бот-боттарынга идегежир болгай. Оон уламындан харыысалга база чавызаар. Ынчангаш кадарчыларның курлавырын хөй ээлиг коданнардан тыптывза чүл? Ооң соонда кодан бүрүзү, ол-ла районда «Революцияның чалбыышкы» совхозта Иван Сафоновтуу ышкаш, чаңгыс ээлиг база чаңгыс дузалакчылыг болу бээр. А Сафонов хоюн урут-дарынынга-даа, кадайынга-даа кадартпас: ёзулуг ээ, бедик харыысалга деп чүве олдур. Ынчаар ажылдаарга экономика чугаажок камналгалыг болур ужурлуг.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев «Тургустунуп келген байдалды ханызы-биле болгаш ылаптыы-биле медереп билгеш, оон эң-не шыңгыы түңнелдерни үндүрер ужурлуг бис» деп чугаалаан. Бирги кварталда хой ажылынга тургустунган байдалды эдеринге ол сөстер удуртулга болур. Чер-черде партия болгаш ажыл-агый органнары, тускай эртемниглер болгаш малчыннар моон түңнел үндүрзе чогуур.

К. ЧООДУ.

ААЛГА КИЧЭЭЛ

Тес-Хем районуң «Чодураа» совхозунуң хойжузу И. Дагзурун ортумак школа доозукчуларынга профориентацияның талазы-биле ажык кичээлди өөредилге класзынга эвес, а бодунуң аалынга эрттирген. Доозукчулар эрткен чылын чайгы дыштанылгазының үезинде ийи кодан хойну семиртип чайлааш, төрээн совхозунга дужааган. Ажыл-агый оон ээзээ эвес орулгалыг алган.

Хоочунуң күш-ажылчы намдары Тыва хой ажылының хөгжүлдези-биле сырый холбаалыг. Ол баштай-ла амгы коллективтиг ажыл-агыйларның үлегер-чижээ болур МЧАЭ-ге ажылдап эгелээн болгаш баштайгы колхозту тургузарынга, оон соонда төрээн суурунга совхоз организастаарынга киришкен. Оон уругларының база ол ышкаш, боттарының салым-хуузун чери-биле холбаан. Оларның аразында башкы болгаш чолаачы, мал эмчизи болгаш бухгалтер, чурукчу болгаш школа директору бар. Малчын болу экономика, зоовет херек болгаш агротехника-биле таныш.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң чоокта чаа эрткен хуралдаанынга автономнуг республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедириниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле хүлээн алдынган доктаалда кедээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүлгезин моон-даа ыңай көвүдедир көрдүнген.

Хой ажылдыгларның ажылының экижидериниң бир кол курлавыры — профессионалдыг мергежилин бедидеринде деп хоочун малчын санап чоруур. Ажыл-агыйның хойжу бригадаларында бот-орулга-чарылга шиңгээттинип алдынган. Малчыннарның ажыл төлевири бүдүрген продукциязының хемчээлинден болгаш шынарындан хамааржыр апарган. Оон түңнелинде хой ажылының бедииргези бедээн. Чижээлээрге, бир центнер хой эъдиниң боттуунуң өртек чартык хире катап чиигтээн, сөөлгү чылдарда бир хойга онааштыр ортумаа-биле кыргып алдынган дүк дыка өскен.

Ол бүгү И. Дагзуруннуң эгелээшкини-биле амыдыралга боттанып эгелээн уксаажыдылга ажылының бир эки түңнели-дир. Чаа уксааның хойларын — нарын дүктүг хойлар-биле бөдүүн дүктүг ук чер уксаалыг хойларның хайлактарын — кадарып эгелээшкиннериниң баштайгыларының бирээзи ол болган. Ол хойлар кадыг-дошкун кышты-даа, каңдаашкынныг чайны-даа белен тоовас, чем далдавас болгаш бедик продуктулуг-биле ылгалдыг.

Хоочун хойжу ажылының чажыттарын школачыларга, келир үениң малчыннарынга, күзелдиг-биле дамчыдып берип чоруур. Чижек кылдыр чугаажы эгелээшкиннериниң ичээлдерин маңаа киирип болур. Ынчалза-даа малчынның кол кичээли — ооң хүн бүрү күжениишкини-биле ажыл-ижи, ооң хууда үлегер-чижээ.

Г. КОКУХИН,
А. ЧЕРНЯЕВ.
(СЭТА-ның корреспондентилери).
Тыва АССР.

АЛГЫ ТОН

Малчын кижиге чолдак алгы тон —кончуг херектиг болгаш эптиг хеп. Малчынны ол сооктаң, хаттан камгалаар. Ындыг болганда малчыннарга хой кежинден чолдак тон даарарын чүге организастап болбас деп? Хойжулар хуузунда черле хире-шаа-биле хойлуг болур болгаш чылдың-на оларның чамдыызын өлүрүп ап турар болгай. Ол дугайын Казах ССР-ниң Урал областың амыдырал хандырылга эргелели кичээңгейге алган, алгы-кеш эттээр цехти туткан, тон (чамча) даараар ательени ажыткан.

Ам областың ажыл-агыйларының малчыннары чолдак алгы тонну кедип эгелээн. Чижээлээрге, Джамбейтин районда «Жетыкуль» совхозтуң малчыннары, оларның уруг-дарыы тус черин бүдүргени чолдак алгы тоннарны кедип турар. Чагыгны совхозтуң малчыннарынга кээп хүлээп ап турар. Районнуң амыдырал хандырылга комбинады чылдың-на 300 тон даараар.

Кооператорлар малчыннардан алган хой кештерин Уральскиде алгы заводунга дужаарга, ону эдаа эттээнниң соонда, амыдырал хандырылга ажылдакчылары алгаш, тоннарны даарап кириптер. Белен продукцияны чагыглар киирген малчын коданнарга чедирип бээр.

Чолдак тон даараар ажыл-херек чүгле ол районда эвес, а областың өске-даа районнарында база нептерээн. Джаныбек районда чолдак алгы тоннарны база даарап турар, а Чапаев районда хой кежинден чымчак идиктерни (ичигини) кылып эгелээн.

(«ПРАВДА» солундан).

ЧҮСТЕН—ЧҮСТҮ

Айтырыгга харыы

Шаараш — «Коммунизмниң херели» совхозтуң кыштагларының бирээзи. Маңаа хойжу Долгар Моңгуш дөрт чыл кыштап турар. Ук ажыл-агыйның кыштагларының эң-не ыраа бо, ынчалзажок кыжын хары чуга дүжер, а чазын эрте эрир. Бо чылын мында база-ла ындыг болган: кыштаг чоогунда чоогалар, тейлер марттың эгезинде карара берген.

Коммунист, СЭКП Таңды райкомунуң кежигүнү Долгар Чамбаловнаның харыысалгазында 580 хой бар. Оларның 470-и төрээн, шупту 470 хураган онча. «Хойданна хураган дээш» деп кыйгырыгның күүсеттинип турары, бо хүннерге чедир чүс башка онааштыр 100 хураганның алдынганы ол. Ук хураганнарны хорамча чок доруктурары, арткан хойларның төлүн менди ажаап алыры база белен эвес ажыл дээрзин ол чугаалап ор.

Хоочун хойжу Долгар Чамбаловна—аныяктарны хой ажылынче хаара тударынга, оларны өгбелериниң буруңгу мергежилиинге өөредиринге үлүүн киирип чоруур кижилерниң бирээзи. Сакманчылардан эгелээш хойжуларга чедир ол хой улуска арга-сүме каткан, оларның аразында мурнакчылар-даа бар. А бодунуң бир уруу шуут хойжу болу берген.

ЧУРУКТАРДА: хойжу коммунист Д. МОҢГУШ; малчынның хою кадатта.

ТЕХНОЛОГИЯНЫ САГЫЫР ХЕРЕК

1983—84 чылдарда кыжын төрээн, бо чылын төрүттүнес ужурлуг кыс хураганнарны 1984 чылдың июнь айда хүлээн алдым. Ынчалза-даа хураганнарга ол-ла чылын, сентябрь 20-ле вол зоотехник Эрес-оол Серенниң болгаш салбыр зоотехниги Шивиттиң айтышкыны-биле ховуга одарга чорааш хураганнарымга 10 кошкарны эккеп каткан.

Хураганнар февраль айда төрүп эгелээн. Назы четпээн хураганнар боозун угбайн чулап, бектелип, ара салып өлгүлээн. Нелериниң сүдү чок болганындан төрүттүнген ооларны өлүп хораан. Мал чеми четчир турбуже, чаш хураганнар чүңү-даа чивейн, ол-ла хевээр өлүр-дүр. Бо чылдагааннар-биле өлүп хораан бүгү малды меңээ төледип туруп берди. Бо хураганнарның боттары-даа, дүгү-даа, хураганнары-даа алдынмааны мениң буруумул? База совхозка мээң өөрелдениң, төлеп турарым шын бе? Совхозта мындыг байдалдыг үш кодан бар. Бо бүгүге харыы бээрин дилеедим.

Т. САМБУУ,
Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң малчыны.

Хойну өстүрериниң болгаш ажаарының технологиязында тускай тургустунган чурумнар бар. Ылангыя хойну эдержилгеге киирериниң назы-харык, сезонунуң кайы айларында эдериштирери болгаш төрүдериң чер-черниң байдалын, агаар-бойдузун, оон-даа өске чүүлдерни барымдаалап доктаадыры чугула.

Бистиң республикага хой оолдаашкынын кышкы үеде, январь-февраль айларда, эрттирери эки деп санаан. Чүге дээрге ол үеде төрүүр хойларның кужу баксыраваан болур, мал чеминиң курлавыры четчир. Ол ышкаш ынчан агаарының температуразы дүн-хүн дургузунда шоолуг өскерлиишкин чок болуру чаа төрээн хураганнарга эң-не таарымчалыг. Оларның өкпе-арыгларынга болгаш иштин-шөйүнду үрелиишкиннеринге таваржыры эвээш болур.

Эрте төрээн хураганнар чемге, оътка эрте кирип, чай дургузунда аажок деңгел кирер база олар, ындыг семис-чаагай болганда, даараазында кышты хүр-менди ажар. Ындыг хураганнарның дүгү-даа хөй болур болгаш шынары бедик болур. Бо чурум-биле алдынган хураганнар кыргылда соонда 2—3 ай иштинде эки семирип алыр, эдержилгеге шыырак белеткеттинген болур. Ынчангаш оларны август-сентябрь айларда, 1,5 харлыында эдержилгеге киирерге, олар даараазында чылда январь-февраль айларда оолдаашкынны эрттирер. Бо технологияга чугула чүүлдер дээрге эдержилге ол ада кыжыка удур эки семиртип ажаары, оолдаашкынга ажыглаар чылыг кажаа-херекселдерлиг болуру, төрүнкен хойлар чемгерер болгаш чаа төрээн хураганнарга чидиртир чемнерни чаа оът үнгүжеге чедир маңнай курлавырлап белеткеп алыры болур. Ол технологияны шын сагаанда, оолдаан хойлар чудаан, ара салган, хураганын өлүг төрээн, боозун угбаан дээн чижектиг чугаалар кажан-даа турбас ужурлуг.

Хойжу Т. Х. Самбуунуң чагаазында чүүлдерни оон биживээн ёзугаар алыр болза, ооң кадарган хураганнары 1983 чылдың декабрьда, 1984 чылдың январь-февральда, азы оон-даа орай, март-апрельде төрүттүнген-даа чадавас. Оларның назынын санаарга, сентябрь 20-ле 7—10 айлыг хире. Хураганнарны нелеринден кажан чарганы, бонитировка болгаш браковкаашкын эрткен-эртпээнин билдинмес, ону малчын биживээн болду. Хураганнарны хүлээн ап турда, оларның деңгели, ортумак хириг деңзизи, бир маң түүлей үскен-үспээни база билдинмес. Назы харлы четпээн хураганнарга кошкарлар эккеп катканы — ажыл-агыйда хой ажылында кандыг-даа план чогун херечилеп турар.

Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул? Бирээде, Жданов аттыг совхозта хой ажылының технологиязын каржызы-биле үреп турары илерен турар. Маңаа совхозтуң удуртукчулары болгаш зоотехниктиг ажылдакчылары буруулуг. Ийиде, малчын ындыг хураганнарны чүге хүлээп алган, назы четпээн хураганнарга кошкар салып каарга, билетура, ону чүге болдурганыл?

Когараалды кым төлээрил деп айтырыгны ол ажыл-агыйның доктаадып алган чурумун ёзугаар шиитпирлээр, азы ол хоржок болза, шүүгү дамчыштыр көөр ужурлуг.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниң кандидады.

ЧАСКЫ-ЧАЙГЫ АЖААЛДА

Хой ажыл-агыйында час дээрге май 1-ден июль 1-ге чедир ийи ай уламчылаар. Ол үениң кол кезиин мал чазаглаарга эрттирер. Чайгы үе дээрге июль 1-ден август 15—20 үезинге чедер, шак оон октябрь 1-ге чедир 45—50 хонук хой ажылынга күскү үе болур. Ол үелерде кылыр кол-кол ажылдарны санаарга мындыг: часкы үеде — хураган · чазаар. (чаңгыс коданда хураганнарның назыны дески эвес болза, актылаашкынны ийи удаа чорудар). Хураган үзер, зооветеринарлыг тарылгалар, эмнелгелер, бонитировкалар кылып, хойну кыргылдага белеткээр; часкы-чайгы үеде — кыргылда болгаш чуулда, чайлаглаашкын; күскү үеде—хой эдержилгези, коданнарны кыштаглаашкынга таарыштыр четчедиптирер болгаш браковкаашкын кылыр.

Часкы-чайгы үе дыка хөй зооветеринарлыг ажылдарны — бонитировкаларны, профилактиктиг болгаш эмнээшкинниг сыкыртыышкыннарны, массалыг эм бериишкиннерин чорудар. Бо ажылдарны узамдыктырып, бир коданны ийи хонукта тарып, эмнеп турбайн, дем-биле, чижээ, ийи-үш эмчи, бүгү хойжу бригада күжү-биле бир хүнде 2—3 коданнарны эмнептер кылдыр организастаарга, малга хала чок, ажыл чилиг болур. Кыргылда соонда хойнуң чуулдазын база ынчаар чорудар.

Хойну кыргылдага белеткээрин кадарчылар эмеглежип кылза эки. Ол чүл дээрге, хой бүрүзүнүң бажында, кудуруунда дүктерин кыргып каары, ол ышкаш чаналарында, балдырларында коңгурактарны база кыргааш, ол дүктү бригадирге дужаары. Ол дүктүң өртээн кадарчыга совхоз төлеп бээр. Коданы белеткеттинмээн кадарчының хоюн кыргылдаже кирбес.

Хураганнар үзерин барымдаа чокка узамдыктырар чоруктардан чайлаары чугула. Чамдык бригадалар чайлагга туржук күзегте безин үзер болгай. Ол чаңчылдарны каар, оон чайлаар херек.

Оон туржук, хураганны апрельдиң ортан үезинде, ол 2,5—3 айлыг чорда, нелинден чарар дуржулганы мурнакчы арга деп санаар херек. Тускай малчынның холунга, шын ажаалдага кирген анияк малдың өзүлдези уштчок экижиир. Улуг хой коданынга турарга, оон кадарчызы хоюн бодаар бе, хураганын бодаар бе—ийиниң аразында сотка олурун болур. Хураганны апрель айының 15-тен эгелээш, июнь 15-тен эрттирбейн үзер. Оон соонда эр хураганнарны тургузу азыраар семиртилге шөлүнче киириптер болза, бир баштанга он беш килограмм немелде деңзини алыр.

Хураганнар үзерин 4 айлыындан орайтадып болбас. Дески эвес назылыг хураганнарны база ийи удаа үзер апаар. Ындыг чаңчылдан моон соңгаар чайлаар дизе, хойнуң күскү үрежидилгезин (тарын боозадылгазын) эрте чорудар херек. Үзүлде кылып турганда, хураганнарны деңзилээр, мурнакчыларга шаңналдарны тывыр, үскен хураган коданынга ылап-ла онза кичээңгей салыр, ажыл төлевирин деңзи барымдаалап доктаадыр.

Хураганны үзериниң бетинде, нелеринге чулуктуг чемни бээрин шеглеп эгелээр, суттарын безин хонукта чүгле чаңгыс кылыр.

Кыргылданы болгаш чуулданы чазагта кылып эгелээш, улуг кезиин аалдар чайлагларже үнген соонда, чайлагга, чок болза чайлагдан дедир суруп эккелгеш, хойну кыргып, чуп алыры черле эки. Чүге дээрге орук ара малды оъттуг, суглуг оруктар аайы-биле оъттарбышаан сүрер болганда, ооң деңгелинге деткимче болур.

Чайлаглаашкынны орайтадып-даа, эртеледип-даа болбазы билдингир. Оон эгези июньнуң төнчүзү — июльдуң эгезинге онаажыр. Биргээр сеглээрге, агаар байдалы доктаамал чылыг апаарга, чайлагдап эгелээр. Мында хамык ужур агаар-бойдус хенертен баксырап чударай бээрге, малды чаглактап алыр черлерлиг турарында. Чайлаг бүрүзүнге четчир санныг чаглактар тудары черле эргежок чугула, оларның ачызында тайгаларже элээн эртежик-даа үнүп болур, элээн орай-даа бадып болур, ынчангаш оларны туткан чарыгдал чаңгыс-ла чайын каш катап эгиттинер.

ЧУРУМЧУТСА КАНДЫГЫЛ?

Кандыг-даа чүвениң хемчээли турар, чижээлээрге, ыт дилик. Ону көвүдедип болбас, чок кылыры база хоржок. Оон идикти элезин, он-он хоректи божудуп каапкан болгаш, ону чиге сеглексээм кээп турар чамдык улус ыттарны чүге көвүдедип турарыл, ыт ажаарының чурумун чүге үреп турарыл?

Кижи төрелгетен, ыттарны шаактан амыдыраар кижилер безин, ыттың азыраарының болгаш чеже хирени тударының чурумун үргүлчү сагып келген. Тываларда база ындыг. Бистиң Чыраа-Бажы суурда Доңгак Кара-ооллуң, Ооржак Балдының, Владимир Кууларның бажыңнарынга, ыраккы коданнарда Оңдар Кызыл-оолдуң, Моңгуш Чойганның, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Моңгуш Чойганның безин аалдарынга барып көрүңер: ийи-бир ыттарлыг, оларын баглагыштан каап турар, чүгле хой кадарарда азы дүне каза салыр. Ыттарын баглап алган-даа болза, аалга улуг кээрге уткуп, ыттарының ээрерин соксадып турар. Ыт өзүтен, ынчалза-даа оларга хөй ыттың кереэ чок. Эрзин, Тес-Хем болгаш Өвүр малчыннары база ындыг.

Сөөлгү үеде малчыннарда, суурда-даа, ол туржук ээн ховуларда безин ыттарның көвүдээниң кайгаар-дыр мен. Олар чоок-кавының коданын кырып чип каапканнар. Малче безин халдаан таварылгалар бар. Суурнуң почтальоннары Моңгуш Бовук-Кара биле Куулар Сендиммаа чамдык бажыңнарның ыттарынга хүнчүн-не хлеб каап берип, чашпаалаар ужурга таваржып турар. Ол бажыңнарның ээлери, кодээ Совет күскомунуң тускай айтышкынын, почтальоннарның хомудалын болгаш дилээн чүге күүсетпейн турарлары? Бир-тээ ындыг болганда, оларга почтаны чедирбезе чүл. Боттары харыызаа бедидирдип кээп ап турганнар-ла.

Бистиң совхозта хойнуң эргиндээр аарыы четпестээн, ооң чылдагааны ыттарда дээрзин тускай эртемниглер туржук, малчыннар боттары безин билир. Мээн хоюмдан безин бир чылын он баш ол аарыгдан өлду. Кодээ Совет күскомунуң айыткан хемчээлинден артып турар болгаш черлик ыттарны узуткаар талазы-биле ажыл кончуг сула. Бо ажылды организастаары чугула. Айтышкын бээр болза, кым-даа аңаа удурланмас. Бир катап мен ийи ыт чок кылдым. Моңгуш Бан, Кара-Сал Маажа, Хомушку Шыырап суглар боттарының ыттарын боттары хоралап кааптылар. Черле ынчаш, ыт тударын өг-бүле бүрүзү, маңгыя хойжулар чурумчулар херек.

М. ЧАШ-ООЛ.

Дүвүренчиг медээ

КӨЖҮРЕРИ ЧУГУЛА

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырында аныяк малчын М. Ажы эрткен чылын кодан хой хүлээп алгаш, Улуг-Ой-Аксында кыштагга кыштаан. Час келирге, эрээн аккан хар суу ой, чиктер куду баткаш, шуут-ла кыштагның бажыңын, кажаа-хоразызын тавартты бадып эгелээн. Малчын өг-бүле дыка дүвүрээшкинниг байдалга таваржып, хөме тавары келген сугну кыштаг девискээринден чайладыр дээш хөй күштү болгаш үеэн чарыгдаан.

Кыштагны ындыг таарымча чок, суг оруу черге та канчап туттурган? Шаанда тыва чон безин чаа өглениишкен аныяктары алгаарда, «доң черге өң хондур, доң черге малың өътпар» дээр чораан болгай. Ол кыштагны суг алгаш, хооргалдап каапкан орнундан чайлатпас болза, келир чылын аңаа мал кыштадылбас берге.

Кыштагдан бо чылын өдек, кержен-даа алдынмас. Совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери ол дугайын кичээңгейге ап, хемчээн кыштаг сеңгээр үеде алыры негеттинир турар.

Н. ДАРТАЙ-ООЛ.

Чер-чер Советтеринде

ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ—ЧААГАЙЖЫДЫЛГА

Улус депутаттарының Хайыракан кожээ Совединиң он тоску чыыжының ийиги сессиязынга СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң төвү Хайыракан суурну чаагайжыдар талазы-биле кылып чоруткан ажылдарын депутаттар чугаалашкан болгаш бо айтырыгга хамаарыштыр моон соңгааргы сорулгаларны тодараткан. Кожээ Советтиң күүскомунуң даргазы М. Б. Доллаан илеткел кылган. Бо сессияны көргүзүг-сессия кылдыр эрттирген болгаш ооң ажылынга ук Советтиң депутаттарындан аңгыда, Чөөн-Хемчик районнуң күүскомунуң ажылдакчылары, Чадаана хоорай, районнуң кожээ Советтериниң күүском даргалары секретарьлары киришкен.

Хайыракан суур чылдан-чылче чаагайжыттынып, чаартынып турар. 1980—1984 чылдарда он ийи өг-бүле чаа чурттаалга бажыңнарының дүлгүүрүн алган. Дөргүн сүт-бараан фермазының кожээ ишчилериниң уругларынга ясли-сад, суурда стадион, уруглар ойнаар бешпол, малчын коданнарда үш чунар-бажың, түүйбү пеги туттунган. Суурга удавас ийи чурттаалга бажыңы база немежир, өөреникчилерниң дыштаанырынга болгаш күш-ажыл лагеринге уруглар чурттаар бажың база ажыглаалга кирер.

Кожээ Советтиң күүскому, депутаттар, суурда хой-ниити организациялар чаагайжыдылгада ажылың канчаар чорудуп турарыл?

Кожээ Советтиң күүскому, совхозтуң дирекциязы чаагайжыдылганы ажыл-агыйның өске-даа айтырыглары-биле деңге шиитпирлеп турар. Советтиң девискээриниң чаагайжыдылгазын сессияларга, күүском хуралдарынга доктаамал чугаалажып турарын илеткелчи дыңнатпышаан, аңаа хүлээп алдынган шиитпирни амыдыралга боттандырарынга Советтиң 25 депутадының, доктаамал комиссияларның, депутаттарның үш бөлүүнүң киржилгезин ол демдеглээн.

Чугула бо ажылга—депутаттар, шынап-ла, улуг күш. Советтиң сессиязының күүском хуралдарының шиитпирин олар боттарының округтарының чурттакчыларынга чедирип, таныштырып турар. Суурну чаагайжыдар кандыг ажылдар кылыры ынчангаш өреге бүрүзүнге билдингир. Бо ажылды чорударынга суурнуң агитквартралдарының активиниң киржилгези коску. Суурнуң херээженнер чөвүлели болгаш депутаттар оларга даанып, бо талазы-биле боттуг хемчеглерни ап келген. Агитквартал бүрүзү социалистиг хүлээлгелерлиг. Ооң күүселдези кичээнгейле. Ону депутаттарның сессияга саналдарындан көрүп болур.

Суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Л. И. Дамба-Даржаа саналынга агитквартралдарда эртип турар. «Бойдустуң хайыралы» деп кежээниң киржикчилериниң санының хөй болуп бар чыдарын дыңнаткан. Янзы-бүрү кат-чимистен варенье белеткеп, ногааны дузап ап турар өг-бүлелер бар. Ооң чижээ совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының саанчыларындан көрүп болур дээрзин ол чугаалаан. Ол ферманың саанчызы депутат Д. Ш. Моңгуш сессияның киржикчилеринге дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер дээш дөргүнчүлериниң чүнү кылып турарын чугаалаан. Саанчылар боттарының дузалал ажыл-агыйында хаванны, тоолайларны болгаш оон-даа өске малдарны тудуп турар. Олар ол талазы-биле үлегерлиглер.

Совхозта комсомол комитединиң секретары депутат К. Ондар «Моңгүлек» агиткварталдың чурттакчыларының суур чаагайжыдылгазынга канчаар киржип турарын чугаалаан. Кварталдың девискээриниң чаагайжыдылгазы дээш агитквартираның санитар секторунуң харысалгазы бедик. Олар өрегелерге барып, арыг-шеверин хынап, ынча дес ыяшты тарып олуртур, огород өстүрер дээн хүлээлгезин оларның канчаар күүседип турарын хайгаарап турар. Өреге бүрүзү социалистиг хүлээлгелерин багай эвес боттандырып турар. Кварталдың чурттакчылары бо хүннерде бажыңнарының девискээринге аштаалга-арыглаалды чоруткан болгаш огород ажылдарынга белеткенип турарын депутат дыңнаткан. Картофель, ногаа тарыырынга идепкейи коптак өг-бүлелер турган. Кварталдың чурттакчыларының ниити хуралынга ол талазы-биле чугаа болган соонда, олар ол айтырыгны өскээр көргеннер. Агитквартралда шупту 18 өреге бар. Ооң он бежи инектиг, он чеди өг-бүле хавааныг, дагаа, тоолай тудуп турарлар база бар. Суурнуң өске-даа агиткварталдарында байдал база ындыг. «Эң эки чаагайжыттынган девискээрлиг чурттаалга бажыңы дээш» деп социалистиг чарышка олар идепкейлиг киржип келгеннер. Ооң тиилекчилерин—өг-бүле ээлерин, херээженнер чөвүлелиниң кежигүннерин, депутаттарны шаңнап-мактаарының арга-хевирлерин күүском, партком, совхозтуң дирекциязы ажыглап турар. Суур чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киришкен бөлүк ишчилер Москвада УАЧД-же баар халас путёвкалар-биле шаңнаткан.

Хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйының ужур-дузазын депутаттар чоннга тайылбырлап турар. Аъш-чем программазын боттандырарынга идепкейлиг киржип турар өг-бүлелер бар. Кожээ Советтиң күүскому, партком, совхозтуң дирекциязы чоннуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер сорулга-биле бар арга-курлавырларны ажыглап, оларга боттуг дузаны чедирип турарын айтыры чугула. Советтиң девискээринде 347 өрегениң 298-и огородтуг, картофельдиң багай эвес дүжүдүн ап турарлар. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң хууда малынга сиген кезип алыр черни тускайлаан, мал чемин сөөртүп алыр машина-техниканы совхоз оларга күскү дүжүт ажаалдазының соонда үндүрүп берип турар.

Бажың девискээринге огородту хөгжүдер сорулга-биле дараазында чүүлдү кылган. Картофель тарып алыр шөлдү суурнуң чурттакчыларынга совхоз үндүрүп берип турган. Чамдык өг-бүлелерниң чүгле оон-биле кызыгаарланыр чоруун өөренип көргеш, эрткен чылдан бээр ону соксаткан. Ынчангаш өреге бүрүзү эээшбиче-даа бол, ногааны тарып, бажыңының девискээринге огородту хөгжүдүп эгелээн.

Илеткелчи болгаш сессияга санал берген депутаттар суур чаагайжыдылгазында кылдынган чүүлдерни демдеглевишаан, чугула бо айтырыгга четпестерже кичээнгейни угландырып, ол талазы-биле чугу кылырын тодарадып чугаалашканнар. Кудумчуларда, албан черлериниң чанында олурткан тарымал үнүштерниң ажаалда-тежээлдезинде четпестер бар. Ооң чылдагааны чүл? Ол талазы-биле ханы чугаа болган. Хайыракан ортумак школазының доозукчуларының суурнуң Культура бажыңының артыы талазынга олурткан ыяштары ажаалданың багайындан курган калганын депутаттар шүгүмчүлээн. Оон-биле кады ажыглаалга кирген чаа чурттаалга бажыңнарының девискээринге тарымал үнүштерни ол дораан олуртурун олар чугаалап турганнар.

Чаагайжыдылга, дузалал ажыл-агыйын чугаалажып тура, депутаттар ооң уруглар кижизидилгезинге, оларны күш-ажылга, чер ажылынга ынак болурунга чаңчыктырарынга улуг салдарлыын онзалап турганнар. Эң эки чаагайжыттынган малчын кодан, бажың дээш чарышка совхозтуң мал ажылдыглары база киржип турар. Малчын өглерниң иштики-даштыкы дериглгези эки. Чижээ, ферманың ажыл-ишчилери шупту бажыңнарда, чайлаан электрижиткен, чунар-бажыңныг, газ-биле хандыртынган. Малчыннарның хөй кезии картофельди тарып турар. Ам сорулга—ону малчын өг бүрүзү чедип алыры болур.

Көргүзүг-сессия чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаал хүлээп алган.

• • •

Сессия доозулган соонда, ооң киржикчилери сессияның ажылын сайгарып, ооң эрткенинге хамаарыштыр боттарының санал-оналын киирип, чугаалашканнар. Моон түңнел кандыгыл? Хайыракан кожээ Совединиң бо сессиязы кожээ Советтериниң сессияларын канчаар эрттирерин деп айтырыгга харыы болган. Районнуң хоорай, кожээ Советтеринге моон соңгаар болур сессиялаар бүгү тала-биле белеткелдиг ханы утка-шынарлыг, ажыл-херекчи эртер дээрзи билдингир. Түңнелинде сессияның киржикчилери суурнуң агиткварталдарының ажылы-биле таныжкан.

В. КУУЛАР.
«Шынның» корр.

Апрель 30—Вьетнам Социалистиг Республикага тиилелге хүнү.

Мурнуу Вьетнамны бүрүнү-биле хостааныныӊ 10 чыл ою (1975 ч.)

Апрель 30-де, бөгүн, вьетнам улус алдарлыг хүнү — чурттуң мурнуу талазын америк ёзунуң эрге-чагыргазындан хостаанындан бээр он чыл оюн демдеглеп турар. Вьетнамның маадырлыг улузу эрес-дидим демиселге чурттуң бүдүн-бүрүн девискээрин катап тургускан, төрээн чериниң хамаарышпас чоруун камгалап алган.

Улусту эрге-чагыргага ээрберге артышкыннар таварышкан: дайынның хоозураткан ажыл-агый, химиктиг дайынның түңнелинде узуткаттынган арга-ыяштыг черлер чаптыда берген чыткылаан.

Хөй чылдарның дайынының, империализмниң болгаш делегей реакциязының хоралакчы үүлгедиишкиннериниң болдурганы хөй саныг бергелерни узуткан, ажын эртер дээш эрткен чылдарда хөй чүүлдерни кылган. Кожээ ажыл-агый бүрүзүнүң базым-биле хөгжүп турар, дыка хөй улуг-улуг үлетпүр тудугларын туткаш, ажыглаалда киирген. Олар электри энергиязын, тудуг материалдарын, улустуң калбаа-биле херектээр бараннарын, кожээ ажыл-агый херектелиниң продукциязын бүдүрерин көвүдедир арганы берген, бижик билбес чорук бүрүнү-биле узуткаттынган.

Республиканың мурнуу кезээ социалистиг чурттар-биле, хамыктың мурнунда ССРЭ-биле калбак кады ажылдажылга кылыр чер болу берген. Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызының ачызында, Вунгтаунуң чоогунда эрик кырында нефть казып тывар улуг комплексти тургузуп, дыка делгем каучук шөлдерин үндезилеп салган. Донгнай можуда чурттуң мурнуу талазында эң улуг Чиан дээр гидроэлектростанциязы. Тэйнинь можуда Заутьенгтиң суг-техниктиг комплексин тудуп турар.

ЧУРУКТАРДА: Чиан гидроэлектростанцияның тудуунда кол совет эксперт Ю. П. Кирсанов болгаш вьетнам инженерлериниң суг чалыы тургузар чериниң чанында; чазылбаан ужар чүүл бомбазы Дьентхо общиназынга дайынның дугайын сагындырып кээр.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Делегейниң улустары! Агрессияның болгаш күчүлээшкинниң империалистиг политиказынга удур, Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада дүшкүүрлүг чоруктуң база кризистиг байдалдарының одагларын узуткаар дээш шиитпирлиг демисежиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

БАЛЫК ПРОДУКТУЛАРЫН —ЧОНГА

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының бир кол негелдези — чурттакчы чонну аъш-чем, оон иштинде балык продуктулары-биле четчир кылдыр хандырары. Балык тывыжын организастаар талазы-биле ажыл 1984 чылда элээн чоруттунган. Эрткен чылын янзы-бүрү хевирлерниң 2404 центнер балыын туткан, азы 1981 чыл-биле деңнээрге, 735 центнер хөй болган. Ынчалза-даа балык тывыжын чорудуп турар чамдык организациялар коптак ажылдаан. Республиканың Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелели Хандыктыг-Холден балык тывыжын чорударындан ойталаан болгаш Тывада эң улуг бо хөлдү Үстүү-Енисейниң балык заводунга хүлээдип бээр ужурга таварышкан. Ол заводтан барган балыкчылар бригадазы эрткен чылын 90,2 центнер кадыргыны туткан. Бир эвес тывышты шын организастаан, балыкчыларны чепсек-херексел-биле хандырып, туткан балыкты үезинде ажаап, үндүр сөөртүрүн чедип алган болза, бо хөлден оон-даа хөй балыкты тудуп болур.

Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелинге Хереглекчилер ниитилелиниң чөпшээрели ёзугаар Тере-Хөл (Күңгүртүгнүң) хөлдү шилчидип бергеш, 75 тонна балык тудар планны онзаган. Херек кырында 1984 чылда чүгле 1,8 центнер балык моон туттунган. Бо чижек Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелинде балык тывыжын сула организастап турарын херечилээн.

Амгы үеде балык тывыжын өстүрүп болурунуң бүгү аргалары республикада бо ажылды харывылап турар организацияларда бар. А херек кырында байдал кандыгыл? Бирги квартал төне берген, ынчалза-даа Хереглекчилер ниитилели, аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелели чижектиг организациялар балык тывыжынче кирбээн. Ооң чылдагааны — күзүн дош адаанга балык тудар херекселдер белеткеп безин албаан. Ам июнь айга чедир ажыл шуудавас.

Күзүн штаттыг балыкчыларның хөй кезии аңнап чоруй баарга, балык тывыжы чорутпайн баар. Балык тудар организацияларның удуртукчулары планныг онаалдаларны күүседир дээш бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг.

Балык тывыжын өстүрериниң эң бүзүрелдиг аргазы — чаа тывыш черлерин шиңгээдип алыры. Ооң чижээнге чаа тывыш черлерин ажыглаалга киргеш, балык тывыжын оранчок көвүдеткен Үстүү-Енисейниң балык заводун айтып болур. Ынчалза-даа бо завод оон-даа бүдүрүкчүлүг ажылдап болур аргазы бар. Эрткен чылын заводтуң коллективи 1723 центнер балык туткан, ооң барык дең кезиин чаңгыс Азас хөлден алган. Өске хөлдер, хемнерден балык тывыжын өстүрер болза, Үстүү-Енисейниң балык заводунуң берип турар продукциязының хемчээли көвүдээр.

Респотребсоюз эрткен чылын 1500 центнер балык тудар планын чүгле 204 центнер, азы 13,6 хуу кылдыр күүсеткен. Хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери байдалды эдер хемчеглерни алыр ужурлуг. План күүселдези хоойлу дээрзин уттуп болбас.

Тываның балыкчылары эзбек «дүжүттүг» болуп, балык продуктулары-биле чонну четчир кылдыр хандырар.

Н. ШАЦКИХ,
Балык камгалалының Тыва республика инспекциязының ихтиологу.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ САЛЫЫШКЫН

40 чыл бурунгаар совет улус Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээн. Ол Тиилелге социализмниң артык күштүүн, ооң экономика, социал-политиктиг болгаш угаан-бодал талазы-биле улуг арга-шинээзин көргүскен.

Совет чонуң Тиилелгезиниң хей-аът киирикчизи болгаш организакчызы марксизм-ленинчи идеологияның амыдыралчы күжүн көргүскен Коммунистиг партия болуп турар. Совет улус Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгени чер кырынга тайбың болгаш амыдырал дээш чедип алган. Ынчалза-даа сөөлгү чылдарда империалистиг күштерниң буруузу-биле кижи төрелгетени база катап дүвүренчиг, харын-даа айыылдыг хүннерин чурттап эртип турар апарган.

Чоннуң күзел-чүткүлүн барымдаалавайн, Америка Европада баштайгы согуушкунуң ракеталарын эккеп тургускан. Ядролуг дайынның янзы-бүрү доктриналары болгаш пландары ажылдап кылдынып турар. Американың дайын чепсээ космос делгемнче карак-кулак чок шургуп, оортан кижилерге кыжанырын, тергидээшкинниң дезээрин оралдажып турар.

АКШ-тың империалистери болгаш оларның НАТО бөлүүнүң талазы-биле эвилелчилери делегейде тургустунган шериг стратегтиг деңнелди үреп, дүшкүүрлүг чорукту улам чидиглендирип, болуунуң шериг күчүзүн кызыгаар чок күштелдирип, Варшава Керээзинде чурттарны чепсек талазы-биле канчап-даа тургаш ажарып болдар турар.

Дайын амдызында эгелеп-ээн турда, дайынга удур демиселди күштелдирери чугула деп чүвени эрткен үениң төөгүзү өөредип турар. Дайынга удур чоннуң туружу бо хүннерде ышкаш кажан-даа мындыг күштүг турбаан.

Бо хүннерде дайынга удур моон мурнунда политика согуургавайн чораан он-он миллион кижилер туржуп эгелээн. Бүгү делегейде дамыраткардаа далайның тургустунары ышкаш, дайыныырак күштерниң херекке албайн барып шыдавазы, дайын күштеринге удур организациялар болгаш шимчээшкиннер улуг күш болуп туржуп турарлар.

Совет Эвилелинде болгаш акы-дуңма социалистиг чурттарда тайбың талалакчыларының шимчээшкини бо чылдарда аажок массалыг, ооң ажыл-чорудулгазы улам күштүг апарган. 1982 чылда дайын чепсээн дүжүрер дээш шимчээшкинниң чүгле октябрь Неделязының үезинде безин 80 муң, 1983 чылда 90 муң хире кижи киржикчилиг дайынга удур манифестациялар, митингилер, маршлар бистиң чуртувуска эрткилээн, а 1984 чылда ындыг хемчеглерниң саны 100 муң чедип турган болгаш аңаа 53 миллион совет кижилер киришкен. Ол үеге чедир, майда ядролуг дайынның кыжанылынга удур шимчээшкинниң Айы чорун турар үеде, 76 миллион кижи киржикчилиг 163 муң янзы-бүрү дайынга удурланыышкынның хемчеглери болгулаан.

Тайбың дээш шимчээшкинниң бүгү-ниитиниң апарганының дугайын тайбың камгалалында 90 миллион кижи киржип турар.

Ол улуг шимчээшкинде — тайбың дээш бүгү-ниити демиселде бир-ле дугаарында боттарының күш-ажылчы чедиишкиннери, бүдүрүлгени интенсификастаар, планны, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдирер талазы-биле партияның салып турар сорулгазын боттандырып турарын киирип турар Тыва АССР-ниң ажылчы чонунуң улуг-хуузу база бар.

Бүдүрүлге коллективтеринде, совхозтарда болгаш транспорт бүдүрүлгелеринде «Чер планетага — тайбың»!, «Планетаның часпы бээрин болдурбас бис!» — деп кыйгырыгларның адаа-биле митингилер, күш-ажылчы ээлчеглер, тайбыңның рейстери, а өөредилге черлеринде темалыг кежээлер, концерттер болуп турар.

Кызылда Күрүнениң педагогика институтунда филология факультединиң 4-кү курузунуң студентизи Т. Ондарның удуртуп турары интернационалчы клуб доктаамал идепкейлиг ажылдап турар. Латин Американың империализмге удур демисежип турар чурттары-биле эп-сеткил каттыжылгазының Неделязын клуб эрттирген. Ол Неделяның үезинде эң дээре политиктиг плакат дээш конкурс, тайбың дээш кыйгырыгның адаанга ат салыышкыны, дайылдажып турар Никарагуаның студентилеринге капиталиянын бараннарын посылка-биле чорудары дээш ышкаш янзы-бүрү хемчеглерни ап эрткен. Немец, англи, француз, испан дылдарга политиктиг ырылар конкурузун база чорудуп турар. Студентилер тайбың фондузунче 400 рубльди шилчиткен.

Автоорук техникумунда ии чыл улаштыр «Тайбың дээш, бистиң аас-кежиктиг келир үевис дээш»—деп митингилер эртип келген. Техникумнуң сургуулдары Совет тайбың фондузунче 500 рубльди шилчиткен. Комсомол конференциязының үезинде сургуулдар субботниктерге болгаш совхозтарга ажылдаан акшазындан чылдың-на 1000 рубльди тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээннер.

Тыва АССР-ниң тайбың камгалакчыларының кылып чорудуп турар ажылы митингилер, темалыг кежээлер, чаңгыс аай политхүннер, чурукчуларның делгелгелери, чогаалчыларның чон-биле ужуражылгалары дээш хөй талалыг.

КНО-нуң Нью-Йоркка болган тускай сессиязының адресинче Тываның ажылчы чоннары он-он муң коллективтиг болгаш хууда ат салган чагааларын чорудуп, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбынга мааныылдыг политиказын, ядролуг дайынны болдурбазынче угланган хөй санныг инициативаларын болгаш санал-оналдарын деткээн чагааларын КНО-га, болгаш чурттар аразының өске-даа организацияларынга чорудуп турган.

Улуг-Хем болгаш Каа-Хем районнарда бүгү ажыл-ишчилер «Уруглар камгалалының хүнүн» чылдың-на күш-ажылчы ээлчег кылдыр эрттирип турары чаңчыл апарган. Ол хүн ажылдаан акшазын олар тайбың фондузунче шилчидип турарлар.

Часкы тарылганың бир дугаар хүнүн СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтуң механизатору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Даваның саналы-биле тайбың херээнге салыышкын дээш ажылдаарын бүгү кожээ ишчилер деткээш, ол хүн ажылдаан акшазын тайбың фондузунче шилчидер.

Чылдың-на, сентябрь 1-де, республиканың бүгү школаларынга, ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге Тайбынның кичээлдерин эрттирери чаңчыл апарган. Ындыг кичээлдерге дайынның, күш-ажылдың хоочуннары — алдарлыг кижилер кээп, совет чоннуң төөгүлүг эрткен оруунуң дугайын аныяк салгалга чугаалап берип турар. Эрткен чылдың сентябрь 1-де тайбынның кичээлдерин С. С. Назаров, А. К. Коробейников, Ж. И. Сычева, М. Д. Байсклан, С. Д. Танов, М. П. Ермишкина, А. Д. Коптева, Л. М. Маркелова, Д. И. Дресвянников болгаш өскелер-даа эрттирген.

РСФСР-ниң улустуң артистери К. Н. Мунзук, М. М. Мунзук, музыка удекчизи М. Зырянов-биле кады каш чыл улаштыр республиканың районнарынга боттарының концертин көргүзүп, оон кирген акшаны тайбың фондузунче шилчидип келгеннер.

Дайынга удур шимчээшкинге ажылчыннар, албан-хаакчылар, студентилер, сургуулдар, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, ие херээженнер дээш чурттакчы чоннуң бүгү-ле бөлүктери киржип турар. Олар дайынга удур, эндере чепсегленииишкинге удур киленин илередип, боттарының сагыш-сеткилин, угаан-бодалын, чалбыыштыг сөстерин-даа, бүдүрүкчүлүг күш-ажылын-даа, өртек-үнелиг акша-херекти талазын-даа чер кырынга тайбың камгалалынче угландырып турарлар.

Эрткен чылын дайынга удур шимчээшкинге база тайбың фондузун улам көвүдедириниң херээнге бистиң республикадан 400 хире бүдүрүлгелер болгаш организациялар киришкен. Оларның аразындан «Күш-ажылдың хостуу», «Өөк», «Хадың», «Коммунизмниң херели», «Революцияның чалбыыжы», «Мөрен», «Алдан-Маадыр», «Кызыгаар», «Торгалыг», «Россия», «Совет Тыва», «Жданов», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтар, Кызылдың № 3 школазы, Хову-Аксының болгаш Туранның № 1, Дөн-Терезин, Ильинка школалары, педагогика институду, даараныр фабриказы, Кызылдың харылзаа белдири, харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели, Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт», «Тудуг кезектери» комбинаттар, Кызылда саналга тову, күш фабриказы, электри четкилериниң, «Тыва коммунэнергонуң» коллективтери, республиканың хереглекчилер ниитилели, кожээ ажыл-агыйның, кадык камгалалының болгаш ыяш ажыл-агыйының министерстволары эки киришкеннер.

Тайбың камгалалының шимчээшкининиң эң идепкейлиг төлээлекчилерин адап демдеглээри чугула. Оларга А. Г. Катренко (автотехникум), К. С. Федосенко (кадык камгалал министерствозу), П. М. Разыграева (Каа-Хем), З. П. Тамдын (Бии-Хем), З. Т. Ооржак (Барыын-Хемчик) Э. Х. Намзал (Тес-Хем), К. О. Дугержаа (Өвүр), Г. Ч. Сымчаа (Таңды) хамааржырлар. Хамаатылар Д. И. Бадрина, Н. Ф. Безобразов, Н. Ф. Чисталин, Б. С. Иргит, И. А. Ензук, Р. Т. Строкова, Н. Ф. Галацевич, Р. Н. Хубиев, Т. И. Оюн, А. С. Борбак-оол, В. А. Панин, Н. Н. Ондар, Б. А. Бушуев, И. М. Васильев, П. П. Петров, Е. А. Чепрасова, И. Ф. Акпа, Ф. А. Курбатская, А. И. Скосырева болгаш өскелер-даа боттарының хууда камнап алган акшазын тайбың фондузунче шилчидип турарлар.

Совет улустуң 1941—1945 чылдың Ада-чурт дайынынга фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл оюн демдеглээринге белеткел ажылдар бүгү чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн болдурган, олар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соонда эрткен Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш долу күш-биле ажылдап турарлар.

Бистиң республиканың В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттар, «Тыва коммунэнерго», харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели, Кызылдың күш фабриказы, «Тиилелге» совхоз дээн ышкаш мурнакчы бүдүрүлгелер база Кызылдың педагогика институду, № 3 школа совет улустуң фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл оюнга алдар кылдыр күш-ажылчы ээлчегге туруп, бир хүннүң шалың акшазын тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээннер. Ол патриотчу эгелээшкинни бүгү күш-ажылчы коллективтер деткиир ужурлуг.

Т. ДАВАА,
Тайбынның совет фондузунуң Тыва салбырының даргазы.

С. СИЗЕНЕВ,
Тыва АССР-де Тайбынның совет фондузунуң организакчызы.

ТӨӨГҮЛҮГ БАЙЫРЛАЛ

Апрель чээрби алдыда Москваның хөй-ниитизиниң байырлыг хуралы болган. Ону Вьетнамның мурнуу кезээн бүрүнү-биле хостааның 10 чылынга тураскааткан.

Демократтыг Вьетнамның тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, ол империализмниң болгаш колониализмниң дорт агрессиязы үүлгедиишкиннеринге таварышканын кежээге демдеглээн. АКШ-тың шериг-биле халдаашкынындан чурт ийи башкаландыр чарылган, мурнуу чүкке америк ёзунуң чалча эрге-чагыргазын тургузарынга чедирген. Ынчалза-даа вьетнам улустуң хосталгазы, хамаарышпас болгаш национал чаңгыс эптиг чорукче чайгылыш чок чүткүлү болгаш Совет Эвилелиниң, өске-даа социалистиг чурттарның харам чок дузаламчызы агрессорнуң болгаш ооң чалчаларының кара сагыштыг пландарын буураткан болгаш чурттуң мурнуу чүгү бүрүнү-биле хостаттынган. (СЭТА).

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫНЧЕ КЫЙГЫРГАН

ДЕЛИ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиканың чазаа-биле ийи талалыг харылзааларны шиитпирлээр талазы-биле дорт чугаалажыышкыннарны кылырынче пакистан национал партияның даргазы Гаус Бакш Бизенджо болгаш Национал-демократтыг партияның баштыңы Вали Хан олар пакистан удуртукчуларны кыйгырган.

Карачиниң парлалга клубунга чуве чугаалааш, Бизенджо Исламабадтың администрациязының империалистиг ёзунуң угланыышкыннарын бурууудаан болгаш кая-даа каттышпастың шимчээшкинниң принциптеринге таарымчалыг даштыкы политиктиг угланыышкынны Пакистан чорудар ужурлуг деп, демдеглээнин пакистан «Доон» солун дыңнаткан.

ДҮШКҮҮРЛҮГ БАЙДАЛ

ДАМАСК. (СЭТА). Иордан хемниң барыын эриинде болгаш Газа секторунда дүшкүүрлүг байдал хевээр турбушаан болгаш оларның үндезин араб чурттакчылары Тель-Авивтиң эжелеп алганы черлерин доп-дораан хостаарын негеп турар. Иерусалимниң чөөн (араб) кезээнде амыдырал херек кырында соксаан. Сионистерниң ужур-дүрүм чокка эжелеп алганы ол хоорайның чурттакчылары эжелелге болгаш карашы террорга удур бүгү-ниитиниң ажыл соксаашкынын кылып турар.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ АЙТЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның администрациязы Никарагуага удур «политиктиг, экономиктиг болгаш өске-даа хемчеглерни» алырынга белеткенип турар. Ол дугайын Ак бажыңның төлээлекчизи эрткен неделяда чугаалаан. Күрүне секретары Шульц болгаш президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Макфарлейн оларның Каттышкан Штаттарның Никарагуага хамаарыштыр «чүнс сорулгаларын боттандырарынга идигбээри-биле» хөй-хөй хемчеглерни өөренип көөрүнче озалдадыышкын чокка эгелеп кирер ужурлуг айтыышкынны президентиниң бергенин ол дыңнаткан.

СЕНАТТЫҢ РЕЗОЛЮЦИЯЗЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк конгрессиниң сенады Битбургта (ГФР) ээсчи өлүрүкчүлерин болгаш вермахтың өске-даа дайынзырактарын хөөрзен хөөрге баар дугайында бодунуң шиитпирин эде көөрүнче президент Рейганы кыйгырган резолюцияны хүлээп алган. Конгрессиниң үстүкү палатазының 80 кежигүнүнүң автор болганы ол документиде Каттышкан Штаттарның президентизи «нацистерниң холдарындан өлген буруузу чок миллион-миллион хамаатты чурттакчыларның, а ол ышкаш АКШ-тың болгаш эвилелчи чурттарының Гитлерге удур демиселге өлген дайынчыларының тураскаалын сагып ёзулаар ужурлуг» деп, чугаалап турар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

30 ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Тиилелгениң стратегиязы». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 13-кү фильм. «Дайынның сөөлгү даштаашкыннары». 1-ги кезээ. 10.05 — «Дириг амытаннар делегейинде». 11.05—11.10 — Сөөлгү медээлер. Чапсар соонда. 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 15.15 — Бүгүдениң стадиону. 15.45 — «Тоолдуң аалчылары». «Иванко болгаш Поганин хаан» 17.30 — Эртем болгаш амыдырал. 18.00 — «Владимир Коккинаки» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.30 — «Бүгү амыдыралын дамчыштыр». Эртем-нептереңгей фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. ЧССР-ден дамчыдар. 21.00 — «Үе». 21.45 — Политиктиг ырлар концерти 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чогаадылганың дуруму». Телефильм. 8.55; 9.35 — Физика. 10 класс. Физика болгаш эртем-техниктиг революция. 9.05; 12.40 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 13.05 — ПТУ-нуң сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 1-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Физика. 8 класс. Механика болгаш бүдүрүлгениң механизациязы. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — География. 8 класс. Закавказьениң экономиктиг районну. 13.10 — «Сээң ленинчи библиотекаң». «В. И. Ленин—«Марксизмниң үш үндезиннери болгаш тудуш үш кезектери». «Карл Маркстың өөредииниң төөгүлүг салым-чолдары». 13.40 — «Тачанка с юга». Уран-чечен фильм. 15.05—15.10 — Сөөлгү медээлер. Чапсар соонда 18.00 — Сөөлгү медээлер. 18.15 — Авам школазы.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Делегейниң уругларынга байыр чедирип тур бис». Кызыл хоорайның № 20 уруглар садының чаштарының концерти. 19.05 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Май! Тайбың! Күш-ажыл!». Май 1-ге тураскааткан дамчыдылга. Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таймыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Чурукчу Ткачев алышкылар». 20.30 — «Хөгжүмнүг киоск». 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.15 — «Боевые друзья». Уран-чечен фильм.

МАЙ

1. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Тиилелгениң стратегиязы». Хөй сериялыг документалдыг фильм. 13-кү фильм. «Дайынның сөөлгү даштаашкыннары». 2-ги кезээ. 9.55 — Москва — мээдыр-хоорай. 10.55 — Цирк ареназында. 11.35 — Тайбың болгаш аныяктар. 12.10 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 12.40 — «На миг оглянуться». Уран-чечен кинофильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 13.45 — Москва. Кызыл шөл. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан дамчыдылга. Дамчыдылга доозулган соонда концерт. 16.00 — «Тайбың, Күш-ажыл, Май!». Совет чогаалчыларының шүлүктери. 16.30 — «Поживем— увидим». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.45 — Мультконцерт. 18.15 — Бөгүн делегейде. 18.25 — Останкинонуң концерт студиязынга Май 1-ниң байырлал концерти. 21.00 — Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ниң байырлалының дугайында репортаж. 22.00 — Эстрада таймыбыры. 22.30 — «Час». Кинотурнал. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Майда Москва». Совет ырларының концерти.

КЫЗЫЛДАН

9.10 — Межегей ортумак школазының өөреникчилериниң концерти. 9.35 — Фильм-концерт. 9.55—Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының байырлал чыскаалы. В. И. Ленин аттыг шөлден дорт дамчыдар.

МОСКВАДАН

12.00 — Киноконцерт. 12.40 — Ж. Бизе, Р. Щедрин — «Кармен — сюита». 13.45 — Москва. Кызыл шөл. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскааткан дамчыдылга. Оон даараазында пионерлерниң байырлал концерти.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ниң Кызыл хоорайга байырлаан дугайында репортаж. 16.55 — Кызыл хоорайның № 20 уруглар садының чаштарының концерти.

МОСКВАДАН

17.15 — «Хат-биле ойнаашкын» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.35 — Л. Леонов. — «Амыдыралче чалалга» Фильмини. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Документалдыг телефильмнер. 21.00 — Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү —Май 1-ниң байырлаан дугайында репортаж. 22.00—23.20 — Оперетта артистериниң концерти.

2. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Бөгүн делегейде. 8.20 — Эртенги гимнастика. 8.35 — Концерт. 9.00 — Документалдыг телефильм. 9.55 — Фильм-концерт. 10.40 — Аныяк ыраажыларының концерти. 11.40 — Май 1-де даштыкы аалчылар. 11.55 — ЧССР-ниң, ПУР-нуң, ВУР-нуң, БУР-нуң, ГДР-ниң, РСР-ниң аас чогаалының коллективтериниң концерти. 12.25 — «Ровесник» деп киножурнал. 12.40 — Документалдыг телефильм. 13.05 — «На миг оглянуться» деп бичии уругларга уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 14.10— Кино театрында, телевидениеде хөгжүм. 15.00 — Тиилелгениң 40 чылы аттыг бүгү-эвилелдиң шалыпчы отрядын беш чылдың тудугларынче удээриге тураскааткан аныяктар кежээзи. 16.45 — «Крем-брюле» деп мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 16.55 — Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. ЧССР-ден дамчыдар. 19.00 — Концерт. 19.30— «В шесть часов вечера после войны». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эстрада концерти. 22.00—23.45 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. ССРЭ-ниң болгаш Швейцарияның шилиндек командалары ойнаар. Чапсарда (22.45) — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Уссурий тайгазы». Эртем-нептереңгей фильм. 8.50 — «Бандураның аялгазы». 9.20 — В. Маяковскийниң шүлүктерин РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Киндинов номчуур. 9.55 — «Часкы ыры». Мультфильм. 10.15 — «Аян-чоруукчулар клуву». 11.15 — Концерт. 11.45 — Уругларга фильм. 12.55 — М. Шолохов. — «Олар Төрээн чурт дээш тулчуп турганнар». ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Матвеев номчуур. 13.10 — Балет артистериниң концерти. 13.50 — «Космонавтылар черге төрүттүнер». Документалдыг телефильм. 14.50 — С. Гулак — Артемовскийниң «Дунай кежээзинде Запорожец» деп операзы. Операның болгаш балеттиң Т. Шевченко аттыг Күрүнениң академиктиг театрының шиизи. 16.50 — Останкино студиязының концерти. 18.15 —Хөй янзы аялгалыг хөгжүм. 18.45 — «Кинокөрүкчүзүнүң спутниги». 19.30 — «Ино Линна». Фильм-концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.20 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Моисеевтиң удуртулгазы-биле ССРЭ-ниң улустуң танцызының Күрүнениң академиктиг ансамблиниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 —23.10 — «Сегодня — новый аттракцион». Уран-чечен кинофильм.

3. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Күш-дамыр сабыраадырынче, туруңар! 8.55 — Документалдыг телефильмнер. 9.25 — Концерт. 9.50 — Будильник. 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.20 —Чоннуң чогаадылгазының дугайында «Челээш» болгаш «Витославлицыге селгүүштээшкин» деп телепрограммаларның делегей фестивалы. 11.50 —«Эртем болгаш техника» деп киножурнал. 12.00 — «Эртенги почта» деп хөгжүмнүг дамчыдылга. 12.30 — «Кодээниң шагы». 13.30 — «Хөгжүмнүг киоск». 14.00 — «Большое приключение». Бичии уругларга уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 16.30 — «Аян-чорукчулар клуву». 17.30 — «Делегейде болуушкуннар таймыбыры». 18.15 — Мультфильмнер. 19.00 — Концерттер кежээлери. 19.30 —Театрга ужуражылгыннар. 21.00 —«Үе». 21.30 — И. Гайдн. — № 91 симфония. 22.00 — Литература-хөгжүмнүг композиция. 23.00—01.30 — Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. ЧССР-ден дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Күш-дамыр сайзырадырынче, туруңар! 8.15 — Чурук бурузунде — хүн. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00— Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг телефильмнер. 10.10 — Г. Попов. «№ 3 симфония». 10.55 — «Тоолдуң аалчылары». «Иванко болгаш Поганин хаан». 12.40 — Чоннуң аялгалары. 12.50 — «Дириг амытаннар делегейинде». 13.50 — «Чогаалчы болгаш амыдырал». 14.35 — «Ленин проспектизи». 14.55 — Уран чүүл коллективтериниң концерти. 15.25 — «Музейлерге болгаш делгелге залдарынга». 16.00 — Шылгараңгай совет композиторлар —Ленинчи шаңналдың лауреаттары. В. П. Соловьев-Седой. Фильм-концерт. 16.45— «Шүлүкчүлер тайбың дээш демиселде». 18.35 — «Документалдыг экран». 19.30 — Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. ЧССР-ден дамчыдар. Чапсар үезинде (20.10) — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 21.00 — «Үе». 21.35 — Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. ЧССР-ден дамчыдар. 22.15—23.45 — «Горячие денечки». Уран-чечен фильм.

Мотокросска улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан ажык маргылдаа Кызылдың чоогунда Хербис дааның кадыр-берт, шаптараазынныг оруктарынга эрткен. Аңаа Ак-Довурактың, Шагаан-Арыгның, Бай-Хаактың, Сарыг-Септиң, № 4 профессионал-техниктиг училищениң, автоорук техникумунуң болгаш ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазының спортчулары киришкен. Оларның аразында мотоцикл спортунуң талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастерниң 8 кандидады, 50 хире бирги разрядтылар болгаш чаа өөрүп орар мотоциклистер турган.

Мотоциклдерниң күчүзүнүң аайы-биле бирги чер дээш чарыш чыдыг байдалга эрткен.

125 кубосантиметр ишкир шимчедикчилиг мотоциклдерге чарыштырарынга автоорук техникумунуң спортчузу, бирги разрядтыг Сергей Федченко тиилээн. Оон таңгыс командазы эжи Александр Спицын 250 куб. см. ишкир шимчедикчилиг мотоциклдер чарыжынга мурнаан.

ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат, ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазының башкызы Олег Лощев 350 куб. см. ишкир мотоциклдер чарыштырарынга мурнап, дуржулгалыг чоруун бадыткаан. Ол моон мурнунда эрткелээн маргылдааларга база шаңналдыг черни ээлеп турган.

Автоорук техникумунуң спортчузу, спорт мастеринге кандидат Федор Муталимов база тиилекчилерниң бирээзи болган. Ол 500 куб. см. ишкир шимчедикчилиг мотоциклдер чарыжынга мурнаан. А 650 куб. см. ишкир шимчедикчилиг мотоциклдер («Урал») чарыжынга автоорук техникумунуң сургуулдары Владимир Яковлев (башкарыкчызы) биле Виктор Карпов оларның экипажы бирги черни ээлээн.

Херээжен спортчулар аразынга бирги разрядтыг Маргарита Бушмакина тиилекчи болган.

Команда талазы-биле ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазының спортчулары ДОСААФ обкомунуң дипломун, өртектиг белектерни чаалап алган.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

Авторнуң фотозу.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

ХӨГЖУМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Ырының болгаш танцызының күрүнениң «Саян» ансамблиниң концерти, май 1-де, эгелээри 16 шакта.

Ыры-хөгжүмнүң «Аян» ансамблиниң концерти, май 2-де, эгелээри 16 шакта.

Ч. Айтматовтуң «Ненин шөлү» деп шиизи, май 2-де, эгелээри 19 шак 30 минута.

Ж. Мольерниң «Скапенниң үүлгедиглери» деп комедиязы, май 3-те, эгелээри 19 шак 30 минута.

Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА НОГААН ТЕАТРГА

«Колос» Культура бажыңының агитбригадазының концерти, май 1-де, эгелээри 12 шакта.

Хоорайның улусчу театрының концерти, май 2-де, эгелээри 12 шакта.

Үрер хөгжүм оркестриниң концерти, май 3-те, эгелээри 12 шакта.

№ 4 школаның концерти, май 3-те, эгелээри 14 шакта.

«ХҮРЕШ» СТАДИОНГА

Чайгы спортчу сезон ажыдышкыны: хүреш, гимнастарның көргүзүглүг оюну, чиик атлетикага эстафета.

ПАРКТЫҢ СПОРТ ШӨЛҮНГЕ

Волейболга блицтурнир, май 2-де, 11 шакта.

Ойнаарактар театрының концерти, май 2-де, 12 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

Бот-тывыңгыр уран чүүл концерти, май 1-де, эгелээри 15 шакта.

Аныяктарга дыштаныльга кежээзи май 1—2-де, 19 шакта.

«Сактымышкыннар» деп темалыг кежээ, май 3-те, 19 шак 30 минута.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

агаар

Республиканы шокар булуттаар, чамдык черлерге бине чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттыг кужу секундада 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соок. Хүндүс 8—13 градус чылыг болур.

Кызылга чүта булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттыг кужу секундада 15—20 метр. Дүне агаарның температуразы 3—5, хүндүс 11—13 градус чылыыр.

Редактор **В. С. ШАРАВИИ.**

Кино

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пятая печать» 18.40, «Клятва Джантаа» 9.30, «Слуги дьявола» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения бельчонка Мики» 9.30, «Действуй по обстановке» 11.00, 13.00, 18.00 «Победа» 14.50, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Полоса препятствий» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Потомок Белого Барса» 14.20, 16.40, «Три гильзы от английского карабина» 19.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Если можешь, прости» 18.00, 20.00 шактарда.

«ШЫННЫҢ» ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Май 1 байырлалынга тураскааткан «Шынның» шаңналы дээш 32 мөгениң хүрежи «Хүреш» стадионга даарта 14 шакта эгелээр.

Шын. Редакцияның адреzi: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; хөдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун хелбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3103.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00526.

ХООЧУННАРНЫҢ БИРЭЭЗИ УРУГЛАР АРАЗЫНДА

№ 2 школаның 3«а» клазынга дайынчы эрес-маадырлыг чорук дугайында темалыг кичээлге дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну М. Д. Байыскылаңны чалаан.

Кадыг-берге 1943 чылда фронтуже аъттаныпкан эки турачыларның комиссары чораан М. Д. Байыскылаң фашистерге удур кады тулчуп чорааны дайынчы эштериниң эрес-маадырлыг чоруктарының дугайында уругларга хөйнү чугаалап берген. Фронтуже чоруп турда, тыва эки турачыларның аразынга коммунистер, комсомолчулар эвээш эвес турган. Дайын үезинде 20 ажыг эки турачыны оларның билдириишкинин ёзугаар партия болгаш комсомол кежигүнүнге хүлээп алганын хоочун фронтучу чугаалаан. Дыртый-оол, Сотпа Оюн, Допчит-оол (Таңды кожууниундан), Сынаа, Байлак болгаш оон-даа өскелер партия кежигүнүнге тулчуушкун шөлүнге киргеннер.

Өөреникчилер, ада-иелер Монгуш Данзыновичиниң сактыышкыннарын улуг сонуургал-биле дыңнааннар болгаш айтырыгларны хөйнү салганнар.

Солун беседазы дээш уругларның, ада-иелериниң мурнундан хоочун фронтучуга өөрүп четтириишкинни класс башкызы Н. К. Ондар илергейлээн.

ЧУРУКТА: М. Д. Байыскылаң өөреникчилер аразында. В. ТАНОВТУҢ сөзү, фотозу.

МАСТЕР ДУГАЙЫНДА САКТЫЫШКЫН

Тыва улустуң уран чүүлүнүң бурунгу хевирлери, ылаңгыя даш чонары, чүс-чүс чылдарның дургузунда сайзыран, бодунуң онзагай байдалын чидирбейн хөгжүп келген. Даш чонарының уран чүүлү кажан тывылган чүве, ону кымдаа билбес. Бо бурунгу уран сиилбирлелге хандыкшылдыглар Бай-Тайганың Көп-Сөөкке эвээш эвес турган. Чээрби, үжен чылдарның үезинде Күжүгет Дүктүг-оол, Салчак Диртээки, Күжүгет Көкей, Хертек Кандан ышкаш даш чонар, ыяш чазаар, дарганнаар уран шеверлер чүгле сумуга эвес, өске-даа кожууннарга сурагжый берген. Оларның чонар даштан сиилбирлээн янзы-бүрү дириг амытаннарын, эзер, чүгенин, дериг-херекселдерин, херээжен улустарның каасталгаларын чон үнелеп турган. Ынчангаш уран шеверлериниң мергежилин өөренип алыксаан аныяктар ол чоок-кавыга көвүдээн.

Оларның бирээзи Хертек Мижит-Доржу ол заалдарга бо-ла келир, чамдыкта шеверлериниң кылган ажылын көрүп, сонуургап хүнзээр. Даш чонарынга, ыяш чазаарынга ол чоорту хандыкшый берген. Ынчангаш күзээнин чедип алган. Бай-Тайганың ховар дээн даш чонар мастерлериниң санынга ол кирген. Уран сиилбирлел талазы-биле Хертек Мижит-Доржу чаңгыс помдаа помчуваан, класс-даа дооспаан, ооң чаяаттынган талантызы могаг-шылаг чок, кызымак чогаадыкчы күш-ажылы сураглыг даш чонукчузу мастер атка чедирген.

Азырал болгаш черлик дириг амытаннарның аажы-чаңын, тургузуун, шимчээшкинин, иштики сагыш-сеткилин чогаадыкчы ёзу-биле чогаалдарынга ол көргүскен.

Алдан чылдарның төнчүзүнде Тываның сураглыг чурукчуларының бирээзи, ол үеде РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң Тыва салбырының баштаар чериниң даргазы турган С. Ланзыы даш чонар мастер дугайында мынчаар бижээн:

«Хертек Мижит-Доржунуң ажылы техниказының бедик мергежилдин-биле болгаш нарын бүдүштүг хевирлеп кылганы-биле онзаланыр. Дүрзүхевирлерин сиилбирлеп көргүскени кайгамчык чараш болгаш композиция талазы-биле тодаргай болуп турар. Мастериниң барык бүгү чогаалдары кижиниң чаагай сеткил-сагыжынга чоок, билдингир, оларны көргеш кижи чайгаарла өөрүп келир болгаш Н. Чернышевскийниң «Амыдырал кайгамчык-ла-дыр ийин» деп кайгамчык сөстери сагышка кирер. «Хураганныг хой», «Те», «Буга» деп ооң сиилбирлээн ажылдары ол бодалды бадыткап турар. Бо мастериниң чогаалдарының онзагай чүвези чүл дээрге тодаргай уткалыг чогуур сюжетти киирип турары болур».

1965 чылдың мартта Совет Тываның чурукчуларының баштайгы тургузукчу съездизи Кызылга болган. Ук съездиге ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүннери он кижи бадылаар эргелиг киришкен, оларның бирээзи Мижит-Доржу Сегбеевич Хертек болган. Бо үеден бээр ооң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга чаа үе-чада эгелээн. Чаяаттынган мастериниң чонар-даштан кылган хөй санныг чогаалдары республика, зона делгелгелеринге хөй катап киришкен, бодунуң уран-мергежилдиг кылдынганы-биле онзаланып, каш удаа шаңнадып мактаткан. Москвага, Ленинградка болгаш чурттуң өске-даа улуг-улуг хоорайларынга эрткен делгелгелерге даш чонар мастерлериниң ажылдарын делгээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга тураскаатканы «Социалистиг Сибирь» деп делгелге 1967 чылдың июльда Омскиге ажыттынган. Ол болза Сибирьниң чурукчуларының амыдыралынга улуг болуушкун, чогаадыкчы отчёду болган. Бо делгелгеге Тывадан 26 автор киришкен. Оларның аразында хоочун даш чонар мастерлер Монгуш Черзиниң, Хертек Мижит-Доржунуң, Хертек Тойбу-Хааның, Салчак Норбунуң болгаш өскелериниң-даа ажылдары кирген. 1967 чылдың июль 20-де үнген «Омская правда» солун «Тыва улустуң бурунгу уран чүүлү база катап чалыы назынын эгелээндир» деп бижээн. Бо болза хоочуннарның ажылынга үнелел болган болгаш чогаадыкчы ажыл-ишче сорук киирген.

1972 чылда РСФСР-ниң И. Е. Репин аттыг Күрүне шаңналын тыпсыр кылдыр Р. А. Аракчааның, Б. С. Байындының, М. С. Хертектиң, Х. К. Тойбу-Хааның кандидатураларын РСФСР-ниң Культура министерствозу биле ССРЭ-ниң Чурулга академиязы киирген. Бо улуг албан черлеринде сиилбирлел уран чүүлүн эки билир, сураглыг ат-алдарлыг кижилер эвээш эвес, оларның бедик үнелелин ап, Күрүне шаңналынга депшиттирери белен эвес айтырыг. Бистиң даш чонар астерлеривистиң уран мергежилиниң өскенин, чогаалдарының утказының ханызын, амыдыралчызын ол херечилеп турар.

Ынчангаш даш чонар дөрт уран шевер мастер РСФСР-ниң И. Е. Репин аттыг Күрүне шаңналынга төлептиг болган.

Мижит-Доржу Хертек даш чонарының, ыяш чазаарының мергежилинге аныяктарны өөредир дээш улуг кичээнгейни салып чораан. Саая Көгелдин, Хертек Хунаның, Хертек Мөңгүн-оолдуң, Валерий Ооржактың болгаш өскелерни-даа сиилбирлел херээнге хандыкшыдарынга ол биче эвес рольду ойнаан. Сураглыг мастер 1972 чылдан бээр бистиң аравыста чок, ынчалза-даа ооң буянныг чаагай херээн уламчылап турарларның саны уламна көвүдеп турар. Ооң ажылдап, чурттап чорааны Кызыл-Даг суурда амгы үеде чүгле даш чонар эвес, мөңгүнден болгаш өске-даа өңнүг металдардан дериг-херекселдер, янзы-бүрү каасталгалар кылыр, чазаныр, дарганнаар мастерлер безин бар болу берген. Сергей Кочаа, Владимир Салчак, Александр Ойдуп болгаш өске-даа аныяктар аңаа хамааржыр.

Мижит-Доржу Хертек бүгү ажыл-чорудулгазын чүгле даш чонар мергежилинге тураскаатканы эвес, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип чораан. Кызыл-Дагга колхоз тургустунарга, аңаа баштайгы школаны, интернатты, клубту, пилораманы, чунар-бажыңны, чурттарга бажыңнарын тударынга ол идепкейлиг киржип турган. Социалистиг чарышка чаңгыс удаа эвес тиилекчи болуп, каш удаа шаңнадып чораан. Ооң-биле чергелештир бодунуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын уламчылап келген.

Сураглыг даш чонар мастер Мижит-Доржу Сегбеевич Хертек төрүттүнгенинден бээр чеден чыл болуп турар, ынчангаш ооң ажыл-чорудулгазын помчукчуларга таныштырар бодадым.

Т. ХЕРТЕК.

СОЛУН КЕЖЭЭ

«Аныяк өг-бүле клуву» деп темалыг кежээ Эрзинниң Культура бажыңынга эрткен.

Кежээге районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы Роза Натсак херээжен кижиниң мөзү-шынарының, ооң культуразының дугайында чугаалаан.

Районда хоочун даараныкчыларның бирээзи Мария Шагдыровна Суван-оол аныяк өг-бүле дугайында бодунуң сактыышкыннарын, амыдыралчуртталгазындан чижектерни аныяктарга солун кылдыр чугаалап берген.

Аныяк өг-бүлеге хамааржыр үлегер домактарны база тывызыктарны кежээниң киржикчилери — аныяктар, школа доозукчулары сонуургаан.

Темалыг кежээлерни моон соңгаар-даа эрттирерин суурнуң Культура бажыңының ажылының планында киирген.

Т. КУНГА.

БАШТАЙГЫ САЛЫГЛАР

Республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң шыдыраачыларының хууда бирги чери дээш маргылдаазы Кызылдың шыдыраа клувунда эртип турар. Ында эр улустан 12 бирги разрядчылар, херээженнерден 6 кижи ойнап турар.

Баштайгы салыгларын түңнелдери-биле алырга, Ак-Довурактың төлээлери маргылдааны чедиишкиниг эгелээн. Эзлчеглиг үшкү салыгда Данзын-оол Лопсан Сергей Поляковка удур ак тала-биле ойнааш, көштерин чоорту сайзыратпышаан, ноян талазынче халдаашкынны күштелдирген. С. Поляковтуң бодалары ботботтарының аразында харылзаа чок туруш эжелеп турганындан, кара ноянның камгалалы кошкай берген. Ак тала хөлде тургустунган байдалды шын өөренип көргеш, аъттары-биле эки көштер кылгаш, удурланыкчызын удуп алган.

Ак-Довурак хоорайның база бир төлээзи Сергей Севээнниң салыглары көрүкчүлерни сонуургаткан. Ол үшкү оюнда Орлан Монгуш-биле ужурашкан. Олар кайызы-даа аныяк шыдыраачылар. Аңаа артык күштүүн С. Севээн көргүскен. Сергей салыгның эгезинден тура идепкейни холга алгаш, артык көштер кылбайн турган, арыг удуг санын ап үнген. Бо тиилелгениң соонда, С. Севээн үш кижини улаштыр уткаш, өске артканнарын мурнай берген.

Ол-ла салыгга Ч. Оюн, В. Асатов, В. Гребенкин, О. Донгак удурланыкчыларын удуп алгылаан.

Үш салыг эрткенде 3 санныг С. Севээнниң соон дарый 2.5 санныг Ч. Оюн, Д. Лопсан, О. Донгак чоруп орар.

Херээженнер аразындан Ак-Довурактың шыдыраачызы Е. Күжүгет мурнап турар.

С. ДАНЗЫ.

Шыдыраа

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮНГЕ ТУРАСКААТКАН МОТОКРОСС